ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN

EDITURA MILITARĂ

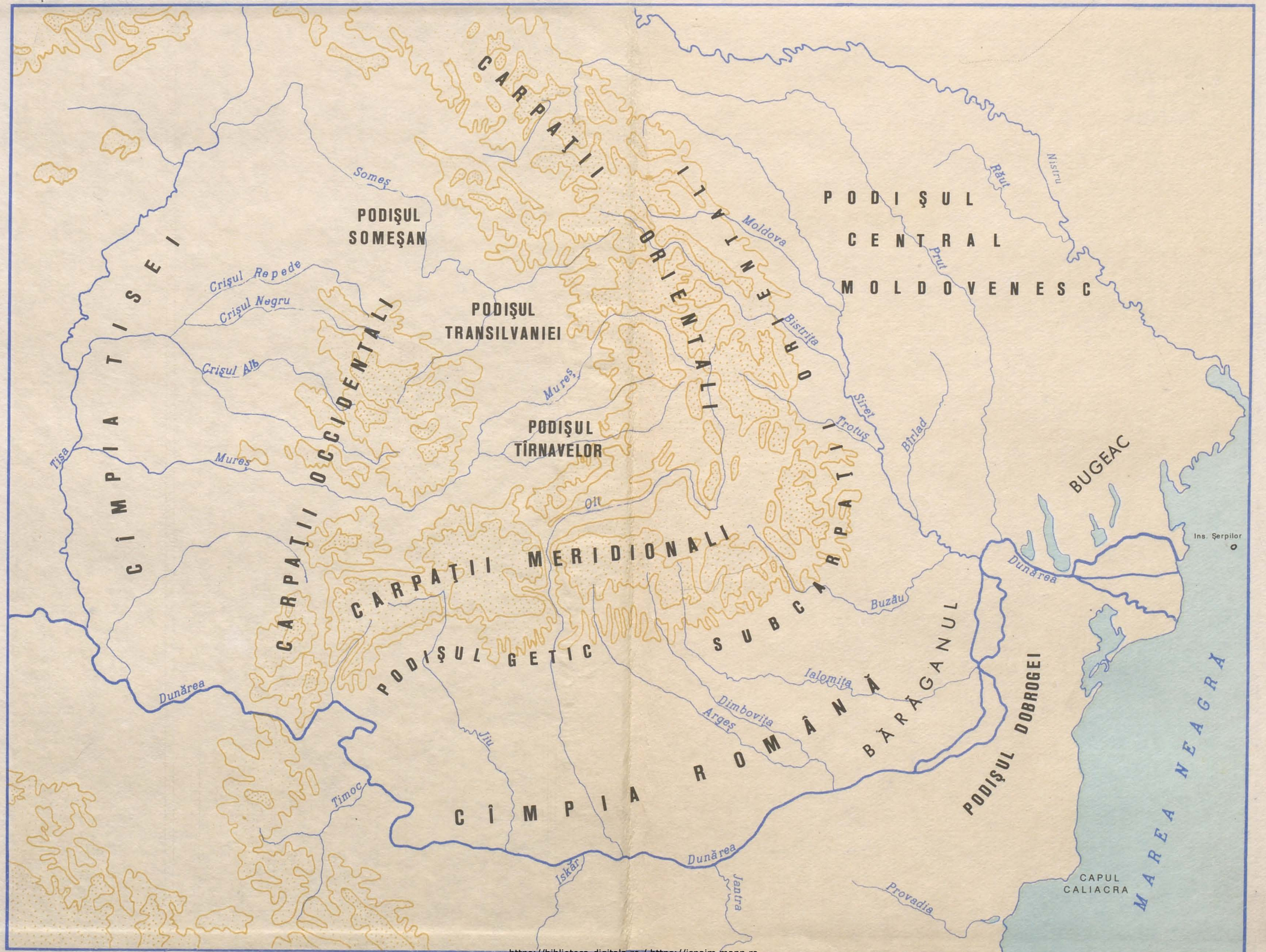

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

COMISIA ROMÂNĂ
DE ISTORIE MILITARĂ

CENTRUL DE STUDII ŞI CERCETĂRI
DE ISTORIE ŞI TEORIE MILITARĂ

ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN

COMISIA DE COORDONARE:

General-colonel VASILE MILEA
— ministrul apărării naţionale
Acad. ŞTEFAN PASCU
General-locotenent dr. ILIE CEAUŞESCU
— coordonator principal
Prof. univ. dr. ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU
Conf. univ. dr. MIRCEA MUŞAT
General-maior CONSTANTIN ANTIP
Colonel dr. GHEORGHE TUDOR
Colonel dr. FLORIAN TUCĂ
Maior dr. MIHAIL E. IONESCU

EDITURA MILITARĂ, BUCUREŞTI, 1987

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

COMISIA ROMÂNĂ
DE ISTORIE MILITARĂ

CENTRUL DE STUDII ŞI CERCETĂRI
DE ISTORIE ŞI TEORIE MILITARĂ

ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN

Vol. III

EPOPEEA LUPTEI NAŢIONALE PENTRU UNITATE, LIBERTATE ŞI INTEGRITATE TERITORIALĂ. DIN EPOCA LUI MIHAI VITEAZUL PÎNĂ ÎN AJUNUL REVOLUŢIEI POPULARE CONDUSĂ DE HOREA (1550—1784)

Autorii volumului III:

Dr. GHEORGHE CANTACUZINO, dr. PAUL CERNOVODEANU, general-maior dr. ION CUPŞA, dr. LAJOS DEMÉNY, ALEXANDRU V. DIŢĂ, locotenent-major MIRCEA DOGARU, dr. doc. CAROL GÖLLNER, maior dr. MIHAIL E. IONESCU, cercetător ştiinţific SERGIU A. IOSIPESCU, CAROL KÖNIG, dr. MIHAI MAXIM, dr. ANDREI PIPPIDI, dr. CONSTANTIN REZACHEVICI, colonel dr. GHEORGHE ROMANESCU, colonel EMANOIL STANISLAV, dr. NICOLAE STOICESCU, prof. univ. dr. POMPILIU TEODOR, colonel dr. GHEORGHE TUDOR

EDITURA MILITARĂ, BUCUREŞTI, 1987

Biblioteca C.S.C.I.T.M.
Nr. inv. C III 3086 (1)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Unirea de la Alba Iulia din 1600 s-a înscris pentru totdeauna, cu litere de aur, în hronicul ţării, acest act devenind un simbol strălucit, însufleţitor pentru toate generaţiile care au aspirat spre constituirea statului unic naţional.

NICOLAE CEAUŞESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Volumul a fost referat de:

Academia de Partid pentru Învățămîntul Social-Politic
Academia de Științe Sociale și Politice
Academia Militară
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" din București
Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca
Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" din Iași

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Cel de-al treilea volum al lucrării fundamentale *Istoria militară a poporului român* continuă analiza evoluției fenomenului militar românesc în intervalul cuprins între jumătatea secolului al XVI-lea și sfîrșitul secolului al XVIII-lea (pînă la revoluția populară condusă de Horea, Cloșca și Crișan din 1784). Demersul științific în acest nou volum — ca și în primele două — este fundamentat pe tezele de excepțională importanță cognitiv-educativă cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, comandant suprem al forțelor noastre armate, referitoare la *vechimea, unitatea și continuitatea poporului român în vatra sa strămoșească — spațiul carpato-danubiano-pontic*. Ca și în precedentele sau viitoarele volume, în paginile care urmează își găsește o strălucită confirmare și o demonstrație faptică excepțională concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu conform căreia „Lupta necurmată pentru dezvoltare de-sine-stătătoare, pentru libertate și neatîrnare constituie, astfel, trăsătura caracteristică fundamentală a întregii istorii a poporului nostru, determinînd însuși modul lui de existență, concepțiile și idealurile sale" [1].

Limitele cronologice ale volumului sînt impuse de înseși caracteristicile evoluției istorice a poporului român și statalității sale, inclusiv de transformările intervenite în domeniul militar. La jumătatea secolului al XVI-lea, după cei 200 de ani de luptă eroică — epoca de glorie a oastei celei mari — desfășurată împotriva invaziei străine, statalitatea românească a rămas o realitate de nezdruncinat pe harta politică a Europei. Fapt cu atît mai remarcabil cu cît în acest interval au dispărut definitiv sau pentru multe secole din istorie state

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, București, 1977, p. 321.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

puternice şi de veche tradiţie — ca Imperiul bizantin —, altele mai noi — ca Bulgaria şi Serbia —, sau unele la fel de recente, dar cu nemăsurate ambiţii şi pofte anexioniste — ca Ungaria. Ţările române Transilvania, Muntenia şi Moldova intrau o dată cu jumătatea celui de-al XVI-lea secol în faza evoluţiei accelerate — îndelung pregătită în epoca anterioară — către realizarea unităţii lor politice depline. Acestui nou stadiu de evoluţie politică i-au corespuns şi o fizionomie caracteristică a organizării şi dotării organismului militar, precum şi prefaceri — unele radicale — în realitatea cîmpului de luptă pe plan general-european.

Ajunul revoluţiei populare conduse de Horea, Cloşca şi Crişan din 1784 constituie limita cronologică superioară a prezentului volum, impusă de profunda schimbare intervenită în acest moment în societatea românească. Împletind armonios revendicările de ordin social cu cele naţionale — la loc de frunte în cadrul acestora din urmă fiind făptuirea neîntîrziată a unităţii şi redobîndirea independenţei — revoluţia populară din 1784 a deschis, practic, o nouă etapă de evoluţie istorică. Aceea a revoluţiei de eliberare socială şi naţională — caracteristică epocii moderne —, stare revoluţionară care va deveni permanentă în perioada următoare a istoriei naţionale. Aşa cum arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „Marile mişcări de eliberare socială şi naţională, cum sînt revoluţia lui Horia, Cloşca şi Crişan, revoluţia lui Tudor Vladimirescu, revoluţia burghezo-democratică, înfăptuirea Unirii în 1859, războiul de independenţă din 1877, răscoala ţăranilor din 1907 şi alte nenumărate lupte sociale şi naţionale demonstrează, cu puterea faptelor, unitatea dialectică dintre luptele naţionale şi sociale, că, o dată cu apărarea gliei strămoşeşti şi a fiinţei sale, poporul nostru a luptat cu hotărîre pentru libertate şi dreptate socială, pentru a fi stăpîn deplin pe destinele sale" [2].

Intrării societăţii româneşti în epoca modernă îi corespunde şi aprofundarea unui proces complex de transformare a structurilor militare tradiţionale, finalizat în făurirea armatei române moderne, continuatoare strălucită a organismului ostăşesc a cărui existenţă a însoţit neîntrerupt evoluţia istorică a poporului nostru.

În cuprinsul acestor limite cronologice, cercetarea ştiinţifică în domeniul istoriei militare a desprins două etape distincte, corespunzătoare unor trăsături definitorii ale evoluţiei social-politice şi economice şi, firesc, ale dinamicii fenomenului militar. Întîia, care reprezintă în fapt apogeul întregii istorii

[2] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1986*, Editura Politică, Bucureşti, 1986, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

medievale a poporului român, s-a vădit a fi *Secolul Unirii*. Pentru că, în această etapă, sub conducerea înțeleaptă a voievodului Mihai Viteazul, poporul român a făurit un act strălucit, generator al unui adevărat model de acțiune în viitor: Unirea celor trei țări românești, Transilvania, Muntenia și Moldova, într-un stat unitar centralizat și independent. Întreaga desfășurare a evenimentelor în acest răstimp — care, început la jumătatea secolului al XVI-lea, a continuat pînă în cea de-a doua jumătate a celui următor — s-a concentrat, pe linii de convergență evidente retrospectivei istorice, către această realizare politică, și, după destrămarea ei sub agresiunea concentrică și covîrșitoare a marilor puteri vecine, spre refacerea faptei Viteazului unificator. Ideal românesc dintotdeauna, Unirea în același corp politic a întregului popor român a reprezentat o necesitate legică afirmată în pofida ostilității covîrșitoare a marilor puteri vecine. Eveniment determinat de o întreagă evoluție istorică, cu un trecut glorios în făptuirea regilor daci Burebista și Decebal și în gîndul și fapta unor domnitori străluciți ca Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș sau Petru Rareș, Unirea de la 1599—1600, de care este legată personalitatea domnului tuturor românilor, Mihai Viteazul, a dăltuit pentru viitorul imediat și de perspectivă al poporului român un program de luptă și un crez niciodată stinse.

În acest secol în care Unirea a modelat întreaga societate românească, una și nedespărțită în hotarele străvechii Dacii, organismul militar românesc a avut o funcție și o însemnătate cu totul excepționale. Nu numai pentru că revoluția tehnicilor militare în desfășurare acum pe continentul european a ridicat în acest domeniu numeroase și dificile probleme spre soluționare conducerii politice românești. Nu doar pentru că sub impactul acesteia au avut loc, pe fondul viguros al organismului militar tradițional, modificări corespunzătoare noului stadiu al evoluției fenomenului război. Dar mai ales pentru că realizarea Unirii și apărarea ei nu au fost posibile fără existența unei armate românești puternice, capabilă să lupte pentru neatîrnare și unitate concomitent împotriva a trei mari puteri ale vremii: imperiile habsburgic și otoman și regatul Poloniei. Ostilitatea fățișă a acestora față de o „Dacie românească", tendințele lor de cotropire a spațiului carpato-danubiano-pontic au făcut necesar un organism militar puternic, în măsură să sprijine realizarea aspirațiilor întregii societăți românești. Soliditatea excepțională a acestui organism militar o probează istoric marile războaie pentru neatîrnare și unire din anii 1574, 1594—1601, 1657—1662, cînd expansionismului străin societatea românească i-a opus hotărîtă și demnă o rezistență armată devenită legendară. Efort militar pilduitor, aceste războaie — care au fost ale întregului popor, purtate sub stindardul glorios al aspirațiilor sale nobile: Unitate și Independență — sînt legate pînă la contopire

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în istoria noastră națională de numele marilor domni și comandanți de oaste Ion Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul, Mihnea al III-lea, Constantin Șerban sau Gheorghe Ștefan. Între toți, strălucește, emblematică pentru întreaga istorie românească, personalitatea niciodată uitată a celui căzut la Turda la 19 august 1601 pentru a pecetlui cu jertfa sa programul de luptă și izbîndă al generațiilor care au urmat: Mihai Viteazul. „E drept — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, împrejurările istorice — mai cu seamă poziția imperiilor străine de atunci, care nu vedeau deloc cu ochi buni formarea statelor naționale — au dus la dispariția statului unitar centralizat prin asasinarea mișelească a lui Mihai Viteazul. Dar ideea unirii țărilor românești, idealurile formării unui stat puternic pe meleagurile Daciei nu au putut fi ucise niciodată, pentru că ele sînt adînc implîntate în înseși sîngele, în conștiința și spiritul întregului nostru popor!" [3].

Secolului Unirii i-a urmat, în cuprinsul epocii istorice înfățișate în prezentul volum, *Secolul Reformelor*, care se întinde de la marele război din 1657—1662 pînă la revoluția lui Horea. În acest veac poporului român i-a fost dat să lupte pentru realizarea țelurilor sale supreme de libertate și unitate în condiții istorice aflate într-o rapidă schimbare. Constantă, amenințarea puterilor străine vecine de cucerire a spațiului românesc și-a adăugat circumstanțe agravante. Dacă Imperiul otoman a intrat într-un declin relativ, marea putere de la vest — Imperiul habsburgic — a țintit cucerirea spațiului românesc prin utilizarea unei forțe militare fără precedent, în timp ce dinspre est s-a apropiat, treptat și tot mai primejdios, un alt stat: Imperiul țarist.

A fost nevoie în acest lung răstimp ca poporul român să-și modeleze mijloacele adecvate pentru ca, sub presiunea acestor coloși din vecinătate, să poată supraviețui, etnic și politic. A îmbinat strălucit diplomația cu spada, a angajat cu fermitate procesul transformării în sens modern a propriilor sale structuri socio-economice, politice și militare. Totul în scopul apărării caracterului inviolabil al societății românești, al dezvoltării sale în libertate și unitate, al creării condițiilor propice desfășurării biruitoare a luptei pentru neatîrnare și unire.

Mai presus de toate, în acest răstimp al reformelor, societatea românească și-a stabilit cu fermitate programul politic, care va fi concretizat în perioada următoare, în *Secolul Revoluțiilor*. Coordonatele lui principale vor fi aceleași pe care societatea românească le-a urmărit tenace și demnă în perioadele anterioare — Unitatea și Independența. Dar acum o intensă activitate culturală —

[3] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Editura Politică, București, 1975, p. 694.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

sincronă „luminilor" pe întregul continent — a fundamentat cu rigurozitate și a legitimat irevocabil aspirațiile dintotdeauna ale societății românești. În acest cadru, sublinierea originii străvechi, a unității și continuității poporului român în străbuna vatră a Daciei a devenit o componentă însemnată a programului politic de emancipare, statornicindu-se cu fermitate la temeliile conștiinței naționale. Secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, arată în acest sens: „O însemnătate deosebită pentru fundamentarea științifică a ideii unității de neam, de origine etnică și limbă a tuturor românilor au avut cronicarii și învățații poporului nostru din toate cele trei provincii. Astfel, cronicarul Grigore Ureche scria că « rumânii, cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroș, de la un loc sînt cu moldovenii, și toți de la Rîm se trag », iar Miron Costin, demonstrînd că « locul acesta unde este acum Moldova și Țara Muntenească este drept Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramoroșul și cu Țara Oltului », sublinia că, « rumân înseamnă romanus, și unul cînd întreabă pe celălalt despre limbă, zice pînă în ziua de azi: „știi rumânește?" — nu zice „moldovenește" ». La rîndul său, marele nostru savant Dimitrie Cantemir, vorbind de daci și romani, arăta că aceștia « sînt moșii și strămoșii noștri, a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor și a tuturor, oriunde se află, a românilor »" [4].

Acestui *Secol al Reformelor* nu-i sînt definitorii numai forjarea și dezvoltarea neîntreruptă a conștiinței naționale, devenită adevărat factor propulsor în lupta pentru unitate și independență. De numele domnilor Constantin Brâncoveanu sau Constantin Mavrocordat, îndeosebi, dar și de cel al lui Dimitrie Cantemir sau Grigore Ghica, de programul politic de emancipare elaborat de Inochentie Micu și prima generație a Școlii Ardelene sînt legate „reformele", acele schimbări operate în ansamblul societății românești care l-au făcut pe Nicolae Iorga să desemneze secolul al XVIII-lea în istoria națională drept răstimpul reformatorilor. Aceste „reforme" au pregătit îndelung saltul societății românești în evul modern, i-au conferit trăsăturile de omogenitate care au permis realizările epocii revoluțiilor în istoria națională.

În această etapă fenomenul militar are caracteristicile specifice evoluției întregii societăți românești. Din punct de vedere structural, organismul militar românesc intră treptat, dar sigur, într-o fază de tranziție, care va marca, la începutul secolului al XIX-lea, modernizarea lui.

Oștirea românească în *Secolul Reformelor* va îndeplini neclintită misiunile cu care fusese învestită de societate: apărarea pămîntului străbun și a ființei

[4] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Editura Politică, București, 1977, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

politice a poporului român. De eroica îndeplinire a acestor misiuni sînt legate numeroase bătălii care au dat în acest secol măsura vitalității organismului militar la români, probe incontestabile ale continuității sale de existență istorică. La Zărnești sau în alungarea tătarilor din Țara Românească Moldova în 1711, în împrejurările războaielor de coaliție din 1716—1718 sau 1736—1739 ori în adevăratul război popular românesc pentru neatîrnare din 1769, factorul militar românesc a făcut dovada convingătoare a potențelor sale și, nu mai puțin, a ataşamentului său de neclintit la idealurile perene ale propriului popor. Această epocă istorică vădește, la rîndul ei, adevărul spuselor tovarășului Nicolae Ceaușescu: „istoria poporului nostru, istoria armatei noastre demonstrează cu putere că niciodată poporul român, armata sa nu și-au propus țeluri agresive. Secole de-a rîndul armata noastră a luptat pentru a apăra independența țării, pentru a asigura înfăptuirea unității naționale, pentru afirmarea independentă a națiunii noastre" [5].

Aşadar, în paginile acestui volum sînt înfățișate mai mult de două secole de luptă a poporului român pentru împlinirea sacrelor sale idealuri de independență și unitate. Izbînda istorică a acestui întreg interval a fost păstrarea ființei politice a poporului român și mersul ascendent al societății românești. În pofida unor împrejurări neînchipuit de grele, a unor jertfe omenești fără număr și a unor pierderi materiale uriașe poporul român și-a urmat neabătut destinul istoric, modelat de idealurile sale permanente: INDEPENDENȚA, UNITATEA și INTEGRITATEA VETREI STRĂBUNE.

* * *

Cu o arhitectură similară volumului precedent, cel de față organizează materia tratată după două mari criterii: al structurilor militare și al etapelor evoluției politico-militare. Astfel, după necesare analize consacrate evoluției societății românești de la 1550 la mijlocul secolului al XVII-lea (capitolul I) și, de aici, pe calea modernizării, în *Secolul Reformelor* (capitolul VIII), au fost consacrate capitole speciale (II și IX) organizării militare românești de la mijlocul secolului al XVI-lea și pînă la jumătatea celui următor, respectiv din deceniul șapte al veacului al XVII-lea pînă la 1784. Studiul atent al întregului material faptic la dispoziție a permis concluzia că existența instituției ostășești la români, în această etapă istorică, a fost neîntreruptă, neînregistrîndu-se nici o lacună sau hiatus în dăinuirea ei. Astfel că, prin această prismă, continuitatea de existență a statalității românești în epoca analizată își află încă un argument temeinic, de neclintit, statul avînd în instituția militară un

[5] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Editura Politică, București, 1979, p. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

reazem de nădejde, care l-a definit, individualizat și apărat în lumea politică înconjurătoare, redusă practic la cele trei imperii limitrofe.

Sub raportul evoluțiilor politico-militare — într-o reciprocă relație cu organizarea ostășească —, tratării amintitelor structuri i-au corespuns capitolele despre evenimentele celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, pregătitoare ale războiului de independență al țărilor române din 1594—1596 și Unirii realizate în anii 1599—1600, larg analizate în desfășurare și perspectivă; apoi ale primei jumătăți a secolului al XVII-lea, marcată, sub domniile lui Radu Șerban, Gabriel Béthlen, Matei Basarab, Vasile Lupu și Rákócziștilor, de tradiția politică a faptei lui Mihai Viteazul, pînă la războiul antiotoman din 1657—1662. Un amplu capitol (X) reconstituie lupta de apărare a ființei politice desfășurată de poporul român din a doua jumătate a secolului al XVII-lea pînă la sfîrșitul perioadei istorice analizate în prezentul volum.

Cuvenită atenție s-a acordat tratării aspectelor militare ale mișcărilor sociale și populare din țările române de la mijlocul secolului al XVI-lea pînă în cea de-a doua jumătate a celui de-al XVIII-lea, care au culminat cu revoluția populară din 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan, apogeu al luptei țărănimii pentru dreptate socială și libertate națională (capitolul XII).

Ca și în volumul anterior, se consacră un spațiu important (capitolul XIII) prezentării evoluției gîndirii și artei militare, evidențiindu-se trăsăturile principale ale doctrinei, concepției de organizare și ducere a războiului, contribuției specifice, originale a poporului român la dezvoltarea științei militare europene. În context, este reliefată și argumentată faptic ideea că și în această epocă edificiul doctrinar românesc și-a avut drept coloană vertebrală principiul ridicării la arme a întregului popor pentru salvgardarea ființei etnice și politice proprii, orientare de neîntreruptă și glorioasă tradiție, care urcă pînă în vremea luptelor de apărare ale „celor mai drepți și mai viteji dintre traci", strămoșii noștri geto-daci.

Acest al treilea volum, ca și cele anterioare, s-a întemeiat pe bogata zestre a istoriografiei românești și mondiale. Demersul esențial a fost o nouă reconstituire a instituțiilor și evenimentelor militare în lumina unei informații primare de o mare abundență. Deși publicarea izvoarelor diplomatice interne ale etapei 1550—1784 este la început — seria *Documenta Romaniae Historica* (A. și B.) a ajuns la debutul domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu —, în schimb colecția Hurmuzaki, de *Izvoare privitoare la istoria românilor*, a fost masiv îmbogățită de volumele de documente polone și otomane, apărute recent, referitoare la istoria românească. Li se adaugă, după specificul vremii, o amplă suită de surse narative, unele cu caracter memorialistic, datorate lui Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin, Radu Popescu, Ion Neculce, Georg Kraus,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ioan Kemény, Constantin Cantacuzino, Nicolae Béthlen, Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir (întemeietor al istoriografiei ştiinţifice naţionale), Radu Greceanu, Johann Filstich, Mihai Cantacuzino sau Ienăchiţă Văcărescu. O menţiune specială trebuie făcută pentru opera istorică a lui Miron Costin, în acelaşi timp un practician şi un teoretician al artei militare. Interpretările reprezentanţilor de frunte ai istoriografiei ştiinţifice româneşti — ale lui Nicolae Bălcescu, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, N. Iorga, Radu Rosetti, pentru a nu-i enumera decît pe cei mai iluştri — au fost de mare preţ în efortul autorilor de a crea o frescă a fenomenului militar românesc al epocii cît mai apropiată de realitatea istorică. La fel ca şi în celelalte volume apărute din lucrarea *Istoria militară a poporului român*, analiza surselor primare, româneşti şi străine, coroborată cu studiul atent al moştenirii istoriografice proprii şi cu utilizarea achiziţiilor istoriografiei mondiale în domeniu, a permis autorilor rescrierea, cu obiectivitate şi patriotism, a acestei epoci din frămîntata istorie multimilenară a poporului nostru, dominată de chipul de „poezie tragică" al lui Mihai Viteazul.

Un aport însemnat l-au avut în scrierea capitolelor de organizare militară, îndeosebi referitoare la armament şi fortificaţii, rezultatele cercetărilor arheologice, inclusiv cele întreprinse sub egida Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară (C.S.C.I.T.M.) şi în colaborare cu muzeele de la Constanţa, Baia Mare, Giurgiu, Deva, Făgăraş, Călăraşi şi Muzeul Militar Central, la Giurgiu, Sălaşu de Sus, Mălăieşti, Vadu, Obileşti. Fondul documentar şi iconografia au fost completate prin cercetări în institute de istorie şi muzee ale ţării, în arhive centrale şi judeţene, solicitudinii cărora autorii prezentului volum îndreaptă întreaga lor gratitudine.

S-a avut în vedere, de asemenea, o largă încadrare a istoriei româneşti în cea universală spre o mai bună cunoaştere şi înţelegere a celei dintîi. Autorii nu s-au limitat la simple introduceri de situaţii internaţionale la începutul capitolelor, ci au încercat o recompunere globală a trecutului militar al poporului român în contextul general european, căreia îi este parte întregitoare.

Asemenea celorlalte volume ale *Istoriei militare a poporului român*, care au văzut lumina tiparului, şi volumul al III-lea este însoţit de o bibliografie generală şi pe capitole, de un glosar al termenilor de specialitate şi de un indice general. El include, de asemenea, o bogată ilustraţie, parte integrantă a expunerii, selectată cu sprijinul neprecupeţit al Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, Muzeului de Istorie a Republicii Socialiste România, Muzeului Militar Central, Muzeului de Istorie Cluj-Napoca, Complexului Muzeal Iaşi, Muzeului de Arheologie şi Istorie

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Constanța, Complexului Muzeal Sibiu, muzeelor județene Baia Mare, Alba Iulia, Giurgiu, Brașov, Oradea, Editurii Meridiane, fototecii revistei „Magazin istoric". Materialul arheologic, fotografiat sau desenat, cel cartografic și aerofotografiile întregesc imaginea trecutului militar românesc din epoca tratată.

* * *

Volumul al III-lea din *Istoria militară a poporului român* încheagă în ansamblul său o frescă vie a unei perioade de luptă și biruință a poporului român asupra vitregiei vremurilor. Modul în care el a rezistat în această perioadă de „cumpănă mare pământului nostru și nouă" — cum spunea un cronicar contemporan — este un adevărat imn ridicat nestinsei sale iubiri pentru vatra strămoșească, ardentei voințe de a dura în istorie liber și unit. Pentru a relua o formulă celebră, meditînd asupra acelor vremi ale trecutului românesc nu facem altceva decît să ne pregătim să servim prezentul și viitorul României.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA ÎNFĂPTUIRII STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-lea — PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea)

Cei peste 200 de ani de efort militar eroic, presărat de jertfele fără număr ale epocii de glorie a oastei celei mari, au asigurat statelor româneşti intrarea într-o nouă etapă istorică definită de aceeaşi luptă continuă pentru salvgardarea fiinţei politice a poporului român. Noua perioadă istorică — în care străluceşte ca un nestemat de preţ Unirea făptuită sub sceptrul lui Mihai Viteazul — a ilustrat aceeaşi voinţă de neînfrînt a poporului român de a fi liber şi independent, de a-şi făuri destinul conform propriei sale vreri. Evenimentele militare din această nouă epocă istorică, întreaga evoluţie a poporului român demonstrează că „poporul român nu şi-a plecat niciodată capul sub jugul asupririi străine, nu a considerat nici un preţ prea mare pentru a-şi apăra libertatea şi demnitatea" [1]. Societatea românească a epocii, structurile sale componente, obiectivele ei principale reliefează în întregime adevărul acestei afirmaţii.

SECOLUL UNIRII

Unirea — ideal şi faptă naţională. Perioada care include cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi prima jumătate a celui următor, interval la mijlocul căruia se aşază epopeea militară şi politică legată de numele lui Mihai Viteazul — primul domn al românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor —, deţine în devenirea istorică a poporului nostru un loc aparte, perfect individualizat şi de o importanţă hotărîtoare. Este perioada care cuprinde încununarea unei evoluţii politice şi de conştiinţă cu o durată milenară şi, totodată, epoca ce a pregătit întreaga devenire ulterioară a societăţii româneşti, pînă la Marea Unire din 1918. Ceea ce a fost afirmat conştient o dată cu intrarea victorioasă a oştilor române conduse de Mihai Viteazul în Alba Iulia în anul 1599 avea să fie proclamat simbolic, în aceeaşi cetate, trei secole mai tîrziu prin voinţa unui popor hotărît să trăiască liber în cadrele etnice şi statale fireşti.

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 2, Editura Politică, Bucureşti, 1968, p. 306.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Departe de a reprezenta o simplă perioadă de înăsprire a dominației otomane, de creștere abuzivă a sarcinilor economice impuse de Poartă și de asfințit al puterii militare de talie europeană pe care o constituiseră țările române în etapa anterioară, așa cum prea adesea a fost prezentat, *Secolul Unirii* își dezvăluie caracteristici ce îi conferă o altă perspectivă istorică. Fără a ignora și a estompa trăsăturile negative, trebuie să luăm în seamă mai presus de ele tocmai acei factori care au făcut posibilă epopeea lui Mihai Viteazul. Pentru cine cercetează lucrurile mai îndeaproape este evident că ceea ce s-a petrecut la sfîrșitul secolului al XVI-lea și apoi în deceniile ce au urmat, după o extraordinară afirmare pe scena militară și politică europeană, impetuoasa înflorire a culturii românești ca o cultură cu adevărat *națională* în spirit, limbă și orientare general-românească a fost consecința logică a unor premise istorice milenare și a unei evoluții de cîteva secole ce au asigurat statalității românești un loc incontestabil pe harta politică a Europei.

De la Petru Rareș înainte, tuturor bărbaților de stat români le-a apărut conștient și clar faptul că realizarea vechii „unități dacice" — ca entitate politică reală, indivizibilă și omogenă, circumscriind întregul teritoriu locuit de români — reprezintă axul central al luptei pentru independență, factorul esențial ca ea să poată fi încununată de succes. Începînd cu jumătatea secolului

Statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul din Piața Universității — București

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

al XVI-lea — constata Nicolae Iorga — „în bine şi în rău cele trei ţări merg împreună" [2]. Şi tot de acum, aproape că n-a mai existat principe care odată urcat pe unul din tronurile ţărilor române, animat de ideea unităţii, să nu aspire conştient şi imediat la celelalte două.

Întreaga perioadă de pînă la Mihai Viteazul, ca să nu mai vorbim de cea următoare, este plină de încercări de *Restitutio Daciae*, care, fie că n-au cunoscut decît stadiul de intenţie — cum este cazul lui Despot Vodă —, fie că nu s-au concretizat decît în *uniuni dinastice* — cum a fost cea realizată între principatele române Moldova şi Muntenia în intervalul 1574—1591 —, au avut permanent ca temelie solidă convingerea întregului popor român de pe ambele versante ale Carpaţilor că alcătuieşte un tot omogen, etnic, lingvistic şi cultural, cu o străveche tradiţie istorică niciodată uitată [3].

Revelatoare şi deloc întîmplătoare este constatarea că *Secolul Unirii* se deschide tocmai cu o viguroasă acţiune militară românească comună: în anul 1556 oştile reunite moldo-munteano-transilvănene, fiecare comandată de principele său, reuşesc să dejoace prima tentativă habsburgică de înstăpînire prin violenţă asupra teritoriului românesc. Este falsă imaginea unei a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea reprezentînd o pantă descendentă urmată de o bruscă şi aparent inexplicabilă redresare. În fapt, ne găsim în faţa unei etape ce merită din plin atenţia noastră şi nu o dată admiraţia, tocmai pentru ceea ce strămoşii noştri au reuşit să facă în împrejurările nespus de grele ale apogeului puterii otomane (socotit îndeobşte a coincide cu prezenţa lui Süleyman Magnificul pe tronul sultanilor, adică pînă la 1566) şi ale ridicării — cu noi pretenţii de stăpînire în aceste părţi ale Europei — a unui nou imperiu, cel habsburgic, care, deşi se prezenta ca un campion al „cruciadei" împotriva Semilunii, nu urmărea decît să substituie „jugului de lemn" al turcilor, „jugul de fier" al Vienei, cum avea să afirme un cronicar din Transilvania.

Modul în care ţările române au reuşit să evite cucerirea şi anexarea de către Imperiul otoman — societatea românească dezvoltîndu-se în acest răstimp pe linia propriilor ei aspiraţii, ridicîndu-se pînă la înfăptuirea supremă a unităţii politice a întregului popor — este trăsătura dominantă, caracteristică acestei a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea, confirmată în planuri diverse în prima jumătate a secolului următor şi alcătuind astfel un întreg organic. Pentru acest răstimp istoric nici o denumire nu ni se pare mai potrivită decît aceea care cuprinde făgaşul cel mai temeinic al evoluţiei istorice româneşti în epocă: *Secolul Unirii*. Unirea într-un singur hotar, unirea energiilor întregului popor, unirea, apoi, în cuprinsul frontierelor ideale şi inexpugnabile ale *limbii literare*, ale culturii *naţionale* ce se adresează tuturor şi la edificarea căreia se străduiesc în deplină solidaritate cărturarii din Tîrgovişte şi Bucureşti, din Iaşi şi Suceava, din Alba Iulia şi Braşov, din Caransebeş şi Lugoj. Nu se poate înţelege dominanta culturii româneşti din prima jumătate a secolului al XVII-lea — conştiinţa unităţii de neam şi *voinţa* creării unei culturi şi unei limbi literare — dacă nu ţinem seama că ne aflăm după uriaşa realizare, fie şi pentru scurtă durată, dar a cărei amintire nu se va şterge niciodată şi va lucra în conştiinţe pînă la realizarea ei peste veacuri, a *unirii politice* sub sceptrul

[2] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, Bucureşti, 1937, p. 113.

[3] C. Göllner, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus. Broşuri contemporane*, în AIINC, VIII (1939—1942), p. 255.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

lui Mihai Viteazul. Iată de ce socotim că deceniile care au precedat și pregătit fapta Viteazului, precum și cele care au văzut prelungirea pe tărîmul culturii și conștiinței, rodirea în planul creației spirituale a acestei Uniri (fapt care a însemnat pregătirea și declanșarea luptei pentru cea care avea să vină) trebuie să poarte numele de *Secolul Unirii*. Și nu doar în domeniul cultural făptuirea neuitată a Viteazului avea să rodească bogat și trainic. Programul său politic — și aceasta rămîne ca trăsătură esențială a evoluției istorice în perioada ce a succedat Unirii — avea să fie preluat și concretizarea lui urmărită constant de conducătorii poporului român. Mihai demonstrase convingător că Unirea reprezintă chezășia salvgardării neatîrnării, că e unicul mijloc de a rezista cu succes adversităților externe concentrice. Alcătuirea „Daciei românești" avea să fie în tot acest *Secol al Unirii* gîndul mobilizator de faptă al voievozilor români, obiectiv către care se canalizau toate energiile poporului nostru. „Românii — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România — au trăit secole de-a rîndul în formațiuni statale diferite, dar, în pofida acestei fărîmițări, în conștiința lor a rămas mereu vie ideea unității, apartenenței la același unic popor. Deși a durat puțin, unirea Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei într-un singur stat sub domnia glorioasă a lui Mihai Viteazul a devenit pentru generațiile ce s-au succedat un simbol și un îndemn la luptă necurmată pentru unitate și independență națională" [4].

Oricine urmărește în amănunt și privește într-o perspectivă globală realitățile politice, economice, sociale și culturale ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea își dă seama cît de precară era teza, susținută de unele istoriografii, potrivit căreia Unirea realizată de Mihai Viteazul nu s-a putut menține din cauza lipsei unei baze trainice, din cauza pretinsului ei caracter prematur. Această teză, care transforma realitatea unității naționale într-un fel de hazard al istoriei și, dimpotrivă, așeza destrămarea ei între fenomenele normale și conforme cu legitățile evoluției umanității, dovedea ignorarea deliberată a realității și ascundea un scop politic străveziu. Și mai ales nu lua în seamă tocmai factorul extern. Nu absența unei baze economice și a unei conștiințe naționale a fost cauza prăbușirii, după numai un an, a Unirii din 1599—1600, pentru că acestea existau și acționau obiectiv în sensul unității poporului român. Nu lipsa voinței politice ori pregetarea jertfei au stat la originea destrămării statului unitar centralizat, considerat în continuare de poporul român a fi unul din obiectivele fundamentale ale existenței și misiunii sale istorice.

Cauza esențială a Unirii din 1599—1600 a fost voința tuturor românilor de a-și conjuga energiile în aceleași fruntarii și sub același sceptru, pentru că deveniseră conștienți, în două secole de luptă, că numai în cadrul statului unitar centralizat puteau face față amenințării externe din partea unor puteri ce le periclitau pămîntul, bogățiile și libertatea dinspre toate punctele cardinale.

Unirea a fost primejduită și supusă unei presiuni concentrice de toți rîvnitorii din afară, care își dădeau seama că, uniți, românii din cele trei țări devin o putere ireductibilă în calea oricăror pretenții de dominație asupra lor și asupra spațiului în care se aflau de milenii. După cum observa un istoric, „clădită pe un temei etnic românesc, construcția lui Mihai avea toate șansele

[4] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Editura Politică, București, 1979, p. 269.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

să vieze, ceea ce de fapt însemna apariția în estul Europei a unui stat puternic pe care nici Imperiul otoman, nici Imperiul habsburgic sau regatul Poloniei nu-l doreau în vecinătatea lor, fiecare dintre aceste puteri străduindu-se să supună, în folosul lor, o parte a anticei și modernei Dacii. De aceea, în ciuda divergențelor, cei trei vecini s-au înțeles atunci cînd a fost vorba să distrugă opera politică realizată de Mihai" [5].

Încă pe vremea lui Petru Rareș atît sultanul Süleyman Magnificul, cît și nobilimea maghiară minoritară din Țara Românească Transilvania erau de acord că a apărut — din punctul lor de vedere — primejdia ca românii să se unească, Rareș nutrind acest gînd, iar masele populare din Transilvania așteptîndu-l ca pe un eliberator [6]. Semnificativă pentru prezența în conștiința europeană a unei unități politice românești va fi în secolul al XVI-lea, în ajunul unirii din 1599—1600, frecventa circulație a denumirii antice pentru pămîntul locuit de poporul nostru: *Dacia*.

A doua jumătate a secolului al XVI-lea reprezintă momentul cînd unitatea este principala sarcină a societății românești pentru a face față amenințărilor externe concentrice, care tindeau să-i anihileze identitatea și să-i smulgă moștenirea teritorială. Pe lîngă pericolul otoman, după prăbușirea Ungariei la Mohács în 1526, cel ungar se manifestă prin încercările nobilimii ungare de a face din Transilvania baza de acțiune a refacerii statului distrus. Clasă privilegiată, suprapusă masei compacte românești, nobilimea maghiară din Transilvania era gata să-și promoveze propriile țeluri, predîndu-se necondiționat unor forțe străine care s-o sprijine în menținerea dominației de clasă.

Poporul român și societatea românească au fost obligate să întreprindă solidar o acțiune de salvgardare a statului românesc transilvan, ceea ce explică de ce opera de unificare a început tocmai cu trecerea munților în Transilvania de către oștile muntene și s-a desăvîrșit prin încoronarea lui Mihai Viteazul la Iași, ca domn pe tronul marelui Ștefan. Cu deosebirea semnificativă și revelatoare că pentru Țara Românească Transilvania domnul unificator a trebuit să lupte cu o clasă stăpînitoare străină, de care urma a-și dezrobi conaționalii, pe cînd moldovenii și-au pus cușmele în sulițe, făcînd astfel din ele steaguri, și au trecut cu urale de partea lui Mihai Vodă.

Fie și numai pentru scurtă vreme, Unirea realizată de Mihai a confirmat pe deplin atît năzuințele societății românești, cît și temerile adversarilor externi: „românii sub Mihai Voevod Viteazul" — cum va spune Bălcescu — au realizat „miracolul" momentului, au stîrnit admirația Europei întregi, creînd o imensă literatură. Chiar și pentru un răstimp, dovada a ceea ce înseamnă românimea unită a fost făcută. Și a rămas ca un etern *memento*, de speranță pentru unii, de teamă pentru alții, încă trei secole, pînă ce „miracolul", în fond legitate istorică, s-a produs din nou, pentru totdeauna.

Pentru ca Unirea să se împlinească definitiv, să se ajungă la Marea Unire din 1918 a trebuit însă toată excepționala lucrare asupra conștiințelor întreprinsă de cărturarii secolelor XVII, XVIII și XIX, crescuți sub razele glorioasei amintiri a faptelor voievodului unificator. Varlaam, Ureche, Udriște Năsturel, Simion Ștefan, corifeii Școlii Ardelene, generația pașoptistă sînt continuatorii epopeii militare și politice scrise de voievodul tuturor românilor. Ei sînt exponenții acelei societăți românești care a ieșit din epopeea lui Mihai și a cărei

[5] Manole Neagoe, *Mihai Viteazul*, Craiova, 1976, p. 290.
[6] *Hurmuzaki*, vol. II/4, p. 306—307.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Foaia de titlu a cărții lui Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Venetia, 1638, cu o scenă de luptă din epopeea lui Mihai Viteazul (foto Arhivele Statului, București)

trăsătură definitorie va fi și va rămîne pentru totdeauna aspirația, lucrarea și lupta pentru Unire. Este realizarea supremă și trainică a *Secolului Unirii*.

Raporturile cu Poarta otomană. Sub aspectul politic, de o importanță excepțională s-a vădit a fi în *Secolul Unirii* menținerea nealterată a instituțiilor statalității românești — similare în cele trei țări române —, pîrghii temeinice ale efortului constant pentru realizarea în perspectivă istorică imediată și de lungă durată a unității statale. Existența domniei ca expresie a puterii supreme, a instituției militare, a aparatului administrativ-fiscal, a ierarhiei ecleziastice de conținut și formă tradiționale a garantat continuitatea vieții de stat românești, a asigurat dezvoltarea politică a poporului nostru. La fel de importantă a fost existența politică de sine stătătoare a țărilor române pentru dezvoltarea culturii și civilizației poporului român. Acum, în acest domeniu se plasează de altfel realizări de prestigiu, imposibil a fi atinse în cazul unei cuceriri străine, care stinghereşte în chip hotărîtor dezvoltarea culturală, imprimîndu-i un alt conținut și dirijînd-o către alte scopuri, contrare intereselor poporului dominat. Înfăptuirile culturii române în această etapă istorică — posibile pe baza substanțialelor acumulări din perioadele anterioare — probează convingător că existenței politice și unei vieți economico-sociale în cadre proprii li se asociază întotdeauna disponibilitățile de manifestare distinctă a capacităților creatoare ale unui popor, că doar în acest chip el poate contribui la îmbogățirea patrimoniului cultural al umanității.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Deosebit de importantă a fost menținerea statelor române de sine stătătoare în această epocă pentru întreaga evoluție istorică a centrului și sud-estului Europei. Pe de o parte, ele au constituit un baraj redutabil în fața tendințelor marilor puteri expansioniste din zonă — otomană, polonă și habsburgică — pe diversele lor traiecte de ofensivă pe continent. Pe de altă parte, țările române, teritoriul lor și poporul român, au reprezentat un imbold și o bază de acțiune permanente pentru lupta de eliberare a popoarelor subjugate de la Dunărea mijlocie și din Peninsula Balcanică. Țările române au constituit nu numai un continuu loc de adăpostire a luptătorilor pentru libertatea popoarelor subjugate în vederea realizării unității și cuceririi independenței depline, dar s-au dovedit și pîrghii de accelerare a luptei de eliberare la sud de Dunăre, au fost în mod obiectiv factori de atenuare a dominației străine în aceste zone ale continentului. Remarcabil a fost, de asemenea, rolul țărilor române în conservarea și dezvoltarea fondului cultural al acestor popoare, sprijinul multilateral acordat avînd o însemnătate deosebită în menținerea individualității lor și în păstrarea nestinsă a speranței de eliberare.

Așadar, o caracteristică esențială a procesului istoric petrecut în secolul al XVI-lea a fost păstrarea existenței de sine stătătoare a statelor românești, într-o vreme cînd popoarele balcanice trecuseră de mult sub administrația otomană directă, pierzîndu-și identitatea politică pentru mai multe sute de ani. În același timp — și aceasta reprezintă făgașul principal al dezvoltării istorice în acest interval —, țările române au evoluat irezistibil către Unire, spre reconstituirea în spațiul românesc a unei singure entități politice. Legic determinată de imperativele dezvoltării istorice a poporului român, de necesitatea imperioasă de a face față cu succes agresiunilor și injoncțiunilor străine — multiplicînd prin unitate capacitatea de ripostă militară —, Unirea a reprezentat evenimentul către care s-au concentrat toate energiile neamului și la care au năzuit generații după generații.

Mărețul ideal al Unirii a devenit faptă în pofida accentuării, la mijlocul secolului al XVI-lea, a relațiilor feudo-vasalice impuse de către Poarta otomană țărilor române. Aceste relații vor avea consecințe asupra reprezentativității statelor române în ansamblul statelor europene și, de asemenea, importante urmări economice negative, cu caracter de durată. De asemenea, astfel de consecințe pernicioase sub raportul dezvoltării de ansamblu l-au avut nenumăratele războaie desfășurate în spațiul românesc împotriva încercărilor de cotropire ale puterilor agresoare vecine. „Este evident — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — că aceste împrejurări istorice, războaiele îndelungate ce au trebuit duse împotriva dominației străine au determinat o rămînere în urmă pe calea dezvoltării economico-sociale, constituind principala piedică în formarea și dezvoltarea statului național unitar al românilor. În aceste condiții, masele populare, conducătorii celor trei principate au acționat întotdeauna pentru dezvoltarea independentă, pentru întărirea legăturilor și sentimentelor comune"[7].

În ceea ce privește diminuarea libertății lor de acțiune în plan extern, datorită dependenței vasalice de Poartă, s-au înregistrat însă deosebiri între cele trei țări surori, determinate atît de gradul presiunii otomane în diverse momente istorice, cît și de atitudinea conducătorilor (domni, principi), de programele lor politice. Situația Țării Românești Transilvania în raporturile

[7] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 24, Editura Politică, București, 1983, p. 12—13.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Hartă a Europei *(Die Landkarte des Johann Stumpf, 1538—1547)*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

sale cu Imperiul otoman, asemănătoare în multe privințe cu a celorlalte două țări de la est și de la sud de arcul carpatic, prezintă astfel anumite deosebiri, datorită în mare măsură permanentei competiții asupra teritoriului său dintre habsburgi și Imperiul otoman. De aici, o mai largă libertate în relațiile externe, un amestec otoman mai redus în problemele interne, în ansamblu, o viață politică mai puțin îngustată de puterea suzerană. În cazul țărilor române extracarpatice, aflate într-o poziție geopolitică mai puțin avantajoasă decît Transilvania în raport cu Imperiul otoman, dominația acestuia a tins să se exercite mai direct și mai apăsat. Ele n-au încetat însă, în pofida acestei tendințe, să se manifeste în arena internațională, domnii, în succesiunea lor, preluînd unul de la altul programul politic al autocrației monarhice și, în condiții prielnice, al recuceririi independenței, obiectiv asociat celui al realizării unității de acțiune politico-militară panromânești. În acest sens esențiale au fost legăturile politice strînse între țările române, concretizate, din vremea domniei lui Mihai Viteazul și pe tot parcursul secolului al XVII-lea, prin tratate de adevărată confederare, ca și urmărirea atentă a raportului de forțe din sud-estul Europei, principatele carpato-dunărene profitînd de orice prilej pentru a se ralia unei acțiuni antiotomane la biruința căreia deplina libertate a poporului român ar fi putut fi recîștigată.

Crucială s-a dovedit a fi menținerea în continuare a statelor românești în privința desfășurării fluente și unitare a vieții economice în întregul spațiu carpato-danubiano-pontic. Desfășurarea acesteia pe coordonatele unei cît mai strînse legături de natură economică între cele trei țări române a fost favorizată de conservarea propriilor cadre statale, care au limitat injoncțiunile marilor puteri vecine, îngrădind în măsura posibilului, în condițiile istorice respective, însușirea bogățiilor naturale ale solului și subsolului românesc și a valorii nou create în procesele productive. Totodată, continuitatea de existență a țărilor române a favorizat prezența fără întrerupere a acestora în marile circuite economice internaționale, participarea — deși limitată de existența dominației otomane — la schimburile de valori pe plan continental. În pofida încercării repetate a Porții de a impune un monopol asupra comerțului exterior ori de a dirija o dezvoltare unilaterală a economiei românești (destinînd-o să fie *chelerul* Istanbulului), individualitatea lor politică a fost o pîrghie substanțială în efortul încununat de succes de a crea o piață românească unică, aflată în raporturi de schimb cu celelalte piețe ale continentului european.

În ceea ce privește principatele române, cercurile guvernante de la Istanbul pendulau — ca intenție de viitor — între concepția țării „cucerite cu sabia" și aceea a țării „închinate" sub anumite condiții și cu obligații reciproce. Obligațiile de ordin economic față de Poartă erau materializate în principal în plata tributului sau haraciului. Acesta a crescut treptat, mai ales pentru Țara Românească Muntenia, unde de la 24 000 de galbeni în deceniul cinci al secolului al XVI-lea va ajunge pînă la 150 000—155 000 de galbeni în 1593, cînd în scaunul de la București se va urca Mihai Viteazul. În Țara Românească Moldova, de la 10 000 de galbeni în timpul primei domnii a lui Petru Rareș, haraciul va ajunge la 35 000 de galbeni sub Bogdan Lăpușneanu, spre a fi ridicat în 1593, pentru scurtă vreme, la 65 000 de galbeni. În schimb, în Țara Românească Transilvania, tributul fixat în 1541 la 10 000 de galbeni nu va cunoaște, pînă la sfîrșitul secolului, decît o mărire de 50%, în 1575. Cuantumul relativ apropiat al sumelor plătite la începutul intervalului de către cele trei țări române Porții, ca și diferențierea marcantă între ele intervenită

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

la sfîrşitul secolului are explicaţii politice şi, deopotrivă, economice. Diferenţierea mărimii tributului reflectă şi o relativă disproporţie de potenţial economic motivabilă prin deosebiri la nivelul resurselor de materii prime, întinderea teritorială şi potenţialul demografic, dar, mai ales, evidenţiază valenţele regimului de dominaţie politică asupra Transilvaniei. Deşi aceasta avea un potenţial economic superior celorlalte două ţări române, tributul plătit anual era, comparativ şi în evoluţie, mult mai mic. Situaţia s-a datorat în special gradului mai ridicat de autonomie avut de această ţară românească, situată într-o zonă de relativ echilibru militar între Poartă şi Imperiul habsburgic. Tot astfel, faptul că Ţara Românească Moldova s-a aflat la limita sferei de influenţă a Porţii în această zonă a Europei, în imediata vecinătate a Poloniei, explică — pe lîngă diferenţa de potenţial economic sus-menţionată — departajarea cuantumului haraciului faţă de cel plătit de Ţara Românească Muntenia.

Mihnea al II-lea, domnul Ţării Româneşti Muntenia — frescă de la Muntele Athos

În afara tributului, precum şi a unor contribuţii extraordinare pentru nevoile de ordin militar ale Imperiului otoman, principii români mai aveau obligaţia de a trimite anual anumite daruri (peşcheşuri) sultanului şi unor mari dregători ai Porţii, acestea ridicîndu-se, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, pînă la o valoare egală cu aceea a tributului, fapt ce stînjenea progresul economic intern. Cele mai multe valori (bani sau bunuri) s-au scurs însă în competiţia pentru obţinerea recunoaşterii domniei, precum şi pentru menţinerea în scaun, practică de altfel uzitată, în forme felurite, în multe părţi ale Europei. Un singur exemplu este edificator: între anii 1581—1590, lupta pentru obţinerea şi păstrarea tronului, dată în special între Mihnea al II-lea şi Petru Cercel, a costat Ţara Românească Muntenia cca 3 500 000 de galbeni. Noua situaţie intervenită în relaţiile româno-otomane după domnia lui Mihai Viteazul s-a repercutat imediat în ceea ce priveşte obligaţiile de natură economică. Astfel, haraciul plătit de Ţara Românească Muntenia cu prilejul reluării legăturilor domnului Radu Şerban cu Poarta era de 32 000 de galbeni, adică aproximativ 20% din valoarea maximă atinsă către sfîrşitul secolului al XVI-lea. În Ţara Românească Moldova suma plătită ca haraci a ajuns la cca 30 000 de galbeni, mult sub cea plătită în ultimele decenii ale veacului anterior. Au cunoscut o scădere şi darurile anuale (peşcheşurile), ca şi sumele antrenate în competiţia pentru domnie. De pildă, după alungarea lui Radu Mihnea în primăvara anului 1611, Radu Şerban a oferit pentru recunoaşterea sa de către sultan ca domn al principatului românesc sud-carpatic aproximativ 100 000 de galbeni. În ceea ce priveşte Ţara Românească Transilvania, haraciul s-a redus, de asemenea, ajungînd la suma dinainte de 1575, adică la 10 000 de galbeni. Scăderea în cifre absolute a sumelor pretinse şi primite de Poartă din ţările române a fost un rezultat al marelui efort de independenţă şi unitate depus de români sub conducerea lui Mihai Viteazul.

Suzeranitatea otomană a avut şi alte consecinţe economice negative asupra ţărilor române. Îndatorirea lor de a asigura aprovizionarea contra cost cu alimente, îndeosebi a capitalei Imperiului otoman, a limitat într-o măsură

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

însemnată exportul în alte țări europene, micșorînd, în aceste condiții de cvasimonopol al Porții, veniturile statelor românești, grevînd dezvoltarea lor economică. Sute și mii de care încărcate cu produse cerealiere și animaliere se îndreptau în fiecare an spre Istanbul.

Relativa ușurare a obligațiilor față de Poartă în perioada amintită — cel puțin pînă la urcarea lui Matei Basarab pe tronul Țării Românești Muntenia, cînd haraciul a fost dublat și sarcinile de ordin material impuse de Imperiul otoman vor cunoaște o sporire, fără însă a mai ajunge, pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, la nivelul atins înainte de Mihai Viteazul — a avut, cum era și firesc, influență asupra economiei românești, determinînd unele progrese, desigur încă lente, în anumite ramuri de producție.

ECONOMIE ȘI POPULAȚIE

Economia. În această perioadă așezările omenești — sate, tîrguri, orașe — se înmulțesc, semn nu numai al unei creșteri demografice, ci și al multiplicării circuitelor economice. Comunitatea rurală rămîne în continuare celula esențială a ansamblului vieții colective pentru marea majoritate a românilor. S-au mărit treptat suprafețele cultivate, mai ales prin defrișări, și au crescut lent producțiile de grîu, orz, mei, secară, ovăz, hrișcă, sorg, mazăre, viță de vie. Un număr însemnat de animale — oi, porci, vite —, pe lîngă veniturile aduse gospodăriilor țărănești, ca și stăpînilor feudali, constituie principala marfă pentru export, mii și mii de capete luînd anual drumul piețelor europene și, bineînțeles, în primul rînd al Istanbulului.

Se constată unele semne de progres și în domeniul producției meșteșugărești; apar noi ramuri și se generalizează organizarea lucrătorilor în bresle, care aveau în frunte staroști și vătafi. Potrivit documentelor, numărul meșteșugurilor atestate crește de la 44 la 83, la sate de la 17 la 55, iar pe domeniile boierești, de la 21 la 45 [8]. Progrese notabile se vădesc, de asemenea, în dezvoltarea orașelor, care se afirmă în chip firesc drept centre de activitate meșteșugărească și comercială. În afară de tîrgul săptămînal, ele erau cîteodată locul unde se organizau bîlciuri sau tîrguri care atrăgeau cumpărători și vînzători din întregul spațiu locuit de români, precum și din alte țări europene. Orașe ca Iași, București, Brașov, Cluj, cu negoțul puternic ce se practica aici, cu viața lor culturală, se consolidează treptat ca adevărate centre urbane de schimb ale sud-estului european.

Producția meșteșugărească acoperea în ansamblu necesarul pieței interne românești, oferind și produse pentru comerțul exterior. La Sibiu, Bistrița, Sighișoara și în alte locuri funcționau organizații de breaslă puternice, la Alba Iulia un atelier de turnat tunuri, iar la Porumbacu de Sus unul de sticlărie, ultimele două, ca și sticlăriile organizate în Țara Românească Muntenia de Matei Basarab și, mai tîrziu, de Constantin Brâncoveanu constituind forme de producție de caracter manufacturier.

Exploatarea subsolului — intensă în principatele române extracarpatice în ce privește sarea, iar, din timpul lui Matei Basarab, chiar și zăcămintele de minereu de la Baia de Aramă și Baia de Fier — ocupă în economia Țării

[8] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 1971, p. 384.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Românești Transilvania un loc însemnat. Aici, în afară de sare, se extrage fierul — folosit și la fabricarea armamentului necesar dotării armatei —, aurul (în țările române extracarpatice această bogăție se procura în epocă mai ales din apele rîurilor), argintul și, din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, mercurul, cu centrele mai importante la Abrud și Zlatna. Ca urmare a dezvoltării mineritului se constată o extindere a „industriei" metalurgice, cuptoare-furnal fiind semnalate arheologic atît în Țara Românească Moldova (Porcești, mănăstirile Hangu și Buhalnița) și Țara Românească Muntenia (Tîrgșor, Baia de Fier), cît, mai ales, în Țara Românească Transilvania, unde se înmulțesc topitoriile pentru prelucrarea minereului de fier extras de la Ghelar, Teliuc, (Hunedoara), Rimetea (Turda), Vașcău (Bihor) și Bălan (Harghita). În metalurgie este tot mai intens folosită forța apei, ciocanele de bătut și foalele mari pentru întețit focul fiind acționate de roți hidraulice. Apar cuptoare de mare capacitate, ca acelea de la Baia de Fier, care aveau 20 metri cubi, producția de fier fiind în continuă creștere. În secolul al XVII-lea numai cetatea Hunedoara primea anual de la cele cinci topitorii ale sale 1 600 măji de fier. Cuprul era exploatat, potrivit unei tehnologii avansate descrisă în amănunt de un contemporan, Paul de Alep [9], la Baia de Aramă, care dădea 750 tone de minereu anual, și la Abrud, Zlatna, Baia de Criș, unde minereul era extras din adîncime, paralel cu aurul. Aur se mai extrăgea și în băile de la Chiuzbaia, Cavnic, Rodna, Baia Mare, Baia de Arieș, venitul anual al principatului Țării Românești Transilvania, rezultat din exploatarea acestui metal rar, fiind de 15 000 florini. În zonele de la răsărit și sud de Carpați el continua să fie extras din nisipul aurifer al rîurilor de către zlătari, domnia primind 4 kg și, respectiv, 5 kg anual.

Sarea, ca articol de export, necesară în același timp pe scară largă dezvoltării producției animaliere, apreciată calitativ de către călătorii străini drept „cea mai bună", continuă să fie extrasă în Țara Românească Moldova din depozitele de suprafață de la Ibănești, Grozești, Trotuș, Tîrgu Ocna și de lîngă Hîrlău. În Țara Românească Muntenia, pe lîngă vechile saline de la Ocnele Mari, Ocna Mică, Telega, Ghitioara, se deschid în această perioadă marile ocne de la Slănic, Săraru și Teișani, iar în Țara Românească Transilvania, pe lîngă cele de la Turda, Sibiu, Dej, funcționează centre de exploatare în Maramureș și în sud-estul principatului. Deva și Lipova devin renumite ca mari centre de tranzit al sării spre Europa Centrală și Peninsula Balcanică. Tot ca articole de export se intensifică exploatarea păcurii la Lucăcești, Tătești, Fîrloiești, Cîmpina, Drăgănești, Răcari etc. și a azotatului de potasiu *(silitra)*, materie primă pentru producerea prafului de pușcă. Silitra era exploatată în Muntenia (Rîmnicu Sărat, Focșani), Transilvania și îndeosebi în Moldova unde — arată Dimitrie Cantemir — „silitră se găsește aproape peste tot fiindcă mai toate cîmpiile Moldovei au un pămînt negru, bogat în silitră" [10].

În producția minieră se folosea pe scară largă, în lipsa unui număr suficient de lucrători specializați, munca țărănimii aservite în contul obligațiilor față de stăpînul de pămînt sau stat. „Industriile" orășenești, handicapate îndeosebi în Transilvania datorită existenței monopolului breslelor, ceea ce generează repetate conflicte între calfe și meșteri, continuă totuși să se diversifice, progresînd în ramurile care dădeau producții destinate exportului, ca

[9] *Călători străini*, vol. VI, p. 202
[10] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

sticlăria, sau în cele subordonate asigurării materiale şi cu tehnică de luptă a oştirii pînă la apariţia întreprinderilor de caracter manufacturier. În acest sens pot fi amintite, în secolul al XVII-lea, turnătoria de tunuri de la Alba Iulia şi sticlăria de la Porumbacu de Sus. În Muntenia şi Moldova, domnia, direct interesată, sprijină extinderea morăritului, a „morilor de melităt" inul şi cînepa, pivelor, dîrstelor şi ştejelor, povernelor şi sladniţelor pentru pregătirea rachiului şi berii şi îndeosebi activitatea forestieră. Importantă materie primă pentru construcţii, alături de piatră, ca şi articol „strategic" pentru armată, lemnul începe să fie folosit pe scară largă la prepararea cenuşii de potasă necesară industriei sticlei. „Industria" potasei, arendată în general unor întreprinzători străini contra unor venituri substanţiale (numai domnia Moldovei percepea 50 000 de taleri anual), schimbă peisajul unor importante zone forestiere ale ţării. Mari instalaţii cu cuptoare de calcinat de peste 10 m lungime apar la Drăcşani şi Zamostea. Pentru aprovizionarea lor, fierăstraie acţionate hidraulic, de mari dimensiuni, sînt puse în funcţiune pe apele repezi (Bohotin, Jijia, Oituz).

Faţă de mai vechile legături comerciale cu Polonia şi Veneţia, care se menţin, ţările române stabilesc relaţii economice noi cu Imperiul habsburgic, Prusia, Rusia şi Anglia. Cu aceasta din urmă s-a încheiat, în 1588, un tratat prin care negustorii britanici îşi puteau vinde produsele în deplină libertate în spaţiul românesc dacă plăteau domniei o vamă de 3% din valoarea mărfii comercializate [11]. Toate aceste circuite externe ale comerţului românesc erau o dovadă vie a caracterului de sine stătător al ţărilor noastre şi, concomitent, pîrghii de acţiune pentru înlăturarea primejdiei de instituire a monopolului Porţii.

Un indicator sensibil al volumului schimburilor economice, atît interne cît şi externe, este cantitatea de monedă aflată în circulaţie. Documentele şi descoperirile arheologice atestă o varietate deosebită a monedei, semn sigur al marilor disponibilităţi pe care piaţa şi economia românească le-a avut în tot acest răstimp. Ţările române continuă să bată periodic monede proprii, utilizate în cadrul schimburilor interne cu deosebire. Pe lîngă monedele autohtone — dreptul de emisie al monedei proprii n-a lipsit niciodată ţărilor române în acest interval — au circulat: asprii turceşti, galbenii ungureşti, ducaţii, talerii, zloţii „tătăreşti" (practic o monedă de aur italiană) etc.

Populaţia. Un indicator al potenţialului militar românesc din epoca tratată îl constituie *situaţia demografică.* Sursa principală de informare pentru evoluţia populaţiei în cele trei ţări române în această perioadă o reprezintă, cu precădere, mărturiile călătorilor străini, la care se adaugă, în mod firesc, cronicile şi documentele interne ce aduc lămuriri asupra sporului demografic înregistrat în anumite intervale şi evidenţiat prin crearea de „slobozii", cu colonişti veniţi, în primul rînd, din alte colţuri ale pămîntului românesc cruţate de războaie, foamete şi epidemii.

Datele oferite de călătorii străini referitoare la potenţialul demografic al ţărilor române — unele exagerate desigur — permit totuşi formarea unei imagini apropiate realităţii. Astfel, emisarul habsburgic la curtea lui Despot Vodă, Ioan Belsius, aprecia, la 4 mai 1562, că Ţara Românească Moldova putea ridica la oaste 80 000 de oşteni, călăreţi şi pedestraşi, în timp ce Ţara Românească

[11] *Hurmuzaki*, vol. III/1, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Muntenia aproape 100 000 de oameni[12]. Cum efectivul militar se calculează ca reprezentînd 10 la sută din totalul populației, rezultă că Moldova ar fi numărat pe atunci vreo 800 000 de locuitori, iar Muntenia circa un milion. După rapoartele agenților catolici în principate, în deceniile opt și nouă ale secolului al XVI-lea în Țara Românească Muntenia ar fi existat 4 000 de sate, din care cel mai mic ar fi avut un număr de 100 de case[13]. Potrivit altor izvoare, în medie un sat nu putea număra mai mult de 20 de gospodării, așa încît, după aprecierile acestor martori, populația principatului muntean s-ar fi ridicat în deceniile opt și nouă ale veacului al XVI-lea la două milioane de locuitori[14].

Pentru Țara Românească Transilvania, stagnarea creșterii populației în prima jumătate a secolului al XVI-lea și menținerea ei la un nivel aproximativ egal sau puțin mai mare decît cel întîlnit la sfîrșitul veacului precedent, de aproximativ 1 800 000 de locuitori (Transilvania, Banatul și comitatele din Partium) sau de 500 000 — 600 000 de oameni în Transilvania propriu-zisă[15], s-a datorat din plin celor trei factori destabilizatori din punct de vedere demografic: războaiele, foametea și epidemiile, în special ciuma. După 1568 și pînă către sfîrșitul aceluiași secol provincia românească intracarpatică a fost scutită de pustiirile războaielor, singurul factor perturbator major al fondului demografic rămînînd doar acel al calamităților naturale. Totodată, trebuie avute în vedere și pierderile teritoriale suportate de provincie, parțial Banatul și Crișana fiind ocupate de otomani în 1552, iar comitatul Satu Mare cedat imperialilor la 1570, prin tratatul de la Speyer. Așadar, în pofida amputărilor teritoriale și a pierderilor suferite prin calamități, totuși compensațiile prin sporul natural și colonizări au indicat un ritm, lent, dar cert de redresare a populației în așa fel încît, spre sfîrșitul secolului, ea se cifra — după unele estimări — în jurul a 1 800 000 de suflete (pe întreaga provincie istorică cu teritoriile pierdute) și a circa 650 000—700 000 numai în Transilvania propriu-zisă[16].

O imagine cu contururi mai precise privind potențialul demografic al țărilor române, întrucît conține referiri la densități de locuiri și la întinderea aglomerărilor umane, o sugerează informațiile relative la așezări. Cifrele la dispoziție privitoare la populația orașelor sînt lacunare. Totuși, referindu-se la Tîrgoviște, misionarul catolic Geronimo Arsengo preciza că la 1581 orașul număra „o mie de case de români", cîteva zeci de case străini, avînd deci o populație de circa 5 250 de locuitori[17]. Tot Arsengo mai amintește că orașul Cîmpulung avea vreo „900 de cămine de români" și „case de sași catolici ‹cu› 400 de suflete" , deci o populație de peste 4 750 de locuitori[18]. Știri abundente sînt disponibile și în privința altor orașe și tîrguri din Țara Românească Muntenia: Buzău, Caracal, Craiova, Gherghița, Giurgiu, Pitești, Slatina, sau din

[12] *Călători străini*, vol. II, p. 157.

[13] *Ibidem*, vol. III, p. 203; Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Timișoara, 1974, p. 87.

[14] Reținem și cifrele oferite de clericii Antonio Maria Graziani (1564) și Giulio Ruggiero (1573) privind oștile celor două state extracarpatice: pentru Moldova — 40 000—50 000 de călăreți, iar pentru Muntenia — 40 000 de călăreți, ultima cifră fiind atestată de Franco Sivori la 1583. În acest fel s-ar putea fixa, conform acestor izvoare, dar desigur sub potențialul real, populația principatelor la vreo 400 000—500 000 de locuitori fiecare *(Călători străini*, vol. II, p. 383, 631, vol. III, p. 18).

[15] Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, p. 374, 438.

[16] *Ibidem*, p. 441.

[17] Gabriel Mihăescu și Eugen Fruchter, *Elemente de demografie istorică în evoluția orașului Tîrgoviște*, în „Valachica. Studii și materiale de istorie a culturii", vol. 9, Tîrgoviște, 1977, p. 190.

[18] *Călători străini*, vol. II, p. 510.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

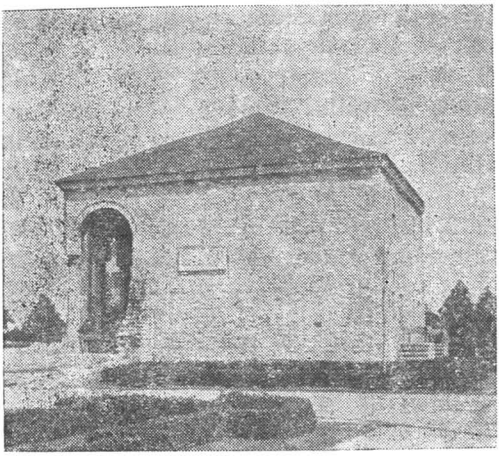

Casă din Iaşi din secolul al XVII-lea

Casă veche din Sibiu cu pinionul prevăzut cu goluri de tragere

Ţara Românească Moldova: Bacău, Baia, Bîrlad, Cotnari, Galaţi, Hîrlău, Huşi, Piatra Neamţ, Roman, Siret, Ştefăneşti, Tîrgu Frumos.

În privinţa populaţiei oraşelor transilvănene — care în unele cazuri au pierdut chiar pînă la jumătate din numărul locuitorilor în timpul epidemiilor de ciumă — se pot face următoarele estimaţii pentru a doua jumătate a veacului al XVI-lea: Cluj — 7 400 locuitori, Sighişoara — 2 200, Orăştie — 1 000, Sibiu — 5 300, Sebeş — 900, Bistriţa — 4 800, Braşov — 4 800, Mediaş — 1 200 [19].

Densitatea aşezărilor urbane şi potenţialul lor demografic ridicat sînt indicatori preţioşi ai unei activităţi „industriale" intense, inclusiv în domeniul militar. Astfel că, din acest punct de vedere, numărul mare de oraşe este grăitor pentru faptul că necesarul de înzestrare şi dotare al oştirilor române era asigurat prin producţie proprie, importul de articole strategice (inclusiv armament) fiind facilitat de existenţa unor centre româneşti de schimb cu rol de plăci turnante ale comerţului internaţional în această parte a continentului (Braşov, Sibiu, Bucureşti, Iaşi, Lugoj etc.).

Informaţiile privind numărul aşezărilor rurale sînt abundente şi chiar supunînd cifrele oferite de izvoare în acest sens criticii necesare ele reliefează totuşi o intensă locuire a pămîntului românesc. Astfel, coroborînd indicaţiile cifrice globale furnizate de diverse surse documentare contemporane şi aplicînd obişnuitul coeficient de aproximaţie rezultă că în secolul al XVI-lea şi în cel următor populaţia spaţiului românesc se ridica la circa 4 milioane locuitori. Această masă demografică indică, la nivelul epocii, că teritoriul românesc era bine populat (densitate 12—14 locuitori pe km^2) — apreciere care trebuie să ţină seama de suprafaţa montană şi păduroasă foarte întinsă —, cu aşezări,

[19] Ştefan Pascu, *op. cit.* p. 374; vezi unele consideraţii asupra populării ţărilor române în secolele XVI—XVII şi la Louis Roman, *Démographie et société aux pays roumains (XVI-e — XIX-e siècles*, în „Nouvelles études d'histoire", VI/1, Bucureşti, 1980, p. 284—289.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

rurale și urbane, numeroase, cu o rețea dezvoltată de drumuri, pe care se putea efectua o circulație intensă, comercială și de valori culturale.

Coroborarea diverselor informații permite concluzia că, după domnia lui Mihai Viteazul, potențialul demografic al țărilor române — cu deosebire în Moldova și Muntenia — a fost afectat de pierderile suferite, mai ales în primul deceniu al secolului al XVII-lea.

Curba demografică descendentă în primele două treimi ale secolului al XVII-lea este atestată indirect și de alte indicații oferite de călătorii străini și anume efectivele militare. Astfel, venețianul Paolo Minio considera că în 1620 Transilvania putea recruta 15 000 de oșteni, Moldova 10 000 de călăreți și Muntenia 8 000 de soldați (așadar un potențial ostășesc întrunit de 33 000 militari, referire evidentă la oastea de curte, deoarece, potrivit diplomatului suedez Paul Strassburg, prin ridicarea la luptă a oștii celei mari sub Mihai Viteazul principatul muntean putea dispune de 50 000 de ostași). În 1640 misionarul catolic minorit Angelo Petricca sublinia că atît Muntenia, cît și Moldova erau în măsură să ridice cîte 25 000 de oșteni, pentru ca Locadello să precizeze în 1641 că în vremea lui Matei Basarab Muntenia putea mobiliza circa 16 000 de ostași (8 000 de boieri, 4 000 spătărei, 4 000 pedestrași) și 4 000 de călăreți lefegii [20]. La fel și scriitorul David Frölich remarca, exagerînd evident, cum, sub principele Gabriel Bethlen, deci înainte de 1629, Transilvania putea dispune de o oștire de 90 000 de soldați [21].

O etapă de relativă stabilizare și de creștere demografică se constată în deceniile patru și cinci ale secolului al XVII-lea, sub domniile lui Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe I Rákóczi.

Un fenomen cu cauze multiple a fost mobilitatea demografică înregistrată în cele trei state românești prin treceri însemnate de populație dintr-unul în celălalt. Mobilitatea demografică în secolul al XVII-lea în țările române s-a datorat și altor două cauze: unui factor de depresiune, prin fuga și bejenirea locuitorilor dintr-un principat în altul din pricina năvălirilor dușmane, a foametei sau epidemiilor ori, dimpotrivă, de refacere a fondului de populație prin „slobozii" și colonizări. Acest fenomen a fost înlesnit de comunitatea originii, limbii, credinței și a tradițiilor de viață între românii de pe ambele versante ale Carpaților. Nu numai călătorii străini au surprins aceste procese, ci mai cu seamă izvoarele interne; primii se referă în special la fuga locuitorilor din fața adversităților. Astfel, datorită invadării Munteniei de către tătari și a foametei din 1603—1604, raguzanul Aloisio Radibrat consemnează fuga țăranilor năpăstuiți în Moldova sau peste Dunăre, la fel ca și Petru Armeanul [22]; Johann Wilden scrie la 1611 despre refugiul țăranilor din Moldova în codrii de la marginile Transilvaniei din pricina năvălirii acelorași dușmani prădalnici [23]. La fel, în 1658, Paul din Alep atestă refugierea locuitorilor din Muntenia în Transilvania din calea înaintării oștirilor uriașe ale otomano-tătarilor [24].

În privința surselor interne mobilitatea demografică inter-românească este surprinsă de documentele care înregistrează numărul țăranilor fugiți în urma diverselor cauze, precum și procesele intervenite între aceștia și stă-

[20] *Călători străini* vol. IV, p. 485—486, vol. V, p. 35—36, 58, 66.
[21] *Ibidem*, vol. V, p. 48.
[22] *Ibidem*, vol. IV, p. 283, 302.
[23] *Ibidem*, p. 351.
[24] *Ibidem*, vol. VI, p. 270.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

pînii de pămînt la întoarcerea din „pribegie". Se cuvine semnalat că acest fenomen a avut loc numai la scara pămîntului românesc — apărînd rar pomenite cazurile de băjenie la sud de Dunăre, dar tot în zone de limbă românească, iar în situațiile date fiind atestată reîntoarcerea în locurile natale —, ceea ce constituie o dovadă vie nu numai a legăturilor multiple între cele trei țări românești, a similitudinii organizării lor social-economice care creau posibilitatea unei asemenea mobilități demografice, dar, mai ales, a atașamentului poporului român față de glia străbună. Fenomenul emigrației, al exodului în masă pe teritoriile altor state a fost străin întotdeauna românilor.

Intercirculația demografică românească a avut loc în toate sensurile posibile, ea înglobînd și litoralul Mării Negre pînă la catenele Balcanilor. Același proces s-a petrecut atît în Moldova, cît și în Transilvania, refugiații țărani pendulînd mai ales de-a lungul întregului spațiu submontan de dincolo și dincoace de Carpați. Dacă se întîlnesc cazuri de țărani munteni trecuți în Moldova, Transilvania sau peste Dunăre, documentele vremii înregistrează și cazurile de fugă ale unor țărani dependenți din Moldova în Muntenia [25]. În sfîrșit, și în Transilvania izvoarele menționează refugiul unor țărani români la frații lor de peste Carpați, atît din pricina calamităților și a războaielor, cît și, de multe ori, după cum s-a mai arătat, din cauza persecuțiilor de ordin social și național la care erau supuși.

Din punctul de vedere al compoziției etnice, covîrșitoarea majoritate a locuitorilor din spațiul carpato-danubiano-pontic era de origine română, știrile existente pomenind — dat fiind originea misionarilor și scopul misiunii lor în principate —, în cazul orașelor, și locuitori de altă naționalitate (poloni, greci, armeni, turci, ruteni etc.). Masa etnică românească compactă pe toată întinderea pămîntului străbun a fost un factor esențial al evoluției istorice în această perioadă frămîntată, făcînd, împreună cu alți factori, posibilă Unirea făptuită de Mihai Viteazul.

În Țara Românească Transilvania continuau să conviețuiască alături de români, care au fost întotdeauna majoritari, sașii, secuii și maghiarii. Despre traiul și îndeletnicirile localnicilor a scris pastorul pomeranian Conrad Hiltebrandt, care a vizitat principatul în anul 1657, constatînd că românii constituie populația majoritară [26].

Structura socială și dinamica raporturilor de clasă. Cuprinzînd deplin structurile întregii economii și societății românești, relațiile marfă-bani se diversifică tot mai mult, îmbrăcînd aspecte dintre cele mai variate și încorporînd — o dată cu secolul al XVII-lea — întreaga gamă de manipulare bănească pe care o astfel de economie o presupune: circulația masivă și intensă a mărfii și banilor, împrumuturi substanțiale, cămătărie ocazională sau profesionalizată etc. Acumularea de numerar atinge un asemenea nivel, încît poate permite unei singure persoane efectuarea de tranzacții în care sînt implicate, succesiv, mari sume de bani. Spre exemplu, în anul 1573 mitropolitul Anania cumpără bunuri în valoare de 45 000 de aspri [27], ca apoi să-i împrumute boierului Voico suma de 30 000 de aspri [28].

[25] *Catalogul documentelor moldovenești*, vol. IV (1676—1700), București, 1970, p. 49, nr. 113; p. 50, nr. 122; p. 81, nr. 275; p. 164, nr. 680.
[26] *Călători străini*, vol. V, p. 585, cf. p. 550—551, 584.
[27] *DIR, B., XVI*, vol. IV, p. 121.
[28] *Ibidem*, p. 489.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Această nouă situație, deși a provocat unele mutații socio-economice treptate, nu a putut modifica modul de producție feudal, baza economică și relațiile de producție rămînînd în tot acest răstimp cele moștenite din perioada precedentă. Altfel spus, viața economică în societatea românească a secolelor XVI-XVII va continua să evolueze, menținîndu-se însă în limitele producției legate de munca pămîntului și creșterea vitelor, ca factor major, determinant, pe ansamblul economiei.

În tot răstimpul analizat acesta va rămîne statutul imensei majorități a populației; de altfel și din locuitorii orașelor, mulți continuau să desfășoare o activitate cvasiagrară, în numeroase privințe viața orășenească conservînd încă multe din caracteristicile satului.

Comunitatea rurală rămînea, deci, celula esențială a ansamblului vieții colective pentru marea majoritate a românilor. Cu regulile sale de muncă, cu obiceiurile și cutumele străvechi, cu ritmurile comune ale muncilor sezoniere și ale sărbătorilor, cu solidaritatea obligațiilor impozitelor, satul constituie cadrul social fundamental al societății românești din secolele XVI-XVII.

Această situație determină însăși ritmurile esențiale ale vieții economice. Transferul produsului net al rentei în natură (funciară și din animale) către oraș se făcea simultan de către agenții fiscali ai autorității centrale și ai aristocrației domeniale laică și ecleziastică, la care trebuie adăugați comercianții intermediari — români sau alogeni — prin a căror activitate, tot mai susținută, circulația monetară și schimbul se menținea la un înalt nivel, înviorînd și completînd piața internă, activînd-o în raport cu tranzitul și exportul spre piețele externe, în special cele din Imperiul otoman [29].

Transformarea în numerar a rentei în natură se dovedește a fi cel mai important factor al schimbului intern și extern, sursa principală de atragere a unei cantități foarte mari de monedă în circuitul economiei românești. Documentele și descoperirile arheologice atestă o varietate deosebită a monedei aflate în circulație, semn sigur al marilor disponibilități pe care piața și economia românească le-a avut în tot acest răstimp.

Cea mai mare parte a boierimii și nobilimii continuă să trăiască pe propriul pămînt, în mijlocul țăranilor. Este vorba desigur de mica nobilime rurală, posesoare a unuia sau două sate, cea mai numeroasă, firește alături de reprezentanții bisericii, cea mai mare deținătoare de moșii a epocii.

Față de aceștia, marea boierime și nobilime, deținînd zeci de sate sau părți de sate, se transformă, treptat, într-o aristocrație de funcții, criteriul nobleții devenind acum dregătoria, și se citadinizează. Pentru ea renta din produsele agricole devine liberă de toate legăturile cu modul de producție, fiind privită exclusiv ca marfă destinată obținerii de numerar, transformat și el în bunuri de consum cu durată de folosință lungă sau efemeră. În marea majoritate a ei renta în natură devine astfel motorul meșteșugurilor și al marelui comerț urban, fiind investită — pe lîngă pămînt — în țesături, în mobilier, în construcții, în calești și cai, în mărfuri rare, de lux, aduse din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.

Pe de altă parte, se constată dorința tuturor posesorilor de pămînt — de la marea boierime la țărani — de a obține cantități de produse agricole cît mai mari, spre a fi comercializate în scopul obținerii de profituri corespunzătoare.

[29] *Hurmuzaki*, vol. III/1, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Trebuie să remarcăm, însă, că angrenarea puternică a micii gospodării țărănești libere în circuitul marfă-bani nu a putut duce la prosperitatea acestei importante clase sociale, ea fiind apăsată de fiscalitatea excesivă a statului nevoit să facă față marilor probleme financiare cu care se confrunta, ca urmare a cererilor tot mai abuzive ale Porții. Din contră, există momente cînd fiscalitatea devine atît de apăsătoare, încît o parte a țărănimii libere nu-i mai poate face față, fiind nevoită să-și vîndă pămîntul sau să se vîndă cu totul unui mare boier, nobil sau mănăstire care să-i plătească datoriile către stat. Prețul tot mai ridicat al pămîntului nu-i împiedică pe marii feudali să accepte această posibilitate, tot mai uzitată, prin care obțineau atît sporirea propriei averi funciare, cît și noi brațe de muncă.

Odată aserviți, țăranii depun eforturi constante spre a reveni la vechea condiție sau măcar la statutul de om liber, care, deși lipsit de pămînt, putea „cădea la învoială" cu stăpînul moșiei pe care găsea de cuviință să se așeze. Spre deosebire de aceștia, țăranilor dependenți — al căror număr este într-o permanentă creștere — le era condiționată libertatea de mișcare, „dreptul de strămutare", de unele dări în natură, în special în grîu — „găleată" sau „cîblă" — sau în bani — „răscumpărare" —, documentele timpului vorbind în acest caz despre cnezire, judecire sau megieșire.

Deși se manifestă tot mai pregnant, începînd cu jumătatea secolului al XVI-lea, o vizibilă tendință de înrăutățire a situației generale a țărănimii, suprapusă procesului de ansamblu al agravării situației economice și politice a statalității românești, dar și datorită dorinței marii boierimi și nobilimii de a-și mări într-un ritm alert numărul moșiilor, se poate aprecia totuși că și în această epocă țărănimea liberă a continuat să rămînă clasa majoritară a societății, constituind un permanent izvor de revigorare a tuturor claselor și categoriilor sociale, mulți țărani liberi ajungînd să dețină importante trepte dregătorești și, uneori, chiar scaunul domnesc, cum a fost cazul lui Constantin Cantemir. În același timp, țărănimea aservită a continuat să dea stăpînului feudal doar 1/10 din produsul muncii sale, dovadă sigură a conservării relațiilor de producție statornicite anterior și, prin urmare, a faptului că nu se poate vorbi de o modificare decisivă a cuantumului obligațiilor pe care aceștia erau datori să le presteze față de stăpînii lor.

Fără a idealiza raporturile de clasă și a estompa caracterul lor antagonist, inerent oricărei formațiuni sociale bazate pe exploatare, trebuie să subliniem că, în condițiile unei acute constrîngeri externe, în cadrul societății românești a avut loc o solidarizare generală în vederea rezolvării marilor presiuni militare externe la care a fost supusă statalitatea românească și cărora a trebuit să le facă față cu prețul unor considerabile sacrificii suportate în primul rînd de marea masă a poporului, țărănimea liberă și dependentă.

INSTITUȚII ALE STATULUI ȘI OBIECTIVE ALE POLITICII ROMÂNEȘTI

În perioada analizată instituțiile de stat ale țărilor române își păstrează trăsăturile lor tradiționale, deși nu lipsesc cu totul unele elemente noi. Ceea ce trebuie subliniat este faptul că menținerea nealterată a acestor instituții era, în concepția societății românești, însăși chezășia continuității statale, a conservării autonomiei țării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Puterea supremă în stat. Simbolul perpetuării organismului statal l-a constituit instituția domniei în Moldova și Muntenia, a principatului în Transilvania. Autoguvernarea prin domni creștini și nu prin pașale sau „bei musulmani" a reprezentat cea dintîi condiție solicitată, apărată și invocată de români în negocierile și tratatele încheiate cu Poarta otomană. „Ca urmare a tratatelor — precizează autorul anonim al unei cronici polone de după 1622, consacrată Moldovei, dar care se referă și la Muntenia —, Poarta este obligată să numească întotdeauna (în aceste țări — *n.n.*) un creștin drept principe și să nu lase să fie conduse de un guvernator turc sau pașă" [30]. Există numeroase mărturii documentare despre faptul că această condiție de bază a înțelegerilor de pace româno-otomane era binecunoscută cercurilor politico-diplomatice europene, care continuau să vadă în conducătorii români niște capete încoronate, principi ai creștinătății, suverani la ei acasă. La rîndul ei — recunoaștere sui-generis a statutului distinct al statalității românești în raport cu Imperiul otoman —, Poarta amenința pe români, în cazuri de revoltă, că le va da țara „pe mîna beilor musulmani", ceea ce, evident, echivala cu transformarea în pașalîc [31]. În ce-i privește pe români, este semnificativ că, în tratatele încheiate cu marile puteri creștine, ei puneau să se insereze ca o primă prevedere aceea a obligativității respectării nealterate a instituției domniei, de care se leagă însăși conservarea rînduielilor țării, „precum n-au fost stricate nici de păgîni", adică a individualității statului românesc. Gheorghe Ștefan, domnul Țării Românești Moldova, arăta în acest sens — în tratatul antiotoman încheiat cu țarul Rusiei, Alexei Mihailovici, la 27 mai 1656—că „cinstea domniei însă și rînduiala țării cu nimic nu s-au stricat". De aceea, domnul Moldovei a inserat în cuprinsul acestui tratat clauza ca „urmașul să

Tratatul din 27 mai 1656 între domnul Țării Românești Moldova, Gheorghe Ștefan, și țarul rus Alexei Mihailovici Romanov (Muzeul Militar Central)

[30] Constantin Rezachevici, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII — începutul sec. XVII) descoperită în Polonia*, în RdI, nr. 5—6/1982, p. 660.

[31] Başbakanlik Arşivi Istanbul, Mühimme Defteri (Condică a afacerilor importante), nr. 26, p. 256, doc. 735 din 22 cemaziülevvel 982/9 septembrie 1574 (firman către boierii moldoveni).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

fie din țară, cum a fost de la început rînduiala și obiceiul țării, și să nu se pună domn strein și dintr-un alt neam de oameni" [32].

Domnul român, odată „uns de Dumnezeu", prin mitropolit, devenea un autocrat cu o putere și un prestigiu care limita, drastic în ceea ce privește guvernarea internă și sensibil în sfera relațiilor internaționale, atotputernicia și arbitrariul Porții suzerane. Domnul continua să fie comandantul suprem al

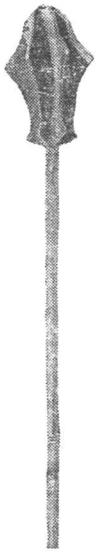

Buzdugan din secolul al XVII-lea (Complexul Muzeal Iași)

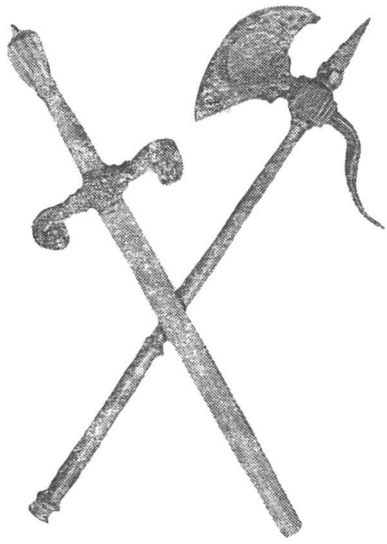

Spadă și halebardă de ceremonial (Complexul Muzeal Iași)

oastei, avînd dreptul de a chema sub steag, în caz de primejdie, pe toți cei capabili să poarte armele. În această viziune românească, domnii continuă să rămînă monarhi în vechea tradiție romano-bizantină. Ca urmare, nu putea exista o legătură directă de credință între boieri și Poarta suzerană și, deci, boierii nu se puteau „hicleni" decît față de domnul țării, după cum viața și averile lor nu trebuiau să depindă decît de voința acestuia [33].

În țara sa, la el acasă, domnul era suveran. Sultanul însuși este nevoit să recunoască caracterul suveran al domnilor și principilor; conform documentelor otomane, el „îi îngăduie totuși toate drepturile suveranității" înlăuntrul principatului [34].

[32] Ion Ionașcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Relații internaționale ale României în documente (1368–1900)*, București, 1971, p. 189–193.

[33] Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980, p. 128–129, 137–138.

[34] În termeni asemănători se exprimă istoricul turc modern Tayyib Gökbilgin: „les principautés danubiennes sont absolument indépendantes il est vrai, dans ses affaires intérieures", „le prince représentait le souverain" *(La structure des relations turco-roumaines et des raisons de certains Hükümş, Fermans, Berats et des Ordres des Sultans adressés aux Princes de la Moldavie et de la Valachie aux XVI et XVII siècles*, în „Belleten" (Ankara), an XLII, nr. 168/1978, p. 766, 773.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Fapt semnificativ, această suveranitate deplină pe cuprinsul principatului era recunoscută de Poartă prin numeroase acte oficiale, și va fi desemnată mai tîrziu, în secolul al XVIII-lea, prin termenul de *istiklăliyet* (în sens de „putere absolută", „putere deplină"), de la care avea să derive termenul turc modern de „independență" *(istiklăl)*.

Călătorii străini consemnează și ei, limpede, „puterea supremă și absolută de viață și de moarte (a domnului) asupra tuturor. Căci el nu poate fi oprit de nici un fel de legi și nici de puterea sau autoritatea cuiva, ca să nu ducă la îndeplinire ceea ce va fi hotărît în cugetul său", după cum notează polonezul Stanislaw Warszewicki la 1588 [35].

Principalele prerogative domnești după mijlocul secolului al XVI-lea sînt arătate de Dimitrie Cantemir într-un pasaj celebru din *Descrierea Moldovei* (1716): „[. . .] această putere a domnului se întinde nu numai asupra dregătorilor și cetățenilor Moldovei, dar și asupra negutătorilor turci și a altor oameni de orice stare, atîta timp cît se găsesc pe teritoriul lui". Domnul acordă toate dregătoriile țării, înalță pe oricine, chiar pe un „țăran oarecare" la orice rang dorește, destituie pe mitropolit și alți înalți prelați „fără nici o opreliște și fără consimțămîntul Patriarhului din Constantinopol". Pe scurt, „acestea sînt drepturile domnitorului asupra locuitorilor Moldovei și ele au fost nu numai recunoscute de Poarta otomană dar și întărite de diferiți împărați prin mai multe diplome" [36].

Ca suverani în țările lor, domnii români se bucurau la Istanbul de semne deosebite de considerație. La Țarigrad, noii domni erau primiți solemn la Patriarhia din Constantinopol unde li se cîntau aceleași imnuri care se intonau odinioară la încoronarea împăraților bizantini. În protocolul Porții, suveranii români urmau după hanul Crimeii, de rang imperial *(imperator Tartarorum)*, avînd același drept de a primi — ca și marele vizir — un caftan (cabaniță) căptușit cu blană de samur de rangul 9 [37], să fie instalați în funcție de către împuternicitul special al sultanului (imbrohorul) etc. De asemenea, la trecerea alaiului domnesc toți supușii otomani, inclusiv mîndrii ieniceri, erau obligați să stea „în rînd de mai marii lor pînă ce trece domnitorul și-l salută la fel ca pe vizir, lăsîndu-și jos poala de dinainte a veșmîntului lor (ceea ce la ei — relatează Dimitrie Cantemir, care trăise el însuși aceste momente — este cel mai mare semn de respect care arată că cinstesc într-atîta pe domnitor încît trebuie să stea în fața lui acoperindu-și picioarele și să nu se miște din loc decît la ordinul lui), stînd cu mîna dreaptă adusă la piept și cu capul plecat" [38]. În același timp, în drum spre țară, toți sînt obligați „să asculte de domn în toate celea, ca și cînd ar fi marele vizir însuși" [39].

În vreme ce creștinilor din teritoriile otomane (greci, bulgari, sîrbi, albanezi, unguri etc.) le erau interzise mersul călare pe cai (era admis numai pe măgari și catîri) și portul veșmintelor rezervate musulmanilor (creștinii trebuiau să poarte semne distincte care să le scoată în evidență starea de inferioritate și umilință), dimpotrivă, domnul român „umblă prin oraș avînd

[35] *Călători străini*, vol. III, p. 278.
[36] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 126—127.
[37] *Hurmuzaki*, vol VII, p. 18—19, 354—355; H. Ingigian, *Valahia și Moldova vilaetele guvernate de principi creștini*, trad. de H. Dj. Siruni, București, 1929 — extras din AARMSI, s. III, t. IX, mem. 8, p. 34.
[38] Cantemir, *op. cit.*, p. 161.
[39] *Ibidem*, p. 171.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

cu sine patru sau mai mulți însoțitori, calul pe care-l călărește este împodobit cît de luxos vrea și atît el cît și slugile lui poartă veșminte de orice culoare, deși altminteri unui creștin i se interzice să poarte haine verzi și încălțări galbene" [40]. Sînt indicii clare și semnificative ale diferenței de statut dintre simplele *provincii* otomane — cum deveniseră țările balcanice și Ungaria —, pe de o parte, și statele românești de la nordul Dunării, pe de altă parte.

Rezistînd presiunilor otomane, încercărilor de amestec în politica internă și de limitare a inițiativelor externe, titularii instituției domniei din țările române din perioada în discuție se manifestă ca personaje ale vremii lor, egali între egali, întreținînd vii contacte în lumea europeană pe cele mai diverse canale — politice, comerciale, religioase —, primind la curtea lor mulți diplomați, misionari sau simpli călători, angajînd în serviciul lor secretari apuseni, în fine peregrinînd ei înșiși prin Europa sau prin vastele întinderi ale Imperiului otoman. Din toate acestea rezultă orizontul larg și bogata experiență de viață cu care veneau sau reveneau în țară acești principi, unii dintre ei personaje autentice ale Renașterii, ca Despot Vodă în Țara Românească Moldova sau Petru Cercel în Țara Românească Muntenia [41], nu numai prin morala politică (machiavellică) și modul lor de viață, dar și prin încercările de reforme în sens occidental pe care le-au schițat. Ca și principii transilvani ai acestei perioade, ei manifestă — și nu întîmplător — o preocupare mai mare pentru organizarea finanțelor țării (a se vedea în acest sens reforma fiscală a lui Matei Basarab din 1634—1635), pentru cunoașterea mai exactă a resurselor demofiscale de care pot dispune (o dovadă în acest sens fiind *catastiful* lui Petru Șchiopul din 1591).

Unii călători străini, referindu-se la sistemul de guvernare în epocă în țările române consemnează că: „[...] Țara Moldovei și Țara Românească (sînt) cîrmuiri absolute, fără dietă și fără consiliu" [42], deși în momente grave — ca la 1574, cînd otomanii invadau Moldova lui Ion Vodă cel Viteaz — se întrunea Adunarea Țării, iar Sfatul domnesc, un fel de „Consiliu de Stat", ființa permanent, ca auxiliar al cîrmuirii domnești. În Țara Românească Transilvania se regăsește aceeași guvernare de mînă forte, dar într-o măsură mai atenuată, datorită existenței unei diete nobiliare și a unui consiliu — moștenite din epoca voievodatului — ca expresii ale puterii nobilimii bogate și solidare în fața autorității princiare; există, de asemenea, o orășenime prosperă, organizată, în cazul comunităților săsești, autonom (Universitatea săsească).

În ceea ce privește Transilvania, prin numele său de *Regnum Transilvanicum*, frecvent utilizat în izvoare, aici se manifesta o clară continuitate în primul rînd pe linia tradiției voievodatului transilvănean de origine și existență străveche și statornic românească. Semnificativă pentru această continuitate instituțională a fost, bunăoară, păstrarea titlului de voievod, restaurat în vechiul său conținut în 1571 [43], transmis după 1575 lui Christofor Báthory [44], în vreme

[40] *Ibidem*, p. 195.

[41] N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, București, 1985, p. 250—253.

[42] *Călători străini*, vol. III, p. 250.

[43] „Nos Stephanus Bathory de Somlyo, *Waywoda Transsylvanus et Siculorum Comes*" etc., în *Hurmuzaki*, vol. II/5, p. 700, nr. 370 (din 1571); p. 705, nr. 372 (din 1572) ș.a. Coincide cu titlul lui Ștefan Mailat din 1536; „Waywoda Transsilvaniae et Siculorum Comes" (*Ibidem*, vol. II/4, p. 108, nr. LVI).

[44] Nos Cristophorus Bathory de Somlyo, Vaivoda Transylvaniae et Siculorum Comes etc.", în *Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae*, vol. III, p. 104 (doc. din mai 1576).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ce cel de principe a fost rezervat lui Ştefan Báthory, ales rege al Poloniei [45]. Poarta însăşi, în corespondenţa sa cu principii transilvăneni, utiliza deseori pentru aceştia titlul de *Voyvoda* (voievod), iar pentru Ţara Românească Transilvania denumirea de *Erdel voyvodaliği* (voievodatul Transilvaniei) [46]. Faptul pune în evidenţă atît persistenţa unei vechi instituţii româneşti — voievodatul —, grăitoare pentru caracteristica fundamentală a Transilvaniei de stat românesc distinct —, cît şi statutul similar faţă de Poartă al celor trei ţări româneşti [47]. Semnificativă în această privinţă este şi poziţia lui Miron Costin, care sublinia că este greşit a li se zice principilor transilvăneni „crai ungureşti": „eu să le dau acestu nume nu pociu, că ei crai nu sîntu, ce direpţi domni sau cnedzi" [48]; cronicarul român sesizează astfel similitudinea şi originea comună, străveche românească, a instituţiei puterii supreme din Transilvania, cu cea din Moldova şi Muntenia.

Din punct de vedere al *împărţirii administrativ-teritoriale*, cele trei ţări româneşti îşi păstrează în ansamblu structura tradiţională, dar apar şi elemente noi. Astfel, nevoia unor mai strînse legături cu capitala, pe de o parte, şi implantarea de noi *cazale* („raiale") otomane pe teritorii răşluite din trupul ţării, pe de altă parte, au avut drept consecinţă o reducere a numărului de judeţe sau ţinuturi în Muntenia şi Moldova şi de comitate în Transilvania, dar şi o restructurare a teritoriului unora dintre aceste unităţi administrative în secolele XVI—XVII faţă de secolele XIV—XV. Astfel, în Ţara Românească Moldova se constată în această perioadă şi la începutul secolului al XVI-lea existenţa a 24 de ţinuturi, pentru ca numărul lor să se reducă la 22, potrivit cunoscutului „catastih" cu caracter demo-fiscal din 1591 întocmit de Petru Şchiopul [49]. Între timp, în afară de Chilia şi Cetatea Albă, anexate Imperiului otoman încă la 1484, fapt care a avut drept gravă urmare pierderea „plămînilor" principatului moldav la Marea Neagră, teritoriul Moldovei a fost din nou răşluit la 1538, cînd colţul (în tătară: *Bugeac)* de sud-est al ţării, cu puternica cetate a Tighinei, a fost ocupat de Poartă. Chiar dacă ulterior, pînă la 1552, s-a reuşit recuperarea a 26 de sate din fostul ţinut al Tighinei [50], totuşi cetatea a rămas în continuare în stăpînirea otomană, iar ţinutul, micşorat, şi-a mutat „scaunul" în tîrguşorul Lăpuşna şi a devenit ţinutul Lăpuşnei [51]. De asemenea, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a dispărut ţinutul Adjud, teritoriul său fiind distribuit ţinuturilor Trotuş şi Putna. În urma altor reorganizări administrative şi a pierderii Hotinului, transformat în „raia" turcească în 1712—1715, Moldova includea 19 ţinuturi, menţionate de Dimitrie Cantemir

[45] „*Stephanus dei gratia electus rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae* etc. princeps Transylvaniae etc.", în *Ibidem*, p. 102 (doc. din martie 1576).

[46] Başbakanlîk Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri*, vol. 42, p. 77, doc. 331; p. 84, doc. 348; p. 101, doc. 384 (din 1581) ş.a.

[47] În acest sens e semnificativ pentru viziunea otomană faptul că în unele firmane către principii ardeleni copiştii otomani transcriu greşit numele ţării respective; vezi, de ex., Başbakanlîk Arşivi, Istanbul, *Maliye Ahkăm Defteri* (Condică de porunci financiare), nr. 7534, doc. din 7 şaban 984/30 octombrie 1576 către Cristofor Báthory, scris din greşeală *Boğdan voyvodasi* (voievod al Moldovei).

[48] Costin, *Letopiseţul*, p. 14.

[49] *DIR, A., XVI*, vol. IV, p. 4—6

[50] Valeriu Veliman, *Cîteva consideraţii privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în AIIAI, XIX (1982), p. 287—289.

[51] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 77, 79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în *Descrierea Moldovei*. Ţinuturile cuprinse între hotarele Ţării Româneşti Moldova la 1591, atestate în documentul oficial amintit mai sus, din timpul lui Petru Şchiopul, erau următoarele: Cernăuţi, Hotin, Soroca, Suceava, Dorohoi (unde se afla reşedinţa vornicului Ţării de Sus), Neamţ, Roman, Hîrlău, Iaşi, Vaslui, Fălciu, Tecuci, Tutova, Orhei, Tigheci *(Chigheci)*, Lăpuşna, Bacău, Trotuş, Putna, Bîrlad (cu scaunul vornicului Ţării de Jos), Cârligătura şi Covurlui.

Ţara Românească Muntenia, care avusese 20 de judeţe în secolele XIV—XV [52], ajunge la 16 judeţe la sfîrşitul secolului al XVI-lea, potrivit mărturiei lui Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel [53]. Deşi *Memorialul* italianului nu precizează care anume erau aceste judeţe, documentele interne permit reconstituirea lor: Olt, Vîlcea, Prahova, Săcuieni, Buzău, Rîmnicu Sărat, Brăila, Ialomiţa, Ilfov, Pădureţi, Muscel, Mehedinţi(?), Dolj, Gorj, Argeş, Dîmboviţa. În secolul următor judeţul Pădureţi a fost desfiinţat, teritoriul său fiind inclus în cel al Muscelului [54]. Este interesant de semnalat că deşi otomanii au înfiinţat cazaua Brăilei (pare-se în 1542) — ca şi „raiaua" Giurgiului [55] (în 1546) —, cu cca 50 de sate rupte din judeţul cu acelaşi nume, totuşi acesta figurează în continuare în schema administrativ-teritorială a Ţării Româneşti Muntenia [56], ceea ce subliniază continuitatea de organizare.

Principatul Transilvaniei cuprindea după 1541 cele 7 comitate din fostul voievodat (Solnocul Interior, Dăbîca, Cluj, Turda, Tîrnava, Alba şi Hunedoara), comitatele apusene din Partium (Maramureş, Satu Mare, Crasna, Solnocul de Mijloc, Solnocul Exterior, Bihor, Zarand şi Arad), scaunele săseşti şi secuieşti, districtele Braşovului, Făgăraşului şi Bistriţei, întreg Banatul şi unele comitate din Ungaria Superioară [57]. După campaniile otomane din 1552 şi 1565/1566 a luat fiinţă *beylerbeyilik*-ul de Timişoara, cuprinzînd teritorii din părţile Banatului, Aradului, Crişanei şi Caraş-Severinului. Sursele otomane sînt unanime în a sublinia aprecierea înaltelor instanţe politico-strategice ale imperiului că stăpînirea puternicei cetăţi a Timişoarei prezenta o însemnătate deosebită pentru menţinerea controlului Porţii (nu numai asupra Transilvaniei, ci şi asupra Munteniei şi Moldovei, cetatea fiind considerată şi „lacătul" acestor ţări) [58].

Către sfîrşitul secolului al XVI-lea „frontiera mobilă" otomană a înaintat din nou, 300—400 de sate din partea de vest a Ţării Româneşti Transilvania fiind alipite abuziv la Imperiul otoman, în ciuda prevederilor din *ahdnâme*-le („capitulaţii"), care garantau integritatea hotarelor [59]. La 1660 impunătoarea cetate a Oradei a căzut sub stăpînirea otomană, devenind centrul unui paşalîc.

Se cuvine menţionat faptul că, în virtutea vechimii organizării proprii şi a rezistenţei populaţiei româneşti majoritare din Transilvania, zeci de

[52] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV—XV*, Bucureşti, 1973, p. 302—303.
[53] *Călători străini*, vol. III, p. 14.
[54] *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964, p. 81—82.
[55] Mihai Maxim, *Teritorii româneşti sub administraţie otomană în secolul al XVI-lea*, (I), în RdI, 8/1983, p. 809 (cu discuţia respectivă).
[56] *DRH, B.*, vol. IV, doc. 153 (din 1543).
[57] *Istoria României*, vol. III, p. 227—232.
[58] C. Orhonlu, *Telhisler (1597—1607)*, Istanbul, 1970, doc. 79, p. 69; *Cronici turceşti*, vol. III, p. 226 etc.
[59] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 810—811.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Castelul din Vinţ, remarcabilă realizare a arhitecturii Renaşterii transilvane de la mijlocul secolului al XVI-lea

districte româneşti, în special cele din Ţara Haţegului şi din Banat, şi-au păstrat alcătuirea socială străveche, dispunînd de o largă autonomie judiciară.

Toate unităţile administrativ-teritoriale din ţările române aveau în frunte reprezentanţi ai puterii centrale, învestiţi, ca şi în statele din Apus, cu atribuţii administrative, fiscale şi judecătoreşti în timp de pace, precum şi militare în timp de război (comandau detaşamentele militare strînse din teritoriile aflate sub jurisdicţia lor), spre deosebire de sistemul oriental-asiatic, inclusiv cel otoman, unde existau o separare şi contrabalansare a puterilor locale. În Ţara Românească Muntenia, în secolul al XVI-lea, aceşti dregători teritoriali se numeau *sudeţi* (cu excepţia cetăţii Poenari, unde rezida un pîrcălab ca în Ţara Românească Moldova), iar în secolul al XVII-lea căpitani de judeţ. Ţinuturile moldoveneşti aveau în frunte pîrcălabi (în ţinuturile cu cetăţi) şi staroşti (în rest), precum şi — din secolul al XVII-lea — mari vătafi de ţinut, deveniţi, de la mijlocul veacului amintit, căpitani de ţinut, asemănători căpitanilor de judeţ din Muntenia. Comiţii transilvăneni aveau rosturi şi atribuţii similare.

Capitalele celor trei ţări româneşti erau în secolele XVI—XVII: Alba Iulia (pentru Transilvania), Suceava şi — de la Alexandru Lăpuşneanu — Iaşi (pentru Moldova), Tîrgovişte, iar de la Mircea Ciobanul şi Bucureşti (pentru Muntenia).

Mutarea capitalelor principatelor române extracarpatice nu s-a făcut din motive politico-militare (o pretinsă cerere a Porţii în acest sens pentru o mai bună supraveghere a mişcărilor domniei), ci, ca peste tot în lume, din necesităţi obiective, economice (decăderea vechiului „drum al Sibiului" în favoarea noului „drum al Giurgiului", pe care se aflau şi Bucureştii, în Mun-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tenia, şi declinul „drumului tătăresc" de altădată în favoarea „drumului moldovenesc" pe axa Iaşi—Roman—Bacău, în Moldova).

Oraşele avînd organizare proprie, inspirată din „dreptul de Magdeburg", mai accentuat în Transilvania (un sfat orăşenesc, un „primar" şi 12 juraţi, respectiv pîrgari), erau puternic fortificate în principatul intracarpatic, cu ziduri în jurul lor; aici existau şi alte peste 30 de cetăţi de apărare. În

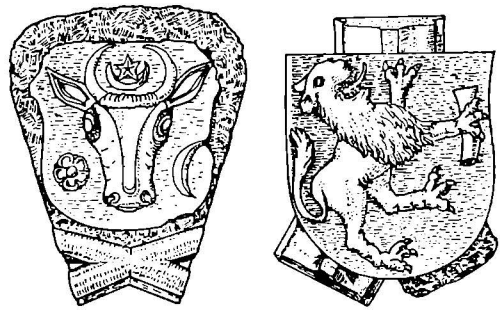

Steme pe chei de boltă descoperite în săpăturile arheologice de la cetatea Sucevei

Moldova şi Muntenia cetăţile erau mai puţine, dar cu ziduri foarte groase (la Suceava 5 m), în stare să reziste asediilor, fiind totodată mare numărul de mănăstiri fortificate. Reexaminarea izvoarelor cunoscute, confruntarea cu altele noi permit constatarea că n-a existat o dispoziţie a Porţii privind distrugerea cetăţilor în Moldova (chipurile, sub Alexandru Lăpuşneanu) şi în Muntenia. Dimpotrivă, înteţirea atacurilor căzăceşti din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, deschiderea conflictelor Porţii cu Polonia în secolul următor au oferit românilor motive temeinice pentru menţinerea cetăţilor (Hotin, Suceava etc.), descrise de călătorii străini, şi pentru fortificarea curţilor domneşti, precum şi a mănăstirilor [60].

În aparatul de stat, chiar dacă se ramifică datorită nevoilor administrative, judecătoreşti şi militare, la nivelul breslelor de slujbaşi ai domniei se constată persistenţa vechilor categorii de dregători, ale căror atribuţii încep să fie strict precizate. Se observă, totodată, în urma intensificării relaţiilor cu Poarta, şi apariţia unor instituţii noi — ca aceea a secretarului de limbă turcă al domnului *(divan effendisi)*, instituţie care în concepţia Porţii trebuia să ducă, prin atribuţiile mai largi acordate titularului (politice, protocolare, judiciare, informative), la o anumită supraveghere a domnului şi la o restrîngere a autonomiei ţării. În fapt, în această accepţiune instituţia nu şi-a atins scopul [61]. O anumită influenţă otomană în sensul preluării creatoare a unui model străin şi adaptării sale la nevoile interne se observă şi în crearea instituţiei agiei, cu rosturi militare, ulterior şi poliţieneşti, în ţările româneşti Moldova şi Muntenia. Răspunzînd unor necesităţi autohtone, care au generat-o, această instituţie a avut de la început o configuraţie proprie [62], un conţinut specific românesc. Legat

[60] Idem, *Obligaţiile militare, în muncă şi de transport ale Moldovei şi Ţării Româneşti faţă de Poartă în a doua jumătate a veacului XVI*, în AUBI (XXVIII), 1979, p. 104.

[61] Petre Strihan, *Divan-Effendi în Ţara Românească şi Moldova în secolele XVII—XIX*, în „Studii", nr. 5/1968, p. 881—896.

[62] Iolanda Micu, *Instituţia agiei în Ţara Românească (secolul XVI — prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în RdI, nr. 2/1985, p. 160—178.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

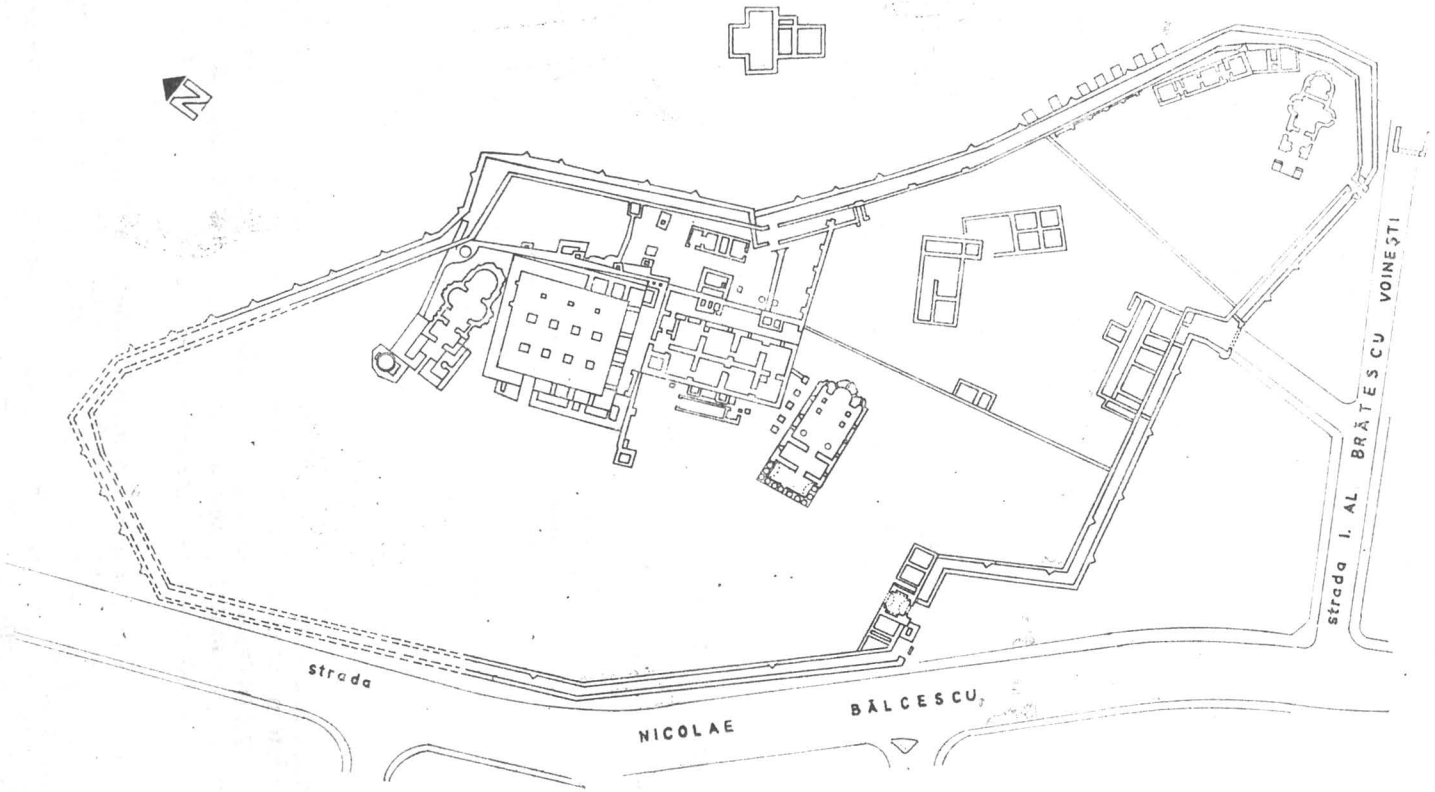

Planul Curții domnești de la Tîrgoviște

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tot de aparatul politico-diplomatic al statului, în condițiile în care cele trei țări române continuă să trimită solii în străinătate, apare, ca o noutate în sensul modernizării, o reprezentanță permanentă la Istanbul, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, paralel cu stabilirea misiunilor permanente ale puterilor apusene. Personalul misiunii capuchehaielor Moldovei și Munteniei număra 13 funcționari la 1609 [63]. Regimul reprezentanților români era apropiat de cel al diplomaților occidentali, alături de care luau parte la recepțiile de la palatele împărătești [64]. Transilvania dispunea și ea de un reprezentant permanent și de soli extraordinari de rang mare, mediu sau mic (cîte unul din partea principelui și trei din partea dietei) [65]. Treptat însă, asistăm la o deteriorare a acestui statut (nerespectarea extrateritorialității) [66], reflectînd comportamentul abuziv al Porții — și contrar propriilor sale recunoașteri oficiale [67] — ca urmare a încercării sultanilor de a eluda conținutul vechilor tratate și a-și institui un control efectiv asupra țărilor române în scopul restrîngerii pînă la simpla formalitate a autonomiei lor.

Mai vizibile sînt semnele înnoitoare în domeniul instituțiilor culturale, ca școlile, tipografiile și scriptoriile. Astfel, la Brașov a luat ființă în 1544, prin grija lui Johannes Honterus, primul liceu organizat pe baze umaniste. În anii 1580—1603, la Cluj a ființat o universitate iezuită. Paralel, unii tineri din țările noastre au urmat cursurile unor universități străine (Cracovia, Praga, Padova), ale unor colegii iezuite de la Liov, Bar și Camenița, precum și la marea școală a Patriarhiei din Constantinopol, unde se studiau, între altele, latina și elina.

Existînd în pături largi ale societății setea de cunoaștere, preocupare pentru lărgirea orizontului spiritual, Despot Vodă a putut întemeia în Țara Românească Moldova o Școală latină *(Schola latina)* la Cotnari, unde a fost invitat să predea învățatul german Johann Sommer. Se pare chiar că nu a fost vorba de înființarea unui colegiu nou, ci de strămutarea la Cotnari a unui așezămînt cultural care funcționa deja, de cîțiva ani, la Hîrlău [68]. Vasile Lupu a înființat, la Iași, Școala superioară de la „Trei Ierarhi", cu studiul limbii latine ca preocupare principală. În Țara Românească Muntenia numărul școlilor crește în timpul domniei lui Matei Basarab, iar în Transilvania, îndeosebi ca urmare a Reformei, care avea nevoie de școli ca mijloc de propagandă, accesul la cultură se lărgește, din 1624 și fiii de iobagi căpătînd dreptul de a frecventa cursurile respective. Trebuie, însă, să se aibă în vedere, pe lîngă școlile de tip umanist, și pe cele „tradiționale", care funcționau pe lîngă marile mănăstiri (Neamț, Bistrița, Putna) și care împleteau învățămîntul teologic cu studiile „artistice", oratorice și istorice [69], cu efecte vizibile în aceste dome-

[63] Ö. L. Barkan, *Istanbul Saraylarena ait Muhasebe Defterbri* (Registrele de cheltuieli ale palatelor din Istanbul), în „Belgeler", vol. IX, nr. 13/1979, p. 76.

[64] *Ibidem*, p. 10 (anul financiar 1569/1570).

[65] G. Müller, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen*, Sibiu, 1923, p. 70—142. Pentru Țara Românească Moldova, vezi A. H. Golimas, *Despre capuchehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova pînă la 1829*, Iași, 1943.

[66] Başbakanlik Arşivi, Istanbul, fond KPT (Kepeci), nr. 1772/9, *Ruznăm ve Defteri*, nr. 1772/9, p. 41, doc. din 15 receb 997/30 mai 1589: *Kethüda*-na lui Mihnea, domnul Țării Românești Muntenia, este condamnat la o amendă foarte mare în urma comiterii (reale sau provocate) a unui delict.

[67] Mihai Maxim *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte de la deuxième moitié du XVI-e siècle*, în RESEE, nr. 2/1977, p. 207—232.

[68] *Istoria învățămîntului din România*, vol. I, București, 1983, p. 99

[69] Dan Horia Mazilu, *Literatura română în epoca Renașterii*, București, 1984, p. 64—65.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nii. Extinderea și consolidarea sistemului de învățămînt în cele trei țări române — mai ales de grad superior — răspundea unor necesități crescînde ale societății, complexitatea vieții social-economice și politice reclamînd cadre bine pregătite, la nivelul cultural al vremii.

Progrese deosebite se remarcă în domeniul tipăririi cărților. Se constată, mai întîi, avîntul înregistrat în privința cărții tipărite în limba română. Astfel, dacă în secolul al XVI-lea doar circa 20% din cărțile ieșite de sub teascurile tipografilor erau în limba română, în secolul al XVII-lea lucrările în limba română devin preponderente, cu un procent de peste 60% din toată producția tipografică [70]. Între aceste volume tipărite se numărau *Carte românească de învățătură* (1646), în Moldova și *Îndreptarea legii* (1652), în Muntenia, faimoase codice de legi, care, desigur, au contribuit la progresul justiției. Aceste exemple, pe lîngă atîtea altele, dovedesc o laicizare crescîndă a cărții tipărite, încît în secolul al XVII-lea s-a ajuns să se pună capăt monopolului cărții bisericești.

O altă mutație cu profunde consecințe pentru promovarea ideii unității de neam, de limbă și de cultură a românilor o constituie circulația cărții tipărite românești în toate teritoriile locuite de români, cu o conștiință clară și declarată a acestui scop urmărit de editori.

Veritabilă explozie în raport cu perioada anterioară, dezvoltarea accelerată a instituțiilor culturale în țările române a avut efecte pozitive în direcția sporirii eficienței efortului de apărare în fața tendințelor de cotropire străine. Pe de o parte, a crescut în acest fel, la nivel de masă, conștiința unității ca popor care împărtășește aceleași obiective istorice, ceea ce avea să constituie un factor moral covîrșitor în toate bătăliile purtate de români pentru apărarea pămîntului străbun și în sprijinul necondiționat acordat făptuirii Unirii. Pe de altă parte, a sporit numărul cadrelor politice și militare cu un orizont cultural larg, bune cunoscătoare ale realităților epocii, profund conștiente de însemnătatea pe care o are promovarea neîntreruptă a luptei pentru atingerea obiectivelor întregului popor român, și între acestea, înainte de toate, a Unirii.

Astfel că înflorirea culturală pe care o constatăm în această epocă și-a avut repercusiuni însemnate și de durată în domeniul militar, structura și funcționalitatea organismului ostășesc purtînd amprenta înnoirilor pe un tezaur de experiență multiseculară.

Instituția bisericii a cunoscut și ea evoluții înnoitoare. În Transilvania, țară „de sate și de preoți", cum se exprima Nicolae Iorga, în sensul „unei profunde identificări a tradiției ecleziastice cu tradiția etnică" [71], atașamentul față de tradiție exprima însăși voința de conservare a specificului național. De aceea, în ciuda presiunilor catolicismului și Reformei, cu mijloace foarte solide, numărul românilor atrași de către acestea a fost cu totul redus, limitat numai la unii nobili, spre deosebire de minoritățile etnice — maghiară și săsească — în rîndul cărora, îndeosebi în mediul urban, propaganda reformată a avut succes. Pentru cea mai mare parte a populației românești, autohtonă și majoritară dintotdeauna în Transilvania, competiția dintre cele două doctrine religioase, pentru cîștigarea de noi aderenți, a constituit prilejul așteptat de a revendica și a obține posibilități sporite pe plan cultural (facilitarea tipă-

[70] Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demény, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (secolele XVII—XIX)*, București, 1985, p. 8.

[71] Cezare Alzati, *Terra romena tra Oriente e Occidente. Chiese et etnie nel tardo 1500*, Milano, 1982, p. 125.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

riturilor în limbă română etc.), cît și recunoașterea treptată a organizării ei bisericești și a legăturii acesteia cu românismul de peste munți. Astfel, episcopia Vadului a fost ridicată la rang de mitropolie, sediul ei fiind ulterior transferat, cel tîrziu la 1583, la Alba Iulia (cu episcopii la Vad și Șimleu Silvaniei) [72]. În felul acesta biserica românească din Transilvania dobîndea confirmarea structurii mitropolitane. Un alt act fundamental l-a constituit recunoașterea de către Dietă, la 1579, a dreptului preoților ortodocși de a-și alege episcopii, care în chestiuni canonice puteau merge la Tîrgoviște, lucru semnificativ pentru legăturile românești de pe ambele versante ale Carpaților. Confirmînd aceste legături și dîndu-le un nou temei legal, tratatul de la Alba Iulia din 20 mai 1595, încheiat de boierii lui Mihai Viteazul cu Sigismund Báthory, punea toate bisericile românești din Transilvania „sub jurisdicția și la dispoziția arhiepiscopului de Tîrgoviște", situație întărită, cum se știe, de voievodul unificator. În acest context, activitatea editorială s-a desfășurat sub semnul unor strînse legături ecleziastice sub patronajul mitropoliților și domnilor români.

Nicolae Olahus, eminent reprezentant român al umanismului european în secolul al XVI-lea

Pe de altă parte, datorită acțiunilor salvatoare în favoarea creștinilor ortodocși — mulți dintre ei români — din Imperiul otoman, și în special a Patriarhiei din Constantinopol, mitropoliile din Muntenia și, îndeosebi, din Moldova au cunoscut un spor incontestabil de prestigiu, încît, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea (1598—1599), mitropolia Moldovei s-a aflat la un pas de ridicarea la rangul de patriarhie. Deosebitul prestigiu internațional al bisericii române era dovedit și de faptul că înalți prelați ai săi erau consultați de arhiepiscopul Moscovei în probleme teologice controversate [73]. S-a vorbit de o adevărată „experiență românească" în secolul al XVI-lea, în sensul că, într-o vreme în care Europa occidentală și centrală era sfîșiată de conflicte religioase și intoleranță (pacea de la Augsburg din 1555 impunea supușilor să adopte religia suveranului lor, potrivit principiului *Cuius regio illius et religio)*, țările noastre ofereau „un luminos exemplu de recunoaștere reciprocă a bisericilor", de respectare a drepturilor comunităților neortodoxe și „de dialog ecumenic". Faptul dovedea o dată în plus vocația poporului român de mediere și de dialog „între Occidentul latin, de care îl leagă limba și tradiția etnică și Răsăritul ortodox, în al cărui mediu spiritual a crescut" [74].

[72] *Ibidem*, p. 116.
[73] Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 64.
[74] Cesare Alzati, *op. cit.*, p. 323—325.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Climatul spiritual în care au evoluat instituțiile amintite trebuie completat cu mutații importante petrecute în plan cultural și pe care unii cercetători le definesc drept *Renașterea românească*, parte integrantă a *Renașterii europene răsăritene*, apreciindu-se că „în cultura (în particular în literatura) română din secolul al XVI-lea și din prima jumătate a celui de-al XVII-lea au ființat și premisele, și aspirația lăuntrică, și forțele necesare acestei spectaculoase mutații" [75]. Dincolo de dimensiunile reale ale fenomenului, de formele sale specifice, concrete, e de observat că „în vremea Renașterii europene îi vedem [pe români], ca întotdeauna în istoria lor, la fel ca popoarele europene, dar și altfel decît acestea" [76].

Instituția militară a continuat să fie și în această etapă una din structurile fundamentale ale societății românești, definitorii pentru organizarea statală de sine stătătoare a țărilor române. Pentru că este știut că în absența unei organizări statale proprii, menținerea unei oștiri este imposibilă, desființarea ei fiind unul din obiectivele cele mai însemnate ale cuceritorului hotărît să-și anexeze definitiv statul supus. Or, în cazul țărilor române, în tot acest interval istoric, nu numai că a continuat să existe organismul militar — cum se va vedea detaliat în capitolele următoare —, dar acesta a cunoscut o continuă perfecționare, în acord cu progresele pe plan economico-social, cu exigențele tehnice și doctrinare ale timpului. Iar această perfecționare — atît sub raport calitativ, cît și cantitativ — a avut loc ca urmare a constantei preocupări a factorilor de decizie politică în stat, în perspectiva atingerii obiectivelor de bază ale societății românești în ansamblu.

Silită să riposteze necontenit agresiunilor puterilor străine, care tindeau să-i anihileze existența de sine stătătoare, societatea românească și-a dezvoltat organismul militar pe măsura propriilor nevoi, în constant acord cu posibilitățile economico-financiare ale țării și cu mutațiile intervenite în domeniul militar pe plan european. Evoluția acestui organism ostășesc a avut loc pe coordonatele impuse de obiectivele fundamentale ale statalității românești în această etapă. Multitudinea agresiunilor străine — deseori concomitente și totdeauna superioare ca forțe militare — a demonstrat factorilor politici de conducere ai țărilor române că frontul unic de luptă, așa cum fusese realizat anterior de Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare sau Petru Rareș, nu mai putea fi soluția suficientă pentru o rezistență încununată cu succes. Se vădea necesară acum realizarea Unirii politice a statelor românești, constituirea unui stat unitar, a cărei conducere politică unică să fie în măsură să concentreze și dirijeze adecvat și întrunit potențialul material și uman al românilor în vederea respingerii agresiunii străine și salvgardării independenței.

În consecință, în acest *Secol al Unirii*, de la jumătatea veacului al XVI-lea pînă la jumătatea celui următor, organismul militar românesc a fost modelat — ca volum și funcționalitate — corespunzător cerinței de a se împotrivi victorios dușmanilor realizării statului român unitar centralizat. „Istoria poporului nostru — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, istoria armatei noastre demonstrează cu putere că niciodată poporul român, armata sa nu și-au propus țeluri agresive. Secole de-a rîndul armata noastră a luptat pentru a apăra

[75] Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 13.

[76] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Valori și echivalente umanistice. Excurs critic și comparatist*, București, 1973, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

independența țării, pentru a asigura înfăptuirea unității naționale, pentru afirmarea independentă a națiunii noastre" [77]. Și în această etapă, ca întotdeauna în istoria sa de două milenii, organismul militar a răspuns necesităților vitale ale societății românești, a fost o expresie a voinței acesteia de a-și apăra ființa, teritoriul și libertatea.

Obiectivele politicii românești în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a celui următor sînt, în coordonatele lor principale, asemănătoare perioadelor analizate în volumele anterioare și ele străbat ca niște linii de foc întreaga noastră istorie: păstrarea ființei de stat, unitatea și independența. Dar, pentru perioada tratată în acest volum ele se pun în termeni specifici, în condițiile unui context internațional schimbat, de care factorii politici români au trebuit să țină seama.

Cîteva mari probleme constituie axe nodale ale relațiilor internaționale ale acestei perioade: în apusul Europei rivalitatea colonială și comercială dintre Spania, Anglia, Franța și, din secolul al XVII-lea, Olanda; în nord-estul continentului, lupta dintre țările nordice pentru dominația Balticii (iar în cazul Rusiei ieșirea la această mare), competiție în care este antrenată — chiar absorbită în cea mai mare parte — și uniunea polono-lituaniană, care constituia unul din cele mai întinse state ale Europei; în centrul și sud-estul Europei rivalitatea osmano-habsburgică pentru dominație în Ungaria; în Orientul Mijlociu, rivalitatea dintre cele mai mari puteri musulmane: Imperiul otoman sunnit și Iranul safavid-șiit.

Într-un astfel de context extern, factorii politici și militari români au trebuit să țină seama de toate aceste elemente, cu deosebire, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de politica de „neutralitate binevoitoare" a Poloniei față de Poartă, de rivalitatea dintre cele două „superputeri" ale vremii — imperiile de pretenții universale otoman și habsburgic —, ca și de contrapondderea însemnată pe care o constituia la politica europeană a Porții factorul de putere iranian. În secolul al XVII-lea, raporturile osmano-polone se deterioraseră, în principal din cauza tătarilor și a cazacilor, iar Rusia își reluase, după unirea hotărîtă de Rada Ucrainei (1654), politica europeană activă începută sub primul ei țar, Ivan al IV-lea (1547) [78].

La acest cadru de politică internațională se mai adaugă un element de cea mai mare importanță pentru destinul țărilor române: o dată cu ultimul sfert al secolului al XVI-lea începe declinul instituțional al Imperiului otoman, accelerat de o gravă criză economico-financiară intervenită acum și accentuată la începutul secolului al XVII-lea. Consecințele pentru români au fost contradictorii: pe de o parte, pozitive, pe plan politic, în sensul că se creau sporite posibilități de manevră în fața presiunilor Porții, imperiu dominat de corupție și subminat în interior de lupta popoarelor supuse, iar în afară de marile puteri rivale, chiar de coaliții ale puterilor creștine; pe de altă parte, consecințe nega-

[77] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Editura Politică, București, 1979, p. 79.

[78] N. Iorga, *op. cit.*, p. 233—283; Mihai Maxim, *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, în RRH, nr. 3/1977, p. 469—486; Idem, *Les Pays Roumains et les relations habsbourg-ottomanes dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în *Habsburgisch-Osmaniche Beziehungen*, Wien, 1985, p. 91—105; J. A. Gerowski, *Pol'ša sredi evropeischi gosudarstv (XVI—XVIII v.v.)*, în „Voprosî istorii", 12/1977, p. 135—147; M. Biskup, *Pol'ša na Baltiskom more v XVI veke*, în „Voprosî istorii", 12/1977, p. 168—181; N. Ciachir, Gh. Bercan, *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, 1984, p. 39—123.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tive, fiindcă declinul otoman a stimulat tendințele expansioniste ale altor puteri europene — Imperiul habsburgic în primul rînd —, teritoriul românesc fiind chiar la zona de contact a acestora cu Poarta; într-o atare situație spațiul românesc nu de puține ori se transforma în teatru de război cu consecințe materiale și umane extrem de grave pentru poporul nostru.

Pentru a face față cu succes amenințărilor străine, factorii politici de conducere ai țărilor române au trebuit să-și modeleze programul politic astfel încît prioritatea obiectivelor stabilite să corespundă cel mai bine intereselor fundamentale ale poporului român în ansamblu.

Salvgardarea libertății țărilor române, a existenței lor statale de sine stătătoare a reprezentat și în această etapă obiectivul fundamental al societății românești, confruntată cu adversități nenumărate și covîrșitoare. Alături și într-o deplină concordanță cu acest obiectiv s-a impus în chip legic și un altul ca țel maxim al efortului multilateral al poporului nostru — înfăptuirea Unirii.

Un atare obiectiv a fost impus stringent în această etapă istorică de o multitudine de cauze de ordin intern ori generate de contextul internațional. Cele de ordin intern acționează puternic și în perioada anterioară — comunitatea de teritoriu, de origine etnică, limbă, cultură și destin istoric —, pregătind temeinic, în epoca de glorie a oastei celei mari, făurirea Unirii tuturor românilor. Se adaugă acum, în această etapă, cu o pondere sporită, multiplicarea schimburilor inter-românești, ceea ce a avut drept efect realizarea unei piețe economice unice, în care complementaritatea joacă un rol primordial. Brașovul, Sibiul, Clujul, Alba Iulia, Caransebeșul, Lugojul, pe de o parte, Bucureștii, Craiova, Iașii și Suceava, pe de altă parte, au devenit nu doar centre „industriale" și de schimb de prim rang pentru întregul teritoriu românesc, dar și zone sau arii care includeau și implicau în raza lor de acțiune spațiile continentale învecinate. „Industria" transilvană nu putea exista fără sursele din Moldova și Muntenia și fără piața de desfacere pe care o ofereau acestea, după cum fluența vieții economice în cele două țări românești extracarpatice este decisiv influențată de legătura cu Transilvania.

Dar se adaugă o circumstanță internațională, care, grefată sus-amintitelor impulsuri de ordin intern, va impune Unirea din 1599—1600 ca obiectiv maxim al întregii societăți românești. Declinului — deja amintit — al Imperiului otoman i-a corespuns sporirea pe măsură a agresivității celorlalte puteri învecinate: Imperiul habsburgic și Polonia. Agresivitate concomitentă și al cărei prim obiectiv a devenit teritoriul și statalitatea românească.

În aceste împrejurări de o gravitate extremă, în care era pusă în cumpănă ființa politică și etnică a poporului român, a devenit evident pentru factorii politici români că doar realizarea Unirii, adică strîngerea sub aceeași conducere politică a tuturor țărilor române, putea constitui un răspuns eficient la amenințările străine și garanta progresul societății românești pe toate planurile. Pentru că doar concentrînd și dirijînd adecvat, în funcție de prioritățile survenite, potențialul de apărare al poporului și spațiului românesc putea fi asigurată apărarea în fața agresiunilor intervenite la toate frontierele.

Sub semnul acestui obiectiv maxim se va desfășura întreaga luptă a poporului român în intervalul istoric de referință, epoca lui Mihai Viteazul fiind împlinirea unei năzuințe nutrite îndelung de generațiile de înaintași.

Un alt obiectiv al politicii românești în acest interval istoric a fost limitarea la maximum a injoncțiunilor Porții în sfera relațiilor internaționale și

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în cea a treburilor interne ale țărilor române. Ori de cîte ori Imperiul otoman a încercat să schimbe statutul țărilor române stabilit prin tratatele (capitulațiile) încheiate anterior, tot de atîtea ori este constatabilă declanșarea războiului antiotoman românesc al cărui rezultat a fost mereu restabilirea situației tradiționale în relațiile bilaterale.

Această situație era și expresia raportului de forțe existent între cele două părți. Pe de o parte, potențialul întrunit al țărilor române era capabil să recîștige independența deplină, dar concentrarea acestuia a fost perturbată de fiecare dată — inclusiv în epoca lui Mihai Viteazul — de intervenția altor puteri expansioniste (Imperiul habsburgic și Polonia). În consecință, rămînea, de cele mai multe ori, fiecăreia dintre țările române să impună Porții respectarea statutului stabilit ș acestea au fost capabile s-o facă cu propriile forțe și cu sprijin din partea celorlalte state surori. Pe de altă parte, Imperiul otoman nu avea forța militară capabilă să transforme țările române în pașalîcuri, așa cum procedase cu statele din sudul Dunării și cu Ungaria. Pentru că, am arătat deja, potențialul întrunit al țărilor române făcea din ele un adversar redutabil pentru Poartă și realitatea istorică demonstrase la Istanbul că atunci cînd una este amenințată, intervin imediat în sprijin celelalte. Lupta plină de vigoare pentru apărarea statutului de autonomie al țărilor române, subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu, „a asigurat condiții pentru un progres mai intens al forțelor de producție, pentru apariția noilor relații capitaliste, precum și pentru întărirea conștiinței unității naționale și desfășurarea luptei în vederea făuririi statului unitar deplin suveran" [79].

Extinderea amplă a relațiilor pe arena internațională — de natură politică, militară sau economică — a reprezentat, de asemenea, un obiectiv al statalității românești. El a fost urmărit cu perseverență din două motive: întîiul, pentru a diminua sau lichida cu desăvîrșire monopolul în domeniu pe care încerca să-l instituie Imperiul otoman; secundul, pentru că, diversificînd relațiile pe plan internațional, se creau condiții favorabile aplicării efortului de apărare a gliei străbune, prin multiplicarea posibilităților de sprijin eventual.

Astfel, în această etapă istorică țările române au încheiat cu alte puteri un număr însemnat de tratate, de natură politico-diplomatică, economică sau militară.

Concomitent obiectivelor legate de apărarea integrității teritoriale și a ființei politice a poporului de la Carpați, Dunăre și Mare, statalitatea românească a urmărit perseverent țeluri asociate strîns propășirii economice de ansamblu a societății, progresului cultural și spiritual. Îndeplinirea lor a urmărit racordarea societății românești la progresul în domeniu realizat pe plan european, asigurînd dezvoltarea sincronică a poporului român sub toate aspectele vieții materiale și spirituale.

Necontenitul efort desfășurat pentru a respinge invaziile străine, marile jafuri și distrugeri efectuate de armatele agresoare au întîrziat, în mod obiectiv, progresul de ansamblu al societății românești, dar n-au putut să stăvilească aspirația ei legitimă spre libertate și unitate. "Viața, desfășurarea istorică a evenimentelor — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a arătat că politica de oprimare a popoarelor, spolierea colonialistă, dominația imperialistă au putut întîrzia progresul unor comunități umane, au produs mari daune civili-

[79] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, București, 1977, p. 323.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

zației, dar n-au izbutit să oprească în loc procesul ireversibil de afirmare a voinței popoarelor de a trăi libere și independente, de a se dezvolta de sine stătător, ca națiuni suverane" [80].

Urmărindu-și cu consecvență și jertfă propriile obiective istorice, poporul român a continuat în această etapă să-și făurească, original și cutezător, propriul destin, luptînd necontenit împotriva adversităților externe și îmbogățind cu migală și talent propria civilizație.

Spre deosebire de perioada anterioară, strategia independenței românești dobîndește acum, în noul interval istoric, o componentă de cea mai mare însemnătate. Aliniamentul ei central devine lupta pentru înfăptuirea Unirii politice, ca singura soluție viabilă în perspectiva asigurării libertății statalității românești în ansamblul ei. Acestei zone centrale a strategiei independenței i se subsumează toate inițiativele politico-diplomatice ale domnilor români, eforturile făcute pentru modernizarea organismului militar, preocupările pentru asigurarea dezvoltării bazei economice.

Alianțele încheiate cu statele vecine au urmărit, în perspectivă, anularea decalajului uriaș de forțe față de alți doi adversari acționînd întrunit sau descurajarea unuia dintre aceștia — ori a ambilor — de la comiterea agresiunii. Totodată, organismul militar românesc a fost astfel modelat încît să se poată înfrunta în condiții de egalitate cu oștile puterilor vecine și să-și poată îndeplini corespunzător misiunile primite.

Desfășurarea acestei politici ample, la scara întregului spațiu carpato-danubiano-pontic și corespunzător evoluției în spațiile continentale învecinate, a însemnat utilizarea unor resurse demo-economice însemnate, cheltuirea acestora în ritm rapid și împrospătarea lor la timp.

Întregul efort de apărare și unire desfășurat de statalitatea românească în acest interval a însemnat o uriașă sforțare din partea întregii societăți, motivată de un ideal nobil, permanent prezent în fizionomia morală a poporului nostru: libertatea în unitate pe întregul teritoriu străbun.

[80] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Editura Politică, București, 1972, p. 424.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ORGANIZAREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL UNIRII" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-lea PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-lea)

O etapă de adînci prefaceri în organizarea militară a poporului român s-a conturat la mijlocul secolului al XVI-lea. Ea a fost generată de noile condiții social-economice și politice ale societății românești, precum și de concomitența agresiunilor străine efectuate din diferite puncte cardinale, realități care au modelat corespunzător organismul militar și sistemul de apărare. Un impact deosebit în conturarea noii etape l-a avut, de asemenea, revoluția în domeniul tehnico-militar care se desfășoară acum pe plan general-european.

Multiplicarea și conjugarea primejdiilor externe, creșterea agresivității puterilor vecine spațiului românesc — Imperiul otoman, Imperiul habsburgic și Polonia — au determinat importante urmări în organizarea militară, tinzîndu-se ca, atît cantitativ cît și calitativ, să existe capacitatea de ripostă necesară. Astfel, Țara Românească Transilvania, pentru a-și apăra libertatea față de tendințele anexioniste tot mai pronunțate ale Imperiului habsburgic, a fost obligată să-și organizeze un sistem de apărare adecvat strategiei și tacticii inamicilor săi, dezvoltînd categorii militare originale și sporindu-și simțitor potențialul ostășesc. În anumite perioade — de pildă în timpul Războiului de 30 de ani care a răvășit o mare parte a Europei — Țara Românească Transilvania a ajuns să dispună de o putere militară apreciabilă, care, întrunită cu potențialul defensiv al celorlalte două țări române, a fost capabilă să-i asigure menținerea statutului internațional.

În perioada la care ne referim, în Europa un rol tot mai important avea să revină oștenilor de profesie și armelor de foc, din ce în ce mai perfecționate. Războiul a început să implice sume uriașe atît în vederea constituirii, echipării și funcționării unor categorii de trupe în compunerea cărora precumpănea armamentul de foc, precum și pentru instruirea militarilor în scopul utilizării lui.

Volumul potențialului militar al țărilor române se află în strînsă legătură cu această mutație fundamentală produsă în modul de purtare a războiului. Sincronizarea organismului militar românesc cu noile standarde europene — la dimensiunile tradiționalei „oștiri mari" — reclama în chip necesar un uriaș efort financiar, dificil de realizat în condițiile însușirii de către Poarta otomană a unor importante bogății din țările române. Accentul tot mai mare pus pe profesionalizarea meseriei ostășești a redus ca frecvență, dar nu a anulat defel, recurgerea la oastea cea mare, care presupunea nu numai achiziționarea unor

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

însemnate cantități de armament modern costisitor, dar și instruirea îndelungată a tuturor luptătorilor.

Conducătorii țărilor române au adaptat — în noile condiții — dimensiunile și structura propriilor organisme ostășești în funcție atît de pericolele ce veneau din partea agresiunilor străine, cît și de posibilitățile financiare ale statelor românești. Rezultatul a fost alcătuirea unor oștiri corespunzătoare standardelor epocii — ca organizare și înzestrare —, capabile să îndeplinească misiunile de bază: apărarea teritoriului românesc în fața invaziilor străine și, în momente propice, declanșarea acțiunii de redobîndire a independenței depline și de unificare politico-statală.

Întreaga organizare militară din această etapă — structuri organizatorice și de comandă, instruirea și dotarea, dispunerea sistemului de fortificații etc. — își are, în chip firesc, originea în achizițiile în domeniu efectuate în perioada anterioară, cu deosebire în epoca de glorie a oastei celei mari. Ca și în alte componente ale evoluției istorice românești, și în domeniul militar este constatabilă o perfectă continuitate, pe fondul viguros al tradițiilor ostășești fiind grefate în mod original modificările impuse de condițiile social-economice și politice în schimbare. În domeniul militar, orientarea doctrinară fundamentală a angajării în opera de apărare a patriei a întregului popor — moștenită din vremurile statului dac — a rămas și în această epocă veriga de legătură cu perioadele anterioare, principiul sus-amintit guvernînd alcătuirea întregului sistem defensiv românesc și în acest *Secol al Unirii*.

ORGANIZAREA OASTEI; CATEGORII MILITARE. MOBILIZARE ȘI RECRUTARE; ORGANICA OASTEI ȘI CADRE DE COMANDĂ; EFECTIVE

Oastea cea mare continuă să fie și în această epocă istorică o componentă de bază a sistemului militar de apărare al poporului român. Ridicarea la luptă a tuturor celor capabili să poarte arme și să producă pierderi agresorilor — modalitate care dăduse strălucire izbînzilor militare românești în secolele anterioare — reprezintă și acum mijlocul extrem la care se recurge pentru a apăra țara în primejdie. Documentarea istorică sprijină în linii esențiale existența acestei continuități de opțiune doctrinară care a modelat ansamblul efortului de apărare al poporului român. Scriind la începutul secolului al XVIII-lea, domnul Țării Românești Moldova, Dimitrie Cantemir, evidențiază obligativitatea generală a românilor de a participa la apărarea țării: „Ori de cîte ori o putere vrăjmașă ataca pe domnitor, tot poporul la porunca lui era dator să ia armele și să-și răzbune pe dușmani" [1].

Pe baza interpretării izvoarelor epocii, istoricul militar Radu Rosetti va scrie următoarele despre ființarea, în continuare, a oastei celei mari: „datoria legală a serviciului militar, în caz de nevoie obștească, rămăsese și aceasta ne este dovedită și de cele spuse de Cantemir și de fapte, care ne arată că, în repetate rînduri, țăranii chemați au alergat sub steagurile domnilor. Așa vedem țărănimea de la hotare, atît în vremea lui Mihai Viteazul, cît și în aceea a lui

[1] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 125.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Matei Basarab, sărind spre a face față unui atac inamic și mai vedem țărănimea moldovenească din toată țara alergînd, în mari mase, sub steagurile lui Ion Vodă cel Cumplit, a cărui cauză era simpatică" [2].

Alte informații furnizate de izvoare îndreptățesc concluzia mai sus enunțată. Astfel, înainte de lupta de la Finta, Vasile Lupu, domnul Țării Românești Moldova, a făcut „mare gătire (de oaste), dînd știre țării să încalece tot omul" [3]. În vremea lui Matei Basarab, domnul Țării Românești Muntenia, la 1653 o indicație documentară probează continuitatea apelului tradițional la oastea cea mare într-o formă inedită: domnul a chemat „tot pe al treilea bărbat din țară sub steaguri" [4]. Informația este deosebit de prețioasă pentru că evidențiază unanimitatea (și obligativitatea) pregătirii militare a tuturor locuitorilor valizi ai țării — caracteristică esențială a alcătuirii oastei celei mari — și, deopotrivă, subliniază datoria acestora de a participa la apărarea patriei în caz de primejdie.

Țăran român din secolul al XVII-lea înarmat cu lance și secure (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Ca și în perioadele anterioare, țărănimea română a constituit baza alcătuirilor ostășești și a jucat rolul esențial în lupta pentru apărarea gliei străbune, pentru independență, pentru dreptate națională și socială. „Țărănimea — apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost întotdeauna vajnica apărătoare a gliei strămoșești împotriva dominației străine, a expansiunii marilor imperii, ea s-a ridicat ca un zid în fața a nenumărate năvăliri și agresiuni. Ori de cîte ori țara a fost în primejdie, țărănimea a pus mîna pe arme și a sărit la luptă fără să pregete, dovedind o înaltă conștiință patriotică, nestinsă dragoste pentru pămîntul strămoșesc, un impresionant spirit de jertfă. Reprezentînd cea mai mare parte a poporului, țăranii au fost aceia care, de-a lungul secolelor, au asigurat integritatea și libertatea patriei. Ei au constituit principala forță a oștirilor lui Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel

[2] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 316.
[3] Costin, *Letopisețul*, p. 142.
[4] *Hurmuzaki*, vol. III, p. 233.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mare, Mihai Viteazul și a atîtor altor domnitori români care, în încleștarea cu armatele năvălitorilor, au cucerit strălucite victorii pe cîmpul de luptă" [5].

Oșteni-țărani, oștenii „de țară" sînt amintiți în numeroase izvoare din epoca lui Mihai Viteazul, îndeosebi în perioada 1595—1597, cînd ei au dus greul luptelor împotriva otomanilor. Și mai tîrziu, în campaniile din Transilvania și Moldova, ei vor alcătui o bună parte din armata lui Mihai Viteazul. Astfel, în Transilvania, din cei 30 000 de luptători ai armatei Unificatorului, circa 10 000 erau oșteni de țară, iar în expedițiile întreprinse în Moldova, în afară de românii care l-au însoțit pe domn în corpul de oaste ce venea din Transilvania, au mai participat încă 10 000 sau 16 000 de oșteni din Muntenia, aduși de Nicolae Vodă Pătrașcu. De aceea, pe bună dreptate, la 20 decembrie 1599 Mihai Viteazul declara că luptase împotriva turcilor „cu oamenii mei și cu puțin ajutor" [6]. Este greu însă de precizat care a fost proporția exactă între oastea „cea de țară" și restul armatei sale [7].

Din prima jumătate a secolului al XVII-lea s-au păstrat numeroase chemări la oaste pentru executarea expedițiilor întreprinse de principii Transilvaniei. De pildă, la 14 aprilie 1611 s-a dat ordin locuitorilor comitatului Crasna ca să se pregătească de expediție „cu scule și unelte cît se poate mai bune [. . .], după numărul porților" [8]. La 5 mai 1616, Gabriel Bethlen a ordonat oștenilor săi să participe la o „expediție generală" în Moldova împotriva polonilor, la care trebuiau să ia parte toți nobilii cu călărețiii de pe moșiile lor și „de fiecare poartă cu cîte un pușcaș bun, cu pedestrași cu contășe" [9]. În această vreme cei trimiși la oaste, după numărul porților (acestea privite ca „unități" fiscale), nu erau prea numeroși. În cazul unor expediții de mai mare anvergură, obligațiile „porților" de a da oșteni creșteau. Astfel, înainte de campania împotriva imperialilor din 1620, același principe a poruncit ca în timpul cel mai scurt „toată pedestrimea din scaun, cu toți juzii crăiești din scaune, cu toată gătirea de război, cu provizii, puști bune și cu bani de leafă" [10] să plece spre cîmpul de la Tîrgu Mureș, unde se afla tabăra.

Componente anterioare și însemnate ale oastei celei mari, tradiționale, *cetele* sau *„gloatele" boierești* au continuat să fiinţeze pînă după mijlocul secolului al XVII-lea. De pildă, la 1653, în lupta de la Finta, un rol de seamă în obținerea victoriei de către Matei Basarab l-au avut „boiarii cei mari și în al doilea cu coconii lor, cu slugile lor" [11]; în același an, lui Vasile Lupu îi rămăseseră efective mici de oșteni, printre care „boierii de scaun cu gloatele sale" [12].

În afară de așa-numitele „slugi", ca și în Țara Românească Transilvania, boierii erau obligați ca la chemarea voievodului să aducă la oaste un anumit număr de oșteni „de pe moșiile lor și să-i țină pe cheltuiala lor trei luni"; în

[5] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, București, 1977, p. 232.

[6] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 97.

[7] *Călători străini*, vol. IV, p. 392. Din izvoarele epocii rezultă că în caz de primejdie pentru țară oștenii români au sărit la luptă fără zăbavă. Cînd tătarii au prădat Moldova, în vremea domniei lui Radu Mihnea, „au sărit fălciienii și covurluienii și tecucenii, cu porunca lui Radul vodă, de au lovit pe tătari la întors și le-am luat toată dobînda (prada — *n.n.*) și robii" (Costin, *Letopisețul*, p. 69).

[8] Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 154

[9] *Ibidem*, vol. IX, p. 83.

[10] *Hurmuzaki*, vol. XV/2, p. 891.

[11] *Istoria Țării Românești*, p. 111.

[12] Costin, *Letopisețul*, p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

septembrie 1597, cînd a inspectat aceste trupe, Mihai Viteazul nu a găsit adunaţi însă decît 500—600 de asemenea ostaşi [13], ceea ce arată o scădere a efectivelor acestor cete boiereşti.

În Transilvania efectivele detaşamentelor nobiliare, care făceau parte din aşa-numitele *trupe insurecţionale*, erau proporţionale cu întinderea domeniilor nobililor respectivi şi cu importanţa funcţiei ce ocupau aceştia în stat. Astfel, la campania din 1595 au participat Ştefan Bocskay cu 300 de oşteni, cancelarul Joszika şi Ladislau Gyulaffi cu cîte 200, Ştefan Csáki cu 100 de călăreţi etc. În cadrul oastei ţării un loc important ocupa nobilimea română din regiunile Făgăraş, Haţeg, Hunedoara, Maramureş, Chioar, Codru (Ardud), Bihor.

Trupele insurecţionale, la care se apela în caz de primejdie, erau compuse din: detaşamentele nobililor, amintite deja; oastea „portală" (ridicată după numărul „porţilor"); contingentele furnizate de secui, de oraşe; garda curţii principelui, formată în mare parte din lefegii.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, conform numeroaselor hotărîri ale dietelor transilvănene referitoare la ridicarea oştenilor după numărul porţilor, se cerea cîte un ostaş bine echipat — îndeobşte călare — la 16 porţi. Aceşti oşteni veneau la oaste sub steagurile nobilului posesor de pămînt. Regulamentul militar al Transilvaniei din 1565 a legiferat un astfel de sistem de alcătuire a oştirii; separat, se prevedea ca la „oştitul comunităţii" să participe de 10 porţi un puşcaş cu pulbere şi gloanţe, un arcaş şi opt lăncieri sau suliţaşi. Dieta din 1575, ţinută la Cluj, a menţinut proporţia de un călăreţ la 16 porţi, adăugînd la aceasta şi un pedestraş care primea soldă pe o lună de la stăpînul său, după care principele era dator să-l plătească pe timpul acţiunilor militare. Puşcaşii, îmbrăcaţi în echipament de culoare verde, s-au transformat treptat — atît în Ţara Românească Transilvania, ca şi în celelalte ţări româneşti surori — într-o categorie militară distinctă.

O parte a garnizoanelor cetăţilor de margine, ale căror efective erau, în vremea domniei lui Gabriel Bethlen, de 6 000—8 000 de oşteni, o alcătuiau iobagii fiscului.

S-a relevat istoriografic faptul că toată greutatea întreţinerii armatei, în primul rînd plata lefurilor oştenilor în vreme de război, apăsa din greu asupra ţărănimii. În această privinţă concluzia la care a ajuns David Prodan, referindu-se doar la Ţara Românească Transilvania, este valabilă, după opinia noastră, pentru toate cele trei ţări române: „pasul înainte pe care-l face sistemul militar e suportat în primul rînd de ţărănime", care „participă la oaste şi contribuie masiv la întreţinerea şi plata ei" [14].

Haiducii au reprezentat în această epocă o componentă militară importantă a oastei celei mari a ţării. Documentaţia istorică atestă prezenţa acestor haiduci atît în Transilvania, cît şi în Muntenia, ale căror teritorii se aflau în vecinătatea imediată a Imperiului otoman şi erau supuse raidurilor prădalnice ale corpurilor de oaste neregulată ale acestuia.

În Ţara Românească Transilvania, unii principi, ca Ştefan Bocskay şi Gabriel Báthory, au folosit masiv pe haiduci pe timpul desfăşurării acţiunilor

[13] *Călători străini*, vol. IV, p. 68. La 1587 sînt amintiţi în Moldova 100 de boieri călări cu 300 de „vasali de ai lor" *(Ibidem*, vol. III, p. 203).

[14] D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 412.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

militare. Ei proveneau din rîndurile țărănimii ruinate de războaiele cu otomanii din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ca și din cele ale țăranilor fugiți de pe moșii sau din pașalîcul de la Buda. Așezați, în principal, în părțile Crișanei, Sătmarului și Bihorului, pe cursul superior al Tisei, haiducii transilvăneni erau scutiți de dări și de obligații feudale în timp de pace, iar în timp de război primeau leafă pe durata campaniei (cîte doi florini pe lună, adică aproximativ cît dorobanții din Muntenia).

Fiind așezați într-o zonă de permanente conflicte militare, haiducii din Transilvania dobîndiseră o bogată experiență militară, fiind buni călăreți și pedestrași. Ei puteau ajunge, sub raport numeric, pînă la 30 000 de oșteni, dar, în general, au fost puține situații care să implice folosirea în luptă a unor asemenea efective. În vremea campaniilor lui Gabriel Bethlen, de pildă, acesta a angajat un număr de 4 000—5 000 de haiduci călări și pedeștri. În afară de aceste unități, haiducii mai furnizau oșteni pentru garnizoanele cetăților de la marginea țării, garnizoane expuse atît atacurilor forțelor otomane, cît și celor imperiale.

În Țara Românească Muntenia, în vremea domniei lui Mihai Viteazul, voievodul dispunea de circa 8 000 de haiduci liberi *(liberi haidones)*. Veniți în țară, cu deosebire de la sud de Dunăre sau din Partium, ei primeau de la domnie arme și muniții. Participarea lor masivă la operațiile militare conduse de Mihai a reprezentat o formă de solidarizare a popoarelor sud-dunărene cu lupta antiotomană desfășurată de români.

În unele documente emise în vremea domniei lui Radu Șerban, acest corp de oaste neregulată este iarăși menționat (28 aprilie 1605)[15]. Haiducii mai sînt amintiți apoi în oastea lui Lupu Mehedințeanu spătarul — „om de mare virtute militară" cum îl considera un contemporan.

Contingentele militare orășenești. După cum spunea un martor ocular italian, G. A. Gromo, la 1564, orașele din Transilvania păstrau îndatorirea mai veche de a da principelui „în timp de război un anumit număr de ostași și o anumită cantitate de muniții, cît și alt material de război"[16]. Peste 20 de ani, Antonio Possevino susținea că principalele șapte orașe ale Transilvaniei „sînt datoare să țină necontenit o mie de pedestrași, care se îmbracă în negru și primesc în fiecare lună trei taleri ca soldă, iar decurionii lor patru taleri"[17]. Numărul oștenilor cu care erau obligate să participe orașele transilvănene în timp de război era fixat de principe, după necesități. De exemplu, la campania din 1595 au luat parte 5 000 de trabanți: 1 000 de trabanți negri de la Sibiu, 1 000 de trabanți albaștri de la Brașov, 1 000 de trabanți verzi de la Sighișoara și Mediaș și 1 000 de pedeștri roșii de la Bistrița, „1 000 de trabanți albaștri de la Curtea măriei sale, toți înarmați cu archebuze"[18].

La începutul secolului al XVII-lea exista un „obicei vechi" pe care-l respectau și principii și orașele, și anume acela al trimiterii de oșteni, la chemarea sau la ordinul principelui, în garnizoana sau în tabăra fixată de acesta. De pildă, la 27 mai 1603, principele Moise Szekély a cerut bistrițenilor ca „de azi înainte în zece zile să ne trimeteți [. . .], *după obiceiul dinainte* (subl. ns.) călărețiі și

[15] *DIR, B.*, XVII, vol. I, p. 165. Vezi și p. 268.
[16] *Călători străini*, vol. II, p. 335.
[17] *Ibidem*, p. 561.
[18] *Ibidem*, vol. III, p. 621.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

pedeștrii cu cuvenita pregătire, să-i trimeteți lîngă noi, în tabăra noastră, unde știți că suntem noi" [19]. În alte porunci se cerea, „sub pedeapsa pierderii capului și a averilor", trimiterea la oaste a trabanților „cu mai bună pregătire decît atunci, cu pușcași buni și nu cu bărzi, și în haine de o singură coloare" [20].

Orașele furnizau, la începutul domniei lui Gabriel Bethlen, un număr redus de oșteni; mai tîrziu, în vremea campaniilor purtate de acest principe

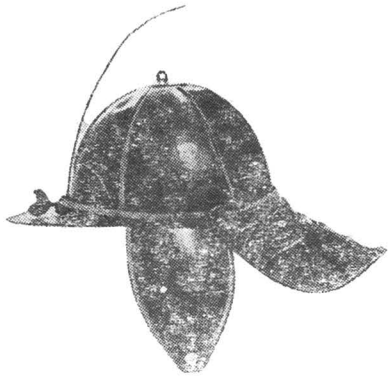

Coif și pumnal de la începutul secolului al XVII-lea (Muzeul Militar Central)

ele au trebuit să mobilizeze pînă la 4 000 de trabanți. La 2 august 1637, Gheorghe Rákóczi I cerea orașului Bistrița să-i pună la dispoziție 500 de pedestrași, cu uniforme, arme, hrană și carele necesare [21].

În afară de această obligație de a participa la război cu un număr de pedestrași bine înarmați, orașele erau datoare să-și asigure propria apărare în cazul unui atac din afară.

Ca și în Țara Românească Muntenia, și în Țara Românească Moldova pregătirea în vederea participării la luptă a oștenilor era verificată de principe și de ceilalți comandanți cu ocazia așa-numitelor treceri în revistă *(lustrații)*. Cu acele prilejuri se controlau efectivele, după registrele întocmite, ca și echipamentul și armamentul oștenilor.

Oastea permanentă. Corespunzător evoluțiilor în domeniu pe plan european, în structurile oștirii române a epocii intrau o serie de categorii militare cu caracter de permanență, datoare a presta serviciul ostășesc ori de cîte ori o asemenea prestație era necesară. Între aceste categorii militare, mai însemnate erau următoarele: curtenii (sau roșii), slujitorii, lefegiii (sau mercenarii).

Curtenii au continuat să furnizeze efectivele de bază ale cavaleriei oștirii Moldovei și, în special, Munteniei.

Această categorie ostășească a avut un rol militar de seamă atît în vremea domniei lui Mihai Viteazul, cît și în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Astfel, pentru modul în care era alcătuit, ca și pentru vitejia luptătorilor,

[19] *Hurmuzaki*, vol. XV/2, p. 802.
[20] *Ibidem*, p. 845.
[21] Veress, *Documente*, vol. X, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

corpul de curteni ai lui Mihai Viteazul a stîrnit admirația observatorului ungur I. Darahi, care vorbește de „o prea frumoasă armată a roșiilor" [22]; în număr de cîteva mii curtenii au fost prezenți în campaniile întreprinse în Transilvania și Moldova de către domnul unificator în 1599 și 1600. Mai tîrziu, cu ocazia răscoalei călărașilor împotriva lui Alexandru Cuconul, boierii au întreprins o amplă represiune „cu toată curtea" [23], iar în lupta de la Finta, o grupare din dispozitivul oștirii lui Matei Basarab era formată din „curtea ce să zice la dînșii (la munteni — *n.n.*) roșii și altă oaste de țară" [24].

Obligația roșiilor de a participa la război este prevăzută într-o poruncă a lui Constantin Șerban din 1656, în care se spune: „cînd va fi vreme de oaste, [curtenii] să se afle cu cai buni, cu arme bune, să meargă unde va fi treaba țării și porunca domniei mele" [25]. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, Giorgio Tomasi remarca și el faptul că „oștenii călări, atît dintr-o provincie, cît și din cealaltă (Muntenia și Moldova — *n.n.*) luptă după obiceiul țărilor din acele părți, pe cheltuiala lor, pentru scutirile și imunitățile lor" [26].

Cît privește efectivele curtenilor în această epocă, ele nu depășeau, în general, cifra de 10 000 de oameni. Astfel, în cunoscutul catastif de dări al lui Petru Șchiopul din 1591 sînt înregistrați circa 4 700 de curteni (aproximativ 10% din totalul locuitorilor impozabili), iar la 1 620 italianul Paolo Minio susține că Țara Românească Moldova dispunea de 10 000 de călăreți arcași, care slujeau pe domn pentru scutiri fiscale.

În anumite perioade, de pildă în vremea domniei lui Mihai Viteazul, cînd se simțea nevoia acută de mărire a numărului oștenilor, contingentul roșiilor a crescut sub raportul numeric prin înscrierea în rîndurile lor a unor sate întregi. Astfel, dintr-un document din 27 mai 1603 aflăm că satul Melinești — care se vînduse lui Gheorghe comis — „s-a pus ca sat de roșii, să fie de slujbă domnească și a țării. Și a slujit din zilele lui Mihail voevod pînă în zilele domniei mele", adică pînă în vremea lui Radu Șerban [27]. În schimbul acestei slujbe satul a fost scutit de dări.

Slujitorii. Funcțiile sporite ale statului, necesitatea existenței unor categorii militare specializate care să facă față acestora și, totodată, imperativul profesionalizării crescînde a elementului ostășesc au dus, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, la înființarea acestui nou corp de auxiliari ai domniei. În acest chip au apărut *slujitorii*, care depindeau direct de domnie și care aveau să fie folosiți în secolul următor — împreună cu o parte a curtenilor — în calitate de corp militar al statului feudal și ca aparat executiv al acestuia.

Alcătuiți din două corpuri — *călărașii* și *dorobanții* —, slujitorii nu mai făceau așa-zisa slujbă de curte cum prestau curtenii; ei serveau în primul rînd în oastea țării, motiv pentru care vor fi și numiți, în secolul al XVII-lea, „slujitorii țării".

În majoritatea cazurilor, slujitorii erau puși sub comanda marilor boieri, din rîndurile cărora se recrutau căpitanii. În schimbul slujbei prestate ei bene-

[22] *Călători străini*, vol. IV, p. 129.
[23] *Istoria Țării Românești*, p. 94.
[24] Costin, *Letopisețul*, p. 149.
[25] „Miron Costin", III (1915), nr. 10, p. 144.
[26] G. Tomasi, *Delle guerre et rivolgimenti del regno di Ungaria e della Transilvania*, Venezia, 1621, p. 74.
[27] *DIR, B., XVII*, vol. I, p. 90.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ficiau de anumite privilegii fiscale (scutiri sau reduceri de dări), iar în vreme de război unii dintre ei, în special dorobanții, primeau leafă; în plus, domnia le asigura postavul pentru confecționarea echipamentului.

În afară de scutirile de dări și de plata lefii, Mihai Viteazul a mai utilizat și un alt mijloc pentru întreținerea și răsplătirea serviciilor slujitorilor: le-a dat în folosință pămînturile aflate în proprietatea domniei, așezîndu-i în cîteva din orașele și tîrgurile țării, care vor deveni în această vreme importante garnizoane militare, între acestea numărîndu-se: Ploiești, Mănești, Gherghița și Rușii de Vede.

Pe lîngă obligația de a participa la oaste cu cai proprii (ca și curtenii), călărașii mai îndeplineau și alte două atribuții: asigurau paza hotarelor (așa-numiții călărași de margine) și transmiteau știrile domniei (călărașii de Țarigrad). Cei care asigurau paza marginii își aveau garnizoanele la Orhei, Soroca, Tîrgu de Floci, Lichirești (Călărași), Hodivoaia și Rușii de Vede.

În rîndurile slujitorilor nu erau primiți decît țăranii liberi. În numeroase porunci rămase de la Matei Basarab, domnul arată limpede: „că nu scriu domnia mea călărași [din] rumânii boierești sau ai mănăstirii" sau „domniei mele nu-mi trebuiesc slujitorii [din] rumânii boiarilor și birnici". Cu toate acestea, se întîlnesc numeroase cazuri în care țăranii aserviți se înscriau la slujitori, urmărind să scape de servituțile feudale.

Cît privește durata serviciului sub arme, slujitorii făceau slujba cu rîndul, cîte o săptămînă din două; în timp de război erau obligați să servească sub arme trei luni. Ei alcătuiau, deci, o oaste cu caracter permanent, gata oricînd, la semnalul domnului, să se concentreze și să acționeze.

Pregătirea militară a slujitorilor era verificată cu prilejul *căutărilor*, care aveau loc anual, și, atunci cînd timpul permitea, înaintea pornirii în campanie. De pildă, la 20 iunie 1633 Matei Basarab afirma că primise o plîngere de la un dorobanț, „cîndu am eșit domnia mea la căutare, de am căutat dărăbanții", iar în Moldova, Miron Costin informează că în vremea mișcării boierești împotriva lui Ștefan (II) Tomșa „veniia atuncea și din ținuturi din gios niște steaguri de călărași la căutare" [28].

Cu prilejul „căutărilor" se verifica starea armamentului, se scoteau din evidențe slujitorii decedați, bătrîni sau neputincioși, cei care ajunseseră vecini sau rumâni. De pildă, într-un document muntean de epocă ni se spune că doi postelnicei din județul Teleorman, care se vînduseră rumâni, „se-au scos numele dă la catastih cînd s-au făcut căutare la Caracal" [29], iar Gheorgachi logofătul arată că, în timpul „căutării", „care era bătrînu, la vîrsta neputincioasă, să erta de la slujbă, dîndu-i camarașul de izvoade cartea domnului să fie scutit de bir" [30].

După unele sinteze întocmite de specialiști, efectivele slujitorilor (călărași și dorobanți împreună) nu au depășit, în perioada tratată, cifra de 10 000 de ostași. De exemplu, în vremea domniei lui Matei Basarab existau aproximativ 6 000 de călărași și 4 000 de dorobanți.

Trabanții roșii (denumire primită după culoarea îmbrăcămintii ce purtau), numiți și pușcași sau pixidari, constituie o categorie militară distinctă formată

[28] *DRH, B.*, vol. XXIV, p. 136; Costin, *Letopisețul*, p. 61.
[29] Arhivele Statului, București, ms. 479, f. 218.
[30] Gheorgachi logofătul, *Condica*, p. 297.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în această epocă. În rîndurile lor serveau, în Țara Românească Transilvania, secuii, îndatorați, de asemenea, după cum se menționează la 1552, ca „să facă slujbă ostășească fără plată o lună de zile" [31]; totodată, secuii furnizau pentru paza curții principelui cîte 100 de ostași călări, care făceau serviciul militar cu rîndul, fiind schimbați de trei ori pe an.

Categoria trabanților roșii s-a format și din foștii iobagi ai principelui, deveniți foarte numeroși după 1562. Ei erau obligați să fie gata oricînd să participe la campanii militare, trebuind să aibă asupra lor sabie și pușcă. Către sfîrșitul secolului al XVI-lea, din rîndurile trabanților roșii se putea alcătui un contingent de 8 000—12 000 de oșteni, care, în schimbul serviciului, erau scutiți de dări. În timp de pace asigurau paza cetăților din sud-estul Transilvaniei, Chinari (Pinar) și Gurghiu.

În rîndurile trabanților pușcași intrau, de asemenea, și pușcași români, ca aceia din districtul Chioarului, care slujeau cetății respective în schimbul scutirii de sarcini feudale.

Lefegiii. Generalizarea și perfecționarea armelor de foc au determinat, pe lîngă alte consecințe de ordin militar, și modificări în alcătuirea și compoziția vechiului sistem al oastei feudale, ducînd, printre altele, la creșterea treptată a numărului de lefegii, cu o mai temeinică pregătire. În epoca dată, mercenarii își făceau o meserie din participarea la campaniile militare.

În țările române Muntenia și Moldova au existat mai multe categorii de lefegii: cătanele (oșteni veniți din Transilvania), cazacii (îndeosebi în vremea domniei lui Mihai Viteazul), seimenii, levenții (veniți din Moldova în Muntenia), drăganii sau nemții.

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea mulți oșteni lefegii din Moldova și Muntenia erau recrutați din Transilvania. Un număr însemnat de asemenea oșteni au venit în oastea lui Despot Vodă; domnitorul avea ca sfetnici apropiați pe comandanții săi de mercenari. La 1562, același principe și-a trimis reprezentanți să adune „100 de călăreți cu armătură ușoară și 150 de pedestrași", avansîndu-le leafa pe o lună [32]. Mai tîrziu, Petru Șchiopul avea în garda sa mai bine de 500 de lefegii proveniți din țara românească intracarpatică.

Numărul lefegiilor a crescut la cîteva mii în timpul domniilor lui Aron Tiranul și Ștefan Răzvan. Astfel, la un moment dat, Ștefan Răzvan dispunea de 3 000 de ostași din Transilvania, iar Aron Tiranul ținea în slujba sa 2 000 de dărăbani, cărora le-a făcut „odăi" la curtea domnească pentru ca „să fie pururea lîngă dînsul" [33].

Alături de lefegii proveniți din statele vecine (sud-dunărene, regatul Poloniei), mulți astfel de oșteni erau de origine românească. Din cei 13 281 de lefegii pe care-i avea Mihai Viteazul în campania întreprinsă în Transilvania, aproape jumătate erau dorobanți, care apar separat de lefegii străini, ceea ce dovedește că ei erau recrutați din Țara Românească Muntenia; dacă se adaugă la aceștia și cei 1 452 de lefegii moldoveni [34], rezultă că majoritatea acestei cate-

[31] *Călători străini*, vol. II, p. 90. În schimb, la 1583, Gromo afirmă că secuii slujeau „un anumit număr de luni" *(Ibidem*, p. 334).

[32] *Ibidem*, p. 148.

[33] Ureche, *Letopisețul*, p. 220; *Hurmuzaki*, vol. XV/1, p. 681.

[34] N. Iorga, *Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, extras din AARMSI, s. II, t. XX, 1899, p. 34—36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

gorii de luptători din oastea lui Mihai Viteazul era reprezentată de români, angajați într-o campanie de durată, pentru care li se acorda întreținere și leafă.

Merită să amintim apoi că între lefegiii marelui domn unificator s-au înrolat numeroși iobagi români din Transilvania. După cum se plîngeau nobilii maghiari lui Mihai Viteazul în dieta din iulie 1600, „iobagii și slugile tocmite ne fug dinaintea dărilor și trec între călărașii și pedestrașii Măriei Tale, unii apoi între haiduci, alții între pedestrașii din cetăți, de unde ne amenință cu uciderea și cu devastarea [. . .]; mulți oameni lipsiți și neplătiți au trecut între lefegiii Măriei Tale" [35].

Sporirea contingentelor de lefegii, probată documentar în chip incontestabil, reflectă mutațiile intervenite în modul de purtare a războiului pe plan general european și care au avut ample consecințe și în spațiul românesc. Dezvoltarea acestei categorii militare nu este așadar un import — cum s-a încercat să se susțină pentru a se nega tradițiile ostășești ale românilor —, ci a fost un fenomen impus de realitatea epocii, corespunzător obiectivelor urmărite de țările române și furnizînd acțiunii de atingere a acestora mijlocul reclamat de standardele militare ale vremii.

Formarea de oșteni permanent instruiți din rîndurile românilor și dezvoltarea categoriei militare a lefegiilor era obiectiv impusă de misiunile care stăteau în fața organismului militar al țărilor române: redobîndirea independenței depline și realizarea unității lor. Asemenea țeluri fundamentale ale poporului român nu puteau fi realizate cu o oaste alcătuită din străini atrași să lupte doar de perspectiva cîștigului material, ci din oameni ai pămîntului, pătrunși de justețea cauzei apărate, gata să-și jertfească viața pentru triumful ei. Oastea lui Mihai Viteazul a fost un asemenea organism militar, alcătuit, în esența sa, din fiii țărilor românești surori și biruințele ei își așază între cauzele fundamentale însăși această compoziție etnică românească.

Necesitatea organizării într-un termen scurt a unei oștiri puternice a obligat pe domnii români să recurgă și la înrolarea de oșteni străini plătiți (sîrbi, unguri, poloni, nemți etc.). Recrutarea acestora din țările vecine se făcea pe baza unor scrisori trimise de domn prin emisari speciali. S-au păstrat cîteva asemenea scrisori din anii 1595—1597 [36]; în ele se specificau condițiile în care urmau a fi angajați mercenarii: leafă lunară de 5 taleri pentru călăreți și 3 taleri pentru pedestrași, hrană (pîine și carne zilnic), postav sau haine pentru un an, pradă de război, daruri și, uneori, arme. Dintr-un document de epocă rezultă că domnul trimitea o dată cu cererea de înrolare și sume de bani care erau oferite ca avans celor ce doreau să slujească în oastea românească [37].

De la începutul secolului al XVII-lea numărul oștenilor din categoria lefegiilor a scăzut continuu pînă spre mijlocul aceluiași veac, după care avea să sporească din nou, ajungînd pînă la 8 000 de oameni în timpul domniilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Astfel, în vremea domniei lui Matei Basarab s-a constituit un corp nou de lefegii, veniți în oastea voievodului muntean de la sud de Dunăre. Este vorba de așa-numiții seimeni. De altfel, în rîndurile cetelor de oșteni lefegii se găseau și numeroși români, care au ajuns trep-

[35] I. Crăciun, *Dietele Transilvaniei ținute sub domnia lui Mihai Viteazul, 1599—1600*, extras din AIINC, VII/1936—1938, p. 17.

[36] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 44; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 19—21; Ștefan Ștefănescu, *Un document recent descoperit privitor la recrutarea mercenarilor de către Mihai Viteazul*, în Rsl, V, 1962, p. 157—162.

[37] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 332—333; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 19—21.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tat să compună în întregime aceste corpuri militare. Lefegiii localnici erau preferați de domnii țărilor române pentru stabilitatea lor, pentru legătura lor cu țara pe care o apărau, inclusiv datorită faptului că se mulțumeau de obicei cu o leafă mult mai mică decît cea acordată mercenarilor de origine străină, fenomen detectabil încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. De pildă, la 1563, Despot Vodă dorea să-i înlocuiască pe lefegiii străini cu supușii

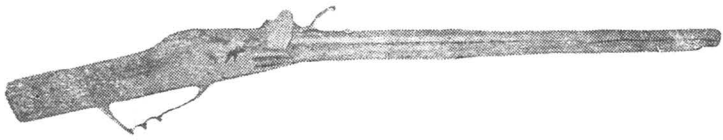

Pușcă cu cremene și rotiță din prima jumătate a secolului al XVII-lea

săi, mai întîi pentru că aceștia îi erau mai credincioși și apoi pentru că „pot fi plătiți cu lefuri mai mici decît ostașii străini" [38].

În țara românească intracarpatică principalul corp de lefegii îl alcătuia garda principelui, care putea să aibă un efectiv de 2 000—3 000 de oșteni. La 1595 „garda de infanterie personală a serenisimului principe" era alcătuită din 2 000 de trabanți înarmați cu archebuze, făcînd impresia unei trupe „foarte chipeșă" [39]. Lefegiii transilvăneni formau de regulă, garnizoanele cetăților de margine; la 1583 căpitanul cetății Oradea dispunea de 800 călăreți și 800 pedestrași. Totodată, lefegiii alcătuiau armata permanentă a țării, care, la 1583, număra 4 000 de călăreți de elită și cîteva detașamente de pedestrași. În vremea campaniei din 1620, principele Gabriel Bethlen dispunea de 2 000 de călăreți și de 2 000 de pedestrași lefegii [40], în afară de secui și haiduci, plătiți și ei cu leafă după ce terminau luna cît erau datori să servească în oaste pe cheltuială proprie.

În domenii de strictă specializare militară, în rare cazuri, s-a făcut apel la angajarea unor specialiști din state ale vestului Europei. La 1565, de pildă, Ioan Sigismund a avut intenția să aducă din „țările frînce", îndeosebi din Italia, un număr de 500 de pușcași „ca să stea lîngă el" [41]. Comandanții gărzii aceluiași principe erau doi italieni — Giovano Andrea Gromo și Morgante Manfroni. Specialiștii militari italieni erau mult apreciați în epocă pe întregul continent. Într-o cerere adresată imperialilor, Mihai Viteazul solicita să i se trimită din Italia *due vallorossi coloneli, capitani pratichi della guerra, uno che sia capo della cavalleria et altro della militia a piedi* („doi colonei foarte bine pregătiți, căpitani cu experiență de război, unul care să fie în fruntea cavaleriei și celălalt în cea a pedestrimii") [42].

În perioada analizată, între țările române avea loc un intens schimb de oșteni cu plată: cătanele din Muntenia și Moldova erau oșteni veniți din Transilvania, așa cum primii trabanți din secolul al XVI-lea din Muntenia și din Moldova au venit tot din Transilvania; leventii erau moldoveni care slujeau cu plată în Muntenia; uneori seimenii din Muntenia s-au înrolat în oastea

[38] *Călători străini*, vol. II, p. 227.
[39] *Ibidem*, vol. III, p. 581.
[40] După alte izvoare, principele Gabriel Bethlen ar fi avut „cam la 8 000 de soldați cu leafă" (*Ibidem*, vol. IV, p. 484).
[41] *Documente turcești*, vol. I, p. 75.
[42] *Călători străini*, vol. III, p. 558.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Transilvaniei sau Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea etc. Aceste treceri de oșteni dintr-o țară românească în alta au adăugat noi valențe de similitudine activității ostășești din cele trei țări române.

Faptul că adeseori voievozii și principii țărilor române se ajutau între ei, trupe ale lor fiind trimise din principatele extracarpatice în Transilvania și invers, a contribuit la generalizarea experienței militare românești, cu efecte pozitive asupra eficienței acțiunilor de luptă, îmbogățind doctrina și arta militară proprie.

* * *

Așadar, corespunzător documentației istorice, organismul militar românesc în *Secolul Unirii*, dominat de personalitatea de excepție și de neuitat a lui Mihai Viteazul, era alcătuit din oastea cea mare, ridicată la luptă la ceas de mare primejdie, și de trupe care compuneau oștirea permanentă. În cadrul acestei ultime structuri intrau o serie de categorii militare, diferențiate atît prin specificul modului de luptă (cavalerie sau infanterie), cît și al armamentului din dotare (pușcașii sau trabanții) ori al plății serviciului militar (curteni, slujitori sau lefegii). Schematic, această structură generală a organismului militar românesc se poate reprezenta în felul următor:

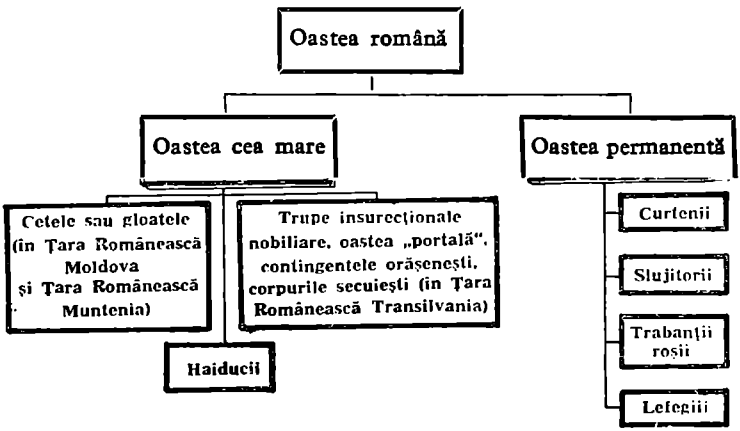

Structura de ansamblu a organismului militar românesc al epocii evidențiază pregnant raportul dialectic între continuitate și noutate. Continuitate în sensul conservării unor componente militare tradiționale, de genul oastei celei mari, care materializa și acum opțiunea doctrinară străveche a angajării, în cazul unei covîrșitoare agresiuni străine, a întregului popor la lupta de apărare a patriei. Continuitate deci pe linia de îndelungată tradiție, care o întîlnim încă în războaiele de apărare ale poporului dac sau în rezistența poporului român în epoca migrațiilor, a organizării oștirii pe baza unor necesități politico-militare mereu prezente: anume de a compensa raportul de forțe în contextul repetatelor invazii străine prin angajarea în lupta de apărare a tuturor celor capabili să poarte arme și să producă pierderi agresorilor.

În ceea ce privește noutatea, ea poate fi observată în structura organizatorică a oștirii române în acest *Secol al Unirii*, efectuată sub incidența unor noi condiții social-economice și, deopotrivă, sub impactul transformărilor

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

intervenite în domeniul militar. Pe de o parte, limitarea contingentelor țărănimii libere, pe de altă parte, intervenția din ce în ce mai masivă a armelor de foc (inclusiv artilerie) în realitatea cîmpului de luptă au determinat modificări atît în compunerea oastei celei mari, cît și a oastei permanente. În cadrul oastei celei mari, dacă au continuat să existe cetele sau gloatele boierești și „trupele insurecționale" ori cele „portale", își face apariția o categorie distinctă, cea a haiducilor, veritabili „oameni de frontieră", care se asociază efortului militar generalizat al țării la cel dintîi semn al năvalei dușmane.

Deopotrivă, categoriilor militare moștenite din epoca de glorie a oastei celei mari — curtenii, de pildă, sau lefegiii — li se adaugă altele, impuse de noile realități ale războiului sau de perfecționarea armamentului — trabanții, roșii, dorobanții.

În ansamblul său, această compunere a oastei românești — diversificată ca volum și calitate — a asigurat executarea unui larg evantai de misiuni. Cea fundamentală — apărarea teritoriului și ființei politice a poporului român — a putut fi realizată fie prin recursul la oastea cea mare în condițiile unor invazii străine superioare ca forță, fie prin angajarea oștirii permanente atunci cînd agresiunile erau declanșate cu scop limitat (înlocuirea domnilor, expediții de pradă etc.). De asemenea, compunerea oastei a făcut posibilă realizarea mărețului act al Unirii din 1599—1600, cînd ostilității puterilor învecinate — manifestată fie direct, fie prin diversiuni interne — a trebuit să i se opună o dîrză rezistență militară.

Astfel, organismul militar românesc al epocii se înfățișează din punctul de vedere al structurii organizatorice similar altor oștiri de pe continent — mai ales celor cu care s-a înfruntat —, vădindu-se convingător că, departe de a fi vorba de o „stagnare" sau „decădere" în acest domeniu, oastea țărilor române a corespuns în general imperativelor propriei societăți.

Mobilizare și recrutare. În această epocă în care, pe de o parte, continua să existe îndatorirea fiecărui locuitor bărbat valid să participe la apărarea patriei în vreme de primejdie, și, pe de altă parte, se înmulțesc categoriile de militari cu statut permanent (roșii, dorobanți, slujitori, trabanți etc.), mobilizarea și recrutarea la oaste au un rol aparte, multiplicîndu-se căile și mijloacele de concretizare a lor.

În ceea ce privește componentele oastei celei mari ele erau mobilizate la chemarea domnului (principelui), fiecare oștean avînd obligația să se prezinte la locul și data indicată. Dacă în principatele românești extracarpatice mobilizarea se făcea prin chemarea „de sîrg", strigată în toate localitățile, în Țara Românească Transilvania a continuat, de asemenea, să fie utilizat în acest scop străvechiul obicei de purtare a „sabiei însîngerate" prin întreaga țară. Locuitorii din zonele de frontieră erau permanent în stare de alarmă, gata să respingă invaziile tătarilor, cazacilor, otomanilor sau trupelor polone. Astfel, locuitorii din ținutul Orheiului, cei din Cîmpulungul Moldovei ori haiducii din partea de vest a spațiului românesc, adevărați luptători de frontieră, erau permanent sub arme, împletindu-și îndeletnicirile pașnice cu datoria de apărare a țării în fața dușmanului.

Mobilizarea oastei celei mari avea loc pe structurile administrativ-teritoriale ale țării — de genul județelor și ținuturilor —, același sistem fiind folosit și în cazul categoriilor militare cu statut permanent. Pentru rapiditatea mobili-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

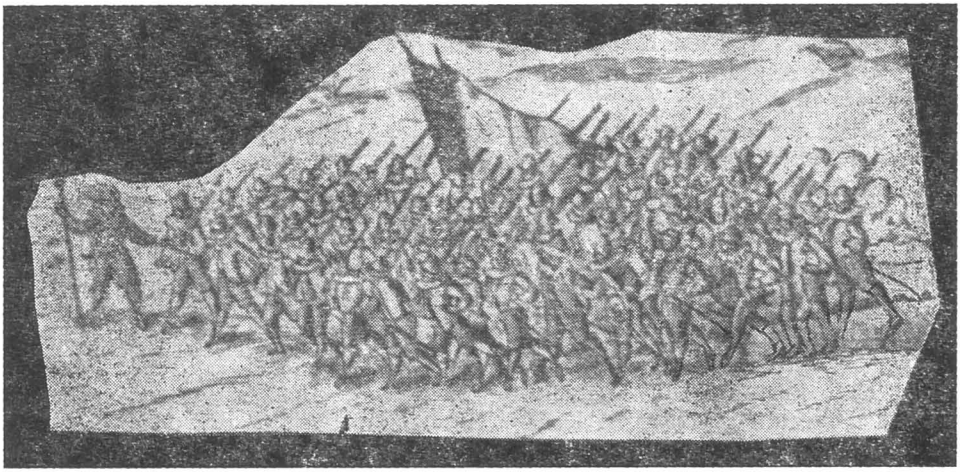

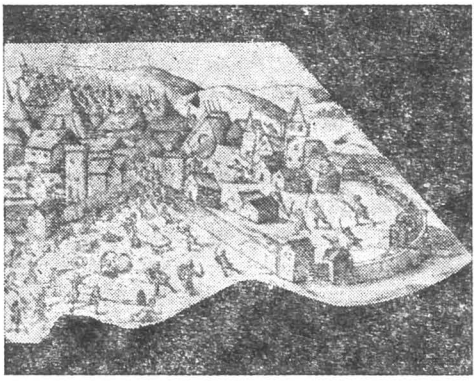

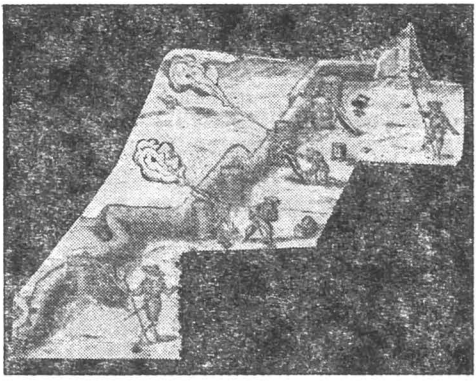

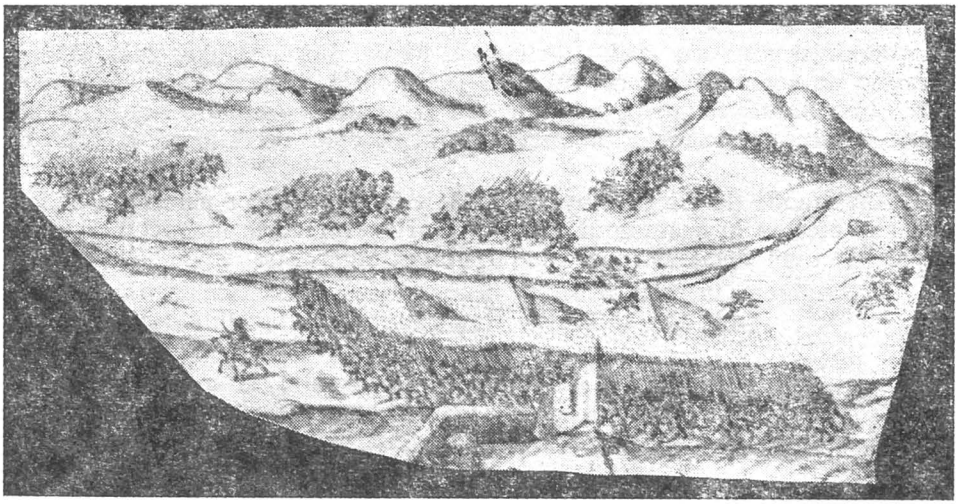

Categorii de ostaşi şi formaţii de luptă din *Secolul Unirii* — după o gravură germană de la 1595 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

țării — precum și din rațiuni de optimizare a pregătirii pentru campanie a oștenilor — astfel de categorii de luptători au fost grupate în adevărate „garnizoane militare", ca Ploiești și Rușii de Vede în Muntenia, Orhei sau Hodivoaia în Moldova.

Locul de concentrare al oștirii era anunțat de comandantul suprem prin eșaloanele subordonate. Acele locuri deveneau veritabile tabere militare. Acolo se obișnuia să fie trecute în revistă trupele în preajma angajării lor în campanie. Astfel, înainte de a porni în campania din Moldova, Mihai Viteazul a adunat multe trupe, precum și 8 000 de haiduci, întreaga armată trecînd-o în revistă a Brașov [43].

Lefegii proveniți din țări străine erau angajați în armatele voievozilor și principilor români prin trimitere de recrutori în statele respective, după ce se obținea consimțămîntul conducerii acestora. Astfel, Mihai Viteazul scria, la 7 martie 1596, hatmanului cazacilor că trimite „oameni speciali" pentru a recruta luptători în leafă [44]. Obligația lefegiilor era de a fi gata în orice moment, la ordinul comandantului suprem, de a porni în campanie, avînd asupra lor întregul armament și echipament în bună stare.

Locul de „tabără" era fie cel stabilit prin tradiție — îndeobște în capitalele celor trei țări românești —, fie în funcție de intențiile urmărite de inamic și intuite sau prevăzute cu o precizie adesea exemplară de către conducătorii țărilor române în urma unei analize ample a o multitudine de factori — de natură politică, strategică, geografică, economică etc. Astfel, în 1595, înaintea invaziei tătare, Mihai Viteazul și-a avut locul de tabără lîngă satul Hulubești, pregătindu-se să preîntîmpine trecerea Dunării de către otomani [45]. În 1653, Matei Basarab și-a „tocmit" tabăra la Finta, pe malul stîng al Ialomiței, așteptînd aici oștirea cu care urma să se înfrunte.

Pe plan local, concentrarea efectivelor permanente se făcea, de obicei, în zona garnizoanei celei mai mari, de unde trupele se puteau dirija cu ușurință și cu multă rapiditate în funcție de ordinele eșaloanelor superioare.

Așadar, mobilizarea oastei celei mari, precum și a categoriilor militare permanente avea loc pe baza principiului teritorial, urmîndu-se fidel structurile administrative ale țării. Înștiințarea luptătorilor avea loc prin sistemul ierarhic de comandă și prin mijloace tradiționale (olăcari, bătăi de clopote, sabia însîngerată, focuri pe înălțimi). În garnizoanele militare stabile mobilizarea se făcea foarte rapid, datorită apropierii locului de dislocare a corpurilor de oșteni.

În funcție de direcția invaziei și de volumul forțelor agresoare, mobilizarea se efectua în cuantumul necesar pentru respingerea inamicului, ridicîndu-se efectivul uneia sau mai multor unități administrative.

Recrutarea a urmărit să asigure necesarul de oșteni specializați în mînuirea armelor de foc (mai ales că aceștia erau datori să se prezinte cu armamentul personal).

Sistemul de mobilizare și recrutare în ansamblul său a asigurat concentrarea în timp optim a efectivelor necesare pentru a face față unor complexe situații militare ce vor face obiect de analiză la locul potrivit.

[43] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 424.
[44] *Ibidem*, vol 1, p. 142.
[45] *Ibidem*, vol. 2, p. 378.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Organica oastei şi cadre de comandă. În etapa istorică analizată a avut loc un proces accelerat de diversificare şi permanentizare a cadrelor oştirii, determinat de mutaţiile intervenite în ansamblul organismului militar românesc. Funcţiile militare au cunoscut precizări de competenţă, pe scările ierarhice fiind constatată o dinamică a promovării aşezată pe noile realităţi ale cîmpului de luptă şi pe cerinţele multiple ce le implica folosirea noii tehnici militare intrate în dotarea trupelor. Sporirea corpului de comandanţi a fost determinată şi de varietatea şi permanentizarea categoriilor ostăşeşti, de caracterul mai accentuat de armată permanentă pe care îl au oştirile ţărilor române. Orizontul de cunoştinţe generale şi de specialitate al acestui corp de cadre s-a lărgit simţitor în această etapă, consecinţă directă a paşilor însemnaţi făcuţi în plan cultural la scara întregii societăţi româneşti.

Un fenomen atestat documentar în domeniul structurilor militare îl reprezintă precizarea perimetrului competenţelor la nivelurile superioare ale oştirii.

Ca şi în secolele precedente comandantul suprem al oştirii era domnul ţării (principele), care avea ca locţiitor pe *marele vornic*, apoi pe *marele spătar* — în Ţara Românească Muntenia, pe *portarul de Suceava*, numit încă de mai înainte uneori şi hatman, iar din timpul domniei lui Ieremia Movilă precizîndu-i-se atribuţiile, între altele şi de comandant al slujitorilor — în Ţara Românească Moldova, pe *cancelar* sau un membru al consiliului principelui — în Ţara Românească Transilvania. Acestora li se subordonau direct o serie de comandanţi de mari corpuri de oaste cum au fost: *vornicul* şi *banul Craiovei* — în Muntenia, vornicii Ţării de Sus şi Ţării de Jos — în Moldova şi, respectiv, *marele căpitan* — în Transilvania.

Categoria militară a curtenilor a rămas sub comanda *marelui paharnic* în Muntenia şi a *marelui logofăt* în Moldova. Cam în aceeaşi vreme a apărut şi funcţia de *mare agă* — amintit prima oară la 1592 —, care va fi, în secolul al XVII-lea, comandantul dorobanţilor, subordonat hatmanului — în Moldova — şi marelui spătar — în Muntenia.

În ultimul deceniu al secolului al XVI-lea sînt amintiţi documentar în organica oştirilor române, la nivelurile de comandă subalterne, şi *hotnogii*. În secolul al XVII-lea aceştia au comandat steagurile de slujitori, în timp ce curtenii au rămas mai departe sub comanda vătafilor. În Moldova, marii vătafi, care comandau curtenii dintr-un ţinut, au fost înlocuiţi, în timpul domniei lui Vasile Lupu, cu *căpitanii de ţinut*.

În Muntenia, alături de vătafi, comandanţi ai curtenilor, au apărut, la sfîrşitul secolului al XVI-lea, *iuzbaşii* şi *căpitanii*, care vor comanda, în veacul următor, atît pe slujitori, cît şi pe curteni. Primele menţiuni ale căpitanilor în documentele de epocă datează din vremea domniei lui Mihai Viteazul, cînd structurile de comandă ale oştirii Munteniei au fost mai bine organizate.

Cele mai mici subunităţi de curteni şi slujitori erau comandate de *ceauşi* (chehaiele) şi *stegari;* mai multe asemenea subunităţi formau un *steag*.

Deşi era numit uneori şi *sută*, steagul nu cuprindea 100 de curteni, slujitori sau lefegii decît în mod teoretic, el fiind alcătuit în medie din 50—70 de oşteni [46]. Mai multe steaguri alcătuiau o *căpităniе*, care putea să cuprindă

[46] La 1618 Radu Mihnea, domnul Moldovei, a trimis în Transilvania hotnogii ardeleni din solda sa pentru a recruta fiecare cîte 50—70 de tineri „sau şi mai mulţi" („Történelmi Tár", 1879, p. 756—758).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

circa 400 de oameni, organizați în patru-șase steaguri. Numărul steagurilor unei căpitănii era variabil, după numărul slujitorilor sau curtenilor din căpitănia respectivă.

În timp ce curtenii erau organizați teritorial — pe județe sau ținuturi —, slujitorii erau grupați în jurul principalelor garnizoane militare din Țara Românească Muntenia (București, Tîrgoviște, Ploiești, Gherghița, Tîrgșor, Rușii de Vede) și din Țara Românească Moldova (Iași, Orhei, Soroca, Lăpușna, Rădăuți etc.), fapt ce ușura instruirea și mobilizarea lor.

Existau apoi o serie de comandanți teritoriali: *căpitanii de margine* (numiți, în secolul al XVII-lea, în Muntenia, mari căpitani de margine), care asigurau paza și administrația în regiunile de hotar, mai expuse atacurilor străine. Tot un asemenea comandant teritorial era *serdarul*, care asigura, de la mijlocul secolului al XVII-lea, paza regiunii de răsărit a Moldovei, el avînd în subordine slujitorii din această parte a țării, mai amenințată de incursiunile prădalnice tătare sau căzăcești.

În organizarea militară a Munteniei și a Moldovei s-au resimțit și anumite influențe străine: unele denumiri de comandanți de rang mai mare (agă, serdar) sau mai mic (iuzbașă, ceauș, chehaia) sînt de origine turcă sau otomană. Termenul de hotnog a fost împrumutat din Transilvania, unde avea aceeași accepțiune ca și în Moldova.

În Transilvania, un rol militar de seamă îndeplineau *căpitanul gărzii princiare* și *marele căpitan* (sau *general)* al secuilor, precum și căpitanii principalelor cetăți (Satu Mare, Chioar, Gherla, Oradea, Ineu, Făgăraș, Deva etc.). Existau, de asemenea, comandanți de structuri militare mai mici. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea secuii aveau *căpitani*, care comandau cîte o subunitate cu un efectiv de 50 de oameni, și *decurioni*, care comandau cîte 10 oșteni [47].

Structura de comandă a oștirilor românești din acest interval este înfățișată — conform mențiunilor documentare — în schema de la p. 55.

În țările române extracarpatice se desemnează comandanții militari pe trepte ierarhice superioare, în competența cărora intra dirijarea unor structuri distincte ale oastei. Ei erau direct răspunzători în fața comandantului suprem, atît pentru pregătirea de luptă, înzestrarea și dotarea structurilor militare din subordine, cît și pentru modul de îndeplinire a misiunilor încredințate în cursul campaniilor. De asemenea, se constată și o diversificare a competenței la acest nivel al ierarhiei militare, înregistrîndu-se, ca în cazul portarului de Suceava, un cumul de funcții.

Benefică sub raportul instruirii și comportamentului în luptă al unor corpuri specializate de oșteni a fost permanentizarea funcției de comandant superior al acestora, răspunzător direct în fața domnului. Hatmanul era astfel, în Moldova, comandant al slujitorilor, iar marele logofăt al curtenilor, în timp ce roșii în Muntenia erau sub comanda marelui paharnic. Unitatea de comandă dădea astfel posibilitatea stabilirii și executării unor programe de pregătire de luptă în comun, ceea ce omogeniza întregul corp ostășesc în ansamblu, făcîndu-l capabil să îndeplinească cele mai dificile misiuni de luptă. Același avantaj prezenta și faptul că în Transilvania căpitanul gărzii princiare avea atribuții de comandă asupra corpurilor oastei permanente, în timp ce trupele secuiești se aflau sub comanda unui mare căpitan.

[47] *Călători străini*, vol. II, p. 553.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

STRUCTURA DE COMANDĂ

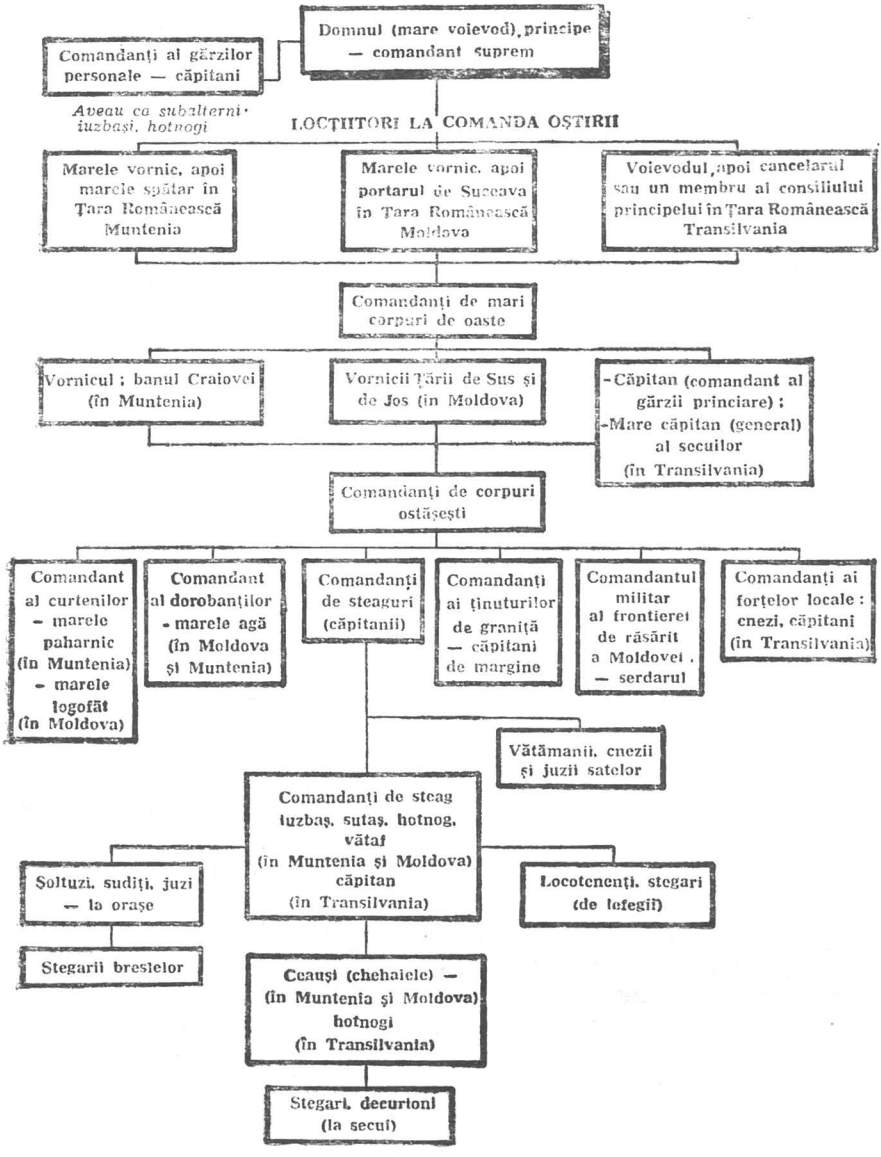

Verigile intermediare și inferioare de comandă ale oștirilor române corespundeau variatelor compartimente tactice și asigurau executarea actului de comandament în ansamblul organismului militar. Se asigura conducerea unitară la niveluri de 10, 100 și 500 de luptători, fapt ce crea posibilități largi de acțiune în cîmpul tactic totalității oștirii și, mai ales, în condițiile desfășurării unor acțiuni de luptă specifice războiului întregului popor: hărțuire, urmărire, ambuscade etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În general, structurile de comandă ale oştirilor române în această epocă asigurau acţiunea lor ca un tot unitar, permiţînd o legătură facilă între diversele eşaloane. Corespunzînd standardelor militare ale epocii, întreaga structură de comandă a organismului militar românesc probează convingător trăinicia şi vitalitatea acestuia, capacitatea lui de deplasare rapidă şi organizată, de efectuare a manevrei în cîmpul tactic şi strategic — tot atîţia factori ai izbînzilor obţinute pe cîmpurile de luptă.

Unitatea tactică de bază era *steagul*, care, aşa cum s-a subliniat, avea în compunere un număr variabil de oameni. Comandantul acestuia avea în subordine hotnogi, respectiv subunităţi cu un număr diferit de oşteni fiecare. O structură superioară steagului era *pîlcul*, unitate capabilă să desfăşoare acţiuni militare cu un grad de autonomie ridicat. După cum consemnează cronicile, în bătălia de lîngă lacul Cahul, Ion Vodă cel Viteaz şi-a structurat oastea în 30 de pîlcuri, aşadar pe unităţi tactice. Organizarea armatei, atît în privinţa structurii, cît şi a comandamentului era, deci, foarte asemănătoare în cele trei ţări române, realitate oglindită sintetic de schemele de la p. 57.

Aşa cum rezultă din aceste scheme, oştirea românească avea în cuprindere, în principal, trei *genuri de armă* de bază, corespunzător standardelor continentale de organizare militară: *cavaleria*, *infanteria* şi *artileria*. Pentru epoca analizată este greu de stabilit o proporţie exactă între infanterie şi cavalerie, dar este evident că întîia devine din ce în ce mai mult arma principală ca urmare a predominanţei tot mai accentuate a armelor de foc [48].

În alcătuirea dispozitivelor pregătitoare pentru bătălie, unităţile de *infanterie* erau dispuse în cadrul marelui patrulater pe care îl forma întreaga oaste. Dispozitivul de luptă al unităţilor de infanterie era dreptunghiular, în scopul de a face faţă atacurilor inamice declanşate din indiferent ce direcţie. Îndeobşte, infanteriştii erau grupaţi în unităţi după felul armamentului din dotare: pe de o parte, arme de foc portative (archebuze, puşti), pe de altă parte, arme albe (suliţe, arcuri, arbalete, ghioage, securi etc.).

Formaţiile dreptunghiulare de infanterie erau alcătuite din efective variabile — de la 200 pînă la 1 000 de oşteni —, urmărindu-se realizarea unei mase de izbire îndeajuns de puternică şi, totodată, asigurarea protecţiei împotriva şarjelor cavaleriei.

În cursul desfăşurării campaniilor sau bătăliilor, unităţi sau subunităţi de infanterie executau şi alte misiuni de luptă: ambuscade, cercetare la inamic, siguranţa în cantonament etc.

Cavaleria era folosită îndeosebi pentru executarea izbirii asupra dispozitivului de luptă inamic sau, mai ales, pentru manevrele de învăluire. Unităţi sau subunităţi de cavalerie aveau, de asemenea, misiuni de siguranţă a marşului sau pentru cercetare şi diversiune la inamic. În anumite împrejurări cavaleria oastei — ori doar o parte a ei — era pedestrită, luptînd alături de infanterie, cum a procedat voievodul Radu Şerban cu haiducii călări în prima bătălie de lîngă Braşov (1603).

În dispozitivul de luptă premergător bătăliei, unităţile de cavalerie erau dispuse, de regulă, pe flancuri, protejînd unităţile de infanterie aşezate în mijloc. Formaţia de luptă a cavaleriei în cadrul dispozitivului era, ca şi în cazul infanteriei, în formă de dreptunghi, pe două sau pe mai multe linii.

[48] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 317.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

STRUCTURA ORGANIZATORICĂ

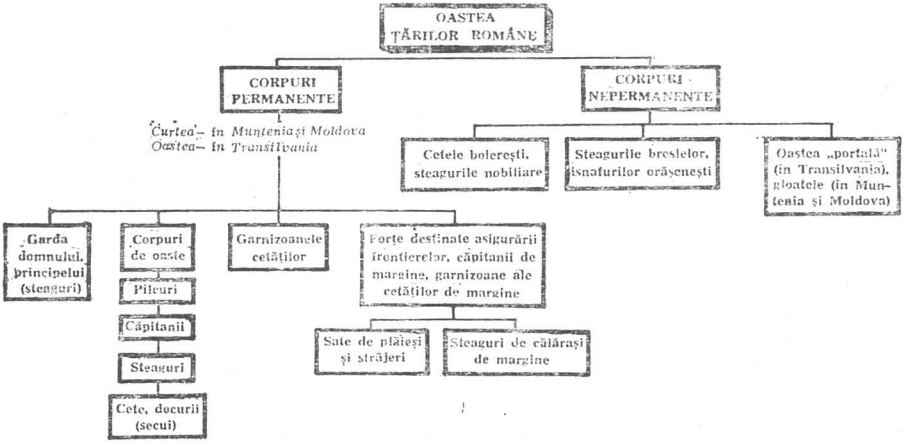

REPARTIȚIA PE GENURI DE ARME

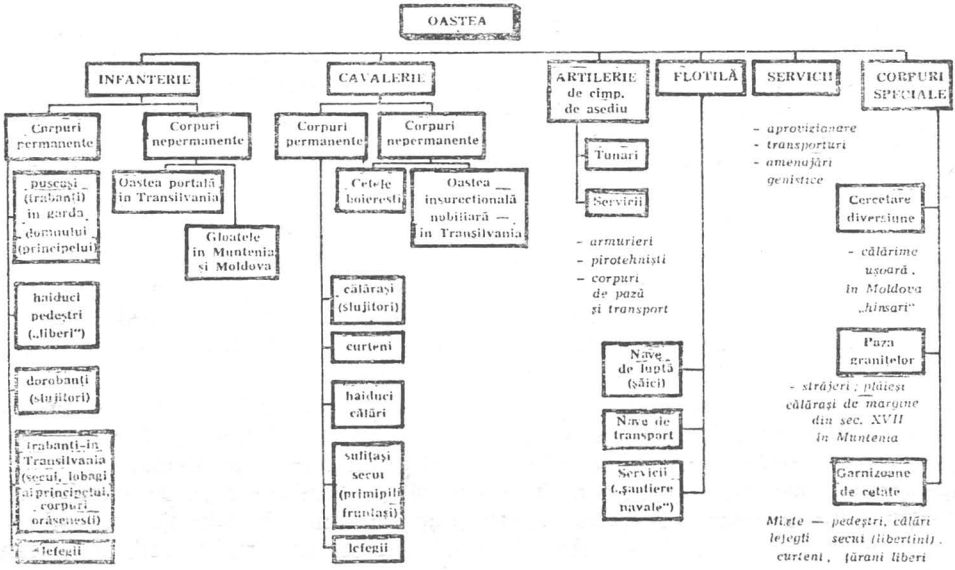

În cadrul campaniei, cavaleria îndeplinea și alte misiuni, specifice modului de luptă al oștirilor române: hărțuire, recunoașteri, atacuri nocturne, urmărirea adversarului etc.

Față de perioada anterioară, *artileria* s-a dezvoltat și diversificat tot mai mult ca gen de armă de importanță deosebită pe cîmpul de bătălie. Pe plan general european, în acest secol se înregistrează numeroase căutări în direcția stabilirii unei proporții corespunzătoare exigențelor cîmpului de luptă între artilerie și celelalte genuri de armă. Conform unor recomandări făcute de reputați specialiști din perioadă, cît și prin evaluări asupra componenței artileristice a diferitelor armate europene în campanie, se apreciază că, în funcție

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de întregul efectiv (infanterie și cavalerie), o piesă de artilerie revenea la 500—1 000 de oșteni (proporția ideală fiind un tun la 500 de militari) [49].

Plecînd de la aceste standarde continentale în structurarea oștirilor se observă că în armatele române ponderea artileriei era corespunzătoare. În campania eliberatoare din Țara Românească Transilvania, de pildă, oastea lui Mihai Viteazul a avut o piesă de artilerie la 750 de militari, în timp ce la Cahul, în înfruntarea cu otomanii, proporția, în oastea lui Ion Vodă, era de un tun la 250 de oșteni.

În cadrul dispozitivului de luptă, de regulă piesele de artilerie erau dispuse în fața frontului (grupate în unul sau mai multe locuri) sau în intervalele dintre unitățile compacte de cavalerie ori infanterie. În coloanele de marș piesele de artilerie se aflau totdeauna în compunerea grosului acesteia, intercalate cu unitățile de infanterie.

Materialul artileristic era de producție autohtonă — se fabricau în epocă tunuri la Sibiu, Brașov, Alba Iulia sau Tîrgoviște —, provenea din capturi sau era achiziționat din străinătate.

Alături de genurile de armă de bază specifice oștilor române în secolele analizate — infanteria, cavaleria și artileria —, au cunoscut o anumită dezvoltare în epocă flotila, serviciile și corpurile speciale.

În ceea ce privește *flotila*, ea avea în dotare *șeici*, multe dintre ele capturate de la otomani, care au fost folosite în campanii pentru transportul trupelor. Cu deosebire în epoca lui Mihai Viteazul, cînd oastea voievodului a întreprins acțiuni militare la sud de fluviu, rolul flotilei dunărene românești a crescut. Acțiunile domnului Unirii au provocat via îngrijorare a Porții, care își vedea în acest fel amenințată legătura pe Dunăre cu frontul din Ungaria. Totodată, în orașele-porturi dunărene au ființat ateliere pentru repararea sau construirea de ansamblu sau pe componente a navelor fluviale ale timpului.

Serviciile au cunoscut în această etapă un salt în organizare. Motivele acestei dezvoltări sînt multiple și țin mai ales de complexitatea crescîndă a condițiilor cîmpului de luptă, de înmulțirea armelor de foc portative și a pieselor artileristice, precum și de deplasarea pe distanțe mari în timp relativ scurt a unor mase de luptători în genere profesionalizați.

Serviciile de aprovizionare (logistice) au devenit acum și în perioada următoare o componentă distinctă a oștirii în campanie. Hatmanul în Moldova, probabil vornicul în Muntenia și căpitanul general în Transilvania aveau în competența lor administrarea oștirilor, adică, pe lîngă înzestrarea acestora cu armamentul necesar, obținerea cantităților de alimente și furaje trebuitoare trupelor în vreme de război. Alte funcții existente în ierarhia militară aveau competențe bine delimitate în acest domeniu, ceea ce vădește o compartimentare rezultată din complexitatea ridicată a asigurării materiale a unei armate în campanie. Astfel marele sluger și marele jitnicer erau răspunzători de procurarea alimentelor, marele comis trebuia să se îngrijească de furajele și starea efectivului cabalin.

Pentru asigurarea înzestrării cu armament și muniție a oștirii se constituiau încă din timp de pace depozite, se lansau comenzi la atelierele din țară pentru fabricarea de tehnică militară (Sibiu, Brașov, Tîrgoviște, Suceava, Alba Iulia).

[49] *Ibidem*, p. 290.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Așa cum atestă unele reprezentări picturale sau o serie de documente, coloanele de marș ale oastei erau însoțite de convoaie de care cu alimente sau muniție, îndeosebi pentru artilerie.

Aprovizionarea oștirii se făcea, ca și înainte, în primul rînd prin exploatarea locală a teritoriului unde aveau loc campaniile, bătăliile sau luptele. Domnii (principii) s-au preocupat de reglementarea unui sistem lesnicios de asigurare cu alimente a oștirii (hrană pentru oameni și furaje pentru cai), existînd o specializare aparte în acest domeniu, slujbași anumiți fiind însărcinați cu constituirea de depozite de provizii — *proviant* sau *zaherea*. Aprovizionarea armatei a constituit, de pildă, o grijă deosebită pentru Mihai Viteazul, într-o epocă în care în întreaga Europă ea crea imense și adesea insolvabile probleme.

Asigurarea oștenilor cu hrană se făcea de către așa-numiții „aducători de merinde pentru oaste" sau „strîngători de zaherea", amintiți în documentele vremii [50]. Din numeroase scrisori rămase de la Mihai Viteazul rezultă că domnul manifesta preocuparea ca aprovizionarea să se desfășoare fluent, pentru a împiedica apariția situației ca luptătorii să sufere de foame [51]. Pentru a rezolva această problemă vitală, în unele împrejurări oștenii recurgeau la sistemul mai vechi al rechizițiilor din teritoriul pe care se aflau, dîndu-li-se dispoziții să-și „cumpere cu banii lor [. . .] fînețe și merinde" [52].

Grija pentru aprovizionarea oastei este documentată și în Țara Românească Transilvania, unde cele necesare pentru trai și luptă erau asigurate atît de principe — pentru contingentele ce depindeau direct de el —, cît și de localitățile care furnizau oșteni la război. La 5 mai 1616, Gabriel Bethlen prevedea ca trupele să se prezinte la tabără „cu astfel de pregătire și hrană, încît nimeni să nu prade pe cei sărmani, căci aceea n-o îngăduim nimănui, ci mai vîrtos pedepsim pentru aceea pe toți care făptuiesc împotrivă" [53]. Numeroase alte hotărîri ale dietelor din a doua jumătate a secolului al XVI-lea prevăd obligația gospodăriilor care trimiteau oșteni în campanie de a expedia, o dată cu aceștia, de fiecare 10 gospodării cîte un car cu alimente și cele necesare luptei sau pentru 20 de coloni cîte un car încărcat cu bucate.

Pe lîngă carele pentru subzistențe existau și care de transportat praf de pușcă, gloanțe și diverse materiale necesare pentru război (cazmale, sape, funii, scări etc.). Toate acestea făceau ca trupele aflate în campanie să fie însoțite de convoaie pentru alimente și bagaje. În timpul campaniei din toamna anului 1595, oastea condusă de Sigismund Báthory dispunea de 3 718 care, deservite de personalul auxiliar necesar [54], alcătuind convoaie lungi de cîțiva kilometri.

O atenție deosebită se acorda înzestrării armatei cu steaguri, tobe, trîmbițe și trompete, „căci numai astfel oastea e frumoasă", cum spunea Ștefan Bocskai la 1606. Firește însă că nu numai atît, ca și însemnele, muzicile militare, bine constituite acum, aveau un rol determinant în organizarea formațiilor de marș, cît și pe cîmpul de luptă pentru semnale de atac, raliere sau adunare și nu în ultimul rînd pentru ridicarea moralului luptătorilor. În documente din Muntenia

[50] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 999, 1021.
[51] *Ibidem*, p. 900.
[52] *Documente turcești*, vol. I, p. 84.
[53] Veress, *Documente*, vol. IX, p. 83.
[54] *Călători străini*, vol. III, p. 546, 621.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și Moldova sînt amintiți în această vreme numeroși toboșari, trîmbițași și surlari care foloseau instrumentele muzicale respective în cadrul oastei, precum și la curtea domnească.

Un călător suedez care a vizitat Țara Românească Muntenia pe la mijlocul secolului al XVII-lea afirma că oastea se mișca „în sunetul buciumelor și timbalelor, căci întrebuințarea trîmbițelor nu este cunoscută nici în Ungaria, nici în Țara Românească sau în Turcia"; Paul de Alep ne informează că semnalul de adunare a oștenilor se dădea prin baterea tobelor, iar că oastea avea în frunte, cînd mergea, tobe, trîmbițe și goarne, „potrivit datinei domnilor Moldovei și Țării Românești" [55].

Serviciul genistic, datorită nevoilor des ivite ale oștirilor de a se deplasa în etape de marș mari, în coloane compacte cu convoaie de care cu alimente sau cu artileria tractată, a trebuit să cunoască o dezvoltare corespunzătoare. Repararea (ori chiar construirea pe porțiuni mici) drumurilor, amenajarea de treceri peste ape, ori a amplasamentelor pieselor de artilerie au fost cerințe a căror rezolvare nu a putut fi făcută fără specialiști în domeniu. Același lucru este valabil și în ceea ce privește ridicarea întăriturilor pentru taberele de etapă.

Serviciul sanitar cunoaște, la rîndu-i, o anumită dezvoltare, dovadă în acest sens fiind atestarea unor „bolnițe" întemeiate cu deosebire pe lîngă mănăstiri. La Brașov au fost aduși, de pildă, la 1611 răniții din bătălia de lîngă oraș pentru a fi îngrijiți de specialiști. În oastea lui Mihai Viteazul exista un „vraci" cu numele Marco, care avea probabil în grija sa tămăduirea răniților. În Transilvania asistența medicală a început să fie organizată sistematic în timpul campaniilor conduse de principele Gabriel Bethlen.

Ca și în epoca precedentă, *serviciul de informații* a avut un rol deosebit în desfășurarea campaniilor. Pe lîngă faptul că domnii români își aveau propriii lor observatori în orașe străine de unde se puteau culege informații utile — în capitala Imperiului otoman în special —, știrile puteau fi obținute prin intermediul solilor sau al spionilor. Un continuu schimb de informații avea loc între capitalele celor trei țări române cu privire la potențialul eventualilor inamici, mișcările de trupe ale acestora, itinerarele lor de deplasare sau probabilele intenții de acțiune. Pentru asigurarea rapidității și fluenței unui astfel de schimb de informații au luat naștere adevărate relee poștale în toate cele trei țări române.

În cadrul unor războaie de coaliție, cum a fost cazul unora dintre cele purtate de Mihai Viteazul, schimbul de informații între aliați avea loc prin corespondență, precizîndu-se rezultatele acțiunilor militare întreprinse, intențiile, nevoile de sprijin etc. Este, din acest punct de vedere, cunoscută corespondența purtată de Mihai Viteazul cu Rudolf al II-lea sau cu alți suverani din Europa, grupați în Liga sfîntă.

Din cele prezentate mai sus rezultă că în ce privește repartiția pe genuri de arme și servicii specializate oștirile române din intervalul analizat s-au aflat la un nivel corespunzător, alcătuind organisme militare solid închegate și structurate, capabile să desfășoare acțiuni de anvergură în cîmpul strategic. Oștirile române au fost în măsură să execute marșuri pe distanțe mari într-un timp relativ scurt, comandamentul superior stabilind cu pricepere etapele de marș și manifestînd o orientare clară în ce privește locul și momentul angajării

[55] *Ibidem*, vol. V, p. 108, vol. VI, p. 610.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

inamicului. Astfel, coloanele de marş ale oştirii lui Ion Vodă cel Viteaz au parcurs distanţa de 250 km dintre Tighina şi Cahul în 4 zile, adică efectuînd etape zilnice de 62 km; armata lui Mihai Viteazul, în octombrie 1599, a parcurs, în parte prin munţi, 242 km în şapte zile, în medie deci 34 km în 24 de ore.

Totodată, armatele române din epocă au fost capabile să desfăşoare acţiuni manevriere, să înfrîngă deseori duşmani superiori numeric şi în înzestrare cu armament. Aceste rezultate au fost posibile atît datorită flexibilităţii compunerii acestor armate, ceea ce le da putinţa aplicării unor manevre de învăluire cu corpuri de cavalerie cu acţiune independentă, cît şi măiestriei în organizarea dispozitivelor de luptă. Cuantumul numeric variabil al unităţilor tactice a făcut, de asemenea, posibilă, desfăşurarea unor acţiuni diverse din arsenalul de forme şi procedee specifice războiului popular, la loc central situîndu-se hărţuirea [56].

Structurarea şi organizarea oştirilor române a făcut din ele organisme luptătoare care s-au înfruntat de la egal la egal cu armatele experimentate ale unor mari imperii ale vremii, biruindu-le adeseori.

Efective. Cu privire la efectivele oştirilor ţărilor române în perioada tratată în volumul de faţă există o informaţie destul de bogată care permite schiţarea evoluţiei acestora. Iată evaluările cifrice ale forţelor militare pe care le puteau mobiliza cele trei ţări române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea după mărturii de epocă [57]:

Anul	Ţara Românească Moldova	Ţara Românească Muntenia	Ţara Românească Transilvania
1563	40 000	—*	—*
1564	40 000 călăreţi	30 000 călăreţi	50 000
1568	50 000 călăreţi	—*	—*
1574	30 000	—*	—*
1583—1585	—*	40 000 călăreţi	—*
1587	—*	40 000	—*
1594	25 000	35 000	40 000
1595	—*	—*	45 000
1596	28 000	11 000(?)	50 000
1599—1600	30 000	40 000—50 000	35 000

* Nu s-au păstrat mărturii pentru aceşti ani.

Se poate constata astfel cu claritate faptul că ţările române şi-au păstrat un potenţial uman care permitea chemarea sub arme a unor efective militare mari, similare vremurilor domniei lui Ştefan cel Mare. Se vădeşte convingător că potenţialul întrunit al ţărilor române în anumite perioade — cca 120 000 de militari — constituia o redutabilă forţă militară în această parte a Europei, capabilă să se opună cu succes tendinţelor expansioniste ale puterilor agresive vecine, element care a cîntărit mult în programul politic de unire al marilor noştri voievozi.

[56] General-maior dr. Ilie Ceauşescu, *Hărţuirea în acţiunile de luptă duse în războiul întregului popor pentru apărarea patriei*, Bucureşti, 1981, p. 20 şi urm.

[57] *Călători străini*, vol. II, p. 145 (unele cifre par evident exagerate), 249, 319—320, 631, vol. III, p. 18; Ureche, *Letopiseţul*, p. 202.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Pe de altă parte, disproporția de forțe între țările române luate separat și potențialul fiecăreia din puterile învecinate nu crea posibilități de acțiune militară încununată cu succes împotriva puterilor expansioniste în afară de cooperarea cu statele surori. Din acest punct de vedere, constatarea lui Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel, care a cunoscut bine Țara Românească Muntenia între 1583 și 1585, apare ca deosebit de ilustrativă: „deși la nevoie s-ar putea ridica din acea țară pînă la 40 000 de călăreți, fiind însă înconjurați de turci și de aliații lor, muntenii nu ar putea să le țină piept singuri" [58].

Din informațiile cele mai sigure rezultă că efectivele oastei lui Mihai Viteazul se ridicau la o medie de 30 000—40 000 de oameni, cu excepția campaniilor de la începutul și sfîrșitul domniei marelui domn, cînd au fost mai mici. Evoluția aproximativă a acestor efective în diferite campanii și bătălii poate fi reconstituită astfel:

Locul bătăliei	Efective luptătoare
Călugăreni (august 1595)	circa 16 000
Șelimbăr (octombrie 1599)	circa 30 000
Campania din Moldova (mai 1600)	45 000 — 50 000
Mirăslău (septembrie 1600)	18 000 — 20 000
Luptele cu polonii (octombrie-noiembrie 1600)	circa 15 000
Guruslău (august 1601)	8 000 — 10 000

În prima jumătate a secolului al XVII-lea efectivele mobilizate pentru luptă reflectă o evoluție sinuoasă în fiecare din cele trei țări române, rezultat conjugat al mai multor factori. Astfel, între aceștia pot fi menționați: angajarea oștirii în campanii militare cu scopuri strategice de anvergură, care a atras după sine utilizarea unor efective mai mari; politica militară a voievozilor și principilor cu rezultate diferite asupra potențialului ostășesc al țării; fluctuația resurselor financiare într-o perioadă sau alta; confruntările pentru ocuparea scaunului domnesc, care aveau loc, de regulă, între oștiri mai puțin numeroase etc.

În Țara Românească Muntenia — ca și în celelalte două țări române — această evoluție sinuoasă a efectivelor militare, determinată de cauzele mai sus menționate, este abundent probată documentar. Astfel, în vremea luptelor desfășurate în anii 1601—1602 pentru scaunul domnesc forțele militare care s-au înfruntat n-au fost mai mari de 10 000 de oameni [59]. Din 1602 Radu Șerban a putut să dispună de efective care variau între 16 000 și 25 000 de oameni: 16 000 în bătălia de la Năieni (1602), 20 000 în cea de la Ogretin-Teișani (1602) și 17 000 în bătălia de lîngă Brașov (1603) etc. [60]. George Basta, aliat al lui Radu Șerban în anii 1602—1603, afirma că oastea acestuia întrunea, de obicei, 25 000 de oameni [61]. Se înțelege că, în campaniile întreprinse peste hotare, destul de rar și în scopul preîntîmpinării unei agresiuni, efectivele

[58] *Călători străini*, vol. III, p. 18

[59] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 38, supl. II/2, p. 58.

[60] Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Venetia, 1638, p. 168—193; *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 241, 253—255; supl. II/2, p. 190; *Quellen*, vol. V, p. 135; Veress, *Epistolae et Acta*, vol. II, p. 10, 92; *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 269; *Chronicon Fuchsio-Luppino-Oltardium*, vol. I, p. 216 etc.

[61] *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 321.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

erau mai mici, asigurarea logistică punînd probleme deosebit de dificile pentru deplasarea unor mari corpuri de oaste.

Efectivele oştirii au marcat o scădere relativă în vremea urmaşilor lui Radu Şerban. La 1620, în vreme de pace, se aprecia că efectivele forţelor armate permanente şi semipermanente muntene atingeau cifra de 8 000 de oşteni călări [62], pentru ca 12 ani mai tîrziu domnul ţării să afirme trimisului suedez Paul Strassburg că oastea sa se ridica la 10 000 de călăreţi şi 2 000 de pedestraşi, amintindu-şi cu oarecare nostalgie de epoca glorioasă a lui Mihai Viteazul, cînd sub arme se puteau afla 50 000 de oameni [63].

Efectivele militare au crescut din nou în timpul domniei lui Matei Basarab, aceasta atît pentru a se putea face faţă presiunilor Imperiului otoman, cît şi datorită adversităţii voievodului ţării vecine extracarpatice. Astfel, dacă în vreme de pace efectivele oastei au crescut pînă la 20 000 de oşteni [64], la 1637 el a strîns sub steaguri 28 000 de luptători [65]. Matei Basarab însuşi, în propunerile pe care le-a făcut Veneţiei, se oferea să participe la lupta antiotomană cu 40 000 de ostaşi [66], cifră care atestă, desigur, posibilităţile reale ale Ţării Româneşti Muntenia. Acelaşi cuantum de efective, format în principal din curteni, slujitori şi lefegii, este indicat şi de principele transilvănean Gheorghe Rákóczi al II-lea, care afirma la 1653 că Matei Basarab „încă de mult ţine 40 000 de oameni sub arme" [67].

În Ţara Românească Moldova evoluţia a fost asemănătoare. În timpul luptelor pentru ocuparea scaunului domnesc din anul 1611, Ştefan Tomşa dispunea de pînă la 20 000 de oşteni, iar Constantin Movilă de 10 000—12 000 [68]. Gaspar Gratiani avea, la 1619, 10 000 de călăreţi care erau „trupa sa obişnuită" [69]; acelaşi număr de 10 000 — arcaşi — îl indică şi o relatare din 1620 [70]. Efectivele au crescut în vremea confruntării dintre Matei Basarab şi Vasile Lupu: la 1637 domnul Moldovei a pătruns în Muntenia cu o oaste de peste 30 000 de oameni, „tot de ţară şi lefecii şi ceialaltă oaste, fără puţinei sîrbi, ce avea în leafă, călări" [71]. De aproximativ aceleaşi efective dispunea domnul Ţării Româneşti Moldova şi spre sfîrşitul domniei sale, cînd o relatare contemporană constata că oastea sa număra pînă la 20 000 de oameni, din care 5 000 de lefegii străini, apoi oastea curtenilor şi 10 000—12 000 de slujitori [72].

Cît priveşte Ţara Românească Transilvania, care a întreprins cîteva campanii militare de mare răsunet împotriva Imperiului habsburgic în prima jumătate a secolului al XVII-lea, aici efectivele oastei au variat între 20 000 şi 50 000 de oameni, din care o pondere însemnată o aveau haiducii şi contingentele furnizate de locuitorii secui. Astfel, în vremea lui Gabriel Báthory

[62] *Călători străini*, vol. IV, p. 486.
[63] *Ibidem*, vol. V, p. 66.
[64] Hurmuzaki, *Fragmente*, vol. III, p. 127; I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, vol. I, Bucureşti, 1913, p. 98; *Călători străini*, vol. V, p. 35—36.
[65] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 495.
[66] *Istoria României*, vol. III, p. 170.
[67] Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 233.
[68] Veress, *Documente*, vol. IX, p. 20; *Călători străini*, vol. IV, p. 391.
[69] *Călători străini*, vol. IV, p. 441.
[70] *Ibidem*, p. 486; *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 598—599.
[71] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 495; Costin, *Letopiseţul*, p. 114.
[72] N. Iorga, *Călători, ambasadori şi misionari din ţările noastre şi asupra ţărilor noastre*, Bucureşti, 1899, p. 72, 74.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

oastea cuprindea cca 20 000 de oşteni [73]. Urmaşul său, Gabriel Bethlen, putea dispune de o forţă militară ale cărei efective variau între 23 000—40 000 de oameni: 30 000 la 1616, 25 000 la 1619 [74], 23 000 la 1620 şi 40 000 la 1623 [75]. În vremea domniei lui Gheorghe Rákóczi I, la 1644, în timpul campaniei în Imperiul romano-german, efectivele oastei transilvănene au atins 50 000 de ostaşi [76].

Întreţinerea oştirii reclama însemnate resurse financiare. Pe lîngă achiziţionarea armamentului şi muniţiei erau necesare sume mari pentru plata oştenilor de diverse categorii aflaţi în campanie. Luptătorii cu statut permanent — gărzile domnului (principelui) de exemplu — trebuiau plătiţi pe toată durata slujbei ostăşeşti; lefegiii străini, îndeosebi cei care alcătuiau corpuri distincte de combatanţi specializaţi în mînuirea armamentului modern, beneficiind de solde ridicate, constituiau, de asemenea, o importantă povară financiară pentru stat. Pe lîngă aceasta ei recurgeau şi la jefuirea populaţiei de pe teritoriul pe care se desfăşurau acţiunile militare. După cum relatează Despot Vodă, comandantul archebuzierilor săi flamanzi, Jean Villey, în vreme de război „umbla mai mult după pradă decît după izbîndă" [77]. Menţinerea unei ferme discipline de către comandanţii de diferite trepte ai oştirilor române a fost mijlocul cel mai eficient în împiedicarea sau limitarea jafurilor în vreme de război. Cronicarul sighişorean Georg Kraus notează astfel faptul că, la 1611, după victoria de la Braşov, domnul muntean Radu Şerban „a păstrat o aspră disciplină militară *(Kriges Disciplina)*, astfel încît oastea sa nu a pricinuit pagube mari acestui ţinut şi nici oamenilor noştri" [78], avînd cuvinte de laudă pentru acest comportament.

În afară de mercenari — cărora li se promitea de obicei „prada întreagă" sau „multă pradă şi bogăţii" — se angajau uneori în luptă şi alţi oşteni cu speranţa obţinerii de capturi de război. De pildă, în timpul luptelor de apărare conduse de Ion Vodă, unii dintre oşteni „erau adunaţi mai mult în dobîndă (adică pentru pradă — *n.n.*) decît pre leafă" [79]. Această angajare a oştenilor „în dobîndă" cu ocazia respingerii invaziilor străine era motivată de necesitatea sporirii efectivelor oastei, suplinindu-se în acest fel carenţa resurselor financiare ale ţărilor române. La 1650, cînd tătarii se întorceau cu pradă din Polonia, Vasile Lupu a trimis pe căpitanii săi, „dîndu-le poruncă să purceadă într-acea dată cu toţi slujitorii şi din slugi boiereşti şi din tîrg, cineşi ar avea în dobîndă, să lovească pe tătari" [80].

ÎNZESTRAREA ŞI ECHIPAREA OASTEI

Armamentul din dotare. Dacă în prima jumătate a secolului al XVI-lea oştenii români erau bine dotaţi cu arme albe (spade, săbii, pumnale, buzdugane, lănci, suliţe, halebarde, securi, scuturi şi paveze) sau cu arme de foc (tunuri

[73] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 8.
[74] *Ibidem*, p. 32, 44.
[75] *Călători străini*, vol. IV, p. 484.
[76] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 118.
[77] *Hurmuzaki*, vol. II/1, p. 419.
[78] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 14; *Călători străini*, vol. IV, p. 278.
[79] Ureche, *Letopiseţul*, p. 230, 232.
[80] Costin, *Letopiseţul*, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Oşteni români din *Secolul Unirii*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Oşteni români
din *Secolul Unirii*

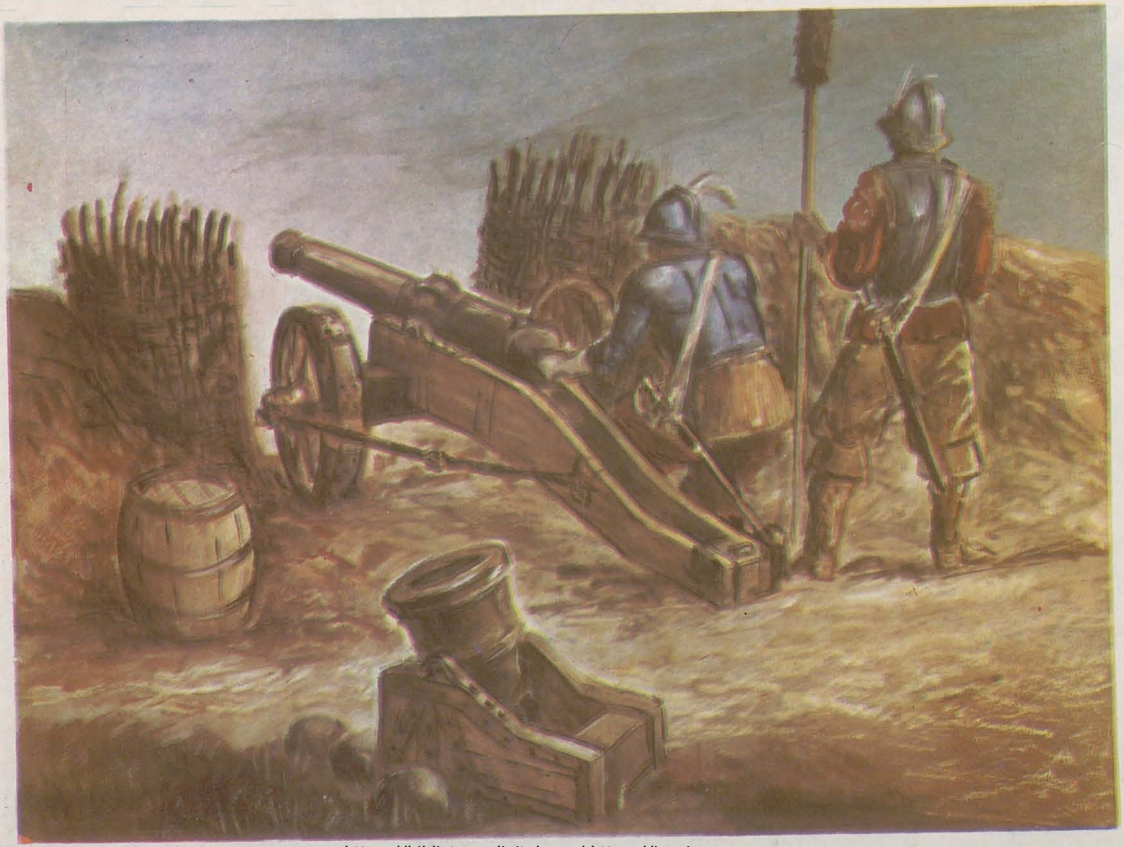

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Comandant militar român din prima jumătate a secolului al XVII-lea — după o broderie din vremea lui Vasile Lupu

Luptător nobil polon

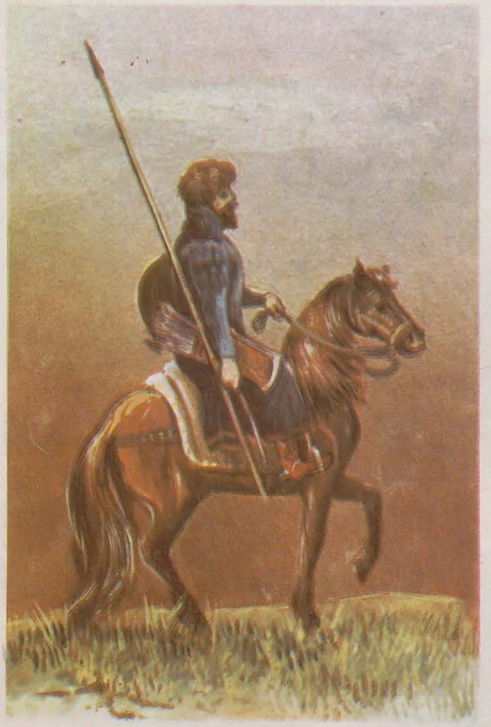

Oştean din cavaleria uşoară neregulată polonă (cazac)

Ienicer otoman

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Vedere de ansamblu a Curții domnești de la Tîrgoviște

Casa domnească de la Brebu, construită în vremea lui Matei Basarab

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

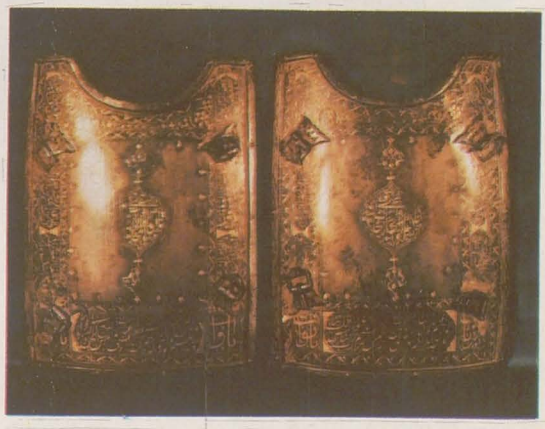

Armament de foc, alb şi de protecţie din *Secolul Unirii*

Coif turcesc
(Complexul Muzeal Iaşi)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Monedă din anul 1563 cu efigia lui Despot vodă, « părintele patriei", „răzbunătorul și apărătorul libertății patriei" (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)

Stema Țării Românești Transilvania în vremea Báthoreștilor — miniatură în „Palia de la Orăștie" din 1582

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Castelul Ardudului — după o cromolitografie veche

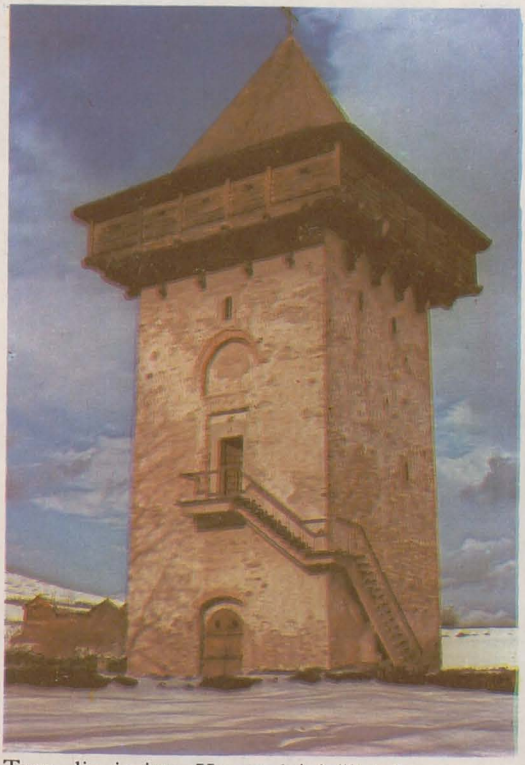

Turn din incinta Humorului înălţat în timpul domniei lui Vasile Lupu

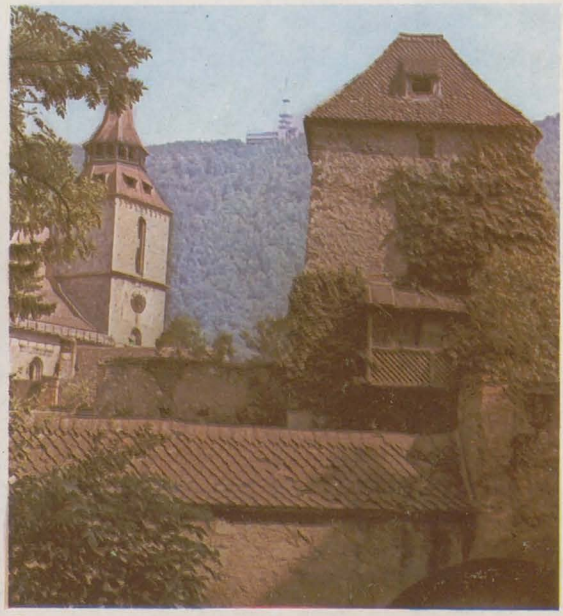

Turn şi zwinger din incinta Braşovului

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

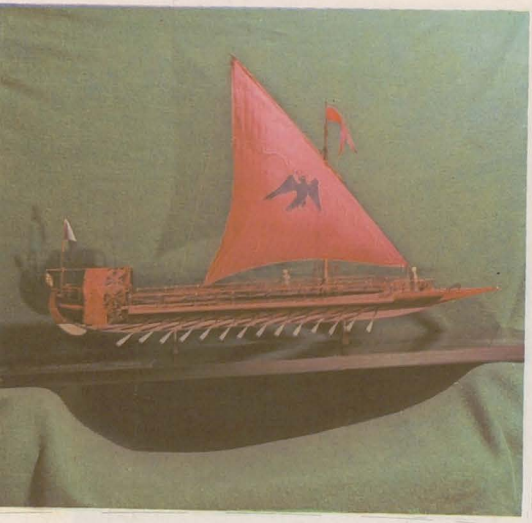

Tipuri de nave dunărene şi maritime ale flotilei româneşti

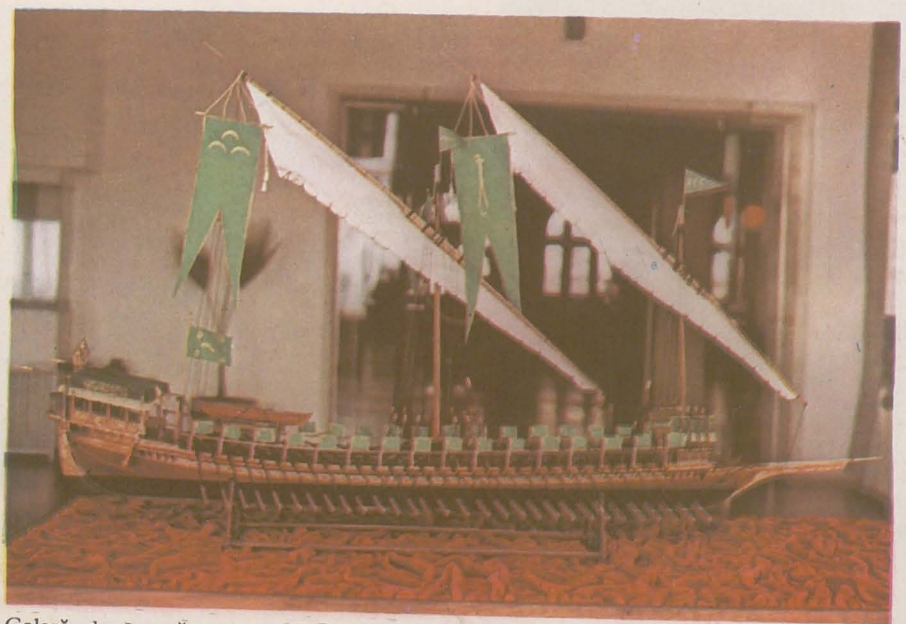

Galeră dunăreană — reconstituire
(Muzeul Militar Central)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și arme portative — puști grele, archebuze de tip occidental, după cum se poate remarca și pe fresca exterioară a bisericii mănăstirii Voroneț, pictată în timpul domniei lui Petru Rareș), în perioada imediat următoare, datorită revoluției pe planul tehnicii militare, situația în domeniul dotării s-a schimbat.

În pofida eforturilor făcute de domnii români, ei n-au mai reușit să asigure fabricarea sau procurarea *armamentului de foc* perfecționat necesar

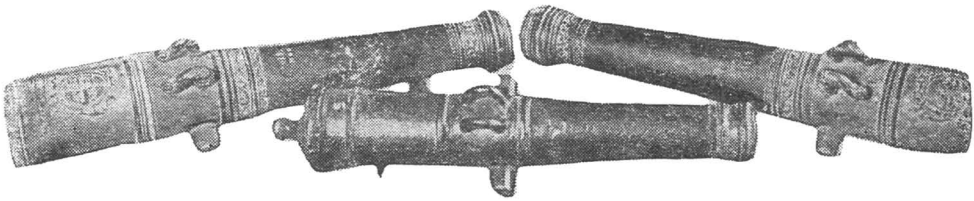

Țevi de tun din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Muzeul Militar Central)

dotării îndestulătoare a efectivelor numeroase de care puteau dispune, în înzestrarea acestora precumpănind armele albe. Pornind de la aceste constatări, observatorii străini au remarcat existența unei faze de tranziție în dotarea cu arme de foc a trupelor române, menționînd în context preocuparea conducerii statale de a depăși această situație. În raportul lui I. Belsius către împăratul Ferdinand I, din 1562, se spune că Despot Vodă putea ridica un număr mare de ostași, „dar cu toții fără de arme" (a se înțelege de foc — *n.n.*) și cerea împăratului, în numele domnului Moldovei, 1 000 de puști simple pentru dotarea armatei [81]. Peste șase ani, la 1568, abatele Giulio Ruggiero constata, la rîndul său, că ostașii din Țara Românească Moldova „sînt foarte războinici, dar sînt lipsiți de arme *(disarmati)* și la atac folosesc mai ales arcurile" [82]. Peste alți zece ani, într-o scrisoare a sultanului către principele Țării Românești Transilvania se explica înfrîngerea oștenilor lui Petru Șchiopul de către luptătorii lui Ivan Potcoavă, susținut de cazaci, prin faptul că rivalul său dispunea de „mulți pușcași"; din acest motiv sultanul a cerut principelui să trimită în ajutor trupele sale de pușcași [83].

Cît privește lipsa de eficacitate a armelor albe împotriva unei armate înzestrată cu arme de foc, cazul retragerii oștenilor poloni din Țara Românească Moldova la 1563 este revelator; aceștia, deși puțini, dar avînd sînețe și alte arme, s-au apărat cu succes împotriva atacurilor oștenilor români înarmați în principal cu arme albe: „dacă s-au întors înapoi, pre multe locuri le făcea năvală țăranii cu îmblăcie și cu coase ce nemica nu le-au stricat, ce întregi au hălăduit (au plecat — *n.n.*) din țara sa" [84].

Trebuie precizat însă că armele de foc utilizate de oștile române în epocă, deși erau reduse ca număr, se situau însă la nivelul celor din dotarea altor armate europene. Astfel, ei aveau în înzestrare arme portative (archebuze, muschete, pistoale), precum și tunuri mortiere și tunuri de asediu.

[81] *Călători străini*, vol. II, p. 140.
[82] *Ibidem*, p. 631.
[83] *Hurmuzaki*, vol. III/1, p. 16.
[84] Ureche, *Letopisețul*, p. 204—205.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Valoroase sînt în acest sens informațiile furnizate de secretarul italian al lui Petru Cercel, Franco Sivori. Relatînd alaiul domnului român la plecarea sa din capitala Imperiului otoman spre patrie, el precizează că acesta era format din pedestrime română, „toți îmbrăcați la fel, parte halebardieri, parte archebuzieri cu steagurile lor și cu tobe, dintr-un detașament de 500—600 călăreți și din cîteva sute de mercenari" [85]. Despre garda domnului se spune că era compusă din 1 000 de oșteni — „300 lăncieri și 700 archebuzieri" [86], ultima cifră dovedind ponderea mare pe care aceștia o aveau în cadrul gărzii [87].

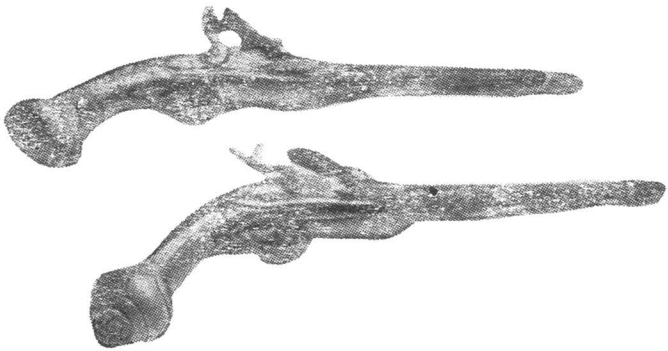

Pistoale cu cremene din secolul al XVII-lea (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca)

În aceeași vreme, garda principelui Transilvaniei era compusă din 1 000 de archebuzieri.

În 1667 solia ducelui de Zbaraz [88] a oferit domnului Țării Românești Muntenia două puști lungi (probabil flinte), lucrate la Lyon din lemn de abanos încrustat cu aur [89], iar la 1640 un sol polon a dăruit unui căpitan român care l-a însoțit „o pereche de pistoale și două muschete îmbrăcate în argint" [90]. În anul 1646 Matei Basarab a cerut o scutire de vamă pentru mărfurile cumpărate la Viena, printre ele fiind și două perechi de pistoale [91].

În ceea ce privește artileria se constată uneori preocuparea pentru îmbogățirea arsenalului cu tunuri. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mai exact în anul 1551, domnul Munteniei, Mircea Ciobanul, avea 30 de tunuri, din care șapte erau piese mari [92]; patru ani mai tîrziu, Alexan-

[85] *Călători străini*, vol. II, p. 6—7.

[86] *Ibidem*, p. 15. Din gravurile de epocă și după tipurile de archebuze păstrate în colecțiile muzeelor din România, rezultă că această armă era formată dintr-o țeavă, în majoritatea cazurilor tronconică sau tronco-hexagonală, prevăzută la partea superioară cu piese rudimentare de luarea liniei de ochire (țel și înălțător fix, foaie sau bloc metalic cu crestătură), un mecanism de dare a focului „cu fitil" (compus din cocoș port-fitil, tigăiță, platină), mecanism de declanșare (trăgaciul cu piesele sale), pat, uluc și bătători pentru introducerea gloanțelor.

[87] Același Sivori amintește că în posesia domnului român se aflau piese de armament de o factură artistică deosebită, între acestea o spadă împodobită cu aur, cuțite cu mînerul din chihlimbar extras din țară, un pumnal cu lamă din oțel de Damasc și cu teacă în valoare de peste 1 000 de scuzi pe care Petru Cercel l-a dăruit voievodului Transilvaniei, Christofor Báthory, piese de harnașament din argint aurit și un iatagan turcesc cu teaca lucrată în plăci de aur etc. (*Ibidem*, vol. III, p. 6, 10, 15, 22).

[88] *Ibidem*, vol. VII, p. 155—156.

[89] P. P. Panaitescu, *Călători poloni prin țările române*, București, 1930, p. 20.

[90] *Călători străini*, vol. V, p. 163—167.

[91] Veress, *Documente*, vol. X, p. 193—195.

[92] *Hurmuzaki*, vol. II/1, p. 312; *Călători străini*, vol. II, p. 619.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

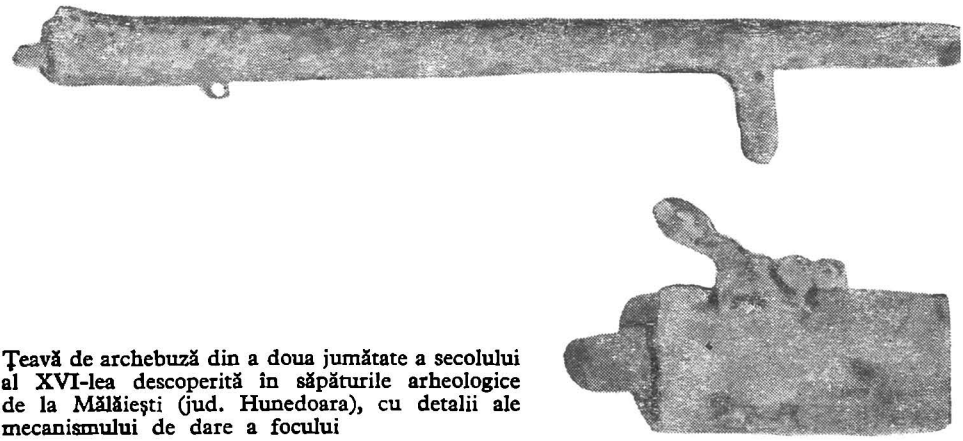

Țeavă de archebuză din a doua jumătate a secolului al XVI-lea descoperită în săpăturile arheologice de la Mălăiești (jud. Hunedoara), cu detalii ale mecanismului de dare a focului

dru Lăpușneanu al Moldovei a intrat în Transilvania cu 30 de bombarde, din care șapte erau bombarde mari pentru azvîrlirea ghiulelelor din piatră, și cu 20 de tunuri mici, din orașe *(ex civitatibus Moldaviae)*; la 1574 Ion Vodă dispunea de 80 de tunuri mari [93], pentru ca urmașul său, Petru Șchiopul, să aibă pe la 1590 un număr de 4 000 de archebuze și 60 de piese de artilerie, din care patru erau tunuri mari de asediu *(cannoni di bateria)*, șase culevrine, restul fiind piese de cîmp [94].

O bună parte din piesele de artilerie din înzestrarea oștilor române erau fabricate în atelierele românești. Este semnalat acest fapt și de francezul Jacques Bongars, care, venind într-o misiune diplomatică la curtea domnului Țării Românești Muntenia, constata că acesta a ordonat la 1584 turnarea unor tunuri [95]. Un fragment al unei astfel de piese (distrusă pentru a nu cădea în mîna trupelor otomane chiar din ordinul lui Petru Cercel la plecarea sa precipitată din țară) [96] a fost descoperit în secolul trecut la Tîrgoviște, păstrîndu-se astăzi în colecția de arme a Muzeului Militar Central din București. Modul de execuție a țevii dovedește o înaltă măiestrie artistică din partea făuritorilor.

Între domnii români care au înțeles importanța artileriei pentru întărirea puterii de luptă a oștirii s-a numărat Mihai Viteazul. El a depus multe străduințe pentru a-și dota oastea cu tunuri cît mai numeroase, înființînd în acest scop la Alba Iulia un atelier de turnat tunuri. Problema nu a fost însă decît parțial rezolvată întrucît atelierul respectiv nu producea tunuri grele. La 31 ianuarie 1600 domnul unificator spunea imperialilor că dorește să fabrice 60 de guri de foc „în afară de tunurile vechi" [97]. După interpretarea unor izvoare de epocă numărul maxim de piese de artilerie pe care l-a avut oastea

[93] Papiu-Ilarian, *Tesaurul de monumente*, vol. III, p. 240; după Ureche, *Letopisețul*, p. 202, domnul român ar fi avut cîte o pușcă la fiecare din cele 30 de polcuri, separat de care „era și 80 de pușci hușnițe".

[94] I. C. Filitti, *op. cit.*, vol. II, 1914, p. 46.

[95] N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, București, 1910, p. 202; *Hurmuzaki*, vol. XI, p 192.

[96] *Călători străini*, vol. III, p. 40.

[97] *Ibidem*, vol. IV, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Fragment din țeava unui tun turnat în timpul domniei lui Petru Cercel, descoperit la Curtea domnească de la Tîrgoviște (Muzeul Militar Central)

Țării Românești Muntenia în perioada tratată nu pare a fi depășit cifra de 80, iar pentru întreținerea și mînuirea lor Mihai crease un detașament de meșteri tunari.

În privința calibrelor pieselor de artilerie utilizate de către Mihai revelatoare este informația care dă ordinea de bătaie a oștirilor unite ale țărilor române în timpul campaniei din toamna anului 1595, soldată cu alungarea de pe pămîntul românesc a armatei cotropitoare comandată de marele vizir Sinan paşa. Filippo Pigafetta, arhitect și istoric, care a însoțit grupul de mercenari toscani din oastea lui Sigismund Báthory, precizează că existau 60 de piese

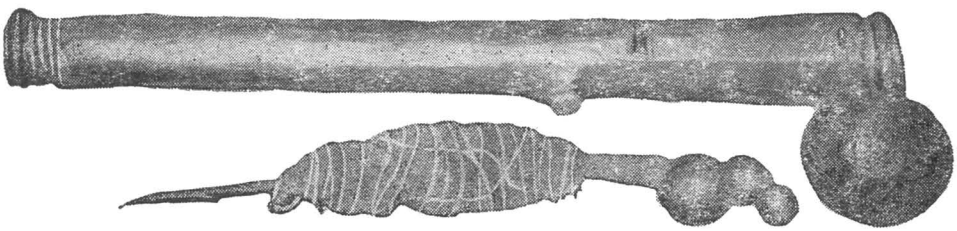

Țeavă de tun de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, ghiulele și săgeată cu încărcătură incendiară (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca)

de artilerie, între care trei culevrine de „16" (calibrul variind între 12 și 13 cm), una de „14" (calibrul între 10 și 11 cm), altele de „12", de „6" (calibrul între 4 și 5 cm) și de „3" (calibrul între 2 și 3 cm) [98]. După cum menționează o serie de observatori contemporani lui Mihai Viteazul, în perioada luptelor antiotomane oastea română dispunea de piese de artilerie suficient de mobile, montate pe căruțe trase de cîte doi cai, ușor de manevrat, care „făceau mari pagube" dușmanului [99].

În secolul al XVII-lea, Ștefan Tomșa, domnul Țării Românești Moldova, avea, la 1615, cînd a intrat în Transilvania pentru a-l sprijini pe Gabriel Bethlen, 25 de tunuri mari [100]; în anul 1637 Matei Basarab avea în dotarea oastei 20 de tunuri. În vremea domniei sale este amintit în documente și un iuzbașă de tunari, ceea ce dovedește că această categorie de combatanți alcătuia un steag aparte.

[98] *Ibidem*, vol. III, p. 545.
[99] *Ibidem*, p. 529.
[100] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

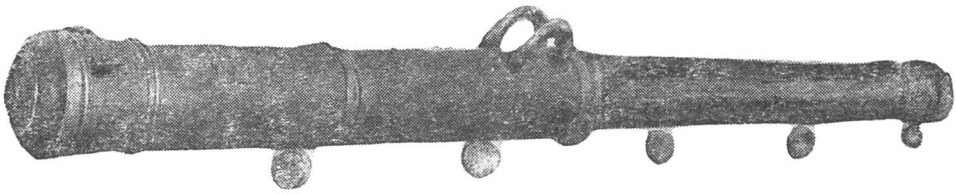

Țeavă de tun turnată pentru Nicolae Olahus (Muzeul Militar Central)

O situație mai bună în privința dotării oștirii cu tunuri și arme de foc portative era în Țara Românească Transilvania, care dispunea, comparativ, de un număr sporit de astfel de arme. De pildă, la 1552—1555 garnizoana Sibiului avea în dotarea sa: 45 tunuri diferite, două mortiere, 186 archebuze duble, 1 327 archebuze de jumătate și puști de mînă, o pușcă cu cremene, 9 910 ghiulele diferite pentru tunuri, 7 398 gloanțe pentru archebuze duble etc. [101].

În mînuirea gurilor de foc de artilerie o deosebită îndemînare dovedeau mercenarii italieni, specialiști și în asaltul cetăților. Astfel, la asediul cetății Giurgiu, din toamna anului 1595, Mihai Viteazul și Sigismund Báthory, „ca și toată nobilimea armatelor au fost cu toții spectatori și martori ai virtuții și vitejiei italienilor demonstrate în asaltul cetății" [102]. Nicolae Iorga constată și el că s-a dovedit binevenit „meșteșugul de artilerie al italienilor cu douăsprezece tunuri supt comanda lui Piccolomini" [103].

Cum s-a amintit, folosirea tot mai masivă a artileriei în campanie a dus la formarea unui corp de oșteni specializați în mînuirea, amplasarea, repararea tunurilor sau în pregătirea muniției necesare. Perfecționarea continuă a acestor luptători artileriști era determinată de însăși sporirea performanțelor tunurilor. Dacă în secolul al XV-lea piesele de artilerie puteau executa 4—10 lovituri într-o zi de luptă, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea ele au ajuns la o cadență de 120—300 de lovituri în aceeași unitate de timp. Concomitent a crescut și distanța de azvîrlire și precizia loviturilor [104].

Cu toată dezvoltarea pe care o cunoscuse artileria, trebuie menționat că această categorie de tehnică militară nu avea efecte prea însemnate asupra forțelor adversarului. Totuși, zgomotul făcut de tunuri pe timpul tragerilor afecta moralul luptătorilor inamici, fără a produce pierderi prea mari. În această privință, o informație provenită de la Miron Costin este grăitoare: „pușcile" (tunurile) și „sacalușelele" „puțină pagubă fac în oaste, [mai] ales care mișcă și la un loc nu stă; nu toate cîte să slobod glonțurile nemerescu, mai largu ieste pe de laturi decît omul; la noi este o poveste că cine piere de glonț de tun, tot era de fulger să moară" [105].

Cît privește numărul armelor de foc portative (archebuze, puști), acesta era mai mare în Transilvania decît în țările românești de la sud și de la est de Carpați. Nici aici însă numărul oștenilor care posedau arme de foc nu pre-

[101] P. Abrudan, F. Sontag, *Sistemul de apărare al cetății Sibiului în secolele XV și XVI — expresie a concepției războiului de apărare*, în SMMIM, tom 7—8, 1974—1975, p. 130.
[102] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 91; vol. III/2, p. 495.
[103] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, București, 1935, p. 214.
[104] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 293.
[105] Costin, *Letopisețul*, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

domina față de cei care dispuneau numai de arme albe. De pildă, conform unuia din numeroasele izvoare contemporane, în momentul angajării oastei transilvănene în campania din Muntenia (septembrie—octombrie 1595) efectivele acesteia erau de cca 14 000 de archebuzieri, 15 000—20 000 de luptători înarmați cu suliițe, coase și topoare și 8 000—10 000 de lăncieri [106].

În oastea lui Mihai Viteazul pușcașii și archebuzierii ocupau un loc distinct, izvoarele indicînd efective variabile. De pildă, în octombrie 1595, în compunerea avangărzii oastei condusă de marele domn, care urmărea trupele lui Sinan pașa, se găseau „o mie de archebuzieri români călare" [107], acestora alăturîndu-li-se, pentru a crea imaginea întregului corp al acestor luptători, cei aflați în compunerea grosului oastei. În toamna anului 1603, la curtea domnească a lui Radu Șerban se aflau cinci subunități de archebuzieri călări, conduși de căpitanul italian Attilio Vimercati.

După domnia lui Mihai Viteazul, numeroși străini care au văzut oștirea română au avut cuvinte de laudă despre priceperea oștenilor în mînuirea armelor de foc. Astfel, italianul Ciro Spontoni laudă îndemînarea archebuzierilor pedeștri ai lui Radu Șerban care au tras „în chip minunat *(con maniera mirabile)* trei salve una după alta" [108]. Mai tîrziu, la 1631, Paul Strassburg, aflat în trecere prin Țara Românească Muntenia, relevă și el măiestria oștenilor români în mînuirea armamentului. El povestește cum Leon Vodă se pricepea la cai, „la jocul cu lancea și la alergările cele mai iuți, să întindă coarda arcului cu o putere uimitoare, să slobozească pușlile și trăgea la țintă. Dregătorii și boierii imitau această îndemînare a domnului lor și, într-o prea frumoasă întrecere, fiecare își arăta iscusința sa cu armele" [109]. Informația este prețioasă și pentru faptul că dovedește folosirea de către oștenii români, cu aceeași îndemînare, atît a armelor de foc, cît și a armelor albe.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea numeroși oșteni din Muntenia (seimenii) și din Moldova (lefegiii, sîneții etc.) dispuneau de puști sau sînețe; călătorii care au trecut prin țările române au remarcat faptul că întreaga gardă a Curții domnești era alcătuită din soldați înarmați cu archebuze. De pildă, Vasile Lupu avea patru subunități de archebuzieri, fiecare a cîte 150 de oameni, iar Curtea lui Matei Basarab era păzită de 100 de archebuzieri, care se schimbau săptămînal [110].

Oștenii erau obligați să-și păstreze armele în bună stare de funcționare. Potrivit unor informații mai tîrzii, cu prilejul „căutărilor" — adevărate treceri în revistă ale oștirii — se verifica și starea armamentului; după normele obișnuite ale disciplinei vremii, slujitorii a căror pușcă nu lua foc „să rădea de la izvod" [111], adică erau scoși din cadrele oștirii.

În afara archebuzelor, în prima jumătate a secolului al XVII-lea documentele vremii vorbesc despre folosirea din ce în ce mai des de către oștenii țărilor române a muschetelor, arme de foc portative superioare archebuzelor, mai ales din punctul de vedere al preciziei [112]. Utilizarea pistoalelor este atestată în Țara Românească Moldova încă sub domnia lui Despot, care, în 1561,

[106] *Călători străini*, vol. III, p. 477 și 621.
[107] *Ibidem*, p. 545.
[108] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 248.
[109] *Călători străini*, vol. V, p. 67.
[110] *Ibidem*, p. 35, 77.
[111] Gheorgachi logofătul, *Condica*, p. 297.
[112] *Arhiva istorică a României*, tom I, partea I, p. 145; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

avea oşteni înarmaţi cu astfel de arme — pistolari *(pistolliers)*. În 1595 principele Ţării Româneşti Transilvania putea dispune în ţară de 30 000 de luptători veterani, „călări cu toţii, înarmaţi cu coif, pieptar, spadă, archebuză lungă şi două pistoale" [113].

Armele de foc portative din secolele XVI-XVII trăgeau cu gloanţe din plumb şi mai rar din piatră. Muniţia era realizată de cele mai multe ori chiar de oştenii archebuzieri, muschetari sau pistolari după tipare speciale, care corespundeau calibrelor ce le aveau armele din dotare. Alături de gloanţele din plumb se foloseau, din ce în ce mai rar, şi cele din piatră. Piesele de artilerie executau tragerea cu ghiulele din fontă pline, uneori şi din piatră. De la sfîrşitul secolului al XVI-lea sînt semnalate şi primele ghiulele explozive. Detonaţia pulberii din interiorul ghiulelei se realiza cu ajutorul unui fitil lung, calculat ca să ardă pînă la atingerea ţintei, răsucit şi dispus într-un locaş din preajma camerei de pulbere.

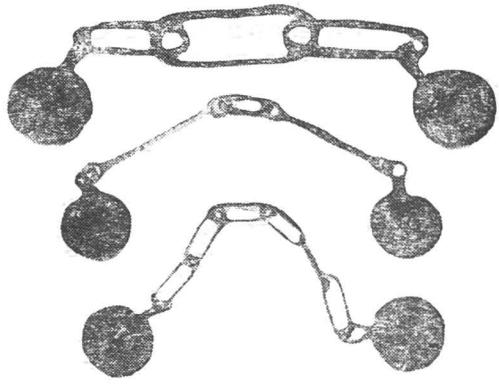

Ghiulele cu lanţ din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (Muzeul Militar Central)

Calibrele armelor de foc portative variau între 14—22 mm, iar la piesele de artilerie de obicei între 30 şi 150 mm. Mortierele aveau de regulă calibre mai mari de 60 mm şi ajungeau chiar să depăşească 250 mm.

Greutatea armelor portative varia între 5 şi 15 kg. La cele grele, archebuzierul sau muschetarul sprijinea piesa, în vederea executării tragerii, pe o furcă specială. Astfel de imagini se pot remarca în mod deosebit în gravurile de epocă reprezentînd lupta antiotomană condusă de Mihai Viteazul. Piesele de artilerie puteau atinge greutăţi de peste 400 kg.

Încărcarea armelor de foc în secolele XVI—XVII se executa în marea majoritate a cazurilor pe la gura ţevii. În această perioadă excepţii făceau bombardele şi unele arme de foc portative care erau făurite în atelierele unor mari armurieri, ele încărcîndu-se pe la culată. Realizarea unor astfel de arme era foarte dificilă pentru acea epocă, deoarece tehnologia nu putea asigura o etanşeitate completă a mecanismului de închidere a culatei. Fapt pentru care siguranţa trăgătorului era periclitată, iar gazele şi fumul ce se degajau printr-o închidere incompletă micşorau eficacitatea piesei şi îngreunau vizibilitatea trăgătorului.

Spre mijlocul veacului al XVII-lea bătaia armelor de foc portative era de la 40 la 300 de paşi, iar eficacitatea în jurul distanţei de 30—100 paşi. Piesele de artilerie băteau de la 200 la 2 000 de paşi.

În 1601 formaţiile de luptă ale infanteriei aveau în compunere, după izvoarele epocii, rînduri de archebuzieri şi muschetari în faţă şi spate, de archebuzieri la mijloc, flancaţi pe o parte şi alta a formaţiei de suliţaşi şi halebardieri. În situaţia unui atac al cavaleriei, suliţaşii şi halebardierii formau o perdea

[113] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 18 · *Călători străini*, vol. III, p. 556.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de protecție a oștenilor dotați cu arme de foc, pentru a le putea permite încărcarea lor.

Tragerea la toate tipurile de arme de foc era înceată, „foc cu foc".

În ceea ce privește *armamentul alb* din înzestrarea oștilor române acesta a rămas aproximativ același ca în epoca anterioară. Fără a se putea preciza exact proporția între armele de foc și cele albe se impune însă sublinierea că primele erau mai răspîndite în Transilvania.

La 1564, Giovan Andrea Gromo, unul dintre comandanții gărzii princiare, relata despre pedestrașii din Transilvania, care însoțeau pe nobili la luptă, că erau înarmați cu scuturi, iatagane, spade lungi grele și ghioage, iar „mulți din ei cu archebuze mici cu roată". Pentru consolidarea formațiilor de pușcași se foloseau șiruri de lăncieri; astfel, referindu-se la oștenii români din principatul intracarpatic, arăta că „cei mai mulți dintre ei poartă niște sulițe cu fiare ca de săbii. Lăncile lungi, de circa 8 pînă la 10 picioare, sînt de cele mai multe ori grosolane, negeluite. Și (mai) poartă iatagane și ghioage cu măciulii țintuite, pe care le aruncă, dînd lovituri grele dușmanului". Chiar ostașii de profesie, trabanții, „slujesc cu archebuze sau cu lănci și cu iatagane" [114].

Pe timpul campaniilor la care a participat, oastea lui Mihai Viteazul a utilizat o pluralitate de arme, începînd de la armele albe tradiționale pînă la cele de foc perfecționate, caracteristice epocii. Cum fiecare din categoriile de oșteni provenea dintr-un anume mediu și folosea arme proprii, specifice, domnul român i-a menținut în oștire cu armele cu care se deprinseseră în decursul vremii. Astfel, parte din oștenii săi foloseau măciuci și sulițe, dorobanții luptau cu săbii și puști, cavaleria ușoară îndeosebi cu arcuri, iar restul pedestrimii cu archebuze, lănci și sulițe etc.

Dintr-un raport anonim cu referiri la întîmpinarea de către Mihai Viteazul a unei solii otomane rezultă că domnul român a primit din partea sultanului „o sabie din aur curat atît de împodobită și atît de frumos încrustată cu pietre scumpe, încît nu se mai vede nici un loc gol, și era socotită de foarte mare preț" [115].

Unele categorii de oșteni posedau atît arme albe, cît și arme de foc; de pildă, la 1595, un martor ocular afirmă că majoritatea lefegiilor erau „înarmați aproape ca tătarii, pe cai mici foarte viguroși și erau cu iatagane și arcuri, și unii din ei cu archebuze lungi" [116].

Foarte interesante descrieri ale armelor albe folosite de oastea transilvăneană au rămas din timpul campaniei din toamna anului 1595. Luptătorii călări erau înarmați cu „lănci lungi cît sînt sulițele mijlocii de 25 de palme, poartă la șa buzdugan și la șold iatagan, atîrnînd de cealaltă parte a șeii o sabie care străbate în jos (rezemată) de flancul calului". Sabia era utilizată în lupta călare, iar iataganul în lupta pe jos. Pedestrașii erau înzestrați unii cu archebuze, alții cu sulițe cu coadă scurtă, toți purtînd iatagane la șoldul stîng și o mică bardă la brîu. În sfîrșit, cei 6 000 de secui aveau „puține archebuze, seceri scurte ascuțite, prinse de mînere, iatagane și bardă la șold" [117].

Aproximativ aceleași arme albe (plus arcurile) foloseau și oștenii din țările române extracarpatice. Cei din Moldova, se spunea la 1561, „se folosesc

[114] *Ibidem*, p. 321, 322—323, 336.
[115] *Ibidem*, p. 132—133.
[116] *Ibidem*, p. 546.
[117] *Ibidem*, p. 581.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

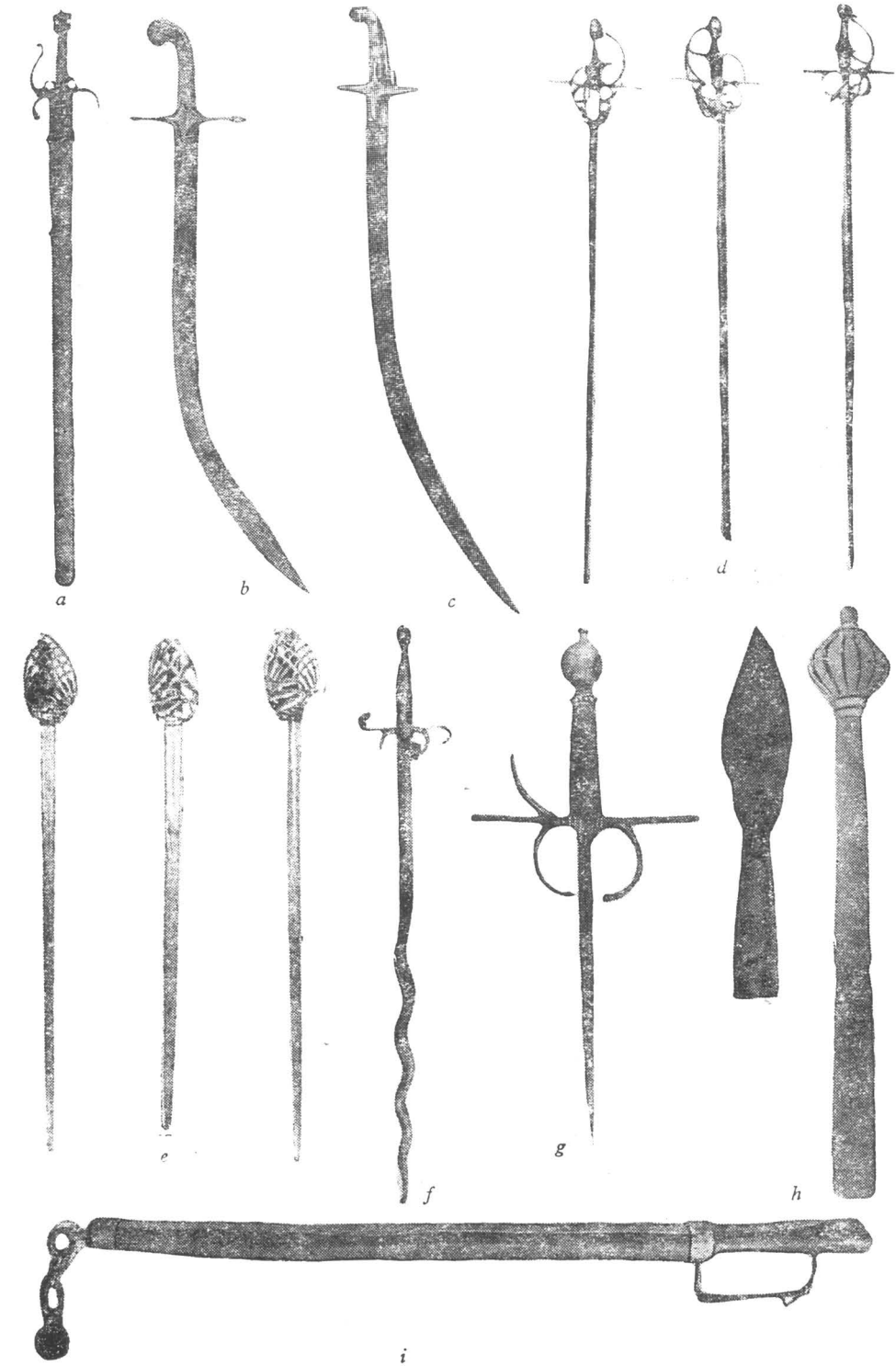

Arme albe din dotarea oştilor române în *Secolul Unirii:* a. spadă în teacă; b. sabie; c. sabie otomană; d. rapiere; e. spade de tip schiavon; f. spadă de două mîini; g. pumnal; h. vîrf de lance şi buzdugan; i. bici de luptă (Muzeul Militar Central; Muzeul Judeţean Suceava; Muzeul Judeţean Baia Mare)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

toți de arcuri și de sabie, după obiceiul strămoșesc" [118]. Mai multe amănunte sînt oferite de A. M. Graziani (1564), după care moldovenii „sînt înarmați cu sulițe foarte lungi, cu scut și cu sabie încovoiată, arme îndeosebi turcești; cîțiva folosesc buzdugane de fier și cei mai mulți securea" [119].

Numeroși alți străini care au văzut oastea principatelor române extracarpatice în prima jumătate a secolului al XVII-lea menționează că majoritatea oștenilor foloseau încă arme albe. La 1620 se aprecia că Țara Românească Moldova putea chema la oaste „pînă la 10 000 de arcași călări, care sînt trupa cea mai viteză din acea țară", în timp ce Țara Românească Muntenia putea ridica 8 000 de soldați, „asemenea celor amintiți mai sus (adică tot cu arcuri), dar nu tot atît de viteji" [120]. O informație de la mijlocul aceluiași secol arată că marea majoritate a oștenilor din Moldova foloseau încă armele albe: „ei poartă arcuri cu tolbe de săgeți, sabia încovoiată (iataganul) sau « framea » și puțini dintre ei spada mare cu două tăișuri. Aproape nimeni nu folosește casca, platoșa sau pieptarul; este rară și folosirea scutului. De bombarde și de puști se folosesc obișnuit doar pedestrașii domnului. Nu se slujesc în luptă de lănci mari *(hastae)*" [121].

Lăncier român de la începutul secolului al XVII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Utilizarea și importanța armelor albe rezultă și din faptul că în Țara Românească Moldova existau în această vreme două corpuri speciale de arcași și sulițași (ultimii se numeau fustași în Muntenia și aveau ca sarcină paza Curții domnești).

Deosebit de eficace în luptă continuau să fie sulițele lungi. Istoricul Szamosközy povestește cum, în bătălia de la Brașov din 1603, lăncierii lui Radu Șerban străpungeau cu sulița două-trei trupuri dintr-o singură lovitură.

Importanța pe care o păstrau armele albe în luptă, chiar la mijlocul secolului al XVII-lea, rezultă și dintr-un pasaj dintr-o cronică munteană, izvor în care se spune că în bătălia de la Finta (1653) s-au folosit puști, tunuri, arcuri cu săgeți și săbii, șarja finală fiind executată cu săbiile „goale" [122].

Cît privește procurarea armelor albe, aceasta intra doar în parte în obligația domniei. De pildă, ni s-a păstrat o chitanță de la banul Calotă din

[118] *Ibidem*, p. 546.
[119] *Ibidem*, p. 383.
[120] *Ibidem*, vol. IV, p. 486.
[121] *Ibidem*, vol. V, p. 331.
[122] *Istoria Țării Românești*, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

1599—1600 prin care confirmă primirea „în sama lui vodă" (Mihai Viteazul) a 100 de săbii de la sibieni plătite cu 1 006 bani „den deajde cetății", săbii ce urmau a fi date dorobanților [123].

Domnia dispunea de depozite de arme (arsenale). Astfel, la 20 octombrie 1627, Miron Barnovschi arăta că pusese un slujbaș în cetatea Sucevei „să fie pentru treaba armelor domniei mele" [124].

Unele categorii de oșteni — îndeosebi curtenii — erau obligați să aibă arme proprii, păstrate la casele lor. De pildă, despre Aron Tiranul se spune că „bătea la falangă" pe curtenii care nu aveau arme pentru luptă, iar într-un document de la Constantin Șerban se arată că roșii din Țara Românească Muntenia erau obligați, „cînd va fi vremea de oaste, să să afle cu cai buni, cu arme bune, să meargă unde va fi treaba țării și poronca domniei meale" [125].

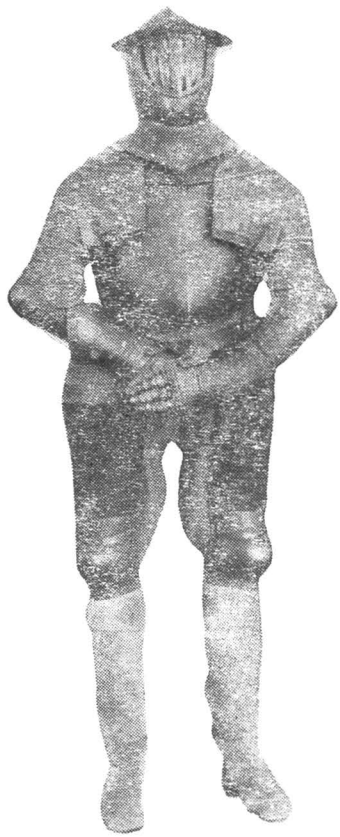

Armură din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Muzeul Militar Central)

Ca *mijloace de protecție*, în perioada analizată au continuat să fie folosite scuturile, cămășile de zale și armurile, numărul acestora fiind corespunzător necesarului de dotare a oștilor și eficienței la armele albe existente la acea dată.

Folosirea armurilor și cămășilor de zale în oștile țărilor române este dovedită prin documente, ca și de unele reprezentări artistice. De pildă, în lista de armament trimis din Königsberg, la 1569, lui Alexandru Lăpușneanu figurează 30 de cămăși de zale și 30 de mănuși de fier. În oastea lui Ion Vodă unii oșteni aveau „zale de fier", iar boierul muntean Albu Golescu, căzut în bătălia de la Jilișteș, este reprezentat pe piatra de mormînt purtînd coif de tip calotă.

Dintre luptătorii transilvăneni care au participat la campania din toamna anului 1595, circa 7 000 de ostași aveau „cămașă de zale dintr-un pieptar și un spătar cu mîneci și mănuși tot de zale" și aveau pe „cap un coif [. . .] care le acoperă tot gîtul și fața" [126].

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, o dată cu sporirea puterii de penetrație a gloanțelor, armurile au început să-și piardă din importanță.

Din analiza întregii perioade se constată, între altele, preocuparea manifestată de domnii români pentru a asigura oștirii, în pofida dificultăților, o dotare la nivelul epocii.

[123] *DRH, B.*, vol. XI, p. 490.
[124] *DRH, A.*, vol. XIX, p. 330.
[125] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 34; „Miron Costin", III (1915), nr. 10, p. 144.
[126] *Călători străini*, vol. III, p. 581; vezi și *Ibidem*, vol. II, p. 321; *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 80.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În condițiile în care armamentul de foc se înmulțea și se diversifica, s-a pus accentul pe crearea și dezvoltarea unei fabricații proprii, alături de centrele transilvane producătoare, Tîrgoviștea afirmîndu-se, sub Petru Cercel, în realizarea de tunuri. O grijă deosebită pentru completarea arsenalului oștirii a manifestat-o Mihai Viteazul, martori oculari atestînd o bogată producție autohtonă de armament de foc. Atît pe calea dezvoltării producției proprii, a importurilor, cît și, în subsidiar, a capturilor de război, la cumpăna secolelor XVI—XVII, parcul de artilerie al oștirilor române s-a îmbogățit considerabil; de asemenea, a crescut numeric cantitatea de armament de foc portabil, fapt ce a determinat o restructurare a oștirii, diversificarea îndeosebi a corpurilor de infanterie.

Alături de luptători profesioniști, angajați din toate țările europene, domnii români au luat măsuri pentru accelerarea procesului de formare a unor categorii proprii de luptători în leafă, dotați cu arme de foc, care au constituit forța de șoc a oștirilor. Totodată, s-a manifestat o permanentă preocupare pentru instruirea oștenilor în mînuirea armamentului perfecționat, în asimilarea principiilor moderne ale tacticii și strategiei în condițiile înfruntării unui adversar sau a unor coaliții de adversari superioare atît ca efective, cît și ca înzestrare cu tehnică de luptă.

Procesul modernizării oastei a fost însă serios stînjenit de statutul de vasalitate față de Poartă, de imixtiunile Habsburgilor și Poloniei. Haraciul, limitarea comerțului, pagubele materiale produse de diferite invazii au diminuat treptat veniturile domniei și, implicit, posibilitățile financiare de susținere a programului de înnoire a înzestrării cu mijloace de luptă a oștirii. De aici, cererile repetate ale domnilor români față de aliații europeni — mai puțin implicați sau aflați, geografic, mai departe de teatrul de operații — de a fi sprijiniți efectiv cu banii necesari întreținerii oștirii și cu armament prin împrumuturi, donații sau facilități în achiziție. Deși au avut de întîmpinat mari dificultăți, ei au reușit în bună măsură să rezolve problema înzestrării oștirilor lor, sub acest aspect comparabile cu alte armate ale timpului pe care le-au înfruntat în zeci de bătălii și nu de puține ori le-au înfrînt. Adesea însă superioritatea numerică a adversarului, atît în efective, cît și ca număr de tunuri sau corpuri specializate în mînuirea armelor de foc, a trebuit suplinită prin calitățile morale și de luptă ale propriilor luptători, precum și prin soluții ori-

Fragment din țeava unui tun din secolul al XVII-lea descoperit la Curtea domnească de la Tîrgoviște (Muzeul Militar Central)

Scut din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (Muzeul Militar Central)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ginale aplicate în cîmp tactic şi strategic în scopul anulării avantajelor deţinute de adversar. Găsirea şi succesul unor astfel de soluţii, axate pe folosirea cu eficacitate maximă a armamentului din dotare, a componentelor oştirii, cu accent pe sporirea capacităţii de rezistenţă a infanteriei, a forţei de penetraţie a cavaleriei şi a eficienţei tragerilor artileriei, au contribuit în mod substanţial la dezvoltarea gîndirii şi artei militare româneşti, la îmbogăţirea cu elemente originale a gîndirii şi artei militare universale.

În privinţa *uniformelor* oştenilor români, ştirile sînt destul de numeroase pentru această epocă. În Ţara Românească Transilvania fiecare categorie militară purta o uniformă de anumită culoare; cei întreţinuţi de oraşe se îmbrăcau, de obicei, în negru, trabanţii sau drabanţii aveau uniforme roşii, în timp ce garda principelui purta uniforme albastre, membrii ei fiind numiţi trabanţii albaştri. La 1595 sînt amintiţi şi trabanţii verzi, daţi de oraşele Sighişoara şi Mediaş. Tot echipament de culoare verde aveau şi pedestraşii (puşcaşii) furnizaţi după numărul „porţilor" (unul la 16), după anul 1575.

În afară de aceste uniforme divers colorate, oştenii transilvăneri purtau uneori, la anumite ocazii, şi haine din blănuri de animale; de pildă, la nunta fiicei lui Vasile Lupu, Ioan Kemény, solul lui Gheorghe Rákóczi I, a venit cu „o ceată de peste 100 de călăreţi, îmbrăcaţi cu toţii în piei de lup" [127].

Pentru Ţara Românească Muntenia informaţiile privind uniformele oştenilor sînt cuprinse în numeroase surse documentare. Astfel, Mihai Viteazul cerea bistriţenilor postav „roşu şi vînăt", sau „taftă sîrbească roşie" din care urmau să fie confecţionate uniformele ostaşilor pedeştri. După moartea lui Matei Basarab, Constantin Şerban „au îmbrăcat pre toţi" dorobanţii şi călăreţii cu „postav bun" [128].

Comandanţii (ofiţerii) — după cum rezultă dintr-o ştire din aceeaşi vreme — nu aveau o uniformă standard. Un sol suedez a văzut astfel la curtea lui Constantin Şerban „ofiţeri îmbrăcaţi în haine felurite" [129].

Dintr-un document tîrziu provenit din Ţara Românească Moldova rezultă că „la domnii cei vechi" slujitorii „primeau postav şi ei îşi gătia hainele" [130]. Informaţia este valabilă şi pentru domnia lui Matei Basarab, de atunci rămînînd numeroase scrisori adresate braşovenilor în care se solicita postav pentru dorobanţi sau pentru slujitori, materialul pentru uniforme împărţindu-se de obicei primăvara [131].

Unii dintre domni au acordat o mare importanţă echipării oştenilor. De pildă, Miron Costin afirmă că Ştefan Tomşa se îngrijea personal de uniformele dorobanţilor, care erau „foarte îmbrăcaţi bine [. . .], cum n-au fostu nice la o domnie grijită bine pedestrimea, cu haine tot de feleandrăş (postav de Flandra — *n.n.*), cu nasturi şi cu ceprage de argintu, în pilda haiducilor de Ţara Leşască, cu pene de argintu la cumănace şi cu table de argintu la şoldure, pă lădunce" [132].

Similitudinile existente atît în organizarea ostăşească, cît şi în structurile militare ale armatelor celor trei ţări române s-au reflectat şi în domeniul echi-

[127] *Călători străini*, vol. V, p. 136.
[128] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 119.
[129] *Călători străini*, vol. V, p. 610.
[130] Gheorgachi logofătul, *Condica*, p. 297—298.
[131] *Hurmuzaki*, vol. XV/2, p. 1 127, 1 130—1 131.
[132] Costin, *Letopiseţul*, p. 31—32.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

pamentului, îndeosebi al culorii acestuia. Se știe că în Țara Românească Muntenia în roșu se îmbrăcau curtenii (de unde și numele de roșii). Un sol polon remarca la 1643 faptul că pedestrașii moldoveni erau „îmbrăcați în roșu" [133], iar peste cîțiva ani, Paul de Alep menționa, de asemenea, că dărăbanii din Țara Românească Moldova erau „îmbrăcați în haine roșii" [134]. Unii străini care au trecut prin spațiul românesc — de pildă călătorul François de Pavie de Fourquevaux, la 1585 — au remarcat asemănarea uniformei gărzii domnului Moldovei cu aceea a oștenilor din Transilvania [135].

INSTRUIREA OASTEI ȘI PREGĂTIREA POPULAȚIEI PENTRU APĂRARE

Alături de aspectele particulare ale instruirii fiecărei categorii militare în parte, înfățișate sumar o dată cu acestea, în etapa analizată — de la mijlocul secolului al XVI-lea și pînă la jumătatea celui de-al XVII-lea — pregătirea militară urmează cîteva direcții principale, izvorîte din însăși evoluția societății. La nivelul maselor largi populare, ale țărănimii libere și aservite deținerea obișnuită a armelor albe crea deprinderi solide în mînuirea arcului — încă de temut prin cadența de tragere superioară armelor de foc —, a securii de luptă, ghioagei și a coasei, teribil de eficace împotriva cavaleriei căzute în ambuscadă.

Boierimea (nobilimea) în totalitatea ei, în frunte cu principele, alături de țărănimea liberă posesoare de ocine, rămăsese un larg grup social luptător, meseria armelor constituind o parte esențială a educației acesteia. Exista firește preferința pentru armele albe: sabie, lance sau arc, acesta din urmă curent și cu neasemuită îndemînare folosit încă pentru vînătoare. Totuși, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea archebuzele, muschetele și mai apoi flintele și pistoalele — uneori meșteșugit încrustate cu plăcuțe de os, fildeș, argint, adevărate podoabe și opere de artă — se răspîndesc la curțile boierești, în comunitățile țărănești libere, capabile să și le procure. Ca și în cazul armamentului de azvîrlire, românii au deprins tragerea cu puștile și pistoalele din fuga calului sau din întoarcere.

Dacă această pregătire corespundea trăsăturilor societății și tradițiilor românești, statul a intervenit tot mai stăruitor în direcția unei instrucții sistematice, periodice. Este vorba de obișnuitele chemări sub drapel pe timp de pace, prilejuite de „căutările" domnești. De obicei anuale, ele erau adevărate treceri în revistă a trupelor, ocazionînd verificarea controalelor oștirii *(catastihe)*, a stării armamentului ca și a instrucției ostașilor. Precedate desigur de o grijulie pregătire individuală efectuată și în cadrul corpului teritorial sau specializat din care făcea parte luptătorul, „căutările" erau și un mijloc de instrucție, *de mustră*, de evoluții mai complexe ale trupelor.

Instruirea luptătorilor de profesie era periodică, ea făcîndu-se sub ochii domnului și comandamentului militar al țării.

Pregătirea temeinică a oștirii și, în cadrul ei, a tuturor categoriilor militare s-a impus în această perioadă cu atît mai mult cu cît voievozi ca Ion Vodă,

[133] *Călători străini*, vol. V, p. 192.
[134] *Ibidem*, vol. VI, p. 81.
[135] *Ibidem*, vol. III, p. 182.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mihai Viteazul, Radu Şerban sau principele Gheorghe Rákóczi al II-lea au trebuit să organizeze şi să desfăşoare ample acţiuni militare, unele de o complexitate cu totul aparte, care au solicitat mari eforturi fizice din partea luptătorilor, tenacitate şi pricepere, iar din partea comandanţilor măiestrie, fermitate, precum şi o capacitate ridicată de elaborare a unor judicioase planuri de campanie şi de bătălii, a căror aplicare în practică a asigurat de multe ori victoria pe cîmpurile de luptă.

Continuînd o veche tradiţie ostăşească, domnii (principii) români — comandanţi supremi ai oştirii — au recurs şi în această etapă istorică la mijlocul recompensării luptătorilor care se distingeau în încleştările cu duşmanul. Asemenea recompense asigurau concomitent şi o poziţie socială mai înaltă pentru cei distinşi, constituind un stimulent moral puternic pentru întreaga masă de luptători. În numeroase documente — mai ales din vremea domniei lui Matei Basarab — se spune despre diverşi căpitani că „s-a[u] ridicat cu bun îndemn şi cu slujbă dreaptă către domnia mea şi întru nimic necruţînd să-şi verse sîngele pentru domnia mea" [136]. În limbajul epocii, credinţa luptătorilor români faţă de domn şi ţară, neprecupeţirea vieţii în slujba acestora erau sinonime cu patriotismul, cu dragostea nestinsă faţă de glia străbună şi libertatea ei, cu hotărîrea de a o apăra chiar cu preţul sacrificiului suprem, aşa cum au făcut-o în atîtea rînduri înaintaşii.

În acelaşi timp, părăsirea cîmpului de luptă (dezertarea) se pedepsea cu multă asprime: confiscarea averii sau tăierea capului. Astfel, dintr-un document din 11 mai 1601 rezultă că un anume Dragu postelnic (deci un boiernaş) „au căzut la mare nevoie şi urgie dă către Mihai voievod (Viteazul — *n.n.*), pentru că au fugit den oaste [. . .]. Apoi l-au prădat (i s-a confiscat averea — *n.n.*) şi au vrut şi capul să i-l taie", vinovatul scăpînd greu de moarte, „cu multă rugăciune" [137]. Mai tîrziu, la 3 decembrie 1639, Matei Basarab arată că unul din căpitanii săi, Iane, „cănd au fost acum la păsul ţării şi la nevoia domniei meale, el nu se-au aflat la oaste, ce au fugit în Ţara Turcească şi prentr-alte părţi, ca un om rău şi hiclean". Ca pedeapsă, domnul i-a confiscat satul Albeşti pe care l-a dat lui Niţă agă ca răsplată pentru „slujbă dreaptă şi credincioasă cu sînge vărsat" în timpul luptei [138]. Pedepsele grele, exemplare, aplicate dezertorilor, reflectă mentalitatea românească a vremii după care dezertarea de la apărarea ţării constituia o vină extrem de gravă, sancţionată de obicei cu pedeapsa capitală şi confiscarea averii.

Din aceeaşi legislaţie militară nescrisă face parte şi obiceiul domnilor români ca, după luptă, să îngroape osemintele celor căzuţi. Pe movila care se ridica în amintirea victoriei era pusă o cruce pe care erau dăltuite datele referitoare la confruntarea militară respectivă. Astfel de movile au fost văzute de călătorii străini lîngă biserica Slobozia—Bucureşti (unde există şi azi crucea lui Leon Tomşa), lîngă mănăstirea Plumbuita, unde Matei Basarab a pus o cruce în amintirea victoriei sale din toamna anului 1632, sau la Cornul lui Sas, unde Ştefan Tomşa l-a învins pe Constantin Movilă la 1612. Tot o astfel de movilă a ridicat şi Radu Şerban peste trupurile celor ucişi în bătălia de la Braşov (1611); deasupra ei a pus o cruce aurită, pe care au fost relatate cauzele războiului cu Gabriel Báthory.

[136] Stoicescu, *Curteni şi slujitori*, p. 252, 265—266.
[137] *DIR, B., XVII*, vol. I, p. 14.
[138] Arhivele Statului, Bucureşti, Documente istorice, C/10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în virtutea principiilor generale ale *ahdnāmə*-lelor, trupele țărilor române au cooperat, direct interesate fiind uneori, la executarea planurilor militare ale Porții otomane; la ordinul sultanului, oștile Munteniei și ale Moldovei au intervenit în Transilvania pentru a izgoni trupele imperiale (de pildă la 1556) sau pentru a susține pe principii acestei țări la ocuparea tronului.

După aceeași perioadă se constată participarea unor corpuri de oaste românești sub comandament propriu la campanii militare otomane. Aceste corpuri — formate din cîteva mii de oșteni — îndeplineau de obicei sarcini auxiliare (construiau șosele, poduri, asigurau paza etc.) și nu misiuni de luptă propriu-zise, întrucît nu o dată, în astfel de cazuri, ele au făcut cauză comună cu armatele creștine.

S-au păstrat o serie de firmane otomane care solicitau imperativ cooperarea militară a domnilor țărilor române. De pildă, la 12 iulie 1565, Süleyman Magnificul cerea voievodului Țării Românești Muntenia să pregătească „5 000 de oșteni destoinici și bine înarmați", „echipați cu arme perfecte împotriva dușmanilor", pe care intenționa să-i trimită în ajutorul principelui Țării Românești Transilvania la asediul cetății Satu Mare ocupată de trupele habsburgice [139]. Un număr asemănător de luptători a fost cerut și domnului Țării Românești Moldova.

Aflîndu-se sub suzeranitatea sultanului, domnii țărilor române nu s-au putut sustrage întotdeauna de la obligația de a participa cu trupe la unele dintre campaniile proiectate de Poartă — cele mai multe vizînd Imperiul habsburgic; totodată, ei au acordat sprijin militar principelui Transilvaniei cînd acesta se afla în război cu imperialii. Astfel, în timpul campaniei din 1643 împotriva Imperiului habsburgic, Vasile Lupu și Matei Basarab „au trebuit, din ordinul Porții, să ne dea [lui Gheorghe Rákóczi I] cîte o mie de curteni în ajutor" [140].

Datorită statutului identic al țărilor române în raport cu Imperiul otoman, asemenea episoade au facilitat cooperarea în luptă a unor contingente importante de luptători din Transilvania, Muntenia și Moldova. Vizînd cu deosebire respingerea încercărilor Imperiului habsburgic de a anexa străvechea țară românească Transilvania, acest gen de cooperare a avut rezultate pozitive în privința omogenizării și sporirii experienței militare comune, a determinat un progres notabil în ansamblu al doctrinei și artei militare românești, totodată contribuind la apărarea frontierei de apus a țării.

În același timp, acțiunile de asemenea gen ale corpurilor ostășești române din cele trei țări au fost de mare folos pentru cadrele de comandă ale oștirilor, determinînd o mai bună cunoaștere de către acestea a caracteristicilor teatrului de acțiuni militare național, lărgirea orizontului lor strategic, fapt care a avut consecințe benefice asupra capacității lor de a rezolva oportun și eficient situații complexe și de mare anvergură. Totodată, fenomenul amintit mai sus a consolidat permanent conștiința unității de neam și teritoriu, explicîndu-se și astfel tendința atît de pronunțată existentă în această epocă spre înfăptuirea unității politice românești, încununată de fapta strălucită a marelui voievod Mihai Viteazul.

[139] *Documente turcești*, vol. I, p. 74.
[140] *Călători străini*, vol. V, p. 135.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Perioadă de puternică efervescență ostășească, *Secolul Unirii* a scos în relief cu pregnanță modul cum un organism militar bine structurat, înzestrat și instruit poate sluji optim obiectivele politice ale statalității, îndeplinind misiunea principală de apărare a spațiului românesc în fața agresiunilor externe. Analiza detaliată a armatelor românești ale epocii — sub raportul structurilor organizatorice, de comandă, înzestrării și instruirii — evidențiază, de asemenea, cu putere faptul că ele nu au întreprins niciodată agresiuni, că au acționat numai și numai în apărarea intereselor fundamentale ale propriului popor: independența, unitatea, integritatea teritorială a patriei.

SISTEMUL DE FORTIFICAȚII

Dispuse în sisteme bine conturate și cu funcții strategice, logistice și tactice, fortificațiile țărilor române atinseseră în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și în veacul următor un înalt grad de eficacitate în apărarea pământului străbun. Guvernările lungi, constructive și de bună chiverniseală a avutului țării ale lui Mircea cel Mare și Alexandru cel Bun, ale lui Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare au fost benefice pentru perfecționarea sistemelor de fortificații, arhitectura militară românească menținîndu-se, în forme specifice, la parametri europeni.

Marile confruntări pentru apărarea libertății și integrității românești, bătăliile cu Imperiul otoman pentru frontiera dunăreană și pentru fațada maritimă, declanșate încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, au dat măsura trăiniciei structurii militare medievale românești, a vitejiei luptătorilor de pe meleagurile carpato-dunăreano-pontice. Statutul deplinei libertăți lăuntrice, păstrarea statului și civilizației tradiționale românești au fost rodul unor jertfe grele de sînge și bunuri, fără a putea fi evitate, uneori, dureroase pierderi teritoriale. Ele s-au repercutat și asupra sistemului de fortificații, descompletat pe cursul de jos al Dunării și pe litoralul maritim. Relațiile speciale dintre țările române și Imperiul otoman bazate pe *ahdnāme*-le, incluseseră și instalarea unor garnizoane otomane în cîteva cetăți românești: ele erau un mijloc de menținere a suzeranității Porții și de control a unor poziții strategice de valoare sud-est europeană. Dăinuirea garnizoanelor otomane în cîteva cetăți românești de frontieră era rezultatul unui echilibru de forțe între Poartă și țările române, ca și al unor prevederi contractuale, incluse în *ahdnāme*-le.

În aceste circumstanțe, sistemul de fortificații al Țării Românești Moldova rămînea totuși eficace împotriva agresiunilor nordice și nord-estice, iar cel al Țării Românești Muntenia păstra o valoare locală în afară de situațiile cînd ridicările la luptă împotriva Porții îi confereau adevărata lui misiune de străjuire a frontierei sudice a spațiului românesc. Sistemul de fortificații al Țării Românești Transilvania a cunoscut o etapă de perfecționare și cristalizare fără precedent, realizări notabile fiind înregistrate și la frontiera occidentală. Cetățile de aici au polarizat apărarea față de noile pașalîcuri otomane de Timișoara, Inău, Buda, ca și împotriva Imperiului habsburgic.

Grație unor mijloace financiare însemnate, arhitectura militară transilvană a cunoscut cea dintîi revoluția fortificării bastionare. Ceea ce trebuie subliniat cu precădere este că, împreună cu valoarea strategică a coroanei munților Carpați, sistemul de fortificații al Țării Românești Transilvania a repre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

zentat un sprijin al apărării în adîncime a teritoriului principatelor române extracarpatice împotriva Imperiului otoman şi a aliatului său, hanatul tătăresc al Crimeii.

În partea estică a spaţiului românesc sistemul de fortificaţii a inclus, ca şi în epoca anterioară, brîul de cetăţi de margine şi reţeaua internă de întăriri şi incinte fortificate. În această etapă s-a recurs la o măsură care urmărea recondiţionarea vechilor cetăţi de frontieră sau din interior prin reparaţii, refaceri sau adăugiri de elemente noi. În vremea lui Aron Vodă, la Suceava se afla o garnizoană, iar sub Ieremia Movilă au fost efectuate lucrări de refacere. Miron Costin aminteşte de „turnul cetăţii Sucevei despre amiadzăzi, unde scrie sus că este tocmit de Irimie Vodă", lucrări dovedite şi arheologic de o cărămidă descoperită în săpături purtînd data de 1596[141]. Refaceri au fost efectuate de asemenea la cetatea Neamţului şi la Orhei[142]. În mai 1600, cînd Mihai Viteazul realiza unirea celor trei ţări române, „îndată ce au sosit la Suceavă, i s-au închinat şi cetatea Sucevei şi a Neamţului, la cetăţi puindu oşteni de ai săi pedestraşi" — arată cronica lui Miron Costin[143].

Alte lucrări de refacere a unor cetăţi aveau să fie întreprinse de Vasile Lupu. La cetatea Sucevei au fost aduse transformări curţii interioare, iar pentru repararea acoperişurilor au fost solicitaţi specialişti din oraşul Bistriţa[144]. Despre cetatea Neamţului, o relatare din 1641 arată că, după ce fusese mai mulţi ani părăsită, a fost refăcută de domn[145]. Lucrările au continuat pînă în 1646, după cum arată pisania (aflată la mănăstirea omonimă) care menţionează „buna întocmire a cetăţii Neamţului în anul 7154"[146], transformată de Vasile Lupu în mănăstire. În însemnările unui călător străin, datînd chiar din anul 1646, este descrisă „mănăstirea înălţată pe culmea muntelui, care arată mai degrabă a cetate", fiind consemnată înălţimea şi grosimea zidurilor, „poarta din afară, suspendată" care „se ridică o dată cu podul mobil", „podul întors într-o parte", ce „se sprijină pe nişte stîlpi de piatră înalţi", cele „patru metereze" şi menţionat faptul că „păzitorii porţilor sînt pedestraşi de ai principelui", încît „ai zice cu mai multă dreptate că este o cetate decît o mănăstire"[147]. Cetatea avea să slujească drept adăpost în 1650, de teama tătarilor, soţiei lui Vasile Lupu, „doamna, depreună cu casele boierilor"[148]. Atît Suceava, cît şi cetatea Neamţului aveau să fie folosite ca loc de refugiu în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, fiind supuse unor asedii, cum au fost cele din 1653 asupra Sucevei sau din 1692 asupra cetăţii Neamţului.

Apărarea spaţiului românesc pe frontiera Nistrului superior şi mijlociu era asigurată de cetăţile Hotin, Soroca şi Orhei. Hotinul, dominînd malul drept pietros al Nistrului, fusese cu grijă reparat şi întreţinut mai ales sub domniile Movileştilor şi a lui Vasile Lupu. Lui Evlia Celebi, care a vizitat-o la mijlocul secolului al XVII-lea, îi apărea ca „o cetate mică, zidită din piatră rezistentă", „foarte solidă, avînd optzeci [?] de turnuri acoperite cu scînduri"

[141] M. D. Matei, Al. Andronic, *Cetatea de scaun a Sucevei*, Bucureşti, 1965, p. 39.
[142] Vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 619—620.
[143] Costin, *Letopiseţul*, p. 16.
[144] M. D. Matei, Al. Andronic, *op. cit.*, p. 40.
[145] *Călători străini*, vol. V, p. 241.
[146] Radu Popa, *Cetatea Neamţului*, Bucureşti, 1963, p. 25.
[147] *Călători străini*, vol. V, p. 325.
[148] Costin, *Letopiseţul*, p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

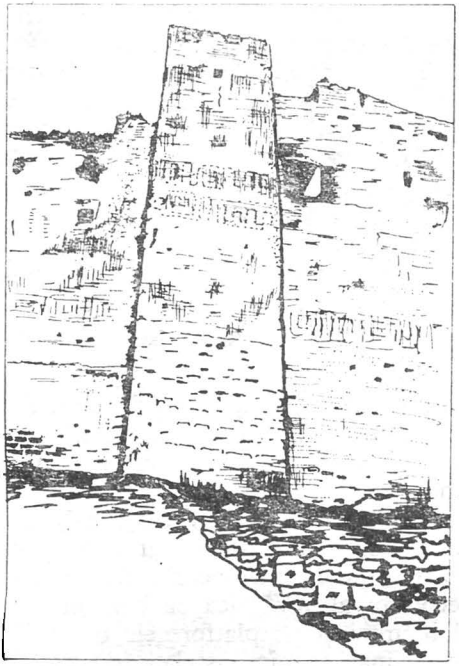

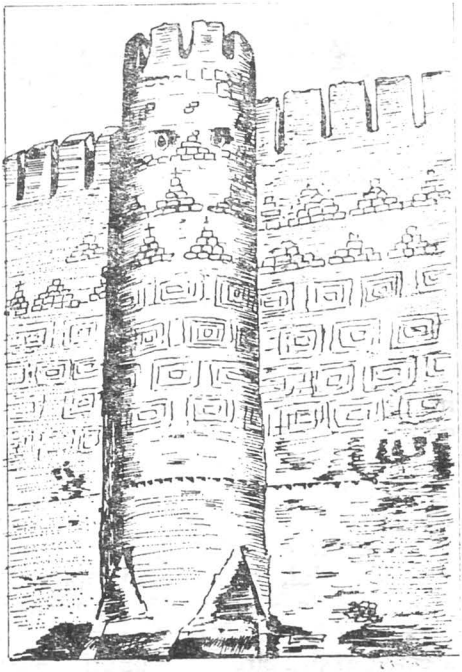

Detalii ale incintei cetății Hotinului

și un perimetru de 1 500 de pași[149]. Prevăzută cu tunuri mai mari și săcăluşe, cu artilerişti capabili să tragă frecvent cîte patruzeci-cincizeci de salve, cetatea a rezistat asediilor din 1572, 1600 și mai cu seamă marii blocade și înverşunatelor asalturi ale forțelor otomane conduse de însuși sultanul Osman al II-lea în anul 1618.

Cetatea Sorocăi, refăcută din piatră de Petru Rareş în 1543, continua să-și înalțe silueta zveltă la unul din vechile vaduri ale Nistrului, apărînd frontiera în acest sector, mai cu seamă împotriva incursiunilor prădalnice ale trupelor de frontieră polone sau tătare.

Dezafectată și parțial ruinată de forțele otomane în vremea campaniei conduse de sultanul Süleyman Magnificul în Țara Românească Moldova (1538), cetatea Orheiului a fost refăcută de Ieremia Movilă după anul 1600. Ea avea un rol notabil în organizarea apărării vadului de la Dubăsari și al ultimului sector al frontierei nistriene controlat de Moldova, pus sub comanda unui serdar al domnului de la Iași.

La circa 75 km în aval pe Nistru se afla marea fortăreață a Tighinei, de la Chiciul sau vadul Tighinei[150], refăcută la 1538—1540[151] și devenită un punct de trecere — de unde și numele turcic Bender — esențial al drumului circumpontic. De formă patrulateră și cu perimetrul de 2 500 pași, cu cîte un turn solid în fiecare colț și cu alte douăsprezece mai mici fragmentînd

[149] *Călători străini*, vol. VI, p. 423.

[150] Constantin C. Giurescu, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, Bucureşti, 1967, p. 293.

[151] Mihail Guboglu, *Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova (1538) (945 H)*, în „Studii", nr. 2—3/1956, p. 107—123.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

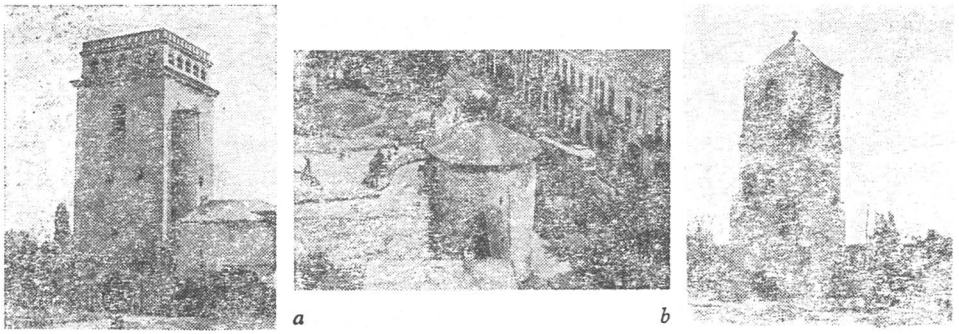

a b

Detalii ale incintelor fortificate de la Golia (a) şi Galata (b) din Iaşi (Complexul Muzeal Iaşi)

incinta, cetatea Tighinei era înconjurată de un şanţ adînc, uscat, semicircular, cu marginile sprijinite pe fluviul Nistru; contraescarpa era surmontată de o palisadă. Turnul de intrare dinspre uscat, situat în partea de sud a incintei, timbrat de inscripţia pe marmură celebrînd construcţia din 1538, avea o poartă de fier şi o hersă. Accesul peste şanţ se făcea aici pe un pod ridicător, rabatabil peste poarta turnului. În părţile mai expuse, spre turnul de poartă sau peste apa Nistrului, zidul de incintă era dublat, creînd „zwingere". Artileria de cetate era impresionantă, la mijlocul secolului al XVII-lea ea constînd din 72 tunuri balimeze dispuse de-a lungul incintei şi pe platformele turnurilor acesteia şi din circa 100 tunuri „împărăteşti" mari şi mici instalate în turnurile de colţ [152].

Reţeaua internă de fortificaţii s-a dezvoltat în această etapă în partea estică a spaţiului românesc prin ridicarea unui mare număr de incinte fortificate, în special în jurul unor ansambluri mănăstireşti. Prin zidurile înalte, întărite cu turnuri, prevăzute cu amenajări defensive, aceste incinte constituiau locuri de retragere folosite în diferite împrejurări. Trebuie remarcat că la Iaşi zidurile Curţii domneşti, refăcute, conform informaţiilor documentare, la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi apoi în timpul lui Vasile Lupu [153], erau departe de a constitui un mijloc eficient de apărare. Lipsa unor fortificaţii corespunzătoare se va încerca să fie suplinită prin ridicarea unor incinte întărite în oraşul capitală a Ţării Româneşti Moldova (mănăstirea Golia, dominată de la începutul secolului al XVII-lea de turnul clopotniţei, înalt de aproape 30 m) sau în apropierea sa (mănăstirile Galata, Socola, Aron Vodă, Hlincea, Bîrnova, Copoului).

Importante incinte fortificate aveau să fie construite în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi în prima jumătate a celui următor. La mănăstirea Moldoviţa, ctitoria lui Petru Rareş din 1535, incinta rectangulară era mărginită de ziduri groase din piatră, înalte de 6 m, cu drum de strajă şi guri de tragere în partea superioară, întărită la colţuri de turnuri; dintre acestea se mai păstrează cel de la sud-est, folosit drept clopotniţă, turnul din centrul laturii estice, pe sub care se află intrarea, avînd deasupra două niveluri cu încăperi boltite, la cel superior aflîndu-se goluri de tragere circulare pentru archebuze, precum şi un turn circular, cu două caturi, spre nord-est. Principala ctitorie

[152] Descrierea aparţine lui Evlia Celebi, în *Călători străini*, vol. VI, p. 416—418.
[153] N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 407.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a lui Petru Rareș, mănăstirea Probota, avea să fie înconjurată de incintă la 1550. Laturile acesteia măsurau 88—90 m; zidurile puternice de piatră, sprijinite de contraforturi, înalte de peste 6 m, aveau în partea superioară un drum de strajă sprijinit pe grinzi de consolă și deschideri înguste pentru tragere. Latura estică, mai expusă, era apărată de trei turnuri, cele din colțuri, cu planul pătrat, prevăzute cu metereze și creneluri, cel de la intrare avînd accesul la nivelul superior asigurat printr-o scară exterioară.

Ctitorită de Alexandru Lăpușneanu, care a ridicat în cuprinsul ei încăpătoare case domnești, mănăstirea Slatina (construită între 1554—1561) era înconjurată de ziduri groase de 1,50—1,80 m, înalte de 6—7 m, cu drumul de strajă susținut de stîlpi puternici de piatră. O apărau patru turnuri de colț și un turn la intrare; cel mai puternic, paralelipipedic, cu parter și două etaje, se afla în colțul de sud-est. De la primul etaj se ajungea pe drumul de strajă, încăperea fiind prevăzută cu trei guri de tragere circulare; la nivelul superior deschiderile erau înguste. Ctitorie a Movileștilor, terminată în 1586, mănăstirea Sucevița era înconjurată de o incintă cu planul rectangular, de mari dimensiuni, cu ziduri groase de aproape 2 m, înalte de peste 6 m, cu drum de strajă sprijinit pe console de piatră. Intrarea se făcea în centrul laturii de nord pe sub un turn cu planul pătrat, cu două etaje. La colțurile incintei se află turnuri deosebite ca formă: în colțul de nord-vest, turnul clopotniței, de plan pătrat, cu trei etaje, sprijinit ca și turnul intrării de masive contraforturi adăugate. Celelalte trei turnuri au planul octogonal, dar de proporții și compartimentări diferite: cel dinspre sud-est — cu cinci niveluri, cele dinspre nord-est și sud-vest — cu cîte două caturi.

Ziduri de incintă de piatră, întărite cu turnuri, înconjurau și ctitorii boierești, cum era mănăstirea Secu, ridicată la 1602 din îndemnul marelui vornic al Țării de Jos, Nestor Ureche. Incinta avea un turn clopotniță și patru turnuri de colț; unul dintre acestea era amenajat ca locuință, în partea superioară aflîndu-se deschideri înguste pentru tragere. Turnul dinspre sud-vest avea exclusiv un rol defensiv, la nivelul inferior aflîndu-se guri de tragere circulare, iar la cel superior cîte trei metereze înguste.

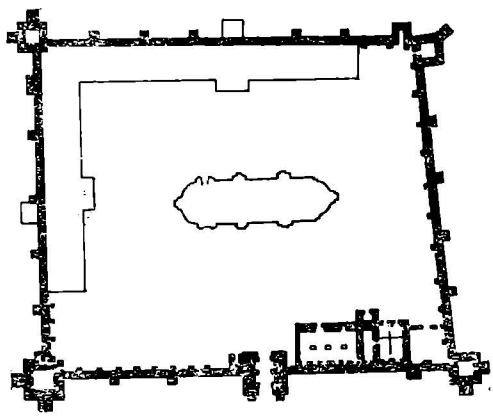

Planul incintei fortificate de la Dragomirna

Dintre incintele fortificate, cea mai puternică este cea a mănăstirii Dragomirna. Zidurile acesteia au fost ridicate în 1627 de Miron Barnovschi în jurul ctitoriei lui Anastasie Crimca. Zidurile, înalte de 11 m, sînt sprijinite la exterior de contraforturi. Drumul de strajă este susținut de picioare de zidărie legate prin arcade. Turnul clopotniței, aflat în mijlocul laturii sudice, interzicea accesul, care se făcea pe sub un gang boltit; în fața acestuia era amenajată o „fossa", mărginită de zidărie de piatră, deasupra căreia se afla un pod mobil manevrabil din interior cu ajutorul unor lanțuri. Cele patru turnuri de colț aveau dimensiuni diferite, cel mai înalt fiind situat în colțul de sud-vest.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În colțul opus se află un turn dublu, cu o mică ieșire spre exterior, fiind prevăzut în partea inferioară cu o „capcană". Accesul în turnuri se face direct din curte, la încăperile boltite de la nivelurile superioare ajungîndu-se pe scări amenajate în grosimea zidului. Drumul de strajă comunică cu turnurile, existînd posibilități de întrerupere a accesului. Zidurile de incintă și turnurile sînt prevăzute cu numeroase guri înguste de tragere.

Diferite elemente defensive cuprind și alte incinte mănăstirești din primele decenii ale secolului al XVII-lea — cele de la Dobrovăț (incintă cu două turnuri pe latura de est ridicată după 1607), Solca (începută între 1612—1622 și terminată în 1667—1668), Bisericani (construită între 1626—1632), Bîrnova (incintă cu un turn în colțul de sud-vest).

Trebuie remarcat că incintele fortificate puteau face față doar atacurilor unor efective relativ reduse, fiind extrem de vulnerabile în cazul folosirii artileriei. Mai trebuie menționată o categorie de amenajări defensive, cu care erau prevăzute unele edificii de cult ridicate în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cele mai multe la Iași sau în împrejurimi. Sînt tainițe și încăperi amenajate cu guri de tragere, în turnuri masive ridicate deasupra exonarthexului — la biserica Barboiului sau la mănăstirea Bîrnova (1626—1628), la bisericile Sf. Ioan Gură de Aur (1627) sau Vovidenia (1645) din Iași. Acestor turnuri masive, prevăzute la niveluri diferite cu tainițe și cu încăperi destinate apărării, li se adaugă amenajarea podului, în jurul bolților, cu drum de strajă și cu guri de tragere, în cazul bisericilor Sf. Ioan Botezătorul din Iași (1635) sau al bisericii Precista din Galați (1646)[154].

La frontiera de sud a spațiului românesc, permanenta agresivitate a Imperiului otoman a avut urmări asupra sistemului de fortificații, care, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a cunoscut o diminuare. Încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea cetatea Severinului fusese distrusă de otomani, care o cuceriseră în 1524. Cetățile Turnu și Giurgiu erau transformate în capete de pod otomane, fiind amplificate prin dublări sau adăugiri de ziduri. O cetate fusese ridicată pentru asigurarea controlului asupra marelui port dunărean care era Brăila, garnizonată de Imperiul otoman în 1540. Reluarea cetăților dunărene avea să fie urmărită de Mihai Viteazul, care a continuat pe acest plan acțiuni întreprinse în secolul al XV-lea de Dan II, Vlad Dracul și Vlad Țepeș.

În condițiile instituirii controlului militar otoman asupra liniei Dunării — control contestat în repetate rînduri prin forța armelor de domnii români — cetățile din adîncime au dobîndit un rol însemnat.

Astfel, cetatea Poienari a continuat să fie folosită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ultima atestare documentară a unui pîrcălab al acestei cetăți — Milcov — datînd din 15 septembrie 1560[155]. Cetatea Oratia de la Podul Dîmboviței și cea de la Tabla Buții au funcționat ca puncte de vamă. Fortificația de la Oratia este foarte probabil cea întîlnită în 1574 de călătorul francez Pierre Lescalopier pe drumul său de la Tîrgoviște către Bran și Brașov, „unde voievodul ține o garnizoană de cîțiva oameni care cu ajutorul doar al unei bariere închid drumul, opresc trecerea celor fără pașaport; ei stau într-un turn în care pătrund folosind o scară lungă pe care o trag după ei"[156]. Cît

[154] Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965, p. 47—50.
[155] *DIR, B., XVI*, vol. III, p. 138—139.
[156] *Călători străini*, vol. III, p. 428.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

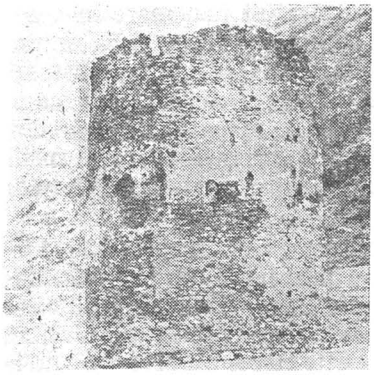

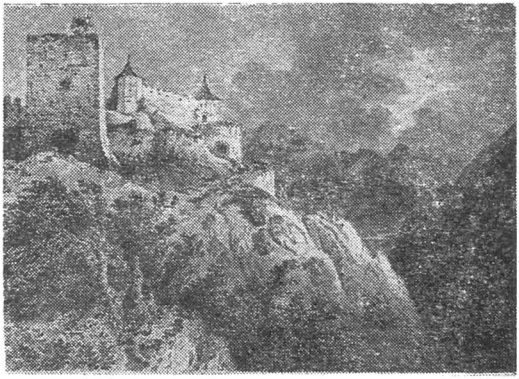

a b

Cetăţi din defilee ale Carpaţilor Meridionali: a. Turnul „Spart" de pe Olt; b. Rîşnovul (fototeca Muzeului Militar Central)

priveşte cetatea de la Tabla Buţii, zidurile ei mai erau folosite în cursul unor acţiuni militare la sfîrşitul secolului al XVII-lea [157].

Cele două reşedinţe domneşti — Bucureşti şi Tîrgovişte — aveau lucrări de fortificaţie a curţilor voievodale amenajate pentru rezistenţă în cazul unor invazii străine. Oraşele respective, la rîndul lor, aveau să fie înconjurate de amenajări defensive. La mijlocul secolului al XVI-lea a fost complet refăcută Curtea domnească din Bucureşti, clădirea fiind mult amplificată după cum au dovedit-o cercetările arheologice [158]. Se poate presupune că această contrucţie impunătoare va fi fost înconjurată şi de un zid de incintă. O îndreptăţeşte atît menţiunea lui Verancsics despre cetatea de la Bucureşti [159], cît şi însemnarea din 1574 a lui Maciej Stryjkowsky despre „poarta de la Bucureşti, curte domnească şi oraş în Ţara Românească" [160].

Mărturii contemporane se referă şi la palisada ce înconjura oraşul. În acest sens pledează relatarea lui Hieronymus Ostermeyer, conform căreia Mircea Ciobanul a pus să se înconjoare Bucureştii, la 1545, cu pari de stejar, sau cea a lui Pierre Lescalopier: „zidurile acestui oraş sînt făcute din trunchiuri mari de copac înfipte în pămînt unul lîngă altul şi legate între ele prin grinzi de-a curmezişul, prinse de acele triunchiuri cu nişte pene lungi şi groase de lemn" [161]. Cu această întăritură a fost identificat şirul de stîlpi groşi de 20—30 cm, ascuţiţi la un capăt, înfipţi în pămînt unul lîngă altul, care au fost descoperiţi — pe o lungime de circa 20 m — în apropierea Curţii vechi [162].

La Curtea domnească din Tîrgovişte, unde în timpul lui Petru Cercel vechilor case domneşti li s-a adăugat un nou corp de clădiri, a fost ridicat un zid de incintă, construit din piatră de rîu şi cărămidă, sprijinit la exterior de

[157] Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească (sec. XIV—XVI)*, Bucureşti 1981, p. 136.

[158] Panait I. Panait, *Curtea domnească din Bucureşti în secolul al XVI-lea*, în BMI, nr. 2/1973, p. 3—9.

[159] *Călători străini*, vol. I, p. 404, nota 57.

[160] *Ibidem*, vol. II, p. 446.

[161] *Ibidem*, p. 426

[162] Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ontraforturi triunghiulare, care închidea o suprafață mult mai mare în comparație cu cel precedent, de cca 3 ha. După unele aprecieri din epocă, în timpul ui Matei Basarab, acest zid a fost dublat cu un altul paralel, ridicat la o distanță le cca 2,50 m, spațiul respectiv fiind umplut cu pămînt și moloz. Intrarea în ncintă se făcea pe sub un turn-clopotniță din care se mai păstrează nivelul nferior, acoperit cu o boltă semicilindrică. Alte porți se mai găseau pe laturile le vest (ulterior închisă) și de sud, o mică ieșire, spre grădină, aflîndu-se ătre est[163].

Fortificațiile existente în jurul curților domnești din București și Tîrgoviște la sfîrșitul secolului al XVI-lea nu puteau face față unor acțiuni miliare purtate cu mijloacele tehnice specifice vremii. Această caracteristică s-a păstrat la București și după ce, pe înălțimi situate în vecinătatea orașului, au ost ridicate două incinte mănăstirești, cu ziduri întărite cu contraforturi, avînd la ntrare turnuri: ctitoria lui Alexandru II Mircea și a urmașilor săi, începută pe la 1568 și terminată înainte de 1585 (cunoscută mai tîrziu după numele celui care i-a inițiat refacerea în 1613—1614, Radu Vodă Mihnea) și ctitoria lui Mihai Viteazul, ridicată în 1588—1591[164].

Lipsa unor întărituri puternice a determinat în 1595 pe Sinan pașa să dispună ridicarea la București și Tîrgoviște a unor fortificații din lemn și pămînt, „palănci" prevăzute cu „băști". Numeroase mărturii contemporane — ale ui Alfonso Visconti, Filippo Pigafetta, Giuseppe Pisculo, Petru Pellérdi, Nichifor Dascălul, precum și a lui Sinan pașa însuși[165] — cuprind descrieri ale acestor întărituri, ridicate într-un timp scurt, prin folosirea unui mare număr de meșteri și a unor însemnate efective militare. Palăncile erau amenajate din stîlpi consolidați cu bîrne, dispuși în două corpuri paralele, spațiul dintre acestea fiind umplut cu pămînt bătut. La exterior au fost săpate șanțuri. Întăriturile erau prevăzute cu mai multe bastioane în care au fost instalate tunuri. La București au fost ridicate, se pare, două fortificații, una în oraș, cu 9 bastioane, a doua — ale cărei urme au fost descoperite prin cercetări arheologice — pe dealul din vecinătatea orașului, în jurul ctitoriei lui Alexandru II Mircea[166]. Fortificația de la Tîrgoviște, mai mare, se afla în partea de nord a Curții domnești, înglobînd în ea și unele ziduri ale acesteia, și în zona învecinată; către răsărit, o tranșee fusese săpată între turnul Chindiei și malul înalt al Ialomiței[167]. Toate aceste fortificații au avut o existență efemeră, cea de la Tîrgoviște fiind distrusă în cursul luptelor din octombrie 1595, iar cele de la București incendiate înaintea retragerii precipitate a lui Sinan pașa[168].

În timpul domniei lui Matei Basarab a fost ridicată la Tîrgoviște o fortificație unică în acea vreme în Țara Românească Muntenia prin caracterul și proporțiile ei. Cronica țării precizează că „s-au îndemnat Matei vodă de a făcut cetatea din Tîrgoviște de iznoavă leatul 7153" (1645)[169], iar Paul de Alep relata,

[163] N. Constantinescu, Cristian Moisescu, *Curtea domnească din Tîrgoviște*, ed. II, București, 1969, p. 16—17; Nicolae Stoicescu, Cristian Moisescu, *Tîrgoviștea și monumentele sale*, București, 1976, p. 98—99.

[164] Ion Ionașcu, *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, București, 1959, p. 51—53, 59, 93—113.

[165] *Călători străini*, vol. III, p. 478, 548—550, 631, 622, 611.

[166] Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 51 și urm.

[167] *Călători străini*, vol. III, p. 550

[168] *Ibidem*, p. 605.

[169] *Istoria Țării Românești*, p. 106.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

descriind oraşul: „Cu mare trudă Matei Voievod îl înconjurase cu o palancă de lemn şi cu un şanţ" [170]. Fortificaţia are un traseu poligonal care se arcuieşte între două puncte situate la peste 3,3 km distanţă de pe terasa înaltă apărată natural a Ialomiţei, sub care se scurgea Iazul Morilor. Valul de pămînt cu palisadă în partea superioară şi cu şanţ la exterior avea o lungime de peste 5 km, fiind întărit spre exterior cu 10 bastioane destinate tunurilor, avînd planul patrulater cu laturile de 40—45 m. În lungul principalelor drumuri de ieşire din oraş fuseseră ridicate porţi zidite din cărămidă, cunoscute după numele căilor pe care se aflau. Se mai păstrează în parte Poarta Dealului, în vecinătatea colţului sud-estic al Curţii domneşti, celelalte porţi fiind situate pe drumurile Buzăului şi Bucureştilor, Argeşului şi Cîmpulungului. Porţile aveau planul dreptunghiular, trecerea făcîndu-se pe sub două arcade cu deschiderea de circa 5 m [171].

Potenţialul defensiv al Ţării Româneşti Muntenia era completat prin diferite incinte fortificate ale unor ansambluri monastice sau ale unor curţi boiereşti, constituind, ca şi în Ţara Românească Moldova, o adevărată reţea de sprijin a unui eventual efort de apărare la proporţii de masă. Prin zidurile înalte de cîţiva metri, uneori prevăzute cu metereze, şi turnurile ridicate de obicei deasupra intrării, aceste incinte fortificate puteau fi folosite şi ca loc de refugiu în cazul unor atacuri de pradă sau al unor răscoale. Zidurile mai puternice puteau avea importanţă în împrejurările unor acţiuni militare ce antrenau efective reduse, de pildă în cazul unor lupte între pretendenţi la domnie. Astfel, în 1631, Matei Basarab, urmărit de Leon Vodă, „s-au închis la mănăstirea din Tismana şi au şăzut acolo 10 zile", iar asediatorii „s-au bătut cu ei 3 zile şi nimic nu le-au putut strica" [172]. Pot fi citate şi exemple în care incintele monastice nu au putut face faţă atacurilor, cum s-a întîmplat în cursul expediţiei otomano-tătare din 1658 [173].

Încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea fusese ridicată Curtea de la Tîrgşor, amintită între scaunele domneşti în timpul lui Neagoe Basarab. Zidul ei, întărit cu contraforturi, închidea o incintă cu planul apropiat de un patrulater, avînd unul din colţuri teşite, cu lungimea de peste 60 m şi înălţimea de peste 4 m, intrarea făcîndu-se pe sub un turn construit din bolovani şi cărămidă [174]. Capacitatea defensivă a acestor ziduri nu era deosebită. Mai puternică era incinta mănăstirii Vintilă Vodă (jud. Buzău) ridicată în 1533—1534, mărginită în trei colţuri de turnuri semicirculare [175].

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, după 1566, a fost ridicată incinta fortificată a mănăstirii Bradu, pe valea Nişcovului (jud. Buzău), a cărei capacitate defensivă era sporită de cele patru turnuri de colţ cu plan circular şi de turnul aflat la intrare. Turnurile şi anumite părţi ale zidului de

[170] *Călători străini*, vol. VI, p. 118.

[171] Nicolae Stoicescu, Cristian Moisescu, *op. cit.*, p. 43—48.

[172] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 98.

[173] De pildă jefuirea mănăstirii Sadova în timpul răscoalei din 1655 (vezi V. Nicolae, *Ctitoriile lui Matei Basarab*, Bucureşti, 1982, p. 94—95) sau mănăstirea Stelea, asediată şi prădată în 1658 (relatarea lui Paul din Alep, *Călători străini*, vol. VI, p. 250).

[174] N. Constantinescu, *Date arheologice şi istorice asupra curţii feudale de la Tîrgşor*, în SCIV, 1969, nr. 1, p. 83—100.

[175] V. Drăghicescu, *Mănăstirea Vintilă Vodă (Buzău)*, în BCMI, XXVI, fascicola 78, 1933, p. 167—171 şi fig. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

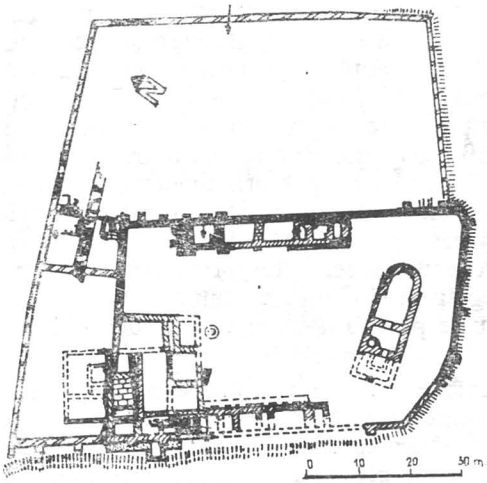

Planul Curții domnești de la Tîrgșor

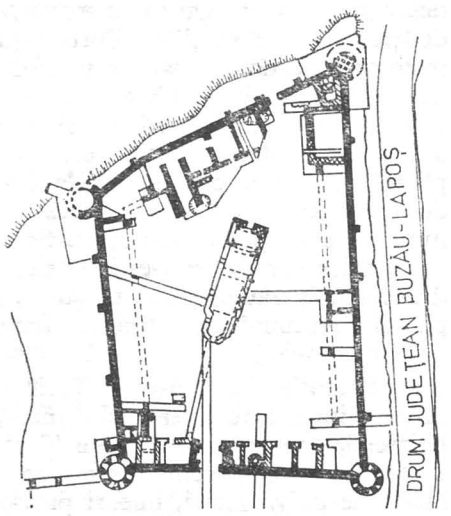

Planul incintei fortificate de la Bradu (jud. Buzău)

incintă erau prevăzute cu guri de tragere în formă de gaură de cheie întoarsă [176].

Un alt exemplu de incintă monastică în care grija pentru potențialul defensiv este ridicată îl prezintă mănăstirea Comana, ctitorie din 1588 a viitorului domn Radu Șerban, care străjuia una din principalele căi de acces dinspre Dunăre către București. Zidurile groase din cărămidă, tencuite, erau dispuse pe un plan patrulater, lungimea laturilor variind între 44 și 61 m. În afara turnului aflat deasupra intrării, incinta era întărită cu patru turnuri de colț, poligonale, avînd la exterior cîte cinci laturi inegale, dintre care două asigurau posibilitatea flancării curtinelor alăturate. Intrarea se făcea, din incintă, pe sub un arc; la primul cat se aflau mai multe guri de tragere, la înălțimea de 1,50 m, iar la cel de-al doilea, deschideri limitate de o mică arhivoltă în partea superioară, încadrată de cîte două mari deschideri dreptunghiulare, toate aflate la numai 0,60 m înălțime [177].

O serie de incinte fortificate au fost ridicate sau refăcute în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în special în anii domniei lui Matei Basarab. Ele erau situate, în numeroase cazuri, în zona de cîmpie — Strehaia, Sadova, Brîncoveni, Căldărușani, Negoești, Slobozia, Măxineni etc. —, dar și în cele delu-

[176] C. Modoran și I. Chicideanu, *Cercetări și rezultate la mănăstirea Bradu*, în BOR, nr. 9—12 / 1976, p. 997—1 004.

[177] Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna, *Evoluția ansamblului fostei mănăstiri Comana în lumina cercetărilor arheologice*, în BMI, nr. 1 / 1974, p. 16—32.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

roase — Brebu, Govora, Arnota, Polovragi etc. Au fost remarcate de contemporani posibilităţile de apărare ale unor întărituri aflate la o relativ mică distanţă de Dunăre [178]. Zidurile puternice şi înalte, prevăzute uneori cu metereze, erau întărite cu turnuri la intrare. La Strehaia incinta patrulateră, străjuită la intrare de un turn cu patru niveluri, avea zidurile înalte, prevăzute la partea superioară cu numeroase guri de tragere. La Cîmpulung, pe locul vechii Curţi domneşti, au fost ridicate zidurile unui ansamblu monastic dominat de un turn monumental. La Tismana, ale cărei fortificaţii adăpostiseră pe Matei Basarab în 1631, au fost ridicate noi ziduri de incintă, cu turnuri şi metereze, cărora li se adăugau alte ziduri înălţate în faţa intrării. Aceste diferite incinte întărite puteau fi folosite la nevoie în scopuri defensive.

Pe străvechiul pămînt românesc dintre Dunăre şi Marea Neagră, în Dobrogea, aflată sub stăpînire otomană, arhitectura militară locală a evoluat pe baza vechilor forme, a turnurilor rotunde. Faptul se poate explica prin eficienţa şi trăinicia fortificaţiilor româneşti anterioare, care, reamenajate, puteau încă sluji apărării în faţa unor atacuri pe apă.

Alături de refacerea sau reconstrucţia fortificaţiilor de pe linia Dunării— Silistra, Hîrşova, Tulcea —, în secolul al XVII-lea, în vremea războiului otomano-polon din 1621, a fost clădită cetatea patrulateră la Isaccea [179], poziţie cheie la întretăierea drumului circumpontic cu Dunărea maritimă. Vechile fortificaţii româneşti ale Chiliei, cărora Ştefan cel Mare şi consilierii săi le acordaseră o atenţie deosebită, apăreau la mijlocul secolului al XVII-lea drept un „castel mare şi falnic, foarte vechi şi bine apărat, fiind foarte trainic" [180].

Silistra, vechiul Drîstor românesc, care era în secolul al XVI-lea reşedinţa administraţiei şi a comandamentului militar otoman şi nu avea la 1636 decît o incintă modestă a palatului [181] pentru apărarea către fluviu, ajunsese la mijlocul secolului al XVII-lea o fortificaţie complexă. Cetatea Hîrşovei a rămas nerefăcută pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, vechile fortificaţii — cu un perimetru evaluat la 3 000 de paşi [182] — şi poziţia sa, între cei doi colţi de stîncă ai malului Dunării, fiind apreciate ca suficiente spre a descuraja un atac. Cetatea Tulcei, de formă patrulateră, situată pe o înălţime ce domina malul braţului Sfîntul Gheorghe, controla un vechi vad transdanubian pe care marea axă de comunicaţie longitudinal dobrogeană se lega cu drumul litoral al Moldovei pontice. Ismailul, fortificaţie de oarecare valoare la 1595, cînd a fost eliberată de oastea lui Aron Vodă, era asemuit, la mijlocul secolului al XVII-lea, cu Chilia şi Cetatea Albă [183].

Atacurile piraterești ale cazacilor asupra ţinuturilor danubiano-pontice au determinat realizarea, mai cu seamă prin prestaţiile localnicilor, a unui adevărat limes maritim care cuprindea Cetatea Albă, Chilia, Tulcea, Armanul Negru (Karaharman), Caliacra, refăcute şi repuse în stare de a rezista unor asedii [184].

[178] Paul de Alep remarca în acest sens mănăstirea Sadova, situată la „o oră şi jumătate" de drum de la Dunăre, sau cea de la Slobozia, cu ziduri ca de cetate, aflată numai la „o zi depărtare" de Silistra *(Călători străini*, vol. VI, p. 221, 277).

[179] *Ibidem*, p. 283, 489.

[180] *Ibidem*, p. 284.

[181] *Ibidem*, vol. V, p. 123; analistica otomană contemporană socotea palatul „o cetate mică de piatră" *(Cronici turceşti*, vol. II, p. 112).

[182] *Călători străini*, vol. VI, p. 450.

[183] *Ibidem*, p. 443.

[184] *Ibidem*, p. 333.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

La mijlocul secolului al XVII-lea fortificațiile și artileria Cetății Albe erau asemuite de faimosul călător turc Evlia Celebi cu acelea ale Galatei, Rhodosului sau Dardanelelor [185]. Trei incinte succesive cu șanțuri adînci, în parte tăiate în stîncă, închideau o suprafață cu un perimetru socotit la 3 060 de pași. Două porți mici permiteau accesul dinspre limanul Nistrului, iar intrarea principală, dinspre uscat, cu trei rînduri de porți ferecate, mai era încă străjuită, simbolic, de uriașele tunuri de 40 de palme — în care puteau încăpea chiar și 2 oameni — folosite în marele asediu din august 1484. Vechea cetate patrulateră cu mari turnuri rotunde la colțuri, construită sub voievodul Ștefan al II-lea al Țării Românești Moldova — „un serai crăiesc cu fața spre Nistru" —, era reședința comandantului *(dizdarului)* și totodată depozitul central de provizii și pulberăria. Pe zidurile castelului 7 mari tunuri balimeze își îndreptau gurile spre intrarea de pe mare în liman. Numeroasele turnuri și curtinele dispuneau de cca 180 de piese de artilerie grea și ușoară [186].

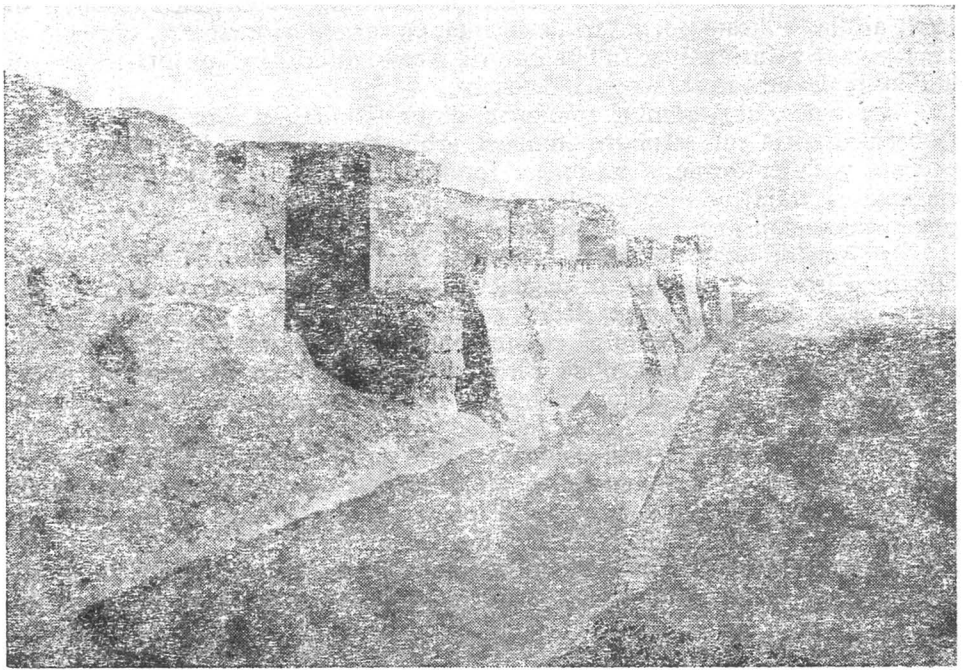

Șanțul cu escarpa și contraescarpa zidite și o parte a incintei Cetății Albe (fototeca Muzeului Militar Central)

Cetatea Chiliei avea, la mijlocul secolului al XVII-lea, o latură a incintei, cu o lungime de 1 000 de pași, bătută de apele Dunării, iar cea dinspre țărm, cu o extindere de 2 000 de pași și un șanț adînc de un stat de om, inundată de apele revărsate ale fluviului. Numeroase turnuri — al lui Gedik Ahmed

[185] *Ibidem*, p. 410.
[186] *Ibidem*, p. 409—411.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

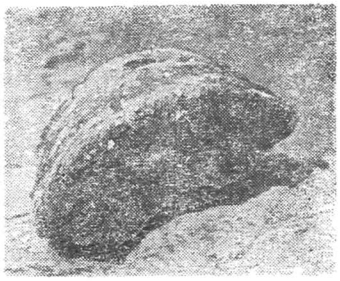

Fundaţiile turnurilor şi curtinei de nord a cetăţii Armanului Negru de la Vadu (jud. Constanţa); fragment din ţeava unui tun de mare calibru din secolul al XVII-lea descoperit în săpăturile arheologice

paşa, Roşu, al comandantului străjii, închisorii, al lui Melek Ahmed paşa şi Farului — asigurau flancarea curtinelor.

Trei deschideri prin incinta cetăţii permiteau ieşirea la Dunăre, alte două — dintre care una cu două porţi ferecate, străjuită de o parte şi de alta de turnuri, iar alta pe la turnul închisorii numită semnificativ Loğa (Loggia) — îngăduiau accesul dinspre uscat. Incinta cu „porţile dinspre apă" era dublată, formînd un „zwinger", lesne de transformat într-un şanţ inundabil. În colţul estic al incintei, pe malul fluviului, se afla vechiul castel patrulater cu un perimetru de 500 de paşi, înconjurat de două rînduri de şanţuri adînci. O poartă mică ferecată permitea accesul în castel, sediul comandamentului şi, în acelaşi timp, principalul depozit de armament şi arsenal al cetăţii. Reţeaua stradală interioară, regulată „ca şi ornamentele de şah", avea particularitatea de a ascunde, sub *pavelele* de lemn, canale inundabile, noi obstacole în calea unor eventuali asediatori [187].

Alături de Caliacra, vechea cetate a lui Dobrotiţă şi a lui Mircea cel Mare, reamenajată şi funcţională, o singură altă cetate mai străjuia ţărmul dobrogean al Mării Negre a secolului al XVII-lea. Fortificaţie patrulateră, cu mari turnuri rotunde la colţuri, înălţată la 1626, cetatea Armanului Negru

[187] *Ibidem*, p. 444—445.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

avea o circumferință de 1 100 de pași, fiind amplasată la vărsarea celui mai sudic braț al Dunării în mare. Rolul ei era de a controla și interzice această încă însemnată legătură maritimo-fluvială, des folosită de șăicile căzăcești pentru raziile piratерești pe complexul lagunar Razim (Razelm), pînă adînc în inima Dobrogei nordice, la Babadag, sau, prin Dunavăț, spre Tulcea [188].

Cetățile dobrogene, care au păstrat în această epocă trăsăturile esențiale anterioare, au constituit un reazem pentru otomanii care le stăpîneau în efortul de respingere a raidurilor prădalnice ale cazacilor (trupe de frontieră poloneze). Refăcute sau dezvoltate, în unele cazuri, cu mînă de lucru din provincie sau furnizată de domnii Moldovei sau Munteniei, ele constituiau un ansamblu, gîndit anterior de conducerea politică românească, pentru apărarea provinciei în fața acțiunilor agresive externe. Încercările unor domni români de a le recupera s-au înscris eforturilor periodice ale țărilor române — mai ales în vremea lui Mihai Viteazul — de a asigura propriul hotar dinspre Imperiul otoman și, deopotrivă, tendinței naturale de eliberare și reunire a Dobrogei la patrimoniul teritorial străbun. În acest sens este grăitoare informația unui cronicar otoman din secolul al XVII-lea, conform căruia Mihai Viteazul, declanșînd războiul antiotoman, și-a îndreptat oastea spre „toate schelele, orașele și cetățile de pe malurile Dunării și ale Mării Negre" [189].

Apărarea teritoriului românesc în fața invaziilor venite dinspre vest era asigurată prin rețeaua de fortificații dezvoltate în Țara Românească Transilvania atît la frontieră, cît și în adîncime. Documentele de epocă atestă că în perioada de după 1550 s-au modernizat fortificațiile Sibiului, iar la 1570 a început refacerea cetății Oradea. Noul sistem consta în bastioane scunde cu „urechi" și turnuri de apărare, construite pe suprafețe mari de teren pentru ca eficacitatea focului artileriei să fie cît mai mică.

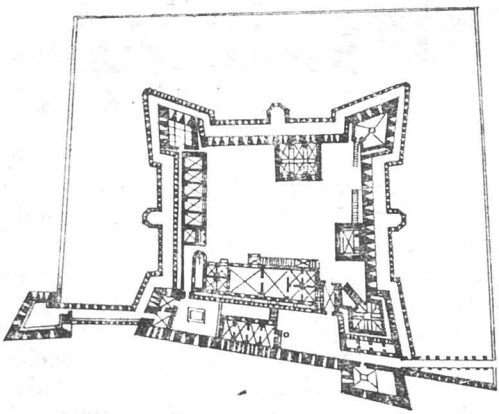

Planul cetății **Gherla**

Un alt sistem, introdus în cetatea Gherla, cuprindea bastioane în formă de pană, fără „urechi", pentru ca la 1570, la cetatea Oradei, să fie folosite bastioane în formă de pică, prevăzute cu „urechi".

[188] Tudor Mateescu, *Une ville disparue de la Dobroudja — Karaharman*, în „Tarih Enstitüsü Dergisi", 1971, p. 297—343 și cercetările arheologice ale C.S.C.I.T.M. — Muzeului de Arheologie și Istorie Constanța (S. Iosipescu, G. Custurea, C. Chera).

[189] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 224.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

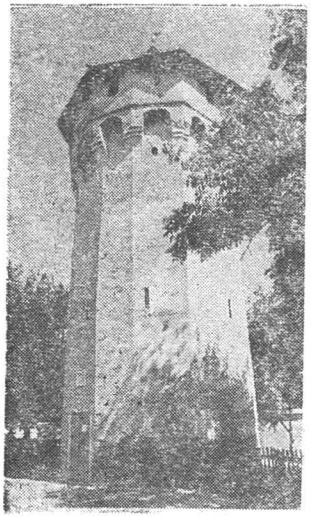

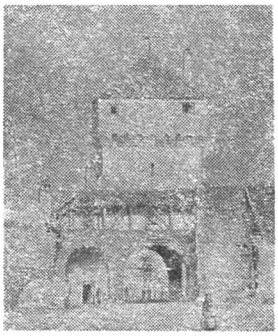

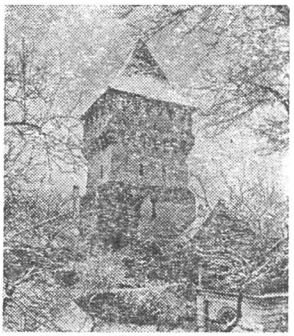

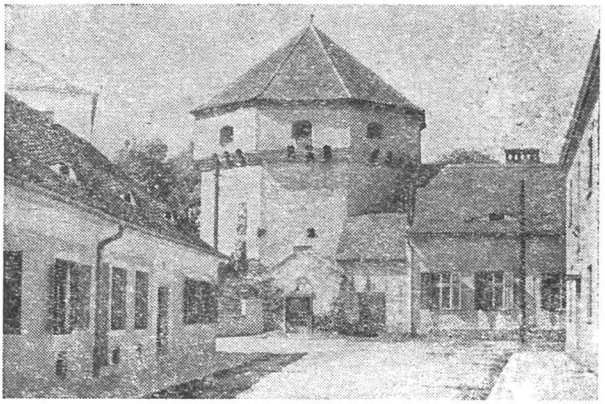

Turnuri ale cetății Sibiului (fototeca Editurii Meridiane; Album J. Böbel — Complexul Muzeal Sibiu)

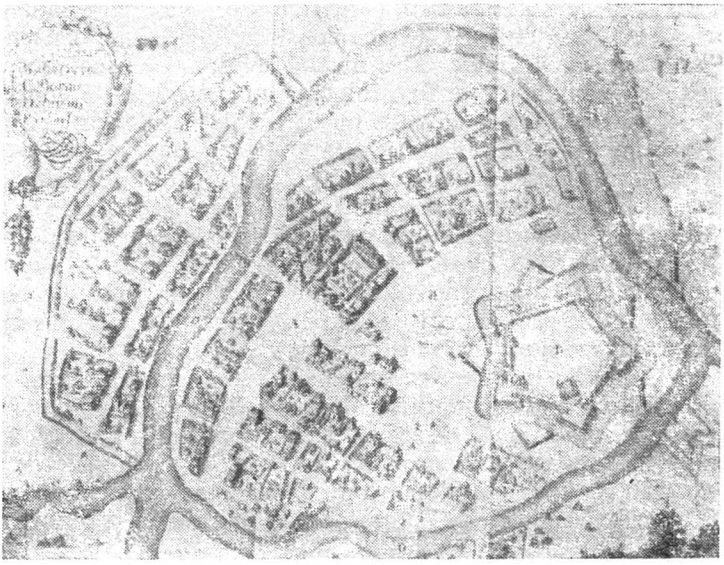

Planul cetății Satu Mare și împrejurimilor (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

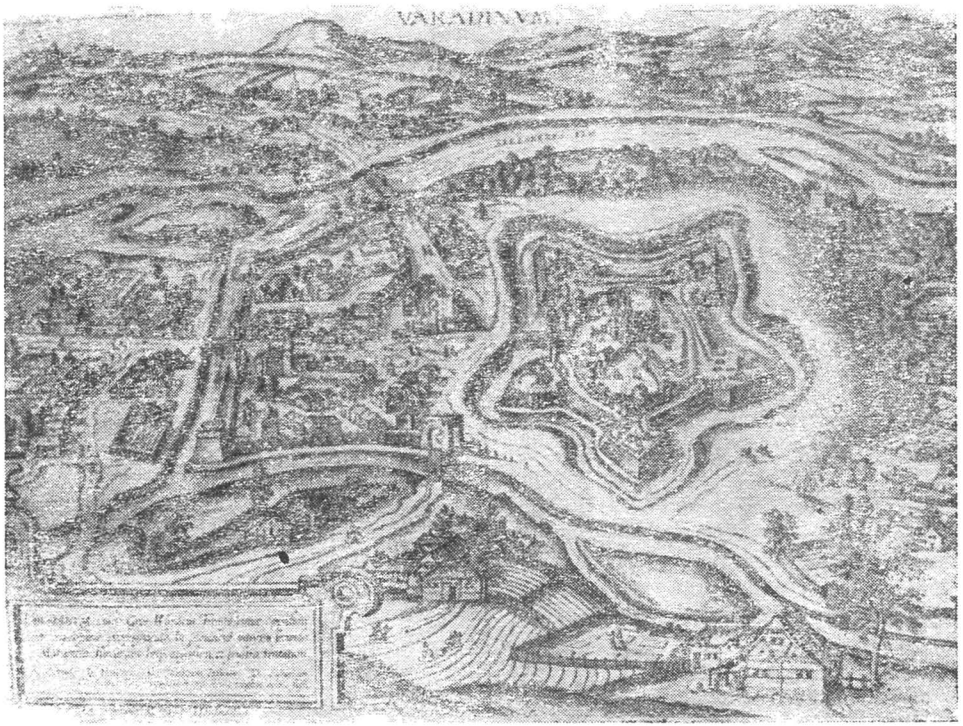

Cetatea Oradei și împrejurimile — gravură de la începutul secolului al XVII-lea de G. Houfnägel (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Pentru ca fortificațiile să reziste loviturilor artileriei inamicului, iar apărătorii să poată executa tirul orizontal, începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea s-a redus înălțimea construcțiilor, s-au consolidat bazele acestora și s-a coborît apărarea către nivelul solului. De asemenea, lemnul, care putea lua cu ușurință foc, a fost înlocuit cu materiale de construcție neinflamabile, îndeosebi cu cărămidă, care nu se aschia la impactul cu proiectilele artileriei așa cum se întîmpla cu piatra.

Numeroase cetăți vechi au fost, astfel, adaptate noilor împrejurări, lor adăugîndu-li-se bastioane pentru piese de artilerie și curtine noi (Chioar, Sibiu, Brașov etc.), în timp ce altele au fost construite din nou (Oradea, Alba Iulia, Aiud, Satu Mare, Tîrgu Mureș etc.). După înăbușirea mișcării secuiești din anul 1562 s-au construit două noi cetăți în partea de sud-est a Țării Românești Transilvania, menite să supravegheze pe secui și să împiedice declanșarea unor noi revolte.

Cetățile de margine erau construite, întreținute și înzestrate pe seama fiscului, cele mai puternice fiind Oradea și Chioar, comandanții (căpitanii) acestora avînd un rol de seamă în viața politică și militară a principatului românesc intracarpatic. În același timp, cetățile și zidurile de apărare ale orașelor se aflau în grija populației localităților respective, îndeosebi a breslelor meșteșugărești, care aveau fiecare de apărat un turn și o porțiune de zid în caz de asediu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

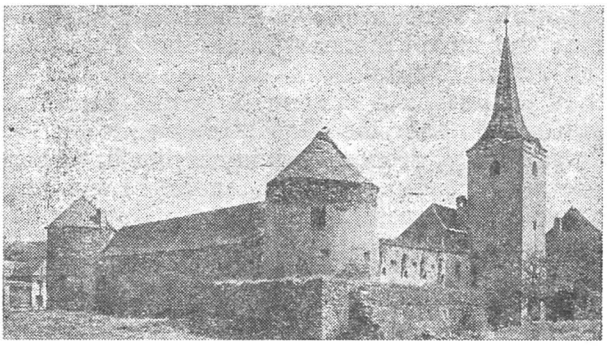

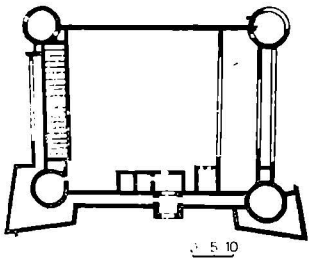

a

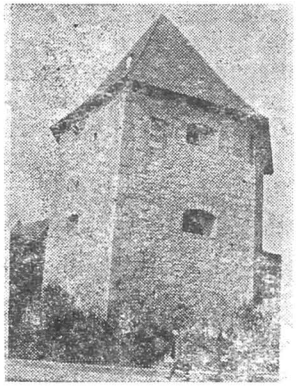

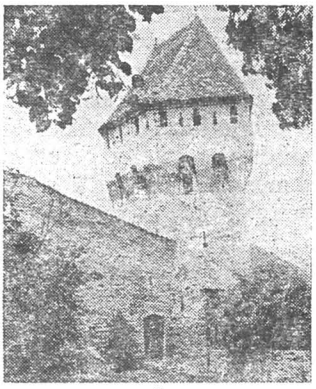

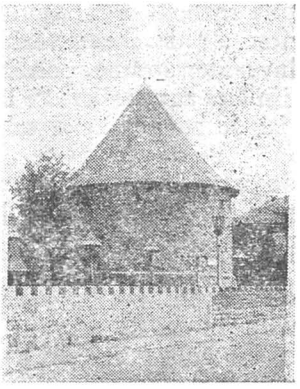

b

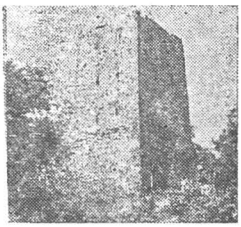

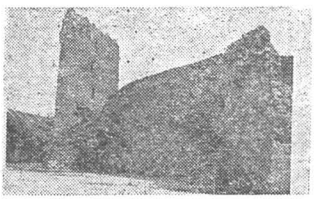

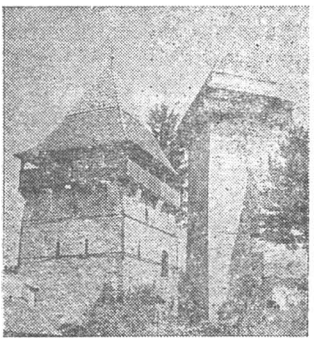

e

c

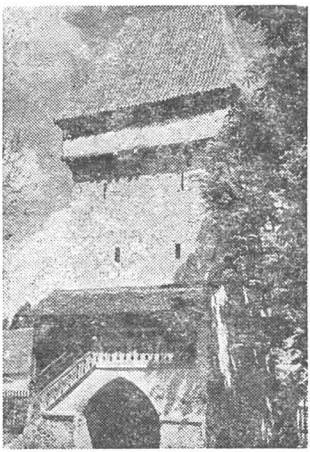

d

Tipuri de fortificaţii din Ţara Românească Transilvania: a. castel medieval cu adaptarea unor bastioane — Racoşul de Jos (vedere generală şi plan) b. turnuri de incinte urbane — Cluj-Napoca, Sighişoara şi Baia Mare c. turnuri izolate de fortificaţii orăşeneşti — Braşov, Baia Mare d. detalii de cetăţi ţărăneşti — turn pupitru de la Codlea, turn de poartă de la Agnita e. incintă bisericească fortificată — turn de poartă de la Apold (fototeca Editurii Meridiane; Muzeul Judeţean Baia Mare)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Asemeni celorlalte componente ale structurii militare românești, fortificațiile, îndeosebi cele de hotar, au avut un rol însemnat în susținerea efortului militar al Unirii românilor sub Mihai Viteazul.

În ansamblul său, sistemul de fortificații existent în spațiul românesc în această epocă a evoluat pe baza celui anterior, modificările intervenite purtînd amprenta condițiilor politice, economice și, deopotrivă, schimbărilor în tehnica de construcție pe plan central sau sud-est european. Astfel, tendinței Imperiului otoman de a lipsi principatele române de această osatură esențială a efortului de apărare i s-a dat un răspuns eficace, găsindu-se modalități de păstrare a capacității sistemului defensiv.

Pe de o parte, s-a întărit rețeaua internă de fortificații — mănăstiri, castele —, deosebit de importantă pentru desfășurarea luptei de apărare în condițiile războiului întregului popor. Răspîndite în profunzimea teritoriului românesc ele deveneau veritabile puncte de sprijin ale luptei de apărare în cazul invaziilor străine, polarizînd în jurul lor potențialul militar local sau cel repliat din fața agresorilor. Pe lîngă aceasta, fortificațiile din adîncime aveau rolul esențial de adăpostire și salvare a conducerii politice și militare, a avuțiilor țării.

Pe de altă parte, în pofida repetatelor cereri exprese ale Porții, cordonul de cetăți de frontieră a fost menținut în liniile sale esențiale și chiar întărit — prin reamenajări ale vechilor fortificații — mai ales către vestul și estul spațiului românesc.

Existența unei rețele dense de fortificații pe întinderea spațiului românesc crea, firesc, posibilități sporite pentru optimizarea efortului de apărare. Rezistența în cadrul acestora înterzicea sau limita inamicului posibilitățile de cucerire a unei părți sau a întregului teritoriu românesc și instituirea controlului militar deplin asupra lui. În același timp, se creau facilități sporite pentru apărare în executarea manevrelor de forțe și mijloace, în pregătirea acțiunii de respingere a dușmanului dincolo de hotare. Într-o consemnare contemporană epocii lui Mihai Viteazul se relatează, în legătură cu rolul „fortărețelor țării", că voievodul, aflînd de invazia armatei conduse de Sinan în 1595, „imediat își împărți trupele și le repartiză în fortărețele importante ale țării, pentru a împiedica ravagiile pe care dușmanii obișnuiau să le înfăptuiască, de îndată ce intrau în orice țară; în acest timp, el, cu o tabără mobilă de numai șase mii de oameni, căută un loc potrivit, pentru a hărțui inamicul [. . .]" [190].

Concomitent, dispunerea fortificațiilor în spațiul românesc crea condiții favorabile desfășurării unei apărări eșalonate în adîncime, începînd încă de la frontiere, obținîndu-se timpul necesar mobilizării, concentrării și dirijării forțelor proprii pe direcțiile sau în zonele direct amenințate.

Componentă de seamă a sistemului defensiv românesc, fortificațiile au reprezentat în această perioadă, ca și în cea precedentă, un sprijin însemnat al desfășurării luptei de apărare a ființei politice și patrimoniului teritorial al poporului român.

[190] *Ibidem*, p. 216.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

EFORTURI MILITARE PENTRU REDOBÎNDIREA INDEPENDENŢEI DEPLINE A STATELOR ROMÂNEŞTI ŞI ÎNFĂPTUIREA UNITĂŢII POLITICO-STATALE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-lea

CONTEXTUL INTERNAŢIONAL

Deceniile trei-cinci ale secolului al XVI-lea au constituit un moment culminant în expansiunea Imperiului otoman pe continentul european, marcată de campaniile sultanului Süleyman Magnificul în Ungaria (1526—1541), soldate cu desfiinţarea acestui stat şi transformarea părţilor sale centrale în paşalîc cu reşedinţa la Buda (1541). De asemenea, Poarta a obţinut o serie de victorii militare împotriva Imperiului habsburgic, oştile otomane asediind Viena în anul 1529, fără însă a reuşi să-şi adjudece integral vechile posesiuni ale regatului medieval ungar. Imperiul habsburgic a devenit chiar vasal Porţii, acceptînd să plătească tribut pentru o parte din teritoriile Ungariei dispărute, pe care reuşise să le ocupe.

A fost epoca în care s-a impus totodată statutul internaţional al ţărilor române de principate autonome aflate sub suzeranitatea Porţii, situaţie care consfinţea continuitatea fiinţei politice a poporului român. Aşa cum arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „spre deosebire de celelalte popoare din bazinul dunărean, care fuseseră integrate Imperiului otoman sau Imperiului habsburgic, poporul român a reuşit să-şi păstreze autonomia statală" [1].

Dispariţia ca stat a Ungariei — regat care în repetate rînduri încercase să-şi impună dominaţia în ţările române Transilvania, Moldova şi Muntenia — nu a însemnat însă şi încetarea agresiunilor dinspre frontiera vestică a spaţiului carpato-danubiano-pontic asupra statalităţii româneşti. În locul fostului stat agresiv al Ungariei, la această frontieră s-au instalat — extinzîndu-şi posesiunile — cele două imperii aflate în concurenţă: habsburgic şi otoman. O serie de conflicte de ordin dinastic au fost utilizate de cei doi competitori pentru a-şi „legitima" pretenţiile de stăpînire asupra Ţării Româneşti Transilvania. Fostul voievod al acesteia, Ioan Zápolya (1510—1526), obţinuse titlul de rege al Ungariei (1526—1540) şi cedase, prin tratatul de la Oradea (1538), acest titlu Habsburgilor, cărora urma să le revină după moartea sa. Naşterea unui moştenitor al lui Ioan Zápolya a dat otomanilor pretextul să invoce pentru fiul acestuia, Ioan II Sigismund (1541—1571), titlul regal şi, concomitent, stăpînirea tuturor teritoriilor fostei Ungarii.

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, Bucureşti, 1977, p. 322—323.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Aceste conflicte de ordin dinastic, folosite ca pretext, au favorizat într-o măsură accentuată afirmarea statului românesc Transilvania ca o entitate politică distinctă. Concomitent cu transformarea celei mai mari părți a Ungariei în pașalîcul de la Buda (1541) voievodatul românesc intracarpatic și-a afirmat temeinic caracterul de sine stătător, constituind, împreună cu Banatul și Partium (Maramureș, Satu Mare, Crasna, Solnocu Mijlociu și Exterior, Bihor, Zarand și Arad), principatul Transilvaniei. Aflat sub suzeranitatea Porții — la fel ca și celelalte două state românești extracarpatice —, Transilvania își lega și mai temeinic destinul istoric de ansamblul statalității românești, contopindu-se, ca și înainte, într-o „Țară" românească unică în fața invaziilor străine.

Noua realitate politică a principatului a fost întărită prin hotărîrea dietelor de la Tîrgu Mureș (ianuarie 1542) și Turda (martie 1542). Aceste hotărîri au declanșat reacția imperiilor învecinate. Habsburgii au constituit un „regat" în părțile vestice și nordice ale fostei Ungarii, proiectînd o amenințare gravă asupra întregului spațiu românesc. Poarta, din dorința de a-și asigura o bază de operații de unde să poată controla la nevoie evoluția politică a statalității românești în ansamblu, a anexat prin forță o parte a Banatului și a Crișanei, organizînd în aceste teritorii pașalîcul cu centrul la Timișoara.

Astfel, prăbușirea ca stat a Ungariei medievale, ca urmare a expansiunii Porții, a avut drept rezultat modificarea situației politico-strategice la frontiera vestică a statalității românești. Imperiul otoman a devenit vecin nemijlocit la vest, iar Imperiul habsburgic în nord-vest, ambele urmărind cu tenacitate supunerea și anihilarea organizării de stat românești. Deopotrivă, s-a mai adăugat o circumstanță agravantă. Lipsită de un stat propriu, clasa conducătoare ungară a încercat să-și deplaseze centrul activității politice în Transilvania, conturîndu-se astfel pericolul transformării prin forță a caracterului românesc al politicii principatului, fiind evidente tentativele de a-i imprima alte obiective și evoluție decît ale statalității românești în ansamblu. Pavăza redutabilă împotriva acestei amenințări ungare deosebit de gravă au constituit-o însă tradiția politică de stat românesc a Transilvaniei, gravitarea ei tot mai accentuată — economic, politic, militar și cultural — spre celelalte țări românești, fondul etnic majoritar românesc și, deopotrivă, acțiunile multiple ale principatelor extracarpatice care urmăreau anihilarea acestui pericol ce atenta la unitatea organică a ființei politice a poporului nostru.

Imperiul otoman, vecin spațiului românesc la sud, vest și sud-est, constituia încă o forță politico-militară de mare anvergură, care s-a implicat adînc în jocul de putere de pe continentul european. În Balcani, Bosnia a devenit provincie a Porții, în timp ce Croația și Slovenia au trecut sub autoritatea Imperiului habsburgic, devenind zone de ciocnire a intereselor celor două imperii. În Asia, Poarta a ocupat Bagdadul (1535), Yemenul, Adenul (1538) și Basra (1545), cuceriri care au transformat Golful Persic și Marea Roșie în „lacuri turcești". Puterile europene au încercat să se opună acestei expansiuni uriașe a Porții, care le prejudicia interesele economice și politice. Dacă în Oceanul Indian îndeosebi portughezii opuneau Porții o forță navală apreciabilă, în Mediterana conflictul era susținut în primul rînd de Veneția în Levant și de Spania în părțile centrale și vestice ale bazinului mediteranean (Ponant). După încheierea alianței cu Franța (1536) însă, victoria flotei otomane la Prevesa (septembrie 1538) împotriva forțelor alianței creștine (Statul papal, Impe-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

riul romano-german, Veneția, cavalerii de Malta), comandate de Andrea Doria, a adus Porții, pentru scurt timp, supremația în bazinul Mării Mediterane.

În fața acestor succese de ordin militar, pentru a contrabalansa alianța otomano-franceză, Habsburgii au încercat o apropiere de șahul Persiei. Cavaleria persană, slab înarmată, neposedînd arme de foc, nu a putut constitui însă un adversar redutabil, capabil să provoace prin deschiderea unui nou teatru de război la flancul oriental al Porții o slăbire a frontului otoman european. Astfel că Imperiul otoman, vecinul statalității românești pe cea mai mare întindere a frontierelor sale — care răsluise teritoriului românesc zone însemnate: Dobrogea, Banatul și o parte a Crișanei, cetățile moldovene la Marea Neagră sau „capetele de pod" de pe malul stîng al Dunării —, se înfățișa, prin forță militară și extensie teritorială, ca factorul politic cel mai însemnat din Europa.

În nordul și jumătatea de est a teritoriului românesc, o altă putere medievală de proporții, Polonia, era implicată, de asemenea, în competiția de forțe pe plan european, manifestîndu-și deschis veleitățile anexioniste în spațiul carpato-danubiano-pontic. În 1533 Polonia a încheiat o „pace veșnică" cu Imperiul otoman, pentru a se asigura astfel în privința rivalității deschise cu Habsburgii și conflictului cu Rusia.

Prin Uniunea polono-lituaniană de la Lublin (1569), Polonia s-a angajat tot mai adînc, din punct de vedere politic, în stepele nord-pontice, la frontierele otomano-tătare, fapt ce a generat neînțelegeri cu Poarta, fără însă ca acestea să ducă la o ruptură. În această zonă limitrofă s-au refugiat, potrivit unui raport polon către Curtea vieneză, „oameni proveniți din diferite popoare, ruși, români și chiar supuși de-ai noștri" [2]. Denumiți cu un termen turcic „cazaci", semnificînd „oameni liberi", „războinici", ei au format trupele de cavalerie ușoară, de frontieră, aflate sub autoritatea nominală a regelui polon. În mod curent însă, din centrele lor de la „pragurile" Niprului (după care au fost numiți „zaporojeni") au susținut o permanentă luptă de hărțuire a garnizoanelor otomane din cazalele de pe litoralul nord-pontic și a forțelor tătărești.

Un concurent de seamă al Poloniei a devenit în această epocă Rusia. Consolidat sub îndelungata domnie a lui Ivan al IV-lea cel Groaznic (1533—1584), care, în 1547, și-a luat titlul de țar, statul moscovit a intrat în luptă pentru stăpînirea teritoriilor baltice și lituane. Conflictul cu Polonia și Lituania a fost declanșat în 1558 prin ocuparea de către oastea lui Ivan al IV-lea a Livoniei, dar superioritatea militară și economică a Poloniei și Lituaniei, ca și intrarea în conflict a Suediei au determinat Rusia să renunțe la pretențiile sale în nord-vest (1582). În schimb, succesele obținute de noul țar pe Volga, pe Don și în zona Mării Caspice, încheiate prin anexarea hanatelor tătare de Cazan și Astrahan, au rămas definitive, încercările Porții, în calitate de putere suzerană a ținuturilor tătărești nord-pontice, de a-și recupera pozițiile pierdute fiind sortite eșecului.

Statul rus și-a elaborat o doctrină proprie de mare putere, a „celei de-a treia Rome" [3]; țarii vor pretinde, considerîndu-se moștenitori ai împăraților bizantini, hegemonia universală, întreg teritoriul care aparținuse cîndva Bizanțului. Vizînd, în perspectivă, ocuparea Constantinopolului și a Strîmtorilor,

[2] Iorga, *Acte și fragmente*, vol. I, 1895, p. 25, 116.
[3] Vezi *Orașul medieval. Culegere de texte*, București, 1976, p. 300.

Bibliotec... C.C.I.M.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ei au început prin a-şi extinde stăpînirea asupra teritoriilor vecine în scopul ieşirii, într-o primă etapă, la Marea Baltică şi la Marea Neagră. În mod inevitabil, Rusia a intrat în conflict cu Polonia şi Imperiul otoman.

În ansamblu, contextul internaţional se vădea defavorabil luptei ţărilor române pentru redobîndirea independenţei şi realizarea unităţii lor politice. Mari puteri în competiţie reciprocă se aflau ameninţătoare la toate fruntariile spaţiului românesc. Ţinta lor declarată era anexarea teritoriului poporului român, anihilarea fiinţei lui politice şi a identităţii sale etno-culturale. În aceste condiţii, conducerea politică românească a trebuit să dezvolte o strategie adecvată în arena internaţională, capabilă să preîntîmpine realizarea imediată sau de perspectivă a obiectivelor expansioniste ale puterilor vecine. Totodată, s-au impus tot mai mult, ca făgaşul cel mai sigur al salvării fiinţei proprii, făptuirea unirii politice, concentrarea sub o conducere politică unică a energiilor întregului popor în scopul de a îndeplini obiectivele fundamentale ale societăţii româneşti.

EFORTUL POLITICO-MILITAR AL POPORULUI ROMÂN ÎN VREMEA LUI ALEXANDRU LĂPUŞNEANU

În faţa ameninţării concentrice exercitate asupra spaţiului românesc la toate fruntariile, voievozii şi principii români au urmărit perseverent realizarea programului politic ilustrat cu strălucire de Petru Rareş, „ideea dacică", a înfăptuirii statului românesc unitar, fiind soluţia optimă pentru salvgardarea statutului de autonomie şi obţinerea în viitor a deplinei independenţe.

Un prim moment din această etapă, în care s-a vădit, din nou, acţiunea fructuoasă şi salvatoare a frontului militar unitar al celor trei ţări române, l-a constituit anul 1556. Încercărilor Imperiului habsburgic de a-şi institui dominaţia în Ţara Românească Transilvania, prin impunerea lui Ferdinand de Habsburg ca principe, li s-au opus, într-un efort conjugat, detaşamente militare deplasate rapid din Moldova şi Muntenia. Concepţia politică şi conducerea acţiunii au aparţinut domnului Ţării Româneşti Moldova, Alexandru Lăpuşneanu. Reacţia militară românească de eliminare a oricărei prezenţe habsburgice fusese extinsă pînă în nord-vestul Transilvaniei, dincolo de Satu Mare [4], frontul unic românesc de luptă, realizat pe deplin, demonstrînd trăinicia structurilor sale militare.

Alexandru Lăpuşneanu urcase pe tronul Ţării Româneşti Moldova la 1 septembrie 1552, cînd a fost proclamat la hotar domn de către o mare parte a boierimii, care — nota Grigore Ureche — „i-au pus numele Alexandru vodă, pe carile l-au poreclit (după locul naşterii, în Lăpuşna — *n.n.*) Lăpuşneanul" [5]. Prin acţiunile sale el s-a dovedit un domn energic şi hotărît. Pentru a-şi consolida poziţia, avînd în acelaşi timp în vedere şi viitoarele obiective ale domniei sale — refacerea influenţei Moldovei în Transilvania şi Muntenia, alungarea imperialilor dincolo de hotare, ca şi a otomanilor din teritoriile răpite în 1484

[4] Veress, *Documente*, vol. I, p. 160—162.
[5] Ureche, *Letopiseţul*, p. 170.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și 1538 — Alexandru Lăpușneanu a ridicat în sfatul țării oameni noi, diplomați și buni oșteni, alcătuindu-și un comandament de elită (marele logofăt Ion Movilă, vornicii Ion Moțoc și Drăghici Spancioc, marele stolnic Simion Negrilă, ajuns portar de Suceava și hatman etc.). Pe plan extern, în vederea materializării programului său politic, noul domn a căutat să-și asigure frontiera nordică. Bunele raporturi cu Polonia s-au concretizat prin semnarea, la 22 iunie 1553, la Hîrlău, a unui tratat de alianță, vecinul de la nord obligîndu-se să respecte interesele Țării Românești Moldova cu ocazia reînnoirii „păcii veșnice" cu Poarta, în 1553 și 1554.

Alexandru Lăpușneanu, domnul Țării Românești Moldova, cu doamna și fiul său Bogdan voievod — frescă de la Muntele Athos

Astfel asigurat dinspre nord și nord-est, Lăpușneanu a încercat, la început fără succes, să obțină recunoașterea drepturilor sale asupra părților răsăritene ale Țării Românești Transilvania. Planurile de alungare a trupelor de ocupație habsburgice din Transilvania au ținut cont de contextul internațional favorabil, otomanii și polonii, sprijiniți de Franța, urmărind la data aceea același scop [6]. Un corp de oaste moldovenesc, condus de Moțoc, a executat, între 23 și 25 septembrie 1553, o incursiune pînă sub zidurile Bistriței, lovind grupările de forțe ale partizanilor Imperiului habsburgic.

În fața acestei situații, voievozii Transilvaniei, Francisc Kendy și Ștefan Dobó, sprijinitori ai Habsburgilor, au luat grabnic măsuri de apărare: trecătorile au fost închise, pribegii moldoveni mutați spre interior, la Cluj și Dej, iar garnizoana Bistriței reînzestrată cu artilerie. În paralel, Curtea imperială de la Viena făcea apel la bunăvoința Poloniei să insiste pe lîngă domnul Țării Românești Moldova să nu-i atace pe partizanii săi din Transilvania [7], fapt ce demonstra că Alexandru Lăpușneanu atinsese apogeul puterii sale, el devenind adevăratul arbitru al situației politice în țara românească de peste munți.

Autoritatea sa s-a răsfrînt în Țara Românească Muntenia, pe tronul căreia urmărea să aibă un domn fidel. Un corp de cavalerie moldovean a pătruns

[6] Veress, *Documente*, vol. I, p. 126.

[7] I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 192.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în Bucureşti în martie 1554 şi a impus instalarea unui domn recunoscut pentru caracterul său drept şi calităţile de comandant militar. Este vorba de Pătraşcu cel Bun (1554—1557), fiu al lui Radu Paisie şi tată prezumtiv al lui Mihai Viteazul. El era menit să sprijine eforturile domnului Ţării Româneşti Moldova în direcţia îndeplinirii programului politic preluat de la Petru Rareş de dobîndire a deplinei independenţe şi de realizare a unităţii politico-statale româneşti.

Ca prim obiectiv urmărit se impunea intervenţia directă în sprijinul românilor transilvăneni pentru alungarea din principat a ultimelor garnizoane imperiale şi lichidarea grupării nobiliare maghiare şi săseşti partizane Habsburgilor. În calitate de adevărat suzeran al ţărilor româneşti surori, Lăpuşneanu încunoştiinţa dieta transilvană că oştile sale pregăteau intrarea triumfală concomitent în principatul intracarpatic şi în Muntenia a aliaţilor săi, principii Ioan II Sigismund şi Pătraşcu, că dispunea de sprijinul oştirii muntene, şi, în baza tratatelor, de ajutorul armat al tătarilor şi al paşilor otomani de graniţă [8]. În scopul coordonării întregii operaţii, propria sa oaste s-a concentrat în zona Bacău. Mai înainte să înceapă marşul spre pasul Oituz, Lăpuşneanu a trimis un ultimatum dietei transilvane (11 aprilie) — pentru a evita pustiirea teritoriului ţării într-o confruntare cu tabăra prohabsburgică — în care îi cerea să cedeze întrucît imperialii nu erau în stare să apere principatul; în caz contrar, va ataca Braşovul şi celelalte centre de rezistenţă prohabsburgice ale patriciatului săsesc şi magnaţilor maghiari, nu noaptea prin surprindere, ci „ziua cu surle, bombarde şi celelalte instrumente de război" [9].

Acţiunea pentru alungarea trupelor imperiale din principatul românesc intracarpatic s-a produs însă la ordinul domnului moldovean în februarie 1556. Efectivele oastei române, întrunind „curţile" celor două principate extracarpatice, însumau cca 20 000 de luptători, scontîndu-se şi pe sprijinul larg al populaţiei româneşti transilvane şi al unor importante categorii aparţinînd saşilor, secuilor şi maghiarilor. Momentul a fost bine ales, în scopul realizării, în măsura posibilului, a surprinderii, pe vreme de „iarnă aspră şi ger cu vînturi aspre şi rele" [10]. Planul de campanie, executat integral în luna martie, prevedea trecerea la ofensivă pe două direcţii, forţarea Carpaţilor Orientali prin nord, pe la Cîrlibaba, de către corpul de oaste condus de hatmanul Moţoc, iar în sud, a Carpaţilor Meridionali, pe la Bran, de către corpul expediţionar al vornicului muntean Socol. După izolarea principalelor centre de rezistenţă ale adversarului, înaintarea urma să continue în lungul Someşului şi, respectiv, pe direcţia Alba Iulia—Aiud—Turda, în scopul realizării joncţiunii la Cluj. Întreaga operaţie a fost încununată de succes, partizanii Habsburgilor dovedindu-se incapabili să opună o rezistenţă închegată; la începutul lunii martie, la Cluj, a fost reînscăunat principele aliat Ioan II Sigismund. Era un moment de afirmare politico-militară românească, Alexandru Lăpuşneanu acţionînd nu numai în numele muntenilor sau moldovenilor, dar şi al românilor transilvăneni. Asumîndu-şi prerogative de suveran de drept al ţării româneşti intracarpatice, el a convocat stările privilegiate (nobilimea maghiară, patriciatul săsesc, fruntaşii secui) şi le-a cerut supunere. Oraşele săseşti au fost avertizate şi îndemnate la

[8] Veress, *Documente*, vol. I, p. 143; *Cronicile slavo-române*, p. 124—125 (Eftimie); *Călători străini*, vol. II, p. 110—111.

[9] *Hurmuzaki*, vol. II/5, p. 199—236.

[10] Veress, *Documente*, vol. I, p. 159; Ureche, *Letopiseţul*, p. 172.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

supunere, la fel nobilii cunoscuți pentru sentimentele lor prohabsburgice (ca Nicolae Báthory). Oastea moldo-munteană s-a retras din Transilvania abia în noiembrie 1556, după ce dieta a trebuit să acorde și secuilor dreptul de a apela la voievozii de peste munți în cazul că ar suferi silnicii din partea nobililor, fapt ce însemna o recunoaștere a primatului politico-militar al lui Alexandru Lăpușneanu.

Imperiul habsburgic, de teama renașterii unui puternic regat al Daciei la hotarele sale, s-a grăbit să intervină, invadînd nord-vestul Țării Românești Transilvania (ianuarie-februarie 1558)[11]. În această conjunctură, Alexandru Lăpușneanu a ordonat o nouă campanie a oștirii moldovene, concentrîndu-și efectivele luptătoare pe Trotuș, în luna mai 1558, după care forțele sale au înaintat adînc pe valea Mureșului. Rezultatul direct al acesteia a fost instalarea dregătorilor moldoveni pe domeniile Ciceului, Cetății de Baltă și Rodnei[12].

Acțiunile energice ale domnului român au demonstrat puterilor vecine, din nou, cu forța evidenței, posibilitatea realizării unei uniri politice a românilor, a reconstituirii străvechii Dacii. La rîndul lor, adversarii Unirii au încercat să înlăture „primejdia" printr-unul din mijloacele tradiționale ale arsenalului marilor puteri de ingerință în treburile altor state: înlăturarea conducătorului politic, ale cărui program și acțiune constituiau un pericol pentru scopurile lor imediate și de perspectivă, prin intervenție militară fățișă. A fost nevoie de o coalizare a tuturor adversarilor realizării independenței și unității politico-statale românești, de sprijinul financiar al cercurilor politice europene protestante, pentru ca acest domn, care părea a fi în măsură să materializeze „ideea dacică" în interesul întregului popor român, să poată fi înlăturat.

Intervenția străină în Țara Românească Moldova s-a produs „în al nouălea an al domniei lui Alexandru"[13], obiectivul urmărit fiind înlocuirea domnului, subordonarea țării prin impunerea pe tron a unui prinț străin de țară. Omul potrivit să-și asume acest rol aventuros s-a oferit singur — Iacob Heraclid Despot[14] (18 noiembrie 1561 — 6 noiembrie 1563), care în scurtă

[11] *Hurmuzaki*, vol. XV/1, p. 534—535.

[12] *R.* Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527—1546)*, București, 1978, p. 128; *Hurmuzaki*, vol. XV/1, p. 541, 543—544, 548, 550.

[13] Ureche, *Letopisețul*, p. 172—176.

[14] Izvoarele contemporane îl fac originar din Sicilia, Samos sau Creta. Vorbea curent „frînceşte, latineşte, greceşte şi nemţeşte", franceza, polona, româna. Îmbina în chip strălucit principiile politice ale Italiei renascentiste, ale Occidentului protestant și ale Levantului bizantino-otoman. După moartea despotului de Samos în serviciul căruia fusese, acest urmaș politic al lui Aloisio Gritti a pornit să cutreiere Europa, dotat cu acte plăsmuite prin care se dădea drept fiul defunctului, hotărît să-și croiască o situație grație inteligenței, îndrăznelii și lipsei sale de scrupule. Stabilit în Franța, aliata Porții, sub numele de Iacob de Marchetti (1547), Iacob Heraclid, devenit faimos prin duelurile sale, a intrat în conflict cu justiția regatului și, urmărit fiind sub acuzația de crimă premeditată și jaf, a fost nevoit să se refugieze în tabăra adversă, găsind adăpost la curtea lui Carol Quintul (1553). Pentru calitățile sale de oștean și de cărturar, la 22 octombrie 1555 împăratul îi înmînă la Bruxelles diploma de cavaler și conte palatin, recunoscîndu-l ca „Heraclid Iacob Basilicos Despot de Samos", act care i-a deschis porțile tuturor Curților europene. În martie 1558 se afla în Transilvania; asistînd la campania lui Lăpușneanu, soldată cu recuperarea cetăților sale, și-a făurit planul parvenirii, cu sprijinul imperialilor, polonilor și al lui Ioan II Sigismund, la tronul Moldovei. Ca diplomat al Curții transilvane, a fost trimis la Suceava, unde a încercat, pe de o parte, să-l cîștige pe Lăpușneanu, numindu-l, potrivit realității politice, „ilustru principe al Moldovei și al Țării Românești" și pretinzîndu-se rudă cu doamna Ruxandra (prin familia Branković din care descindea soția lui Petru Rareș, doamna Elena), iar pe de altă parte, să-și asigure sprijinul marii boie-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

vreme a reușit să obțină ajutor militar din Polonia și de la Habsburgi. Despot și-a părăsit tabăra de la Kezmark, ajungînd, la începutul lunii noiembrie 1561, aproape de hotarul Moldovei. Îl însoțeau 2 000 de mercenari, îndeosebi pușcași pedeștri și cîteva detașamente de călăreți silezieni și unguri [15]. Mizînd pe voința de unire a tuturor românilor, el și-a făcut cunoscută, printr-o proclamație către moldoveni, dorința de a ocupa tronul, sugerînd că este în măsură să materializeze „ideea dacică" a unirii țărilor române într-un singur stat, în hotarele vechii Dacii, cerînd în schimb supunere și sprijin în provizii din partea locuitorilor [16].

După ce — datorită netei superiorități în dotare cu tehnică de luptă — a împrăștiat detașamentele lui Lăpușneanu în apropierea satului Verbia de lîngă Botoșani, Despot „a luat cetatea Sucevii, în care a aflat multe bogății pe care le-a împărțit oștenilor" [17]. Atrași de programul său politic, de promisiunea unirii, deschis exprimată, „boierii și nobilii țării i s-au închinat și i-au jurat credință", la fel și slujitorii, tuturor făgăduindu-le „cu cuvinte dulci [. . .] să le facă bine mai mult decît vor pofti ei". Moțoc, logofătul Movilă, vornicul Spancioc, Barnovschi — hatman și portar al Sucevei, precum și numeroși alți boieri și pîrcălabi de cetăți i s-au alăturat [18]. În asemenea condiții, Despot a putut strînge o oaste, care, potrivit unor izvoare, avea un efectiv de aproximativ 28 000 de oameni, dispunînd de 16 tunuri [19]. Cu aceste efective el a obținut o nouă victorie asupra trupelor lui Lăpușneanu, locul înfruntării fiind pe malul stîng al Prutului, în apropiere de Huși.

În scurt timp, domnia lui Despot s-a dezvăluit întregii Moldove în adevărata ei înfățișare. Locuitorii țării românești de la est de Carpați, jigniți prin nerespectarea tradițiilor, jefuirea bisericilor de obiectele de aur, sărăciți prin birurile de nesuportat, au ajuns repede să înțeleagă că noul domn, departe de a urmări împlinirea idealurilor românești, era pus doar pe căpătuială și reprezenta, în fond, interesele puterilor străine.

Asumarea de către el a unui ideal scump — unirea românilor prin refacerea Daciei străvechi — n-a fost decît un pretext pentru a cîștiga încrederea țării. La fel de neacoperită s-a dovedit a fi și promisiunea inițierii unui război de independență împotriva Imperiului otoman — o amplă ofensivă pe direcția

rimi. Planurile sale de uzurpare fiind descoperite, a fost nevoit să părăsească în grabă Moldova și să se refugieze la Brașov, apoi în Polonia, de unde, prin intermediul lui Francisc Zay, căpitan general al Caşoviei, a solicitat sprijinul Habsburgilor. O primă încercare de a invada Moldova cu trupe de mercenari a eșuat în ianuarie 1561. Reluînd imediat pregătirile, în schimbul sprijinului imperial pentru ocuparea tronului Moldovei, el a promis lui Ferdinand I de Habsburg că-i va supune această țară și va permite instalarea garnizoanelor împărătești în trei orașe moldovene. (Ureche, *Letopisețul*, p. 172—177; Neculce, *Letopisețul*, p. 19; *Cronicile slavo-române*, p. 142; Veress, *Documente*, vol. I, p. 151—158; 192—200; I. Corfus, *op. cit.*, p. 116—117; *Hurmuzaki*, vol. II/5, p. 473—480, vol. XV/1, p. 365; *Călători străini*, vol. II, p. 133—134; N. Iorga, *Nouveaux matériaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Héraclide dit le Despote prince de Moldavie*, București, 1900, p. 1—8; E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos, Seigneur de Samos, Marquis de Paros, Comte palatin et Prince de Moldavie*, Paris, 1889, p. 13, 15—128, 148—216).

[15] *Călători străini*, vol. II, p. 123—124.

[16] Veress, *Documente*, vol. I, p. 200

[17] *Cronicile slavo-române*, p. 142; Ureche, *Letopisețul*, p. 174.

[18] *DIR, A., XVI*, vol. II, doc. 159, p. 162—163; *Călători străini*, vol. II, p. 173—175 (I. Belsius); Veress, *Documente*, vol. I, p. 200.

[19] *Călători străini*, vol. II, p. 125.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Galați — Reni —, cu scopul „să iasă înainte de toate la Brăila, la Dunăre și la Cetatea Albă, împreună cu Tighina și din tîrgul Ciubărciu, la rîul Nistru și Chilia" [20] și să asigure reîntregirea Țării Românești Moldova.

În realitate însă, „bărbat — cum îl aprecia un contemporan — de o fire năvalnică" [21], ignorîndu-și promisiunile, Despot a urmărit foloase strict personale, lovind în interesele imediate și majore, ca și în aspirațiile întregii țări. Din această cauză reacția generală împotriva lui nu a întîrziat. Despot a fost înlocuit din domnie de hatmanul Ștefan Tomșa, „un om oarecare dintre boieri", originar din ținutul Orhei, și care, foarte popular în oștire, și-a asigurat sprijinul întregii țări [22].

Înlăturarea lui Despot a prilejuit o acțiune militară de un gen deosebit a oștirii lui Ștefan Tomșa, care, după ce a nimicit prin surprindere detașamentele de mercenari, a organizat asediul Sucevei. „Închis în cetatea cea cu turnuri tari a Sucevei", împresurată de oștenii lui Tomșa la 8 august, Despot a încercat să reziste cu cei 700 de mercenari care formau garnizoana în speranța că aliații săi din Polonia și din Imperiul habsburgic îi vor trimite grabnic ajutoare. Două zile mai tîrziu, asediatorii, care dispuneau de 4—5 tunuri, au declanșat un atac puternic, trăgînd cu artileria asupra porții de intrare în cetate. Atacul a fost repins, asediații reușind în zilele următoare să „spargă" de mai multe ori încercuirea pentru a se aproviziona cu alimente.

Primind în sprijin un detașament militar transilvănean, care dispunea și de cîteva piese de artilerie, asediatorii au reluat atacurile cu mai multă vigoare în a doua jumătate a lunii septembrie 1563. Oștenii lui Tomșa „au săpat șanțuri și tunele și au făcut un drum tainic și au ajuns pînă la porți și au așezat armele cele grele și aruncătoare de foc, adică puști, și au început a bate în cetate cu tot felul de măiestrii" [23].

Se cuvine subliniată înverșunarea și multitudinea de căi și mijloace prin care asediatorii, Tomșa însuși, au căutat să cucerească cetatea, cu atît mai mult cu cît apărarea era condusă de un specialist ca Despot, autor al unui tratat de artă militară, care sintetizează și modalitățile de aplicat în defensiva unor centre fortificate [24]. „Și a fost război ziua și noaptea și vărsare de sînge și pieire de ostași" scrie cronicarul [25]. Podul mișcător din fața porții principale în cetate a fost distrus în cele din urmă de asediatori, care își concentraseră în acest sector efortul principal.

Părăsit nu numai de aliații săi pe care-i dezamăgise — exemplul cel mai concludent constituindu-l Albert Laski, nobil polon căruia-i promisese Hotinul —, dar și de mercenari, aventurierul ajuns prin intervenția puterilor străine pe tronul Țării Românești Moldova a fost nevoit, în ziua de 5 noiembrie 1563, să capituleze și „îmbrăcatu domnește au ieșit afară din cetate, mai sus de Suceava, la Areni, unde era țara adunată și să închină Tomșii" [26]. El a predat domnului Tomșa însemnele domniei și a solicitat iertarea.

[20] *Ibidem*, p. 193.
[21] *Ibidem* p. 263.
[22] Ureche, *Letopisețul*, p. 180—181; *Cronicile slavo-române*, p. 185.
[23] *Cronicile slavo-române*, p. 143—144; Ureche, *Letopisețul*, p. 186; *Hurmuzaki*, vol. XI, p. 61.
[24] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 430.
[25] *Cronicile slavo-române*, p. 144.
[26] Ureche, *Letopisețul*, p. 187; *Călători străini*, vol. II, p. 268; *Cronicile slavo-române*, p. 145.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Respingînd propunerea lui Despot de a fi lăsat să plece în surghiun, noul voievod l-a judecat ca trădător de țară în numele căreia l-a pedepsit, lovindu-l primul cu topuzul, după care boierii și oștenii l-au tăiat cu săbiile, atît pe el, cît și pe puținii colaboratori ce-i rămăseseră credincioși.

Sfîrșitul lui Despot este pilduitor pentru răspunsul pe care totdeauna poporul român l-a dat uneltelor puterilor străine, folosite de acestea pentru a-și atinge scopul de cucerire sau dominare a pămîntului străbun. În fruntea țării nu poate sta decît un fiu al poporului român, care îi înțelege interesele și aspirațiile și care nu pregetă în apărarea acestora. „Episodul" Despot demonstrează istoricește că unirea politico-statală de la sfîrșitul veacului al XVI-lea, deziderat pentru care lucraseră și militaseră generații și generații de înaintași, nu era posibil a fi înfăptuită de un exponent al intereselor străine. Românía medievală unită nu putea lua naștere decît prin gîndul și fapta unui om ieșit din sînul neamului, pentru care idealurile acestuia erau mai presus decît propria viață trecătoare. Totodată, lupta pentru independență nu trebuia să fie declanșată angajînd militar puterea suzerană ca „mandatari" ai unei alte puteri străine, ci pe linia organică a propriilor interese ale poporului român. Așadar, Independența și Unirea, obiective ale luptei de veacuri a poporului român, nu se puteau obține decît prin el și pentru el.

Noul domn, Ștefan Tomșa, care se bucura de sprijinul Țării Românești Transilvania și dacă nu de acceptarea, cel puțin de neutralitatea Poloniei, spera să obțină și recunoașterea din partea Porții. Sultanul însă, după o scurtă ezitare, l-a recunoscut din nou ca domn pe Alexandru Lăpușneanu, căruia i-a acordat sprijin armat, apreciindu-i atît calitățile de comandant de oaste, cît și, mai ales, tactul diplomatic.

Prin restaurarea lui Lăpușneanu cei interesați în subjugarea spațiului românesc își vedeau însă interesele periclitate. Imperialii regretau pierderea pozițiilor lor în Țara Românească Moldova, iar Polonia, căreia i se ceruse în termeni ultimativi Hotinul, se temea de perspectiva redeschiderii conflictului pentru Pocuția. Indiferent însă care i-ar fi fost intențiile în privința recuperării teritoriilor moldovene ocupate, el nu și le-a mai putut materializa deoarece „în al patrulea an din domnia lui a doua, Alexandru a căzut în boală rea și de moarte și prevăzîndu-și moartea a dat schiptrul singurei stăpîniri fiului său Bogdan" [27].

Ioan II Sigismund, principele Țării Românești Transilvania, a continuat rezistența în fața presiunii habsburgice. Oastea transilvană a reușit să despresoare Hustul, să elibereze cetatea și ținutul Chioarului. Agresiunea neașteptată a beilerbeiului Timișoarei, Mustafa pașa, care a ocupat prin surprindere o nouă parte a Crișanei, cu cetățile Giula, Ineu, Șiria (1567), ca și hotărîrea Porții de a încheia pacea cu Habsburgii (17 februarie 1568) au dus la încetarea ostilităților. Noul împărat Maximilian de Habsburg (1564—1576) se angaja să respecte integritatea teritorială a principatului românesc transilvan, să-i recunoască lui Ioan II Sigismund titlul princiar și să-și demanteleze cetățile de graniță dinspre Transilvania. Prin acordul încheiat la Speyer (1570), Habsburgii recunoșteau ca aparținînd de drept Țării Românești Transilvania comi-

[27] *Cronicile slavo-române*, p. 147 (Azarie).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Turn de poartă al cetății Brașovului cu stema orașului

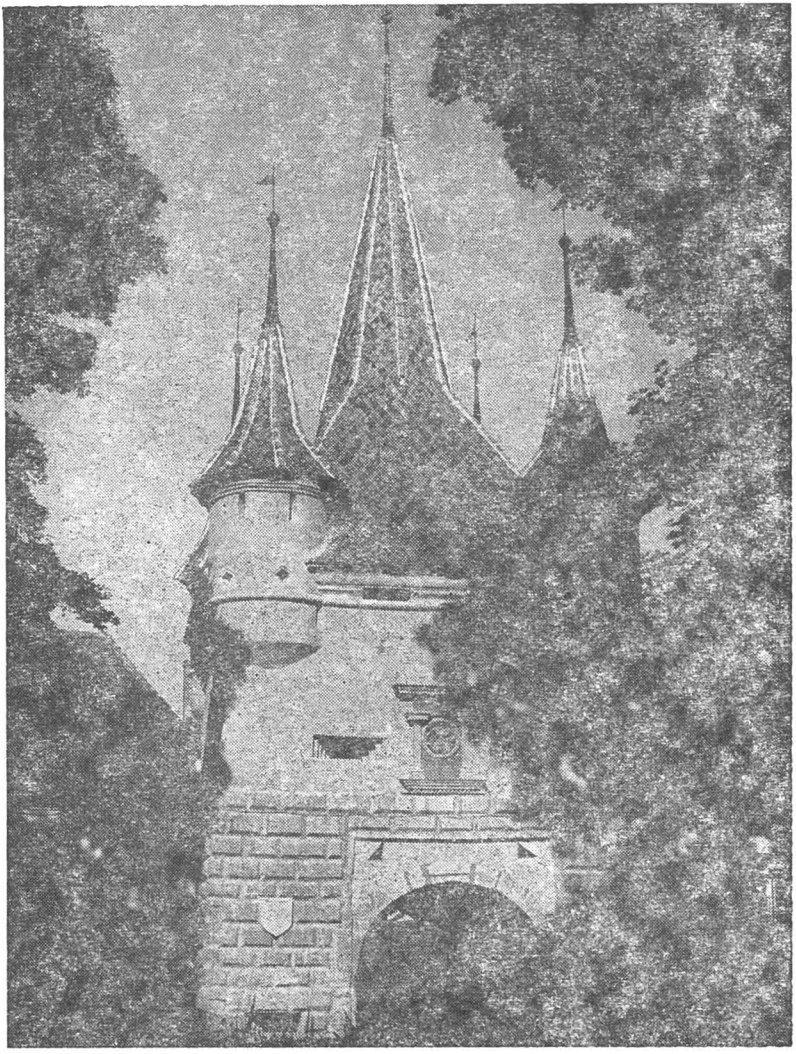

tatele — locuite majoritar de români — Lugoj, Caransebeș, Bihor, Solnocu de Mijloc, Crasna, Maramureș.

Dar, la 1571, moartea prematură a lui Ioan II Sigismund (14 martie) a redeschis confruntarea între cele două imperii, otoman și habsburgic. Timp de cinci ani (1571—1575) Țara Românească Transilvania redevenea teatru de acțiuni militare pentru Habsburgi și otomani, primii contînd să-și apere interesele prin susținerea candidaturii lui Gaspar Békes la tronul princiar, ultimii prin susținerea lui Ștefan Báthory (27 aprilie 1571 — ianuarie 1586). În această situație, cînd frecvente intervenții străine aveau ca obiectiv teritoriul românesc intracarpatic, pentru salvgardarea autonomiei și integrității țărilor române era necesar ca pe tronurile de la București și Iași să se afle principi în măsură să facă față situației, iscusiți comandanți militari și buni diplomați.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

RĂZBOIUL ANTIOTOMAN DIN ANUL 1574 CONDUS DE ION VODĂ CEL VITEAZ

În galeria ilustrilor comandanți de oști care s-au afirmat în lupta pentru apărarea integrității teritoriale și cîștigarea deplinei independențe a țărilor române istoria a așezat la loc de cinste pe Ion Vodă cel Viteaz (1572—1574). Trăsăturile personalității noului domn al Țării Românești Moldova sînt relevate atît de adversari, cît și de prieteni: „Era de minte ascuțit, de cuvînt gata și se vedea că-i harnic nu numai de domnie, ci și altor țări să fie cap mai mare" — menționează Grigore Ureche[28]; „era un om foarte primejdios, rău și cu minte adîncă, elocvent și învățat în cărți" — scrie Azarie[29]; „bărbat înalt de stat, frumos la chip, cu ochii mici și amenințători, cu un trup puternic, plin de putere" — Leonhard Gorecki[30]. Ca domn s-a intitulat el însuși, în actele cancelariei: „Ion voievod, fiul lui Ștefan voievod", deci fiu al lui Ștefăniță, nepot al lui Bogdan al III-lea și strănepot al lui Ștefan cel Mare.

Ion Vodă, rămas, în primul rînd, „fiul faptelor sale"[31], s-a impus istoriei, conducînd lupta românilor moldoveni pentru restaurarea independenței lor depline și a urmat acest drum pînă la capăt, pînă la sacrificiul suprem. A manifestat atenție și grijă față de răzeși, care reprezentau încă cel mai numeros contingent al oștirii. La rîndu-le, răzeșii căutau în domnie un sprijin împotriva marii boierimi. În preajma bătăliei de la lacul Cahul — menționează cronicarul Gorecki — pedestrimea moldoveană ținea pe domn în mijlocul ei „temîndu-se nu cumva să-l înșele boierii, să-l dea viu în mîinile turcilor [. . .]. Pentru că pedestrașii, toți țărani, aveau o deosebită credință și iubire pentru Ion Vodă"[32]. Iar un raport din Istanbul, redactat la scurt timp după bătălia de la Jilișteș, explică credința locuitorilor țării către domn prin politica aspră a acestuia față de „cei mai puternici"[33]. S-a arătat, consecvent, deosebit de sever față de unii boieri care unelteau și a poruncit confiscarea unor sate mănăstirești[34]. Mărturiile, deși succinte, îngăduie să se afirme că acțiunile lui Ion Vodă au avut un caracter general și s-au răsfrînt, probabil, asupra proprietăților ctitoriilor mai importante. Rațiunea unor atare confiscări a fost de a spori veniturile și domeniile domniei; impunerea forțată a mănăstirilor pentru împlinirea unor necesități ale cîrmuirii a fost practicată și anterior, de exemplu de către Iliaș Rareș.

Ion Vodă a luat, de asemenea, măsuri și pentru întărirea vieții economice. În 1573 a bătut o monedă de aramă avînd pe avers chipul său, cu inscripția în slavonă „Părintele Moldovei", iar pe revers, în mijloc, stema țării, capul de bour, cu o stea în cinci colțuri deasupra. Emisiunea venea în sprijinul tranzacțiilor interne curente, asprul fiind moneda îndeosebi folosită. În felul acesta el a înlăturat pierderile suportate anterior de negustorii moldoveni (o scrisoare

[28] Ureche, *Letopisețul*, p. 194.
[29] *Cronicile slavo-române*, p. 148.
[30] Leonhard Gorecki, *Descrierea războiului ce a purtat Ion domnul Moldovei în anul 1574*, în Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, vol. III, p. 203—252.
[31] Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, 1, București, 1943, p. 259.
[32] L. Gorecki, *op. cit.*, p. 240.
[33] *Hurmuzaki*, vol. II/1, p. 686—687.
[34] Ureche, *Letopisețul*, p. 197; *Cronicile slavo-române*, p. 149.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a sultanului Süleyman Magnificul din 1564 precizează că negustorii din Moldova primesc pentru mărfurile vîndute în Polonia aspri de aramă care nu circulă decît în această țară, iar la întoarcere sînt obligați să-i preschimbe, suferind astfel „pierderi considerabile în comerț"). Emisiunea monetară oficială din 1573 a avut însă pentru toate țările române și o semnificație politică, echivalînd practic cu o declarație de independență față de Poartă.

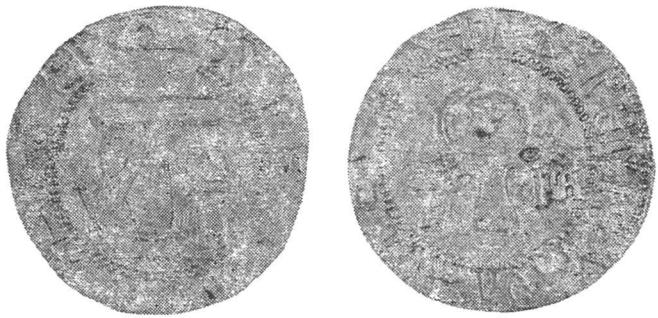

Monedă de aramă „akce" din 1573 cu chipul lui Ion Vodă cel Viteaz, domnul Țării Românești Moldova, și stema țării

Politica sa externă s-a desfășurat la început în limitele impuse de suzeranitatea otomană; în paralel însă Ion Vodă a întreprins unele acțiuni menite să consolideze poziția țării. Astfel, cu Polonia, raporturile fuseseră clarificate după incursiunea executată de oastea Moldovei în Podolia, soldată, printre altele, cu retrocedarea Hotinului. În octombrie 1572, Ion Vodă a reafirmat, printr-o solie specială trimisă dietei polone, simțămintele sale de prietenie. Dieta, la rîndu-i, a poruncit dregătorilor Coroanei să sisteze orice ajutor pentru Bogdan Lăpușneanu. În cursul negocierilor diplomatice privind succesiunea la tronul Poloniei (regele Sigismund al II-lea August încetase din viață la 7 iulie 1572), domnul Moldovei a trimis dietei două scrisori, reafirmînd preferința sultanului pentru alegerea ca rege fie a unui nobil polon, fie a lui Henric de Valois, fratele lui Carol al IX-lea al Franței. După ce Henric a fost ales suveran al Poloniei au circulat vești că unii candidați respinși, îndeosebi din tabăra imperialilor, s-ar pregăti de o intervenție armată. Ca urmare, dieta polonă s-a adresat pentru ajutor voievodului Moldovei și principelui Transilvaniei. Ion Vodă a anunțat partea polonă că este „cu totul gata" să dea ajutorul militar solicitat (2 octombrie 1573). Intervenția nu a mai fost însă necesară și la încoronarea noului suveran, la Cracovia, în februarie 1574, a participat și o delegație oficială din Moldova.

Cu autoritățile habsburgice Ion Vodă a căutat să mențină bune raporturi, încercînd chiar să realizeze o apropiere. Dar planurile fostului domn, Bogdan Lăpușneanu, de a reveni cu sprijin habsburgic în Moldova (iarna 1572—1573), lipsa de înțelegere a reprezentantului imperial Hans Rueber față de propunerile voievodului și politica de temporizare a Vienei față de otomani, toate acestea au determinat eșuarea încercării de apropiere.

Raporturile cu Poarta au fost cele stipulate anterior: plata tributului, transmiterea feluritelor documente oficiale otomane către statele vecine etc.

În conjunctura generală a epocii, Ion Vodă nu avea cum să obțină sprijin politic, diplomatic și militar într-o eventuală angajare militară cu forțele Porții; interesele puterilor europene erau departe de proiectul unei alianțe antiotomane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

La izbucnirea conflictului din 1574, în afara unui corp de cavalerie cazac, oastea românească a înfruntat doar cu propriile forţe una din cele mai mari puteri militare ale Europei.

Războiul româno-otoman din anul 1574; obiective; desfăşurarea acţiunilor militare; consecinţe. Încă din ultima decadă a lui februarie 1574, lui Ion Vodă i s-a pretins în mod oficial de către Poartă să dubleze haraciul; în caz de refuz urma să fie chemat de îndată la Istanbul, iar o eventuală împotrivire curmată pe calea armelor. În martie, sultanul a cerut principelui Transilvaniei şi paşei de Buda să împiedice orice încercare de refugiere a domnului Moldovei spre teritoriile lor.

La numai doi ani de la urcarea lui Ion Vodă pe tron, cercurile politice conducătoare otomane au hotărît intervenţia armată pentru schimbarea sa din domnie, intenţionînd să-l înlocuiască cu Petru, fratele lui Alexandru al II-lea Mircea, voievodul Ţării Româneşti Muntenia.

În faţa acestei situaţii, Ion Vodă a hotărît să nu accepte sporirea haraciului, care crescuse de la 15 000 de galbeni în 1541 la 30 000 în 1552 şi la 40 000 în 1568 [35], a convocat „adunarea ţării", cerîndu-i sfatul, reamintindu-le boierilor şi dregătorilor de diferite trepte că orice mărire a haraciului înseamnă o nouă apăsare pentru cei ce plătesc dările, fără să existe asigurarea că Poarta nu va veni curînd cu alte pretenţii; alternativa propusă era de a organiza rezistenţa armată. „Aşa, Ion Vodă umplînd pe toţi de nădejde, cu glas mare strigară că lîngă dînsul vor peri toţi, cum s-au şi tîmplat" — consemnează Grigore Ureche [36]. Amintirea victoriilor din vremea marelui Ştefan, dorinţa de libertate au determinat adoptarea hotărîrii de a se respinge cererea sultanului. Bizuindu-se pe sprijinul celor mulţi, Ion Vodă a hotărît să „ţie ţara sub sabie" şi i-a comunicat ceauşului venit de la Istanbul refuzul Moldovei de a plăti un haraci mai mare, act ce echivala cu denunţarea tratatelor încheiate şi reinstalarea stării de război între cele două state. Faţă de această atitudine fermă a domnului român, oficialităţile de la Istanbul au reacţionat prin forţă fără întîrziere, urmărindu-se un obiectiv politico-militar clar şi precis: înlăturarea de la domnie a lui Ion Vodă şi instalarea pe tronul Moldovei a preferatului Porţii, Petru.

În planul de campanie al comandamentului otoman se prevedea invadarea ţării cu două grupări de forţe, pe două direcţii ce se conjugau strategic spre zona centrală a teritoriului românesc vizat. Gruparea principală, care urma să se concentreze în zona Bucureşti, constituită din forţele sangeacbeiului de Nicopol şi dintr-un detaşament de munteni şi pusă sub comanda lui Petru Şchiopul, avea misiunea să înainteze pe direcţia principală Bucureşti — Buzău — Focşani, să respingă trupele de acoperire dispuse de Ion Vodă pe Milcov, după care să acţioneze în lungul Siretului, spre cetatea de scaun. Cea de a doua grupare de forţe, formată din trupele raialelor Tighina şi Cetatea Albă şi cîteva detaşamente de tătari, avea misiunea de a ataca dinspre sud-est, a pustii părţile răsăritene ale Moldovei, uşurînd acţiunea forţelor principale. Concepţia strategică a comandamentului otoman avea în vedere ca astfel să oblige oastea română să lupte cu forţele dispersate pe două fronturi pentru a putea fi scoasă din luptă într-un timp cît mai scurt. Este de remarcat că gru-

[35] Mihai Maxim, *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les annees 1538—1574*, în „Bulletin", 2/1972, p. 249—254.
[36] Ureche, *Letopiseţul*, p. 198.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

RĂZBOIUL ANTIOTOMAN CONDUS DE ION VODĂ CEL VITEAZ; CAMPANIA DIN PRIMĂVARA ANULUI 1574

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

pările de invazie, concentrate și puse în acțiune din două zone depărtate una de alta, își puteau uni eforturile în adîncime, angajînd frontal și flancînd dispozitivul defensiv al românilor. Armata de invazie, care, după unele estimări, număra aproape 100 000 de oameni, beneficia de importante mijloace de luptă și materiale, între care intrau și peste 100 de tunuri.

În ceea ce-l privește, Ion Vodă și-a alcătuit și el un plan de campanie judicios gîndit. Desfășurarea evenimentelor din lunile aprilie-mai 1574 ne dezvăluie faptul că scopul politico-strategic fundamental al planului adoptat de voievodul român era dobîndirea și apărarea cu orice preț a independenței și integrității țării, după care ar fi urmat o reglementare politică acceptabilă a raporturilor sale cu Poarta. Pentru realizarea acestui deziderat vital, planul prevedea mobilizarea generală și punerea sub arme a tuturor celor apți de luptă, concentrarea oastei într-o poziție centrală, de unde, la timpul potrivit, să acționeze rapid pe linii interioare împotriva celor două grupări agresoare înainte ca acestea să pătrundă pe teritoriul țării, pentru a evita astfel transformarea Moldovei în teatru de război.

Considerînd gruparea adversă de la sud-vest ca fiind cea mai periculoasă, domnul român a hotărît ca, luîndu-și măsuri de acoperire și siguranță a flancului stîng, să se îndrepte cu grosul forțelor spre hotarul cel mai amenințat al țării. Totodată, el a prevăzut și încheierea unor alianțe militare.

Pentru punerea în aplicare a acestui plan, Ion Vodă a luat în timpul scurt care-i mai rămăsese o serie de măsuri importante. În primul rînd a chemat la oastea cea mare pe răzeși, tîrgoveți, meșteșugari, pe dregătorii de diferite trepte și boierimea, pînă la rangurile cele mai de sus, preocupîndu-se totodată de completarea înzestrării cu armament a oștirii. O atenție aparte a acordat voievodul dotării oastei cu piese de artilerie, reușind să dispună pînă la angajarea confruntării cu puternicul dușman de 110 guri de foc, între care 80 erau tunuri de calibru mare, cantitate de tehnică militară pe care nici un domn român nu o atinsese. A stabilit, de asemenea, modul de folosire cît mai eficace a cavaleriei pe cîmpul de luptă, armă prin excelență mobilă și manevrieră care, prin acțiuni îndrăznețe și rapide, trebuia să angajeze pe inamic de la distanță, să-l hărțuiască, producîndu-i pierderi, să execute manevre în flancuri și spate în scopul încercuirii și nimicirii principalelor forțe ale adversarului. În ceea ce privește infanteria, arma de bază a oștirii române, sprijinită masiv de focul artileriei, avea ca misiune angajarea bătăliei cu grosul forțelor inamice și nimicirea acestora prin luptă corp la corp.

O măsură deosebit de importantă a vizat pregătirea pentru apărare a cetăților și evacuarea tezaurului, averilor și familiilor căpeteniilor administrative și militare în puternica cetate a Hotinului, unde era pîrcălab Lupu Huru.

Împăratul romano-german Maximilian al II-lea era informat de reprezentantul său din Istanbul că domnul Moldovei „își strînge o armată mare de băștinași și locuitori ai granițelor care vin din toate părțile" [37]. Împreună cu cetele boierilor, curtenilor și lefegiilor oastea lui Ion Vodă cuprindea aproape 20 000 de pedeștri, 9 000 — 10 000 de călăreți și numărul de tunuri arătat mai sus. O serie de izvoare documentare atestă că, pentru completarea efectivelor oastei, Ion Vodă a căutat să angajeze oșteni cu leafă, recrutați din țările vecine.

Încă din timpul mobilizării trupelor, două solii au pornit spre Polonia. Prima solicita regelui Henric încuviințarea de a se aduna la Liov, Camenița și în

[37] *Hurmuzaki*, vol. II/1, raportul din 4 mai 1574, p. 686—687.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

alte centre lefegii în ajutorul Moldovei. Suveranul Poloniei şi consiliul său au refuzat însă cererea, date fiind politica de bună înţelegere cu otomanii şi recentul sprijin diplomatic de care beneficiaseră din partea Porţii. A doua solie s-a îndreptat spre „pragurile" Niprului, cazacii hotărînd să-i vină în ajutor cu 1 200 de călăreţi, organizaţi în 12 „sotnii", fiecare a 100 de luptători, sub comanda hatmanului Sviercevski. Ei dispuneau, ca armament, de lănci, săbii şi de un număr însemnat de arme de foc individuale.

Pe baza datelor arătate, se desprinde concluzia că raportul general de forţe dintre cele două părţi beligerante era de circa 3/1 în infanterie şi cavalerie în favoarea inamicului şi aproximativ egal în artilerie.

Informat asupra pregătirilor şi intenţiilor inamicului, Ion Vodă şi-a concentrat oastea într-o tabără organizată la marginea Iaşilor, pe platoul de la Copou. Locul ales, situat într-o poziţie centrală, se afla la o distanţă de circa 130 km faţă de graniţa dinspre răsărit şi la 200 km faţă de cea dinspre sud; pentru a evita surprinderea, domnul a trimis de la început elemente mobile de acoperire şi siguranţă în sectoarele ameninţate de la frontiere. Din această poziţie centrală oastea Moldovei putea interveni în timp relativ scurt, în şase la opt zile, fie împotriva grupării principale inamice, fie împotriva trupelor turco-tătare din Bugeac, în funcţie de evoluţia situaţiei. Conform planului adoptat, după pregătirile de rigoare Ion Vodă şi-a pus oastea în marş, ea fiind precedată de o avangardă puternică. Forţele principale ale voievodului s-au îndreptat spre sud pentru a lovi mai întîi gruparea cea mai puternică a duşmanului, ale cărui efective, în lumina unor noi cercetări, întruneau 40 000—45 000 de militari. Pentru a i se asigura libertatea de acţiune, condiţie esenţială în obţinerea succesului pe cîmpul de luptă, o parte din corpurile oastei au primit misiunea de a înfrunta pe tătari, fiind gata pentru deplasare către zonele de sud-est ale ţării.

Bătălia de la Jilişte (24 aprilie 1574). Către sfîrşitul lunii martie forţele de invazie au început înaintarea. După ce otomanii au trecut Dunărea şi s-au întrunit cu un detaşament destinat de Alexandru al II-lea Mircea să participe la campanie, adversarul s-a îndreptat spre Rîmnicu Sărat şi de aici a pornit, mai departe, spre Milcov. El a instalat tabăra lîngă satul Jilişte, la sud de Focşani, pe malul Rîmnei, afluent al Putnei, unde şi-a organizat o linie de avanposturi (o strajă) cu 300—400 de oameni în apropierea satului Risipiţi, la cîţiva kilometri spre nord-est. Informat asupra situaţiei inamicului „de nişte moldoveni ce au fost în chip de strajă" (cercetare — *n.n.*), Ion Vodă a hotărît să recurgă la o strategie ofensivă. În situaţia dată aceasta prezenta avantajul că înlătura posibilitatea inamicului de a pătrunde pe teritoriul Moldovei, evitînd în acelaşi timp distrugerile cauzate de invazie. Domnul român şi-a deplasat oastea în marş forţat spre sud, pe direcţia Iaşi — Vaslui — Bîrlad — Tecuci — Focşani. Avangarda era compusă din 5 000—6 000 de călăreţi, dintre care unii „ştiutori locurilor pre unde vor merge" [38], iar alţii „cunoscători de limba turcească" [39], şi din cazacii lui Sviercevski, pusă sub comanda marelui vornic al Ţării de Jos, Dumbravă [40]. În urma trupelor române din avangardă

[38] N. Costin, *Letopiseţul*, p. 523.
[39] Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, p. 225.
[40] B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, Bucureşti, 1978, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

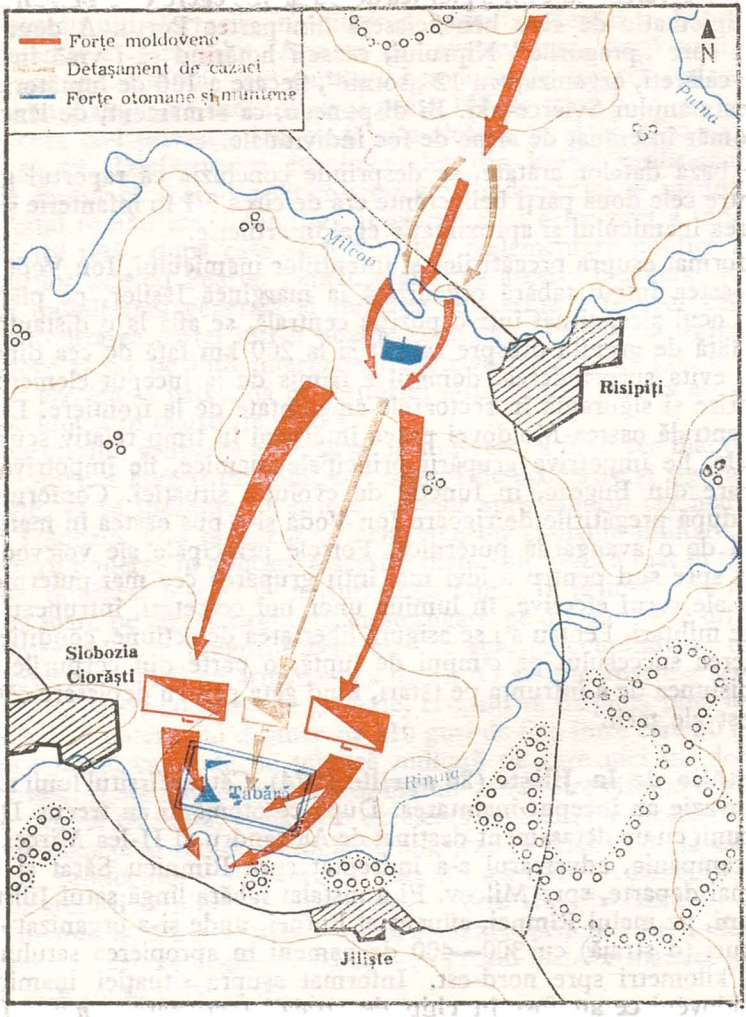

venea restul cavaleriei, apoi pedestrimea urmată de artilerie și convoaie, deci grosul oastei, sub comanda voievodului.

După un marș rapid, avangarda a ajuns în seara zilei de 23 aprilie 1574 în apropierea taberei inamicului. În prima jumătate a nopții, în urma unei acțiuni executată prin surprindere, călărețiii moldoveni și cazaci au capturat elementele de siguranță ale adversarului, iar, pentru ca grosul forțelor dușmane aflate în tabără să nu bănuiască cele întîmplate, pe locul unde fuseseră avanposturile au fost aprinse focuri, așa cum, de fapt, procedau străjile pe timpul nopții.

Aflat la comanda grupării principale și dispunînd acum de informații noi, procurate de la cei prinși, referitoare la efectivele din tabără, la dispu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Scenă de luptă din bătălia de la Jilişte în viziunea pictorului Gheorghe Labin (Muzeul Militar Central)

nerea şi starea de spirit a acestora, Ion Vodă a hotărît să atace forţele principale ale inamicului înainte de ivirea zorilor, prin surprindere, doar cu cavaleria, fără a aştepta deci sosirea în zona cîmpului de bătălie a pedestrimii şi a artileriei. Forma de manevră stabilită de domnul român prevedea o dublă învăluire prin declanşarea unui atac frontal, concomitent cu executarea a două lovituri laterale asupra flancurilor şi spatelui grupării inamice, urmărindu-se astfel încercuirea şi nimicirea totală a acesteia.

La momentul şi semnalul stabilite, luptătorii din oastea lui Ion Vodă „au căzut din trei laturi asupra oştirii neîntocmite a lui Petru", care „fu sculată din somn pentru a vedea moartea" [41]. „Împărţindu-se în trei polcuri, i-au lovit cînd ei dormiia fără grijă. [...] Aşa împresurîndu-i fără veste şi multă moarte făcînd într-dînşii, birui Ion vodă", relatează Grigore Ureche [42]. Victoria, care a probat calităţile de strateg şi tactician ale voievodului român, capacitatea comandamentului său de a se orienta rapid în cîmp tactic şi strategic, adoptînd cele mai eficace soluţii, ca şi mobilitatea, disciplina şi vitejia oastei de curte a fost deplină, obţinîndu-se un rezultat decisiv. Ecoul biruinţei de la Jilişte a ajuns repede în capitalele unor state europene şi a fost comentat de cercurile oficiale de la Istanbul şi Viena, din Franţa, Polonia, Genova şi Veneţia.

După înfrîngerea armatei inamice la Jilişte, oastea lui Ion Vodă a înaintat spre Dunăre şi şi-a aşezat tabăra în apropiere de Brăila, unde, după informaţiile primite, se refugiase Petru Şchiopul. În paralel, în Bucureşti a intrat

[41] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, Bucureşti, 1938, p. 145–146.
[42] Ureche, *Letopiseţul*, p. 199; N. Costin, *Letopiseţul*, p. 524.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

gruparea comandată de vornicul Dumbravă, pe tronul Țării Românești Muntenia fiind pus „prietenul lui Ioan, Vintilă, fiul lui Pătrașcu Voievod" (așa cum este amintit într-un raport diplomatic din Istanbul la 10 mai 1574) [43]. Instalarea la București a lui Vintilă Vodă este semnificativă pentru gîndirea politică a lui Ion Vodă, care relua astfel tradiția lui Ștefan cel Mare de constituire a unui front antiotoman al celor două principate.

Vintilă Vodă, sprijinit numai de un mic detașament, nu s-a putut însă menține. Marii dregători ai lui Alexandru al II-lea Mircea, printre care vornicul Dragomir și pîrcălabul Ioan, au strîns cîteva detașamente de călărime și, sprijiniți de otomani, au pornit asupra Capitalei, au pătruns prin surprindere în reședința domnească, ucigîndu-l pe Vintilă Vodă. Cu greu, marele vornic Dumbravă a izbutit să se refugieze în Transilvania, de unde va fi extrădat și ucis la porunca voievodului muntean.

După împresurarea Brăilei, Ion Vodă a cerut comandantului otoman al cetății să predea pe Petru Șchiopul și pe fratele său. Drept răspuns, o delegație de patru ostași ai garnizoanei otomane i-au adus 10 ghiulele mari, 10 mai mici, o țeavă de tun, 2 săgeți și piroane, ca semn că Poarta era decisă să continue războiul pînă la definitiva înfrîngere a voievodului „rebel". Reacția domnului Moldovei a fost promptă; solii, cu urechile și nasurile tăiate, au fost aruncați la porțile orașului, iar trupele române au trecut peste palisadele de lemn și au intrat în Brăila, fără însă a reuși să cucerească cetatea.

În timp ce asedia cetatea Brăilei, un corp de oaste otomano-tătar, însumînd aproximativ 15 000 de luptători, pornise din Bugeac, urmărind să taie oastei moldovene liniile de comunicații spre interiorul țării și să o prindă ca într-un clește. Împotriva grupării inamice Ion Vodă a trimis trupele de cavalerie moldovene și pe cazaci, care au angajat o luptă dîrză lîngă localitatea Lăpușna, acțiune încheiată cu succes deplin. Cu toate acestea, domnul român a renunțat să mai asedieze Brăila, hotărînd să se îndrepte spre Tighina, unde aflase că aveau loc noi concentrări de trupe inamice. Ca și în cazul Brăilei, orașul a fost eliberat, iar cetatea asediată, fără a putea fi însă cucerită. În același timp, un corp de oaste tătar venit în sprijin de peste Nistru și altul otoman, de la Cetatea Albă, au fost interceptate și nimicite de 3 000 de pedestrași români și de călărețiii lui Sviercevski. Concomitent, Ion Vodă a trimis un detașament de cazaci în 25 de ambarcațiuni pe Nistru, care au blocat garnizoana otomană a Cetății Albe.

După aproximativ o lună de la declanșarea ostilităților, Ion Vodă obținuse însemnate succese militare, ajungînd să dispună la un moment dat chiar de tronul muntean. În situația dată, divanul otoman se temea de extinderea operațiilor militare și era atît de surprins de rezistența victorioasă a românilor încît socotea că voievodul beneficia și de suficient sprijin militar din afara țării sale. Cercurile din capitala otomană discutau și posibilitatea unei intervenții polone sau a unui atac al trupelor ruse împotriva tătarilor în scopul împiedicării acestora de a mai pătrunde în Moldova, convinse fiind de existența unui tratat între Ion Vodă și țar. Erau simple zvonuri, fără vreun temei, suficiente totuși pentru a alimenta temeri la Istanbul și a-l determina pe sultanul Selim II (1566—1574) să ia măsuri militare speciale, pentru „a aduce sub ascultare" această țară și „a răpune pe domnul său". Referitor la aceasta, Grigore Ureche

[43] *Hurmuzaki*, vol. II/1, p. 692, 695.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

scria: „Auzind împăratul turcesc, sultan Selim, de semeția lui Ion Vodă și cîtă pagubă i-au făcut, au gîndit ca să stropșească toată țara Moldovei" [44].

Bătălia de lîngă lacul Cahul (10—12 iunie 1574). Comandamentul otoman a elaborat un nou plan strategic care prevedea: pătrunderea unei grupări — trupele beilor de Nicopol și Vidin —, sub comanda lui Ahmed pașa, peste Milcov și înaintarea ei ulterioară în lungul Siretului spre nord; executarea concomitentă a unor acțiuni ofensive de către o grupare de forțe comandată de beilerbeiul Rumeliei, care, după străbaterea teritoriului Dobrogei, urma să forțeze Dunărea pe la vadul de la Oblucița (Isaccea) și să-și deschidă drumul spre Iași; totodată, pentru ca domnul Moldovei să fie amenințat din mai multe direcții și silit să-și disperseze forțele, sultanul a ordonat beiului de Cetatea Albă și trupelor tătare de sub comanda fiului hanului să atace dinspre Nistru. După unele izvoare efectivele forțelor invadatoare, a căror concentrare se terminase la începutul lunii iunie, însumau cca 100 000 de oameni și 120 de tunuri, iar după altele — 60 000 de luptători și 100 de tunuri [45].

Informat și de această dată din timp despre pregătirile și intențiile sultanului, Ion Vodă, împreună cu consilierii săi militari, a elaborat un plan de campanie realist, care ținea seama de situația concretă a țării și a oștirii, de caracteristicile teatrului de acțiuni militare, de valoarea și posibilitățile dușmanului. În esență acest plan prevedea executarea unei manevre strategice pe direcții (linii) interioare în scopul interzicerii realizării joncțiunii de către grupările de forțe inamice, primul obiectiv de atins urmînd a fi nimicirea forțelor de invazie tătare. Ulterior, în funcție de mișcările grosului armatei otomane, oastea românească trebuia să acționeze spre sud, împotriva grupării comandate de beilerbeiul Rumeliei, asigurîndu-se totodată spre vest, undeva pe Siret, spre a zădărnici o manevră de întoarcere pe care ar fi putut-o executa forțele lui Ahmed pașa. Dar, pentru ca prima fază a planului de campanie să se poată desfășura cu sorți de izbîndă, se impunea organizarea unei eficiente acoperiri pe linia Dunării, în sectorul amenințat, precum și pe Milcov. Ca urmare, din zona de concentrare a oastei sale (Huși), zonă bine aleasă, la o distanță aproximativ egală (120—140 km) de Cetatea Albă, de Dunărea maritimă și de hotarul cu Muntenia, Ion Vodă a trimis în mare grabă o grupare de cavalerie, sub comanda hatmanului Eremia, în dreptul Isaccei, cu misiunea de a rezista cît mai mult și a împiedica forțarea Dunării de către inamic. Alte unități din componența oastei române au primit ordin să treacă în apărare pe linia Milcovului, în dreptul Focșanilor, pentru a opri înaintarea coloanelor dușmane, a le produce pierderi și, în ultimă instanță, a le hărțui continuu, împiedicîndu-le să intervină în sprijinul grupării principale.

O primă încercare a otomanilor de a forța Dunărea în dreptul Obluciței a fost respinsă de oștenii români din dispozitivul de acoperire. Convins fiind de hotărîrea lui Ion Vodă de a rezista cu orice preț, comandantul otoman i-a propus pretendentului Petru Șchiopul, aflat alături de el, să-l cumpere pe Eremia, comandantul cavaleriei moldovene și, respectiv, al trupelor de acoperire de la Dunăre. După lungi discuții, promițîndu-i 30 000 de galbeni și libertatea, Petru l-a înduplecat pe hatman. Acesta a părăsit pozițiile, a mers la

[44] Ureche, *Letopisețul*, p. 201.
[45] *Călători străini*, vol. II, p. 416—417; Veress, *Documente*, vol. II, p. 38—41.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

RĂZBOIUL ANTIOTOMAN CONDUS DE ION VODĂ CEL VITEAZ; CAMPANIA DIN VARA ANULUI 1574

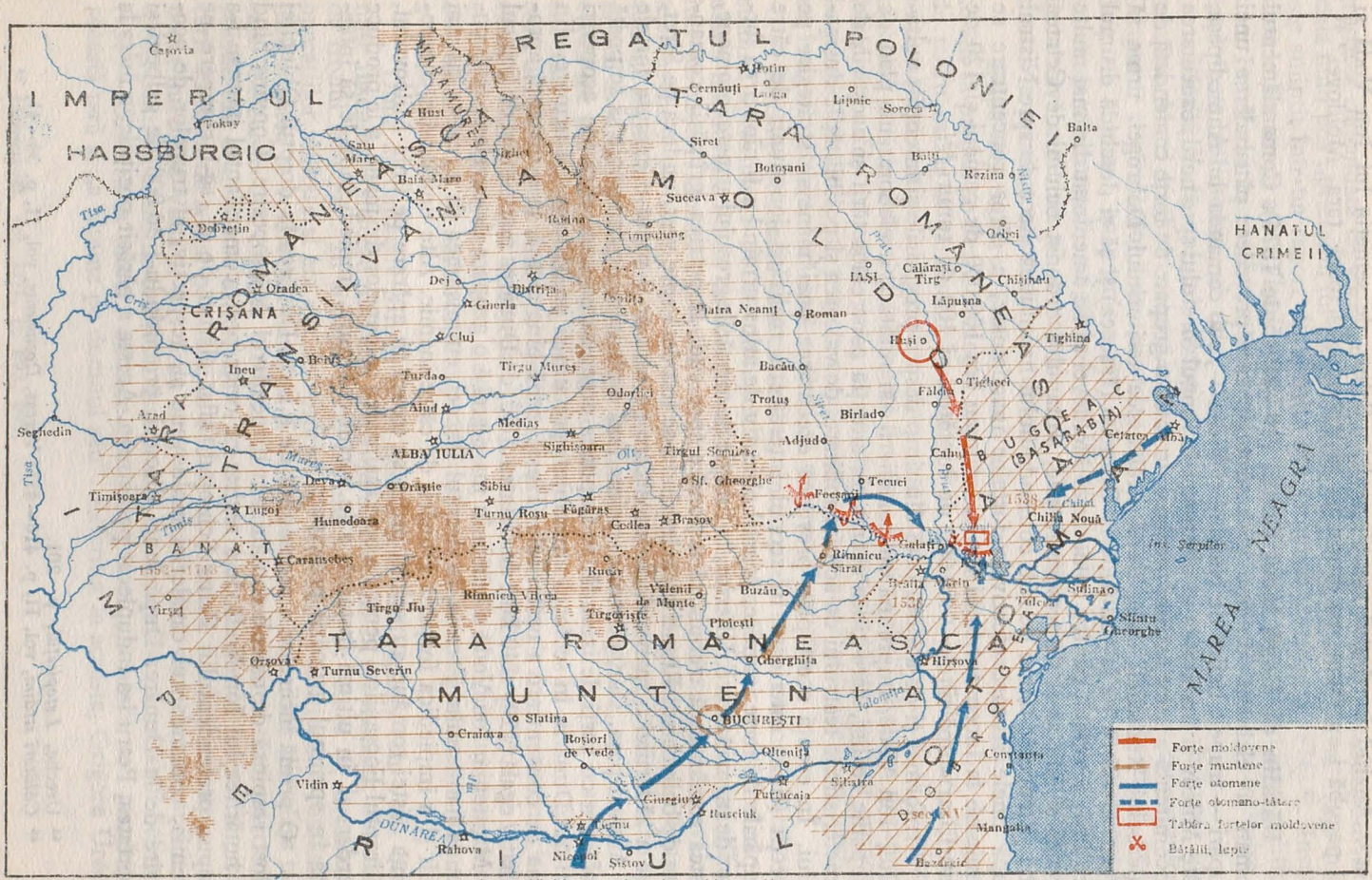

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BĂTĂLIA DE LÎNGĂ LACUL CAHUL. 10—12 IUNIE 1574.
DISPOZITIVUL PĂRŢILOR ŞI PRIMA FAZĂ A BĂTĂLIEI

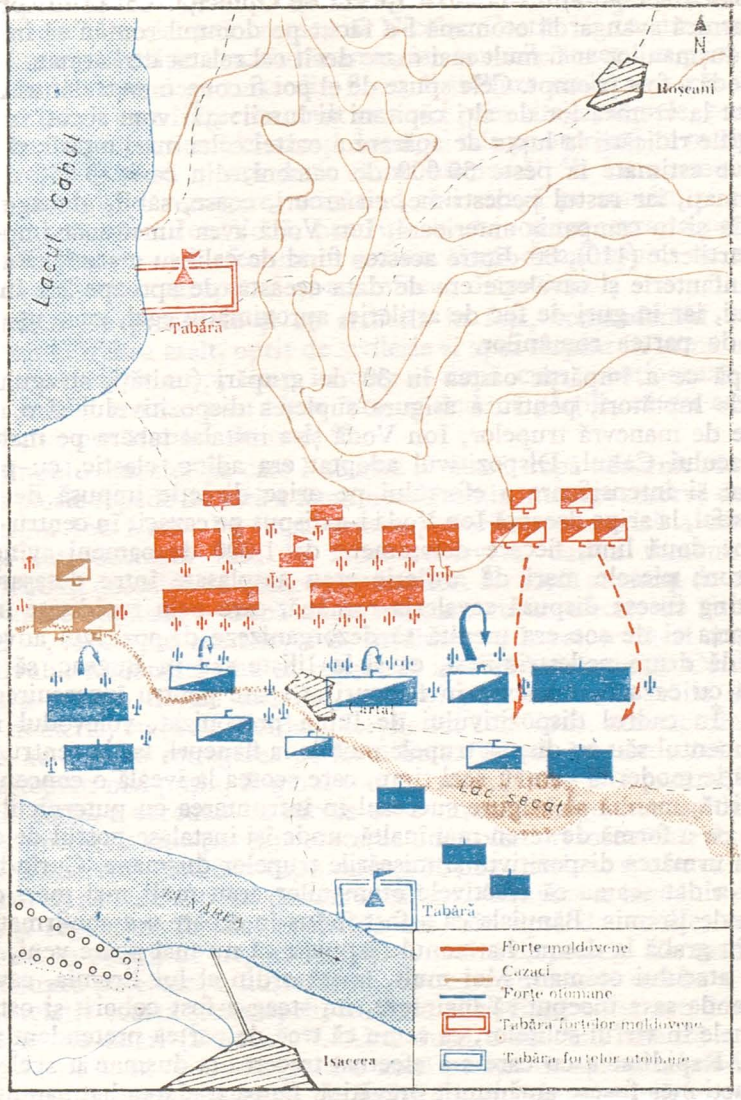

domn şi, dezinformîndu-l, i-a spus că otomanii în număr de 10 000—15 000 au trecut pe malul stîng al fluviului. Între timp s-a aflat că şi gruparea lui Ahmed paşa a reuşit să forţeze Milcovul, trupele de acoperire moldovene retrăgîndu-se luptînd.

În faţa acestei situaţii, Ion Vodă, crezîndu-l pe Eremia, a hotărît să treacă la contraofensivă pentru a nu permite înaintarea armatei invadatoare în adîncimea teritoriului ţării şi a o nimici înainte ca grupările ei, dispersate în spaţiu,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

să se poată uni. Din zona Huşilor oastea română şi detaşamentul de cazaci s-au îndreptat „cu voie bună" spre sud, în sunetul trîmbiţelor şi în cadenţa tobelor, şi după patru zile au ajuns la circa 15 km de Obluciţa. Un prim contact luat cu o puternică avangardă otomană l-a făcut pe domnul român să înţeleagă că numărul duşmanilor ar fi mult mai mare decît cel relatat de hatman. Răspunsul lui Ion Vodă a fost prompt. Cele spuse de el pot fi consemnate alături de cuvintele rostite la vremea lor de alţi căpitani ai lumii: „Îi vom socoti în luptă!". În condiţiile ridicării la lupta de apărare a oastei celei mari a ţării, el dispunea de efective estimate la peste 30 000 de oameni, din care 13 000 de călăreţi bine înarmaţi, iar restul pedestrime, cu arcuri, coase, săbii, ghioage şi sîneţe (puşti). Ca şi în campania anterioară, Ion Vodă avea un număr important de piese de artilerie (110), 80 dintre acestea fiind de calibru mare [46]. Raportul de forţe în infanterie şi cavalerie era de data aceasta de aproape 2/1 în favoarea inamicului, iar în guri de foc de artilerie, aproximativ egal, cu o uşoară superioritate de partea românilor.

După ce a împărţit oastea în 30 de grupări (unităţi, steaguri) fiecare a 1 000 de luptători, pentru a asigura supleţea dispozitivului şi o mai mare capacitate de manevră trupelor, Ion Vodă şi-a instalat tabăra pe malul răsăritean al lacului Cahul. Dispozitivul adoptat era adînc, elastic, cu posibilităţi de mutare şi intensificare a efortului pe orice direcţie impusă de dinamica luptei. Astfel, la aripa dreaptă Ion Vodă i-a dispus pe cazaci; în centru — pedestrimea, pe două linii, fiecare detaşament de 1 000 de oameni avînd în faţă cîte un tun; piesele mari de artilerie erau amplasate între detaşamente; la flancul stîng fusese dispusă cavaleria română, care prin rapiditate în acţiune şi prin forţa ei de şoc era menită să dezorganizeze dispozitivul adversarului, să deschidă drum pedestrimii şi, ca şi la Jilişte sau în Bugeac, să realizeze, împreună cu cazacii, manevra în flancuri şi spate pentru încercuirea forţelor otomane. În cadrul dispozitivului de luptă preconizat, voievodul român şi comandamentul său au dispus trupele mobile la flancuri, iar la centru pedestrimea, soluţie modernă pentru acel timp, care scotea la iveală o concepţie înaintată, realistă, menită să asigure succesul în înfruntarea cu puternicul duşman.

De pe o formă de teren mai înaltă, unde îşi instalase postul de comandă, Ion Vodă urmărea dispozitivul şi mişcările trupelor duşmane. Curînd, domnul român şi-a dat seama că efectivele otomanilor erau mult mai mari decît i se raportase de Eremia. Bănuiala că a fost indus în eroare s-a confirmat imediat. Chemat în grabă la domn, hatmanul răspunse că nu mai poate veni, motivînd iminenţa atacului otoman. Mai mult, la un ordin al lui Eremia, cavaleria de sub comanda sa a început să înainteze, un steag a fost coborît şi ostaşii şi-au pus cuşmele în vîrful suliţelor, ca semn că trec de partea pretendentului Petru Şchiopul. Rapiditatea cu care s-a efectuat trecerea la duşman a acelei grupări arată că acţiunea fusese amănunţit pregătită. După trădarea hatmanului frontul a rămas descoperit pe tot flancul stîng, iar raportul numeric de forţe a fost sensibil schimbat.

Bătălia hotărîtoare s-a desfăşurat la sud-est de lacul Cahul, joi 10 iunie 1574, pe un platou cu văi laterale de acces ce ascundeau mişcările trupelor de rezervă. În dimineaţa acelei sîngeroase zile, armata otomană a trecut la atac, avînd în prima linie a dispozitivului chiar pe oamenii lui Eremia, care

[46] Ureche, *Letopiseţul*, p. 202.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

au fost astfel, practic, sacrificați. „Iară Ion Vodă, văzînd pre moldovenii săi, cu Irimiia pîrcălabul în frunte, au poruncit de au slobozit sănețăle toate într-înșii, de au perit pînă la unul, și cîți n-au perit de focul lui Ion Vodă, îi ucidea turcii den urmă" — relatează cronicarul Nicolae Costin [47]. În timp ce pedestrimea rezista cu bărbăție atacului inamic, iar tunurile loveau în plin, cazacii, „după datina lor lovind pe turci din flanc, îi tulbura mult" — scrie Gorecki. „Sosesc și românii care întrec cu mult pe turci prin vitejia, armele, puterea lor de luptă și bărbăția lor; deschizîndu-și drum, ei taie pe otomani cu mare putere, fiind mai curînd gata să moară decît să nu biruiască" [48]. La un moment dat otomanii au simulat o retragere, urmărind să-i atragă pe români și pe cazaci în bătaia tunurilor lor. Ion Vodă, pentru a le dejuca manevra, a poruncit la rîndu-i retragerea, care s-a efectuat în ordine. După ce au respins un nou atac, trupele române s-au regrupat și și-au refăcut dispozitivul.

Cu efectivele proaspete și cu artileria în față, comandantul otoman a dezlănțuit un al treilea asalt, oprit de artilerie și apoi respins în urma unor sîngeroase lupte corp la corp, timp în care — după cum menționează Grigore Ureche — „multă moarte s-au făcut între amîndouă părțile, că nu era a călca pre pămînt, ci pre trupuri de om" [49].

În timpul răgazului pe care l-au avut românii după zădărnicirea atacului dușman, o ploaie repede de vară a făcut neutilizabilă întreaga rezervă de pulbere a artileriei lui Ion Vodă. Pe lîngă neta superioritate numerică a otomanilor, care nu-și introduseseră încă în luptă rezervele, oastea română pierdea astfel și sprijinul deosebit de eficace al tunurilor. În acest moment de cumpănă, o nouă grupare otomană — după unele mărturii cu un efectiv de circa 20 000 de oameni —, executînd o manevră de învăluire pe la est, a atacat aripa stîngă a dispozitivului românesc, fără să reușească însă să-l străpungă. Curînd, însă, tot aici, s-a produs năvala tătarilor, ascunși pînă atunci în văile apropiate. Copleșite numeric, cu grele pierderi, forțele lui Ion Vodă, nemaiputînd rezista pe poziție, au început retragerea pe toată linia. Totuși, în momentul cînd otomanii se așteptau mai puțin, domnul român, regrupîndu-și și punînd în ordine o parte din forțe, a executat cu succes un contraatac fulgerător, soldat cu restabilirea temporară a situației și provocarea unor pierderi însemnate dușmanului în oameni și materiale, inclusiv capturarea a 60 de tunuri; se spune că Ion Vodă însuși a tras după sine o piesă de mare calibru. Acțiunea a îngăduit domnului român să-și regrupeze forțele; artileria, însă, din lipsă de atelaje, nu a mai putut fi pusă în poziții de tragere în cadrul noului dispozitiv. Cu mari eforturi și sub presiunea puternică a dușmanului, oastea voievodului român a străbătut o distanță relativ scurtă și s-a oprit, în seara zilei, lîngă o așezare devastată cu puțin înainte de tătari (Roșcani) [50]. Aici, după o succintă analiză a situației, Ion Vodă a hotărît să ocupe în grabă o nouă poziție de apărare, luînd totodată măsurile urgente ce se impuneau de întărire a ei prin amenajări genistice cu materiale din zonă, săpînd șanțuri, ridicînd metereze și baricadînd-o jur-împrejur cu care legate între ele astfel încît să poată lupta cu succes la încercuire.

[47] N. Costin, *Letopisețul*, p. 532—533.
[48] L. Gorecki, *op. cit.*, p. 241.
[49] Ureche, *Letopisețul*, p. 203.
[50] Vezi L. Șimanschi, *„Roșcani" — o problemă de critică a textelor*, în AIIAI, XV (1978), p. 39—58; C. Cihodaru, *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hîndău, Direptate, Crăciuna și Roșcani*, în AIIAI, XIX (1982), p. 637—652.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

A DOUA FAZĂ A BĂTĂLIEI DE LÎNGĂ LACUL CAHUL

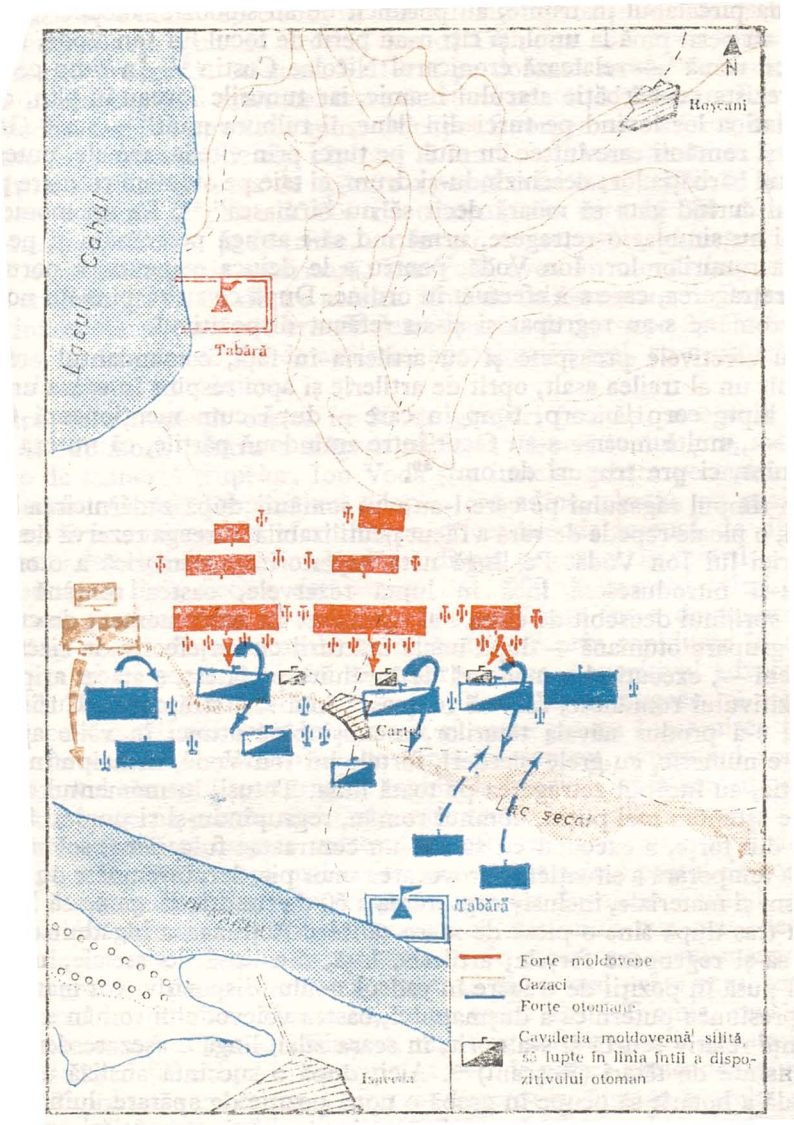

Continuînd urmărirea, cu destulă prudenţă însă, forţele otomane au reuşit pînă la urmă să înconjoare greu încercatele trupe ale lui Ion Vodă.

Ajunşi la contact, fără a risca continuarea acţiunilor după lăsarea întunericului, cum ar fi fost de aşteptat, otomanii au iluminat terenul arzînd toată noaptea casele din împrejurimi de teama unor încercări de străpungere a frontului lor. A doua zi, forţele de invazie au reluat atacurile pe mai multe direcţii, urmărind să disocieze dispozitivul apărătorilor şi să-i nimicească pe părţi, fără a reuşi însă. La 12 iunie luptele au continuat cu o înverşunare extremă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ULTIMA FAZĂ A BĂTĂLIEI DE LÎNGĂ LACUL CAHUL

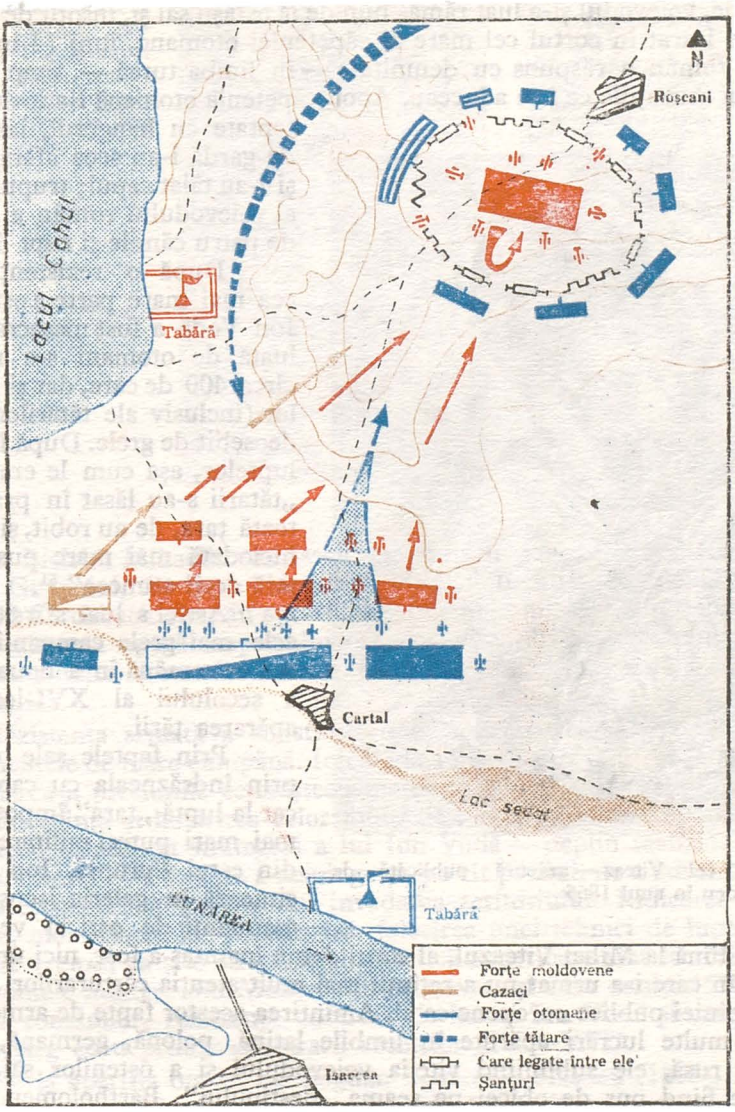

dar situaţia celor încercuiţi era agravată şi de lipsa acută de apă; poziţia de la Roşcani nu avea nici fîntîni şi nici vreo apă curgătoare prin apropiere.

Considerîndu-se stăpîn pe situaţie, încă din ziua precedentă comandantul otoman, Sinan paşa Cigala, trimisese parlamentari în tabăra lui Ion Vodă, cerîndu-i domnului român să se predea şi să se oblige, în acelaşi timp, să respecte condiţiile puse de adversar. În noua situaţie Ion Vodă a promis încetarea luptei dacă i se garanta că ostaşii săi vor fi lăsaţi să se întoarcă la casele lor, iar el însuşi va fi dus viu în faţa sultanului pentru a-şi justifica acţiunile şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

atitudinea. Primind toate asigurările, întărite prin jurăminte pe Coran şi Evanghelie, voievodul şi-a luat rămas bun de la ostaşii săi şi, însoţit de un singur slujitor, a intrat în cortul cel mare al căpeteniei otomane, luni 14 iunie 1574. Domnul român a răspuns cu demnitate — în limba turcă —, timp de patru ceasuri, la acuzaţiile ce i se aduceau. Apoi, căpetenia otomană l-a lovit pe neaşteptate cu hangerul, iar ienicerii de gardă l-au scos afară din cort şi i-au tăiat capul; trupul puternic al voievodului român a fost legat de patru cămile şi rupt în bucăţi.

Ion Vodă cel Viteaz — gravură publicată de B. P. Hasdeu în anul 1865

După o rezistenţă eroică, cea mai mare parte a oştenilor lui Ion Vodă a fost masacrată. Prada luată de otomani s-a ridicat la circa 400 de care, dar şi pierderile lor (inclusiv ale tătarilor) au fost deosebit de grele. După încheierea luptelor, aşa cum le era obiceiul, „tătarii s-au lăsat în pradă peste toată ţara, de au robit, şi n-au fost niciodată mai mare pustietate în ţară decît atuncea" [51].

Astfel a luat sfîrşit una din cele mai grele campanii duse de oastea română în a doua jumătate a secolului al XVI-lea pentru apărarea ţării.

Prin faptele sale de arme, prin îndrăzneala cu care a ridicat la luptă „ţara" împotriva celei mai mari puteri militare a vremii, din estul Europei, Ion Vodă se situează în galeria iscusiţilor comandanţi de oşti ai veacului al XVI-lea. Pînă la Mihai Viteazul, al cărui demn înaintaş a fost, nici un alt voievod român care i-a urmat nu a reţinut mai mult atenţia cărturarilor, diplomaţilor şi opiniei publice europene ca el. Amintirea acestor fapte de arme se regăseşte în multe lucrări apărute în limbile latină, polonă, germană, italiană, franceză, rusă, ele subliniind vitejia voievodului şi a oştenilor săi, sfîrşitul lui tragic fiind pus de obicei pe seama „destinului". Bartholomeu Paprocki a tipărit la Cracovia, în 1575, lucrarea *Adevărata descriere a războiului purtat de voievodul moldovean Ioan împotriva turcilor*, tradusă şi tipărită apoi şi în germană (1576). La Frankfurt pe Main şi Basel au apărut, în latină, în 1578, două volume: primul, al lui Leonhard Gorecki — *Descrierea războiului purtat de Ion domnul Moldovei cu Selim sultanul turcilor* —, este cea mai completă scriere străină asupra domniei lui Ion Vodă; cel de-al doilea, al lui Ioan Lasicki. Şi alţi istorici şi cronicari străini din secolele XVI şi XVII, printre care Lancelot Voiysin, seigneur de la Popelinière,

[51] Ureche, *Letopiseţul*, p. 204.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

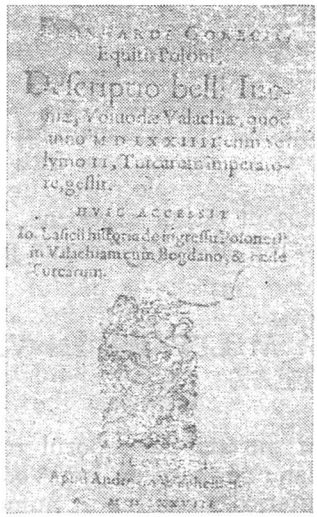

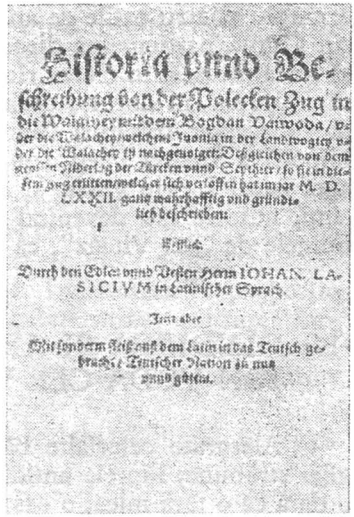

Foile de titlu ale lucrărilor lui Leonhard Gorecki şi Ioan Lasicki, publicate la Frankfurt şi Basel în 1578, consacrate războiului antiotoman condus de Ion Vodă cel Viteaz

Joachim Bielski, Mihaelis von Isselt, Cesare Campana, Richard Knolles, Alessandro Guagnini, Agrippa d'Aubigné, Michel Baudier de Languedoc, Johan Haubold Kirchbach etc., au socotit evenimentele militare din Moldova anului 1574, rezistenţa opusă Imperiului otoman, abnegaţia şi eroismul luptătorilor ei, personalitatea domnului român printre faptele demne de a fi inserate în lucrările lor.

Rezistenţa armată a constituit o opţiune extremă a poporului român în momentele de mare cumpănă. Ion Vodă a înţeles că „ţara" se putea împotrivi la împilarea şi presiunile ce creşteau mereu; ca domn al Moldovei el a unit în jurul său voinţa şi hotărîrea celor mulţi de a ridica armele împotriva violenţei şi a forţei. Concepţia strategică a lui Ion Vodă — deplin realizată tactic pînă la bătălia finală — a fost de a respinge şi, pe cît posibil, de a zdrobi pe duşman la hotare, pentru a nu îngădui invadarea teritoriului. Ridicarea mulţimilor la arme, mobilizarea lor psihologică, folosirea unei tehnici de luptă în pas cu cerinţele vremii, ca şi o strategie şi o tactică superioare sînt factorii ce explică evenimentele militare din Moldova în primăvara şi vara anului 1574, rezistenţa eroică a românilor, rezistenţă condusă de însuşi Ion Vodă şi care a avut un atît de larg ecou printre cărturarii secolelor XVI—XVII.

De la apariţia operei lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (1865), Ion Vodă a intrat în istoriografie sub numele de „cel Cumplit". O atare caracterizare ilustrează însă numai raporturile sale cu marea boierime sau cu o parte a clerului. Şi totuşi nu asprimea, ci vitejia, curajul şi iscusinţa militară constituie elementele dominante ale personalităţii sale; el a ridicat armele împotriva covîrşitoarei forţe otomane într-un moment cînd marile puteri europene coalizate nu puteau împiedica sîngeroasa cucerire a Ciprului şi, cu mijloace materiale mult superioare, abia reuşeau să cîştige împotriva otomanilor victoria navală de la Lepanto. Calităţile sale de comandant, măiestria sa în meşteşugul războiului Ion Vodă le-a dovedit cu prisosinţă în fruntea armatei moldovene, dezorientînd şi producînd înfrîngeri duşmanului prin rapiditatea mişcărilor, precizia manevrelor, forţa şi dîrzenia atacurilor. Vitejia sa personală a fost

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

exemplu pentru oștile ce apărau libertatea țării: în grelele ceasuri de la iezerul Cahul, participarea directă a voievodului și hotărîrea sa neclintită au știut să restabilească, în cîteva rînduri, soarta diferitelor etape ale bătăliei. Sacrificiul său suprem, în dorința de a-și salva ostașii de la moarte, a însemnat încununarea acestor trăsături fundamentale ale personalității sale. Prin lupta dusă împotriva Înaltei Porți, Ion Vodă s-a impus, mai întîi oamenilor epocii sale, apoi istoriei, prin vitejie și nu prin pedepsele poruncite împotriva marii boierimi, numele său devenind cunoscut țărilor europene. El și-a cîștigat, astfel, numele de „cel Viteaz", ca apărător al independenței poporului nostru.

GÎNDIREA ȘI ARTA MILITARĂ ÎN VREMEA LUI ION VODĂ CEL VITEAZ

Alăturate celorlalte bătălii purtate de poporul român pentru apărarea gliei străbune, luptele antiotomane conduse de Ion Vodă au demonstrat încă o dată că o țară mică, o oaste inferioară sub raport numeric pot să se împotrivească și să învingă adesea un inamic mult mai numeros, care, în cazul de față, beneficia de baze de operații aflate, geografic, în apropierea hotarelor țării, amenințînd-o în plan strategic atît frontal, cît și de flanc. Pentru a echilibra raportul de forțe, de care de la început era conș ient că-i este defavorabil, făcînd dovada unor certe calități de mare comandant de oaste, Ion Vodă a căutat să compenseze decalajul cantitativ — în unele situații reușind — prin factori de calitate, precum: iscusință în conducere, rapiditate în execuție, alegerea și valorificarea cu pricepere a terenului în folosul trupelor proprii și în dezavantajul inamicului, adoptarea unui dispozitiv strategic și tactic articulat, ușor adaptabil schimbărilor bruște de situație, care să dispună de elementele de acoperire și siguranță necesare și în același timp să permită concentrarea forțelor principale pe direcția hotărîtoare. Un astfel de dispozitiv viza ducerea la îndeplinire pînă la capăt a scopurilor stabilite prin dezvoltarea succesului în adîncime, trecerea grabnică la urmărirea adversarului și alungarea lui peste frontieră. Fără trădarea lui Eremia, fără ploaia torențială care a udat pulberea, făcîndu-i inutilizabilă puternica sa artilerie, era posibil ca și soarta celei de-a doua campanii să fi fost favorabilă lui Ion Vodă.

Nu în ultimul rînd trebuie menționată predilecția domnului român pentru acțiunile dinamice, manevriere, executate prin surprindere, uneori pe timpul nopții (ca la Jilițe). Bun cunoscător al unor principii de artă militară, pe care, ca și vitejii săi înaintași, le-a aplicat în practică ori de cîte ori derularea evenimentelor i-a îngăduit să o facă, Ion Vodă a căutat întotdeauna să dețină și să păstreze inițiativa, să aibă libertate de acțiune în cîmpul strategic și tactic.

Pe plan politico-militar este demn de relevat faptul că, informat asupra planurilor agresive ale Porții, intuind atitudinea sultanului, mai ales după refuzul demn și categoric de a mai plăti tributul, Ion Vodă a ales calea luptei, sprijinindu-se pe oastea sa de tip popular, pe întregul popor. El a acționat preponderent ofensiv încă de la început, urmărind să nimicească pe adversar la frontiera de sud a Moldovei, înainte ca forțele acestuia să-i pătrundă pe teritoriu și să evite astfel transformarea țării în teatrul unui război pustiitor. În adevăr, niciodată pînă la el un război de apărare purtat de Țara Românească Moldova nu a afectat un spațiu atît de mic din teritoriul propriu. De asemenea,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

modul cum au evoluat acțiunile militare imediat după bătălia de la Jilișteu reliefează pregnant concepția politico-strategică a lui Ion Vodă, aceea de a ocupa capitala Țării Românești Muntenia și a pune în scaun la București un domn prieten — așa cum încercase, și temporar reușise, cu un secol în urmă, marele său înaintaș, Ștefan cel Mare —, urmărind prin aceasta să închege un front comun de luptă antiotoman al celor două țări surori.

Perfecționată continuu față de trecut sub raport organizatoric, mult întărită din punctul de vedere al efectivelor cavaleriei și al numărului de tunuri din înzestrare, oastea română s-a dovedit capabilă de un efort militar aproape neîntrerupt, evidențiind calități și trăsături notabile. Înzestrarea în proporție mai mică cu arme de foc individuale a pedestrimii a determinat utilizarea formațiilor relativ adînci, menținîndu-se și amplificîndu-se chiar dinamismul caracteristic tacticii românești din secolele XIV—XV, fapt ce i-a asigurat superioritatea asupra tacticii armatei otomane.

Alegerea cu măiestrie a locului și a momentului declanșării luptei, folosirea judicioasă a terenului, adoptarea unor dispozitive suple și variate, aplicarea pe scară largă a manevrei în cîmpul tactic, justa constituire și utilizare a rezervei, întrebuințarea armelor în raport de caracteristicile și posibilitățile lor, o cercetare continuă și activă, realizarea prin procedeele cele mai diverse și mai ingenioase a surprinderii, toate acestea constituie trăsături esențiale ale tacticii românești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în speță din vremea cînd Ion Vodă a cîrmuit Țara Românească Moldova.

Cooperarea strînsă între oastea țării și detașamentul de sprijin al cazacilor, pregătirea militară temeinică și vitejia oștenilor români au constituit factori care au facilitat obținerea unor importante succese în cadrul războiului de apărare purtat de Țara Românească Moldova împotriva Imperiului otoman în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, chiar dacă deznodămîntul general al acestei ample înfruntări militare nu a fost cel scontat.

Cunoscînd temeinic arta de a dirija acțiunea trupelor din punct de vedere strategic și de a le manevra în cîmpul tactic, pe un teatru de acțiuni militare relativ restrîns, dar variat din punct de vedere al caracteristicilor terenului, Ion Vodă, permanent în mijlocul oștenilor săi, a manifestat o cutezanță ieșită din comun, impetuozitate, perseverență, nepregetînd în cele din urmă să se sacrifice pentru binele țării, intrînd astfel pentru totdeauna în panteonul marilor eroi ai neamului, care au ridicat pe noi trepte arta militară românească.

* * *

Epopeea glorioasă a luptei pentru independență desfășurată de Ion Vodă cel Viteaz a fost urmată de o perioadă de sporire a încercărilor puterilor limitrofe de amestec în treburile interne ale statalității românești. Ele au îmbinat intervenția militară cu diversiunea internă, dar și asasinatul politic cu corupția.

Mai multe au fost pîrghiile prin care puterile străine, îndeosebi Imperiul otoman, au încercat să zăgăzuiască tendința naturală spre unitate politică a statelor românești și voința poporului român de a fi independent.

Întîia și cea mai importantă s-a dovedit a fi intervenția brutală în treburile interne ale țărilor române prin susținerea (ori impunerea prin mijloace militare) unor protejați ai Porții, Poloniei sau Imperiului habsburgic la condu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

cerea lor politică. Această orientare — al cărei scop principal era să subordoneze statalitatea românească unor interese străine — a avut ca efect crearea artificială a instabilității politice în țările române. Corolarul firesc a fost limitarea posibilității de concentrare a tuturor energiilor spațiului românesc în scopul realizării obiectivelor fundamentale ale poporului român de unitate și independență.

Petru Cercel, domnul Țării Românești Muntenia — frescă de la Călugăriu

Este semnificativ astfel că pînă la domnia lui Mihai Viteazul — care desemnează declanșarea luptei pentru libertate și unire pe întregul spațiu românesc — la tronurile Moldovei și Munteniei s-au succedat numeroși domni a căror conducere a fost, în unele cazuri, efemeră.

În Țara Românească Moldova, pretinși frați ai lui Ion Vodă au intrat în țară cu sprijinul militar al Poloniei, proclamîndu-și legitimitatea succesiunii voievodului erou: mai întîi un Crețul, care a încercat în 1577 răsturnarea domnului Petru Șchiopul, impus de Poartă după bătălia de la Cahul; spre sfîrșitul aceluiași an un alt pretendent, Ivan sau Nicoară Potcoavă, apoi în februarie 1578, Alexandru, fratele acestuia.

Imperiul otoman a impus, la rîndul său, în Țara Românească Moldova propriul voievod (Iancu Sasul — 1579—1582), și acesta înlocuit curînd de Poartă cu Petru Șchiopul.

În Țara Românească Muntenia, Mihnea „Turcitul" (1577—1583; 1585—1591) și Petru Cercel (1583—1585) au fost impuși de Poartă, nelipsind în cazul celui din urmă „bunăvoința" altor puteri europene, ca Franța, Statul papal sau Veneția.

În Țara Românească Transilvania, intervenția habsburgică a continuat chiar după ce Ștefan Báthory a ajuns principe (1571—1586), Curtea imperială sprijinind în interior — militar și financiar — o puternică partidă proprie.

Un alt mijloc prin care puterile străine au căutat să împiedice lupta poporului nostru pentru independență și unitate l-au constituit tributurile tot mai mari, jafurile și pustiirile militare periodice, urmărindu-se premeditat o epuizare materială a statelor românești, care să le facă incapabile să susțină pe termen lung un efort de amploare în lupta pentru independență și unitate. În 1575, de pildă, Poarta a sporit cu 50% tributul Transilvaniei, Petru Șchiopul a acceptat, în Moldova, dublarea haraciului, iar în Muntenia, Mihnea al II-lea a cheltuit cca 1,4 milioane ducați pentru a obține cea de-a doua domnie (1585), bani împrumutați și apoi „recuperați" prin impozite apăsătoare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Corupția și asasinatul n-au lipsit din arsenalul puterilor expansioniste vecine ostile unui stat românesc unitar și independent. Cazul trădării hatmanului Eremia la Cahul și uciderea mișelească a lui Ion Vodă sau executarea lui Ștefan Tomșa în Polonia sînt ilustrative pentru faptul că puterile străine au recurs la orice mijloc pentru a împiedica, imediat și în perspectivă, ori pentru a diminua capacitatea de rezistență a poporului român.

În pofida acestui arsenal de forme și mijloace, statalitatea românească a supraviețuit. Mai mult, ea și-a urmat neabătut propria cale, tinzînd să-și atingă obiectivele ei fundamentale, independența și unitatea.

Stema de pe fragmentul țevii de tun turnată la Tîrgoviște în vremea lui Petru Cercel (Muzeul Militar Central)

Chiar în condițiile unei extensii a amestecului străin în treburile interne, lupta pentru independență n-a încetat să fie un obiectiv de seamă al întregii societăți românești. Domnii au înțeles imperativele acestei cerințe legice, care reprezenta direcția firească de evoluție a istoriei românești. Astfel, cele mai multe din măsurile întreprinse de Petru Cercel pe plan intern scot în relief faptul că a urmărit creșterea capacității de apărare a Țării Românești Muntenia. El a reorganizat oastea de curteni, a început fabricarea de piese de artilerie la Tîrgoviște — unde a mutat capitala, din rațiuni strategice, fiind mai aproape de Transilvania și mai departe de frontiera cu Imperiul otoman, mai ferită deci de agresiuni străine — și a strîns legăturile cu statul românesc intracarpatic. Domnul a plănuit, de asemenea, realizarea unei alianțe antiotomane cu Țara Românească Transilvania, în perspectiva mai largă a reconstituirii frontului unic de luptă al celor trei țări surori.

Dar, pentru a respinge orice amestec străin în statele românești, pentru a asigura stabilitatea politică necesară propășirii economico-culturale și, mai ales, pentru a redeschide cu sorți de izbîndă lupta pentru libertate și independență era nevoie de un conducător cu un larg orizont politic și militar, cu o înaltă capacitate organizatorică, identificat deplin cu interesele fundamentale ale poporului său.

Situația excepțională în care se găsea statalitatea românească — supusă unor primejdii concentrice, amenințată cu anihilarea caracterului ei distinct — reclama o rezolvare pe măsură. Nu mai putea fi acceptată injoncțiunea brutală, pe multiple căi, a puterilor străine în însăși evoluția statalității românești, fără a-i compromite decisiv viitorul. Nu mai putea fi amînată declanșarea luptei pentru unitate și independență fără a risca însuși destinul de făuritor de istorie al poporului român. În sfîrșit, ar fi fost împotriva legităților evoluției de secole a poporului român a accepta pasiv desfășurarea evenimentelor externe, al căror joc s-ar fi putut vădi fatal pentru existența sa istorică.

Era absolut necesar, în această conjunctură istorică de excepție, ca poporul român să reacționeze unitar pentru a-și croi destinul în conformitate cu propriile sale opțiuni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Şi, mai ales, era necesară o personalitate pe măsura acestei situaţii istorice excepţionale, capabilă să întruchipeze atît voinţa de libertate şi unitate a poporului român, cît şi hotărîrea sa nestrămutată de a-şi făuri, fără amestec din afară, destinul său istoric, personalitate care să aibă viziunea de ansamblu a teritoriului neamului său, cum au avut-o Burebista şi Decebal, iubirea fără margini pentru vatra străbună, cum au avut-o Glad şi Menumorut, capacitatea de discernere în ţesătura complexă a relaţiilor internaţionale pe care o vădise Mircea cel Mare. Să fie viteaz ca Ştefan cel Mare, cutezător ca Iancu de Hunedoara, nemilos cu vrăjmaşii ca Vlad Ţepeş, gata de jertfă ca Ion Vodă cel Viteaz.

În vremuri de grea cumpănă din rîndurile poporului român s-a ridicat o asemenea personalitate. Ea poartă numele de Mihai Viteazul. Nume de care întotdeauna românii vor lega indestructibil cele mai scumpe aspiraţii ale existenţei lor istorice: Unirea şi Independenţa.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

EPOPEEA UNIRII ŞI INDEPENDENŢEI SUB MIHAI VOIEVOD VITEAZUL (1593—1601). ÎNFĂPTUIREA STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT ŞI INDEPENDENT (1599—1600)

CONTEXTUL INTERNAŢIONAL; AMENINŢĂRI EXTERNE

În Europa centrală şi de sud-est în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea are loc o înfruntare dramatică între cei doi protagonişti luptînd pentru supremaţie în această zonă a continentului — imperiile otoman şi habsburgic. Acest conflict s-a desfăşurat în cadrul mai amplu al raportului de forţe de pe continentul european, al alianţei între Franţa şi Poartă, căreia i se opunea cea dintre Imperiul habsburgic, Spania şi unele state italiene. În urma unor succese militare, între care se numără victoria navală de la Lepanto (1571) obţinută asupra forţelor otomane, coaliţia, în care Habsburgii aveau rolul dominant, s-a destrămat. După o serie de lupte la frontierele Croaţiei şi Dalmaţiei — adevărat hotar „nevralgic" între cele două imperii rivale, otoman şi habsburgic — echilibrul îndoielnic stabilit prin armistiţiul din 1583 a fost rupt o dată cu declanşarea unor ample operaţii ofensive ale otomanilor împotriva fortăreţei Sissek şi apoi în valea Dunării mijlocii, în toamna anului 1593.

Pentru a contracara primejdia otomană a luat naştere ideea formării unei noi ligi „sfinte" — puse sub oblăduirea papei Clement al VIII-lea (1592—1605) — care să reunească statele creştine în lupta împotriva Porţii. Interesele divergente ce animau puterile europene împărţite în tabere adverse au făcut însă ca apelul papei să aibă un rezultat limitat, închegîndu-se doar o alianţă între Habsburgii din Imperiul romano-german şi cei din Spania şi unele ducate din nordul Italiei, ca Toscana, Mantova şi Ferrara. Atît Polonia, cît şi Veneţia au refuzat — din motive diferite — să adere la ligă, iar Franţa şi Anglia şi-au manifestat împotrivirea făţişă. Polonia, net ostilă Habsburgilor, a adoptat chiar o neutralitate binevoitoare faţă de otomani. Veneţia, dornică să-şi păstreze întîietatea în comerţul cu Imperiul otoman, a preferat să se menţină în afara războiului, spre a nu pune capăt profiturilor de pe urma comerţului său levantin.

Evoluţia situaţiei militare în general defavorabilă Ligii sfinte în conflictul cu Poarta a determinat atît Curtea de la Viena, cît şi Vaticanul să încerce atragerea în coaliţia antiotomană a ţărilor române, poziţia strategică a acestora şi efectivele lor ostăşeşti urmînd să aibă un rol de prim ordin în stabilirea deznodămîntului războiului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Astfel, referitor la potențialul militar și economic al țărilor române și la beneficiul pe care l-ar fi adus intrarea lor în coaliția antiotomană, raguzanul Giovanni de Marini Poli aprecia, la sfîrșitul anului 1594, în raportul său către împăratul Rudolf al II-lea: „Aceste două țări pot să aibă împreună 60 000 de luptători. Moldova 25 și Țara Românească 35 de mii de « tscernide » [roșii], care sînt nobili din țară care nu plătesc nici o dare, dar sînt întotdeauna datori să iasă la război pe cheltuiala lor, fără nici o plată. Și Transilvania fără să se strîmtoreze cu nimic poate să aibă 40 000 de luptători buni și să se unească cu Moldova și Țara Românească, cum sper că se va întîmpla în curînd, și astfel s-ar tăia aprovizionarea dușmanului care în fiecare an scoate din aceste provincii grîne nemăsurate și vite și alte alimente și dimpotrivă [ele] s-ar alătura armatelor creștine" [1].

Imperiul habsburgic, urmărind atragerea țărilor române în blocul antiotoman, nu avea în vedere doar întărirea militar-strategică și economică a acestuia, dar, mai ales, propriile interese expansioniste. Continuînd vechea tendință de a îngloba spațiul românesc în propriile frontiere, anihilînd astfel organizarea politică a poporului român, Imperiul habsburgic a găsit în evoluția situației internaționale un nou prilej de a promova cu și mai multă forță, deschis, acțiunea de cucerire.

În același context, Imperiul otoman a încercat să-și înăsprească controlul politic și militar asupra țărilor române. Constituind flancul drept strategic al teatrului de operații din zona Dunării mijlocii, asigurînd pe linia fluviului o mare parte din aprovizionările și transporturile de trupe necesare acestuia, țările române reprezentau pentru Poartă o importanță aparte în conflictul angajat cu Liga sfîntă. Importanță care era sensibil sporită de faptul că resursele economice ale spațiului românesc — alimentele îndeosebi, dar și fondurile financiare stoarse de aici — erau utilizate nu numai pentru desfășurarea războiului cu Imperiul habsburgic, dar și pentru cheltuielile de ansamblu ale Porții.

Jaful economic al Porții în țările române a atins în această etapă proporții uriașe [2]. Astfel, în deceniul 1581—1590, în afară de tribut, doar competiția pentru domnie în principatele române extracarpatice a însumat cca 3,5 milioane galbeni. Datoriile contractate față de Poartă de domnii munteni și moldoveni se ridicau la peste 800 de milioane de aspri (circa 6,7 milioane ducați aur), în timp ce în Transilvania, tributului, mult mărit, i se adăugau anual sume uriașe pretinse drept contribuție extraordinară.

Acestor cantități mari de monedă sustrase sub amenințarea forței din țările române, Poarta i-a asociat un alt mijloc de spoliere economică, anume încercarea de a acapara comerțul exterior al acestora [3], impunînd prețuri mult scăzute față de valoarea în curs a mărfurilor de export. Dese incursiuni armate de jaf și pradă în Muntenia, Moldova sau Transilvania completau tabloul măsurilor prin care Imperiul otoman încerca să-și întărească controlul politic și economic în spațiul românesc.

Putere vecină spațiului românesc, la nord și nord-est, Polonia continua să-și manifeste tendințele expansioniste față de țările române, cu deosebire față de Țara Românească Moldova. Adoptînd o neutralitate binevoitoare față de Poartă în conflictul acesteia cu Liga sfîntă, Polonia urmărea să contracareze instalarea dominației Imperiului habsburgic în țările române, pe de

[1] *Călători străini*, vol. III, p. 250; *Cronici turcești*, vol. I, p. 351.
[2] Vezi pentru amănunte *Călători străini*, vol. II, p. 133, vol. III, p. 15, vol. IV, p. 576.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

o parte, și să tragă foloase de pe urma slăbirii Imperiului otoman, pe de altă parte. Trupele de frontieră polone efectuau dese incursiuni prădalnice în Moldova, încercînd să impună pe tronul acesteia domni favorabili intereselor Cracoviei.

Vasal Porții, celălalt vecin la est al spațiului românesc, Hanatul tătărăsc al Crimeii, constituia un alt „rezervor" de invazii în țările române, mai ales la ordinul Istanbulului, care încerca astfel să descurajeze încercările acestora de ridicare la luptă antiotomană.

În concluzie, evoluția situației internaționale a adăugat la sfîrșitul secolului al XVI-lea noi circumstanțe agravante pentru ființa politică și integritatea teritorială ale poporului român. Cele trei puteri vecine țărilor române își manifestau deschis veleitățile de cucerire a teritoriului și de anihilare a existenței lor politice autonome. Aflate în concurență acerbă, două dintre ele se găseau în război — imperiile habsburgic și otoman —, iar cea de-a treia, Polonia, se păstra în expectativă, așteptînd evoluția evenimentelor. România medievală era acum, în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, „o țară pîndită", pentru a relua expresia lui Nicolae Iorga referitoare la alte vremi, dar la împrejurări internaționale asemănătoare.

PROGRAMUL POLITIC ȘI MILITAR AL GENERAȚIEI LUI MIHAI VITEAZUL

Soluția găsită de societatea românească pentru înlăturarea amenințării care plana concentric, la toate frontierele, din partea Imperiului otoman, habsburgic și a Poloniei, a constat în ridicarea generală la luptă, în reconstituirea frontului unic al celor trei țări române. În acțiunea lor politico-militară unită, Transilvania, Muntenia și Moldova vedeau garanția obținerii deplinei independențe în raport cu Poarta, posibilități sporite de eliberare a teritoriilor ocupate de otomani și transformate în cazale („raiale") sau pașalîcuri și de păstrare în viitor a neatîrnării prin refacerea statului unic românesc în hotarele vechii Dacii. Personalitatea de excepție care și-a asumat conducerea luptei românești pentru unitate și independență în această etapă istorică a fost Mihai Viteazul (1593—1601).

Născut la jumătatea secolului XVI (cca 1550, după unii istorici în anul 1557), Mihai Viteazul, principele intrat în conștiința românească și universală ca simbol al Unirii de la 1599—1600, ca voievod al tuturor românilor, s-a declarat os domnesc, fiu al domnului Pătrașcu cel Bun (1554—1557) și, prin urmare, frate al principelui umanist Petru Cercel și al cărturarului Pătrașcu din Rhodos[3]. Tradiția populară însă și unele surse contemporane românești și străine au acreditat ideea originii sale modeste, Mihai fiind „un om simplu", care, potrivit ambasadorului spaniol la Praga, Don Guillén de San Clemente, a apărut, la ceas de cumpănă, „din pulberea pămîntului" [4] românesc, în slujba căruia și-a pus forțele, aspirațiile, întreaga viață, fiind un simbol al celor mai înalte virtuți ale poporului său.

[3] După unii cronicari și istorici ar fi fost însă nu din neamul Basarabilor, ci „coborîtor din vechi voievozi ai Moldovei" (*Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 430).

[4] Al. Randa, *Pro Republica Christiana*, Monachii, 1964, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

„Io Mihail voevod, fiul marelui şi bunului Io Petraşco voevod..." — frescă de la Căluiu — şi ctitoria sa dinainte de înscăunare, biserica Mihai Vodă — Bucureşti

Mihai a parcurs în perioada 1588—1593 întreaga ierarhie administrativ-politică a ţării, îndeplinind funcţiile de bănişor de Mehedinţi (1588), stolnic (1590), mare postelnic şi mare agă (1591—1592), ban al Craiovei (1592—1593), afirmîndu-se ca un bun organizator şi un comandant militar priceput, cîştigîndu-şi în rîndul maselor şi chiar al boierilor din Sfatul domnesc o mare popularitate. „Ţara" îl voia domn — potrivit aprecierilor contemporanului său Richard Knolles, istoric specialist în problemele otomane — pentru „privilegiile naşterii sale, calităţile personale şi înălţimea staturii sale [...], pentru dragostea sa faţă de ţară, pentru amabilitatea sa faţă de egali şi gentileţea faţă de inferiori; pentru dreptatea conduitei sale, constanţa şi bunătatea sa către aceştia, nu mai puţin plină de milă; şi pentru alte virtuţi nobile ale gîndirii sale eroice şi a înclinării naturale pentru înfăptuiri în problemele mari, pentru înţelepciunea sa adîncă şi prevederea sa rapidă, pentru cuvîntul său dulce şi plăcut, evitarea oricărei afectări, foarte darnic către toţi oamenii buni, a cărui faimă sporea tot mai mult" [5]. Era un „om cu o inteligenţă ascuţită" [6], ale cărui „virtuţi vor schimba faţa Valahiei iar poporul va fi fericit sub domnia sa" [7] şi, în primul rînd, „bărbatul de arme" mult aşteptat, care îşi propusese „să scape ţara de jugul turcilor" [8].

[5] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 88; cf. p. 93, 268.
[6] *Ibidem*, p. 161.
[7] *Ibidem*, p. 215.
[8] *Ibidem*, p. 430.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mihai a întrupat desăvîrşit ţelurile care deveniseră pentru români o necesitate vitală — emanciparea principatelor Muntenia, Moldova şi Transilvania de sub suzeranitatea otomană, respingerea tendinţelor de anexiune polone şi habsburgice şi refacerea unităţii statale în spiritul ideii-forţă care a caracterizat întreg secolul al XVI-lea românesc, „ideea dacică", a făuririi statului unitar român renăscut în hotarele Daciei antice.

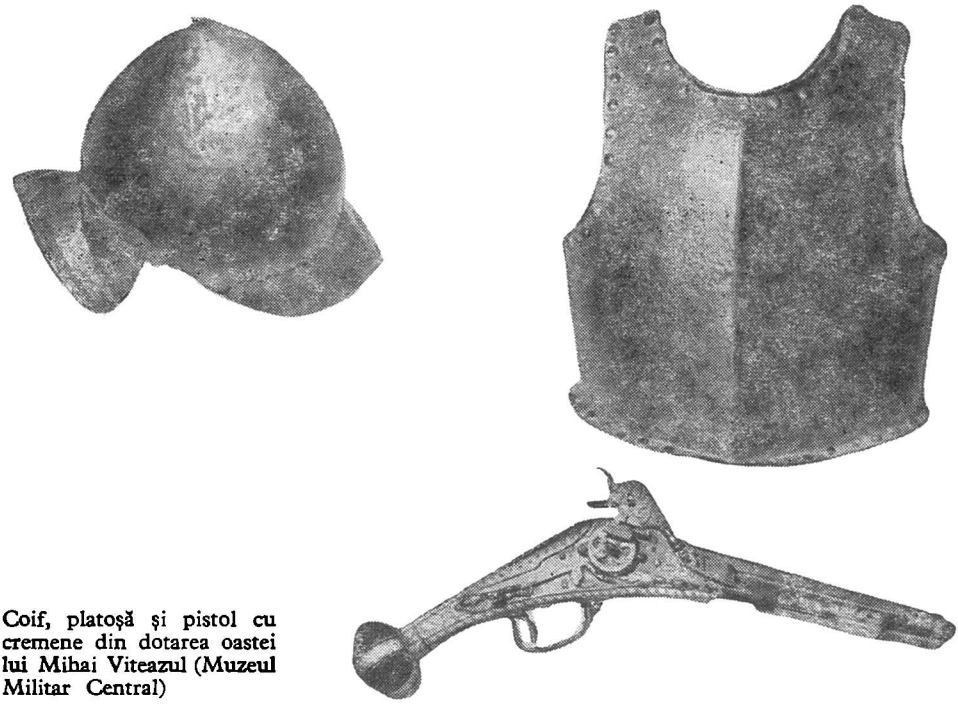

Coif, platoşă şi pistol cu cremene din dotarea oastei lui Mihai Viteazul (Muzeul Militar Central)

Pătrunsă şi în conştiinţa europeană a epocii, această idee se regăseşte în menţionarea ţărilor române sub numele de „blocul dacic" [9] sau „Daciile, adică Transilvania, Valahia şi Moldova" [10], principală stavilă în faţa expansiunii otomane spre centrul Europei. Contemporanii aveau conştiinţa clară că poporul român reprezintă o unitate etnică, cu tradiţii străvechi. Un istoric veneţian, Lazaro Soranzo, a dat expresie acestei conştiinţe: „transilvănenii sînt socotiţi printre cei mai războinici oameni din Europa. Aceştia împreună cu moldovenii şi cu valahii (muntenii — *n.n.*) sînt vechii daci, atît de temuţi de romani, care învinseseră armatele lui Domitian, romanii înşişi fiind forţaţi să plătească tribut sub acelaşi Domitian, sub Nerva şi la începutul domniei lui Traian, pentru ca să nu treacă Dunărea cauzîndu-le pierderi; turcii o ştiu foarte bine, din cauza înfrîngerilor pe care le-au suferit, de mai multe ori din partea lui Corvin (Iancu de Hunedoara — *n.n.*) şi mai apoi sub Dracula (Vlad Ţepeş — *n.n.*)" [11].

[9] Al. Randa, *op. cit.*, p. 107.
[10] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 297.
[11] *Ibidem*, p. 246—247.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ajuns domn al Ţării Româneşti Muntenia în septembrie 1593, Mihai a trecut imediat la acţiune, pregătindu-şi ţara în vederea luptei pentru neatîrnare şi unire. A făcut însemnate comenzi de armament în oraşele transilvane şi a refăcut atelierele de tunuri şi pulberăriile de la Tîrgovişte. A restructurat instituţiile tradiţionale în consens cu marile obiective politice urmărite şi cerinţele impuse de evoluţia tehnicilor şi a artei militare pe plan european şi universal. A mărit parcul de artilerie al oştirii de curte şi a luat măsuri pentru dotarea infanteriei cu arme de foc portabile. Oastea, formată din slujitori, curteni şi steagurile boiereşti, a fost întărită cu un important corp de lefegii, specializaţi în mînuirea armamentului modern al epocii, recrutaţi în primul rînd din Moldova şi din Transilvania. La conducerea oştirii Mihai a promovat, alcătuind un competent corp de comandă, boieri patrioţi, pricepuţi comandanţi militari, gata de jertfă pentru înfăptuirea programului său de libertate şi unire (Radu, Preda şi Stroe Buzescu, aga Ivan, aga Lecca, Radu Calomfirescu, paharnicul Manta, banul Mihalcea, logofătul Theodosie Rudeanu ş.a.), cît şi căpitani de nădejde (Mîrza, Gheorghe Raţ, Baba Novac, Deli Marcu ş.a.).

Obţinerea neatîrnării şi înfăptuirea unirii nu ar fi fost posibile însă fără adeziunea maselor largi populare. Această adeziune la „ideea dacică", însufleţitoare a unei întregi generaţii, au exprimat-o toate categoriile şi clasele sociale ale societăţii româneşti, au pecetluit-o cu sîngele lor la Călugăreni, Giurgiu, la Timişoara sau Tîrgovişte, în campaniile pentru controlul liniei Dunării şi eliberarea Dobrogei, la Şelimbăr, Mirăslău sau Guruslău. Semnificativă pentru această conştiinţă a unităţii care a animat în acea epocă întregul popor român a fost reacţia oastei moldovene întregi, care, în faţa flamurilor lui Mihai, a trecut în masă, în mai 1600, de partea voievodului Unirii.

Mihai Viteazul a fost nevoit să acţioneze cu deosebită prudenţă în atingerea ţelului căruia-i închinase nu numai domnia, ci şi întreaga viaţă. El a desfăşurat o intensă activitate diplomatică, stabilind largi contacte cu cercurile politice conducătoare din ţările române vecine. Încă din 1597 nunţiul papal Malaspina şi Sigismundo della Torre au adus la cunoştinţa împăratului Rudolf al II-lea că principele muntean urmăreşte unirea Transilvaniei şi a Munteniei [12]. În privinţa Moldovei, după moartea lui Ştefan Răzvan, în condiţiile în care Polonia pregătea, prin protejaţii ei Ieremia şi Simion Movilă, anexiunea, Mihai a fost gata să contracareze cu armele agresiunea polonă şi să-l alunge de pe tronul de la Iaşi pe domnul devenit unealtă a puterii străine.

Evenimentele vor proba că genialul conducător al poporului român a urmărit atît înlăturarea oricărei suzeranităţi, cît şi unirea „ad integrum", revenirea la trupul ţării unice româneşti a tuturor teritoriilor înstrăinate, atît cazalele otomane, Bugeacul, Banatul, părţile crişene şi Dobrogea, cît şi Pocuţia luată de poloni şi cetăţile şi părţile de ţară transilvană ocupate de Habsburgi. Voia o Românie centralizată şi independentă în hotarele legitime locuite de urmaşii anticilor daci — românii —, în numele cărora a acţionat. Pe drept cuvînt programul său politic şi militar, ideea călăuzitoare a întregii sale vieţi şi domnii, ideea forţă a unei epoci, pe care generaţia lui Mihai Viteazul a reuşit să o traducă în faptă pot fi cuprinse sintetic în cuvintele scrise de el însuşi: „Şi hotarul Ardealului. Pohta ce-am puhtit: Moldova, Ţara Românească" [13].

[12] Veress, *Documente*, vol. V, p. 68, 92.
[13] *DRH, B.*, vol. XI, p. 563.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Preda şi Stroe Buzescu — frescă de la Căluiu

Încă de la venirea sa la domnie, Mihai Viteazul şi-a elaborat planurile de acţiune politico-militară a căror concretizare trebuia să fie neatîrnarea şi unirea ţărilor române.

Pentru marele domn a fost evident încă de la început că cele două obiective majore ale poporului român nu puteau fi atinse decît printr-un susţinut efort militar. Pe de o parte, pentru că Poarta n-ar fi consimţit de bună voie la pierderea propriei suzeranităţi asupra ţărilor române şi era gata — aşa cum au dovedit evenimentele — să împiedice prin forţă acest lucru. Pe de altă parte, puterile vecine — fie Imperiul habsburgic sau Polonia, fie Imperiul otoman — vedeau în existenţa unui stat unitar românesc o primejdie pentru propriile lor planuri expansioniste în spaţiul carpato-danubiano-pontic. Desfăşurarea evenimentelor politico-militare a arătat convingător că puterile vecine — fie întrunit, fie separat — au intervenit militar pentru a împiedica realizarea Unirii româneşti ori, odată făptuită, pentru a determina prăbuşirea ei.

Analizînd cu realism complexul intereselor contradictorii ale puterilor vecine — al căror potenţial militar întrunit era superior celui românesc în ansamblu —, Mihai Viteazul şi-a stabilit cu claritate obiectivele şi priorităţile, urmărind etapă cu etapă realizarea planului său politico-militar. Astfel, într-o primă fază voievodul român şi-a propus ca obiectiv obţinerea neatîrnării faţă de Poarta otomană. Realizarea acestui scop era facilitată atît de faptul că Imperiul otoman se afla angajat cu forţele pe teatrul de acţiuni militare din Europa centrală, cît şi de interesul pe care adversarii Porţii îl aveau în cîştigarea unui

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nou aliat. Ulterior obținerii independenței Țării Românești Muntenia, Mihai Viteazul și-a propus realizarea Unirii, utilizînd potențialul ostășesc pentru a bloca intervenția militară a puterilor străine interesate să mențină divizat politic spațiul românesc.

O exigență esențială a acțiunii politico-militare plănuite de Mihai în prima ei fază o constituia realizarea frontului unic de luptă românesc, asocierea celor trei țări într-o alianță antiotomană. Acest fapt avea să dea efortului militar antiotoman un caracter unitar, contrabalansînd disproporția de forțe față de Poartă și grăbind atingerea țelului propus.

Conform planului său, Mihai Viteazul a aderat la alianța puterilor creștine europene[14]. Principele Țării Românești Transilvania, Sigismund Báthory, aderase la Liga sfîntă în 1594, an în care și voievodul Țării Românești Moldova, Aron Vodă, s-a alăturat alianței.

Asocierea la aceeași alianță a celor trei țări române reconstituia frontul unic de acțiune al poporului român, socotit de Mihai ca neapărat necesar în bătălia pentru independență.

La sfîrșitul toamnei anului 1594 conducătorii celor trei țări române erau gata de luptă, urmărind același obiectiv: neatîrnarea față de Poartă.

RĂZBOIUL ROMÂNESC ANTIOTOMAN DIN ANII 1594—1596

Planul de campanie pentru toamna anului 1594 și iarna 1594/1595 întocmit de comandamentul român a luat în considerare ansamblul situației strategice și raportul de forțe, punînd accentul pe simultaneitatea în acțiune a oștilor țărilor române Muntenia, Moldova și Transilvania și pe utilizarea surprinderii. Ridicarea la luptă a oștilor românești, perfect coordonată, trebuia să aibă loc în aceeași zi prin nimicirea detașamentelor otomane aflate în țară, cu deosebire la București și Iași.

Ca principale etape urmau apoi atacarea bazelor otomane și eliberarea tuturor cetăților românești de pe traiectul Dunării, de la Severin la Chilia și Cetatea Albă, asigurarea controlului asupra întregii linii a fluviului prin distrugerea fortificațiilor inamice de pe malul drept și eliberarea Dobrogei.

În scopul slăbirii capacității de ripostă și întîrzierii inamicului se prevedea, de asemenea, dezorganizarea întregului sistem de apărare otoman din nordul Peninsulei Balcanice, prin raiduri executate la sud de Dunăre pînă în munții Balcani și tăierea liniilor de comunicație ale armatei otomane din Europa centrală. Acționînd în consens cu Mihai și Aron Vodă, Sigismund Báthory urma să sprijine acțiunea cu importante contingente militare, o parte dintre luptătorii transilvăneni fiind deja, încă de la începutul lunii noiembrie 1594[15], la București (4 000 de oameni și cîteva tunuri) și la Iași, pentru a contribui la acoperirea frontierei Dunării. Forțele principale ale oștirii transilvănene

[14] *Hurmuzaki*, vol. III, p. 193.

[15] *Călători străini*, vol. III, p. 201—203, 246; Veress, *Documente*, vol. IV, p. 150—151, 175; E. D. Tappe, *Documents*, p. 73; *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 73, vol. 2, p. 32; Popescu, *Istoriile*, p. 72; L. Demény, *Secuii în campania de eliberare a Țării Românești din 1595*, în RdI, nr. 4/1975, p. 499—500.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

trebuiau să declanşeze ofensiva spre Timişoara în scopul eliberării Banatului, ameninţînd astfel şi flancul drept al forţelor otomane din Ungaria.

Efectivele forţelor care urmau să fie angajate în aceste acţiuni militare de amploare atingeau aproape 42 000 de militari, dislocaţi în felul următor: în Muntenia — 20 000—22 000, în Moldova — 10 000 şi tot atîţia în Transilvania [16]. Aşa cum se observă din repartiţia forţelor, efortul principal se prevedea a se face la sud de Carpaţi, pe linia Dunării şi pentru executarea unor incursiuni la sud de fluviu. Este, de asemenea, de menţionat, pentru caracterul unitar al acţiunii româneşti împotriva Porţii, că dislocarea efectivelor s-a făcut prin deplasări de forţe din Transilvania în Muntenia şi Moldova (cca 10 000 de luptători), în scopul de a asigura aici concentrarea necesară atingerii ţelului propus.

Rezervele militare ale frontului unic românesc erau considerabile şi creau posibilităţi de desfăşurare pe termen lung a acţiunilor de luptă. Mobilizarea totală, ridicarea oastei mari a ţării întregi putea să atingă cifre sporite. Emisarul imperial Giovanni de Marini Poli raportase împăratului Rudolf al II-lea că Moldova poate mobiliza în chip obişnuit 25 000 de luptători, Muntenia 35 000 iar Transilvania 40 000. Aşadar, o forţă considerabilă, cifrată la 100 000 de oameni, capabilă să facă faţă celor mai diverse eventualităţi militare, să se opună chiar concentrării potenţialului Porţii de pe teatrul de război european.

În eventualitatea neîndoielnică a unei puternice riposte militare a Porţii, planul românesc a preconizat organizarea acoperirii strategice a liniei Dunării, iar în cazul pătrunderii inamicului la nord de fluviu aplicarea strategiei tradiţionale a războiului de apărare dus de întregul popor român. Hărţuirea necontenită a armatei duşmane urma să asigure timpul necesar deplasării unor importante forţe din alte zone ale spaţiului românesc pentru angajarea bătăliei hotărîtoare de nimicire a invadatorilor.

Într-o ultimă etapă s-a prevăzut contraofensiva generală, executată cu oştirile reunite ale ţărilor române, lovirea succesivă a inamicului pînă la completa sa înfrîngere şi alungarea resturilor trupelor de invazie peste Dunăre, prelungirea acţiunilor militare la sud de fluviu, pentru a-i obliga pe otomani să încheie armistiţiul.

După cum s-au desfăşurat evenimentele, surprinşi de energica acţiune militară a ţărilor române, otomanii au fost obligaţi să-şi concentreze întregul efort militar la Dunăre, mobilizînd efective apreciate de contemporani la 160 000—200 000 de luptători [17], inclusiv călărimea tătară a hanului Crimeii, Gazi Ghirai. Noul sultan, Mehmed III (1595—1603), a acceptat planul propus la 14 mai 1595 de marele vizir Ferhad paşa, care prevedea nimicirea forţelor române, ocuparea teritoriului ţărilor române şi transformarea lor în paşalîcuri. Forţele Porţii pătrunse la nord de Dunăre urmăreau să realizeze joncţiunea cu cele deplasate dinspre Belgrad şi din paşalîcurile de Timişoara şi Buda şi să continue ulterior înaintarea pe direcţia Vienei, spre inima Europei centrale.

[16] *Călători străini*, vol. III, p. 250, 496; *Cronici turceşti*, vol. III, p. 13—14; *Cronica lui Balthasar Walther*, p. 67; *Magyarország Hadtörténete*, vol. I, Budapest, 1984, p. 213.

[17] Constantinescu, *Documente*, p. 12; *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 86, vol. 2, p. 363; *Călători străini*, vol. III, p. 496; *Cronici turceşti*, vol. I, p. 419, vol. III, p. 12—14; *Doi cîntăreţi greci*, p. 65—66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În aceste condiții, teatrul de acțiuni militare avea să se lărgească considerabil, acoperind întreaga regiune situată de o parte și de alta a Dunării cuprinsă între munții Carpați și Balcani, rîul Sava și litoralul vest-pontic, Cătlăbuga, tîrgușorul Ciubărciu în sud-estul Moldovei. Obstacolele naturale puternice — munții Balcani, Dunărea și munții Carpați — aveau să fie în cursul desfășurării acțiunilor militare de o importanță deosebită. Atît sub aspectul întîrzierii forțelor aflate în ofensivă și al beneficiilor aduse defensivei, cît și sub raportul concentrării forțelor (imediat la sud de Carpați planul de campanie român a prevăzut întrunirea efectivelor oștilor celor trei țări și lansarea contraofensivei pentru alungarea armatei de invazie).

Pe teritoriul românesc formele de teren — depresiuni, rîpe etc. —, acoperirile — pădurile — sau locurile greu accesibile — mlaștinile, stufărișurile —, precum și rețeaua hidrografică aveau să faciliteze efortul de apărare, fiind utilizate ingenios pentru acțiuni specifice războiului popular.

O analiză a planurilor de campanie și a raportului general de forțe scoate în evidență o serie de trăsături notabile ale artei militare a epocii, și în context a celei românești. Astfel, planul de campanie român se remarcă prin judiciozitate, printr-o cunoaștere reală a forțelor și intențiilor inamicului, prin alegerea optimă a direcțiilor de acțiune și dispunerea, în funcție de acestea, a forțelor și mijloacelor la dispoziție. Se cuvine menționată anvergura spațială uriașă pe care se preconiza desfășurarea războiului, practic de la limanul Nistrului pînă în valea Dunării mijlocii și la munții Balcani, prevăzîndu-se o coordonare în timp a angajării inamicului și o succesiune bine gîndită a propriilor acțiuni militare.

Etapele preconizate corespundeau în ansamblu ripostei intenționate — și aplicate — de inamic, prognozîndu-se măsuri concrete de contracarare a fiecărei acțiuni a acestuia.

O caracteristică de bază a planului de campanie român a fost aceea că el s-a întemeiat în mod justificat pe păstrarea în permanență a inițiativei strategice a forțelor proprii. În paralel, s-au preconizat măsuri adecvate pentru asigurarea libertății de acțiune, cîștigată de la început prin surprinderea provocată inamicului. Atît inițiativa strategică, cît și libertatea de acțiune permiteau — în concepția planului de campanie românesc — concentrarea de efective și asigurarea superiorității în locul ales și la momentul oportun, compensînd astfel inferioritatea de forțe față de adversar. Pe linia achizițiilor anterioare cîștigate în domeniul doctrinei și artei militare, planul românesc prevedea și două operații de anvergură: asigurarea controlului asupra liniei Dunării și apoi acoperirea strategică a acesteia pentru a interzice sau întîrzia invazia dușmană. În concepția acestor operații s-au preconizat acțiuni de luptă pe malul fluviului, obligîndu-l pe inamic să recurgă la forțare — dispersîndu-și forțele pentru a-și masca intențiile —, executată cu pierderi în oameni, material și, mai ales, timp. Îmbinarea strălucită a ofensivei și defensivei strategice, pentru ca după măcinarea forțelor inamice și concentrarea tuturor disponibilităților militare românești să se treacă la o contraofensivă generalizată ce viza zdrobirea dușmanului și curățirea teritoriului, au constituit jaloanele ce au stat la baza concepției planului de campanie românesc.

Planul de campanie otoman era o reflectare fidelă a scopurilor agresive ale Porții. El era subordonat țelului politic fixat, anume anexarea țărilor române la imperiu și transformarea lor în pașalîcuri. Se prevedea lansarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

unor acțiuni ofensive pe direcții concentrice asupra spațiului românesc — dinspre sud, sud-est și sud-vest — și prin folosirea unor mase copleșitoare de luptători se sconta atingerea scopului propus. Pe lîngă raportul general de forțe de cca 4 la 1, net favorabil Porții, trupele otomane beneficiau de o superioritate evidentă în piese de artilerie.

Cele două planuri de campanie scot în evidență concepții politice diametral opuse: unul — cel otoman — subordonat integral scopurilor agresive ale unui mare imperiu, celălalt — românesc — corespunzător țelurilor nobile ale unui popor hotărît să-și apere cu orice preț independența și teritoriul.

Campania militară din toamna anului 1594 — primăvara anului 1595. Declanșarea războiului antiotoman al țărilor române s-a produs prin surprindere la 13 noiembrie 1594, dată stabilită de Mihai Viteazul, de comun acord cu Aron Vodă al Moldovei, cînd la București și Iași a fost eliminată orice prezență inamică (între altele, toți creditorii otomani au fost uciși). Momentul ales era deosebit de prielnic: fiind sfîrșitul toamnei, forțele otomane, slăbite de luptele din Ungaria, staționau în taberele amenajate pentru iarnă în zona Belgrad.

Încheind cu succes operațiile de la București și Iași, domnii români au căutat să exploateze efectul surprizei, trecînd, conform planului, la alungarea trupelor otomane din cetățile de la Dunăre. A urmat o perioadă de trei luni (noiembrie 1594 — ianuarie 1595) caracterizată prin acțiuni rapide ale cavaleriei ușoare, în primul rînd asupra cetăților ocupate de otomani pe malul românesc. Garnizoanele surprinse s-au retras în fortărețe, fiind înconjurate din toate părțile de forțele române și supuse unor permanente atacuri. Astfel, trupele muntene de sub comanda banului Mihalcea au atacat cetățile Giurgiu și Turnu, eliberînd așezările civile și asediind fortărețele[18]. Concomitent, detașamente muntene au respins inamicul din Cetatea de Floci (18—28 decembrie), au atacat și eliberat orașele Hîrșova (1 ianuarie 1595) și Brăila, acțiune în care s-a distins paharnicul Manta. La rîndul lor, oștile lui Aron Vodă au declanșat seria atacurilor lor asupra Tighinei, Obluciței, Ismailului, Chiliei și Cetății Albe, voievodul repartizînd pentru fiecare obiectiv forțe corespunzătoare.

Profitînd de timpul favorabil — o iarnă aspră, geroasă, care provocase înghețarea Dunării[19] —, trupele de cavalerie române au trecut peste podul de gheață și au întreprins acțiuni de luptă rapide în adîncimea teritoriului controlat de inamic. Au fost lovite forțele otomane din Silistra (8 ianuarie), Măcin, Șiștov, Nicopol și Rahova[20]. În același timp, au fost respinse încercările de ripostă ale inamicului. Un succes de seamă în această direcție a fost înregistrat la Cetatea de Floci; aproape 2 000 de ieniceri au încercuit orașul asediindu-l; garnizoana română de aici, numărînd cca 300 de luptători, nu numai că a rezistat asediului, ci a și reușit, cu ajutorul unui detașament deplasat rapid în sprijin, să respingă inamicul cu grele pierderi (10 ianuarie 1595). În urma acestor acțiuni întreg malul stîng al Dunării a trecut practic sub control militar românesc.

[18] Guboglu, *Crestomație*, p. 416; *Cronici turcești*, vol. III, p. 10; *Doi cîntăreți greci*, p. 63.
[19] *Cronici turcești*, vol. III, p. 11.
[20] N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, p. 203.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Pe latura de vest a frontului antiotoman, trupele române au trecut la acțiune în Banat pe direcția Timișoara. Scopul principal al angajării inamicului în această zonă era fixarea unor însemnate detașamente otomane și tătărești, pentru a se asigura libertate de mișcare forțelor române de pe linia Dunării. Trupele otomano-tătare au suferit grele înfrîngeri în preajma Timișoarei și Lugojului, unde oastea principelui Țării Românești Transilvania a fost sprijinită de românii bănățeni răsculați [21].

Angajarea pe un front atît de larg a forței militare a Porții de către oștile române și succesele obținute au schimbat radical situația strategică de ansamblu a războiului european, care opunea pe otomani coaliției Ligii sfinte. Principalul inamic al Porții, cel care amenința grav stabilitatea frontului otoman, devenise acum, ca și în alte momente ale înfruntărilor din veacurile anterioare, forța militară românească. Nu numai că acțiunile militare românești constituiau o lovitură în flancul și spatele dispozitivului strategic otoman din Europa centrală, dar o bună parte din logistica acestuia era neutralizată.

Experții militari ai epocii au sesizat această cotitură intervenită în ansamblul războiului purtat împotriva Porții. De exemplu, comandantul militar imperial Valentin Prepostváry a informat imediat forurile conducătoare ale Imperiului habsburgic prin cuvintele: „Aici avem știrea obștească că voievozii din Țara Românească și din Moldova se luptă foarte, au ars foarte tare ținutul Dobrogei dincolo de Dunăre, ținutul lui Makedon l-au jefuit, au tăiat pe turcii locuitori acolo, le-au mînat vitele, au stricat pe păgîni pînă aproape de Adrianopol. [. . .] eu socot că turcii au pornit și fiindcă le sînt în drum, mai întîi se vor îndrepta împotriva lor (a românilor — *n.n.*), iar de acolo vin asupra noastră" [22].

Într-adevăr, riposta otomană nu putea întîrzia fără a înfrunta riscul generalizării răscoalei în Balcani, unde numeroși bulgari, sîrbi, albanezi, greci s-au ridicat la luptă împotriva Porții , stimulați de exemplul țărilor române. În condițiile în care pregătirea unei expediții militare de amploare necesita timp și un mare efort organizatoric și financiar, Poarta a hotărît să utilizeze trupele proprii aflate în vecinătatea spațiului românesc.

La 18 noiembrie 1594, sultanul Murad III (1574—1595) declarase „războiul sfînt" împotriva principatelor române [23]. În planurile emise de Înaltul comandament de la Istanbul s-a prevăzut ca țările române să fie atacate pe două direcții: tătarii, aflați în staționare în unele zone din Kraina — cca 24 000 de luptători [24], urmau să înainteze în lungul Dunării spre est, iar un corp de oaste de cca 8 000 de oameni, condus de Mustafa pașa, să treacă Dunărea și, făcînd joncțiunea cu tătarii, să acționeze spre București.

Tătarii au trecut Dunărea prin punctul Vidin-Calafat și au înaintat pe malul nordic al fluviului, arzînd și devastînd totul în cale, în timp ce gruparea de forțe a lui Mustafa pașa s-a concentrat la Rusciuk.

Informat asupra mișcărilor adversarului, Mihai Viteazul, care chemase țărănimea la arme și-și concentrase oastea în zona Hulubești (astăzi satul Strîmba, jud. Giurgiu), a hotărît să aplice manevra pe linii interioare, lovind pe rînd cele două grupări inamice, înainte ca ele să se unească. În acest scop a fost întărită acoperirea Dunării în sectorul Giurgiu, trimițîndu-se totodată o grupare de forțe în calea tătarilor.

[21] Constantinescu, *Documente*, p. 8.
[22] Veress, *Documente*, vol. IV, p. 181.
[23] A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 224.
[24] *Călători străini*, vol. III, p. 428—429; *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 180.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

RĂZBOIUL ANTIOTOMAN DIN ANII 1594—1596 CONDUS DE MIHAI VITEAZUL

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

La 14 ianuarie 1595, detaşamente ale oastei de ţară, puse sub conducerea fraţilor Buzeşti şi a lui Radu Calomfirescu, au înfrînt la Putinei avangarda grupării tătare. În această situaţie, comandantul tătar a angajat în luptă majoritatea forţelor, obligînd trupele române să se replieze spre Stăneşti. Aici, primind în sprijin forţe din tabăra de la Hulubeşti, românii au atacat energic oastea tătară, lovind în flancul şi spatele dispozitivului acesteia şi obţinînd o victorie decisivă.

Forţele înaintate ale grupării otomane condusă de Mustafa, care între timp au reuşit să treacă Dunărea, au început să înainteze în direcţia Bucureşti. În după-amiaza zilei de 23 ianuarie, gruparea inamică a ajuns în satul Şerpăteşti (azi dispărut) [25], situat la 10 km nord de satul Hulubeşti.

Domnul român a fost permanent informat asupra mişcărilor inamicului şi a locului de staţionare a forţelor lui. O informaţie deosebit de importantă furnizată de cercetare comandamentului român relata că la Şerpăteşti se găsea doar avangarda oastei inamice, grosul urmînd a trece fluviul a doua zi. În consecinţă, Mihai a hotărît să atace prin surprindere, în cursul nopţii, avangarda otomană, să o nimicească, după care, urmărindu-i resturile spre Dunăre, să-l surprindă pe Mustafa paşa în curs de trecere cu grosul forţelor sale. O grupare, comandată de paharnicul Manta, a zdrobit străjile duşmanului printr-o acţiune fulgerătoare, după care a încercuit satul şi a nimicit trupele otomane şi tătare. Se poate afirma că lupta de la Şerpăteşti rămîne un exemplu de concepţie şi execuţie viguroasă a unei ample acţiuni, desfăşurate pe timp de noapte într-o localitate, care a realizat totala surprindere a adversarului şi lichidarea lui completă.

Mihai şi-a dirijat cu rapiditate forţele — în total 10 000 de luptători cu cîteva tunuri — pe direcţia Giurgiu. Oastea română a trecut Dunărea pe gheaţă, prin dreptul localităţii Marotin (15 km nord-est Rusciuk) şi a lovit prin surprindere, la 25 ianuarie, la Rusciuk, forţele inamicului [26]. Înfrîntă, gruparea inamică s-a retras în panică, lăsînd în mîinile românilor numeroase arme, cai şi toată artileria [27]. În luptă a căzut Hasan, beiul de Aydin, iar Ghazi Ghirai, comandantul tătarilor, rănit el însuşi, s-a salvat retrăgîndu-se cu supravieţuitorii călărimii sale spre Silistra.

Acţiunea românească a fost continuată de un detaşament comandat de banul Mihalcea, pornit în urmărirea rămăşiţelor inamice scăpate din înfruntarea de la Rusciuk, pe care a reuşit să le ajungă în preajma Silistrei [28]. În lupta angajată aici inamicul a fost complet nimicit, Mustafa paşa găsindu-şi moartea. Detaşamentul comandat de banul Mihalcea a continuat apoi înaintarea spre nord, de-a lungul Dunării, şi a atacat garnizoana otomană de la Hîrşova [29]. La mijlocul lunii martie forţele române au asediat Brăila, unde, după 16 zile de rezistenţă, puternica garnizoană otomană a lui Kara Çavus paşa a fost

[25] A. Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa din anul 1595*, Bucureşti, 1925, p. 9; Constantinescu, *Documente*, p. 9—10.

[26] *Hurmuzaki*, vol. VI/2, p. 189. Pentru desfăşurarea luptelor vezi *Cronici turceşti*, vol. I, p. 500; Guboglu, *Crestomaţie*, p. 416; *Doi cîntăreţi greci*, p. 22, 63.

[27] E. D. Tappe, *Documents*, p. 78; Veress, *Documente*, vol. IV, p. 190, 215.

[28] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 90, 228, 233, 272, 378; A. Decei, *op. cit.*, p. 272; Constantinescu, *Documente*, p. 11—12.

[29] Guboglu, *Crestomaţie*, p. 421—422.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nevoită să se predea. Odată cu capitularea Brăilei și realizarea joncțiunii forțelor moldo-muntene în partea de nord a Dobrogei, s-a încheiat și campania de iarnă a oștilor române în zona centrală a frontului de contact cu inamicul [30].

La aripa stîngă a acestuia, succese asemănătoare fuseseră obținute și de forțele române comandate de voievodul Aron. Acestea au întreprins atacuri îndrăznețe și pustiitoare asupra raialelor Tighina, Cetatea Albă și Ismail. Conform unui raport venețian din 19 aprilie, orașele Cetatea Albă și Ismail fuseseră eliberate, oastea română capturînd 96 piese de artilerie, între care patru tunuri mari. De asemenea, garnizoana otomană din Tighina fusese alungată, fortăreața fiind aruncată în aer de oștenii români [31].

Obiectivele politico-strategice stabilite pentru prima fază fuseseră atinse în campania de iarnă. Aron Vodă își asigurase controlul asupra Bugeacului prin victoriile de la Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Cătlăbuga, Tighina și, împreună cu Mihai, restabilise controlul românesc asupra Dobrogei, exceptînd zona Silistrei. În aceste condiții se putea trece la eliberarea cetăților fluviale în care se mai mențineau garnizoane otomane — Giurgiu și Turnu pe malul stîng, Vidin, Nicopol și Silistra pe cel drept [32].

În toată această perioadă este demn de subliniat efortul făcut de Mihai Viteazul în domeniul construcțiilor navale [33], pentru constituirea unei flotile fluviale pe Dunăre, menită să confere țării sale controlul pe fluviu și să taie una din principalele linii de comunicații ale armatei otomane pe frontul european. Oastea sa avea nevoie de nave pentru a-și spori mobilitatea și a putea acționa repede și eficient pe ambele maluri ale Dunării, de șeici cu capacitate mare de transport, capabile chiar să susțină înfruntări navale [34]. Ele au fost folosite de oastea română și în acțiunea îndreptată asupra Vidinului, fapt ce rezultă din raportul adresat oficialităților din Londra de agentul englez la Istanbul, Barton, la 22 martie 1595, în care se arată: „De curînd a sosit știrea că prințul Valahiei [. . .], după incursiunile amintite în ultima mea scrisoare, a asediat Vidinul, o cetate de pe Dunăre înspre Marea Neagră și a devastat toată țara din jur [. . .], ocupînd astfel Dunărea pe ambele maluri *și avînd el diferite bărci și corăbii* (subl. ns.), a înaintat pe Dunăre pînă la gura de vărsare în Marea Neagră, astfel încît să oprească orice transport de alimente sau muniții spre tabăra turcească din Ungaria, și de asemenea pentru a bloca orice comerț dinspre acele locuri încoace" [35].

Așadar, în ciuda ripostei otomane, obiectivele prevăzute de Mihai Viteazul pentru campania din iarna 1594/1595 — primăvara lui 1595 au fost atinse, între acestea asigurarea controlului românesc asupra țărmurilor și cursului Dunării. Aflat cu trupele sale la iernat la Belgrad, marele vizir Sinan pașa a fost silit să trimită „după garnizoanele din jur și alți soldați lăsați mai înainte în țară, mobilizînd toate cele necesare pentru un război mult mai distrugător"

[30] *Călători străini*, vol. III, p. 524; *Cronici turcești*, vol. II, p. 36; Guboglu, *Crestomație*, p. 420—421; A. Decei, *op. cit.*, p. 224.

[31] Guboglu, *Crestomație*, p. 421—422.

[32] Veress, *Documente*, vol. IV, p. 204; *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 275, 298.

[33] S. Columbeanu, *Acțiunile navale ale lui Mihai Viteazul pentru stăpînirea Dunării*, în RdI, nr. 4/1975, p. 132—134.

[34] *Hurmuzaki*, vol. III/1, p. 471.

[35] E. D. Tappe, *Documents*, p. 79; cf. Constantinescu, *Documente*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

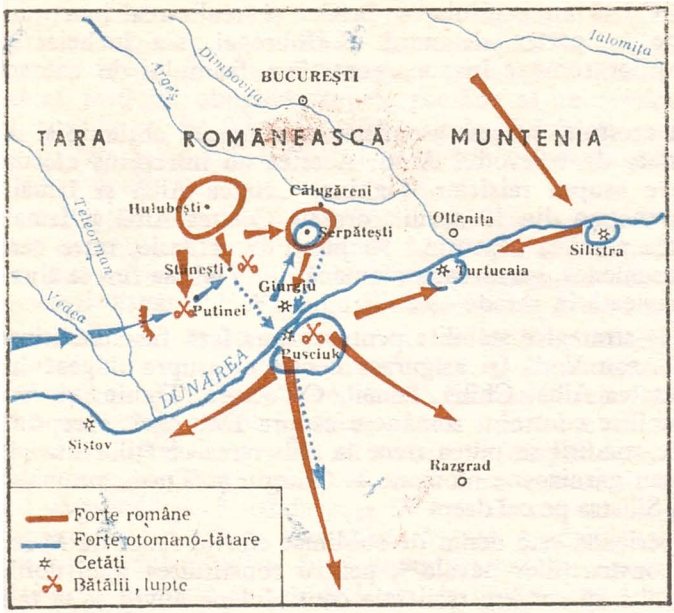

împotriva românilor [36]. Era periclitată însăşi stăpînirea otomană în Balcani, acţiunile militare româneşti desfăşurate cu succes stimulînd puternic lupta de eliberare a popoarelor balcanice dominate de Poartă. Ca urmare, aceasta şi-a intensificat pregătirile în vederea viitoarelor confruntări.

O primă etapă din planul politico-strategic pe care şi-l propusese Mihai Viteazul încă de la urcarea sa pe tronul Ţării Româneşti Muntenia se încheiase. Obiectivele majore urmărite — recîştigarea independenţei ţării şi alungarea duşmanului peste frontieră — au fost atinse în urma unor acţiuni militare impetuoase, succesive, conduse cu pricepere şi cu o energie fără seamăn de un mare comandant de oşti.

O analiză a evenimentelor petrecute în iarna 1594/1595 şi în primăvara lui 1595 la Dunărea de Jos evidenţiază priceperea domnului român de a declanşa acţiunea eliberatoare într-o atmosferă internaţională prielnică (crearea ligii antiotomane) şi într-un moment cînd forţele principale ale Porţii se găseau angajate pe o direcţie îndepărtată de spaţiul românesc. Desfăşurarea acţiunilor militare a ilustrat calităţile de excepţie ale lui Mihai Viteazul, care a ştiut să îmbine în mod strălucit aspectele originale ale artei militare româneşti cu normele impuse războiului modern de amploarea luată în epocă de răspîndirea şi perfecţionarea armamentului de foc. Campania din iarna 1594/1595 şi primăvara lui 1595 a demonstrat, cu cîteva decenii înaintea victoriilor suedeze din Războiul de 30 de ani, importanţa acţiunii detaşamentelor mobile de cavalerie uşoară în cooperare cu artileria de cîmp, uşor transportabilă şi manevrabilă, care şi-au dovedit eficacitatea în acţiunile ofensive executate în adîncimea teritoriului inamic, în atacurile prin surprindere asupra taberelor otomano-tătare, în rapida trecere la contraofensivă. S-a vădit, totodată, impor-

[36] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 90—91.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tanța artileriei grele și a corpurilor de archebuzieri și geniști la asediul cetăților.

Din punct de vedere militar, campania de iarnă, care a avut ca momente culminante luptele de la Șerpătești și Rusciuk, forțarea Dunării și trecerea la contraofensivă pe direcția Rusciuk—Silistra—Hîrșova, a constituit o acțiune de mari proporții, reprezentînd, totodată, un model de nimicire pe părți, cu trupe puține, a unui inamic numeros, surprins cu forțele dispersate în spațiu, incapabil să realizeze, fie și temporar, coordonarea și conducerea centralizată a trupelor.

Din modul de desfășurare a acțiunilor militare se impun atenției o serie de concluzii de ordin militar privind coordonarea în timp și spațiu a acestora pentru atingerea unui scop unic ori relativ la specificul operațiilor pe timp de iarnă în condițiile chemării la luptă a tuturor celor valizi, a întregului popor. Astfel, rămîne notabilă coordonarea acțiunilor militare pe cele trei segmente ale frontului românesc — în Banat, în Muntenia și la Dunărea maritimă — pentru a obține în scurt timp controlul asupra traiectului fluviului. Declanșate în același timp pe mai multe direcții, acțiunile românești au interzis orice posibilitate a inamicului de a efectua manevra de forțe și mijloace, obligîndu-l să-și „închidă" numeroase detașamente și grupări de trupe în fortărețele de pe malul Dunării pentru a evita nimicirea lor. Concomitent instituirii controlului propriu asupra traiectului fluvial, forțele românești au mai rezolvat cu succes trei misiuni de anvergură: nimicirea grupărilor dușmane pătrunse în interiorul țării — la Putinei, Stănești și Șerpătești; eliberarea unei mari părți a ținutului dobrogean de sub stăpînirea otomană; lovirea grosului trupelor dușmane în deplasare către spațiul românesc — la Rusciuk —, în care scop forțe române au pătruns la sud de Dunăre peste fluviul înghețat.

Acțiunile militare s-au dus cu sprijinul nemijlocit al populației din zonele de luptă. El s-a materializat, pe de o parte, în facilități logistice — tabăra de la Hulubești beneficia de sprijinul țăranilor din satele din împrejurimi atît pentru hrană, cît și pentru adăpost, iar, pe de altă parte, în participare militară directă — în cazul acțiunilor din Banat sau din zonele imediat vecine orașelor și cetăților dunărene — ori furnizare de informații privind mișcările și efectivele dușmanului.

Este caracteristic, de asemenea, faptul că forțele românești au fost obligate să acționeze asupra unor grupări inamice de tărie variabilă, pătrunse pe propriul teritoriu, situație des întîlnită în cadrul purtării războiului întregului popor pentru apărarea patriei. În consecință, s-au deplasat cu rapiditate forțele necesare pentru nimicirea acestora, evitîndu-se pericolul întrunirii lor în grupări puternice; acțiunile de acest gen au fost desfășurate în același timp, utilizîndu-se la maximum informațiile despre deplasările inamicului obținute pe diverse căi. În cazul unor detașamente inamice mai puternice, s-a recurs la atac prin surprindere, în cursul nopții, așa cum procedase în secolul anterior oștirea lui Vlad Țepeș, pe timpul încleștării din apropierea Tîrgoviștei.

O importanță specială se relevă a fi avut urmărirea inamicului după înfrîngerea acestuia într-o luptă (la Rusciuk). Rapiditatea angajării acțiunii de urmărire și eficiența ei nu numai că a avut ca rezultat scoaterea din luptă a importante efective inamice, dar a exclus posibilitatea ralierii acestora unor alte grupări de forțe din zonele limitrofe.

Din ansamblul operațiilor militare a rezultat importanța factorului surpriză, care poate conduce la succese apreciabile dacă pregătirea acțiunii se face păstrîndu-se cu strictețe secretul și dacă se aleg corespunzător terenul

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și momentul executării loviturii. Forțele române au aplicat forme decisive de manevră ca: încercuirea, la Șerpătești, lovitura în flanc și spate, la Stănești. Exploatarea oportună a succesului a constituit o preocupare permanentă a domnului român, aceasta materializîndu-se printr-o urmărire viguroasă, rapidă, pe adîncimi mari, fiind atacate și nimicite diferite grupări de forțe ale inamicului, fie în cîmp deschis (lupta de lîngă Silistra, Rusciuk), fie în cetăți (Brăila, Tighina).

Se relevă, totodată, înaltele calități morale și de luptă ale oștenilor români — angajați într-un război drept, eliberator —, hotărîrea și vitejia dovedite în confruntări care au impus un mare consum de energie, voință și măiestrie militară. Referindu-se la ampla acțiune de dimensiuni strategice desfășurată în iarna anilor 1594—1595, pînă în primăvara lui 1595, marele istoric Nicolae Bălcescu scria: „Privind în totul această campanie, imaginația este izbită de atîtea îndrăznețe întreprinderi săvîrșite, ca într-un vîrtej de vitejie, de un popor setos de libertate" [37].

Campania militară din vara și toamna anului 1595. Succesele militare românești au creat la începutul anului 1595 o atmosferă sumbră în capitala Imperiului otoman. Lipsa alimentelor pe piața stambuliotă, dezorganizarea sistemului de aprovizionare a armatei otomane din Ungaria prin pierderea controlului asupra Dunării și a porturilor acesteia, existența pericolului extinderii mișcării de eliberare în Balcani erau urmări directe ale războiului declanșat de poporul român pentru neatîrnare.

Pentru a ieși din situația creată, în capitala imperiului s-au intensificat pregătirile de război. Discutarea planului de campanie otoman pentru 1595 a scos în relief necesitatea concentrării eforturilor pe frontul românesc, o victorie aici creînd premisele reluării ofensivei pe teatrul de intervenții militare din Europa centrală. Ferhad pașa — care îl înlocuise pe Sinan ca mare vizir — a elaborat concepția de acțiune strategică a forțelor Porții în 1595 conform acestei idei și a început să ia măsurile necesare organizării unei acțiuni militare de proporții la Dunăre [38]. Sub supravegherea lui Lala Mehmed pașa, numit serdar și instalat la Vidin [39], la începutul primăverii s-au făcut pregătiri de trecere peste Dunăre la Rusciuk, în fața Giurgiului. Au fost aduse aici artilerie, muniții, începîndu-se și lucrările de construire a unui pod.

La 14 mai 1595, Ferhad pașa a primit ordinul expres al sultanului să nimicească oștile române și să transforme Moldova și Muntenia în simple vilaiete, la Iași și București fiind numiți anticipat beilerbei [40]. În consecință, marele vizir și-a concentrat o puternică armată la Adrianopol, pregătind ofensiva atît în Dobrogea pe direcția Silistra—Chilia, cît și la nord de Dunăre, pe direcția Giurgiu—București [41], urmărind, așadar, să prindă într-un clește strategic frontul românesc și să-l lichideze. Totodată, Poarta a recurs la o diversiune politică destinată să destrame unitatea frontului românesc și, în ansam-

[37] Nicolae Bălcescu, *Istoria Românilor supt Mihai Vodă Viteazul*, ed. II, Al. Odobescu, București, 1887, p. 81.

[38] Constantinescu, *Documente*, p. 28.

[39] Guboglu, *Crestomație*, p. 423.

[40] *Ibidem*, p. 424; *Cronici turcești*, vol. III, p. 12; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 273.

[41] *Cronici turcești*, vol. III, p. 12—13; Guboglu, *Crestomație*, p. 424—425; Constantinescu, *Documente*, p. 20—21.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

blu, a coaliției europene creștine. Principelui transilvan, Sigismund Báthory, i s-a propus, în schimbul ruperii alianței cu Liga sfîntă, recunoașterea stăpînirii sale peste cele trei țări române [42]; în acest sens, la începutul lunii mai a sosit la Alba Iulia un trimis al Porții.

De altfel, atitudinile politice ale principelui transilvan constituiau o primejdie gravă pentru unitatea frontului de luptă românesc. Urmărind, în acest moment, să reconstituie Dacia străveche sub sceptrul său, Sigismund a intervenit în Țara Românească Moldova și l-a înlocuit pe Aron Vodă cu Ștefan Răzvan (aprilie—august 1595) [43]. În același timp, el a pretins voievodului muntean să recunoască suzeranitatea sa, lucru pe care Mihai, în interesul menținerii unității de luptă a celor trei țări române, l-a acceptat [44], evident, în conjunctura dată, doar ca o simplă formalitate.

Invazia otomană avea să fie facilitată, de asemenea, în mod obiectiv, de atitudinea Poloniei, care a început să manifeste deschis tendința de anexare a Moldovei, intenționînd să intervină militar în această țară românească pentru a pune pe tronul ei propriul protejat (Ieremia Movilă) [45].

Înțelegînd în profunzime intențiile urmărite de Poartă, ca și obiectivele celorlalte puteri agresive vecine țărilor române, Mihai Viteazul și-a elaborat planul de campanie în funcție de mai mulți factori. Mai întîi, a apreciat cu realism cuantumul uriaș de forțe angajat de Poartă în acțiunea de invazie și a socotit necesar să ia măsuri de întîrziere a concentrării trupelor otomane și de împiedicare a încercărilor acestora de a trece fluviul. De asemenea, voievodul român a socotit că forțarea Dunării de către adversar trebuie zădărnicită cu orice preț, dar că în nici un caz nu trebuie să angajeze aici bătălia decisivă. Pentru faza a doua, de după pătrunderea în țară a armatei de invazie, avînd în vedere disproporția de forțe, Mihai Viteazul a planificat o repliere strategică spre zona deluroasă a Carpaților Meridionali și concentrarea aici a principalelor forțe ale celor trei țări române. În cursul acțiunii de repliere, trupele invadatoare urmau să fie hărțuite continuu prin forme și modalități specifice războiului întregului popor și slăbite considerabil, iar apoi, la momentul decisiv, lovite în plin printr-o bătălie de amploare în locul dinainte ales de comandamentul român. În sfîrșit, după concentrarea forțelor principale, Mihai a preconizat lansarea acțiunii de nimicire a inamicului pătruns pe teritoriul țării și alungarea peste frontieră a rămășițelor acestuia.

Corespunzător acestei planificări strategice de ansamblu a efortului de apărare, Mihai a trecut la execuția primei faze, anume la împiedicarea concentrării forțelor inamicului și la întîrzierea acțiunii acestuia de forțare a Dunării. În acest scop, detașamente ale oastei românești au trecut Dunărea, pătrunzînd la sud de fluviu și în Dobrogea, lovind energic garnizoanele otomane. Lupte înverșunate s-au desfășurat la Giurgiu, Rusciuk, Silistra, Babadag, Brăila, Chilia, Tighina, Cetatea Albă și chiar în adîncimea teritoriului inamic, în apropiere de Adrianopol.

Întrucît lucrările de construcție a podului otoman peste Dunăre avansaseră, în ultimele zile ale lunii iunie Mihai Viteazul a trecut din nou Dunărea

[42] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 91.

[43] *Hurmuzaki*, vol. XV/1, p. 730; Veress, *Documente*, vol. IV, p. 220; E. D. Tappe, *Documents*, p. 93.

[44] Ion Ionașcu, *Mihai Viteazul și autorii tratatului de la Alba Iulia, 1595*, în AIIAC, V (1962), p. 129—134; Veress, *Documente*, vol. IV, p. 222—226; *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 92—97.

[45] *Hurmuzaki*, vol. XV/1, p. 733.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

LUPTELE ANTIOTOMANE DIN VARA ŞI TOAMNA ANULUI 1595

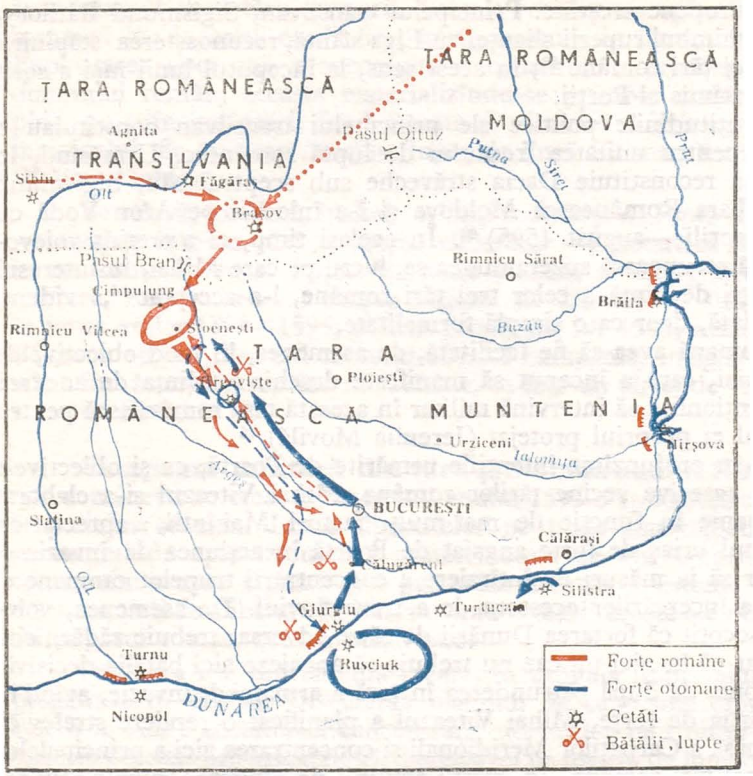

prin surprindere, pe la Nicopol [46], înfrîngînd garnizoana otomană de aici, a lovit forţele inamice ce se aflau la Rusciuk şi a distrus podul întins peste fluviu. Concomitent, trupe moldo-transilvănene au atacat flotila otomană de pe Dunăre (cca 20 de nave), în timp ce, spre sud-vest, detaşamente ale banului Craiovei au ars împrejurimile Vidinului şi Vîrşeţul, înaintînd pînă către rîul Sava [47].

Continuînd să urmărească atingerea scopurilor propuse în prima fază a planului său de campanie, în tot cursul lunii iulie şi la începutul lui august puternice detaşamente din oastea lui Mihai au întreprins dese incursiuni la sud de fluviu, ajungînd pînă la Sofia, provocînd pagube însemnate armatei de invazie şi îngreunînd lucrările de refacere a podului Rusciuk—Giurgiu. Într-o scrisoare, datată 15 iulie 1595, voievodul român îi informa pe aliaţii săi din Ligă că „păgînii s-au adunat din toate părţile, ei pe malul lor şi noi pe al nostru, nu facem altceva decît să ne lovim zi şi noapte. În cel mult două săptămîni se poate ajunge la bătălie" [48]. În timpul pregătirilor de luptă, ce deveniseră tot mai febrile în ambele tabere, o solie a lui Mihai, condusă de banul Mihalcea, a pornit către Praga pentru a solicita ajutoare. Solia românilor

[46] Constantinescu, *Documente*, p. 29—30.
[47] *Ibidem;* Veress, *Documente*, vol. IV, p. 247 249.
[48] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 100

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

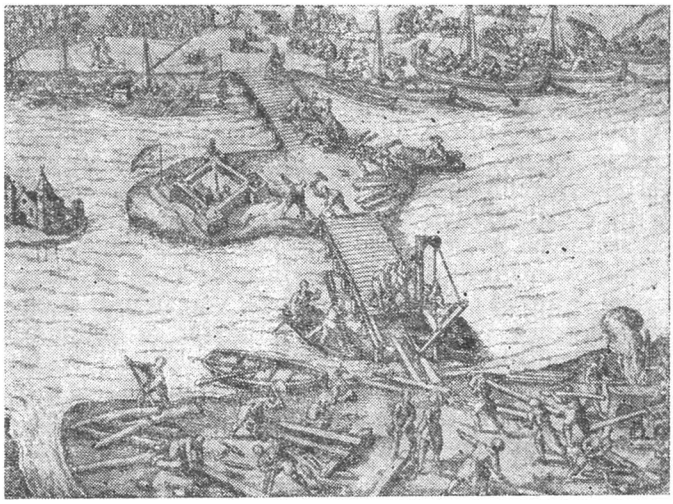

Pregătirea invaziei otomane la nord de Dunăre: construirea podului de la Rusciuk — Giurgiu (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

s-a întors acasă fără vreun rezultat concret. Referitor la această situație, Nicolae Iorga ne oferă informații potrivit cărora Mihai ar fi răspuns: „Nu e cine să mă ajute, nici loc nu e unde să-mi plec capul" [49].

La sfîrșitul lunii iulie, Sinan pașa (care la 8 iulie 1595 îl înlocuise la comandă pe Ferhad) a ajuns la Rusciuk.

Pe la începutul lunii august, trupe din tabăra marelui vizir au reușit după încercări repetate de forțare a fluviului să realizeze un cap de pod pe malul românesc la 3 km nord de Giurgiu. La adăpostul acestuia s-a construit apoi podul de vase peste care a fost trecut grosul oștirii otomane. Diego Galan, rob la turci, martor ocular, relatează că pentru construcția podului s-au folosit luntre „înalte la bord", late de „două staturi" de om și lungi de patru. Bărcile ancorate cu gabioane improvizate din materiale aflate în zonă au fost legate între ele, așezate strîns una lîngă alta și prinse în cuie; „s-a făcut astfel un pod foarte uniform, astfel că nu mai trebuia să sări de pe o luntre pe cealaltă și caii puteau să treacă în siguranță și repede" [50]. De la Giurgiu, comandantul otoman intenționa să înainteze spre București pe direcția Stănești—Șerpătești —Stoenești—Hulubești—Singureni.

După reușita acțiunii de forțare a fluviului de către inamic, Mihai Viteazul a trecut la îndeplinirea misiunilor prevăzute în faza a doua a planului său de campanie. De-a lungul direcției de înaintare a forțelor otomane detașamentele de cavalerie trimise de Mihai au dus lupte de hărțuire cu avangarda inamicului, producînd pierderi invadatorilor, încetinindu-le ritmul de marș și informînd pe domn asupra mișcărilor trupelor adverse. Acțiunile de luptă desfășurate de români au avut drept scop atragerea dușmanului către locul ales de voievod pentru bătălia de amploare preconizată, slăbirea capacității de luptă a trupelor otomane și diminuarea moralului lor combativ. Un pasaj dintr-o cronică turcească înfățișează modul în care a avut loc înaintarea trupelor otomane, silite

[49] Veress, *Documente*, vol. IV, p. 252—256; Nicolae Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, București, 1935, p. 194.
[50] *Călători străini*, vol. III, p. 527.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

să se deplaseze compact, cu puternice detașamente de siguranță, expuse în orice clipă loviturilor detașamentelor de călăreți și de țărani români care o înconjurau: „Dar fiecare mlaștină, fiecare pădure de stejar se umpluse cu mii de ghiauri. Ei se apropiau de oastea islamică și se învîrteau mereu în jurul oștii împărătești"; într-o altă cronică turcească, scrisă imediat după consumarea evenimentelor, presiunea continuă la care au fost supuse de către oștenii români forțele marelui vizir în înaintarea lor este relatată prin imagini plastice, de o mare expresivitate: „ajungîndu-se la acel popas, în timp ce o parte a oastei se așeză, iar o altă parte încă venea din urmă, unii flintași de-ai ghiaurilor, ieșind ca mistreții din pădure, începuseră să năvălească și să lupte. În mijlocul oastei se auziră strigăte și răcnete: « Vai, au ieșit ghiaurii ». O mulțime de feciori au fost prinși. Ca și cum s-ar fi întîmplat cu știința celui de sus, în ceata luptătorilor musulmani căzu deruta oștenilor. Li se întunecară mințile. Văzînd spaima și groaza de nedescris a serdarului față de o turmă de mistreți — semne ale rătăcirii — în timp ce-i vînau pe luptători ca leii, corpurile de bătaie rămaseseră neputincioase pe loc" [51].

Comandant militar cu calități de excepție, Mihai Viteazul și-a ales ca loc al bătăliei un teren favorabil, care, fiind folosit și pus în valoare cu măiestrie, putea compensa măcar în parte inferioritatea numerică a oștirii române, împiedicînd manevrarea amplă și rapidă a uriașelor efective otomane. Locul bine ales, într-o regiune mlăștinoasă, plin de obstacole naturale, în zona de confluență a Neajlovului cu Cîlnișteа, se afla pe o direcție secundară de înaintare spre București a trupelor otomane, anume pe varianta Hulubești—Călugăreni —Copăceni. Retrăgîndu-se în permanent contact cu inamicul, detașamentele înaintate românești l-au dirijat aici prin neîncetate acțiuni de hărțuire. În ziua de 22 august 1595, avangarda otomană, care ajunsese în apropiere de Hulubești, a fost atacată prin surprindere de o parte a cavaleriei române. După ee a provocat pierderi inamicului, detașamentul de cavalerie român s-a retras spre grosul forțelor proprii, spre Călugăreni, atrăgînd pe urmele sale oastea dușmană.

BĂTĂLIA DE LA CĂLUGĂRENI. 23 AUGUST 1595

Unul din cele mai importante evenimente militare ale istoriei naționala bătălia de la Călugăreni s-a desfășurat în ziua de 23 august 1595. Aici, oastei comandată de Mihai Viteazul a obținut o strălucită victorie asupra armate otomane care invadase țara.

Raportul de forțe era favorabil oastei otomane. Un raport informativ al ambasadorului Spaniei la Curtea habsburgică relata că în cursul bătăliei de la Călugăreni „dintr-o parte au intrat în luptă 20 000 de oameni ai marelui vizir, de cealaltă parte cei 10 000 mobilizați din partea Valahiei, mult mai puțini comparativ cu puterea turcă" [52]. În fapt, așa cum precizează această sursă, cei 20 000 de militari otomani reprezentau avangarda oștirii inamice. Alte izvoare majorează considerabil efectivele otomane, apreciindu-le între 70 000

[51] *Cronici turcești*, vol. I, p. 502; Aurel Decei, *Izvoare turcești despre Mihai Viteazul*, în RA, an LII, vol. XXVII, nr. 2/1975, p. 162.
[52] Al. Randa, *op. cit.*, p. 110—111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și 180 000 de oameni [53]. Mihai însuși declara „ca lucru sigur că sînt 160 000 căci așa a spus un prizonier care se potrivește în spuse cu dezertorii" [54]. Se cuvine menționat că aceste estimații cifrice se referă la întreaga oaste otomană trecută la nord de Dunăre. În ceea ce privește efectivele oastei românești informațiile izvoarelor conduc la aprecierea că, în ansamblu, în bătălia de la Călugăreni Mihai Viteazul a dispus de cca 16 000 de militari, precum și de un parc de artilerie de 12 tunuri mari de cîmp [55].

Evaluarea raportului de forțe evidențiază neta superioritate în efective a armatei otomane, explicînd în întregime alegerea făcută de voievodul român asupra terenului desfășurării acestei bătălii de mare anvergură. Terenul pe care Mihai Viteazul a angajat lupta cu puhoiul otoman era „păduros și mlăștinos", o „trecătoare împădurită", „o strîmtoare, avînd pe de o parte o rovină, iar pe de alta un rîu adînc", unde se puteau adăposti „archebuzieri [. . .] care să macine flancurile coloanei de marș otomane" [56]. Așadar, imaginea locului bătăliei, conturată de relatările contemporane, înfățișează un teren împădurit și mlăștinos străbătut de rîul Neajlov, în care deplasarea se putea face pe o singură comunicație cu punctul obligat de trecere la podul de peste rîu; în acest spațiu efectivele numeroase ale armatei otomane nu se puteau desfășura și manevra în voie. Întreaga suprafață a terenului confruntării impunea inamicului să-și angajeze forțele fracționat, „în valuri", fără a-și putea fructifica superioritatea față de oastea românească.

În privința cîmpului de bătălie Radu Rosetti consemnează: „Terenul pe care s-a dat lupta nu era așa cum se vede azi, ci era un defileu, lat cam de 2 500 de pași, format prin trecerea drumului secundar Giurgiu—Călugăreni—București (Giurgiu—Stănești—Șerpătești—Stoenești—Strîmba de Jos—Călugăreni — *n.n.*), peste smîrcurile Neajlovului și ale Cîlnistei și din pădurile ce mărgineau, pe acele vremuri, drumul și de o parte și de alta" [57]. Iar Ion Sîrbu, în a sa documentată istorie a faptelor lui Mihai Viteazul, scrie următoarele despre locul aprigei încleștări: „Mergînd de la Giurgiu spre București, drumul mare de țară e tăiat la o depărtare de 29 km de Giurgiu și 35 de București, de la apus spre răsărit, de rîul Cîlnistea tocmai acolo unde el se împreună cu Neajlovul care curge de la miazănoapte-apus. Din trei șiruri de dealuri ce se țin în aretul lor, cele două din furca rîurilor se pierd împreunîndu-se puțin înainte de a se pierde Neajlovul în albia soțului său mai norocos, de care tot se mai desparte o dată, pentru a-și mîntui numele încă o bucățică de loc. Mai rămîne în acest ținut șirul de la miazăzi de Cîlnișteă, ce prorupe (se întrerupe — *n.n.*) numai printr-o văgăună, făcînd loc drumului mare. Iar văgăuna răspunde către Vadul Călugărenilor, după ce drumul mai cotește o bucată între apă și deal. Turcii își puseră tabăra în șesul de la marginea de către ei a dealurilor; în partea despre miazănoapte, unde era și rîul, se aflau așezați românii" [58].

[53] Vezi *Cronica lui Balthasar Walther*, p. 67; *Doi cîntăreți greci*, p. 65; *Cronici turcești*, vol. I, p. 419, vol. II, p. 259; *Hurmuzaki*, vol XI, p. 303; Guboglu, *Crestomație*, p. 426.

[54] *Călători străini*, vol. IV, p. 92.

[55] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 81; *Călători străini*, vol. III, p. 529.

[56] Vezi E. D. Tappe, *Documents*, p. 91; Guboglu, *Crestomație*, p. 427; *Cronici turcești*, vol. III, p. 14; Al. Randa, *op. cit.*, p. 110—111.

[57] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 355.

[58] Ion Sîrbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*, Timișoara, 1976, p 169.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

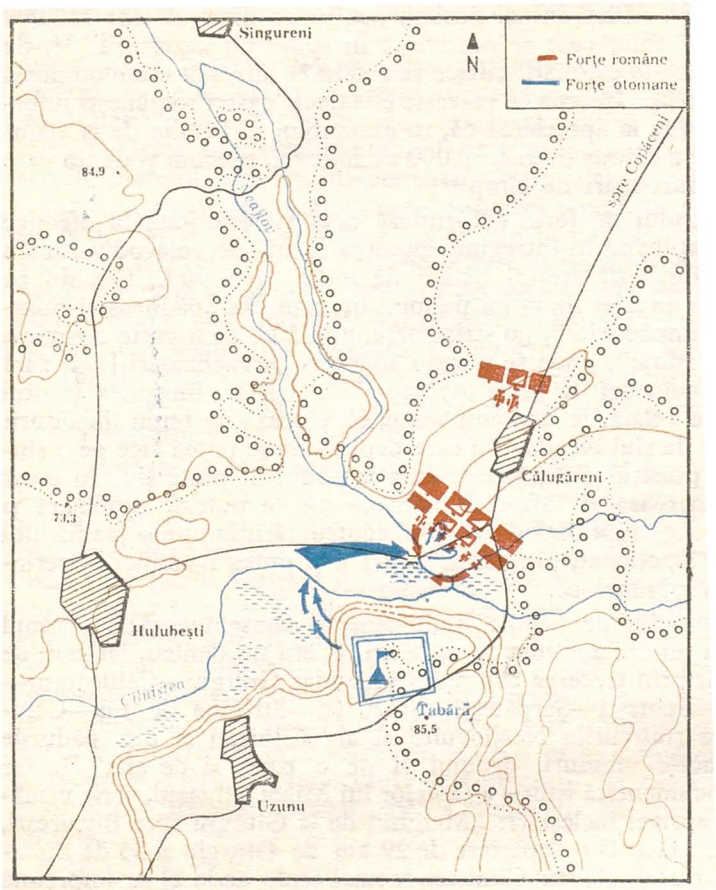

BĂTĂLIA DE LA CĂLUGĂRENI. 23 AUGUST 1595. PRIMA FAZĂ

Bătălia de la Călugăreni a cuprins trei faze, cu conţinut, trăsături şi desfăşurări diferite.

Prima fază, care s-a consumat în dimineaţa zilei, de 23 august, s-a caracterizat prin atacuri parţiale ale celor doi adversari. În zori, cavaleria română, în frunte cu Mihai, a atacat prin surprindere cavaleria otomană din faţa Călugărenilor, aruncînd-o la sud de Neajlov.

Apoi, voievodul român şi-a constituit dispozitivul de luptă pentru înfruntarea decisivă. El a dispus pe malul nordic al cursului de apă 10 000 de oşteni, eşalonaţi pe două linii, iar în faţă a amplasat 10 tunuri, care ţineau sub bătaia lor podul de peste rîu. La nord-vest de Călugăreni, Mihai şi-a aşezat rezerva, formată din 6 000 de oameni şi două tunuri, sub comanda căpitanului transilvănean Albert Király; între rezervă şi forţele principale era o distanţă destul de mare, întretăiată de o pădure de stejari. Domnul român urmărea ca prin dispunerea înapoia dispozitivului a rezervei să poată face faţă la nevoie unui atac otoman care s-ar fi produs dinspre Singureni şi ar fi ameninţat spatele oştirii sale. Pericolul ce venea de pe acea direcţie era real; într-adevăr, acolo aveau să acţioneze forţele otomane conduse de Hasan paşa, beilerbeiul de Rumelia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

A DOUA FAZĂ A BĂTĂLIEI DE LA CĂLUGĂRENI

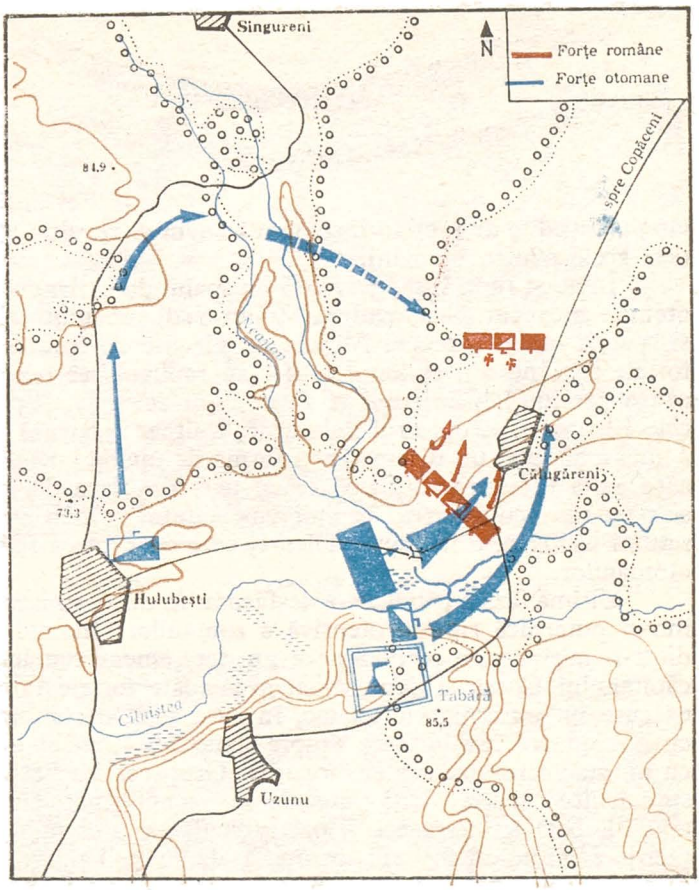

După ce cavaleria sa fusese respinsă într-o primă ciocnire cu românii, Sinan paşa a trimis la atac o grupare cu un efectiv de 12 000 de luptători. Domnul român a lăsat-o să treacă podul peste rîu, şi, în timp ce ea lua dispozitivul de luptă, a supus-o unui intens bombardament de artilerie, după care a atacat-o puternic, producîndu-i pierderi şi alungîndu-i resturile la sud de Neajlov. Astfel, prima fază a bătăliei de la Călugăreni s-a încheiat în avantajul oastei române.

A doua fază a început pe la mijlocul zilei şi cuprinde luptele aprige duse de oştenii români pentru stăvilirea ofensivei generale a forţelor otomane. Insuccesele de pînă atunci l-au determinat pe Sinan paşa să angajeze în bătălie majoritatea efectivelor de care dispunea. El a atacat cu ienicerii şi azapii frontal, peste pod, în timp ce o grupare de forţe comandată de Satîrgi Mehmed paşa (care urma să fie numit beilerbei în Ţara Românească Muntenia) a efectuat o manevră învăluitoare pe la est; în acelaşi timp, beilerbeiul de Rumelia, Hasan paşa, executa o largă manevră de întoarcere pe la vest.

Lovitura ienicerilor a fost deosebit de puternică; pentru a lărgi frontul de atac otomanii au folosit, pe lîngă podul de peste Neajlov, buşteni şi scînduri aşezate peste mlaştină. Focul artileriei şi al archebuzierilor lui Mihai, ca şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

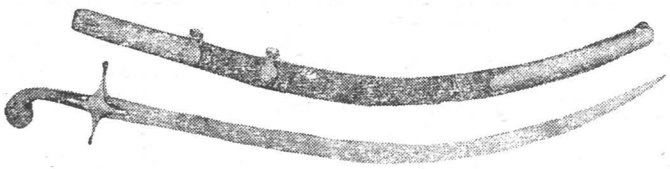

Sabie otomană (Muzeul Militar Central)

vitejia dovedită de luptătorii români au avut ca rezultat oprirea atacului cu pierderi grele pentru otomani.

În acest timp însă, gruparea de spahii de la flancul drept al dispozitivului otoman a trecut Neajlovul printr-un vad, amenințînd întreaga aripă stîngă și spatele oastei române. Atacate cu vigoare de front și amenințate din flanc forțele române din eșalonul întîi s-au repliat spre rezervă, fiind nevoite, din cauza presiunii inamicului și a timpului scurt la dispoziție, să-și părăsească cele 10 tunuri. Cronicarul Balthazar Walther relatează că pe timpul replierii Mihai a adoptat un dispozitiv în formă de unghi, cu flancurile refuzate pentru a se evita încercuirea. După ce au ieșit din raza de învăluire a dușmanului și s-au unit cu rezerva, oștenii voievodului român s-au angajat în preajma satului Călugăreni în lupte violente, care au avut ca rezultat oprirea înaintării otomanilor.

Ultima fază a bătăliei s-a desfășurat în după-amiaza zilei și s-a materializat într-o puternică ripostă ofensivă a românilor. Înainte de derularea ei sosise dintr-o misiune de recunoaștere un detașament românesc aflat sub comanda căpitanului Cocea și deci Mihai avea toate forțele întrunite. El a hotărît să execute un puternic contraatac, în care scop a combinat o lovitură frontală cu o manevră învăluitoare asupra flancului stîng al dispozitivului inamic și cu un atac care viza spatele acestuia. Gruparea lui Satîrgi pașa a fost respinsă spre ieniceri, care, loviți puternic în flancul stîng, au început să șovăie, iar apoi să bată în retragere. Contraatacul s-a prelungit pînă la pod, tunurile pierdute inițial au fost recuperate, archebuzierii provocînd mari pierderi otomanilor îngrămădiți într-un spațiu îngust și pe un teren neprielnic pentru o armată numeroasă. Încercînd să remedieze situația, marele vizir Sinan pașa a intervenit personal în luptă cu unitățile sale de elită, dar totul a fost în zadar. Lovit continuu, cu o vigoare mereu crescîndă, inamicul a început retragerea, care s-a transformat în debandadă în momentul în care căpitanul Cocea, cu un detașament de 400 de călăreți, executînd o manevră pe la flancul drept al forțelor dușmane, a lovit tabăra aflată în apropiere de Hulubești, provocînd panică. În deruta care cuprinsese trupele otomane, valul fugarilor a antrenat și garda lui Sinan pașa, marele vizir fiind aruncat de pe pod și salvat în ultimă instanță de un credincios al său.

Într-o scrisoare germană contemporană se descrie în felul următor această ultimă fază a bătăliei, cînd Mihai Viteazul a intervenit personal în încleștare: „Principele român singur își face drum printre vrăjmași, pe cînd ostașii săi îl urmează cu o furie sălbatică [. . .]. O învălmășeală grozavă se produce și două pașale cad lovite chiar de principele Mihai [. . .]. Dar printre turci deodată se vestește că înapoi, prin pădure, se aud trîmbițe și zgomot de trupe ce sosesc din partea dreaptă. Erau călăreți români, care reușiseră a trece rîul și străbătînd prin pădure se apropiau de turci. Spaima atunci e grozavă printre adoratorii semilunii și atunci începe o retragere precipitată și fără ordine, de frică de a nu fi tăiați pe la spate".

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Scenă de luptă din bătălia de la Călugăreni — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Scenă de luptă din bătălia de la Călugăreni în viziunea lui Theodor Aman (Muzeul Theodor Aman — București)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

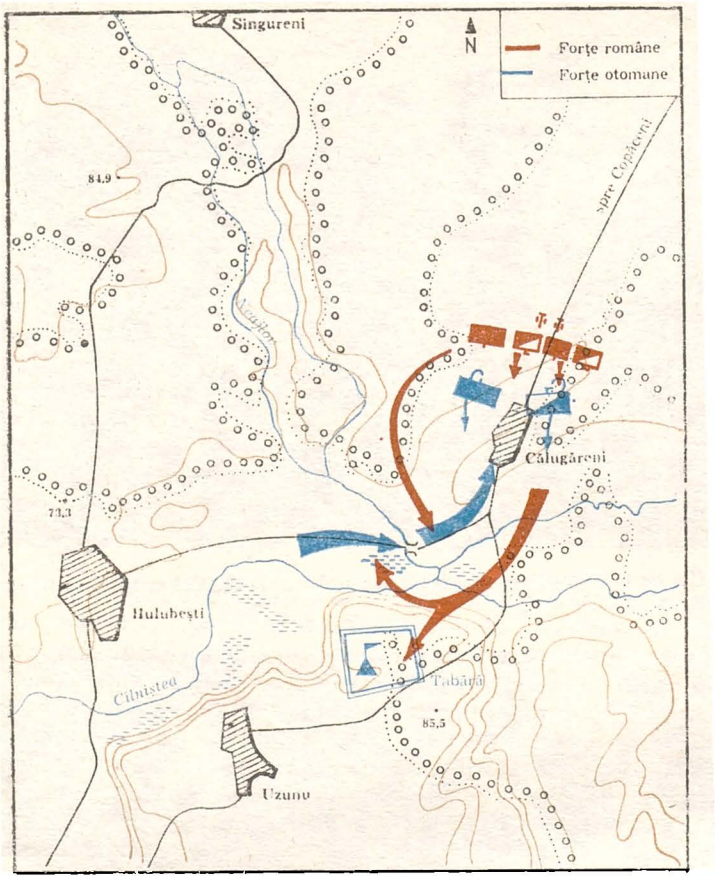

ULTIMA FAZĂ A BĂTĂLIEI DE LA CĂLUGĂRENI

Potrivit bailului venețian Marco Venier, doar apariția forțelor lui Hasan pașa la flancul drept al dispozitivului de luptă românesc i-a ferit pe otomani de o „ruină completă" [59]. Obligat să facă față noului adversar, Mihai a întrerupt urmărirea fugarilor și a pornit cu atîta impetuozitate asupra lui Hasan pașa, încît acesta, cuprins de panică, a părăsit în fruntea călăreților săi cîmpul de luptă.

Bătălia s-a încheiat astfel la căderea nopții printr-o strălucită biruință românească. „Însuși Sinan a căzut de pe cal într-o mlaștină și numai cu greu s-a putut salva — va scrie chiar Mihai Viteazul făcînd bilanțul bătăliei —, [iar] patru pașale și șapte sangeaci au căzut". Un număr de 7 000 de otomani au rămas pe cîmpul de luptă, tunurile acestora, precum și un steag verde al profetului Mahomed fiind capturate de români [60].

Referindu-se la bătălia de la Călugăreni, Nicolae Iorga scria: „Toată ziua de marți au fost crîncene lupte între cele două oștiri, luptă despre care

[59] *Hurmuzaki*, vol. III, p. 486–487.
[60] Al. Randa, *op. cit.*, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nici n-am văzut nici n-am auzit să se fi dat vreo alta aiurea. Atacuri și respingeri se urmară. După ce se pătrunsese în tabăra turcilor, trei pași respinseră cu un iureș desperat care atinsese corturile creștine, dar ei fură izbiți înapoi și aruncați în mlaștină. Sinan s-ar fi mirat ce fel de oameni sîntem noi, care așa de îndrăzneți ne aruncăm asupra lor, căci nu s-a mai auzit de nimeni vreodată ca (o) trupă așa de mică să îndrăznească a pleca împotriva împăratului turcesc și să puie pe fugă pe pași". Totodată, ilustrul istoric mai sublinia: „Puțini cîți am fost, noi am dobîndit biruința. Căci marele număr de morți a fost la turci, cu un pașa chiar, Khidr, Sinan fiind între cei dați jos de pe cal; la creștini doar mulți răniți și o mare ucidere de cai. S-au pierdut tunuri, dar s-au luat steaguri, între care și un steag verde al lui Mahomed însuși" [61].

Sinan pașa, mare vizir otoman (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Înfrîngerea suferită de otomani la Călugăreni a fost recunoscută și de cronicarii turci [62]. Ibrahim Pecevî, de exemplu, scrie că oastea islamică „a fost cuprinsă de o mare spaimă, încît nu putea să opună nici o împotrivire", că Haidar pașa „și-a găsit o moarte de martir într-o mlaștină", Satîrgi Mehmed pașa „a fost rănit pe cînd fugea", iar Hasan pașa „merse de-și ascunse rușinea într-un crîng spinos, de unde de-abia în ziua următoare cuteză a ieși la ai săi" [63]. La rîndul său, Mustafa Ali, în *Künhüul-ahbar* (Esența informațiilor), scria: „Apoi serdarul unei oștiri să sufere o asemenea umilire, trebuie că mai toți sînt oameni de nimic. Formîndu-se grămezi de martiri, ce risipire de suflete a fost prin înfrîngerea vitejilor în mlaștina aceea! Mai ales la primul atac în mod sigur a fost luat un steag. Se trimiseră vești către partea ghiaurilor. Mihai, pe care ei nu l-au băgat în seamă, răufăcătorul pe care, nesocotindu-l om de valoare, l-au privit cu dispreț, dovedindu-și arta în ale luptei, a distrus în acest fel merituoasa oaste".

Prin istorica victorie repurtată de oastea lui Mihai Viteazul la Călugăreni obiectivele comandamentului român fuseseră în cea mai mare parte atinse: provocarea de pierderi considerabile inamicului, demoralizarea și întîrzierea sa, crearea timpului necesar concentrării pe teatrul de operații sud-carpatic a grosului forțelor armate din cele trei țări române și trecerii la cea de-a treia fază a planului de campanie elaborat de marele domn.

Bătălia de la Călugăreni a reprezentat unul din momentele cruciale ale războiului de neatîrnare purtat de țările române în vremea lui Mihai Viteazul

[61] N. Iorga, *op. cit.*, p. 200.
[62] *Cronici turcești*, vol. I, p. 372; Guboglu, *Crestomație*, p. 428.
[63] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și una din cele mai strălucite biruințe obținute de poporul nostru în lupta împotriva invadatorilor în îndelungata sa istorie. Pentru epoca respectivă „toate operațiile acestei bătălii dovedesc din partea lui Mihai și a românilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul poate minuna pe toți cîți cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa" [64]. Pentru români această victorie — arată Nicolae Iorga — „ a rămas în mintea generațiilor, îndemn către strălucita ispravă fără chibzuială și rezerve, exemplu de eroism în sensul « viteazului »" [65].

Biruința de la Călugăreni a demonstrat că este nelimitată capacitatea unui popor hotărît să-și apere independența, dreptul de a fi el însuși și că oricît de mari ar fi forțele invadatoare aruncate în luptă ele sînt sortite în cele din urmă înfrîngerii și umilinței, iar conducătorul, cel care a dus la izbîndă oștirea română, Mihai Viteazul, „rămîne — așa cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — o figură luminoasă, progresistă în cartea de aur a poporului român" [66].

După sfîrșitul victorios al bătăliei, într-un consiliu de război cu căpitanii săi, Mihai Viteazul a hotărît să se treacă imediat la executarea celei de-a treia faze a planului său de campanie, anume retragerea spre munți și realizarea joncțiunii cu oștile țărilor surori. Replierea s-a executat noaptea, în condițiile aplicării unei stratageme care a ținut oastea otomană în permanentă stare de veghe de teama unui nou atac. Pentru ca manevra să nu fie sesizată, românii — relatează o cronică otomană — „au aprins focuri [...] și noaptea mînau cu steagurile o cireadă de bivoli cu țipete și zgomote"; de asemenea, au provocat explozii care au produs neliniște în tabăra otomană [67]. Dimineața, cînd marele vizir se pregătea să reia atacul, a constatat că oastea română s-a retras. După ce a trecut prin București și apoi prin Tîrgoviște, de unde au fost ridicate toate bunurile de valoare, Mihai și oștenii săi s-au îndreptat spre munți, instalînd tabăra la Stoenești, în apropiere de pasul Bran, unde au ocupat o poziție avantajoasă apărării [68].

În acest timp însă s-a produs o intervenție militară a Poloniei, Ștefan Răzvan fiind înlocuit pe tronul Țării Românești Moldova de pretendentul Ieremia Movilă [69]. Acțiunea se înscria în tentativele repetate ale regatului vecin de la nord de a îngloba această țară românească printre posesiunile Coroanei polone. Acest eveniment era de natură să slăbească trăinicia frontului comun antiotoman al țărilor române și să pericliteze însăși executarea planului general de campanie elaborat de Mihai Viteazul. Dar, în tot cursul campaniei din toamna anului 1595 situația din Moldova a rămas nedecisă, existînd aici, *de facto*, doi domni: Ieremia Movilă în scaun și Ștefan Răzvan, cu oastea sa, retras inițial la Trotuș, apoi în Muntenia [70].

După înfrîngerea suferită la Călugăreni, reorganizîndu-și oastea, Sinan pașa a început prudent, la 26 august, marșul spre București, drumul fiindu-i

[64] N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, în *Opere*, vol. III, București, 1986, p. 83.

[65] N. Iorga, *op. cit.*, p. 204.

[66] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Editura Politică, București, 1975, p. 692.

[67] Guboglu, *Crestomație*, p. 429; *Cronici turcești*, vol. III, p. 15; *Călători străini*, vol. III, p 531.

[68] *Călători străini*, vol. III, p. 531.

[69] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 96—97; Veress, *Documente*, vol. IV, p. 274—277.

[70] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 103, 109—110.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

deschis de gruparea comandată de Hasan pașa, beilerbeiul de Rumelia. Intenționînd să transforme țara în pașalîc, la București marele vizir a numit ca beilerbei pe Satîrgi Mehmed pașa, a lăsat o garnizoană puternică cu misiunea de a întări capitala cu fortificații de lemn și pămînt, menite să adăpostească și să faciliteze lupta unei garnizoane de pînă la 10 000 de oameni [71], după care și-a ridicat tabăra și s-a îndreptat spre Tîrgoviște, unde a ajuns în primele zile ale lunii septembrie.

Și aici, ca și la București, comandantul otoman a ordonat construirea unei fortificații improvizate, îndeosebi pe laturile de vest și nord, unde se aflau șanțuri și valuri de pămînt căptușite cu lemn, gratii și gabioane [72]. După ce Sinan a lăsat la Tîrgoviște o garnizoană de circa 1 500 de oameni cu 30 de tunuri pentru a apăra fortificația, comandant fiind numit Ali, pașa de Caramania [73], grosul armatei otomane s-a îndreptat spre Stoenești și și-a ridicat „tabăra pe o înălțime de pe care se putea vedea aceea a voievodului român" [74]. În același timp, un corp de oaste otoman a reocupat Brăila [75].

Din prudență sau teamă, Sinan pașa a hotărît să nu atace tabăra organizată de Mihai Viteazul. El și-a justificat în felul următor decizia: „Deși din partea noastră s-a chibzuit de mai multe ori și s-au făcut pregătiri pentru a merge împreună cu beilerbeii din Grecia și Țara Românească și cu armata musulmană împotriva acelor blestemați, dar pentru că cea mai mare parte a armatei noastre era plecată, neavînd pe lîngă noi pe archebuzierii ienicerilor, și fiind și locul unde se întâriseră acei nelegiuiți foarte greu de străbătut, strîncos și păduros, ei nu au putut fi atacați în nici un chip. Cum oastea hanului n-a venit să se alăture, am urmat mai departe cu ridicarea cetății în locul amintit și apoi am pus oștile noastre și pe aventurieri să facă jafuri pe pămîntul Țării Românești, de unde au scos mulțime nesfîrșită de robi" [76]. În realitate, pe lîngă faptul că o parte din trupele lui Sinan erau împrăștiate după pradă, efectivele armatei otomane de invazie pătrunsă la nord de Dunăre se micșoraseră mult datorită pierderilor suferite în luptă, cît și plecării dincolo de fluviu a unor trupe care duceau cu ele o parte din bunurile jefuite de pe teritoriul românesc.

Mihai Viteazul aprecia la 13 septembrie că otomanii „nu mai au în Țara Românească decît 40 000 de oameni, dintre care numai 12 000 trupe regulate" [77]. Într-o atare situație se creaseră condiții prielnice pentru ca aliații să treacă întrunit la ofensivă împotriva forțelor militare ale Porții. Astfel, la 27 august, Sigismund Báthory, cu aproximativ 7 000—8 000 de călăreți, a pornit din Alba Iulia și la 6 septembrie a ajuns la Codlea, în apropiere de Brașov, unde i s-au alăturat noi corpuri de oaste. Totalul forțelor concentrate la sfîrșitul lunii septembrie în partea sud-estică a Țării Românești Transilvania se ridica la peste 22 000 de oameni.

La începutul lui octombrie forțele armate ale principatelor române — inclusiv cele trimise de aliați: 1 500 de militari veniți din Imperiul habsburgic

[71] *Călători străini*, vol. III, p. 604; Ștefan Nicolaescu, *Istoricul mănăstirii Sfînta Treime (Radu Vodă), din București*, București, 1939, p. 4—5; Ion Ionașcu, *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, p. 59—75; Guboglu, *Crestomație*, p. 431—432.

[72] *Călători străini*, vol. III, p. 533, 548—449; vezi și N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. 1, p. 390.

[73] *Călători străini*, vol. III, p. 604—605; Guboglu, *Crestomație*, p. 432.

[74] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. V, p. 166.

[75] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 497.

[76] *Călători străini*, vol. III, p. 604.

[77] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 120.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

şi 300 de călăreţi din Toscana — erau concentrate în zona Stoeneşti, pregătite să declanşeze ofensiva eliberatoare. În mijlocul acestei grupări de forţe se aflau cei trei principi — ai Munteniei, Transilvaniei şi Moldovei —, expresie a unităţii de luptă a frontului românesc antiotoman. Aureolat de biruinţele obţinute şi impus de capacităţile sale de strateg genial, Mihai Viteazul era adevăratul comandant al forţelor celor trei ţări române care urmau să execute acţiunea hotărîtoare de nimicire a armatei de invazie şi de alungare a resturilor ei dincolo de frontierele statelor româneşti.

Sigismund Báthory, principele Ţării Româneşti Transilvania

Bătăliile de la Tîrgovişte, Bucureşti şi Giurgiu. Forţele române — care însumau aproape 40 000 de militari — se aflau la 15 octombrie gata de a se măsura din nou cu puternicul duşman. Dispozitivul lor cuprindea o puternică avangardă de circa 15 000 de luptători, în frunte cu Mihai Viteazul, apoi „corpul central" condus de Ştefan Răzvan, voievodul Moldovei, iar la urmă ariergarda, cu principele Sigismund Báthory [78]. Siguranţa dispozitivului de marş era asigurată de 1 500 de călăreţi, iar artileria şi muniţia aferente se aflau dispuse între avangardă şi „corpul central".

Dispozitivul de marş al avangărzii avea o dezvoltare frontală mai mare pentru a nu lungi prea mult coloana şi în acelaşi timp pentru a fi în măsură să intervină de la început cu o cantitate mai mare de forţe în cazul întîlnirii cu inamicul. Cavaleria acoperea faţa şi flancurile dispozitivului pentru a-l feri de surprize şi a procura informaţii despre inamic.

Ajunse la 16 octombrie în apropiere de Tîrgovişte, forţele române s-au instalat în tabără şi au început pregătirile de atac. Dispozitivul de luptă, conform unei relatări contemporane, era astfel alcătuit: „moldoveanul în dreapta, cel din Ţara Românească în stînga şi la mijloc principele [Báthory], avînd în spate rîul Ialomiţa, în dreapta munţii, în stînga oraşul şi în faţă duşmanul; infanteria, artileria şi carele [. . .] erau aşezate în faţă, puţin mai departe, pe un dîmb, care odinioară fusese chiar malul rîului" [79]. Fortificaţia, construită în grabă de otomani la Tîrgovişte, avea o garnizoană însumînd 1 500 de luptători şi 40 de tunuri.

Planul de luptă al comandamentului român prevedea executarea unor lovituri convergente pentru încercuirea şi nimicirea inamicului; voievodul Ştefan Răzvan, cu un corp de oaste, sprijinit de 10 tunuri, urma să atace dinspre răsărit, principele Báthory dinspre sud, iar Mihai Viteazul dinspre nord şi dinspre vest.

Atacul a început în ziua de 18 octombrie; sub sprijinul tunurilor şi al puşcaşilor din prima linie, o parte din oştenii aliaţi s-au apropiat de incintă

[78] *Călători străini*, vol. III, p. 545—546.
[79] *Ibidem*, p. 547.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Scene de luptă din bătălia de la Tîrgoviște (18 octombrie 1595) — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

și au întins scările. La început, otomanii s-au apărat cu disperare, iar apoi mulți dintre ei, dîndu-și seama de inutilitatea rezistenței, și-au căutat salvarea pe poarta din spate a fortificației. După o relatare de epocă asaltul a durat 4 ore: „La orele 22 s-a dat asaltul și, la două din noapte, cetatea a fost cucerită" [80]. Comandantul garnizoanei și cîteva sute din ostașii săi au fost luați prizonieri. În mîinile învingătorilor — după opinia lui Balthasar Walther — au căzut „40 de tunuri, multă pulbere, puști, săbii și alte arme și provizii pe mai bine de 3 ani" [81].

Nimicirea garnizoanei otomane și eliberarea cetății de la Tîrgoviște au avut o importanță deosebită în desfășurarea ulterioară a campaniei, înlesnind urmărirea forțelor principale ale lui Sinan pașa, care nu s-ar fi putut face în deplină siguranță atîta timp cît în spate ar fi rămas o garnizoană puternică sprijinită pe o fortificație aflată pe una din comunicațiile principale de legătură a Munteniei cu Transilvania.

Surprins de viguroasa acțiune întreprinsă de români, Sinan pașa s-a retras în grabă spre sud, pe direcția București—Giurgiu. Era atît de grăbit încît nu a mai avut timp să ordone alor săi nici să scoată tunurile din dispozitivul de apărare al capitalei Țării Românești Muntenia. O relatare de epocă evidențiază că inamicul a lăsat „în mîna lui Mihai, care îl urmărise, artileria, tezaurul, steagurile, ba chiar și aproape toți oștenii" din garnizoana de aici [82].

[80] *Ibidem.*
[81] *Cronica lui Balthasar Walther*, p. 34; Constantinescu, *Documente*, p. 38.
[82] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 128.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

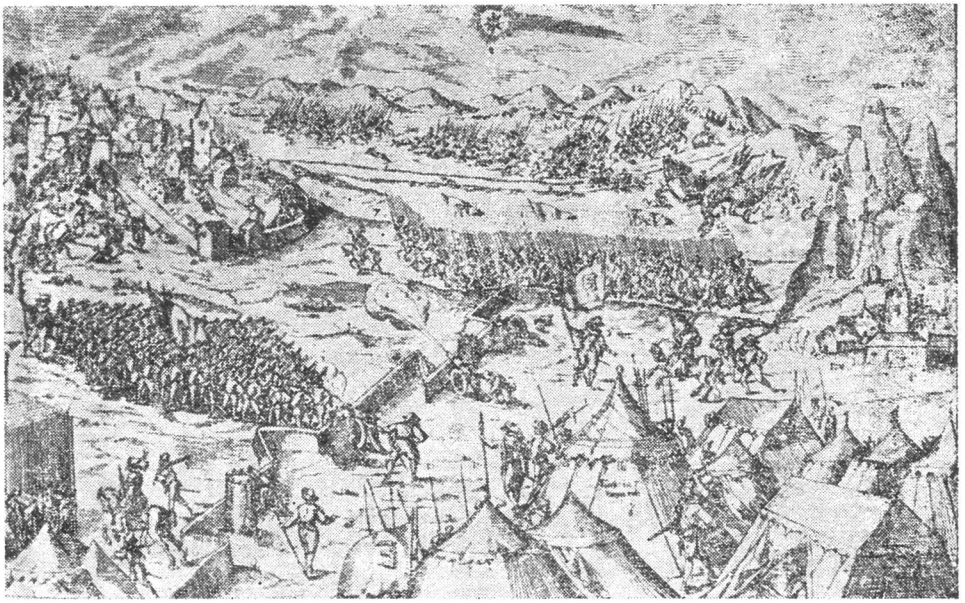

Gravură alegorică de epocă înfățișînd campania română pentru eliberarea Tîrgoviștei, Bucureștilor și Giurgiului (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Oastea română a executat urmărirea trupelor inamice pe la vest de București, pe drumul cel mai scurt care duce la Giurgiu. Către Capitală a fost dirijat doar corpul de oaste comandat de Ștefan Răzvan, care a eliberat-o la 22 octombrie. După marșuri obositoare, la 26 octombrie, pe la amiază, avangarda, formată din trupele comandate de Mihai Viteazul, a ajuns în fața localității Giurgiu. În acel timp pe pod începuse trecerea forțelor otomane în următoarea ordine: artileria, trupele regulate, akîngiii [83]. Malul românesc al fluviului era legat de ostrovul Sf. Gheorghe (Cioroiul), pe care se afla cetatea Giurgiu, printr-un pod mic, construit din cinci luntre. Legătura dintre ostrov și malul sudic al Dunării era asigurată de podul de vase construit de otomani la începutul campaniei.

Primele unități care au pornit la atac în zona Giurgiu au fost cele ale cavaleriei muntene; acestea au reușit să străbată prin mulțimea de oameni și prin prăzile părăsite de inamic, după care s-au angajat în luptă cu cavaleria otomană, zdrobind-o. Alfonso Visconti [84], care se afla în tabăra românească, a arătat ulterior că în momentul sosirii la Giurgiu a forțelor române Sinan pașa trecuse peste Dunăre cea mai mare parte a armatei lui. Pentru siguranța traversării, inamicul constituise pe malul de nord al fluviului un cap de pod în care își concentrase cca 5 000 de luptători.

Cavaleria și pedestrimea română din avangardă au trecut la atac, sub focul artileriei otomane din cetatea Giurgiu, capul de pod inamic fiind repede lichi-

[83] E. D. Tappe, *Documents*, p. 100—101; *Călători străini*, vol. III, p. 547—548, 587—588, 605, 616—623; Guboglu, *Crestomație*, p. 432—433; Veress, *Documente*, vol. IV, p. 158—162, 290.

[84] *Călători străini*, vol. III, p. 48; cf. E. D. Tappe, *Documents*, p. 98—99; *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 279—280.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Luptele de la Giurgiu — după o gravură de epocă (a) și în viziunea lui Theodor Aman (b) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România; Muzeul Theodor Aman — București)

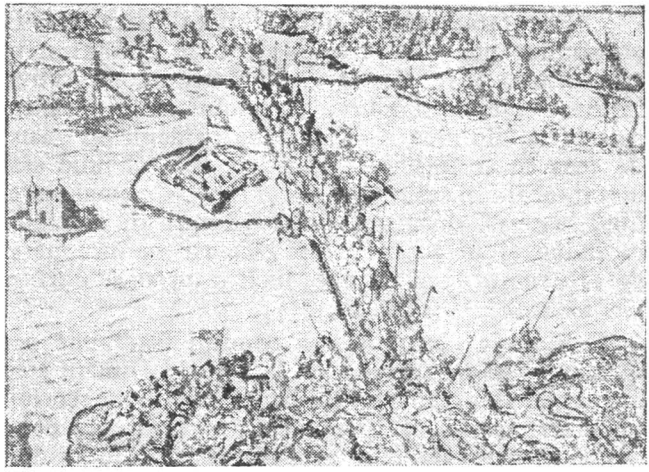

a

b

dat. Forțele comandate de Mihai au reușit, de asemenea, să scoată din funcțiune podul de vase inamic. În aceste împrejurări au căzut peste 3 000 de ostași otomani [85], față de numai 200 din tabăra românească.

Acoperite de focul artileriei proprii, unități din compunerea forțelor române au procedat, în aceeași zi, la asaltarea cetății Giurgiu, unde se afla o garnizoană otomană de 600 de militari. Asaltul a fost încununat cu succes, trupele dușmane fiind nimicite în întregime [86].

[85] *Călători străini*, vol. III, p. 481.
[86] *Ibidem*, p. 472; Constantinescu, *Documente*, p. 401.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Eliberarea cetății Giurgiului era o strălucită faptă de arme, care smulgea otomanilor una din principalele baze de sprijin pe linia Dunării. Relatarea cronicarului turc Kiatip Celebi este semnificativă pentru impactul acestei biruințe românești asupra moralului oastei otomane: „cînd din cauza învălmășelii ca din ziua Apocalipsului oamenii nu știau unii de alții și erau uluiți de ceea ce se întîmpla, s-au ivit spre chindie atacurile dușmane care și-au așezat tabăra în șesul Giurgiului [. . .]. Cea mai mare parte din muniții și tunuri fiind luate de dușmani, orașul Giurgiu de asemenea, în văzul tuturor, a fost incendiat și în același timp ghiaurii au început să bată cetatea, pricinuind atîtea nenorociri și pagube, încît *o astfel de înfrîngere nu se mai întîmplase în nici un secol*" [87] (subl. ns.).

Victoria obținută crea condiții favorabile pentru continuarea ofensivei în adîncimea teritoriului de la sud de Dunăre stăpînit de Imperiul otoman; forțele de sub comanda lui Sinan pașa erau sensibil reduse numericește și cu un moral scăzut, iar popoarele din Peninsula Balcanică aflate sub dominație otomană erau gata să se ridice în masă la lupta de eliberare. Pe de altă parte, hanul tătar, aliatul Porții, a intervenit pe lîngă Mihai Viteazul, solicitînd încheierea păc i [88].

Evoluția evenimentelor din Țara Românească Moldova, unde intervenția militară polonă era tot mai pronunțată, și mai ales lipsa de hotărîre a principelui transilvan au dus la renunțarea continuării campaniei la sud de Dunăre, pierzîndu-se astfel o ocazie favorabilă pentru înlăturarea dominației otomane din Balcani [89].

Campania antiotomană din 1595 se înscrie ca unul dintre marile evenimente militare ale istoriei poporului român. Într-o conjunctură politico-militară complexă, țările române și-au unit eforturile pentru a înlătura suzeranitatea Porții, reușind în marile bătălii purtate să-și apere libertatea și independența împotriva cotropitorilor străini. Oștile române întrunite au înfrînt armata de invazie condusă de marele vizir Sinan pașa, aruncînd resturile ei la sud de Dunăre. Țările române și-au redobîndit astfel practic independența în raport cu Poarta. Totodată, prin acțiunile românilor bănățeni, conjugate cu efortul oștirii transilvane, în timp ce Sinan pașa suferea dezastrul din Țara Românească Muntenia, beilerbeiul Timișoarei era la rîndul său înfrînt, cetățile Ineu și Lipova fiind eliberate [90].

Conflictul armat cu Poarta din anul 1595 a avut implicații care au depășit larg frontierele țărilor române. Forțele armate ale acestora au atras asupra lor grosul oștirii otomane, pe care l-au măcinat, ușurînd astfel situația imperialilor de pe frontul din Europa centrală și prin aceasta influențînd desfășurarea în ansamblu a războiului dintre Liga creștină și Imperiul otoman. Totodată, Poarta a fost lipsită de surse importante de alimente și de materiale strategice pe care le procura din țările române. Acest fapt a avut drept urmare o înrăută-

[87] *Cronici turcești*, vol. II, p. 44.
[88] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 281.
[89] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 138, 151; Veress, *Documente*, vol. IV, p. 281; *Cronici turcești*, vol. III, p. 17; I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în RdI, nr. 4/1975, p. 527–540.
[90] Constantinescu, *Documente*, p. 37; *Magyarország Hadtörténete*, vol. I, p. 220.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

țire a situației economice a imperiului, cu serioase repercusiuni și asupra aprovizionării forțelor militare de pe fronturile din Europa.

Dezorganizînd sistemul otoman de apărare de pe linia Dunării, românii au tăiat inamicului această importantă arteră de comunicație fluvială, deschizînd largi posibilități de a executa acțiuni militare ofensive la sud de fluviu.

Această victorie militară de răsunet a constituit preludiul marelui act al primei uniri a tuturor românilor sub conducerea lui Mihai Viteazul. Cu acest prilej domnul și-a dat seama că Unirea mult visată, „pohta ce-am puhtit" se putea înfăptui prin eforturile unite ale celor trei țări române și desigur atunci în mintea sa s-a întărit ideea de a le uni sub o singură conducere, obiectiv pentru înfăptuirea căruia luptaseră și se jertfiseră numeroase generații de înaintași.

Acțiunile militare desfășurate în această perioadă sub conducerea efectivă a lui Mihai Viteazul au stimulat și sprijinit lupta de eliberare a popoarelor subjugate din Peninsula Balcanică, victoria de la Giurgiu constituind de fapt semnalul răscoalei generale în teritoriile nord-balcanice, al cărei centru a fost Tîrnovo, vechea capitală a Asăneștilor. Pentru populația din sudul Dunării Mihai Viteazul devenise simbolul libertății sale [91]. La chemarea raguzanului Deli Marcu și a sîrbului Baba Novac, peste 2 000 de voluntari sud-dunăreni, martalogi, socolari și dervengii, auxiliari ai oastei otomane rumeliote, au trecut fluviul, înrolîndu-se în oastea română [92]. Victoriile repurtate împotriva otomanilor au făcut ca prestigiul țărilor române în Europa să crească enorm, iar voievodul Mihai să fie considerat „ca unul din cei mai viteji, puternici și înțelepți principi ce trăiesc azi" [93].

Din punctul de vedere al artei militare, campania antiotomană din vara și toamna anului 1595 oferă o serie de învățăminte. Pe linia tradițiilor de luptă pentru independență ale poporului său, apreciind cu realism raportul de forțe și conjunctura politică internațională, Mihai Viteazul a adoptat apărarea strategică activă. Prin aceasta s-a urmărit cîștigarea de timp pentru întrunirea potențialului militar al țărilor surori, măcinarea forțelor de invazie prin acțiuni de hărțuire și angajarea unei bătălii în condiții de teren avantajoase în scopul modificării raportului de forțe.

Procedeele folosite s-au adaptat acestor scopuri: rezistență în fața unui obstacol natural (românii au împiedicat pe otomani aproape o lună să treacă Dunărea); acțiuni întîrzietoare; angajarea unei bătălii în condiții favorabile (Călugăreni); retragerea spre nord într-o zonă de concentrare a tuturor forțelor române.

Bătălia de la Călugăreni constituie un model de acțiune concepută și condusă pentru a înfrînge cu forțe puține un adversar mult superior numeric. Locul strîmt ales de voievod n-a permis otomanilor să-și desfășoare toate forțele și să profite de superioritatea de care dispuneau, iar manevra efectuată de oastea română la momentul și în locul cele mai potrivite a dus la izolarea trupelor ce trecuseră Neajlovul, iar apoi la încercuirea și nimicirea lor.

Odată atinse scopurile propuse în planul de campanie, comandamentul român a adoptat contraofensiva pentru alungarea resturilor trupelor inamice

[91] P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 75–76.

[92] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 36; A. Decei, *Relații româno-orientale*, p. 229; P. P. Panaitescu, *op.* cit., p. 47.

[93] *Hurmuzaki*, vol. III, p. 532.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

peste frontieră. Garnizoana otomană instalată temporar la Tîrgoviște a fost izolată, încercuită și nimicită, folosindu-se forțe superioare și numeric și ca înzestrare. În continuare, oștile române au combinat o urmărire directă, efectuată cu forțe relativ puține, cu una paralelă la care a participat grosul trupelor, tinzînd la devansarea adversarului și interceptarea comunicațiilor de retragere ale acestuia. Drumurile rele și timpul ploios au încetinit ritmul înaintării, astfel că armata otomană a reușit să se sustragă și să treacă, în bună parte, la sud de Dunăre. Trupele rămase la nord de fluviu au fost atacate din toate părțile, iar podul de peste Dunăre, ultimul lor drum de retragere, a fost rupt prin focul artileriei. Eliberarea cetății Giurgiu s-a datorat, în mare măsură, efectelor bombardamentului de artilerie asupra zidurilor, precum și izolării fortificației, prin distrugerea podului care o lega cu malul de sud.

Din punctul de vedere tactic, acțiunile militare s-au caracterizat printr-o mare varietate, spirit ofensiv și eficacitate, trăsături evidențiate îndeosebi în timpul bătăliei de la Călugăreni. Luînd în calcul superioritatea numerică a inamicului, Mihai a adoptat o tactică adecvată raportului de forțe, fizionomiei și efectivelor oștirii, naturii terenului. Locul bătăliei a fost ales cu remarcabilă pricepere, în baza experienței transmisă de marii comandanți români ai evului mediu. Știind că lupta cu un adversar care dispunea de efective net superioare nu se putea purta cu sorți de izbîndă în cîmp deschis, domnul român a optat pentru o poziție care să nu permită o desfășurare largă de trupe, împrejurare avantajoasă pentru dușman, și menită, în același timp, să-l ferească de o eventuală învăluire. Dispozitivul oștirii române la Călugăreni a ținut seama de teren și de acoperirile din zonă; a fost elastic, ușor de modificat, în funcție de situația creată de inamic, fără manevre complicate. Apărarea a fost extrem de dinamică, concretizată în numeroase contraatacuri, care au culminat cu manevra dublu învăluitoare al cărei rezultat a fost victoria. Totul s-a desfășurat după un plan bine chibzuit. Se poate spune că întreaga acțiune s-a bazat pe succesiunea extrem de riguroasă și de logică sub aspectul exercitării actului de comandă a diferitelor episoade ale bătăliei, în care au fost luate în calcul, prin anticipație, inclusiv intențiile tactice și posibilele decizii ale inamicului. Un factor hotărîtor în obținerea succesului din ziua de 23 august l-a constituit moralul ridicat al maselor de oșteni, rezultat din convingerea că luptă pentru o cauză dreaptă: apărarea pămîntului străbun, a libertății și independenței patriei. La Călugăreni — cum atît de frumos evoca în secolul trecut Nicolae Bălcescu — „românii scriseră cu sabie și cu sînge pagina cea mai strălucită din analele lor [. . .]. În această bătălie, ca în multe altele, nu știm de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său de general, ori de vitejia lui de soldat" [94].

Referitor la asaltul celor două fortificații — Tîrgoviște și Giurgiu —, episoade importante din timpul contraofensivei forțelor aliate, trebuie scos în evidență rolul care s-a atribuit și pe care l-a avut în obținerea succesului artileria, mai ales tunurile de calibru mare.

În concluzie, în toată această etapă, strategia și tactica românească s-au ridicat la înălțimea aspirațiilor de independență și de unitate politico-statală ale întregului popor român.

Campania din anul 1595, cînd moldoveni, munteni, transilvăneni au luptat uniți, sub același stindard al libertății, a constituit preludiul marelui act al primei uniri a tuturor românilor sub Mihai vodă Viteazul, ale cărui calități

[94] Nicolae Bălcescu, *op.* cit., p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de comandant de oaste, mîndrie și dragoste de neam l-au recomandat întregului popor drept conducătorul chemat să dea viață idealurilor sale cele mai scumpe.

Acțiunile de luptă din anul 1596 și armistițiul cu Imperiul otoman. Victoria lui Mihai Viteazul a provocat un adevărat șoc în Imperiul otoman. La Istanbul, Sinan pașa — înlocuit pentru un timp la conducere datorită înfrîngerii — a propus un plan de campanie minuțios pregătit în scopul de a lansa o nouă ofensivă împotriva țărilor române, luînd în calcul o multitudine de factori în măsură să-i permită obținerea unui succes militar. Asigurat — conform surselor epocii — de către sultan că va fi sprijinit „cu bani cît și cu arme, muniții și oști" și va fi „susținut în toate problemele necesare" [95], Sinan a hotărît să declanșeze atacul asupra statului muntean prin surprindere, concomitent pe două direcții: dinspre sud — pe întreaga lungime a frontierei dunărene —, forțînd toate vadurile pentru a provoca derută, atacînd apoi cu grosul oastei pe comunicațiile Nicopol—Turnu—București și Drîstor (Silistra)—București; dinspre nord-est și est, de unde urma să înainteze asupra Bucureștilor o puternică grupare de tătari.

În același timp, pentru a-și asigura reușita, Sinan a recurs la mijlocul atît de des încercat de marile puteri vecine — cel al diversiunii interne. În acest scop, agenți otomani au luat legătura cu vornicul Dumitru Dudescu, vistiernicul Miroslav din Rîfov, logofătul Chisar din Leotești și marele logofăt Dumitru din Cepturi, căutînd, prin daruri și promisiuni, să creeze o partidă a marii boierimi ostilă domnului; această grupare urma, la momentul oportun, să acționeze chiar în București în favoarea protejatului Porții, Radu Mihnea [96]. Alegerea lui Radu Mihnea era o dovadă concludentă a faptului că în urma înfrîngerilor suferite Poarta renunțase la ideea transformării țărilor române în pașalîcuri.

În plan extern concepția strategică a comandamentului superior otoman a luat în calcul izolarea Țării Românești Muntenia de aliații săi. În perioada respectivă blocul țărilor române suferise o puternică lovitură, pe de o parte, datorită hotărîrii lui Sigismund Báthory de a anula, în favoarea marii nobilimi, privilegiile secuilor, fapt care a provocat răscoala acestora (decembrie 1595 —februarie 1596), urmată de o crîncenă represiune [97], pe de altă parte, datorită agresiunii Poloniei. Cu consimțămîntul Porții, Polonia a intervenit militar în Țara Românească Moldova, înscăunînd la 25 august 1595 pe Ieremia Movilă, recunoscut imediat de sultan în locul lui Ștefan Răzvan, aflat cu oastea încă în Muntenia [98].

Astfel, dacă pe moment Transilvania nu își putea, datorită situației interne, îndeplini obligațiile asumate față de Mihai Viteazul, cealaltă țară românească, Moldova, era scoasă din coaliția antiotomană, sultanul redobîndind astfel controlul asupra gurilor Dunării.

În această situație, pentru a anula avantajele adversarului, Mihai Viteazul a adoptat o strategie adecvată, hotărînd să preia și să păstreze inițiativa și să

[95] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 132—134.
[96] *Ibidem*, p. 141.
[97] *Erdélyi Történelmi Adatok*, vol. I, Cluj, 1855, p. 47.
[98] Veress, *Documente*, vol. IV, p. 322; cf. E. D. Tappe, *Documents*, p. 96, 105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

întîrzie, cît mai mult, prin loviturі ofensive la sud de Dunăre, concentrarea forțelor dușmane. Planul său de acțiune prevedea desfășurarea unei campanii rapide în Moldova împotriva polonilor, lichidarea în față a complotului boieresc, asigurarea strategică a liniei Dunării în scopul nimicirii corpurilor expediționare otomano-tătare la frontieră și trecerea la contraofensivă pînă la zdrobirea completă a grupărilor otomane de la nord de munții Balcani.

Monedă de trei groși emisă în anul 1595 cu efigia lui Ștefan Răzvan, domnul Țării Românești Moldova

Campania din Moldova, menită să asigure spatele frontului dunărean, s-a soldat însă cu o înfrîngere, forțele moldo-muntene conduse de Ștefan Răzvan fiind învinse la Areni, la 13 decembrie 1595, de către oastea polono-căzăcească comandată de Jan Potocki, starostele Cameniței, și de Stanislav Chauski. Capturat de forțele militare străine, fostul domn a fost executat prin tragere în țeapă [99]. Insuccesul a fost însă compensat prin înfrîngerea forțelor expediționare otomane care veneau cu Radu Mihnea, în decembrie 1595 și în ianuarie 1596, urmate de puternice incursiuni românești la sud de Dunăre, în teritoriul inamic și recuperarea Brăilei [100].

Planul de campanie elaborat de comandamentul român pentru lunile martie—mai 1596 prevedea declanșarea unor puternice acțiuni militare în adîncimea dispozitivului otoman, avînd ca principale obiective eliberarea teritoriilor românești dintre Dunăre și Mare și nimicirea prin atacuri executate prin surprindere sau prin ambuscade a principalelor grupări otomane nord-balcanice.

În primăvara anului 1596, printr-o contraofensivă bine organizată, judicios gîndită și executată cu vigoare, Mihai Viteazul a reușit mutarea centrului de greutate al acțiunilor militare la sud de fluviu, dînd astfel țării sale răgazul necesar refacerii pe plan economic și militar*, și, în același timp, să împiedice revigorarea sistemului defensiv otoman nord-balcanic, provocînd inamicului mari pierderi. În condițiile distrugerii principalelor baze otomane de la nord de Balcani și din Dobrogea, a exodului în masă a populației turcești în Anatolia, relansarea ofensivei otomane la nord de Dunăre a fost compromisă temporar.

Caracterizate prin rapiditate, acțiunile desfășurate numai de detașamente de călărime ușoară, extrem de mobile, au fost încununate de succes. Astfel, în luna mai 1596, căpitanul Velicico, în fruntea haiducilor săi, a înfrînt, atacînd

[99] E. D. Tappe, *Documents*, p. 96, 105; *Călători străini*, vol. III, p. 573, 661—663; Veress, *Documente*, vol. V, p. 1—5.

[100] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 243; Veress, *Documente*, vol. V, p. 16.

* În rîndul măsurilor luate de domn pentru scoaterea țării din impasul economico-financiar provocat de invazia otomană s-a înscris și așezămîntul sau „legătura" sa din noiembrie-decembrie 1595, care prevedea supunerea producătorilor direcți la obligații pe pămînturile pe care se aflau la data respectivă, asigurînd astfel, prin stabilizarea lor, creșterea la cote maxime a veniturilor statului și o evidență strictă în interes militar a tuturor bărbaților valizi, pasibili de mobilizare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

prin surprindere, garnizoana Babadagului și a eliberat localitatea. Baba Novac, în fruntea unei importante grupări de roșii, a nimicit într-o ambuscadă, în apropiere de Sofia, forțele beiului de Vidin, Hasan pașa [101]. Întreaga regiune a Vidinului a fost eliberată de detașamentele conduse de aga Farcaș [102], rămășițele forțelor otomane închizîndu-se în fortăreață. În timp ce alte detașamente române, însumînd 2 000 de călăreți, nimiceau garnizoana Cladovei [103], la

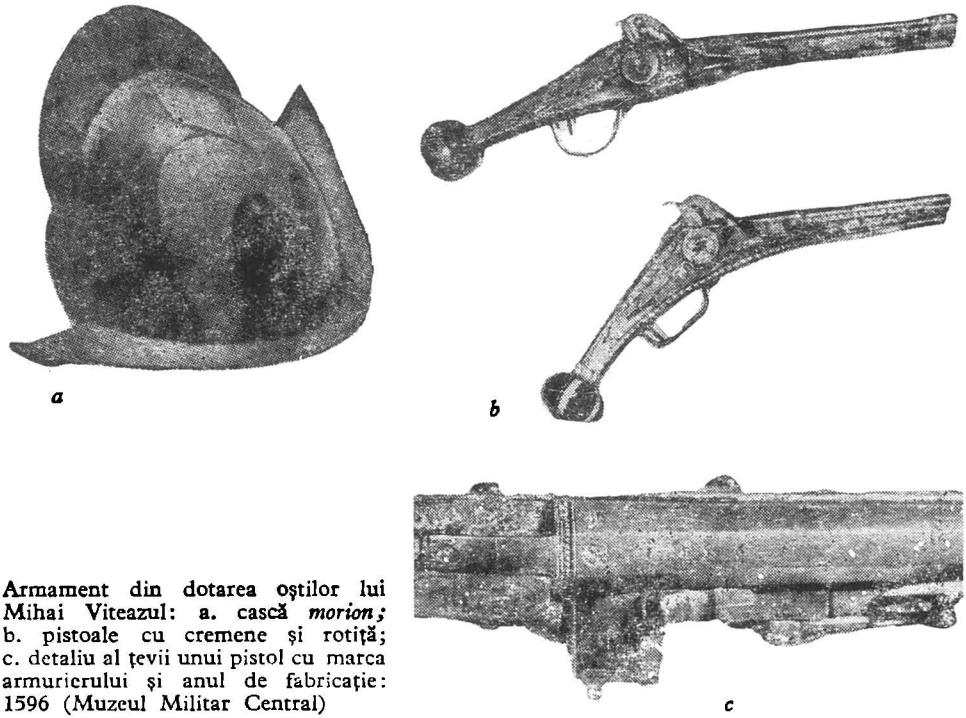

a *b* *c*

Armament din dotarea oștilor lui Mihai Viteazul: a. cască *morion;* b. pistoale cu cremene și rotiță; c. detaliu al țevii unui pistol cu marca armurierului și anul de fabricație: 1596 (Muzeul Militar Central)

întoarcerea spre țară gruparea lui Baba Novac a zdrobit trupele otomane aflate în zona Plevna și pe cele ale garnizoanei de la Nicopol, care încercau să-i interzică trecerea la nord de Dunăre [104].

Noile succese românești au avut importante consecințe pe plan politico-strategic, fiind cu abilitate exploatate pe tărîmul diplomației de către Mihai Viteazul. Soli români au apărut la Praga, determinînd reluarea ofensivei imperiale împotriva Porții. Oferind concomitent regelui polon alianța Țării Românești Muntenia [105], solii lui Mihai au obținut și neutralitatea Poloniei în contextul iminentei agresiuni otomane.

Deși nu dispunea de forțele preconizate de Sinan pașa pentru declanșarea unei ample ofensive în spațiul românesc, noul mare vizir, Ibrahim pașa, s-a hotărît să folosească parțial planurile elaborate de predecesorul său, sperînd

[101] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 376.
[102] *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, vol. I, București, 1963, p. 128–129.
[103] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 57.
[104] E. D. Tappe, *Documents*, p. 107; N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, p. 235–236.
[105] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 142–144.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

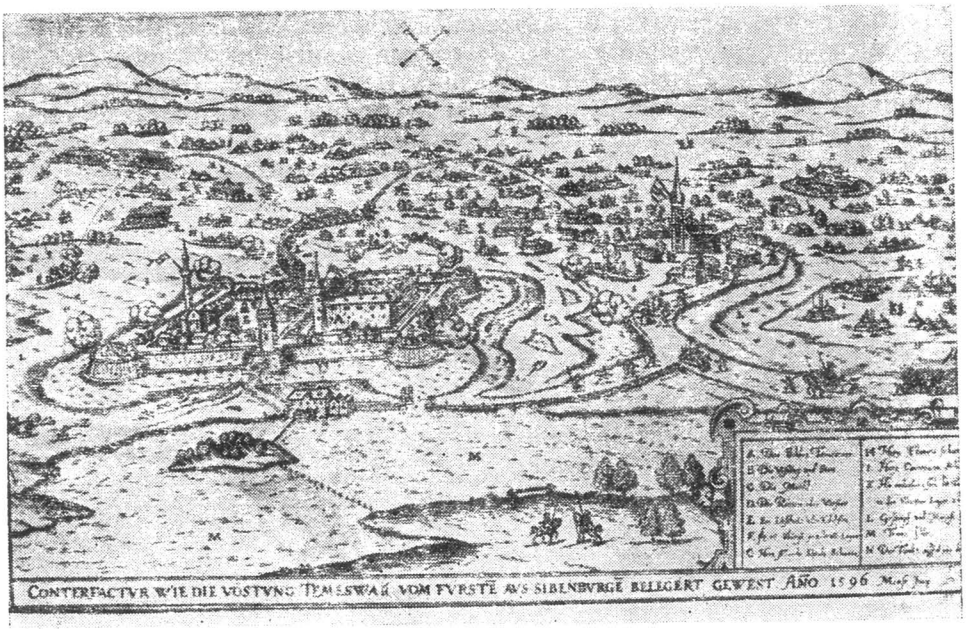

Cooperarea strategică a forțelor țărilor române — oastea transilvană la asediul Timișoarei în iunie 1596 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

că va reuși să-și asigure succesul printr-un atac prin surprindere asupra Bucureștilor, conjugat cu declanșarea unor acțiuni ale marilor boieri partizani ai lui Radu Mihnea.

La începutul lunii august 1596, otomanii au trecut la acțiune. Două grupări, însumînd 9 000 de luptători, primiseră deja ordin să forțeze concomitent Dunărea în două locuri [106], probabil pe la Silistra, dat fiind menționarea ca participanți la expediție a 6 000 de otomani și tătari care executaseră anterior razii în părțile sudice ale Dobrogei și în zona Nicopol—Turnu.

Planul de campanie otoman a fost dejucat de Mihai, domnul român fiind informat atît asupra complotului intern, cît și asupra intențiilor inamicului, care, menționează un istoric al evenimentelor, „avea de gînd să năvălească pe neașteptate" [107]. Boierii care acceptaseră să-l sprijine pe Radu Mihnea au fost executați — scrie silezianul Balthasar Walther — „cu trei zile înainte de sosirea turcilor" [108], în timp ce Mihai a luat măsuri hotărîte de apărare a liniei Dunării [109]. Informațiile de epocă ne furnizează dovezi certe privind obligativitatea tuturor locuitorilor de a lupta pentru apărarea patriei, precum și relativ la existența unui corp grăniceresc organizat. Astfel, se menționează că, în misiunea de acoperire a liniei Dunării, oastea de curte — „cîteva mii de pedestrași și trei sute de călăreți" — a fost sprijinită „cum trebuie de către locuitorii țării chemați de păzitorii ținuturilor de margine" [110].

[106] *Ibidem*, vol. 2, p. 498.
[107] *Cronica lui Balthasar Walther*, p. 86; *Hurmuzaki*, vol. II/7, p. 487—488, vol. III/7, p. 277—278.
[108] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 498.
[109] *Cronica lui Balthasar Walther*, p. 86.
[110] *Ibidem*, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

După trecerea pe teritoriul Ţării Româneşti Muntenia, otomanii şi tătarii „au fost înconjuraţi şi distruşi de armata valahă care îi aştepta"[111], capturîndu-le toate tunurile şi o mare cantitate de armament şi echipament[112]. În această situaţie, marele vizir Ibrahim paşa a cerut tătarilor hanatului Crimeii să invadeze Muntenia. Corpul de oaste tătar — cca 20 000 de oameni — urma să facă joncţiunea cu forţele beilerbeiului Silistrei, ocupînd partea de răsărit a Munteniei, după care se intenţiona instalarea în scaunul de la Bucureşti a pretendentului Radu Mihnea. Ulterior, tătarii trebuiau să se dirijeze către teatrul de operaţii din Europa centrală, unde ofensiva otomană fusese reluată.

Forţele tătare au înaintat dinspre Brăila şi timp de opt zile au pustiit partea de est a Ţării Româneşti Muntenia. Mihai, cu 8 000 de oşteni, a ieşit în calea năvălitorilor la Gherghiţa — relatează un document contemporan —, cu hotărîrea „de a da cu îndrăzneală o luptă deschisă"[113]. Hanul a evitat însă lupta şi s-a retras în grabă spre Dunăre, urmărit îndeaproape de cavaleria română, care a produs bulucurilor tătăreşti numeroase pierderi, mai ales la trecerea fluviului. Noua încercare de a-l înlocui pe Mihai Viteazul din domnie a dat greş, hanul Gazi Ghirai şi oastea sa întorcîndu-se „înapoi cu multă ruşine"[114]. În urmărirea inamicului cu întreaga oaste de curte — evaluată, la 30 octombrie, la 12 000 de luptători — domnul a hotărît să prelungească contraofensiva, forţînd Dunărea, pe la Turnu. La 1 noiembrie, potrivit izvoarelor[115], cu sprijinul populaţiei sud-dunărene răsculate, el a atacat Nicopolul, a cărui garnizoană s-a predat[116].

La aflarea ştirii că Nicopolul a căzut şi că oştile române ar fi pătruns în teritoriul imperiului pe o adîncime de 100 de mile, „o teamă generală s-a răspîndit printre turci chiar şi în cetatea imperială a Constantinopolului"[117], nota Richard Knolles. Noile acţiuni militare victorioase ale oştirii româneşti conduse de Mihai Viteazul, precum şi insuccesele de pe teatrul de operaţii din Europa centrală au impus la Istanbul hotărîrea de a încheia pace cu Ţara Românească Muntenia (ianuarie 1597).

Luptele purtate cu bărbăţie în anul 1596 de oastea română condusă de Mihai Viteazul se sfîrşeau astfel cu un bilanţ semnificativ: Poarta era silită să încheie pace şi să recunoască independenţa statului românesc de la sud de Carpaţi.

PLANUL POLITICO-MILITAR AL LUI MIHAI VITEAZUL DE ÎNFĂPTUIRE A UNIRII. CONSOLIDAREA INDEPENDENŢEI ŢĂRII ROMÂNEŞTI MUNTENIA (1597—1598)

Întreaga activitate politico-militară a lui Mihai Viteazul după campania victorioasă a anului 1595 a fost destinată consolidării independenţei Ţării

[111] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 498.
[112] *Cronica lui Balthasar Walther*, p. 87.
[113] E. D. Tappe, *Documents*, p. 109—110; cf. *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 264, 270, 280—281; *Călători străini*, vol. IV, p. 12.
[114] Apud N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 133.
[115] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 42, 94, 217, 283, 399.
[116] *Cronica lui Balthasar Walther*, p. 91.
[117] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Românești Muntenia și pregătirii materiale a efortului uriaș reclamat de făptuirea Unirii. În acest cadru, voievodul român a trebuit să desfășoare o intensă acțiune militară și diplomatică pentru a putea menține unitatea frontului de luptă românesc în condițiile intervenției fățișe, tot mai pronunțate a marilor puteri vecine. Concomitent, a întreprins o serie de măsuri pe plan intern destinate să optimizeze potențialul militar al țării în perspectiva realizării unirii politice a celor trei state române.

În context extern, programul politic al lui Mihai Viteazul s-a izbit de ostilitatea pronunțată a celor trei mari puteri vecine, cărora impetuoasa afirmare a personalității marelui domn român, obiectivele promovate de el le puneau în primejdie propriile planuri de expansiune în spațiul carpato-danubiano-pontic. Pentru că încă din 1594—1595 se întrevede la Mihai Viteazul cristalizarea unei doctrine politice în care obiectivul final era ca, sprijinindu-se pe o Muntenie puternică, să realizeze unirea celor trei țări române [118]. Un adversar extern redutabil al unirii țărilor române era Imperiul habsburgic, care preconiza în această etapă crearea, în propriul folos, a unei „Dacii habsburgice". În consecință, atitudinea politică a Curții imperiale față de Mihai Viteazul a fost duplicitară: favorabilă atunci cînd considera că acțiunile acestuia se înscriau în cadrul general al propriilor interese, ostilă cînd socotea că le amenință. Astfel, în luna ianuarie 1597 a răspuns favorabil cererilor lui Mihai Viteazul privind avansarea unor sume necesare întreținerii unui corp de lefegii și procurării armamentului de foc. Banul Mihalcea a obținut în cursul demersurilor sale pe lîngă Curtea de la Praga fonduri pentru plata a 4 000 de militari înarmați cu arme de foc [119]. Acest fapt era întrevăzut de imperiali ca un mijloc de a canaliza acțiunile militare ale domnului român exclusiv împotriva Porții. Atitudinea ulterioară a Imperiului habsburgic — atunci cînd intențiile lui Mihai de a unifica Transilvania și Moldova au devenit evidente — a fost însă alta, de la aprobare formală la reticență și, apoi, la ostilitate deschisă.

Polonia, dornică să-și stabilească frontiera la gurile Dunării, anexînd Țara Românească Moldova, a fost constant împotriva voievodului Unirii, lucru marcat de intervenția ei militară în principatul de la est de Carpați în 1595. În 1597 Polonia a cerut fățiș Porții înlăturarea lui Mihai, iar un sol al Cracoviei, Andrei Taranowski, a venit la București „ca să iscodească gîndul și dispoziția domnului" [120].

Cît privește Imperiul otoman, în urma eșecului intervențiilor militare repetate de înlocuire a lui Mihai Viteazul, acesta a adoptat față de voievodul român, treptat, o atitudine de conciliere. Mai multe elemente au imprimat Porții o astfel de orientare: puterea militară a lui Mihai, care constituia o gravă amenințare în condițiile războiului cu Liga sfîntă; posibilitatea ralierii, sub steagul domnului român, a popoarelor supuse din Peninsula Balcanică într-un efort general de înlăturare a dominației otomane din această arie geografică; tăierea sursei de aprovizionare cu alimente, îndeosebi a Istanbulului; dificultățile strategice provocate de controlul românesc instituit asupra liniei Dunării. În consecință, factorii de decizie politică și militară ai Porții au recunoscut domnia

[118] Eugen Stănescu, *La politique de grandes puissances et l'union des Pays Roumains sous Michel le Brave*, în RRH, nr. 3/1975, p. 508.
[119] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 150, 153—154, vol. 2, p. 57—58.
[120] *Călători străini*, vol. IV, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

lui Mihai și au făcut apel la el „să apere comerțul peste Dunăre între turci și români" [121].

În acest context internațional extrem de complex, Mihai Viteazul și-a definitivat programul său politic, al cărui punct central îl reprezenta Unirea țărilor române. El a apreciat că, dată fiind agresivitatea fățișă a celor trei mari puteri limitrofe spațiului românesc, era necesară încheierea unei alianțe cu Imperiul habsburgic, care putea să contrabalanseze atît ostilitatea Poloniei, cît și, mai ales, a Porții. De asemenea, a socotit necesară încheierea unei alianțe cu Rusia, rivalul la Marea Baltică al Poloniei, în care scop, în iulie 1597, episcopul Luca de Buzău a făcut o călătorie la Moscova. A strîns, totodată, legăturile cu popoarele balcanice aflate sub dominația Porții, îndeosebi cu bulgarii și sîrbii.

Pe plan intern, Mihai Viteazul a căutat, cu deosebire, să-și întărească oștirea, conștient că planurile sale nu pot izbîndi decît cu o forță militară puternică, în măsură să se opună agresivității puterilor limitrofe. A tins, de asemenea, să mențină influența sa în Țara Românească Transilvania, pentru a nu fi stînjenită coeziunea frontului românesc pînă în momentul acțiunii lui unificatoare. Tendinței principelui Sigismund Báthory de a preda Transilvania Imperiului habsburgic i-a răspuns printr-o acțiune destinată să nu atingă acest scop. O relatare contemporană arată că în 1597 Mihai „s-a străduit ca pe sub mînă, prin cancelarul transilvănean Iojica, să provoace o răscoală în Transilvania și să-l forțeze prin aceasta pe principele Sigismund să anuleze tratatul de schimb cu împăratul" [122].

În ceea ce privește Țara Românească Moldova, unde Polonia instalase ca domn un fidel al intereselor ei, Mihai nu a ascuns imperialilor intenția sa „să-l alunge din Moldova și să se scape de un dușman și trădător atît de rău" [123]. În acest scop, el se pregătea să-l înlocuiască pe Ieremia Movilă fie cu Marcu Cercel, fiul lui Petru, fie cu Iliaș, fiul lui Aron Vodă, aflați în 1597 în Țara Românească Muntenia, alături de el [124].

Așadar, fiind conștient că pentru a se opune cu sorți de izbîndă puterilor vecine expansioniste era neapărat necesară asigurarea unei unice conduceri politice a țărilor române, Mihai Viteazul a acționat pe căi multiple pentru a realiza integral programul său de Unire. Acestei făptuiri de uriașă însemnătate — pe care o reclama imperativ evoluția istorică a poporului român — îi va consacra domnul unificator toată energia sa.

* * *

Într-o primă etapă Mihai Viteazul a socotit necesară consolidarea propriei poziții politice prin redeschiderea războiului antiotoman. În ordinea pericolelor care amenințau coeziunea frontului de luptă românesc și însăși existența statalității românești, cel reprezentat de Poartă se vădea a fi pe primul plan. Nu numai că Imperiul otoman părea să accepte intrarea Moldovei în sfera de influență a Poloniei — în această țară românească instalîndu-se un fel de condominiu polono-otoman —, dar, totodată, imperativele războiului pe care Poarta

[121] E. D. Tappe, *Documents*, p. 116—117.

[122] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 500; Sigismund intenționa să predea Transilvania împăratului habsburg în schimbul a două ducate din imperiu.

[123] *Călători străini*, vol. IV, p. 102.

[124] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 175.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mihai Viteazul după victoria de la Nicopol — gravură din 1598 de Ioan Orlando Formani (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

îl purta cu Imperiul habsburgic aveau să impună celei dintîi, mai devreme sau mai tîrziu, reinstalarea dominației în Țara Românească Muntenia pentru a-și asigura flancul teatrului de operații din Europa centrală. Pentru a preîntîmpina aceste două mari amenințări, Mihai a considerat oportună alianța cu Habsburgii și declanșarea, din nou, a luptei împotriva Imperiului otoman.

Alianța cu imperialii, încheiată la 9 iunie 1598 la Dealu (Tîrgoviște), era întrevăzută ca o lovitură decisivă dată Porții. Mihai se angaja — după cum precizează un document din 11 iunie 1598 — „să țină piept în anul acesta, în locurile acestea, întregii forțe a turcilor", iar în cazul în care forțele otomanotătare ar ataca pe frontul din Europa centrală, Mihai „se arăta gata să treacă Dunărea și să devasteze totul cu fier și foc pe toată întinderea, sau să atace din spate pe dușmani pe la Orșova, în Transilvania și astfel să zădărnicească și să zdrobească silințele lor blestemate" [125]. De asemenea, conform aprecierii lui Mihai, o campanie condusă de el la sud de Dunăre putea ralia popoarele

[125] *Călători străini*, vol. IV, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

asuprite din Peninsula Balcanică și forțele Semilunii ar fi fost alungate din Europa: „toate aceste popoare pînă la Constantinopol, sătule de robia turcească, se vor porni într-un suflet, cum sînt bulgarii, sîrbii, albanezii, rascienii, uniți cu ei în aceeași credință, și vor înlătura din mijlocul lor pe turci, oricîți ar fi" [126].

În vara anului 1598 Mihai Viteazul a organizat și a condus o campanie de proporții, pentru a veni în ajutorul imperialilor. În scrisoarea trimisă din Caracal arhiducelui Maximilian de Habsburg, la 16 octombrie 1598, el menționa că a trecut Dunărea și, la Nicopol, a înfrînt o oaste otomană cu un efectiv de 13 000 de militari, nimicind o mare parte din ei și cucerind cetatea [127]. S-a îndreptat apoi spre Vidin, unde se afla o garnizoană de 10 000 de oameni. Lupta a fost scurtă, dușmanul înfrînt, iar cetatea cucerită și distrusă. Garnizoanele otomane din Plevna, Vrața, Florentin, Rahova și din alte locuri ale teritoriului cuprins între Balcani și Dunăre, pînă la Sofia, au fost înfrînte. Intenția sa era să continue această campanie încununată de succes printr-o ofensivă în Dobrogea.

Ca și în campania din iarna anilor 1594/1595, aceste acțiuni militare desfășurate în septembrie 1598 au avut caracterul unor lovituri succesive, cu manevre rapide și atacuri date prin surprindere. Îngrijorat de situația creată în lungul Dunării românești, comandamentul otoman a întărit garnizoanele cetăților ce le mai stăpînea pe linia fluviului, subordonîndu-le unei comenzi unice, anume lui Hadîm, pașa de Vidin. Pentru a lichida primejdia reprezentată de Mihai, acesta a ordonat pașei de Drîstor să întreprindă o acțiune militară de înlocuire a domnului muntean. Dar Mihai, potrivit *Letopisețului Cantacuzinesc*, a trimis în întîmpinarea beiului un puternic detașament de oaste, pus sub comanda vornicului Dumitru, care, după o ciocnire scurtă dar violentă, a nimicit forțele principale otomane, luînd numeroși prizonieri și capturînd două steaguri.

Victoriile obținute de români, îndeosebi acelea din zona Cladova — Vidin, au determinat Poarta otomană să solicite încheierea păcii, la 16 octombrie 1598 recunoscîndu-l pe Mihai domn al Țării Românești Muntenia și pe fiul său Pătrașcu moștenitor al tronului. Ca și tratatul încheiat cu reprezentanții împăratului habsburg la mănăstirea Dealu (Tîrgoviște), la 9 iunie 1598, reglementarea raporturilor cu otomanii demonstra că Muntenia ajunsese să fie socotită de către marile puteri un factor politico-militar de însemnătate deosebită în sud-estul Europei fără de care nu era posibilă rezolvarea complicatei situații politico-militare din această parte a continentului. Prin distrugerea unor fortificații ale Porții de pe ambele maluri ale Dunării și eliberarea Brăilei, marele port și punct obligatoriu de trecere pentru forțele care se angajau pe Dunărea maritimă, Mihai Viteazul asigurase controlul românesc deplin asupra acestei mari artere naturale, de poziția sa depinzînd, sub raportul aprovizionării rapide cu alimente, muniții și rezerve umane, frontul otoman din Europa centrală și, prin urmare, însăși poziția imperialilor. Evitînd transformarea principatelor române în pașalîc, voievodul unificator obținuse independența lor *de facto* în relațiile cu Poarta. Prin victoriile cîștigate cu mari sacrificii materiale și umane domnul își consolidase prestigiul, fiind privit de către românii de pretutindeni și chiar de către adversarii săi drept omul politic și comandantul de oaste capabil să refacă și să apere unitatea străvechii Dacii.

[126] *Ibidem.*
[127] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 411—412; E. D. Tappe, *Documents*, p. 120—122.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

UNIREA ŢĂRILOR ROMÂNE SUB DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL

Consolidarea Ţării Româneşti Muntenia prin noile victorii obţinute asupra Porţii, stăpînirea fermă a liniei Dunării au fost premise ale trecerii la realizarea integrală a programului politic al Unirii preconizat de Mihai Viteazul. Politica duplicitară a lui Sigismund Báthory şi intervenţia tot mai activă a Poloniei în Moldova şi Transilvania au fost factori care au grăbit decizia voievodului român de a trece la acţiune.

Sigismund Báthory se dovedise şovăielnic, renunţînd la tron, cînd în schimbul unor avantaje materiale oferite de Rudolf al II-lea (aprilie-august 1598), cînd în favoarea vărului său Andrei Báthory, cardinal în Polonia, exponent al intereselor acesteia, adept al politicii de pactizare cu otomanii. La 29 martie 1599, sub presiunea lui Sigismund Báthory, dieta transilvană a ales principe pe Andrei [128]. În înţelegere cu Poarta şi Polonia, Andrei Báthory era hotărît să întreprindă orice acţiuni de natură politică sau chiar militară pentru a-l alunga pe Mihai Viteazul de la cîrma Ţării Româneşti Muntenia şi a-l înlocui cu Simion Movilă [129]. Aceste fapte — rezultat al intervenţiei unei mari puteri în spaţiul românesc — erau de natură să compromită grav unitatea frontului de luptă al ţărilor române şi să submineze efortul pentru independenţă.

Ieşirea Ţării Româneşti Transilvania din coaliţia antiotomană se producea exact în momentul în care Mihai pregătea o nouă campanie împotriva Porţii în scopul eliberării Dobrogei. Pentru domnul român finalitatea intervenţiei Poloniei în treburile interne ale ţărilor române apărea deosebit de clar. El a informat, în acest sens, pe imperiali că „domnul cancelar al Poloniei şi Ieremia, domnul Moldovei, şi cardinalul (principele transilvan — *n.n.*) s-ar fi înţeles între ei să unească împreună Polonia, Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, fiind încredinţaţi că datorită acestei coaliţii vor putea aştepta în pace sfîrşitul războiului din Ungaria [. . .] şi în acest timp ei ar aduna cît mai mulţi bani, pentru ca — fie că vor ieşi biruiţi, fie că vor ieşi biruitori creştinii — ei să aibă la îndemînă atîtea forţe încît să se poată apăra fie de unul, fie de altul" [130].

Primejdiei reprezentate de Polonia i s-a adăugat deteriorarea relaţiilor cu Poarta. Garnizoanele otomane dunărene şi-au intensificat acţiunile militare împotriva Ţării Româneşti Muntenia. În aprilie 1599, forţele beiului de Silistra au fost trimise în pradă peste Dunăre, fiind însă încercuite de călărimea munteană şi respinse cu pierderi [131]; în luna mai o altă intervenţie militară otomană la nord de Dunăre a fost întreprinsă de un corp de akîngii [132]. Bailul venetian aprecia în informarea trimisă la 14 mai dogelui Veneţiei că „se crede, aşadar, că primul vizir, cu Mahmut, se îndreaptă către Ţara Românească" [133]. În aceste împrejurări, în scopul de a cîştiga timpul necesar finalizării propriilor sale pregătiri şi a neutraliza ostilitatea Porţii, Mihai Viteazul a încheiat un tratat

[128] Constantinescu, *Documente*, p. 69.
[129] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 58, 94—107, 108, 161, 193, 299, 314, 319, 351, 384, 400, 410, 422, 435, 463.
[130] *Călători străini*, vol. IV, p. 158.
[131] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 228.
[132] Guboglu, *Crestomaţie*, p. 463.
[133] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 233.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

UNIREA ȚĂRILOR ROMÂNE SUB DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL

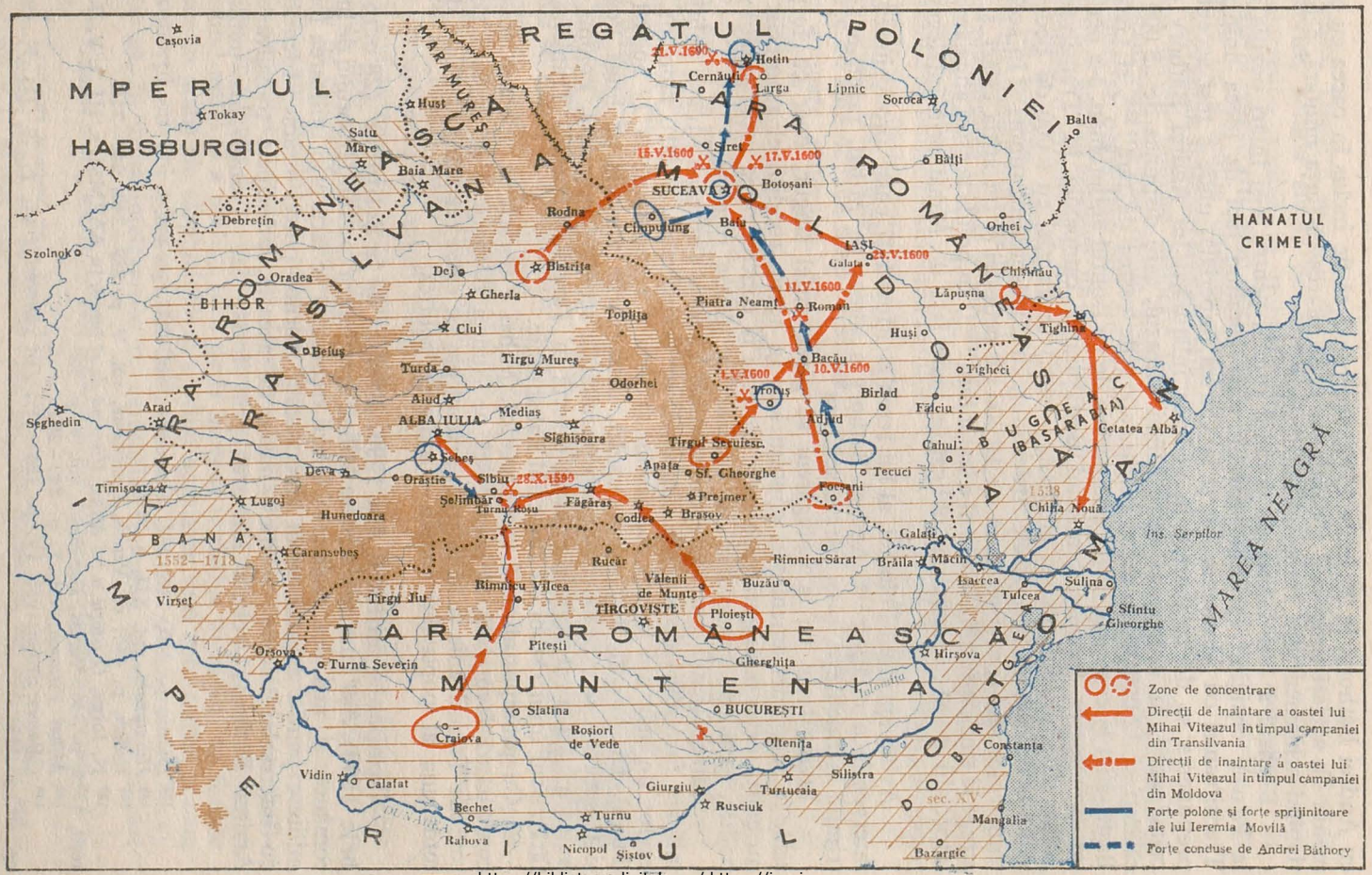

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

cu Andrei Báthory, la 26 iunie 1599, acceptînd să fie inclus în pacea cu otomanii. În același timp însă a continuat să-și întărească forța militară, achiziționînd armament din Imperiul habsburgic.

Răgazul a fost folosit de domnul român pentru a-și întări poziția atît la Poartă, cîștigînd sprijinul marelui vizir Ibrahim față de ideea unificării Transilvaniei cu Muntenia, cît și la Curtea imperială, unde a fost acceptată propunerea sa de colaborare în vederea înlăturării lui Andrei Báthory din principat [134]. În acest sens, între Mihai Viteazul, care dispunea de „8 000 de călăreți și 12 000 de pedeștri plătiți, afară de oastea de țară" [135], și George Basta, aflat la comanda forțelor imperiale de pe frontul antiotoman, s-a perfectat următoarea înțelegere privind desfășurarea campaniei în Transilvania: „către sfîrșitul lunii august el (Basta — *n.n.*) se va găsi cu 6 000 de pedeștri și 3 000 de călăreți la hotarele Ardealului, cu douăsprezece tunuri și în același timp voievodul însuși va intra cu 10 000 de pedeștri și tot atîția călări și va atrage la sine pe secui, cu care el a tratat întîi" [136]. În pofida acestui angajament, imperialii nu și-au respectat obligațiile luate față de Mihai prin înțelegerea respectivă [137].

Avînd sprijinul Poloniei, al lui Ieremia Movilă și chiar promisiunea de intervenție a tătarilor [138], Andrei Báthory a somat pe Mihai, printr-o solie trimisă la București, să-și părăsească țara [139].

Învingătorul de la Călugăreni se găsea astfel singur, doar cu forțele sale, în fața unei amenințări concentrice. În aceste condiții el a apreciat că nu există decît o singură rezolvare: trecerea la concretizarea programului său politic, grăbirea procesului de unificare a țărilor române.

Către sfîrșitul lunii septembrie, Mihai Viteazul a apreciat situația politico-militară favorabilă declanșării campaniei în Transilvania. Pentru moment era exclus un atac din partea otomanilor (Poarta îl recunoscuse la 27 august ca domn), iar Andrei Báthory era izolat, demersurile acestuia pe lîngă Poartă și Curtea habsburgică neducînd la rezultatele scontate; totodată, Polonia nu putea angaja o intervenție militară directă în Țara Românească Transilvania fără riscul unui război cu Imperiul habsburgic.

Cu promptitudinea-i caracteristică, Mihai a hotărît să utilizeze această conjunctură favorabilă, să izgonească pe Andrei Báthory și să unească țările române Transilvania și Muntenia, primul pas pe calea realizării idealului dintotdeauna al poporului român — unitatea politică.

Campania militară din 1599. Bătălia de la Șelimbăr (28 octombrie 1599). Așa cum se așteptase Mihai, menținerea coeziunii frontului de luptă românesc și, mai ales, realizarea Unirii trebuia să se facă prin utilizarea forței militare pentru a pune capăt amestecului marilor puteri străine. Identificat cu interesele Poloniei, sprijinit masiv de aceasta, principele transilvănean, Andrei Báthory, trebuia înlăturat prin forță, iar Transilvania unificată

[134] *Ibidem*, p. 240, 242, 247; *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 438.
[135] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 438.
[136] *Ibidem*, p. 446; cf. Veress, *Documente*, vol. V, p. 239—240, 242—244.
[137] N. Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, în AARMSI, s. III, t. V, București, 1926, p. 346; Veress, *Documente*, vol. V, p. 260.
[138] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 249—250.
[139] *Călători străini*, vol. IV, p. 124—125; *Doi cîntăreți greci*, p. 70—71; N. Iorga, *op. cit.*, p. 345.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Munteniei. Departe de a fi vorba de o acțiune militară agresivă sau de o cucerire, soluția aleasă de Mihai pentru realizarea Unirii a fost impusă de intervenția străină în treburile interne ale statalității românești, de imperativul zăgăzuirii prin forța armelor a tendințelor unei mari puteri limitrofe de a scinda unitatea acesteia.

Prevăzător și iscusit strateg, Mihai își avea forțele militare dislocate încă din cursul verii în mai multe grupări, astfel încît să poată face față simultan mai multor acțiuni agresive: un eventual atac otoman, o expediție a lui Báthory sau a lui Ieremia Movilă. Totodată, această dislocare a trupelor proprii permitea concentrarea rapidă a lor în vederea unei campanii în Transilvania. Din relatarea unui contemporan rezultă că o parte din oastea română „stătea în tabără lîngă rîul Buzău", alta „nu departe de Rîmnic", în timp ce Mihai, cu o grupare puternică, se afla la București [140].

Principele cardinal Andrei Báthory — după *Trachten Cabinet von Siebenbürgen* (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

În primele zile ale lunii octombrie 1599, Mihai Viteazul și-a concentrat grosul oastei în zona Ploiești. O grupare mai mică, alcătuită din forțele militare mobilizate la vest de Olt, în frunte cu Radu Buzescu și banul Udrea, s-a concentrat la Craiova [141]. Efectivul total al oastei destinate să acționeze în Transilvania se ridica la aproximativ 30 000 de oameni, dintre care 8 000—10 000 oșteni de țară, cca 14 000 oșteni în leafă și 6 000 de haiduci. Mihai dispunea de 180 de tunuri mari și mici (după unele izvoare erau 80 tunuri mari) [142]. Odată concentrarea forțelor terminată, voievodul a trimis cîteva detașamente înaintate, ușor înarmate, în munți, pe văile Buzăului și Teleajenului, cu misiuni de cercetare și siguranță.

Domnul român a acordat tot timpul grija cuvenită păstrării secretului asupra campaniei proiectate și dezinformării adversarului, factori care judicios puși în valoare concură la realizarea surprinderii mai ales pe plan strategic. Procedînd astfel el a preluat încă de la început inițiativa în bătălia cu forțele adunate în grabă ale cardinalului și a evitat angajarea unei confruntări armate de proporții cu doi adversari deodată (Ieremia Movilă și Andrei Báthory). Se știe că, în urma înțelegerilor cu cardinalul, Ieremia Movilă concentrase

[140] *Călători străini*, vol. IV, p. 178; *Hurmuzaki*, vol. III/2, p. 364; *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 253.

[141] *Cronicari munteni*, vol. I, p. 133.

[142] *Călători străini*, vol. IV, p. 129—130, 161, 180; *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 475; *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 58, 235, 340.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

un corp de oaste, în măsură să declanşeze un atac direct asupra Munteniei, unde spera să-l instaleze domn pe fratele său Simion, sau să intervină prin pasul Oituz, dacă situaţia o cerea, în sprijinul lui Andrei Báthory. Măsurile luate de Mihai Viteazul, rapiditatea cu care oastea sa a acţionat au împiedicat însă acţiunea conjugată a celor doi adversari.

În fruntea grupării principale a oastei sale, Mihai a pornit din Ploieşti, şi, la 15 octombrie, a trecut munţii prin pasul Tabla Buţii „cu o iuţeală uimitoare", potrivit martorului ocular Ioan Darahi. În valea Buzăului i s-au alăturat şi secuii, nemulţumiţi de politica lui Andrei Báthory, iar la 17 octombrie a ajuns la Prejmer. În zilele următoare, oastea comandată de Mihai Viteazul şi-a continuat deplasarea pe comunicaţia Braşov—Făgăraş—Sibiu. Înţelegerea voievodului cu secuii, intervenită ca urmare a tratativelor purtate între timp, a prevăzut obligaţia acestora de a interzice o pătrundere a oştirii lui Ieremia Movilă prin trecătoarea Oituz. Continuînd impetuos marşul spre vest, la 23 octombrie oastea munteană a ajuns la Făgăraş, vechea cetate românească a cărei garnizoană s-a predat fără luptă, primindu-l sărbătoreşte pe voievod.

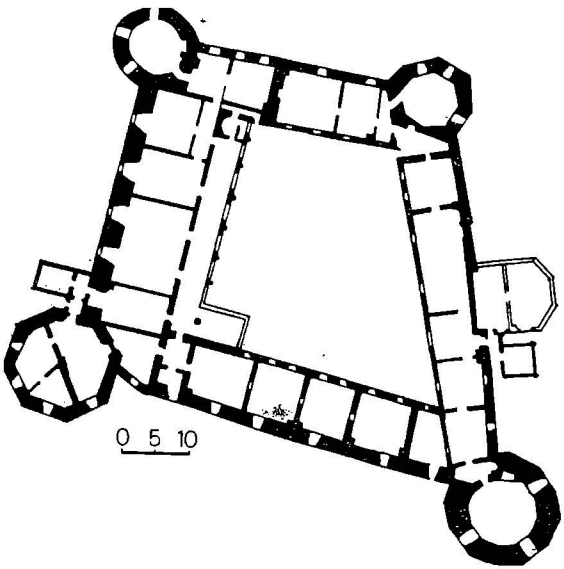

Planul vechii cetăţi a Făgăraşului

La rîndul său, Andrei Báthory a dizolvat dieta şi a început să-şi concentreze în mare grabă oastea, în tabără, la Sebeş. De aici, el a dirijat-o spre Sibiu, adoptînd un dispozitiv de luptă la sud de oraş, sprijinit în spate pe zidurile cetăţii, iar în faţă avînd un obstacol natural — valea Săpunului.

Forţele de sub comanda lui Mihai au ajuns la 26 octombrie la Veştem, unde au făcut joncţiunea cu gruparea secundară, care cuprindea forţele sosite din Oltenia, prin pasul Turnu Roşu[143].

La 27 octombrie, oştile adversarilor erau faţă în faţă, gata de luptă. Insolent şi infatuat, cardinalul i-a cerut lui Mihai Viteazul să renunţe la luptă şi să părăsească Transilvania. Răspunsul demn al voievodului a fost că a venit

[143] *Cronicari munteni*, vol. I, p. 133.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

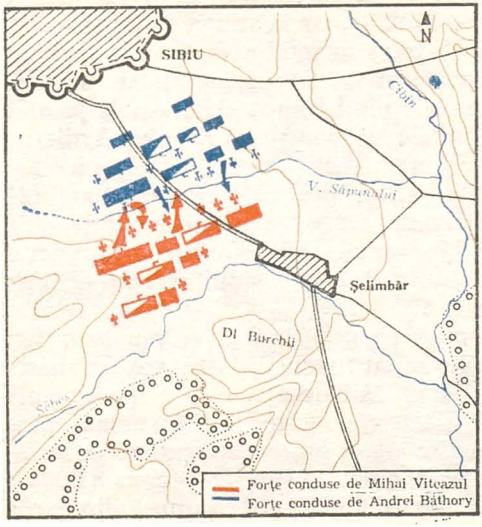

a

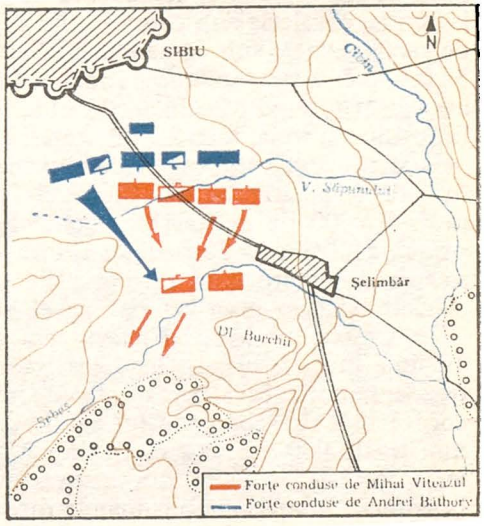

b

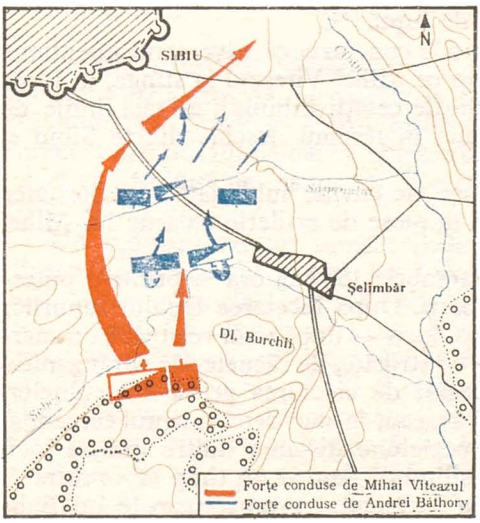

c

a. Dispozitivul părţilor şi primul atac al forţelor lui Mihai Viteazul; b. Atacul executat de trupele lui Andrei Báthory; c. Contraatacul şi victoria oastei lui Mihai Viteazul

pentru salvarea Ţării Româneşti Transilvania intrată în orbita Imperiului otoman, „deoarece ţara lui şi această ţară sînt atît de împreunate şi legate una de alta, încît căzînd una cade şi cealaltă şi păstrîndu-se una se păstrează şi cealaltă" [144].

În ajunul confruntării, intrată în istorie sub denumirea de bătălia de la Şelimbăr, dispozitivele celor două tabere erau următoarele:

Oastea lui Andrei Báthory, între Sibiu şi valea Săpunului, cu flancul stîng protejat de rîul Cibin, îşi avea trupele dispuse pe trei linii. În prima

[144] *Călători străini*, vol. IV, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

linie, la aripa dreaptă, comandată de Ştefan Lazăr, se aflau forţe de infanterie, la centru cavaleria sub comanda lui Moise Székely, iar la stînga garda şi trupe de ţară (gloate), sub comanda lui Petru Huszar; în total această linie număra 5 000—6 000 de luptători. Linia a doua, formată din pedestraşi şi călăreţi, avea în frunte pe Melchior Bogathi, efectivele fiind comparabile cu ale primei linii. Linia a treia, formată din nobili cu suitele lor, constituia rezerva. Artileria (45 de tunuri), conform obiceiului vremii, era plasată cu majoritatea pieselor în faţa dispozitivului[145]. Efectivele oastei lui Andrei Báthory însumau cel puţin 16 000 de militari[146]. Comanda întregii armate a fost încredinţată de principe lui Gaspar Kornis, iar el însuşi s-a aşezat cu suita pe o înălţime, punctul său de observare fiind marcat printr-un steag de dimensiuni mai mari decît celelalte şi care avea înscrisă pe el litera A.

Oastea lui Mihai Viteazul era dispusă pe celălalt mal al văii amintite. În linia întîi: la aripa stîngă era Baba Novac cu haiducii, la centru un masiv detaşament de cavalerie, în frunte cu banul Mihalcea, iar la aripa dreaptă corpul aflat sub comanda lui aga Lecca. Efectivele acestei linii însumau aproximativ 15 000 de oameni. În linia a doua se afla o puternică grupare de cavalerie, formată, mai ales, din „prea frumoasă armată a roşilor" [147] (circa 8 000 de luptători). Rezerva, sub comanda directă a voievodului, era compusă din garda sa, boieri şi cetele lor, precum şi din circa 1 000 de secui, numărînd în jur de 3 000 de pedestraşi şi 2 000 de călăreţi[148]. Artileria — 180 de piese mari şi mici — a fost amplasată în faţa liniilor de luptă[149].

Din analiza dispozitivelor se desprinde concluzia că adversarul intenţiona să facă efortul la stînga şi centru, în timp ce Mihai Viteazul la stînga, în ideea de a despărţi armata lui Báthory de zidurile cetăţii Sibiului, a-i tăia liniile de comunicaţii spre Alba Iulia şi a o nimici în terenul deschis dintre Sibiu şi Şelimbăr.

În ceea ce priveşte raportul de forţe, se cuvine subliniată superioritatea de aproape 2 la 1 în efective şi de 4 la 1 în piese de artilerie a oastei lui Mihai Viteazul.

Bătălia a început în ziua de 28 octombrie 1599 la ora 9, printr-o puternică canonadă de artilerie din ambele părţi. După încetarea focului tunurilor a avut loc o sîngeroasă luptă corp la corp, încît — după cum relatează un martor ocular — „văzduhul întreg se umplu de strigăte, de răcnete, de zdrăngănitul săbiilor îngrămădite, în sfîrşit de pucioasă, de ciocnirea grozavă a sulităţelor, ce străluceau printre tunuri" [150]. Primul a trecut la atac detaşamentul comandat de Baba Novac, care, străbătînd cu repeziciune distanţa dintre linii, a lovit impetuos flancul drept al adversarului, silindu-l pentru un timp să se retragă. Un contraatac pornit de linia a doua a inamicului a oprit trupele lui Baba Novac. În această situaţie Mihai Viteazul a introdus în luptă cavaleria condusă de Mihalcea, flancul drept al dispozitivului lui Andrei Báthory fiind pus în mare dificultate. Lupta s-a extins treptat şi spre centrul dispozitivului, forţele de sub comanda lui Moise Székely fiind curînd obligate să se retragă cu mari pierderi.

[145] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 363.
[146] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 475; *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 59, 95, 130, 193, 423.
[147] *Călători străini*, vol. IV, p. 129.
[148] *Ibidem*, p. 180.
[149] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 475.
[150] *File din cronici*, Bucureşti, 1973, p. 104—105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Scenă de luptă din bătălia de la Şelimbăr în viziunea pictorului Costin Petrescu (fototeca revistei „Viaţa Militară")

Pentru a restabili situaţia, trupele de la flancul stîng al inamicului, în frunte cu Petru Huszar, au pornit la atac, lovind puternic centrul dispozitivului muntean. Succesul a fost însă efemer deoarece un contraatac prompt executat la ordinul lui Mihai cu trupele din linia a doua şi cu o parte din rezervă a reuşit să respingă pe inamic. În această fază oastea lui Mihai Viteazul era aproape de victorie.

Un moment cu un impact psihologic negativ deosebit asupra oastei cardinalului a fost capturarea lui Gaspar Kornis, comandantul ei *de facto*. Pentru a lua măsurile cerute de situaţia tactică gravă de la aripa dreaptă a dispozitivului, Kornis s-a deplasat acolo, dar a fost capturat împreună cu un detaşament însemnat de trupe. Un martor ocular a relatat că această faptă de arme a oştenilor lui Mihai a clătinat grav moralul întregii oştiri a lui Andrei Báthory: „Soldaţii şi principele se cutremurară cînd văzură că aproape toate trupele căzură fără conducători în mîinile duşmanului" [151].

Pe la ora 3 după-amiază, Andrei Báthory pierduse orice speranţă de a mai redresa situaţia; însoţit de circa 100 de călăreţi el a părăsit cîmpul de luptă [152]. Resturile oastei înfrînte s-au retras în panică spre Sibiu, sperînd să se pună la adăpostul zidurilor cetăţii, dar sibienii le-au închis porţile. Armata cardinalului s-a dezintegrat complet sub loviturile învingătorilor, astfel încît bătălia de la Şelimbăr a încheiat, de fapt, din punct de vedere militar, şi campania.

Pierderile inamicului au fost grele, martorii oculari cifrîndu-le la 2 027 de morţi şi peste 1 000 de răniţi [153]. Întreaga artilerie a adversarului a fost

[151] *Ibidem*, p. 106.
[152] *Călători străini*, vol. IV, p. 126; *Cronicari munteni*, vol. I, p. 134.
[153] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 59, 395, 423.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

capturată. Urmărit fără încetare de secui, Andrei Báthory, părăsit de însoțitori, a încercat să treacă munții în Moldova, dar a fost ucis de țăranii secui [154].

La 1 noiembrie 1599, după un marș triumfal, Mihai Viteazul a intrat în Alba Iulia — străvechiul Apulum. Întreaga țară românească a Transilvaniei îl întîmpina cu entuziasm ca domn. Primul pas spre Unire fusese făcut.

Din modul strălucit în care s-a desfășurat toată campania rezultă că Mihai Viteazul a conceput un plan realist, minuțios, de mare anvergură. Ținînd seama că singura alternativă strategică de obținere a victoriei — ca prim pas pe drumul înfăptuirii unirii tuturor românilor — era înfrîngerea forțelor militare ale principelui-cardinal, Mihai a optat pentru o concepție generală ofensivă, reflectată — cum s-a arătat — în dislocarea inițială a oastei sale, penetrația în Transilvania pe două direcții strategice, distanțate între ele, derutînd pe adversar în privința perspectivei desfășurării luptelor, punîndu-l în situația de a oscila între a-și dispersa forțele pentru a face față pe ambele direcții amenințate și a aștepta pasiv într-un anume loc unde să primească confruntarea propriu-zisă. Faptul că pînă la urmă Andrei Báthory a optat pentru cea de-a doua atitudine, l-a avantajat pe domnul muntean atît din punctul de vedere politic, întrucît și-a cîștigat de partea sa adeziunea populației din zonă, inclusiv sprijinul secuilor, cît și din punctul de vedere militar, avînd posibilitatea să acționeze pe linii exterioare concentrice asupra unui loc central unde se afla dispusă oastea adversă.

Atît prin justețea planului elaborat, cît și prin execuție Mihai a realizat în cîmpul strategic surprinderea prin păstrarea secretului asupra viitoarelor acțiuni și prin marșul remarcabil de pătrundere în Transilvania, străbătînd Carpații Meridionali într-o zi și o noapte. De asemenea, prin repeziciunea luării deciziilor și manevrării forțelor el a reușit să dețină și să păstreze pe tot timpul ostilităților inițiativa și libertatea de acțiune.

La locul bătăliei, deși condițiile de teren pentru ambele tabere erau asemănătoare, Mihai a realizat un dispozitiv de luptă mai ingenios decît cel al adversarului, mai adînc eșalonat și mai manevrier, în care ideea de efort, respectiv lovitura principală, a fost bine materializată. Sesizînd că partea cea mai tare a dispozitivului advers — nejustificată din punctul de vedere al terenului și al perspectivei ulterioare a luptei — este aripa din stînga, domnul român a făcut, la rîndul său, efortul principal cu trupele de la flancul stîng, urmînd ca prin învăluirea aripei drepte a inamicului să-l întoarcă și, dezvoltînd apoi succesul, să-i taie acestuia legătura cu cetatea Sibiu, precum și liniile de retragere spre rezedința princiară de la Alba Iulia. Mihai s-a distins în cadrul campaniei transilvănene și prin modul cum a știut să-și folosească rezerva la momentul oportun pentru a decide deznodămîntul, prin energia și vitejia personală manifestate în ultima, cea mai dinamică și mai grea, fază a bătăliei, al cărei principal conținut l-a constituit contraatacul.

Mihai Viteazul pășise peste munți în numele idealurilor de libertate și unire ale întregului popor român. Dreptatea cauzei pentru care luptau însuflețise ostașii săi care trecuseră Carpații pentru eliberarea fraților lor transilvani. Cauza românească a fost îmbrățișată de secui și de o bună parte a sașilor

[154] *Ibidem*, p. 180.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul în Alba Iulia în viziunea pictorului Dimitrie Stoica (fototeca Muzeului Militar Central)

și a țărănimii maghiare. Pe lîngă români, mulți luptători maghiari părăsiseră în timpul luptei dispozitivul lui Andrei Báthory, alăturîndu-se oștirii voievodului unificator [155], dovada incontestabilă că acțiunea lui Mihai întrunise aderiunea nu numai a tuturor românilor transilvăneni, majoritari dintotdeauna în țara românească intracarpatică, ci și a unei mari părți a restului populației Transilvaniei. Este explicabilă astfel primirea care i s-a făcut domnului Unirii la Alba Iulia, unde — nota istoricul flamand contemporan Hieronymus Ortelius — a venit „în întîmpinarea sa, distanță de o milă, un cortegiu măreț cu conducerea și locuitorii orașului, primindu-l cu mare reverență și însoțindu-l la Alba Iulia. Acolo ca și în toate orașele au răsunat salve de bucurie ca semn special al victoriei" [156].

Intrarea triumfală în orașul care va deveni pentru scurt timp capitala întregii Românii medievale i-a fost pregătită — arată un istoric străin contemporan — „de către prietenii și aliații săi de acolo" [157], fiind întîmpinat „cu mare bucurie și mulțumire de către locuitori" [158]. Țărănimea română îndeosebi, care forma marea majoritate a populației țării, l-a sprijinit cu entuziasm, ca pe un domn al dreptății sociale și naționale; ea i-a favorizat victoria răsculîndu-se împotriva nobilimii maghiare. Mihai Viteazul, ca exponent al intereselor românești, domnul care aspira la realizarea unificării politice a celor trei țări surori s-a bucurat de sprijinul întregului popor român autohton

[155] *Ibidem*, p. 130.
[156] *Ibidem*, p. 59.
[157] *Ibidem*, p. 95
[158] *Ibidem*, p. 193, 394.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și majoritar din Țara Românească Transilvania. Pentru români Șelimbăr reprezenta nu o izbîndă a unei oștiri, ci o victorie a întregului neam, o biruință care se cerea curînd desăvîrșită prin unirea, sub sceptrul marelui voievod, a Țării Românești Moldova.

* * *

Întreaga Țara Românească Transilvania a validat rezultatul confruntării prin recunoașterea de bună voie a domnului român unificator: cetățile, orașele, ținuturile, corpurile constituite ale statului s-au închinat imediat lui Mihai. Nu se înregistrează nicăieri vreo rezistență sau luptă în vremea marșului triumfal al lui Mihai Viteazul spre Alba Iulia și a instalării noii administrații românești. Pentru Nicolae Bălcescu, explicația acestei situații se conturează cu claritate din cercetarea evoluției sociale și politice transilvane a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea, el socotindu-l pe Mihai exponentul luptei „împotriva aristocrației și domnirei ungurești" [159]. Iar Nicolae Iorga a plasat lupta de la Șelimbăr ca o etapă firească a planului dinainte stabilit de realizare a unității naționale, Mihai fiind reprezentantul unei adevărate opinii publice românești care dirijase opțiunea politico-militară jalonată în mod strălucit cu victoria de la 28 octombrie 1599. Așa cum s-a reliefat istoriografic, „Mihai Viteazul a ajuns în mod gradat la ideea, care va deveni curînd ideea-forță, pe care trebuia să o folosească conform interesului său, realizarea unirii țărilor române, de reconstituire a vechii Dacii" [160].

În înfăptuirea planului de unificare, bătălia de la Șelimbăr a avut un rol decisiv, fiind momentul declanșării unui mecanism implacabil ce va conduce la făptuirea statului român unitar centralizat. Adevăratele obiective ce animau faptele lui Mihai Viteazul au fost sesizate de contemporanii evenimentelor, Curtea de la Praga fiind avertizată și sfătuită în repetate rînduri să nu sprijine planurile voievodului român, care, așa după cum îi scria episcopul Martin de Györ, la 5 decembrie 1599, arhiducelui Matthias, „mărit prin victoria atît de iute și atît de mare să nu-și ridice coarnele și să cugete la altceva" [161].

Biruința repurtată atunci de Mihai Viteazul a rămas pentru totdeauna în conștiința poporului român. „Unirea de la Alba Iulia din 1600 — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — s-a înscris pentru totdeauna, cu litere de aur, în hronicul țării, acest act devenind un simbol strălucit, însuflețitor pentru toate generațiile care au aspirat spre constituirea statului unic național" [162].

Campania militară din primăvara anului 1600. Unirea Țării Românești Moldova. O dată înfăptuită unirea Munteniei și Transilvaniei, Mihai Viteazul a trecut decis la următoarea fază a programului său politic de realizare a unității depline a statalității românești. O acțiune rapidă și energică se vădea cu atît mai necesară, cu cît biruința de la Șelimbăr și unirea Transilvaniei amplificaseră considerabil temerile marilor puteri vecine.

Intervenția lor militară în vederea destrămării a ceea ce realizase voievodul unificator era numai o chestiune de timp și Mihai Vodă trebuia să le

[159] Nicolae Bălcescu, *op. cit.*, p. 209.
[160] Ștefan Ștefănescu, *Michel le Brave „Restitutor Daciae"*, în RRH, nr. 6/1968, p. 903.
[161] Wiener Kriegsarchiv, fond Prager Hofkriegsrath, fasc. nr. 27.
[162] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Editura Politică, București, 1969, p. 708.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Împăratul Rudolf al II-lea de Habsburg — gravură de Adrian de Vries (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

devanseze acțiunea, pentru ca, avînd unite forțele întregului popor român, să reziste cu succes amenințărilor concentrice.

O acțiune a lui Mihai în Țara Românească Moldova stîrnea, în primul rînd, îngrijorarea și ostilitatea Poloniei, care, pe de o parte, își vedea compromise definitiv propriile planuri anexioniste, iar, pe de altă parte, se temea că voievodul român va dori să recupereze teritoriul Pocuției [163]. În consecință, regatul vecin de la nord a intensificat pregătirile militare pentru o intervenție directă în sprijinul lui Ieremia Movilă. În același timp — semn al ostilității vădite a Curții poloneze față de unirea de la Alba Iulia —, Sigismund Báthory a fost încurajat și sprijinit în planurile sale de revenire în Transilvania [164].

În ceea ce privește Imperiul habsburgic, acțiunea lui Mihai Viteazul în țara românească de la nord de Carpați era considerată ca îndreptată împotriva intereselor sale. Mai ales că cererilor repetate ale Curții habsburgice de a supune Transilvania lui Rudolf al II-lea și de a ceda cetățile de frontieră ale acesteia, Mihai le-a răspuns tranșant că „acum cum [. . .] mă aflu înăuntrul acestei țări, ar fi bine ca armata împăratului să stea deoparte". Mai mult, Mihai a cerut lui Rudolf al II-lea „să-i confirme titlurile pe care și le atribuie el însuși" [165], adică de domn al Transilvaniei și Munteniei. Astfel că, temîndu-se

[163] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, p. 125.
[164] Constantinescu, *Documente*, p. 99.
[165] *Călători străini*, vol. IV, p. 168.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de întărirea puterii lui Mihai printr-o acțiune încununată de succes în Moldova, Curtea de la Praga era hotărît ostilă acestuia[166].

Imperiul otoman a găsit în politica unificatoare a voievodului Mihai prilejul de a face o fisură în tabăra creștină. Conștientă că atît Polonia, cît, mai ales, Imperiul habsburgic sînt potrivnice realizării unui stat românesc unitar sub conducerea lui Mihai Viteazul, Poarta a recunoscut, în ianuarie 1600, titlul voievodului de prinț al Transilvaniei, iar fiului său cel de voievod al Munteniei și și-a declarat sprijinul pentru proiectata acțiune în Moldova[167].

În acest context internațional, pentru a realiza deplin programul său politic, Mihai Viteazul, după ce și-a asigurat neutralitatea Porții, a căutat să liniștească temerile cercurilor conducătoare habsburgice. În acest scop a trimis, în luna ianuarie 1600, o solie numeroasă la Praga[168], încredințînd pe împărat de loialitatea sa. Curtea imperială a trebuit să accepte situația *de facto*, acordîndu-i, pentru a escamota realitatea, titlurile de „guvernator", de „locțiitor" imperial în Transilvania și de „căpitan general". Pe moment Habsburgii nu-și puteau permite o ruptură deschisă cu Mihai, voievodul român ducînd, potrivit agentului englez la Poartă, Barton, greul întregului război antiotoman, „iar dacă el face pace cu sultanul, împăratul va fi silit să facă la fel"[169].

Astfel, în primăvara anului 1600 Mihai Viteazul pregătise din punct de vedere diplomatic ultima fază a realizării programului său politic: unirea Țării Românești Moldova. A trecut, în consecință, cu rapiditate, la declanșarea acțiunii militare preconizate.

Campania militară din Moldova a avut și un caracter preventiv, cum o caracterizează Mihai însuși într-un document din 23 mai 1600:„prevenind planurile lui Ieremia, am pornit să-l lovesc în casa sa, decît să aștept să fiu atacat de el în propria țară"[170].

Începînd din aprilie 1600 acțiunile întreprinse de Mihai în vederea campaniei s-au desfășurat rapid. La 10 aprilie bistrițenii au primit ordinul ca, pînă la 20 ale lunii, „călărimea, pedestrimea și hrana lor să fie gata ca să poată pleca"[171], unde este nevoie. La 14 aprilie se comunica din Alba Iulia că „pregătirile lui Mihai Vodă pentru campania din Moldova s-au terminat. Voievodul dispunea de 24 de tunuri"[172] și era în așteptarea lui Baba Novac care se afla la Lipova, de unde a venit la 24 aprilie[173]. În ziua de 26 aprilie Mihai, în fruntea unei armate de 28 000 de oșteni, a plecat din Alba Iulia spre Făgăraș, unde a convocat pe nobili și pe toți juzii orașelor, care trebuiau să susțină cu cele necesare trupele sale[174]. A doua zi și-a continuat drumul spre Brașov[175], unde era locul de concentrare al grupării principale de forțe care urma să intre în Țara Românească Moldova. Aici, la Brașov, Mihai a primit solii ce veneau din Polonia și din Imperiul otoman și tot aici a deschis dieta principatului.

[166] *Ibidem.*
[167] Veress, *Documente*, vol. V, p. 299.
[168] *Ibidem*, p. 343–344; Al. Randa, *op. cit.*, p. 213–214.
[169] E. D. Tappe, *Documents*, p. 132; Al. Randa, *op. cit.*, p. 216, 230.
[170] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 106.
[171] *Ibidem*, vol. IV, p. 80.
[172] *Ibidem.*
[173] *Ibidem*, p. 81.
[174] *Ibidem*, p. 91.
[175] *Ibidem*, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

La 3 mai se afla la Prejmer. În aceeași zi, Ieremia Movilă îi scria lui Zamoisky, cerîndu-i ajutor și comunicîndu-i că Mihai va ataca pe trei direcții și anume: o armată de 10 000 de oșteni [176] venea din Muntenia sub comanda lui Nicolae Pătrașcu și se concentra la sud de Focșani, avînd ca obiectiv Iașul. La centru, între Brașov și Bretcu, se concentra gruparea principală, care număra 20 000 de pedeștri și 8 000 de oșteni călări [177], aflată sub comanda directă a domnului Mihai. Aceste forțe trebuiau să pătrundă în Moldova prin pasul Oituz. Prin partea de nord a Transilvaniei, în regiunea Bistrița-Năsăud, a primit ordin să acționeze un corp de oaste cu un efectiv de cca 7 000 de oameni [178], recrutați parțial din principatul românesc intracarpatic, care urma să se dirijeze spre Suceava.

Pentru a-și asigura succesul în această campanie, Mihai Viteazul a întreprins și alte acțiuni menite să-i ușureze realizarea planurilor sale. A stabilit legături cu cazacii, cu tătarii și cu țarul Rusiei, Boris Godunov, și s-a înțeles cu o parte din moldoveni ca să-l părăsească pe Ieremia Movilă. Pe aceeași linie de netezire a căii de unire a țării românești de la est de Carpați se înscriu și măsurile de obținere a informațiilor prin agenții ce-i avea în Moldova [179].

Momentul începerii campaniei a fost bine ales deoarece coincidea cu perioada unor puternice lupte interne ce aveau loc în Polonia între gruparea condusă de cancelarul Jan Zamoisky și cea din jurul cneazului și voievodului Kievului, Vasile de Ostrog, cu care Mihai era în relații bune. Se aprecia, pe bună dreptate, că situația internă din regatul vecin micșora posibilitatea de intervenție a acestuia în Țara Românească Moldova. Fracțiunea condusă de Vasile de Ostrog a făcut ca în dieta care s-a ținut între 9 februarie și 2 martie 1600 să se respingă votarea sumelor cerute de Zamoisky pentru războiul împotriva lui Mihai. Iezuitul polon Petre Skarga scria referitor la acest eveniment: „Mihai a prins prilejul cel mai potrivit, știa tot ce se face și se vorbește la noi, cunoștea ce sfîrșit nenorocit avusese dieta" [180].

Planul de campanie al lui Mihai Viteazul prevedea ducerea unei acțiuni rapide pe trei direcții cu scopul de a-l surprinde pe Ieremia Movilă, a-i fracționa forțele militare care-l sprijineau și a-i tăia posibilitatea retragerii spre nord, înspre Polonia.

La 5 mai 1600, Mihai Viteazul a început înaintarea pe toate cele trei direcții generale de ofensivă. Gruparea principală de forțe, dislocată la Brașov, a trecut prin pasul Oituz și a înaintat pînă la Tîrgul Trotuș. Corpul de oaste condus de fiul voievodului, Nicolae Pătrașcu, a pătruns în Moldova pe la Focșani; o parte din forțe au fost trimise pe valea Siretului spre Bacău, urmînd să facă joncțiunea cu forțele principale, în timp ce restul efectivelor s-a dirijat pe valea Bîrladului spre Vaslui și apoi mai departe spre Iași. Al treilea corp de oaste al lui Mihai Viteazul, care coborîse munții dinspre Bistrița-Năsăudului, a ajuns la Suceava, pregătind în grabă și executînd cu energie un atac; aici însă se afla o puternică grupare de forțe — circa 13 000 de oșteni [181],

[176] Hurmuzaki, vol. XII, p. 881.
[177] *Ibidem*, p. 780, 831, 864, 870, 881, 922, 1 278.
[178] *Ibidem*, vol. IV/2, p. 24, vol. XII, p. 864, 881.
[179] *Ibidem*, vol. XII, p. 882.
[180] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 147.
[181] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 825.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

din care 3 000 de poloni [182] —, care a opus o dîrză rezistență, zădărnicind acțiunea ofensivă a grupării nordice a oastei lui Mihai Viteazul.

Ajuns la Bacău, Mihai s-a aflat față în față cu o oaste aproape egală numeric cu a sa. În dimineața de 8 sau 9 mai el a hotărît să declanșeze atacul asupra dispozitivului advers. Lupta a durat de la 10 dimineața pînă seara, cu rezultate schimbătoare, pînă cînd adversarul a început să se retragă. După această confruntare Mihai și-a împărțit oastea în mai multe coloane (din necesități de aprovizionare și pentru că nu se mai aștepta la un atac puternic din partea adversarului). Una dintre acestea a înaintat în lungul rîului Bistrița, spre Piatra Neamț și Tîrgu Neamț. Cetatea Neamțului s-a predat fără nici o împotrivire, coloana îndreptîndu-se apoi spre Suceava. Tot spre capitală a înaintat și cealaltă coloană, dar prin Baia.

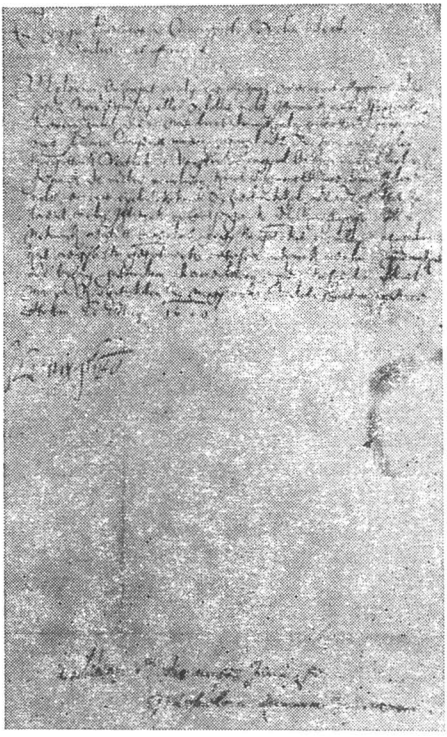

Ultimatumul dat de Mihai Viteazul lui Ieremia Movilă la Hotin, la 20 mai 1600 (fototeca Muzeului Militar Central)

La insistențele lui Zamoisky, forțele lui Ieremia Movilă au încercat o rezistență la Suceava, dar chiar de la începutul luptei 1 500 de luptători au trecut de partea lui Mihai, nimicind un detașament de 400 de poloni care încercaseră să-i oprească [183]. Pîrcălabul cetății Suceava i-a jurat credință domnului unificator: „Mă jur [. . .] că voi fi drept și cu credință domnului meu, stăpînitorului și domnului Ardealului, Țării Românești și Moldovei" [184]. Ieremia Movilă a fugit spre Hotin, dar a fost ajuns de detașamentele de urmărire ale lui Mihai la trecerea rîului Sitna, în dreptul satului Verbia, azi dispărut. După cum relatează *Cronica Buzeștilor*, lupta a fost înverșunată, în urma ei rămînînd o „movilă mare de trupuri pe acel loc" [185].

Ieremia Movilă a continuat să se retragă către Hotin, închizîndu-se în cetate. Mihai cu forțele sale a asediat Hotinul timp de trei zile, trupele executînd trei asalturi succesive, dar fără a reuși să dobîndească cetatea, datorită lipsei tunurilor mari de asediu [186]. După ce Mihai a lăsat o grupare pentru blocarea cetății, „s-a întors în Moldova la scaun în Iași" [187]. La 20 mai, dom-

[182] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 91.
[183] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 24.
[184] *Ibidem*.
[185] *Cronica Buzeștilor*, în *Literatura română veche (1402—1647)*, ed. Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, vol. II, București, 1969, p. 108.
[186] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 125; I. Corfus, *Mihai Viteazul și polonii*, București, 1938, p. 301.
[187] *Cronica Buzeștilor*, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

STATUL ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT ŞI INDEPENDENT ÎNFĂPTUIT ÎN ANII 1599—1600
SUB DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL

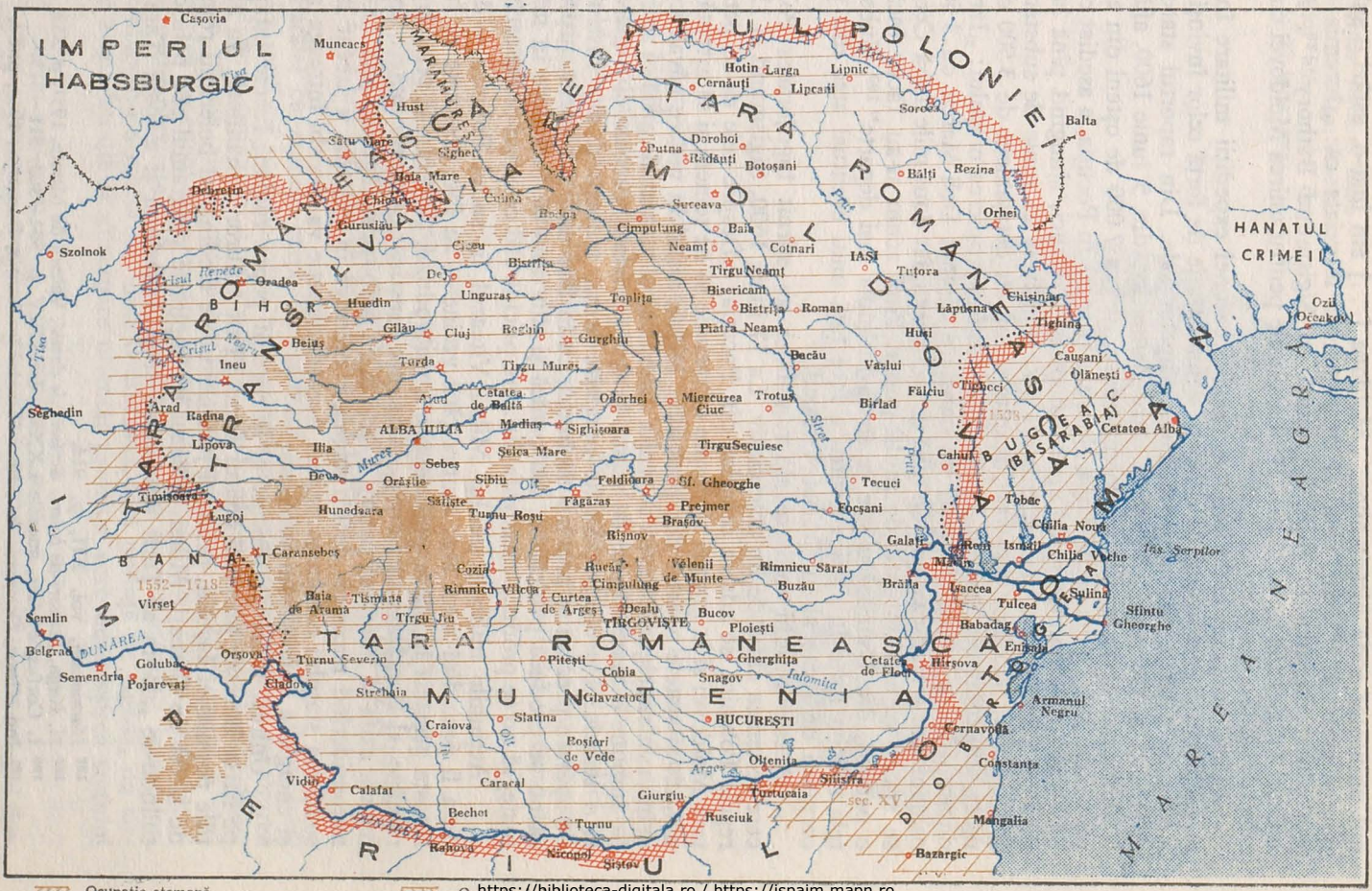

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nul unificator scria bistrițenilor: „Moldova [...] am luat-o, astăzi e sub stăpînirea noastră" [188], iar comisarilor imperiali le relata că: „Ieremia însuși și-a căutat scăparea în fugă, împreună cu Sigismund Báthory" [189]. Aceste scrisori fac dovada că la 20 mai 1600 acțiunile pentru unirea Moldovei cu celelalte două țări române se încheiaseră.

Ulterior, voievodul a ordonat executarea unei expediții militare în teritoriul Pocuției, cu scopul de a face o demonstrație de forță celor învinși și de a asigura o parte din aprovizionarea trupelor sale. Din raportul starostelui de Halici și Colomeea, Wlodek, către Zamoisky, din 5 iunie 1600, aflăm că în dimineața aceleiași zile un corp de oaste de cca 7 000 de oșteni din armata lui Mihai, sub comanda lui Baba Novac, a pătruns în Pocuția, a asediat cetatea Sniatynului, a înaintat rapid spre Colomeea și Halici, ajungînd pînă la Tismenica. Dintr-un document, trimis lui Zamoisky la 21 iunie de substarostele Sniatynului, Nicolai Zebrowski, rezultă că un alt detașament de 3 500 de oameni, sub comanda lui Deli Marcu, ajunsese în apropierea orașului: „Iar acest domn Mihai a trimis chiar pe un oarecare căpitan Deli Marcu cu 3 500 de oameni care s-au așezat curat o milă de la Sniatyn, iar două mile după Cernăuți; se spune că este tot atît de mult popor. Pînă acum n-au făcut încă nici o pagubă, dar Dumnezeu știe ce se va întîmpla mai departe" [190]. Substarostele solicita forțe în sprijin pentru a face față unui eventual atac din partea corpului de oaste al lui Mihai Viteazul.

Aceste acțiuni militare ale românilor au stîrnit îngrijorarea Poloniei, care se temea chiar de un atac masiv. La 17 iunie 1600, Sigismund al III-lea, regele Poloniei, se adresa orașelor din Pocuția: „Despre cele ce se petrec în țara Moldovei și la graniță și despre ce trebuie să ne temem și să așteptăm atît noi, cît și statele noastre din partea lui Mihai, avînd în vedere năvalnicul său avînt, suntem siguri că aveți cuvenita cunoștință și purtare de grijă ce se cuvine. Se impune o mare băgare de seamă în orice privință, precum și o mare grijă și o temeinică pregătire. Să fie pregătite arme, pulbere și alte instrumente de apărare precum și provizii de hrană, ca în fața unui atac prin surprindere să nu se producă panică, iar din panică și din lipsă de încredere în măsurile luate, să nu se producă catastrofa din care pricină cad cele mai multe cetăți" [191].

Acțiunile militare ale lui Mihai Viteazul în sudul Poloniei — departe de a fi preludiul unui atac asupra țării vecine — au fost destinate să întîrzie riposta acesteia la opera unificatoare a voievodului. Suveran al celor trei țări române, al României medievale, Mihai era conștient că marile puteri limitrofe nu vor ezita să intervină pentru a determina prăbușirea făptuirii sale. Domnul, neconsiderînd necesară deci o angajare ofensivă în Polonia, a trecut la consolidarea statului românesc unitar. Această direcție va absorbi întreaga atenție și energie a voievodului unificator.

Unirea, ideal de veacuri al întregului popor român, fusese înfăptuită, pe harta Europei prinzînd contur ferm „Țara tuturor românilor". În aclamațiile populației Iașului, primind jurămîntul de credință al boierimii românești de la est de Carpați, Mihai Viteazul își împlinise programul său politic, intitulîndu-se „domn al Țării Românești și al Ardealului și a toată Țara Mol-

[188] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 914.
[189] N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1931, p. 232.
[190] I. Corfus, *op. cit*, anexele LXXXI, LXXXIV, p. 304—305, 311—313.
[191] Ion Nistor, *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuția*, București, 1943, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Stema țărilor române unite sub domnia lui Mihai Viteazul pe sigiliul unui hrisov dat în Iași la 27 iulie 1600

dovei"[192]. Adevărat erou al istoriei naționale[193] — cum îl caracterizează tovarășul Nicolae Ceaușescu —, Mihai Viteazul reîntregea poporul român sub aceeași conducere politică, faptă de neuitat care va rămîne totdeauna pildă și imbold pentru generațiile care au urmat. După făptuirea lui Mihai nici un conducător politic român, identificat cu interesele poporului său, nu s-a putut sustrage moștenirii Unificatorului, unirea fiind cheia de boltă a existenței istorice românești.

MĂSURI PENTRU CONSOLIDAREA STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT ȘI INDEPENDENT; STATUTUL SĂU INTERNAȚIONAL

Paralel cu ambele etape de realizare a Unirii, domnul și sfetnicii săi politici și militari au acționat în mod conștient și neîncetat pentru asigurarea și consolidarea edificiului statal românesc. De bună seamă măsurile luate reflectă realitățile vremii, ale începuturilor Europei moderne, relațiile dintre o gîndire politică pregnant novatoare și uneori exigențele unei situații internaționale de o complexitate și o gravitate extreme. Cercetarea atentă a izvoarelor, analiza obiectivă a măsurilor luate conturează, fără putință de tăgadă, un sistem de administrație și guvernare orientat prioritar spre desăvîrșirea statului

[192] *Călători străini*, vol. IV, p. 140; *DRH, B.*, vol. XI, p. 553—554.

[193] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 22, Editura Politică, București, 1982, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

unitar centralizat românesc. În cristalizarea și concretizarea acestui sistem trebuie să se aibă în vedere specificul vremurilor și locurilor, ritmul mai lent de modificare a structurilor sociale și politice și, mai ales, răgazul scurt acordat domnului român și colaboratorilor săi de agresiunea concentrică a puterilor străine potrivnice Unirii.

Caracteristica esențială a sistemului de administrație și guvernămînt al lui Mihai Viteazul în perioada 1 noiembrie 1599 — 18 septembrie 1600 îl constituie efortul de centralizare politică românească. El s-a manifestat în treptata acțiune de unificare a aparatului de stat în toate componentele sale. Dacă, aparent, formele, tradiționale, au rămas neschimbate, fondul lor a fost modificat într-un sens, care, la scadența unei etape mai îndelungate, ar fi provocat transformări calitative, revoluționare.

La nivelul organelor centrale de stat, în sfatul princiar transilvan, alături de consilierii reprezentînd vechile „națiuni" privilegiate — nobili raliați noii stăpîniri —, au intrat și boierii apropiați domnului. Preda Buzescu, Stoichiță din Strîmba, armașul Sava, postelnicul Duma, spătarul Teodor, vistiernicul Barcan au fost principalii sfetnici ai domnului în Țara Românească Transilvania. Conservînd adunarea stărilor — dieta țării — Mihai Viteazul a numit ca reprezentant al său pe lîngă aceasta pe banul Mihalcea, observatorii străini, îndeosebi agenți habsburgici, remarcînd treptata îngrădire a atribuțiilor ei în beneficiul autorității domnești.

În Țara Românească Moldova a fost constituită, alături de Sfatul domnesc, o adevărată locotenență princiară, compusă din patru mari boieri — Udrea hatmanul, Andronic vistiernicul, Sava armașul și Negrea spătarul —, împreună cu nepotul marelui voievod, Marcu, fiul lui Petru Cercel[194]. O situație similară se constată în Țara Românească Muntenia, unde fiul domnului, Nicolae Pătrașcu, împreună cu divanul, reprezenta administrația domnească la sud de Carpați.

Mihai Viteazul și sfetnicii săi au reunit pîrghiile esențiale ale guvernării celor trei principate, resorturile financiar, militar și al politicii externe. Cabinetul politic al statului românesc unitar centralizat care asista pe Mihai Viteazul, voievodul țărilor unite, era alcătuit din marele logofăt Theodosie Rudeanu, banul Mihalcea, Preda Buzescu și alți cîțiva mari dregători. A fost evident că armata, vistieria și politica au fost cele dintîi domenii de acțiune și de reușită a măsurilor unificatoare.

Administrația locală și sistemul de fortificații în toate cele trei țări românești unite depindea de marele voievod, căpitanii cetăților de la Chioar la Brăila și de aici la Suceava prestînd jurămîntul de credință lui Mihai Viteazul însuși. Conștient de amenințarea pe care o repezenta prezența militară habsburgică de la frontiera nord-vestică — trupele lui George Basta —, domnul a instalat la comanda garnizoanelor cetăților Chioar și Gherla pe aga Lecca Racotă.

Agenții domnului, militari și clerici, au dat foarte curînd un conținut românesc administrației locale transilvane, conform realităților etnice ale țării, stîrnind reacția ostilă a unei părți a nobilimii maghiare. Cu consecvență și împotriva protestelor acesteia, Mihai Viteazul și sfetnicii lui au declanșat procesul de restabilire oficială a statutului politic al românilor din ținuturile transilvane corespunzător dreptului lor istoric. Româna se impunea ca limbă a admi-

[194] *Cronica Buzeștilor*, p. 109.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

EUROPA ŞI STATUL ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT ÎN VREMEA LUI MIHAI VITEAZUL

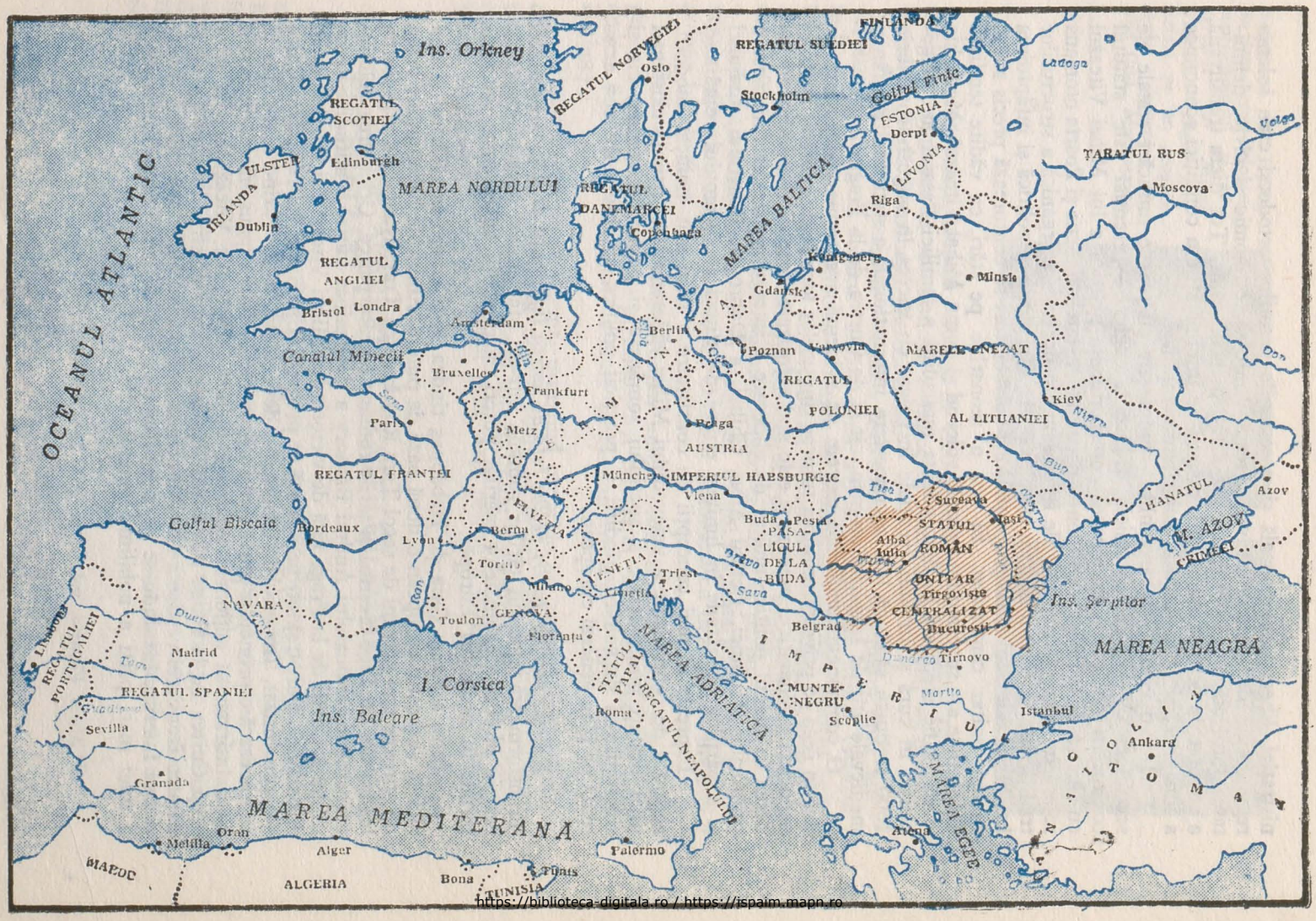

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nistrației, libertatea personală și posesiunile preoților ortodocși erau solemn recunoscute de dieta transilvană, restabilindu-se, economic și civic, demnitatea încălcată a religiei marii majorități a locuitorilor. Tot dieta transilvană a adoptat, la cererea domnului, măsuri de îmbunătățire a condiției economice a iobagilor, și ei în imensă majoritate români.

Într-o viziune de ansamblu, comparativ cu marile unificări statale ale secolelor XV—XVII — spaniolă, franceză, engleză —, esențial este statutul conducerii de stat. Voluminoasa corespondență politică a lui Mihai Viteazul cu Curtea de la Praga, cu Polonia, papalitatea, statele italiene și Poarta otomană relevă o concepție deosebit de interesantă, o dezvoltare organică a structurilor tradiționale într-un organism statal modern. În gîndirea politică și înfăptuirea lui Mihai Viteazul și a apropiaților săi colaboratori se conturează precis statul român unitar centralizat. El era o monarhie pe stări, cu vădite tendințe absolutiste ale suveranului, marele voievod și domn Mihai Viteazul. Monarhia urma să fie ereditară în descendența masculină a familiei Basarabilor. Negocierile în curs și în linii esențiale încheiate cu succes în august-septembrie 1600 trebuiau să ducă la o recunoaștere internațională a statutului României medievale atît de Imperiul otoman, cît și de Curtea de la Praga.

O componentă națională extrem de evidentă avea noua concepție politică în ceea ce privește reunirea tuturor ținuturilor locuite de români. Aceleași negocieri diplomatice, precum și cele mai autorizate surse directe indică includerea în planul politico-militar de eliberare a întregului pămînt românesc a ținuturilor Tighinei, Cetății Albe, Chiliei, a Dobrogei, Banatului, Crișanei și a părților sătmărene în limitele etnice de atunci ale neamului românesc.

Expresie a unei concepții de constituire a unui stat unificat modern, acțiunea de centralizare a voievodului Mihai vădește atît conștiința existenței unei unități multilaterale a spațiului românesc și poporului român, cît și sincronismul dezvoltării gîndirii și practicii politice autohtone cu cea existentă pe plan general european.

Reacția marilor puteri vecine față de unirea înfăptuită de Mihai Viteazul. Transformarea blocului țărilor române într-un stat unitar avea să provoace reacția directă a cabinetelor marilor puteri cu pretenții hegemonice sau teritoriale în sud-estul Europei.

Între acestea, Casa de Habsburg tindea să-și creeze în răsăritul și mai ales în sud-estul european o nouă bază de putere. Ambițiile habsburgice vizau de aproape trei pătrimi de secol Țara Românească Transilvania, iar prin forma legăturilor cu Liga creștină și țările române extracarpatice. Orientarea polono-otomană a cardinalului Andrei Báthory a determinat inițial o atitudine favorabilă a Curții de la Praga față de victoria lui Mihai Viteazul și intrarea sa în Alba Iulia. Dar, treptat, pe măsură ce programul politic al lui Mihai de Unire s-a concretizat, Imperiul habsburgic a devenit net ostil. Văzînd într-o Dacie românească o primejdie gravă pentru propriile planuri expansioniste, imperialii n-au întîrziat să acționeze pentru a lichida înfăptuirea Viteazului. În acest scop Curtea de la Praga a ordonat deplasarea unor efective militare în vecinătatea frontierei vestice a statului român unitar centralizat și a utilizat diversiunea internă, bizuindu-se pe nemulțumirea față de conducerea românească a unei mari părți a nobilimii maghiare [195].

[195] *Mihai Viteazul*, vol, 1, p. 263–264, 449–451.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Sigismund al III-lea de Vasa, regele Poloniei, contemporanul și adversarul lui Mihai Viteazul — efigie monetară pe un groș de argint descoperit la Vad (jud. Maramureș)

În consecință, trupele conduse de George Basta, cu sprijinul rebeliunii nobiliare maghiare și scontînd pe o iminentă intervenție polonă, au pregătit ocuparea Țării Românești Transilvania.

Atitudinea Imperiului otoman a fost sinuoasă[196]. Rezultatul unor anevoioase negocieri cu domnul român, confirmarea domniei lui Mihai Viteazul în Transilvania și a lui Nicolae Pătrașcu în Muntenia ascundea evident subtilul plan al Porții otomane de a provoca o ruptură între Mihai Viteazul și Liga creștină. Tradiționala alianță cu regatul Poloniei și restabilirea acordului din 1595 în ceea ce privește statutul Moldovei vizau să permită apoi Porții o restabilire a suzeranității sale în Muntenia. Planul s-a materializat prin intervenția militară otomană la nord de Dunăre, simultană cu dezvoltarea invaziei polone în Moldova.

Vecinul nordic al statului român unitar centralizat, Polonia, a acționat pe baza unui plan ambițios al dominației celor trei principate române prin domni fideli intereselor ei: Ieremia și Simion Movilă, și prin Sigismund Báthory.

Toate marile puteri vecine, urmărind propriile lor scopuri anexioniste, dominatoare, și-au manifestat deci deschis ostilitatea față de uriașa făptuire politică a lui Mihai Viteazul: statul român unitar centralizat. Într-un interval extrem de scurt, toate au acționat prin forță pentru a determina prăbușirea Unirii românești.

LUPTA DE APĂRARE A STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT

Așadar, o primă intervenție militară a puterilor străine pentru a determina destrămarea Unirii românești făptuită de Mihai Viteazul era în curs. Imperiul habsburgic — cel mai interesat în acest moment să elimine pericolul reprezentat de o Dacie românească pentru interesele sale — a recurs atît la intervenție militară directă, dirijînd însemnate forțe militare spre teritoriile de nord-vest ale statului român unificat, cît și la diversiune internă, alimentînd și sprijinind răzvrătirea nobilimii maghiare din Țara Românească Transilvania.

[196] *Ibidem*, p. 426–429.

Bibliotec[illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În aceste condiții extrem de dificile, Mihai Viteazul s-a pregătit de luptă, conștient că doar astfel poate să consolideze măreața sa operă, că numai utilizînd forța militară pentru respingerea agresiunii străine va asigura dăinuirea statului românesc unificat.

Domnul român a reușit să concentreze în Țara Românească Transilvania o forță militară pe care sursele vremii o apreciază la peste 20 000 de oameni și 27 de piese de artilerie[197]. Adversarul destinase pentru confruntarea cu marele și îndrăznețul domn român efective care — după surse contemporane — se ridicau la cca 30 000 de oameni și 15 tunuri[198].

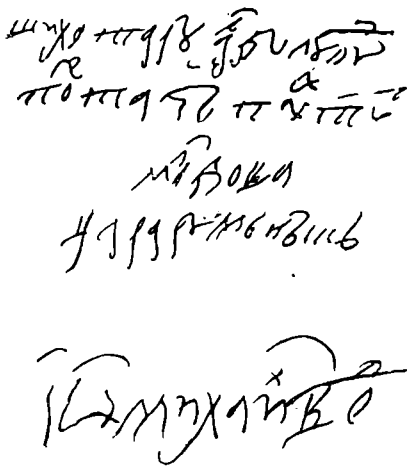

Autograful lui Mihai Viteazul — adnotările domnului român pe marginea unui document ce consemnează negocierile cu Imperiul habsburgic: „Și hotarul Ardealului. Pohta ce-am puhtit: Moldova, Țara Rumânească", „Io Mihail Vodă"

Bătălia de la Mirăslău (18—19 septembrie 1600). Dispozitivul de luptă al forțelor aflate sub comanda lui Mihai Viteazul a fost organizat în apropierea localității Mirăslău (jud. Alba), între rîul Mureș și dealurile care mărginesc cîmpia spre nord.

Aripa dreaptă a dispozitivului, sprijinită pe malul Mureșului, era comandată de Baba Novac. În compunerea ei intrau unități de cavalerie — în majoritate —, precum și de infanterie. Se remarcau, cu deosebire, escadroanele de lăncieri, capabile de lovituri ofensive deosebit de puternice. La centru, unde se afla Mihai Viteazul, au ocupat poziții de luptă detașamentele de cavalerie munteană, precum și unități de infanterie transilvăneană. La aripa stîngă, sub comanda lui Petre Odobașa, se aflau 5 unități de cavalerie (cca 4 000 de militari), care interceptau comunicația spre Alba Iulia. Tunurile fuseseră amplasate în fața dispozitivului, majoritatea acestora gravitînd către flancul stîng.

Rezerva, formată din cavalerie și infanterie (cca 3 000 de oameni), sub comanda lui Gheorghe Făreaș, era dispusă în spatele centrului dispozitivului.

Organizarea pentru luptă a armatei române scoate în evidență măiestria militară a comandantului ei suprem, Mihai Viteazul. Dispozitivul era în așa fel alcătuit încît să permită efectuarea unei manevre de învăluire asupra flancurilor armatei dușmane, utilizînd ca forță de izbire detașamentele de cavalerie. Centrul dispozitivului cuprindea unități de cavalerie și infanterie experimentate și puternice, capabile să facă față unui atac frontal inamic.

Dispozitivul alcătuit de George Basta era astfel articulat încît să compenseze superioritatea poziției în care se aflau dispuse trupele lui Mihai Viteazul

[197] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 187—188, 192—194, 204—214, 224—225, 226—229; *Doi cîntăreți greci*, p. 78.
[198] Veress, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BĂTĂLIA DE LA MIRĂSLĂU. 18—19 SEPTEMBRIE 1600

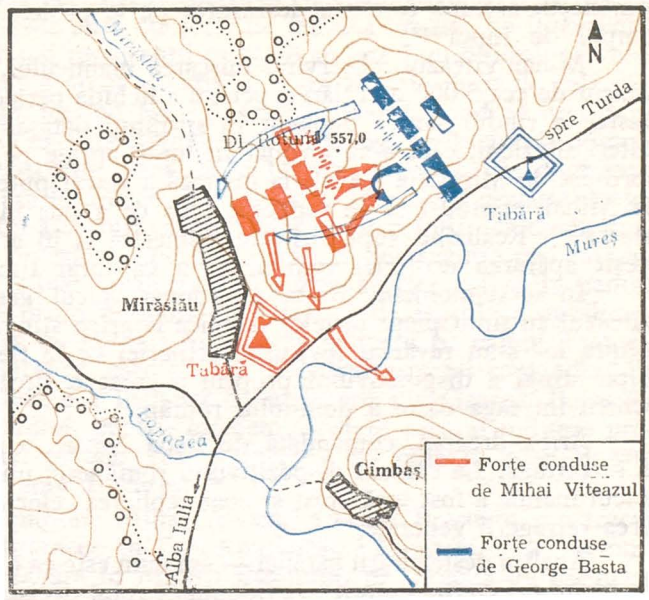

și să evite lovirea de către focul artileriei acestuia, amplasată pe o înălțime. La aripa stîngă a fost dislocată o grupare de infanterie, întărită cu 3 500 de cavaleriști (între care 1 500 de raiteri din Silezia). Centrul dispozitivului avea în compunere două regimente germane de infanterie și un escadron de cavalerie ușoară. La aripa dreaptă se găsea o grupare de forțe alcătuită din cavalerie și infanterie. Artileria a fost amplasată în fața centrului dispozitivului, iar rezerva se compunea din cavalerie și infanterie[199].

Comandantul armatei adverse se afla la centrul dispozitivului, sub protecția unei gărzi puternice (100 de călăreți valoni). Compunerea oștirii străine de intervenție era eterogenă (raiteri silezieni, cavalerie ușoară ungurească, pedestrași secui, escadroane germane etc.). Dispozitivul era puternic, articularea lui vădind intenția lui Basta de a adopta inițial apărarea și ulterior, după scoaterea oștirii Viteazului din poziția dominantă deținută, de a executa contraatacuri pe flancuri.

Bătălia de la Mirăslău a început în ziua de 18 septembrie 1600, după-amiaza, printr-un duel de artilerie. Tunurile lui Basta au avut efecte reduse asupra dispozitivului oastei lui Mihai. În schimb, artileria voievodului român a produs pierderi însemnate primelor linii de atac ale inamicului. Atacul trupelor lui Basta din această zi asupra centrului dispozitivului de luptă românesc a fost respins. A doua zi duelul de artilerie a continuat. Pe la orele 14, datorită eficacității tragerilor artileriei lui Mihai Viteazul, succesul înclina de partea românilor. Pentru a redresa situația, Basta a hotărît să execute un atac în forță cu scopul de a scoate din luptă artileria voievodului. În acest scop el a trimis un detașament de pușcași cu misiunea de a captura tunurile

[199] Vezi în ce privește dispozitivele de luptă: Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, p. 115 și urm.; W. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol. IV, Cibinii, 1872—1873, p. 585 — 586; *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 1 037—1 040.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

românești, acțiune care s-a desfășurat pe la poalele dealurilor ce mărgineau cîmpul de luptă [200].

Mihai Viteazul, observînd mișcarea inamicului, a trimis rapid un detașament de cca 3 000 de călăreți pentru a lichida pericolul ce se profila. George Basta, la rîndul său, a deplasat în sprijinul detașamentului escadroanele de raiteri silezieni, care s-au angajat în lupte aprige pe pantele dealurilor de la nord-est de Mirăslău. Cavaleria inamică a atacat puternic detașamentul trimis de Mihai, silindu-l să se replieze, ceea ce a pus în pericol artileria românească [201]. Realizînd superioritatea numerică și în armament, inamicul a copleșit apărarea artileriei române și a capturat tunurile.

În acest moment, Basta a ordonat atacul general. Ostașii lui Mihai Viteazul au ținut piept forțelor inamice la aripa stîngă pînă în momentul cînd asupra lor s-au revărsat loviturile artileriei ce le fusese capturată. Replierea aripii stîngi a dispozitivului propriu a creat o situație de ansamblu dificilă pentru întreaga oaste a domnului român.

Aripa dreaptă, comandată de Baba Novac, a fost silită, de asemenea, să se retragă. La centrul dispozitivului românesc, unde lupta Mihai Viteazul, atacul inamic a fost însă oprit și doar replierea celor două aripi a silit la angajarea retragerii generale.

Analiza desfășurării bătăliei — așa cum este ea înfățișată în sursele vremii, de multe ori contradictorii — evidențiază rolul decisiv pe care l-a avut în deznodămîntul ei capturarea artileriei lui Mihai Viteazul de către inamic. Deși voievodul român și-a dat seama de importanța momentului, adversarul său a angajat aici forțele sale de elită (raiterii silezieni) și a reușit să-și atingă scopul. În momentul în care acest episod esențial al bătăliei s-a consumat, Basta a declanșat atacul cu toate forțele sale, silind mai întîi cele două aripi ale oastei lui Mihai să se replieze, ceea ce a antrenat pînă la urmă retragerea generală. În pofida clarviziunii și vitejiei voievodului român — care în final a încercat să-și reconstituie dispozitivul de luptă —, inamicul, la sfîrșitul celei de-a doua zile de luptă, se considera învingător. Pierderile suferite de cele două părți erau aproximativ egale — cca 4 000 de oameni de o parte și de cealaltă, — constituind un indiciu însemnat al înverșunării cu care s-a desfășurat bătălia.

Mihai Viteazul — apreciază, de asemenea, martorii oculari — ar fi comis în cursul celei de-a doua zile a încleștării de la Mirăslău greșala de a fi destinat detașamentul de cavalerie pentru protejarea artileriei, fapt ce a dezarticulat întregul dispozitiv. Decizia sa a fost însă justă, corespunzătoare pericolului extrem pe care îl implica pierderea tunurilor. Doar nereușita acțiunii detașamentului trimis în sprijinul artileriei a făcut ca situația militară generală să capete o turnură favorabilă trupelor inamice.

După bătălie, Mihai Viteazul a apreciat că este nevoie de concentrarea unor forțe militare îndestulătoare, cu care să reia lupta și să înfrîngă intervenția străină. În acest scop, și-a deplasat trupele rămase la dispoziție prin Făgăraș (22 septembrie) spre Țara Bîrsei, instalîndu-și tabăra la Rupea, în așteptarea detașamentelor de sprijin de peste munți. Aici s-au alăturat domnului trupele aduse din Moldova de banul Udrea și cele venite din Muntenia [202], cu Nicolae

[200] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 117.

[201] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. II, București, 1935, p. 100.

[202] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 201—202; I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, București, 1979, p. 425.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Pătrașcu, fiul său, realizîndu-se, între Sînpetru și Hărman, o concentrare însemnată de forțe, capabilă să înfrunte cu sorți de izbîndă armata de intervenție comandată de Basta. Dar noi intervenții militare străine l-au obligat pe voievodul Unirii să cumpănească atent situația militară și să ia deciziile cele mai oportune. La 6 septembrie, trecînd Nistrul, armata polonă, condusă de cancelarul Zamoisky, pătrunsese în Țara Românească Moldova, readucînd la domnie pe Ieremia Movilă [203]. Oastea otomană de la Dunăre a primit, de asemenea, ordinul să intervină în Țara Românească Muntenia. În această situație deosebit de grea, Mihai Viteazul a socotit că prioritară era mai întîi lichidarea dușmanului aparent cel mai puternic și cu posibilități de intervenție mai rapide: armata polonă, pe ceilalți adversari urmînd să-i neutralizeze, cel puțin pentru un timp, prin acțiuni de ordin diplomatic. Profitînd de faptul că nobilimea maghiară angajase tratative cu Polonia în vederea aducerii pe tronul Transilvaniei a lui Sigismund Báthory, care se afla în cadrul armatei comandate de Jan Zamoisky, Mihai Viteazul a încheiat o înțelegere cu George Basta [204]. Aceasta a asigurat voievodului, pentru moment, spatele acțiuni militare preconizate împotriva armatei polone, care ajunsese deja pînă în zona Buzău, intenționînd să înainteze spre București [205].

Cu cea mai mare rapiditate Mihai Viteazul a ocolit Brașovul și a trecut cu forțele sale, prin pasul Bratocea, în Țara Românească Muntenia. La 7 octombrie 1600 el își instalase tabăra în Munții Buzăului, pe direcția de înaintare a oștirii invadatoare, despre deplasarea căreia era perfect informat [206]. Pentru a lichida invazia armatei străine, domnul Unirii a conceput un plan de luptă realist, care se baza pe două elemente principale: utilizarea factorului surpriză, invadatorul neștiind că pe direcția sa de înaintare se afla armata lui Mihai Viteazul, și colaborarea cu trupele imperiale. El a propus lui Basta ca, înaintînd cu forțele sale pe valea Trotușului, să intre în Țara Românească Moldova pentru a tăia căile de retragere ale trupelor polone. Voievodul român, cu oastea sa, trebuia să le atace frontal, concomitent cu executarea unei acțiuni în spatele inamicului ce urma să fie executată de trupele comandate de comandantul imperial. Încercînd să-l cointereseze pe Basta la înfăptuirea acestui plan strategic îndrăzneț, Mihai Viteazul i-a scris că „dacă dușmanul este deja înăuntru și dacă nu-i rezistăm, atunci, desigur și Transilvania va fi pierdută" [207]. În pofida insistențelor domnului român, comandantul imperial nu a acționat, astfel că Mihai a fost obligat să organizeze singur rezistența, cu forțele de care dispunea (cca 12 000 de luptători), în condițiile existenței unui raport de forțe de 3/1 în favoarea inamicului.

Bătălia de la Bucovel (19—20 octombrie 1600). În fața agresiunii concentrice a marilor puteri vecine, Țara Românească Transilvania fiind sub controlul trupelor imperiale — comandantul acestora, Basta, refuzînd colaborarea cu Mihai —, iar Țara Românească Moldova invadată de armata polonă, voievodul român a hotărît să se apere cu toate forțele sale în Țara Românească Muntenia.

[203] I. Corfus, *op. cit.*, p. 417.
[204] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 188—190, 223, 225—226.
[205] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 172.
[206] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 568, 571.
[207] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Situația militară devenise și aici — așa cum s-a arătat — deosebit de gravă, iar Mihai Viteazul era obligat să se apere concomitent la sud de Carpați atît împotriva invaziei armatei polone, cît și contra corpurilor militare trecute de Poarta otomană peste Dunăre. Ambele puteri străine intenționau să impună pe tronul Țării Românești Muntenia un pretendent favorabil lor. Polonia — după informațiile pe care le deținea Mihai la 12 octombrie — dorea să instaleze în capitala munteană pe Dumitrașcu, fiul lui Petru Cercel [208], iar Poarta, pe Radu Mihnea [209].

Ambele grupări de forțe de invazie — polonă și otomană — se îndreptau către București și Tîrgoviște. Dacă armata condusă de Jan Zamoisky se afla la începutul lunii octombrie în zona Buzău, trupele otomane, în aceeași perioadă, înaintau pe itinerarul Giurgiu—București—Tîrgoviște.

Apreciind din nou că pericolul principal îl reprezintă armata polonă, Mihai Viteazul a hotărît să dea o bătălie contra acesteia, iar împotriva corpului de oaste otoman dirijat spre București și Tîrgoviște să îndrepte un detașament condus de marele ban Calotă Bozianu. Acțiunea împotriva armatei lui Zamoisky viza întîrzierea înaintării acesteia spre Tîrgoviște, în speranța că George Basta va trimite totuși sprijinul solicitat.

Voievodul român a decis să înfrunte armata de invazie polonă în valea Cricovului, în care scop a trimis în întîmpinarea ei, cu misiuni întîrzietoare, o grupare pusă sub comanda lui Baba Novac. Îndeplinindu-și exemplar misiunea, trupele viteazului căpitan de haiduci au opus rezistențe succesive, principalele înfruntări avînd loc la Sărata (14 octombrie), Năeni (15 octombrie) și Ceptura (16 octombrie 1600).

Utilizînd cu pricepere răgazul cîștigat prin acțiunile grupării de hărțuire a inamicului, Mihai Viteazul și-a organizat dispozitivul de luptă pe malul rîului Bucovel, afluent al Teleajenului, în apropiere de Ploiești [210]. Terenul ales pentru angajarea bătăliei hotărîtoare satisfăcea o serie de condiții, cerute de situația grea în care se afla domnul român. De aici, oastea inamică putea fi lovită în flanc, dacă și-ar fi continuat drumul spre Ploiești. De asemenea, erau asigurate căile de legătură cu Țara Românească Transilvania, unde Mihai și oștenii lui s-ar fi putut retrage în cazul unui deznodămînt nefavorabil al bătăliei.

Mihai Viteazul și-a dispus forțele pe malul de vest al Bucovelului, într-o zonă împădurită; în fața poziției curgea rîul amintit, cu maluri înalte de 2—4 metri, care constituiau un obstacol ce nu putea fi trecut decît în anumite locuri. Efectivul oastei române se ridica la numai 12 000 de oameni, între care se aflau 1 500 oșteni din Moldova, comandați de căpitanul Mîrza [211]. Pe mal, la vad, au fost amplasați archebuzierii și tunurile, iar grosul oastei ceva mai înapoi, organizat pe trei linii: la centru se afla pedestrimea, iar la aripi erau dispuse detașamente de cavalerie. Referindu-se la dispozitivul de luptă stabilit de Mihai Viteazul, Miron Costin scrie: „Și au tocmit oastea pre malul dincolo, călăreții au pus în îmbe părțile la arepi, iară pedestrimea cu pușcile au tocmit-o tocma asupra vadului" [212]. Din modul cum a fost constituit dispo-

[208] *Ibidem*, p. 575.
[209] A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 243.
[210] *Călători străini*, vol. IV, p. 207—208.
[211] *Ibidem*, p. 219; *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 138. George Basta aprecia oastea lui Mihai Viteazul la 15 000 de oameni (C. Spontoni, *op. cit.*, p. 126).
[212] Costin, *Letopisețul*, p. 18; vezi descrierea bătăliei în *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 586—590, 592.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BĂTĂLIA DE PE RÎUL BUCOVEL. 19—20 OCTOMBRIE 1600. ULTIMA FAZĂ

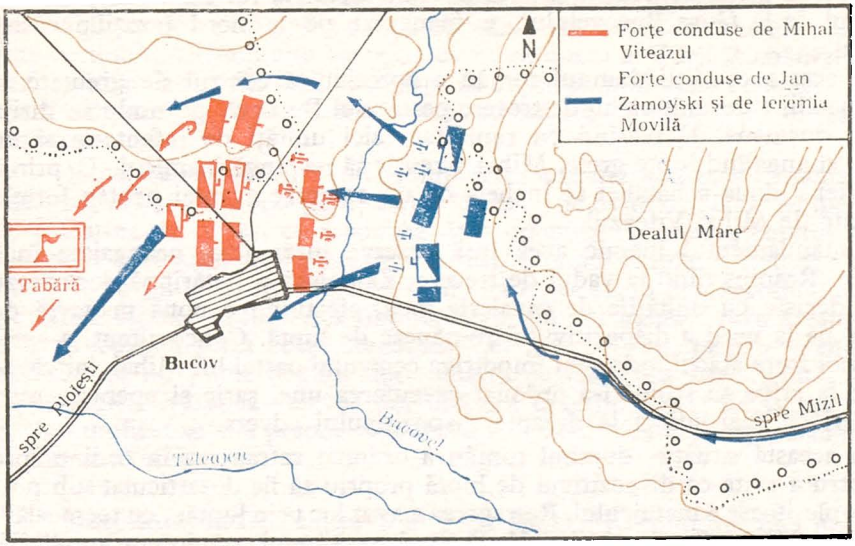

zitivul rezultă că intenția marelui voievod era să folosească la maximum armamentul de foc pentru a angaja frontal dispozitivul dușman, iar cu forțele de cavalerie să-l poată manevra pe la flancuri. Terenul din fața dispozitivului propriu, plan și descoperit, oferea cele mai bune condiții pentru folosirea cu efect a archebuzelor și tunurilor.

În această poziție, Mihai Viteazul a așteptat sosirea armatei polone — căreia i se alăturase un corp de oaste condus de Simion Movilă —, despre deplasarea căreia era continuu informat. Ajunsă la contact, oastea polonă — ale cărei efective sînt apreciate la cca 35 000 de militari — și trupele moldovene și-au organizat dispozitivul pe malul de est al rîului Bucovel, avînd la centru unitățile de infanterie, la aripa dreaptă cavaleria cuirasată și călărimea ușoară (cazaci), iar la aripa stîngă trupele comandate de Simion Movilă [213]. Planul de bătălie elaborat de comandantul armatei polone prevedea executarea unei lovituri frontale cu infanteria, sprijinită de majoritatea artileriei, combinată cu manevrarea pe la nord, în principal cu călărimea cuirasată, și pe la sud cu cavaleria de la aripa stîngă. Așadar, o lovitură frontală combinată cu o manevră de dublă învăluire, urmărindu-se încercuirea și nimicirea oastei lui Mihai Viteazul.

Bătălia a început în dimineața zilei de 19 octombrie 1600 prin obișnuitele trageri de artilerie [214]. Artileria lui Mihai Viteazul, mai bine amplasată și cu pricepere folosită, a cauzat pierderi însemnate inamicului. Pînă seara atacurile executate de adversar în scopul disocierii dispozitivului oastei lui Mihai au fost zădărnicite. A doua zi, pe o ceață deasă, unitățile de infanterie de la centrul

[213] Vezi Veress, *Documente*, vol. VI, doc. 221—222, 238—250; *Călători străini*, vol. IV, p. 223—229.

[214] Costin, *Letopisețul*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

dispozitivului dușman au trecut la atacul general. În timp ce pedestrașii poloni presau puternic centrul dispozitivului, cavaleria lui Zamoisky, trecînd prin vadul de la Gura Bucovelului, a manevrat pe la nord pozițiile oastei lui Mihai.

În aceste condiții domnul român a apreciat că centrul de greutate al întregii bătălii a devenit vadul de trecere peste rîul Bucovel, pe unde se dirija cavaleria dușmană. Deplasînd cu rapiditate aici unități de infanterie și de cavalerie și angajînd lupte grele, Mihai a reușit să respingă inamicul. O primă fază a zilei a doua a bătăliei se încheia cu un oarecare avantaj pentru forțele comandate de Mihai Viteazul.

Comandamentul inamic avea însă rezerve însemnate, neangajate încă în bătălie. Respins fiind la vadul de trecere, Zamoisky a hotărît să declanșeze un atac decisiv cu unitățile de cavalerie grea, efectuînd o nouă manevră de învăluire pe la nord a dispozitivului românesc de luptă. Concomitent, a sprijinit cu noi forțe atacul îndreptat împotriva centrului oastei lui Mihai, iar cavaleriei de la aripa sa stîngă i-a ordonat executarea unei șarje și operarea unei pătrunderi cît mai adînci la dreapta dispozitivului advers.

În această situație, domnul român a ordonat retragerea în ordine spre vest pentru a evita ca dispozitivul de luptă propriu să fie dezarticulat sub presiunea copleșitoare a inamicului. Retragerea a avut loc prin luptă, „cu tocmeală", cum spune Miron Costin, Mihai Vodă fiind tot timpul „unde era greul" [215].

Decizia luată de Mihai de a rupe lupta a fost justificată atît de perspectiva desfășurării bătăliei cu armata polonă, cît și de situația strategică de ansamblu. Imperativ a devenit pentru el să-și păstreze cît mai intact potențialul militar, întrucît, pe de o parte, corpul de oaste otoman înfrînsese detașamentul condus de Calotă Bozianu la Tîrgoviște, iar, pe de altă parte, trupele pașei de Vidin invadaseră Oltenia. Continuarea luptelor cu armata polonă ar fi însemnat limitarea decisivă a oricărei posibilități de ripostă față de forțele dușmane care invadaseră pe mai multe direcții spațiul românesc de la sud de Carpați.

Astfel că bătălia de la Bucovel, departe de a fi o înfrîngere a lui Mihai Viteazul, și-a atins scopul propus de voievodul român: întîrzierea și producerea de pierderi adversarului.

Între timp, voievodul Mihai, cu cca 10 000 de oșteni, s-a îndreptat spre Oltenia, invadată de trupele otomane. El a interceptat grosul acestora pe itinerarul de retragere către Dunăre și într-o confruntare scurtă, dar violentă l-a nimicit. Au fost scoși din luptă cca 4 000 de militari inamici, însuși pașa de Vidin fiind ucis [216]. Robii luați de invadatori au fost eliberați, iar prada acestora capturată. Între trofeele luate de Mihai în această luptă s-a aflat și un steag otoman, care a fost trimis împăratului habsburg, Rudolf al II-lea.

Noul succes militar obținut de neobositul domn român deschidea posibilitatea reluării rezistenței împotriva armatei polone. Aceasta, după bătălia de la Bucovel, intrase în Ploiești, unde fusese proclamat domn al principatului românesc sud-carpatic Simion Movilă. Apărat de trupe polone (3 000 de militari), acesta s-a angajat să plătească un tribut anual Poloniei, cifrat la 40 000 de galbeni.

[215] *Ibidem; Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 592.
[216] *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În scopul de a alunga forțele de intervenție străine de la sud de Carpați și a înlătura „domnul" acestora de pe tronul muntean, Mihai a întreprins demersuri diplomatice pe lîngă Poartă, obținînd neutralitatea acesteia (la sfîrșitul lunii octombrie Istanbulul l-a recunoscut ca domn al Țării Românești Muntenia, manifestînd astfel ostilitatea față de acțiunea militară a Poloniei); otomanii nu renunțau însă la planul lor de subordonare a principatului românesc sud-carpatic.

Reluarea acțiunilor militare împotriva armatei polone a demonstrat însă, din nou, uriașa disproporție de forțe. Un corp de oaste trimis de Mihai Viteazul spre Curtea de Argeș, cu misiunea de a organiza rezistența, condus de banul Udrea, a fost nimicit. În aceste condiții, domnul român a hotărît să solicite personal sprijinul Curții imperiale. În concepția sa, în fața agresivității tuturor puterilor vecine, se impunea obținerea sprijinului uneia dintre acestea pentru a contrabalansa forța celorlalte două. Cel mai potrivit pentru planul său a apreciat că nu putea fi altul decît aliatul *de facto* din Liga sfîntă, Imperiul habsburgic. Opțiunea voievodului mai era determinată și de faptul că statul român unificat se afla practic amenințat de celelalte două puteri vecine: Polonia și Imperiul otoman.

Bătălia de la Guruslău (3 august 1601). Nerenunțînd nici un moment la programul său politic — făptuirea și apărarea statului român unitar — Mihai Viteazul a mutat acum centrul de greutate al acțiunii sale pe tărîm diplomatic. El a întrevăzut cu claritate că în lupta pentru apărarea Unirii era necesară, în acel moment, asigurarea colaborării cu Imperiul habsburgic.

Interesele acestuia fuseseră lovite puternic de reinstaurarea ca principe în Țara Românească Transilvania, cu sprijinul militar al Poloniei și al Porții, a lui Sigismund Báthory[217]. Nobilimea maghiară, care, anterior, fusese folosită pentru a crea o diversiune internă împotriva Unirii, rupsese acordul cu George Basta și se declarase sprijinitoare a noului principe impus de puterile străine. Astfel, Imperiul habsburgic se vedea scos din competiția pentru stăpînirea spațiului românesc, unde Polonia și Imperiul otoman încercau să exercite un condominium. În consecință, împăratul Rudolf al II-lea a socotit necesară o revenire în forță în spațiul românesc și alungarea principelui Sigismund Báthory din Țara Românească Transilvania[218]. Această orientare coincidea cu planurile lui Mihai. În două întîlniri cu suveranul habsburg, la Praga, la 1 și 5 martie 1601, Mihai Viteazul și-a declarat acordul pentru o acțiune militară conjugată împotriva forțelor externe și interne sprijinitoare ale principelui transilvan.

Planul voievodului unificator era ca, odată revenit în țară, să înfrîngă, în cooperare cu forțele imperiale, trupele potrivnice din Țara Românească Transilvania, după care să se îndrepte către Țara Românească Muntenia, unde era așteptat cu nerăbdare. Deja, la 30 decembrie 1600, boierii munteni ceruseră insistent revenirea lui în țară[219]. Apoi, cu forțele întrunite, să redeschidă lupta pentru apărarea Unirii împotriva oricărui pericol extern.

[217] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 282, 285, 301—304, 312.
[218] *Ibidem*, vol. VI, p. 311—312, 327—328, 357.
[219] *Ibidem*, p. 290.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

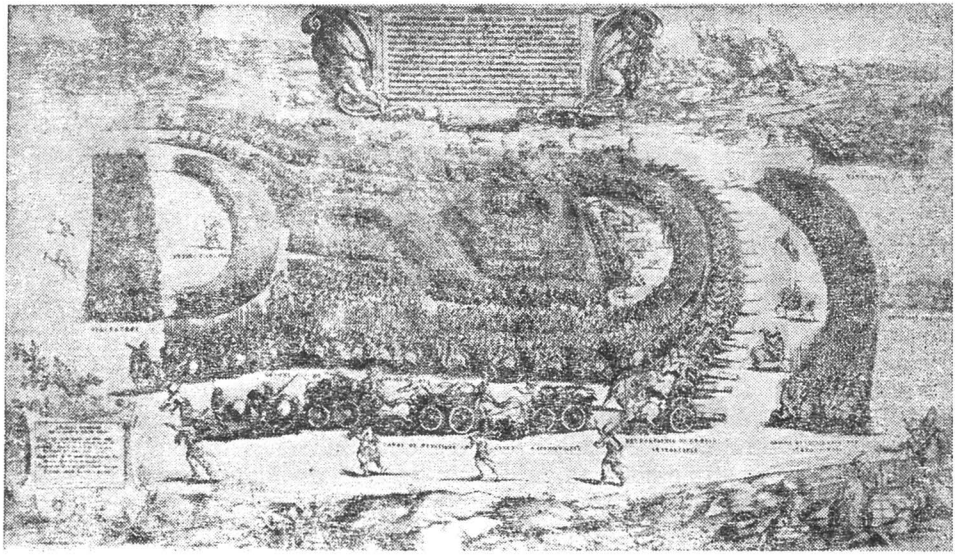

Ordinea de marş a armatei otomane — gravură de la sfîrşitul secolului al XVI-lea (Historische Bildung, Bd. 29., „Albertina" — Wien).

Opţiunea marelui voievod român s-a dovedit a fi cea mai justă, în complicatul angrenaj al relaţiilor internaţionale manevrîndu-se cu abilitate interesele contradictorii ale marilor puteri vecine spaţiului românesc.

* * *

După luptele din anul precedent, Mihai Viteazul îşi lăsase parte din trupe la Beiuş, Oradea şi Caşovia, sub comanda unor căpitani devotaţi care au avut un rol important în recrutarea de noi forţe militare. Paralel cu acţiunea de concentrare a propriei oştiri, în fruntea căreia urma să opereze în Ţara Românească Transilvania împotriva forţelor lui Sigismund Báthory, domnul a chemat poporul la luptă contra stăpînirii străine. Astfel, populaţia din cele două principate extracarpatice a fost îndemnată să se ridice şi să izgonească pe Movileşti, exponenţi ai dominaţiei politice a Poloniei. De asemenea, i-a chemat pe secui să i se alăture în lupta împotriva nobilimii maghiare trădătoare [220].

Revenirea în ţară a lui Mihai Viteazul a îngrijorat atît Poarta, cît şi Polonia, care îşi vedeau ameninţate propriile interese expansioniste în spaţiul românesc. La Istanbul exista temerea că forţele otomane operaţionale în Europa centrală ar fi putut fi lovite în flancul lor drept de armata lui Mihai [221]. Monarhul polon a luat măsuri militare la frontiera sudică a regatului său, prevenindu-şi comandanţii: „să fiţi cu băgare de seamă de această primejdie şi acest vrăjmaş (Mihai Viteazul — *n.n.*), care îşi execută întreprinderile cu vicleşug şi cu iuţeală" [222].

[220] *Ibidem*, p. 379.
[221] *Ibidem*, p. 375.
[222] *Ibidem*, p. 373.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Domnul român şi-a concentrat armata la Oradea. Ea avea efective de aproximativ 10 000 de militari: cavalerie uşoară şi infanterie din Muntenia şi Moldova sub comanda banului Mihalcea [223]. Se aşteptau noi trupe din principatul românesc de la sud de Carpaţi, precum şi din Ţara Românească Transilvania (secui) [224]. Basta şi-a concentrat forţele (8 000—10 000 de soldaţi, din care 2 000 de călăreţi cuirasaţi silezieni) lîngă Satu Mare.

Zonele de concentrare ale celor două oştiri răspundeau unor nevoi de ordin strategic: se putea pătrunde spre centrul Transilvaniei pe valea Someşului sau pe cea a Crasnei, în lungul cărora existau comunicaţii practicabile, iar terenul era accesibil.

Principele Sigismund Báthory, la rîndul său, a început să-şi concentreze forţele la Gherla [225], vizînd astfel ocuparea unei poziţii centrale de unde s-ar fi putut deplasa rapid pentru a intercepta forţele aliate pe oricare din direcţiile pe care acestea s-ar fi angajat. Concomitent, a cerut sprijin militar de la Poartă, din Polonia şi de la Ieremia Movilă. Informat asupra mişcărilor trupelor lui Mihai şi Basta, principele şi-a deplasat forţele de la Gherla la Şimleu, unde i-a sosit în ajutor o grupare de 12 000 de otomani şi tătari, trimisă de sultan, astfel încît efectivele forţelor sale militare au ajuns pînă la 40 000 de oameni, dintre care 18 000 călăreţi. Ca artilerie, Báthory dispunea de 45 de tunuri, mari şi mici.

În baza planului iniţial de pătrundere concomitentă, pe două direcţii, spre inima Transilvaniei şi de realizare apoi a joncţiunii în vederea angajării bătăliei hotărîtoare, Mihai şi-a deplasat oastea pe itinerarul Oradea — Carei, unindu-se, la 9 iulie 1601, la Moftin (8 km est Carei), cu trupele lui Basta [226]. Tot aici au sosit ultimele trupe pe care le mai aştepta comandantul imperial şi anume 2 000 de călăreţi silezieni cuirasaţi [227].

În tabăra de la Moftin s-a hotărît itinerarul de marş al oştirii — întrunite aici în vederea „căutării" — pentru angajarea bătăliei şi nimicirea forţelor lui Sigismund Báthory. În tot acest timp, prin detaşamente înaintate, principele transilvan a întreprins cercetarea zonei de concentrare a oştilor aliate, căutînd să obţină informaţii, şi chiar a angajat unele lupte de hărţuire cu subunităţile de siguranţă trimise în afara taberei de către Mihai şi Basta [228]. Apreciind că adversarul lor este relativ aproape şi pentru a nu-i permite să preia iniţiativa strategică cei doi comandanţi au hotărît să-şi pună trupele în marş spre Şimleu Silvaniei şi să atace la momentul potrivit armata lui Báthory. Dar, acesta din urmă le-a aflat intenţia şi a început şi el înaintarea, ieşindu-le înainte în zona satului Guruslău, unde a ocupat o poziţie dominantă pe malul sud-estic al pîrîului cu acelaşi nume. Báthory sconta pe o victorie relativ facilă, bazîndu-se în primul rînd pe superioritatea numerică a forţelor sale, precum şi pe avantajele oferite de terenul ales pentru bătălie. Adoptarea unui dispozitiv de luptă cu grosul unităţilor de infanterie la aripa dreaptă, cu majoritatea cavaleriei la flancul stîng şi amplasarea artileriei, pe un bot de deal dominant, tot spre

[223] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 1 211; Stavrinos şi Palamed indică însă 20 000 *(Doi cîntăreţi greci*, p. 43, 81).

[224] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 361, 367, 382, 383.

[225] N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, vol. I, p. 283; Veress, *Documente*, vol. VI, p. 359, 364, 379; E. D. Tappe, *Documents*, p. 117.

[226] Constantinescu, *Documente*, p. 117; Veress, *Documente*, vol. VI, p. 393.

[227] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 408.

[228] *Ibidem*, p. 397, 403—404; *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 261.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

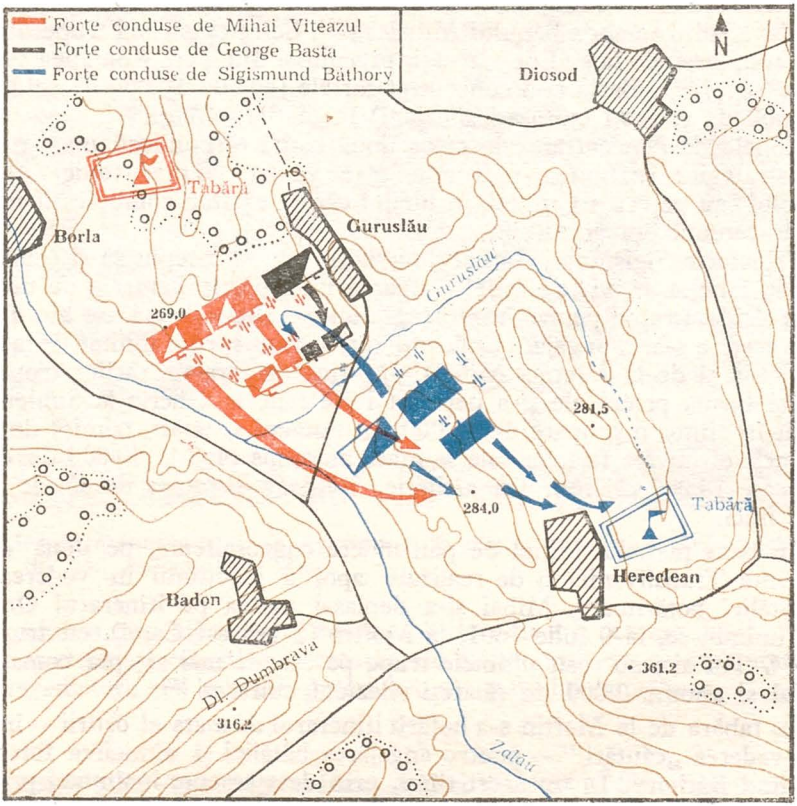

flancul drept [229] lăsa să se întrevadă intenția lui Sigismund Báthory de a rezista cu centrul și dreapta și a angaja trupele mobile de cavalerie în acțiuni de manevră asupra flancului adversarului.

Oștile lui Mihai Viteazul și George Basta, în înaintare pe direcția Moftin —Șimleu Silvaniei, au ajuns la contact cu forțele adverse în după-amiaza zilei de 2 august 1601. După o analiză a situației — inamic, teren, forțe și posibilități proprii — ei au hotărît să-și dispună trupele pe două linii pe pantele sud-estice ale înălțimii cu cota 269. Nu departe de albia pîrîului Guruslău, pe o poziție înaintată, au intrat în dispozitiv cîteva subunități de pedestrași, încadrate de călăreți care le acopereau flancurile. În cea de-a doua linie, aleasă la o astfel de distanță încît să nu poată fi bătută de artileria inamicului, au ocupat poziții de luptă pedestrașii și călărețiii grosului forțelor. La centru se aflau archebuzierii și cavaleria cuirasată, importantă forță de izbire, la dreapta Mihai Viteazul cu trupele mobile, iar la stînga Basta cu cele proprii. Tunurile oastei au fost amplasate, o parte în fața primei linii, iar restul, cele mai multe, în fața liniei principale de rezistență. Așadar, un dispozitiv ingenios, bine

[229] Al Lapedatu, *Din zilele de cădere ale lui Mihai-Vodă Viteazul*, București, 1909, p. 126—128.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Scenă de luptă din bătălia de la Guruslău — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

articulat, capabil să asigure o dîrză rezistenţă în faţa atacurilor trupelor inamice şi să permită totodată regrupări uşoare de forţe în vederea unor riposte ofensive decisive.

Bătălia de la Guruslău a început la 3 august 1601, pe la orele 9, printr-un schimb viu de focuri de artilerie[230]. Tragerile tunurilor lui Báthory au avut efecte mici datorită îndeosebi lipsei de precizie. În schimb, artileria lui Mihai Viteazul şi a lui Basta, care era mai bine amplasată la teren şi cu pricepere condusă, a lovit în plin, provocînd inamicului pierderi însemnate.

Sigismund Báthory, nerăbdător şi sigur de succes, a dat primul ordinul de atac. Trupele de la aripa dreaptă a dispozitivului său au primit misiunea să treacă peste pîrîul Guruslău şi să angajeze flancul stîng al adversarului[231]. Sub presiunea unui inamic mult mai numeros, prima linie, destul de subţire, a lui Basta a fost silită să cedeze, repliindu-se în ordine, sub acoperirea focului artileriei proprii, spre grosul forţelor.

Concomitent, cavaleria de la aripa stîngă a armatei lui Sigismund Báthory a primit ordin să execute o manevră de învăluire a dispozitivului advers. Mihai Viteazul a dejucat însă manevra inamicului, angajînd pe direcţia ameninţată unităţi de infanterie şi cavalerie, care, în urma unor lupte sîngeroase, au reuşit să oprească acţiunea acestuia.

Pe la orele 17, trupele principelui Báthory erau oprite pe întregul front; atacul lor fusese zdrobit, în timp ce o bună parte din forţele lui Mihai Viteazul şi ale lui Basta nu fuseseră încă angajate în luptă. Se creaseră astfel condiţii favorabile pentru ca ele să treacă la ofensivă.

În faza decisivă a bătăliei cavaleria grea împlătoşată din compunerea trupelor lui Basta a executat un puternic contraatac, al cărui rezultat a fost pătrunderea sub formă de pană în dispozitivul inamic şi împrăştierea forţelor

[230] Constantinescu, *Documente*, p. 118; 179; *Doi cîntăreţi greci*, p. 42—43, 82; Veress, *Documente*, vol. VI, p. 409—418; S. Goldenberg, V. Şchiopu, *Înainte şi după Guruslău*, în RdI, nr. 6/1977, p. 1 087—1 101.

[231] Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, vol. I, p. 161.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

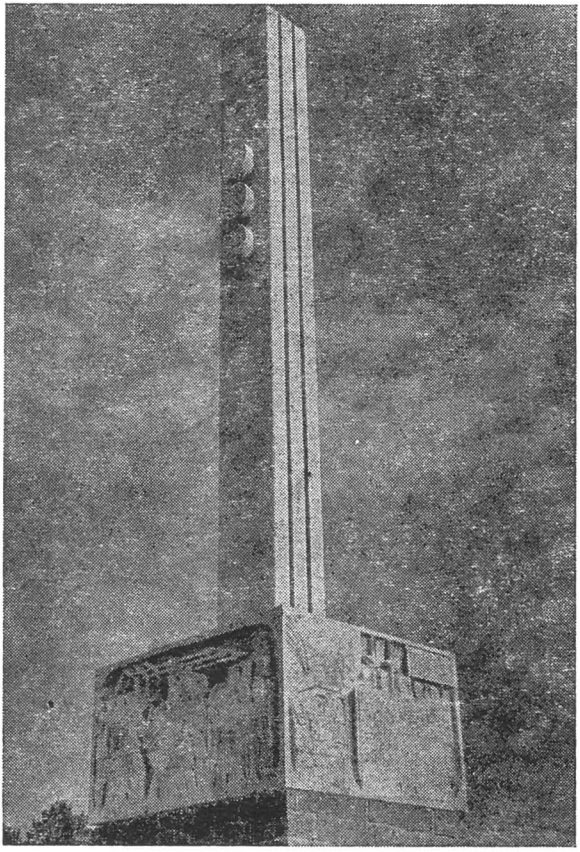

Monumentul victoriei de la Guruslău, (sculptor: Victor Gaga)

de la centrul acestuia. Un alt atac a lovit trupele de la flancul drept, învăluindu-le pe la est. Deznodămîntul bătăliei a fost însă determinat de acțiunea concepută și condusă personal de Mihai Viteazul. În timp ce infanteriștii din compunerea oastei sale produceau în continuare pierderi grupării de manevră inamice cu care se aflau în contact, viteazul domn, în fruntea cavaleriei, a executat o largă manevră prin lunca văii Zalăului, întorcînd și dezarticulînd întregul dispozitiv al armatei lui Sigismund Báthory [232]. Efectul acestei acțiuni coordonate a fost hotărîtor. Încercuirea unor părți însemnate din forțele inamicului, lovirea lor neîncetată de către călărețîi, pedestrașii și tunarii lui Mihai și Basta au determinat sfîrșitul victorios al bătăliei de la Guruslău. Cîmpul de luptă era plin de morți și răniți. Un martor ocular relatează: „Ici vedeai cadavre de cai și de călărești, auzeai gemetele muribunzilor, care se scăldau în lacuri de sînge" [233]. Sigismund Báthory s-a salvat prin fugă, în vreme ce frînturile oastei sale au fost nimicite prin lupte izolate, care au continuat pînă noaptea. Miron Costin, în cronica sa, descrie lapidar bătălia: „Și au fost războiul cîteva

[232] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 1 211.
[233] Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, vol. I, p. 262

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

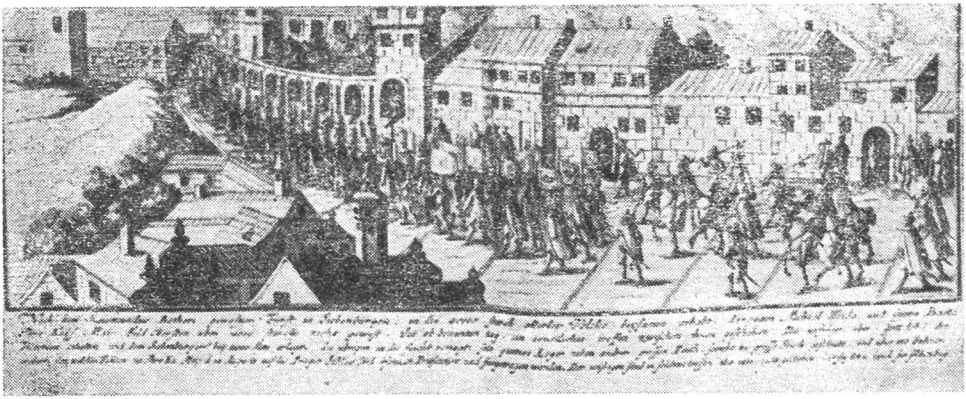

a

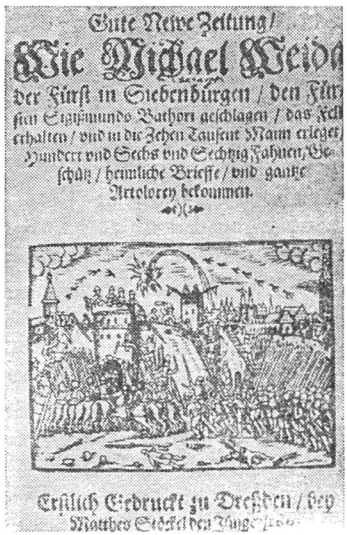

b

Aducerea solemnă la Praga a steagurilor capturate de la oastea lui Sigismund Báthory în bătălia de la Guruslău (a) — după o gravură de epocă — şi un „ziar" tipărit la Dresda (b), consemnînd faptele lui Mihai Viteazul (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

ceasuri, ce stînd nemţii în frunte tare cu focul şi Mihai Vodă lovind din dos pre oastea Batoreştilor, au înfrînt pe Batoreşti, cît de-biia au scăpat ei cu capete" [234].

Pierderile adversarilor au fost evaluate de unele izvoare la 10 000—11 000 de oameni; trupele lui Mihai Viteazul şi ale lui George Basta au luat numeroşi prizonieri, toată artileria inamică — peste 40 de tunuri — şi un mare număr de steaguri (dintre care 110 au fost trimise împăratului la Praga). Bagajele şi arhiva secretă a principelui Báthory au căzut, de asemenea, în mîinile învingătorilor. Pierderile aliaţilor au fost neînsemnate: 1 200 de oameni (după alte izvoare contemporane 150 sau 300 de militari) [235].

Într-o scrisoare redactată de Mihai la 4 august 1601 în tabăra de la Guruslău şi adresată împăratului Rudolf al II-lea, în legătură cu victoria obţi-

[234] Costin, *Letopiseţul*, p. 23.
[235] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 409—416, 419—433, 436—437.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nută se spune: „[. . .] pe ziua de 3 ale lunii prezente [. . .] am atacat pe transilvăneni (Sigismund Báthory — *n.n.*) ale căror oşti puternice erau sprijinite de detaşamente amestecate de tătari şi turci şi i-am bătut straşnic" [236].

Un document otoman contemporan aprecia că „înfrîngerea lui Sigismund" s-a datorat lui „Mihai [. . .] cel foarte viclean şi rău" [237]. Aprecierea privind rolul determinant al trupelor comandate de domnul român în obţinerea victoriei este probată şi de faptul că majoritatea steagurilor lui Báthory au fost capturate de oştenii săi. Într-adevăr, George Basta a trimis Curţii imperiale 22 din steagurile capturate [238], de unde rezultă că forţelor conduse de Mihai Viteazul le reveneau restul de optzeci şi opt.

În urma biruinţei de la Guruslău, Mihai Viteazul avea motive să privească viitorul cu încredere. Înfrîngerea armatei lui Sigismund îi readusese domnia Ţării Româneşti Transilvania. Din Ţara Românească Muntenia i-a sosit vestea că ţara se răsculase şi că Simion Movilă, deşi sprijinit de poloni şi tătari, fusese izgonit [239]. O delegaţie de boieri munteni aştepta deja la Cluj pe domnul cel legiuit [240].

Planurile lui Mihai Viteazul, îndelung şi minuţios elaborate, se realizau pas cu pas. Învingătorul de la Călugăreni şi Guruslău era din nou domnul Munteniei şi Transilvaniei, ca şi mai înainte, după bătălia de la Şelimbăr. Poporul îl urma, în Ţara Românească Muntenia ridicase armele şi alungase stăpînirea străină, în Ţara Românească Transilvania îl primea cu entuziasm ca pe eliberatorul aşteptat. Putea să continue opera de consolidare a Unirii, pe care intervenţia străină o primejduia.

Dar Mihai Viteazul — personalitate care întruchipa la modul desăvîrşit, la cumpăna secolelor XVI—XVII, aspiraţiile întregului popor român — nu a mai avut răgazul să-şi finalizeze proiectele sale legitime. Puterile străine l-au considerat prea primejdios pentru propriile lor interese. Viziunea sa de perspectivă privind destinul poporului său, acţiunea lui energică şi fără răgaz pentru realizarea obiectivelor principale ale societăţii româneşti — unitatea politică şi independenţa —, capacitatea remarcabilă de a conduce lupta acesteia erau calităţile unei personalităţi care reprezenta ea însăşi o ameninţare gravă pentru puterile vecine expansioniste. Şi atunci acestea au recurs la una din armele încercate ale arsenalului intervenţionist al marilor puteri — asasinatul politic. Puterea străină care a acţionat — Imperiul habsburgic; executantul — comandantul militar George Basta; mîna criminală — mercenarii valoni ai acestuia; data — 19 august 1601; locul — Cîmpia Turzii.

Pentru poporul român uciderea lui Mihai a fost o lovitură deosebit de grea. „Şi căzu trupul lui cel frumos ca un copaciu — scria elegiac cronica munteană —, pentru că nu ştiuse nici să înprijelise sabia lui cea iute în mîna lui cea vitează. Şi-i rămase trupul gol, în pulbere aruncat, că aşa au lucrat pizma încă dinceputul lumii. Că pizma a pierdut pre mulţi bărbaţi făr de vină ca şi acesta [. . .]. Şi rămaseră creştinii şi mai vîrtos Ţara Românească săraci de dînsul" [241].

[236] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 655.
[237] N. Iorga, *op. cit.*, p. 28.
[238] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 414.
[239] *Ibidem*, p. 391, 395, 396, 399, 409—411, 419—420.
[240] Şt. Meteş, *Domni şi boieri din ţările române în oraşul Cluj*, Cluj, 1935, p. 26.
[241] *Cronicari munteni*, vol. I, p. 139.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

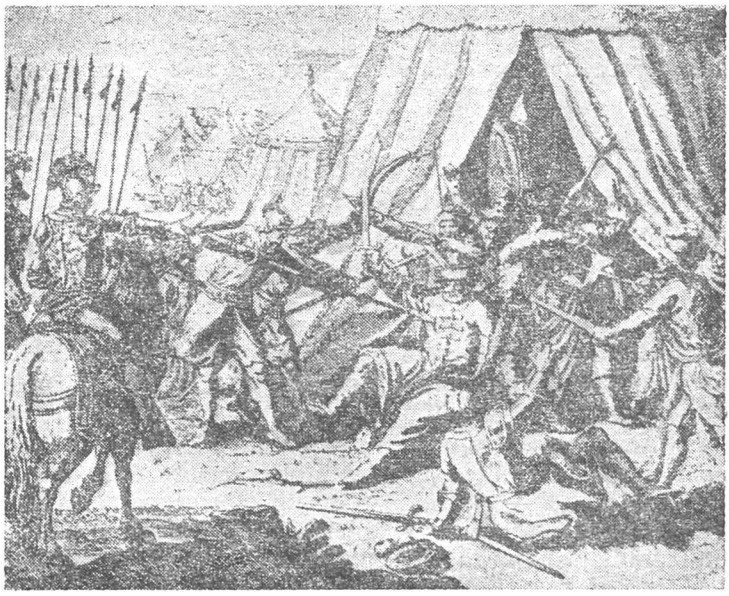

Uciderea lui Mihai Viteazul — după o gravură contemporană (Cabinetul de stampe al Bibliotceii Academiei R. S. România)

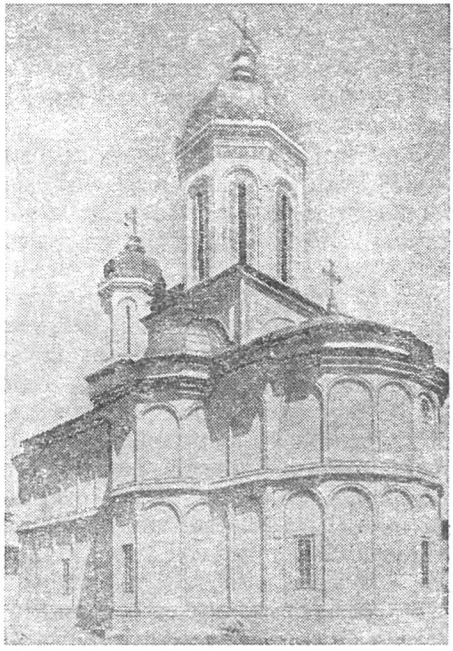

Mihai Viteazul — gravură postumă — şi biserica mănăstirii Dealu unde se află capul eroului tuturor românilor

Sfîrşitul tragic al lui Mihai Viteazul nu a însemnat — cum sperau puterile străine agresoare — şi sfîrşitul luptei poporului român pentru unitate şi liber-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tate. Ceea ce înfăptuise cel ucis mișelește la Cîmpia Turzii avea să rămînă, secol după secol, aspirația cea mai statornică a poporului român, pînă la reîntregirea națională din 1918.

GÎNDIREA ȘI ARTA MILITARĂ ÎN VREMEA LUI MIHAI VITEAZUL

Personalitate strălucită a istoriei noastre multimilenare, Mihai Viteazul, mare voievod al tuturor românilor, a fost un inovator în organizarea oastei, conducînd cu deplin succes campanii de o amploare și complexitate deosebite, remarcîndu-se ca neîntrecut strateg și tactician iscusit. El a ridicat arta militară românească pe înalte culmi, înscriindu-se la loc de cinste în galeria marilor comandanți de oști ai lumii.

Actul suprem al unirii tuturor românilor, realizat întîia oară prin gîndirea politică și campaniile neîntrecutului comandant de oști, care — cum spunea A. D. Xenopol — „strălucește ca un meteor pe cerul poporului român" [242], a stăruit fără întrerupere în faptele de vitejie ale urmașilor, iar apoi în amintirea înflăcărașilor unioniști, făptuirea lui fără precedent potențîndu-le forța de luptă. Ei vor făuri, la 1859, o parte din testamentul politic pecetluit de Mihai Viteazul cu jertfa sîngelui său. Iar urmașii acestora îl vor îndeplini în perioada eroică, fremătătoare a neamului românesc încheiată în anul 1918, cînd idealul unirii a devenit o realitate ireversibilă prin lupta plină de abnegație a milioanelor de români, care au restabilit dreptatea istorică. Dreptate istorică negată cu peste 300 de ani înainte generației lui Mihai Viteazul de către marile puteri înconjurătoare.

Angajîndu-se în lupte aproape continui pe spații largi — teatrul de operații militare pe care a acționat oastea sa cuprinzînd întregul teritoriu locuit de români, ca și regiuni întinse din Peninsula Balcanică — și cu o durată mare, Mihai Viteazul a fost primul domn român care a adoptat o concepție strategică ofensivă de asemenea amploare, fără a nesocoti, cînd situația o impunea, strategia de apărare, „ieșită din nevoi", specifică secolelor anterioare. Șerpătești, Călugărenii, Șelimbărul, toponimii de puternică rezonanță istorică, au scos în relief capacitatea marelui comandant de oști de a adopta de fiecare dată, în funcție de valoarea și gradul de periculozitate pe care le prezenta adversarul, de posibilitățile proprii, precum și de caracteristicile terenului, planul de bătălie cel mai potrivit situației în cîmpul strategic și tactic, de a aplica forma de manevră corespunzătoare, scopul urmărit fiind de fiecare dată înfrîngerea decisivă a inamicului. În tot ce a întreprins marele voievod pe planul înfruntărilor armate s-a dovedit că întreaga tradiție de luptă moștenită de la victorioasele campanii conduse de Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare și-a găsit o fidelă aplicare și o substanțială îmbogățire.

Manifestîndu-se ca exponentul principal al luptei antiotomane în această parte a Europei, domnul român a ținut seama și de aspirațiile de libertate ale popoarelor din Balcani aflate sub stăpînirea Porții, luîndu-le în calculul forțelor care ar fi putut coopera în confruntarea cu armatele sultanului. Războiul declanșat de români în anul 1594 a constituit un semnal pentru ridicarea la luptă

[242] *Bulletin historique. Roumanie*, extras din „Revue historique", t. XCVI, Paris, 1907, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mihai Viteazul — după o gravură olandeză de epocă — şi două „ziare", apărute la Roma şi Zaragoza, relatînd faptele de arme ale românilor în războiul antiotoman (fototeca Muzeului Militar Central)

AVVISO

DI VNA ROTTA DATA

DAL S. MICHELE VAIVODA

DI VALACCHIA

A Mamut Visir, nella Bulgheria presso à Ruscich, al fine del mese d'Aprile M. D. XCIX.

Et de i progressi del Rè Giorgiano contra il medesimo Turco.

Publicato per Bernardino Beccari alla Minerua.

Con Licenza de' Superiori.

In ROMA, appresso Nicolò Mutij.

M. D. XCIX.

AVISO

Venido por via de Roma en veynte y seys de Março, de mil y quinientos y nouenta y nueue, de la felicissima victoria que nuestro Señor ha sido seruido dar al Bayuoda de la Valachia contra los Turcos. Con auisos de grãde importancia, y buenos successos que se han tenido contra ellos, desde el año de mil y quinientos y nouenta y cinco hasta agora, en que le han muerto passados de quinientos mil Moros; y cobrado muchissimas ciudades, que las tenia tyrannizadas.

CON LICENCIA.

En Çaragoça, por Iuan Perez de Valdiuielso.

M. D. XCIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a acestor popoare, răscoalele din Albania, Serbia și mai ales cea din 1598 din vechea capitală a Bulgariei, Tîrnovo, marcînd de fapt începutul luptei organizate pentru redobîndirea independenței de stat. Popoarele balcanice au văzut în conducătorul poporului român, Mihai Viteazul, personalitatea capabilă să concentreze energii uriașe într-un efort impresionant pentru eliberarea de sub dominația otomană. Numai astfel se explică numeroasele solii trimise domnului român, cu asigurări că aceste popoare sînt gata de luptă și nu așteaptă decît semnalul declanșării acțiunii. Solii imperiali sosiți la Tîrgoviște în 1598 afirmau că dacă Mihai ar trece Dunărea, „bulgarii, sîrbii și albanezii, care sînt de aceeași religie cu dînsul, s-ar uni cu el" [243]. Speranțele și temerile lor, sprijinul și admirația pentru voievodul tuturor românilor s-au păstrat în cîntece de vitejie, în baladele popoarelor sud-dunărene, această faimă a domnului român pe un spațiu atît de mare reprezentînd „una din paginile cele mai frumoase ale istoriei noastre" [244].

Vijelioasele acțiuni ofensive din sudul Dunării, menite să disocieze dispozitivul strategic otoman începînd de pe linia fluviului, să îndepărteze bazele de operații ale forțelor otomane de Țara Românească Muntenia și, în ultimă instanță, să sprijine popoarele balcanice atît de greu încercate, au constituit modele pentru acel timp de aplicare realistă a strategiei ofensive în scopul preîntîmpinării unei agresiuni, al feririi teritoriului românesc de a deveni, cel puțin pentru un timp, teatrul unui război pustiitor. Aceste acțiuni militare de amploare în spațiul stăpînit de inamic au scos în evidență, ca de altfel și alte campanii conduse de Mihai Viteazul, concepția sa politică clară, priceperea de a elabora planuri de campanie realiste, temeritatea și hotărîrea în luptă.

La Călugăreni, cu o armată mică, formată în majoritate din țărani, cu moralul puternic fortificat de victoriile anterioare și cu dragoste față de pămîntul moștenit de la strămoși, Mihai s-a opus unei oștiri mult superioare numericește, punîndu-și în valoare la cotele cele mai înalte calitățile de comandant militar. O cursă întinsă inamicului — atragerea acestuia în locul strîmt, mlăștinos și amenajat dintre Neajlov, Cîlnițea și păduri — a dat naștere uneia dintre acele bătălii victorioase ce îmbogățesc, prin concluzii și învățăminte, arta militară românească. Într-o sclipire de geniu militar, comandantul suprem al oștirii, ce avea viziunea întregului cîmp de luptă, a sesizat locul deciziei și, prin prezența autorității și bravurii personale, a forțat victoria. El s-a desprins apoi de puternicul adversar, conform planului stabilit inițial, și și-a dirijat oastea la sud de munți, unde s-au concentrat oștirile tuturor țărilor române. Cu forțele armate întrunite ale celor trei țări surori neînfricatul domn a declanșat o puternică contraofensivă, cîștigînd în chip glorios campania și, odată cu ea, războiul, victorie care a însemnat redobîndirea independenței, crearea acelor condiții de siguranță și încredere atît de necesare pregătirii actului măreț al primei noastre uniri.

În perioada următoare, hotărît să întrunească într-un singur corp politic toate energiile de pe pămîntul românesc, pe care să le subordoneze apoi, după tradiția străbună, țelurilor de libertate, unitate și independență, Mihai Viteazul a pregătit temeinic campania sa transilvăneană. Într-o primă etapă a acesteia, marele domn român a concentrat forțele principale ale oastei în două zone situate la o distanță apreciabilă una de alta, reușind, printr-o ingenioasă mascare,

[243] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 361.
[244] P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 59.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

să ascundă pregătirile militare, iar în urma unor informații primite, ca și a unui calcul judicios al spațiului geografic, al forțelor și posibilităților adversarului, să asigure deplasarea trupelor în etape de marș de 20—25 km pe zi și joncțiunea acestora în locul și timpul stabilite. A executat astfel, ca odinioară Iancu de Hunedoara sau Petru Rareș, manevra pe direcții exterioare, obținînd mai întîi biruința de la Șelimbăr, care i-a deschis drumul spre Alba Iulia.

Folosind același procedeu al organizării și ducerii ofensivei strategice pe mai multe direcții, cu luarea tuturor măsurilor de cercetare, siguranță și informare, concentrînd forțe în mai multe zone din apropierea hotarului Țării Românești Moldova pentru a realiza surprinderea, Mihai Viteazul a întreprins în principatul românesc est-carpatic cea mai rapidă și mai scurtă, ca durată, campanie ofensivă pe un spațiu atît de întins din întreaga epocă medievală românească. A ajuns astfel, la 1600, conducătorul politic al României medievale și a rămas în istorie drept cel dintîi mare comandant al armatei române întregite.

În ansamblu, războiul pentru unirea sub un singur sceptru a celor trei țări surori — Transilvania, Moldova și Muntenia — se reliefează ca un moment de vîrf al strategiei și tacticii — într-un cuvînt al artei militare românești —, cu forme și procedee de luptă originale aplicate pentru înfrîngerea inamicului, care s-au înscris la loc de frunte în tezaurul experienței militare milenare a poporului nostru.

Marile izbînzi obținute pe cîmpurile de luptă de Mihai Viteazul au fost facilitate și de faptul că ilustrul domn român și-a creat un corp de comandă priceput, experimentat și devotat, capabil să prezinte comandantului suprem soluțiile cele mai potrivite privind pregătirea oștirii, organizarea și conducerea campaniilor și luptelor. În cursul războaielor și bătăliilor purtate comandamentul român a știut să păstreze inițiativa, a cunoscut în permanență valoarea forțelor, procedeelor și metodelor de luptă ale adversarului, ale cărui planuri le-a dejucat, de regulă devansîndu-le. De la marele spătar sau de la banul Craiovei, care comanda toate oștile Olteniei, pînă la căpitanii de margine, care asigurau paza și administrația în zonele de hotar mai periclitate, sau pînă la ceauși și stegari, toți slujeau cu credință pe domn, adică țara, făcîndu-și cu prisosință datoria, chiar cu prețul vieții lor. Din rîndurile marilor căpitani ai oastei lui Mihai Viteazul s-au distins prin capacitate militară și prin exemplul personal în luptă Ivașcu, Albu, Radu, Preda și Stroe Buzescu, banii Manta și Mihalcea sau Baba Novac.

În împrejurările de la sfîrșitul secolului al XVI-lea rolul politic și militar al lui Mihai Vodă Viteazul — cel dintîi voievod român care a avut sub autoritatea sa un teritoriu așa de mare, putîndu-se intitula „domn al Țării Românești și al Ardealului și a toată Țara Moldovei" — apare în toată măreția lui.

MIHAI VITEAZUL ÎN CONȘTIINȚA POSTERITĂȚII

Întreaga Europă a înregistrat cu consternare moartea acestui „căpitan atît de valoros [...], cel de care sultanul se temea atît de mult odinioară tocmai în palatul său de la Constantinopol" [245], cum îi apreciază faptele un contemporan. Istorici și cronicari din epocă s-au aplecat cu interes asupra faptelor sale, i-au

[245] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 102.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

studiat biografia, au încercat să-i analizeze puternica personalitate. Interesul era firesc, ținînd seama că era vorba despre voievodul care, după cum sublinia cronicarul otoman Ibrahim Pecevî, provocase în campaniile anului 1595 „o așa mare pierdere [cum] nu i se întîmplase oștii islamice niciodată pînă acum" [246]. Pentru cronicarul maghiar Szamosközy, Mihai Viteazul era un „om cu o inteligență ascuțită" [247]; Ioannis Bisselius îl prezenta drept „bărbatul de arme" cu „inimă neînfricată", „curajos" [248], mult așteptat de întreaga lume creștină, care a ridicat o puternică stavilă în calea expansiunii otomane, pentru ca Albert Király, care a luptat sub ordinele sale, să-l descrie ca pe „un militar excelent, bun și viteaz, ceea ce a dovedit cu mintea și cu fapta sa" [249]. Potrivit caracterizării făcute de Balthasar Walther cu deosebită forță de sugestie, Mihai era omul cu „inimă de erou" [250]. Regina Angliei fusese informată de agenții săi la Poartă că „ceea ce regi și principi nu au putut spera să realizeze a fost săvîrșit de un Mihai", ale cărui victorii antiotomane erau „un lucru vrednic de toată lauda și de perpetuă faimă" [251]. A fost domnul care, întîmpinat „cu mare bucurie și mulțumire de către locuitori" [252], sprijinit „de către prietenii și aliații săi de acolo" [253], a reușit să împlinească străvechiul vis de unitate al poporului român, făcînd să apară pe harta Europei statul unitar centralizat și independent al românilor — România reîntregită din amurgul evului mediu.

Vestea că Mihai își luase titlul de „domn al Țării Românești și al Ardealului și a toată Țara Moldovei" [254] s-a răspîndit cu iuțeala fulgerului în toate colțurile lumii, la numai cîteva zile după eveniment știindu-se în Anglia, de pildă, că a eliberat „Bogdania (Moldova — *n.n.*) pe care a alăturat-o Transilvaniei și Valahiei, el devenind prinț unic al acestor trei provincii" [255]. Dacă vestea a provocat consternare la curțile imperiale, polonă, otomană, împărați și regi ridicîndu-se — potrivit poetului faptelor sale, Palamed — „în același timp ca să-l distrugă și să-i zdrobească marea putere" [256], majoritatea contemporanilor săi, masele populare de pretutindeni au primit-o cu bucurie, convinse că „cele trei țări vecine, Transilvania, Țara Românească și Moldova, cel mai sigur bastion din această parte a creștinătății și cel mai expus furiei vrăjmașului comun, au fost acum încă o dată unite [...] spre marele cîștig al lumii creștine și paguba turcilor" [257]. Mihai devenise — după opinia lui Bisselius — idolul celor mulți, eroul așteptat de popoarele asuprite, numele său cîștigase „o măreție și faimă neînchipuite, răspîndindu-se în întreaga lume, astfel încît toți îl aveau pe buze, nemaiîndoindu-se de strălucirea lui nici turcii, nici tătarii care tremurau cu toții de puterea armelor lui [...]. Mihai se bucura de o mare stimă la popoarele creștine, care îi sărbătoreau cu bucurie faptele și virtuțile" [258]. Pentru toți oamenii de bună credință ai epocii era limpede faptul

[246] *Ibidem*, p. 207; *Cronici turcești*, vol. II, p. 21.
[247] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 161.
[248] *Ibidem*, p. 297.
[249] *Ibidem*, vol. 1, p. 114.
[250] *Ibidem*, vol. 2, p. 282.
[251] E. D. Tappe, *Documents*, p. 93.
[252] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 951.
[253] *Ibidem*, p. 193.
[254] *DRH*, *B.*, vol. XI, p. 553—554.
[255] E. D. Tappe, *Documents*, p. 133.
[256] *Doi cîntăreți greci*, p. 79.
[257] R. Knolles, *The Generall History of the Turkes*, London, 1603, p. 1 22.
[258] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 304.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

că domnul român nu fusese un general setos de glorie, cuceritor și asupritor de popoare, el ridicînd steagul independenței, luptînd și jertfindu-se „pentru gloria neamului" lui și „a acelor romani din care socotesc că își trag obîrșia" [259]. Foarte sintetic, istoricul francez Thomas Artus prezenta realitatea, concluzionînd că încă de la începutul domniei „Mihai și-a fixat ca suprem țel și principal proiect eliberarea țării sale" [260]. Acesta este motivul pentru care — sublinia silezianul Balthasar Walther — „merită prețuirea tuturor celor buni acest voievod, cel mai bun și mai iubitor de patrie [. . .], binefăcătorul părinte al patriei, apărătorul ei valoros și fericit" [261].

Moartea sa a fost rezultatul unei conspirații a tuturor factorilor interesați în distrugerea Unirii, marea operă a poporului român și a viteazului său conducător. Aparent vina a purtat-o în întregime „nelegiuitul Basta", care, după cronicarul Petthö Gergely, „l-a ucis cu viclenie și pe neașteptate" pe Mihai, „fără nici un motiv. Numai din invidie profundă l-a ucis pe acest domn renumit, celebru, de care se temea însuși sultanul" [262]. În spatele ucigașilor de rînd se aflau însă stăpînii lor, cei care credeau că vor putea profita de asasinat cotropind pămîntul românesc — Habsburgii. Istoria a dovedit însă inutilitatea crimei, chiar în acei ani agenții englezi la Poartă observînd că „datorită morții sale poporul dorește și mai puțin să accepte protecția împăratului, temîndu-se de el mai mult decît de sultan" [263]. Și apoi însăși moartea sa, în plină glorie, a fost pe măsura faptelor, a mărețelor sale realizări. „A muri — anticipase Ciro Spontoni evenimentul într-un discurs atribuit lui Mihai — e un lucru comun pentru toți, dar a muri glorios nu le e dat decît la puțini și la cei mai valoroși" [264].

Și în secolele care au urmat viața și moartea marelui domn unificator, „soldat aspru și neîmblînzit dar totodată foarte viteaz" [265], aveau să constituie un subiect preferat al istoricilor și literaților, provocînd dezbateri, analize și concluzii deloc favorabile politicii marilor puteri. „Acest viteaz general în războaie n-a meritat o moarte atît de neașteptată și un sfîrșit atît de nefericit", deplîngea, în 1699, criminalul ordin al lui Basta o lucrare anonimă germană de largă circulație — *Curiöse Beschreibung von der Moldau und Wallachey* [266]. Pagini de aleasă prețuire i-a consacrat istoricul sas Johann Filstich, apreciindu-l pe Mihai drept „om gata de faptă, așa cum arată toată viața lui" [267]. Johan Christian von Engel nu își putea reține accentele admirative în portretizarea făcută eroului în 1804, subliniind în expresii care trădau sensibilitate de poet că trebuie „să așternem cîteva flori pe mormîntul unui principe valah care e de interes universal. A contribuit și el și încă în mod deosebit să abată barbaria turcească de la celelalte părți ale Europei [. . .]. În ceea ce mă privește am scris istoria domniei lui cu dragoste. Ea m-a despăgubit pentru alte istorii cu uciderи și cu dezastre din trecutul Valahiei și al Moldovei. Născut valah, Mihai reprezintă încă o confirmare a adevărului că providența își alege instrumentele

[259] *Hurmuzaki*, vol. III, 2, p. 529.
[260] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 242.
[261] *Ibidem*, p. 280.
[262] *Ibidem*, p. 186.
[263] E. D. Tappe, *Documents*, p. 144.
[264] *Mihai Viteazul*, vol. 2, p. 161.
[265] *Ibidem*, p. 458.
[266] *Ibidem*, p. 427.
[267] *Ibidem*, p. 377.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

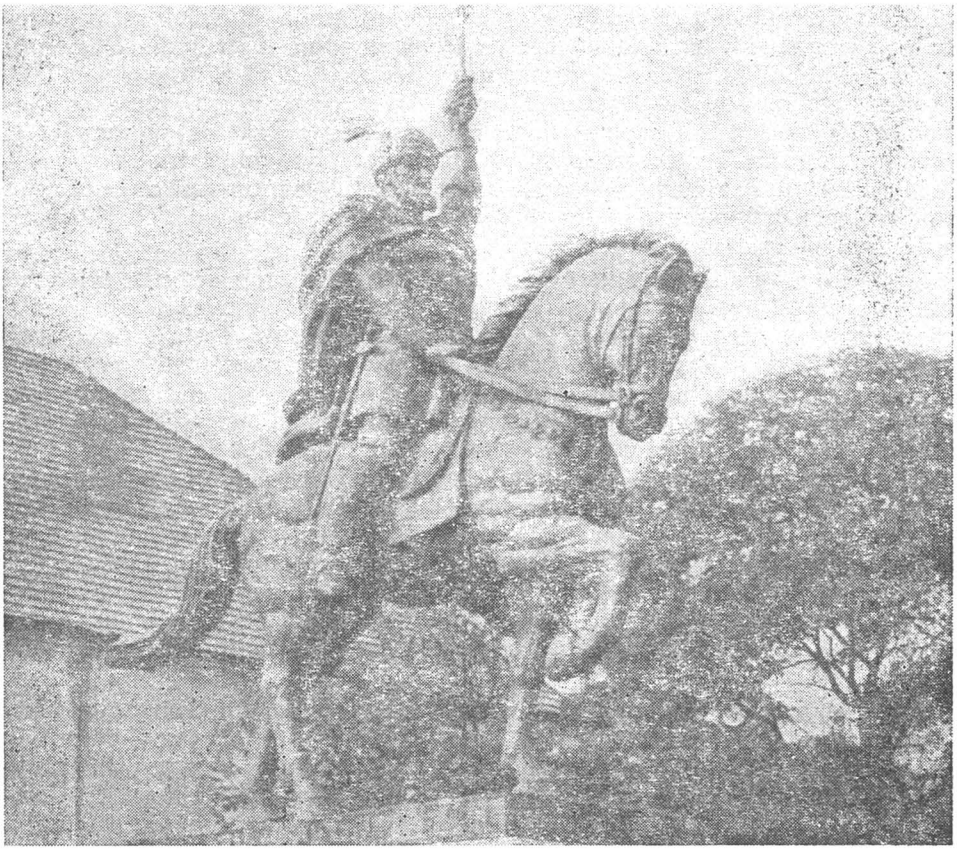

Mihai Viteazul — statuia ecvestră de la Alba Iulia (sculptor: Oscar Han)

din toate naţiunile şi limbile. Domnia sa, dacă ar fi durat mai mult timp, ar fi fost hotărîtoare pentru soarta mai bună a ţărilor aflate la Dunărea de Jos" [268].

Înţelegînd mai bine decît înaintaşii lor sensul acţiunii domnului Unirii, istoricii secolului al XIX-lea scriau în cuvinte aproape identice că în ziua morţii „Mihai se afla în culmea gloriei. Împlinise în mai puţin de opt ani ceea ce Ştefan cel Mare visase în zadar toată viaţa; stăpîn în cele trei principate era destul de dotat cu acel geniu civilizator datorită căruia ştia să-şi păstreze posesiunile pentru a constitui în regat vechea Dacie întreagă" [269]. Mihai nu numai că şi-a propus „să reunească într-un corp naţional pe toţi locuitorii Daciei" [270], dar „vitejia sa, abilitatea sa politică, perseverenţa sa mai presus de orice încercare" au sfîrşit „prin a-i asigura succese strălucite şi el reuşeşte să reunească sub sceptrul său toată populaţia din vechea Dacie" [271], devenind „stăpîn al întregului neam românesc" [272]. Pentru istoricul rus N. Boreţki-Bergfeld, în urma unei cercetări asi-

[268] *Ibidem*, vol. 3, p. 83—84.
[269] *Ibidem*, p. 186.
[270] *Ibidem*, p. 220.
[271] *Ibidem*, p. 463.
[272] *Ibidem*, p. 475.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

due a documentelor epocii, se contura, în 1909, cu claritate adevărul că încă înainte de luarea domniei „Mihai Viteazul era partizan convins al unității naționale române", din care cauză „toate evenimentele în curs i se păreau neînsemnate și irealizabile în raport cu acel țel măreț spre care năzuia el fără istov [...] formarea regatului român unitar, alcătuit din cele trei țări românești" [273].

Unirea tuturor românilor într-un singur stat românesc centralizat și independent, în hotarele sale legitime, etnice, a constituit de fapt marea realizare a epocii lui Mihai, evenimentul de maximă importanță de care și-a legat numele și pentru care „acest mare bărbat va rămîne de-a pururi gloria poporului român" [274]. „Impetuos, curajos, diplomat, ambițios, patriot", el constituie — potrivit istoricului englez James Samuelson — „figura centrală din trecutul istoric al României" [275]. Și, într-adevăr, poporul român l-a așezat pentru totdeauna în galeria marilor săi oameni de stat și comandanți de oști care și-au pus talentul, întreaga capacitate creatoare, însăși viața în slujba celor mai nobile idealuri ale libertății, independenței și unității. Numai rostirea numelui lui Mihai — scria Nicolae Bălcescu — „ar fi în stare să-l ridice, să-l entuziasmeze și să-l facă [pe român — *n.n.*] a muri luptîndu-se sau a triumfa" [276].

Într-un context internațional amenințător, cînd marile puteri vecine se pregăteau să lichideze statalitatea românească, slujind aspirațiile poporului român el „avu prilejul — aprecia Nicolae Iorga — [...] să-și scrie cu sabia în mînă strălucitoarea sa epopee. Ea ținu șapte ani și e strîns legată cu iubirea românilor pentru neamul lor. Multă măreție și mult avînt sînt cuprinse într-însa, desigur mai mult decît în oricare alte întîmplări din istoria românilor, căci această adîncă tragedie omenească trezește mîndrie și durere, mîhnire și nădejde în inima celui care o ascultă" [277], astfel încît „după 1600 nici un român n-a mai putut gîndi unirea fără uriașa lui personalitate, fără paloșul sau securea lui ridicată spre cerul dreptății, fără chipul lui de o curată și desăvîrșită poezie tragică" [278]. Într-adevăr, Mihai a fost mai mult decît un mare domnitor al românilor și un mare general al epocii sale; el a fost, potrivit caracterizării pe care i-au făcut-o reputați istorici ca Dimitrie Onciul sau Grigore Tocilescu, „reprezentantul marelui ideal de unire. El a căzut jertfă pentru ca să adeverească cuvîntul: nici o idee mare nu va învinge fără de jertfă" [279]; jertfindu-se pentru marele ideal românesc, „Mihai a rămas pururea eroul național al tuturor românilor, simbolul de unire al fraților despărțiți de vitrega soartă și de vecinii cotropitori" [280]. Personalitatea acestui excepțional bărbat, pildă de neînfricare și curaj, exemplu viu pentru generațiile viitoare, care i-a uimit atît pe contemporanii săi, români și străini, cît și pe toți cei care de-a lungul secolelor s-au aplecat cu pasiunea istoricului și onestitatea iubitorului de adevăr asupra faptelor sale, a făcut ca numele poporului român și aspirațiile sale să se impună și mai mult atenției Europei și întregii lumi. Pentru români, mai

[273] *Ibidem*, p. 522.
[274] *Ibidem*, p. 220.
[275] *Ibidem*, p. 444.
[276] Nicolae Bălcescu, *Opere complete*, vol. 1, București, 1902, p. 153.
[277] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, 1985, p. 433.
[278] Idem, *Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul român*, București, 1981, p. 16.
[279] Dimitrie Onciul, *Studii de istorie*, București, 1971, p. 222.
[280] Gr. Tocilescu, *Doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul*, București, 1877, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

mult decît pentru alte popoare, „în strînsa dialectică a devenirii societăților umane, amintirea faptelor — nota Mihai Berza — este și ea istorie și, totodată, creatoare de istorie, prin imboldul la acțiune, prin forma pe care o dă năzuințelor, prin sprijinul ce-l oferă în căutarea viitorului. De aceea amintirea lui Mihai a dominat istoria modernă a poporului român, ea rămînînd permanent prezentă, ca o piatră de neclintit la temelia unității noastre de voință" [281].

Prin tot ceea ce a reprezentat și înfăptuit în timpul glorioasei sale domnii, Mihai Viteazul rămîne personalitatea politică și militară ce a călăuzit acțiunile generațiilor următoare, pe toți cei care au pus mai presus de orice realizarea statului național unitar român, afirmarea lui pe calea progresului și civilizației umane.

[281] M. Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, București, 1985, p. 52.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

MOŞTENIREA LUI MIHAI VITEAZUL. EFORTUL POLITICO-MILITAR AL LUI RADU ŞERBAN PENTRU NEATÎRNARE ŞI MENŢINEREA UNITĂŢII DE LUPTĂ A ŢĂRILOR ROMÂNE

Fapta lui Mihai Viteazul a marcat întreaga evoluție politică a țărilor române în perioada următoare. Unirea realizată în 1599—1600 demonstrase evident că doar în acest chip poate fi pusă stavilă tendințelor expansioniste ale marilor puteri în spațiul românesc, că doar concentrarea sub o conducere centralizată a potențialului de apărare al poporului român îi poate asigura independența.

Realizarea martirului de pe Cîmpia Turzii nu putea să rămînă fără urmări adînci în întreaga societate românească, ca orice eveniment produs de legile inexorabile ale evoluției istorice. Făgașul trasat temeinic de Mihai Viteazul va fi direcția pe care se vor canaliza energiile întregului popor român în perioada următoare, voievodul primei uniri întruchipînd însuși sensul fundamental al evoluției istorice a românilor. Iar acest traiect esențial avea drept temelii solide unitatea geografică, etnico-lingvistică, economică, culturală etc. a poporului român, voința sa politică de a-și făuri de sine stătător destinele. A reconstitui ceea ce făcuse Viteazul împotriva tuturor adversităților, a împlini programul său politic, aceasta este moștenirea de preț pe care cel ucis pe Cîmpia Turzii a lăsat-o ca un nestemat de mare preț urmașilor. Această moștenire istorică a devenit „un simbol strălucit, însuflețitor pentru toate generațiile care au aspirat spre constituirea statului unic național" [1].

Dispariția tragică a lui Mihai Viteazul a fost urmată de un adevărat asalt al puterilor străine dornice să-și impună influența în țările române. Polonii și tătarii acordau ajutor lui Simion Movilă (1600—1602), fratele voievodului Țării Românești Moldova, Ieremia, în tentativa de a ocupa scaunul de la Tîrgoviște. La rîndul lor, otomanii au încercat un timp să pună pe tronul Țării Românești Muntenia pe candidatul lor, Radu Mihnea (1601), fiul fostului voievod Mihnea al II-lea „Turcitul". În Țara Românească Transilvania, Imperiul habsburgic încerca, prin prezența trupelor sale, să instaleze o administrație fidelă intereselor imperiale.

În disputa dintre Polonia și Imperiul otoman pentru dominarea Munteniei, cele două puteri s-au izbit însă de puternica împotrivire a forțelor interne susținătoare a liniei politice promovate de Mihai Viteazul. Încă din prima jumă-

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Editura Politică, București, 1969, p. 708.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tate a lunii octombrie 1601, în tabăra de la Cîrstienești (jud. Argeș), oștenii și boierii lui Mihai proclamaseră domn pe unul dintre ei — fostul mare paharnic Șerban, din neamul Craioveștilor — sub numele de Radu voievod Șerban, numit de contemporani și Basarab [2], care în virtutea înrudirii colaterale cu Neagoe Basarab s-a intitulat: „nepot al răposatului Basarab voievod" [3]. După cum glăsuiește inscripția de pe mormîntul său, urmașul lui Mihai Viteazul „pentru lege și pentru moșie cu păgînii turci, tătari și cu ereticii unguri s-au bătut" [4].

În Țara Românească Transilvania, tendinței habsburgice de dominație i-a urmat o reacție puternică materializată într-o largă împotrivire militară, consecventă, de asemenea, țelului politic al lui Mihai, de luptă împotriva intervenției străine.

LUPTA PENTRU PĂSTRAREA NEATÎRNĂRII LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA. CAMPANIILE MILITARE CONDUSE DE RADU ȘERBAN

Programul politic al lui Radu Șerban reprezintă continuarea celui trasat de Mihai Viteazul, iar în concretizarea lui noul domn s-a bizuit pe aceleași forțe interne care constituiseră sprijinul înaintașului său. Atît pentru Radu Șerban, cît și pentru Radu Buzescu, Preda Buzescu și „ceilalți boieri ai Valahiei Transalpine", principala preocupare, cum o certifică scrisorile adresate lui Rudolf al II-lea, în aprilie 1602, consta în refacerea unității celor trei țări române. Fără Moldova „nu putem fi în siguranță nici în Transilvania, nici în Valahia Transalpină. Într-adevăr dacă Valahia Transalpină și Moldova vor fi unite, noi vom putea fi cu mult mai bine pregătiți și viteji în expedițiile împotriva dușmanilor" [5]. Lupta pentru apărarea moștenirii lui Mihai, pentru apărarea independenței țării sale, biruințele militare „demne de a figura alături de cele mai frumoase bătălii ale lui Mihai" — după aprecierea lui Nicolae Iorga [6] — conferă domniei lui Radu Șerban caracterul de continuitate, în forme specifice, în raport cu perioada voievodului unificator.

Oastea cu care Radu Șerban a purtat campaniile de la începutul secolului al XVII-lea a păstrat în chip firesc structura organizatorică cunoscută din vremea lui Mihai Viteazul. Voievodul a acordat o atenție deosebită înzestrării trupelor cu armament de foc individual și, de asemenea, bunei aprovizionări a lor cu muniții și hrană atît în timpul campaniilor, cît și pe timpul staționării. Domnul muntean, fapt caracteristic, a pus un accent aparte pe sporirea mobilității, folosind eficient și convoaiele militare, „carele de oaste", ce au jucat un rol însemnat în unele bătălii și în calitate de „fortificații" mobile. Corespunzător acestei orientări, în vreme de pace Radu Șerban s-a preocupat îndeosebi de „roșii", categorie cu obligații militare permanente, care consti-

[2] C. Rezachevici, *Politica internă și externă a țărilor române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea* (I), în RdI, nr. 1/1985, p. 5.
[3] *DIR, B., XVII*, vol. I, p. 70, 72.
[4] *Inscripțiile medievale ale României*, I, *Orașul București*, București, 1965, p. 526.
[5] Viener Kriegsarchiv, fond Prager Hofkrigesrath, fasc. 88, 89.
[6] N. Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, București, 1922, p. 160.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

CAMPANIILE MILITARE CONDUSE DE RADU ŞERBAN. 1602—1611

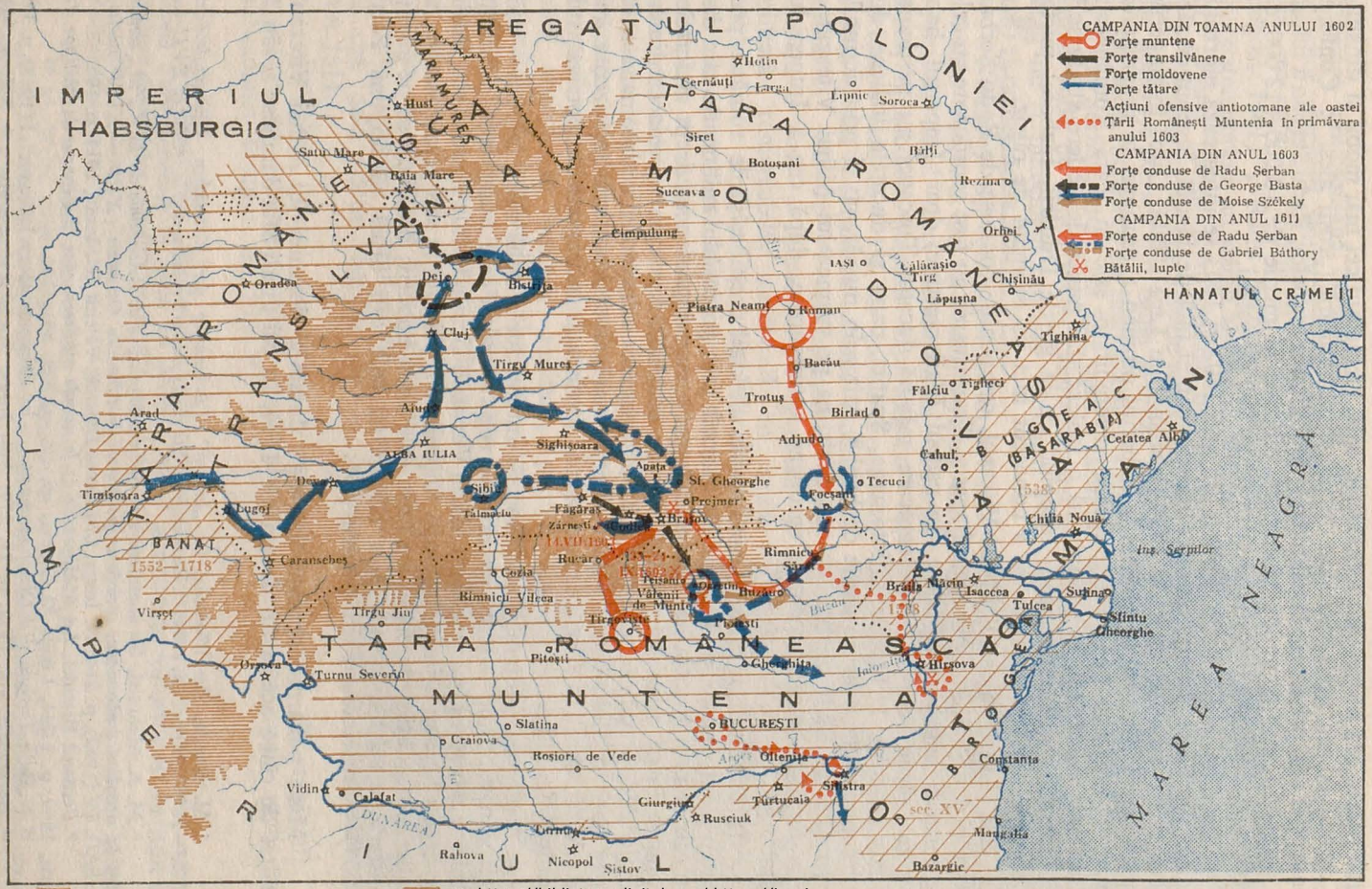

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tuiau partea cea numeroasă a cavaleriei sale, elementul cel mai mobil și dinamic al oștirii, cu un grad superior de pregătire militară („roșii aleși"). Conform concepției sale privitoare la calitatea și mobilitatea trupelor, Radu Șerban a folosit în campanii, sub comanda sa directă, efective în medie de 10 000—12 000 de oameni, nedepășind în general cifra de 20 000 de oșteni.

Campaniile lui Radu Șerban din anii 1602 și 1603 se integrează efortului militar românesc pentru apărarea independenței față de Poartă, început cu războiul antiotoman declanșat în 1594 în alianță cu Liga sfîntă. După înfrîngerile înregistrate în timpul lui Mihai [7], Imperiul otoman a renunțat la organizarea de mari expediții pentru impunerea suzeranității sale în Țara Românească Muntenia, încercînd, în schimb, să o izoleze din punct de vedere strategic [8]. Pe întreg frontul antiotoman, începînd de la gurile Dunării, războiul purtat de forțele militare române nu a cunoscut nici un moment de răgaz.

Ca și în vremea lui Mihai Viteazul, campaniile conduse de Radu Șerban în sudul Dunării, în Dobrogea, Banat și Transilvania au fost coordonate cu cele ale forțelor habsburgice aliate. În cadrul Ligii creștine, doar Imperiul habsburgic, țările române și în oarecare măsură ducatul Toscanei au participat efectiv cu trupe la luptele antiotomane, Spania, papa și ducatele italiene din sud contribuind doar cu sume de bani [9]. Atît prin număr, cît și prin acțiunile lor, oștile lui Radu Șerban au constituit, ca pe vremea lui Mihai Viteazul, a doua forță militară a coaliției europene antiotomane, după cea a Imperiului habsburgic.

În condițiile războiului antiotoman al Ligii creștine, țările române prezentau o importanță de netăgăduit, întrucît prin potențialul militar de care dispuneau și prin poziția lor strategică puteau amenința flancul drept al forțelor otomane în cazul ofensivei spre Europa centrală. Așa cum aprecia cardinalul Cinzio Aldobrandini în martie 1603, în vremea campaniei antiotomane a lui Radu Șerban dincolo de Dunăre, Țara Românească Muntenia reprezenta „un zid de apărare al Transilvaniei și o fortăreață îndreptată împotriva sultanului" [10].

Așezarea Munteniei la intersecția intereselor a două mari imperii — otoman și habsburgic — și nu departe de regatul polon crea numeroase dificultăți pentru succesorul în fapte al lui Mihai Viteazul. Urmînd pilda marelui său înaintaș, Radu Șerban a încercat, după împrejurări, prin lupte sau prin tratative, să realizeze o politică de echilibru între cele două imperii; bizuindu-se pe alianța militară cu cel habsburgic, el a izbutit în cele din urmă să impună Porții (1605) [11] încheierea păcii pentru țară.

Mare paharnic aproape întreaga durată a domniei lui Mihai Viteazul, înălțat de către acesta, în decembrie 1594, în cel dintîi Sfat domnesc al său de

[7] Al. Randa, *Die Walachei im „langen" Türkenkrieg der Katolichen Universalmächte (1593—1606)*, München, 1964; C. Rezachevici, *Strategia militară românească în secolul al XVII-lea*, în RdI, nr. 10/1978, p. 1 775—1 776.

[8] M. A. Mehmed, *Un manuscrit turc de la Bibliotheque de l'Academie de la R.P.R., concernant la situation économique, sociale et politique de l'Empire Ottoman (XVIe — XVIIe siècles)*, în SAO, IV (1962), p. 214; N. Iorga, *Chestiunea Dunării*, Vălenii de Munte, 1913, p. 196.

[9] Fernand Braudel, *La Méditeranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, 1949, p. 1 044, 1 050; Al. Randa, *op. cit.*, p. 323, 331, 334.

[10] N. Buta, *I ragguagli di Claudio Rangoni ...*, în „Diplomatarium Italicum", I (1925), p. 348

[11] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 77, 279, 280; Iorga, *Studii și documente*, vol. XX, p. 364

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

orientare antiotomană, conducător al oştirii boierilor răsculaţi împotriva lui Simion Movilă, pe care l-a înfrînt la Gura Nişcovului (august 1601)[12], Radu Şerban a fost socotit de contemporani un demn urmaş al Viteazului: „Fiind ucenicul lui Mihai nu va face altfel" — scria în 1605 principele transilvan Ştefan Bocskay. Acesta din urmă avertiza Poarta să nu aibă încredere în înţelegerea încheiată cu Radu Şerban, căci: „va face cum a făcut şi Mihai vodă de atîtea ori: a primit sceptru şi steag de la puternicul împărat (Mehmed I — *n.n.*) şi pe urmă l-a înşelat"[13].

Radu Şerban, domnul Ţării Româneşti Muntenia — după o frescă de epocă

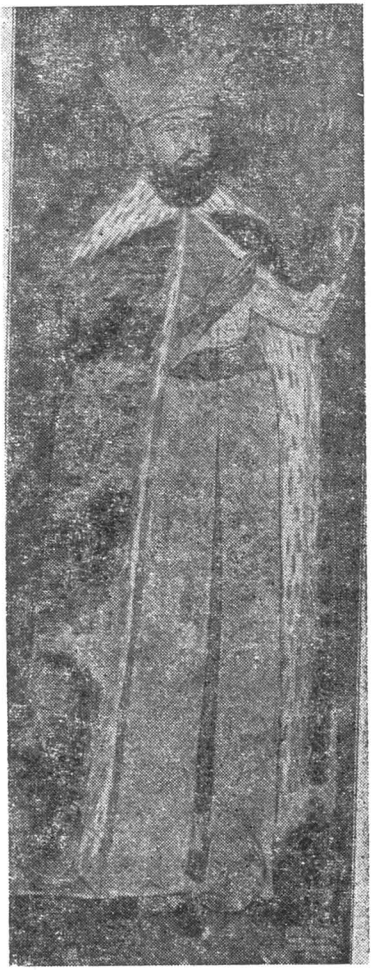

Numeroşi alţi contemporani au subliniat calităţile militare ale lui Radu Şerban. Ciro Spontoni, unul din secretarii lui George Basta, îl socotea „oştean experimentat" şi „principe războinic"[14], iar judele braşovean Mihail Weiss îl considera „foarte încercat în treburile militare"[15]. Incontestabil, Radu Şerban a fost o personalitate politică şi militară remarcabilă, amintind în multe privinţe de marele său înaintaş. În calitate de comandant militar a dat dovadă de pricepere, tenacitate, sînge rece, iuţeală în luarea deciziilor şi în executarea lor. A conceput planuri strategice ample şi îndrăzneţe, alegînd uneori căi de deplasare a oştirii pe distanţe mari, rareori folosite pînă atunci în scopuri militare, pentru surprinderea inamicului. N-a fost doar un iscusit comandant militar, ci şi un oştean viteaz. Ca şi alţi voievozi români de pînă la el n-a şovăit, cînd situaţia tactică a cerut-o, să se avînte personal în luptă spre a ridica moralul oştenilor, fiind chiar rănit în cea de-a doua bătălie de la Braşov din 1611.

Pe plan intern, domnia sa a reprezentat o epocă de stabilitate, o încercare de refacere a ţării, care suferise mult de pe urma războiului antiotoman început în 1594[16].

[12] C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nişcovului (august 1601). Contribuţii privind istoria Ţării Româneşti în epoca lui Mihai Viteazul şi activitatea militară a lui Radu Şerban înaintea domniei*, în „Studii", nr. 6/1971, p. 1151—1155.

[13] V. Motogna, *Războaiele lui Radu Şerban. Documente*, extras din „Anuarul Liceului Andrei Mureşan", Dej, 1926, p. 48—49.

[14] Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, p. 188—189.

[15] M. Weiss, *Liber annalium*, în *Quellen*, vol. V, Braşov, 1909, p. 204.

[16] C. Rezachevici, *Politica internă şi externă a ţărilor române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea*, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Expediția contra forțelor otomane de la Belgrad (vara anului 1602). Invazia tătară și victoria de la Ogretin (23 — 24 septembrie 1602). La scurt timp după consolidarea domniei, încă în a doua jumătate a lunii august 1602, Radu Șerban a întreprins, în alianță militară cu Imperiul habsburgic, o primă ofensivă antiotomană la sud-vest de Dunăre, vizînd unul din bastioanele de importanță strategică ale Porții în această zonă de operații — Belgradul. Acțiunea sa avea loc într-un moment dificil pentru forțele militare habsburgice, cînd marele vizir, în fruntea unei importante armate, se îndrepta spre Alba Regală. Concepția strategică a aliaților se întemeia pe ideea de a fracționa forțele inamice prin acțiuni din flanc și din spate, în care scop corpul de oaste imperial din Transilvania urma să dezvolte ofensiva pe direcția Lipova — Timișoara, trupelor lui Radu Șerban revenindu-le misiunea de a ataca obiective otomane dincolo de Dunăre[17] și în primul rînd cetatea și orașul Belgrad, considerat în epocă „cheia Europei centrale". Acțiunea a fost într-atît de energică încît, după ce au curățat de inamic ținutul înconjurător, trupele lui Radu Șerban au reușit să pătrundă într-una din suburbiile orașului, pașa de Belgrad fiind nevoit să ceară stăruitor, în mai multe rînduri, marelui vizir trimiterea a 10 000 —12 000 de oameni în ajutor pentru a putea rezista[18].

Expediția antiotomană din august 1602 n-a putut fi însă continuată și finalizată deoarece, la porunca comandamentului superior otoman, forțe tătare pregăteau invadarea țării.

Încă de la începutul lunii iulie 1602, hanul Crimeii, Gazi Ghirai al II-lea, chemat cu oastea de marele vizir Hasan pașa pe frontul din Europa centrală, primise și ordinul de a interveni în țara românească dintre Carpați și Dunăre spre a înlătura noua domnie și a curma orice împotrivire față de politica Porții. Planul otomano-tătar viza invadarea Țării Românești Muntenia, instalarea pe tron a lui Simion Movilă și alinierea acestei țări la politica promovată de Istanbul. Forțele potrivite acestui scop nu puteau fi decît cele ale hanatului crîmlean, încă neangajate, care începuseră deja afluirea spre teatrul de acțiuni militare din centrul Europei în sprijinul puterii suzerane. Împreună cu ceea ce putea ridica pretendentul Simion Movilă, avînd de partea lor superioritatea numerică, mai ales în trupe de cavalerie, forțele tătare urmau să pătrundă în Muntenia, să ocupe cetatea de scaun, iar după înfrîngerea oștirii lui Radu Șerban să continue marșul spre vest.

Planul de campanie al voievodului muntean s-a dovedit a fi o replică viguroasă și în același timp logică față de intențiile și posibilitățile forțelor de invazie. Întrucît principalul scop ce se cerea a fi îndeplinit cu orice preț era apărarea independenței și integrității țării, planul prevedea asigurarea în timpul cel mai scurt a acoperirii și siguranței hotarului amenințat, întîmpinarea de la distanță mare a inamicului cu o parte din trupe în vederea întîrzierii și hărțuirii continue a acestuia, cu grosul forțelor urmînd a se angaja bătălia decisivă în locul și momentul stabilite de domn.

La 20 august 1602, o grupare de invazie formată din cca 20 000 de tătari, împreună cu trupele care-l însoțeau pe Simion Movilă, a fost semnalată în Țara Românească Moldova, în marș spre sud. Informat la timp, Radu Șerban a trimis un detașament înaintat, compus dintr-un corp de „patru mii de călăreți aleși

[17] *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 310, vol. VIII, p. 250.

[18] Alexandru Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București,1940, p. 214.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BĂTĂLIA DE LA OGRETIN. 23—24 SEPTEMBRIE 1602

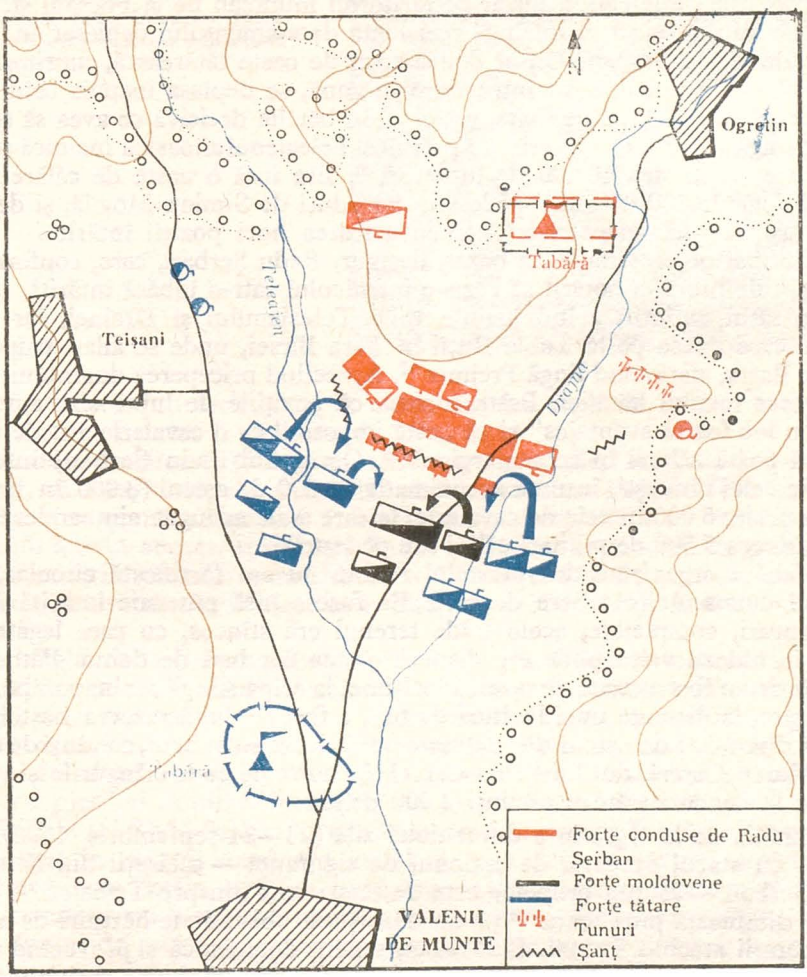

ca cei mai buni" [19], cu misiunea de a lua contactul cu inamicul înainte ca acesta să pătrundă la sud de Milcov, să-l hărțuiască, să-i temporizeze înaintarea și să asigure timpul necesar oastei țării pentru pregătirea în vederea desfășurării bătăliei decisive. Acțiunea detașamentului muntean a fost destul de energică; el a pătruns în Moldova, a devansat chiar mișcările grupării adverse, dar, după luarea contactului, a fost înfrînt în zona Tecuci. În fața acestei situații, Radu Șerban a cerut sprijin militar transilvănean și totodată a trimis în întîmpinarea inamicului un alt detașament constituit din 5 000—8 000 de oameni, care s-a fortificat într-o tabără la sud de Buzău, hărțuind un timp inamicul și culegînd date despre el. Această avangardă nu putea decît cel mult să întîrzie înaintarea oștirii de invazie. La 18 septembrie 1602, primul corp de oaste tătărească

[19] Veress, *Documente*, vol. VII, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

— însumînd aproximativ 20 000 de oameni —, căruia i s-a alăturat Simion Movilă cu trupele sale de lefegii, a intrat pe teritoriul muntean pe la Focșani și, cîteva zile mai tîrziu, a reușit să înfrîngă rezistența detașamentului deplasat în întîmpinare de Radu Șerban. Un al doilea corp de oaste tătărească, cuprinzînd tot cca 20 000 de oameni, sosit între timp în zonă, se deplasa înapoia celui dintîi la o distanță de o etapă de marș, astfel că în bătălia decisivă ce avea să se desfășoare lîngă localitatea Ogretin de pe valea Teleajenului oastea inamică totaliza un efectiv ce atingea 40 000 de luptători [20]. Era însă o oaste de călăreți, dispunînd doar de 300 de ostași pedeștri, cei aduși de Simion Movilă, și de șapte tunuri ușoare, deci nepotrivită pentru atacarea unei poziții întărite.

Tocmai pe acest fapt s-a bazat, desigur, Radu Șerban, care, conform planului său de luptă, a hotărît să reziste inamicului într-o tabără întărită, la sud-vest de satul amintit, avînd înainte văile Teleajenului și Drajnei, iar înapoi drumul care ducea pe la Tabla Buții în Țara Bîrsei, unde se aflau trupele lui George Basta, staționînd lîngă Prejmer [21]. Apreciind priceperea domnului român în alegerea locului bătăliei, Basta socotea că pozițiile de luptă sînt amenajate „într-un loc foarte avantajos" și că „este imposibil ca o cavalerie atît de numeroasă să poată zăbovi în acea margine" [22]. Oastea lui Radu Șerban, inferioară numeric celei tătărești, însuma aproximativ 20 000 de oșteni (8 000 în unitățile de infanterie, 6 000 în cele de cavalerie, la care s-au adăugat ajutoarele trimise de Basta, cca 5 500 de militari călări sau pedeștri) [23].

Tabăra organizată de voievodul român nu era fortificată circular, după sistemul cunoscutelor tabere de care. Ea fusese însă puternic întărită în față prin șanțuri, completate, acolo unde terenul era stîncos, cu care legate între ele ce închideau valea unde era dispusă oastea condusă de domn. Patru piese de artilerie au fost așezate pe o mică înălțime, la aripa stîngă, iar înapoia pozițiilor de apărare, la distanța unei lovituri de tun, a fost rînduită rezerva oastei, constituită din 4 000 de oșteni din detașamentul de transilvăneni, conduși de tînărul prinț Marcu Cercel, fiul lui Petru Cercel [24], în vreme ce în crîngurile și pe colinele de la flancuri stăteau ascunși 2 000 de arcași [25].

Bătălia de la Ogretin a durat două zile (23—24 septembrie 1602). Ea a început cu atacul executat de eșalonul de siguranță — călărețiii din oastea lui Radu Șerban — asupra primelor cete de tătari iviți dinspre Teleajen [26]. Prima zi, „de dimineață pînă seara" [27], s-au desfășurat obișnuitele hărțuiri de ambele părți, tătarii atacînd frontal, fără răgaz, tabăra domnească și provocînd numeroase angajări individuale înaintea șanțurilor. În această fază a acțiunilor militare a avut loc celebra luptă dintre Stroe Buzescu și unul dintre mîrzaci, cumnat al hanului, sub privirile luptătorilor celor două oștiri aflate față în față. Înfrîngerea și uciderea mîrzacului a contribuit substanțial la demoralizarea hanului și a oastei sale. Un atac general a fost dat de călărețiii tătari către ora 22, cău-

[20] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 269; G. Tomasi, *Delle guerre et rivolgimenti del regno di Ungaria e della Transilvania*, Venezia, 1631, p. 108.

[21] Veress, *Epistolae et Acta*, vol. II, p. 92; Traian Mutașcu, *Arta militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea. Radu Șerban*, București, 1961, p. 71—72, 87—89.

[22] Veress, *loc. cit.*

[23] *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 253—255.

[24] *Ibidem*, p. 254.

[25] *Ibidem*, p. 253—254; C. Spontoni, *op. cit.*, p. 207—208; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. XVIII—XIX.

[26] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 208.

[27] Iorga, *Studii și documente*, vol. XV/1, p. 169—171; *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 254.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Momentul decisiv al luptei lui Stroe Buzescu cu mîrzacul tătar — scenă de pe piatra de mormînt a boierului român de la Vieroş (fototeca Muzeului Militar Central)

tînd să profite de întuneric, dar, în ciuda şarjelor repetate, frontul oştirii lui Radu Şerban n-a putut fi străpuns [28].

În ziua următoare tătarii au reînceput atacurile, încercînd, totodată, fără efect, să atragă trupele domnului român în afara întăriturilor. Întrucît cunoscuta stratagemă tătărească a falsei replieri, executată în cursul după-amiezii, nu a avut succes, spre seară hanul a ordonat retragerea în grabă spre Silistra. Pierderile tătarilor s-au ridicat la 4 000 — 5 000 de oameni, în vreme ce oastea condusă de Radu Şerban a înregistrat 300 — 500 de morţi şi 1 000 de răniţi [29].

În bătălia de la Ogretin, Radu Şerban n-a folosit aşadar sistemul de apărare în tabăra de care închisă circular, ce uşor s-ar fi putut transforma pentru apărătorii ei în capcană, ci a utilizat cu pricepere lucrări de amenajare pentru luptă a terenului în faţa limitei dinainte, sprijinindu-se pe caracteristicile favorabile ale reliefului local, şi, executînd contraatacuri energice, a obţinut o victorie cu pierderi minime, învingînd un inamic superior în efective.

Biruinţa lui Radu Şerban a stîrnit interes în întreaga Europă şi amintirea ei s-a păstrat în cugetul românesc, astfel că, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, Miron Costin asemăna pe domn, mai ales datorită victoriei asupra hanului crîmlean, cu Ştefan cel Mare, scriind despre „acel vestit Şerban voevod care s-a luptat de multe ori cu turcii şi a biruit pe hanul Crimeii, aşa cum şi la noi a fost acel Ştefan cel Bătrîn" [30]. Victoria a consolidat frontul antiotoman al ţărilor române Muntenia şi Transilvania, unite în lupta comună.

Bătălia de la Ogretin pune în evidenţă cîteva trăsături caracteristice ale războiului de apărare purtat de români în această epocă împotriva invaziilor străine.

Mai întîi trebuie menţionat că Radu Şerban a avut de optat între a lupta împotriva invaziei străine spre teritoriul românesc ori a continua acţiunile militare antiotomane la Belgrad, alegînd prima alternativă, corespunzător intereselor superioare ale întregului popor. Nu poate fi desfăşurat un război victorios

[28] *Hurmuzaki*, loc. cit.; Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. 140.

[29] *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 254—255; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 216; Veress, *Epistolae et Acta*, p. 79, 82—83; C. Spontoni, *op. cit.*, p. 210—211.

[30] Miron Costin, *Cronica ţărilor Moldovei şi Munteniei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 209—210.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de coaliție angajînd armata în afara teritoriului propriu dacă acesta este invadat și ocupat de inamic — este unul din învățămintele de preț pe care le-a transmis posterității experiența militară românească în epoca lui Radu Șerban. Angajarea în războiul de coaliție trebuie subordonată integral intereselor supreme ale patriei, independenței și integrității ei. Apărarea teritoriului propriu, respingerea inamicului pătruns în adîncimea lui reprezintă cel mai bun sprijin dat aliaților în lupta împotriva dușmanului comun.

Totodată, modul cum a conceput domnul român respingerea invaziei străine relevă alte trăsături originale. Avînd în vedere superioritatea în efective a dușmanului, Radu Șerban a ales soluția angajării acestuia încă de la graniță prin detașamente militare de tărie variabilă, care, prin acțiuni de hărțuire, să-i provoace pierderi și să-l atragă în locul ales de domn pentru bătălia decisivă. Întrucît oastea de invazie avea în compunere cu deosebire trupe de cavalerie, Radu Șerban a evitat o întîlnire în cîmp deschis, optînd pentru organizarea unei tabere întărite, inexpugnabilă în fața șarjelor călăreților inamici. Opțiunea sa era justă atît din punct de vedere al raportului de forțe, net superior dușmanului, cît și datorită faptului că în acest fel puteau fi evitate marile pierderi pe care le-ar fi implicat o confruntare de proporții în cîmp deschis. În filiația logică a acestei opțiuni se află și decizia sa de a nu angaja imediat acțiunea de urmărire a inamicului în retragere către Dunăre.

Astfel, biruința de la Ogretin a fost o faptă de arme românească, remarcabilă sub raportul concepției și execuției, atingîndu-și scopul propus: obligarea forțelor de invazie de a părăsi teritoriul țării.

Campania antiotomană din anul 1603. După bătălia de la Ogretin, Radu Șerban și consilierii săi militari, conștienți de necesitatea exploatării succesului, au organizat o amplă campanie antiotomană avînd ca obiectiv strategic, ca și Mihai Viteazul în faza de început a războiului din 1594—1596, lichidarea sau îndepărtarea bazei de operații a forțelor Porții, distrugerea fortificațiilor stăpînite de otomani pe linia Dunării, în primul rînd a Silistrei, sediul pașalîcului cu același nume, eliberarea Hîrșovei și a Brăilei. Așadar, obiectivul militar stabilit a fost instituirea controlului militar românesc asupra liniei Dunării. Începerea acțiunilor de luptă încă pe timp de iarnă permitea trecerea lesnicioasă a Dunării înghețate, asigurarea surprinderii inamicului ale cărui forțe principale erau prinse în confruntări de amploare pe fronturile din Europa centrală și în Persia. Efectivele angajate în acțiuni de Radu Șerban se ridicau la 12 000—14 000 de oameni, dintre care 2 000 primiți în sprijin din Transilvania [31]; ele erau formate în bună măsură din oșteni obișnuiți cu acțiunile militare în condițiile aspre ale iernii, între aceștia numărîndu-se, de pildă, căpitanii moldoveni Vasile Mîrza și Ionașcu, cu oamenii lor, deprinși să lupte „după obiceiul tătarilor, victorioși în multe ciocniri cu forțele otomane" [32].

Sub conducerea lui Radu Șerban și conform planului său atacul principal s-a îndreptat asupra Silistrei, orașul fiind „înconjurat — după mărturiile unui participant la campanie — de un șanț adînc și o palancă puternică, apărată de un număr însemnat de turci". În cursul asaltului general, detașamentul condus de căpitanul Mîrza a pătruns în localitate, supraviețuitorii garnizoanei otomano-tătare refugiindu-se în cetatea aflată pe o colină. Inamicului i-au

[31] *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 264; Veress, *Documente*, vol. VII, p. 124—125.
[32] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 115.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

fost provocate însemnate pierderi și s-au capturat 17 steaguri [33]. Începutul dezgheţului a împiedicat pe români să asedieze cetatea [34].

Concomitent cu atacul asupra Silistrei, o parte a trupelor lui Radu Şerban, sub comanda lui Gheorghe Raţ, au asediat și distrus cetatea Hîrşovei, nimicind garnizoana otomană, după care s-au îndreptat spre Brăila. Cetatea otomană de aici a căzut în urma viguroaselor asalturi ale trupelor române și astfel cel mai întins cap de pod inamic de pe teritoriul muntean a fost desființat. Intrate într-o panică de neînchipuit — după cum nota un participant la expediţie —, forţele otomane au evacuat în grabă regiunile nordice ale Dobrogei, de la Brăila pînă la Mare.

Campania română a continuat în scopul nimicirii totale a forţelor otomano-tătare și distrugerii fortificaţiilor din restul Dobrogei, acţiunile militare extinzîndu-se pe toată linia Dunării și la nord de fluviu pînă la Cetatea Albă [35]. După relatările lui Radu Şerban însuși, au fost vizate concomitent și alte fortificaţii ocupate de otomani pe linia Dunării, ca Turtucaia, Giurgiu, Şiștov, Turnu, Rahova, Florentin, Vidin [36].

Caracteristica acestei campanii antiotomane desfășurată pe timp de iarnă, din februarie și pînă în martie 1603, rezidă în faptul că loviturile concomitente și prin surprindere au fost executate asupra unor garnizoane inamice dispuse într-o serie de puncte fortificate ce se aflau de regulă la distanţe mari între ele, neavînd astfel posibilitatea să coopereze și să se susţină reciproc în vederea ripostei. Astfel, au fost lichidate capetele de pod otomane (raialele) de pe teritoriul Ţării Româneşti Muntenia, iar nordul Dobrogei a fost curăţat de prezenţa militară otomano-tătară.

Și în cazul acestei campanii, ca și în cea precedentă, concepţia de acţiune a lui Radu Şerban s-a vădit a fi justă. El a lovit, concomitent, garnizoanele inamice de pe linia fluviului, dereglînd sistemul de apărare otoman la Dunăre, întîrziind în acest fel concentrarea forţelor inamice pentru o ripostă puternică. Rezultatele obţinute au creat domnului român libertatea de mișcare necesară pentru a acţiona eficient pe altă direcţie strategică.

Campania militară din Ţara Românească Transilvania (1603). Prima bătălie de lîngă Braşov (17 iulie 1603). Incapabilă să declanșeze o acţiune de anvergură împotriva Ţării Româneşti Muntenia dinspre sud de Dunăre, deoarece linia fluviului se afla sub controlul militar al domnului român, Poarta a recurs la alt mijloc: anume, a creat o diversiune internă în Transilvania cu scopul să amenințe dinspre nord Muntenia, în încercarea de a-l sili pe Radu Şerban să lupte pe două fronturi. Tentativa otomană de rupere a frontului transilvano-muntean, prin instalarea lui Moise Székely pe tronul princiar de la Alba Iulia, a impus lui Radu Şerban acţiunea promptă la nord de Carpaţii Meridionali.

Refugiat în ţinuturile stăpînite de otomani, Moise Székely a depus omagiu Porţii, a cerut sprijinul hanului Gazi Ghirai și, vreme de aproape un an, din vara anului 1602 pînă în aprilie 1603, a efectuat cu trupele care-l susți-

[33] *Ibidem*, p. 166; Veress, *Documente*, vol. VII, p. 125; I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români. 1566—1609*, Cluj, 1928, p. 165.
[34] Iorga, *loc. cit.*
[35] *Ibidem*, vol. XX, p. 298; C. Spontoni, *op. cit.*, p. 216.
[36] Veress, *Documente*, vol. VII, p. 162.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

neau incursiuni la hotarele transilvane. La 5 aprilie 1603, sprijinit de forțe otomane, el a pătruns în principatul intracarpatic și, în mai puțin de două luni, a supus cea mai mare parte a cetăților țării, comandantul militar imperial fiind silit să fugă pe ascuns la Satu Mare. Conștient de neputința sa, Basta raporta Curții de la Praga că: „pericolul e mare, și dacă Românul (Radu Șerban — *n.n.*) nu vine cu ajutoare puternice cum este dator, eu mă îndoiesc de putința de a păstra provincia" [37].

În prima etapă a campaniei, de la sfîrșitul lunii aprilie și pînă către începutul lunii iulie 1603, Radu Șerban, după un plan strategic bine chibzuit, și-a infiltrat la nord de Carpați mai multe detașamente ale oastei, care, angajînd lupte în diferite locuri, au hărțuit și măcinat forțele lui Moise Székely, determinîndu-l în cele din urmă pe acesta să accepte bătălia hotărîtoare în condițiile și în locul alese de domnul muntean.

Solicitată de Moise Székely, Poarta a hotărît atacarea Țării Românești Muntenia de către forțele lui Hidir pașa, serdarul Dunării, și de o grupare de 3 000 de tătari; concomitent, trupele lui Ieremia Movilă au făcut o nouă încercare de a reașeza în scaunul de la Tîrgoviște pe Simion Movilă. Pentru a da timp lui Basta să-și termine pregătirile militare în vederea unei acțiuni simultane în Țara Românească Transilvania, Radu Șerban a inițiat false negocieri diplomatice cu Moise Székely și cu Poarta [38].

În același timp însă, în primele zile ale lunii iunie 1603, domnul muntean a trimis în Țara Bîrsei un detașament, compus din peste 3 000 de călăreți, sub comanda căpitanilor Gheorghe Rat și Vasile Mîrza [39]. Rat a înaintat cu 2 000 de oșteni prin pasul Tătarului, în vreme ce Mîrza cu 1 000 de oameni a venit pe la Bran, cele două unități făcînd joncțiunea în preajma Brașovului. În cursul lunii, corpul de oaste românesc staționat în Țara Bîrsei a atras alături de Radu Șerban și o parte din secui, împreună cu aceștia ajungînd la un efectiv de aproape 4 000 de oameni [40].

Informat despre toate acestea, Moise Székely s-a îndreptat cu oastea spre Sighișoara. Lîngă Feldioara, avangarda sa, formată din 5 000 de călăreți, comandați de căpitanii Gheorghe Makó și Mihail Imécs, și din 400 de tătari, a fost oprită „de la amiază și pînă seara" de rezistența neclintită a trupelor căpitanilor Rat și Mîrza, care-și organizaseră o tabără întărită, înconjurată cu care de oaste legate între ele [41]. Respinsă, avangarda inamică s-a retras la cca 30 km, cerînd ajutoare principelui Moise Székely, care înaintase cu grosul forțelor în lungul Oltului către Apața, la nord de Feldioara. Sub presiunea adversarului superior numeric, Rat și Mîrza au organizat o poziție întărită într-o strîmtoare, pe drumul dintre Cristian și Rîșnov, avînd împrejur dealuri împădurite; albia pîrîului Ghimbav proteja frontal tabăra românească împrejmuită cu care de oaste.

La 6 iulie 1603, tabăra munteană a fost din nou atacată de avangarda principelui transilvan, fidel Porții. Atacul executat de inamic nu a reușit însă să înfrîngă apărarea dîrză a trupelor muntene. Dimpotrivă, căpitanul Gheorghe Rat, văzînd că presiunea adversarului slăbește treptat, a trecut la contraatac

[37] Idem, *Epistolae et Acta*, vol. II, p. 217.
[38] *Ibidem*, p. 145, 149; I. Crăciun, *op. cit.*, p. 167—170; M. Weiss, *op. cit.*, p. 157.
[39] M. Weiss, *loc. cit.*; A. Hegyes, *Diarium*, în *Quellen*, vol. V, p. 449.
[40] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 166, 173—174; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, vol. I, Brașov, 1847, p. 214, 222.
[41] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 166, 175; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 117.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și l-a pus pe fugă, nimicindu-i 3 000 de oameni și urmărindu-l pînă aproape de Codlea [42].

În aceste condiții, Moise Székely și-a pus oastea în marș spre Brașov, unde, la 8 iulie 1603, și-a instalat tabăra, lîngă moara de hîrtie a orașului. La rîndul lor, Rat și Mîrza s-au retras cu trupele lor spre Bran, pe unde urma să sosească în curînd oastea condusă de Radu Șerban.

A doua etapă a campaniei a început după 6 iulie 1603, cînd forțele principale ale oastei lui Radu Șerban — cu a căror concentrare la Tîrgoviște fusese însărcinat Preda Buzescu, banul Craiovei — au început marșul de apropiere, străbătînd Carpații Meridionali prin pasul Rucăr — Bran [43]. La 12 iulie, ele au făcut joncțiunea cu detașamentul căpitanilor Rat și Mîrza, după care trupelor li s-au acordat două zile de odihnă, pînă la sosirea convoiului cu bagajele și serviciile oastei. După un schimb de scrisori inițiat de Moise Székely, care mai spera într-o împăcare, Radu Șerban a fost informat de trimisul său în tabăra principelui de „puțina bărbăție a lui Moise" [44], fapt care l-a hotărît pe domnul muntean să declanșeze neîntîrziat atacul.

Bătălia care s-a dat lîngă Brașovul Vechi (cartierul de nord-vest al orașului), cîștigată în mod categoric de Radu Șerban, poate fi socotită una din cele mai strălucite biruințe repurtate în secolul al XVII-lea. Radu Șerban a dispus de pînă la 17 000 de oșteni [45], iar oastea lui Moise Székely, împreună cu ajutoarele otomano-tătare conduse de Bekteș pașa, de 10 000—12 000 de oameni, avînd și 25—29 de tunuri de diferite mărimi [46]. Inferioritatea relativă în efective nu era nici pe departe de natură să justifice decizia lui Moise Székely de a-și dispune forțele într-o tabără de care strîns legate între ele, de tip husit, unde de altfel detașamentul otomano-tătar a refuzat să intre. În adoptarea hotărîrii de a da o bătălie defensivă într-o tabără întărită, principele a fost influențat și de oștenii avangărzii sale care scăpaseră din lupta de la 6 iulie purtată împotriva trupelor lui Rat și Mîrza, impresionați de tăria și eficacitatea taberei românești pe care n-au putut-o înfrînge.

În fața frontului, spre direcția din care se aștepta atacul forțelor muntene, Moise Székely a ordonat să fie amplasate înapoia unui șanț 13 tunuri de cîmp [47], iar Bekteș pașa, cu trupele de sub comanda sa, a ocupat o poziție în afara taberei, la flancul drept.

Radu Șerban și-a alcătuit planul de luptă împreună cu căpitanii săi, în noaptea din ajunul bătăliei, pe baza celor mai noi informații ce i-au fost aduse de către fugarii din tabăra adversarului, știri precise care se refereau îndeosebi la modul în care era organizată poziția acestuia.

Planul de luptă al domnului român, elaborat în urma unei temeinice analize a situației, se baza pe o concepție strategică dinamică în care ideea de manevră era pregnantă. Ca urmare, dispozitivul adoptat, cu pedestrimea la

[42] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 166, 171, 175—176; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 118—119.

[43] Constantin Rezachevici, *Radu Șerban și Branul*, în „Cumidava", Brașov, XII, (1979—1980), p. 89—90.

[44] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardium*, vol. I, p. 215.

[45] *Ibidem*; Constantin Rezachevici, *Efectivele oștilor din Țara Românească și Moldova în veacul al XVII-lea*, în SMIM, VI, 1973, p. 100.

[46] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 171, 176—177; Veress, *Documente*, vol. VII, p. 154; C. Sponton, *op. cit.*, p. 232 și urm; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 119—120.

[47] *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 270; Veress, *Documente*, vol. VII, p. 154.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

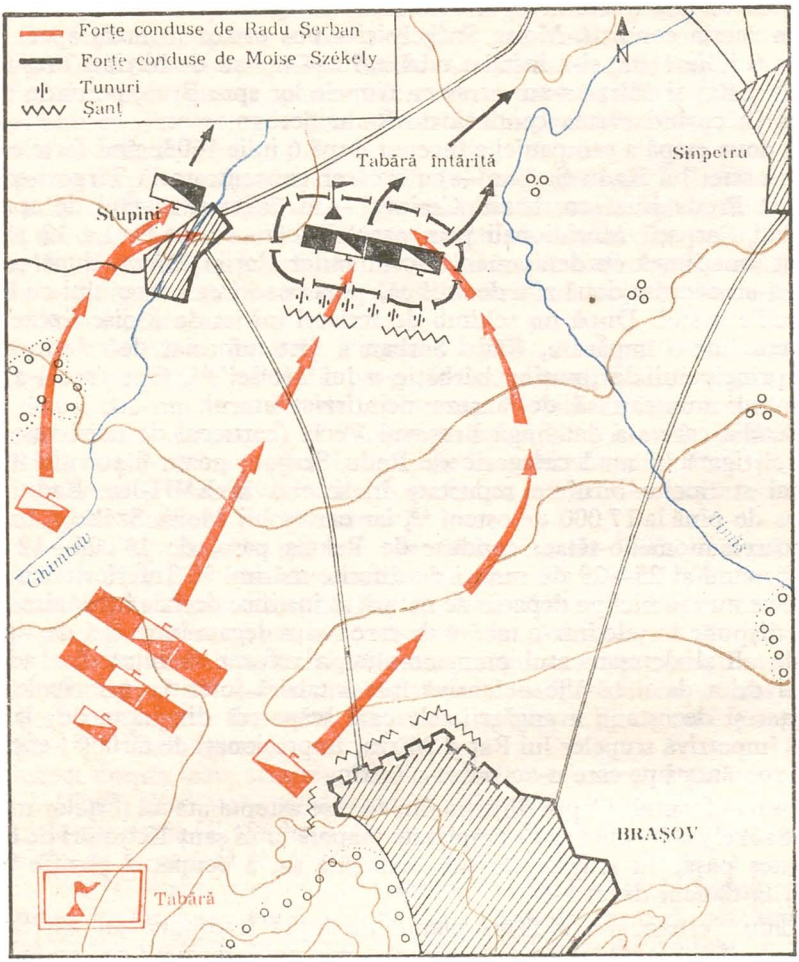

centru, cu ambele flancuri mobile, manevriere, formate din cavalerie, constituia cea mai bună soluție în situația dată. Și în adevăr, pentru a doua zi — 17 iulie 1603 — s-a prevăzut manevrarea flancurilor taberei adverse, înfrîngerea decisivă a forțelor lui Bekteș pașa și tăierea comunicațiilor inamicului cu cetatea Brașovului, toate acestea urmate de atacul frontal. La aripa stîngă a forțelor lui Radu Șerban au fost dispuși 2 000 de călărești conduși de căpitanul Vasile Mîrza, în vreme ce aripa dreaptă, spre Brașov, era formată de călărești lui Gheorghe Rat. Centrul dispozitivului era alcătuit din 1 000 de haiduci, arcabuzieri călări și din principalele forțe ale pedestrimii, dispuse pe două linii, iar ceva mai în adîncime se afla domnul cu un steag de călărești aleși, care constituia rezerva [48], și artileria.

[48] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 167.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Atacul executat în ziua de 17 iulie de forțele de cavalerie de la aripile oastei muntene n-a întîmpinat o rezistență serioasă, Bekteș pașa retrăgîndu-se repede din luptă. Trupele de la centrul dispozitivului muntean au înaintat în ordine, la distanța potrivită, trăgînd mai multe salve din archebuze și o ploaie de săgeți asupra taberei lui Moise Székely, a cărui artilerie, condusă chiar de acesta, nu a pricinuit pierderi însemnate oștenilor lui Radu Șerban. După-amiază, pe la ora patru, a început asaltul general al taberei împresurate, la care au participat și călărețiii celor două aripi, într-o primă fază pedestrindu-se, ca și haiducii de la centru, ulterior fără a mai descăleca, după ce zidul de care a fost străpuns. Cum se întîmplă de obicei în astfel de cazuri, tabăra lui Moise Székely — unde inițial 300 de călărețiaveau poruncă să ucidă pe oricine ar fi încercat să fugă din ea — s-a transformat într-o capcană sîngeroasă [49]. Un martor ocular din oastea lui Radu Șerban relatează, reducînd la o singură secvență întreaga acțiune, pentru a sugera amploarea înfrîngerii trupelor lui Moise Székely: „Tabăra a fost înconjurată într-o clipă și dușmanii înfrînți fără să îndrăznească să iasă din tabără și să se bată" [50]. Puțini oșteni au izbutit să se salveze din tabăra asaltată de luptătorii lui Radu Șerban, iar cei care au scăpat prin fugă au fost urmăriți pînă la căderea serii. În legătură cu pierderile suferite de oastea lui Moise Székely, izvoarele vremii le apreciază diferit — de la 3 000 [51] la 9 000 de oameni [52]. Au fost capturate toate tunurile adversarului și 155 de steaguri, între care și steagul personal al lui Moise. Ajuns din urmă la apa Ghimbavului, principele fugar a fost ucis [53].

Ca urmare a campaniei din iunie—iulie 1603, încheiată cu înfrîngerea și moartea lui Moise Székely, frontul antiotoman al Transilvaniei și Munteniei a fost din nou restabilit. Diversiunea Porții la flancul nordic al Munteniei a cunoscut un total eșec.

Confruntarea militară din anul 1603 a pus în evidență gîndirea strategică și tactică superioară a comandamentului lui Radu Șerban, calitățile morale și de luptă, cît și capacitatea de manevră a trupelor muntene, folosirea cu pricepere a pedestrimii cu arme albe și de foc, executarea rapidă și eficientă a urmăririi adversarului, hotărîrea de a obține rezultate decisive.

Acțiunea rapidă a lui Radu Șerban în Țara Românească Transilvania, încheiată victorios, a creat condiții favorabile respingerii unei invazii otomane — dirijate către Tîrgoviște, unde Poarta voia să-l instaleze domn pe Ștefan, pretins fiu al lui Petru Cercel [54]. Deplasîndu-și rapid trupele din Transilvania la sud de munți, domnul român a alungat peste Dunăre corpul de oaste otomano-tătar.

Astfel, în campania din vara anului 1603 Radu Șerban a fost nevoit să lupte pe două fronturi. Cumpănirea atentă a situației strategice, a forțelor inamice disponibile pentru acțiune împotriva sa a stat la baza unui judicios

[49] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 166, 171, 177; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p.120; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardium*, vol. I, p. 215; G. Tomași, *op. cit.*, p. 125; C. Spontoni, *op. cit.*, p. 233.

[50] Iorga, *loc. cit.*

[51] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 177.

[52] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 233; I. Crăciun, *op. cit.*, p. 171—172; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 121.

[53] Veress, *Documente*, vol. VII, p. 169, 171—172, 174, 178.

[54] *Ibidem*, p. 167—169; Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

plan de campanie, în care au fost stabilite realist posibilitățile: mai întîi acțiunea ofensivă dincolo de Carpați împotriva inamicului mai puternic, apoi deplasarea rapidă în Muntenia pentru a nimici corpul de invazie trimis de Poartă. Așa cum atestă desfășurarea evenimentelor, soluțiile adoptate de Radu Șerban s-au dovedit juste, acesta desfășurînd cu succes acțiuni militare, succesiv, pe două fronturi distanțate spațial. S-a reliefat, în acest cadru, importanța remarcabilă pe care o au pentru stabilirea unui judicios plan de campanie informațiile prompte și reale privind forța și intențiile inamicului.

Luptele antiotomane din anii 1603—1604. Fermitatea orientării antiotomane a lui Radu Șerban a determinat succesive riposte militare ale Porții. Hoardele tătărești încălcau necontenit hotarele țării: „Și tot vin cîte 2 000, 3 000, 6 000 și 7 000 de tătari deodată" — arăta Radu Șerban în octombrie 1603 [55]. În aceeași lună, corpul de oaste al căpitanului Mîrza a înfrînt lîngă Giurgiu 10 000 de tătari care se întorceau dintr-o acțiune desfășurată pînă spre Strășești, iar la începutul lunii următoare, Radu Șerban, care inițial își stabilise tabăra într-o vale de lîngă Cîmpulung, a zdrobit la Dunăre o altă oaste tătărească, cu mult mai numeroasă [56]. În iulie 1604 o armată otomano-tătară a invadat Oltenia, forțelor inamice superioare opunîndu-i-se eroic un corp de oaste condus de banul Preda Buzescu [57]; în august Radu Șerban a înfrînt din nou pe tătari în preajma Dunării, rămînînd apoi toată luna octombrie în tabără pe rîul Dîmbovița.

Concomitent cu lovirea trupelor de invazie pătrunse pe teritoriul țării, domnul român a hotărît să lichideze bazele de plecare la ofensivă ale acestora. Un corp de oaste românesc a angajat lupta cu forțele otomane din zona Belgradului, în vreme ce Preda Buzescu, cu trupele din banatul Craiovei, a atacat cetatea Turnu. Cetatea a fost arsă, purtîndu-se acolo — după cum relatează izvoarele vremii — „lupte foarte mari"; campania a continuat și peste Dunăre, atacîndu-se cetatea Șiștov [58].

Aceste acțiuni militare desfășurate împotriva forțelor otomano-tătare de către oastea lui Radu Șerban au creat condițiile încheierii unei păci avantajoase pentru domn. În adevăr, către sfîrșitul anului 1603 și în iulie 1604 a fost negociat un armistițiu cu tătarii [59], iar în decembrie 1604 sau în ianuarie 1605, după o serie de tratative, s-a încheiat pacea cu sultanul [60]. La rîndul său, Imperiul habsburgic va încheia pacea la Zsitvatorok (1606) cu Poarta otomană.

Pacea încheiată de Țara Românească Muntenia cu Imperiul otoman a fost decisivă pentru situația Țării Românești Transilvania, în virtutea tradiționalei interdependențe între țările române. În 1605, ca urmare a răscoalei pornite de o parte a nobilimii maghiare condusă de Ștefan Bocskay, influența habsburgică în Transilvania a fost înlăturată. Urmare a strălucitoarelor sale eforturi diplomatice, Radu Șerban a pus bazele unui sistem realist de alianțe între țările române, care va asigura, pe plan extern, în anii următori, echili-

[55] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 346—347.
[56] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 245.
[57] Veress, *Documente*, vol. VII, p. 209—212.
[58] *Ibidem*, p. 226, 230; I. Crăciun, *op. cit.*, p. 184.
[59] *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 252, 355, 368, 375—376, 378—383; I. Crăciun, *op. cit.*, p. 181—182.
[60] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 77, 279, 280, vol. VIII, p. 279, vol. XV/2, p. 816—817; *DIR, B., XVII*, vol. I, p. 208—209.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

brul politic atît de necesar pentru refacerea acestora după îndelungatul război purtat în cadrul Ligii creştine. Astfel, urmaşul lui Mihai Viteazul, după ce a negociat, în 1604, înţelegeri cu Braşovul şi Sibiul [61], a încheiat la 5 august 1605, la Tîrgovişte, un tratat pe bază de egalitate cu reprezentanţii principelui transilvan Ştefan Bocskay [62]; înţelegeri şi alianţe au legat pe Radu Şerban şi de alţi principi ai Ţării Româneşti Transilvania, Sigismund Rákóczi (aprilie 1607) şi Gabriel Báthory (31 mai 1608), sau de domnii Ţării Româneşti Moldova, Mihăilaş Movilă (1607) şi Constantin Movilă (1608).

Campania militară din anul 1611. Alianţa ţărilor române Moldova şi Muntenia; a doua bătălie de lîngă Braşov (10 iulie 1611). Echilibrul, bazat pe unitatea de acţiune politico-militară a ţărilor române, a fost însă rupt de nemăsuratele ambiţii de dominaţie ale lui Gabriel Báthory. Reluînd aşazisele planuri „dacice" ale unora dintre membrii familiei sale, cu deosebire ale lui Sigismund Báthory [63], principele şi-a fixat drept obiectiv central al politicii sale externe supunerea Moldovei şi Munteniei, începutul urmînd a fi făcut pe calea armelor prin îndepărtarea lui Radu Şerban, pe care îl considera cel mai puternic obstacol în calea realizării planurilor sale. Deşi Báthory nutrea încă de la începutul domniei acest gînd (aprilie 1608) [64], împrejurările nu i-au îngăduit să-l aplice decît în decembrie 1610, cînd, după numeroase provocări şi uneltiri împotriva domnului muntean, după pregătirea minuţioasă a intervenţiei militare la sud de Carpaţi (octombrie—decembrie 1610), a trecut la realizarea planului său. Pregătirile de război, transformarea Sibiului (10 decembrie 1610) în reşedinţă, garnizoană militară şi loc de refugiu în caz de înfrîngere [65], aprobarea de către dietă a campaniei în principatul românesc de la sud de Carpaţi, toate acestea au ajuns să fie bine cunoscute de Radu Şerban, care n-a fost surprins, căutînd din vreme soluţii de ripostă. Analiza pregătirilor domnului muntean, reluarea, încă din octombrie 1609, a relaţiilor cu imperialii[66], cu regele Poloniei (10 iulie 1610) [67], tratativele pentru ajutorarea în caz de pericol purtate cu Constantin Movilă, domnul Ţării Româneşti Moldova,

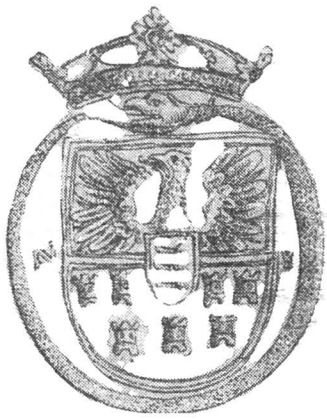

Stema monetară a lui Gabriel Báthory, principele Ţării Româneşti Transilvania, în anul 1609

[61] N. Iorga, *Socotelile Braşovului*, în AARMSI, s. II, t. XXI (1899), p. 116, 119; Veress, *Documente*, vol. VII, p. 204, 224—225.

[62] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, vol. I, Cluj, 1940, p. 77—80.

[63] Pentru sensul planurilor „dacice" ale principilor din Ţara Românească Transilvania, vezi general-locotenent dr. Ilie Ceauşescu, *Transilvania — străvechi pămînt românesc*, Bucureşti, 1984, p. 54.

[64] M. Weiss, *op. cit.*, p. 204.

[65] *Hurmuzaki*, vol. XV/2, p. 843—849; I. Lupaş, *op. cit.*, p. 85—86; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 7—11; M. Weiss, *op. cit.*, p. 220; Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 113.

[66] *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae*, vol. VI, Budapesta, 1880, p. 131; Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 60—70.

[67] Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. LXXVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

dovedesc că, față de amenințarea iminentă dinspre nord, Radu Șerban a pus în aplicare un plan de acțiune bine închegat.

În momentul invaziei, pentru a evita să fie prins între forțele otomane, care, în pofida păcii, urmăreau orice prilej de intervenție, și cele ale lui Gabriel Báthory, Radu Șerban, bazîndu-se pe alianțele cu Moldova, Polonia și Imperiul habsburgic, s-a retras cu oastea, familia, cu boierii săi și tezaurul în Țara Românească Moldova, în zona Roman, de unde, reorganizîndu-și forțele și așteptînd un moment prielnic, urma să treacă la contraofensivă [68]. Pătrunderea trupelor lui Gabriel Báthory la sud de Carpați — căutînd să exploateze situația specifică sărbătorilor de iarnă — a început la sfîrșitul anului 1610 [69].

Campania lui Radu Șerban care a urmat (ianuarie—septembrie 1611) reprezintă o dovadă incontestabilă a calităților de comandant militar eminent ale domnului muntean. Ea cuprinde, legate organic în desfășurarea lor, trei etape: mai întîi pregătirile efectuate în Țara Românească Moldova (ianuarie — mai 1611), apoi luptele pentru eliberarea Țării Românești Muntenia (iunie — începutul lui iulie 1611) și, în sfîrșit, expediția la nord de Carpați împotriva lui Gabriel Báthory (iulie—septembrie 1611), teatrul de operații militare cuprinzînd așadar toate țările române.

În prima etapă, în vreme ce forțele sale se concentrau în tabăra de la Roman, Radu Șerban a încheiat, la 20 februarie 1611, un tratat în condiții de egalitate cu Imperiul habsburgic, care, pornind de la planul de acțiune al domnului român, prevedea concret modul de cooperare cu trupele imperiale împotriva lui Gabriel Báthory. Tratatul, redactat la Roman sub directa îndrumare a lui Radu Șerban, punea bazele unei coaliții, din care urmau să facă parte inclusiv Moldova și Polonia. Stipulațiile tratatului prevedeau ca Radu Șerban să atace pe Báthory în Muntenia sau în Transilvania, unde avea să pătrundă în același timp cu forțele imperiale [70].

În cea de-a doua etapă, la sfîrșitul lunii mai, oștile lui Radu Șerban, pornind din zona de concentrare din Moldova sub conducerea lui Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, și a marelui spătar Mîrza, au alungat pe Radu Mihnea, instalat ca domn, în martie 1611, cu sprijinul Porții [71]. Timp de aproape o lună și jumătate Radu Șerban a rămas la Buzău, concentrînd oastea de țară, după care, la începutul lui iulie 1611, s-a îndreptat direct spre valea Teleajenului pentru a trece munții pe comunicația din lungul acestei văi în Țara Bîrsei. Aici Gabriel Báthory sosise la 20 iunie, nouă zile mai tîrziu așezîndu-și tabăra la Prejmer, la 18 km nord-est de Brașov, pentru a supraveghea drumul ce vine dinspre Buzău [72].

În aceste condiții a început cea de-a treia etapă a campaniei lui Radu Șerban din anul 1611. De la Schiulești, unde se afla la 6 iulie 1611, domnul a trimis în avangardă un detașament înaintat, după care a urcat pe plaiul care de atunci îi poartă numele, pe cărări „pe unde nu s-a pomenit să fi trecut vreodată grosul unei oștiri, dar nu s-ar fi putut închipui să treacă nici

[68] Constantin Rezachevici, *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie au début du XVIIe siècle*, în RRH, XI, (1972), p. 768—769.

[69] R. Gioglovan, *Inscripții inedite de la Mănăstirea Dealu*, în „Studia Valachia", II (1970), Tîrgoviște, p. 169; *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 313—315; Caspar Bojthinus, *De rebus gestis magni Gabrielis Bethlen*, în *Monumenta Ungrica*, ed. J. Chr. Engel, Viena, 1805, p. 272—273.

[70] *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 429—430.

[71] *Ibidem*, p. 445; vol. VIII, p. 338—339; Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 128—131, 169—170, 172; Caspar Bojthinus, *op. cit.*, p. 281.

[72] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardium*, vol. I, p. 243; *Quellen*, vol. IV, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

o ceată" — cum scrie un căpitan din tabăra lui Báthory [73] —, debuşînd în valea Tărlungului şi de aici la Braşov. Drumul de pătrundere ales de Radu Şerban [74], cît şi o înţelegere tainică cu conducerea Braşovului au surprins pe Gabriel Báthory, care la acea dată supraveghea pasurile obişnuite de trecere, văzîndu-se astfel obligat să primească lupta în locul hotărît de voievodul muntean.

Bătălia a avut loc la 10 iulie 1611 lîngă Braşov, cetatea, conform înţelegerii, sprijinind cu arme şi alimente oastea lui Radu Şerban. Trupele muntene, inferioare numeric, cu un efectiv între 8 000 şi 11 000 de oşteni [75], lipsite de tunuri şi bagaje, întîrziate în munţi, urmau să se înfrunte cu cele ale lui Báthory. Raportul de forţe era de peste 2 la 1 în favoarea acestuia din urmă [76].

La ora 8 dimineaţa, oastea lui Radu Şerban a intrat în dispozitiv de luptă la marginea de nord a Braşovului, pe cîmpia ce se întinde spre satul Sînpetru. Cele 33 de steaguri ale oştirii au fost împărţite în trei grupări: la centru unităţi în fruntea cărora se afla Radu Şerban (călărimea roşiilor, oastea călare a boierilor şi pedestrimea munteană, cu trei tunuri mici, date de braşoveni); trupe de cavalerie munteană şi unităţi de infanterie moldoveneşti formau flancurile [77]. Rezerva (1 300 de călăreţi împlătoşaţi) a fost dispusă în spatele morii de hîrtie a oraşului.

Surprins de apariţia neaşteptată a trupelor lui Radu Şerban, principele Báthory şi-a deplasat forţele în marş forţat de la Prejmer spre Braşov, rînduindu-şi oastea deja obosită după marşul executat „între şanţuri mari şi noroioase" [78], nădăjduind că adversarul n-o să-l atace în acea zi. La aripa sa dreaptă se aflau curtenii conduşi de Gabriel Bethlen, nobilimea şi haiducii călări. Principele era la centru cu călărimea magnaţilor şi 500 de pedeştri, patru tunuri, iar la aripa stîngă se aflau lefegii unguri pedeştri şi secuii [79].

Radu Şerban n-a dat răgaz oştirii lui Báthory să-şi refacă forţele. Procedînd în aşa fel încît trupele sale să se afle mereu cu soarele în spate, domnul muntean a ordonat atacul în primele ore ale după-amiezii. Tunurile nici nu avuseseră timp să tragă mai mult de o salvă, cînd oştile s-au ciocnit pe cîmpia dintre Braşov şi Sînpetru.

Bătălia — bazată îndeosebi pe manevrarea aripilor, pe ciocnirea din mişcare şi aproape deloc pe focul artileriei de cîmp — a cuprins două faze distincte. Cea dintîi s-a desfăşurat sub semnul avantajului trupelor lui Báthory, care dispunea de superioritate numerică. Sub presiunea acestora a cedat mai întîi gruparea de la flancul drept al dispozitivului lui Radu Şerban, precum şi o parte din trupele de la centru, care au fost împinse spre zidurile şi şanţurile cetăţii de către trupele din aripa stîngă a dispozitivului lui Báthory. În aceste momente grele, Radu Şerban, aflat în prima linie a forţelor de la centrul dispozitivului, încercînd să oprească retragerea, a fost rănit în coastă de o suliţă vrăjmaşă, fiind salvat prin intervenţia promptă a unor oşteni din

[73] I. Crăciun, *Biruinţa ui Radu Şerban: Braşov (1611) — văzută de un cronicar transilvănean*, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu . . .*, Bucureşti, 1944, p. 198.

[74] Constantin Rezachevici, *Neobişnuitul drum peste Carpaţi al oştirii lui Radu Şerban, înaintea bătăliei de lîngă Braşov cu Gabriel Bathory (iulie 1611)*, în „Cumidava", Braşov, VIII, (1974—1975), p. 119—129 şi hartă.

[75] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 12; C. Bojthinus, *op. cit.*, p. 287; *Quellen*, vol. IV, p. 19.

[76] Kraus, *loc. cit.*; C. Bojthinus, *loc. cit.*

[77] Kraus, *loc. cit.*; I. Crăciun, *op. cit.*, p. 198—199; *Cronicon Fuchsio-Lupino-Oltardium*, vol. I, p. 244; C. Bojthinus, *op. cit.*, p. 288.

[78] I. Crăciun, *op. cit.*, p. 198—199.

[79] C. Bojthinus, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

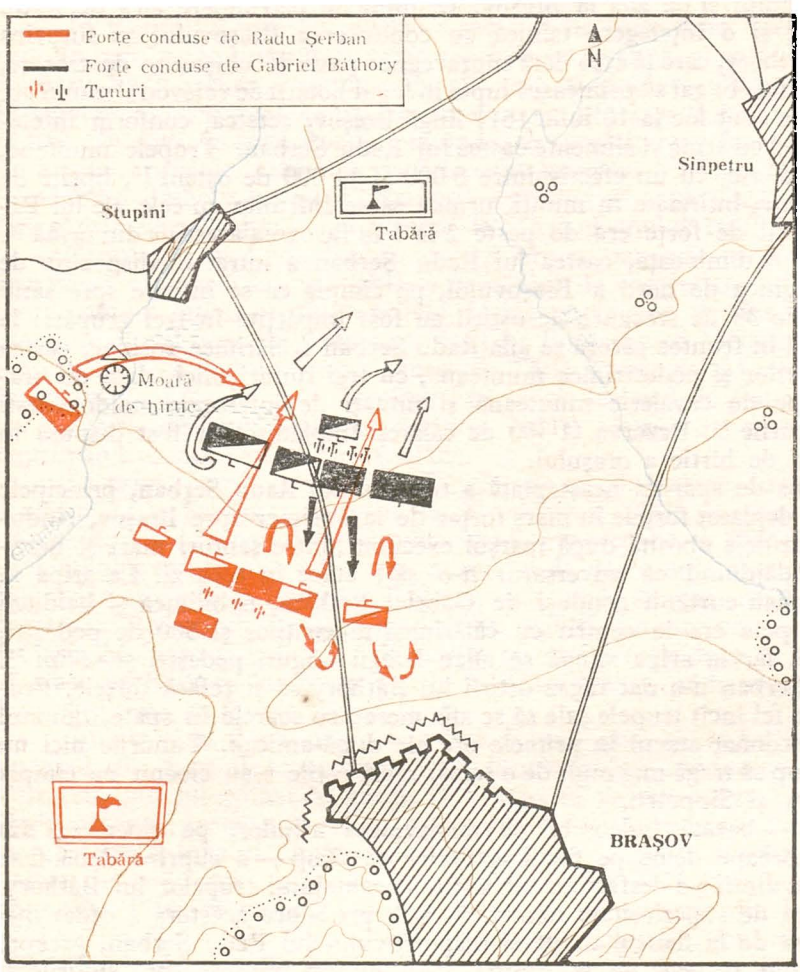

garda sa. Începuse să se retragă cu pierderi grele și pedestrimea atacată violent de cea a lui Báthory, care socotea deja cîștigată victoria [80]. Dar bătălia era departe de a fi încheiată. Din pricina terenului, cu povîrnișuri și mărăcinișuri, călărimea principelui n-a sprijinit atacul pedestrimii, iar aceasta, sigură de victorie, nu a trecut la urmărire, oprindu-se pentru a strînge prada de la cei uciși.

Sesizînd just importanța momentului și acționînd cu promptitudine, domnul muntean a lansat un puternic contraatac, care avea să schimbe rezultatul luptei. Cea de-a doua fază a bătăliei a început așadar prin contraatacul executat de Radu Șerban cu rezerva sa ascunsă din vreme în spatele morii de hîrtie a Brașovului — despre a cărui existență Báthory nu avea informații. Concomitent cu această energică ripostă ofensivă, aripa stîngă a dispozitivului

[80] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 123; I. Crăciun, *op. cit.*, p. 199; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 13; *Quellen*, vol. IV, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

lui Radu Şerban a atacat din nou pedestrimea principelui, care, lovită cu o neaşteptată vigoare, cu muniţiile pe terminate, a intrat în derută. Dîndu-şi seama de pericolul pe care îl reprezenta acţiunea rezervei oastei muntene în flancul şi spatele grupării din centrul dispozitivului propriu, după respingerea flancului drept al acestuia, Gabriel Báthory a dat semnalul retragerii. Astfel, forţele de la centrul oastei sale, unde se afla şi principele, au luat-o la fugă fără să lupte, urmate de trupele de la aripa dreaptă. Rămaşi izolaţi, luptătorii de la flancul stîng al oştirii lui Báthory şi-au oprit înaintarea şi puternic contraatacaţi de forţele comandate de însuşi Radu Şerban au fost în cea mai mare parte nimiciţi. Exploatînd succesul, călărimea roşiilor a urmărit şi a zdrobit cavaleria magnaţilor în apropiere de Sînpetru [81]. Pierderile suferite de oastea principelui au fost apreciate la 10 000—12 000 de oameni; 120 de steaguri au căzut în mîna învingătorului [82]. Radu Şerban a pierdut cca 4 000 de luptători, cei mai mulţi căzuţi în prima parte a bătăliei.

Bătălia s-a încheiat, aşadar, cu nimicirea aproape completă a armatei lui Báthory, victoria asemănîndu-se, în anumite privinţe, cu cea repurtată de oastea lui Mihai Viteazul la Şelimbăr.

În vreme ce Radu Şerban era considerat adevăratul stăpîn al Ţării Româneşti Transilvania, Gabriel Báthory s-a închis în Sibiu cu o puternică garnizoană şi a început pregătirile pentru a rezista unui asediu [83].

Forţele lui Radu Şerban — sprijinite de cele imperiale, comandate de Sigismund Forgach (15 000 militari) — au asediat în august 1611 Sibiul, dar cetatea a rezistat. După ce forţele aliate au ridicat asediul, trupele lui Báthory au ieşit din Sibiu şi au instituit controlul asupra Sebeşului şi Mediaşului.

Situaţia s-a agravat brusc prin înaintarea către Ţara Românească Transilvania a unei armate otomano-tătare ale cărei efective se ridicau la circa 30 000 de oameni. Cu sprijinul acesteia, la Tîrgovişte a fost instalat ca domn Radu Mihnea [84], după care armata de invazie a pătruns prin pasul Buzăului în Ţara Bîrsei. Raportul de forţe nefavorabil şi atitudinea potrivnică a nobilimii maghiare din Transilvania l-au obligat pe Radu Şerban să se replieze în Ţara Românească Moldova. Ultima luptă a purtat-o cu un corp de oaste tătar la Lunca Mare (Lunca Asău, jud. Bacău) la începutul lui octombrie 1611 [85]. Trecînd apoi pe la Suceava, Radu Şerban s-a îndreptat, prin Polonia, spre Viena. Aici viteazul domn s-a stins din viaţă în martie 1620, departe de ţară. În 1640 osemintele sale şi ale ginerelui său Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, vor fi aduse în patrie, aflîndu-şi odihna împreună la ctitoria lui Radu Şerban de la Comana.

Cea de-a doua bătălie de la Braşov reprezintă un exemplu al măiestriei militare a lui Radu Şerban. Pe plan strategic se remarcă alianţa diplomatică

[81] M. Seybriger, la I. Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Cluj, 1928, p. 156—157; C Bojthinus, *op. cit.*, p. 291—292; Kraus, *loc. cit.; Quellen*, vol. V, p. 440.

[82] Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 185; *Quellen*, vol. IV, p. 20; C. Bojthinus, *op. cit.*, p. 292—293.

[83] Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 198; *Quellen*, vol. V, p. 441; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 14—15; I. Crăciun, *Sfîrşitul domniei lui Radu Şerban. O mărturie mai puţin cunoscută*, în SCI, Iaşi, XVIII (1943), p. 290 şi urm.

[84] *Quellen*, vol. IV, p. 55, 66, vol. VI, p. 9; I. Crăciun, *op. cit.*, p. 295; Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 206.

[85] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 89; Popescu, *Istoriile*, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și militară încheiată de Radu Șerban cu domnul Țării Românești Moldova și cu imperialii în vederea sporirii forțelor și executarea loviturii decisive asupra adversarului în cadrul unei bătălii hotărîtoare. Un element original al campaniei a fost alegerea drumului de trecere de la sud de Carpați spre Brașov, nefolosit pînă atunci de alte oștiri, care a surprins total inamicul. Organizarea dispozitivului pentru luptă de către Radu Șerban a fructificat avantajele terenului din apropierea orașului Brașov, ale cărui ziduri constituiau un reazem puternic de flanc. Totodată, rezerva a fost mascată, iar utilizarea ei în cursul bătăliei a reprezentat o adevărată surpriză pentru inamic, schimbînd practic deznodămîntul acesteia. Exemplul personal în luptă al voievodului, orientarea sa realistă și promptă în cîmpul tactic, deciziile oportune au fost factori hotărîtori în obținerea biruinței.

Bătălia de la Brașov a demonstrat că printr-o conducere energică, prin spirit ofensiv și manevrier o armată poate compensa superioritatea numerică a adversarului; neclintită în apărare și hotărîtă în atac ea poate izbîndi asupra unei armate superior înzestrată și cu efective numeroase.

Întreaga campanie din anul 1611 a mai demonstrat o dată, ceea ce neîntrerupt se vădise de la urcarea sa pe tron, că Radu Șerban era „din rasa lui Mihai Viteazul" [86], continuator consecvent al programului politic al acestuia de apărare a neatîrnării țării. Campaniile lui Radu Șerban s-au desfășurat pe spații largi, antrenînd participarea într-un fel sau altul a tuturor țărilor române. Ele au reliefat figura uneia dintre cele mai de seamă personalități militare românești din secolul al XVII-lea, ale cărei victorii, bazate pe o puternică oaste de țară, s-au înscris ca pagini de glorie în istoria poporului român.

ȚĂRILE ROMÂNE ÎN DECENIILE 2 ȘI 3 ALE SECOLULUI AL XVII-LEA. EVENIMENTE POLITICO-MILITARE

La o privire de ansamblu, deceniile doi și trei ale secolului al XVII-lea se singularizează printr-o accentuare a imixtiunii puterilor străine în țările române. Protagoniștii, aceiași ca și în perioada precedentă, își urmăresc planurile tradiționale, adaptate la posibilitățile vremii, politica Imperiului habsburgic vizînd îndeosebi Transilvania, a Poloniei — Moldova, iar cea a Imperiului otoman restabilirea pozițiilor avute anterior epocii lui Mihai Viteazul în cele trei principate române.

Continuatoare pentru aproape încă un deceniu a epopeii lui Mihai Viteazul, domnia lui Radu Șerban a constituit, totodată, în virtutea interdependenței dintre țările române, o pavăză împotriva planurilor marilor puteri străine, cu deosebire a efortului otoman de reinstalare a suzeranității sale în forme agravate. Dezechilibrarea raportului de forțe a fost provocată de revigorarea ambițiilor habsburgice de dominare a Țării Românești Transilvania, imixtiunea imperială determinînd cercurile diriguitoare ale acesteia să se orienteze spre Poarta otomană. Folosind cu abilitate ambițiile nemăsurate ale lui Gabriel Báthory pentru a submina unitatea de acțiune a țărilor române, Poarta a realizat prima breșă în frontul acestora prin lovitura dată domniei lui Radu Șerban. Încălcare flagrantă a *ahdnāme*-lei ce fusese recunoscută acestuia,

[86] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. IV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

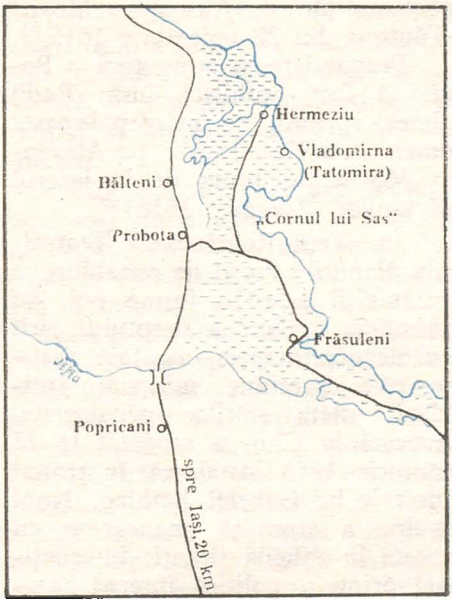

Schița terenului pe care s-a desfășurat bătălia

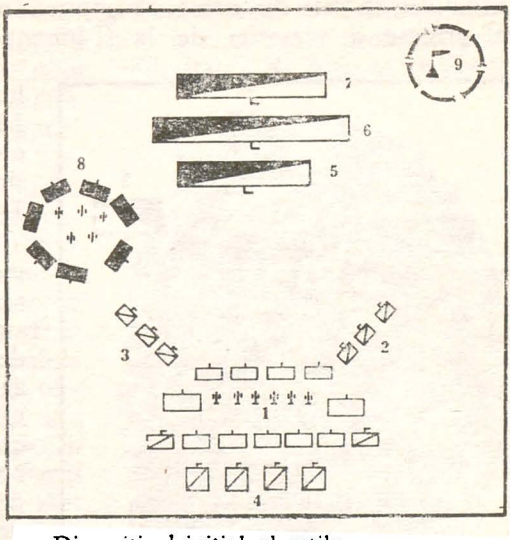

Dispozitivul inițial al oștilor

Oastea lui Ștefan Tomșa: 1. Pedestrimea și artileria 2. Trupe tătare 3. Cavaleria și ajutorul muntean 4. Cavaleria autonomă
Oastea Moviliștilor: 5. Cazaci 6. Trupele boierilor 7. Husari și lăncieri polon., tătari 8. Pedestrimea și artileria 9. Tabăra de care

intervenția otomană din toamna anului 1611 a dus la instalarea lui Radu Mihnea în scaunul de la Tîrgoviște (12 septembrie). Într-o succesiune rapidă de acțiuni politico-militare Imperiul otoman a trecut la realizarea planului său prin intervenția armată în Moldova (sfîrșitul anului 1611), propulsînd la tron pe Ștefan Tomșa [87]. În pofida restabilirii suzeranității Porții, formele economice și politico-militare pe care le-a îmbrăcat nu au mai putut fi cele din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, fapta lui Mihai Viteazul punîndu-și amprenta și asupra evoluției ulterioare a situației țărilor române.

În ceea ce privea Țara Românească Moldova, intervenția militară otomană anulase clauzele acordului din 1595 de la Țuțora, care stabilise fragilul echilibru al Moldovei între Poartă, hanatul tătăresc al Crimeii și regatul Poloniei, expresia sa fiind domnia Movileștilor. Angrenată în ultima fază a unui greu război cu Rusia, Coroana polonă nu a putut interveni eficace pentru recîștigarea poziției privilegiate în relațiile internaționale ale Moldovei, componentă a marelui plan al cancelarului Jan Zamoyski de conexiune a mărilor Baltică și Neagră și de hegemonie asupra întregului spațiu românesc. Reacția Cracoviei s-a manifestat prin susținerea Movileștilor. După ce contingentele polone adunate de Ștefan Potocki — ginerele doamnei Ecaterina Movilă — au încercat fără succes să restaureze domnia lui Constantin Movilă (bătălia de la Cornul

[87] N. C. Bejenaru, *Ștefan Tomșa (1611—1615, 1621—1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, Iași, 1936, p. 12; N. Iorga, *Doamna lui Ieremia Vodă*, în AARMSI, s. II, t. XXXII, 1910, p. 1035.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

lui Sas, 11—13 iulie 1612) [88], cele ale lui Mihail Wiśnowiecki și Samuel Korecki au izbutit, în cele din urmă, să impună în scaunul țării pe Alexandru Movilă ca urmare a victoriei de la Tătăreni-Tăuteşti din 22 noiembrie 1615 [89].

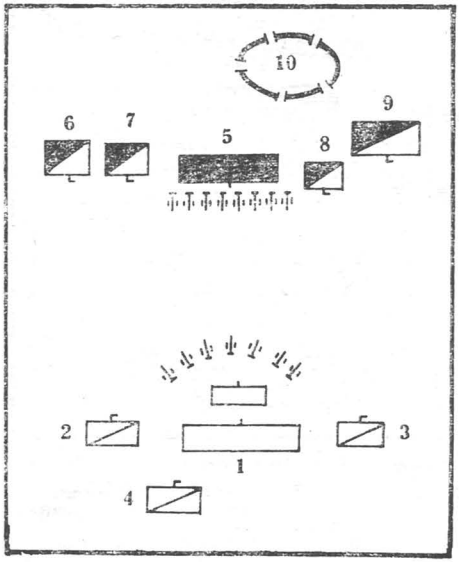

Dispozitivul oştilor în bătălia de la Tătăreni-Tăuteşti. 22 noiembrie 1615

Oastea lui Ştefan Tomşa: 1. Pedestrimea şi artileria. 2. Trupe de cavalerie moldovene, muntene şi tătare 3. Călăreţi tătari 4. Rezerve
Oastea Movileştilor: 5. Pedestraşi unguri cu opt tunuri 6. Husari poloni 7. Lefegii sîrbi şi francezi 8. Cazaci 9. Cavaleria 10. Tabără de care polone

Preponderența temporară a Poloniei a fost anihilată însă; Radu Mihnea, sprijinit de un corp de oaste otoman, a înfrînt decisiv pe Alexandru Movilă în lupta de la iezerul Drăcşanilor (2 august 1616) [90].

În Țara Românească Transilvania planurile Porții de restabilire a suzeranității sale în forme noi, cu suprimarea în fapt a dreptului țării de a alege principele, au fost realizate prin presiune militară. Intimidată, dieta stărilor privilegiate, convocată la Cluj, a acceptat la 23 octombrie 1613 instalarea în tronul princiar a lui Gabriel Bethlen. Noul principe a ştiut să manevreze cu abilitate în dificila situație internațională printr-o politică internă autoritară și de bună gospodărire, impunîndu-se Imperiului habsburgic prin puterea militară proprie și utilizînd descurajarea reprezentată de alianța otomană. Grație acestei politici tratatul de la Tirnavia (mai 1615), între principe și împăratul Matthias, reda Țării Românești Transilvania cea mai mare parte a ținuturilor de pe frontiera nord-vestică, cu cetățile Hust, Chioar, Baia Mare.

La capătul unui deceniu și jumătate de la dispariția lui Mihai Viteazul, competiția între cele trei mari puteri vecine pentru supremație a avut urmări negative asupra situației de ansamblu a țărilor române, datorită numeroaselor invazii caracterizate prin mari distrugeri de bunuri materiale și pierderi de vieți omenești. Se constată, totodată, o evidentă irosire a potențialului militar al țărilor române în confruntările dintre pretendenții la coroană. În pofida acestei situații se cristalizează un echilibru treptat, factorii de decizie din cele trei țări române reușind să diminueze presiunea externă prin utilizarea abilă a contradicțiilor dintre marile puteri. Este cazul lui Radu Mihnea — mult

[88] Constantin Rezachevici, *Bătălia de la „Cornul lui Sas" (3/13 iulie 1612). Reconstituire*, în SMMIM, IX (1976), p. 59—70; Idem, *Două rectificări cronologice privind istoria Moldovei în veacul al XVII-lea. Data bătăliei de la „Cornul lui Sas"*, în „Studii", nr. 2/1972, p. 311—313.

[89] Aurel H. Golimas, *Lupta decisivă de la Tătăreni și capitularea darabanilor deasupra Tăuteştilor — 22 noiembrie 1615*, Iaşi, 1935.

[90] Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, vol. II, p. 65—69, 74—76; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. CXXXV; Idem, *Doamna lui Ieremia Vodă*, p. 1 606—1 607; *Quellen*, vol. V, p. 559; Costin, *Letopiseţul*, p. 36; I. Peska, *Zolkiewski și expediția doamnei Elisaveta Movilă în Moldova în anul 1615—1616*, în RI, XV, 1—3/1928, p. 48.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

admirat de Miron Costin—, devenit arbitrul relațiilor dintre Imperiul otoman și Polonia, sau acela al lui Gabriel Bethlen, între Poartă și Habsburgi. În același timp acționa, ca o lege implacabilă a istoriei, necontenit prezentă prin fapta recentă a Viteazului, unitatea românilor, solidaritatea de acțiune politico-militară a statelor românești, acum factor esențial în menținerea statutului lor internațional.

Lupta pentru păstrarea ființei politice românești nu a cunoscut nici un moment de răgaz. În acest sens este ilustrativă tentativa de reluare a luptei antiotomane — cum a fost aceea întreprinsă de Gaspar Gratiani și sprijinită de poloni (bătălia de la Țuțora, 19 septembrie 1620) [91]. În pofida eșecurilor temporare, consecințele pe termen lung au fost pozitive. În războiul otomano-polon care a urmat ridicării Țării Românești Moldova împotriva Porții și ilustrat în asediul eșuat al cetății Hotinului de către întreaga oaste otomană condusă de sultan, Radu Mihnea a fost acela care a mijlocit pacea, stipulîndu-se expres libertatea internă a Moldovei, interdicția de a înlocui domnii țării cu pașale [92]. Poziția sa îi va permite realizarea, în anii 1623—1626, a uniunii dinastice a principatelor române extracarpatice. Într-o mentalitate politică diferită, dar sub aceeași influență a tradiției faptei lui Mihai Viteazul și a realităților prezentului, în 1627 Gabriel Bethlen a căutat să obțină sprijinul Porții pentru constituirea în favoarea sa și sub suzeranitatea otomană a unui regat al Daciei.

Gabriel Bethlen, principele Țării Românești Transilvania — după o gravură olandeză din 1620 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

În condițiile rivalității otomano-habsburgice o componentă a politicii externe a lui Gabriel Bethlen a fost participarea la Războiul de 30 de ani. Obiectivele principelui transilvănean au fost multiple. Războiul de 30 de ani a grupat, pe de o parte, în Liga catolică, pe principii catolici, Casa de Habsburg și regatul Spaniei, opusă Uniunii evanghelice, din care au făcut parte constant sau temporar principii protestanți germani, Danemarca, Suedia, Franța, Transilvania etc., susținută, parțial, de Anglia și Imperiul otoman. Opțiunea lui Gabriel Bethlen [93] avea în vedere în primul rînd un obiectiv politico-militar esențial pentru principatul transilvan: înlăturarea definitivă a

[91] Costin, *Letopisețul*, p. 39, 40—43; *Călători străini*, vol. IV, p. 435—460, 462—472; Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983, p. 99—105; Iorga, *Studii și documente*, vol. XX, p. 53—54; Ryszard Mojewski, *Cecora Rok-1620*, Warszawa, 1970.

[92] Costin, *Letopisețul*, p. 55—60; Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 241; I. Corfus, *op. cit.*, p. 107—108; Leszek Podhorodecki, *Kampania chocimska 1621* r., I—II, în „Studia i Materyali do Historii Wojskowości", X2, XII, Warszawa, 1964, 1965.

[93] Petru Bunta, *Gabriel Bethlen*, București, 1981; Lajos Demény, *Bethlen Gábor és kora*, București, 1982.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

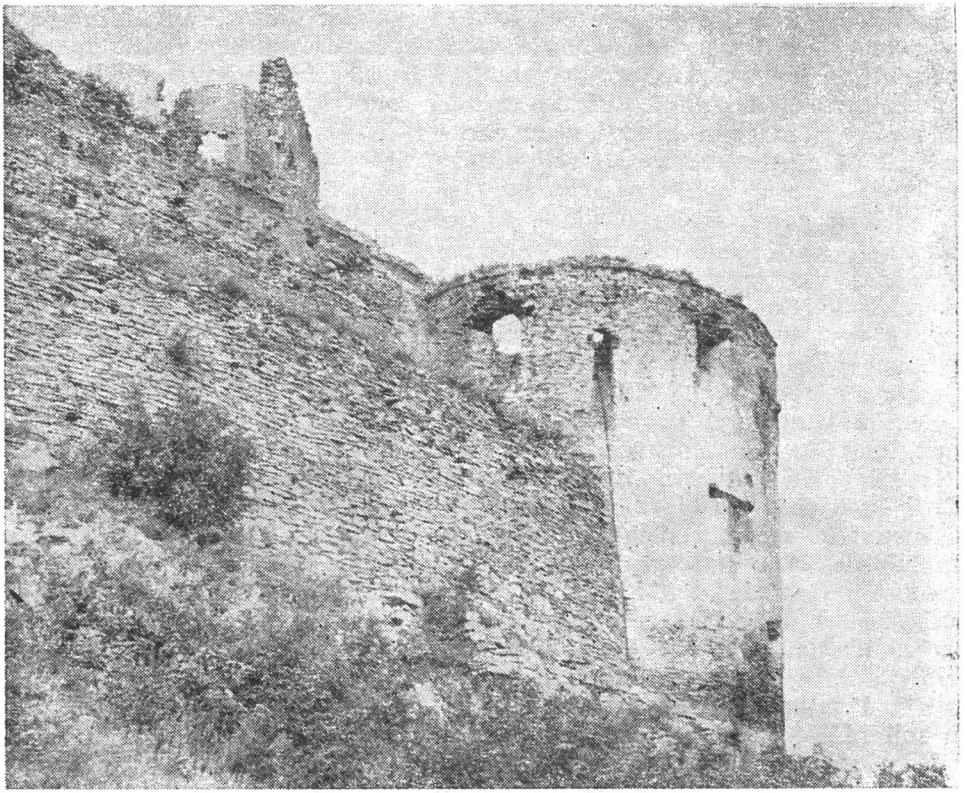

Turn și fragment din a doua incintă a cetății Deva construită în vremea lui Gabriel Bethlen (fototeca Editurii Meridiane)

ameninţării Imperiului habsburgic de la frontiera nord-vestică, o permanenţă a istoriei ţării în secolul al XVI-lea şi la începutul celui de-al XVII-lea.

Participarea militară a oastei transilvane, sprijinită de puternice detaşamente din principatele române extracarpatice, la Războiul de 30 de ani s-a concretizat în trei etape — 1619—1622, 1623—1624, 1626 —, cuprinzînd mai multe campanii [94]. Păcile de la Nikolsburg, azi Mikulov (6 ianuarie 1622), Viena (8 mai 1624) şi Bratislava (20 decembrie 1626) recunoşteau stăpînirea princiară transilvană asupra celor şapte comitate din Partium, frontiera nord-vestică fiind larg asigurată. Ţara Românească Transilvania devenea principala putere militară din Europa centrală în stare să paralizeze iniţiativele strategice ale Casei de Habsburg.

Campaniile din deceniile doi şi trei ale secolului al XVII-lea înfăţişează o continuare a artei militare a vremurilor lui Mihai Viteazul, dar, în acelaşi timp, şi cîteva note deosebitoare. Efectivele angajate — între cinci şi treizeci de mii

[94] Maja Depner, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Dreissigjährigen Krieg*, Stuttgart, 1938; P. Cernovodeanu, *Transilvania şi Războiul de 30 de ani*, în SAI (XXI), 1973, p. 15—25; Cristina Feneşan, *Transilvania şi Războiul de 30 de ani*, în AIIAC, (XXVI—XXVII), 1981—1983.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de ostași — s-au evidențiat printr-o remarcabilă viteză de deplasare, datorită preponderenței trupelor de cavalerie și în ciuda convoaielor de care de provizii, muniții și echipament. Autonomia unor corpuri sau detașamente s-a materializat în cîteva sute de km parcurși într-un timp relativ scurt, realizîndu-se surprinderea inamicului.

Țările române au desfășurat în tot acest interval un efort militar de apărare, fără a exclude acțiunile militare atît pentru asigurarea defensivei la distanță, cît și, mai ales, pentru distrugerea forței de șoc a inamicului (cazul campaniilor transilvane în Războiul de 30 de ani). Sub același unghi al strategiei se cuvine o mențiune specială rolului fortificațiilor, Hotinul fiind în stare să imobilizeze în 1621 importante forțe otomane.

Poarta a acționat împotriva țărilor române cu forțele militare ale vilaietelor vecine spațiului românesc. Intervențiile acestora și rezultatele lor au scos în evidență că numai o strategie comună a țărilor române unite în luptă poate disuada și înfrînge forțele otomane, mult superioare numeric.

Diplomația principatelor române a acționat pentru încheigarea unor alianțe militare externe menite să sprijine efortul de rezistență împotriva puterilor vecine, agresoare. Poarta a fost solicitată pentru sprijinirea Țării Românești Transilvania în Războiul de 30 de ani împotriva Imperiului habsburgic, sau de Țara Românească Moldova împotriva regatului Poloniei. Cînd presiunea Porții devenea copleșitoare ea era contrabalansată prin recurgerea la alianța cu Polonia (cazul Movileștilor) ori cu Imperiul habsburgic (opțiunea lui Radu Șerban).

Participarea Transilvaniei la Războiul de 30 de ani a pus numeroase probleme ale strategiei de coaliție. Starea comunicațiilor, parametrii logistici ai vremii au făcut extrem de dificilă cooperarea cu forțele aliaților. Astfel, oastea transilvană a acționat în cea mai mare parte a timpului singură, la distanțe mari de bazele sale din țară.

În planul tactic, etapa deceniilor doi și trei ale secolului al XVII-lea se caracterizează prin două tipuri de bătălie, ambele în cîmp deschis. Cel dintîi este întemeiat pe dispozitive de luptă cu aripile manevriere, adaptat atacului. Exponenții acestui tip de bătălie au fost Radu Șerban, Gabriel Bethlen și Ștefan Tomșa. Covîrșiți de superioritatea numerică a adversarului, Constantin și Alexandru Movilă au recurs uneori la vechiul model al apărării tactice în tabăra de care de oaste, folosind și caracteristicile terenului (cazul bătăliei de lîngă Drăcșani în 1616). La un nivel aproape similar de înarmare și odată cu înmulțirea numărului gurilor de foc de cîmp acest tip de bătălie, fără linii de comunicații asigurate, nu a avut sorți de izbîndă.

Ca procedee de luptă des întîlnite sînt atacurile de flanc, simplu și dublu învăluitoare, acțiunile rapide cu corpuri de cavalerie pentru capturarea artileriei, atacul din mișcare pentru cucerirea unor obiective.

* * *

La capătul a mai bine de un deceniu și jumătate de neîncetate lupte pentru apărarea pămîntului românesc împotriva unor agresiuni sau imixtiuni din partea marilor puteri vecine, folosind variate modalități de acțiune și ripostă, îmbinînd factorul politic cu cel militar și ținînd seama în chip constant de raportul extern de forțe, instanțele de decizie din țările române au izbutit să salvgardeze atît ființa statală românească, pusă serios în pericol, cît și statutul ei internațional.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

EFORTURILE MILITARE ROMÂNEŞTI PENTRU CONTRACARAREA INTERVENŢIEI PUTERILOR STRĂINE ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB, VASILE LUPU ŞI GHEORGHE RÁKÓCZI I

CONTEXTUL INTERNAŢIONAL

Deceniile patru şi cinci ale secolului al XVII-lea au fost pentru ţările române o perioadă în care amestecul marilor puteri străine în treburile interne a continuat să se manifeste activ în pofida implicării acestora în conflicte de durată în alte zone ale Europei sau în Asia. În deceniile respective Imperiul habsburgic traversa o perioadă de criză, fiind angajat în ceea ce s-a numit Războiul de 30 de ani (1618—1648). Avînd de înfruntat adversitatea Angliei, Danemarcei, Olandei, apoi a Franţei şi Suediei, împăraţii Ferdinand II (1619—1637) şi Ferdinand III (1637—1657) de Habsburg au fost în imposibilitate să continue ofensiva în Europa sud-estică, ei căutînd să menţină poziţiile deja dobîndite. Abia după încheierea păcii westfalice (24 octombrie 1648), Habsburgii vor reveni în forţă, urmărind să-şi extindă dominaţia în sud-estul Europei în dauna Imperiului otoman.

În aceeaşi perioadă Poarta s-a aflat într-un îndelungat conflict cu Iranul (1603—1612; 1619; 1629—1639), în război cu Polonia (1620—1621) şi cu Veneţia (1645—1669). Cu toate că angajase importante forţe militare în Asia sau pe teatrul de acţiuni militare mediteraneean, Imperiul otoman a căutat să exercite în continuare o puternică influenţă politică în ţările române, apelînd, în acest scop, nu de puţine ori, la intervenţii militare directe.

Polonia, vecinul nordic şi nord-estic al statalităţii româneşti, cunoscuse o perioadă de decădere sub multiple aspecte. Autoritatea regelui fusese contestată de nobilime, îndeosebi în regiunile de margine ale regatului. Înfrîngerile înregistrate în războaiele cu Rusia (1609—1618; 1632—1634) şi cu Suedia (1621—1629), puternicele răscoale populare izbucnite — îndeosebi cea din 1630 din Polonia Mică—au favorizat secesiunea părţilor răsăritene ale regatului, prilejuită de ampla ridicare armată a cazacilor sub conducerea lui Bogdan Hmelniţki împotriva magnaţilor poloni (aprilie 1648). Pentru o scurtă perioadă de timp (1648—1654) principii români vor trebui să ţină seama de apariţia acestui nou factor politico-militar în apropierea frontierei răsăritene a spaţiului românesc — Ucraina lui Bogdan Hmelniţki. Din 1654 însă, cînd, la 8 ianuarie, rada din Pereiaslav a proclamat unirea Ucrainei cu Rusia, stăpînirea ţarilor se va instala — de-a lungul secolului al XVIII-lea definitiv — în această regiune, devenită o bază de pregătire a viitoarelor operaţii împotriva Imperiului otoman.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În acest context internațional, în care puterile vecine n-au încetat să amenințe ființa politică a statelor românești, efortul lor pentru existență de sine stătătoare, pentru păstrarea statutului extern a fost legat de domniile lui Matei Basarab (1632—1654) în Țara Românească Muntenia, Vasile Lupu (1634—1653) în Țara Românească Moldova și Gheorghe Rákóczi I (1630—1648) în Țara Românească Transilvania.

Gravitatea primejdiei externe, amintirea vie a înfăptuirii lui Mihai Viteazul vor guverna întreaga evoluție politico-militară a statelor românești în această etapă. Reconstituirea unității de luptă a țărilor române — prin dejucarea planurilor puterilor străine de intervenție în treburile interne și, în cazuri limită, prin riposte militare — avea să reprezinte, în continuare, coordonata fundamentală a acestui interval din istoria bimilenară a poporului nostru.

RESPINGEREA INTERVENȚIILOR MILITARE ALE PORȚII (1636—1639)

Matei aga din Brîncoveni, devenit Matei Basarab, a urcat pe tronul Țării Românești Muntenia în urma înfruntării cu doi exponenți fideli ai Porții, sprijiniți de trupe otomane și tătare: Leon Tomșa (octombrie 1629 — iulie 1632) și pretendentul Radu Iliaș.

După o primă încercare de înfrîngere a forțelor sprijinitoare ale lui Leon Tomșa, eșuată într-o luptă dată în apropiere de București (23 august 1631), Matei Basarab a revenit în țara românească de la sud de Carpați din Transilvania în vara anului 1632. Prezentîndu-se „țării" ca un continuator al programului politic și militar al domniei lui Mihai Viteazul, chemat de boieri „să-și vie la casa lui cu bună pace", Matei a pornit din Caransebeș la 2 august, oastea sa fiind formată din români bănățeni, conduși de voievodul Bunea („Vaida Bona"). La vestea sosirii sale, „boiarii și roșii și toată țara, cîți era preste Olt, ei toți să strînseră și merseră de să întîmpinară cu Matei aga și făcură mare sfat, socotind cum iaste țara perită și mîncată de streini și mai vîrtos de greci, și cum nu vor mai putea aștepta pre Radul vodă [Iliaș] cu atîta datorie de multă, ca să-i mai mănînce și să-i prade, ca și mai înainte" [1]. La 20 septembrie 1632, ca ales al „țării", Matei și-a făcut intrarea triumfală în București, în timp ce Radu Iliaș, pe care Poarta voia să-l impună domn, s-a văzut nevoit să se îndrepte spre Țara Românească Moldova.

Ales de „țară", ca o reacție împotriva amestecului Porții în stabilirea conducerii politice a statului, Matei Basarab a fost obligat, încă de la început, să acționeze cu fermitate pentru a-și afirma și impune legitimitatea ca domn. Încercînd în baza firmanului otoman să contracareze voința „țării", Radu Iliaș a trecut la începutul lunii octombrie frontiera munteană, cu o oaste de lefegii, fiind sprijinit de un puternic corp tătăresc. În situația în care adversarul și-a așezat tabăra în apropiere de București, „la podul Obileștilor, la Colentina, din jos de mănăstirea lui Dan dvornec" (Mărcuța) — cum relatează cronica țării —, Matei Basarab s-a pregătit de luptă, organizîndu-și dispozitivul oastei „pre marginea orașului dăspre Dudești" [2]. După o ciocnire a străjilor, la 20

[1] *Istoria Țării Românești*, p. 100.
[2] *Ibidem*, p. 102—103.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Matei Basarab, domnul Țării Românești Muntenia — detaliu al frescei schitului Crasna (fototeca Consiliului Culturii și Educației Socialiste)

octombrie, în timpul căreia lefegiii lui Radu Iliaș „fură foarte rău înfrînți", bătălia decisivă s-a desfășurat a doua zi. „Fost-au războiu mare — spune cronica — de dimineață pînă seara. Făcut-au tătarii mare năvală în multe rînduri [...], bătîndu-se tot cu săbiile goale. Și nimic nu putură folosi. Ci cînd fu în deseară [...] au fost izbînda lui Matei vodă, iar Radul vodă au dat dosul, fugind (prin pădurea Obilești) cu mare spaimă și cu capul gol" [3].

Conștient că fără reconstituirea unității de luptă a țărilor române nu se poate opune cu succes amestecului puterilor străine, prima grijă a noului domn a fost asigurarea alianței cu Țara Românească Transilvania, aceasta constituind una din coordonatele principale ale politicii sale externe. Apreciind importanța realizării frontului unic de luptă românesc, avînd ca punct de plecare alianța munteano-transilvană, el avea să spună în 1652: „de cine ne vom teme dacă țările noastre [Muntenia și Transilvania] vor păstra buna înțelegere de pînă acum? În afară de Dumnezeu, de nimeni" [4].

Matei Basarab a rămas fidel alianței cu principele transilvan, pe care l-a ajutat în toate momentele grele prin care a trecut principatul românesc intracarpatic. De aceea, pe bună dreptate, cronicarul sighișorean Georg Kraus nota că domnul muntean a fost „un vecin cinstit, i-a rămas credincios atît acestuia [lui Gheorghe Rákóczi I], cît și fiului său, Gheorghe Rákóczi al II-lea, precum și țării Transilvaniei, pînă la moartea sa" [5].

Importanța sprijinului dat de Matei Basarab Țării Românești Transilvania a fost recunoscută, după moartea voievodului, de către Ioan Köröspataki, care era de părere că dispariția lui însemna „mare pagubă" pentru țara sa — Transilvania —, deoarece „cît a trăit a fost ca o cetate de graniță, n-au putut să ne atace ușor turcii și tătarii" [6].

Consecvent politicii sale de alianță și prietenie cu țara românească intracarpatică „cinstitul și măritul voievod Matei", cum îl numea Gheorghe Rákóczi I, a încheiat, la 16 martie 1635, la Alba Iulia, un tratat cu principele

[3] *Ibidem.*
[4] I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 162.
[5] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 87.
[6] Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XIX*, București, 1971, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Transilvaniei, care-l asigura de prietenia sa și de ajutor împotriva tuturor dușmanilor, cu excepția sultanului. Gheorghe Rákóczi I declara în mod solemn: „Vrem să-i fim [lui Matei Vodă] cu bunăvoința cuvenită și cu ocrotire și împotriva voievozilor străini, după puterea noastră" [7]. Prin acest tratat, cele două state românești deveneau astfel o unitate politico-militară îndreptată împotriva amestecului Poloniei sau Imperiului habsburgic în spațiul românesc. Beneficiind și de sprijinul Porții, această unitate realizată atunci crea condiții favorabile reconstituirii frontului unitar al țărilor române, prin atragerea Țării Românești Moldova, unde domn era Vasile Lupu.

Bulă sigilară de aur din vremea lui Matei Basarab

Dacă relațiile între conducătorii Munteniei și Transilvaniei au fost bune, în schimb raporturile dintre Matei Basarab și Vasile Lupu, cu unele excepții, au purtat amprenta suspiciunii și încordării, ambii domni urmărind în taină sau deschis același scop — refacerea operei lui Mihai Viteazul, realizarea unirii țărilor române sub sceptrul lor. Se deosebeau însă prin punctele lor de vedere diferite în privința modului în care trebuie acționat, prin opțiunile lor în politica externă.

Astfel, Matei Basarab, bizuindu-se pe alianța cu principele Transilvaniei, urmărea împlinirea principalelor puncte ale programului politico-militar al domnului Unirii prin luptă împotriva Porții. El s-a arătat hotărît, cu ocazia repetatelor propuneri de colaborare militară făcute împăratului Ferdinand al III-lea, „mai bine să moară decît să înfăptuiască ceva împreună cu turcii spre paguba creștinătății" *(Se prius mori statuisse, quam aliquid in detrimentum Christianitatis cum Turcis agat)* [8]. Vasile Lupu, în schimb, urmărea același scop, apreciind că puterea externă capabilă să sprijine acest proiect și să neutralizeze celelalte două state vecine era Imperiul otoman [9].

Deosebirea de vederi dintre Matei Basarab și Vasile Lupu era expresia condițiilor internaționale în care spațiul românesc era în egală măsură amenințat de cele două puternice imperii vecine, habsburgic și otoman. Domnii români, în mod logic, trebuiau să contracareze manifestările agresive ale unuia dintre acești adversari printr-o vremelnică apropiere și realizarea unei alianțe militare cu celălalt. În contextul epocii, domnul care a dovedit mai multă luciditate politică, încercînd, cu sprijinul principelui Transilvaniei, să reconstituie frontul unic de luptă românesc, a fost Matei Basarab. Alimentate în principal de Poartă, neînțelegerile dintre el și domnul țării românești de la est de Carpați, datorate opticii diferite în atingerea aceluiași țel, au degenerat însă în conflict armat, fiind considerate de românii de dincolo și de dincoace

[7] Veress, *Documente*, vol. VIII, p. 343—344.
[8] *Hurmuzaki*, vol. IV/1, p. 676.
[9] Victor Motogna, *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în CI, nr 1—2, 1940, p. 503—504.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de Milcov ca fiind păgubitoare și străine de interesele lor. În 1639, solii lui Matei Basarab comunicau lui Gheorghe Rákóczi I: „Sărmanii moldoveni nu voiesc, dar îi mînă (Vasile Lupu — *n.n.*) cu putere la război" [10]; tot astfel, locuitorilor din Muntenia le venea greu să lupte cu „frații lor românii moldoveni" [11]. Era o realitate transpusă și în pisania bisericii din Gherghița, ridicată după lupta din 1639 de la Nenișori, de către Matei Basarab. În pisanie — așa cum a observat Nicolae Iorga — nu se face „nici o pomenire de moldoveni, ceilalți români, ci numai de Vasile individual, gînd de mare însemnătate pentru sufletul domnului român" [12].

Cît privește evenimentele politico-militare din 1653, anul principalei confruntări dintre cei doi domni, în prima fază a acesteia Matei Basarab, susținut de trupele aliate ale Transilvaniei, a urmărit înlocuirea lui Vasile Lupu cu alt domn, iar în cea de-a doua s-a desfășurat o luptă între oastea munteană ce-și apăra țara și lefegiii și cazacii trimiși de ambițiosul domn moldovean. Fapt semnificativ, în documentele prin care răsplătea oștenii ce se distinseseră în bătălia de la Finta, Matei Basarab menționa că răsplata era acordată pentru slujba dreaptă și credincioasă „în lupta cu cazacii la Finta"; la rîndul său, cronicarul muntean vorbește de „războiul căzăcesc" din 1653.

Așadar, protagoniștii contemporani erau conștienți nu numai de faptul că muntenii și moldovenii sînt unul și același popor, avînd aceleași interese și obiective, dar și că amestecul străin era acela care juca rolul principal în alimentarea unor conflicte interne. În adevăr, acțiunile ostile ale lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab au fost încurajate de Poartă, care l-a susținut totdeauna pe voievodul Moldovei împotriva domnului muntean, promițîndu-i tronul ambelor principate extracarpatice. Astfel, la 1637, sultanul l-a îndemnat direct pe Vasile Lupu să-l alunge de pe tron pe Matei Basarab, care dăduse „dovezi de nesupunere" față de dînsul; doi ani mai tîrziu, domnul Moldovei a încercat să-l înlocuiască pe tron pe Matei Basarab cu aprobarea Porții. Luptînd împotriva lui Vasile Lupu — care venea cu sprijin otoman să ocupe tronul muntean —, Matei Basarab acționa indirect împotriva Înaltei Porți.

Politica Porții de a întreține ostilitatea artificială între Muntenia și Moldova a fost sesizată de contemporani și doar ambițiile personale ale lui Vasile Lupu au făcut-o posibilă. După cum remarca Miron Costin, „era bucuroși [turcii] că să sfădesc aceste țări între sine", deoarece aceste certuri le slăbeau și le împiedicau să se unească împotriva dominației otomane într-o vreme în care Poarta avea alte probleme grele de rezolvat (războaiele cu Polonia, Persia și Veneția) [13]. O constatare asemănătoare făcea, în 1639, solia de boieri munteni trimisă de Matei Basarab la Gheorghe Rákóczi I atunci cînd afirma: „firește că turcul ar dori să ne nimicim unii pe alții, ca să se poată bucura". Solii își exprimau și cu acest prilej dorința lor de pace și de unitate între cele trei țări române pentru a face față mai ușor primejdiei externe: „dacă dorim ca țara noastră să fie una cu Moldova și mările voastre, iar domnii să se înțeleagă între sine [...] ci numai ca să putem trăi în pace" [14].

[10] *Ibidem*, p. 499.
[11] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardium*, vol. III, Brașov, 1848, p. 51.
[12] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 73.
[13] Costin, *Letopisețul*, p. 99.
[14] V. Motogna, *op. cit.*, p. 498.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

După cum rezultă din mărturiile contemporane, Poarta nu a avut niciodată încredere în Matei Basarab, ales domn de către țară, pe care sultanul a fost obligat să-l recunoască, temîndu-se de puterea militară a Țării Românești Muntenia și de alianța ei cu Țara Românească Transilvania.

Intențiile lui Vasile Lupu — date la iveală în 1635 cu ocazia unei prime încercări de a acapara tronul muntean[15] — au silit pe principii Munteniei și Transilvaniei să ia unele măsuri diplomatice împotriva sa. Astfel, la 17 septembrie 1635, Gheorghe Rákóczi I recomanda solului său la Poartă să stăruie împreună cu polonii pentru schimbarea lui Vasile Lupu, care se dovedise a fi „într-o stare de mare îngîmfare"[16]. În anul următor însă, principele transilvan a avut de făcut față încercării Porții de a-l înlocui cu Ștefan Bethlen, utilizînd forțele militare din pașalîcul de la Buda. În aceste împrejurări, Matei Basarab a fost alături de Rákóczi, îndeplinindu-și cu promptitudine angajamentele asumate prin tratatul de prietenie din 1635. Mai întîi, el a scris principelui propunîndu-și un plan comun de acțiune împotriva otomanilor. Rákóczi era sfătuit să trimită o solie la Poartă, care să arate că politica sa nu e ostilă acesteia; dacă otomanii vor totuși să-l atace, el să declare că este gata să apere libertatea țării sale, împrejurare în care Matei se angaja să-l ajute cu 8 000 de ostași (2 000 de pedestrași și 6 000 de călăreți buni); dacă Poarta ar interveni militar și în Muntenia, principele transilvan urma să coboare cu un corp de oaste peste munți și să sprijine efortul antiotoman.

În iulie 1636, Matei Basarab asigura pe solul Tholdalagy, trimis de Gheorghe Rákóczi I: „cît îmi va sta capul drept, nu-i voi lipsi măriei sale în nimic, căci, după Dumnezeu, nu am nădejde în altul decît în măria sa". Bazat și pe sprijinul domnului muntean, principele transilvan declara în septembrie 1636: „am de gînd să nu las domnia decît o dată cu viața [. . .] Mai bine să rămîie copiilor mei un nume bun după mine decît să trăiesc eu fără dînsul"[17].

Alianța dintre cele două țări românești a fost pecetluită la 3 octombrie 1636, cînd dieta Transilvaniei asigura pe Matei Basarab, „după cum cere dreptatea bunei vecinătăți", că, ținînd seama de bunăvoința dovedită de domn, „înțelegînd gîndul primejdios al turcilor în aceste vremuri turburi", era gata să-l sprijine „în orice soartă și cu orice prilej"[18].

Alianța a fost întărită la 12 octombrie, la București, de boierii, căpeteniile și slujitorii din Țara Românească Muntenia, care au promis în mod solemn: „vom sta în ajutorul și întru apărarea măritului [. . .] Gheorghe Rákóczi [. . .] împotriva tuturor dușmanilor țării sale [. . .], ori de unde ar fi ei", și aceasta „pînă la capătul vieții noastre și pînă la pierderea tuturor bunurilor noastre". Era una dintre cele mai frumoase afirmări a conștiinței unității și destinului comun ce anima românii de pe ambele versante ale Carpaților. După cum spuneau solii lui Matei Basarab trimiși la Gheorghe Rákóczi I, „nici cei mai bătrîni dintre boierii noștri nu-și aduc aminte să fi fost o legătură atît de strînsă, ca aceea de acum, știută de toate straturile țării"[19].

[15] *Ibidem*, p. 473.
[16] *Levelek es Okiratok*, p. 252.
[17] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. CLXXXIV.
[18] V. Motogna, *op. cit.*, p. 481; *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae*, vol. X, p. 117—118.
[19] V. Motogna, *op. cit.*, p. 482, 499.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Între timp, la 10 octombrie 1636, trupele transilvănene au înfrînt oastea otomană comandată de pașa de la Buda, care sprijinea pe Ștefan Bethlen, pătrunsă pe teritoriul principatului. Lupta a avut loc pe malurile Crișului, în condițiile unor ploi abundente, care, înmuind terenul, îngreuiau mult deplasările de trupe. Cronicarul otoman Mustafa Na'ima — care descrie pe larg evenimentele — susține că victoria forțelor transilvănene a fost ușurată de zvonul răspîndit în tabăra otomană că aceasta va fi atacată, noaptea, de oștile lui Rákóczi; ca urmare, „oastea înspăimîntată, părăsindu-și caii și bagajele, a rupt-o la fugă [. . .] pîlcuri după pîlcuri". Mulți luptători otomani s-au împotmolit în mlaștini, unde au fost uciși sau luați prizonieri. Cronicarii otomani recunosc că „au scăpat puțini oameni"; „din cei rămași, unii au murit ca martiri, iar alții au pierit în mlaștini; cei mai mulți au căzut prizonieri; cei care erau bogați au scăpat cu timpul, dînd avuții" [20]. Potrivit însă informațiilor lui Georg Kraus, comandantul otoman a renunțat la expediție și pentru că „se temea ca Matei, fiind prieten cu Rákóczi, să nu pornească cumva din Țara Românească pe urmele lui și să-i facă pagube, lucru care s-ar fi întîmplat dacă ar mai fi zăbovit" [21].

Fără să participe direct la luptă, Matei Basarab a ușurat mult victoria obținută de trupele conduse de Rákóczi, ținînd pe loc pe Kenaan pașa, cumnatul sultanului, care primise misiunea să atace Țara Românească Transilvania dinspre sud. Acesta a trecut Dunărea în septembrie 1636 „cu mulțime de turci", urmînd să se deplaseze spre Transilvania, dar Matei Basarab, „prinzînd de veste, îndată au strîns toate oștile țării, stînd toți înarmați, în zi și în noapte, lîngă domnul lor". Demonstrația aceasta de forță a impresionat puternic pe Kenan pașa, care, „deacă au văzut că nu-i vor strica nimic, ei s-au întors iar înapoi" [22].

La 2 decembrie 1636, după victoria de la Salonta și în urma unor negocieri, Gheorghe Rákóczi I a obligat Poarta să-i recunoască domnia pe viață. Principele transilvan se obliga în schimb să nu încheie alianță cu Imperiul habsburgic și nici cu Polonia.

Solidaritatea de luptă între țările române Transilvania și Muntenia în fața pericolului otoman s-a manifestat din nou în cursul anului 1637. Socotind primejdioasă pentru planurile sale unitatea de acțiune politico-militară a celor două țări române, Poarta a încercat să-l înlăture de la domnie, prin forță, pe Matei Basarab. În acest scop a recurs la binecunoscutul mijloc al diversiunii interne, speculînd ambițiile personale ale lui Vasile Lupu. Acestuia i s-a promis, ca „recompensă" pentru o acțiune militară în Țara Românească Muntenia, că tronul acesteia va reveni fie fiului său, fie unuia dintre frați.

Reprezentanți diplomatici europeni la Istanbul știau că dregătorii Porții își ascundeau adevăratele scopuri față de Matei Basarab, care se hotărîse să se opună cu armele. Într-un raport contemporan se afirma că: „principele Valahiei, socotit aici răzvrătit și unit cu principele transilvănean, s-a arătat gata de a voi să se mențină cu spada, în cazul cînd s-ar voi înlocuirea sa" [23]. În capitala Imperiului otoman se hotărîse, potrivit raportului din 17 octombrie

[20] *Cronici turcești*, vol. III, p. 81—83.
[21] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 97—98.
[22] *Istoria Țării Românești*, p. 108.
[23] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. CLXXXVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

al ambasadorului olandez, să se „pună mîna cu dibăcie și fără vărsare de sînge pe domnul muntean care e aici [la Poartă] foarte mult bănuit și urît, pentru prea mare înțelegere cu principele Rákóczi" [24].

Atras de promisiunile Porții, Vasile Lupu a declanșat în primele zile ale lunii noiembrie 1637 o intervenție militară în Muntenia. În aceste condiții, Matei Basarab a cerut sprijin principelui transilvan. A fost elaborat un plan de campanie care își propunea nu doar înfrîngerea oastei conduse de Vasile Lupu, dar și înlocuirea sa pe tronul Moldovei. Planul stabilit de aliați prevedea ca oastea munteană, sprijinită de trupe transilvănene, să oprească trupele conduse de Vasile Lupu, în timp ce un alt corp de oaste din Transilvania urma să treacă munții, să pătrundă în Moldova și să instaleze ca domn la Iași pe Ioan Movilă [25].

Conflictul s-a rezumat însă, în cele din urmă, la o simplă ciocnire a avangărzilor oștilor lui Matei Basarab și Vasile Lupu desfășurată pe malul rîului Rîmna (noiembrie 1637). Poarta, care se temea de izbucnirea unui război în care ar fi avut de înfruntat forțele armate unite munteano-transilvane, a fost nevoită să renunțe la planul militar inițial. Sultanul a preferat să recurgă la armele diplomației, reușind să-l convingă pe principele Transilvaniei să nu mai întreprindă vreo acțiune militară [26], recunoscîndu-l, în același timp, pe Matei Basarab ca domn legitim al Țării Românești Muntenia.

Ca și în anul precedent, unitatea de luptă a Munteniei și Transilvaniei se dovedise eficientă, acționînd, de această dată, ca un descurajant al unei intervenții militare a Porții. Era evident că Imperiul otoman considera că nu se poate confrunta cu sorți de izbîndă potențialului militar al țărilor române, așa cum demonstrase anterior Mihai Viteazul.

Aceleași împrejurări au determinat factorii de conducere politică ai țărilor române să elimine orice posibilitate de utilizare a diversiunii interne de către puterile străine. În acest scop, în 1638, Gheorghe Rákóczi I a acționat pentru împăcarea domnilor Moldovei și Munteniei, care trebuiau să se considere „ca niște frați den aceeași mamă" [27], împotrivindu-se împreună tuturor dușmanilor lor. Tratativele au avut loc în septembrie 1638, dar nu s-a putut ajunge la nici un rezultat, deoarece Vasile Lupu a pus condiții inacceptabile. În această situație, Gheorghe Rákóczi I a recurs la tratate bilaterale, reînnoindu-l la 23 octombrie 1638 pe cel existent cu Matei Basarab și încheind peste trei zile un „pact sau confederație" *(pactum sive confederatio)* și cu Vasile Lupu, întărit printr-un act solemn de mitropolitul și boierii Țării Românești Moldova, care-l asigurau pe principe că vor păstra relații de prietenie și bună vecinătate. Rákóczi promitea să nu fie dușmanul lui Vasile Lupu, iar acesta să nu atace pe Matei Basarab fără știrea sa („Vasile vodă fără știrea și învoirea noastră să nu plece nici într-un chip și sub nici un cuvînt cu război asupra lui Matei vodă sau a țării lui") [28]. Astfel, principele transilvan a reușit momentan, prin abilitate diplomatică, să stăvilească amestecul otoman în relațiile dintre țările române.

Un an mai tîrziu însă, Vasile Lupu a încercat din nou să-l alunge din scaunul domnesc pe Matei Basarab. Promițînd Porții că va ridica tributul

[24] *Ibidem*, p. 203—204.
[25] *Călători străini*, vol. V, p. 132
[26] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 97.
[27] Veress, *Documente*, vol. X, p. 38—39; V. Motogna, *op. cit*,. p. 490—493.
[28] Tőrők-magyarkori államokmánytár, vol. III, Pest, 1866 p. 26—29.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

pe care îl plăteau cele două state românești în cazul în care îl va sprijini în acțiunea de instalare a fiului său Ștefăniță la București, Vasile Lupu a provocat de fapt o intervenție otomană în Țara Românească Muntenia. Amenințînd cu transformarea țării în pașalîc printr-o acțiune militară conjugată, otomano-tătară, Poarta a cerut Sfatului Munteniei înlocuirea lui Matei Basarab. Cererea ultimativă a Porții adresată Sfatului țării românești de la sud de Carpați este caracteristică în epocă prin faptul că din conținutul ei se evidențiază procedeele marilor puteri de intervenție în treburile interne ale altui stat prin amenințarea cu folosirea forței: „Eu sultanul Murad Ali Osman, Împăratul, poruncesc vouă, vlădică, vornic, logofăt, păharnic, celorlalți boieri și staturilor țării; iată am dat domnia lui Lupu; să-l primiți ca să stăpînească asupra voastră, căci aceasta este voința mea. Iar dacă veți fi împotrivă și nu veți împlini porunca mea, să știți că nu veți rămînea nepedepsiți. Eu sînt acela care din temelii am răsturnat Bagdadul; sînt îndurător către cei vrednici, dar, pe cine vreau, îl șterg de pe fața pămîntului. Iată hanul tătarilor privește în sus ca șoimul, ca să pornească în contra cui îi poruncesc. Am să vă pustiesc de pe pămînturile voastre și să trimit acolo să locuiască turci, iar în bisericile voastre am să pun hogi" [29].

În încercarea de a izola Țara Românească Muntenia, concomitent cu emiterea acestui ultimatum, Poarta a somat pe principele Țării Românești Transilvania să nu intervină în sprijinul lui Matei Basarab [30].

Sigur de izbîndă, Vasile Lupu a pornit din nou cu un corp de oaste împotriva vecinului său, „cu mai bună pregătire" decît în 1637, cu „pedestrime și cu pușți" — după cum spune Miron Costin —, voievodul moldovean fiind sprijinit în acțiunea sa și de tătari.

În fața primejdiei ivite, Matei Basarab a trecut la organizarea rapidă a apărării țării. Între timp, la 22 noiembrie 1639, Vasile Lupu ajunsese cu trupele la Focșani, unde se și intitula „domn al Moldovei și al Țării Românești" [31], evidențiind intenția de a uni prin persoana sa cele două principate. Pentru a nu lăsa nici o îndoială asupra planurilor sale, el își confecționase și un sigiliu cu stema unită a celor două țări. Gestul nu era nici singular, nici neobișnuit, numai că domnul Țării Românești Moldova urmărea să izgonească de pe tron pe un voievod considerat „rebel" de Poartă, cu sprijinul și în folosul acesteia, care și-ar fi întărit astfel dominația asupra celor două țări. Este marele adevăr pe care nu a reușit să-l înțeleagă Vasile Lupu, pe care l-au înțeles însă toți supușii lui Matei Basarab, opunîndu-i o dîrză rezistență. Nefiind primit, așa cum se așteptase, cu aclamații, Vasile Lupu a înaintat cu prudență pînă la apa Prahovei, oprindu-se în satul numit Ojogeni (sau Nenișori). Aici a făcut sfat asupra modului cum urma să se desfășoare lupta, ținînd seama că „trecătorile apelor și locurile închise de păduri de pen toate părțile și de bîhnișuri" nu erau favorabile unei ample desfășurări de forțe. El știa că Matei Vodă în astfel de locuri „poftește să dea războiu, fiind oștile mai tare hiecare la locul său și la strîmtori, împotriva oștilor celor streine hiecîndu cei de loc sîntu mai tari" [32].

[29] V. Motogna, *op. cit.*, p. 498; *Hurmuzaki*, vol. VIII, p. 483.

[30] I. Lupaș, *Politica lui Matei Basarab*, în *Studii. Conferințe și comunicări istorice*, vol. I, București, 1924, p. 154—155.

[31] C. Velichi, *Vasile Lupu ca domn al Moldovei și Țării Românești*, în RI, 1936, p. 101—103.

[32] Costin, *Letopisețul*, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În consecință, Vasile Lupu a încercat să atragă oastea munteană peste Prahova, într-o regiune de cîmp, „pentru a o copleși apoi prin numărul lor și prin meșteșugul de călăreți sprinteni al tătarilor". Matei și-a păstrat însă oastea la adăpostul taberei și, în momentul în care tătarii și lefegiii lui Vasile Lupu s-au dispersat „în jacuri, în podgorii, pe supt munți", a hotărît să-și treacă repede oastea peste rîul amintit, „drept în preajma Ojogenilor, unde era Vasile vodă cu corturi". Ca să ușureze traversarea trupelor, fiecare călăreț a luat „după sine" cîte un pedestraș, astfel încît apa Prahovei a fost trecută repede. Într-o ordine desăvîrșită, oastea munteană, desfășurată în dispozitiv de luptă, a înaintat spre tabăra forțelor lui Vasile Lupu, atacînd-o prin surprindere. Era 3 decembrie 1639.

Întrucît forțele sale erau răspîndite, domnul Moldovei nu a putut organiza apărarea, astfel încît oștenii săi „mai mult de gătire la fugă îndată au stătut, nu de război. Și așea spîrcuită oastea și fără nice o tocmală, au plecat și Vasilie vodă fuga și toată oastea [. . .] lăsîndu-și corturile și puștile (tunurile) și pedestrimea toată pre mîna lui Matei vodă" [33].

Printr-un atac rapid, executat prin surprindere asupra unei oștiri intrate în derută, Matei Basarab a obținut o victorie evidentă. Pentru a doua oară Vasile Lupu a fost învins și silit să fugă din Țara Românească Muntenia. Prin forțele țării, Matei Basarab a reușit să respingă intervenția militară efectuată de Poartă, care speculase ambițiile personale ale domnului Moldovei. Această victorie a întărit poziția Țării Românești Muntenia față de Imperiul otoman, obligat să-l recunoască, din nou, ca domn pe Matei Basarab (martie 1640).

Evenimentele politico-militare care s-au derulat în spațiul românesc în anii 1636—1639 scot în evidență primejdia externă cu care se confrunta statalitatea românească. Astfel, se constată tendința tot mai accentuată a Porții de a-și subordona politic cele trei state românești, utilizînd în acest scop atît intervenția militară, cît și amenințarea cu forța sau diversiunea internă — instrumentar specific politicii imperialiste, de dominație a unei mari puteri. Prăbușirea încercărilor succesive ale Imperiului otoman — în 1636 și 1637 intervenția militară directă fiind înfrîntă, iar amenințarea cu folosirea forței în 1639 eșuînd — de a-și consolida dominația asupra statelor românești a evidențiat hotărîrea fermă a acestora de a ființa de sine stătător politic, de a-și consolida statutul lor pe plan internațional.

Rezistînd cu succes tendințelor unei mari puteri străine de a limita grav statutul internațional al țărilor române — utilizînd în acest scop atît forța militară, cît și arma diplomației —, statalitatea românească și-a probat și în acest interval trăinicia, fiind o prezență distinctă pe continentul european.

COORDONAREA POLITICII ȚĂRILOR ROMÂNE ȘI ÎNCHEGAREA UNEI NOI COALIȚII ANTIOTOMANE.

În anii 40 ai secolului al XVII-lea evenimentele politice și militare în care au fost implicate țările române au purtat din nou amprenta tendințelor de dominație etalate de puterile străine. Și, față de acestea, din nou, s-a manifestat năzuința lor către unitate, factor care, așa cum se vădise de atîtea ori în trecut, limita puternic ingerința statelor vecine în evoluția țărilor române.

[33] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

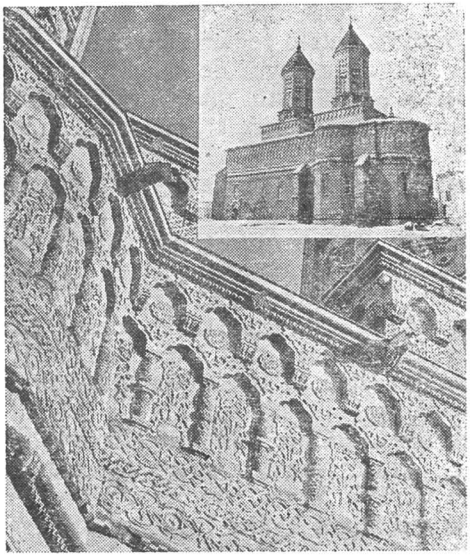

Vasile Lupu, domnul Ţării Româneşti Moldova — după o gravură de epocă — şi ctitoria sa Trei Ierarhi din Iaşi (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Atît de evidentă a fost tendinţa către unitatea politică românească încît uneori puterile vecine au căutat să folosească în propriul lor folos această realitate. Astfel, într-un raport din 1640 către împăratul Ferdinand al III-lea se arăta că sultanul dorea să-l facă pe Vasile Lupu domn peste cele trei ţări române *(tres Provincias istas christianas, Transilvaniam, Moldaviam ac Transalpinam, sibi suisque dari postulavit)* [34].

Sesizînd această orientare a Porţii, la 14 ianuarie 1643, Vasile Lupu, mînat de interese personale, a intervenit la Istanbul, solicitînd să fie sprijinit în realizarea planului său, care prevedea ca tronul muntean să revină fratelui său Gavril sau ginerelui său Jan Radzywill, el însuşi urmînd să treacă în Ţara Românească Transilvania, unde populaţia — în majoritate românească — avea să se ridice cu siguranţă, ca în vremea lui Mihai, împotriva magnaţilor maghiari. Trecerea deosebită de care se bucura domnul Ţării Româneşti Moldova la Poartă fusese sporită de faptul că, prin intervenţia sa, ţarul Rusiei nu a ajutat cu trupe pe cazacii zaporojeni, înlesnind astfel reocuparea Azovului de către otomani.

Se înţelege atunci că, în faţa unor asemenea planuri şi ameninţări, Matei Basarab a trebuit să ia măsuri de apărare. În decembrie 1641, rezidentul habsburgic la Poartă aflase din mediile diplomatice de la Istanbul că domnul muntean avea mare încredere în puterea sa militară şi că era hotărît să reziste Imperiului otoman dacă acesta l-ar fi atacat, mai ales că, în cazul în care otomanii — angajaţi militar şi la frontiera asiatică — ar fi vrut să pornească împotriva lui, nu dispuneau de mai mult de 20 000 de oşteni din Rumelia şi din Dobrogea, efective cărora le-ar fi putut face faţă cu oştirea sa. Pe de altă parte, se spunea că Poarta se temea de Matei Basarab, deoarece acesta putea să devină un al

[34] *Călători străini*, vol. V, p. 134.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

doilea Mihai Viteazul, datorită calităților sale, recunoscute, de comandant militar.

În același timp, Matei Basarab se bizuia pe tratatul de alianță încheiat cu principele Țării Românești Transilvania în 1640 — reînnoire a celui mai vechi — referitor la cooperarea militară a celor două părți în cazul unor agresiuni externe în condițiile recunoașterii suzeranității Porții [35].

Conform acestor clauze de cooperare militară, Matei Basarab a sprijinit acțiunile lui Gheorghe Rákóczi I în cadrul Războiului de 30 de ani. La 16 noiembrie 1643, principele transilvan semnase tratatul prin care se angaja să intre în acest război alături de Suedia și Franța împotriva Imperiului habsburgic. Matei Basarab, credincios tratatelor bilaterale, l-a ajutat din nou pe principele Gheorghe Rákóczi în martie 1644, cînd i-a trimis în sprijin 1 000 de curteni, sub comanda postelnicului Constantin Șerban, viitorul domn, care au luptat în condițiile grele ale unei ierni tîrzii împotriva trupelor habsburgice. Campania a durat cîteva luni, dînd prilej oștilor române să-și dovedească priceperea în luptă. De pildă, cînd generalul imperial Homonnay, „care avea o oaste aleasă" — inclusiv mercenari poloni —, se pregătea să atace cetatea Jeszénö, „înainte ca ostașii lui Homonnay să se așeze bine pentru noapte, curtenii i-au atacat pe neașteptate la 16 iulie și i-au pus pe fugă; 200 de oameni au fost uciși și mulți polonezi prinși" [36].

Campania lui Gheorghe Rákóczi I a ținut din primăvară pînă în toamna lui 1644, timp în care au avut loc numeroase lupte descrise pe larg de Georg Kraus. Acestea s-au desfășurat la Kosiče (Cașovia), localitate cucerită de trupele transilvănene la 11 martie, cînd au pus pe fugă circa 14 000 de soldați imperiali, la Plautsch, Jeszénö, Széchény, Liptó, Fülek, Regecz, Szendrö, Putnak etc. În noiembrie au început tratativele de pace între Imperiul habsburgic și Gheorghe Rákóczi I, iar în august 1645, prin pacea de la Linz, Țării Românești Transilvania i-a fost recunoscută stăpînirea comitatelor Borsod, Abauj, Zemplen, Ugocsa și Bereg, Satu Mare și Szabolcs.

În condițiile internaționale complicate ale momentului, cînd atît Poarta cît și Imperiul habsburgic manifestau pronunțate tendințe expansioniste asupra statelor românești, s-a produs și concilierea între Matei Basarab și Vasile Lupu. Împăcarea a fost realizată prin intermediul a doi cărturari de frunte ai celor două țări: mitropolitul Varlaam al Moldovei și logofătul Udriște Năsturel; cei doi și-au manifestat cu claritate, fiecare în felul propriu, conștiința de neam a românilor, realitate care trebuia să primeze față de neînțelegerile dintre conducătorii lor politici. Avînd convingerea că fac parte din același neam, celor doi învățați nu le-a fost greu să alcătuiască „actul de frăție", al cărui text nu ni s-a păstrat însă. Datarea tratatului se poate face — după relația misionarului Bandini — în preajma zilei de 10 decembrie 1644.

Momentul a devenit favorabil pentru reluarea luptei antiotomane pe baza unității de acțiune militară a celor trei țări române. Domnii Munteniei și Moldovei încheiaseră ostilitatea lor îndelungată, iar Transilvania era aureolată de victorile obținute împotriva oștilor imperiale.

În aprilie 1646, slugerul Gheorghe Ștefan — trimisul lui Vasile Lupu — a discutat cu cercurile conducătoare transilvane planul unei campanii împotriva Imperiului otoman, la care ar fi putut participa 30 000 de oșteni din

[35] Veress, *Documente*, vol. X, p. 73—75; Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 214, 217—222.

[36] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Moldova și 20 000 din Muntenia și la care s-ar fi raliat și regele Poloniei. În același timp, la 22 aprilie 1647 s-a reînnoit pactul de bună vecinătate între principele Transilvaniei și domnul Munteniei. Drept urmare, cînd, în același an, 1647, s-a ajuns la o tensiune între principele Rákóczi și Poartă, ocazionată de pretențiile otomane pentru mărirea tributului, Matei Basarab l-a îndemnat pe principele transilvan la rezistență, spunîndu-i să nu se teamă de otomani, căci, dacă vine sultanul, el, deși bătrîn, este gata să ia comanda oștirii și să meargă împotriva dușmanului comun. Mai mult, domnul român s-a arătat hotărît să contribuie și la eliberarea popoarelor din sudul Dunării de sub stăpînirea otomană[37]. În acest sens, a avut o convorbire și cu vicarul patriarhal Angelo Petrica da Sonnino, care elaborase, în 1640, un plan de cruciadă antiotomană, prilej cu care Matei Basarab și-a exprimat regretul că principii creștini ai Europei au uitat soarta popoarelor aflate sub tirania otomană. Împreună cu Vasile Lupu, el se arăta gata să se ridice împotriva cotropitorilor, dacă ar fi fost ajutați de principii creștini. Un lucru este sigur — relata Sonnino: „cei doi domni sînt totdeauna gata a se răscula împotriva turcilor dacă ar fi încurajați și ajutați", fiecare putînd „ridica, la primul sunet de goarnă, 25 000 de soldați, și deoarece cele două provincii se află abia la o distanță de 15 zile de Constantinopol, pot să ridice armele contra turcilor, spre marea pagubă a acestora"[38].

Constantin Șerban — frescă de epocă

Lipsit de sprijin din partea celorlalte puteri interesate (în primul rînd Imperiul habsburgic, Polonia și Veneția), Matei Basarab nu și-a putut realiza însă dorința. Într-o scrisoare din 11 iunie 1650 a ambasadorului venețian la Poartă se arăta că planul unei ridicări generale împotriva otomanilor era mai vechi; bulgarii trimiseseră mai multe solii la regele Vladislav al IV-lea al Poloniei, ultima în 1646, arătînd că sînt gata să se ridice la luptă și să se unească cu principii din Moldova și Muntenia „care conspiră pentru aceeași acțiune[39].

Continuînd să promoveze aceeași politică agresivă și de dictat, Poarta și-a accentuat în anii următori intervenția în țările române, urmărind în continuare destabilizarea situației politice. Astfel, în ianuarie 1650 oficialitățile

[37] *Călători străini*, vol. V, p. 121.
[38] *Ibidem*, p. 58—59; Iorga, *Studii și documente*, vol. XX, p. 199.
[39] N. Iorga, *Polonais et Roumains. Relations politiques, economiques et cultureles*, București, 1921, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

otomane au exercitat o puternică presiune asupra domnului muntean, cerînd sume de bani suplimentare sub ameninţarea forţei. Bizuindu-se pe tratatul de alianţă cu Ţara Românească Transilvania, reînnoit la 18 februarie 1650 de Matei Basarab cu succesorul lui Gheorghe Rákóczi I (mort la 10 octombrie 1648), domnul muntean s-a hotărît să reziste pretenţiilor Porţii. Rezidentul imperial la Istanbul susţinea că Matei Basarab era hotărît să se apere la nevoie

Ţeava unui tun — turnată în 1641 — aflat în dotarea trupelor Ţării Româneşti Transilvania în vremea lui Gheorghe Rákóczi I

cu armele, bazîndu-se pe sprijinul ţării şi al oştirii sale, cît şi pe prietenia cu noul principe al Transilvaniei, Gheorghe Rákóczi al II-lea (1648—1660).

Un nou şi grav pericol s-a conturat asupra Ţării Româneşti Moldova în toamna aceluiaşi an 1650. Tătarii s-au aliat cu cazacii şi au pornit „cu mare taină spre Nistru". Sosind — arată Miron Costin — la frontiera Moldovei, „îndată au împărţit oastea, o samă de la Soroca, direpţ spre părţile Sucevei, altă samă spre Orhei şi Lăpuşna, păn-în Prut, oastea tătărască cu căzaci amestecată" a ars şi prădat „satele, oraşele toate", luînd prăzi şi robi „fără număr". După opinia cronicarului, prada din toamna anului 1650 a fost „cu puţin mai mică" decît aceea luată de otomani după înfrîngerea lui Ion Vodă cel Viteaz în vara anului 1574 [40].

În acelaşi timp, principatul românesc est-carpatic a avut de înfruntat invazia formaţiunii politice create prin secesiunea provinciilor sud-estice ale Poloniei, aflată sub conducerea hatmanului Bogdan Hmelniţki. Vasile Lupu descrie într-o scrisoare către sultan intervenţia cazacilor în Moldova, arătînd, printre altele, că aceştia „au cutreerat-o, dînd foc şi pîrjol, omorînd şi jefuind, prădînd şi despuind, pustiind şi nimicind cu mult mai îngrozitor şi decît tătarii" [41].

Invaziile succesive suferite de Ţara Românească Moldova l-au convins pe Vasile Lupu că Poarta, care încurajase acţiunea tătarilor, reprezintă pericolul cel mai de seamă pentru existenţa de sine stătătoare a statalităţii româneşti. În decembrie 1650, solul Veneţiei la Istanbul relata că, întrucît nu primea sprijin de la sultan contra tătarilor, Vasile Lupu „încerca să facă o ligă" cu principele Transilvaniei şi domnul Munteniei „spre a se elibera cu toţii de tributul ce-l plătesc Porţii" [42].

[40] Costin, *Letopiseţul*, p. 121—122; *Călători străini*, vol. V, p. 491. După cum menţiona însuşi Vasile Lupu într-un document din 12 august 1651, tătarii lui Galga sultan şi cazacii lui Hmelniţki „au prădat şi au ars ţara noastră a Moldovei din Nistru pînă la munte şi tîrgul nostru Iaşi şi tîrgul Suceava" (Arhivele Statului, Bucureşti, m-rea Barnovschi, II/3).

[41] Hurmuzaki, *Fragmente*, vol. III, p. 195; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 143.

[42] *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Eforturile pentru reînchegarea unității de luptă a celor trei țări române s-au multiplicat sub incidența acestor pericole externe, în care Poarta se profila ca principalul protagonist. Începutul l-a făcut Matei Basarab, care, la 25 aprilie 1651, a încheiat un nou tratat cu Gheorghe Rákóczi al II-lea, în care se prevedea, în chip expres, că principele îl va ajuta în cazul cînd otomanii ar călca „convențiile pe care domnul și țara sa le au cu Poarta otomană" [43]. Încheierea noului tratat era o recunoaștere a faptului că Țara Românească Muntenia se bucura de autonomie pe baza înțelegerilor cu Imperiul otoman. Totodată, Matei Basarab a luat o serie de măsuri de apărare împotriva amenințărilor tătărești. În mai 1651, aflat în Moldova, solul suedez Johann Mayer afirma că la Tîrgul de Floci domnul muntean concentrase 15 000 de oameni pentru pază împotriva tătarilor și că îl asigurase pe Vasile Lupu că „nu vor încerca nici cel mai mic lucru împotriva lui" [44]. Două luni mai tîrziu se știa la Poartă că Matei Basarab „își ține trupele mereu gata de luptă", temîndu-se de năvala cazacilor și tătarilor [45].

Astfel, vreme de mai bine de șase ani țările române au acționat unite împotriva pericolelor externe, strîngînd legăturile politice reciproce, sprijinindu-se, concertîndu-se în ripostele diplomatice sau militare date intervențiilor străine. Multiplicarea amenințărilor care vizau spațiul românesc — otomană, la sud, vest și sud-est, tătară și căzăcească la est — au impus obiectiv conducerii politice a țărilor române să încerce reînchegarea frontului de luptă comun, singura pavăză redutabilă în fața agresiunii externe. Era un efect al obiectivelor unice urmărite de societatea românească în ansamblul ei: păstrarea ființei politice, evitarea anexării la una sau alta din puterile vecine expansioniste.

Consecința cea mai importantă a unității de acțiune politică și militară a țărilor române în acest interval a fost asigurarea continuității prezenței lor ca state distincte pe harta Europei.

Bătălia de la Finta (27 mai 1653). La începutul anului 1653 evenimentele politico-militare în toate cele trei țări române au căpătat o altă turnură. Planurile lui Vasile Lupu, domnul Țării Românești Moldova, de a constitui o uniune dinastică a celor trei țări române au fost din nou puse pe tapet. Domnul moldovean încerca astfel să fructifice în propriul folos ceea ce se realizase în anii anteriori: unitatea de acțiune politico-militară a țărilor române în fața amenințărilor externe. Această orientare a fost deosebit de dăunătoare, creînd temporar fisuri în cadrul legăturilor reciproce între țările române, slăbindu-le capacitatea de rezistență comună în fața agresiunii străine și stimulînd amestecul extern.

Vasile Lupu urmărea să ajungă principe al Transilvaniei, să lase domnia Moldovei lui Timuș Hmelnițki, fiul hatmanului cazacilor, iar în Muntenia să pună domn pe unul din frații săi. Trimițînd — spune cronicarul G. Kraus — „mari daruri și plocoane" împăratului habsburg și pașei de Buda și bazîndu-se pe sprijinul lor, Vasile Lupu făcuse planul „să-i atace cu ajutorul cazacilor, la o anumită dată, pe principele Rákóczi și pe Matei vodă, izgonindu-i pe amîndoi din țările lor" [46].

[43] *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae*, vol. XI, p. 134.
[44] *Călători străini*, vol. V, p. 449.
[45] Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, p. 208,
[46] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 152—153.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Informați asupra intențiilor lui Vasile Lupu, conducătorii țărilor române Transilvania și Muntenia au hotărît să devanseze acțiunea acestuia și să-l înlăture de la tron. În acest scop ei au intrat în legătură cu marele logofăt al Moldovei, Gheorghe Ștefan. După ce acesta a acceptat să intre în conjurația ce urmărea îndepărtarea lui Vasile Lupu de pe tron, cei doi principi „au gătit în taină oștile și le-au trimis în Moldova" [47], la 25 martie 1653, obligîndu-l pe domnul care se dovedise un factor perturbator al tradiționalelor relații de prietenie și alianță dintre țările române să se refugieze la Hotin; de aici l-a chemat în grabă în ajutor pe Bogdan Hmelnițki cu cazacii săi [48].

Astfel, pentru a-și salva tronul, Vasile Lupu recurge la un mijloc extrem de periculos și dăunător în cel mai înalt grad intereselor românești în ansamblu: chemarea în țară a unor oști străine. Pe lîngă sprijinul solicitat hatmanului cazacilor, Vasile Lupu nu și-a ascuns intenția de a supune Poloniei Moldova în momentul în care va recupera tronul, precum și celelalte două țări române, Muntenia și Transilvania [49]. Ambițiile și orgoliul fostului domn lezau profund interesele țării, loveau în unitatea de luptă românească împotriva invaziilor și ingerințelor puterilor vecine. Planurile lui Vasile Lupu, corespunzînd obiectiv intereselor Porții, au fost sprijinite de această putere, dornică să mențină țările române dezbinate.

Între timp, la 3 aprilie 1653, Gheorghe Ștefan și-a făcut intrarea în capitala Țării Românești Moldova, însoțit de o parte din oastea aliată. Neîmpăcîndu-se însă cu noua sa situație, avînd sprijinul trupelor căzăcești, comandate de Timuș Hmelnițki, Vasile Lupu a pornit de la Hotin spre Iași. În lupta care s-a desfășurat la Popricani (10 km nord Iași) Vasile Lupu a ieșit biruitor, obligîndu-l pe Gheorghe Ștefan să se retragă în Muntenia.

Odată ajuns la Iași, Vasile Lupu, bizuindu-se pe oștile căzăcești și pe concursul Porții, a început de îndată pregătirile militare împotriva lui Matei Basarab, deși „o samă de boieri" [50] îl sfătuiau să renunțe la asemenea planuri. După cum scria Miron Costin, domnul Moldovei a făcut „mare gătire [de oaste]". Dar, cu toate măsurile luate, Vasile Lupu nu a reușit să strîngă „pînă la marginile țării" decît cca 8 000 de oameni [51].

Înaintarea spre Muntenia a forțelor militare conduse de Timuș Hmelnițki a fost întîrziată cîteva zile la malurile Siretului, unde apele veniseră mari, fiind necesară construirea unui pod de vase pentru ca trupele să poată traversa rîul. Odată trecute peste cursul de apă s-a continuat marșul, oștenii lui Timuș Hmelnițki ajungînd pînă la Focșani, unde au dat pradă focului unele clădiri și bunuri, provocînd mari pagube orașului.

Urmărind cu atenție mișcările adversarilor săi, Matei Basarab a încercat să oprească sau să întîrzie înaintarea trupelor care-l sprijineau pe Vasile Lupu. În acest scop, a poruncit marelui spătar Dinicu Buicescu „să strîngă toată oastea de la marginile țării sale, să hie la hotar între țări de straje" [52]. Împreună cu Dinicu Buicescu se afla și Gheorghe Ștefan cu 300 de oșteni „într-ales călărești și cîțiva feciori de boieri tineri".

[47] Costin, *Letopisețul*, p. 129.
[48] *Ibidem*, p. 140; *Călători străini*, vol. VI, p. 74; *Cronici turcești*, vol. III, p. 105.
[49] N. Iorga, *op. cit.*, p. 223–226.
[50] Costin, *Letopisețul*, p. 142.
[51] *Ibidem*, p. 144.
[52] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

După ce au respins relativ uşor trupele trimise de Matei Basarab în întîmpinare, Vasile Lupu şi Timuş Hmelniţki şi-au continuat înaintarea spre capitala ţării — Tîrgovişte. Răgazul a fost totuşi suficient domnului muntean pentru organizarea rezistenţei. După cum scria Miron Costin, Matei Vodă, „luînd veste şi de răsipa oştilor sale la margine şi că vine asupra lui întins Vasile vodă cu Timuş, nemică cu aceia sminteală a oştilor dentîi nu s-au spăimîntat, ce, strîngîndu-şi oastea de ţară şi lefecii ce avea, au purces şi el den Tîrgovişte şi ş-au ales loc foarte bun de dînsul, la o poiană între Ialomiţă, apă curgătoare, şi între un pîrîu foarte tinos şi de trecătoare rău, la un sat anume [Finta]. Şi acolea au stătut cu mare inimă [. . .], aşteptînd pre Vasile vodă" [53]. În vederea înfruntării ce devenise iminentă, Matei Basarab a cerut sprijin militar aliatului său transilvănean, Gheorghe Rákóczi al II-lea, care s-a grăbit să concentreze trupe în Ţara Bîrsei, aşteptînd astfel pregătit desfăşurarea evenimentelor.

După trecerea Teleajenului au avut loc o serie de ciocniri între cazaci şi seimenii lui Matei Basarab, care au rezistat cu vigoare asaltului impetuos al oştenilor lui Hmelniţki, provocîndu-le mari pierderi [54].

Bătălia decisivă a avut loc în ziua de 27 mai 1653 la Finta, în apropiere de Tîrgovişte. Oastea munteană era formată din aproximativ 30 000 de oşteni: curteni, seimeni, slujitori şi slugi boiereşti; ea avea de înfruntat o oaste inferioară din punct de vedere numeric, cca 24 000 de oşteni, în majoritate cazaci şi mercenari germani. După opinia lui Miron Costin, aflat în tabăra lui Vasile Lupu, forţele muntene erau aşezate în următoarea ordine de bătaie: „den-adireapta au pus curtea, ce să dzice la dînşii roşii, şi altă oaste de ţară şi au pus o samă de pedestrime, siimeni. Şi aceia aripă era împotriva moldovenilor. Iară el singur [Matei Basarab] au stătut în mijloc cu livinţii şi cu dărăbanţii şi cu o samă de săimeni, cu puşci [tunuri] tocmite pentru pedestrime. Iară în-a-stînga ce să prinde împotriva căzacilor, au pus leşii lefecii şi unguri" [55].

După cîteva ore de aşteptare, timp în care Vasile Lupu a trimis rînd după rînd emisari la cazacii ce se aflau în marş, la o distanţă de cîteva ceasuri de locul înfruntării, cerîndu-le să se grăbească, Timuş Hmelniţki a refuzat să atace odată cu oştenii domnului moldovean, lăsîndu-i pe aceştia să pornească lupta singuri. Acest fapt a înlesnit mult victoria oştenilor lui Matei Basarab, care au putut astfel înfrînge pe rînd cele două grupări de trupe adverse.

Atacul impetuos al călăreţilor şi mercenarilor din oastea lui Vasile Lupu a silit la un moment dat corpul de curteni sau roşii din flancul drept al dispozitivului muntean să bată în retragere. Domnul a restabilit însă imediat ordinea, trecînd în locul roşiilor pe seimeni, care dispuneau de arme de foc, şi cerînd oştenilor săi „să stea de război, să nu-şi dea mijlocul" (adică centrul frontului de luptă) [56].

În faza a doua a bătăliei a avut loc atacul pedestrimii căzăceşti împotriva centrului oastei muntene. Deşi rănit la picior de un glonte, Matei Basarab a continuat să lupte, exemplul său de vitejie fiind unul din factorii victoriei. După cum scrie Nicolae Iorga, „Matei îndreaptă pe seimeni şi tunurile asupra cavaleriei biruitoare. Îndată vodă se întoarce la mijloc şi iarăşi seimenii se opun

[53] *Ibidem*, p. 150.
[54] *Ibidem*, p. 151.
[55] *Ibidem*, p. 153.
[56] *Istoria Ţării Româneşti*, p. 110—111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

dușmanului. Călărimea polonă, deprinsă cu cazacii, ajută într-un iureș greoi, cu caii lor mari, după ce ai lui Timuș dăduseră, tîrîndu-se pînă aproape de dușman, singurul lor foc fulgerător" [57].

În faza finală a încleștării, oastea lui Matei Basarab a deschis un foc nimicitor asupra adversarului, îndeosebi de artilerie, după care „toată tabăra" lui — consemnează o cronică munteană — „să năpusti și intrară pren mijlocul

Pușcă cu cremene și rotiță din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Muzeul Județean Alba Iulia)

lor făr-de nici o frică, tăindu-i foarte rău" [58] cu săbiile, într-un decisiv atac frontal. Același izvor menționează că „Vasilie vodă cu Temuș și cu puțini călări de-abia au scăpat numai cu trupul, trecînd la Moldova pre la Galați". După luptă, Matei Basarab „strîns-au trupuri căzute în război [...] de au făcut o movilă mare", în care „înfipt-au și o cruce mare" [59].

Victoria lui Matei Basarab a fost atît de zdrobitoare încît un detașament din Muntenia (500 de oameni) și un altul din Transilvania (cca 1 000 de călăreți) au pătruns concomitent în Moldova, unde au instalat a doua oară ca domn pe Gheorghe Ștefan, Vasile Lupu refugiindu-se la hanul Crimeii.

Este de menționat, de asemenea, activitatea diplomatică desfășurată în anul 1653 pentru a preîntîmpina o eventuală intervenție militară a Porții în treburile și în evoluția statelor românești. Astfel, la 13 iunie 1653, Gheorghe Rákóczi al II-lea a trimis la Istanbul un memoriu în care arăta că acțiunea lui Vasile Lupu se încadra unui plan mai larg al puterilor opuse Porții de a-și instala dominația în țările române: „Setea de cucerire a hatmanului căzăcesc amenință înainte de toate Moldova, apoi Muntenia și în cele din urmă Transilvania cu pierderea independenței și contopirea în căzăcism. Dacă Lupu nu va fi înlăturat, Poarta va pierde în mod sigur cele trei țări" [60]. Acțiunea diplomatică a fost încununată cu succes, Poarta recunoscînd ca domn, în iulie 1653, pe Gheorghe Ștefan.

Bătălia de la Finta se înscrie în cadrul efortului militar al țărilor române de împotrivire în fața intervenției militare a puterilor străine. La Finta nu s-a decis soarta lui Vasile Lupu, ci ceva mult mai important: evoluția de sine stătătoare a statalității românești. Pentru că în cazul unei victorii a oastei de cazaci și mercenari care invadase Țara Românească Muntenia, nu tronul acesteia ar fi fost în primejdie, ci ar fi fost amenințate grav interesele românești în ansamblu. Riposta militară a lui Matei Basarab la invazia căzăcească

[57] N. Iorga, *Răscoala împotriva lui Mateiu Basarab*, București, 1910, p. 12.
[58] *Istoria Țării Românești*, p. 112.
[59] *Ibidem*. Este vorba de crucea comemorativă a luptei, pe care, după obiceiul vremii, se dăltuia o inscripție ce relata lupta și deznodămîntul ei.
[60] Hurmuzaki, *Fragmente*, vol. III, p. 239—240.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

se înscrie așadar luptei poporului nostru pentru apărarea dreptului său de a fi el însuși, pentru respingerea intervenției străine în modelarea evoluției sale istorice.

Reprezentanți ai unei etape istorice caracterizată de o cumpănită gospodărire și o inteligentă administrație ale țărilor române, principii care au domnit în deceniile patru și cinci ale secolului al XVII-lea s-au remarcat, în același timp, printr-o activitate ostășească notabilă.

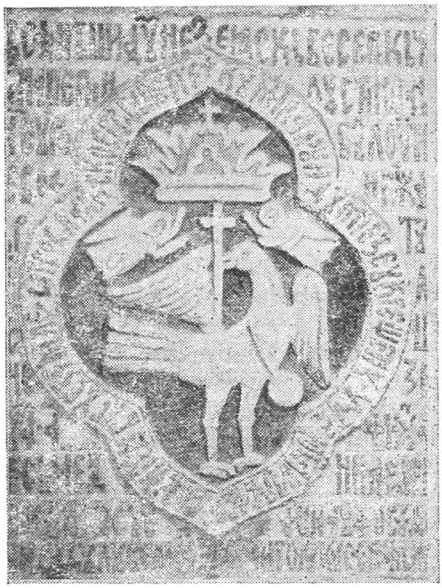

Stema Țării Românești Muntenia, în vremea lui Matei Basarab, pe pisania de la Măxineni (păstrată în lapidariul Muzeului de Istorie al R. S. România)

După o descriere contemporană, Matei Basarab „era îndrăzneț în războaie, fericit, mîndru și oricare dușman care purta război cu el se întorcea biruit și nimicit. Avea un foarte bun nume, era temut de toată lumea; faima lui era pretutindeni răspîndită" [61].

O caracterizare asemănătoare îi face Miron Costin, după opinia căruia Matei voievod a fost „om fericit peste toate domniile aceii țări, nemîndru, blînd, direpț, om de țară, harnic la războaie, așa neînfrînt și nespăimat cît poți să-l asameni cu marii oșteni ai lumii" [62].

Faptele lui Matei Basarab l-au înălțat în conștiința urmașilor în rîndul celor mai glorioase figuri de conducători ai poporului român din îndelungata sa istorie. El este din rîndul acelor conducători de neam și țară care, luptînd cu vitejie împotriva cotropitorilor, „au făcut posibile succesele de mai tîrziu în înfăptuirea statului național român, au pregătit condițiile pentru dezvoltarea națiunii române, ne-au permis nouă să trecem la construirea socialismului" [63].

Calitatea de oștean viteaz și cu multă experiență în purtarea războaielor a lui Matei Basarab a fost recunoscută și de alți contemporani bine informați, care știau că domnul Țării Românești Muntenia inspira teamă și respect otomanilor, care-l considerau ca pe „un al doilea Mihai Viteazul", după cum scria rezidentul imperial la Poartă, Rudolf Schmidt [64]. La rîndul lor, reprezentanții populației sud-dunărene au lăudat și ei vitejia domnului muntean de la care așteptau eliberarea de sub stăpînirea otomană. În prefața tipografului Ioan Glebkovici la *Molitvenicul* slavon tipărit la Cîmpulung se spune astfel:

[61] *Cronica Țării Românești*, varianta Macarie Zaim, editată de Virgil Cândea, în „Studii" nr. 4/1970, p. 691.

[62] Costin, *Letopisețul*, p. 170.

[63] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Editura Politică, București, 1968, p. 306.

[64] *Hurmuzaki*, vol. IV/2, p. 519.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

„întocmai cum odinioară prea vitejii şi prea slăviţii domni Basarabi, strămunii domniei tale, îndreptîndu-se cu vitejie împotriva vrăjmaşilor lui Hristos (e vorba de otomani — *n.n.*), fără de milă i-au călcat şi i-au răsturnat, [...] tu, prea luminate domn, [...] îi ajungi pe ei în vitejie şi în bărbăţie" [65].

Matei Basarab s-a străduit să întreţină relaţii strînse cu contemporanul său din Ţara Românească Moldova — căruia îi propunea să se considere „ca nişte fraţi din aceeaşi mamă" —, ca şi cu principele Ţării Româneşti Transilvania, Gheorghe Rákóczi I, pe care l-a sprijinit în acţiunile sale.

Matei Basarab — după gravura lui Marcus Boschinus (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Spre deosebire de Matei Basarab, care avea „cu megieşii (vecinii) mare prieteşug", Vasile Lupu „nici cu un megieş [...] viaţă bună n-au avut", şi aceasta deoarece domnul Moldovei era „un om cu hire înaltă şi împărătească, mai mult decît domnească", după cum spune Miron Costin [66]. Avînd gînduri şi ambiţii mari şi întrucît „nu-l încăpea Moldova", Vasile Lupu s-a străduit să cîştige şi tronul muntean, ceea ce a dus la conflictele cu Matei Vodă. Eroarea sa principală în politică a fost aceea că a încercat să subordoneze interesele majore ale ţării ambiţiilor sale personale, pentru atingerea cărora n-a ezitat să apeleze la ajutorul puterilor străine.

Deşi nu a avut o oaste aşa de puternică ca aceea a lui Matei Basarab, Vasile Lupu nu era lipsit de calităţi de comandant militar. După spusele lui Miron Costin, domnul „s-au aflat pururea în fruntea oştii sale, singur învăţînd, mutînd steagurile şi îndemnînd" [67].

Conflictele dintre cei doi domni au fost încurajate în mod deosebit de otomani, care „era bucuroşi că să sfădescu aceste ţări între sine" [68].

În ceea ce priveşte pe Gheorghe Rákóczi I, principele Ţării Româneşti Transilvania, Nicolae Iorga îl vedea astfel: „nu e nici cu Matei, nici cu Vasile în fundul sufletului său, nici cu împăratul creştin, nici cu sultanul păgîn" [69]. El a ştiut să profite cu abilitate de împrejurări, să se înconjoare de o pleiadă de capabili căpitani de oaste, izbutind ca în cei 18 ani ai domniei

[65] *Bibliografia românească veche. 1508—1830*, de Ioan Bianu, Nerva Hodoş, tom. I, Bucureşti, 1903, p. 320.
[66] Costin, *Letopiseţul*, p. 97.
[67] *Ibidem*, p. 155.
[68] *Ibidem*, p. 99.
[69] Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. CCVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

sale să conducă cu succes principatul prin meandrele complicatelor afaceri ale Europei centrale şi sud-estice, adjudecîndu-şi întotdeauna victoria pe cîmpurile de luptă în faţa imperialilor sau a paşalelor otomane.

Realizările notabile obţinute în deceniul cinci al secolului al XVII-lea în privinţa constituirii frontului unic românesc de luptă împotriva intervenţiei străine vor rodi curînd. La o jumătate de secol de la izbînda istorică a lui Mihai Viteazul se reconstituia încă o dată unitatea românească bazată pe înţelegerile existente între conducătorii politici supremi ai Transilvaniei, Munteniei şi Moldovei. Se verifica temeinic în desfăşurarea evenimentelor că gîndirea politică românească avea drept coordonată fundamentală făptuirea unităţii de acţiune a celor trei ţări române ca premisă a desfăşurării cu succes a luptei pentru independenţă.

La sfîrşitul anilor 60 ai secolului al XVII-lea acest adevăr axiomatic al evoluţiei româneşti se va ilustra din nou într-un greu şi îndelungat război pentru libertate şi unitate, desfăşurat cu forţe unite împotriva Imperiului otoman. Moştenirea lui Mihai Viteazul îşi va vădi încă o dată, în chip strălucit, permanenţa în cugetul şi fapta conducătorilor politici şi ale întregului popor român.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

RĂZBOIUL ANTIOTOMAN AL ŢĂRILOR ROMÂNE DIN ANII 1657-1662

CONJUNCTURA INTERNAŢIONALĂ; ORGANIZAREA FRONTULUI ROMÂNESC ANTIOTOMAN

În preajma confruntării din anii 1657—1662 se menţinea, în general, contextul extern de factori care prezidaseră geneza, la mijlocul veacului al XVII-lea, a planurilor de coaliţie internaţională antiotomană. În primul rînd a avut loc o temporară eclipsă a puterii otomane în Europa, preocuparea predominantă a Porţii îndreptîndu-se spre frontiera asiatică, supusă presiunii persane; apoi, şi în legătură cu aceasta, s-a intensificat propaganda catolică, papală, în Peninsula Balcanică, asociată cu tendinţele de emancipare bulgară, pe fondul conflictului, mai cu seamă naval, veneţiano-otoman (1645—1669). Ţările Europei centrale şi occidentale, ieşite din Războiul de 30 de ani, îşi întorceau tot mai des privirile spre răsărit, surprinse de pasivitatea Porţii, altădată element esenţial de putere în conflictul dintre Imperiul habsburgic, Spania, pe de o parte, şi Franţa, pe de altă parte. După pacea westfalică (24 octombrie 1648), rivalitatea Franţei paraliza în continuare acţiunea habsburgică în sud-estul Europei, astfel că pentru echilibrul de forţe din estul şi sud-estul continentului precumpănitoare au fost rebeliunea cazacilor (1648—1654), conflictul polono-rus (1654—1667) şi primul război nordic (1655—1660). Ceea ce a caracterizat perioada de un deceniu şi jumătate (1648—1663) în politica externă a marilor puteri au fost tatonările continue, angajările militare parţiale, pregătirile în vederea confruntărilor hotărîtoare care aveau să aibă loc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

În principatele române — situate din punct de vedere geografic în centrul conflictelor din zonă şi într-un moment de diminuare relativă a rivalităţilor otomană, habsburgică, polonă —, un rol politic important a revenit, după moartea lui Matei Basarab, principelui Ţării Româneşti Transilvania, Gheorghe Rákóczi al II-lea. Poziţia sa avea să fie precis stipulată prin tratatul încheiat în decembrie 1655 la Tîrgovişte cu Constantin Şerban, document care consfinţea alianţa politică şi militară dintre Muntenia şi Transilvania[1]. Tratatul completa alianţa celor trei state româneşti, al cărui prim rezultat fusese înscăunarea lui Gheorghe Ştefan în Ţara Românească Moldova (1653). În anii 1657—1659 alianţa militară dintre ele s-a consolidat prin noi acte contractuale, ce vizau, în final, obţinerea deplinei independenţe.

[1] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, vol. I, p. 268—270.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Atras de vacuumul politic din Polonia — stat răvășit de războiul și secesiunea ținuturilor căzăcești și de primul război nordic —, Gheorghe Rákóczi al II-lea a angajat forțele țării și, parțial, pe ale celorlalte două principate române în competiția pentru coroana polonă. După îndelungi negocieri purtate cu ambele tabere aflate în luptă, la 6 decembrie 1656 Transilvania s-a alăturat coaliției formată din Suedia, Brandenburg-Prusia, forțele dirijate de principele Radziwill și acelea ale hatmanului cazacilor, Bogdan Hmelnițki, încheind și un tratat în baza căruia coroana regală și cîteva dintre palatinatele sudice ale Poloniei îi reveneau lui Rákóczi. Forțele principelui transilvan, care însumau aproape 40 000 de oameni, cu o artilerie numărînd 80 de tunuri [2], s-au concentrat, în ianuarie 1657, în Maramureș. Din efectivele, mult sporite cu auxiliari necombatanți, 28 000 erau ostași transilvăneni [3], 2 000 — moldoveni, conduși de serdarul Grigore Hăbășescu și de căpitanul de Fălciu, Frătița, iar 2 000 — munteni, sub comanda căpitanului Odivoianu. Efectuînd o rapidă înaintare în direcția Cracovia, punctată de succese militare (la Sambor și Przemysl) ori de eșecuri (Lańcut și Lanckorona) [4], după intrarea în Cracovia, forțele lui Rákóczi au făcut joncțiunea cu trupele suedeze și s-au îndreptat spre Varșovia. Asediată de la 20 la 23 iunie, citadela orașului a capitulat din lipsă de pulbere [5].

Constantin Șerban, domnul Țării Românești Muntenia — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Succesul militar destul de ușor obținut prin ofensiva transilvano-suedeză în Polonia a fost însă compromis de atitudinea amenințătoare a puterilor vecine interesate în zonă. Curtea de la Viena a hotărît concentrarea a 18 000 de ostași, în vederea declanșării unor ofensive spre Cracovia și Transilvania de nord-vest, luînd totodată măsuri de acoperire a frontierelor cu Imperiul otoman și țara românească intracarpatică cu un corp de rezervă de 10 000 de oameni, comandat de generalul Montecuccoli [6]. În privința Țării Românești Transilvania obiectivul minimal al planului de campanie al Curții imperiale era ocuparea comitatelor din Partium și anularea astfel a prevederilor păcii westfalice. Avertizat de foarte informatul domn al Țării Românești Moldova,

[2] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 194.
[3] Pierre des Noyers, *Lettres . . .*, Berlin, 1859, p. 291.
[4] *Geschichts-Calender Caroli des XI*, Leipsic, 1698, p. 4.
[5] *Ibidem*, p. 6; Pierre des Noyers, *op. cit.*, p. 341; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 204, 333.
[6] Pierre des Noyers, *op. cit.*, p. 329.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Gheorghe Ştefan, de iminenţa intervenţiei forţelor hanului Crimeii [7], principele Rákóczi a încheiat, la 22 iulie 1657, armistiţiul cu Polonia, retrăgîndu-şi forţele (cca 30 000 de ostaşi) spre ţară. Planul său de ocupare a tronului Poloniei eşuase. În schimb, orientarea politică a lui Rákóczi a creat un prilej pentru intervenţia masivă a Imperiului otoman în spaţiul românesc. Reacţia Porţii faţă de evenimentele din Polonia a fost plastic exprimată de admirabilul cunoscător al politicii otomane, Miron Costin: „Preste voie era turcilor această înălţare a lui Racoţi, cît amu poftiia să iasă la crăiia leşască *şi împreunarea lui cu aceste două domnii, de Moldova şi de Ţara Muntenească*" [8] (subl. ns.).

Steag ostăşesc transilvan din vremea lui Gheorghe Rákóczi al II-lea (Muzeul de Istorie al R. S. România)

În faţa agresiunii militare a Porţii principatele române se găseau singure: Imperiul habsburgic şi Polonia erau duşmanii de mai înainte, cazacii — tulburaţi de lupte pentru hătmănie — erau aliaţi doar în expediţiile cu folos asigurat. Tratatul de alianţă al lui Gheorghe Ştefan, domnul Ţării Româneşti Moldova, cu ţarul Alexei Mihailovici Romanov (7 mai 1656), care prevedea şi o colaborare militară antiotomană (articolele IV şi VII) [9], nu a fost onorat de acesta din urmă, forţele ruse fiind angajate în războiul nordic împotriva Suediei. Rămăsese un singur părtaş în lupta antiotomană: Veneţia. Dar, în cazul îndepărtatei republici a lagunelor nu putea fi vorba decît de o concertare a efortului militar şi nicidecum de o cooperare efectivă. Singurul reazem rămîneau ca în atîtea rînduri forţele militare proprii ale statelor române, evaluate la 31 martie 1657, de trimisul olandez la Constantinopol, la 30 000 de munteni şi 20 000 moldoveni [10], efective mobilizabile [11], la care s-ar fi adăugat şi forţele transilvane (30 000 de militari). De partea cealaltă, Imperiul otoman putea dispune rapid în Europa de o oştire proprie de 35 000 de oameni [12], la care se adăuga, fără un efort deosebit de mobilizare, o armată de 30 000—40 000 de tătari, ceea ce reprezenta, firește, o forţă de temut [13].

[7] Vezi Tahsin Gemil, *Ţările române în contextul politic internaţional. 1621—1672*, Bucureşti, 1979, p. 167—168.

[8] Costin, *Letopiseţul*, p. 182.

[9] Dimitrie C. Ionescu, *Tratatul încheiat de Gheorghe Ştefan cu ruşii în 1656*, în RIR, III (1933), p. 243, 245.

[10] *Hurmuzaki*, supl. I/1, p. 106.

[11] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 334.

[12] *Cronici turceşti*, vol. II, p. 215; fără a cuprinde totuşi toate categoriile de trupe catalogate de Luigi Ferdinando Marsigli, în *Stato militare del Imperio Ottomano*, Viennae, 1732, p. 63.

[13] L'Abbé Coyer, *Histoire de Jean Sobieski, roi de Pologne*, vol. I, Amsterdam, 1761, p. 41, 51.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Gheorghe Ştefan, domnul Ţării Româneşti Moldova — după o gravură vieneză de epocă — şi portalul caselor sale de la Caşin (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Planurile de campanie au fost decisiv influenţate de situaţia geopolitică a spaţiului românesc, mărginit din trei părţi de posesiunile Imperiului otoman. Apărarea românească — materializată în planuri de campanie detaliate şi circumstanţiate — a trebuit să-şi disperseze disponibilităţile pe cele trei faţade ameninţate: spre frontiera Dunării, a Nistrului şi spre Cîmpia Tisei.

Confruntarea dintre Imperiul otoman şi ţările române a durat cinci ani, între 1657 şi 1662; ea s-a concretizat în trei campanii: prima — din vara anului 1657 pînă în septembrie 1658; a doua — din vara lui 1659 pînă în august 1660 şi a treia — de la începutul anului 1661 pînă în ianuarie 1662. Cu această îndelungată şi dramatică luptă de apărare împotriva agresiunii Porţii s-au contopit vieţile lui Gheorghe Rákoczi al II-lea, Constantin Şerban, Gheorghe Ştefan, şi, mai cu seamă, aceea a domnului Mihail Radu (Mihnea al III-lea).

CAMPANIILE ROMÂNEŞTI DE APĂRARE ÎMPOTRIVA PORŢII OTOMANE (1657—1662)

Campania antiotomană din anii 1657—1658. Planul de agresiune armată al Porţii a avut ca punct central în prima etapă nimicirea forţelor transilvane, care se aflau pe itinerarul de deplasare din Polonia spre patrie, şi efectuarea unei invazii prădalnice în spaţiul românesc, în care scop s-au dat misiuni precise hanului tătar şi comandanţilor militari otomani din vecinătatea ţărilor române[14].

[14] Februarie-aprilie 1657; vezi Pierre des Noyers, *op. cit.*, p. 313—323; *Hurmuzaki*, supl. I/1, p. 242—243.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

RĂZBOIUL ANTIOTOMAN AL ȚĂRILOR ROMÂNE DIN ANII 1657—1662

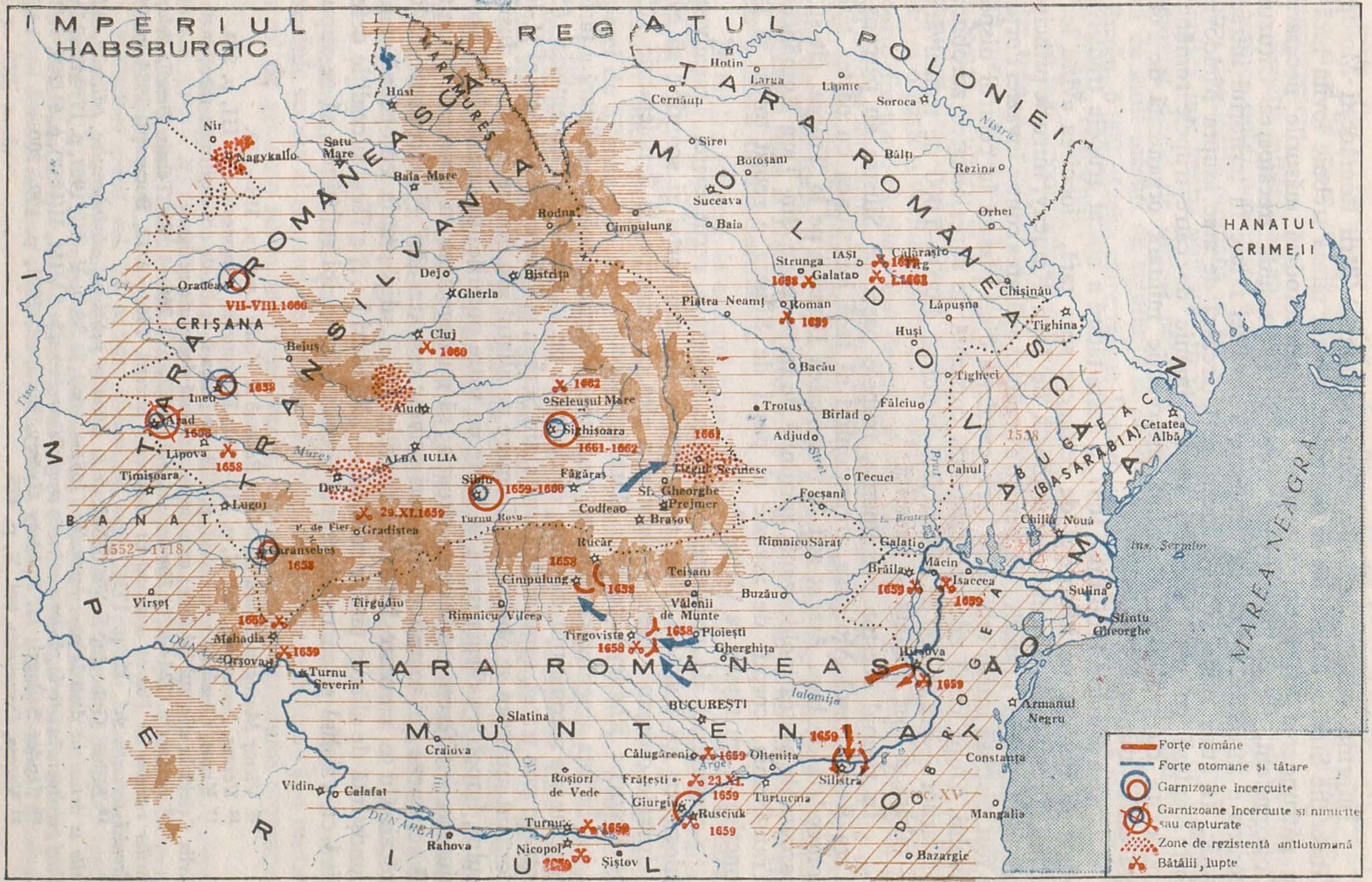

Ocupație otomană

Ocupație habsburgică

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Informat despre planurile otomane, domnul Ţării Româneşti Moldova, Gheorghe Ştefan, a apreciat că oastea de invazie tătară trebuie lovită încă de la pătrunderea în spaţiul românesc[15], luînd totodată măsurile necesare[16]. Concomitent, forţele transilvane trebuiau să închidă trecătoarea Oituzului, pentru a interzice eventuala debuşare a invaziei tătare în teritoriul intracarpatic. În luna iunie 1657 o încercare tătărească de atac asupra Moldovei a fost respinsă cu mari pierderi pentru inamic de către trupele române în cooperare cu cazacii[17]. O primă intervenţie militară organizată de Poartă era astfel anihilată.

Către sfîrşitul lunii iulie 1657, o oaste tătară a atacat trupele transilvane aflate în Polonia pe itinerarul de retragere spre ţară, ciocnirea avînd loc la tîrgul Trembowla. Oştirea — comandată de Ioan Kemény, întrucît principele plecase rapid în Transilvania pentru a organiza apărarea contra invaziei Porţii — a fost dispusă într-o tabără de care, cavaleria fiind plasată în centrul dispozitivului. După două zile de rezistenţă, copleşită de superioritatea zdrobitoare a tătarilor — cca 60 000 de oameni faţă de numai 4 000—5 000 de transilvăneni — tabăra a fost asaltată şi cucerită[18].

În timpul acestor evenimente, trupele paşei de Silistra au pătruns în Ţara Românească Moldova, intenţionînd să facă joncţiunea cu oastea tătară comandată de han. Atacat atît la traversarea Dunării pe la Tulcea, cît şi pe parcurs de oastea moldoveană, sprijinită de forţe sosite din Ţara Românească Transilvania, corpul de invazie al paşei de Silistra a reuşit totuşi să facă joncţiunea cu tătarii la Orhei[19].

Încurajată de rezultatele obţinute, Poarta a cerut dietei Transilvaniei înlocuirea lui Rákóczi. Sub ameninţarea folosirii forţei şi scontînd să evite o invazie otomană, dieta a cedat şi a ales ca principe, la 2 noiembrie 1657, pe Francisc Rhédey, comitele Maramureşului[20].

În faţa ameninţării comune, unitatea de acţiune politico-militară a ţărilor române s-a reconstituit din nou, ca de atîtea ori în trecut. În decembrie 1657, într-un nou tratat, semnat de Constantin Şerban şi Gheorghe Rákóczi al II-lea, domnul muntean se obliga să informeze pe aliatul său despre mişcările duşmanului, împotriva căruia urma să lupte cu toate puterile; să trimită lui Rákóczi ajutoare indiferent unde cerea situaţia; să nu negocieze cu inamicul; promitea să acţioneze „în toate lucrurile cari privesc cele trei ţări" [21] în consens cu Rákóczi. Cu o oarecare întîrziere (aprilie 1658), diplomaţia europeană a luat cunoştinţă de alianţa ţărilor române — „Rákóczi [. . .] a făcut o coaliţie defensivă cu valahul şi cu moldoveanul", cei trei principi refuzînd „să se supună

[15] Victor Motogna, *Epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu*, p. 318—319.

[16] Veress, *Documente*, vol. X, p. 310—311; Hurmuzaki, *Fragmente*, vol. III, p. 294.

[17] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 218. Ar putea fi vorba de aceleaşi lupte menţionate de Evlia Celebi la sfîrşitul lui iulie; cronologia este însă destul de nesigură.

[18] *Ibidem*, p. 224—228; *Hurmuzaki*, vol. XV/2, p. 1 266—1 274; Tahsin Gemil, *Relaţiile ţărilor române cu Poarta otomană în documente turceşti. 1601—1712*, Bucureşti, 1984, p. 296; *Cronici turceşti*, vol. II, p. 173.

[19] Mihail Guboglu, *Evlija Čelebi, de la situation politique, administrative, militaire, culturelle et artistique dans le pays roumains (1651—1666)*, în SAO, V—VI, 1967, p. 17; Mihail Dan, *Ştiri privitoare la istoria ţărilor române în cronicile ucrainene*, în SMIM, II(1957), p. 61/265, 64/268.

[20] Sándor Szilagyi, *II. Rákóczy György*, Budapest, 1891, p. 199—200.

[21] Veress, *Documente*, vol. X, p. 325.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Porții"[22]. Cu acest suport politic și militar, la 22 ianuarie 1658 Gheorghe Rákóczi al II-lea a impus dietei de la Mediaș realegerea sa ca principe al Transilvaniei.

Reacția militară a Porții nu putea să întîrzie prea mult. Refacerea unității de acțiune politico-militară a țărilor române constituia o prea mare primejdie pentru dominația otomană în această parte a Europei, ca la Istanbul să nu se hotărască intervenția militară. În principatul românesc de la sud de Carpați, amenințat direct de forțele pașalelor dunărene, Constantin Șerban își luase încă de mult măsuri de siguranță la hotare: 2 600 de călăreți erau concentrați la Buzău, 6 000 păzeau către raiaua Brăilei, iar alți 4 000 se aflau la Hodivoaia, spre raiaua Giurgiului[23].

În fața amenințării cu o invazie de amploare a Porții, menită să-l alunge de pe tron, Constantin Șerban a luat măsuri de ridicare a țării la oastea cea mare. Pe o vreme aspră de iarnă au fost trimiși călăreți în întreaga țară pentru a îndemna locuitorii să se retragă cu avutul lor în munți. Domnul a distribuit steaguri și flamuri căpitanilor și iuzbașilor, a înrolat cu plată peste 10 000 de ostași și o parte a vechilor dărăbani și seimeni. Jurămîntul oamenilor ce veneau la oaste din toate părțile a fost depus într-un cadru solemn, tuturor dîndu-li-se muschete și alte arme cu muniția respectivă. S-au adunat în felul acesta cca 25 000 de luptători, la care se adăuga un corp de oaste de 2 300 de transilvăneni, trimiși de principele Rákóczi[24]. O parte a oștirii române a primit misiunea să întărească paza la Dunăre, în vreme ce pe drumul Cîmpulungului s-a organizat o mare tabără fortificată.

În tabăra adversă, la ordinul hanului, cca 30 000 de tătari s-au concentrat la Cetatea Albă și Chilia. La 14 februarie 20 000 de tătari se aflau deja la Brăila; cîteva zile mai tîrziu, 16 000 dintre ei s-au îndreptat spre București în vederea executării unei lovituri combinate cu cei 5 000—6 000 de oșteni otomani ai pașei de Silistra care pătrunseseră pe teritoriul Țării Românești Muntenia.

Față de pericolul ce amenința Capitala, Constantin Șerban s-a retras cu oastea pe drumul Tîrgoviștei. De aici, replierea a continuat spre nord; marele spătar Filipescu, avînd sub comandă 12 000 de oșteni, a primit misiunea să apere orașul de tătari. Rezistența lor a fost însă înfrîntă. Cu sprijin străin, pe tronul Țării Românești Muntenia a fost instalat ca domn Mihnea al III-lea (5 martie 1658). Ca urmare, Constantin Șerban va fi nevoit să se refugieze în Țara Românească Transilvania. Același lucru l-a făcut și domnul Țării Românești Moldova, Gheorghe Ștefan, el fiind înlocuit de otomani cu Gheorghe Ghica (3 aprilie 1658)[25].

Rezistența militară împotriva Porții n-a încetat însă o dată cu acest vremelnic succes al armatei de invazie. Efortul de apărare românesc și-a mutat centrul de greutate acum în Transilvania, supusă curînd agresiunii otomane.

[22] I. Hudiță, *Recueil des documents concernant l'histoire des pays roumains tirés des archives de France. XVIe et XVIIe siècle*, Jassy, 1929, p. 130; Pierre des Noyers, *op. cit.*, p. 400.

[23] Claes Ralamb, *Diarium under Resa till Konstantinopol, 1657—1658*, ed. Christian Callmer, Stockholm, 1963, p. 87.

[24] *Călători străini*, vol. VI, p. 245; *Hurmuzaki*, supl. II/3, p. 301; Martin Albrich, în *Quellen*, vol. V, p. 115; Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu). 1658—1659*, București, 1936, p. 30; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. CCLXXVII.

[25] *Historiche Anmerkungen*, în *Quellen*, vol. VI, p. 58; C. Andreescu și C. A. Stoide, *Ștefăniță Lupu domn al Moldovei (1659—1661)*, București, 1938, p. 10; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 255, n. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

La 13 aprilie 1658, marele vizir a anunțat reluarea operațiilor militare împotriva țărilor române, lovitura otomană vizînd în primul rînd Transilvania, care urma să fie atacată aproape concentric.

Planul de campanie românesc pentru respingerea invaziei prevedea executarea cu prioritate a unor puternice riposte împotriva forțelor otomane și tătare care acționau pe direcțiile estică și vestică. În Țara Românească Muntenia nu s-a prevăzut deschiderea unui teatru de acțiuni militare, datorită atitudinii binevoitoare a noului domn, Mihnea al III-lea, ce se oferise lui Gheorghe Rákóczi al II-lea ca mijlocitor pentru negocieri cu Poarta.

Invazia dinspre vest asupra teritoriului românesc a debutat cu o incursiune împotriva garnizoanei de la Ineu. Forțele otomane — 8 000 de luptători și nouă piese de artilerie — din Buda, Giula, Eger, Szolnok și Timișoara, sub comanda lui Kenan, pașa de Buda, au înaintat pe malul drept al Mureșului pînă sub zidurile cetății Lipova, unde și-au așezat tabăra (începutul lui iunie). La rîndul său, Rákóczi a pornit la 16 iunie 1658 spre Ineu cu 7 000 de călăreți, 2 000 de pedestrași și cu opt tunuri ușoare de cîmp, ceea ce reprezenta oastea sa de lefegii[26], organizîndu-și poziția de luptă între cetățile Giula și Arad. Un detașament de cavalerie trimis în recunoaștere a surprins și a nimicit elementele de siguranță ale inamicului, obținînd totodată informații asupra forțelor și intențiilor adversarului. Oastea transilvăneană a atacat apoi din mișcare garnizoana otomană din Arad, dar, respinsă cu focuri de artilerie, s-a îndreptat spre Lipova.

Avertizat de cele ce se petrecuseră în zonă, Kenan pașa și-a dispus trupele pe malul Mureșului, în evantai, cu artileria amplasată pe o colină în centrul dispozitivului format din 12 corpuri de infanterie și din rezerva cavaleriei; o puternică grupare avea misiunea să apere podul ce lega malul rîului de cetatea Lipova. Oastea Transilvaniei a adoptat un dispozitiv de atac cu cavaleria masată la flancul drept, cu infanteria și cu toate tunurile la centru și în flancul stîng. La 5 iulie 1658, între cavaleria transilvăneană și un corp de 4 000 de călăreți ai oastei otomane s-a produs o puternică ciocnire. După o șarjă îndrăzneață și o luptă crîncenă, lovite din flanc de focul archebuzelor, trupele inamice s-au retras în dezordine, antrenînd în fugă și restul forțelor proprii. Trupele transilvănene au exploatat succesul, au dezorganizat complet dispozitivul otoman și au capturat tunurile, peste 3 000 de inamici fiind nimiciți[27]. Victoria obținută a oprit deocamdată ofensiva Porții la limita vestică a spațiului românesc, eliminîndu-se și prezența militară otomană din Arad.

Aproape concomitent cu aceste evenimente a avut loc o expediție a unui corp de oaste condus de Gheorghe Ștefan pentru recuperarea domniei Țării Românești Moldova. Între 24 și 27 iunie acesta și-a concentrat trupele (6 000 de transilvăneni) la Rupea. De aici, prin pasul Oituz a pătruns în Moldova, înaintînd pînă la Săbăoani (jud. Neamț), unde și-a instalat tabăra. Intervenția rapidă a unei puternice grupări tătărăști l-a obligat însă pe Gheorghe Ștefan să înceapă retragerea în Transilvania[28].

[26] Martin Ziegler, *Virorum Coronae eximiorum ac illustrium vita, honores et mors*, în *Quellen*, vol. V, p. 109; Istvan Enyedi, *II Rákóczi György veszdelmeröl. 1657—1660*, în *Erdély Történelmi*, vol. IV, Cluj, 1858, p. 265—266.

[27] Galeazzo Gualdo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare*, vol. II, Vienna, 1670, p. 342—348; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 262—263; Pierre des Noyers, *op.* cit., p. 427.

[28] Costin, *Letopisețul*, p. 153—154; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 262; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 81—82.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

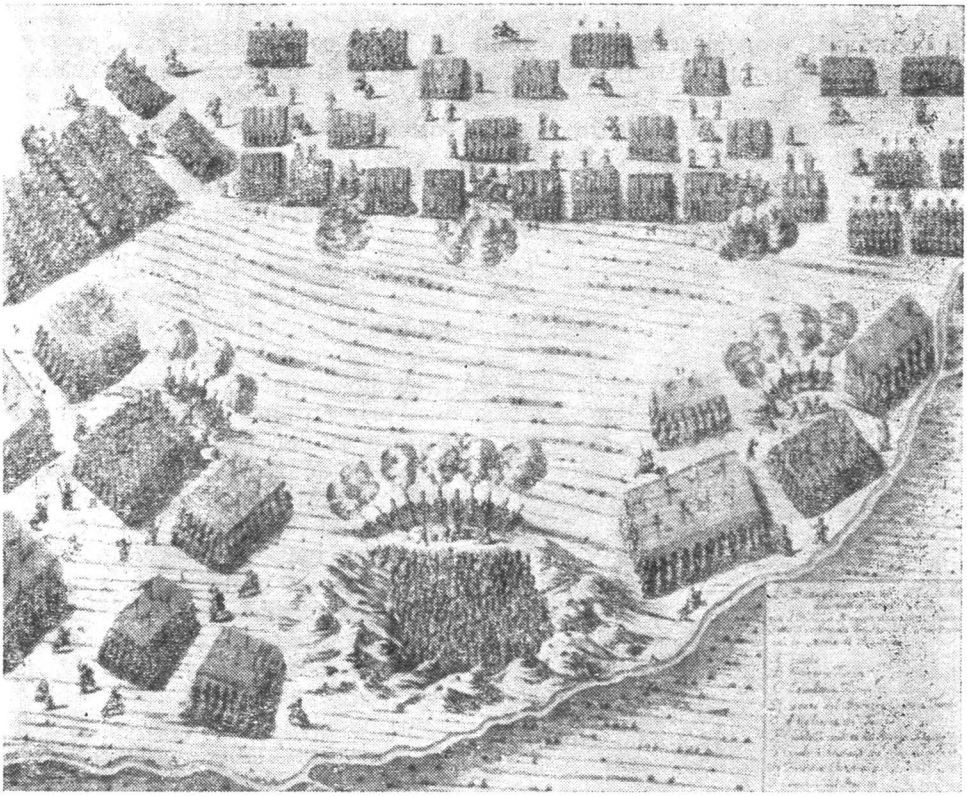

Bătălia de la Arad din 5 iulie 1658 după Galeazzo Gualdo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare*, Viena, 1670 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Eșecul înregistrat de Gheorghe Ștefan a fost socotit de Poartă prielnic pentru a declanșa cu forțe otomano-tătare o ofensivă de proporții împotriva Transilvaniei. Planul de campanie conceput de marele vizir Mehmed Köprülü preconiza invadarea țării românești intracarpatice pe două direcții: dinspre sud-vest spre nord-est și dinspre sud-est spre nord-vest.

La 23 iunie 1658, marele vizir a părăsit Adrianopolul, îndreptîndu-se spre Belgrad cu o armată care număra aproximativ 20 000 de luptători. Aici s-au concentrat trupele pașalîcurilor învecinate, efectivul forțelor Porții ridicîndu-se la aproape 40 000 de oameni [29]. În același timp, în vederea invaziei, dinspre sud-est s-au concentrat la Gherghița, pe malul rîului Ialomița, aproximativ 30 000 de tătari conduși de han, 12 000 de otomani și 2 000 de cazaci [30].

Conștient de pericolul ce se crease și în virtutea planurilor și negocierilor secrete cu Curtea transilvană, domnul muntean, Mihnea al III-lea, a cerut

[29] *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 94, 103.

[30] *Ibidem*, p. 103; Costin, *Letopisețul*, p. 154; Gheorghe Șincai, *Opere*, ed. Florea Fugariu, vol. III, București, 1969, p. 101; *Hurmuzaki*, vol. XV/2, p. 1 286; Eugène Pavlesco, *Georges II Rákóczi, Prince de Transylvanie (1648—1660). Essai sur sa politique exterieure*, Jassy, 1924, p. 117. Acestor efective urmau să li se adauge circa 12 000 de oșteni munteni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

divanului boieresc și căpitanilor oștirii să se angajeze în marea confruntare antiotomană, trupele muntene urmînd să atace coloana inamică din zona Gherghița în momentul cînd aceasta s-ar fi angajat în trecătoarea Buzăului.

Concepția politică și militară a lui Mihnea al III-lea, conturată treptat, prin contactul cu realitățile otomane, era cristalizată la urcarea sa pe tron, el identificîndu-se deplin cu tradiția încă vie a faptei lui Mihai Viteazul. Noul domn a urmărit mai întîi refacerea economică a țării; a combătut scumpetea prin impunerea prețurilor maximale, a încurajat comerțul prin chemarea negustorilor din imperiu, a completat tezaurul prin acțiunea de eliberare contra plată a satelor de rumâni. Preocupîndu-se de reorganizarea oastei a acționat astfel încît „să strînseseră tot neamul dorobănțesc, de-i tocmea și așăza cinești la steagul lui și la ceata-și"; a constituit „steaguri multe și tunuri — vreo 53 dintre care 3 cu cîte 7 țevi — și erbării multe și palangă împrejurul mănăstirii Radului vodă" [31].

Han tătar — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Pe plan extern, în afara legăturilor diplomatice continui cu Gheorghe Rákóczi, cu sibienii — de la care, într-un rînd, cerea „două arme ca să fie mai lungi, tunuri pristealnice" [32] —, cu popoarele balcanice — sîrbi, bulgari, greci —, precum și cu cazacii, Mihnea al III-lea, care avusese relații cu ambasadorii Veneției și Spaniei la Poartă, a trimis, în iunie 1658, la Viena, ulterior la doge și la papă, pe călugărul franciscan Gabriel Thomassy, cu misiunea de a reprezenta acolo și interesele principelui transilvan. În stabilirea coordonatelor politicii sale, Mihnea al III-lea a scontat, de asemenea, pe tulburările anatoliene din Imperiul otoman, pe creșterea în amploare a răscoalei condusă de Abaza Hasan pașa.

Îndrăznețul plan al domnului român nu a întrunit însă adeziunea marii boierimi [33], fapt de care va profita din plin politica Porții.

În prima decadă a lunii august, invazia otomană a debușat în Transilvania prin pasul Buzăului. Părțile sudice și centrale ale principatului românesc de dincolo de munți au fost devastate, printre orașele care au suferit de pe urma invaziei străine aflîndu-se și Alba Iulia. O altă parte din forțele năvălitoare au prădat localitățile Gherla și Turda, după care, abătîndu-se spre Cluj,

[31] *Istoria Țării Românești*, p. 132; Al. Ciorănescu, *op.* cit., p. 54—58.
[32] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Msse., F. XLVI/59—60; Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 57, 73.
[33] *Istoria Țării Românești*, p. 134.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

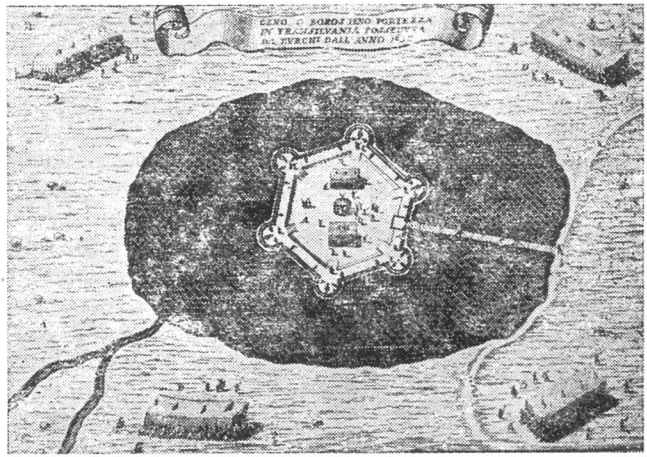

Plan al fortăreței Inăului într-o stampă a lui Giovanni Giacomo de Rossi, tipărită la Roma la sfîrșitul secolului al XVII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

au asediat orașul în perioada de la 10 la 14 septembrie, obligînd populația la o răscumpărare de 60 000 de taleri [34]. Contemporan cu aceste evenimente, Miron Costin se întreba cu durere: „Cine poate deplin să scrie prada, stricăciunea, robiia Ardealului de pre acele vremi" [35].

Concomitent cu aceste acțiuni, s-a produs invazia în Transilvania și dinspre sud-vest. După cucerirea Ineului, însă, oștile invadatoare au primit ordin să se întoarcă cît mai repede în imperiu, întrucît răscoala gelalîilor, condusă de Abaza Hasan pașa, amenința direct Capitala [36]. În urma retragerii trupelor de invazie țara românească din interiorul arcului carpatic a rămas pustiită, bilanțul pierderilor umane înregistrînd, după mărturiile vremii, cifre uriașe — cca 100 000 de morți și 50 000 de robi [37]. Poarta a silit Transilvania să cedeze Ineul, comitatele Lugoj și Caransebeș, cu 35 de sate, să accepte sporirea tributului de la 15 000 la 40 000 de taleri și plata unei despăgubiri de război de 500 000 de taleri. Într-o astfel de conjunctură, în ultima decadă a lunii septembrie 1658 principe al Transilvaniei a fost desemnat Acatiu Barcsai [38], Gheorghe Rákóczi aflîndu-și adăpost în posesiunile sale din Partium.

Cu toate consecințele negative amintite mai sus, această campanie ofensivă a Porții împotriva țărilor române s-a terminat, în ansamblu, nedecis. Poarta nu și-a atins decît parțial obiectivele; încercînd să subordoneze definitiv țările române, sultanul a fost nevoit, în final, să le recunoască existența de sine stătătoare, reușind însă să-și afirme suzeranitatea. Era evident însă că nu era încă tranșat definitiv conflictul, că intervenise doar un armistițiu. Pledează pentru această interpretare faptul că, pe de o parte, domnul Țării Româ-

[34] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 268—271; Costin, *Letopisețul*, p. 184—185; *Cronici turcești*, vol. II, p. 177, 298; Iorga, *Studii și documente*, vol. II, p. 277; Ștefan Meteș, *Orașul Cluj asediat de oștirea românească la 1658*, în RA, nr. 2/1925, p. 295.

[35] Costin, *Letopisețul*, p. 154.

[36] *Cronici turcești*, vol. II, p. 176, 193—194.

[37] J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, vol. XI, Paris, Londres, Saint-Pétersbourg, 1838, p. 38. După știrile sosite la Viena cifra s-ar fi ridicat la 58 000 de oameni *(Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 105).

[38] *Erdélyiországgülési emlekek, 1658—1661*, vol. XII, Budapest, 1887, p. 4; *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nești Muntenia, Mihnea al III-lea, își vădise orientarea sa politică îndreptată spre consolidarea unității de acțiune militară a țărilor române față de dominația Porții; pe de altă parte, era evident că Gheorghe Rákóczi al II-lea nu avea să se resemneze încetînd lupta.

Acțiunile militare agresive ale Porții asupra spațiului românesc în anii 1657—1658 scot în evidență cîteva trăsături noi ale modului în care a fost nevoie să se desfășoare efortul global de apărare. Spre deosebire de perioadele anterioare, Imperiul otoman a recurs acum, din punct de vedere strategic, la acțiuni agresive simultane, pe mai multe direcții, scontînd în dispersarea potențialului de apărare românesc și în obținerea rapidă a deciziei. Utilizînd forța de șoc a tătarilor, a creat o permanentă amenințare asupra fațadei estice a spațiului românesc, invazia prelungindu-se în adîncimea acestuia. În același timp, la frontiera vestică și sudică, forțele pașalîcurilor învecinate au pătruns concomitent, realizînd o acțiune ofensivă desfășurată simultan, o adevărată „încercuire strategică" a spațiului românesc, posibilă în contextul internațional al epocii, în care celelalte două puteri vecine erau fie pradă tulburării interne (Polonia), fie angajate în alte direcții de efort militar (Imperiul habsburgic).

Monedă de argint cu efigia lui Mihail Radu — Mihnea al III-lea, domnul Țării Românești Muntenia

Alături de folosirea forței, Poarta a recurs, de asemenea, la amenințări în situația în care țările române nu au răspuns favorabil la cererile ei ultimative (cazul presiunii asupra dietei transilvane pentru a-l înlocui pe principele Rákóczi ori al impunerii participării oștirii muntene la o invazie proiectată în Transilvania).

În aceste condiții, țările române au fost nevoite să desfășoare acțiuni de apărare concomitent pe mai multe direcții depărtate spațial. Dacă Gheorghe Ștefan s-a apărat cu oștirea sa pe Nistru împotriva tătarilor, la frontierele sudică și vestică domnul Munteniei și, respectiv, principele Transilvaniei și-au concentrat eforturile militare împotriva invaziilor otomane.

Dincolo de rezultatele obținute de Imperiul otoman în condițiile unei copleșitoare superiorități în efective, rămîne istoricește demonstrat că țările române nu au cedat în fața forței, că s-au bătut cu demnitate, unite, pentru a-și conserva ființa politică. Și au reușit. Este un învățămînt istoric de preț, de atîtea ori probat de lupta de apărare a poporului român: indiferent de puterea adversarului nu se cedează acestuia, ci, dimpotrivă, se angajează cu demnitate și curaj lupta de rezistență. Iar deznodămîntul acesteia nu poate fi decît unul: victoria poporului a cărui cauză este legitimă, care are voința de a fi el însuși și a-și hotărî singur destinul.

Luptele antiotomane din anii 1659—1660. Inițiativa reluării efortului militar antiotoman a avut-o, în 1659, acela care „ce gîndise asupra turcilor nu să mai părăsise, ci mai vîrtos să întărise ca să tae pre turci și să ridice arma asupra turcilor" [39], adică Mihnea al III-lea, domnul muntean. În acest scop

[39] *Istoria Țării Românești*, p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

curajosul conducător al Țării Românești Muntenia a început negocieri susținute cu Gheorghe Rákóczi, aflat în exilul său din Partium. Aceste negocieri, purtate prin intermediul făgărășanului Iacob din Hîrseni în februarie și martie 1659, s-au materializat în alcătuirea unui plan de acțiune militară antiotomană care prevedea ofensiva oastei lui Rákóczi din Transilvania spre Banat, concomitent cu desfășurarea unei campanii militare de amploare condusă de Mihnea al III-lea la sud de Dunăre, unde emisarii săi pregăteau o insurecție a populației creștine. Un ajutor de 6 000 de oșteni transilvăneni trebuia să sprijine acțiunea domnului muntean [40].

Mihnea al III-lea — după o frescă de la Rîmești-Hurezi (fototeca Consiliului Culturii și Educației Socialiste)

În lunile mai-iunie 1659 s-au făcut importante pregătiri militare de ambele părți, asociate unor susținute demersuri diplomatice. S-a apelat la vechii aliați din războiul nordic — suedezii, cazacii, rușii —, fără succes însă. Aceeași soartă a avut-o și cererea de ajutor adresată Curții de la Viena. Ca urmare, principii statelor române nu puteau să se bazeze decît pe forțele lor [41].

Semnalul luptei a fost dat de Mihnea al III-lea. Între 22 iunie și 25 iulie 1659 au fost executați din ordinul domnului acei mari boieri și căpitani care se opuneau politicii sale antiotomane. La mijlocul lunii iulie oastea domnului muntean fusese mobilizată și se afla în tabără, sub comanda sa. Un martor ocular scria în legătură cu împrejurările reluării luptei împotriva Porții: „Norodul țării și boierii [...] au toți aceeași voință" [42]. Încurajat de rezultatele obținute de aliatul său, la 20 iulie fostul principe transilvănean a lansat un manifest către populație și și-a pus oastea în marș, avînd alături pe Gheorghe Ștefan și Constantin Șerban, cu trupele lor. La sfîrșitul lunii august principele Transilvaniei se afla deja la Cluj. Reluarea luptei de apărare a țărilor române a devenit evidentă Porții, spectrul unității lor de acțiune politico-militară profilîndu-se din nou amenințător.

În acest context, la Istanbul s-a hotărît declanșarea unei acțiuni prin surprindere cu detașamentul otoman de gardă de la Tîrgoviște, în scopul detronării domnului muntean, și intervenția militară la nord de Dunăre a trupelor de sub comanda pașei de Silistra.

Astfel, în dimineața de 14 septembrie 1659, comandanții corpului de gardă otoman aflat la Tîrgoviște au invitat pe Mihnea al III-lea să ia parte

[40] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 111—112.
[41] *Erdélyiországgyülési emlekek*, vol. XII, p. 278; I. Hudiță, *op. cit.*, p. 133.
[42] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

la o petrecere în cîmp, dincolo de incinta cetății de scaun. Bănuitor și prevăzător, voievodul a declinat invitația. Starea de agitație a trupelor otomane, tîlhăriile comise chiar în aceeași zi prin oraș nu au făcut decît să-i întărească bănuiala și să-l determine să contracareze orice nouă încercare de surprindere. Planul lui Mihnea viza îndepărtarea oricărei prezențe militare sau civile otomane din cetatea de scaun și de pe tot cuprinsul țării sale. În cursul după-amiezii au fost adoptate măsurile militare necesare, așteptîndu-se doar semnalul domnesc pentru declanșarea acțiunii.

În seara aceleiași zile palatul domnesc din Tîrgoviște era iluminat pentru ospăț. Căpeteniile corpului de gardă otoman, în frunte cu beșlii-aga, au fost chemați la masa princiară, în vreme ce oamenii lor se răspîndeau pe la cantonamente. Așezat în capul mesei, cu buzduganul alături, Mihail Radu voievod regizase totul. În toiul petrecerii un țăran a cerut să-și spună păsul domnului său. Adus în fața acestuia, el a dezvăluit asuprirea și neomenia otomanilor. Schimbîndu-se la față pe măsura spuselor omului, domnul s-a ridicat din scaun și a lovit cu buzduganul pe comandantul gărzii otomane. Acesta a fost semnalul. Gărzile palatului domnesc au ucis celelalte căpetenii otomane. Trupe de pedestrime și cavalerie din oastea domnească, postate la barierele orașului, au pătruns în Tîrgoviște. Izolați, surprinși, beșliii otomani au fost nimiciți; abia vreo 150 de militari inamici au izbutit să se refugieze în incinta mănăstirii Stelea, într-o încercare disperată de rezistență. Ea s-a frînt însă repede în fața forței trupelor române. În baza ordinelor date de domn o soartă asemănătoare au împărtășit și otomanii din București. A doua zi în toată țara drumurile și vadurile au fost închise. Împlinindu-se poruncile, transmise din seara zilei precedente prin ștafete, peste tot supușii Porții (cca 12 000) au fost uciși, iar bunurile lor, cele mai multe dintre ele provenite din jafuri, au fost confiscate.

Între timp, forțele pașei de Silistra trecuseră Dunărea în cazaua Giurgiului și se îndreptau spre București. Un corp al oștirii române, întărit cu noi trupe trimise în grabă de la Tîrgoviște, a atacat inamicul, silindu-l să se retragă în grabă peste fluviu. Forțele otomane au lăsat pe cîmpul de luptă aproape 2 000 de ostași morți, alți aproape 2 000 fiind făcuți prizonieri.

Sub aceste auspicii favorabile, oastea munteană a declanșat acțiunile de luptă pentru stabilirea controlului militar asupra întregii linii a Dunării de Jos. Mai întîi au fost nimicite forțele militare otomane din cele trei cazale de pe teritoriul țării — Turnu, Giurgiu și Brăila. Apoi, prin vadurile, solid stăpînite acum, detașamentele oștirii române au putut traversa marele fluviu, atacînd garnizoanele otomane de la Nicopol, Rusciuk și Măcin, dezorganizînd astfel baza de operații a unei ofensive otomane la nord de Dunăre. Doar la Hîrșova rezistența extrem de tenace a garnizoanei otomane a silit detașamentul românesc să se retragă.

Din capitala țării, Tîrgoviște, unde se afla punctul de comandă supremă, care fusese întărită cu șanțuri și tunuri și aprovizionată cu muniții, Mihnea al III-lea a comunicat, la 24 septembrie, lui Rákóczi succesul acțiunii sale: „Mulți principi creștini [. . .] nu au făcut atîta, cît am întreprins noi în atît de puțin timp" [43].

[43] *Istoria Țării Românești*, p. 138; Aurel H. Golimas, *O însemnare inedită despre hainia lui Mihnea al III-lea (Mihail Radu)*, în RIR, XV (1944), p. 510; Costin, *Letopisețul*, p. 187; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 292, 305; *Cronici turcești*, vol. II, p. 308; *Erdély és az eszakkeleti haboru*, ediție Sándor Szilágyi, vol. II, Budapest, 1891, p. 557.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mihai Viteazul — statuia ecvestră din Cluj-Napoca
(sculptor: Marius Butunoiu)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mihai Viteazul la curtea împăratului Rudolf al II-lea — detaliu dintr-un tablou de Franz Franken II

Medalie de aur din anul 1600 cu efigia lui Mihai Viteazul comemorînd faptele de arme românești (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Marele ban al Craiovei Preda Buzescu și jupînița sa Cata — după o broderie de la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România

Ieremia și Constantin Movilă — frescă de la Sucevița

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Incinta fortificată a Dragomirnei

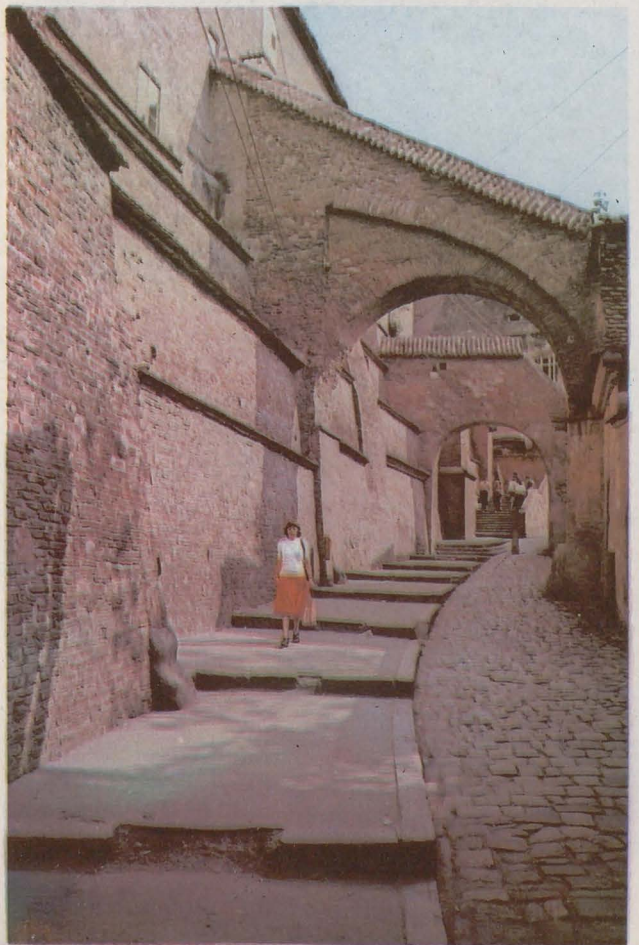

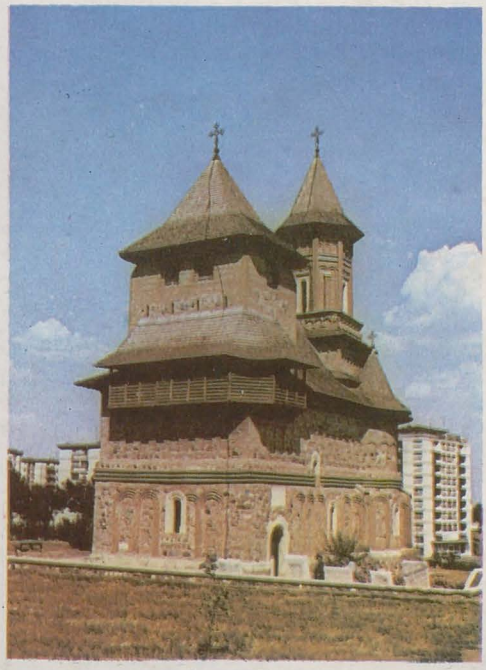

Turnul şi corul întărit al Precistei din Galaţi

Pasajul scărilor în cetatea Sibiului

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Vestigii ale cetății Suceava

Turn al incintei fortificate de la Biertan

Turnul din fața Mitropoliei din București

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

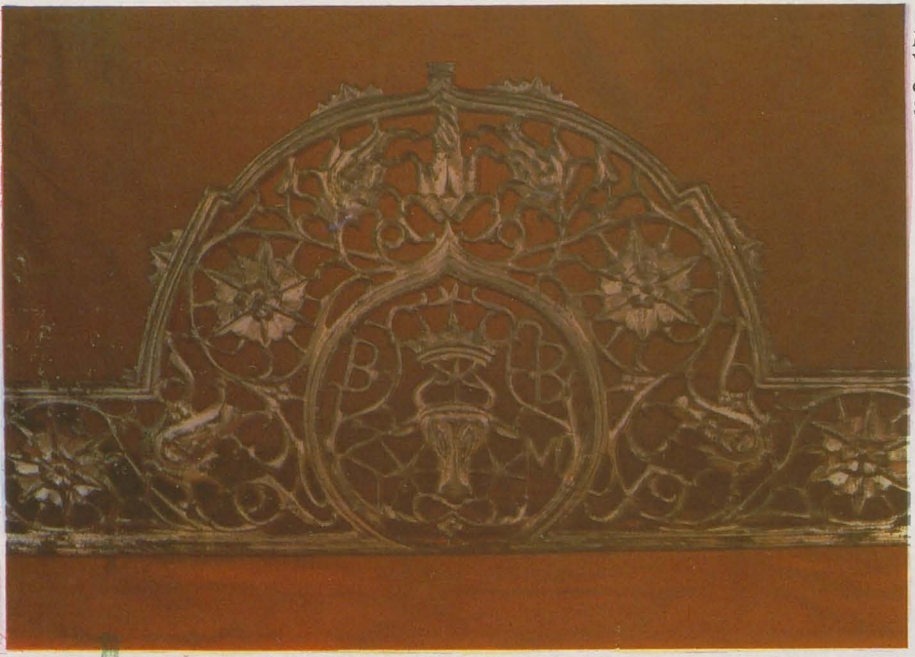

Stema Țării Românești Moldova în vremea lui Vasile Lupu, aflată la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România

Vasile Lupu — vechea frescă de la Trei Ierarhi din Iași

Matei Basarab — frescă de la Arnota

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Stemă pe acoperămîntul de mormînt al ultimului Mușatin, Radu Iliaș, ginerele lui Constantin Brâncoveanu

Marele vornic Preda Brâncoveanu și jupîneasa Păuna — miniatură dintr-un manuscris

Șerban Cantacuzino, doamna Maria și fiul lor Gheorghe, viitorul ban al Olteniei — miniatură în *Condica Cotrocenilor*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Constantin Brâncoveanu — statuie în fața ctitoriei sale din București (sculptor: Oscar Han)

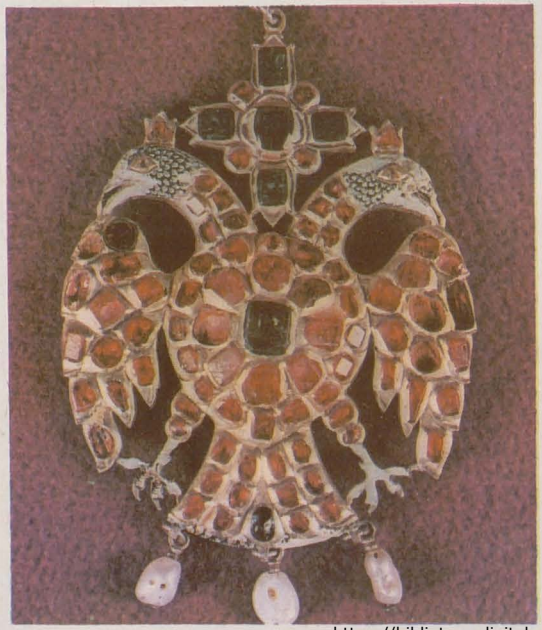

Emblemă a Cantacuzinilor munteni din secolul al XVIII-lea, aflată în Tezaurul istoric al Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România

Vestigii ale Curții Vechi domnești din București

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ţărani, tîrgoveţ, boier şi jupînițe din ţările române în secolul al XVIII-lea (Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România; Cabinetul de stampe al Academiei Republicii Socialiste România)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Grigore al II-lea Ghica — tablou de Theodor Aman

Sceptru princiar transilvan

Tobă în dotarea regimentelor grănicerești transilvane în secolul al XVIII-lea (Muzeul Militar Central)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

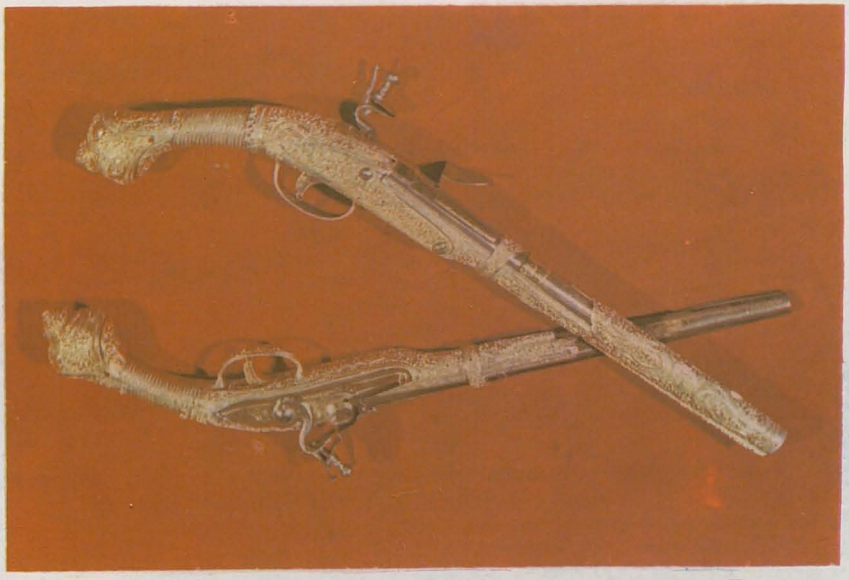

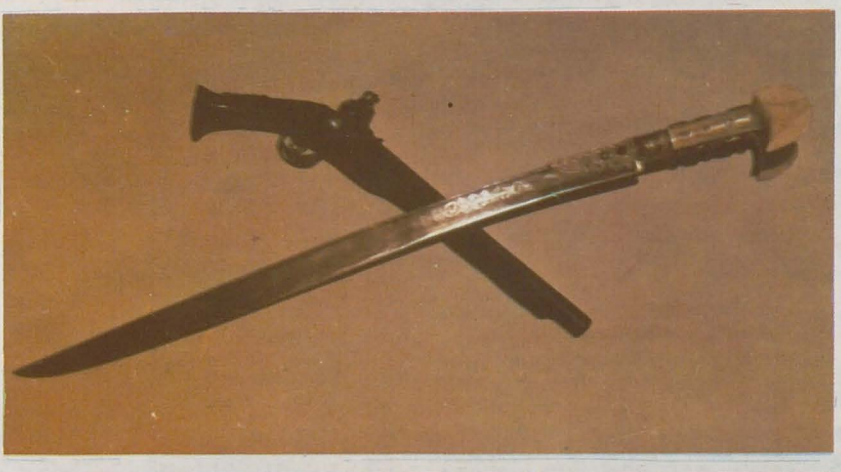

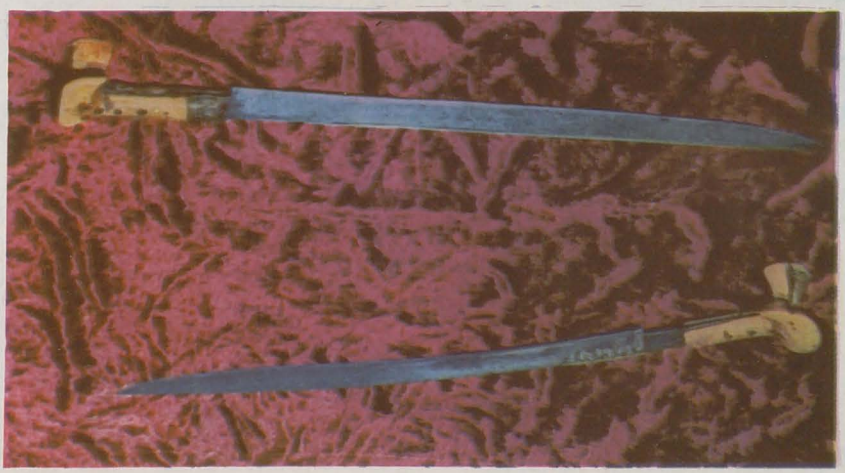

Armament de foc și alb din secolul al XVIII-lea (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca; Complexul Muzeal Iași; Muzeul Județean Maramureș)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

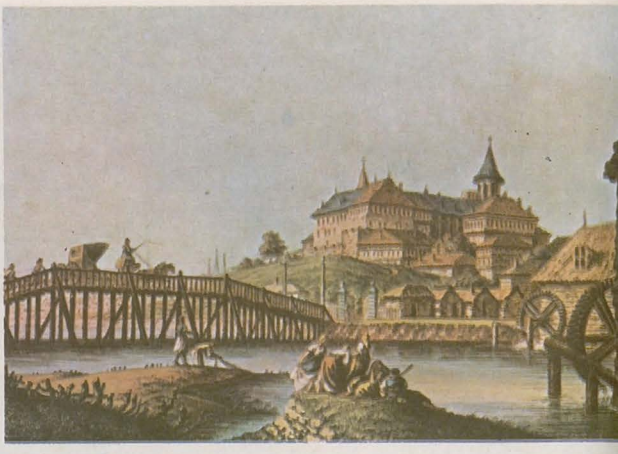

a | b
c
d

Fortificații din țările române în secolul al XVIII-lea:
a) ruinele cetății Giurgiului
b) incintă fortificată bucureșteană — gravură de William Watts
c) intrare monumentală a Albei Iulia
d) turn și fragment din incinta „palatului cnezilor" de la Hangu (jud. Neamț)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Cula Duca — reşedinţă fortificată din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea

Castelul din Cetatea de Baltă

Incinta fortificată a Comanei

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a

b

c

Palatul bibliotecii Mavrocordaţilor de la Văcăreşti (a), colonada alăturată (b) şi stema reunită a ţărilor române extracarpatice sub Mavrocordaţi pe o broderie de epocă (c)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Grigore al III-lea Ghica — tablou în ulei de la Spiridonia din Iaşi

Ornamente în piatră şi stucatură de la Fundenii Doamnei

Soldat cu puşcă şi baionetă — miniatură într-un manuscris românesc din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea

Ienăchiţă Văcărescu — portret de epocă

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

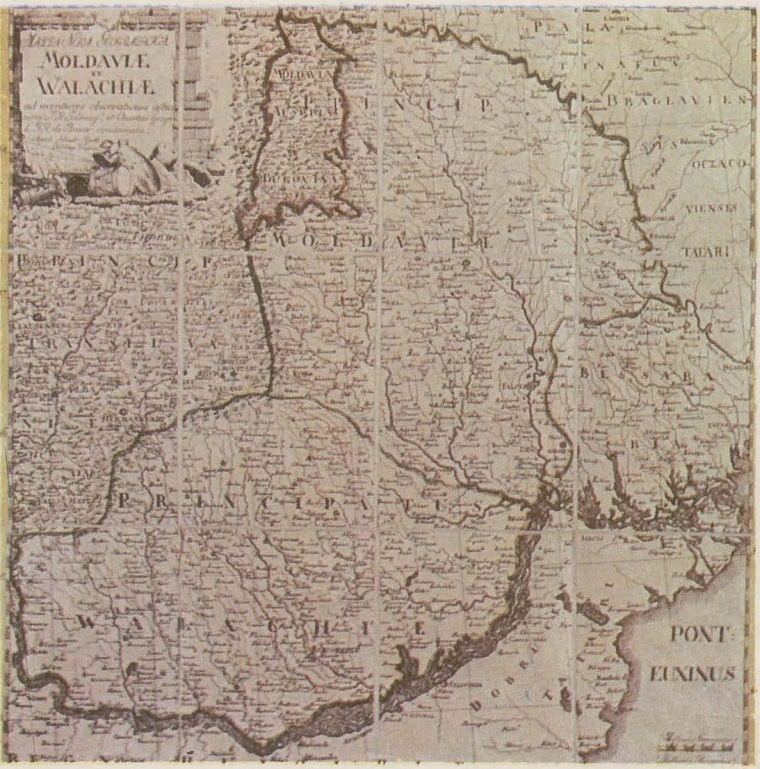

Hărți ale principatelor române editate la Viena în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Kartensammlung Kriegsarchiv Wien, cotele B III a 155, B III a 160)

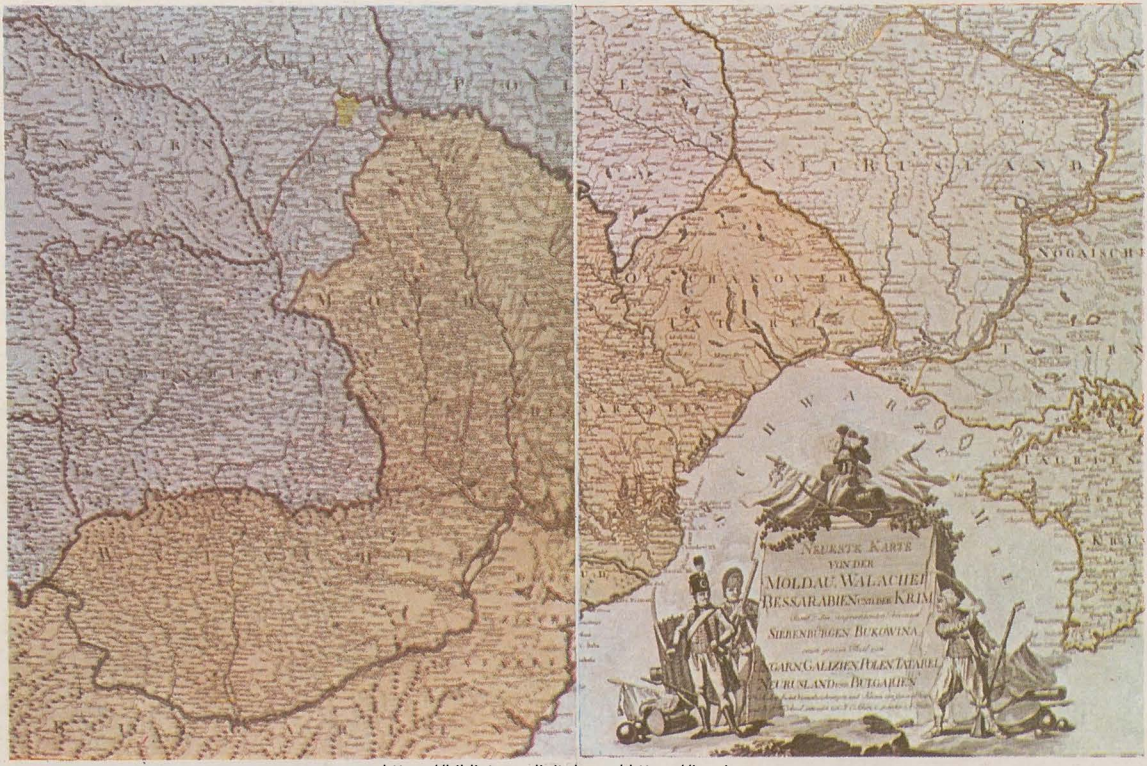

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Reales între timp principe al Transilvaniei (26 septembrie 1659) Gheorghe Rákóczi al II-lea a perfectat cu trimişii lui Mihnea al III-lea — mitropolitul Ignatie, logofătul Radu şi Gabriel Thomassy — o binevenită alianţă de luptă cu Muntenia. Tratatul încheiat prevedea ca părţile contractante să aibă aceiaşi amici şi inamici (articolul 7), să nu permită vreo uneltire îndreptată contra uneia sau alteia (articolul 9), să-şi acorde reciproc ajutor în caz de pericol, proporţional cu acesta şi în cel mai scurt timp (articolul 8), să acorde adăpost bunurilor şi persoanelor refugiate în cazul vreunei nenorociri (articolul 5) [44]. Aşa cum se poate observa, tratatul încheiat realiza o unitate indestructibilă a celor două ţări române împotriva oricărui pericol extern.

La 15 octombrie 1659, în timpul unei întrevederi care a avut loc între Mihnea al III-lea şi Gheorghe Rákóczi al II-lea, într-un punct de pe malul rîului Dîmboviţa, între Rucăr şi Bran, cei doi principi au alcătuit un plan de campanie care, în linii generale, prevedea: cu ajutor militar din Muntenia şi Transilvania, Constantin Şerban să preia domnia în Moldova şi să organizeze aici rezistenţa în faţa tătarilor; oastea lui Gheorghe Rákóczi al II-lea să înainteze pe direcţia Lugoj—Caransebeş şi să asedieze garnizoana duşmană din Timişoara, iar Mihnea să continue acţiunile militare la Dunăre şi să sprijine răscoala antiotomană a popoarelor din Balcani [45].

În Ţara Românească Moldova, Constantin Şerban a fost instalat cu uşurinţă pe tron la 22 octombrie 1659. Forţele sale — 10 000 de oşteni munteni călări cu puşti lungi şi săcăluşe, conduşi de vornicul Gheorghe Băleanu şi de marele spătar Dumitru Sîrbul [46], 10 000 de transilvăneni şi lefegiii proprii cu cîteva tunuri —, cu care trecuse la est de Carpaţi, erau considerate suficiente pentru a face faţă unei eventuale invazii tătare. Dar Poarta a recurs din nou la intervenţie militară pentru a-şi impune suzeranitatea asupra ţărilor române. Către mijlocul lui noiembrie, o grupare otomană cu un efectiv de cca 10 000 de luptători a traversat Dunărea pe la Tulcea, în timp ce dinspre est au năvălit 15 000 de tătari. După ce a realizat joncţiunea, oastea otomano-tătară a trecut pe malul apusean al Prutului în dreptul Fălciului, după care a înaintat pe malul rîului înspre nord pînă la Balota, unde şi-a aşezat tabăra.

Aflînd de apropierea duşmanului, Constantin Şerban, cu cca 30 000 de luptători şi 20 de tunuri, s-a fortificat în zona Galata de Sus, unde a pus să se sape un şanţ între pîrîul Bîrnova şi un afluent al acestuia. Aici a fost dispusă pedestrimea, iar pe un deal a ocupat dispozitiv de luptă cavaleria. Un prim atac executat de polonii şi cazacii din oastea tătărească împotriva poziţiei întărite a trupelor lui Constantin Şerban a fost respins de focul de salvă al darabanilor, cu pierderi grele pentru inamic. Încurajaţi de acest succes, seimenii au pornit la contraatac, au trecut cu rapiditate peste podul ce lega malurile Bahluiului, înaintînd apoi spre satul Broşteni. Curînd însă ei au fost nevoiţi să se retragă datorită intervenţiei masive a unui puternic detaşament de trupe tătare. A doua zi, Constantin Şerban a ordonat executarea unui atac general, pregătit de o salvă trasă din toate tunurile oştirii sale. Iniţial, oastea Ţării Româneşti Moldova a înaintat cu succes, dar un contraatac executat de un corp de cavalerie tătar, care a coborît în galop dealul Tătăraşilor, a determinat oprirea atacului. În acelaşi timp o altă parte din forţele inamice a ocupat tabăra de

[44] *Erdélyiországgyülési emlekek*, vol. XII, p. 373—375, 388, 396, 413—415.
[45] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 149.
[46] Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. CCCII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

la Galata. Bătălia a fost extrem de înverşunată, pierderile fiind foarte mari de ambele părţi. Cronicile spun că în urma luptelor „era trei iazuri de trupuri, cum sta trei rînduri de pedestrime, unul pestre altul, de pe supt mal, pănă în pîrîul Bahluiului". Înfrînt, Constantin Şerban, cu puţini însoţitori, s-a retras în Muntenia [47].

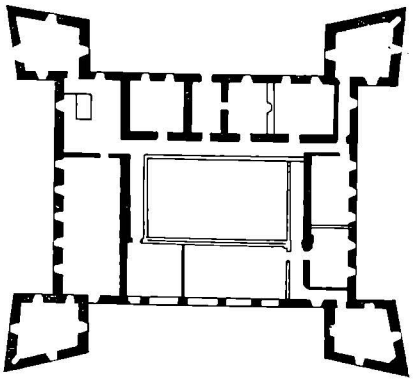

Planul primului nivel al castelului bastionar de la Iernut

După ce au instalat în scaunul domnesc din Iaşi pe Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu, trupele turco-tătare au pornit în marş forţat pentru a surprinde oastea lui Mihnea al III-lea. Trupele de invazie au atacat pe neaşteptate dispozitivul românesc de asediu de la Giurgiu. În repliere spre nord, forţele muntene au mai organizat o scurtă rezistenţă pe malul rîului Neajlov, la Călugăreni (12 noiembrie), ulterior domnul fiind obligat să se retragă în Transilvania.

În acest timp, avertizat de Mihnea al III-lea asupra iminenţei unui atac din partea paşei de Buda, Gheorghe Rákóczi al II-lea s-a deplasat cu oastea (12 000 de oameni) către Poarta de Fier a Transilvaniei. La 17 noiembrie, avangarda inamică (4 000 de oşteni) a surprins şi a nimicit siguranţa transilvăneană (500 de luptători), permiţînd astfel întregii oştiri otomane să pătrundă în bazinul Haţegului. Această situaţie a determinat retragerea oastei transilvane de la satul Zeicani pînă la Grădiştea, unde a primit ordin să intre în dispozitiv de luptă: la flancul stîng, protejat de o mlaştină, au fost amplasate trupele mai slab instruite; centrul l-au format haiducii din Onod, care dispuneau de şapte tunuri, sub comanda principelui Rákóczi; la flancul drept, avînd în faţă un şanţ adînc, au intrat în dispozitiv 24 de steaguri de cătane.

În ziua de 22 noiembrie oastea otomană s-a apropiat cu prudenţă de linia de luptă alcătuită de trupele comandate de Rákóczi. Un atac îndrăzneţ executat de forţele de la centrul dispozitivului transilvănean a pus în pericol la un moment dat chiar garda comandantului oastei de invazie. În faza a doua a bătăliei, forţele otomane au atacat concomitent ambele flancuri ale oastei comandate de Rákóczi. Cu toată dîrzenia de care au dat dovadă, luptătorii de la aripa dreaptă nu au putut rezista avîntului cavaleriei otomane; o situaţie asemănătoare s-a petrecut şi la cealaltă extremitate a dispozitivului oştirii transilvănene. În faţa presiunii tot mai puternice a forţelor inamice a urmat replierea precipitată a trupelor de la flancuri. Pentru a-şi salva trupele ce-i mai rămăseseră, Gheorghe Rákóczi al II-lea a hotărît să se retragă, lăsînd pe cîmpul de luptă aproape 3 000 de oameni [48]. Forţele de invazie s-au angajat apoi pe itinerarul Vinţ, Turda, Iernut, Tîrgu Mureş, Mediaş şi Blaj,

[47] A. Antalffy, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova în anul 1659*, în BCIR, vol. XI, Bucureşti, 1932, p. 19–23; Costin, *Letopiseţul*, p. 201–203; *Cronici turceşti*, vol. II, p. 178–180, 305–307; C. Andreescu, C. A. Stoide, *op.* cit, p. 26.

[48] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 308–309; *Cronici turceşti*, vol. II, p. 181–182, 195, 272–273, 310–312.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

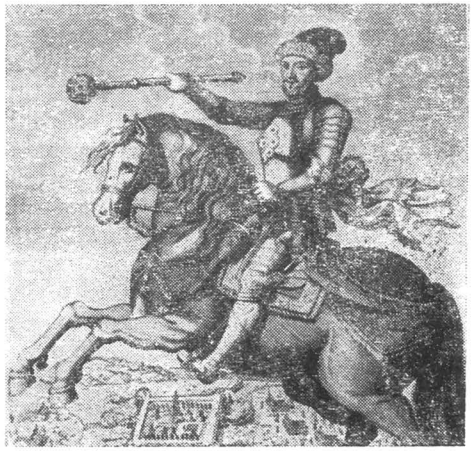

Gheorghe Rákóczi al II-lea, principele Țării Românești Transilvania — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

dar venirea anotimpului rece, neprielnic otomanilor, a determinat retragerea acestora la iernat în tabere din preajma Timișoarei (18 decembrie).

O dată cu sosirea primăverii forțele otomane au invadat din nou Transilvania. La 22 mai 1660 trupele lui Gheorghe Rákóczi al II-lea au ocupat o poziție de luptă pe șesul dintre Gilău și Florești, tăiat de rîul Someș și de un pîrîu mlăștinos, cu maluri înalte. Cu 8 000 de luptători, principele și-a organizat dispozitivul, al cărui centru, pe care-l conducea personal, era format din lefegiii de curte, 600 de români ai preotului Gheorghe din Ciurila și din haiducii din Onod care dispuneau și de opt tunuri; la flancuri se aflau detașamente de cătane și de secui, împărțiți în două mari grupări. Otomanii și-au dirijat atacul principal asupra flancului drept al oastei lui Rákóczi. Respinși, ei au revenit la atac prin satul Luna de Sus, reușind printr-o manevră de întoarcere să încercuiască flancul drept al dispozitivului transilvănean cu toată intervenția energică a detașamentului condus de Gheorghe din Ciurila. Pentru a restabili situația, Rákóczi a intervenit personal, dar a fost grav rănit. Insuccesul de la flancul drept s-a transformat într-o adevărată derută a oștirii Transilvaniei. Pe căi de munte ocolite principele a fost purtat de cîțiva credincioși pînă în cetatea Oradei, unde, la 7 iunie 1660, a murit [49].

Înfruntările dintre cele două tabere au continuat. Cucerirea Oradei de către forțele de asediu otomane, după o rezistență eroică a garnizoanei (27 august 1660) [50] a încheiat această campanie a războiului antiotoman desfășurat de țările române. Doi dintre conducătorii acestora, Mihnea al III-lea — decedat la 5 aprilie 1660 la Satu Mare — și Gheorghe Rákóczi al II-lea, nu mai trăiau.

Declanșată printr-o acțiune militară încununată cu succes, noua fază a războiului antiotoman purtat de țările române s-a încheiat sub semnul unei superiorități a inamicului: desfășurînd operații ofensive simultan pe mai multe direcții, forțele otomane și cele aliate acestora au reușit să impună în cele trei țări române principi fideli Porții. Notabilă în evoluția acestei faze a fost

[49] I. Lupaș, *op.* cit., vol. I, p. 298—299; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 341—345; Costin, *Letopisețul*, p. 210—212; *Cronici turcești*, vol. II, p. 184—185, 195—197, 273, 313—314; Ștefan Meteș, *Istoria bisericii românești din Transilvania*, vol. I, Sibiu, 1935, p. 222; *Istoria Țării Românești*, p. 142—143.

[50] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 365—367.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

acțiunea ofensivă a forțelor române conduse de Mihnea al III-lea, care a reușit pentru moment să reinstituie controlul militar asupra liniei Dunării. Succesul înregistrat însă de forțele de invazie în acțiunile întreprinse la est de Carpați l-a silit pe domnul muntean să lupte pe două fronturi și, după o rezistență înverșunată, să se replieze în Țara Românească Transilvania. Aici s-a desfășurat etapa finală a luptelor de apărare în această campanie, încheiată cu succesul vremelnic al forțelor de invazie. La acest deznodămînt au concurat o serie de factori, între care pe prim plan s-a impus superioritatea numerică, aproape copleșitoare, a inamicului.

În plan strategic se poate aprecia că nu a existat o eficientă coordonare și o judicioasă repartiție de forțe în apărare, carență care și-a spus cuvîntul asupra desfășurării de ansamblu a încleștării. Deși determinată obiectiv de superioritatea de forțe a inamicului, ea i-a înlesnit acestuia să atace succesiv grupările de forțe românești și să le copleșească. A reieșit evident că, în condițiile în care Poarta — vecină pe circa trei pătrimi din lungimea frontierelor statalității românești — putea trece la ofensivă concomitent din mai multe direcții, efortul de apărare trebuia dozat cu pricepere, alternînd rezistența cu riposte ofensive atît în cîmpul tactic, cît și în cel strategic.

Sfîrșitul războiului. Luptele din anii 1661—1662. A treia și ultima fază a războiului dus de țările române împotriva Porții a fost declanșată de schimbarea de către factorii de decizie internă a conducerii impusă de sultan. În Țara Românească Transilvania, principele Acatiu Barcsai a fost înlocuit la 1 ianuarie 1661 de Ioan Kemény, ceea ce a însemnat implicit reluarea luptei antiotomane. La 9 ianuarie 1661, noul principe a ordonat forțelor armate din comitatele Bihor, Crasna și Solnoc să se opună invaziei forțelor otomane din vecinătate [51]. Concomitent cu instalarea lui Kemény, o schimbare politică similară s-a petrecut și în Țara Românească Moldova. În toamna anului 1660, Constantin Șerban a pătruns în țară pe la Soroca. În ianuarie 1661 el a intrat în Iași, domnul fidel Porții, Ștefăniță Lupu, fiind înlocuit. După numai o lună, însă, Capitala a fost atacată pe neașteptate de o grupare de tătari care avea misiunea de a susține reinstalarea pe tron a fostului domn.

Părăsit de cazaci, nesusținut de țarul Rusiei, la care solicitase sprijin, Constantin Șerban a fost învins [52].

În Țara Românească Transilvania, Ioan Kemény a căutat alianța Imperiului habsburgic, în care scop a angajat negocieri la Viena [53]. Dezangajarea forțelor imperiale de pe alte fronturi, ca urmare a încheierii primului război nordic prin păcile suedo-daneză de la Copenhaga (5 iunie 1660), suedo-polonă la Oliva (3 mai 1660) și suedo-rusă la Kardis (21 iunie 1661), a facilitat tratativele. La Viena trimișii transilvăneni au lăsat să se înțeleagă că în aceeași alianță vor participa și principatele române extracarpatice [54], aluzia referindu-se probabil la acțiunea lui Constantin Șerban și la tainicele legături între Ioan Kemény și Grigore Ghica, noul domn muntean [55]. Tot aici s-a hotărît ca o gru-

[51] Sándor Szilágyi, *Erdélyiorszag története tekintettel müvelödésére*, vol. II, Pest, 1866, p. 293.

[52] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 394; P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Șerban și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor*, în AARMSI, s. III, t. XXI, 1939, p. 5—6.

[53] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 391; Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 120.

[54] Montecuccoli, *Memoires*, Amsterdam, 1735, p. 354.

[55] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. CCCXI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

pare de forțe, comandată de generalul Raimondo di Montecuccoli, să înainteze în Transilvania, iar o alta să staționeze la Komárom, făcînd siguranța pe Dunăre.

Pentru a contracara acțiunea imperială, forțele otomane au pătruns din nou în spațiul românesc. Invazia a început pe la sfîrșitul lunii iunie pe două direcții: pe valea Crișului Alb și pe la Poarta de Fier. Sebeșul, Orăștia, Aiudul, Alba Iulia au fost din nou jefuite. Ioan Kemény, socotind rezistența imposibilă, a ordonat organizarea unei poziții de apărare în zona Trei Scaune, după care s-a retras prin Gherla la Hust. Forțele imperiale (14 000—15 000 de soldați), comandate de Montecuccoli, au pornit spre Transilvania în a doua jumătate a lunii august. La 30 august, pe Crasna, în apropiere de Satu Mare, Montecuccoli a făcut joncțiune cu cei 3 000 de oșteni pe care-i mai avea cu sine Kemény și, împreună, au coborît spre Cluj, urmînd văile Crasnei și Someșului. În apropierea orașului de pe Someș, temîndu-se de un atac prin surprindere al otomanotătarilor, generalul imperial a adoptat un dispozitiv de marș capabil să se desfășoare și să angajeze imediat lupta: „un patrulater lung, propice tuturor felurilor de manevre, cu bagajele la mijloc; infanteria, cavaleria și artileria erau astfel amestecate încît ele să se poată într-ajutora" [56]. După ce a instalat garnizoane habsburgice la Făgăraș, Cluj, Beclean, apreciind că armata îi este istovită, slab aprovizionată, el a ordonat, la 17 septembrie, retragerea forțelor sale [57]. În aceste condiții Poarta a sprijinit instalarea ca principe a lui Mihail Apafi (14 septembrie 1661) [58], imediat asediat în cetatea Sighișoarei. Un eveniment neașteptat a determinat însă și retragerea grosului forțelor otomane din Transilvania și anume încetarea din viață, la 1 noiembrie 1661, a marelui vizir Mehmed Köprülü.

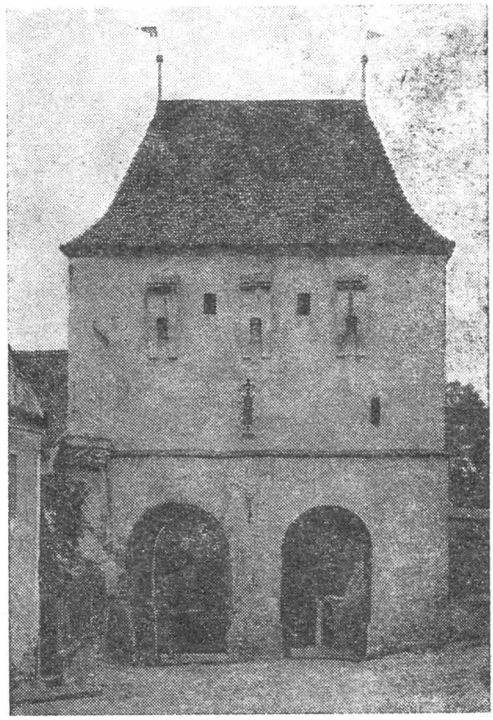

Turnul uneia din porțile cetății Sighișoarei (fototeca Editurii Meridiane)

La 22 ianuarie 1662, trupele lui Kemény, acționînd în cooperare cu 2 000 de soldați imperiali, au fost înfrînte la Seleușul Mare de trupele de sub comanda lui Kučuk Mehmed pașa, sosit în ajutorul lui Apafi. Kemény însuși a fost ucis în luptă [59].

[56] Montecuccoli, *op. cit.*, p. 366.

[57] I. Lupaș, *op. cit.*, vol. I, p. 356—376; Galeazzo Gualdo Priorato, *op. cit.*, p. 37; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 404—427.

[58] I. Lupaș, *op. cit.*, vol. I, p. 306.

[59] Cristina Anton-Manea, Sergiu Iosipescu, *1657—1662: front comun împotriva Semilunei*, în MII, VIII, 3/1974, p. 13—18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

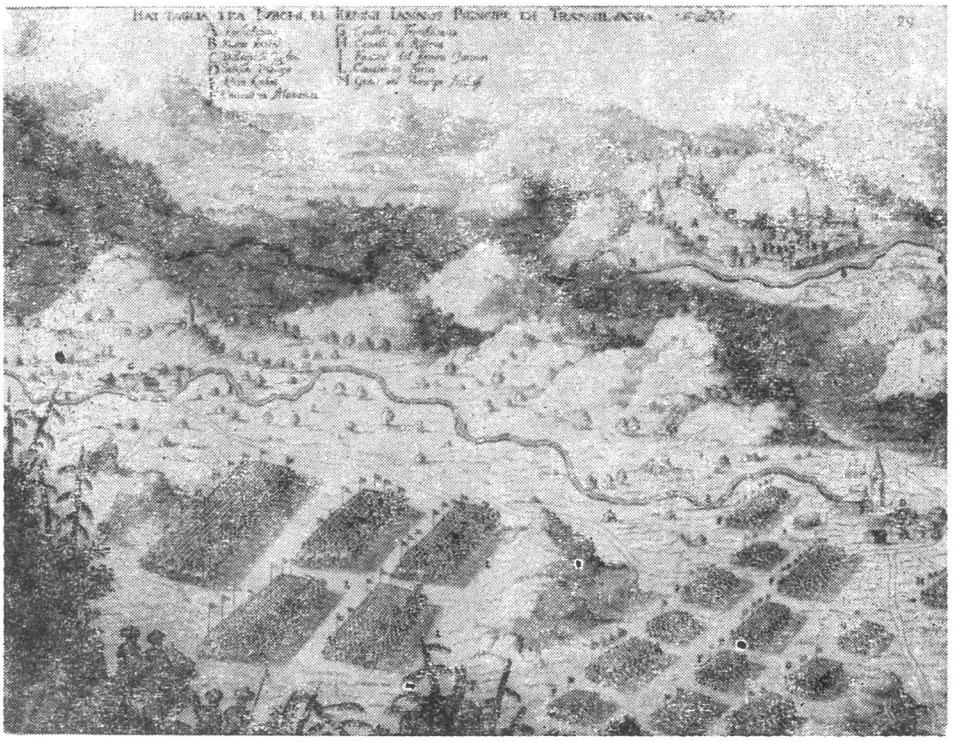

Dispozitivul de luptă al beligeranţilor în bătălia de la Seleuşul Mare din 22 ianuarie 1662 — gravură de Cornelius Meyssens (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Această ultimă fază a războiului antiotoman al ţărilor române s-a caracterizat prin încercarea — eşuată — de a contrabalansa superioritatea numerică a forţelor angajate de Poartă prin alianţă cu alte puteri vecine. Dar, pe de o parte, ţarul Rusiei a declinat orice sprijin — preferînd urmărirea în continuare a expansiunii baltice şi polone —, iar, pe de altă parte, alianţa cu Imperiul habsburgic a fost ineficace. Faptul s-a datorat atît întîrzierii cu care acesta a deplasat forţe militare de sprijin în spaţiul românesc, cît şi datorită reacţiei rapide a Porţii, concretizată în invadarea Ţării Româneşti Transilvania şi impunerea unui domn fidel.

Evenimentele politico-militare ale anilor 1661—1662 au evidenţiat pregnant, ca şi cu alte prilejuri, că marile puteri aliate nu urmăreau decît propriile lor scopuri expansioniste — astfel, trupele habsburgice au instalat garnizoane în Transilvania, tinzînd la încorporarea ei la imperiu — şi că, în efortul de apărare a fiinţei politice şi a propriului teritoriu, ţările române nu se pot bizui decît pe forţele lor. Este şi marele învăţămînt al războiului românesc împotriva Porţii din anii 1657—1662, conflict armat care a avut unele similitudini cu războiul pentru independenţă şi unitate purtat de români sub conducerea lui Mihai Viteazul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Într-o epocă de afirmare a maximei expansiuni a Imperiului otoman, țările române, acționînd unite politic și militar, au făcut față singure agresiunii continue a unei mari puteri, întemeindu-și rezistența doar pe potențialul ostășesc intern. Desfășurînd acțiunile militare într-un context strategic extrem de nefavorabil, ele n-au depus armele, continuînd să lupte pentru propria supraviețuire. Rezultatul final — în pofida grelelor pierderi umane și materiale — a fost pozitiv: păstrarea ființei politice a țărilor române, continuitatea lor de existență pe harta Europei.

ÎNSEMNĂTATEA RĂZBOIULUI ANTIOTOMAN DIN ANII 1657—1662. STATUTUL INTERNAȚIONAL AL ȚĂRILOR ROMÂNE

La mai bine de o jumătate de secol după uriașul efort militar al poporului român în anii de glorie ai domnului României medievale — Mihai Viteazul —, țările române au fost capabile să susțină singure un îndelungat război împotriva Imperiului otoman. Război care, purtat sub stindardul sacru al apărării libertății, a necesitat o uriașă încordare a societății românești, o mobilizare adecvată a resurselor ei materiale.

Lunga perioadă a domniilor lui Matei Basarab, Vasile Lupu și Gheorghe Rákóczi I crease mari resurse pecuniare, care au permis finanțarea luptei antiotomane. Bun cunoscător al mecanismului bănesc al războiului, Mihnea al III-lea și-a creat fonduri din răscumpărarea satelor de rumâni, din confiscarea marilor averi boierești — a Brâncovenilor de exemplu —, precum și din atragerea capitalului otoman în țară.

În sînul clasei conducătoare s-au evidențiat însă poziții deosebite față de lupta antiotomană, atitudinea ei variind și în funcție de conjunctura internațională a momentului. Boierimea din principatul românesc de la sud de Carpați, de pildă, a susținut, în iarna 1657/1658, domnia, opusă Porții, a lui Constantin Șerban. Ridicarea la luptă, inițiată în vara anului 1658 de Mihnea al III-lea, a fost considerată de o parte a marii boierimi ca o aventură, fapt care a determinat politica domnului de eliminare a unor personalități influente din rîndurile ei [60]. În schimb, mica boierime din principatele române extracarpatice, cu rosturi militare încă, a fost favorabilă luptei antiotomane. În Transilvania o bună parte din nobilime a fost, în general, de partea principilor antiotomani Rákóczi și Kemény [61]. Universitatea saxonă s-a opus însă acestei orientări, situația sa fiind dependentă de comerțul cu Imperiul otoman și a fost deci partizana unei înțelegeri politice cu Poarta. Țăranii români transilvăneni au fost angrenați, în mod firesc, în efortul militar. În baza unei hotărîri a dietei, care stipula că „într-o situație fără ieșire alteța sa să poată ridica toată țara" [62], Gheorghe Rákóczi al II-lea a chemat sub steaguri pe țăranii

[60] *Istoria Țării Românești*, p. 134.
[61] Kraus, *loc. cit.*; Mihály Cserei, *Erdély historiája*, ed. Imre Bánkúti, Budapest, 1983, p. 51.
[62] *Erdélyiországgyülési emlekek*, vol. XI, p. 354.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

iobagi: „iobagilor şi supuşilor le-ar fi făgăduit libertatea şi înnobilare dacă vor veni cu el împotriva turcilor" [63]. Unul dintre sprijinitorii săi în această acţiune a fost mai ales preotul Gheorghe din Ciurila, care a reuşit să mărească numărul luptătorilor, „fiind promisă eliberarea pedestraşilor valahi" [64], recrutaţi îndeosebi din zonele Satu Mare şi Hunedoara, din Cîmpia Transilvaniei şi împrejurimile Blajului [65]. Vestea despre compoziţia ţărănească a oastei lui Rákóczi se răspîndise în străinătate, mai ales pe baza informaţiilor cuprinse în rapoartele ambasadorilor veneţieni [66].

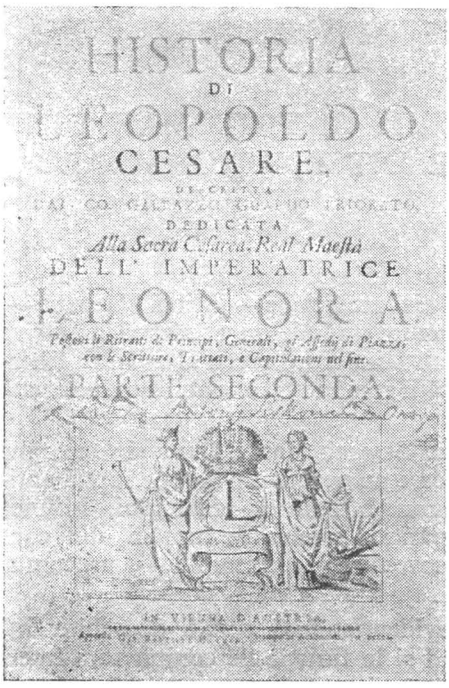
HISTORIA
DI
LEOPOLDO
CESARE
DEDICATA
Alla Sacra Cesarea, Reale Maestà
DELL' IMPERATRICE
EONORA
PARTE SECONDA

Foaia de titlu a lucrării lui Galeazzo Gualdo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare*, Viena, 1670, cu preţioase ştiri despre războiul antiotoman al ţărilor române din anii 1657 — 1662 (Biblioteca judeţeană Tg. Mureş, fond Teleki)

După consemnarea contemporanului Georg Kraus, cea mai mare parte a ţării a fost întotdeauna de partea luptei antiotomane, iar „după ce Rákóczi a pierit, vreo doi ani ei (ţăranii — *n.n.*) n-au voit să creadă cu adevărat în moartea lui, ci au nădăjduit şi aşteptat mereu să fie sloboziţi de el" [67].

Asemenea fenomene s-au petrecut şi în Ţara Românească Muntenia sub domnia lui Mihnea al III-lea, care „făcuse din liberarea ţăranilor unul din punctele de căpetenie ale politicii sale interne" [68]. Numai astfel se poate explica faptul că în vremea invaziei tătarilor din noiembrie 1659 mulţi dintre locuitorii satelor şi tîrgurilor erau plecaţi în oastea voievodului, participînd la asediul Giurgiului şi la atacul bazelor de operaţii otomane de la sud de Dunăre.

Conducătorii politici şi militari ai principatelor române în vremea amplelor confruntări militare antiotomane din anii 1657 — 1662 au fost personalităţi complexe şi totodată contradictorii. Trei dintre principi — Constantin Şerban Ioan Kemény şi Gheorghe Rákóczi al II-lea—participaseră efectiv la Războiul de 30 de ani, fiind posesorii unei experienţe militare moderne deosebit de bogată. O vădesc atît memoriile lui Ioan Kemény, cît şi scrisorile lui Gheorghe Rákóczi.

[63] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 315.
[64] Ioannes de Bethlen, *Comentarii de rebus Transilvancis*, editio nova, Viennae, 1778, p. 123.
[65] Ştefan Meteş, *Moşiile domnilor şi boierilor din Ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 72—73; Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 314—315.
[66] *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 146.
[67] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 298.
[68] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 232. O prezentare a documentelor de eliberare din vremea lui Mihnea al III-lea, la Lia Lehr, *Mihnea al III-lea (Mihail III Radu). 1658—1659*, în „Studii", nr. 6/1973, p. 1 162 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Concepția militară a lui Constantin Șerban și Mihnea al III-lea se remarcă printr-o interesantă încercare de adaptare a strategiei și tacticii tradiționale românești la noile condiții ale perfecționării și înmulțirii armamentului de foc. În general, gîndirea politică — reprezentată de Gheorghe Ștefan și de eminentul cronicar al vremii, Miron Costin — și strategică dovedesc realism și originalitate, relevînd efortul intens de a se găsi soluțiile optime pentru a asigura statalității românești ființa politică și evoluția pe propriile coordonate.

Pe ansamblu, societatea românească a demonstrat o excepțională capacitate de a suporta greutățile a aproape șase ani de război cu tot cortegiul lor de calamități. Opțiunea antiotomană, ca și căutările neîncetate pentru a afla sprijin în lupta cu puterea militară a Porții exprimă coeziunea socială în jurul steagului apărării libertății și civilizației tradiționale.

Succesivele valuri de invazii nu au putut îngenunchea aspirația țărilor române surori spre libertate, an de an oștirile lor mobilizîndu-se pentru noi campanii militare indiferent de rezultatul celor precedente. Voința de unitate și neatîrnare permanent prezentă în societatea românească, întemeiată în prima jumătate a secolului al XVII-lea pe fapta lui Mihai Viteazul, au susținut efortul antiotoman cu admirabile exemple de jertfă și rezistență.

Așadar, după epopeea Viteazului — un efort concentrat pentru unitate și neatîrnare politică —, războiul antiotoman din 1657—1662 se înscrie drept cea mai importantă ridicare în arme a poporului român împotriva expansionismului unei mari puteri vecine. Acest efort militar desfășurat la dimensiunile întregului teritoriu național și înglobînd într-o concepție unitară potențialul ostășesc românesc este emblematic pentru tot secolul al XVII-lea, secol în care țările române n-au abdicat nici un moment de la misiunea istorică de a lupta împotriva agresiunii externe, pentru a-și impune existența de sine stătătoare.

Războiul românesc pentru neatîrnare din 1657—1662 s-a desfășurat într-un context internațional politic și strategic extrem de complex. Datele de bază ale acestui context conturează un cadru în general nefavorabil luptei românești, poporul nostru fiind silit, ca de atîtea ori în istoria sa bimilenară, să se bizuie doar pe propriile lui forțe pentru a birui adversitățile. Rezultatele obținute la capătul a șase ani de luptă continuă au verificat din nou adevărul universal valabil că nimic nu poate sta în calea unui popor atunci cînd el este animat de voința implacabilă de a rămîne el însuși, de a se dezvolta pe coordonatele liber alese de el. „Din îndelungata și zbuciumata istorie a poporului român — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — se poate trage concluzia, mai generală, că dominația și ocupația străină, oricît ar dura, nu pot împiedica manifestarea comunității de interese a unui popor, păstrarea specificului său, formarea națiunii și a statului național unitar" [69].

În ceea ce privește contextul internațional, se poate observa că România medievală nu a avut în lupta desfășurată împotriva Imperiului otoman decît un singur aliat, Veneția, aflată la rîndul ei în război cu Poarta. Fără a fi fost o alianță în adevăratul înțeles al cuvîntului, între țările române și Veneția au existat contacte și acorduri menite să asigure coordonarea operațiilor împotriva inamicului comun. În orice caz, nefiind în măsură să desfășoare acțiuni militare terestre și concentrîndu-și efortul doar în domeniul naval, Veneția a constituit pentru români un aliat depărtat spațial cu care nu s-a putut ajunge la o concep-

[69] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 24, Editura Politică, București, 1983, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ție unitară asupra acțiunilor militare împotriva Imperiului otoman. Dar, obiectiv, acesta din urmă a fost nevoit să-și disperseze atenția și forțele armate în două direcții, vădindu-se incapabil să acționeze ofensiv pe ambele. Acest fapt este dovedit de buletinele militare venețiene, care nu consemnau evenimente deosebite pe frontul dalmatin în 1658 și 1659, adică tocmai atunci cînd Poarta își dirijase efortul militar împotriva țărilor române.

Concomitent cu agresiunile repetate ale otomanilor, statalitatea românească a fost confruntată la frontiera vestică cu ostilitatea Imperiului habsburgic. La frontiera răsăriteană, țările române au avut de făcut față unui alt inamic redutabil: hanatul Crimeii, aflat sub suzeranitatea Porții. Invaziile forțelor militare ale acestuia, coordonate cu acțiunile trupelor otomane de la frontierele sudică și vestică ale spațiului românesc, au creat, în cadrul războiului antiotoman, o situație strategică extrem de dificilă, ce a obligat la un imens consum de energii ostășești.

În încercarea de a efectua o breșă în veritabila încercuire de forțe inamice, țările române au făcut apel la alte puteri. Dar, deși Rusia și-a afirmat orientarea antiotomană ea nu s-a materializat datorită implicării acestui stat în războiul nordic. Printr-o solie trimisă la Veneția, țarul Rusiei cerea armament și promitea să atace Poarta cu 100 000 de călăreți și 80 000 de pedestrași cu condiția următoare: „ceea ce fiecare dintre părți va cuceri va păstra pentru sine" [70]. Această componentă a politicii externe ruse a rămas deocamdată însă la stadiul de intenție.

Îndelungatul conflict dintre țările române și Imperiul otoman a evidențiat pregnant amprenta de neșters a faptei lui Mihai Viteazul. În chip exemplar, campania din toamna anului 1659 a dovedit acest lucru, oștile principatelor confederate deplasîndu-se, indiferent de liniile de demarcație, pentru organizarea unei apărări coerente și unice a frontierelor amenințate de la Dunărea de Jos, Nistru și din Cîmpia Tisei.

Ultima mare ridicare premodernă la luptă împotriva Imperiului otoman a contribuit decisiv la fixarea statutului internațional al țărilor române pentru mai bine de un secol. În raporturile cu Poarta, libertatea internă a principatelor, la nivelul conducerii supreme de stat, alegerea domnilor de către adunările românești de stări au fost confirmate.

Așadar, în acest complicat cadru internațional, în ansamblu ostil, statalitatea românească s-a împotrivit singură imensului potențial al Porții, făcînd proba supremă a rezistenței. Secretarul ambasadei engleze la Istanbul, Paul Rycaut, aprecia că în acest război țările române au făcut atît „cît omenește se putea aștepta într-o luptă atît de inegală" [71]. Deci, după o serie de mărturii străine, poporul român a făcut încă o dată dovada capacității sale nelimitate de luptă pentru apărarea propriei sale ființe, oferind, în același timp, o pildă a însăși rezistenței umane în fața adversităților.

[70] Pierre des Noyers, *op. cit.*, p. 303.
[71] Paul Rycaut, *The Present State of the Ottoman Empire*, London, 1668, p. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL REFORMELOR" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea PÎNĂ ÎN ULTIMUL SFERT AL CELUI DE-AL XVIII-lea)

SECOLUL REFORMELOR

Perioada care cuprinde a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi trei sferturi din cel următor — pînă la revoluţia populară condusă de Horea — prezintă cîteva trăsături aparte ce dau conturul şi dimensiunile *Secolului Reformelor*.

Fundamentală este amorsarea unui proces transformator care jalonează drumul ireversibil spre societatea românească modernă. De la primele încercări reformatoare schiţate de Mihnea al III-lea şi Şerban Cantacuzino, de Rákóczieşti, Cantemireşti, Ruseteşti, de Constantin Duca, lunga domnie a lui Constantin Brâncoveanu declanşează efectiv procesul transformator.

Împreună cu o aleasă pleiadă de dregători şi cărturari, din care se particularizează figura reprezentativă a stolnicului Constantin Cantacuzino, marele voievod şi domn Constantin Brâncoveanu iniţiază în acest *Secol al Reformelor* acţiunea de modernizare a instituţiilor statale. Augmentarea aşezămîntului financiar, expresia sintetică a programului reformator, aplicat treptat încă de la începutul domniei, relevă cîteva din sensurile transformării mai profunde care se urmărea. Astfel, introducerea unui impozit general în bani asupra inventarului în cornute mari prilejuia precizarea că „începînd întîi de la noi înşine, vitele ce avem domneşti le plătim, şi toţi boierii cei mari şi mănăstirile toate şi arhiereii şi toţi de la mare pînă la mic [. . .] nimănui măcar o vită nu se scuteşte" şi, mai tîrziu, în 1713, caracterizarea măsurii: „n-am putut găsi altă dajde mai cu dreptate [. . .], ci am socotit că la această dajde cine are mult dă şi mai mult, cine mai are puţin dă şi mai puţin şi ajută cu toţii, după putinţă, cu dreptate" [1]. Împreună cu stabilirea impunerii personale, la intervale regulate, ceea ce presupunea recensăminte ale contribuabililor şi averilor, declaraţiile de principiu ale domnului conturau în mod evident un program de modernizare, cu o adîncă motivaţie în realitatea economică şi socială a ţării. Stabilitatea internă, asigurată măcar şi parţial de domnia brâncovenească, crea premisele pentru o evoluţie înnoitoare a aparatului de stat, ca şi a societăţii însăşi. Căci principiile reformei, impozitele individuale, indiferent de rang şi proporţionale cu starea economică a contribuabililor, consemnau, fără putinţă de tăgadă, o ruptură cu sistemul privilegiilor feudale.

[1] Apud Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III/2, Bucureşti, 1946, p. 639.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Reforma brâncovenească avea să influențeze decisiv așezămintele financiare similare din principatul est-carpatic, introduse în vremea lui Constantin Duca, Antioh Cantemir, și va fi reluată — de îndată ce situația internațională se va normaliza — în 1723 de Nicolae Mavrocordat.

Acțiunea reformatoare brâncovenească avea să-și arate urmările în primul deceniu și jumătate al secolului al XVIII-lea prin minunatele realizări culturale, măiestrele ctitorii răspîndite pe întreg întinsul țării, relevînd valențele unei evoluții pașnice, capacitatea poporului român de a se angaja pe drumul unei modernizări cu rădăcini organice în istoria locală. Factorii perturbatori, inhibitori ai acestui proces ascendent se vor dovedi, foarte curînd, confruntările războinice dintre imperiile vecine spațiului românesc în cadrul „Chestiunii orientale". Astfel încît procesul reformator avea să aibă nevoie de imense cheltuieli de energie pentru a se finaliza în modernizarea de care munca pașnică a unui popor era în stare și pe care societatea românească și-a manifestat consecvent vocația de a o înfăptui.

Constantin Brâncoveanu, domnul Țării Românești Muntenia — după un tablou de la Muntele Sinai

Ctitoria brâncovenească a reformelor va fi continuată, în chip conștient și după un program coerent — reflectînd realitățile societății românești și cadrul internațional al evoluției acestora —, de Mavrocordați. Nicolae Iorga, în monumentala sa sinteză de istorie a românilor, va sublinia, de altfel, caracterul de „restaurație brâncovenească" al domniilor Mavrocordătești, după criza din 1716—1717.

Pe plan militar acest interval al *Secolului Reformelor* este caracterizat atît de persistența unor structuri militare anterioare, cît, mai ales, de continuitatea opțiunii doctrinare privind apărarea patriei prin efortul întregului popor; astfel, la 1711 Dimitrie Cantemir făcea explicit apel la oastea cea mare. Dar, alături de persistența acestei opțiuni doctrinare — prezentă de altfel în întreaga istorie militară a poporului român — și de continuarea elementelor unor mai vechi structuri ostășești apar altele noi, corespunzătoare unor realități socio-economice și politice în schimbare.

O trăsătură predominantă a evoluției factorului militar românesc în tot acest răstimp a fost faptul că baza oștirilor a continuat să fie țărănimea. Nu numai pentru că ea continua să fie clasa socială cea mai numeroasă a societății românești. Nu doar pentru că ea rămînea păstrătoarea vie a spiritului militar românesc din secolele trecute. Ci, mai ales, pentru că această clasă socială era identificată pe deplin cu obiectivele supreme ale întregii societății românești, aspirația spre independență și unitate fiind veșnic vie în inima țărănimii române. „Țărănimea — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost întotdeauna vajnica apărătoare a gliei strămoșești împotriva dominației străine, a expansiunii

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

marilor imperii, ea s-a ridicat ca un zid în fața a nenumărate năvăliri și agresiuni. Ori de cîte ori țara a fost în primejdie, țărănimea a pus mîna pe arme și a sărit la luptă fără să pregete, dovedind o înaltă conștiință patriotică, nestinsă dragoste pentru pămîntul strămoșesc, un impresionant spirit de jertfă" [2]. În oștirile române ale acestui interval, în luptele purtate de Dimitrie Cantemir, în corpurile de voluntari, în regimentele grănicerești române din Transilvania masele țărănești au furnizat baza efectivelor, fiind apărătoarele de neclintit ale pămîntului străbun, impunînd factorul militar românesc ca singurul legitim în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Elementul central în acest proces transformator înregistrat în societatea românească este constituit de reformele inițiate în cele trei țări române în secolul al XVIII-lea. În deceniile 4 și 5 ale acestui secol, în Moldova și Muntenia, iar ceva mai tîrziu, începînd din deceniile șase-șapte, în Transilvania, viața economico-socială a țărilor române a suferit importante modificări de structură [3]. Ele au fost în parte instituționalizate de reformele lui Constantin Mavrocordat, în cursul domniilor sale în Muntenia și Moldova, între anii 1730 și 1769, și care, în ansamblul societății românești, vor dobîndi în programul de emancipare națională fundamentat de transilvăneanul Ioan Inochentie Micu și de Școala Ardeleană temeiurile ideologice ale unui proces transformator.

Domnii acestei epoci au contribuit activ la dezvoltarea — pe drumul indicat de predecesorii lor, îndeosebi de Constantin Brâncoveanu — variantei românești a curentului politic caracteristic Europei secolului al XVIII-lea, cunoscut sub numele de absolutism luminat [4].

O primă direcție angajată de aceste măsuri reformatoare a implicat, pe linia tradiției brâncovenești, stabilitatea și sporirea masei de contribuabili, adică de țărani care plăteau dările. Războaiele Porții cu Imperiul habsburgic și Polonia de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, ca și fiscalitatea excesivă determinaseră o înrăutățire accentuată a situației maselor țărănești, mulți locuitori ai satelor adoptînd diverse forme de sustragere de la plata impozitelor. În scopul de a pune capăt evaziunii fiscale, cu grave consecințe asupra veniturilor vistieriei, era necesară eliminarea cauzelor care provocau fuga țăranilor: instabilitatea dărilor, instituirea arbitrară de către domnie a unor dări și contribuții excepționale. Fiscalitatea s-a impus, așadar, ca problemă prioritară pentru domnie și încercarea de a găsi soluția — adică de a dispune de o masă solvabilă de contribuabili — a generat reforma fiscală. Față de strînsa corelație dintre diversele sfere ale vieții sociale, reorganizarea sistemului fiscal nu putea da roade de durată dacă nu erau eliminați factorii

[2] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, București, 1977, p. 232.

[3] Din vasta bibliografie a problemei vezi Ilie Minea, *„Reforma" lui Constantin vodă Mavrocordat*, extras din CI, II—III, 1927; I. C. Filitti, *Despre vechea organizare fiscală a principatelor române*, București, 1935 și *Despre vechea organizare administrativă a principatelor române*, București, 1935; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, București, 1938, p. 129—142; Gheorghe I. Brătianu, *Două veacuri de la Reforma lui Constantin Mavrocordat, 1746—1946*, în AARMSI, s. III, t. XXIX, 1946/1947, mem. 10; Șerban Papacostea, *La grande charte de Constantin Mavrocordato (1741) et les réformes en Valachie et en Moldavie*, în *Symposium l'Epoque phanariote, 24—25 octobre 1970*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1974, p. 365—376; Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat*, București, 1986.

[4] Nicolae Iorga, *Le despotisme éclairé dans les Pays roumains au XVIII-e siècle*, în „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences", IX, (1937), p. 101, 115.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

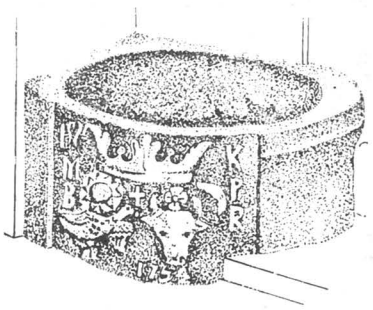

Stemele reunite ale țărilor române Muntenia și Moldova sub Constantin Racoviță pe o pisanie și colimvitră de la Frunzănești (jud. Giurgiu)

generatori de depresiune demografică, de instabilitate din sectoarele social, administrativ și judecătoresc [5].

Principiul reformei fiscale a fost, în fapt, răspunsul la ceea ce se știe a fi nemulțumirea de căpetenie a birnicilor; interogați de Constantin Racoviță asupra motivelor strămutării lor, țăranii arătau că au făcut-o „din pricina vremelnicii nestări, adică nefiind hotărît să dea bir pe an" [6]. În locul nenumăratelor dări și contribuții s-a introdus o dare unică „pe capete și pe bucate", adică pe persoană și pe avere, ce urma să fie achitată la patru termene. Reforma fiscală nu făcea altceva decît să generalizeze la scara întregii țări principiul mai vechi al *ruptei*, adică al învoielii dintre un grup de contribuabili și domnie privind fixarea unui cuantum fix al contribuției lor bănești și a termenelor de achitare [7]. Domnii Nicolae și Constantin Mavrocordat, care au inaugurat politica de reformă, continuau astfel măsurile similare ale predecesorilor lor, Constantin Brâncoveanu și Antioh Cantemir.

Începută în domeniul fiscal, continuată în cel social, politica de reformă s-a extins și asupra administrației și a justiției. Măsurile adoptate relevă încercarea de a elimina structurile perimate, incompatibile cu progresul societății românești, și deci constituind o frînă. Politica de reformă nu a urmărit așezarea pe baze noi, burgheze, a societății românești (dealtminteri burghezia era încă în faza de formare), ci numai înlăturarea instituțiilor și relațiilor devenite anacronice.

Trebuie subliniat că reformele au fost discutate și sancționate de adunări ale stărilor, organisme reprezentative în accepțiunea vremii [8]. Astfel, principalul act de reformă — desființarea servituții personale — a fost rezultatul unui consens social-politic. Prin hrisoavele din 1734 și din 1741 în Țara Românească Moldova și „constituția" din 7 februarie 1740 din Țara Românească Muntenia (publicată în iulie 1742 în „Mercure de France" de abatele Desfontaines), sistemul de percepere a dărilor a fost ameliorat, adoptîndu-se

[5] Florin Constantiniu și Șerban Papacostea, *Les réformes des premiers Phanariotes en Moldavie et en Valachie*, în „Balkan Studies", 13 (1972), 1, p. 91—94.

[6] D. C. Sturdza-Scheeanu, *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească*, vol. I, București, 1907, p. 24.

[7] Șerban Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în SMIM, III, (1959).

[8] Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în țările românești în cadrul istoriei generale*, I—III, în AARMSI, s. III, t. XXVIII, 1946/1947, mem. 1, 7, t. XXIX, mem. 6; Idem, *Două veacuri de la Reforma lui Constantin Mavrocordat*, p. 25, 33—35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

„Mercure de France", din iulie 1742, anunță reformele lui Constantin Mavrocordat

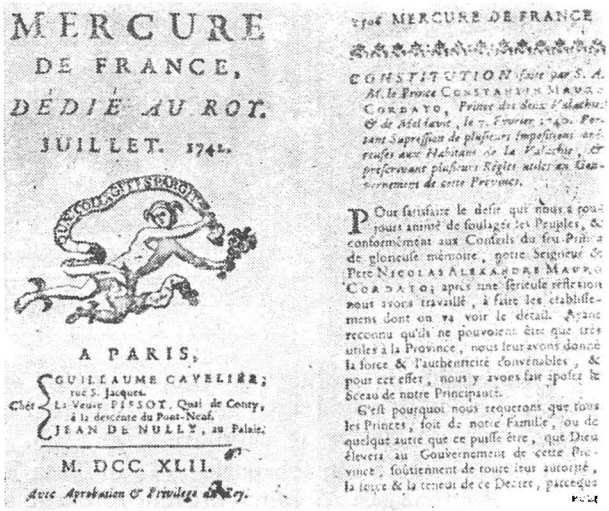

MERCURE
DE FRANCE,
DÉDIÉ AU ROY.
JUILLET. 1742.

A PARIS,
Chez GUILLAUME CAVELIER; rue S. Jacques.
La Veuve PISSOT, Quai de Conty, à la descente du Pont-Neuf.
JEAN DE NULLY, au Palais.

M. DCC. XLII.

Avec Approbation & Privilege du Roy.

1706 MERCURE DE FRANCE.

CONSTITUTION faite par S. A. M. le Prince CONSTANTIN MAVROCORDATO, Prince des deux Valachies & de Moldavie, le 7. Février 1742. Portant Suppression de plusieurs Impositions onéreuses aux Habitans de la Valachie, & prescrivant plusieurs Réglemens utiles au Gouvernement de cette Province.

POUR satisfaire le desir qui nous a toujours animé de soulager les Peuples, & conformément aux Conseils du feu Prince de glorieuse mémoire, notre Seigneur & Pere NICOLAS ALEXANDRE MAVROCORDATO; après une sérieuse réflexion nous avons travaillé, à faire les établissemens dont on va voir le detail. Ayant reconnu qu'ils ne pouvoient être que très utiles à la Province, nous leur avons donné la force & l'authenticité convenables, & pour cet effet, nous y avons fait apposer le Sceau de notre Principauté.

C'est pourquoi nous requerons que tous les Princes, soit de notre Famille, ou de quelque autre que ce puisse être, que Dieu élevera au Gouvernement de cette Province, soûtiennent de toute leur autorité, la teneur & la teneur de ce Decret, parceque

POUR

capitația (darea personală, pe capi de familie) și impozitul pe bunuri, plătibile în patru sferturi anual, suprimîndu-se astfel răspunderea colectivă a satelor. Au fost scutiți complet de dări către domnie boieri în funcții din treapta I și II, descendenții lor, precum și cei recunoscuți printr-un deosebit privilegiu, preoții, profesorii [9]. Mijlocul principal pentru aplicarea acestor măsuri l-a constituit catagrafierea populației, acțiune efectuată sub controlul energic al domniei [10]. Rezultatele pe care le sconta domnia în urma reformei social-fiscale erau multiple; între acestea — sporirea numărului de contribuabili ai statului prin recuperarea celor anterior aflați sub patronajul posesorilor de moșii și consolidarea unei stări boierești cu o clasificare mai precisă. În conformitate cu un program prestabilit [11], principele și-a consolidat primele măsuri prin reformele judiciară și administrativă. Agenții statului, plătiți, împărțeau dreptatea, conduceau ținuturile sau județele. În sfîrșit, pe același făgaș, Constantin Mavrocordat a proclamat, la 5 august 1746 în Țara Românească Muntenia și la 6 aprilie 1749 în Țara Românească Moldova, desființarea rumâniei și veciniei, domnia reglementînd totodată relațiile economice dintre țăranii clăcași și boierii satelor, prin stabilirea cuantumului de muncă și de produse datorat de primii celor din urmă.

Reforma socială finală a principelui, desființarea servituții personale a foștilor țărani dependenți, a avut un caracter revoluționar. Din punctul de vedere al istoriei comparate, statutul juridic al țăranului din Moldova și Muntenia era superior celui al aceleiași clase din țările vecine [12].

[9] *Ibidem*, p. 44—53; Iorga, *Studii și documente*, vol. VI/2, p. 215.

[10] Șerban Papacostea, *La grande charte de Constantin Mavrocordato (1741) et les réformes en Valachie et en Moldavie*, p. 370—371.

[11] *Ibidem*, p. 375.

[12] În Rusia s-a produs chiar o înrăutățire a poziției juridice a țăranilor, cărora li se interzicea prin legea din 1730 să aibă vreo avere imobiliară, iar prin cea din 1760 nobilii aveau dreptul să-i exileze în Siberia (Ilie Minea, *op. cit.*, p. 54, nota 1). Chiar și la începutul secolului trecut vînzările separate ale unor membri ai familiilor de șerbi constituiau o practică uzuală pe marile piețe ale Imperiului Rusiilor *(Histoire de l'URSS*, sub redacția lui A. Pankratova, vol. II, Moscou, 1948, p. 99)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Stemele reunite ale ţărilor române Muntenia şi Moldova în vremea lui Nicolae şi Constantin Mavrocordat

Rezemate pe realităţi interne, reformele au avut un impact sensibil în evoluţia societăţii româneşti, reprezentînd paşi notabili pe calea modernizării în perioada de trecere la capitalism [13].

Aşezămintele din februarie 1741 în Ţara Românească Muntenia şi 1742 în Ţara Românească Moldova prevedeau dările şi prestaţiile breslelor ostăşeşti (sînt menţionaţi expres curtenii, slujitorii, căpitanii), primele plătibile în patru sferturi anuale. Legiuitorul prescria ca „toţ să se pue la cisla statului şi să-ş ia peceţ pe feţile lor", „orce fel de briaslă, curteni, căpitani, slujitori, neguţitoraş, pe aceştia toţi să-i trageţi la olatul unde vor fi mai de aproape şi să-ş cisluiască cu satul; *şi, cît îi va agiunge după bucatele, hrana şi tot prilejul lor, să-i încarce, iar nicicum strămbătate să nu le facă*" (subl. ns.) [14]. În final, domnia tindea să creeze categorii de contribuabili deosebiţi prin puterea lor economică. În funcţie de acest criteriu urmau să se restructureze breslele militare, ai căror membri rămîneau în continuare supuşi imediaţi ai domniei.

Aplicate în ambele principate româneşti extracarpatice, reformele lui Constantin Mavrocordat au asigurat o dezvoltare identică, pregătitoare a unităţii economico-sociale, politico-administrative a celor două ţări.

Reformele introduse în Ţara Românească Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea [15] au fost determinate de aceleaşi imperative şi au avut coordonatele generale similare celor puse în practică în Moldova şi în Muntenia.

Reformismul s-a lovit de rezistenţa nobilimii maghiare, de principiile codurilor medievale ale secolelor anterioare, de sistemul naţiunilor politice şi religiilor recepte. Încercărilor de uniformizare, de reformă şi de centralizare, nobilimea le răspunde prin temporizări în aplicare, derogări şi opoziţie. Refuzul nobilimii a avut în vedere îndeosebi modificările în sistemul constituţional, exclusivist în ceea ce-i privea pe români. Imperiul habsburgic, năzuind la centralizare, la unificare, a încercat să limiteze rolul nobilimii, privilegiile ei.

În timpul lui Iosif al II-lea (1780—1790), în acord cu teoria despotismului luminat, s-a iniţiat un program de reforme care tindea să racordeze

[13] Cf. Leonid Boicu, *Începuturile epocii moderne în istoria României*, în AIIAI, IX, 1972, p. 434—444.

[14] Aşezămîntul din 1742 din Moldova (Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, Anexă, p. 45—46).

[15] Bibliografia de bază la capitolul *The Josephine Era-Enlightened Despotism* al lucrării clasice a lui David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum or the Political Struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th Century*, Bucharest, 1971, p. 229—249; noile contribuţii în problemă la Ernst Wagermann, *The Austrian Achievement. 1700—1800*, London, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

imperiul la nivelul dezvoltării societății înaintate a timpului prin măsuri menite să înlăture barierele feudale care stînjeneau progresul. Politica de reforme desfășurată de Iosif al II-lea s-a orientat spre accentuarea absolutismului și spre limitarea autonomiilor feudale și a privilegiilor nobiliare.

Țara Românească Transilvania îi apărea lui Iosif al II-lea un exemplu de structuri anacronice și autonomii ale „națiunilor politice", unde atotputernicia unei nobilimi numeroase, apărată de privilegii, se manifesta discreționar. Mișcarea reformistă străbătea în toate domeniile vieții sociale, religioase și culturale, mai cu seamă acolo unde rînduieli perimate ridicau bariere în calea tendințelor de uniformizare, prin eterogenitatea structurilor juridico-constituționale și diversitatea privilegiilor. Cunoscător încă din 1773 a realităților Transilvaniei, împăratul a încercat să ia cu asalt, din 1780, prin măsurile sale, citadela privilegiilor, îndeosebi ale marii nobilimi maghiare, în spiritul principiilor formulate în 1765. Reforma administrativă a lui Iosif al II-lea, de împărțire a principatului în 10, apoi în 11 comitate a lovit în autonomiile „națiunilor" minoritare privilegiate. Comitatele au fost reduse la simple circumscripții administrative, subordonate statului. Curtea de la Viena a separat afacerile administrative de cele judiciare, căutînd să scoată justiția de sub puterea forurilor feudale. Decretarea concivilității a lovit mai cu seamă în autonomia orașelor săsești, lăsînd să pătrundă în acestea și în bresle o masă însemnată de români. În esență, acțiunea reformatoare a lui Iosif al II-lea a contribuit în mare măsură la disoluția sistemului „națiunilor politice", oferind astfel un cadru de afirmare pentru păturile sociale nenobiliare, în imensă majoritate românești. De aici a rezultat și rezistența nobilimii, a privilegiaților, ostili inovațiilor, convinși că noul cadru reformist oferă teren de manifestare mai ales românilor. Pornite din cauze ce țineau de interesele imperiului, reformele au avut efecte pe linia progresului, antrenînd forțe sociale noi împotriva feudalității.

Pe plan militar Imperiul habsburgic și-a propus ca scop declarat crearea unei armate permanente de 108 000 soldați[16] prin mijloace financiare *(Kontribution)* și recrutare, soldații urmînd să fie puși la dispoziția guvernului imperial de adunările stărilor provinciale. Aversiunea dietei Țării Românești Transilvania față de hotărîrea Curții de la Viena a declanșat ofensiva reformatoare a despotismului luminat. Treptat, tot mai multe fonduri și tot mai mulți recruți au fost recuperați de stat în detrimentul patronajului senioral. Organizarea militară de factură medievală, bazată pe comitate, districte și orașe fusese înlocuită printr-un sistem de conscripție menit să asigure încadrarea regimentelor uniforme ale armatei imperiale.

Aplicarea politicii interne a despotismului luminat în Transilvania și în comitatele românești din Partium* relevă un mecanism similar reformelor mavrocordătești: lupta pentru desființarea imunităților seniorale, a servituții personale a țăranilor; intervenția în raporturile acestora cu posesorii pămîntului.

În tot acest interval societatea românească s-a aflat, așadar, sub incidența unor însemnate prefaceri, care vor netezi calea către epoca modernă. Reformele

[16] Ernst Wagermann, *op. cit.*, p. 60.

* Cît privește Banatul, acesta fusese încorporat în 1778 Ungariei —, înglobată în Imperiul habsburgic —, fiind împărțit în comitate, fără a-și pierde prin aceasta specificul provincial.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

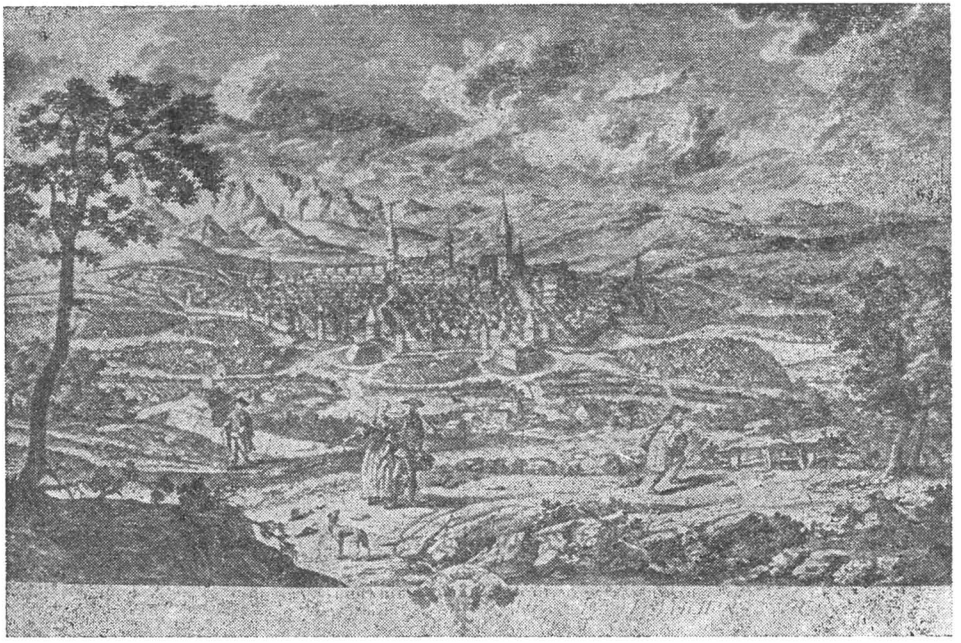

Vedere a Sibiului, sediul guvernului transilvan în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; în prim plan chipuri caracteristice: ţăran, nobili şi tîrgoveţ (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

iniţiate în cele trei ţări române îşi au originea în amplul curent al schimbării aşezămintelor politice şi economico-sociale care caracterizează întreaga Europă în acest secol. Ca în orice epocă de tranziţie, în cadrul social larg se pot constata existenţa simultană a unor structuri vechi şi noi, încetiniri sau accelerări ale procesului de înnoire. Dar aceste reforme marcau evident intrarea societăţii româneşti într-o altă etapă — sesizabilă mai ales la sfîrşitul secolului al XVIII-lea —, etapă a structurării sale moderne, în consens cu condiţiile social-economice interne în schimbare.

Ideologie, politică şi cultură în „Secolul Reformelor" şi în ajunul revoluţiei populare de la 1784. Înfăptuirea lui Mihai Viteazul, cu o înrîurire directă asupra istoriei politice şi militare ulterioare, a avut urmări adînci şi în viaţa spirituală a poporului român. Şcoala istoriografică din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, strălucit ilustrată de Miron Costin, s-a aplecat cu stăruinţă asupra originilor poporului român, omogenitatea sa etnico-lingvistică în întreg spaţiul carpato-dunăreano-pontic fiind supremul argument al unităţii statale. Astfel, Miron Costin sublinia prezenţa poporului român nu numai în principatele extracarpatice, ci şi în interiorul arcului montan: „[românii] sînt mult mai numeroşi ca ungurii, începînd din Bacica sîrbilor timişoreni, peste tot Mureşul, în Herţeg [Haţeg], în jurul Bălgradului [Alba Iulia], unde locuiesc principii, în Ţara Oltului şi în tot Maramureşul" [17].

[17] Miron Costin, *Poema polonă*, în *Opere*, vol 1, Bucureşti, 1965, p. 255.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Într-o viziune globală, ideea de patrie unică, prezentă în destinul comun prin vremuri, se proiecta asupra viitorului pentru „neamul, semințiа care trăiește până acum în Moldova și Țara Muntenească și cît norod ieste în Ardeal cu acest nume: român" [18]. Aceluiași ilustru istoric din Țara Românească Moldova și prim mare istoric al românilor i se datorește și relevarea conștiinței politice populare, fundamentale, a unității, consemnînd despre frații munteni „că ei și acum zic și scriu țara sa « rumânească », *ca și românii cei din Ardeal*" [19] (subl. ns.).

Constantin Cantacuzino Stolnicul, după o frescă de epocă

Sub semnul ideilor sugestiv exprimate și puse în circulație de marele logofăt al Moldovei s-a format o nouă generație a școlii istoriografice naționale, cu Nicolae Spătarul „Milescu", Constantin Cantacuzino Stolnicul, cu studii desăvîrșite la Padova, Theodosie din Veștemul transilvan, ajuns mitropolit la București, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, savantul de faimă europeană, Nicolae Costin, Radu Popescu și mulți alții. Ideile promovate de această școală vor avea o largă difuziune de la boierii cărturari la modeștii copiști de manuscrise din tîrguri, sate și mănăstiri. Căci o caracteristică a vremii este democratizarea culturii, facilitată de trecerea la manuscrisul și cartea tipărită în limba română. Democratizare vizibilă și în afluența tipăriturilor din țările aflate ele însele într-un proces accelerat de modernizare, cărți care se vor îndrepta spre bibliotecile lui Constantin Brâncoveanu de la Hurezi, Constantin Cantacuzino Stolnicul de la Mărgineni sau Nicolae și Constantin Mavrocordat de la Văcărești. Patriotismul este o componentă esențială a acestui veritabil curent cultural, Ion Neculce amintind solemnul îndemn al lui Miron Costin: „să nu dăm locul, că pămîntul acesta iaste frămîntat cu sîngele moșilor și a strămoșilor noștri !" [20]. Din practica domnească a marelui învățat Dimitrie Cantemir a rezultat aleasa expresie literară a crezului independenței. Pentru savantul român de renume universal istoria națională era marea lecție de energie și justiție a poporului român, care „nici stăpînirea, nici slobozenia gios și-au lăsat, ce după multe sîngeroase și românești războaie cu tătarii, cu cazacii, cu ungurii, cu leșii și mai apoi și cu vrăjmașii lupi turcii și cu cei de o fire cu dînșii tătarii, niciodată piciorul din hotarele sale afară nu și-au scos; ce înfipți și nezmulși au rămas" [21]. Autohtonia, continuitatea — idei forță ale istoriografiei românești — au potențat idealul național, cultura română a vremii rămînînd

[18] Idem, *De neamul moldovenilor*, în *Opere*, vol. 2, p. 40.
[19] *Ibidem*, p. 45.
[20] Neculce, *Letopisețul*, p. 277.
[21] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în *Opere*, t. VIII, ed. Gr. G. Tocilescu, București, 1901, p. 106—107.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a

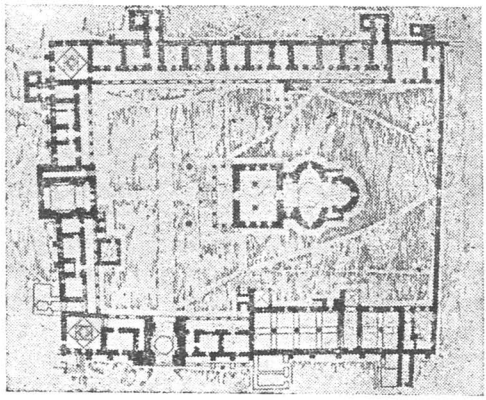

b

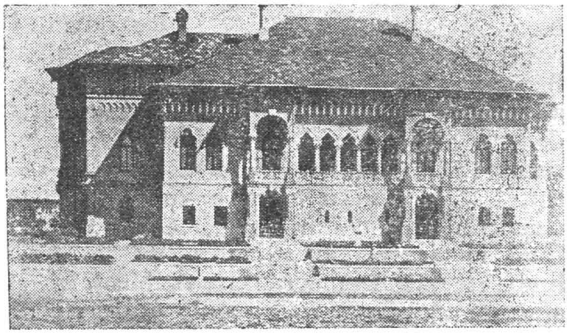

c

d

e

Constantin Brâncoveanu (a); planul Hurezilor (b); palatul de la Mogoşoaia (c); Constantin Mavrocordat (d) şi ctitoria familiei sale de la Văcăreşti (e)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

totodată larg deschisă spre toate orizonturile. Academiile domneşti de la Bucureşti şi Iaşi ilustrau prin programele lor un înalt învăţământ superior umanist, în care moştenirea antichităţii greco-romane, a culturii bizantine se îmbina cu valorile universale ale civilizaţiei arabe, persane şi turceşti, cu contribuţiile moderne ale literaturilor italiană, franceză şi germană.

În Ţara Românească Transilvania secolul al XVIII-lea se deschidea cu lupta cea mare pentru recunoaşterea naţiunii române, al cărui drapel a fost purtat cu dîrzenie şi jertfire de sine de episcopul Ioan Inochentie Micu, fiu de ţărani români liberi din Sadu [22]. Înţelegînd să folosească diplomele leopoldine şi unirea confesională pentru folosul întregului neam românesc din Transilvania, episcopul Inochentie Micu inaugura etapa modernă a luptei politice pentru naţiunea română. Programul său cultural se împletea cu acela politic, întemeiat pe tradiţia vie a originii străvechi, romane, pe dreptul celor mai numeroşi locuitori ai ţării, singurii autohtoni. Inochentie Micu a fost întemeietorul şcolilor din Blaj, oraşul liber devenit curînd centrul cultural al românilor din interiorul arcului carpatic. Soarta iobagului, propăşirea economică a poporului său sînt incluse în acelaşi program de o impecabilă logică, coerenţă şi realism. Impresionantă este temelia ţărănească a mişcării, rapida depăşire a diferenţei între uniţi (greco-catolici) şi ortodocşi, Inochentie Micu conducînd lupta pentru drepturile întregului popor român din Transilvania, neezitînd să vestească „răzvrătirea".

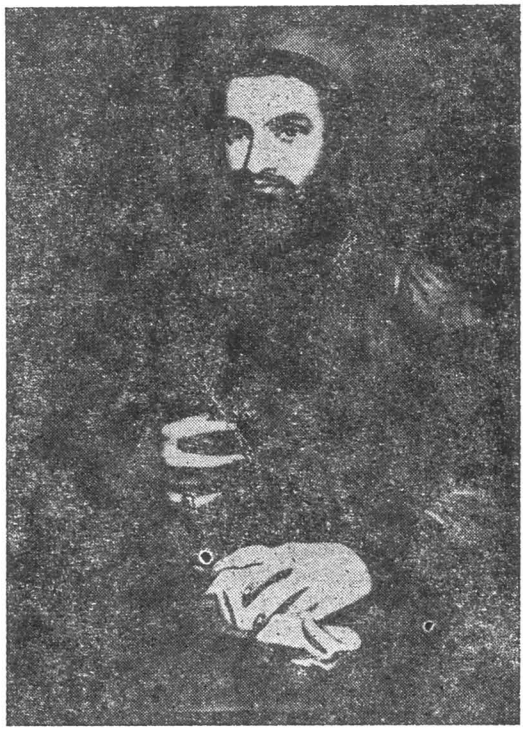

Episcopul Ioan Inochentie Micu, conducător al luptei naţionale a românilor din Transilvania (tablou aflat la Muzeul de Istorie al R. S. România)

Mişcarea transilvană s-a îngemănat cu înfăptuirile contemporane din Muntenia şi Moldova, determinate de marele impuls patronat de Constantin Brâncoveanu şi de Mavrocordaţi. Excepţionala difuziune a cărţii româneşti, circulaţia sa de o parte şi alta a Carpaţilor au alimentat ceea ce un observator străin constata în preajma anului 1784: „setea lor de libertate este neînvinsă şi dorul mărimei strămoşeşti străluceşte învederat în ochii lor" [23]. Din lupta condusă de Inochentie Micu va înflori în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea Şcoala Ardeleană. La pregătirea sa a contribuit, de asemenea,

[22] A. Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein (1728–1751)*, Blaj, 1900.

[23] Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, vol. III, p. 305.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

mișcarea pentru școala românească, pentru propășirea culturală a maselor largi. Starea economică și libertățile comunităților grănicerești au fost factori stimulatori ai ridicării inteligenței românești transilvane.

Generația care se afirmă la mijlocul secolului al XVIII-lea, crescută în spiritul reformelor, a avut ca principali reprezentanți pe Ioan Inochentie Micu, Mihai Cantacuzino și Enăchiță Văcărescu. Marcante personalități culturale, în primul rînd scriitori politici, ei au dominat ideologia românească a etapei „iluministe" a *Secolului Reformelor*. Emanciparea națională, chestiune pusă acum — în veacul dispariției unor state naționale anexate unor imperii —, cu deosebită tărie, a fost asociată de la început cu modernizarea ostirii, un memoriu din anul 1769 susținînd organizarea unei armate regulate muntene cu efective de 20 000 de soldați, incluzînd și cavaleria și artileria, și a uneia de 12 000 de oșteni în Moldova [24]. Acesta ar fi fost temeiul „pentru a cere din nou vechile noastre drepturi și a ne pune într-o stare de neatîrnare, către care tind toți aceia ce au apucat a-i gusta o dată dulceața" [25]. Independența se completa în chip firesc cu unirea principatelor Moldova și Muntenia într-un singur stat, prim pas către Unirea cea Mare, aceea pe care o clădise vremelnic Mihai Viteazul.

Ar fi desigur o greșeală a considera pleiada de cărturari patrioți din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ruptă de realitățile internaționale. „Chestiunea orientală", cu toate implicațiile sale internaționale — între care spectaculoasa politică de anexiuni, soldată în mai puțin de un pătrar de secol cu dispariția regatului Poloniei de pe harta Europei — și-a pus amprenta asupra gîndirii politice românești. Simbolul realismului ideologiei românești a vremii este Enăchiță Văcărescu, unul dintre cei mai învățați români ai vremii sale. Adăpat din copilărie la izvoarele marilor culturi ale Orientului — greacă și arabă —, cîștigat de cea italiană, cunoscător al limbilor greacă, slavonă, turcă, arabă, persană, italiană, germană, franceză, poet și memorialist, diplomat și înalt dregător, vistiernic de o inegalabilă capacitate, organizator al flotilei, patriot, el a descifrat cu precizie mobilurile și obiectivele imperiilor vremii. Experiența sa îl convinsese că „în Evropa împărații domnŭ absolut nu fac" [26], soarta pregătită principatelor române de „eliberatorii" antiotomani neputînd fi decît aceea de provincii ale imperiilor vecine. Mai ales sub impulsul său se va fundamenta teoria și practica politică a unei prudente guvernări între imperiile din preajmă, legătura cu Poarta otomană internaționalizîndu-se spre a păstra vechiul statut juridic european al principatelor, libertatea internă și integritatea teritorială.

În opera cărturarilor acestei generații istoria a devenit principala armă a ideologiei politice, studiul minuțios al izvoarelor dreptului internațional conferind tăria argumentației politice contemporane. Asemeni părții istorice a tratatului de la Luck, negociat de Dimitrie Cantemir în 1711, memorialiștii Ioniță Cuza și Chirică se ridicau la 1774 cu tărie împotriva „răpirii diferitelor părți ale Moldovei", iar boierimea țării proclama solemn în 1775 că dacă „Poarta are neînțelegeri cu austriecii patria noastră nu-i ținută să-i împace

[24] „Arhiva românească", I (1860), p. 209—210, 213—216.
[25] Cantacuzino, *Genealogia*, p. 489.
[26] Ianache Văcărescul, *Istorie a prea puternicilor împărați othomani*, în Poeții Văcărești, *Opere*, ed. Cornel Cîrstoiu, București, 1982, p. 261.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

prin a sa dezmembrare [27]. De la afirmarea, indiferent de hotarele statale, a romanității tuturor românilor — la sud de Carpați concepută în această etapă și ca o reacție față de unele exagerări latiniste, drept daco-romanitate — se ajunge la însăși condamnarea suzeranității habsburgice asupra Țării Românești Transilvania, căci această țară „ținea tot de vechea Dacie, în care au lăcuit și lăcuiesc frați ai noștri români" [28]. Este astfel firesc ecoul literar al celui mai grav eveniment al istoriei românești a secolului al XVIII-lea — răpirea părții de nord-est a Țării Românești-Moldova de către Habsburgi, asociată cu odiosul asasinat al principelui român Grigore al III-lea Ghica. Cronica rimată a morții acestuia va cunoaște o mare răspîndire în toate ținuturile locuite de români, ea inspirînd o reprezentație teatrală românească, *Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa*, pusă în scenă de tinerimea școlară de la Blaj în anii 1778—1780 [29].

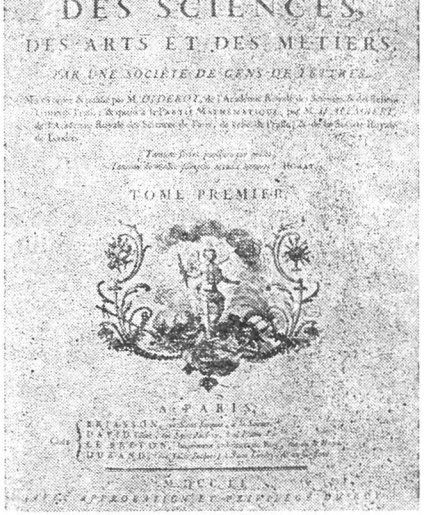
ENCYCLOPEDIE,
OU
DICTIONNAIRE RAISONNÉ
DES SCIENCES,
DES ARTS ET DES METIERS,
TOME PREMIER.
A PARIS.

Foaia de titlu a primului tom al *Enciclopediei* franceze, păstrat în biblioteca Brâncovenilor de la Hurezi, cea a Cantacuzinilor de la Mărgineni și cea a Mavrocordaților de la Văcărești

O adevărată etapă nouă a culturii românești își are acum începuturile în Țara Românească Transilvania prin Școala Ardeleană. Ca și în cazul lui Enăchiță Văcărescu, formația principalilor reprezentanți ai noului curent cultural și în același timp politic a fost înrîurită de civilizația europeană a secolului Luminilor, fie că au învățat la Viena, precum Samuil Micu, fie că au studiat la Roma, așa cum au făcut Petru Maior și Gheorghe Șincai [30]. Paralelismele Școlii Ardelene, ale Renașterii naționale românești cu mișcarea istoriografică italiană prezidată de Ludovico Muratori și cu Risorgimento sînt semnificative pentru demersul comun al celor două popoare pentru libertate și unitate. Roadele dintîi ale programului Școlii Ardelene se vor pîrgui sub flăcările revoluției lui Horea. *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, alcătuită de Samuil Micu (Klein) din Sadu și Gheorghe Șincai, a apărut în 1780, fiind o răspicată afirmare de conștiință națională. Înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, operată încă de la început de Școala Ardeleană, încheia o evoluție ale cărei etape coinciseseră, nu întîmplător, cu domnia lui Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu și cu reformele lui Constantin Mavrocordat. În această perioadă cultura românească își are locul între manifestările spiritului

[27] *Hurmuzaki*, vol. I, p. 101—102.

[28] Zilot Românul (Ștefan Mora), *Dăslușire*, ed. G. T. Kirileanu, în RIR, XI—XII/1941—1942, p. 310.

[29] *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, ed. Dan Simonescu, București, 1967, p. 275.

[30] Mihai Berza, *Rapporti culturali italo-romeni nel settecento*, în Mihai Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, p. 188—189.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

european ca o sinteză originală, susținătoare a efortului de redeșteptare națională a popoarelor balcanice și a celor din bazinul Mării Negre și al Mediteranei Orientale.

Cu o largă difuziune în toate straturile poporului român, cultura *Secolului Reformelor* a contribuit esențial la marea luptă a emancipării naționale din *Secolul Revoluțiilor*.

Societatea românească în fața ofensivei concentrice a marilor puteri vecine. O jumătate de secol de relativă stabilitate, cînd țările române — sub semnul marilor realizări ale domniei lui Mihai Viteazul și ale domniilor de lungă durată ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu — au traversat o epocă de acumulări în plan economic, social, politic și cultural, de manifestare efectivă a autonomiei interne și a unor îndrăznețe inițiative pe plan politico-militar extern, a pregătit societatea românească pentru rezistență în fața amplificării tendințelor expansioniste ale puterilor vecine.

Pentru Imperiul otoman a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în urma măsurilor — soldate cu rezultate temporare — de redresare economică și stăvilire a anarhiei interne luate de marii viziri din familia Köprülü, a reprezentat ultimul moment de glorie militară, ultima tentativă de reluare a ofensivei spre centrul și nordul Europei. Măcinată din interior [31], închistată în structurile sale tradiționale, cu o economie slab dezvoltată și incapabilă să mai susțină efortul militar necesitat de politica de anvergură a sultanilor, în conflict cu o Europă aflată în plin avînt al forțelor de producție, Poarta avea să înregistreze o treptată decădere. Reluarea războiului cu Polonia și, îndeosebi, a ofensivei în Europa centrală, încheiată cu eșecul din fața Vienei (1683), a marcat inițierea acestui proces pe care savantul român Dimitrie Cantemir, fin cunoscător al realităților otomane, îl va desemna întîiul drept „descreșterea" puterii otomane. Atît Habsburgii, blocați în apus de Franța lui Ludovic al XIV-lea, cît și Polonia, flancată de Rusia, care îi va submina curînd poziția, urmărindu-și propriile țeluri expansioniste, au prelungit după 1683, în mod firesc, contraofensiva în sud-estul Europei, stimulate de vulnerabilitatea adversarului.

În acest context țările române au devenit teatru de război și principal obiectiv al expansiunii marilor puteri creștine vecine. Factorii politici de decizie români au fost nevoiți să manevreze cu abilitate pe tărîmul diplomației, în primul rînd, să calculeze riscurile și avantajele sprijinului armat dat uneia sau alteia dintre taberele angrenate în conflict în scopul salvării autonomiei interne și integrității teritoriale a statalității românești într-o primă etapă, al realizării ulterioare, într-o conjunctură politică internațională favorabilă, a deziderateului deplinei independențe și Unirii. Din multe puncte de vedere societatea românească se confrunta cu o situație asemănătoare celei a anilor plini de învățăminte ai domniei lui Mihai Viteazul, cînd aspirațiile sale, devenite realitate prin lupta hotărîtă a întregului popor sub conducerea marelui voievod unificator, fuseseră înăbușite prin brutala intervenție armată a marilor puteri agresoare vecine. Supus din nou la toate fruntariile presiunii acestora, poporul român — strîns închegat prin unitatea etnică, a tradițiilor istorice și a limbii, prin trăinicia legăturilor și interdependenței economice, prin comuniunea trăirilor spirituale și aspirațiilor — avea să dezvolte o eroică luptă de apărare

[31] Vezi K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. X, București, 1961, p. 282.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a ființei politice și să angajeze concomitent amplul proces reformator, capabil să propulseze societatea românească pe coordonatele modernizării.

Decăderea militară a Imperiului otoman a dat Habsburgilor posibilitatea să promoveze o activă politică expansionistă în direcția spațiului românesc și a Peninsulei Balcanice, având ca prim obiectiv Țara Românească Transilvania. Agresiunea a întrunit de la început adeziunea unei mari părți a nobilimii maghiare, în primul rînd a „ligii blestemate", facțiunea conducătoare a principatului transilvan, și a șefului ei, cancelarul Mihai Teleky. Interesați în desființarea Transilvaniei ca țară românească și ca principat aparte — negat de Ungaria, reconstituită ca provincie imperială —, firesc orientat spre țările române extracarpatice de care îl lega un „specific care nu era unguresc" ci „general românesc [. . .], moștenire a fostei organizații de stat român, moștenire care s-a păstrat tocmai fiindcă reprezintă o creațiune proprie a acestui pămînt" [32], considerînd în continuare, „pe nedrept, Transilvania ca parte integrantă a Ungariei" [33], magnații maghiari vor sprijini instituirea suveranității habsburgice în speranța refacerii, sub domnia Casei de Habsburg, a regatului Coroanei Sfîntului Ștefan. Drept răsplată se cerea Curții vieneze menținerea privilegiilor celor trei „națiuni politice" în dauna populației autohtone românești majoritare.

O dată cu instituirea suzeranității habsburgice, în Țara Românească Transilvania lupta socială s-a împletit tot mai strîns în această perioadă cu lupta națională. Supuși unei duble exploatări, românii, avînd în frunte acea pătură înstărită formată din elemente ale micii nobilimi, intelectuali (preoți, medici, avocați), au dus o necurmată luptă pentru recunoașterea drepturilor lor civice, pentru afirmarea dreptului lor legitim de stăpîni ai țării.

În tot acest interval istoric, Imperiul otoman a căutat să-și întărească prerogativele de suzeran în principatele românești extracarpatice și să-și instituie monopolul economic. Sub presiunea Porții, provinciile sud-dunărene au devenit principala piață de desfacere pentru produsele de export românești, comerțul îmbrăcînd forma unui adevărat monopol otoman în privința produselor integrate categoriei articolelor „strategice", necesare aprovizionării armatei și capitalei imperiului: cereale, cornute mari și mici, cai, piei, seu, ceară, lemn de construcții, metal etc.

În privința obligațiilor față de Poartă, dacă devalorizarea monedei otomane — urmare a afluxului de metale prețioase din Lumea Nouă — a făcut ca valoarea reală a haraciului să scadă considerabil comparabil cu cea nominală, acest aparent avantaj a fost anulat prin înmulțirea fără precedent a darurilor și contribuțiilor excepționale de război, în muncă, bani sau zaherele [34], nevoile armatei otomane fiind din ce în ce mai greu de îndeplinit.

Astfel, aflată sub amenințarea continuă a agresiunii străine, care țintea la desființarea identității ei politice și la anexarea teritoriului al cărei stăpîn legitim era, societatea românească din *Secolul Reformelor* va fi angajată într-un efort amplu — politic, cultural și militar — destinat să-i asigure supraviețuirea. Pe plan general, ea a pășit hotărît în direcția modernizării structurilor sale economico-sociale, proces care să-i furnizeze mijloacele adecvate rezistenței

[32] I. Minea, *Despre sfîrșitul lui Ștefăniță Vodă Rareș, și ceva despre Alexandru Lăpușneanu*, în CI, anul X—XII, (1934—1936), p. 196.
[33] K. Marx, *Însemnări despre români*, București, 1964, p. 148.
[34] Neculce, *Letopisețul*, p. 736.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

şi s-o racordeze fluxului progresului care se înregistra în Europa. În domeniul politico-ideologic, conştiinţa unităţii de neam va evolua implacabil, impulsionată hotărîtor de dezvoltarea internă, către conştiinţa naţională. Din retortele acesteia, prezente la nivelul tuturor claselor sociale, s-a zămislit în *Secolul Reformelor* programul politic al emancipării naţionale. Coordonatele fundamentale ale acestuia vor fi — pe linia unei străvechi tradiţii — unirea şi independenţa, realizarea unei patrii unice a naţiunii române.

ECONOMIE ŞI POPULAŢIE

Economia. Aparent paradoxal, în condiţiile adîncirii ofensivei marilor imperii vecine asupra spaţiului românesc, ale marilor pagube provocate în acest interval de armatele imperiilor străine, ale jafului sistematic practicat de ele producţia economică a cunoscut în epoca analizată, stimulată de programele reformatoare, un progres constant. Aceasta, pe de o parte, datorită sporului demografic, implicit a înmulţirii populaţiei active, necesităţii de a răspunde cerinţelor proprii, angrenării producţiei agricole şi miniere româneşti pe o scară mai largă în circuitul economic internaţional, cît şi, pe de altă parte, surplusului de efort cerut de obligaţia de acoperire a pagubelor provocate de invazii, de războaiele purtate pe teritoriul românesc, de pretenţiile tot mai mari ale Porţii*. Obligaţiile în produse, cum ar fi pretenţia de a livra anual pentru acoperirea nevoilor capitalei otomane, numai de către Ţara Românească Muntenia, a 11 000 tone de grîu, presupuneau şi un imens volum de muncă gratuită, satele fiind obligate să facă cu atelajele proprii cărăuşie [35], corvoadă la care erau supuse şi obştile româneşti din teritoriile ocupate de Habsburgi.

În această situaţie, creşterea producţiei se făcea îndeosebi pe seama intensificării exploatării maselor de producători direcţi de către stăpînii de pămînt. Nivelul tehnic rămînînd încă scăzut, în scopul asigurării unor producţii mai mari se generalizează asolamentul bienal, trecîndu-se treptat la cel trienal, şi se diversifică culturile. Astfel, alături de cerealele şi legumele tradiţionale pe teritoriul românesc încep să fie cultivate din ce în ce mai mult porumbul — care, alături de cartof, a devenit în curînd „principalul şi aproape unicul aliment al populaţiei de la ţară" [36] —, cartoful, napul, sparanghelul, spanacul, conopida, bamele, dovlecii etc. Adaptarea unor noi plante de cultură se făcea cu uşurinţă datorită fertilităţii solului, a cărui rodnicie a impresionat pe observatorii străini; relatările acestora evidenţiau că ţările române, prin trecerea la un regim raţional de cultivare, avînd ca scop sporirea productivităţii şi a producţiei, ar putea deveni „paradisul Europei" [37]. Multe dintre reformele sau măsurile adoptate de stat în acest secol în ţările române urmăreau creşterea producţiei pentru piaţă inclusiv prin introducerea unor metode agrotehnice

* Pe baza memoriului conceput de boierimea munteană în 1772 cu ocazia Congresului de pace de la Focşani se poate calcula că numai cheltuielile şi obligaţiile în bani ale Ţării Româneşti Muntenia faţă de Poartă ajunseseră să atingă anual suma de 2,6 milioane de lei — echivalentul a 650 000 de galbeni.

[35] Vezi Cantacuzino, *Genealogia*, p. 505—506.

[36] D. Sestini, *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria, fino a Viena*, Firenze, 1815, p. 14.

[37] *Hurmuzaki*, supl. I, vol. III, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

înaintate, fapt prevăzut de altfel în regulamentul Societății de agricultură înființată în Transilvania anului 1769. Creșterea vitelor înregistrează, de asemenea, un progres notabil, caii fiind deosebit de căutați pe piețele europene. O amploare deosebită continua să o capete extracția sării, ocnele, ca acelea de la Slănic, Telega, Tîrgu Ocna, Ocnele Mari, Dej, Turda, Cojocna, Ocna Sibiului etc., aducînd statului însemnate venituri. De altfel, prin bogăția sa în aur, argint, fier, cupru, plumb, cărbune, pucioasă, păcură, sare etc. spațiul românesc începuse să capete faima „unui nou Peru" [38].

În principatele extracarpatice, de teama eventualelor pretenții ale Porți sau a intervenției puterilor agresoare vecine, multe exploatări au fost abandonate sau continuate în ascuns, la scară redusă, îndeosebi pe domeniile mănăstirești. În Țara Românească Transilvania, precum și în Banat, s-a intensificat, o dată cu instaurarea regimului de ocupație habsburgic, exploatarea metalelor prețioase pe domeniile Zlatnei și Băii de Arieș, a fierului, cuprului și plumbului la Ghelar, Rimetea, Oravița, Moldova, Dognecea, Sasca etc., utilizîndu-se îndeosebi munca gratuită în cadrul robotei a iobagilor români. Se constituia astfel un detașament al proletariatului român din Transilvania, acela al minerilor, care aveau să joace un rol important în pregătirea și desfășurarea revoluției populare de la 1784.

Prelucrarea metalelor, a lemnului, pieilor, produselor agricole contribuia, datorită comenzilor crescînde ale pieței externe și a nevoilor populației, la o sporire susținută a producției meșteșugărești atît la sate, cît și la orașe. Procesul de diversificare a meseriilor, de specializare a meșteșugurilor a continuat. Se producea o accelerată concentrare pe ramuri și ateliere producătoare, avînd ca rezultat, grație investițiilor făcute de către deținătorii de capital, înmulțirea manufacturilor, formele clasice — potrivit aprecierii lui Karl Marx — pentru „cooperația întemeiată pe diviziunea muncii" [39]. Alături de domnie (stat), în astfel de întreprinderi investeau particulari, boieri ca Grigore Ghica, Radu Slătineanu, Scarlat Manu etc., negustori ca Petre Hagi, Chiriac Arbut, Nicola Lazăr, Konrad Schröder, nobili (Kemeny, Haller, Károlyi), clerul (mitropoliile din Iași și București, episcopia din Rîmnicu Vîlcea) etc.

Pe ramuri, funcționau în secolul al XVIII-lea manufacturi de prelucrare a metalelor — la Dognecea, Oravița și Moldova Veche (cupru), Micești (plumb), de postav, pături și articole de îmbrăcăminte — la Borlova, Caransebeș, Făget, Timișoara, Pociovaliște, București, Iași, Galați, Roman, Tîrgoviște, de prelucrarea mătăsii — la Timișoara și Biserica Albă, de sticlă — la Porumbacu de Jos, Huta, Cîrțișoara, Arpaș, Saldăbagiu, Tîrgoviște; praf de pușcă și salpetru se produceau la Alba Iulia, Sibiu, potasa la Mălade, Doh, Comana de Sus; funcționau, de asemenea, mori de hîrtie la Giurgiu, Făgăraș, Porcești, Cîrțișoara, Deva, București, Brașov, întreprinderi de pielărie la Timișoara, Gherla, București, fabrici de unelte agricole la Hunedoara etc.

În mare măsură însă mărfurile manufacturate, îndeosebi articolele de lux, continuau să fie importate în cantități apreciabile, ca o dovadă a acumulării de capital de către categorii sociale tot mai largi, din cele mai renumite centre producătoare ale Occidentului și ale Imperiului otoman. Comerțul de tranzit și importurile constituiau o importantă sursă de venituri pentru stat, dar și o sursă de îngrijorare îndeosebi pentru domnii români, care, în fața afluxului

[38] *Ibidem*, vol. XIX/1, p. 65.
[39] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, 1960, p. 355.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de mărfuri din toate provinciile Imperiului habsburgic [40], erau nevoiți să introducă taxe vamale prohibitive pentru protejarea comerțului și a negustorilor interni, a economiei românești în ansamblu. Asupra dezvoltării economice libere, nestînjenite pe teritoriul românesc apăsau însă, alături de politica mercantilistă a Habsburgilor în favoarea Austriei, și pretențiile mereu crescînde ale Porții. Lupta deținătorilor de capital comercial români pentru crearea unei piețe unice și libere românești va constitui din această cauză unul dintre factorii motori ai luptei pentru emancipare națională și realizare a statului național unitar. Fundamentată pe progresul economic, social, politic și cultural înregistrat în cele trei țări române în *Secolul Reformelor*, condusă de reprezentanți ai claselor și categoriilor sociale privilegiate, lupta de emancipare națională s-a constituit în cauză și operă a întregului popor român.

Populația. Evoluția demografică în țările române în *Secolul Reformelor* a fost determinată de acțiunea a două serii de factori cu tendințe opuse, stimulatori și inhibitori, din confruntarea cărora a rezultat un curent de lungă durată de sporire a populației, care a căpătat spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea proporțiile unei adevărate „revoluții demografice în întreg spațiul românesc" [41].

Condițiile defavorabile create de permanenta agresiune externă au stînjenit, dar nu au putut stăvili progresul societății românești, ale cărei forțe de creație materială și spirituală au reușit să depășească de fiecare dată obstacolele ridicate de intervențiile armate străine. Fazele de stagnare sau, temporar, chiar de regres — consecință a invaziilor și jafului sistematic practicat de ocupantul sau dominatorul străin — nu au putut altera în profunzime cursul ascendent al evoluției societății românești, capabilă să asigure, în ciuda tuturor vicisitudinilor, evoluția potențialului său uman și material. Perfecționările realizate în cîmpul forțelor de producție, dezvoltarea unei rețele de instituții sanitare și progresul medicinii au fost tot atîția factori de stimulare a creșterii populației.

În ce privește condițiile materiale de existență ale marii majorități a populației — țărănimea — se constată o îmbunătățire a regimului alimentar [42] pe măsură ce porumbul se substituie meiului, devenind principalul aliment al majorității populației [42]. Valoarea sa nutritivă superioară în raport cu meiul, productivitatea sporită, ca și neincluderea lui între produsele agricole solicitate de Poarta otomană i-au asigurat o rapidă extindere. Creșterea producției agricole și legumicole a asigurat o bază alimentară mai stabilă și a făcut ca acele calamități naturale care afectaseră atît de grav societatea în evul mediu (seceta, lăcustele etc.) să-și diminueze efectele.

În secolul al XVIII-lea s-au înregistrat progrese remarcabile în domeniul combaterii epidemiilor prin înmulțirea spitalelor și a cunoștințelor medicale. Astfel, în Țara Românească Muntenia s-au creat spitale la București (Colțea în 1721 și Pantelimon în 1735), în Țara Românească Moldova la Iași în 1757, iar în Țara Românească Transilvania la Cluj, Sibiu, Tîrgu Mureș etc. Pași importanți s-au făcut în domeniul măsurilor antiepidemice

[40] *Hurmuzaki*, vol. XIX/1, p. 295.

[41] Ștefan Ștefănescu, *Aspects de la révolution démographique dans les Pays Roumains à la fin du XVIIIe siècle*, în „Nouvelles Études d'Histoire", VI/1, București, 1980, p. 309 și urm.

[42] Constantin C. Giurescu, *Datele introducerii porumbului și bumbacului în agricultura românească*, în *Probleme controversate în istoriografia românească*, București, 1977, p. 125—126.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

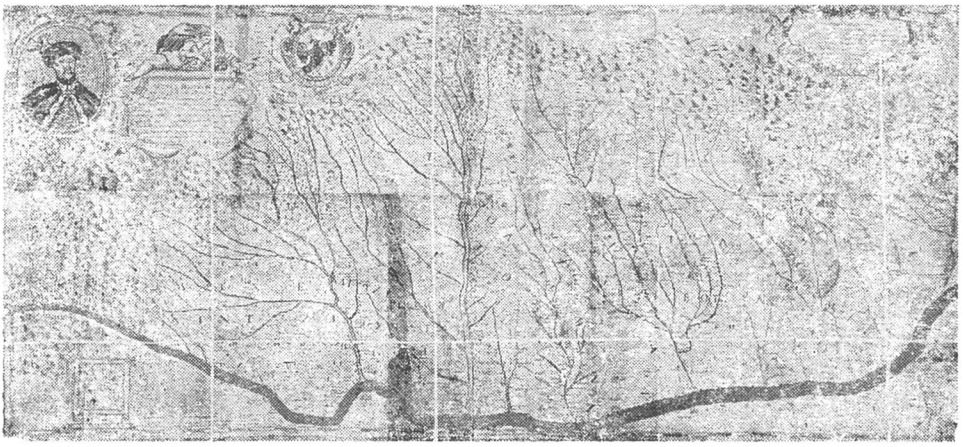

Marea hartă a Ţării Româneşti Muntenia sub Constantin Brâncoveanu, tipărită la Veneţia de Constantin Cantacuzino Stolnicul (Cabinetul de hărţi al Bibliotecii Academiei R. S. România)

şi al organizării farmaciilor. Toate aceste măsuri au redus mortalitatea şi au atenuat şocurile epidemice care făceau ravagii în rîndurile populaţiei.

Documentele consemnează o mobilitate demografică amplă în spaţiul românesc. Astfel, din Transilvania numeroase familii au trecut periodic munţii pentru a se pune la adăpost de abuzurile regimului de oprimare naţională şi socială la care erau supuse. Datele oferite de surse nu îngăduie evaluarea exactă a numărului acestor „băjenari"; el a fost considerabil însă, deoarece contemporanilor din Muntenia şi Moldova li s-a creat impresia că „întreaga Transilvanie a venit la noi" [43]. De asemenea, fiscalitatea excesivă practicată în principatele extracarpatice, ca şi ravagiile provocate de războaiele ruso-austro-turce desfăşurate pe teritoriul Munteniei şi Moldovei au constrîns, în anumite perioade, pe românii de la est şi sud de Carpaţi să se refugieze în Transilvania şi Banat. Un observator străin, referindu-se la faptul că „ultimul război pustiitor dintre Rusia şi Poartă [. . .] timp de şase ani în şir (1768—1774 — *n.n.*) a avut ca teatru Ţara Românească", arăta că mulţi locuitori s-au adăpostit de la sud de Carpaţi în Transilvania, în Banatul Timişoarei, unde „vechii băştinaşi ai acelor ţinuturi, care sînt de origine românească, au aceeaşi limbă, aceleaşi obiceiuri şi acelaşi port" [44].

Analiza atentă a datelor privind fluxurile de populaţie românească dintr-o parte şi alta a Carpaţilor a relevat în chip peremptoriu că preponderente au fost scurgerile de români transilvăneni la sud şi est de Carpaţi, unde ei au sporit astfel numărul locuitorilor. În adevăr, agravarea iobăgiei în principatul românesc intracarpatic a fost principalul motiv al acestor treceri, uneori masive, din Ţara Românească Transilvania la est sau sud de munţi, în ţările surori [45].

[43] Louis Roman, *Aşezarea statornică a românilor transilvăneni în Ţara Românească (1739—1831)*, în „Studii", V (1971), p. 899 şi urm.; *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 193 (memoriu românesc transilvan din 1773).

[44] Apud Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini*, Bucureşti, 1973, p. 122.

[45] David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul XVI*, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 577.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

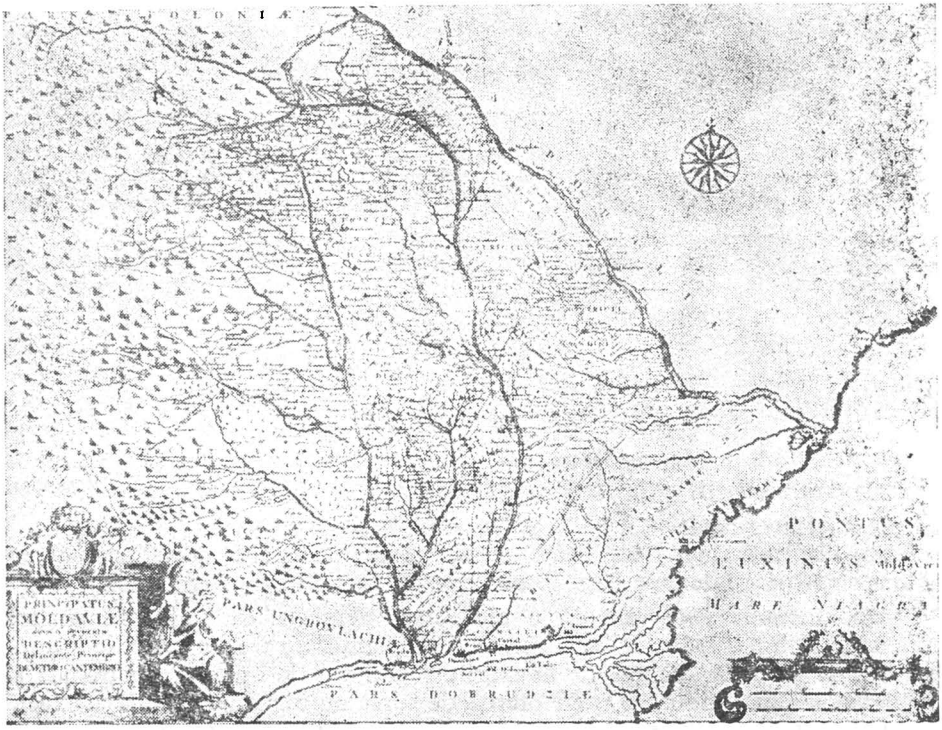

„Principatus Moldaviae" — harta lui Dimitrie Cantemir tipărită în opera sa *Descriptio Moldaviae* (Cabinetul de hărți al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Măcinată de puternice contradicții interne, provocate de ascendentul regimului nobiliar, viața socială a Transilvaniei cunoaște agravarea continuă a servituții. Extinderea iobăgiei, pauperizarea provocată de fărîmițarea sesiilor, abuzurile nenumărate sînt oglindite amplu în urbariile domeniilor. Textele acestora mărturisesc, o dată cu dimensiunile iobăgiei, proporțiile părăsirii domeniilor, vizibile în numărul excesiv de sesii pustii. Imaginea vieții satului este aceea a unei țărănimi strivită de obligații, la bunul plac al stăpînului de pămînt, atotputernic în condițiile declinului puterii princiare. Sporirea excesivă a robotei de-a lungul secolului al XVIII-lea — de la două și trei, pînă la patru sau la toate zilele săptămînii — o face de nesuportat cu deosebire în timpul muncilor agricole în condițiile creșterii economiei proprii feudale. Înstrăinarea domeniilor statului și intrarea lor prin zălogire sub controlul nobilimii determină ca diferitele categorii ale țărănimii să fie expuse unei excesive exploatări feudale.

Ca factori inhibitori ai creșterii populației, alături de epidemii, calamități naturale, invaziile și războaiele au constituit principalele cauze ale mortalității ridicate. De altfel, în chip frecvent, foametea și epidemiile au fost consecințe ale desfășurării războaielor, care au provocat astfel un număr mai mare de victime prin aceste două urmări ale lor decît prin confruntările de pe cîmpurile de luptă. Mărturiile din anii 1685—1686 ale dregătorului moldovean Toader armașul sînt sugestive: așteptînd ceea ce numea „lovirea temeiului

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

războaielor", el arată că în toamna anului 1685 „țara noastră (Moldova — *n.n.*) este plină de oști și de tîlhari, cît nu rămasă sat sau tîrgu sau mănăstire neprădată sau nejăcuită", iar „leșii acumu prădară această săracă de țară dea la tîrgu de le Piatră, în sus, de au lăsat numai pămîntul". Consecințele dezastruoase ale desfășurărilor militare care angajează, alături de ostașii țării, corpuri de oaste polone, otomane și tătare sînt dezvăluite în toată gravitatea lor de același dregător: „am rămas destul de lipsă, cînd noi nu știm de atîția ai (ani — *n.n.*) cea este plugul, dea răul păgînilor și a altor nevoie destule" [46]. O imagine la fel de zguduitoare despre situația principatelor după războiul ruso-turc din 1768—1774 ne-o oferă italianul L. Panzini: „Orașe și sate distruse, ogoare pustiite, păduri devastate, ruine pretutindeni, batjocuri, violențe și cruzimi de tot felul" [47].

Fapt la fel de semnificativ, încheierea păcii de la Carlowitz (1699) a oferit Munteniei și Moldovei răgazul necesar pentru refacerea potențialului demo-economic atît de sleit de transformarea spațiului românesc în cîmp de bătălie, în anii imediat următori înregistrîndu-se reformele fiscale ale lui Antioh Cantemir și Constantin Brâncoveanu (1700, 1701). În Țara Românească Muntenia, unde lunga domnie a lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714) a dat stabilitate și continuitate măsurilor de reformă, rezultatele demografice au fost spectaculoase. Domnul însuși arăta în 1705 că „într-această țară s-au strînsu atîta om și atîta dobitoc [. . .] de iaste plină de oameni și de dobitoace" [48].

Aceste rezultate au fost compromise de războaiele Porții otomane cu Imperiul habsburgic și Imperiul țarist din anii 1716—1718, 1735—1739, 1768—1774. Operațiile militare, prădăciunile, rechizițiile apăsătoare determinate de sistemul de aprovizionare a trupelor combatante pe seama locuitorilor din zonele de lupte, epidemiile, care, în condițiile de igienă ale epocii, însoțeau regulat războaiele, toți acești factori s-au asociat pentru a determina o rată ridicată de mortalitate, pustiind satele și dislocînd populația.

Este caracteristic, din acest punct de vedere, faptul că în zonele care nu se aflau pe itinerarele urmate de armatele combatante s-au înregistrat creșteri de populație mult mai importante decît cele străbătute de armatele otomane, austriece sau ruse. Astfel, între 1591 și 1772 ținutul Bacău a înregistrat o creștere de 697%; Cernăuți — 491%; Cîrligătura — 160%; Tecuci — 151%; Iași — 38%; Covurlui — 42%; Orhei și Fălciu — 54%; deosebit de lovit a fost ținutul Vaslui, a cărui populație a scăzut în perioada amintită cu 12% [49].

Șocurile epidemice provocate de războaie au agravat și consecințele acestora. Astfel, în urma molimei din 1738, din cei 50 000 de locuitori ai Bucureștiului au murit 10 000—12 000, adică cca 20% din populație; epidemia din 1770 a secerat 17,8% dintre locuitorii orașului [50].

Acțiunea tuturor acestor factori — cărora li se adăuga exploatarea Porții și fiscalitatea excesivă în Muntenia și Moldova, precum și asuprirea socială și națională în Transilvania și Banat — a făcut ca numărul populației să nu fie

[46] N. Iorga, *Istoria țării prin cei mici*, în RI, VII, (1921), p. 41.
[47] Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 142.
[48] Iorga, *Studii și documente*, vol. X, p. 32.
[49] A. I. Kotenko, N. A. Mohov, P. V. Sovetov, *Tendința de creștere a populației din Moldova în epoca feudală*, în „Probleme de istorie", 1967, nr. 3, p. 115—117.
[50] Louis Roman, *Șocurile epidemice și societatea românească*, în *Retrospective medicale*, București, 1985, p. 130—131.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

pe măsura resurselor naturale. În privința Țării Românești Muntenia, de exemplu, generalul F. G. Bauer considera că ea „ar putea hrăni de cinci sau șase ori mai mulți locuitori", între cauzele arătate de el pentru această disproporție fiind birurile și perceperea lor tiranică, abuzurile boierimii, războaiele cu suita lor de devastări și ciuma [51].

Din acțiunea complexă a factorilor stimulatori și inhibitori a rezultat „o mobilitate de fluxuri și refluxuri, cu creșteri sub nivelul condițiilor naturale, media ritmului de creștere fiind (în secolul al XVIII-lea — *n.n.*) sub 1%, inferioară secolului precedent și celui următor" [52].

În mod similar, asupra Țării Românești Transilvania apăsau efectele pătrunderii armatelor imperiale, încartiruirile și seria de abuzuri ce însoțeau cortegiul obligațiilor financiare în creștere. Izvoarele timpului surprind în termeni colorați condiția iobagului expus celor mai diverse solicitări. La acestea s-au asociat urmările răscoalei conduse de Francisc Rákóczi al II-lea, prădarea și pîrjolirea satelor, dezorganizarea economiei, lipsurile materiale care au determinat creșterea mortalității. Năvala tătarilor din 1717—1718 a constituit și ea un factor al depresiunii demografice, ca de altfel și ciuma din anii 1719—1720, adusă din Orient, care a pustiit părți din Transilvania, sate și orașe, provocînd victime de ordinul zecilor de mii. Situația masei rurale era înrăutățită de factori naturali — inundații, lăcuste — care s-au adăugat celorlalte elemente de agravare.

În ansamblu însă, *Secolul Reformelor* înregistrează în țările române un important spor de populație, în special în a doua lui jumătate, datorită dimensiunii mai reduse a factorilor negativi de influențare. Astfel, în Transilvania, potrivit recensămîntului efectuat între anii 1784—1787, în vremea lui Iosif al II-lea, populația s-a ridicat la 1 621 279 locuitori, cifră ce include deopotrivă populația grănicerească și armata. Pe naționalități, potrivit conscripției ordonată de comandantul trupelor imperiale, generalul Buccow, în 1760—1762 erau 157 088 de familii românești, ceea ce reprezintă 785 440 suflete, adică 66,44% din populația Țării Românești Transilvania.

În schimb, în Banat [53] dinamica demografică era detavorabilă elementului românesc, datorită modificărilor sensibile în situația etnică, prilejuite de intensa colonizare practicată de imperiali în vederea consolidării propriei stăpîniri. Colonizarea elementului german și măsurile de protejare a catolicilor au dezavantajat populația românească.

Colonizarea străină în Banat s-a desfășurat în etape, începînd cu cea carolină între 1717—1720, cînd s-au adus în special meșteșugari și mineri. A doua etapă, 1722—1726, se caracterizează prin colonizarea agricultorilor și lucrătorilor pentru exploatările miniere și manufacturi. Coloniștii au creat un număr de 55 localități în care populația de naționalitate germană se bucura de privilegii, în majoritate risipite în timpul răscoalei generalizate a bănățenilor din anii 1737—1739.

În 1763 se constată 32 980 de catolici, din care 23 000 erau germani, numărul coloniștilor sporind începînd cu anul 1766, cînd colonizarea a devenit

[51] F. G. Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur le Valachie*, Frankfurt-Leipzig, 1778, p. 19—20.
[52] Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 309.
[53] J. J. Ehrler, *Banatul de la origini pînă acum 1774*, Timișoara, 1981, p. 20, 153.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

sistematică și de proporții. Între 1766 și 1771 au fost așezați aproximativ 17 000 de locuitori germani. Colonizarea însă a fost eterogenă ca etnie, în Banat pătrunzînd o diversitate de naționalități — germani, bulgari, italieni, spanioli —, populație catolică, menită să confere stăpînirii austriece o mai largă bază socială.

Privită în ansamblu, populația principatului Transilvaniei și a Banatului ne indică o preponderență românească, de peste 66%, ceea ce însemna că toate celelalte naționalități, luate la un loc, reprezentau mult sub 40%. Un statistician austriac de la începutul secolului al XIX-lea constata că „Între națiunile mai vechi, românii ocupă, netăgăduit, în privința numărului, locul cel dintîi [. . .]. Ceilalți formează împreună doar slabe grupuri de populație" [54]. Românii constituiau așezări compacte ce erau răspîndite pe întreaga suprafață a teritoriului intracarpatic. În pofida presiunii care s-a exercitat asupra populației românești, a emigrației spre răsărit și sud de Carpați, a colonizărilor de populație germană, românii, autohtoni, au continuat să fie și în secolul al XVIII-lea baza etnică, omogen răspîndită pe întreg teritoriul Țării Românești Transilvania.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, se estimează că Țara Românească Muntenia avea circa 1 520 000 locuitori, iar Țara Românească Moldova, în 1774, circa 979 700. Dacă se adaugă cei 1 600 000 de locuitori ai Transilvaniei plus cei 420 000 ai Banatului, rezultă pentru ansamblul țărilor române o populație de 4 409 000 de locuitori [55], număr ce reprezintă rezultatul confruntării dintre vitalitatea unui popor și vicisitudinile istoriei.

Sporul de aproape 25% a potențialului demografic înregistrat în pragul *Secolului Revoluțiilor* față de epoca precedentă a făcut posibilă, din punct de vedere militar, trecerea la constituirea armatelor moderne bazate pe conscripție și uriașe cheltuieli financiare — acoperite prin impozite —, iar din punct de vedere doctrinar, revitalizarea în secolul următor a principiului luptei întregului popor pentru apărarea patriei.

Clasele și raporturile sociale. Structura socială în țările române continuă să păstreze în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea trăsăturile caracteristice ale unei societăți agrar-feudale, ale cărei clase fundamentale sînt țăranii — cultivatorii direcți ai pămîntului — și stăpînii de mari domenii, laici și ecleziastici.

Progresul economic determina însă ca și celelalte categorii și pături sociale noi, burghezia și detașamentele proletariatului în primul rînd, orășenimea în general, să capete o crescută pondere numerică în societate. Chiar dacă această orășenime practica încă agricultura în marginea centrelor urbane, chiar dacă ea aspira să-și înalțe statutul social prin intrarea în rîndurile boierimii sau micii nobilimi, cu ajutorul cumpărării unui titlu (boierii), ea începe să capete conștiința — aflată în progresivă clarificare, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea — a propriei entități sociale distincte, cu interese și funcții specifice, devenind astfel un ferment, al cărui dinamism, deși încă moderat în amplitudine, nu va rămîne fără impact asupra societății.

Forța socială cea mai importantă, atît numeric cît și economic, rămîne însă *țărănimea*. Principală producătoare a bunurilor materiale, ea asigura socie-

[54] Apud *Istoria României*, vol. III, p. 808.

[55] Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 312; Alexandru V. Diță, *Banatul în 1774* (II), în „Transilvania", 2/1986, p. VI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tății un șir de produse agroalimentare, indispensabile existenței. Întreaga structură a societății se rezema pe această țărănime, fără de care nu ar putea exista, dar pe care o exclude, din principiu, de la orice drepturi. Sub aspectul situației economice și al statutului social, țărănimea nu reprezintă însă o masă omogenă; din unghiul de vedere al stăpînirii funciare, ea se împarte în țărani proprietari de pămînt și lipsiți de pămînt; din unghiul de vedere al statutului personal, ea cuprinde, pînă la abolirea șerbiei, țărani de condiție servilă și liberi.

O trăsătură specifică a societății feudale românești a fost menținerea pînă în pragul epocii moderne a țărănimii libere, în cadrul obștilor sătești. Așa cum se arată în *Programul Partidului Comunist Român*, „Una dintre cele mai importante particularități ale feudalismului românesc constă în împletirea relațiilor de exploatare feudală cu relațiile de proprietate țărănească individuală și de obște, în existența unor categorii de țărani liberi — răzeși și moșneni — stăpîni pe pămînt, care se bucurau de anumite drepturi economice și sociale. Această împrejurare a imprimat țărănimii, în întregul ev mediu, un rol deosebit în viața țărilor românești, făcînd din ea atît forța socială principală a dezvoltării economico-sociale, cît și factorul militar hotărîtor în bătăliile pe care poporul a trebuit să le ducă pentru apărarea entității naționale, a integrității patriei, a dreptului său sacru de a trăi liber" [56].

În Țara Românească Muntenia satele de țărani liberi se aflau grupate, mai ales, în zona Piemontului getic, îndeosebi în partea olteană a acestuia. Conscripția ordonată de generalul Virmond (1722, completată în 1728), în timpul stăpînirii austriece asupra Olteniei, a înregistrat existența aici a 341 sate de moșneni, repartizate astfel pe județe: Gorj — 135; Vîlcea — 86; Dolj — 52; Mehedinți — 45; Romanați — 23. Numărul satelor moșnenești se apropia, astfel, simțitor de cel al satelor aservite (386), dar între cele două categorii exista o mare deosebire în privința numărului de familii: satele de moșneni aveau 15—50 familii față de 25—100 familii în satele aservite [57].

Diferența numerică între populația satelor de moșneni și a celor de rumâni se explică prin asaltul permanent al clasei boierești, atît prin intermediul autorității centrale (fiscalitatea), cît și direct, prin acțiunile de deposedare de pămînt și aservire personală.

În Țara Românească Moldova țăranii liberi, stăpîni de pămînt, răzeșii, s-au menținut compact în trei regiuni, denumite de Dimitrie Cantemir „republici": Vrancea, Cîmpulung Moldovenesc și Tigheciul, cea mai importantă fiind Vrancea. Catagrafiile din anii 1772 și 1803 înregistrează 565 și 546 sate de răzeși, adică aproape o treime din numărul total al satelor din Moldova [58].

În Țara Românească Transilvania, conscripția din 1760—1762 a înregistrat 28 067 familii de țărani liberi, între care — în pofida dublei exploatări sociale și naționale la care erau supuși românii — 14 648 erau românești, adică mai mult de jumătate (5 553 erau familii de maghiari, iar 7 866 de secui). Contingentele țărănimii libere românești vor spori simțitor o dată cu înființarea

[56] *Programul Partidului Comunist Român ae făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura Politică, București, 1975, p. 29.

[57] Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînire austriacă (1718—1739)*, București, 1971, p. 166, 213.

[58] Radu Rosetti, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, t. I, București, 1907, p. 313; P. V. Sovetov, *Issledovaniia po istorii feodalizma v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 456—457.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

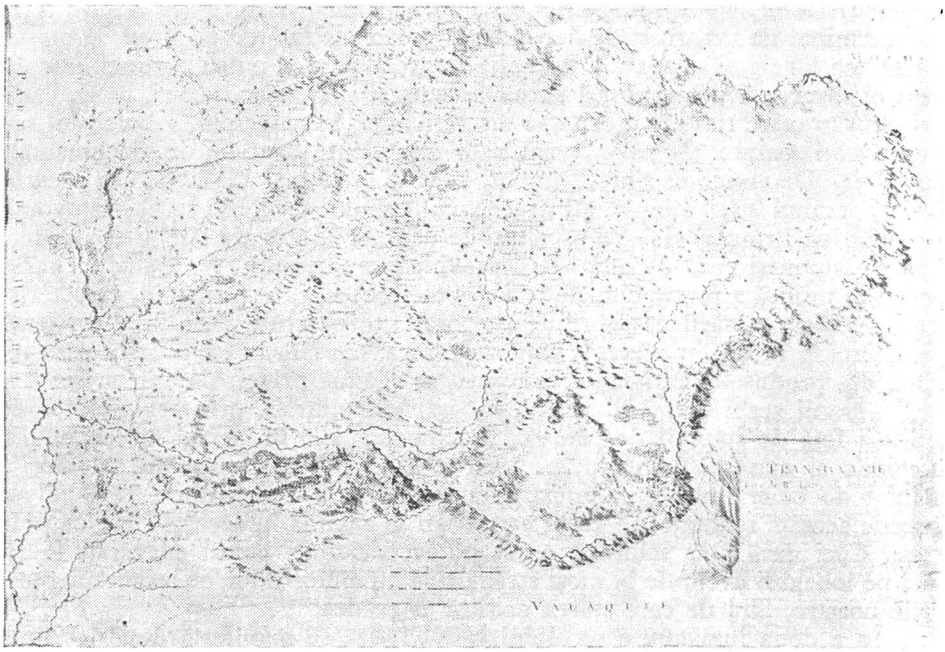

„Principaute de Transilvanie" — harta Ţării Româneşti Transilvania realizată de Sanson, geograful lui Ludovic al XIV-lea (Cabinetul de hărţi al Bibliotecii Academiei R. S. România)

regimentelor grănicereşti, diminuîndu-se în consecinţă ponderea ţărănimii aservite.

Menţinerea obştilor săteşti libere nu a oprit însă procesul de erodare internă a structurilor lor egalitare ca urmare a diferenţierii economice, generată de angajarea tot mai activă a membrilor obştii în activităţi de schimb, de pătrunderea relaţiilor marfă-bani tot mai adînc în cadrul economiei rurale. Stratificarea populaţiei din satele de moşneni este dezvăluită de un document austriac din anul 1731, care propunea împărţirea acestor sate în trei categorii în funcţie de starea lor materială. În timp ce moşnenii din prima categorie sînt arătaţi ca stăpîni de „moşii, vii, mori şi altele", cei din ultima nu dispuneau decît de pămînt şi bunuri cu totul modeste [59]. Consecinţă socială a acţiunii legii valorii care acţionează într-o economie de schimb, această diferenţiere a produs o pătură de moşneni înstăriţi, a căror funcţie economică o echivalează pe aceea a burgheziei. Din rîndurile acestei ţărănimi libere din Oltenia se vor recruta corpurile de panduri, ca şi cadrele de comandă ale acestora.

Marea masă a ţărănimii o formau însă ţăranii fără pămînt. Astfel, în Ţara Românească Transilvania aceeaşi conscripţie din 1760—1762 înregistrează 153 440 de familii de iobagi şi de jeleri, reprezentînd majoritatea populaţiei. În principatele extracarpatice, ţărănimea dependentă se împărţea, pînă la reformele lui Mavrocordat din deceniul al 5-lea al secolului al XVIII-lea, în două mari categorii: ţărani şerbi şi oameni cu învoială. Primii se numeau *rumâni*

[59] Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 213.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

(și uneori *vecini)* în Muntenia și *vecini* în Moldova. Statutul lor continua să fie determinat de raporturi de dependență personală față de stăpînul de moșie, în virtutea căruia ei se aflau la discreția acestuia, care le putea porunci îndeplinirea oricărei activități (muncă agricolă, reparații la conac, iazuri, mori, cărături etc.) în orice timp. Autoritatea discreționară, în principiu, a boierului sau egumenului asupra țăranilor șerbi este abundent ilustrată de documentele timpului: „De vreme ce sînteți rumâni — scria la 29 mai 1717 Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești Muntenia, țăranilor șerbi din satul Bratovoești al mănăstirii Brîncoveni — să ascultați de egumenul la toate cîte v-ar porunci și să vă supuneți și să ascultați de ispravnicii egumenului" [60]. Dacă prestarea formei în muncă a rentei feudale (clacă, boieresc) este, în principiu, caracteristica principală a stării de servitute corporală, în practică, dată fiind existența a numeroase moșii cu rezervă seniorială mică sau chiar fără această rezervă, dijma din produsele cultivate a continuat să rămînă principala îndatorire.

Țăranii șerbi (rumâni, vecini, iobagi) îndeplineau, prin regimul lor de obligații față de stăpînii de pămînt, funcția esențială în cadrul mecanismului economic al marelui domeniu, pe care se rezema forța boierimii. Memoriul înaintat de boierii olteni administrației austriece la 4 noiembrie 1719 relevă limpede această realitate: „Cerem ca iobagii să rămînă în aceeași stare ca pînă acum. Căci dacă s-ar schimba n-am putea fi numiți boieri adevărați [...]. Căci pe iobagi îi avem de la moși strămoși și cu ajutorul lor ne asigurăm veniturile noastre, fără de care starea noastră ar scădea" [61].

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea se manifestă două tendințe opuse în evoluția șerbiei: a) efortul stăpînilor de moșii de a trece în rîndul șerbilor, pe cale silnică, pe oamenii liberi fără pămînt (în Moldova, de pildă, boierii obișnuiau ca pe țăranii liberi care stătuseră 12 ani pe moșiile lor să-i socotească vecini) [62], și de a asimila, de asemenea, în mod abuziv, pe țăranii șerbi cu robii-țigani și b) înmulțirea răscumpărărilor din starea de șerbie (încurajate de unii domni, precum Constantin Duca) și asimilarea în fapt a țăranilor șerbi cu oamenii liberi cu învoială, prin fixarea în scris a îndatoririlor față de stăpînul moșiei. Cele două tendințe contradictorii dezvăluie încercările boierilor de a spori „inventarul uman" de condiție servilă al domeniilor, ca și rezistența acerbă a țărănimii, animată de dorința emancipării. Prevalența uneia sau a celeilalte tendințe a fost determinată de un șir de împrejurări, între care un rol deosebit au jucat situația demo-economică (expansiune sau depresiune demografică, condițiile materiale de existență ale țăranilor) și poziția domniei (încurajarea aservirii, ca în timpul lui Antioh Cantemir, sau, dimpotrivă, stimularea eliberării de servitute, așa cum a procedat Constantin Mavrocordat).

Abolirea șerbiei prin reformele lui Constantin Mavrocordat a dus la contopirea rumânilor și vecinilor cu țăranii liberi fără pămînt (oamenii cu învoială) în marea categorie a țărănimii clăcașe.

Oamenii cu învoială, proveniți ca și în perioada anterioară din cadrul moșnenilor și răzeșilor care își vînduseră numai moșia nu și persoana, șerbi care se emancipaseră numai „cu capul, fără moșie", țărani transilvăneni stră-

[60] *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. I, *Țara Românească*, București, 1961, p. 284.

[61] *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 335—336.

[62] N. Costin, *Letopisețul*, p. 41.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

mutați peste Carpați pentru a se salva de exploatare și oprimare etc., își sporeau rîndurile. Ei se așezau pe moșiile boierești și mănăstirești și încheiau învoieli (de aici numele lor) cu stăpînul domeniului, învoieli în care erau stabilite obligațiile: un număr redus de zile de clacă (3—6 pe an), dijmă din produsele cultivate, unele taxe în bani.

Hotărîrile lui Constantin Mavrocordat din 5 august 1746 (Muntenia) și 6 aprilie 1749 (Moldova) au pus capăt dependenței personale și au stabilit obligațiile foștilor rumâni și ale vecinilor la un cuantum fix, ceea ce a înlesnit unificarea celor două mari categorii de țărani fără pămînt în categoria clăcașilor.

Țăranii clăcași au alcătuit, în principatele extracarpatice, grosul populației rurale de la mijlocul secolului al XVIII-lea, adică după desființarea rumâniei și veciniei; liberi din punct de vedere juridic, ei rămîneau în dependență reală, economică, față de stăpînul domeniului pe care locuiau, întrucît — lipsiți de proprietate funciară — primeau de la acesta lotul pe care îl cultivau. Obligațiile lor față de boier sau mănăstire erau stabilite prin așezăminte domnești. Claca a fost fixată la 12 zile pe an; în timp ce în Moldova Grigore Ghica — căruia boierii îi ceruseră, fără succes, „zeciuiala" zilelor de clacă, adică 36 pe an — a introdus în 1777 „două clăci la orice va avea trebuință stăpînul moșiei" [63], în Muntenia, *Pravilniceasca Condică* a lui Alexandru Ipsilanti (1780) a admis învoiala sub cuantumul celor 12 zile de clacă pe an.

Apăsați de o fiscalitate nemiloasă, practicată de un aparat de slujbași rapaci, gata să recurgă la metodele cele mai sălbatice pentru a smulge dările, și îndatorați cu obligații în muncă, produse și bani față de stăpînul moșiei, țăranii clăcași, deși susțineau prin munca lor de cultivatori ai pămîntului întreaga societate, erau excluși de la viața social-politică, lipsiți de orice posibilitate de a se rosti asupra problemelor cu care se confruntau țările române. Cu toate acestea, cu plugul și cu arma țăranul continua să contribuie la progresul patriei sale.

În Țara Românească Transilvania iobagii români, care alcătuiau marea masă a populației, pe lîngă faptul că suportau variațiile servituții din comitate, în continuă agravare în a doua jumătate a secolului, sufereau seria de inechități ce decurgeau din statutul de „tolerat". „Principatul Transilvaniei pentru poporul român a venit cu două mari calamități, catastrofale amîndouă, cu una din cele mai grave iobăgii cunoscute și cu excluderea lui din viața publică și chiar de la cetățenia țării" [64]. Îndatoririle principale ale țăranilor fără pămînt se exprimau în cens, dijmă, daruri, slujbe. În linii esențiale censul a scăzut ca greutate, în schimb s-au diversificat darurile pe scară largă, cuprinzînd toate produsele. În ce privește dijmele, acestea tindeau să se generalizeze, extinzîndu-se și asupra populației românești. O evoluție spectaculoasă a cunoscut obligația în muncă, aceasta ajungînd de la două, trei la patru zile pe săptămînă, iar în timpul muncilor agricole la toate zilele săptămînii. Se remarcă și situații diferite, în sudul Transilvaniei, în Hațeg și Făgăraș, unde noțiunea de „clacă" oglindea realități comune cu țara românească de la sud de Carpați. În general, sarcinile domeniale ale supusului s-au agravat prin monopolurile senioriale, aducătoare de venituri substanțiale pentru stăpîn. Crîșmăritul, măcelăritul,

[63] D. C. Sturdza-Șcheeanu, *op. cit.*, p. 35.
[64] David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Țărani români — după o gravură de Michel Bouquet (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

vămile, vînatul, pescuitul reprezentau importante surse de venit ale stăpînilor de pămînt.

Obligațiilor domeniale ale supusului li se asociau cele publice — dare, obligații militare, încartiruiri, cărăușii — ce apăsau în exclusivitate pe gospodăria masei contribuabile. La toate acestea se adăuga ca element agravant justiția feudală, care aducea adesea iobagul în fața scaunului de judecată domenial, fiind supus astfel arbitrariului stăpînului. Prin obligațiile populației aservite către nobilime, stat și biserică, dar în special prin capitolul robotelor, iobăgia transilvăneană se situa alături de cele mai grave servituți europene. Atotputerniciei nobilimii i-a corespuns creșterea servituții iobagului român. Ea s-a exprimat prin cens, dijmă, robotă și sarcini indirecte sau accidentale, obligații mai apăsătoare decît cele fiscale. Fără ca ele să fie ușoare, contribuțiile extraordinare, dări sau contribuții militare, variate și interminabile, grevau și ele gospodăria țărănească [65]. Simptomatic, iobăgimea conștientiza propria ei condiție adeseori în termeni impresionanți. „Domnul nostru de pămînt spre iarnă — se plîng iobagii din Făgăraș —, după ce și-a isprăvit tot lucrul, ne lasă și nouă 2 zile să ne lucrăm, dar primăvara îndată ce începe lucrul, cei care aveam boi, cînd cu carul cînd cu plugul lucrăm, asemenea la toate sărbătorile facem slujba săptămîna întreagă și care n-avem vite, pe aceea îi mînă pedestru în fiecare zi și astfel nouă ne dă o singură zi; cînd avem sărbătoare, afară de duminica, pe toți oamenii din casă buni de lucru îi scoate la slujbă, așa ca și cînd noi n-am avea niciodată sărbătoare" [66].

[65] Idem, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944, p. 87.

[66] Ștefan Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, I, Cluj, 1935, p. 282–283.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Aşadar, încă de la începutul secolului al XVIII-lea iobăgia s-a agravat ca urmare a evoluţiei economiei domeniale. Fenomenul caracteristic al secolului al XVIII-lea a fost, în această privinţă, interesul crescînd al nobilimii pentru sporirea producţiei agricole. În condiţiile tehnicii înapoiate, tradiţionale, şi a imposibilităţii aplicării în Ţara Românească Transilvania a inovaţiilor în agricultură din pricina raporturilor feudale, exigenţele economice sporite ale domeniului tindeau să fie satisfăcute prin extinderea pămîntului propriu de cultură şi prin agravarea muncii servile. Fenomenul este manifest, exprimîndu-se în creşterea fără precedent a muncii, a robotei. Dieta a stabilit în 1714 ca iobagii ereditari să slujească pretutindeni patru zile, iar jelerii trei zile pe săptămînă. Robota înregistra, pe măsura înaintării în timp, un spor considerabil, prin uniformizare şi abuzuri. La interesul regimului austriac de a pune capăt migrării iobagilor în afara graniţelor, nobilimea asociază propriile sale restricţii, încercînd să stăvilească migrarea de pe o moşie pe alta. Deşi hotărîrile dietei impuneau restricţii şi chiar pedeapsă în cazul nerespectării acesteia, nobilimea le nesocotea, acceptînd cu greu intervenţia statului în raporturile dintre iobagi şi proprietari.

Ordonanţa din 25 februarie 1747 stabilea ca iobagii care lucrau cu palmele sau foloseau şi vitele altora să presteze patru zile pe săptămînă, iar cei care lucrau cu vitele proprii să presteze trei zile. Ordonanţa scădea în schimb slujba jelerilor, care au pertinenţe la sesie, la 2 zile pe săptămînă, fie cu braţele, fie cu vitele; dacă nu au pertinenţe la sesie sau nu au nici sesie, să facă o zi pe săptămînă cu braţele, nu cu vitele. Confruntată cu masivele emigrări, un adevărat „morbus transilvanicus", care prejudicia capacitatea fiscală a ţării, într-o perioadă de intensă angajare a imperiului în exterior, Viena a luat, în 1769, noi măsuri în Transilvania menite să atenueze gravitatea şerbiei. Ordonanţa provizorie, *Certa puncta*, repeta datele celei anterioare, din 1747, amplificînd dispoziţiile de prestare, pe cele interesînd mărimea pămîntului atribuit iobagilor şi jelerilor. Alte dispoziţii priveau monopolurile senioriale, regimul păşunii, pădurii şi admiteau în materie de judecată posibilitatea iobagului de a apela la comitat şi chiar la Tabla comitatului. În esenţă, ordonanţa păstra totuşi robota ridicată, iar pămîntul atribuit supusului era lăsat la bunul plac al stăpînului, ceea ce confirma „proprietatea lui deplină asupra întregului pămînt din cuprinsul moşiei sale". Răspîndirea textului prin tipărire a contribuit la întărirea conştiinţei drepturilor proprii în mediul ţărănesc. Făcută publică, problema urbarială a deschis, la nivelul mulţimilor ţărăneşti, un proces istoric care întărea convingerea în posibilitatea schimbării.

Încercările de reglementare nu au rezolvat însă problemele grave ale iobăgiei transilvănene, dar au reuşit parţial să codifice obligaţiile şi să stăvilească mişcările ţărăneşti. Problema iobăgiei a implicat însă masiv populaţia românească, ce constituia majoritatea absolută a locuitorilor. Magnaţii, în majoritate zdrobitoare maghiari, erau cei care tindeau să împingă la ultima limită sarcinile iobăgeşti. În general, românii deţineau pămînt mai puţin şi mai slab sub raportul randamentului economic, fiind împinşi să lucreze dealurile şi munţii. În cadrul iobăgimii comune chiar, aveau şi sarcini distincte, daturi specifice. Sarcinile lor erau în genere mai grele, raportate la condiţiile lor economice. Diferiţi ca etnie de stăpînii de pămînt, vorbind o altă limbă, românii reprezentau tradiţii şi o credinţă proprii. Românii, într-o vreme în care evoluţia se opera în sensul naţionalului, constituiau un bloc solidar. Iobăgia populaţiei româneşti a fost agravată de statutul politic neconstituţional, de faptul că

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

românii nu erau reprezentați în administrația locală sau centrală a principatului. Lipsiți de drepturi politice proprii, românilor li s-au îngustat, premeditat, posibilitățile de a dezvolta o viață orășenească amplă. Îngemănarea acestor servituți — care creau poporului român din Transilvania, stăpînul legitim al acestei țări, o situație intolerabilă — avea să determine o viguroasă mișcare de emancipare națională.

Boierimea (nobilimea). Clasă conducătoare, boierimea (nobilimea) continuă să dispună de o însemnată putere economică, grație întinselor ei stăpîniri de pămînt, și, consecință a acestei realități economice, de o mare forță politică. Dacă în țările române extracarpatice baza economică a puterii boierimii a rămas neschimbată de-a lungul perioadei analizate aici, forța ei politică a cunoscut însemnate variații.

Față de tendințele de autonomizare ale diverselor grupări boierești, de încercarea acestora de a prevala în viața politică a statului, domnia a reacționat viguros, îndeosebi în timpul lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) și Dimitrie Cantemir (1710—1711), măsurile lor consemnînd falimentul tendințelor de instaurare a unui regim nobiliar în principatele române extracarpatice.

Subordonarea boierimii față de domnie a constituit ulterior și unul din obiectivele majore ale politicii de reformă a domnilor, care a cunoscut expresia ei cea mai înaltă în măsurile lui Constantin Mavrocordat. Acordînd scutiri de dări, domnul a definit riguros statutul boierimii, împărțindu-i pe boieri, potrivit vechimii neamului și dregătoriei, în două categorii: în Muntenia, mari boieri (veliți) și urmașii lor (neamuri), precum și boierii mici (mazili); în Moldova, boierii de treapta întîi, de la vel logofăt la treti logofăt, și boieri mazili. Prima categorie se bucura de scutire totală, ceilalți urmau să achite o dare personală, dar beneficiau de scutiri pentru un șir de contribuții (dijmărit, vinărici etc.). Desființînd în interesul modernizării aparatului de stat, prin salarizarea dregătorilor, sistemul tradițional de ocupare a funcțiilor, reformele au dat o puternică lovitură privilegiilor politice ale marilor familii boierești. Din această cauză poziția marii boierimi față de reforme — îndeosebi față de abolirea șerbiei și a poslușnicilor (categorie scutită de dări și de prestații față de stat, avînd doar obligații față de stăpînul moșiei) — a fost aceea a unei statornice rezistențe.

În principatul românesc intracarpatic în schimb, nobilimea continua să fie una dintre cele mai puternice din Europa, reprezentînd 4,4% din populație în cele 11 comitate ale Transilvaniei istorice, adică un nobil la 23 de nenobili. Apărată de privilegii, feudalitatea domina prin regimul de stări viața politică a principatului. Deși nu mai dispunea de latifundii atît de întinse ca în secolele precedente, nobilimea este puternică prin număr și privilegii. Diferențiată ca rang și avere, ea era alcătuită, în 1767, dintr-un număr restrîns de magnați, însumînd 262 capi de familie, o categorie mijlocie cu cca 4 324 de reprezentanți *(nobiles possesionati)* și 11 584 de mici nobili *(nobiles unius sessionis)*, cărora li se adăugau în regiunile de veche autonomie românească 1 227 *nobiles boerones*. Întregul corp al privilegiaților se sprijinea pe masa iobăgimii, pe țărănimea dependentă în general, covîrșitor românească.

Treptat, a luat proporții nobilimea mică românească din Transilvania, la rîndul ei, alături de burghezia și țărănimea liberă, alcătuind un rezervor de cadre pentru mișcarea de emancipare națională. Cu deosebire în regiunile Făgăraș și Hunedoara — cu mase însemnate de țărănime liberă —, dar și în

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Boieri români la începutul secolului al XVIII-lea — după albumul ambasadorului francez de Ferriol (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Banat, Maramureș, Dăbîca, Solnocul de Mijloc, Solnocul Interior, Chioar, Crasna, Zărand, Turda și în alte comitate nobilimea română a sporit numeric, și-a însușit ideile epocii, situîndu-se pe poziții favorabile dezvoltării de ansamblu a națiunii române [67].

Orășenimea. Dezvoltarea orașelor a atras după sine sporul populației urbane. Pe măsură ce aceste orașe își îndeplineau funcția economică de centre de producție și de schimb (deci nu numai de centre administrative), locuitorii lor, chiar dacă mai cultivau pămîntul din vecinătate, se dedicau tot mai mult meșteșugurilor și negoțului. Activitățile lor economice au întîlnit piedici însemnate, generate de dominația austriacă în Transilvania și de cea otomană în principatele extracarpatice. Absența inițială a unui tarif vamal protecționist a făcut ca piața Transilvaniei îndeosebi și într-o mai mică măsură cea a Munteniei și Moldovei să fie inundate de produsele manufacturilor austriece, în timp ce arbitrarul creat de monopolul Porții asupra comerțului exterior al celor două țări românești extracarpatice periclita grav, la rîndul său, tranzacțiile comerciale.

În ciuda acestor obstacole, orășenimea a crescut numeric, sporindu-și ponderea economică și social-politică. În timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, care, după încheierea păcii de la Carlowitz (1699), a coincis cu o perioadă pașnică, favorabilă negoțului, s-a constatat existența unor mari negustori, care desfășurau și activități culturale (Manu Apostol a tipărit *Pilde filosoficești* și *Maxime filosoficești*, ambele traduceri, una în limba română, cealaltă în greaca populară, publicate pe cheltuiala lui) [68].

[67] Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1976, p. 23.

[68] Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, București, 1972, p. 62.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Puterea economică și prestigiul social al negustorilor din București explică instituirea unui statut special al primilor 24 de negustori pământeni, care se bucurau de însemnate scutiri; situația se transmitea urmașilor, dacă ei rămîneau negustori [69].

Conștiința politică a orășenimii a fost pusă în lumină de rolul ei determinant în mișcările populare de la Iași (1759) și București (1764, 1769) îndreptate împotriva abuzurilor slujbașilor domniei.

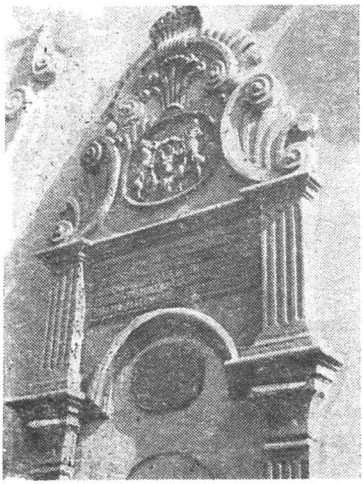

Nœul urbanism: detaliu al fîntînii monumentale de la porțile Spiridoniei din Iași, ridicată în timpul domniei lui Grigore al III-lea Ghica

În cursul unor astfel de manifestări, orășenimea a căpătat conștiința propriilor interese și propriului ei rol politic, dar concluziile desprinse de la această percepere și din constatările făcute vor fi trase, în toată amploarea lor, la începutul secolului următor. În Transilvania, burghezia concentrată în activități specifice — întemeiere de manufacturi, întreprinderi comerciale, societăți miniere etc. — a luat avînt în întreg secolul al XVIII-lea. Burghezia română — destul de numeroasă în unele orașe, ca Brașov, Sibiu, Timișoara, Lugoj, Caransebeș — era reprezentată prin meseriași, proprietari de mine, negustori, medici, avocați, clerici, profesori, învățători etc., care vor constitui cadre ale mișcării de emancipare națională.

Acumulînd treptat putere economică, deschisă ideilor înnoitoare, orășenimea secolului al XVIII-lea din țările române va constitui un ferment puternic al procesului transformator care va cuprinde treptat întreaga societate.

Proletariatul. Apariția și înmulțirea manufacturilor a avut drept urmare și nașterea unei noi categorii sociale: proletariatul. În țările române, spre deosebire de Europa occidentală (Anglia fiind exemplul clasic), nu a avut loc o deposedare în masă a țărănimii de pămînt și, deci, separarea ei violentă de mijloacele de producție, ceea ce ar fi dus la constituirea unui numeros proletariat, a cărui unică resursă de trai ar fi fost vînzarea forței de muncă. Manufacturile înființate în Muntenia și Moldova utilizau țărani care nu își abandonau îndeletnicirile lor agricole. Astfel, la manufactura din Pociovaliște țăranii lucrau o săptămînă din două, dar puteau să-și trimită copiii în locul lor. Ei cereau să lucreze o săptămînă din trei. În Transilvania, mai ales în întreprinderile metalurgice întemeiate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a crescut volumul muncii salariate. Treptat, rîndurile proletariatului au sporit, rezultat al luptei burgheziei în formare pentru a imprima o dezvoltare capitalistă societății. Nicolae Iorga scria cu dreptate că „O adevărată chestie muncitorească se deschidea astfel și la noi" [70]. Obstacolele create de statutul de dependență

[69] *Ibidem*, p. 64.
[70] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, p. 163.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

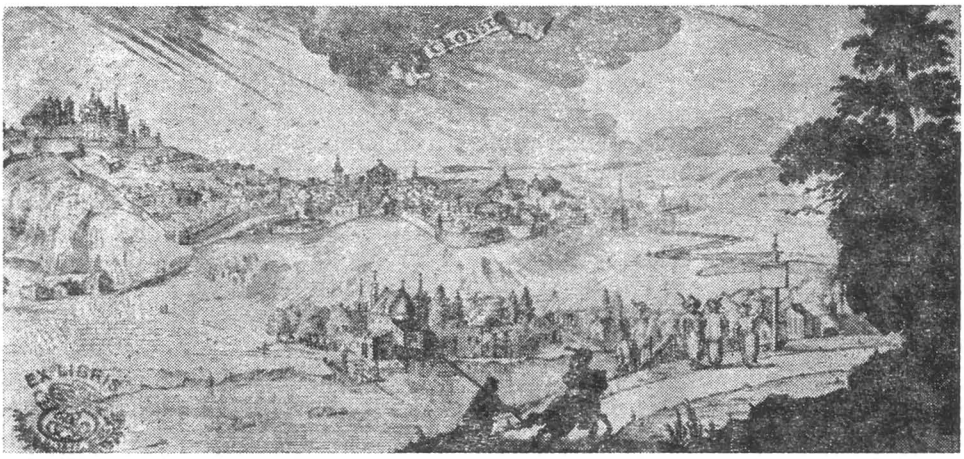

Vedere a Braşovului în *Secolul Reformelor* — gravură din colecţia G. Sion (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca)

faţă de Poartă al Munteniei şi Moldovei, şi cel al Transilvaniei faţă de Imperiul habsburgic au imprimat un ritm lent tranziţiei de la feudalism la capitalism şi au făcut ca toate clasele şi categoriile sociale să fie solidare în efortul lor de înlăturare a acestor piedici, care nu puteau dispărea decît prin emancipare din dependenţa străină.

APARATUL DE STAT; FUNCŢII ŞI DREGĂTORII

Aparatul de stat în ţările române în această etapă istorică poartă în evoluţia lui amprenta situaţiei politice în schimbare. Epoca de tranziţie către modernitate dezvăluie la nivelul suprastructurii pronunţata îngemănare între tradiţie şi inovaţie, subordonată ţelului de a optimiza desfăşurarea activităţii statale.

În principatele române extracarpatice aparatul de stat — administraţia centrală şi cea locală — a rămas în structurile sale cunoscute de-a lungul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVII-lea, pentru a cunoaşte apoi însemnate prefaceri în timpul regimului fanariot, în mod obiectiv — independent de finalitatea politică a măsurilor lor administrative — domnii contribuind la modernizarea structurilor administrative prin salarizarea dregătorilor, reorganizarea aparatului de stat, evidenţa riguroasă a activităţii dregătorilor. Îndeosebi eforturile domnilor reformatori de a institui un control riguros în toate sectoarele puterii au pus bazele unei birocraţii, progresiv amplificată de tendinţa de a fi atotcuprinzătoare şi de interesul boierimii pentru veniturile aduse de dregătorii, transformat curînd într-o adevărată goană după slujbe. Boierii moldoveni cereau chiar limitarea timpului de ocupare a unei dregătorii, pentru a se permite tuturor să se împărtăşească pe rînd din avantajele materiale ale participării la administrarea ţării: „cu asemine rînduială, socotindu-se a

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

intra în cinstea boierilor și la ocîrmuirea țării toată partea boierească pe rînd" [71].

Aparatul de stat a devenit, ca urmare a izvorului de venituri pe care îl constituia, obiectul disputei între boierii pămînteni și clientela grecească a domnilor fanarioți, care își plasau protejații în slujbele aducătoare de cele mai mari avantaje. O încercare de soluționare a conflictului a oferit-o înmulțirea dregătoriilor: în Muntenia, o dată cu împărțirea — după exemplul moldovean — în două mari unități administrative — Țara de Sus și Țara de Jos —, s-au dublat și funcțiile de mare vornic și de mare logofăt, urmați curînd de încă un vel vornic al treilea și cîte un al patrulea. La fel în Moldova, marea vornicie a Țării de Sus și cea a Țării de Jos s-au dublat, creîndu-se, pe lîngă cei doi mari vornici, încă unul cu funcții în justiție.

A luat ființă un șir de noi dregătorii, precum în Muntenia *caimacamul Craiovei*, care se substituia marelui ban, obișnuit, din 1761, să rămînă în Capitală; *marele logofăt de obiceiuri*, avînd misiunea, pe lîngă supravegherea ceremonialului și evidența instituțiilor, de a aduna „toate letopisețele ce s-au scris, după vremuri, de oameni cu știință pentru oblăduirea țării, cu schimbările și prefacerile ei, împreună cu cronologia domnilor și ocîrmuitorilor pe scurt" [72], precum și documentele care fixau hotarele țării și-i defineau statutul, ceea ce relevă interesul pentru istorie într-o epocă de afirmare a conștiinței naționale; *marele vornic al poliției* (orașului), care percepea dările locuitorilor Capitalei, atribuțiile lui restrîngîndu-se apoi numai asupra străinilor; *marele logofăt al treburilor din afară*, care judeca litigiile dintre pămînteni și străini, precum și cele dintre aceștia din urmă; *marele vornic al obștilor*, însărcinat cu problemele edilitare ale Capitalei și cu *cutia milelor* (fondurile pentru întreținerea boierilor bătrîni sau ruinați); în Moldova, *marele vornic al obștirilor* avea în seama sa, pe lîngă cutia milelor, judecarea litigiilor de succesiune, supravegherea unor activități comerciale la Iași. Au proliferat într-o considerabilă măsură dregătoriile mărunte, ale căror atribuții se aflau în legătură cu persoana domnului *(ediclii)*.

Administrația locală era condusă de la reforma lui Constantin Mavrocordat de *ispravnici*, cîte doi în fiecare *județ* (Moldova), ajutați de *zapcii de plăși* și *vătafi de plai* în Muntenia și de *ocolași*, *călărași* și *panțîri* în Moldova. Ispravnicii cumulau atribuții administrative, fiscale și judecătorești.

Pînă la reformele lui Constantin Mavrocordat, dregătorii își asigurau veniturile pe seama locuitorilor *(havaet)*, ceea ce lăsa deschis un larg cîmp arbitrarului și spolierii. Constantin Mavrocordat a introdus salarizarea dregătorilor, în credința că obținerea unor venituri permanente va pune capăt abuzurilor săvîrșite de boieri în detrimentul contribuabililor. Boierii beneficiau însă, în continuare, alături de salariu, de vechiul sistem al havaetului, ca și de alte venituri. Salarizarea dregătorilor nu a înlăturat abuzurile; venalitatea slujbelor împingea pe titularii acestora să caute în permanență acoperirea cheltuielilor și, apoi, desigur, un cîștig cît mai mare. Toate erau suportate de contribuabilul de rînd, țăranul, strivit sub povara fiscalității și a spolierii brutale de către agenții puterii de stat.

[71] „Arhiva românească", I (1860), p. 203.

[72] Urechia, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 55; N. Iorga, *Un ordin domnesc din 1797 de a se scrie istoria și geografia țării*, în RI, XXIV, (1938), p. 289—292.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Organizarea judecătorească a cunoscut, de asemenea, schimbări aduse de politica de reformă a domnilor fanarioți, preocupați să limiteze — dacă nu să elimine — jurisdicțiile private exercitate de marea boierime și de cler și să facă din împărțirea dreptății un instrument de consolidare a autorității domnești și de realizare a politicii ei. Efortul novator s-a manifestat prin constituirea unor instanțe specializate, modernizarea procedurii, introducerea condicilor în care se consemnau judecățile, măsurile de accelerare a rezolvării plîngerilor etc.

Schimbările survenite în aparatul de stat de la mijlocul secolului al XVIII-lea au contribuit la uniformizarea structurilor administrative ale celor două principate românești extracarpatice. Vechea similitudine a organizării social-politice — expresie a comunității de neam — a căpătat noi ipostaze prin ansamblul de măsuri domnești, dictate din aceleași necesități și aplicate în același mediu românesc. Mutați dintr-o domnie românească în alta, domnii fanarioți au înfăptuit aceleași reforme, ale căror geneză și aplicare au fost determinate de condițiile economice și social-politice asemănătoare din Muntenia și Moldova. Un pas însemnat era astfel făcut în direcția unirii celor două principate.

Sigiliul lui Nicolae Mavrocordat cu stemele reunite ale țărilor române Muntenia și Moldova

În ceea ce privește Țara Românească Transilvania, potrivit sistemului politico-administrativ imperial, principatul își menținea autonomia, prin păstrarea instituțiilor reprezentative și administrative. Noua stăpînire a anihilat în schimb orice libertate de mișcare în planul politicii externe în favoarea Curții vieneze, care a preluat prerogativele exercitate în cadru limitat în vremea suzeranității otomane. Diploma leopoldină (4 decembrie 1691), care a servit de constituție Transilvaniei, prin prevederile ei a perfectat compromisul dintre împărat și stări, statornicind totodată raporturile cu puterea centrală. Recunoașterea bazelor constituționale ale țării, uniunea celor trei națiuni medievale *(Unio Trium Nationum)* și cele patru religii recepte — catolică, calvină, luterană și unitariană —, dieta ca organ reprezentativ al stărilor, legislația, administrația și justiția au consacrat statutul separat al Transilvaniei, chiar dacă acesta s-a dovedit îngustat. Diploma leopoldină, prin înțelegerea intervenită între stări și Habsburgi, nu a modificat statutul neconstituțional al românilor, sancționînd de fapt optica Aprobatelor și Compilatelor.

Pornind, evident, de la prevederile diplomei constituționale, Curtea vieneză, interpretînd-o în propriul avantaj, a încercat să subordoneze țara directivei centrale. Imperiul a menținut instituțiile principatului — *Dieta, Guberniul, Tezaurariatul* —, fiind constrîns să respecte sistemul constituțional cu cele trei „națiuni politice" și patru religii recepte. Deși funcționarea instituției reprezentative era garantată, dieta nu-l mai alegea pe principe și nici pe guvernator, fiind astfel lipsită de atributele ei fundamentale. Totul se reducea la un cumul de putere la Curtea imperială, care făcea din instituțiile provinciale instrumente ale centralismului politic prin *Cancelaria aulică a Transilvaniei.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Curtea concentra, în special, tradiționalele atribute ale dietei, politica externă și internă, responsabilitățile militare și financiare, care ajungeau apanajul Coroanei.

Atentă la problemele politice interne, Curtea imperială căuta, în condițiile în care era obligată să respecte, chiar formal, autonomia, să păstreze un echilibru, să nu întărească o provincie în detrimentul alteia, să nu-i sporească puterea în raport cu instituția centrală. Imperialii au desfășurat un larg sistem de măsuri menite să întărească absolutismul prin atragerea aristocrației la guvernarea provinciei sau încredințîndu-i funcții în aparatul central. Uzînd de principiul *divide et impera*, Curtea de la Viena stimula animozitățile religioase și naționale în afirmare, pentru a le arbitra apoi în avantajul ei.

Menținerea românilor în afara vieții constituționale, în noile condiții ale secolului al XVIII-lea, a accelerat intens lupta lor de afirmare politică. Într-o societate aflată în plin proces de renovare, de restructurare și adaptare, în căutarea unor noi soluții raționale și eficiente economic, românii cristalizau revendicări proprii politico-naționale. La începutul secolului al XVIII-lea ei se manifestau activ, reușind să înscrie în diplome solemne ideea recunoașterii lor politice. A doua Diplomă leopoldină (1701), conferită bisericii greco-catolice, a inclus dezideratul politic al unei religii recepte și, totodată, recunoașterea că și mirenii de stare plebee care se vor uni să fie cuprinși în statul catolic și astfel să fie numărați între stări.

Prin a doua Diplomă leopoldină problema românească răzbătea la început de secol la suprafața vieții politice, cu revendicări naționale, așa cum ele s-au cristalizat de-a lungul secolului al XVII-lea care separă acțiunea lui Mihai Viteazul, în sprijinul ortodoxiei ardelene, de Unirea religioasă.

* * *

Așadar, societatea românească în *Secolul Reformelor* înfățișează tabloul unor transformări de structură, lente dar sigure, care îi netezesc și-i consolidează drumul către epoca modernă. În ansamblu, în pofida dominației străine — otomană în țările române Muntenia și Moldova, habsburgică în Țara Românească Transilvania — societatea din spațiul carpato-danubiano-pontic relevă trăsăturile de fond ale unei evoluții unitare și sincronice. Unitară sub aspectul angajării în același timp în toate cele trei țări române pe marile făgașe transformatoare, poporul român în ansamblul său evidențiind realitatea unor structuri similare social-economice și politice. Evoluție sincronică în raport cu marile procese care în Europa definesc „Secolul Luminilor" *(Le Siècle des Lumieres, Aufklärung)*, al schimbărilor adînci în angrenajul social-economic și politic care vor „exploda" în marele torent revoluționar deschis de revoluția burgheză din Franța (1789).

Pe potriva reformelor structurale în domeniul social și economic, grație unui avînt cultural fără precedent, societatea românească își elaborează programul politic de emancipare națională și socială. Principalele obiective ale luptei întregului popor — unitatea și independența — sînt riguros fundamentate în cadrul acestui program a cărui îndeplinire va fi opera *Secolului Revoluțiilor*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ORGANIZAREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL REFORMELOR" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA PÎNĂ LA REVOLUȚIA POPULARĂ DIN 1784)

În Europa direcțiile evolutive imprimate dezvoltării economice ca urmare a progreselor științei și tehnologiei s-au repercutat în planul evoluției organizării militare, care a înregistrat modificări și perfecționări sesizabile încă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a se generaliza pe parcursul secolului următor. Sensul a fost în primul rînd al unei creșteri remarcabile a efectivelor armatelor mobilizate în campaniile militare, însoțită de o organizare corespunzătoare și de stabilirea unor competențe tot mai precise diverselor structuri componente. Greutățile de ordin logistic cauzate de întreținerea acestor mase considerabile de soldați au produs o adevărată criză a strategiei europene, silită să-și limiteze obiectivele, imprimînd războiului un pronunțat caracter de uzură. Or, acest caracter a determinat, la rîndu-i, o importantă prelungire a duratei acțiunilor militare, implicit menținerea mai mult timp sub arme a acestor efective, într-un fel permanentizarea și specializarea lor.

În cadrul organismului militar românesc, evoluțiile de structură — în consens cu inovațiile în domeniu pe plan internațional — au avut loc pe fondul specificității social-economice și pe temeiul îndelungatelor tradiții ostășești ale românilor.

Organizarea militară românească în *Secolul Reformelor* poartă adînc pecetea unui laborios proces de tranziție către armata modernă, elementele de noutate fiind armonios altoite pe alcătuirea ostășească moștenită din secolele trecute.

RECRUTARE, MOBILIZARE

Deosebit de semnificativ pentru persistența în continuare a orientării doctrinare de veche tradiție la români, privind apărarea patriei de către întregul popor, este faptul — prezent și în această etapă — că totalitatea claselor sociale avea obligații de ordin militar. Ele erau reglementate pe baza tradiției sau a unor acte normative ce precizau modalitățile în care țărănimea, boierimea (nobilimea) sau orășenimea trebuiau să contribuie la efortul general ostășesc pentru apărarea țării. Indiferent de cuantumul acestor obligații — în unele

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

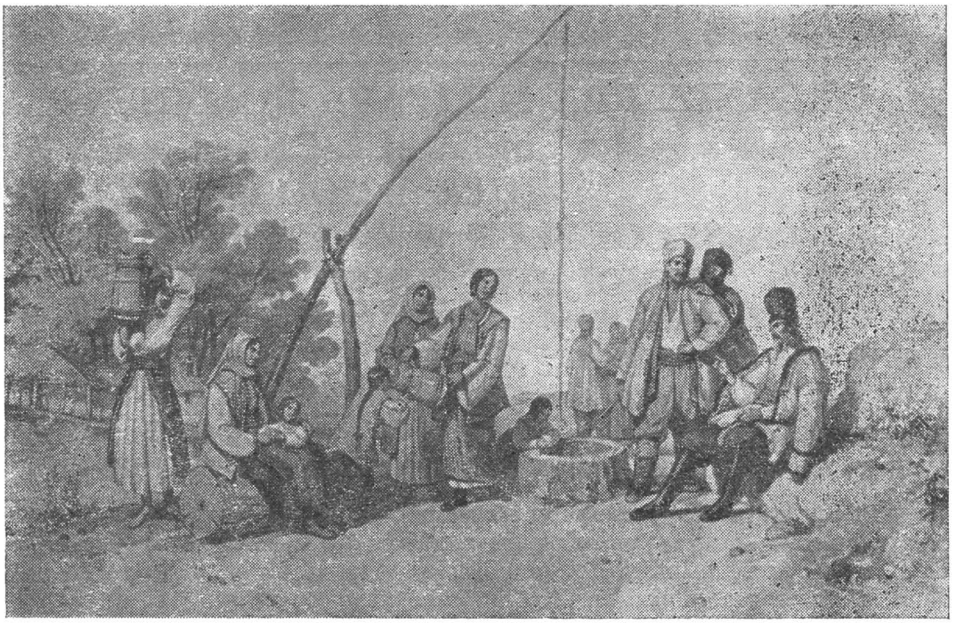

Figuri de țărani români — gravură după un desen de Michel Bouquet (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

cazuri mai redus decît în perioada anterioară — ale diferitelor sectoare sociale se impune evidenței faptul că societatea românească în ansamblul ei a păstrat datoria obștească de a asigura forța militară necesară respingerii invaziilor străine, apărării integrității și libertății pămîntului străbun.

Țărănimea a constituit principalul rezervor de oameni pentru oștire, ca pretutindeni în țările europene cu armate în curs de modernizare — în Suedia, Franța, parțial în Imperiul habsburgic, Prusia, Rusia.

Marele potențial uman și deci militar pe care îl reprezenta țărănimea românească a continuat să fie folosit în funcție atît de natura relațiilor sociale, cît și de schimbările intervenite în realitatea fenomenului război. Particularitățile locale, stratificarea acestei clase sociale și unele situații conjuncturale au permis încadrarea unor importante categorii de țărani dependenți sau liberi în organizarea militară a țărilor române în acest interval.

Mai trebuie observat că în Țara Românească Moldova și Țara Românească Muntenia limita ierarhiei dintre mica boierime și țărănimea liberă a fost labilă, ca și aceea existentă în Transilvania între țăranii personal liberi (*inquilini* — jeleri) și cei dependenți (iobagi), ceea ce crea condiții extinderii obligativității de a participa la oaste. Din unghiul de vedere al obligațiilor militare ale țărănimii acest fapt a avut numeroase implicații, deoarece tocmai datoriile de această natură dădeau un titlu de libertate sau o scutire fiscală, ceea ce uneori se confunda. Este interesant în acest sens cazul curtenilor (roșiilor) din principatele extracarpatice, cu vechi atribuții militare, dar pe care fiscalitatea excesivă i-a coborît, în intervalul 1660—1750, de la rangul de mică boierime la acela de țărănime liberă cu pămînt, confundată adesea cu sluji-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

torimea. Sau acela al hînsarilor moldoveni, odinioară ostaşi cu unele privilegii, gata a se ridica în „dobîndă", ajunşi, la începutul secolului al XVIII-lea, obişnuiţi ţărani liberi. O evoluţie similară se poate constata în Ţara Românească Transilvania în cazul băştierilor de Făgăraş, a puşcaşilor de Chioar şi Deva, a drabanţilor, libertinilor, a căror situaţie privilegiată s-a diminuat o dată cu pierderea rolului militar, prin instalarea trupelor imperiale în ţară.

Marile resurse militare ale ţărănimii erau amplificate de o adevărată tradiţie ostăşească a codrenilor, lăpuşnenilor, orheienilor, cîmpulungenilor, vrîncenilor, plăieşilor şi străjerilor din Muntenia şi Moldova, mehedinţenilor, bănăţenilor, haţeganilor, hunedorenilor, făgărăşenilor, chiorenilor şi maramureşenilor, aceştia din urmă ce „nu sînt supuşi nimănui, liberi, nu slujesc pînă azi nici un stăpîn [. . .], au privilegii deosebite şi sînt pînă azi neîntrecuţi în treburile ostăşeşti"[1].

Importanţa militară a ţărănimii din ţările române a fost relevată, la sfîrşitul secolului al XVII-lea, de generalul habsburgic Aloysio Ferdinando Marsigli, care remarca iscusinţa, agerimea, caracterul solid al oştirii „rusticilor" din Muntenia şi Moldova, după cum posibilitatea mobilizării lor rapide o constata în Transilvania, în 1734, un contemporan[2]. Folosirea ţăranilor pentru constituirea unei „străji" eficiente o revendicau într-un memoriu însişi boierii olteni[3]. Aceste mari disponibilităţi au fost remarcate de autorităţile habsburgice, care au căutat să le întrebuinţeze prin crearea regimentelor grănicereşti. Ele erau deja utilizate în multe din structurile întocmirilor ostăşeşti din Moldova şi Muntenia.

Dar recurgerea masivă la potenţialul militar al ţărănimii era limitată de considerente de ordin social şi naţional. Era în dezavantajul boierilor şi nobililor ca ţărănimea dependentă să fie folosită la altceva decît la punerea în valoare a pămînturilor. Din această cauză, iniţiativa vizînd înrolarea iobagilor în oştire a displăcut nobilimii şi ca atare a sabotat-o.

Cu mult mai grave erau impedimentele care îmbinau caracterul social-economic cu acela naţional-juridic. *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae* statuau în această privinţă interzicerea pentru toţi iobagii şi ţăranii obişnuiţi de a merge călare (edict din 1638); apoi, în mod special pentru ţăranii români, legiferau interdicţia de a purta sîneţe, lăncii, săbii, topoare de luptă, suliţe, chivăre şi orice alt fel de arme şi echipament militar. Se exceptau totuşi păstorii, oamenii liberi, soldaţii pedeştri, judecătorii, slujbaşii principelui, cei care primiseră de la stăpîn vreo însărcinare care să facă trebuitoare armele, cei care întovărăşeau căruţe cu bunuri, vînătorii, negustorii, hangiii, poterele în acţiune (edictul XLIV din „Approbatae")[4]. De asemenea, se permitea portul armelor românilor şi celorlalţi locuitori din zonele ameninţate de incursiunile otomane (hotărîri ale dietelor din 1620, 1632, 1633, 1638, 1650, 1661)[5]. Prin menţinerea, fie şi formală, a instituţiilor anterioare ale principatului Tran-

[1] Costin, *Poema polonă*, în *Opere*, vol. 1, p. 255—256.

[2] Aloysio Ferdinando Comite Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysicus*, tom I, Hagae et Amstelodami, 1726, p. 25; baronul Petru Apor către generalul Schraub, Turia-de-Sus, 18 mai 1734 *(Hurmuzaki*, vol. VI, p. 147).

[3] *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 476, 514; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 105.

[4] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum of the Political Struggle of the Romanians in Transylvania during the 18th Century*, Bucharest, 1971, p. 100.

[5] *Erdélyi országgyülsi Emlékek*, vol. VII, p. 283—284, 313—314, 544, vol. X, p. 140, vol. XI, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

silvaniei, Diploma leopoldină din 1691 păstra și aceste prevederi discriminatorii. Nu este însă mai puțin adevărat că prin Diploma din 16 februarie 1699, referitoare la unirea religioasă a românilor transilvăneni cu biserica romano-catolică, și prin lupta episcopului unit Ioan Inochentie Micu se deschidea o cale de eludare a amintitelor restricții, depășite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea prin înființarea regimentelor de grăniceri cu o compoziție majoritar românească.

În teritoriile românești ocupate de otomani — în beilerbeilicul Silistrei, care cuprindea și Dobrogea și cazalele nord-dunărene, Turnu, Giurgiu, Brăila, Chilia, ale Cetății Albe (Akkerman) și Tighinei (Bender) — populației autohtone i se interzicea portul armelor.

Boierii sau *nobilii*. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în prima jumătate a celui următor clasa conducătoare din țările române, boierimea sau nobilimea, a continuat să îndeplinească însemnate rosturi militare. Boierii, ca și oștenii, călăreau bine, în ordine, asemeni husarilor, după mărturia unui sol polon în trecere prin Moldova, Ieronim Radziejowski (1667) [6]. Nobilii transilvăneni ai principelui Mihai Apafi erau în stare să se măsoare în îndemînarea exercițiilor de călărie cu ofițerii francezi, alături de care luptaseră pe fronturile din Europa centrală [7]. Toți erau gata să-și apere avutul, și prin aceasta țara, cum o declarase răspicat lui Ștefan Vodă Petriceicu, în numele tuturor boierilor Țării Românești Moldova, Miron Costin: „Ori să fie voia mării tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casăli să le ia tătarîi" [8].

Întreaga boierime avea obligația să participe la oaste. În 1672 și 1683 călătorul italian Cornelio Magni semnala în Moldova datoria boierilor de a întreține 10 călăreți cu care să se înfățișeze la chemarea principelui [9]. În acest spirit și-a redactat în 1711 Dimitrie Cantemir proclamația antiotomană, chemînd la luptă pe boierii de primul, al doilea și al treilea rang și obținînd, în general, efectul scontat: „deci boiarii mazili au și început a vini de prin bejenii la oaste; foarte pre puțin n-au venit" [10]. Spre a obține acest rezultat Cantemir folosise și un mijloc coercitiv — amenințarea celor absenți cu confiscarea moșiilor. Aici se află vechea relație de natură feudală între domnie și boieri, ultimii fiind posesori ai moșiilor lor în schimbul obligației de a veni la oaste. Existența acestei obligații este documentată, între altele, în 1664, cînd un boier se răscumpărase cu bani de la marele serdar spre a nu participa la o campanie militară în afara hotarelor Moldovei [11]. În 1683, mazilii aveau datoria „să încalece, să meargă la oaste", pentru ca, la 1739, domnia să ia măsuri coercitive pentru a determina concentrarea lor [12]. În 1683, Miron Costin arăta cu claritate datoria întregii boierimi de a sluji la oaste în toate împrejurările,

[6] *Călători străini*, vol. VII, p. 156.

[7] Sergiu Iosipescu, Cristina Anton-Manea, *Un memoralist francez despre români*, în MI, X, 11/1976, p. 12—15.

[8] Neculce, *Letopisețul*, p. 233.

[9] *„Servire in campo con dieci cavalli a sue spese"*, vezi N. Iorga, *Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul războiului cu Polonia*, în AARMSI, s. II, t. XXXIII, (1910), p. 57.

[10] N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, p. 278; Neculce, *Letopisețul*, p. 546.

[11] Ion C. Filitti, *Cîteva cuvinte despre alcătuirea oștirii de țară în principatele române pînă la Regulamentul organic*, București, 1936, p. 12.

[12] *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir. 1661—1705*, ed. C. Giurescu, București, 1913, p. 75; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 445.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Boieri munteni din secolul al XVII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

exprimînd sintetic prevalarea interesului apărării țării: „n-am fost atît de mișcați de dragostea și dorul bogățiilor noastre încît, părăsind pe vodă, și încă într-un atît de greu și primejdios război, să cerem învoirea să ne întoarcem de la slujba lui la treburile noastre" [13]. Și trebuie arătat că boierii au furnizat cadre însemnate noii oștiri a lui Dimitrie Cantemir (1711) [14], după cum aceeași clasă, reprezentată de un Vasile Ceaurul stolnicul, un Gheorghieș Velicico slugerul, un Nicolai Șoldan postelnicul, s-a ridicat din Moldova de sub munte împotriva lui Mihail Racoviță (1717) [15].

Din acest punct de vedere și în Țara Românească Transilvania obligațiile militare ale nobilimii s-au păstrat, teoretic, neschimbate, așa cum fuseseră ele statuate prin *Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae* și prin *Compillatae Constitutiones* . . ., tipărite în 1653 și, respectiv, 1669. După ofensiva imperialilor austrieci ce a urmat asediului Vienei (1683), Transilvania a trecut „vrînd, nevrînd" sub protecția împăratului habsburgic, Leopold I, noul statut al țării fiind negociat de stările privilegiate. Diploma leopoldină, ratificată de împărat la 31 decembrie 1691 [16], confirma, în general, sub aspectul obligațiilor și drepturilor militare ale nobilimii transilvănene, prevederile *Approbatae*-lor și *Compillatae*-lor, cu excepția articolului care încuviința rezistența *(ius resistendi)* împotriva autorității centrale. În realitate, însă, s-a produs o schimbare importantă. Aflat în plină ofensivă antiotomană, Imperiul habsburgic dispunea de o armată constituită pe cu totul alte principii de recrutare decît cele ale oștirii transilvănene. Din această pricină folosirea potențialului militar al nobilimii —

[13] Dimitrie Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir*, ed. Radu Albala, București, 1973, p. 81.

[14] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 471.

[15] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729 (Pseudo-Amiras)*, ed. Dan Simonescu, București, 1975, p. 76; Codrescu, *Uricariul*, vol. III, p. 53—54; Sergiu Iosipescu, *Note istorice despre mănăstirea Mira, ctitorie fortificată a Cantemireștilor*, în BMI, XLI, 4/1972, p. 53.

[16] Rolf Kutschera, *Guvernatorii Transilvaniei. 1691—1774*, Sibiu, 1943, p. 10—11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

neavantajos şi inadecvat unei modernizări rapide — a fost înlocuită printr-o răscumpărare financiară. Veniturile realizate astfel au fost utilizate pentru întreţinerea şi dezvoltarea organismului militar imperial, pentru consolidarea propriilor forme de organizare, fără însă a desfiinţa oficial obligaţia militară a nobilimii ci, dimpotrivă, menţinînd-o. În vremea războiului din anii 1740—1748 pentru succesiunea la tronul imperial a avut loc o asemenea ridicare nobiliară. Era însă o ultimă afirmare a vechiului sistem de recrutare nobiliară, căci forma organizatorică nu mai putea fi aceeaşi.

O menţiune deosebită se cuvine făcută în privinţa nobilimii româneşti — boierii din Ţara Făgăraşului, armalişti (mici nobili) din comitatele Hunedoarei, Maramureşului sau din districtul Chioar, precum şi din alte părţi ale Transilvaniei. Nobilitatea lor, legată mai ales de serviciile militare, a fost ameninţată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea de fiscalitatea excesivă, pentru ca, ulterior, să fie supusă presiunilor habsburgice[17]. S-a micşorat considerabil rolul militar al acestei categorii în raport cu funcţionarea cetăţilor interioare şi continuitatea unor forme locale de organizare teritorială.

Orăşenii. Participarea lor la formarea oştirilor ţărilor române a scăzut treptat, deşi sub aspectul formal, al obligaţiilor înscrise în legile şi obiceiurile cu o astfel de valoare, ea s-a menţinut. În 1665 tîrgoveţii din Piatra Neamţ arătau într-un zapis „precum ne-au venit o nevoie ca să facem oameni de oaste de la măria-sa de la Dabija-vodă; deci noi, văzînd atîta nevoe, ne-am socotit cu tot tîrgul şi am vîndut o dumbravă"[18]. Documentul denotă dăinuirea vechii obligaţii a tîrgurilor din Ţara Românească Moldova de a ridica contingente proprii pentru oaste. Dar forma pe care o îmbrăca răspunsul la cererea domnească nu mai era aceeaşi ca în trecut; tîrgoveţii nu-şi trimiteau la oaste oamenii, ci se răscumpărau cu bani.

Oraşele transilvănene, care în prima jumătate a secolului al XVII-lea participaseră la oastea ţării cu trupe importante recrutate pe plan local, au reuşit să obţină treptat unele scutiri în acest sens[19]. S-a păstrat însă neschimbat rolul orăşenilor în apărarea oraşelor şi a fortificaţiilor adiacente. O cotitură evidentă s-a produs prin instaurarea regimului habsburgic. Din 1686 trupele imperiale s-au instalat în fortificaţiile orăşeneşti, „scutind" pe localnici de obligaţiile lor militare în schimbul aprovizionărilor, încartiruirilor şi a unor dări. Transformarea nu a fost acceptată nicăieri decît sub presiunea militară, dînd naştere în unele locuri — la Bistriţa şi, îndeosebi, la Braşov (1688) — la adevărate răscoale[20].

Un aspect care, deşi episodic, merită să fie relevat, este ceea ce s-ar putea numi „autoapărarea" locală orăşenească constatată în Ţara Românească Muntenia. Astfel, într-un moment critic — arestarea lui Nicolae Mavrocordat de către un detaşament imperial (1716) — în Capitală s-a constituit o forţă armată compusă din aceia „cari fuseseră rînduiţi dintre locuitori să păzească Bucureştii

[17] David Prodan, *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI—XVII*, în AIIAC, VI/1963, p. 179, 183, 297—299.

[18] *Archiva istorică a României*, tom. I, Bucureşti, 1865, p. 79; Gh. I. Brătianu, *O oaste moldovenească acum trei veacuri (Încercări de studii istorice privitoare la vechile oştiri româneşti). Răscoala boierimii împotriva lui Ştefan Tomşa*, în RI, nr. 3—6/1916, p. 71.

[19] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, passim.

[20] Ioachim Crăciun, *Răzvrătirea saşilor din Braşov la 1688*, în SMIM, I/1956, p. 200, 203—206.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Vechea primărie a Braşovului

şi cari izbutiseră să alunge din Bucureşti pe hoţii înarmaţi cu măciuci'', forţă care a ţinut la respect şi garnizoana otomană din Giurgiu [21].

Era prezent în ţările române un potenţial ostăşesc pe care oştiri străine — polone, ruse, suedeze — au tins să-l utilizeze, datorită calităţilor de combatanţi de valoare ale românilor.

Despre unii dintre românii înrolaţi în armata polonă îşi amintea[1] în 1732 August al II-lea, într-o scrisoare către fiul său Mauriciu, mareşal de Saxa: „Companiile valahe sînt mai bune decît husarii" [22].

După exemplul adversarilor săi, chiar Carol al XII-lea a recrutat din Moldova ostaşi care au luptat la Poltava: „Fost-au la acel războiu şi mulţi din moldoveni, unii la şvezi, alţii la moscali, carii, după risipa războiului, au venit aici în ţară la Mihai-vodă, de-i spune pre amănunt de războiul lor precum au fost" [23]. La Poltava a căzut prizonier polcovnicul Sandu Colţea, în care se poate bănui un urmaş al boierilor Ariceşti (născut în 1678, intrase în oastea suedeză în 1703, devenind chiar colonel în 1709). Îl aştepta o îndelungată captivitate la Tobolsk şi Irkuţk, de unde a revenit în Suedia pentru a-şi cere,

[21] Mitrofan Gregoras, *Cronica Ţării Româneşti*, p. 446.

[22] G. Pherekyde, *Oşteanul român în timpul lui Petru cel Mare (din „Memoires sur l'art de la guerre de Maurice comte de Saxe", Dresde, 1757)*, în CL, XXX, 1/1896, p. 276—278; N. Iorga, *Românii în armatele apusene — o amintire pierdută*, în RI, XX, 1934, p. 7—9.

[23] Pseudo-Muste, în *Cronicele României*, vol. II, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în 1722, lăsarea la vatră [24]. Regimentul său românesc, ajuns în Norvegia, a luat parte în 1718 la ultima campanie a lui Carol al XII-lea.

Cel mai semnificativ pentru această „amintire pierdută", cum spunea Nicolae Iorga despre astfel de energii ostășești românești rispite sub steaguri străine, este cazul lui Matei Sturdza, care „toată viața lui au petrecut-o prin țări străine, prin Țara Leșiască, pe la moscali, fiind gornist la stiaguri [...] cît la atîta sosise, că la moartea lui s-au îngropat cu milostenia de la visterii gospod" [25]. Cariera acestui oștean ilustrează un fenomen interesant: existența unor „mezini" [26] din familiile boierești, și, în număr mai mare, a micilor boieri și a răzeșilor scăpătați, nevoiți să-și caute peste hotare cîștigul din vitejia și iscusința ostășească.

Stema munteană în vremea lui Constantin Brâncoveanu

Exemplele menționate fac proba prezenței continue a unui spirit militar accentuat pe care se va clădi temeinic armata modernă. Spiritul militar se întruchipa plenar într-un patriotism relevat de altfel de primele „ode" închinate stemelor românești. Mitropolitul Țării Românești Moldova, Dosoftei, cîntă „capul cel de bour, de fiară vestită / sămnează puterea țărei nesmintită", iar un contemporan muntean socotea stema cu corbul Țării Românești Muntenia ca fiind „semn strașnic și armată la război prea tare". Ele trebuie, firește, puse în legătură cu inscripția de pe steagul lui Eustratie Dabija din 1664, „Vitejia dreaptă să biruiască" [27], sau cu una din vestitele afirmații ale lui Miron Costin: „să nu dăm locul, că pămîntul acesta iaste frămîntat cu sîngele moșilor și a strămoșilor noștri" [28].

ORGANICA OASTEI; CADRE ȘI COMANDAMENTE

Organizarea militară a țărilor române din această perioadă a prezentat o mare varietate de forme, semne indubitabile ale continuității, ale alcătuirii ostășești aflate într-un proces rapid de transformare.

Informația existentă în privința organizării militare, a evoluției acesteia, în etapa de referință, furnizează indicii asupra societății românești

[24] N. Iorga, *Un ofițer român în oastea lui Carol al XII-lea, cîteva note*, în AARMSI, s. II, t. XXXIV, 1912, p. 865–869; C. I. Karadja, *Notă despre colonelul Sandu Colțea și regimentul său de cavalerie în serviciul regelui Carol al XII-lea*, în RI, XV, p. 145–148. Vezi în *Istoriceskie sviazî narodov SSSR s Rumânii*, III, Moskva, București, 1970, p. 305; în mai 1709, contele Golovkin intervenea pe lîngă Mihai Vodă Racoviță ca să împiedice recrutările efectuate în Moldova de către Sandu Colțea pentru armata suedeză.

[25] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 119.

[26] *Ibidem*.

[27] Dimitrie A. Sturdza, *Steagul lui Ștefan vodă Cantacuzino*, în AARMSI, s. II, t. VIII, 1888, p. 267, cu corectura apartenenței în AARMSI, s. III, t. XIX, 1937, p. 75–88.

[28] Neculce, *Letopisețul*, p. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de a inova în domeniu, în raport cu exigențele situației politice, economice și sociale și în conformitate cu o tradiție îndelungată și glorioasă.

Categorii ostășești distincte. În linii generale, sub aspect terminologic, nu s-au produs modificări esențiale în tabloul categoriilor ostășești existente în Moldova și în Muntenia în prima jumătate a secolului al XVII-lea, situație sesizabilă și în Transilvania, mai cu seamă pînă la sfîrșitul aceluiași secol.

Pedestraș român din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (fototeca Muzeului Militar Central)

Curtenii (roșii). Situați în ierarhia socială la limita inferioară a clasei boierești, pomeniți ca atare, după mazili, într-un act solemn dat în 1712 de Nicolae Mavrocordat, domn al Țării Românești Moldova, aceștia formau o categorie militară cu rosturi ostășești bine definite. Ca urmare însă a unei fiscalități excesive („dajdia curtenească", birul de roșii), care fie îi încărca mereu cu noi dări, la care odinioară nu fuseseră supuși, fie că mărea cuantumul impunerii existente, se constată o diminuare relativă a volumului lor numeric [29]. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1705, 1735) se întîlnesc încercări de aservire a unor curteni; deși proprietari de ocine, ei înșiși au ajuns să-și aservească moșiile, fiind trecuți, eventual, la cisla țărănească, mai ușoară [30]. Mai trebuie spus că prin regimul fiscal la care erau supuși și deprecierea poziției lor social-economice, curtenii (roșii) se îndreptau spre confundarea cu breslele militare de slujitori. O rezistență mai mare au putut opune subalternii marilor dregători, logofeției, spătăreii, vorniceii, postelniceii, vistierniceii, pahărniceii, portăreii, stolniceii, șetrăreii, cămărășeii, armășeii, comișeii, bănișorii, aprozii etc. care posedau în plus un mic titlu boieresc [31].

Aceeași fiscalitate excesivă a produs din a doua jumătate a secolului al XVII-lea estomparea diferențelor dintre breslele slujitorești, chiar dacă, formal, ele se păstrează.

Călărașii. Principală categorie de slujitori propriu-zișă, ei și-au menținut caracterul de țărănime liberă, uzufructuară a unor moșii domnești sau posesoare de ocine. Și în acest caz cu privilegii fiscale („dajde călărășească"), datoare în schimb să vină la oaste călare.

Dat fiind dreptul domniei asupra tîrgurilor și ocoalelor [32] a fost firească gruparea masivă a călărașilor la Ștefănești, Tabăra (?), Rădăuți (Moldova), Ploiești, Buzău, Voinești, Gherghița, Rîmnicu Sărat (Muntenia). În legătură

[29] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV. p. 263.

[30] Un exemplu contemporan: moșia curtenească Nichitini (Dorohoi), document din 8 decembrie 7230 (1721), la Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIV, p. 219.

[31] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III/2, București, 1946, p. 741.

[32] Henri H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, București, 1972, p. 190—234.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

cu misiunea lor de apărare, supraveghere și înștiințare, la hotare, erau dispuși îndeosebi la marginile ținuturilor Soroca, Orhei, Lăpușna, Fălciu, Putna (Moldova), la Grădiștea, Lichirești, Hodivoaia, Rușii de Vede, Caracal (Muntenia). Către sfîrșitul secolului al XVII-lea și în cursul celui următor a ajuns să primeze funcția lor de curieri, dar prin aceasta o parte din ei s-au desprins treptat de organizarea teritorială anterioară. O dovadă în plus a noului caracter al unora dintre călărași — de pildă călărașii de Țarigrad sau de Galați amintiți de Cantemir — rezidă și în faptul că la începutul secolului al XVIII-lea aceștia primeau de la vistierie 20 și, respectiv, 10 taleri imperiali, în afara scutirii de dări [33]. O situație similară au avut și „îmblătorii" de Hotin, apoi de Cernăuți și de Soroca.

Dorobanții. Corespunzătorii pedeștri ai călărașilor, dorobanții își îndeplineau slujba sau erau dislocați cu deosebire la Iași, Dărăbani-Hotin (Moldova), București, Tîrgoviște, Văleni, Chiojd, Craiova, Strehaia, Comanca (Muntenia). Ca breaslă fiscală aparte ei au fost trecuți, alături de călărași, în „anatefterul" lui Constantin Brâncoveanu (1697) [34]. De la sfîrșitul secolului al XVII-lea și apoi în prima jumătate a secolului următor dorobanții au devenit tot mai mult slujitori cu plată. *Cronica Ghiculeștilor* amintește la un loc „ostașii curții, cu darabanii agăi, cu vînătorii și cu panțirii ce erau lefegii din țară" [35]. Evoluția dorobanților, ca și a călărașilor, a fost înrîurită de modul de luptă, cît și de misiunile oștirilor române în vremea ofensivei militare otomane și a reversului acesteia (1663—1699).

Satele de slujitori și formațiunile de pază a hotarelor. Denumirea lor a variat, cea mai cuprinzătoare fiind aceea de *străjeri* în Moldova și *plăieși* în Muntenia. Astfel, trecătorile și plaiurile Carpaților în Moldova erau apărate de locuitorii unor sate libere, domnești sau mănăstirești, după cum urmează: Vicovele și Frătăuții — Suceava; Vama și Cîmpulungul; straja Hangului și Bălțățeștii — Neamț; Oprișenii și Borlești — Bacău; Măneștii și Grozeștii pe Oituz; Comăneștii, Dărmăneștii, Vînătorii și Broscăuții pe Trotuș. În Muntenia, „anatefterul" lui Constantin Brâncoveanu dă numele a peste 200 de sate cu locuitori plăieși, așezări care controlau schelele și pasurile Carpaților și plaiurilor montane; 15 în Slam-Rîmnic (Rîmnicu Sărat), 29 în Buzău, 28 în Saac, 20 în Prahova, 35 în Dîmbovița, 39 în Argeș, 44 în Vlașca, 6 în Teleorman [36]. Plăieșii erau oameni liberi, cnezi adesea, aleși dintre fruntașii satelor sau, uneori, anume așezați într-o slobozie plăieșească (Oteșani — Vîlcea, 1687, din porunca lui Șerban Cantacuzino) [37]. Plăieșii mai existau, în această perioadă, cu același nume și aceleași îndeletniciri în Țara Românească Transilvania, pe celălalt versant carpatin, în zona Făgărașului, dar și în preajma Bistriței („plaiasones" într-un act în limba latină) [38]

[33] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 220; Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 115.
[34] Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Cronica de porunci a lui Constantin Brîncoveanu*, în SMIM, V(1962), p. 414.
[35] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 274, 275.
[36] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 434—436.
[37] *Ibidem*, p. 436.
[38] David Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI—XVIII*, p. 170; Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 142, n. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În afara slujitorilor plăieşi şi străjeri se păstrau încă vechile formaţiuni locale de apărare a hotarelor ţării, *ocoale*, *codri*. La frontiera sud-estică a principatului Ţării Româneşti Moldova, ameninţată de tătarii bugeceni (nogai), se aflau codrii Orheiului, Lăpuşnei şi Tigheciului [39], ultimul evocat de Miron Costin: „codrişorul lor, ce au ei acolea, anume Chigheciul, pădure nu aşea înaltă în copaci, că copacii foarte puţin sîntu, este deasă şi rîpoasă şi de spini mai mult decît de altu lemn crescută; şi s-au apărat chighecenii, de nu le-au putut strica nimica tatarii" [40]. Totodată, trebuie semnalată încercarea lui Antioh şi Dimitrie Cantemir în timpul domniilor lor în Ţara Românească Moldova de a reorganiza corpurile însărcinate cu paza frontierei răsăritene a ţării. Acesta pare a fi de altfel sensul măsurilor care scuteau vremelnic de impozite pe locuitorii ţinutului de graniţă, încurajînd aşezarea în aceste zone [41]. Erau apoi „republica" Vrancei şi ocolul Cîmpulungului; locuitorilor lor, „păzitori ai graniţei, li se cuveneau drepturi pe care alţi săteni nu le avusese niciodată sau nu le mai avea de mult", după un document de la Grigore Vodă Călmaşul (Callimachi) [42]. Dincolo de Milcov, Loviştea, Mehedinţii şi peste munţi, Ţara Haţegului, Făgăraşul, Maramureşul, Chioarul îşi menţinuseră multe din vechile drepturi şi privilegii, rezultînd din perpetuarea funcţiei lor militare defensive.

Tot ca un vestigiu al unei structuri anterioare, în care cetăţile aveau o deosebită importanţă, a fost *corpul vînătorilor de Neamţ*. Ei se deosebeau de vînătorii din prima jumătate a secolului al XVIII-lea de la curtea din Iaşi [43]. Despre vînătorii de Neamţ, Dimitrie Cantemir inserează observaţia potrivit căreia, în vremea lui (sfîrşitul secolului al XVII-lea — ante 1714), ei „ocupă în părţile de munte ale Moldovei din jurul tîrgului Piatra un sat de vreo sută de curţi" *(aulae)* [44]. În 1691 cetatea Neamţului a rezistat în faţa oştirii regelui Ioan Sobieski, fiind apărată de o mînă de vînători *(venatores)*, care au refuzat să o predea, declarînd asediatorilor „că nu pot da cetatea fără porunca domnului" [45]. Dacă se ia în consideraţie că unele documente mai tîrzii nu asimilează pe vînători slujitorilor şi îi mai numesc „puşcaşi", atunci vînătorii de Neamţ (satul există şi astăzi: Vînători-Neamţ) pot fi asemuiţi satelor transilvănene de „castrenses", de oameni ai cetăţilor, ca de pildă puşcaşii de Deva sau de Chioar.

Nevoile multiple de natură administrativă şi pentru asigurarea ordinii interne, asociate celor fundamentale de apărare a patriei, au determinat apariţia unor noi corpuri de slujitori în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi în cel de-al XVIII-lea. Caracteristica lor a constituit-o regimul de scutire fiscală.

Scutelnicii, călări sau pedeştri, documentaţi în Ţara Românească Muntenia în 1678, grupaţi pe „cruci", au atins apogeul sub Constantin Brân-

[39] Arhivele Statului, Bucureşti, Mf. Italia, r. 40, c. 125 (Manoscritti Marsigli, *Descriptio Bucsaki)*.
[40] Costin, *Letopiseţul*, p. 122.
[41] A. V. Sava, *Documente privitoare la tîrgul şi ţinutul Orheiului*, Bucureşti, 1944, p. 156—157, doc. din 1699.
[42] N. Iorga, *Documentele privitoare la familia Callimachi*, vol. I, Bucureşti, 1902, p. IX.
[43] Cf. Stoicescu, *Curteni şi slujitori*, p. 138.
[44] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 220—221.
[45] Idem, *Viaţa lui Constantin Cantemir*, p. 152, 153.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

coveanu, cînd erau menționați la Rîmnicu Sărat, Orașul de Floci, Ciocănești, Călugăreni, Podul Pitarului, Zimnicea. *Talpoșii*, pedestrași, înființați de Șerban Cantacuzino din breasla dorobănțească, erau folosiți mai ales pentru paza curții domnești de la București. *Saragelele*, de inspirație otomană, organizate de același domn pentru misiuni rapide, s-au înmulțit mult în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, făcîndu-și slujba de pază la București și înspre hotarul cu Țara Românească Moldova. Ei existau și dincolo de Milcov, fiind pomeniți în documente la Iași și Focșani (1718, 1733).

Vînătorii. Ca breaslă ostășească ei apar la începutul secolului al XVIII-lea: în 1714 slujeau la curtea domnească din Iași. Reorganizarea lor a fost făcută de către Grigore Matei Ghica în prima sa domnie în Moldova (1726—1733) [46]. Este probabil ca tot el să-i fi introdus în principatul vecin o dată cu ocuparea tronului muntean (1733—1735), deoarece ei figurează în septembrie 1739 în „Suma liudelor de toate steagurile de slujitori" [47].

Fustașii (sulițașii). Erau recrutați în Țara Românească Moldova la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea dintre țăranii liberi cu pămînt sau care slujeau întreținîndu-se din foloasele unor ocine domnești sau mănăstirești. La curtea domnească ei formau garda apartamentelor femeilor și păzeau închisoarea curții. Totodată, la paradă sau la război „stau în jurul domnului, de o parte și de alta [...] ținînd fuști (sulițe) lungi în mînă" (1714) [48].

Copiii de casă (icioglanii). Adevărată gardă nobilă domnească, ei se recrutau dintre fiii de boieri sau chiar dintre boierii proprietari de ocine, uneori cu ranguri înalte [49]. De la cîțiva paici (copii de casă) la finele secolului al XVII-lea, în vremea lui Mihai Racoviță, a lui Grigore Matei Ghica sau a lui Constantin Mavrocordat, ei au ajuns să reprezinte, în împrejurări critice, garda domnească în vreme de război. Cu o astfel de gardă soseau la Constantinopol principii țărilor române extracarpatice în secolul al XVIII-lea.

Haiducii. Au fost o categorie de ostași des întîlniți în Țara Românească Transilvania secolelor XVI și XVII, deși în breasla slujitorească nu pot fi incluși decît cei de la frontierele Partiumului cu Imperiul habsburgic și pașalîcul de Buda (înainte de 1686). Aici se aflau „villae haidonacales", satele acestor temuți oșteni. Rolul lor, în formele clasice, a fost încheiat în prima parte a secolului al XVIII-lea.

Lefegiii. Diversele corpuri de lefegii, fluctuante ca efective, erau puternic contaminate de organizarea slujitorească, fiind finanțate uneori prin aceleași mijloace. Această evoluție s-a accentuat către mijlocul secolului al XVIII-lea, plata lor transformîndu-se într-o scutire de dări. Denumirea lefegiilor, străini

[46] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 125; Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 138; N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova*, I. *Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1971, p. 179.

[47] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 479—480; Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 139.

[48] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 223, 224.

[49] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 479.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

sau români — angajîndu-se indiferent de principatul de origine — a fost influențată de aceea a unor unități asemănătoare din țările vecine (joimiri, poloni, catane nemțești, seimeni balcanici, beșlii, agivele și levenți otomani), de naționalitatea celor ce formaseră, la început, majoritatea corpului (poloni sau leși, nemți, turci, tătari — lipcani, albanezi — arnăuți), după „specialitatea" pentru care fuseseră înființați (cazaci — cavalerie ușoară *, drăgani sau dragoni), fără ca această delimitare să fie riguroasă.

Noi corpuri slujitorești. În secolul al XVIII-lea numărul categoriilor de slujitori cu obligații militare a crescut mult față de secolul al XVII-lea prin înființarea unor noi corpuri, în vreme ce în rîndul celor existente se constată un proces de diversificare, prin apariția de noi categorii. Un fenomen caracteristic este influența reciprocă în acest domeniu între Muntenia și Moldova, sprijinită de trecerea domnilor dintr-o țară în alta.

Lefegii din secolul al XVIII-lea (fototeca Muzeului Militar Central)

Între corpurile și categoriile de slujitori care apar în veacul al XVIII-lea se numără: panțîrii, joimirii roșii, satîrii pămînteni, baltagarii, fustașii divanului, de vatră (strajă), ai haremului și ai caimacamului Craiovei —, slujitorii căpităniilor, polcovniciilor și isprăvniciilor, poterașii, tufeccii, topcii, haiducii predați, plăieșii din Moldova, baranii, mocanii, arnăuții, vînătorii din garda domnească, mazilii, seimenii hănești. Fiecare corp sau categorie cuprindea unul sau mai multe steaguri (unități), cu o organizare și o conducere proprie, care îndeplineau slujbe diferite în timp de pace, în schimbul acestora beneficiind fie de scutiri fiscale, fie de lefuri, dar mai adesea și una și alta. Îndeosebi în vremurile de război primeau lefuri atît ofițerii, cît și ostașii de rînd.

Panțîrii au luat ființă în Țara Românească Moldova în timpul lui Grigore al II-lea Ghica, se pare la începutul domniei acestuia, documentar ei fiind atestați din anul 1737, în vreme ce izvoarele narative îi amintesc ca participanți la campania lui Grigore Ghica din iarna 1727—1728 împotriva tătarilor din Bugeac. În această acțiune ei au făcut parte din rîndul celor 3 000 de pedestrași domnești, constituind la apariție un corp de infanterie. Ulterior însă, în vremea celei de a doua domnii a lui Grigore Ghica, panțîrii au fost

* *Keyzaq* (tc) înseamnă om liber; suprapunerea unei etnii peste acest termen nu s-a produs decît mai tîrziu după anexarea ținutului zaporojean de la pragurile Niprului la Imperiul rus; pînă atunci unități de *cazaci* poloni sau turci se întîlnesc și în evenimentele militare din țările române din secolele XVI—XVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

organizați în unități de cavalerie [50]. Astfel, ei au ființat în tot secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor [51]. Erau echipați cu cămașă lungă de zale, aveau coif metalic, arc cu săgeți sau armament de foc. Acest tip de luptători, numiți în cronicile interne „steaguri înzăuate", era bine cunoscut în țările române extracarpatice, fiind socotit eficace îndeosebi în acțiunile împotriva tătarilor.

Pantîrii moldoveni erau scutiți de bir și de alte datorii fiscale [52], aflîndu-se sub ascultarea hatmanului. Comandanții lor erau căpitanii sau vătafii de pantîri, răspîndiți prin ținuturi, care la rîndul lor ascultau de marii căpitani de ținuturi, iar mai apoi de ispravnici.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pantîrii au devenit unul dintre cele mai numeroase corpuri de slujitori, principala lor îndatorire fiind paza hotarelor țării, alături de plăieși în părțile de munte și de călărași în cele de șes (ambele din aceste ultime categorii erau organizate sub acest nume în Țara Românească Moldova în secolul al XVIII-lea). În timp de pace ei slujeau cu schimbul cîte două săptămîni, iar în timp de război participau la campanii [53]. Steagurile de pantîri sînt documentate la Comănești, Grozești, Tîrgu Trotuș, Soveja, Ropcea, Neamț, Adjud, Jubănești, Cîmpulung Moldovenesc, Orhei și Lăpușna. Efectivele steagurilor lor variau între 15 și 50 de oameni. La 1776, după reorganizarea slujitorilor de către Grigore al III-lea Ghica, pantîrii din ținuturi au fost grupați în douăsprezece steaguri (zece în ținuturi și două la Iași) [54].

Tot în Țara Românească Moldova, Grigore al II-lea Ghica a înființat în vremea primei sale domnii corpul de călăreți de *joimiri roșii*, numiți ulterior simplu roșii, după culoarea echipamentului, dar mai ales a bonetelor lor. Ei nu trebuie confundați cu vechea categorie a roșiilor munteni și nici cu joimirii moldoveni, care, în secolul al XVII-lea, slujeau în oastea polonă. Erau un corp de slujitori aleși, aflați în permanență la curtea domnească, ca oșteni de credință ai domnului Grigore Matei Ghica. Ei au rămas și pe mai departe, după domniile acestuia, pe lîngă curte sau pentru paza orașului Iași. Inițial numărau 100—120 de oameni, alcătuind un singur steag, în frunte cu polcovnicul agăi (deosebit de polcovnicul de dărăbani), și aparțineau, direct, de „steagul cel mai agesc" condus de marele agă, care se îngrijea și de procurarea uniformelor lor. Pe lîngă acestea, joimirii roșii se bucurau, în schimbul slujbei lor permanente la curte, de scutiri de dări și, probabil, primeau lefuri. Grija pentru arme și cai, care trebuiau să corespundă unor trupe alese de la curtea domnească, cădea în seama lor [55].

Indiferent de efectiv, care a variat în cursul secolului al XVIII-lea, joimirii roșii nu au alcătuit în această vreme decît un singur steag, sub polcovnicul lor, menționat pînă la Regulamentul organic. În 1776 steagul acestora

[50] Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 210; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 275.
[51] N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 202.
[52] T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. V, p. 52.
[53] Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 210, 221, 241, 244—245, 353.
[54] *Ibidem;* A. V. Sava, *Documente putnene*, vol. I, Focșani, 1929, p. 95, vol. II, Chișinău, 1931, p. 25; Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 243—245, 252—255; P. Rășcanu, *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776*, Iași, 1887, p. 44—47, 60—65; T. Bălan, *loc. cit.*; Iorga, *Studii și documente*, vol. XXI, p. 379.
[55] Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 140; N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 178; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 259; *Condica lui Gheorgachi*, p. 297; Iorga, *Studii și documente*, vol. XXI, p. 434—435.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

avea ca ofițeri inferiori un stegar, un odobașă și un ceauș. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au fost folosiți și pentru paza orașului Iași, alături de alte categorii militare, iar la începutul secolului următor se întîlnesc și în ținuturile Iași și Vaslui [56].

În vremea celei de-a doua domnii în Moldova, Grigore al II-lea Ghica a înființat și un corp de 300 de slujitori „de credință", sub conducerea marelui spătar, numiți *spătărei*, care l-au însoțit în campania din anul 1739 [57].

La curtea domnească, atît în Moldova, cît și în Muntenia, apare în secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor un corp de pedestrași, înarmați după modelul otoman cu securi sau satîre, de la care au luat numele de *satîri*. Făceau parte din garda domnească, iar în schimbul slujbei prestate primeau lefuri și, uneori, scutiri de dări. Efectivul lor era scăzut, iar recrutarea se făcea din rîndul pămîntenilor, fiind deci slujitori de țară, în ciuda numelui lor oriental și a faptului că aveau în frunte pe satîr başa [58].

În Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, apar *baltagarii* din ținuturi, pedestrași sub ascultarea căpitanilor de baltag, subordonați marelui agă. Pe lîngă „căpitanul de baltag al agăi", menționat la 1775, la 1776 izvoarele amintesc de 43 de „căpitani de baltag" [59].

Probabil numeroșii căpitani de baltag, amintiți de izvoare, nu conduceau unități militare decît temporar, în funcție de necesități, fiind plătiți prin scutiri fiscale. Numele le vine de la baltag și obligația lor era, se pare, pregătirea drumurilor în timp de război și supravegherea acestora în timp de pace.

Atribuții asemănătoare, legate de pregătirea contactului cu inamicul, aveau în armatele europene dragonii, cunoscuți sub numele de *drăgani* în Țara Românească Moldova. În secolul al XVIII-lea, aceștia din urmă formau un steag, condus de căpitanul de drăgani de la Iași, aflat în subordinea marelui hatman. După specificul acestui corp în toate armatele, slujeau atît călări (îndeosebi), cît și pedeștri.

În Țara Românească Muntenia, la începutul secolului al XIX-lea, sînt amintiți *fustașii* de pază ai caimacamului Craiovei, înființați în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea [60], în legătură cu sporirea rolului caimacamului Craiovei în raport cu cel al marelui ban, a cărui dregătorie mai mult onorifică rămîne legată de curtea domnească de la București. În aceeași perioadă, fustașilor de la curtea domnească li s-au precizat atribuțiile. Unii dintre ei au devenit fustași ai divanului și ai vistieriei, asigurînd paza sălilor respective, în timp ce alții au primit misiunea de a păzi și a însoți curtea doamnei [61]. Pentru slujba lor, săptămînală, în cazul fustașilor caimacamului Craiovei, și permanentă, ziua și noaptea, în cazul celorlalte categorii, aceștia primeau lefuri și hrană, iar comandanții lor scutiri de dări.

[56] Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 233, vol. XI, p. 54—55, 60—61, 62—63, 70; Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 165; Codrescu, *Uricariul*, vol. VIII, p. 361, 367.

[57] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 439, 451, 459.

[58] Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 286, 304, 313, vol. II, p. 12, 263, vol. III, p. 21, vol. IV, p. 19, vol. X/2, p. 13, 18, 33; *Condica lui Gheorgachi*, p. 275—276; Gen. F. G. de Bauer, *Memorii istorice și geografice*, București, 1857, p. 243; Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 42.

[59] Iorga, *Studii și documente*, vol. XXII, p. 16; Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 227, vol. XI, p. 50—51, 54—55, 60—61, 62—63; P. Răşcanu, *op. cit.*, p. 15.

[60] Urechia, *Istoria românilor*, vol. XII, p. 273.

[61] *Ibidem*, vol. II, p. 13, vol. IV, p. 21, vol. VIII, p. 643, vol. X/2, p. 11, 15, vol. XII, p. 464, vol. XIII, p. 397—398; Gen. F. G. de Bauer, *op. cit.*, p. 244.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În Țara Românească Moldova, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele trei decenii ale celui următor, apar *fustașii de divan, de vatră* și ai *armășiei* și „fustașii de spre doamna". Fustașii de divan și de vatră se întîlnesc și în ținuturile Cîrligătura și Vaslui [62]. Fiecare categorie de fustași era condusă de un iuzbașă, iar uniformele celor de la curtea domnească erau, de obicei, verzi pentru cei de pază ai doamnei, și roșii pentru celelalte categorii. În Moldova, înainte de apariția fustașilor, paza soției voievodului era asigurată de un „steag" al doamnei, condus de un căpitan, amintit în 1722.

La mijlocul secolului al XVIII-lea ia ființă o categorie nouă, relativ numeroasă de oșteni, comparativ cu cele existente, sub numele de *slujitori* (fără alt determinativ) ai căpităniilor, polcovniciilor și isprăvniciilor. Termenul de slujitori își păstrează sensul vechi de oșteni, referitor la celelalte corpuri militare, dar ajunge să denumească și o categorie ostășească aparte. Primele mențiuni despre această categorie sînt din vremea celei de-a doua domnii în Țara Românească Moldova a lui Constantin Mavrocordat, cînd s-a ordonat dregătorilor din ținuturi să recruteze, pe lîngă categoriile aflate mai de mult în subordinea lor, și „slujitori". În 1775 numărul slujitorilor din Moldova se ridica la 1 126, ei formînd steaguri cu efective de cîte 30—50 de oameni, sub conducerea căpitanilor și a marilor căpitani, la toate ținuturile, precum și la curtea domnească [63].

Și în Țara Românească Muntenia, o dată cu instituirea isprăvniciilor, Constantin Mavrocordat a pus în slujba acestora o seamă de „slujitori", sub ascultarea marelui spătar, deosebiți de celelalte categorii militare. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, numărul acestora a crescut, marele agă dispunînd de 1 500 de slujitori, în vreme ce sub autoritatea căpitanilor din județe se aflau alți 3 144 de slujitori, răspîndiți pe întregul teritoriu al Munteniei. Cel care hotăra efectivele steagurilor de slujitori de la căpitănii și polcovnicii era însă marele spătar, care le supunea aprobării domnului. Slujitorii erau trupe călări, obligați să „slujească" cu schimbul, săptămînal, cu caii și armele lor, ei bucurîndu-se de unele scutiri fiscale și de lefuri [64].

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea a fost constituită în Țara Românească Muntenia și categoria militară a *poterașilor*, oameni călări care slujeau în București și în județe sub ordinele căpitanilor și polcovnicilor lor. Aparțineau de spătărie și dacă în interior erau folosiți pentru paza județelor și prinderea tulburătorilor ordinei, în caz de război ei participau la oastea domnească alături de celelalte categorii militare [65].

O altă categorie militară înființată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Muntenia a constituit-o cea a *haiducilor predați*. Este vorba de haiduci — luptători pentru dreptate socială —, care, predîndu-se și supunîndu-se autorității domnești, au fost organizați, înainte de 1774, sub numele amintit, într-o căpitănie, în județul Gorj [66]. Faptul a fost ușurat de organizarea

[62] Codrescu, *Uricariul*, vol. VII, p. 361—363, 336; Urechia, *Istoria românilor*, vol. XI, p. 54—55, 60—61; Iorga, *Studii și documente*, vol. XI, p. 55—56.

[63] Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 344, 409, vol. XXII, p. 17—19.

[64] Gen. F. G. de Bauer, *op. cit.*, p. 228, 233—234; Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 106, vol. IX, p. 286.

[65] Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 288, 302, 321, vol. III, p. 20, vol. IV, p. 18, 379, vol. X/2, p. 12.

[66] [Banul Mihai Cantacuzino], *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche întemeiere pînă la anul 1774*, trad. de G. Sion, București, 1863, p. 176.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

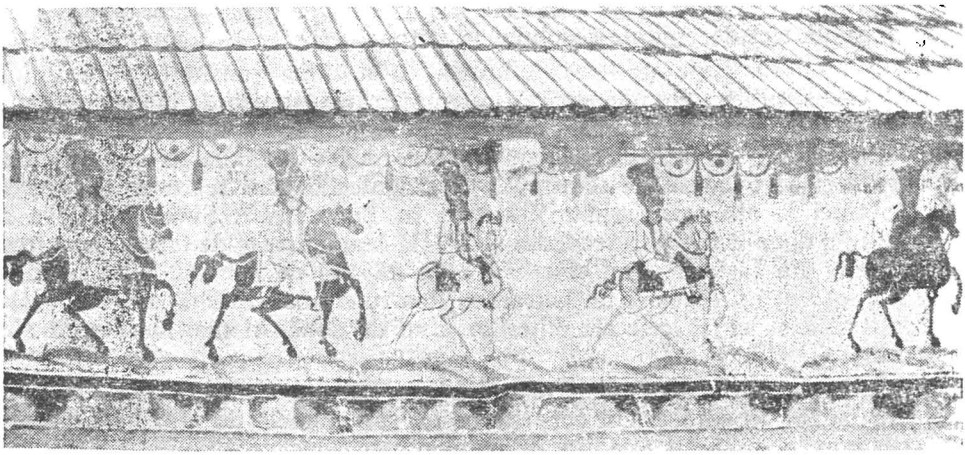

Potecaşi munteni din secolul al XVIII-lea — fragment din fresca de la biserica din Vioreşti — Slătioara (jud. Vilcea) (fototeca Muzeului Militar Central)

obişnuită a haiducilor, asemănătoare celei militare. Urmaşii haiducilor predaţi de la căpităniа din Gorj s-au numit la începutul secolului al XIX-lea *slujitori predaţi* sau, simplu, *predaţi*, steagul acestora fiind încă amintit în 1819 [67].

Alte categorii militare care au luat fiinţă în secolul al XVIII-lea au fost *baranii* şi *mocanii*. Cei dintîi apar numai în partea de nord a Ţării Româneşti Moldova, la 1741—1742, în vremea lui Constantin Mavrocordat, sub marele căpitan de Coţmani, iar apoi sub starostele de Cernăuţi, unde, după 1757, se afla şi un steag de barani condus de un căpitan [68]. Numele acestei categorii, documentate doar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, vine de la blana care forma o parte componentă a echipamentului lor. Erau trupe de călăreţi, ce îndeplineau obişnuitele misiuni interne ale slujitorilor de pe lîngă conducerea ţinuturilor şi care, în vreme de război, participau la oaste alături de celelalte categorii militare.

Mocanii erau o categorie militară înfiinţată din necesitatea pazei hotarelor de răsărit şi de nord ale Ţării Româneşti Muntenia în vremea războiului ruso-austro-turc din 1736—1739 — în acest ultim an fiind menţionate 7 steaguri de mocani, cu un efectiv de 300 de oameni, conduşi de 7 căpitani şi 21 de ofiţeri inferiori [69]. Ulterior, însă, ei nu mai apar printre slujitorii ţării.

În legătură cu paza hotarelor se mai menţionează existenţa *plăieşilor* în Ţara Românească Moldova, după 1741, în timpul lui Constantin Mavrocordat, domn care a introdus denumirea munteană ce va înlocui pe aceea de *străjeri* sub care era cunoscută în Moldova această categorie de păzitori ţărani ai hotarelor [70]. Steagurile de plăieşi moldoveni au fost organizate trep-

[67] Urechia, *Istoria românilor*, vol. XII, p. 275.

[68] Iorga, *Studii şi documente*, vol. V, p. 415, vol. VI, p. 335, 373, vol. XXII, p. 18; T. Bălan, *op. cit.*, vol. V, p. 11, 53, 124, 179.

[69] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 480.

[70] Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, p. 241; Idem, *Documente din arhivele Bistriţei*, vol. II, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tat în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea, numărul lor menținîndu-se ridicat și în primele trei decenii ale secolului următor [71].

O altă categorie militară înființată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Țara Românească Muntenia au fost *tufeccii* de la curtea domnească. Ei erau înarmați cu puști, dar deosebiți de categoria mai veche a pușcașilor. Dețineau o poziție privilegiată între corpurile celelalte de slujitori din București și se bucurau de scutiri de dări. Tufeccii erau recrutați de obicei dintre greci și albanezi (arnăuți), așezați în București [72]. Și în Moldova a existat, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, un steag de tufecci la curtea domnească din Iași, al cărui efectiv era de 25—30 de oameni, fiind condus de un odobașă, un ceauș și un bairactar. Pentru slujba prestată, tufeccii moldoveni primeau lefuri, cele ale ofițerilor fiind de două ori mai mari decît ale tufecciilor de rînd [73].

Între corpurile de lefegii organizate în secolul al XVIII-lea *arnăuții* ocupau un loc însemnat. Un corp de oaste, sub numele de arnăuți, se întîlnește la curțile domnești abia din deceniul al patrulea al secolului al XVIII-lea. El a fost organizat în cadrul gărzii domnești de către Constantin Mavrocordat, în timpul domniei muntene din anii 1735—1741, fiind format din două steaguri, conduse de căpitani și de șase ofițeri inferiori, subordonat marelui spătar, apoi în Moldova, în vremea domniei din anii 1741—1743, ca un singur steag, condus de un căpitan, în subordinea marelui hatman. Curînd, arnăuții — după un izvor moldovenesc din 1762 — „au intrat în slujbele cele mai de trebuință a domnilor". Ei locuiau la curtea domnească, în „odăile arnăuților", pentru întreținerea lor fiind repartizat în Moldova venitul a două sate [74].

Arnăuții de la curte erau solicitați pentru diferite slujbe și de către dregătorii din țară. Astfel, în septembrie 1741, căpitanul de Soroca cerea să se trimită „niște arnăuți de acești ce se află lîngă domniia, să se afle de paza locuitorilor" de otomani. În același an se puteau întîlni arnăuți trimiși pentru pază la Putna și la Botoșani, apoi în anul următor la Suceava și Ciuhur [75]. Ei erau răsplătiți cu lefuri, beneficiau de scutire de dări, aveau uniforme împodobite și dispuneau de arme de foc de o calitate relativ bună [76]. În vreme de război participau la oaste alături de domn, iar efectivele lor erau sporite. Astfel, în 1769, la București, principele Grigore Alexandru Ghica avea o gardă de 1 000 de arnăuți [77]. Probabil între aceștia se aflau și pămînteni (în afară de albanezi), deoarece efectivul arnăuților propriu-zișî n-a sporit, cu excepția numărului de căpitani. Dacă la înființare cele două steaguri de arnăuți din Muntenia numărau doi căpitani și 96 de oșteni, la 1775, în Moldova, unde

[71] Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 244, 245, vol. XI, p. 50—51, 52—53; Codrescu, *Uricariul*, vol. VII, p. 276, 300; Ecaterina Negruți-Munteanu, *op. cit.*, p. 92.

[72] Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 304, vol. II, p. 12, vol. IV, p. 19, 20, 192—193; Mustafa A. Mehmet, *Acțiuni diplomatice la Poartă în legătură cu mișcarea revoluționară din 1821*, în „Studii", nr. 1, 1971, p. 73.

[73] Codrescu, *Uricariul*, vol. VII, p. 292—293, vol. XVII, p. 400—405, 472—475; Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 263, vol. V, p. 518.

[74] Dinu C. Giurescu, *loc. cit.*; Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 230, 389; Idem, *Istoria armatei românești*, vol. II, p. 380; Urechia, *Istoria românilor*, vol. XI, p. 139.

[75] Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 298, 303, 344, 367, 402.

[76] *Ibidem*, p. 336—337; *Condica lui Gheorgachi*, p. 275; Ion I. Nistor, *O descriere a Principatelor Române din 1822*, în AARMSI, s. III, t. XXV, 1943, p. 368.

[77] N. Iorga, *Un evreu polon despre țările noastre în secolul XVIII*, în RI, XIII, 1927, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

la început nu era decît un singur steag, condus de un căpitan, sînt amintiți cinci căpitani de arnăuți, fiecare avînd în subordine un steag cu 20 de oșteni [78].

Inițial trupe călări, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea arnăuții au prestat slujba militară și ca pedestrași, însoțind pe domn în toate deplasările și fiind în subordinea agăi. Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, arnăuții de la curte erau trimiși pentru a constitui gărzile unor boieri sau mănăstiri. Un număr mic de arnăuți se afla și pe lîngă ispravnicii din ținuturi și județe [79].

Alături de vînătorii-țărani, existenți din secolele trecute, documentați în ținuturi și județe, atît în Țara Românească Muntenia, cît și în Țara Românească Moldova au fost înființate steagurile de vînători din garda domnească. La 1739 în Muntenia erau amintite două steaguri de vînători — cuprinzînd 165 de oameni, cu doi căpitani și 7 ofițeri inferiori. Inițial, aceste steaguri erau formate din pedestrași, dar, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd în fruntea lor sînt menționați doi polcovnici, unul a rămas de pedestrași, în subordinea marelui agă, iar celălalt s-a transformat în vînători călări, sub ordinele marelui spătar. În schimbul slujbei lor, vînătorii de la curte erau scutiți de dări, iar ofițerii lor primeau lefuri [80].

Arnăut (fototeca Muzeului Militar Central)

În Țara Românească Moldova, Grigore al II-lea Ghica a înființat în timpul primei domnii alte două steaguri: unul de vînători și altul de pușcași. Un al doilea steag de vînători este amintit între 1741 și 1762, el fiind înființat fie de Grigore Ghica, în a doua domnie, fie de Constantin Mavrocordat. Inițial, vînătorii de la curte erau pedeștri, subordonați marelui agă; în 1764 s-a revenit însă la un singur steag, sub ascultarea marelui hatman, vînătorii din acest steag fiind călări, conduși de un căpitan și de trei ofițeri inferiori. De la înființare, vînătorii erau socotiți trupe alese, bucurîndu-se de scutiri fiscale, avînd uniforme frumos împodobite, date de domnie, în Moldova prestînd serviciul militar la curte săptămînal, cu schimbul. În 1728 vînătorii au luat parte la campania împotriva tătarilor din Bugeac [81].

Un corp de oaste nou, înființat după reformele administrative ale lui Constantin Mavrocordat, au fost și *mazilii*. Ca urmare a reformelor amintite, în rîndul mazililor erau socotiți toți urmașii dregătorilor mici și mijlocii. Scutiți de unele dări, ei aveau în schimb datoria ca în timp de război să asigure paza

[78] Idem, *Studii și documente*, vol. XII, p. 19.

[79] Dionisie Eclesiarhul, *Hronograful Țării Românești*, Rîmnicu Vîlcea, 1934, p. 168, 173, 174, 208; S. I. Raicevich, *Observation storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788, p. 219; Urechia, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 335, vol. VII, p. 186.

[80] Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 301, 303, vol. II, p. 10, 11, vol. III, p. 39, vol. VI, p. 329—330, vol. XII, p. 447, 479, 495.

[81] Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, p. 235, 255—256; Idem, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București, 1900, p. 45; Urechia, *Istoria românilor*, vol. II, p. 223; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 275.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

şi buna funcţionare a carelor cu provizii şi muniţii, să îndeplinească şi alte misiuni cu caracter militar, cum ar fi paza „marginii". În fruntea lor se afla un mare serdar de mazili şi un mare căpitan de mazili. Numărul lor era destul de ridicat, la începutul secolului al XIX-lea fiind rînduiţi pe judeţe [82].

Unul dintre corpurile cele mai numeroase de slujitori, *seimenii*, a fost reorganizat în secolul al XVIII-lea. Cei pedeştri, sub numele de seimeni ageşti, au rămas în bresla mare, fiind dependenţi de agă, iar cei călări, seimenii hătmăneşti, aparţineau de breasla marelui hatman. Slujeau de obicei în garda curţilor domneşti, cu lefegii, dar se întîlnesc şi pe lîngă dregătorii din ţinuturi. În Moldova erau folosiţi şi seimenii hăneşti, adică tătari, pentru paza şi strîngerea dărilor de la tătarii care, cu îngăduinţa domnului, îşi păşunau turmele în sud-estul Moldovei dintre Prut şi Nistru [83].

Deşi în secolul al XVIII-lea şi în primele decenii ale celui următor efectivele oştilor domneşti de la curte sau din judeţe şi ţinuturi nu au atins mărimea celor din secolul al XVII-lea numărul corpurilor şi al categoriilor militare a sporit, o seamă de domni ca Grigore al II-lea Ghica sau Alexandru Ipsilanti luînd măsuri eficiente pentru reorganizarea armatei pămîntene.

Cum se observă, cu deosebire în secolul al XVIII-lea a avut loc o diversificare pronunţată a categoriilor militare, rezultat al unui complex de factori care ţin de procesul modernizării organismului ostăşesc.

Pe de o parte, diversificarea funcţiilor interne ale statului a ridicat nevoia constituirii unor categorii militare speciale pentru îndeplinirea diferitelor misiuni specifice: paza hotarelor, a domnului şi curţii domneşti, a drumurilor publice, a ordinei în localităţi, pregătirea logistică a campaniilor militare etc. Născute fie prin dezvoltarea sau transformarea unor categorii militare mai vechi ori printr-o originală organizare — care îmbina tradiţia cu inovaţia —, ele au evoluat constant, reprezentînd structuri stabile ale organismului ostăşesc la români în această etapă.

Ceea ce intervine cu deosebire acum în existenţa acestor categorii militare — îndeosebi a unora dintre ele — este reglementarea funcţionării lor, fiind stabilite cu rigurozitate structurile componente, eşaloanele de comandă, uniformele specifice etc. Faptul este el însuşi grăitor pentru tranziţia către armata modernă, proces transformator care se desfăşoară în această perioadă în instituţia militară românească.

Marea diversitate a categoriilor militare ar putea ridica problema omogenizării armatei în ansamblu în îndeplinirea cu precădere a funcţiei ei de apărare a teritoriului naţional în faţa ingerinţelor străine. Varietatea era rezultanta atît a unor funcţii specifice, cît şi a nivelului înzestrării şi dotării, dar, deopotrivă, şi a exigenţelor procesului de tranziţie către un organism militar modern, caracterizat printr-o multitudine de articulaţii şi componente cu misiuni precis determinate. Din acest punct de vedere, unităţile de plăieşi sau

[82] Gen. F. G. de Bauer, *op. cit.*, p. 216, 233; Codrescu, *Uricariul*, vol. X, p. 121—122; Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 304, vol. IV, p. 380.

[83] S. I. Raicevich, *op. cit.*, p. 219, în SMIM, V. p. 480; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 205, 207, 215, 223, 565; *Cronicele României*, vol. II, p. 80; Ioan Şt. Petre, *Axintie Uricariul. Studiu şi text*, Bucureşti, 1944, p. 101—102, 121, 138; N. Grigoraş, *op. cit.*, p. 204.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

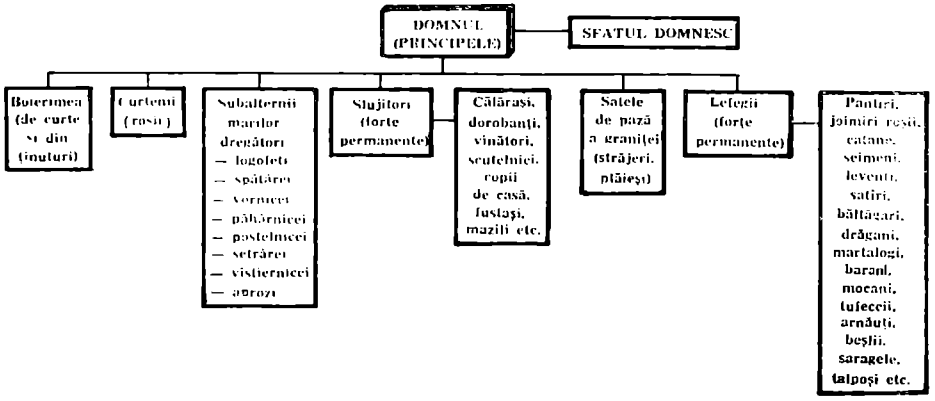

străjeri fac tranziția către grănicerii din epoca modernă, situație echivalentă și celor din domeniul logistic ori al cavaleriei.

Astfel încît cu toată diversitatea categoriilor militare, a funcțiilor ostășești ale claselor și păturilor sociale, a corpurilor de armată s-a putut închega un organism militar românesc suplu, cu un volum numeric apreciabil, capabil să îndeplinească misiunea de apărare a ființei politice a poporului român.

Unități militare moderne cu efective românești. În această epocă potențialul ostășesc românesc a fost, de asemenea, organizat și utilizat fie în amplele războaie care au opus marile puteri vecine, fie în cadrul unor unități militare cu caracter permanent organizate în Țara Românească Transilvania. În primul caz s-au constituit unitățile de voluntari, iar în secundul este vorba de regimentele grănicerești din Transilvania și Banat. Ambele categorii de trupe vor impune cu rapiditate factorul militar românesc — în pofida încercărilor externe de subordonare — ca autonom, sprijin eficient al luptei de emancipare națională.

Unități de voluntari. În cadrul războaielor ruso-austro-otomane desfășurate în bună parte pe teritoriul țărilor române o parte a boierimii și a maselor din principatele extracarpatice a participat alături de armatele ruse sau austriece la acțiunile antiotomane, ori, în unele cazuri, împreună cu forțele Porții împotriva acestora. Această participare s-a materializat prin crearea de unități (detașamente) de voluntari, care din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea încep să fie numiți chiar cu acest nume — *volintiri.*

Participarea trupelor românești de voluntari a fost mai numeroasă în războaiele ruso-austro-turce din 1736—1739. În 1737 au fost organizate un „corp valah" (moldovenesc), cuprinzînd șase escadroane, sub comanda fostului ban Constantin Cantemir, fiul lui Antioh Cantemir, chemat din Moldova în 1736, împreună cu fratele său Dimitrie, și numit general de brigadă, precum și un corp de transilvăneni recrutați la Brașov. Alți voluntari s-au alăturat oștirii ruse, straja acesteia, la acțiunea împotriva Tighinei, fiind alcătuită din 200 de catane conduse de căpitanul Buzoianu și din un număr de lăpușneni [84].

[84] C. Șerban, *Relațiile politice româno-ruse în timpul războiului ruso-turc din 1735—1739*, în „Anale româno-sovietice" — Istorie, s. III, X, octombrie-decembrie 1956, p. 125—128.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Acțiunile trupelor de voluntari au luat amploare în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, cînd acestea sînt atestate chiar sub numele de „volintiri".

Încă din primăvara anului 1769, înainte ca trupele ruseşti să intre în Ţara Românească Moldova, şi apoi pînă în septembrie, cînd a luat sfîrşit asediul Hotinului, în ţară a început o amplă mişcare de organizare a unităţilor de „volintiri". Ţărani, orăşeni, mazili şi boieri au participat la alcătuirea noilor unităţi [85].

Din această perioadă documentele menţionează detaşamentele de ţărani conduse de „căpitanii de volintiri": Constantin Şahin din Lucovăţ (Hotin), Hîrţă, Toader Stamovici, fraţii Ţintă din Herţa, Manolache armaşul Grădişteanul din Muntenia, Teodor Butea din ţinutul Fălticeni, Feodor din Cîmpulung, Ivan Săcădete etc. [86].

Efectivul voluntarilor din Ţara Românească Moldova sporise în noiembrie 1769 cu 4 000 de oameni, majoritatea ţărani, recrutaţi în mai puţin de trei săptămîni, pentru ca apoi numărul lor să crească, în ultima parte a războiului, pînă la 12 000 de oameni în ambele principate româneşti extracarpatice.

În cadrul măsurilor administrative pentru susţinerea unităţilor de voluntari, divanul din Moldova a organizat un departament al hătmăniei, a cărui sarcină era echiparea şi aprovizionarea, ulterior acestea trecînd în grija departamentelor oştirii din Moldova şi Muntenia [87].

Pentru paza împotriva incursiunilor tătăreşti, în afara unităţilor de voluntari, locuitorii satelor de la frontiera răsăriteană au fost organizaţi, după vechiul sistem românesc, în cadrul punctelor de strajă, „cu toţii, cu arme şi călări" [88].

Cea mai însemnată concentrare de voluntari moldoveni era la Focşani. Aici se afla polcovnicul Ilie Moldoveanu, zis Lăpuşneanu, cu aproape 2 000 de voluntari, care îşi întinsese autoritatea asupra a patru judeţe din partea răsăriteană a Munteniei. Ilie Lăpuşneanu a ridicat încă de la începutul războiului o grupare de voluntari, cu care, „umblînd prin munţi", recrutase „ca la 700" de „volintiri". Către sfîrşitul anului 1769, la Focşani, i s-au alăturat şi voluntarii ridicaţi din Muntenia, cu sprijinul spătarului Pîrvu Cantacuzino, între aceştia numărîndu-se şi un căpitan cu peste o sută de oameni din garda domnească.

Şi la sud de Milcov organizarea unităţilor de voluntari ţărani începuse încă din prima fază a războiului, în afara acţiunii de recrutare întreprinse de Pîrvu Cantacuzino. Cronicarul Dumitrache stolnicul afirmă despre căpitanul Constantin Fălcoianu că a fost şi „peste Olt pînă la o vreme căpetenie peste cîte-vaşi steaguri ce-şi adunase" [89]. După alungarea otomanilor, numărul

[85] Apostol Stan, *Renaşterea armatei naţionale*, Craiova, 1979, p. 32—34; Mircea D. Matei, *Despre poziţia claselor sociale din Moldova şi Ţara Românească faţă de războiul ruso-turc din 1768—1774*, în „Studii", nr. 3/1953, p. 55.

[86] S. Vianu, *Din lupta poporului român pentru scuturarea jugului otoman şi cucerirea independenţei (Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea)*, în „Studii", VI (1953), nr. 2, p. 68, 70; G. Bezviconi, *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse*, Bucureşti, 1962, p. 150; Apostol Stan, *op. cit.*, p. 33—34.

[87] Al. Vianu, *Consideraţii asupra caracterului activităţii administraţiei ruse în ţările române (1769—1774)*, în SMIM, I (1956), p. 239.

[88] Codrescu, *Uricariul*, vol. X, p. 121—122.

[89] S. Vianu, *op. cit.*, p. 72; Mircea D. Matei, *op. cit.*, p. 67—68; Stolnicul Dumitrache, *Istoria evenimentelor din Orient, cu referinţă la principatele Moldova şi Valahia, din anii 1769—1774*, ed. V. A. Urechia, în AARMSI, s. II, t. X, p. 371.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

voluntarilor din Bucureşti a sporit la 4 000, acestora adăugîndu-li-se 2 000 de arnăuţi. În acelaşi timp a sporit şi numărul voluntarilor din Moldova, procesul de constituire de regimente româneşti fiind în plină desfăşurare [90].

Spre deosebire de celelalte categorii de trupe, „volintirii" nu primeau leafă. Pentru echiparea şi dotarea cu armament a celor din Bucureşti, Pîrvu Cantacuzino „a aruncat o sumă de bani pe neguţătorii ce aveau prăvălii şi marfă [. . .]. A luat şi din veniturile ţerii care-se ce rămăsese pe la judeţe". Treptat, însă, aceste detaşamente s-au organizat pe regimente, după modelul armatelor moderne. Adesea ofiţerii de voluntari purtau o dublă titulatură: cea corespunzătoare gradelor din oastea românească a vremii şi cea rusească, nu întotdeauna echivalentă. Astfel, după izvoarele vremii, în detaşamentul polcovnicului Lăpuşneanu apare un „Radu bulucbaşa, ce au fost prapurgic", care avea în subordine un „ceauş de volintiri". În ţinutul Suceava se afla un „căpitan de volintiri cu numele de Stavru praporcic cu 800 de oameni", iar la 20 ianuarie 1771 e amintit „căprarul" Dumitraşcu Danciu [91].

În vederea sporirii afluenţei către unităţile de voluntari s-a hotărît ca aceştia „să aibă casele lor slobode, atît pentru dajde, cît şi pentru alte dări ale locului, fiindcă ei fac mişcare împotriva vrăjmaşului pentru odihna şi întărirea obştei [...]. Divanul să orînduiască o sumă pentru trebuinţa acestor ostaşi deosebit de cea dată a lor slobozenie" [92].

În mai 1770, Răducanu Cantacuzino, fratele lui Pîrvu Cantacuzino, a alcătuit o unitate de voluntari, care s-a remarcat în bătălia de la Cahul. În decembrie 1770, Răducanu Cantacuzino a fost avansat polcovnic, iar unitatea sa, compusă din oşteni din cele trei ţări româneşti, „tot aleşi tineri voinici", a fost organizată, în cadrul armatei ruse, ca „Regimentul de husari români" *(Usarschi voloscoi polc)*, care purtau dolman verde, pantalon roşu şi căciulă [93].

Alte unităţi de voluntari s-au înfiinţat în 1771—1773. Astfel, în ianuarie 1771, în scopul sprijinirii forţelor imperiale ruse de la Cerneţi şi al apărării liniei Dunării de incursiunile otomanilor, s-a constituit un corp de 400 de voluntari români, comandat de căpitanul Manolachi.

Numărul total al luptătorilor români care au participat în diferite perioade ale războiului ruso-otoman din 1768—1774 este greu de precizat, el fiind apreciat între 12 000 şi 20 000 de oameni. Pe lîngă unităţile cunoscute sub numele de „volintiri", cuprinzînd români din cele trei principate, tot din români erau formate şi unităţile de „arnăuţi" călări şi pedeştri, care se înrolau cu soldă sau cele de „cazaci volintiri" [94].

Detaşamentele de voluntari erau conduse de ofiţeri români. Luptînd în cooperare cu unităţile şi marile unităţi ruse, unele dispuneau de o libertate mai mare de acţiune, altele, precum regimentul de husari români al polcovnicului Răducanu Cantacuzino, erau cuprinse în organica armatei ţariste.

Regimentele grănicereşti. O componentă însemnată a potenţialului militar al Ţării Româneşti Transilvania în această epocă era constituită de regimentele

[90] Banul Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 178, 452; S. Vianu, *op. cit.*, p. 76.

[91] Banul Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 175, 172; Iorga, *Studii şi documente*, vol. VII, p. 41—42; S. Vianu, *op. cit.*, p. 78—79.

[92] S. Vianu, *op. cit.*, p. 77—78.

[93] G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 156; Banul Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 185, 188; N. Bălcescu, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, în *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1974, p. 115, nota 2.

[94] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 44; S. Vianu, *op. cit.*, p. 75 şi nota 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de graniță, a căror organizare a fost sprijinită de autoritățile habsburgice. Ele au tins să utilizeze potențialul militar al populației românești majoritare în această provincie în folosul intereselor proprii: pe de o parte, să răspundă, cu cheltuieli mai mici, necesităților sporite de forțe armate ale imperiului și, în contextul specific al Transilvaniei, să creeze în acest fel o contrapondere la tendințele nobilimii maghiare.

Aria largă a multiplelor îndatoriri concepute pentru grănicerii transilvăneni de către forurile civile și militare atestă faptul că în principatul românesc intracarpatic se preconizase nu numai înființarea unei instituții militare, ci a unui organ de stat cu funcții sociale, economice și politice. Printre altele, grănicerilor le revenea sarcina să stăvilească bejenia țărănimii române din Transilvania spre Moldova și Muntenia [95].

Pledînd cu multe argumente în favoarea întăririi forței militare în Transilvania, generalul Buccow, guvernatorul militar al principatului, a primit, la 5 iulie 1761, ordinul să înainteze Consiliului aulic de război un proiect în vederea înființării unităților grănicerești. Conform acestui proiect, care purta data de 13 octombrie 1761, organizarea tradițională a plăieșilor și a pușcașilor urma să fie desființată [96], propunîndu-se dispunerea de-a lungul frontierei Transilvaniei — pornind din Bucovina pînă în Banat — a „miliției grănicerești", alcătuită din două regimente românești de infanterie de cîte 3 000 de soldați, două regimente secuiești de infanterie, un regiment românesc de dragoni și unul secuiesc de husari, fiecare avînd un efectiv de 1 000 de călăreți. În total, aceste unități grănicerești puteau încadra — conform proiectului — circa 17 000 de soldați.

De la izvoarele Someșului Mare și ale Bistriței pînă la Munții Gurghiului urmau să fie înființate două regimente românești: unul de infanterie și unul de cavalerie (dragoni). De aici spre sud, pe lîngă crestele munților Trascăului și Ciucului și pînă la Brașov se preconiza constituirea regimentelor secuiești. De-a lungul Carpaților Meridionali, pînă la Poarta de Fier a Transilvaniei, trebuia dislocat un regiment românesc de infanterie [97].

Teritoriul grăniceresc urma să fie declarat „liber", iar districtul Rodnei răscumpărat de la magistratul orașului Bistrița, ca și „colibașii" români ce locuiau lîngă castelul Bran. De asemenea, pămînturile „necultivate" din districtul Făgărașului, din scaunul Tălmaciului și al Săliștei aveau să fie cedate familiilor de grăniceri.

Proiectul de înființare a graniței militare din Transilvania prevedea în continuare o serie de dispoziții organizatorice. Țăranilor grăniceri li s-a promis scutirea de toate dările, afară de capitație, iar din efectivul total de 17 000 numai 2 140 de infanteriști și 284 de cavaleriști erau obligați să presteze în timp de pace un serviciu militar permanent. Pentru instrucția grănicerilor erau afectate, pe lîngă trei zile lucrătoare pe an, toate duminicile și zilele de sărbătoare.

Planurile generalului Buccow erau privite cu aversiune de nobilimea din Țara Românească Transilvania. Faptul că prin înarmarea unei părți a

[95] *Istoria României*, vol. III, p. 514.
[96] Haus Hof-und Staatsarchiv, Wien, Staatsakten, nr. 2 575/ 19.X.1761.
[97] Carol Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania. 1764—1751*, București, 1973, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Dragon şi trompet din regimentele grănicereşti româneşti, cu uniformele reglementare la 1763 şi 1770 (fototeca Muzeului Militar Central)

ţărănimii române se producea şi trecerea ei din categoria de iobagi în aceea de „ţărani liberi" constituia pentru stările privilegiate un semnal de alarmă. În pofida împotrivirii nobilimii maghiare, autorităţile imperiale au sprijinit activ înfiinţarea regimentelor grănicereşti convinse de valoarea lor militară ridicată. Generalul imperial Zisković lăuda destoinicia românilor, exprimîndu-şi nădejdea că ei vor fi în viitor soldaţi viteji. „Se ştie prea bine — afirma el — că în multe regimente (habsburgice — *n.n.*) se află un număr considerabil din aceşti oameni, care o dată deprinşi cu serviciul, se poartă foarte bine" [98].

Înrolarea ţăranilor români în regimentele grănicereşti a început în 21 de sate din valea Rodnei (Rodna, Maieru, Sîngeorz, Leşu, Ilva Mică, Feldru, Vărarea, Rebra, Rebrişoara, Năsăud, Salva, Hordou, Telciu, Bichigiu, Suplai, Găureni, Poieni, Zagra, Runc, Mititei, Mocod), din cinci sate din valea Şieului (Monor, Cledu, Şieu, Budacu Român, Ragla) şi din două sate de pe Mureş (Morăreni şi Ruşi). Sediul Regimentului 2 român grăniceresc, cu un efectiv de 3 165 de soldaţi, care au depus jurămîntul la 15 august 1764, era la Năsăud. Abia după constituirea Regimentului 2 român de graniţă şi după înăbuşirea răzmeriţei provocată de metodele recrutării în ţinuturile Gheorgheni-Ciuc s-a trecut, în anul 1765, şi la formarea Regimentului 1 românesc din Ţara Bîrsei, scaunul Sibiului, districtul Făgăraşului şi din judeţul Hunedoara. Sediul regimentului era la Orlat. La această dată în Ţara Românească Transilvania existau următoarele regimente grănicereşti [99]:

[98] M. Bernath, *Die Errichtung der siebenbürgischen Militärgrenze und die Wiener Rumänenpolitik in der früh josephinischen Zeit*, în SOF, vol. XIX, 1960, p. 178.

[99] C. Göllner, *op. cit.*, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Unitatea militară	Bărbaţi valizi	Copii, femei, invalizi
Regimentul 1 infanterie român	3 708	5 873
Regimentul 2 infanterie român	3 165	5 590
Regimentul 2 dragoni român	1 738	3 037
Regimentul 1 infanterie secuiesc	4 212	6 486
Regimentul 2 infanterie secuiesc	3 651	6 127
Regimentul husari secuiesc	1 790	2 510
TOTAL	18 264	29 623

Trei ani mai tîrziu, în 1768, a fost înfiinţat şi batalionul românesc din Banat, căruia i s-a repartizat teritoriul de graniţă începînd de la nord de Orăştie şi pînă la Caransebeş. În acest spaţiu unitatea română a constituit 50 de posturi de cordon, cu 244 de grăniceri. Mai tîrziu numărul posturilor a fost ridicat la 96, iar cel al militarilor de pază la 645. Înmulţindu-se şi posturile şi grănicerii, autoritatea militară s-a extins, cum era şi firesc, şi asupra altor sate. Subunităţile româneşti şi sîrbeşti din zona bănăţeană au fost organizate mai tîrziu în regimentul româno-iliric.

„Statutul grăniceresc, datat 12 noiembrie 1766 [100] — relevă George Bariţiu —, cum a fost, a format unul din fundamentele cele mai bune pentru intrarea naţiunii noastre în cultură şi civilizaţie [. . .]. Foştii grăniceri, ba şi toţi românii, ar face foarte bine dacă ar citi şi conserva pentru posteritate acel document" [101]. Precum se specifică de la început, „îndatorirea principală a tuturor românilor grăniceri este ca atît în timp de război, cît şi în timp de pace să se îngrijească de apărarea graniţelor, să fie de strajă în garnizoane şi la poteci, să menţină siguranţa ţării, prin urmărirea hoţilor şi împiedicarea importului şi exportului clandestin de mărfuri şi bucate prohibite, precum şi prin prevenirea, în conformitate cu ordinele date de mai marii lor, a tuturor fraudelor de orice fel ar fi şi a trecerii graniţei". În statut se mai cerea grănicerilor ca „în caz de război" să facă serviciu în afara Ţării Româneşti Transilvania. „Ei vor trebui numaidecît să se prezinte oriunde li s-ar cere, îndată şi de bunăvoie". Se promitea însă grănicerilor „că nu vor fi [. . .] duşi în ţinuturi îndepărtate, decît numai cînd va cere trebuinţa". Dar „trebuinţele" imperiului erau multiple şi trimiterea grănicerilor români să lupte „pro gloria Austriae" pe cîmpuri de luptă îndepărtate a produs ulterior nemulţumiri şi chiar a dat naştere unor acte de nesupunere.

Regimentele grănicereşti româneşti înfiinţate în Transilvania şi Banat au reprezentat materializarea încercării imperiale de a ţine sub propriul control factorul militar românesc din aceste teritorii, de a-l utiliza conform scopurilor sale. Aşa cum a demonstrat evoluţia ulterioară a evenimentelor în *Secolul Revoluţiilor* acest factor militar va fi însă unul din elementele constitutive importante ale mişcării de eliberare naţională a poporului român. Cu deosebire în revoluţia din 1848—1849 regimentele grănicereşti româneşti vor dovedi

[100] Statutul a. ost publicat de V. Bichigean în „Arhiva someşană", 1928—1929, nr. 8—9, p. 9—92, 104—121; vezi şi G. Bariţiu, *Chestiunea miliţiei graniţiare*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 62, 7 VIII 1862, p. 245—247. Bibliografia completă la această problemă, vezi la C. Göllner, *op. cit.*, nota 1 de la p. 204.

[101] G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 382.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

că știu să reprezinte interesele propriului popor, fapt ce va determina de altfel Curtea de la Viena să procedeze la desființarea lor.

Structura și componentele oștirilor în țările române. Organizarea militară românească din această perioadă a dispus de o evidență destul de precisă. În Moldova și Muntenia vistieria țării avea catastife care cuprindeau numele slujitorilor, categorisiți pe bresle militare fiscale. Din vreme în vreme — avînd în vedere că apartenența la breaslă era ereditară și că era condiționată de starea economică a celui înscris — aveau loc „căutări", controale. Acest lucru se făcea cu atît mai mult cu cît existau încercări de pătrundere în breslele privilegiate. Astfel, un document muntean din 1659 relatează că „s-au fost scris la dorobanți [...] domnia mea i-am căutat la visterie la dorobanți, și la catastiful birului de la dorobanți ei nu s-au aflat scrișii, iar la catastiful birului ei s-au aflat la bir cu țara" [102]. După lege, apartenența la breaslă era condiționată de îndeplinirea obligațiilor militare, informațiile diplomatului francez De la Croix fiind concludente: „sînt obligați să întovărășească pe principe la oștire, iar dacă lipsesc li se șterge numele din registre și se pun alții în loc" [103]. În interiorul breslelor de călărași și dorobanți oștenii erau grupați pe „cruci"; de asemenea, scutelnicii formau cîte o cruce de la 4 la 8 oameni însurați [104].

Elementele organizatorice fundamentale ale oștirilor celor trei principate au fost și în această perioadă *steagurile* și *pîlcurile* — ultimele desemnate și cu termenul turcesc de *bulucuri* *.

Steagul avea fie o bază de recrutare teritorială, fie era constituit ad-hoc (din lefegii îndeosebi). Inegale numeric, ca urmare a particularităților bazei de recrutare, steagurile au fost un model feudal de organizare militară. Ceata și pîlcul, ca elemente componente ale oștirii, nu mai păstrau specificitatea anterioară. Astfel, se putea vorbi de ceată în sensul de breaslă, sau de „cetașii" de la steag (1697), evident ca alcătuitorii acestuia, cîtă vreme pîlcul (corp de oaste în general) a început să se confunde cu polcul, regimentul [105].

Boierimea și nobilimea s-au încadrat și ele acestui model organizatoric al steagurilor, teritoriale sau nu, continuînd însă vechile forme de recrutare și încadrare, mai ales în etapa 1650—1700. Astfel, pe model tradițional, boierii veneau la oaste cu „casa" lor (1673), cu slugi și subordonați [106].

Cît privește Țara Românească Transilvania, reglementările de drept anterioare au rămas teoretic neschimbate: sarcina militară nobiliară era determinată de numărul de manse sau porți (gospodării iobăgești) aflate în posesie. Diploma leopoldină din 1691 nu a modificat aceste prevederi, a căror primă codificare data din secolul al XIV-lea; ridicarea la oaste după porți a fost aplicată pentru ultima dată în 1741.

[102] Arhivele Statului, București, ms. nr. 723, f. 477 (document din 26 martie 1659).

[103] Franz Babinger, *O relațiune neobservată despre Moldova sub domnia lui Antonie-vodă Ruset (1676)*, în AARMSI, s. III, t. XIX, (1937), p. 230.

[104] *Călători străini*, vol. VII, p. 456, 459.

* În Balcani, între altele la albanezi, steagurile se numeau *bairakuri*, după cum și unele steaguri de lefegii străini, probabil sud-dunăreni, eventual arnăuți angajați în principate, s-au numit astfel.

[105] Codrescu, *Uricariul*, vol. III, p. 54; N. Iorga, *Acte despre oștire*, în RI, I (1915), p. 59; ei făceau parte din „steagul despre baltă", p. 58.

[106] Codrescu, *Uricariul*, p. 57; I. Bogdan, *Documentul Râzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în secolul XV*, în AARMSI, s. II, t. XXX (1908), p. 7—10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Sub raportul *împărţirii pe arme*, de la mijlocul secolului al XVII-lea şi pe tot parcursul celui de al XVIII-lea, modernizarea a fost asociată cu o sporire a efectivelor infanteriei. Este îndeosebi cazul unităţilor militare grănicereşti din Ţara Românească Transilvania. Abundenţa căilor, foarte rezistenţi, în ţările române extracarpatice a creat aparenţa unei preponderenţe a trupelor de cavalerie, confundîndu-se dispozitivele de marş cu acelea de luptă. În fapt, românii au luptat în funcţie de situaţiile concrete ale terenului, de obicei pedestrindu-se. Confruntările cu detaşamentele călăreţe tătăreşti sau otomane, ca şi necesitatea ruperii unor formaţii de infanterie — de regulă în intervalul dintre încărcarea puştilor sau înlocuirea rîndurilor de tiraliori — au menţinut deprinderi spectaculoase ale luptei călare, cu arme albe sau de foc portative.

Artileria, formată la cumpăna secolelor XVII şi XVIII din cîteva baterii, era concentrată la reşedinţa domnească, fiind dată în sprijin, după necesităţi, corpurilor de oaste în acţiune.

Ca şi în etapa anterioară, lesnicioasa convertire a navelor comerciale, fluviale sau maritime, în bastimente de război, prin îmbarcarea artileriei şi trupelor corespunzătoare a creat premisele unei rapide organizări a flotilei româneşti, etapele notabile fiind legate de împrejurările războiului Ligii creştine antiotomane (1684—1699), de războiul ruso-austro-otoman din anii 1736—1739, pentru ca, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, negocierile păcii de la Kuciuk Kainargi (1772—1773, 1774) să pună şi în acest caz problema modernizării.

Ierarhie militară şi încadrare. Domnii asigurau conducerea supremă a organismului militar al ţărilor române, pe care o exercitau prin intermediul unor înalţi dregători, dintre care unii cu atribuţii preponderente militare. Curtenii din Ţara Românească Moldova erau subordonaţi marelui logofăt, iar mazilii şi roşii din Ţara Românească Muntenia serdarului şi, respectiv, marelui paharnic. Hatmanul Moldovei, totodată şi pîrcălab de Suceava, comanda steagurile ţinutale, ale călăraşilor şi dărăbanţilor, ale slujitorilor cu leafă. Corespondentul său muntean, marele spătar, împărţea aceste atribuţii cu marele agă: primul conducea călăraşii, al doilea dorobanţii, scutelnicii şi lefegiii. În legătură cu specificul funcţiei sale, marelui postelnic i se încredinţa supravegherea curierilor militari. Astfel se constată la nivelul eşaloanelor de comandă superioară ale oştirii o continuitate firească în raport cu epoca anterioară.

La nivelul corpurilor obişnuite, ale steagurilor, ierarhia militară cuprindea mai multe grade: „căpitani şi hotnogi deosebiţi, care acum [1684] se numesc, după limba turcească, iuzbaşi (adică sutaşi)", ulterior (1714) primii numiţi şi bulucbaşi, fiind ajutaţi de ceauşi sau chehaiele, de bairactari şi mai tîrziu de zapcii (1739) [107]. Corespunzînd unei grupări de două sau mai multe steaguri, se întîlnesc, mai cu seamă după 1700, başbuluc-aga seimenilor, beşli-aga de beşlii [108] şi, desigur, marii căpitani.

O ierarhie măruntă proprie aveau plăieşii şi străjerii, conduşi de vătafi de plai, de vornici (Cîmpulung), precum şi vînătorii şi curierii militari, aflaţi sub ordinele unor vătafi.

[107] Miron Costin, *Poema polonă*, în *loc. cit.*, p. 322; Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 218, 219; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 479—481.

[108] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 218—221.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În Ţara Românească Transilvania conducerea efectivă a oştirii, în vremea în care principatul s-a aflat sub suzeranitatea otomană, o avea un general comandant autohton, cu titlul de „consilier intim, general al armatei ţării, comite al comitatelor Alba, Turda, Maramureş din Transilvania, căpitan al cetăţilor Hust şi Chioar, al scaunelor secuieşti Ciuc, Gurghiu şi Kászon" [109]. Infrastructura o constituiau căpitanii cetăţilor, care-şi recrutau oamenii de pe domeniile acestora, uneori cu vechi organizări româneşti. Luptătorii secui formau un corp aparte, ca şi acela al Universităţii săseşti, acesta din urmă împărţit pe steaguri ale oraşelor.

Başbulucbaş al Curţii domneşti în secolul al XVIII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Pentru vremuri de pace, în Moldova, în timpul domniei lui Grigore al III-lea Ghica, condica princiară relevă şi o parte a organizării militare, este drept în mod indirect, prin expresia sa financiară. Din punct de vedere militar, curtea domnească din Iaşi era încadrată cu un başbulucbaş, un bulucbaş al doilea al curţii gospod, un căpitan de drăgani, un sotnic. Existau patru steaguri de seimeni cu 12 zapcii (stegar, odobaşă, ceauş) şi cîte 43 de seimeni de fiecare steag. Hătmănia avea un vel căpitan, un porunşnic (locotenent, grad nou, introdus după ultimul război ruso-otoman), un başbulucbaş, un stegar, trei bulucbaşi; dispunea de patru steaguri de seimeni cu 12 zapcii şi de cîte 47 seimeni la fiecare steag. În Capitală mai erau concentrate: un steag de vînători (un căpitan, trei zapcii — stegar, odobaş, ceauş —, 47 de vînători), două steaguri de călăraşi hătmăneşti (şase zapcii — doi stegari, doi odobaşi, două chehaiele — şi 100 de călăraşi). Pentru solemnităţi, aceste subunităţi dispuneau de muzică militară (doi „trîmbaci", doi „doboşi", un „surmaci", un flueraş). Trupele din Capitală, aflate la dispoziţia imediată a principelui, se găseau sub comanda hatmanului. Între alte îndatoriri se stipula în mod imperativ hatmanului „să fie dator a rîndui străjile pe la mahalale, cu slujitori de agiuns şi cu zapcii de credinţă ca să străjuiască neadormit de cu seară pînă în ziuă". O importanţă deosebită se acorda şi căii de comunicaţii a Siretului, precum şi pentru frontiera supravegheată de vel-căpitanii de Dorohoi, Neamţ, Comăneşti, Trotuş, Tecuci, Covurlui [110].

Efectivele oştilor ţărilor române au cunoscut în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi de-a lungul celui următor variaţii mai puţin spectaculoase decît în etapa anterioară, tendinţa generală fiind aceea de a limita la maximum angajarea în confruntările imperiilor vecine, pentru cauze străine adevăratelor interese sau punînd în pericol însăşi existenţa statalităţii româneşti. Astfel, principatele române nu au participat la războaiele „renaşterii militare otomane"

[109] I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, vol. I, passim.
[110] Arhivele Statului, Iaşi, ms. 56, f. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

din anii 1663—1683 cu corpuri de oaste mai mari de 4 000—8 000 de luptători fiecare, secolul al XVIII-lea înfăţişînd aceste cifre la plafonul maxim de 11 000 de oşteni în Muntenia şi ceva mai puţini în Moldova. Aceste efective reprezentau forţa ce o puteau alinia principatele române extracarpatice într-un conflict din secolul al XVIII-lea cu caracteristici moderne. Că potenţialul militar real al Moldovei şi Munteniei — evident dependent în largă măsură de posibilităţile de echipare la nivelul epocii — era mai mare, o dovedesc proiectele factorilor de decizie din principatele extracarpatice. Pentru început, spre a nu trezi suspiciunea puterilor vecine, ele estimau capacităţile de organizare modernă la 12 000 şi, respectiv, 20 000 de soldaţi — cu trupe de cavalerie, infanterie şi artilerie [111]. În aceeaşi vreme structura militară teritorială transilvană — regimentele grănicereşti —, principala forţă militară a marelui principat intracarpatic, aflat sub suzeranitate habsburgică, reunea cca 18 000 de soldaţi. Sub auspicii prielnice — nerealizate în secolul al XVIII-lea — potenţialul militar românesc reunit atingea cca 50 000 de soldaţi, o forţă militară specifică unei armate a epocii moderne.

Instruirea. Prin diverse forme se asigura o pregătire ostăşească continuă, ale cărei rezultate le-au apreciat atît călătorii străini, cît şi unii monarhi vecini — Ioan al III-lea Sobieski, Mehmet al IV-lea, Petru cel Mare — care avuseseră ocazia să-i vadă pe români în timpul unor campanii. Pregătirea consta, în principal, în antrenamentul mînuirii armelor şi în exerciţii de echitaţie; ea se mai realiza şi prin desfăşurarea trupelor în formaţii de marş sau de luptă la ceremonii sau la reviste militare. Atît antrenamentul în mînuirea armelor, cît şi echitaţia erau favorizate de jocurile cu specific militar. Astfel, se organizau întreceri de dexteritate în folosirea lancei din goana calului pentru a culege dintr-o grindă un inel din fier — celebra „halcă". Jocul era întovărăşit de un adevărat ceremonial ce reunea într-un careu, primăvara la cîmp, întreaga curte domnească şi oştirea [112], „şi care lua halcàua, în repeziciunea calului, venea de se închina domnului şi-l dăruia cu cîte o lastră sau canavaţă cu fir şi cu postav celor mai de jos postaji şi atlase" [113]. Tot atunci aveau loc adevărate turniruri: dueluri cu lancea de lemn, lungă de patru braţe (cca 6 m), cu un manşon de fier la capătul ce se punea subsuoară, sau întreceri ale arcaşilor călări în săgetarea cuşmei asvîrlită în sus. Iscusinţă se cerea şi pentru aruncarea la ţintă a suliţei din lemn sau din fier numită „jirid" (girid) [114]. Aceeaşi instruire avea loc şi în ceea ce priveşte utilizarea armelor de foc, de vreme ce unii observatori străini contemporani, atunci cînd înşirau îndemînarea românilor în folosirea diverselor arme, aşezau la loc de cinste măiestria lor în folosirea „flintelor".

O ierarhie a preferinţei şi îndemînării românilor pentru diferite tipuri de arme a făcut Dimitrie Cantemir: „trag foarte bine cu săgeata, ştiu să arunce chiar şi sulița, dar treabă mai bună au făcut totdeauna cu sabia; de puşcă nu se folosesc decît vînătorii, căci socotesc că nu este lucru de cinste să întrebuinţeze împotriva duşmanului o armă la folosirea căreia nu se cere nici un fel de

[111] „Arhiva românească", I (1860), p. 209–210, 213–216.
[112] Franz Babinger, *op. cit.*, p. 134.
[113] Al. Alexianu, *Acest ev mediu românesc*, Bucureşti, 1973, p. 232.
[114] Franz Babinger, *op. cit.; Dimitrie Cantemir. Historian of South East European peoples and Civilizations. Extracts from the History of the Ottoman Empire*, ed. Alexandru Duţu, Paul Cernovodeanu, Bucharest, 1973, p. 79, 80.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

îndemînare şi nici o vitejie". Afirmaţia este revelatoare şi pentru aprecierea impactului asupra românilor al generalizării armamentului de foc portativ. Înclinarea românilor pentru lupta cu sabia era dovedită şi de folosirea acesteia în jocul călușarilor practicat atît în Moldova şi Muntenia, cît şi în Transilvania [115]. Numeroase documente indică şi utilizarea generalizată a bardei de luptă, pînă într-atît încît devenise o unitate agrimensurală — „cît va arunca omul cu toporul în toate părţile" [116].

Majoritatea exerciţiilor amintite se făcea călare, calul deţinînd în viaţa militară a românilor un loc deosebit de important. Antrenaţi în veşnicele conflicte cu tătarii hanatului Crimeii şi nogaii bugeceni, românii, îndeosebi cei din Moldova de Jos, dar nu numai ei, ajunseseră la o adevărată măiestrie în echitaţie şi lupta călare; ei ştiau „să se întoarcă din fugă şi cu acest meşteşug nu o dată au smuls victoria duşmanului". După părerea unui anonim funcţionar otoman din 1742, „valahii sînt războinici şi viteji, mînuiesc cu pricepere arcul, săgeţile, flinta şi sabia". Aceleaşi arme, cărora li se adaugă lăncile, sînt înşirate în legătură cu armamentul tradiţional al moldovenilor, menţionîndu-se că luptătorii îşi acoperă capul cu „glugă" (coif?). Alături de cavalerie, acelaşi izvor menţionează prezenţa unor unităţi cărora le-am spune astăzi de geniu: „pedeştrii poartă hîrleţ şi sapă şi merg înainte pentru a netezi drumul" [117].

Un rol deosebit în pregătirea oştirilor au avut „căutările" (revistele) şi marşurile. Ţinuta oştirilor române a impresionat pe contemporani. Sultanul — după o mărturie contemporană — a apreciat la 1672 o revistă a oştirii moldovene: „şi făcînd înaintea împăratului, s-au mirat şi împăratul şi toţi turcii de oşti ce avea Grigorie Vodă frumoase" (1672) [118]. Anual, voievozii recurgeau la „căutări" ale diverselor categorii militare [119], cu care prilej nu numai că se controlau efectivele după „condici", dar aveau loc şi exerciţii tactice.

O pregătire specială, corespunzătoare misiunii lor de „cercetare", aveau călăraşii de Ţarigrad şi Galaţi, umblătorii de Hotin sau Cernăuţi şi Soroca, aleşi dintre cunoscătorii limbilor ţărilor în care erau trimişi.

Şi în domeniul structurii organismului militar şi al pregătirii de luptă a acestuia se constată deci o întrepătrundere accentuată a tradiţiei cu modernizarea. Păstrarea unor structuri străvechi — steag, pîlc — în componenţa oştirilor române a fost însoţită de constituirea unor subunităţi tactice cu rol precis, comandate de ofiţeri, ale căror denumiri sînt fie cele caracteristice epocilor anterioare, fie timpurilor noi. În cadrul corpurilor de voluntari îşi fac apariţia regimentele, ceea ce reprezenta o probă a sincronismului organizării ostăşeşti la români cu aceea care caracterizează Europa vremii. În ceea ce priveşte proporţia diverselor categorii de trupe se constată o echilibrare între cavalerie şi infanterie, paralel cu existenţa serviciilor armatei, a geniului, formaţiunilor de pază a graniţelor, muzicii militare etc. în forme mai evoluate decît în epocile anterioare. Instruirea a devenit cvasi-periodică, iar trecerile în revistă ale oştirii — o dată pe an sau la solemnităţi — prilejuri de control

[115] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 308–311, 314, 315, 318, n. 22.

[116] Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii*, Bucureşti, 1971, p. 123.

[117] Marcelle C. Karadja, *Principatele române văzute de un funcţionar turc din veacul al XVIII-lea*, în AO, XII (1933), p. 265, 266; Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 310, 311.

[118] Popescu, *Istoriile*, p. 151; *Cronici turceşti*, vol. II, p. 220.

[119] Costin, *Letopiseţul*, p. 301.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

al gradului pregătirii pentru luptă şi a stabilităţii efectivelor fiecărei componente a organismului militar.

Deşi procesul de modernizare nu a avut în Muntenia şi Moldova, precum şi în Transilvania — în ce priveşte regimentele grănicereşti — ritmul constatat în alte armate europene ale vremii, el s-a desfăşurat în cadrele corespunzătoare situaţiei politice şi economice a ţărilor române în acel interval istoric.

ÎNZESTRAREA, ECHIPAREA ŞI ASIGURAREA MATERIALĂ A OASTEI

Într-o perioadă de masivă utilizare a armamentului de foc portativ, oştirile din Moldova, Muntenia şi Transilvania prezintă, la nivelul lor de dezvoltare, aproximativ aceeaşi evoluţie. Aceasta este vizibilă încă din vremea campaniei anului 1662, cînd oştirea munteană a lui Grigore Ghica alinia, alături de cele 33 de cete, fiecare a 80—100 de oameni înarmaţi cu săbii, arcuri şi suliţe, 1 000 de archebuzieri pedeştri şi tot atîţia călări, comandaţi de boieri [120]. Aşadar, o proporţie pe întreaga oştire de la 3 la 2, încă inferioară celei de 3 la 4 din infanteria habsburgică de la sfîrşitul secolului al XVII-lea [121]. Gurile de foc de artilerie erau păstrate în mai toate cetăţile transilvănene şi moldovene sau la curtea domnească din Bucureşti. Aici se aflau, la 1716, 14 tunuri ce străjuiau de o parte şi de alta a porţii principale [122]. În Moldova, la cetatea Soroca, turnurile erau apărate de tunuri, dar în 1737—1738 ele erau ieşite din uz, după cum observa călătorul englez John Bell of Antermony [123]. Cu un deceniu în urmă voievodul aceleiaşi ţări, Grigore Matei Ghica, dispunea de 12 „puşce cu sacaluşe" [124], piese de campanie ce însoţeau oştirea.

Tun în dotarea oştilor române fabricat la 1774 (Muzeul Militar Central)

În ceea ce priveşte numărul de arme de foc existente în dotarea armatei, Ţara Românească Transilvania prezenta o situaţie mai bună, ea fiind şi un producător în domeniu la nivel european. Astfel, din inventarul armamentului existent la cetatea Făgăraşului la data de 23 martie 1673 reiese că se aflau în serviciu: 49 de tunuri şi mortiere, 3 tunuri de „împrăştiat" (cu 4 şi 5 ţevi),

[120] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 283.
[121] Carlo Baudino, *op. cit.*, p. 188.
[122] *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 160.
[123] Jean Bell d'Antermony, *Voyages depuis St. Petersburg en Russie dans diverses contrées de l'Asie, traduit de l'Anglais par M***, vol. III, Paris, 1766, în Cedrescu, *Uricariul*, vol. XXIV, p. 223—224.
[124] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 134; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 274—275.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

155 de săcăluşe (bombarde de mînă, piese depăşite pentru acea epocă), 45 de puşti (cu fitil), 143 de muschete şi 20 de granate mari. Pentru toate aceste arme exista muniţia necesară care se ridica în total la peste 125 000 de bucăţi (14 045 de ghiulele, 24 806 gloanţe pentru săcăluşe, 18 010 pentru puşti şi 67 500 pentru muschete) şi 243 de butoaie de pulbere. Armamentului de foc i se adăuga cel alb format din: 41 de lănci, 606 vîrfuri de fier de suliţă şi 595

Flinte şi puşcă din secolul al XVIII-lea (Muzeul Militar Central)

de suliţe din fier [125]. După cum se poate remarca din această informaţie, oraşul era destul de bine dotat cu armament.

Despre armamentul cu care sînt dotaţi oştenii transilvăneni aflăm dintr-o relatare a solului regelui Suediei din anul 1656. Călăreţul avea în jurul trupului o „cartuşieră", „pe altă curea aşezată cruciş, peste cealaltă sabretaşul (portsabia), pe altă curea deosebită cutia cu praf de puşcă [. . .]. Pe de lături, pe o curea anume este o sabie cam lungă, cu un cîrlig scurt, care deosebeşte uşor această sabie ardelenească de sabia polonă, de cea căzăcească sau de cea turcească încovoiată şi făcută dintr-un oţel de Damasc". La şa luptătorul avea fixat un pistol în tocul său, o carabină sau o puşcă mică. Unii dintre ei purtau un coif, platoşă şi „carbace" sau mănuşi de fier, care ajungeau „pînă peste coate" [126].

Pedestraşii aveau o puşcă lungă, o cutie de pulbere, sabie şi un baltag (secure). Printre oştenii transilvăneni sînt amintiţi şi „seimenii" care au căciuli roşii, sabie şi o puşcă lungă.

Existenţa atît a armelor albe, cît şi a celor de foc este amintită şi de principele Ţării Româneşti Moldova, Dimitrie Cantemir, la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor. Alături de armele albe sînt menţionate puştile, care erau în dotarea companiilor de „vînători" şi dorobanţi şi piesele de artilerie comandate de marele şetrar [127].

La sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în secolul următor armamentul de foc predominant s-a perfecţionat continuu. Prin introducerea şi generalizarea

[125] D. Prodan, *Urbariile Ţării Făgăraşului*, vol. II, Bucureşti, 1976, p. 535—545.
[126] *Călători străini*, vol. V, p. 552—553.
[127] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 233.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

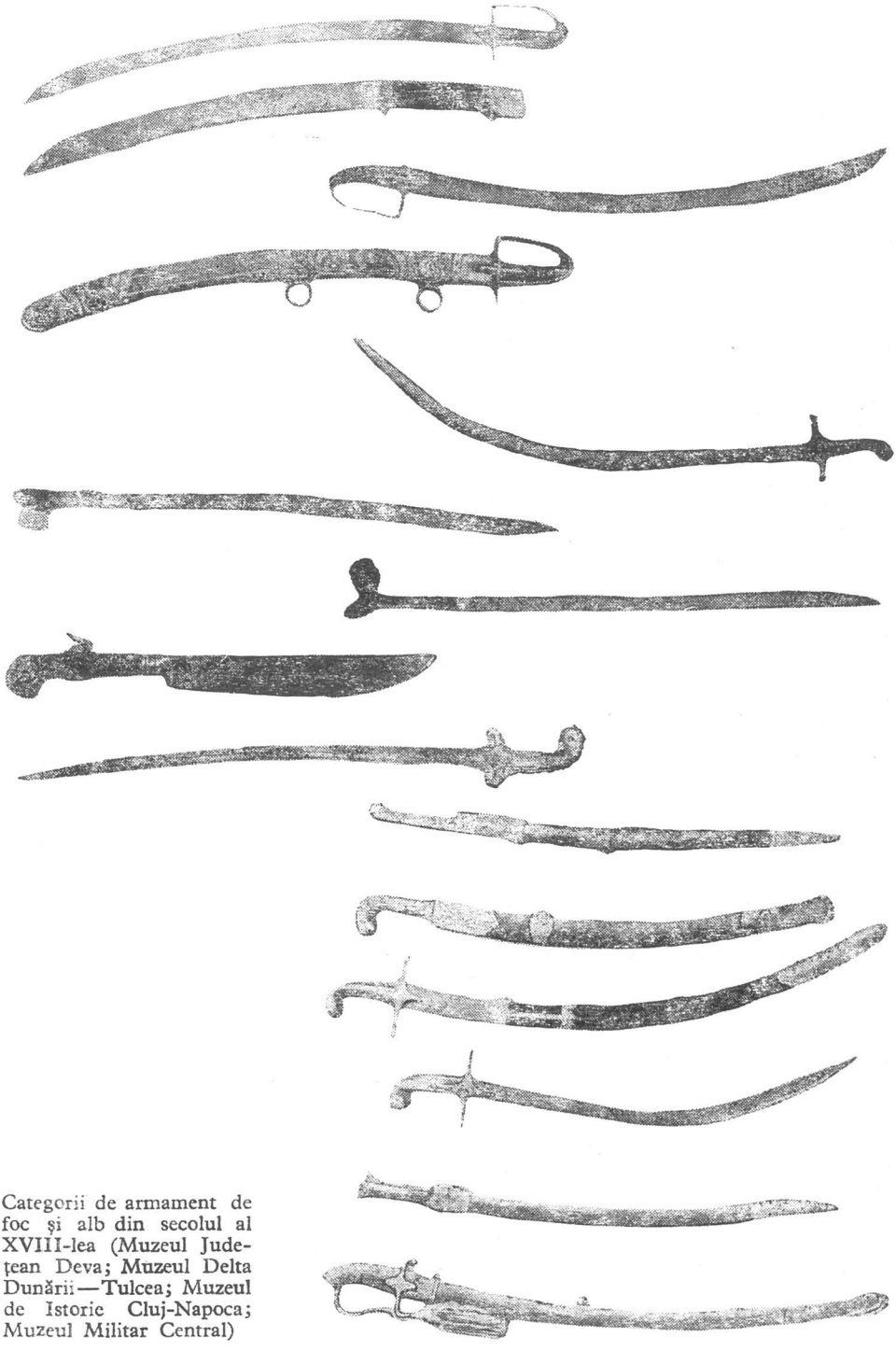

Categorii de armament de foc şi alb din secolul al XVIII-lea (Muzeul Judeţean Deva; Muzeul Delta Dunării — Tulcea; Muzeul de Istorie Cluj-Napoca; Muzeul Militar Central)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

armelor portative cu cremene, uşor manevrabile, s-a produs o creştere a cadenţei de tragere şi a bătăii, care a ajuns să depăşească 400 de paşi. La rîndul lor, piesele de artilerie au ajuns să bată peste 2 000 de paşi. Un element nou, care permitea luptătorului purtător al unei arme de foc să se apere mai uşor în lupta corp la corp, era baioneta. Iniţial montată chiar în gura ţevii, spre a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ea se fixa la ţeavă printr-un manşon special. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a generalizat şi cartuşul de hîrtie, fapt ce reducea timpul de încărcare.

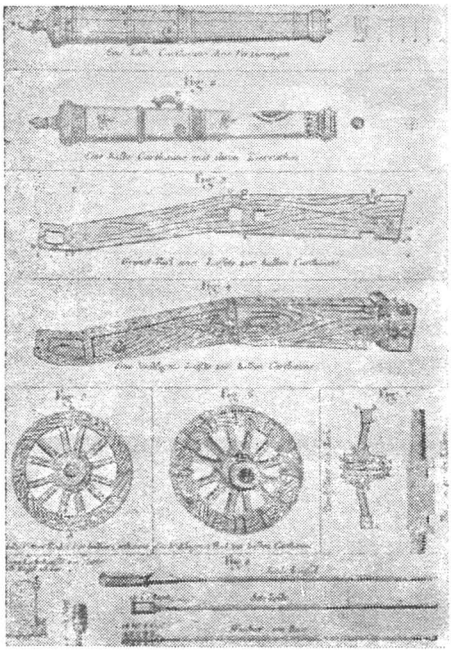

Componentele unui tun din secolul al XVIII-lea (Biblioteca judeţeană Tg. Mureş)

Ponderea armamentului de foc, atît a pieselor de artilerie, cît şi a celui portativ, creşte din ce în ce mai mult cu începere de la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Apărarea ţării, victoriile pe cîmpurile de bătălie, în afara vitejiei ostaşilor, capacitatea comandanţilor şi folosirea judicioasă a terenului erau determinate, în momentele cele mai grele, şi de cantitatea, calitatea şi modul de folosire a armelor de foc. În secolul al XVIII-lea puşca, pistolul şi carabina înlocuiesc sulița şi muscheta. Halebarda, spenţerul devin arme decorative în dotarea gărzilor. Lancea se mai utiliza în cadrul unităţilor de cavalerie, spada, rapiera şi în mod deosebit sabia îşi vor mai păstra un rol important pe cîmpul de luptă (sabia rămînînd în dotarea trupelor pînă în secolul nostru). Ca mijloace de apărare s-au mai folosit platoşele, care şi ele, începînd cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului următor, au devenit un element auxiliar, decorativ al uniformei pentru unităţile de cavalerie şi de gardă.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au început să se generalizeze în cadrul armatelor europene armele standardizate, de un anumit sistem sau model, care se produceau în serie de către marile manufacturi de arme şi cu care s-au dotat în întregime unităţi din diferite arme (infanterie, cavalerie). În afara armelor de foc portative, în secolul al XVIII-lea aceleaşi transformări importante au fost semnalate şi în cadrul artileriei, care se specializase pe destinaţii: de cîmp, de asediu, de coastă. S-au separat afetul piesei de artilerie şi antetrenul, ceea ce asigura o mai mare mobilitate tunului pe toate terenurile. Artileria mobilă însoţea infanteria la atac şi putea proteja trupele proprii în cazul unei replieri. În mod deosebit, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, s-a îmbunătăţit şi sistemul de ochire la toate armele de foc, crescînd precizia tirului. Sistemul de dare a focului la armele portative s-a simplificat prin generalizarea sistemului denumit „cu cremene", înlocuire remarcată şi în ţările române în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Astfel, în 1781, garda principelui Moldovei era înarmată, printre altele, cu „puşti cu cremene şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

amnaru și pumnale"[128]. Iar în 1782, în Muntenia sînt semnalate, alături de puști, carabine și pistoale[129]. Tot atunci se amintește despre comandarea unor puști cu baionetă la Viena, de către principele Alexandru Ipsilanti[130].

În ce privește muniția, mare parte era produsă în ateliere autohtone. În două dintre ținuturile Țării Românești Moldova, în Fălciu, la Movila Răbîiei, și în Lăpușna, funcționau fabrici de silitră, amintite în 1739 de un călător rus[131]. Prima, aceea de la Movila Hanului, funcționa de multă vreme, producția fiind exportată masiv în Imperiul otoman[132]. În Țara Românească Muntenia exploatările de silitră de la Focșanii munteni au fost semnalate încă din 1661—1664 de Evlia Celebi, o parte din producția principatului fiind îndreptată, în unele momente, și spre satisfacerea cererilor transilvănene.

Încă de la finele secolului al XVII-lea în oștirile române sînt atestate servicii sanitare, însoțitoare ale oastei în campanie. Astfel, „Ianache doftorul" este menționat în socotelile vistieriei cu o sumă de bani pentru carul său de oaste[133].

În această perioadă uniformele militare se răspîndesc tot mai mult. Astfel, Constantin Brâncoveanu comanda la Brașov pentru hainele slujitorilor postav verde, albastru și roșu[134], ceva mai tîrziu joimirii purtînd tunica roșie, iar saragelele pe cea de culoare galbenă. În general, pe tot parcursul secolului al XVIII-lea uniformele s-au răspîndit, caracterizînd instituția militară. Numeroase reprezentări figurative, de la picturile bisericilor maramureșene și pînă la miniaturile manuscriselor lucrate la București, Iași și în alte centre culturale, înfățișează soldați cu pantaloni albi de pînză groasă, cu cizme înalte, cu tunici scurte pentru a îngădui deplasarea rapidă, cu tricorn și armamentul obișnuit — sabia, pușca cu baionetă, lancea. Așa arătau soldații evului modern, cei din regimentele grănicerești — cătanele — sau din trupele de voluntari. O varietate cu mult mai mare de culori, diferind de la un corp de oaste la altul, dar definitorie pentru apartenența la acestea, se constată în Moldova și Muntenia. O pitorească îmbinare a modei orientale cu aceea occidentală se va păstra pînă tîrziu, situație ce nu constituie o excepție între armatele europene ale vremii.

FORTIFICAȚIILE ȘI AMENAJAREA TERITORIULUI PENTRU APĂRARE

Și în acest domeniu noua etapă se caracterizează prin infuzia masivă a elementelor de modernitate. Ca o trăsătură de ansamblu care o leagă însă unitar de perioada anterioară este persistența acelorași împrejurări politice care aveau să guverneze existența și evoluția sistemului de fortificații. Faptul

[128] M. Carra, *Istoria Moldavii și a Românii*, București, 1857, p. 145.
[129] F. I. Sulzer, *Geschichte der Transalpinischen Daciens, Walachey, Moldau und Bessarabiens*, vol. III, Viena, 1782, p. 254.
[130] *Ibidem*, p. 258.
[131] Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 106
[132] Constantin C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în sec. XV—începutul sec. XIX*, București, 1973, p. 197.
[133] N. Vătămanu, *Începuturile organizării sanitare militare în Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, în „Igiena", nr. 1/1963, p. 79—85.
[134] Stoicescu, *Curteni și slujitori*, p. 122.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

că asupra spațiului românesc continuă să se manifeste convergent tendințele expansioniste ale marilor puteri vecine și că pe întinderea lui se desfășoară în această perioadă repetate înfruntări armate ale forțelor militare ale acestora și-a pus, neîndoielnic, amprenta asupra tipului de fortificație dezvoltat. Totodată, instituirea suzeranității habsburgice asupra Țării Românești Transilvania avea să confere sistemului de fortificații de pe teritoriul românesc dimensiuni și orientări modificate în raport cu perioada anterioară (în acest caz este evident că cetatea Oradei, cu un rol atît de însemnat în secolele precedente în apărarea frontierei vestice a statalității românești, urma să decadă în importanță, iar Hustul să aibă aceeași soartă la granița nordică).

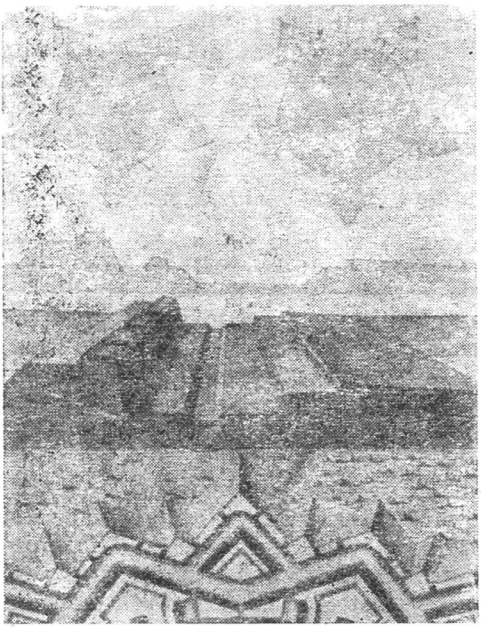

Evoluția fortificațiilor în secolele XVII—XVIII: fortificație bastionară pentagonală (sus); fortificație stelară (jos)

În același timp, mai ales către sfîrșitul etapei analizate, însemnătatea pe plan general european a fortificațiilor de tip medieval era în continuă scădere, proces care s-a manifestat și la noi în ceea ce privește funcționalitatea acestui sistem. Poarta — putere suzerană — a continuat să exercite o vigilență sporită în ceea ce privește dezvoltarea sistemului de fortificații în Moldova și Muntenia pentru a micșora în acest fel șansele de victorie românească în cazul declanșării unui război pentru independență. Astfel, lucrările proiectate de Constantin Brâncoveanu la Tîrgoviște pentru întărirea capacității de apărare a orașului în fața unui asediu au trebuit să fie întrerupte datorită puternicei opoziții a Porții[135].

Atitudinea vigilentă a Imperiului otoman era explicabilă și prin dorința de a nu permite, în desele războaie care opuneau forțele sale celor habsburgice sau țariste, ocuparea teritoriului Munteniei și Moldovei de către acestea din urmă. Lucrările fortificate, prin facilități de rezistență, erau socotite ca un sprijin al armatelor austriece sau rusești în campanie pe teritoriul românesc, permițînd permanentizarea ocupațiilor străine.

În legătură cu aceasta, un anonim, trăitor în Țara Românească Muntenia în vremea lui Șerban Cantacuzino, a alcătuit un plan de utilizare a fortificațiilor mănăstirești existente și de edificare a altora noi, necesare. După părerea sa, la Tîrgoviște curtea domnească ar fi putut fi întărită, urmîndu-se traseul zidului vechi, ce lega turnurile, aflate atunci în ruină. De asemenea, aprecia Rîmnicul și Argeșul ca fortificații bune; preconiza rezidirea Severinului, a cetății lui

[135] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. II, p. 76.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

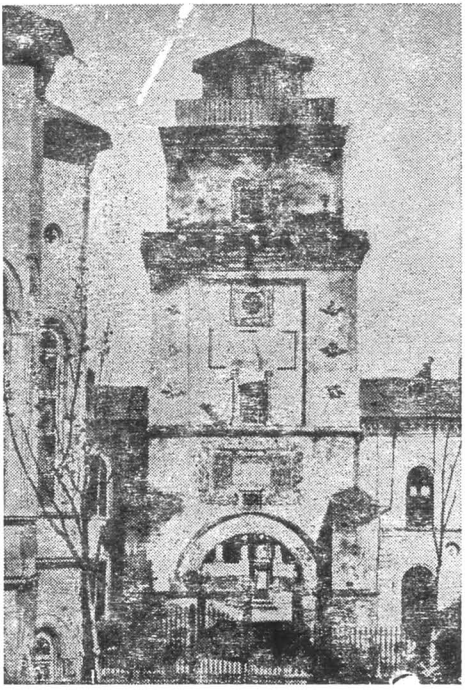

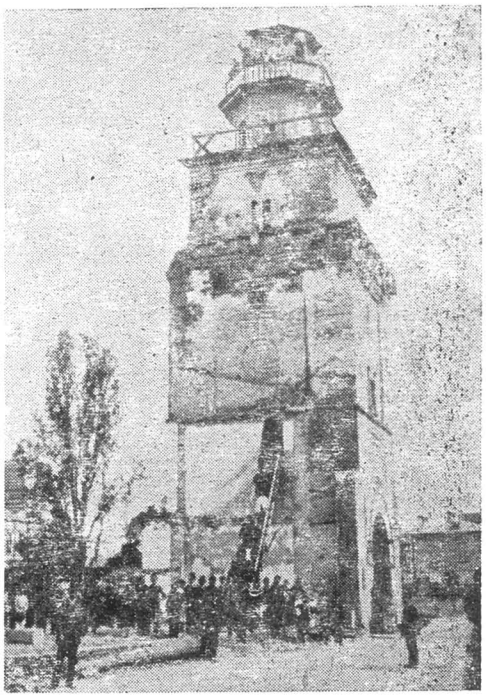

Turnul „Colţea" din faţa spitalului marelui spătar Mihail Cantacuzino, ridicat după planurile coloneiului Sandu Colţea în deceniul al doilea al secolului al XVIII-lea — fotografii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Negru Vodă de pe Dîmboviţa şi a Giurgiului; ridicarea de lucrări genistice în faţa Vidinului, la Calafat, în faţa Rahovei, la vărsarea Jiului în Dunăre, la Zimnicea, pe Teleajen, la Cîmpina; mănăstirile bucureştene, ca şi cele răspîndite în ţară le socotea apte spre a primi garnizoane [136]. În cursul războiului austro-turc din 1716—1718 au fost folosite de către forţele habsburgice, între altele, fortificaţiile de la Cîmpulung, Tîrgovişte şi de la mănăstirea Mărgineni[137].

Ca şi în perioada anterioară şi continuînd mai ales opera constructivă iniţiată de Matei Basarab, sub Constantin Brâncoveanu şi Mavrocordaţi au fost prevăzute cu puternice incinte fortificate o serie de mari fundaţii monastice. Realizările cele mai spectaculoase au fost Comana, Strehaia şi Văcăreştii, fortificaţii cu un rol apreciabil în confruntările din secolul al XVIII-lea, în stare să consolideze un dispozitiv de luptă sau să constituie un punct de rezistenţă dificil de lichidat chiar şi pentru un corp de armată de tăria cîtorva mii de soldaţi. Drept consecinţă a acestei situaţii politico-militare — cînd teritoriile româneşti extracarpatice deveniseră teatru de înfruntare a marilor puteri înconjurătoare — a luat avînt construcţia mănăstirilor fortificate, locuri de refugiu şi adăpost în cazul invaziilor.

[136] *Călători străini*, vol. VII, p. 462—463.
[137] Mitrofan Gregoras, *Cronica Ţării Româneşti*, p. 447.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a

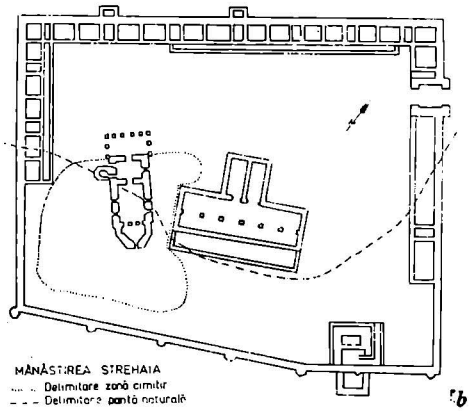

b

c

Fortificații muntene: a. incinta fortificată de la Văcărești; b. planul incintei fortificate de la Strehaia; c. turn de la fosta incintă de la Codreni (fototeca Direcției Economice și a Patrimoniului Cultural Național; Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Sistemul de cetăți de pe Dunăre nu a fost însă neglijat, constatîndu-se chiar o întărire a lui, prin construcții noi, efectuate la solicitarea Imperiului otoman. Astfel, în vremea lui Constantin Brâncoveanu, la cererea Porții, meșteri și lucrători români au construit cetatea Cladovei: „au început a lucra la cetate, puind 2 rînduri de bolovani, unul înalt, altul scurt și pentre bolovani punea pămîntul care îl scotea din șanț, că șanțul îl făcea pă din afară de bolovani; [. . .] și au ales doi boieri mari de i-au lăsat cu o seamă de oști, cu căpitani, să fie de pază, anume Radu Stolnicul, feciorul lui Tudor șătrarul din Greci, și Radu Cliuceriu, feciorul Hrizii din Popești, și i-au învățat și le-au dat

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

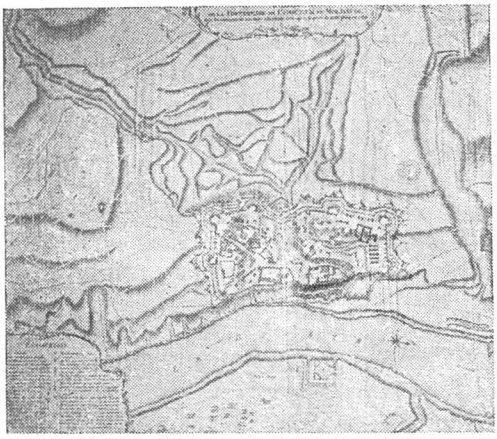

a

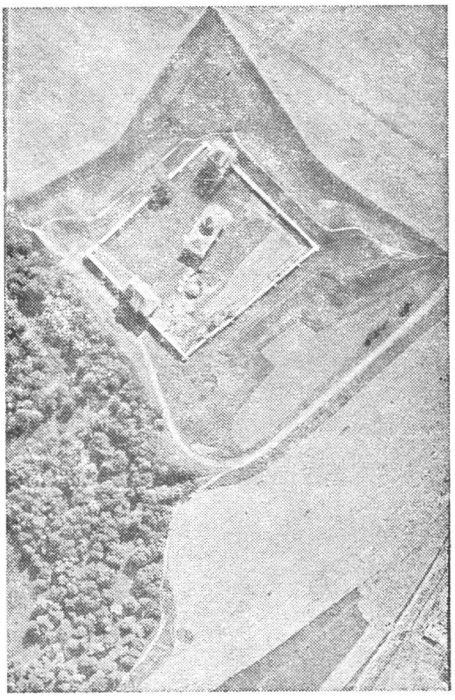

b

Planul cetății Hotinului (a) ridicat la 1769 și fortificația bastionară de pămînt de la Zamca (b) (jud. Suceava) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România; fotografie aeriană — Direcția Topografică Militară)

toată isprăvniciia de trebile ce era acolo, cum s-au zis mai sus; și prin vremea ce au fost acei boieri acolo cetatea o au isprăvit" [138].

De importanță minoră, curțile boierești cu zid de incintă au mai constituit încă posibile locuri de refugiu și apărare în fața unor forțe militare inamice mai reduse. Unele dintre aceste curți, de pildă cele ctitorite de Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu la Brâncoveni, posedau un bastion, altele, precum Obileștii, constituiau reduitul central al unei poziții fortificate natural [139].

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, țara românească de la est de Carpați dispunea, alături de numeroase mănăstiri fortificate (Pobrata, Slatina, Sucevița, Moldovița, Dragomirna, Cașin, poate Chiprina), de cîteva cetăți încă puternice, fie la frontieră (Hotinul, Soroca), fie interioare (Suceava, Neamțul), fără a mai socoti destule curți boierești (Domnești, între altele) întărite. Puterea sistemului de fortificații din Țara Românească Moldova a provocat suspiciunea Porții, mai cu seamă din pricina rolului ce acestea îl jucaseră în războiul cu Polonia declanșat la 1672. Urmarea a fost injoncțiunea Imperiului otoman de a se distruge cetățile acestei țări [140]. Cronicarul Ion Neculce se referă astfel la scoaterea din folosință — temporară — a cetăților Sucevei, Neamțului și Hotinului, efectuată în legătură cu pacea otomano-polonă de la Zurawno

[138] *Cronica anonimă despre Brîncoveanu*, în *Cronicari munteni*, ed. Mihail Gregorian, vol. II, București, 1961, p. 311, 312.

[139] Carol König, Sergiu Iosipescu, Dan Căpățînă, *Cercetările arheologice de la Obileștii-Vechi (Siliștea), jud. Ilfov (sec. XVII—XVIII)*, în SMMIM, 12, 1979, p. 192—204.

[140] Neculce, *Letopisețul*, p. 244; *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir. 1661—1705*, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

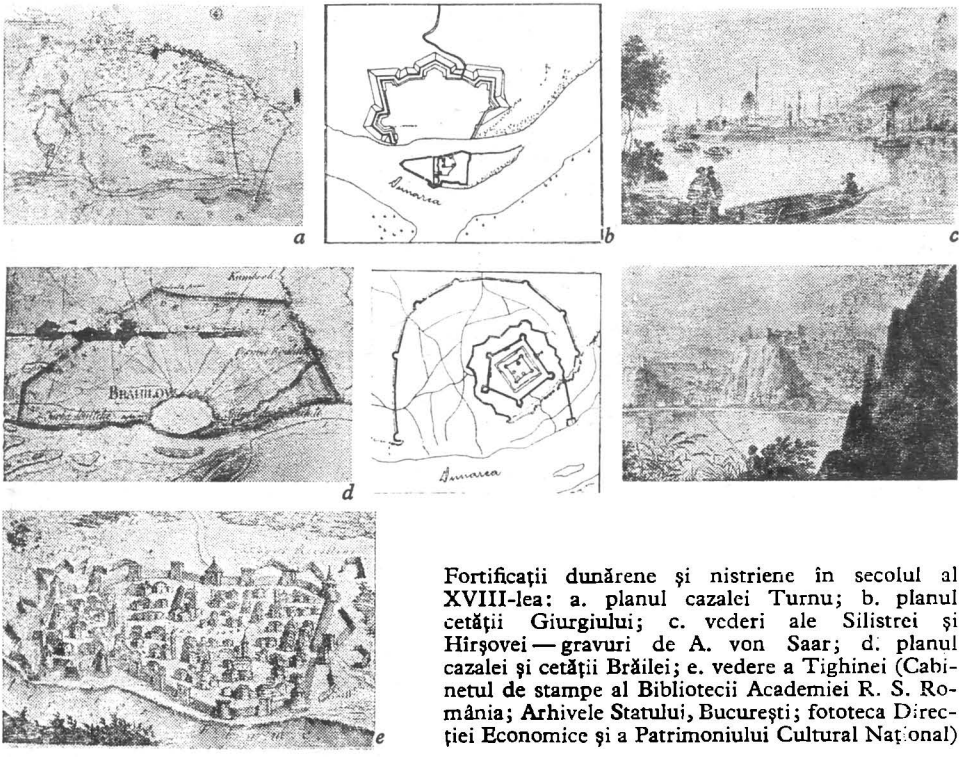

Fortificații dunărene și nistriene în secolul al XVIII-lea: a. planul cazalei Turnu; b. planul cetății Giurgiului; c. vederi ale Silistrei și Hirșovei — gravuri de A. von Saar; d. planul cazalei și cetății Brăilei; e. vedere a Tighinei (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România; Arhivele Statului, București; fototeca Direcției Economice și a Patrimoniului Cultural Național)

(septembrie 1676)[141]. Arheologic, aserțiunea a fost confirmată la Suceava, unde distrugerea s-a făcut prin incendiere[142]. Cetatea Neamțului însă, ca și Hotinul, a continuat să funcționeze și după această dată.

Ca și în Muntenia, în Moldova etapa studiată a fost marcată de răspîndirea construcției mănăstirilor fortificate: Cetățuia, sub Gheorghe Duca; Hangul, cu incinta terminată de Antonie Ruset; Mira, prin grija lui Constantin și Antioh Cantemir; Răducanu (Tîrgu Ocna) în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Planul lor, în general de formă patrulateră, dispune de turnuri de colț, cel mai adesea pătrate, mai rar rotunde sau poligonale (Mira). Edificarea treptată, continuă, a acestui modest, dar nu lipsit de eficacitate subsistem de fortificații nu a fost mult timp tolerată de Poartă. În vremea războiului austro-turc din 1716—1718, cetatea Neamțului, Cașinul și Mira au reprezentat baze de operații pentru trupele imperiale habsburgice și partizanii lor locali. După alungarea austriecilor, Imperiul otoman a făcut presiuni asupra domnului Mihai Racoviță, cerîndu-i „să meargă să răsipească aceste două cetăți adecă mănăstiri"[143], dar, după cum consemnează Ion Neculce: „și le-au

[141] Neculce, *Letopisețul*, p. 244—245.

[142] *Șantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamțului*, în SCIV, V, nr. 1—2/1954, p. 271, 273—275. Atribuirea scheletelor găsite în R. 8 și R. 12 gărzii nemțești din vremea lui Gheorghe Vodă Ștefan, masacrate în zilele răscoalei din 1655, pare neconcludentă. Ele pot fi mai degrabă un efect al asediului terminat la 9 august 1674.

[143] *Cronicele României*, vol. III, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

stricat, iar nu foarte de tot"[144]. Ţara Românească Moldova avea în secolul al XVIII-lea o singură cetate de hotar, cea de pe Nistru, Soroca. „Cetate mică — după opinia lui Dimitrie Cantemir —, dar ţinînd seama de timpul în care s-a construit, foarte puternic întărită; are un zid în patru arcuri, dar foarte tare, apărat de turnuri foarte înalte şi construit din cremene"[145]. Şi dacă francezul Philippe Dupont, un însoţitor al oştirilor lui Sobieski în 1673 şi 1686, socotea Soroca ca pe un castel bine întreţinut, în schimb pe vremea războiului ruso-austro-turc, în 1737, călătorul englez John Bell of Antermony aprecia turnurile cetăţii ca fiind învechite, iar artileria lor ca ineficientă[146]. Flancată de cazalele Hotinului şi Tighinei, Soroca pierduse fosta sa eficacitate militară, rămînînd un simplu post de observaţie al domnului de la Iaşi, pe malul Nistrului[147].

Faţada dunăreană, maritimă şi de pe Nistrul inferior a ţărilor române, dominată de vilaietul de Silistra, condus de un beilerbei, cuprindea cetăţile Nicopolei Mici (Turnu), Giurgiu, Silistra, Hîrşova, Brăila, Ismail, Armanul Negru (azi Vadu, jud. Constanţa), Chilia, Cetatea Albă (Akkerman), Tighina (Bender). Aceste fortificaţii, ca şi Hotinul, trecute sub administraţia Porţii, au receptat, în general, progresele tehnicii militare europene, fiind, mai ales din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, refăcute sub îndrumarea unor ingineri militari francezi. Planurile Hotinului, ale Turnului, Giurgiului, Silistrei, Brăilei şi Tulcei, ca şi al Ada Kaleh-ului reflectă evoluţia sistemului bastionar şi stelar, prin adăugiri succesive.

La frontiera nord-vestică a spaţiului românesc, cetatea Oradei, pentru trei decenii şi jumătate (1660—1696) centrul unui paşalîc, avea la 1664 vechile fortificaţii bastionare — acum depăşite — şi 1 000 de case, accesul străinilor în incintă fiind interzis pentru mai multă siguranţă[148].

Spre sud-vest, în Banat, fortificaţia specifică a vremurilor dominaţiei otomane a fost palanca — „un post de infanterie ridicat la frontieră, fie pe drumurile mari, de obicei destul de aproape de vreun tîrg sau sat; este un pătrat înconjurat cu şanţ şi palisadă foarte înaltă acoperită cu pămînt; aproape întotdeauna în centrul pătratului se află un turn de zidărie sau din lemn [. . .] spre a sluji ultimei retrageri şi pentru santinelele care să supravegheze pînă departe"[149]. Astfel a fost palanca de la Timişoara, o adevărată fortăreaţă cu palisadă din arbori sau grinzi solide, înfipte în pămînt, prinse între ele cu benzi şi scoabe de fier, consolidînd valul în faţa căruia se afla şanţul cu apă. Arheologic, o asemenea lucrare a fost cercetată în localitatea Vîrfurile (jud. Arad)[150].

[144] Neculce, *Letopiseţul*, p. 678; Sergiu Iosipescu, *Note istorice despre mănăstirea Mira, ctitorie fortificată a Cantemireştilor*, p. 53.

[145] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 78, 79.

[146] N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 54; Jean Bell d'Antermony, *op. cit.*, p. 224.

[147] Totuşi, în 1742, un călător otoman aprecia avantajele naturale ale aşezării ei şi o considera „foarte bine întărită" (Marcelle C. Karadja, *op. cit.*, p. 273). Aceluiaşi martor i se datorează şi o amănunţită descriere a Hotinului: „cetate veche, întocmită cu multă artă şi îndemînare" (*Ibidem*, p. 269—270).

[148] Raportul lui Georgius Barsony către papa Alexandru VII, Arhivele Statului, Bucureşti, Mf. Vatican, rola 15, c. 682—687.

[149] Comte de Schmettau, *Mémoires sécretes*, Francfort, 1771, p. 16.

[150] Dan Căpăţînă, *Cercetări arheologice la Hălmagiu şi Vîrfurile (judeţul Alba)*, în BMI, nr. 2/1976, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

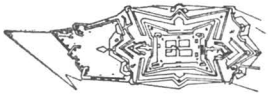

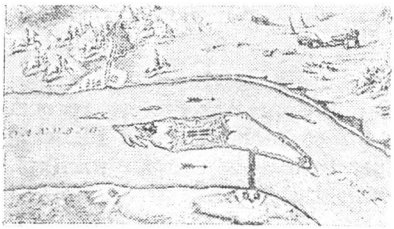

a

b

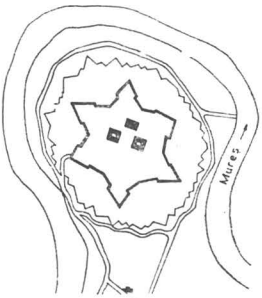

c

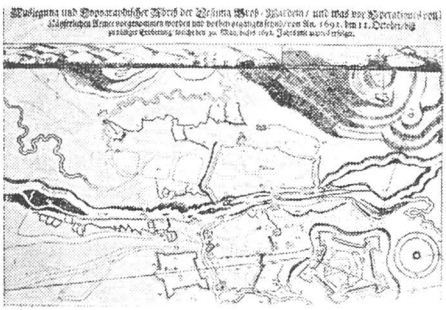

d

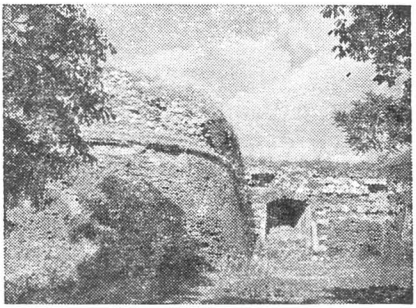

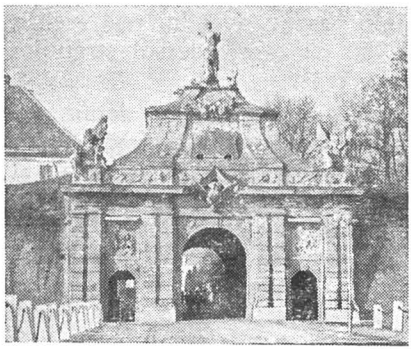

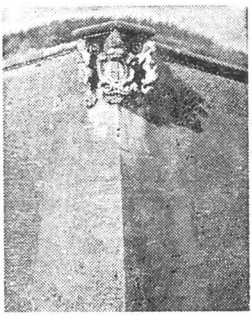

e

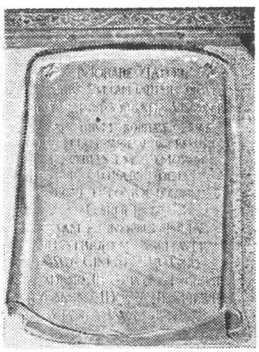

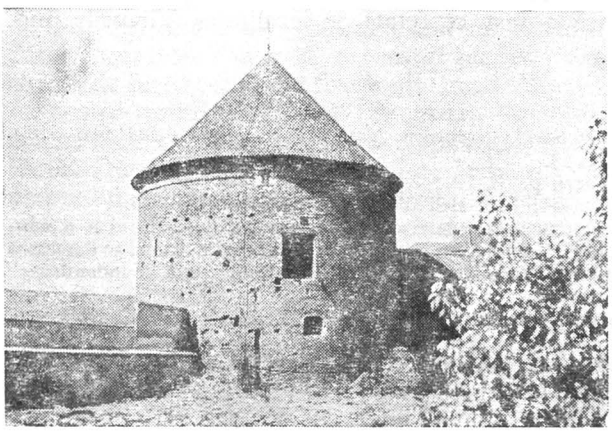

f

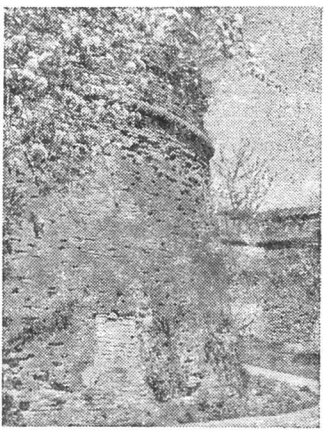

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

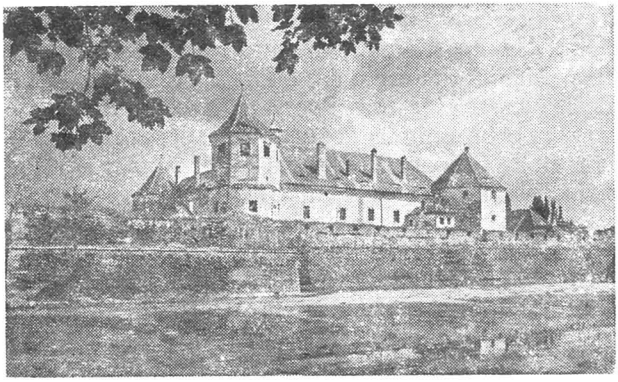

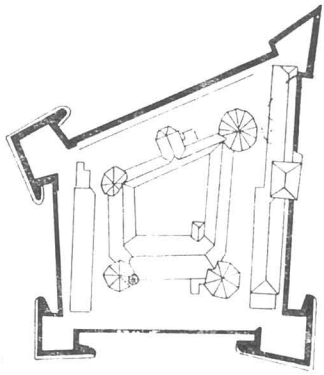

g

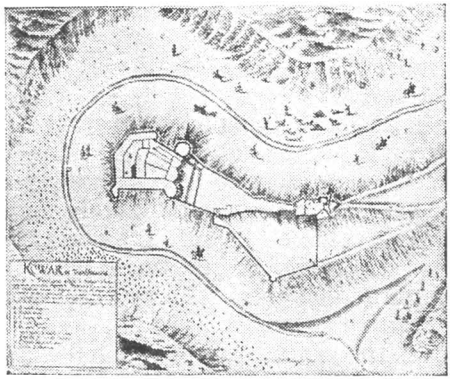

h

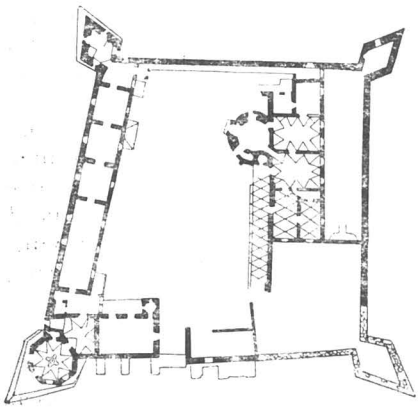

i

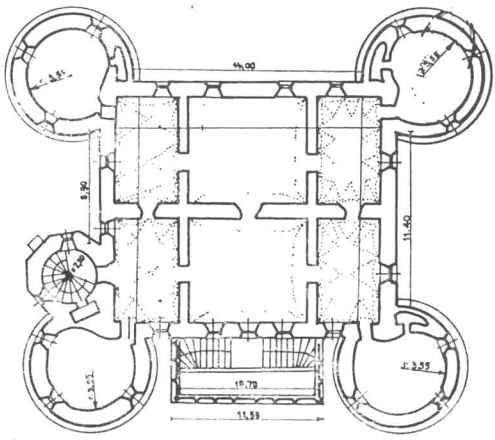

Fortificaţii bănăţene şi transilvane din secolele XVII—XVIII; a. vedere şi plan al cetăţii Ada-Kaleh; b. planul cetăţii Timişoarei în vremea războiului austro-otoman din 1716—1718; c. plan al cetăţii stelare a Aradului; d. plan din 1691 al cetăţii Oradei şi turn al acesteia; e. poartă, vîrf de bastion al cetăţii Alba Iulia şi piatra tombală a arhitectului Morando Visconti; f. turnul de pulbere şi turnul Goldner de la cetatea Sibiului; g. plan şi vedere generală a cetăţii Făgăraşului; h. plan din 1661 al cetăţii Chioarului; i. planurile castelelor din Criş şi Cetatea de Baltă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România; fototeca Muzeului Militar Central; fototeca Editurii Meridiane; foto Muzeul Unirii — Alba Iulia; Historische Bildung Bd. 21. „Albertina" — Wien)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În adîncime, fortificațiile transilvane nu au suferit transformări notabile în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Comandamentul militar habsburgic a procedat, după 1691—1699, la o amănunțită cercetare a fortificațiilor existente. După „recensămîntul" cetăților și castelelor transilvane și a celor adiacente (bănățene, crișane) — 37 în total —, a propus întărirea tuturor pasurilor și drumurilor din Carpați, inclusiv a celor de la Chioar, din Poarta Someșului, susținînd ideea creării unei a doua linii de apărare, pentru cazul unor ofensive otomane adînci în principat. După cîțiva ani de tatonări, s-a decis realizarea unei centuri de fortificații a Transilvaniei sudice, cu cetăți la Miercurea Ciuc, Brașov, Făgăraș, Turnu Roșu, Mediaș, Sibiu, Alba Iulia, Deva, Arad, Timișoara, Ada-Kaleh [151]. Acest sistem a fost numai parțial înfăptuit: patru bastioane construite la Miercurea Ciuc (1714); patru bastioane mici și șanț în jurul fortificației de la Turnu Roșu (pînă în 1739); o nouă incintă cu două porți, fort mic pe latura de est și trei terase pentru amplasarea pieselor de artilerie la Deva (1713—1720); întreaga fortificație bastionară cu plan neregulat de la Timișoara (1723—1765) și cea specială, insulară, de la Ada-Kaleh (1689—1691; 1718—1737).

A fost refăcută cetatea de la Alba Iulia, de formă heptagonală, prevăzută cu șapte bastioane mari de cărămidă (1715—1731) [152]. Lucrările au fost proiectate și executate sub conducerea unor remarcabili specialiști ai vremii, ca generalii Eugeniu de Savoia, contele Stainville, contele Wiess, contele de Mercy, contele Marsigli, inginerul Giovanni Visconti Morandi, Francisco Brilli.

Lucrările de fortificare ale Timișoarei s-au desfășurat după 1733 după planurile generalului Doxat, care a fost însărcinat și cu lucrările de construire a cetății Orșova [153].

Integrarea cetăților în halsitatul local a fost însă anevoioasă; la 1724 așezarea locuitorilor în cetatea Alba Iulia — apreciată atunci doar o „fortăreață mică" — era interzisă și pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea populația suburbiilor oscilase între 2 000 și 3 000 de locuitori. De la cei 500 de locuitori la 1697 creșterea fusese spectaculoasă pînă către 1720, spre a se constata ulterior o anumită stagnare [154].

Stăpînirea austriacă în Oltenia (1718—1739) a fost însoțită în această provincie românească de încercări de transplantare a unor substructuri militare habsburgice, în primul rînd fortificațiile. O dată cu tăierea Viei Carolina prin defileul Oltului, imperialii au construit și fortul bastionar de pază din sus de Rîmnicu Vîlcea — „Cetatea de la drum". Se tindea la asigurarea noii provincii prin completarea fortificațiilor de aici cu cele din Banat, pe linia Dunării și a Oltului.

* * *

În cursul secolelor XVII—XVIII istoria militară a statelor europene a fost marcată de procesul de formare treptată a armatelor moderne, permanente, caracterizate prin noi sisteme de recrutare, tinzînd către modalitatea conscripției teritoriale.

[151] Arhivele Statului, București, Mf. Italia, r. 40, c. 5.

[152] Gheorghe Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972, p. 126—136.

[153] Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ed. Damaschin Mioc, București, 1969, p. 165—168; De Kéralio, *op. cit.*, vol. I, p. 257—258.

[154] Arhivele Statului, București, Mf. Vatican, r. 15, c. 313—321, 827—829.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Trecerea de la structura militară medievală la cea modernă a necesitat în țările române o perioadă de tranziție de-a lungul căreia se plasează și reformele economico-sociale, juridice, administrativ-politice amintite.

Între 1662 și mijlocul secolului al XVIII-lea în relațiile politice bilaterale dintre Moldova și Muntenia, pe de o parte, și Imperiul otoman, pe de altă parte, nu au intervenit schimbări notabile care să altereze statutul juridic internațional al principatelor, poziția lor față de Poartă rămînînd aceeași, fapt consemnat de tratatele de pace din anii 1699, 1718, 1739. Această situație s-a reflectat și în compoziția sistemului militar din principatele românești extracarpatice, fiind necesară, de la început, respingerea ideii unor interdicții otomane privind dezvoltarea oștirilor române. Amenințat la aproape toate frontierele sale, Imperiul otoman nu ar fi putut dispune desființarea unor forțe armate care asigurau menținerea statelor vasale aflate în fața agresivilor săi adversari. La 13 decembrie 1718, printr-un arz oficial, Poarta constata că „paza țării mai sus amintite (Moldova — *n.n.*) cade pe seama obligațiilor voievozilor Moldovei și nu este nevoie să fie desemnați și folosiți la pază ostași cu plată din partea miriei" (fiscul otoman) [155]. Presupusa preluare a funcției externe militare a statului românesc de către Imperiul otoman în secolul al XVIII-lea este astfel infirmată printr-o sursă primară, o declarație oficială explicită.

Deoarece armata modernă românească nu putea evolua din breslele militare medievale, menținerea lor nu mai era necesară. Prin unificarea situației contribuabililor — inclusiv a membrilor breslelor militare — în fața statului, a justiției, și prin abolirea patronajului seniorial se creau treptat premisele introducerii unui nou sistem de recrutare, conscripțională. Libertatea personală a locuitorilor și dependența lor doar față de stat — reprezentat prin domnie —, realizabilă progresiv, trebuia să constituie o transformare revoluționară a serviciului militar, un pas de mare însemnătate spre armata națională.

După cum reformele mavrocordățești creaseră în societatea românească din principatele extracarpatice germenii armatei moderne, tot așa ele au realizat sursele latente de finanțare a ei prin sistemul de impozite. Principele reformator Constantin Mavrocordat făcea deja operă modernă de organizare a oștirii, cuprinzînd în limitele scutirilor fiscale — ce făceau parte din noul său sistem — unele trupe teritoriale, îndeosebi cele de pază a frontierelor (asemănătoare celor grănicerești din Transilvania, acestea din urmă deosebite prin organizarea lor regimentară). Pentru că acestea, încadrate corespunzător, au fost ulterior încorporate structurii militare moderne românești din secolul al XIX-lea.

Om al vremii sale, însuflețit de dorința cunoașterii și, prin aceasta, bine informat asupra împrejurărilor politice externe, Constantin Mavrocordat nu ignora desigur prefacerile moderne ale organizării militare europene. În biblioteca sa, alături de lucrările de politică și drept internațional — ale lui Samuel de Pufendorf, Hügo Grotius etc. — se aflau și lucrări de tactică militară, între care *Prattica de Reggimenti in terra ferma* a lui Gaspare Morari, apărută la Padova în 1708 [156]. Din aceste lecturi, îmbinate cu statornica și tradiționala sa orientare politică externă, a provenit concepția de organizare militară pentru război, aplicată, de pildă, în toamna anului 1739. Atunci, la începutul lui octom-

[155] *Documente turcești*, vol. I, p. 210.

[156] N. Iorga, *Pilda bunilor domni din trecut față de școala românească*, în AARMSI, s. II, t. XXXVII, (1914—1915), p. 113, 116—120.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

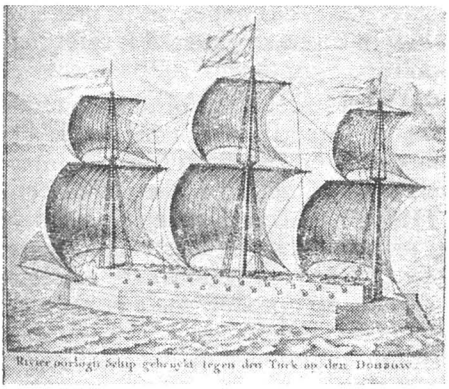

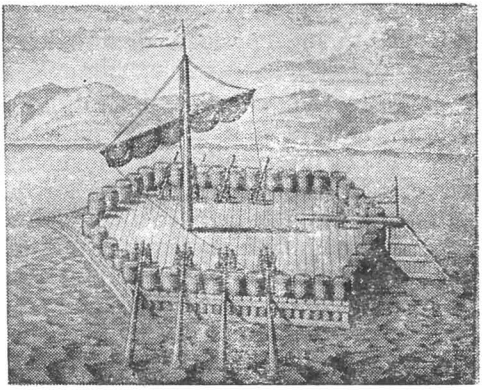

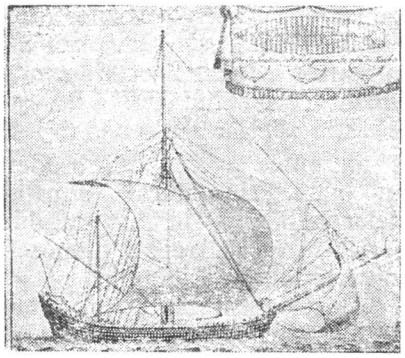

Tipuri de nave construite în şantierele româneşti de la Dunărea de Jos — după *Aelonde en Herdendaegsche Scheeps Bonn en Bestier*, Amsterdam, 1671

brie, sub ameninţarea atacului trupelor neregulate trimise de feldmareşalul Münnich asupra Bucureştilor, s-a hotărît înarmarea generală a populaţiei bucureştene. Boieri de toate treptele, negustori, alte pături din popor, înarmaţi fiecare cu diverse categorii de armament, urmau să se instruiască sub conducerea seimenilor şi a căpitanilor[157]. Această oştire, „de un caracter aşa de nou"[158], nu era altceva decît o *miliţie urbană* recrutată pe baza principiului obligativităţii patriotice a serviciului militar, din toate categoriile de contribuabili ai statului, instruită şi finanţată de domnie. În fruntea sa se afla principele, care inspecta efectiv, cu „statul său major", posturile de pază atribuite diferitelor corpuri de trupă, animate acum de un nou spirit: „şi boierii înşii, cît şi fii lor, îndeplineau cu bucurie şi multă grăbire poruncile: luptau doar pentru domnul lor şi pentru a lor patrie"[159]. Noii forţe armate nu îi lipseau decît organizarea regimentară pentru a fi comparabilă, păstrînd proporţiile, corpurilor de trupe moderne occidentale din secolul al XVIII-lea.

Cu acelaşi prilej, al războiului din 1736—1739, se organiza în Ţara Românească Muntenia o flotilă de mici nave înarmate (şeici), iniţiativă ce se încadra

[157] Expunerea, bazată pe izvorul primar, *Efemeridele dacice* ale lui Constantin Daponte, la Alexandru A. Vasilescu, *Oltenia sub austrieci. 1716—1739*, I, Bucureşti, 1929, p. 209—210; cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 113—115.

[158] N. Iorga, *op. cit.*, p. 114.

[159] Constantin Dapontès, *Ephémérides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739)*, ed. Emile Legrand, vol. II, Paris, 1881, p. 373; N. Iorga, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

spiritului reformator în domeniul militar. Șeicile, parțial puntate, aveau cîte 20 de lopătași, 20 de ostași, un căpitan, un cîrmaci, cîțiva tunari. Ca uniformă, lopătașii sau vîslașii purtau „minteanuri roșii cu șiret". Costul total al armării unei șeici, inclusiv soldele căpitanului, cîrmaciului, lopătașilor, ostașilor, tunarilor se ridica la peste 2 700 taleri. Șantierul de construcție și portul de bază al micii flotile era Giurgiul[160]. Așadar, în împrejurările politico-militare caracteristice mijlocului secolului al XVIII-lea, principele Constantin Mavrocordat încerca și în acest domeniu să facă operă de reformă, înzestrînd țara cu un prim nucleu de flotilă militară dunăreană.

O similară și rapidă adaptare românească la cadrul modern relevă și organizarea militară creată în Muntenia în toamna anului 1769 — după reușita insurecției antiotomane —, întemeiată pe conscripția județeană și constituirea în Capitală a unităților combatante pe frontul dunărean[161].

După mențiunile statistice-geografice ale părintelui Hugas Ingigian, către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, fiecare dintre principatele române extracarpatice — Moldova și Muntenia — dispunea la vreme de pace de circa 6 000 de militari[162], aceștia fiind mai ales cadrele necesare punerii relativ rapide pe picior de război a unei forțe sporite.

Se poate conchide că schimbările intervenite în organismul militar românesc în perioada analizată au creat, totodată, premisele noii structuri ostășești, moderne. În etapa de tranziție de la vechea structură finală medievală la cea modernă au coexistat elementele vechi și cele noi. Dificila și îndelungata maturizare a celor din urmă a fost cauzată de împrejurările internaționale defavorabile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Componentă esențială a programului mișcării naționale românești din secolul al XVIII-lea, modernizarea treptată a organismului militar, instrumentul de forță menit să asigure izbînda idealurilor de unitate și neatîrnare, a fost un proces care s-a inițiat în acest interval.

[160] „Însemnare pentru cîtă cheltuială cuprinde la o șaică. Ce au venit ferman, însă să se facă la Giurgiov cum arată anume. Fevruarie, 25 zile, anul 7246", la Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 477.

[161] *Istoria Țării Românești dă la lét 1769*, în *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, ed. Dan Simonescu, București, 1967, p. 135—136; pentru rolul noii oștiri, vezi Mihail Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 178—179, cu precizarea că Mihail Cantacuzino generalizează denumirea de „voluntari" și pentru ostașii proveniți din recrutarea județeană făcută sub conducerea ispravnicilor.

[162] *Mărturii armenești despre români. Valahia și Moldova. Eialetele guvernate de principi străini, de părintele Hugas Ingigian (1758—1843)*, ed. H. Dj. Siruni, București, 1929.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

COORDONATE ALE LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE ŞI INTEGRITATE STATALĂ (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea PÎNĂ ÎN ULTIMUL SFERT AL CELUI DE-AL XVIII-lea)

CONJUNCTURA POLITICO-MILITARĂ INTERNAŢIONALĂ

În acest interval de mai mult de un secol viaţa internaţională a cunoscut o desfăşurare dinamică, liniile ei de forţă evidenţiindu-se cu claritate retrospectivei istorice. Mai ales în ceea ce priveşte centrul, estul şi sud-estul Europei — spaţii de interes nemijlocit pentru statalitatea românească — conţinutul principal al relaţiilor internaţionale a fost definit de competiţia acerbă a marilor puteri pentru acapararea de sfere de influenţă şi dominaţie ori pentru anexarea de noi teritorii.

Analiza istorică scoate în relief mai multe trăsături caracteristice ale ansamblului situaţiei internaţionale. Astfel, înainte de toate, este vizibilă tendinţa marilor imperii concurente în centrul şi estul Europei de a-şi extinde sfera de influenţă şi dominaţie, orientare concretizată în numeroase războaie cu caracter imperialist, de anexiune teritorială. Politica expansionistă a marilor puteri s-a desfăşurat nesocotind drepturile şi interesele popoarelor din zonele de concurenţă, fiecare dintre ele cu organizare statală proprie, cu o cultură şi civilizaţie distincte. Cotropirea lor a însemnat, în fond, anihilarea dreptului imprescriptibil al acestor popoare de a-şi urma propriile linii de evoluţie, de a-şi decide ele însele destinul istoric. În pofida faptului că deseori aceste războaie erau — şi mai sînt uneori — prezentate ca ţintind să „elibereze" de sub dominaţia păgînă a Porţii popoarele creştine, ele nu erau altceva decît acţiuni de cucerire şi extindere prin forţă a propriei dominaţii. O altfel de interpretare este în contradicţie cu realitatea faptelor istorice, cu însăşi adevărul ştiinţific. Aşa cum arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „se fac frecvente încercări de a prezenta istoria dominaţiei imperialiste, colonialiste, politica de asuprire şi jefuire a altor popoare, promovată timp de secole, drept manifestări progresiste, care au venit în sprijinul dezvoltării popoarelor asuprite. Dezmembrarea unor state, divizarea arbitrară a unor popoare sînt prezentate, de asemenea, drept expresii ale unor necesităţi istorice, iar rezultatele unor asemenea situaţii artificial create sînt teoretizate şi interpretate ca un proces firesc de formare a unor naţiuni distincte" [1].

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 379—380.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Politica expansionistă a marilor puteri în aceste zone ale Europei în intervalul de referinţă a vizat instituirea controlului asupra unor poziţii geografice cheie în măsură să fie un sprijin substanţial în promovarea unei politici de supremaţie la nivel european. Astfel, se constată o competiţie puternică pentru obţinerea controlului Dunării sau Mării Negre, Strîmtorilor sau Peninsulei Balcanice. Competiţie care a presupus efortul unor mari puteri de a-şi institui dominaţia în aceste zone, substituindu-se Imperiului otoman, precum şi străduania acestuia din urmă de a contracara o asemenea evoluţie.

De altfel, conflictele marilor puteri în centrul şi sud-estul Europei au o însemnătate care o depăşeşte pe aceea strict zonală, răsfrîngîndu-se în ansamblul relaţiilor internaţionale pe plan continental şi mondial. În această privinţă, este evident că ascensiunii Imperiului habsburgic în sud-estul continentului, în intervalul cronologic analizat, i se opunea o comunitate de interese a două mari puteri fără contiguitate teritorială: Franţa şi Imperiul otoman.

Este de remarcat, totodată, ca o trăsătură de prim ordin a evoluţiei situaţiei internaţionale, ascensiunea Rusiei ca mare putere expansionistă în această zonă, începută prin ocuparea Azovului (1695) şi continuată cu rapiditate prin cucerirea ţinuturilor caucaziene (1722—1723), angajînd direct competiţia cu Poarta pentru stăpînirea Mării Negre şi a teritoriilor adiacente acesteia (războaiele desfăşurate în 1711, 1736—1739, 1768—1774).

Acerba înfruntare de interese expansioniste a dus la dispariţia de pe harta politică a Europei a unor state vechi, aceasta constituind o altă trăsătură caracteristică a situaţiei internaţionale în intervalul dat. Astfel, în anii 1772—1795 a dispărut — prin anexiuni succesive operate de marile puteri vecine — regatul Poloniei, el însuşi în perioada anterioară protagonist al politicii de expansiune teritorială spre gurile Dunării şi Marea Neagră. De asemenea, marele ducat al Curlandei a fost anexat de Rusia (1741), lucru similar situaţiei intervenite în cazul principatelor georgiene în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Hanatul Crimeii a dispărut ca entitate statală distinctă în 1774, cînd i s-a proclamat o „independenţă" iluzorie, urmată în 1783 de anexarea de către Rusia şi transformarea sa în gubernia Taurida.

Ca o trăsătură distinctă a evoluţiei situaţiei internaţionale, în această perioadă se evidenţiază faptul că statalitatea românească a constituit „obiect" şi nu „subiect" al politicii expansioniste promovate de marile puteri. Situate la intersecţia intereselor expansioniste ale marilor puteri, decisive din punct de vedere politico-strategic pentru dominaţia Dunării de Jos şi a bazinului occidental al Mării Negre, ţările române au devenit ţinta politicii de cucerire şi anexiune promovată fie de Imperiul habsburgic, fie de cel otoman sau ţarist. Spaţiul românesc — rîvnit de aceste imperii competitoare — a fost în repetate rînduri supus agresiunilor străine, pe cuprinsul lui s-au desfăşurat numeroase războaie între marile puteri în această perioadă, ceea ce a avut consecinţe devastatoare asupra progresului societăţii româneşti în ansamblu.

A fost nevoie ca poporul român să utilizeze o imensă cantitate de energie politică şi ostăşească pentru a contracara planurile de dominaţie şi cucerire ale marilor puteri străine, pentru a salvgarda propria sa fiinţă politică. Din acest punct de vedere intervalul istoric cuprins între 1660 şi sfîrşitul secolului al XVIII-lea se înscrie în istoria naţională ca epoca unor aprige bătălii purtate împotriva unuia sau altuia dintre imperiile vecine, a unui intens efort diplomatic destinat să evite „strivirea" ţărilor române de către coloşii militari

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

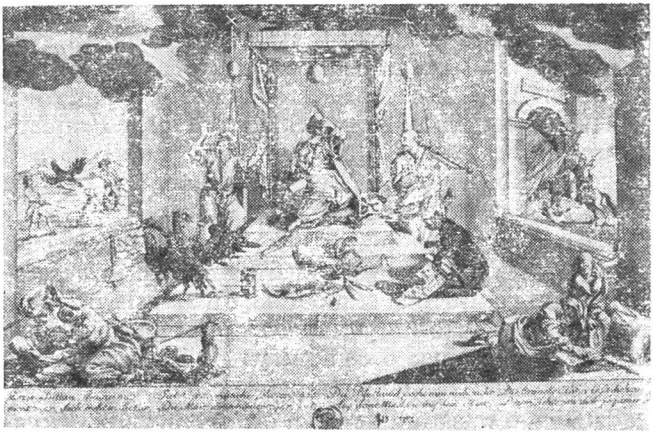

Gravură alegorică reprezentînd Poarta otomană atacată de Imperiul rus și cel austriac (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

de la frontiere și, deopotrivă, a unei remarcabile acțiuni de modelare a programului politico-militar al realizării Unirii și Independenței.

Analiza evoluției de ansamblu a politicii de cucerire a fiecăreia din marile puteri aflate în competiție pentru stăpînirea spațiului românesc dezvăluie alte coordonate ale desfășurării situației internaționale. Concomitent, acest lucru dă putința unei înțelegeri aprofundate a noii strategii românești pentru apărarea ființei statale, integrității teritoriale și libertății.

Imperiul otoman a revenit în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în avanscena politicii militare internaționale prin reluarea expansiunii spre Europa centrală și în bazinul superior, nordic, al Nistrului, atingînd maxima extindere teritorială prin cotropirea ținutului românesc al Crișanei — transformat în pașalîcul de Oradea (1660) — și cucerirea Cameniței (1672). Apogeul imperialismului otoman, renăscut sub familia marilor viziri Köprülü — asediul Vienei (1683) —, a fost marcat însă de o covîrșitoare înfrîngere militară, punct de început al unei rapide decăderi.

Refluxul puterii otomane determinat de înfrîngerile din războiul cu Liga creștină (1684—1699) și din cel cu Imperiul habsburgic (1716—1718), în urma căruia controlul asupra întregului curs al Dunării Mijlocii a fost pierdut, iar Poarta nevoită să cedeze pozițiile din Europa centrală, a fost parțial compensat de restabilirea dominației ei asupra sudului Peninsulei Balcanice (1715) și a Mării Negre (1711). Anexarea cetății și ținutului Hotinului (1713), răpite Țării Românești Moldova — în disprețul oricărui drept internațional și al vechilor înțelegeri între aceasta și Poartă — a fost o ultimă încercare otomană de conservare a poziției strategice într-o zonă nevralgică de convergență a planurilor de expansiune ruse și habsburgice.

Dacă în războiul ruso-austro-otoman din anii 1736—1739 Imperiul otoman a mai reușit să-și conserve vechile poziții, chiar să reia cetatea Belgradului și o parte a Serbiei de la austrieci, după noua confruntare cu Imperiul rus (1768—1774) Poarta a trebuit să împartă dominația Mării Negre cu acesta, încetînd statutul Pontului de „lac turcesc".

Spectaculoasă în anii 1684—1699 și 1716—1718, expansiunea habsburgică a atins punctul maxim prin cucerirea Belgradului și a ținutului înconjurător, deschizînd perspectiva stăpînirii întregii părți vestice a Peninsulei Balca-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

„Prăjitura regilor" — gravură alegorică reprezentînd protagoniştii împărţirii Poloniei din 1772: Ecaterina a II-a, Frederic al II-lea şi Iosif al II-lea; în planul secund regele polon Stanislav Poniatowski încercînd să-şi salveze coroana (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

nice. Fostul paşalîc de Buda a fost integrat Imperiului habsburgic, regimul austriac fiind instaurat în Transilvania, Banat şi Oltenia.

Înfrîngerile suferite de imperiali în noul conflict cu Poarta (1737—1739) au determinat însă o zăgăzuire a expansiunii austriece, Oltenia fiind reunită cu Ţara Românească Muntenia, iar Belgradul şi nordul Serbiei reanexate Imperiului otoman.

În legătură cu participarea habsburgică la prima împărţire a Poloniei, folosind cu abilitate presiunea militară şi diplomaţia, fără a ezita să cumpere factorii de decizie, cabinetul de la Viena a anexat partea de nord-vest a Ţării Româneşti Moldova — „Bucovina" (1775), vizînd, în perspectivă, poziţia strategică de prim rang a Hotinului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Regatul Poloniei, care în vremea asediului Vienei și a războiului Ligii creștine jucase încă un rol de mare putere în Europa centrală și răsăriteană, și-a epuizat forța militară într-o supremă încercare de expansiune spre Dunărea de Jos și Marea Neagră, urmărind să anexeze Țara Românească Moldova. Amestecul suedez și apoi rus în Polonia au împins acest stat pe un plan secundar, el devenind, în a doua jumătate a secolului, obiectul planurilor de partaj ale marilor puteri vecine.

Locul Poloniei la frontiera nord-estică a spațiului românesc avea să-l ia, la capătul unei tenace expansiuni de aproape un secol, Imperiul țarist. Obiectivele acestei expansiuni au vizat în sud-estul Europei controlul Mării Negre și a Dunării de Jos, în perspectivă a Strîmtorilor și Mediteranei Orientale, amenințînd direct spațiul românesc, situat pe principala direcție de acțiune militară rusă.

Cu rezultate modeste și chiar insuccese în primele confruntări cu Imperiul otoman (1695—1701, 1711, 1736—1739), expansiunea rusă va căpăta un ritm alert în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, anexarea stepelor nord-pontice și a hanatului tătăresc al Crimeii fiind rezultatul războiului victorios cu Poarta din anii 1768—1774. Este de remarcat faptul că strategia rusă, impunîndu-și controlul asupra Poloniei după sfîrșitul războiului nordic din anii 1700—1721, a conceput de regulă planurile sale de campanie prevăzînd deplasarea rapidă a unor armate spre Dunărea de Jos, încălcînd suveranitatea statală românească și transformînd ținuturile carpato-dunăreano-pontice în teatrul principal de acțiuni militare, de confruntare cu trupele otomane.

NOUA STRATEGIE ROMÂNEASCĂ A INDEPENDENȚEI

În acest context politic și militar deosebit de grav s-a conturat noua strategie românească a independenței*. Opțiunea românească a fost statornic aceea a salvgardării intereselor fundamentale ale societății proprii în ansamblul intereselor contradictorii ale marilor puteri. Nu a fost vorba nicidecum de o abandonare în mîinile puterilor creștine pentru a scutura suzeranitatea otomană, ci de o analiză atentă a raporturilor de forțe, a acțiunilor și consecințelor acestora: „de laudă este — spunea Miron Costin — hie la care domnii să hie spre partea creștinească, că această țară căci trăiește așea în statul său pănă acum, pentru țări creștine stă pănă astădzi în rîndurile sale, însă cu înțelepciune, nu fără socoteală și fără temeiu, în loc de folosul țării să-i aducă perire" [2].

Marele efort românesc, pe direcția tradiției politice a faptei lui Mihai Viteazul, vizînd realizarea unui nou statut juridic internațional al principatelor prin forța armelor proprii în anii 1657—1662 a demonstrat că sprijinul extern al unei astfel de întreprinderi, dacă ar fi fost obținut, nu putea fi decît interesat. Între forțele armate puternice ale marilor puteri vecine — o dată cu rapida sesizare a caracterului anexionist al războaielor de „eliberare" purtate de Imperiul habsburgic, de regatul Poloniei și de Rusia — politica și acțiunea militară românească au fost îndreptate spre apărarea continuității statale, împotriva angajării potențialului militar al principatelor în cauze străine sau periculoase

* La elaborarea subcapitolului a colaborat cu informații dr. Andrei Pippidi.

[2] Costin, *Letopisețul*, p. 37—67.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

intereselor proprii. În situații politico-militare deosebit de complexe, dovedind o acută percepere a raportului internațional de forțe în Europa de sud-est și în răsăritul continentului, descifrînd obiectivele imediate și de perspectivă ale marilor puteri vecine, factorii de decizie politico-militară români au acționat cu o deosebită pricepere, în plan strategic și tactic, pentru a contrabalansa agresivitatea și expansionismul imperiilor vremii, opunîndu-le unul altuia, militînd pentru îndepărtarea confruntărilor de pe pămîntul românesc. Această politică a ținut seama totdeauna de realități, de efectivele beligeranților și proporționalitatea acestora cu scopurile afișate sau urmărite.

Reluarea expansiunii otomane spre centrul și estul Europei în anii 1662 și 1683 a fost considerată de factorii diriguitori ai politicii românești drept periculoasă pentru principate și ca atare subminată. Astfel, în vara anului 1664, în urma unei înțelegeri prealabile între Grigore Ghica și comandamentul habsburgic, corpurile expediționare moldo-muntene s-au desprins din dispozitivul otoman de asediu al cetății Levenz (Leva, în cronicile noastre), contribuind astfel la victoria creștină (19 iulie 1664) [3] și pe plan mai larg la zdrobirea ofensivei forțelor Porții, conduse chiar de marele vizir Ahmed Köprülü în faimoasa bătălie de la Sankt-Gotthardt (1 august 1664). Expansiunea otomană în Podolia, soldată cu cucerirea cetății Camenița (30 august 1672), a fost privită cu aceeași suspiciune de cercurile politice românești. Chestionat de Ahmed Köprülü despre bucuria pe care extinderea hotarelor împărăției otomane ar fi provocat-o românilor, marele vornic al Moldovei, Miron Costin, răspundea: „sîntem noi moldovenii bucuroși să să lățască în toate părțile cît de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să să lățască" [4]. În fața acestei din urmă perspective, foarte clar conturate, reacția românească nu a întîrziat. Domnul Țării Românești Moldova, Ștefan Petriceicu, și consilierii săi, între care însuși Miron Costin, s-au grăbit să ceară, chiar în iarna 1672/1673, regelui Poloniei, Mihail Wisnowiecki, strănepotul lui Ieremia Movilă, cooperarea într-o acțiune antiotomană de-a lungul Prutului și către Dunăre. După eliminarea garnizoanelor dușmane din Tighina, Cetatea Albă și Ismail ar fi urmat marșul spre Constantinopol, sîrbii fiind și ei gata de răscoală [5].

Domnul țării românești vecine, Grigore Ghica, încă înainte de înapoierea la București (decembrie), și anume din septembrie, cînd se afla cu trupele sale în regiunea Liovului, adresase hatmanului Ioan Sobieski propunerea de alianță cu țările române în vederea viitoarei ofensive comune antiotomane [6]. În vremea aceasta, din partea celuilalt domn român, o activitate diplomatică intensă căuta să mobilizeze o largă alianță împotriva Imperiului otoman. Din Iași, la 31 martie 1673, Ștefan Petriceicu arăta și dogelui Genovei numele cetăților pe care forțele românești își propuneau să le atace: Silistra, Brăila, Ismail, Chilia, Cetatea Albă, Tighina [7], pentru a lichida bazele otomane de la Dunărea de Jos și de pe Nistru. La Varșovia, nunțiul pontifical Francesco Buonvisi, încurajînd pregătirea ofensivei lui Sobieski, susținea, încă din februarie, că „transilvanii,

[3] Iorga, *Studii și documente*, vol. IX, p. 138—140; Gheorghe Șincai, *Opere*, vol. III, p. 130—132; C. D. Karadja, *Steagul românesc al lui Istrate Dabija voevod*, în AARMSI, s. III, t. XIX, (1937), p. 83—87.

[4] Neculce, *Letopisețul*, p. 221.

[5] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 231.

[6] *Arhiva istorică a României*, tom. II, p. 22—24; Popescu, *Istoriile*, p. 152.

[7] „Columna lui Traian", III, 1883, p. 477—479.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

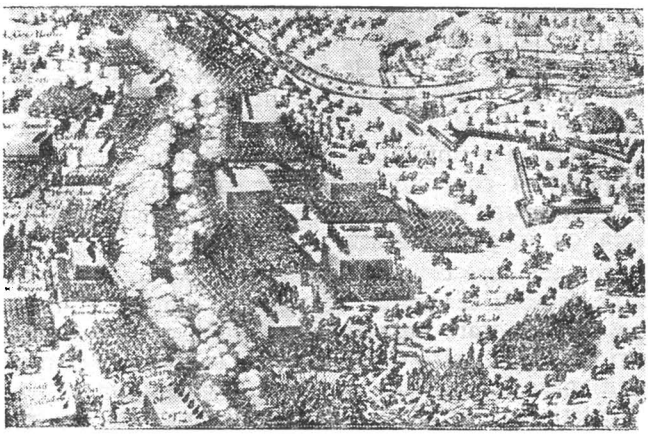

a

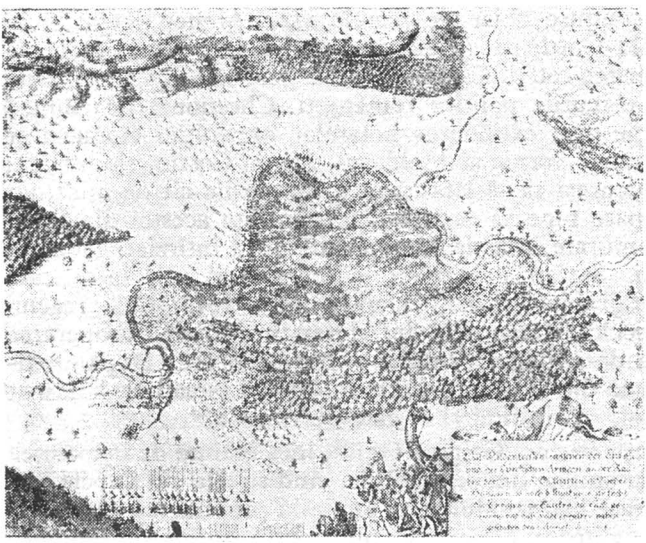

b

Bătăliile de la Leva (a) și St. Gothard (b) — după gravuri de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

moldovenii, muntenii și cazacii, văzîndu-se înrobiți cu desăvîrșire prin dobîndirea Podoliei, care-i strînge în cleşte între puterile turcului, vor scutura poate jugul" [8], ceea ce dezvăluia o nouă concentrare de forțe a celor trei țări române, confirmată de corespondența permanentă între principii Grigore Ghica, Mihai Apafi și Ștefan Petriceicu.

În aprilie 1673 se cunoștea intenția lui Ștefan Petriceicu de a-și uni forțele cu ale Poloniei [9]. Trimisul domnului Țării Românești Moldova, purtătorul unor scrisori, datate 28 martie, către rege și Sobieski, era Petru Parčević, arhiepiscop titular de Marcianopolis, urmat, după o lună, de un boier al lui Grigore Ghica, slugerul Diicul Rudeanul, amîndoi oferind sprijinul țărilor

[8] Francesco Buonvisi, *Nunziatura a Varsovia*, I *(1673—1674)*, Roma, 1965, p. 124, 155, 186.

[9] *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 269.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

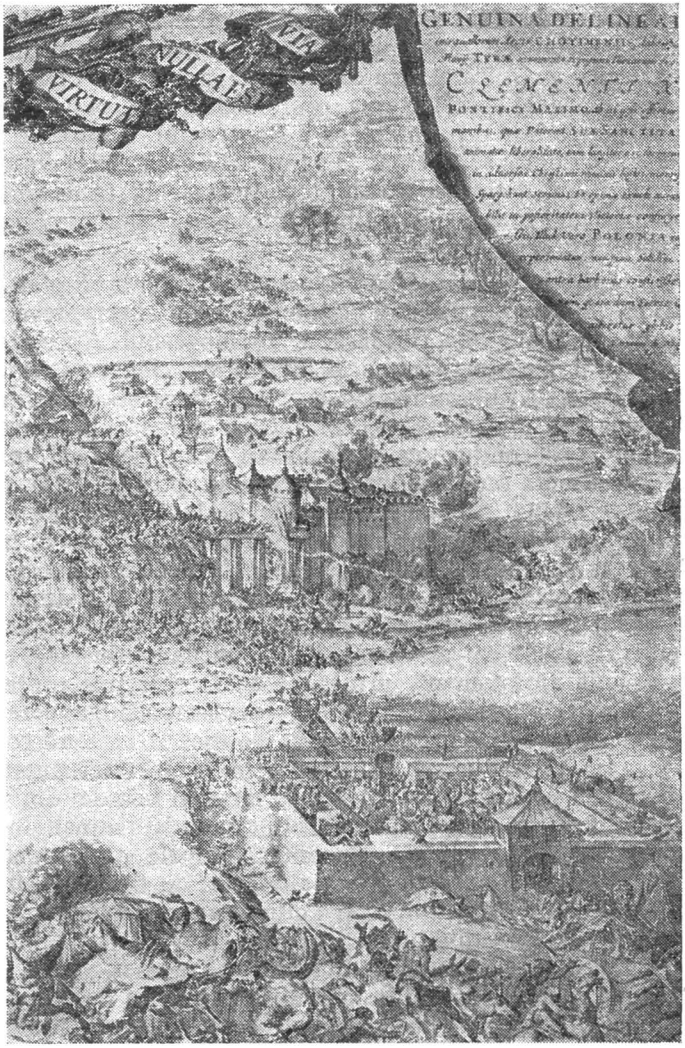

Bătălia de la Hotin din 11 noiembrie 1673 — gravură de R. de Hooghe (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

române în schimbul intervenției unui corp expediționar de 8 000 de soldați[10]. Un alt sol, împuternicit de amîndoi domnii români, aflați acum la Hotin, a avut o întrevedere cu Sobieski la începutul lunii august, înainte de plecarea acestuia din Varșovia. Totodată, Parčević se prezentase la Viena, la Curtea imperială, solicitînd ajutor și oferind contribuția militară a românilor (15 000 de ostași din Moldova și 30 000 din Muntenia)[11].

[10] *Ibidem*, p. 269—271; Francesco Buonvisi, *op. cit.*, p. 209—210, 233; I. Hudiță, *Recueil de documents concernant l'histoire des pays roumains tirés des archives de France*, Jassy, 1929, p. 183, 185; V. Lascu, *Documente inedite privitoare la situația țărilor române la sfîrșitul secolului XVII*, în AIIAC, XII (1969), p. 244.

[11] *Hurmuzaki*, vol. IX/2, p. 273; F. Buonvisi, *op. cit.*, p. 256, 318.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Spre deosebire de tratativele precedente, cele din septembrie-octombrie 1673 cuprindeau un plan de campanie comun, precum și condițiile puse de Petriceicu și Ghica pentru colaborarea cu polonii. Planul avea în vedere declanșarea ofensivei spre Ucraina, ocolind deci teritoriul Țării Românești Moldova, și ocuparea într-o primă etapă a Bugeacului. Condițiile prevăzute în memoriul celor doi domni se refereau la garantarea organizării de stat românești, păstrarea privilegiilor deținute de slujitori (principala forță militară a principatelor), neamestecul Poloniei în politica internă a țărilor române, stabilirea doar a unei alianțe militare [12].

La 24 octombrie, aflîndu-se la Suceava, Ștefan Petriceicu îi scria lui Mihai Apafi: „hatmanul Sobieski mi-a dat cîteva mii de ostași" (este vorba de avangarda condusă de moldoveanul Apostol Durac — *n.n.*), „rușii cu cazacii merg în Crimeea, polonii se vor ciocni cu turcii în ziua de 27 octombrie. Dacă dă Dumnezeu ca să învingă creștinii, atunci toți se vor ridica, chiar și aceia din Turcia, și ei vor începe să-i taie pe turci" [13]. Pe cînd trupele polone, sub conducerea hatmanului Ioan Sobieski, nu depășeau 40 000 de ostași, armata otomană care aștepta în pozițiile din fața Hotinului atingea cifra de 60 000 de oameni. Bătălia de la 11 noiembrie 1673 de la Hotin s-a soldat, grație cooperării polono-române, cu o decisivă înfrîngere a otomanilor. Moartea regelui Poloniei și competiția pentru succesiunea la tron au determinat transformarea războiului de mișcare într-unul de poziție și uzură. Nunțiul Buonvisi aflase că polonii, prin indisciplina lor, „și-au făcut numele mai urît decît cel al turcilor". Insuficiența forțelor angajate de Polonia în campania antiotomană, urmărirea unor obiective proprii, acțiune evidentă și prin garnizonarea cetăților moldovene, s-au adăugat comportamentului trupelor polone, provocînd fireasca reacție politică și militară românească.

În aceeași iarnă 1673/1674, în urma unei puternice acțiuni otomane, la care au participat cca 20 000 de tătari ai hoardei din Crimeea și oastea Moldovei, formată din slujitori, sub comanda hatmanului Alexandru Buhuș și a serdarului Constantin Cantemir, trupele de ocupație polone din cetatea Neamțului și din Iași au fost alungate; au fost cîștigate luptele de la Movila Răbîia (Gura Bohotinului) și Podișoare; în Capitală a fost instalat Dumitrașcu Cantacuzino, asediindu-se Suceava.

Pierzîndu-și nădejdea în sprijinul Poloniei, Ștefan Petriceicu și Constantin Șerban, domnii români în exil, au trimis, încă de la începutul anului 1674, pe călugărul athonit Theodor cu o solie la țarul Rusiei, Alexei Mihailovici, urmată de cea a boierilor munteni, reprezentați de Radu logofătul și Pătrașcu căpitanul, pentru a solicita în sprijin 10 000 de oșteni [14].

Conflictul otoman cu Polonia și apoi cu Rusia a continuat, Poarta preconizînd crearea pe malul vestic al Niprului inferior a unui stat vasal, cu capitala la Cighirin (Cehrin), în scopul de a acoperi frontiera nord-estică a Imperiului otoman. În aceste confruntări militare au fost angajate de partea Porții și

[12] *Arhiva istorică a României*, tom. II, p. 26—27; I. Hudiță, *op. cit.*, p. 195—196; Eugen Stănescu, *Din istoria ideilor politice în evul mediu românesc*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 315—316.

[13] Veress, *Documente*, vol. XI, p. 144; 149; Iorga, *Studii și documente*, vol. XX, p. 180—184; *Istoriceskie sviazi, narodov SSSR s Rumânii*, vol. 2, Moskva, București, 1968, p. 346.

[14] *Istoriceskie sviazi...*, vol. 3, 1970, p. 9—12, 19—22, 25—28, 30—31; Th. Holban, *Două acte despre lupta de la Hotin din 1673*, în RI, XXIV (1938), p. 144—147; Tr. Ionescu-Nișcov, *Memoriul boierilor munteni către țarul Rusiei*, în RA, nr. 2/1960, p. 224.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

efective românești — de la 4 000 la 10 000 de ostași din fiecare principat extracarpatic [15] — care au contribuit la amenajarea unor aliniamente succesive de apărare și fortificații pe fluviile nord-pontice, capabile să oprească incursiunile devastatoare ale cazacilor, lansate dinspre aceste regiuni asupra Moldovei și Dobrogei, un flagel al celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea și pînă la mijlocul celui de-al XVII-lea.

Pacea între Imperiul otoman și adversari a fost restabilită în 1673. Pentru rolul său în tratativele cu Rusia, ca și pentru priceperea sa administrativă, domnul Țării Românești Moldova, Gheorghe Duca, a fost învestit de Poartă cu titlul de hatman, cîrmuitor al statului căzăcesc dintre Bug și Nipru. Titulatura a fost păstrată și de urmașul său în domnie, Dumitrașco Cantacuzino.

Aceeași atentă politică de salvgardare a entității statale și libertăților românești se constată și în conjunctura internațională a anilor următori. Suprema încercare finală otomană de cucerire a Vienei (1683), a cărei reușită ar fi însemnat nu numai „lățirea" împărăției sultanilor, ci și probabila hegemonie a acesteia în întreaga Europă centrală și răsăriteană, a fost subminată militar de principii țărilor române și în primul rînd de Șerban Cantacuzino.

Brutalitatea ocupației militare habsburgice în ținuturile „eliberate" de sub otomani și ceea ce cronicarul transilvănean contemporan Mihály Cserei numea cu îndreptățire „jugul de fier" austriac impus Țării Românești Transilvania, după cel „de lemn" al Porții, au dat factorilor de decizie politică români imaginea concretă a obiectivelor imperialilor. Evaluînd cu precizie raportul de forțe, curțile de la București și Iași, Cantacuzinii, Constantin Brâncoveanu, Ruseteștii, Constantin Cantemir s-au opus militar presiunii habsburgice de a „face Dunărea hotar". După cum remarca logofătul Radu Greceanu, biograful oficial al lui Constantin Brâncoveanu, „în tot chipul domnul muncea și să năvoia ca și pre nemți fără primejdie din țară să-i scoată, și pre turci și pre tătari să-i oprească, să nu intre în țară ca să nu calce ei și doar să o prade și să înrobească" [16]. Paralel, s-au făcut tentative de sprijinire a Transilvaniei împotriva presiunii habsburgice, la 1 iunie 1685 încheindu-se tratatul de „alianță perpetuă" între curțile de la București și Făgăraș.

Îmbinarea dintre negocieri și acțiunea militară se vădește în politica lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Constantin Cantemir în anii 1685—1690. Se urmărea tratarea cu Viena de pe poziții avantajoase, mizîndu-se atît pe amenințarea ce încă o mai constituia Imperiul otoman, cît și pe dificultățile militare ale Imperiului habsburgic.

La 15 februarie 1690 domnul Țării Românești Moldova, Constantin Cantemir, a încheiat la Sibiu un tratat cu Imperiul habsburgic, prevăzîndu-se cooperarea antiotomană atunci cînd trupele imperiale ar fi atins nodul strategic al confluenței Siretului cu Dunărea, tratat menit să asigure în același timp țara împotriva pretențiilor polone. Acțiunile ofensive conduse de regele Ioan Sobieski în anii 1685—1691 se împotmoliseră datorită rezistenței românești conduse de Constantin Cantemir, în cooperare cu forțe tătare și otomane. Pe coordonate similare s-a desfășurat acțiunea dirijată de Constantin Brâncoveanu și consilierii săi în vara anului 1690. Prezența militară habsburgică în Transil-

[15] Iorga, *Studii și documente*, vol. IX, p. 173; Idem, *Acte și fragmente*, vol. I, 87—88; Idem, *Istoria armatei românești*, vol. II, p. 361.

[16] Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod (1688—1714)*, ed. Aurora Ilieș, București, 1970, p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

vania, ca și perspectiva unei ocupații ce se întrezărea pentru Țara Românească Muntenia au fost combătute cu armele de români. Victoria de la Zărnești (21 august 1690) a schimbat echilibrul de forțe în spațiul românesc, deschizîndu-se calea restaurării vechiului statut internațional al Țării Românești Transilvania. Același obiectiv l-a avut lupta armată din anii 1700 — 1711 pentru păstrarea suveranității acestui principat.

Principii Constantin și Antioh Cantemir — frescă de la ctitoria lor de la Mira (jud. Vrancea)

Într-un context strategic nou — sub semnul ofensivei ruse spre sud-estul Europei, după victoria asupra suedezilor în războiul nordic și subordonarea Poloniei — în 1711, Dimitrie Cantemir a tratat cu țarul Petru I, cu mult înainte de pătrunderea armatei ruse pe teritoriul Țării Românești Moldova, impunînd condițiile sale privind independența și restabilirea integrității teritoriale a principatului. O diplomație avizată, sprijinită în fond de existența intactă și nu departe de teatrul de acțiuni militare a oastei muntene conduse de Constantin Brâncoveanu, a reușit să limiteze urmările înfrîngerii ruse, păstrînd statutul internațional al Moldovei. Era, totodată, încă un exemplu al interdependenței și unității politice și strategice dintre țările române.

Condițiile favorabile ale desfășurării războiului austro-otoman din anii 1716—1718 au permis declanșarea unei acțiuni militare de emancipare a Țării Românești Muntenia din legăturile cu Imperiul otoman. Cum însă rezultatul general al războiului a fost favorabil Imperiului habsburgic, care a anexat Oltenia, impunînd un regim de ocupație și exploatare economică, domnia de la București a acționat militar cu primul prilej — războiul ruso-austro-otoman din anii 1736—1739 — pentru reunificarea țării (1737—1738). Tot atunci prezența militară imperială din ținuturile Țării Românești Moldova dintre Carpați și Siret era eliminată, fiind conceput planul de restabilire a statutului internațional al Țării Românești Transilvania, prin instalarea unui principe independent, Iosif Rákóczi, fiul lui Francisc Rákóczi al II-lea.

Acțiunea diplomatică și militară românească lua în considerare întregul eșichier de forțe internaționale, antagonismul intereselor austriece și ruse, competiția dintre Anglia și Franța influențînd politica externă a Imperiului otoman, descurajînd Poarta de la noi manifestări agresive, dar sprijinind-o în încercarea de frînare a expansionismului țarist sau habsburgic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În acest context politica românească și-a propus ca obiectiv păstrarea entității statale prin acțiuni diplomatice și militare destinate să contrabalanseze și anihileze forțele copleșitoare ale marilor puteri vecine. Utilizînd cu abilitate spațiul larg de manevră pe care îl lăsau deschis antagonismele dintre acestea, factorii de conducere politică au căutat și găsit cele mai potrivite soluții în măsură să salveze autonomia țărilor române în raport atît cu Imperiul otoman, cît și cu rivalii acestuia, imperiile habsburgic și țarist. Rezultatul acțiunilor politice și militare românești a fost păstrarea autonomiei celor trei țări române pe tot parcursul intervalului de referință. O mențiune specială se cuvine făcută în cazul Țării Românești Transilvania, unde repetatelor încercări habsburgice de anexare li s-a răspuns prin insurecții ale populației principatului sau prin acțiuni militare energice ale țărilor surori. În consecință, Viena a fost nevoită să recunoască autonomia Țării Românești Transilvania, practic o entitate politică distinctă.

Faza acută a „crizei orientale", deschisă de războiul ruso-otoman din 1768—1774, a constituit cadrul unei noi ridicări la luptă, factorul militar și acțiunea diplomatică, prin negocieri și memorii, orientîndu-se într-același sens pentru realizarea unității statale, a independenței sau a neutralității garantate de marile puteri.

Situați la confluența intereselor marilor puteri ale Europei răsăritene, românii și-au conservat și în acest interval ființa statală, jucînd un rol activ în balanța de forțe continentală. Astfel, strategia românească a independenței s-a definit în perioada analizată prin urmărirea cu obstinație — într-un context internațional în continuă schimbare — a obiectivelor supreme ale propriei statalități. Lupta românilor a îmbrăcat acum forme diverse, constatîndu-se o succesiune de alianțe externe, menite să evite preponderența în spațiul românesc a uneia sau alteia din marile puteri expansioniste vecine. Diplomația românească a fost sprijinită activ de forța militară, angajată în confruntări ori de cîte ori a fost în pericol ființa politică sau integritatea teritoriului propriu.

Departe de a fi un interval istoric în care statalitatea românească să fi fost subordonată uneia sau alteia dintre marile puteri vecine ori, mai mult, în care ea să fi fost inexistentă, identificată pînă la dispariție cu acestea — așa cum susțin unii istorici străini „preocupați" de istoria românească —, se constată acum acțiunea ei autonomă, generată de interese tradiționale și urmărind scopuri conforme obiectivelor întregii societăți. Efortul militar românesc aplicat în această etapă în marile confruntări vădește, incontestabil, că factorii de conducere politică au avut permanent în vedere: să evite desființarea ființei politice românești, precum și predominanța unei mari puteri vecine în spațiul carpato-danubiano-pontic; să asigure afirmarea statelor românești ca singurele legitime în vatra străbună; să permită realizarea pe termen lung a obiectivelor fundamentale ale societății: Unirea și Independența.

Oștile române la asediul Vienei (1683). Unul din marile evenimente de istorie militară de la sfîrșitul secolului al XVII-lea în care a fost implicată oștirea română a fost asediul Vienei din 1683. Socotită punct de vîrf al expansiunii otomane spre centrul Europei, această uriașă încleștare a opus forțelor Porții și ale aliaților ei efectivele coaliției habsburgo-polone. În contextul internațional caracterizat de competiția dintre imperiile otoman, habsburgic și Polonia pentru dominarea spațiului românesc, acest eveniment

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

capătă o semnificaţie deosebită. O victorie a Porţii ar fi însemnat instituirea controlului otoman asupra centrului continentului, statalitatea românească, izolată, urmînd astfel a se confrunta cu o unică şi impresionantă forţă militară; o biruinţă a coaliţiei creştine ar fi înlăturat o astfel de eventualitate, dar ar fi creat condiţii favorabile concretizării pretenţiilor de dominaţie asupra spaţiului românesc etalate de marile puteri opuse Porţii.

În funcţie de aceste probabile evoluţii ale situaţiei internaţionale, conducerea românească a acţionat conform unei constante a politicii ei externe, anume că într-un război de coaliţie scopul de căpetenie al unei participări româneşti trebuia să fie apărarea independenţei propriei ţări. Ideea o va exprima limpede în epocă domnul Ţării Româneşti Moldova, Constantin Cantemir. Încercatul oştean al atîtor cîmpuri de bătălie şi diplomatul iscusit spunea că „se află creştin şi după lege şi după inima lui, şi că ar fi de o mie de ori mai bucuros să moară în tabăra creştină decît să trăiască fericit slujindu-l pe turcul asupritor, numai să ştie sau măcar să poată, cu un temei oarecare, pricepe că va putea, cu armele şi legăturile sale, dobîndi libertatea întîi pentru patria sa, şi apoi pentru ceilalţi creştini" [17]. În această lumină trebuie înţeleasă participarea românească la marea bătălie a Vienei.

În mai 1683 o uriaşă armată otomană, cu contingente venite din Mesopotamia şi din Egipt, fusese concentrată la Belgrad, 150 de nave asigurîndu-i aprovizionarea pe Dunăre. La 13 mai sultanul a înmînat marelui vizir steagul profetului, semnul tradiţional al începerii campaniei. Ţinta ei: cucerirea Vienei şi instalarea definitivă a stăpînirii Porţii în Europa centrală.

Forţele militare concentrate de marele vizir la Belgrad erau de cca 100 000 de ostaşi, dintre care diplomaţii imperiali acreditaţi la Poartă socoteau doar 20 000—30 000 ca fiind luptători de valoare [18]. În faţa lor, Casa de Habsburg nu dispunea direct şi imediat decît de 30 000 de soldaţi.

Anvergura campaniei a determinat pe marele vizir să recurgă şi la sprijinul militar al principatelor române, cererea fiind transmisă la Iaşi, Bucureşti şi Alba Iulia încă din primele zile ale primăverii anului 1683. În Ţara Românească Moldova, principele Gheorghe Duca, la a treia sa domnie (noiembrie 1678—decembrie 1683), a ordonat ridicarea oastei ţării cu boieri şi mazili, fiecare însoţit de 10—12 slugi, un steag (căpitan Brahă) de vătafi ai boierilor şi jupîneselor sărace, apoi călărime, lefegii, curteni şi hînsari, tuturor adăugîndu-li-se cîteva pîlcuri de cazaci şi corpul expediţionar al hătmăniei Ucraina. Oastea Ţării Româneşti Muntenia, sub conducerea lui Şerban Cantacuzino (noiembrie 1678—octombrie 1688), cuprindea cîte o mie de dorobanţi şi seimeni, roşii de ţară, nemţi şi boierii cu slujitorii lor [19].

Dacă oştile Moldovei şi Munteniei începuseră a se concentra în martie şi la începutul lui aprilie, în Ţara Românească Transilvania principele Mihai Apafi I (ianuarie 1662—aprilie 1690) a zăbovit ridicarea forţelor militare pînă în vară; la sfîrşitul lui iunie era chemat la oaste şi detaşamentul românesc din Ţara Făgăraşului [20]. Efectivele totale ale corpurilor expediţionare ale celor

[17] Dimitrie Cantemir, *Viaţa lui Constantin Cantemir*, p. 89.

[18] John Stoye, *The Siege of Vienna*, New York, 1965, p. 52.

[19] Neculce, *Letopiseţul*, p. 267—268; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, p. 344; pentru efective vezi şi Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*, p. 147.

[20] Veress, *Documente*, vol. XI, p. 194—197.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Oastea otomană şi a aliaţilor Porţii în drum spre Viena (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

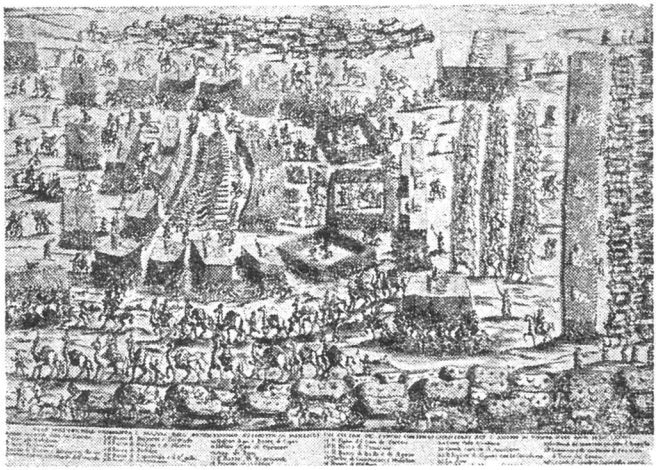

trei principate, după notiţa unei treceri în revistă găsită în tabăra otomană de la Viena, nu au depăşit 13 000 de ostaşi [21].

La 20 aprilie 1683, Gheorghe Duca a pornit cu oastea de la Iaşi către Focşani, făcînd popasuri de cîte 5—6 zile şi mai mult, atît pentru strîngerea de dări, cît şi spre a supraveghea deplasarea forţelor hanului tătăresc al Crimeii (8 000 oameni) pe la Fălciu spre Muntenia — efectuată cu obişnuitele silnicii şi jafuri în ţinuturile de margine ale Moldovei [22].

Însoţind trupele tătare, oastea munteană, sub comanda lui Şerban Cantacuzino, s-a îndreptat spre Buda. În urma sa, prin Muntenia, apoi peste munţi la Sibiu şi de aici pe itinerarul Sebeş—Lugoj—Timişoara—Szarvas—Szolnok, trupele Moldovei au ajuns la Buda [23], unde au făcut joncţiunea cu gruparea condusă de Şerban Cantacuzino.

[21] Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. I, p. 95.

[22] *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir. 1661—1705*, p. 73—74; Neculce, *Letopiseţul*, p. 267.

[23] *Cronica lui Ioan Neculce copiată de Ioasaf Luca, Manuscrisul „Mihail"*, ed. Zamfira Mihail şi Paul Mihail, Bucureşti, 1980, p. 28; *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir. 1661—1705*, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Dacă trupelor transilvane sosite (iulie 1683) împreună cu principele Mihai Apafi nu li s-a cerut de către Înaltul comandament otoman decît asigurarea podului peste Raab (Raba)[24], esențial însă pentru asigurarea liniei de comunicații între armata otomană și bazele din pașalîcul de Buda, corpurile expediționare ale Munteniei și Moldovei au urmat pe marele vizir și forțele acestuia de la Alba Regală la Viena.

La 14 iulie 1683, asediul Vienei a început și el avea să dureze pînă la 12 septembrie, 63 de zile după calculul cronicilor românești contemporane. Cu 25 000 de soldați, înarmînd orășenii, comandantul Vienei, generalul Starhemberg, a rezistat cu înverșunare.

Sectorul de front al trupelor otomane din Muntenia și Moldova s-a aflat în preajma Schönbrünnului, în vreme ce trupele otomane de la flancurile forțelor române erau îndreptate spre bastioanele Löbel și St. Ulrich.

Marele vizir Kara Mustafa și consilierii săi militari au apreciat foarte curînd că luarea Vienei nu se poate face decît printr-o încercuire completă și eficace. În noul dispozitiv (după mijlocul lunii iulie) corpurile expediționare conduse de Șerban Cantacuzino și Gheorghe Duca, împreună cu trupele lui Husein pașa de Damasc, au ocupat poziții în Leopoldstadt[25].

Totodată însă, prin intermediul principelui Șerban Cantacuzino, internunțiul la Poartă, Kunitz, a putut comunica frecvent cu garnizoana Vienei, transmițînd informații militare din tabăra otomană. Doar între 24 iulie și 4 august izolarea Vienei a fost completă, legătura cu exteriorul fiind restabilită de mesageri ai ducelui Carol de Lorena tot prin sectorul corpurilor expediționare românești[26].

În a doua jumătate a lunii august forțele chemate în ajutor de Casa de Habsburg și îndemnate de papalitate — polone sub Ioan Sobieski, franconiano-bavareze, saxone — au început să afluiască spre zona de operații din jurul Vienei.

La 9 septembrie 1683 Kara Mustafa pașa a decis în consiliul de război adoptarea unui nou dispozitiv de luptă pentru a se putea face față armatei de despresurare. În cadrul dispozitivului, apărarea sectorului din insula mare din fața Vienei a fost încredințată unităților românești și trupelor pașei de Saruhan.

Bătălia finală a fost declanșată în dimineața de 12 septembrie 1683. Momentul a fost sugestiv descris de martorul ocular otoman Kazzaz-zade Ahmed aga: „Ghiaurii odată ajunși pe lîngă palanca de pe munte, au umplut dealurile cu pedestrași și călăreți îmbrăcați în armuri cenușii-albastre ca norii unei furtuni: ei s-au întins, pe de o parte, pînă la oștile Țării Românești și Moldovei, de pe malul Dunării și, pe de altă parte, pînă la marginea îndepărtată a oștirii tătare (tătarii se aflau în cadrul grupării de la aripa stîngă a dispozitivului — *n.n.*) după ce au umplut muntele și șesul s-au așezat pentru bătaie în formă de coarne de bou; apoi ca un torent de smoală și catran s-au

[24] Altorjai B. Apor Péter, *Munkái Magyar Történelmi Emlékek. Történelmi Bizottomya*, ed. Gábor Kazinczy, Pest, 1863, p. 122.

[25] Cantacuzino, *Genealogia*, p. 212; Gheorghe Șincai, *op. cit.*, p. 177 (este citat aici din *Codex Ms. Balacianianus*, sub anul 1683, dar pasajul nu există în edițiile critice ale cronicilor Țării Românești).

[26] Cf. John Stoye, *op. cit.*, p. 185–186.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

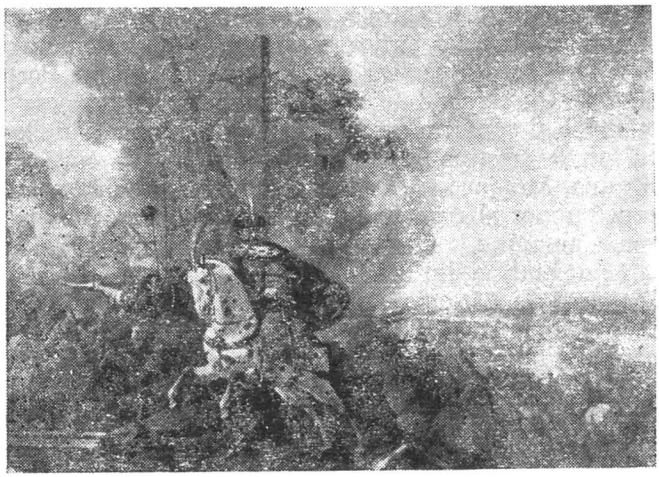

Regele Poloniei Ioan al III-lea Sobieski în momentul declanşării bătăliei pentru despresurarea Vienei (fototeca Muzeului Militar Central)

scurs dinspre munte în vale, acoperind şi pîrjolind tot ce întîlneau în cale; ei aveau intenţia nefastă de a-i încercui pe gazii musulmani" [27].

În pofida caracterului decisiv al bătăliei, pus în faţa problemei combinării continuării asediului şi a respingerii armatei de despresurare, marele vizir nu a folosit, se pare, pentru apărarea liniei de la Nüssdorf decît cca 30 000 de luptători otomani, în afara contingentelor române şi ale hanului Murad Ghirai. Regele Poloniei şi imperialii aliniau acum aproximativ 60 000 de soldaţi şi o puternică artilerie de mare calibru.

În după-amiaza zilei înaintarea armatei de despresurare, care fusese lentă din pricina rezistenţei forţelor otomane, a fost reluată cu mai multă vigoare, antrenînd retragerea aripei drepte a inamicului. Corpurile expediţionare ale Moldovei şi Munteniei au fost antrenate de retragerea generală a trupelor de la flancul drept înainte de a fi intrat în luptă cu cele ale armatei de despresurare[28].

După ce, în noaptea de 12 spre 13 septembrie, Şerban Cantacuzino a continuat să sondeze intenţiile comandamentului austro-polon pentru a coopera la o acţiune decisivă, convingerea sa fiind că succesul nu va putea fi exploatat, a hotărît să se retragă, trupele sale alăturîndu-se corpului de oaste moldovean [29]. Înainte de plecare, domnul român comunicase la Viena că o cruce masivă din lemn de stejar fusese ridicată pe locul unde a fost tabăra românească. Descoperirea crucii într-o pădure din preajma oraşului după despresurare a căpătat o mare valoare simbolică şi emoţională pentru vienezi, creîndu-se imaginea reală a principelui român aflat în tabăra adversă, dar doritor al victoriei forţelor creştine [30].

Faptul era grăitor pentru orientarea politică a factorilor de decizie români: o victorie a Porţii ar fi însemnat preponderenţa pe termen lung a acestei mari

[27] *Cronici turceşti*, vol. II, p. 361 (versiunea lui Silahdar Findiklîl Mehmed aga) şi Guboglu, *Crestomaţie*, p. 883 (versiunea lui Kazzaz-zade Ahmed aga).

[28] *Hurmuzaki*, vol. V/2, p. 166.

[29] *Ibidem*.

[30] Virgil Zaborovschi, *Istoria politicei externe a celor trei principate Ţara Românească, Transilvania, Moldova de la asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Şerban Cantacuzino şi suirea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu (1688)*, Bucureşti, 1925, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

puteri în Europa centrală, încercuirea strategică a spațiului românesc și limitarea posibilităților țărilor noastre de a-și conserva existența de sine stătătoare. Astfel că, în perspectivă istorică, victoria asupra Porții la Viena era favorabilă desfășurării cu sorți de izbîndă a efortului românesc de scuturare a dominației otomane și conform acestei orientări se cuvine înțeleasă „cooperarea" militară cu forțele creștine în războiul de coaliție din 1683. Forțele militare din Transilvania, Moldova și Muntenia au pornit pe rînd spre patrie. De la Pesta corpul expeditionar al principelui Apafi și-a continuat separat drumul spre Transilvania, ajungînd la Deva în ziua de 4 noiembrie 1683 [31]. Gheorghe Duca a pornit la 12 noiembrie din Mitrovița spre Moldova prin Muntenia, urmat din Semlin (Zemun), la 15 noiembrie 1683, de trupele lui Șerban Cantacuzino [32].

Pentru români marea campanie a anului 1683 lua astfel sfîrșit. Ea însemnase însă o profundă dezamăgire pentru factorii de decizie ai politicii românești, care nutreau speranța unei ofensive antiotomane pînă la Constantinopol. Oricum, nici măcar victoria de la 12 septembrie 1683 nu fusese exploatată cum se cuvine, Alexandru Mavrocordat apreciind că 5 000—6 000 de soldați ai alianței imperialo-polone, dacă ar fi executat o urmărire energică, ar fi putut transforma succesul într-un dezastru pentru otomani [33].

Țările române și războiul antiotoman al Ligii sfinte (1684—1699). Rezultatul asediului Vienei, al marii înfrîngeri suferite de armata lui Kara Mustafa, a fost transformarea țărilor române în teatru al acțiunilor militare. Astfel trebuie înțeleasă noua situație politică a Transilvaniei, direct expusă ofensivei habsburgice, a Moldovei, amenințată și ea de o expansiune a Poloniei, și a Munteniei. Aceste state au fost, cu excepția ultimilor ani ai secolului al XVII-lea, pradă ravagiilor războiului. Cu atît mai impresionant apare efortul lor diplomatic și militar de a-și salva autonomia politică și uneori însăși existența.

În aceeași vreme, atît potențialul, cît și organizarea armatelor marilor puteri angajate în lupta contra Imperiului otoman au cunoscut o amplificare și o perfecționare [34] care explică victoriile premergătoare păcii de la Carlowitz și presiunea crescîndă exercitată din toate părțile asupra țărilor române. În etape succesive, mizînd pe divergențele din rîndul clasei conducătoare, alternînd tratativele cu extinderea ocupației militare, forțele imperiale habsburgice au tins să-și instituie dominația asupra principatului Transilvaniei [35].

Mai întîi a fost trimis în Țara Românească Transilvania un diplomat iscusit, iezuitul Antide Dunod, care a prezentat în 1685 principelui Mihai Apafi un proiect de tratat care prevedea încorporarea principatului în Imperiul habsburgic, dar cu păstrarea legilor țării și a organizării sale ca principat. Pe plan militar, proiectul stipula intrarea unei părți a armatei imperiale în țară și participarea principatului, în cadrul Ligii sfinte, cu o armată de 15 000 de

[31] Veress, *Documente*, vol. XI, p. 198.
[32] *Cronici turcești*, vol. II, p. 363.
[33] *Hurmuzaki*, vol. XIII, p. 15.
[34] John Stoye, *Europe Unfolding, 1648—1688*, Londra, 1969, p. 296—335; Zbigniew Wojcik, *Poland and Russland in the 17th Century. Problems of internal Development*, în *Poland at the 14th International Congress of Historical Sciences in San Francisco. Studies in Comparative History*, Warszawa, 1975, p. 130—133; Victor L. Tapié, *Monarchie et peuples du Danube*, Paris, 1969, p. 135—192.
[35] Virgil Zaborovski, *op.* cit., p. 68.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

soldați, subordonați comandanților imperiali. Încercarea de a impune acceptarea acestui proiect de tratat n-a reușit, în schimb Dunod a știut să-l atragă pe influentul cancelar al principatului, Mihail Teleki, de partea imperialilor. La 14 aprilie 1685, Teleki și Dunod au încheiat la Cîrțișoara o convenție secretă prin care cancelarul, în schimbul unor serioase avantaje personale, se obliga să sprijine orientarea principatului românesc intracarpatic spre imperiu. În același timp, stările au venit cu propuneri privind încheierea unui eventual tratat cu Viena, prin care să se asigure principatului o anumită autonomie: libertate religioasă, dreptul de liberă alegere a principelui (funcție pentru care împăratul să nu poată candida), interdicția de a instala armata în țară și de a obliga locuitorii la încartiruiri, restabilirea vechilor hotare ale principatului în Banat și Partium.

Contrapropunerile stărilor nefiind deloc pe placul Habsburgilor, aceștia, după o primă ofensivă diplomatică, au trecut la presiuni militare. În toamna anului 1685 armata imperială și-a instalat taberele de iarnă în Partium, în Maramureș și la Chioar, generalul austriac Antonio Caraffa stabilindu-și comandamentul în Bihor. În aceste condiții, Apafi a fost nevoit să semneze, la 27 noiembrie 1685, la Dumbrăveni, un tratat prin care se obliga la plata unor însemnate sume de bani pentru întreținerea trupelor în schimbul promisiunii ca acestea să nu înainteze mai adînc în Transilvania. Dar, odată cu debutul unor noi tratative, la începutul lui 1686, austriecii, pretextînd eventuale atacuri otomane și tătărești și încălcînd tratatul de la Dumbrăveni, s-au îndreptat prin Cluj spre Sibiu. Un corp de oaste imperial a atacat prin surprindere și a înfrînt trupele transilvănene cantonate sub zidurile cetății Sibiului. În aceste condiții, trimișii transilvani au fost nevoiți să semneze la Viena, la 26 iunie 1686, așa-numitul tratat „hallerian" prin care Țara Românească Transilvania se angaja să accepte „protecția" împăratului, care, în schimb, îl recunoștea pe Mihai Apafi ca principe. La Cluj și Deva urmau să fie instalate, drept garanție, garnizoane imperiale. Avertismentul lui Dunod: „Vreți nu vreți, maiestatea sa vă va ocroti" *(Volentes nolentes, proteget vos Sua Majestas)* se concretiza astfel după numai un an [36].

Încercările principatului de a scăpa din „îmbrățișarea" habsburgică au devenit tot mai asidue. O parte din cercurile conducătoare transilvănene a mizat pe otomani împotriva austriecilor, alții, în frunte cu principele, căutau să obțină ameliorări ale tratatului „hallerian". Ambele încercări au fost zădărnicite după victoria austriacă de la Mohács, cînd trupele imperiale conduse de Carol de Lorena au declanșat acțiunile pentru ocuparea sistematică a Țării Românești Transilvania, impunînd, la 27 octombrie 1687, tratatul de la Blaj, care prevedea intrarea trupelor austriece în Transilvania, predarea a 12 orașe și cetăți (între acestea Sibiu, Cluj, Bistrița, Alba Iulia, Deva) și a unor dări consistente în bani și în natură, destinate în special întreținerii armatei imperiale.

Intenția principelui de a se salva printr-un joc dublu, încercînd, în decembrie 1687, să încheie un tratat definitiv cu Poarta, nu a avut sorți de izbîndă în condițiile în care sultanul nu era în stare să ofere un sprijin direct. Noi trupe austriece, conduse acum de generalul Caraffa, au intrat în țară și au ocupat Sibiul în februarie 1688. La 9 mai Mihai Apafi s-a văzut nevoit să accepte protecția împăratului, căruia i-a cedat alte patru cetăți (Hust, Chioar, Gurghiu

[36] Mihály Cserei, *Erdely históriçja. 1662—1711*, ed. Ferenc Tordy, Pest, 1852.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

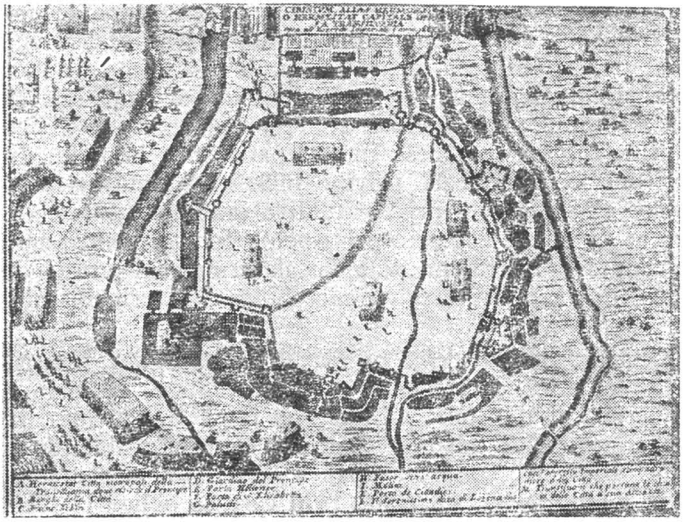

Instalarea unei garnizoane habsburgice în cetatea Sibiului (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

și Brașov). Brașovenii însă au refuzat să primească garnizoana imperială. Conducerea Brașovului, înclinată să cedeze, a fost imediat înlocuită, iar Gaspar Kreisch, „căpitanul" ales de tîrgoveții, meșteșugarii și plebea orașului, a luat măsuri pentru punerea în stare de apărare a cetății, aprovizionare și întărirea fortificațiilor. Caraffa, care pornise spre cucerirea Lipovei și a Belgradului, a fost nevoit să trimită o parte din armată (3 000 de soldați), sub conducerea generalului Veterani, la Brașov, cu misiunea de a „restabili ordinea", împreună cu 5 000 de ostași angajați de Apafi. La 25 mai a început bombardarea cetății Brașovului. Apărătorii au fost nevoiți în cele din urmă să predea orașul, care a plătit scump împotrivirea. Cotropitorii au impus dări împovărătoare în bani și provizii, au executat pe capii rezistenței și în primul rînd pe Gaspar Kreisch, și, în plus, din neglijența trupelor de ocupație, orașul a căzut pradă unui mare incendiu (aprilie 1689), care l-a distrus în mare parte; zidurile celui mai mare edificiu de cult din Brașov au fost înnegrite de flăcări și fum, de unde îi vine și numele de „Biserica Neagră".

Se părea că trecerea Țării Românești Transilvania sub dominația austriacă era un fapt împlinit. Dar, în 1690, situația internă și internațională s-a modificat brusc: principele Mihai Apafi a murit, fiind înlocuit cu fiul său minor, Mihai Apafi al II-lea; regele Ludovic al XIV-lea al Franței a reluat lupta cu Habsburgii, trupele sale intrînd în Palatinat; otomanii, aliați cu francezii, au trecut la contraofensivă. În aceste condiții, austriecii au fost nevoiți să-și retragă o parte din armată de pe teatrul de război oriental și s-o îndrepte spre cel occidental.

Sub aceste auspicii s-a declanșat acțiunea de eliberare și de restabilire a vechiului statut internațional al Țării Românești Transilvania. Oastea munteană condusă de Constantin Brâncoveanu s-a concentrat la începutul lunii august 1690 în tabăra de la Potlogi[37]. Poarta a deplasat, de asemenea, în Țara Românească Muntenia trupe otomane și tătare pentru a susține un nou principe pe tronul transilvan. Participarea Țării Românești Moldova la expediția astfel pregătită s-a materializat în trimiterea unui detașament de pușcași la

[37] Veress, *Documente*, vol. XI, p. 440—441.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

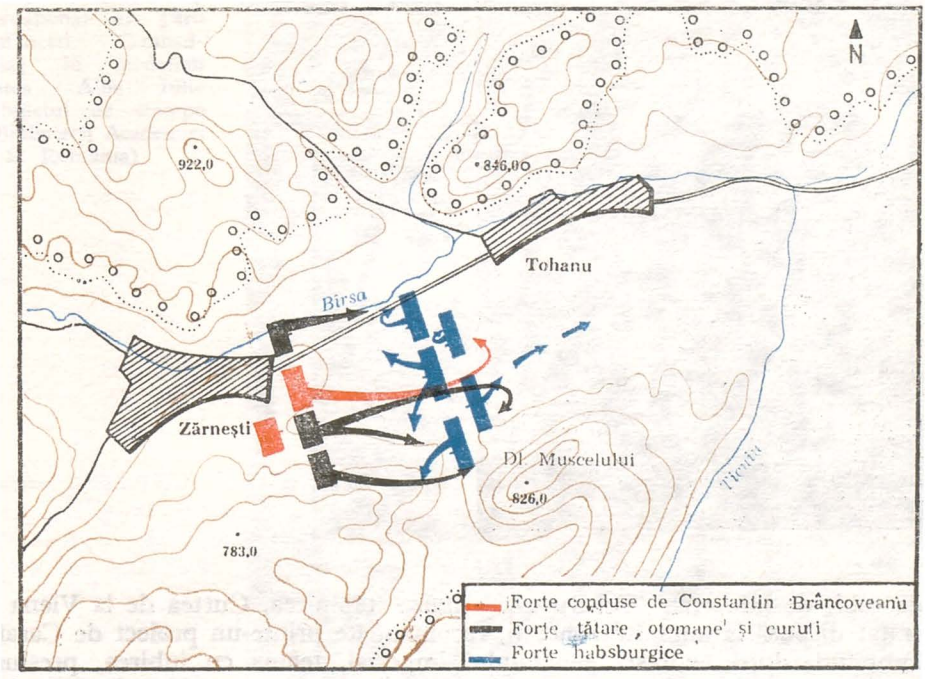

Oituz, spre a păzi trecătoarea de acolo, și a unui mic corp de oaste sub comanda hatmanului Lupu Bogdan, care n-a pătruns însă dincolo de Carpați [38]. Înaintînd pe la Cetățeni-Muscel („Cetatea Negrului Vodă") și Dragoslavele, trupele muntene și contingentele de sprijin deplasate de Poartă au trecut Carpații pe poteci de munte, surprinzîndu-i pe imperiali, care ocupau poziții între Zărnești și Tohani, la 21 august. Superioritatea numerică (15 000 de români, turci, tătari și „curuți", față de 7 000 de soldați austrieci, unguri și secui) a contribuit la victorie. Surprinderea realizată n-a permis adversarului să-și folosească artileria, nici să tragă mai mult de o salvă de muschete. Pierderile sale au fost mari, printre prizonieri aflîndu-se și generalul Heissler [39]. Trupele victorioase și-au urmat calea prin Săcele, Prejmer, Feldioara, Șelimbăr, Cristian, Ocna Sibiului, Mediaș, Sighișoara. Apoi, după numai un scurt răgaz, oastea românească s-a retras pe Valea Teleajenului, prin Vălenii de Munte și Ploiești către București. Acțiunea militară în Transilvania modificase echilibrul strategic pe întreg teatrul de război sud-est european, permițînd otomanilor să recucerească Nișul, Belgradul, Vidinul, Cladova și Ada-Kaleh, așa încît, după cum spune cronicarul otoman, „toată Dunărea a intrat sub stăpînirea islamică" [40].

Țara Românească Transilvania, „alcătuită" de natură ca o „citadelă", avea pentru austrieci, după cum recunoștea generalul Caraffa, un rol strategic

[38] *Documente turcești*, vol. III, p. 189—190; Neculce, *Letopisețul*, p. 326—327.
[39] Radu logofătul Greceanu, *op. cit.* p. 76—80; Popescu, *Istoriile*, p. 192; V. Mihordea, *op. cit.*, p. 111—112; Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, p. 259—261.
[40] *Cronici turcești*, vol. II, p. 393—395.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

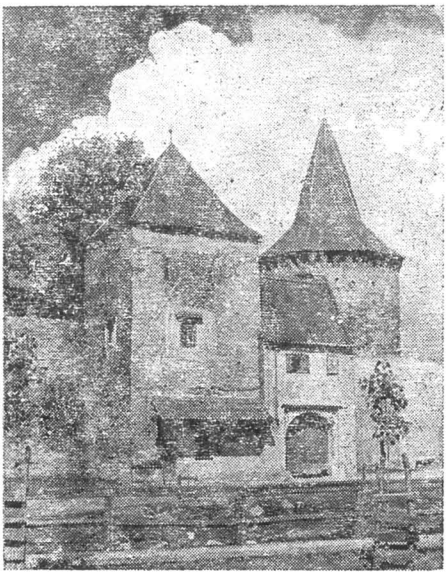

O parte din incinta Cristianului (fototeca Editurii Meridiane)

deosebit de important. Pentru a-şi asigura stăpînirea, Curtea de la Viena s-a arătat dispusă la anumite concesii, recomandate printr-un proiect de Caraffa, îmbinînd, după expresia generalului imperial, teama cu iubirea, presiunea armată cu cîştigarea stărilor Transilvaniei. În octombrie 1690 noi trupe habsburgice, conduse de Ludwig von Baden, au intrat în Transilvania. Episodul colaborării între forţele ostile Habsburgilor nu a rămas însă fără urmări, împăratul fiind dispus, în sfîrşit, să admită unele concesii cuprinse în Diploma leopoldină din 4 decembrie 1691. Se menţineau drepturile şi avantajele stărilor privilegiate şi ale religiilor „recepte", Ţara Românească Transilvania îşi păstra statutul de principat autonom faţă de Imperiul habsburgic, se stabileau obligaţiile în bani şi natură în timp de pace sau de război.

Dar, în planurile imperialilor Ţara Românească Transilvania trebuia să fie, prin poziţia ei, bastionul lor militar de răsărit, bază pentru eventuale noi cuceriri. În acelaşi timp, autonomia acordată Transilvaniei venea în contradicţie cu tendinţele centralizatoare ale Curţii habsburgice. În consecinţă, Viena a căutat neîncetat să-i ştirbească autonomia. Un mijloc important pentru imperiali de a-şi întări şi consolida puterea în principat era armata. Conducerea efectivă a acestuia a fost tot mai mult acaparată de generalul comandant al trupelor austriece, subordonat direct împăratului, guvernului şi dietei ţării atribuindu-li-se un rol secundar.

Banatul a devenit în aceşti ani un permanent teatru de acţiuni militare. În 1688 imperialii au ocupat Şoimuşul, Lipova, Lugojul, Caransebeşul, apoi Orşova. Doi ani mai tîrziu cetatea Caransebeşului a fost recucerită de otomani, dar ocupată din nou, în acelaşi an, de austrieci. Lugojul şi Lipova, recucerite de Poartă în 1690, au fost reluate de austrieci în 1695. La 23 septembrie 1695, însă, austriecii au fost înfrînţi de otomani într-o încleştare care s-a desfăşurat lîngă Lugoj, generalul Veterani şi 3 000 de soldaţi căzînd pe cîmpul de luptă; Lugojul şi Caransebeşul intrau sub stăpînirea Porţii. În anul următor austriecii

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Gravură alegorică ocazionată de noul statut internațional al Țării Românești Transilvania; în medalion cetatea Alba Iulia (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

au asediat Timișoara, despresurată însă de o armată de 50 000 de otomani condusă de însuși sultanul. A urmat apoi o nouă răsunătoare victorie a imperialilor, sub conducerea lui Eugeniu de Savoia, asupra otomanilor, la Zenta (11 septembrie 1697) [41]. Intervenția Rusiei în război, care cucerise în 1696 Azovul, și pacea încheiată de Franța cu Imperiul habsburgic în 1697 i-au determinat pe otomani să accepte mijlocirea Angliei și Olandei în vederea începerii unor tratative ce se vor concretiza în pacea de la Carlowitz (26 ianuarie 1699). Poarta a renunțat la suzeranitatea asupra Transilvaniei în favoarea Casei de Austria. Țara Românească Transilvania a continuat să fie însă stat distinct, conducîndu-se după legile sale, avînd dietă proprie. Așadar, nu este vorba de o înglobare a principatului în cuprinsul Imperiului habsburgic, ci doar de instituirea unei legături cu dinastia acestuia, țara fiind o prezență distinctă în arena internațională, gravitînd, ca și pînă acum, către statele românești extracarpatice.

[41] *Dimitrie Cantemir Historian of South-East European and Oriental Civilizations*, p. 45, 80, 96, 188, 192, 195, 198, 199.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Dimitrie Cantemir în vremea bătăliei de la Zenta (1697) şi Alexandru Mavrocordat în timpul negocierilor de la Carlowitz (1699)

În cadrul negocierilor păcii de la Carlowitz, faţă de pretenţiile polone de anexiune a principatului românesc est-carpatic Poarta a opus un refuz ferm, întemeiat pe dreptul internaţional. O sugestivă sinteză a negocierilor este inclusă de Ion Neculce în *Letopiseţul Ţării Moldovei*: „Leşii încă cerea taré Ţara Moldovei, dar turcii au răspunsu pentru Ţara Moldovei că Ţara Moldovei nu pot să o dè să le fie lor podani, că iaste volnică; că turcilor îi închinată, nu-i luată cu sabie"[42].

Instituirea legăturii Coroanei habsburgice cu Ţara Românească Transilvania a determinat o puternică reacţie de împotrivire. Mai ales că imperialii au încercat imediat să transforme legătura într-o anexiune *de facto*. Împotriva unei astfel de eventualităţi s-a declanşat lupta. Haiducia devenea o formă frecventă a luptei împotriva exploatării şi oprimării, remarcîndu-se mai ales cetele conduse de Gligor Pintea în zona Chioarului, Sătmarului şi Băii Mari. În scurt timp, lupta împotriva tendinţelor de anexiune habsburgice se va generaliza, transformîndu-se într-un adevărat război de eliberare.

RĂZBOIUL DESFĂŞURAT DE ŢARA ROMÂNEASCĂ TRANSILVANIA PENTRU ELIBERAREA DE SUB DOMINAŢIA HABSBURGICĂ (1699 — 1711)

După bătălia de la Zărneşti, lupta pentru eliberarea principatului românesc intracarpatic de sub dominaţia habsburgică s-a dezvoltat continuu. Masele româneşti s-au ridicat împotriva unirii religioase sancţionată prin prima Diplomă leopoldină (16 februarie 1699), urmată de cea de-a doua (19 martie 1701). Mişcări puternice au izbucnit în sudul şi centrul Transilvaniei, în regiunile Chioar, Satu Mare, Baia Mare, unde cetele haiduceşti, conduse de Gligor Pintea (zis Pintea Viteazul, din Măgoaja, comitatul Cluj), duceau un adevărat

[42] Neculce, *Letopiseţul*, p. 396.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

LUPTA DE ELIBERARE A ȚĂRII ROMÂNEȘTI TRANSILVANIA ÎN PRIMUL DECENIU AL SECOLULUI AL XVIII-LEA

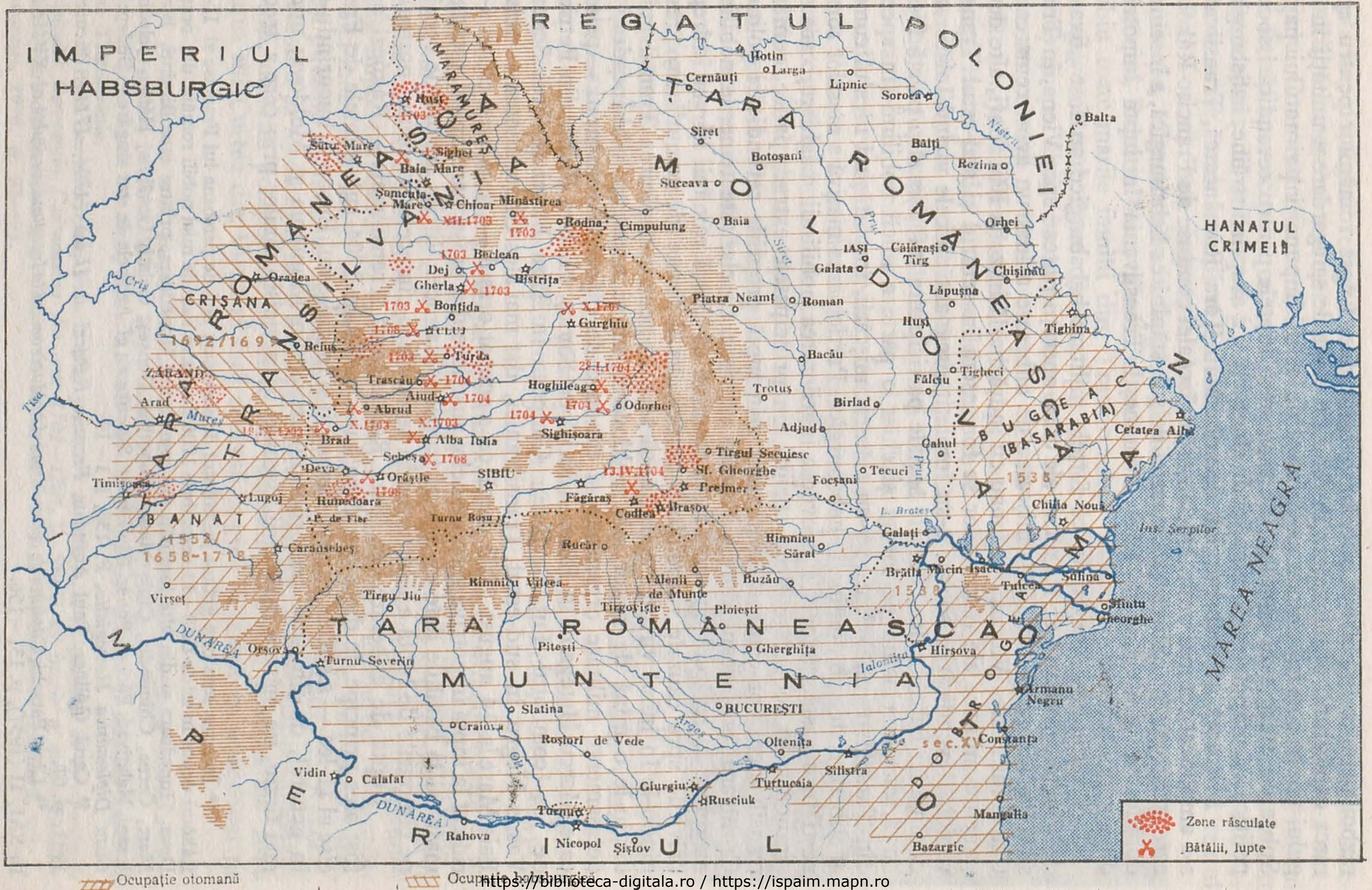

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

război popular împotriva trupelor habsburgice. Lupta românilor pentru apărarea confesiunii ortodoxe era în fond un efort de salvgardare a unității întregului popor român, unitate amenințată de actul impunerii primatului papal. Sub acest steag s-au contopit, de asemenea, luptele pentru revendicări social-politice atît împotriva dominației de clasă, cît și a asupririi străine, habsburgice.

Mișcarea antihabsburgică dezvoltată în Țara Românească Transilvania s-a amplificat tot mai mult. Declanșarea răscoalei conduse de Francisc Rákóczi, care își propusese eliberarea Ungariei de sub stăpînirea habsburgică, a însemnat dobîndirea unui aliat al Țării Românești Transilvania în lupta împotriva dușmanului comun.

Profitîndu-se de faptul că forțele militare habsburgice au fost „fixate" de armata organizată de Rákóczi, ale cărei operații țineau spre Viena, în Transilvania, începînd din 1703, mișcarea de eliberare a luat un avînt remarcabil. Cetele lui Pintea Viteazul acționau cu îndrăzneală în zona Băii Mari, alte detașamente militare ale răsculaților se formaseră în centrul și sud-estul Transilvaniei. Revendicările sociale s-au împletit pregnant cu cele vizînd înlăturarea dominației habsburgice. Forțele sociale participante înfățișează o paletă foarte largă, ele cuprinzînd pe iobagi și chiar o parte a micii nobilimi (în special din Țara Hațegului) [43], care s-au alăturat mișcării, împărtășind idealul comun al eliberării de sub dominația habsburgică. Participarea masivă a maselor românești în această răscoală a provocat îngrijorarea nobilimii maghiare, care s-a temut că, în cooperare și cu sprijin din principatele extracarpatice, românii transilvăneni vor căuta să-și impună prin luptă propriile revendicări politice. Cronicarul brașovean Marcus Fronius exprima cu claritate temerile nobilimii maghiare în legătură cu acest fapt, spunînd că „dacă românii își vor îndrepta privirile spre cauzele războiului" atunci „va fi foarte de temut" ca, „revenindu-le în inimi virtutea romană, să se bată pentru stăpînirea Transilvaniei, dîndu-le o mînă de ajutor atît moldovenii, cît și muntenii" [44]. Încadrați în detașamente militare organizate și conduse de căpetenii românești — printre care Marcu Hațeganu în Bihor, Ciurilă pe Someș, Nichita Balica din Petridul de Jos (comitatul Turda), Bucur Cîmpean în Țara Bîrsei și Trei Scaune, Vasile Negru în sud-estul Transilvaniei, dar mai ales Gligor Pintea — ucis la Baia Mare la 14 august 1703 după ce a ocupat orașul —, numeroși țărani s-au ridicat la luptă împotriva garnizoanelor austriece din orașe, participînd, totodată, masiv și la bătăliile date cu grosul trupelor inamice. Vitejia arătată de români pe cîmpurile de luptă a lăsat urme în versurile și cîntecele poporului nostru [45].

Lupta de eliberare din Țara Românească Transilvania — Rákóczi a și fost ales principe de dieta din Alba Iulia la 8 iulie 1704 sub numele de Francisc al II-lea — a stîrnit un ecou favorabil și în sud-estul Europei, bucurîndu-se, în general, de simpatia cercurilor influente din Muntenia și Moldova, unde, mai tîrziu, pe măsura înăbușirii răscoalei și a vicisitudinilor prin care a trecut

[43] În acest sens este grăitor jurămîntul de supunere față de persoana lui Francisc al II-lea Rákóczi depus în zilele de 8—13 octombrie 1706 de cîteva sute de mici nobili români din orașele Deva, Hunedoara și din alte localități ale comitatului Hunedoara, printre care Binținți, Bîrcea Mare, Cerna, Chimindia, Ciula Mare, Clopotiva, Densuș, Galați, Govăjdia, Hărău, Jeledinți, Josani, Nalațivad, Păclișa, Ponor, Riu Bărbat, Suseni ș.a.; cf. Arhivele de stat ungare — Budapesta, *Cista Diplomatica Homagialia*, F. 138, f. 1—19.

[44] Carol Göllner, Paul Abrudan, *Francisc Rákóczi al II-lea (1704—1711)*, București, 1983, p. 67.

[45] Liviu Patachi, *Căpitani de cete militare și haiduci români la începutul veacului al XVIII-lea*, în SAI, II (1957), p. 131—156.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

lupta lor, şi-au găsit refugiul mulţi dintre răzvrătiţi [46]. O luare de poziţie categorică, recunoscînd justeţea cauzei răsculaţilor, figurează şi în scrisoarea stolnicului Constantin Cantacuzino din 2 mai 1704, în care se spune: „Oamenii lui Racoţi sporesc pe zi ce trece, în timp ce n-am auzit ca nemţii să fi primit vreun ajutor de unde ar fi [...], într-un cuvînt, în afara Sibiului şi a altor cîteva oraşe, unde nemţii se ascund şi care nu s-au răsculat încă, tot restul (ţării — *n.n.*) este împotriva lor". Şi ca explicaţie, Cantacuzino adaugă: „înaintea răscoalei, Rabutin * s-a gîndit să adune la Sibiu toate marile familii din Transilvania, pe guvernatorul Apor Ştefan, pe Haller Janoş şi pe alţii, cu toate neamurile lor, care au cu toţii o teamă cumplită de Rabutin [...]; în afara bunurilor lor, pe care nemţii le-au prădat şi a caselor lor, ce li s-au dat foc, am auzit că le-a dat poruncă să-i aducă toţi banii care îi aveau, căci scopul lui era să-i topească cu ai săi şi să bată monedă pentru solda trupelor, dat fiind că de la Viena nu se primea nimic". Iar în concluzie, dregătorul muntean constata: „Îţi poţi închipui felul de a stăpîni al nemţilor şi cum scot ei din sărite pe oameni; din cauza aceasta toată lumea cere să scape de sub jugul lor" [47]. La fel, Constantin Brâncoveanu a adus servicii luptătorilor transilvăneni, permiţînd trecerea de curieri şi corespondenţă prin ţară, replieri ale unor detaşamente pe teritoriul principatului în timpul operaţiilor militare şi găzduirea unor refugiaţi. Această atitudine a domnului muntean a stîrnit reacţia autorităţilor imperiale, care au protestat vehement.

Francisc Rákóczi al II-lea, principele Ţării Româneşti Transilvania (fototeca Muzeului Militar Central)

Pe plan politic şi militar internaţional, acţiunea antihabsburgică a lui Rákóczi nu s-a desfăşurat însă sub auspicii favorabile; în răscoala „curuţilor" din fosta Ungarie, acţiune pe care a ajutat-o cu parcimonie şi cu destule rezerve pe plan financiar şi cu instructori militari, Franţa n-a văzut decît o „diversiune" utilă împotriva Casei de Austria, neîmpărtăşind nici idealurile răsculaţilor şi nici mobilurile luptei lor împotriva dominaţiei habsburgice. Pe de altă parte, deşi puterile protestante Anglia şi Olanda au simpatizat cu cauza lui Rákóczi, încercînd să medieze chiar o înţelegere între răzvrătiţi şi autorităţile imperiale, totuşi, datorită poziţiei lor de aliate ale Austriei împotriva Franţei, ele n-au putut sili Curtea din Viena să facă concesii şi pînă la sfîrşit au abandonat pe

[46] Amănunte la N. Iorga, *Francisc Rákóczi al II-lea învietorul conştiinţei naţionale ungureşti şi româneşti*, în AARMSI, s. III, t. XXXIII (1910—1911), p. 1—33.

* Jean Louis de Bussy-Rabutin (1641—1716), comandant general al trupelor imperiale din Transilvania.

[47] Paul Cernovodeanu, *Primele ştiri privitoare la insurecţia rákócziană în corespondenţa stolnicului Constantin Cantacuzino din anii 1703—1704*, în *Studii de istorie a naţionalităţilor conlocuitoare din România şi a înfrăţirii lor cu naţiunea română. Naţionalitatea maghiară*, vol. I, Bucureşti, 1976. p. 92—93.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

răzvrătiți. La fel, nici Petru cel Mare al Rusiei, cu care Rákóczi a încheiat chiar o alianță la Varșovia (4 septembrie 1707), negociată de ceaușul brașovean David Corbea, reprezentant al lui Brâncoveanu la Curtea rusă [48], n-a putut pînă în cele din urmă să fie de vreun folos răsculaților. Curtea habsburgică nu era dispusă la nici un compromis. Deși la începutul mișcării incursiunile oștirilor lui Rákóczi ajunseseră pînă la porțile Vienei, iar în Țara Românească Transilvania imperialii nu mai erau decît în stăpînirea unor orașe importante, totuși din anul 1705 contraofensiva forțelor imperiale, desfășurată cu efective mai numeroase și dotate cu armament greu, a reușit, sub comanda generalului d'Herbeville, să echilibreze situația.

Trupele imperiale au întreprins intervenții militare ample pentru a pune capăt luptei de eliberare desfășurată de principatul românesc intracarpatic. Detașamentele organizate ale luptătorilor transilvăneni au angajat cu îndrăzneală acțiunile de luptă împotriva trupelor regulate habsburgice. La Jibou (11 noiembrie), Bistrița (25 noiembrie) și Cluj (28 noiembrie 1707) inamicul, superior în număr și înzestrare cu armament, a înfrînt rezistența forțelor transilvănene. Confruntările s-au transformat, în anii următori, într-un adevărat război de uzură, detașamentele de luptători transilvăneni desfășurînd acțiuni de hărțuire a trupelor habsburgice cu deosebire în zonele muntoase. Nobilimea maghiară a încheiat însă cu imperialii pacea de la Satu Mare (26 aprilie 1711), prin care Țara Românească Transilvania a recunoscut legătura cu Curtea de la Viena.

În Muntenia și Moldova lupta de eliberare din Transilvania s-a bucurat de sprijin în măsura în care a urmărit înlăturarea dominației Imperiului habsburgic asupra țării românești intracarpatice. Alegerea lui Francisc Rákóczi ca principe al Transilvaniei și orientarea lui antihabsburgică au fost factori care au îndreptățit acest ajutor, materializat atît diplomatic, cît și militar. Lupta transilvănenilor a găsit reazem atît în Moldova, cît și în Muntenia. Astfel, vorbind despre Antioh Cantemir, Rákóczi însuși arăta că domnul Țării Românești Moldova „mi-a dat dovezile cele mai adevărate ale prieteniei sale", fiind satisfăcut „de bunele procedee arătate față de persoana lui". La fel, domnul Mihai Racoviță scria comitelui Károly, din Iași, la 4 septembrie 1708, că a primit cu toată bucuria oferta lui Rákóczi — ales principe al Țării Românești Transilvania — „de a păstra frumoasa și folositoarea armonie a prieteniei", dîndu-și silința de a-i veni în ajutor „cu bunăvoință de vecin, dacă vom fi solicitați în cutare sau cutare treabă".

Țintind înlăturarea dominației habsburgice din Țara Românească Transilvania, avînd concursul principatelor extracarpatice, războiul desfășurat în 1700—1711 a corespuns obiectivelor societății transilvănene. Aceasta este și explicația masivului sprijin acordat de populația principatului, toate categoriile sociale împărtășind idealul eliberării de sub dominația străină. Se cuvine remarcat însă că dacă o parte a marii nobilimi maghiare a urmărit ca prin această mișcare cu caracter popular să atingă obiectivul său principal, adică refacerea Ungariei desființată la Mohács, în 1526, masele românești — țărănimea, ca și nobilimea — au imprimat propriile lor orientări. Lupta românilor în acest interval împotriva ocupației habsburgice a fost strîns legată de obiectivele de emancipare politică și socială, urmărindu-se scopurile întregii societăți

[48] Gh. Georgescu-Buzău, *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea*, în vol. *Relații româno-ruse în trecut*, București, 1957, p. 42—62.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

românești: Unirea și Independența. Sprijinul pe care l-au dat moldovenii și muntenii răsculaților reprezintă un argument evident în acest sens. Totodată, faptul că masele românești și-au restrîns participarea lor la răscoală pe măsură ce obiectivele ei se îndepărtau de propriile aspirații constituie proba că românii nu înțelegeau să lupte pentru interese străine și chiar opuse propriei lor cauze.

Deși înfrîntă momentan — pacea încheiată la Satu Mare consemnînd reinstituirea suzeranității habsburgice asupra Transilvaniei —, lupta românilor va dobîndi curînd noi dimensiuni. Împrejurările războiului care a opus Imperiul habsburgic Porții în 1716—1718 aveau să reprezinte cadrul favorabil pentru o relansare a efortului de emancipare cu sprijinul celor două principate surori, Muntenia și Moldova.

RELUAREA LUPTEI PENTRU INDEPENDENȚĂ SUB CONDUCEREA LUI DIMITRIE CANTEMIR. CAMPANIA ANTIOTOMANĂ DIN ANUL 1711

Ascuțirea tot mai pronunțată a competiției marilor puteri privind stăpînirea spațiului românesc, brutalitatea acțiunii habsburgice în Transilvania, însoțită de intervențiile tot mai pronunțate ale Porții în țările române extracarpatice au impus declanșarea unei noi faze a luptei pentru independență. De această nouă pagină glorioasă a neîntreruptului efort al poporului român pentru libertate este legat numele domnului Țării Românești Moldova, Dimitrie Cantemir (23 noiembrie 1710—11 iulie 1711).

Împrejurările internaționale de la sfîrșitul anului 1710 și începutul celui următor impuneau fără întîrziere relansarea efortului militar românesc pentru redobîndirea neatîrnării față de Poarta otomană.

Încurajată de importantele anexiuni din teritoriile baltice, întreprinse în cursul războiului nordic, Rusia și-a sporit presiunea diplomatică la Constantinopol în vederea extrădării regelui suedez Carol al XII-lea, retras după lupta de la Poltava (1709) la Tighina. În octombrie 1710, ambasadorul rus la Poartă a somat divanul otoman să-și precizeze politica, de pace sau război, amenințînd cu invazia [49]. Față de această atitudine, sultanul a ripostat prin declarația de război adresată Rusiei țariste la 20 noiembrie 1710; din partea rusă începerea campaniei a fost proclamată solemn la 19 martie 1711.

Astfel, principatele române se aflau într-o conjunctură deosebit de gravă în care doar o deosebită iscusință diplomatică și atentă angajare militară ar fi fost capabile să asigure suveranitatea națională și independența. Înfruntarea dintre cele două mari puteri vecine spațiului românesc nu putea avea loc decît prin deplasarea forțelor lor militare pe cuprinsul acestuia. Factorilor politici români li se impunea, așadar, neîntîrziat o decizie de însemnătate vitală pentru însăși viitorul Moldovei și Munteniei.

O fracțiune a marii boierimi din Moldova și Muntenia — mitropolitul Moldovei, Ghedeon, hatmanul Antiohie Jora și o parte din Cantacuzinii munteni — s-a orientat mai propunțat spre alianța cu Rusia. Domnul Țării

[49] *The Cambridge Modern History*, vol. V, Cambridge, New York, 1908, p. 604.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Românești Moldova, Dimitrie Cantemir, era, de asemenea, partizanul unei astfel de orientări politice. Din negocierile conduse de reprezentanții fracțiunii boierești moldovene cu diplomația rusă la Jaworow și Jaroslaw în Polonia, la care ulterior s-au adăugat trimișii lui Dimitrie Cantemir, au rezultat două diplome, prima conferită de țarul Petru I boierilor, a doua domnului (datată 13 aprilie 1711, Luck) [50]. Ele difereau sub raportul privilegiilor recunoscute stării nobiliare și respectiv statutului monarhiei de tip absolutist, ereditară în familia Cantemireștilor, dar concordau în general sub raportul orientării politice externe: Țara Românească Moldova, condusă de un principe ereditar și singur stăpînitor, în alianță perpetuă cu Rusia, trebuia să participe cu oastea sa, alături de trupele ruse, la războiul împotriva Imperiului otoman (art. II, III, IV). La rîndul ei, Rusia se angaja să apere Țara Românească Moldova și prin instalarea temporară a unor garnizoane în cetățile ei (art. II, XII), să nu accepte la pace restabilirea suzeranității otomane (art. XIII), să acorde adăpost și venituri corespunzătoare domnului în eventualitatea unei înfrîngeri. Diploma de la Luck, semnată de Petru I și de cancelarul rus Golovkin, ca și cea conferită boierilor, prevedea, în cazul victoriei, restabilirea hotarelor Țării Românești Moldova pe Nistrul inferior și Dunărea maritimă, prin reunirea cu principatul românesc est-carpatic a Bugeacului, respectiv a cazalelor Tighinei, Cetății Albe, Chiliei și Ismailului, anexate de otomani în decursul ultimelor două secole (art. XI).

Orientarea către alianța cu Rusia corespundea convingerii unei mari părți a conducerii politice din Țara Românească Moldova că în conflictul angajat cu Imperiul otoman aceasta va repurta victoria. Rusia era aureolată de recentele izbînzi obținute în războiul nordic, iar Poarta înregistrase, doar cîțiva ani mai înainte, înfrîngeri în conflictul cu Imperiul habsburgic, astfel încît raportul de forțe apărea boierimii moldovene ca favorabil puterii țariste.

În perspectiva operațiilor militare care aveau să opună armatele Rusiei și Imperiului otoman, domnii Moldovei și Munteniei concentraseră trupe: Dimitrie Cantemir, 5—6 steaguri de oaste în zona mănăstirii fortificate Cetățuia de lîngă Iași, în timp ce Constantin Brâncoveanu își instalase tabăra oștirii sale la Albești, „în gura Urlaților" (mijlocul lunii mai) [51].

Constantin Brâncoveanu a hotărît să aștepte desfășurarea evenimentelor militare, păstrîndu-și intactă oastea, neangajînd-o deschis în conflict. Decizia sa cumpănită se va vădi deosebit de realistă, oastea munteană reprezentînd, prin forța sa, un adevărat arbitru în împrejurările luptei desfășurate la Stănilești.

La Iași, un consiliu al notabililor — alcătuit din marele logofăt Nicolae Costin, marele vistiernic Ilie Catargiul, hatmanul Ion Neculce, vornicii Ioan Sturdza și Iordache Ruset — a aprobat aproape unanim orientarea politică a lui Dimitrie Cantemir. Un singur glas, al celui mai influent boier al țării, Iordache Ruset, a criticat decizia domnului, socotită de el precipitată, de a chema un detașament militar rusesc la Iași.

Conform acestei decizii, la 11 iunie 1711 un detașament (3 500 oameni) condus de Vasili Kropotov, din care 500 de soldați români sub căpitanul Postolachi Chigheciu, și-a instalat tabăra la Podu lui Bîtcă de lîngă Tomești, pe

[50] Prima publicare a traducerii Mariei Holban după originalul latin recent regăsit în MI, nr. 10/1973, p. 12—15; studiul „tratatului", la P. P. Panaitescu, *Tratatul de alianță dintre Moldova și Rusia din 1711*, în „Studii", 4/1961.

[51] Neculce, *Letopisețul*, p. 534; Radu logofătul Greceanu, *op. cit.* p. 179.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Jijia [52]. În aceeași zi, principele a adresat mitropolitului, boierilor, căpitanilor, slujitorilor, întregului popor o proclamație [53] vestind ridicarea la luptă împotriva Imperiului otoman; se indica ziua de 15 iunie ca termen ultim pentru prezentarea tuturor la oaste. Era prima dată în acest secol cînd vechea opțiune doctrinară românească a apărării patriei prin efortul întregului popor era pusă în practică. Evenimentul vădește nu doar continuitatea de orientare în domeniul doctrinei militare a factorilor politici români, ci convingerea lor că apărarea patriei, redobîndirea neatîrnării se pot obține nu prin alianță cu o mare putere cu interese egoiste, ci prin efortul tuturor fiilor patriei capabili să poarte arme. O asemenea oaste era destinată nu numai să contrabalanseze raportul de forțe față de adversar, ci să și preîntîmpine acțiuni neprevăzute ale aliatului vremelnic.

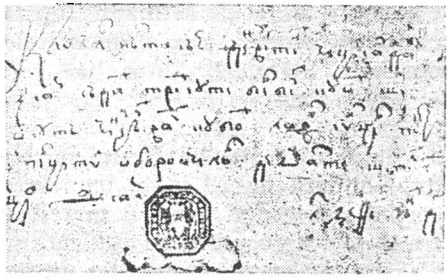

Dimitrie Cantemir, domnul Țării Românești Moldova, și un ordin al său autograf de la 4 iunie 1711 pentru aprovizionarea oștirii (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România; fototeca Muzeului Militar Central)

Organizarea oștirii Țării Românești Moldova în limitele scontate (circa 20 000 de oameni) s-a efectuat într-un timp scurt; s-au numit dintre boiernașii curții și căpitani 17 polcovnici și 170 rotmiștri, aceștia din urmă comandanți a tot atîtea steaguri [54]. La oaste au venit boierii mazili de prin băjenii și slujitorii. După opinia comandantului oștirii, hatmanul Ion Neculce, „foarte prè puțini n-au venit [...] Așijdere și slujitorii, dac-au audzit, au și început a vini toți de toate părțile și a să scrie la steaguri. Și audzind de leafă, nu numai slujitorii să scria, ci și ciobotarii, croitorii, blănarii, crîșmarii. Slugile boierești lăsa pre boierii săi și alerga de să scria la steaguri" [55]. Pentru încadrarea completă a steagurilor — plănuite de cîte 100 de ostași fiecare — Dimitrie Cantemir a dat o nouă proclamație (a doua jumătate a lui iunie), similară celei din 11 iunie, prin care se prelungea răstimpul ridicării la oaste pînă la 26 iulie 1711 [56].

[52] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 97.

[53] Analiza acesteia și a întregului context al proclamației la Andrei Pippidi, *Politică și istorie în proclamația lui Dimitrie Cantemir din 1711*, în „Studii", 5/1973, p. 923—946.

[54] N. Costin, *Letopisețul*$_2$, p. 328; Neculce, *Letopisețul*, p. 546.

[55] Neculce, *loc. cit.*

[56] *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 456.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Oastea țării, împreună cu detașamentul rus al lui Kropotov, s-a concentrat în tabăra de la Podu lui Bîtcă, în vreme ce un alt corp de armată rus, comandat de generalul B.P. Șeremetiev, după trecerea Nistrului, s-a deplasat în lungul Prutului pînă în dreptul Țuțorei [57]. Dar, abia după sosirea țarului Petru I la Iași (5 iulie 1711) comandamentul rus a hotărît declanșarea acțiunii ofensive spre Dunăre.

De la Albești, pe rîul Cricov, bine informat asupra raportului real de forțe ruso-otoman, Constantin Brâncoveanu a căutat să sondeze posibilitățile de sprijin din partea trupelor țariste în cazul intrării sale în război. Domnul muntean a trimis la Iași un reprezentant al său care să ia legătura cu țarul. Solul său, fostul mare comis muntean Gheorghe Castriota [58], în întrevederea de la Iași (între 5 și 9 iulie) cu țarul Petru a expus situația Țării Românești Muntenia și a condiționat colaborarea politico-militară de asigurarea apărării față de otomani. Propunerile principelui român nu au fost acceptate de comandamentul suprem rus [59]. Pentru obținerea într-un chip sau altul a adeziunii lui Constantin Brâncoveanu, comandamentul rus a hotărît deplasarea spre Muntenia a unui corp de oaste de cca 10 000 de oameni cu misiunea de a cuceri cetatea Brăilei.

La 11 iulie 1711 țarul Petru și principele Dimitrie Cantemir au pornit din Iași pentru a lua comanda armatei, înștiințați fiind despre trecerea Dunării de către otomani, pe la Oblucița, eveniment petrecut cu două zile înainte [60]. O parte a oștirii române — restul trupelor domnului rămăseseră în Capitală și în Țara de Sus cu misiuni administrative și de aprovizionare —, formată din peste 60 de steaguri (6 000 de oameni), sub comanda nemijlocită a lui Dimitrie Cantemir, ajutat de hatmanul Ion Neculce, s-a alăturat în dispozitivul de marș corpului principal rus al generalului Șeremetiev [61], la aproximativ 6 km spre nord de Stănilești, între balta Plopului și actualul sat Săratu, într-un cot al rîului Prut.

Bătălia de la Prut de lîngă Stănilești (20—22 iulie 1711). În după-amiaza de 20 iulie, trupele otomane și tătare, cărora li se alăturase și corpul ienicerilor sosit cu marele vizir, printr-un marș rapid, după ce izbutiseră să intercepteze comunicațiile trupelor ruse, au înconjurat tabăra aliată. Ca urmare, țarul Petru l-a însărcinat pe generalul Șeremetiev să solicite în scris comandantului șef otoman începerea tratativelor de pace, ascunzîndu-i, totodată, prezența suveranului rus în tabără. Solia rusă nu a primit răspuns. Seara, trupele otomano-tătare au atacat în cîteva rînduri tabăra aliată, fără a se obține rezultatele scontate. A doua zi dimineața, după respingerea unui ultim asalt otoman de noapte, frontul aliat reușise să se mai extindă. În continuare, marele vizir a ordonat bombardarea taberei adverse cu întreaga sa artilerie (cca 470 de guri de foc de diferite calibre), „cît întunecasă lumea, de nu să vedea om cu om, și să vedea numai para cum eșiia din pușci. Ca cum ar arde un stuh mare de trestie, pe niște vînt mare, așea să vedea focul eșind din pușci" — scria Ion Neculce [62]. Pauzele mai lungi dintre salve au

[57] Neculce, *Letopisețul*, p. 543.
[58] Radu logofătul Greceanu, *op. cit.*, p. 180.
[59] N. Costin. *Letopisețul*$_2$, p. 329; Radu logofătul Greceanu, *op. cit.*, p. 180—182.
[60] N. Costin, *Letopisețul*$_2$, p. 330—331; *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 455.
[61] Neculce, *Letopisețul*, p. 543.
[62] *Ibidem*, p. 584.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

fost folosite de otomani şi tătari pentru noi asalturi, situaţia armatei ruse şi a corpului de oaste românesc devenind, spre prînz, critică. În consecinţă, Dimitrie Cantemir a propus executarea unui contraatac general cu grosul forţelor asupra poziţiilor artileriei otomane şi ale ienicerilor, care, după părerea sa, odată cucerite ar fi putut produce retragerea generală a armatei otomane. Ţarul a respins iniţial planul, argumentînd imposibilitatea dislocării corpurilor compacte de cavalerie otomană.

După-amiaza, după ce trupele române şi cazacii au înlocuit o parte din detaşamentele ruse, formînd linia a doua de apărare a taberei de care, contraatacul a fost încercat, dar uciderea a doi generali ruşi, în fruntea coloanelor lor, a contribuit la micşorarea elanului trupelor şi, în final, la eşecul acţiunii.

După unele izvoare, în înfruntările din ziua de 21 iulie au fost scoşi din luptă cca 7 000 de otomani, pierderile aliate fiind de aproape 3 000 de ostaşi [63]. Pentru ziua următoare ţarul a ordonat generalului Şeremetiev să pregătească un nou atac general la baionetă asupra poziţiilor otomane. El a rezumat situaţia în cîteva cuvinte spuse statului său major: „Iată-mă într-o situaţie cel puţin la fel de proastă precum a fratelui meu Carol (Carol al XII-lea al Suediei — *n.n.*) la Poltava" [64].

În oastea otomană, marile pierderi suferite de ieniceri, refuzul acestora de a mai ataca încă o dată tabăra aliată şi iminentul nou atac general al forţelor ruse au determinat pe marele vizir Baltagi Mehmet să încerce impunerea condiţiilor sale de pace.

Către zorii zilei de 22 iulie 1711, în tabăra aliată a venit Cerkez Mehmet paşa, care a prezentat comandamentului rus condiţiile păcii dictată de marele vizir. În tot acest timp schimbul de focuri a continuat de pe poziţiile ocupate în ajun. Tabăra aliată, lipsită de furaje — caii erau hrăniţi cu coaja copacilor din lunca Prutului — şi de alimente — în momentul joncţiunii de la Stănileşti cirezile de vite aduse de români fuseseră capturate de otomani —, se afla în pragul epuizării ultimelor resurse.

Luptele pentru cucerirea Brăilei. Corpul de oaste în frunte cu generalul K.E. Rönne, Toma Cantacuzino şi cu comandantul de brigadă Kropotov, alcătuit din trupe de cavalerie rusă, cazaci şi steaguri româneşti din oştirea Moldovei avea misiunea de a antrena în război principatul Ţării Româneşti Muntenia, de a lichida prezenţa militară otomană din cazaua Brăilei, pentru ca apoi, trecînd Dunărea, să pună stăpînire pe podul de la vadul Obluciţei, tăind linia de comunicaţii a oastei marelui vizir. Expediţia urmărea, în acelaşi timp, obţinerea proviziilor necesare armatei ruse din Ţara Românească Moldova.

Vineri, 24 iulie, trupele aliate au reuşit, în urma unui asalt viguros, să ocupe fortificaţiile exterioare ale Brăilei şi să taie dinspre Dunăre aprovizionarea cu apă a cetăţii. Concomitent, generalul Rönne a adresat o scrisoare ultimativă principelui Constantin Brâncoveanu, somîndu-l să i se alăture şi anunţîndu-l, totodată, că orice tergiversare „ar produce duşmănie împotriva înălţimii voas-

[63] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 116.
[64] Voltaire, *Histoire de Charles XII*, ed. A. Waddington, Paris, 1884, p. 183.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tre" şi ar atrage „luarea măsurilor de altă natură, pentru care am înaltă poruncă" [65]. Constantin Brâncoveanu şi divanul muntean nu au răspuns somaţiei generalului rus. Între timp, lipsa apei şi pierderile suferite au determinat garnizoana cetăţii Brăila să capituleze în zorii zilei de sîmbătă 25 iulie 1711. Două zile mai tîrziu, au sosit trimişi ai marelui vizir care l-au anunţat pe comandantul rus despre încheierea păcii.

Marele spătar Toma Cantacuzino — frescă de la Drugăneşti (fototeca Direcţiei Economice şi a Patrimoniului Cultural Naţional)

Tratatul de pace de la Prut din 22 iulie 1711. Convins că situaţia este gravă, ţarul Petru, prin trimişii săi, era gata să retrocedeze toate teritoriile cucerite de la otomani şi să ofere marelui vizir 230 000 de ruble sau 800 de pungi (bani şi giuvaieruri) în schimbul permisiunii de retragere a armatei spre Rusia [66].

Conducătorul delegaţiei ruse, baronul Şafirov, a încercat să forţeze nota tratativelor, pretinzînd, drept daune pentru invaziile tătare în sudul posesiunilor ţariste, stabilirea pe Dunăre a hotarului dintre statul rus şi Imperiul otoman [67]. Marele vizir, avînd iniţiativa negocierilor, a impus însă condiţiile sale, care au fost incluse în tratatul de pace, semnat în ziua de 22 iulie 1711 [68]. Conform clauzelor stabilite, Rusia retroceda Imperiului otoman posesiunile cucerite în cursul războiului precedent, încheiat prin pacea din 1700, angajîndu-se, totodată, să distrugă cetăţile Taganrog, Kamenkoi şi fortul construit pe rîul Taman. De asemenea, ţarul se angaja solemn să nu se mai amestece în Polonia şi în teritoriile cazacilor dependente de ea sau de hanul Devlet Ghirai, toate forţele ruse urmînd a fi retrase din aceste zone şi, de asemenea, să îngăduie deplasarea nestînjenită a regelui Suediei, Carol al XII-lea, prin Polonia, spre posesiunile sale. Pînă la îndeplinirea prevederilor tratatului de pace cei doi principali negociatori ruşi rămîneau ca ostateci în tabăra marelui vizir.

Tratatul de pace nu cuprindea nici o referire la ţările române. Negociatorii moscoviţi au fost mulţumiţi să poată obţine libera retragere a armatei ruse din Moldova. O cerere otomană de extrădare a principelui Dimitrie Cantemir a fost eludată sub pretextul lipsei lui din tabăra rusă [69].

După încheierea păcii, la 23 iulie 1711 un mic detaşament tătăresc a atacat Iaşii. Locuitorii Capitalei au cerut sprijin detaşamentului rus de la Broşteni, dar acesta a refuzat, motivîndu-şi pasivitatea prin lipsa unui ordin

[65] Scarlat Callimachi, *Un document inedit, din anul 1711 privitor la colaborarea militară româno-rusă*, în „Studii", nr. 3/1950, p. 178–179.

[66] Neculce, *Letopiseţul*, p. 595; *The Cambridge Modern History*, vol. V, p. 605; Lavisse-Rambaud, *Histoire générale*, vol. VI, Paris, 1895, p. 811.

[67] Neculce, *Letopiseţul*, p. 592.

[68] *Acte şi documente*, vol. I, p. 97–99.

[69] Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, vol. II, p. 392; Neculce, *Letopiseţul*, p. 593.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în acest sens [70]. În același timp, armata rusă și trupele române s-au pus în mișcare spre nord pe același drum pe care veniseră, adică de-a lungul Prutului. Tot atunci, însoțind convoaie de robi, vite și care cu bunurile prădate, detașamentele tătărești se îndreptau spre Bugeac, prin vadurile Prutului. Steagurile corpului domnesc românesc au intrat imediat în acțiune pentru eliberarea miilor de oameni duși în captivitate de tătari, fapt ce a nemulțumit comandamentul rus: „Atunce Șeremet (generalul, Șeremetiev — *n.n.*) au poruncit moldovenilor să dé pace tătarilor, să nu să bată cu dînșii, că ei au făcut pace, și nu le-or da agiutor, și or petrece rău cine să va mai bate cu tătarii. Deci moldovenii au început a striga și a-l blăstăma, cum n-or merge ei să să bată, că ei își văd părinții și fămeile și feciorii lor robi la tătari, de audziè Șeremet cu urechile cumu-l blăstăma. Iar el le dzicè să nu bage seamă, că-i va scoate împăratul și care va merge cu dînșii le va da împăratul moșii la Moscu" [71]

În noaptea de 23 spre 24 iulie 1711, corpul domnesc românesc aflat sub conducerea principelui Dimitrie Cantemir, antrenînd și garda personală de 200 ostași moscoviți ce fusese dată domnului Țării Românești Moldova, a părăsit tabăra rusă, îndreptîndu-se spre Iași. La Movila Răbîiei, vineri 24 iulie, corpul românesc a întîlnit trupele tătărești și convoiul de robi și prăzi care tocmai venea dinspre Iași. A urmat o scurtă luptă în apropierea locului unde Jijia se varsă în Bahlui, în urma căreia detașamentul tătăresc a fost nimicit; toți robii au fost eliberați și s-au recuperat bunurile prădate [72]. A doua zi principele Dimitrie Cantemir a intrat pentru ultima dată în capitala țării sale. După o zi de grabnice pregătiri, luni 27 iulie 1711, domnul Țării Românești Moldova, purtînd cu sine „toiagul cel de argint a țării", și-a părăsit scaunul și, trecînd Jijia pe la Popricani, s-a refugiat împreună cu familia și cîțiva credincioși — hatmanul Ion Neculce, marele postelnic Savin Zmucilă, marele comis Pavel Rugină și alții — în tabăra armatei ruse, aflată pe malul drept al Prutului, în zona satului Zagarancea. De aici armata rusă s-a deplasat pînă la Ștefănești, unde a trecut Prutul, după care s-a îndreptat spre Nistru, pe care l-a traversat la Movilău. În urma negocierilor comandamentului militar otoman cu marele vornic al Țării de Jos, Lupu Costachi, s-a ajuns la restabilirea vechii legături dintre Țara Românească Moldova și Poartă [73].

Încheierea unui nou tratat de pace și prietenie ruso-otoman la Adrianopol (16 iulie 1713) a avut grele consecințe pentru țările române. Pretextînd securitatea imperiului în fața unei noi expansiuni a Rusiei, Poarta otomană a transformat ținutul Hotinului în pașalîc, rupînd un nou teritoriu (aproape 3 800 km^2) din trupul Țării Românești Moldova. Exploatînd situația avantajoasă dobîndită, în martie 1714 Poarta l-a înlăturat de la domnie pe Constantin Brâncoveanu. Dus la Istanbul și întemnițat la Edikule împreună cu întreaga sa familie și cu cîțiva credincioși, domnul român a fost ucis după ce fusese obligat să asiste la omorîrea celor patru fii ai săi (26 august 1714).

În istoria militară a poporului român Constantin Brâncoveanu, cîștigătorul victoriei de la Zărnești din vara anului 1690, rămîne mai cu seamă prin valoarea exemplară a politicii de salvgardare a libertăților românești

[70] N. Costin, *Letopisețul$_2$*, p. 338.
[71] Neculce, *Letopisețul*, p. 598.
[72] *Ibidem;* N. Costin, *Letopisețul$_2$*, p. 339.
[73] *Cronica lui Niculae Muste*, în *Cronicele României*, vol. III, p. 48—49.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

asaltate de cele trei imperii limitrofe. Personalitatea domnului se reflectă însă în uriașa moștenire culturală brâncovenească, el dovedindu-se un ales cunoscător al artelor, avizat și exigent. Pe rafturile bibliotecii domnești de la Hurezi au fost înșirate an de an comorile tipăriturilor vremii — cele încurajate de principe și lucrate sub iubitoarea îngrijire a mitropolitului țării, Antim, ca și cărțile de pretutindeni, între care faimosul corpus al scriitorilor bizantini apărut sub patronajul regelui Franței, Ludovic al XIV-lea, vestita *Byzantina* de la Luvru.

Constantin Brâncoveanu și fiii săi — gravură postumă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

În cei douăzeci și șase de ani de domnie ctitoriile au îmbogățit fiecare județ al țării cu grijă încris pe harta Țării Românești Muntenia alcătuită și tipărită la Veneția de stolnicul Constantin Cantacuzino, unul dintre colaboratorii apropiați și unchiul principelui. Literatura vremii are aceleași caracteristici, pe de o parte cronicile cu vechea cadență a narațiunii trecerii anilor, pe de alta erudiția „cantemiriană". Scrisul elegant al domnului acoperă pagini de jurnal cu notițele zilnice ale celui ce trebuia să-și gospodărească țara. Stilul brâncovenesc — al tradiției românești iubitoare de nou, asimilat, potrivit nevoilor, cu cumpătare — răzbate în toate. Constantin Brâncoveanu a domnit și a guvernat alegîndu-și cu neasemuită pricepere colaboratorii, sfetnicii, prietenii. În fața erudiției unora, precum unchiul său stolnicul Constantin Cantacuzino sau a marelui învățat Hrisant Notara, el a știut să-i încurajeze în toate spre folosul țării. Este o epocă de înflorire și încurajare a talentelor. Theodosie din Veștemul transilvan devine mitropolit al țării și deopotrivă cu savantul domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, un mare iscoditor al originilor neamului românesc; Antim Ivireanul îi continuă păstorirea, organizînd tipografiile țării, spre a muri ca martir al luptei de independență națională în 1716; logofătul Radu Greceanu scrie cronica oficială a acestei bogate monarhii culturale. Ea se sprijină pe o chibzuită economie, respectuoasă față de resursele și posibilitățile pământului și oamenilor. După acte inedite din fosta arhivă a mănăstirii Comana, acum finanțele țării colaborează cu capitalul internațional — însuși cuvîntul *capital*, „capitele", este utilizat —, cu celebra Zecca venețiană, asigurînd stabilitatea veniturilor unora dintre ctitoriile țării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Opunîndu-se încercării habsburgice întreprinsă în Transilvania de a rupe unitatea spirituală românească, Constantin Brâncoveanu a dominat, politic, ca și unchiul său Șerban Cantacuzino, Moldova.

Pacea explică în cea mai mare măsură înfăptuirile vremurilor lui, căci domnul s-a dovedit a fi marele făuritor al liniștii țării. Întreaga diplomație, factorul militar chiar au fost utilizate cu grijă spre a păstra echilibrul, spre a disuada agresiunea, pentru a putea pune la momentul oportun în balanța de forțe propria putere. O înțeleaptă înțelegere a complicatelor relații internaționale a determinat întotdeauna decizia domnului și a sfatului său. O remarcabilă cunoaștere a lucrurilor și a oamenilor, prețuiți după cum se cuvine, fie ei „nemți", rușii țarului, atunci „foarte departe", dar și așa socotit „un stăpîn de o disciplină prea aspră" [74], sau otomanii „epocii lalelelor" (începutul secolului al XVIII-lea). Cunoașterea istoriei generale a țării și cu precădere a celei militare modelează acțiunea lui Constantin Vodă atunci cînd este vorba de a organiza traversarea Carpaților pe cărări neumblate — asemeni lui Radu Șerban odinioară — sau cînd apreciază că pentru victoria în luptă este nevoie uneori de jertfa de sine întemeiată pe dragostea de moșie.

Martirajul lui Constantin Brâncoveanu s-a înscris în istoria națională ca probă a jertfei supreme în apărarea propriilor idealuri, care, în cazul domnului român, corespundeau întru totul aspirațiilor întregului popor.

Ctitorită de domnul martir, epoca brâncovenească va acoperi cu strălucirea ei întreaga primă jumătate a secolului al XVIII-lea. Și ceea ce este cel mai important, prin ea tradiția politică și militară a faptei lui Mihai Viteazul se va modela într-un amplu program cultural de renaștere națională.

Deznodămîntul campaniei militare din 1711 dezvăluie cîteva prețioase învățăminte istorice. Mai întîi de toate, s-a vădit voința neclintită a poporului român de a folosi orice prilej pentru a înlătura dominația străină, angajarea demnă și curajoasă în confruntarea care opunea două puteri militare ale timpului fiind dictată de nevoile imperioase de libertate ale întregii societăți. Așa cum s-a remarcat, „La o jumătate de veac după încercarea lui Mihnea al III-lea și în condiții politice superioare, Cantemir se așeza din nou în fruntea unei mișcări românești organizate de eliberare. El dădea astfel expresie, prin gestul său hotărît, aspirației profunde spre libertate a poporului său și încerca singura ieșire care putea duce la soluționarea concomitentă a problemelor rezolvabile și urgente ce ședeau atunci în fața societății românești" [75].

Concomitent, a fost evidentă dorința factorilor politici din cele două țări românești Moldova și Muntenia de a acționa unitar. Dar eșecul tentativei domnului muntean Constantin Brâncoveanu de a obține clarificări asupra viitorului statului său din partea puternicului aliat a împiedicat realizarea cooperării de luptă munteană, care odată împlinită ar fi imprimat, posibil, un alt curs desfășurării evenimentelor.

Pornind de la acest fapt se desprind concluzii importante privind desfășurarea războiului de coaliție, mai ales în condițiile alianței unei țări mici cu o mare putere *(de facto* sau în devenire, cum era cazul Rusiei la acea dată). Este evident astfel — și Dimitrie Cantemir, pe baza cunoașterii profunde a istoriei, a înțeles acest lucru — că o asemenea alianță trebuie precis stipulată,

[74] N. Iorga, *Documente privitoare la Constantin vodă Brâncoveanu*, București, 1901, p. 6.
[75] Mihai Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, p. 145.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

cuprinzînd clar angajamentul marii puteri de a respecta integritatea teritorială și caracterul de sine stătător al statului aliat (tratatul de la Luck fiind o probă în această privință). De asemenea, că este nevoie de o coordonare reciproc acceptată a desfășurării operațiilor militare, precum și de adoptarea în comun a deciziilor de mare importanță. Păstrarea individualității armatei proprii în contextul operațiilor aliate s-a vădit, totodată, un comandament incontestabil în cadrul unui război de coaliție. Doar o astfel de orientare a domnului Moldovei a permis ca, în condițiile înfrîngerii ruse de la Stănilești, să poată utiliza propria armată pentru a zdrobi corpul de oaste tătar care prădase țara. Și, învățămînt suprem, apărarea țării nu poate fi nicidecum abandonată trupelor aliatului mai puternic, ea neputînd fi încredințată decît propriei oștiri, singura interesată să respingă invazia străină, să asigure, în cazul unei înfrîngeri a aliatului, dăinuirea statului. Împrejurările politico-militare care s-au succedat victoriei otomane de la Stănilești evidențiază exemplar acest peren învățămînt istoric.

În ansamblul său, efortul militar românesc pentru independență din anul 1711 a demonstrat încă o dată constanța idealurilor de libertate și de unitate ale poporului român, nepregetarea sa în jertfă pentru a le realiza împotriva tuturor vicisitudinilor. Iar figura luminoasă a domnului Dimitrie Cantemir adaugă acestui episod eroic al trecutului național o încărcătură sporită. „Acel ce încercase să restituie poporului său libertatea, îi restituia acum cel mai vechi trecut. Un trecut care va intra ca piatră de temelie în eforturile urmașilor de a redobîndi pe cea dintîi; în cuprinsul ideal al acelei toată Țara Românească pe care Cantemir a simțit-o în realitatea ei vie și permanentă" [76].

Clădind în opera sa istorică imaginea vie a vechimii și unității românilor, de la plămădirea lor pe cuprinsul Daciei străbune, Cantemir va da luptei de eliberare națională unul din fundamentele programului ei politic, făcînd să dăinuiască, peste o trecătoare neizbîndă, idealurile dintotdeauna ale poporului său: Unitatea și Independența. Idealuri cărora, la cîrma Țării Românești Moldova, a încercat în scurta sa domnie să le dea și o nouă viață și eternitate.

GÎNDIREA POLITICĂ ȘI ACȚIUNEA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ PENTRU INDEPENDENȚĂ ȘI UNITATE NAȚIONALĂ ÎN VREMEA CONFRUNTĂRILOR MILITARE DIN ANII 1716—1718 ȘI 1735—1739

Încercarea de înlăturare a dominației otomane cu sprijin habsburgic; acțiuni militare în anul 1716. Înfrîngerea tentativei politice și militare din 1711 de rupere a legăturii principatelor române extracarpatice cu Poarta, care nu determinase totuși — datorită negocierilor diplomatice și argumentului militar reprezentat de oastea intactă a lui Constantin Brâncoveanu — o modificare a statutului internațional al acestora, a fost urmată la numai cinci ani de o nouă tentativă de obținere a independenței. Aceasta a fost întreprinsă în contextul izbucnirii războiului între Imperiul habsburgic și Poarta otomană în anul 1716. În primăvara acestui an imperialii concentraseră circa 120 000 de militari, urmărind cucerirea Belgradului, cheia strategică a ținutu-

[76] *Ibidem*, p. 149.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

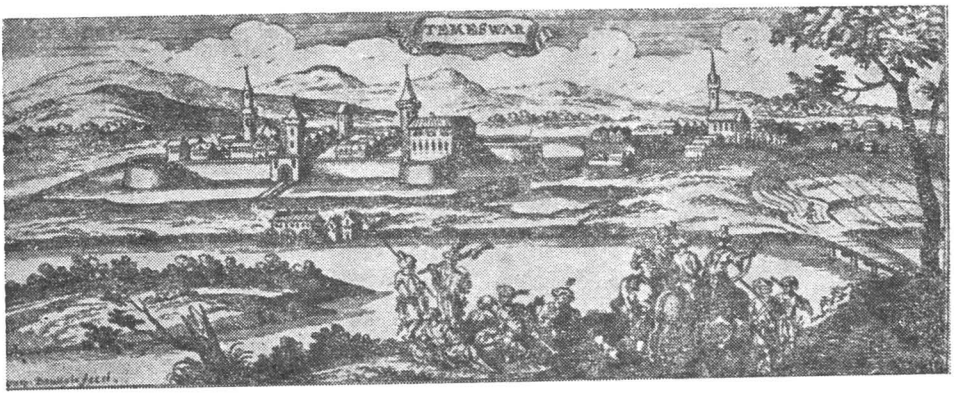

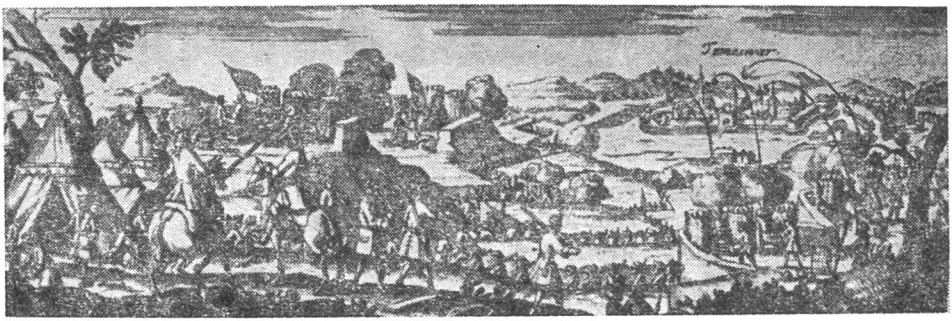

Vedere generală şi asediul Timişoarei (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

rilor împrejmuitoare, inclusiv a Banatului timişan, baze sigure pentru expansiunea în Balcani.

Confruntarea decisivă austro-otomană de la Petrowaradin (5 august 1716) s-a dovedit dezastruoasă pentru otomani. Asediată de la 26 august de trupele imperiale, garnizoana otomană a Timişoarei a capitulat la sfîrşitul lui septembrie 1716. Instalarea unor garnizoane habsburgice în Banat a fost evidentă pentru intenţiile Curţii vieneze de a anexa acest teritoriu.

Victoria armatei imperiale de la Petrowaradin şi ocuparea Banatului au fost socotite de o parte a factorilor de decizie politică români prilejul aşteptat pentru modificarea statutului internaţional al principatelor — emanciparea de sub suzeranitatea otomană cu sprijin habsburgic. De conivenţă cu marele serdar Petru Obedeanul, un detaşament austriac a ocupat Cerneţii, apoi întreg judeţul Mehedinţi. Ulterior „catanele" transilvane au ocupat pasul Vîlcanului şi au coborît pe Olt. Astfel, Oltenia a fost practic izolată de restul ţării [77].

La Curtea din Bucureşti conducerea mişcării antiotomane a fost luată de marele spătar Radu Golescu şi marele vornic Grigoraşcu Băleanu. După planul minuţios stabilit de marele spătar Golescu, în noaptea de 24 spre 25 noiembrie 1716 străjile Capitalei urmau să fie astfel dispuse încît să lase nesupravegheată intrarea dinspre Colentina. Sub conducerea fostului serdar Brăi-

[77] Const. Giurescu, *Oltenia sub austrieci*, I. *Documente*, Bucureşti 1909, p. 13, 17, 20; Popescu, *Istoriile*, p. 224.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Nicolae Mavrocordat, domnul Ţării Româneşti Muntenia, şi Curtea domnească de la Bucureşti în vremea mişcării antiotomane din noiembrie 1716 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

loiu, un corp de voluntari români recrutaţi în Oltenia, sprijinit de un detaşament de 400—600 husari austrieci, după ce a trecut Oltul, s-a deplasat prin păduri, evitînd satele şi drumurile, şi a surprins o tabără a 500 de tătari — veniţi spre pază în preajma Capitalei — la Colentina. După dispersarea lor, în dimineaţa zilei de 25 noiembrie detaşamentul a intrat în Bucureşti [78].

Obiectivul politic imediat al acţiunii fusese atins relativ uşor, dar modificarea statutului internaţional al Ţării Româneşti Muntenia în condiţiile războiului austro-otoman punea grave probleme de strategie la Dunărea de Jos.

La 14 decembrie 1716, o adunare de stări, întrunită la Tîrgovişte, a hotărît promovarea noii orientări politice şi aducerea în scaunul domnesc a lui Gheorghe Cantacuzino. Peste cîteva zile Şerban Bujoreanu şi Grigore Băleanu, delegaţi ai stărilor, trimiteau din Sibiu împăratului Carol al VI-lea de Habsburg un detaliat memoriu asupra situaţiei Ţării Româneşti Muntenia, solicitînd sprijin în lupta împotriva Porţii. Memoriul cuprindea şi un plan de apărare militară a principatului. Se pornea de la necesitatea principială, demonstrată prin experienţă, a unităţii între ţările române Muntenia şi Transilvania. Era prevăzută, în viitoarea campanie, alungarea garnizoanelor otomane din cetăţile Brăila, Giurgiu şi Turnu, prin cooperarea forţelor româneşti cu 12 000 de soldaţi austrieci. Apărarea ţării împotriva otomanilor şi tătarilor urma să se facă pe linia Dunării şi pe Siret, instalîndu-se garnizoane la Brăila (5 000 de soldaţi), Giurgiu (2 000), Turnu (1 500). Memoriul fixa cuantumul de trupe imperiale care puteau staţiona în Muntenia: 2 000 de militari la Bucureşti şi 1 500 la Craiova, aprovizionarea acestora urmînd să fie asigurată de ţară. Dominarea militară a Dunării prin desfiinţarea capetelor de pod era apreciată drept importantă pentru prăbuşirea apărării otomane la Belgrad.

Planurile politico-militare româneşti, întemeiate pe o concepţie strategică îndrăzneaţă, s-au izbit însă de dificultăţile acute ale monarhiei habsbur-

[78] A. M. Del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, MDCCXVIII, p. 219—225; Mitrofan Gregoras, *Cronica Ţării Româneşti*, p. 234—236; C. Giurescu, *op. cit.*, p. 64, 78—79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Bătălia Belgradului (Cabinetul de stampe al Academiei R. S. România)

gice, extenuată financiar de războiul de succesiune la tronul Spaniei (1701—1713/1714) şi incapabilă să furnizeze sprijinul militar solicitat. Astfel încît imperialii nu au putut deplasa alte trupe la sud sau est de Carpaţi.

Evenimentele din Muntenia provocaseră derută în Imperiul otoman. În disperare de cauză Poarta a decis deplasarea în ţara românească de la sud de Carpaţi a unui corp de oaste otomano-tătar (22 000 de luptători), cu misiunea de a sprijini instalarea pe tron a lui Ioan Mavrocordat.

Simultan, boierimea măruntă şi mijlocie din Moldova, printr-o delegaţie în frunte cu stolnicul Vasile Ceaurul şi cu alţi boieri, a cerut sprijin militar imperial pentru o similară acţiune de desprindere a ţării de sub suzeranitatea otomană.

Încurajat de reuşita din Ţara Românească Muntenia, comandamentul habsburgic a trimis 300 de ostaşi pentru a sprijini înlăturarea lui Mihai Racoviţă, agreat de Poartă. În cooperare cu aceştia a fost reamenajată cetatea Neamţului, de multă vreme nefolosită, aici stabilindu-şi cartierul general mişcarea românească antiotomană, care s-a extins spre sud, în ţinuturile Romanului, Putnei, spre Bîrlad [79].

În primele zile ale lunii ianuarie 1717 detaşamentele din cetatea Neamţului au declanşat două acţiuni militare de anvergură: atacarea curţii domneşti de la Iaşi şi a ţinutului Covurlui, unde-şi avea casele sora principelui, care a şi fost capturată. La Iaşi, forţele antiotomane şi detaşamentul austriac, puse sub comanda slugerului Velicico şi a căpitanului Ernaut, au atacat, la 10 ianuarie, curtea domnească, Mihai Racoviţă cu boierii şi cu o parte din călăraşi retrăgîndu-se la mănăstirea Cetăţuia. Surprinşi de un corp de peste 2 000 de tătari bugeceni (nogai) majoritatea atacatorilor curţii au fost înfrînţi, capturaţi şi executaţi prin spînzurare, tragere în ţeapă sau ardere pe rug. Ulterior,

[79] N. Iorga, *Lupta lui Mihai Racoviţă cu boierii rebeli — după un act nou*, în RI, VII, nr. 1—3/1921, p. 62—67.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

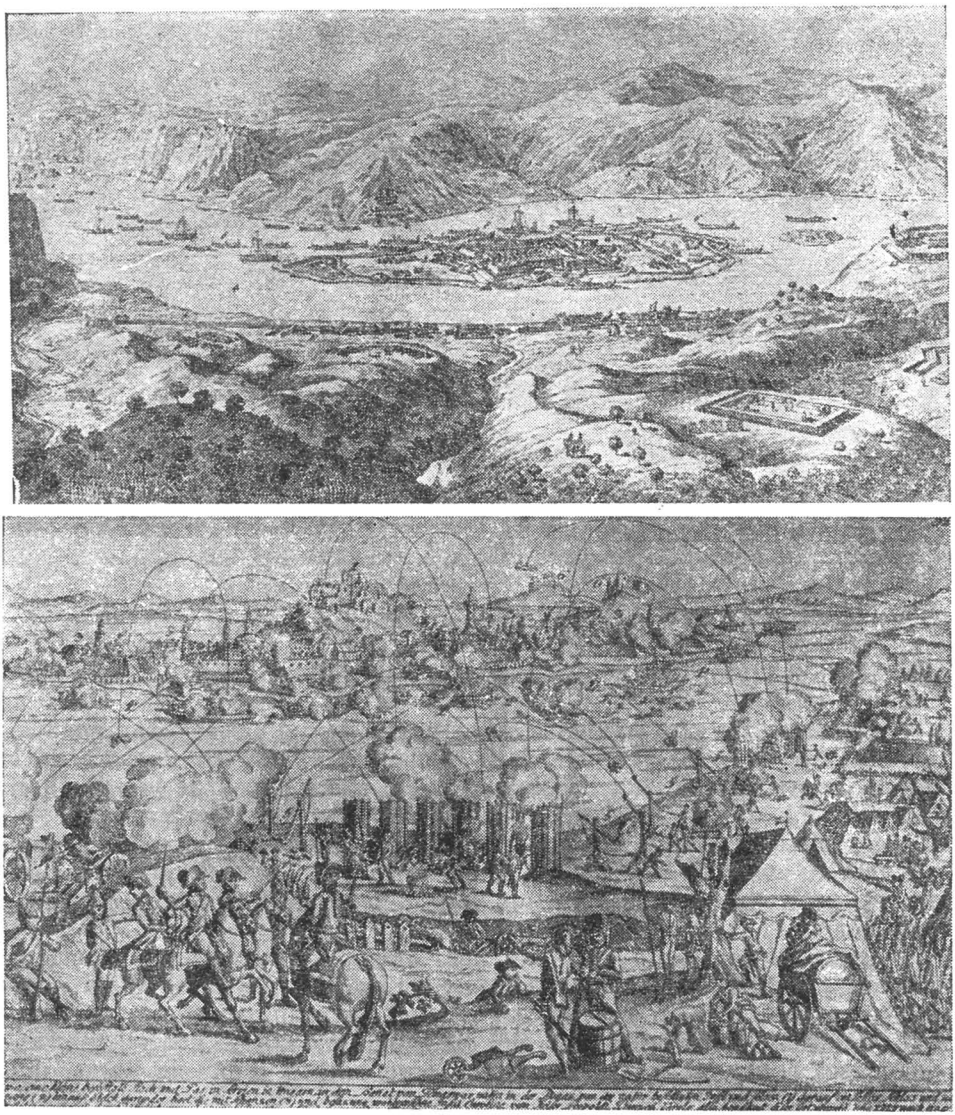

Vedere generală şi bombardarea cetăţii insulare Ada-Kaleh (Orşova Nouă) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S. România)

în luna ianuarie şi în primăvara anului 1717 Mihai Racoviţă, susţinut de 10 000 de tătari, a înăbuşit mişcarea locală. Conducătorii români ai mişcării antiotomane au fost siliţi să abandoneze cetatea Neamţului (ianuarie), mănăstirile fortificate Caşin şi Mira (mai 1717) [80].

[80] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729 (Pseudo — Amiras)*, p. 77—83; Neculce, *Letopiseţul*, p. 665—671; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 199—215; *Cronicul lui Neculai Chiparissa*, în *Cronicarii greci*, p. 67—72; Codrescu, *Uricariul*, vol. IV, p. 310—324; Sergiu Iosipescu, *Note istorice despre mănăstirea Mira, ctitorie fortificată a Cantemireştilor*, în BMI, XLI, 4/1972,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Conştient de situaţie, domnul muntean, Ioan Mavrocordat, a promovat o activă politică de scoatere a ţării din război, asigurînd pe imperiali că în ceea ce îl priveşte „va veghea la păstrarea bunei vecinătăţi şi bunei creştinătăţi", va aduce servicii monarhiei creştine, asemenea în „toate cele principelui Constantin Brâncoveanu". Totodată, el a obţinut decizia Porţii de retragere la sud de Dunăre a trupelor otomane [81].

În februarie 1717, Imperiul habsburgic a hotărît să-şi evacueze trupele doar din Ţara Românească Muntenia de la est de Olt, rîul constituind linia de demarcaţie între administraţia domnească şi cea militară imperială [82].

Reluarea luptei pentru înlăturarea dominaţiei habsburgice din Ţara Românească Transilvania; angajări militare în anul 1717. Evoluţia militară din Ţara Românească Moldova a creat premisele reluării luptei pentru înlăturarea suzeranităţii habsburgice asupra Ţării Româneşti Transilvania şi reinstalarea unui principe independent [83]. Acţiunea ar fi putut obţine sprijinul Porţii, interesată de a atrage o parte din forţele austriece la frontiera orientală a ţării româneşti intracarpatice, slăbind astfel presiunea habsburgică asupra Belgradului. Intervenţia în Transilvania a reunit un corp al oştirii moldovene, sub conducerea lui Mihai Racoviţă, şi 15 000 de tătari, în frunte cu sultanul Azamet Ghirai. Debuşînd la mijlocul lunii august 1717 în Transilvania, pe la Rodna, oastea aliată a ajuns la cetatea Bistriţa, pe care a înconjurat-o. La 18 august, însă, garnizoana otomană a Belgradului, grav lovit de explozia unui depozit de pulbere, a capitulat.

Victoria habsburgică de la Belgrad a determinat pe Mihai Racoviţă să se retragă. Tătarii însă s-au dedat la jafuri, afectînd îndeosebi Ţara Lăpuşului şi a Chioarului. Cetatea Chioarului, cu fortificaţiile dezafectate după 1711, a fost devastată şi incendiată. Sfîrşitul raidului hoardelor tătare a fost astfel consemnat de cronicarul Pavel din Borşa: „În Maramureş, tocmai la plaiul Borşei, spre unde se trece la Moldova, au poposit tătarii cu nenumăraţi robi şi nespusă pradă grăbindu-se cătră casă, şi acolo locuitorii din Maramureş, năvălind preste dînşii, au slobozit multe mii de robi (că, precum s-au auzit, ducea mai mulţi de 15 000 de robi cu sine) şi mare pagubă au făcut în tătari şi caii lor; în gîlceava aceia foarte mulţi prunci s-au călcat şi tătarii încă pré mulţi robi au tăiat"[84]. Pentru a preîntîmpina noi asemenea acţiuni devastatoare, comandamentul militar imperial al Ţării Româneşti Transilvania a iniţiat negocieri cu principele Mihai Racoviţă, în urma cărora s-au stabilit raporturi de bună vecinătate. Astfel, în septembrie 1717, pacea era restabilită, Ţara Românească Moldova ieşind din războiul ce confrunta încă Imperiul habsburgic cu Poarta otomană. Un stîlp de pomenire era ridicat de domnul Moldovei la Vama, amintind trecătorului de campania anului 1717 [85].

[81] *Cronici turceşti*, vol. III, p. 231; Popescu, *Istoriile*, p. 238.

[82] Const. Giurescu, *op. cit.*, p. 109, 118–119, 125–130, 153–154, 168–169 (textul convenţiei), 169–170, 173–181.

[83] N. Iorga, *Francisc Rákóczi al II-lea, învietorul conştiinţei naţionale ungureşti şi românii*, în AARMSI, s. II, t. XXXIII, 1910, p. 22–24; *Cronici turceşti*, vol. III, p. 221, 230, 233, 235.

[84] *Cronicul lui Neculai Chiparissa*, p. 76–79; Gheorghe Şincai, *Opere*, ed. Florea Fugariu, vol. III, Bucureşti, 1969, p. 330 *(Pál Borsai, A Kezzel irt Magyar Kronikában)*.

[85] *Cronicul lui Nicolae Chiparissa*, p. 80–84; Altorjai B. Apor Péter, *Munkái Magyar Történelmi Emlékek. Történelmi Bizottomanya*, II, ed. Gábor Kazinczy, Pest, 1863, p. 158–159; Gheorghe Şincai, *op. cit.*, p. 330–331.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Factorii politici din țările române Moldova și Muntenia au urmărit așadar, în contextul conflictului otomano-habsburgic din anii 1716—1718, realizarea propriilor deziderate. Întreaga desfășurare a evenimentelor evidențiază, dincolo de aspecte ce ar părea la prima vedere contradictorii, manifestarea unuia și aceluiași curs de politică ce viza consolidarea autonomiei sau recîștigarea deplinei independențe. În acest deosebit de dificil demers, racordarea la acțiunile unui imperiu sau altul era condiționată de poziția acestora față de statalitatea românească. Cum de fiecare dată s-a evidențiat faptul că „aliatul", dincolo de declarațiile și angajamentele inițiale, căuta să-și impună propriile obiective ce periclitau situația țărilor române, acestea au reacționat, în mod firesc, în sensul contracarării factorului care, în perspectiva imediată, le amenința statutul. Așa se explică faptul că orientarea antiotomană evidentă într-o primă fază a confruntărilor a sfîrșit prin a fi înlocuită printr-o colaborare cu Poarta în scopul contracarării tendințelor anexioniste ale Imperiului habsburgic.

Ceea ce trebuie remarcat cu deosebire în această etapă este faptul că la București și Iași factorii de conducere politică au intervenit activ în desfășurarea evenimentelor pe plan internațional, acționînd pe linia constantă a menținerii autonomiei țărilor române.

Noul context internațional și acțiuni politice românești pentru apărarea ființei statale. Pacea de la Passarowitz (Pojarevać) încheiată în 1718 între Poartă și Imperiul habsburgic s-a datorat și strădaniilor lui Ioan Mavrocordat. Negocierile, la care a participat și domnul muntean, s-au concretizat în tratatul semnat la 21 iulie [86]. El a marcat anexarea Olteniei de către Imperiul habsburgic.

Vreme de aproape douăzeci de ani, după pacea de la Passarowitz, în sud-estul Europei s-a instalat un relativ echilibru politico-militar, asigurat de orientarea marilor puteri interesate în această zonă asupra altor orizonturi: Imperiul otoman spre frontiera persană, Rusia către mările Baltică și Caspică, Imperiul habsburgic înspre Peninsula Italică și Țările de Jos. Dar semnarea, la 6 august 1726, a tratatului de alianță între Austria și Rusia — prin care cele două state își reglementau colaborarea militară și își concertau acțiunea în Polonia — cuprindea premisele reluării unei politici externe active în sud-estul Europei. Faptul a stîrnit îngrijorarea primului ministru al Franței, cardinalul Fleury. După opinia sa, Rusia „a urcat la un înalt nivel al puterii, iar alianța sa cu Casa de Austria este extrem de periculoasă" [87].

Echilibrul relativ între marile puteri în sud-estul Europei a fost rupt prin declanșarea războiului din 1736—1739, care a opus Imperiului otoman forțele militare ruse și austriece. Interesele celor două puteri aliate convergeau, deocamdată neantagonic, spre anexarea de noi provincii și țări aflate pînă atunci sub stăpînirea sau vasalitatea Porții.

În anul 1735, sub motivul unei expediții tătare de mare anvergură pe litoralul nord-estic al Mării Negre — o diversiune antipersană folositoare Imperiului otoman —, Rusia a declanșat un nou război al cărui scop era „să pună capăt

[86] *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, ed. Gabriel Effendi Noradounghian, t. I, 1300—1689, Paris, Leipzig, Neuchatel, 1897, p. 208—210.

[87] *The New Cambridge Modern History*, vol. VII, edited by J.O. Lindsay, Cambridge, 1957, p. 205.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

dominației turce pe litoralul Mării Negre" [88]. Într-un memoriu adresat la 14 aprilie 1736 țarinei Ana Ivanovna, comandamentul militar rus era de părere că „este de cel mai înalt interes pentru maiestatea sa să cucerească populații a căror majoritate este de religie grecească" (ortodoxă — *n.n.*) [89]. Se propunea anexarea Crimeii, transferul populației tătare în Rusia și colonizarea provinciei cu ruși, apreciindu-se, totodată, că, după ocuparea Țării Românești Moldova și Țării Românești Muntenia, Bugeacul va cădea de la sine.

În noile condiții politico-militare o parte a boierimii din Moldova, cu știrea domnului Grigore al II-lea Ghica, și din Muntenia a negociat cu Rusia emanciparea principatelor române extracarpatice de sub suzeranitatea otomană și acceptarea protecției țarinei [90]. Totodată, în negocieri cu imperialii se manifesta stăruitor ideea reunificării Olteniei la Țara Românească Muntenia: „de va voi maiestatea sa cesarul să sloboadă și acel pământ muntenesc ce se află dincolo de Olt, care ținea înainte de această țară" [91]. Și de această dată, însă, atitudinea adoptată de curțile de la Petersburg și Viena a demonstrat că așazisa luptă pentru „eliberarea creștinilor" de sub dominația Porții nu viza altceva decît materializarea propriilor planuri anexioniste. Se defineau astfel, de la începutul conflictului ruso-austro-otoman, dezvoltări politice de o deosebită gravitate care și-au pus amprenta nemijlocit asupra căilor și soluțiilor încercate și practicate de țările române.

Efortul militar românesc pentru eliberarea Olteniei în anul 1737. În condițiile izbucnirii noului conflict ruso-otoman, forurile de decizie din Viena au hotărît și ele intrarea în război împotriva Porții. Planul de campanie prevedea, între altele, executarea unei ofensive din Transilvania pentru cucerirea, în cooperare cu rușii, a Moldovei, și din Oltenia asupra Munteniei [92]. La 6 iunie 1737, Austria a declarat război Porții. După ce fusese cucerit Nișul (28 iulie 1737), insuccesul în fața Vidinului a determinat, în iulie 1737, retragerea spre Tîrgoviște a trupelor imperiale ce atinseseră Bucureștii [93]. În aceste împrejurări, Constantin Mavrocordat și-a instalat cartierul general în mănăstirea Văcărești, pregătind cu forțele militare ale țării și cu sprijin otoman o contraofensivă pentru eliberarea și reunirea Olteniei [94]. La sfîrșitul lui septembrie trupele domnești, comandate de Ioan Nicolae Mavrocordat, fratele domnului, cu sprijinul unui detașament otoman, au declanșat o acțiune de alungare a forțelor austriece aflate în județele Argeș și Muscel, baza lor de aprovizionare și de atac. La 18 octombrie, avangarda austriacă (5 000 de husari unguri și 300 germani) a fost nimicită la Pitești. Corpul de oaste imperial s-a retras

[88] K. Bazilévich, S. Bakhrouchine, A. Pankratova, A. Foght, *Histoire de l'U.R.S.S.*, vol. II, Moscou, 1948, p. 47.

[89] Francis Ley, *Le marechal du Munnich et la Russie au XVIIIe siècle*, Paris, 1959, p. 96; V. Mihordea, *Contribuție la istoria păcii de la Belgrad*, 1739, în AO, nr. 79–82/1935, p. 12.

[90] Damian P. Bogdan, *Legăturile serdarului Lupu Anastasă cu rușii (1721–1751)*, în SMIM, II, 1957, p. 345–389; Al. Vianu, *Din acțiunea diplomatică a Țării Românești în Rusia în anii 1736–1738*, în Rsl, VIII (1963), p. 19–26.

[91] Al. Vianu, *op. cit.*, p. 22.

[92] De Kéralio, *Histoire de la guerre des Russes et Impériaux contre les Turcs en 1736, 1737, 1738 et 1739 et la paix de Belgrade qui le termina*, vol. I, A, Paris, 1780, p. 95–98.

[93] Constantin Dapontès, *Ephémérides daces ou Chronique de la Guerre de quatre ans (1736–1739)*, vol. II, p. 15–26.

[94] *Chemarea lui Constantin vodă Mavrocordat către olteni*, în Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 3–4; *Cronicul lui Petru Depasta Peloponesianul asupra vieții domnitorului Constantin Neculai Mavrocordat* în *Cronicarii greci*, p. 312.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

în Oltenia, în timp ce convoaiele cu pradă ce apucaseră drumul Loviștei au fost interceptate înaintea Perișanilor de oastea românească și capturate [95].

În Moldova, trupele austriece, subțiate prin desele cereri de efective necesare la asediul Vidinului, au opus o slabă rezistență. Grigore Ghica, aflat cu oastea sa în tabăra de la Țuțora, a primit întăriri otomane în vederea curățirii teritoriului subcarpatic al Moldovei de trupele imperiale, acțiune care s-a încheiat cu succes sub conducerea directă a lui Teodor Paladi și Constantin Psiolu (Ipsilanti).

Constantin Mavrocordat — desen de Liotard (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Incapacitatea militară a forțelor austriece, dovedită de precipitata lor retragere din Moldova și din Muntenia în fața oștirilor române, sprijinite de contingente otomane, a constituit temei pentru înfăptuirea, printr-un program politico-militar conceput de Constantin Mavrocordat și de Sfatul domnesc muntean, în luna octombrie 1737, a reunificării Olteniei. Acțiunea venea, totodată, în întîmpinarea nemulțumirii generale provocată românilor de peste Olt de administrația austriacă [96]. Dealtminteri, trupelor operaționale li se atașase Radu Comăneanul, dregător domnesc „pentru așezarea și tocmirea acelei părți de țară", pentru supravegherea comportamentului ostașilor și eliberarea actelor de recunoaștere a locuitorilor [97].

La 18 noiembrie 1737, oastea munteană (10 000 ostași), sub comanda marelui spătar Ioan Nicolae Mavrocordat, și trupe turco-tătare au pornit spre Oltenia. În același timp, profitînd de retragerea armatei imperiale spre Orșova, pașa de Vidin a alungat detașamentul imperial de la Cerneți și a înfrînt în preajma Craiovei trupele colonelului Salhausen [98]. O altă grupare imperială (cca 10 000 de luptători), retrasă de la Craiova spre Rîmnicu Vîlcea, după ce a respins avangarda turco-tătară (2 000 oameni), a fost înfrîntă decisiv de oștirea română, pierzînd aproximativ 1 600 de militari, morți și prizonieri. După această ultimă luptă trupele austriece mai păstrau doar cîteva avanposturi —

[95] *Cronicul lui Petru Depasta...*, în *loc. cit.*, p. 311; Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Românești și a Moldovei*, traducere de George Sion, vol. II, București, 1859, p. 154; [Mihai Cantacuzino, banul], *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche întemeiere pînă la anul 1774*, p. 157; Gheorghe Șincai, *Opere*, vol. III, p. 359—360.

[96] Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*, p. 306—307; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 103—106.

[97] *Chemarea lui Constantin vodă Mavrocordat către olteni*, p. 3—6.

[98] J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, p. 473; Alexandru A. Vasilescu, *Oltenia sub austrieci. 1716—1739*, vol. I, p. 178; V. Mihordea, *op. cit.*, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

la Vodița, în pasul Vulcan și la Cozia, cu care închideau valea Oltului și trecătoarea Loviștei [99].

În condițiile alungării trupelor habsburgice din Oltenia, Constantin Mavrocordat a putut organiza administrația celor cinci județe de peste Olt, întărind ca ban al Craiovei pe Matei Bălăcescu (decembrie) [100].

Astfel, în 1737, în contextul desfășurării favorabile Porții a operațiilor militare pe frontul antihabsburgic, a fost eliberat întregul teritoriu al Moldovei și Munteniei de trupele austriece, și s-a reunificat Oltenia, prin mijloace politice și militare folosite cu abilitate în circumstanțe grele de domnii de la București și Iași.

Opțiuni politice și acțiuni militare românești în anul 1739. Desfășurările militare din anul 1738 au consemnat eșecul trupelor habsburgice în Banat, favorizat și de răscoala populației românești localnice, precum și zădărnicirea oricărei acțiuni ofensive rusești pe frontul de la Nistru. Oștirile românești au desfășurat în cursul anului 1738 acțiuni militare împotriva adversarilor Porții. Astfel, oastea munteană a înfrînt detașamente militare austriece la Cozia și a împiedicat pătrunderea habsburgică la sud de munți. În Moldova, domnul Grigore Ghica a luat măsuri de organizare a apărării graniței estice în ținuturile Orhei și Soroca.

Evenimentele anului 1739 aveau să pună factorii de decizie politică și societatea românească în fața agresiunii și ocupațiilor celor trei imperii vecine, planurile țariste de campanie preconizînd în mod deschis anexiunea estului Peninsulei Balcanice și cucerirea Constantinopolului. Confruntați cu forțe armate de zeci de mii de soldați, cu un armament și echipament moderne, românii au făcut uz de întregul arsenal de mijloace diplomatice și militare pentru a evita desființarea ființei lor politice și totala devastare a teritoriului național.

La 26 mai, forțele ruse, plecînd din taberele din jurul Kievului, au pătruns pe teritoriul Poloniei, îndreptîndu-se spre Țara Românească Moldova [101]. Un corp de oaste al principelui Grigore Ghica al Moldovei (cca 5 000 de ostași) fusese concentrat încă din primăvară în tabăra de la Galata, avînd misiunea ca, împreună cu un detașament otoman de cca 500 de oameni, să organizeze apărarea în ținuturile Cernăuți și Dorohoi [102].

Inițial, acțiunile ofensive rusești s-au desfășurat sub forma raidurilor efectuate prin surprindere la vest de Nistru. O grupare de cavalerie ușoară (cazaci) a trecut pe neașteptate fluviul, a devastat Soroca, garnizoana românească a cetății fiind nimicită, a ars magaziile de provizii și tîrgul, după care s-a retras în Polonia pe la Movilău. Detașamente de cavalerie ușoară (cazaci) au întreprins raiduri de rechiziții spre Prut, în timp ce o grupare de trupe a atacat noaptea Cernăuții, surprinzînd și nimicind subunitățile de spătărei români. Alte formațiuni rusești au prădat ținutul Cernăuților, parțial al Sucevei, și, după ce au copleșit prin număr un detașament românesc care le rezistase la trecerea Prutului, au revenit în tabăra de lîngă Mitcău cu aproape 30 000

[99] *Hurmuzaki*, supl. I/1, p. 513; Altorjai B. Apor Petér, *op. cit.*, p. 201 (aici sînt dați ca uciși 400 de pedestrași și 300 de călăreți); Alexandru A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 180.

[100] Alexandru A. Vasilescu, *loc. cit.*

[101] Général de Manstein, *Mémoires historiques, politiques sur la Russie*, vol. II, A Lyon, 1772, p. 2–3.

[102] *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 438; Neculce *Letopisețul*, p. 822.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de vite şi cîţiva prizonieri. După aceea, trupe ruse s-au îndreptat spre Hotin, a cărui garnizoană a capitulat la 31 august [103].

Înaintînd lent, forţele ţariste deplasate pe teritoriul de la vest de Nistru au început trecerea Prutului, au înfrînt rezistenţele întîlnite în cale, între care şi pe cele organizate de steagurile căpitanilor Ştefan şi Arsache, şi au efectuat masive rechiziţii în ţinuturile Dorohoi, Cernăuţi, Hîrlău şi Suceava, satisfăcîndu-şi astfel din plin aprovizionarea [104]. Avangarda forţelor ruse a pornit în prima decadă a lunii septembrie spre Iaşi. Grigore Ghica s-a retras spre Ţara de Jos, în locul său constituindu-se o căimăcămie din marele logofăt Sandu Sturdza şi marele vornic Iordache Cantacuzino Deleanul [105].

Primele măsuri militare ale comandantului forţelor ruse, feldmareşalul Münnich, odată intrat în capitala Moldovei, au fost de trasare a planului unei fortificaţii poligonale în jurul oraşului şi de organizare a garnizoanei cetăţii Iaşi, formată din cîteva regimente de infanterie şi de husari, precum şi din „corpul valah" al lui Constantin Cantemir [106]. Ţara era obligată, printr-o convenţie impusă de Rusia, să adăpostească şi să aprovizioneze un corp de armată ţarist de 20 000 de soldaţi şi să furnizeze 3 000 de salahori anual pentru lucrul la cetăţi. La toate acestea se mai adăuga obligaţia tuturor boierilor şi slujitorilor de a „oferi" un dar feldmareşalului Münnich în valoare de 90 de pungi (10 800 galbeni sau 43 200 lei) şi de a plăti o dare anuală pentru armata rusă de 100 de pungi [107]. După aprecierea istoricului rus S. M. Soloviev, autorul monumentalei *Istorii a Rusiei din cele mai vechi timpuri*, prevederile convenţiei impuse de Rusia nu ţineau seama de ruinarea Moldovei [108]. Convenţia a fost semnată forţat de caimacami şi de boierii divanului (18 septembrie 1739) sub ameninţarea comandamentului rus de a ordona trupelor neregulate şi de cavalerie uşoară (cazaci) jefuirea ţării, a mănăstirilor şi incendierea Iaşilor [109].

Pe la mijlocul lunii septembrie 1739 comandamentul armatei ruse a ordonat unui detaşament să înainteze în josul Prutului şi al Siretului pentru supunerea Ţării de Jos şi capturarea lui Grigore Ghica [110].

Avertizat de căimăcămia din Iaşi asupra venirii detaşamentului trimis împotriva sa, Grigore Ghica s-a refugiat la Galaţi, însoţit de cîteva steaguri de ostaşi. Aici el a reorganizat divanul şi comanda oştirii sale, numind în funcţii doar boieri pămînteni, români: mare vistier — Teodor Paladi, mare spătar — Teodor Costachi, mare stolnic — Manolachi Costachi, mare agă — Vasile Costachi, mare hatman — Costachi Razu. Primind în sprijin şi trupe otomane, Grigore Ghica a înaintat spre Ţara de Sus, pe valea Siretului, bazîndu-se pe faptul, confirmat de cronicarul Ion Neculce, că-şi menţinea autoritatea în Ţara de Jos, precum şi pe stabilirea unei strînse colaborări cu principele muntean, Constantin Mavrocordat. Dar atunci cînd oastea şi Curtea domnească

[103] *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 434–437, 440; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 441.

[104] Neculce, *Letopiseţul*, p. 820–823; *Storia dell'anno*, în Anexe la V. Mihordea, *op. cit.*, p. 33.

[105] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 449.

[106] *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 454; *Storia dell'anno*, în Anexele la V, Mihordea, *op. cit.*, p. 34; Général de Manstein, *op. cit.*, p. 30; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 453, 455.

[107] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 453; Général de Manstein, *loc. cit.*,

[108] S. M. Soloviev, *Istoriia Rosii s derevneisih vremen*, kniga X, t. 19–20, Moscova, 1963, p. 454.

[109] Neculce, *Letopiseţul*, p. 833; *Cronica Ghiculeştilor*, p. 453; *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 455.

[110] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 457.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

au ajuns la Şerbăneşti, în ţinutul Tecuciului, un curier al marelui vizir, sosit de la Belgrad, a adus vestea încheierii păcii [111].

Conform tratatului austro-otoman de la Belgrad (18 septembrie 1739), Imperiul habsburgic renunţa la stăpînirea asupra Olteniei şi ceda Porţii insula şi fortăreaţa Orşovei, reprimind în schimb Banatul Timişoarei, pînă la hotarele Munteniei, fără drept de fortificare a Mehadiei şi a Orşovei Vechi (art. V); în rest, Dunărea şi Sava deveneau hotarul dintre cele două imperii, potrivit prevederilor tratatului de la Carlowitz (1699). Tratatul ruso-otoman prevedea completa demolare a cetăţii Azov; navigaţia rusă pe mările de Azov şi Neagră continua să fie interzisă (art. III); o comisie a puterilor semnatare trebuia să traseze la faţa locului frontierele nord-pontice (art. IV).

La ştirea încheierii păcii de la Belgrad, comandamentul armatei ţariste din Ţara Românească Moldova îşi exprima hotărîrea continuării războiului dacă Rusia nu va primi o compensaţie echivalentă teritoriilor româneşti pe care le ocupase [112].

Faţă de prelungirea staţionării armatei ruse în Ţara Românească Moldova, Grigore Ghica a luat iniţiativa exercitării unei presiuni militare, în colaborare cu forţe otomane, pentru evacuarea ţării. S-a ales ca direcţie principală de acţiune drumul Prutului către Iaşi şi apoi spre Hotin. Acţiunile trupelor domneşti, sprijinite de forţe otomane, au început la 18 octombrie 1739. Marele vistier Teodor Paladi şi Sari Ahmed aga au condus avangarda, care s-a deplasat pînă la Fălciu, de unde un detaşament a fost trimis să cerceteze drumul spre Iaşi. Majoritatea steagurilor domneşti conduse de Teodor Paladi şi trupele de sub comanda lui Sari Ahmed paşa, avangarda oştirii, au ajuns pe dealurile ce domină Iaşii la 24 octombrie 1739.

Între timp, sub supravegherea generalului rus Piotr Şipov, comandantul garnizoanei oraşului, trupele ruse au distrus palatul domnesc de la Frumoasa, locuitorii aşteptînd cu speranţă trupele proprii. Apariţia oştirii domneşti a silit trupele ruse să înceapă retragerea. În seara zilei de 24 octombrie la mănăstirea Golia au sosit marele vistier Teodor Paladi şi Sari Ahmed paşa, „pe care văzîndu-i sărmanii locuitori au alergat la ei [. . .] bucurîndu-se de venirea lor, deoarece în inimi aveau o îndoită teamă şi faţă de cazaci şi faţă de tătari". Peste două zile, după mai puţin de două luni de absenţă, Grigore Ghica şi-a făcut intrarea în capitala principatului Ţării Româneşti Moldova, „fiind adunaţi aproape toţi locuitorii de o parte şi cealaltă a pieţii celei mari, pentru ca să privească alaiul şi pe domnul lor; ei doreau cu sete ca el să fie în mijlocul lor" [113], dornici să se încheie o ocupaţie străină apăsătoare şi păgubitoare ţării.

Simultan, trupele generalului rus Kabniţa, care cantonau părţile nord-estice ale Munteniei, au fost silite de noile corpuri de oaste create de Constantin Mavrocordat să se refugieze în Transilvania [114].

Pacea de la Belgrad din 1739 a sancţionat reunificarea Olteniei la trupul Ţării Româneşti Muntenia. Pentru un scurt interval (1739—1741) ţinutul Hotinului a revenit, de asemenea, Ţării Româneşti Moldova.

[111] *Ibidem*, p. 459, 461, 479, 495.
[112] Francis Ley, *op. cit.*, p. 118.
[113] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 447.
[114] C. Dapontès, *op. cit.*, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

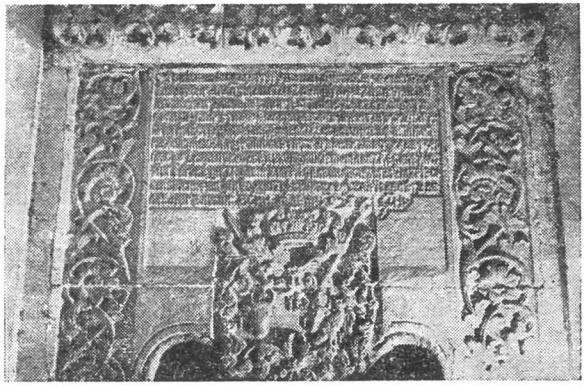

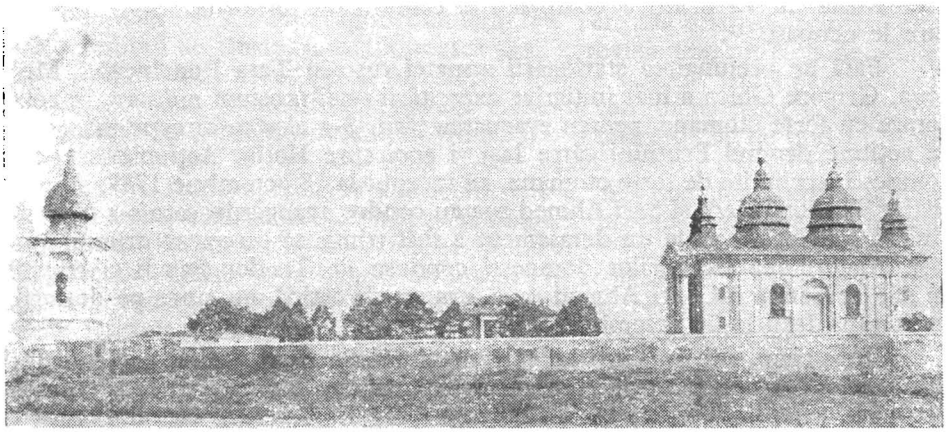

Grigore al II-lea Ghica, domnul Țării Românești Moldova, stema sa de pe pisania de la Pantelimon și ctitoria lui de la Frumoasa (jud. Iași) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Acțiunile militare și politice desfășurate de factorii responsabili de la București și Iași în intervalul 1736—1739, ani de amplă înfruntare între cele trei mari puteri vecine și rivale la stăpînirea spațiului românesc, au vizat păstrarea individualității politice a Munteniei și Moldovei, a patrimoniului lor teritorial. Sprijinindu-se pe Poartă, țările române extracarpatice au reușit — utilizînd în mod adecvat potențialul lor militar — să asigure eliberarea Olteniei și să preîntîmpine anexarea de către Austria sau Rusia. În același timp, prin acțiuni militare energice au căutat și au reușit să limiteze distrugerile provocate de trupele străine beligerante pe propriul teritoriu, zădărnicind fie staționarea celor habsburgice la sud de Carpați, fie grăbind retragerea celor ruse peste Nistru.

Desfășurările militare în contextul unui război ce antrena efective impresionante ale celor trei mari imperii concurente au demonstrat, din nou, conducerii politice românești că exista primejdia gravă a anihilării politice a Moldovei și Munteniei, că era necesară o diplomație activă și eficientă, sprijinită pe o forță militară care să acționeze autonom, conform intereselor superioare ale poporului român. A devenit evident că forțele militare disponibile ale princi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

patelor româneşti extracarpatice trebuia să fie consolidate în perspectiva utilizării lor în cazul unor astfel de confruntări între marile puteri care vizau anexarea spaţiului românesc. Înglobarea acestor forţe în armata mult mai puternică a unui vremelnic aliat — în cazul acestui război Poarta otomană — ar fi periclitat în mod grav însuşi viitorul politic al principatelor ca state autonome, de sine stătătoare. Crearea unei armate moderne, puternice, capabilă să individualizeze pregnant factorul politic românesc în contextul internaţional, să sprijine adecvat promovarea intereselor fundamentale ale poporului român a devenit un imperativ stringent. Este unul din cele mai de seamă învăţăminte pe care conducerea politică românească le-a desprins din evoluţia situaţiei politice şi militare din anii 1736—1739. Realizării acestui deziderat vital vor fi dedicate eforturi însemnate în perioada care a urmat.

EFORTUL POLITIC ŞI MILITAR ROMÂNESC PENTRU NEATÎRNARE ÎN CEA DE-A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA PÎNĂ LA REVOLUŢIA POPULARĂ DIN 1784

Contextul internaţional. A doua jumătate a secolului al XVIII-lea este caracterizată în răsăritul Europei de manifestarea tot mai pronunţată a aşa-numitei „crize orientale". Sub această denumire — încetăţenită în istoriografia internaţională — este desemnată dinamica politico-militară ce a marcat expansionismul imperiilor ţarist şi habsburgic în dauna poziţiilor deţinute de Poartă. Tendinţele celor două mari puteri de a se înstăpîni în Peninsula Balcanică şi împotrivirea Imperiului otoman constituie substanţa „crizei orientale". În acelaşi timp, evoluţia acesteia s-a îngemănat, pe parcursul ei cu ansamblul raporturilor de putere pe plan european, devenind, în fond, o problemă continentală.

De altfel, originile „crizei orientale" se întrezăresc încă în războiul declanşat de Anglia împotriva Franţei în 1754 pentru stăpînirea coloniilor, complicat printr-o conflagraţie la nivel european — „războiul de 7 ani" (1756—1763). În cursul acestuia, pentru a contrabalansa alianţa între Anglia şi Prusia, Franţa s-a apropiat de Imperiul habsburgic (tratatul de la Jouy-en Josas/Versailles, 1756).

Aceste noi structurări ale echilibrului de putere pe continentul european au creat condiţii favorabile relansării „crizei orientale", manifestării tot mai accentuate a politicii expansioniste habsburgice şi ţariste.

După pacea de la Paris din 1763, care a urmat „războiului de 7 ani", vreme de aproape trei decenii, în politica europeană accentul a căzut asupra Europei răsăritene. Problema orientală a fost prefaţată de criza succesiunii la tronul Poloniei (1763—1764), rezolvată în favoarea Imperiului rus, a cărui influenţă a devenit preponderentă în această ţară. Rusia a evitat cu grijă coalizarea singurelor forţe ce contau în zonă, Prusia şi Austria, aliindu-se cu prima (1764). Succesul planurilor ruse în Polonia, bazate pe menţinerea anarhiei interne, a fost temporar încetinit în 1767 de crearea Confederaţiei polone de la Bar ce urmărea reformarea internă în sensul absolutismului monarhic iluminist şi libertatea republicii polone. Pe plan extern Confederaţia de la Bar

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

a primit ajutor financiar și militar din partea Franței și Austriei. Prin Grigore Al. Ghica, domnul Țării Românești Moldova (1764—1767), confederații au cerut ajutorul Imperiului otoman. Rusia a declanșat operații de anvergură contra trupelor Confederației de la Bar, detașamentele de cavalerie ușoară ruse (cazaci) pătrunzînd pe teritoriul stăpînit de Imperiul otoman[115]. Drept urmare, sub influența Franței, precum și a reprezentanților confederaților poloni, în octombrie 1768 Poarta a declarat război Rusiei.

Insurecția română pentru independență (toamna anului 1769). În fața războiului, forțele politice conducătoare din principatele române au adoptat în general o atitudine prudentă, manifestînd însă simpatii față de Rusia. Alexandru Scarlat Ghica, domnul Țării Românești Muntenia (1766—1768), tolerase activitatea marilor boieri Cantacuzini, Pîrvu și Mihai, partizani ai unei alianțe cu Rusia în efortul de redobîndire a independenței țării. În octombrie 1768, Grigore Alexandru Ghica, noul domn, a instalat, în cunoștință de cauză, în posturile cheie — mare spătar și mare vornic — pe frații Pîrvu și Mihai Cantacuzino.

Încă din februarie 1768, detașamentele ruse au atacat cetatea românească Soroca și au incendiat-o[116]. Intrarea trupelor ruse în Țara Românească Moldova (aprilie) a determinat începerea unor tratative ale vîrfurilor clerului și boierimii cu comandamentul rus, dar și crearea unor detașamente de ostași români ridicați la luptă în ținuturile Cîmpulung (căpitanul Feodor), Fălticeni (căpitanul Teodor Butea). Steaguri de catane și arnăuți au participat alături de militarii ruși la luptele împotriva garnizoanei otomane a Hotinului[117]. În aprilie, garda domnului Grigore Callimachi a angajat ostilitățile cu trupele otomane aflate la Iași.

În situația creată în Țara Românească Moldova prin staționarea oștirii turco-tătare în zona Bugeacului și în partea de nord a Dobrogei (tabăra otomană era instalată la Movila Răbîiei), iar a celei ruse la Camenița, Grigore Callimachi a fost înlocuit la domnie de Constantin Mavrocordat[118].

Concepția politică a ultimei domnii a lui Constantin Mavrocordat este similară celei urmate în timpul războiului ruso-austro-turc din 1736—1739. Sprijinindu-se pe mica boierime, pe care o înalță în demnitățile statului, el s-a orientat politic spre Poartă pentru a evita devastarea completă a Moldovei de către trupele acesteia. O astfel de orientare se fundamenta, de altfel, pe aprecierea domnului că Armata I rusă, împotmolită la Hotin, nu ar fi putut opri invazia oștilor Porții în Moldova.

Înfrîngerea ofensivei otomane la Stăuceni (9 septembrie), urmată de intrarea trupelor ruse în Iași (26 septembrie 1769) și de retragerea forțelor otomane în Dobrogea a consemnat extinderea ocupației țariste în Țara Românească Moldova.

[115] Colonel Boutourlin, *Précis des événements militaires de la première guerre des russes contre les turcs, sous le regne de l'imperatrice Catherine*, St. Petersbourg, 1822, p. 5; [Pseudo-] Enaki Kogălniceanu, *Letopisețul Țării Moldovei de la domnia întîi și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat vv. Scris în Țarigrad*, în *Cronicele Românei*, vol. III, p. 257.

[116] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I, p. CLVI.

[117] *Cuvinte în versuri a cetății Hotinului*, în *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 107.

[118] N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

După o analiză atentă a situației create în Moldova, principalii factori de conducere ai Munteniei, Grigore Alexandru Ghica, Pîrvu și Mihai Cantacuzino, au respins ideea de a rezista rușilor, alături de Poartă, și au hotărît alinierea țării la politica antiotomană. Obiectivul imediat trebuia să fie eliminarea prezenței militare otomane din București. Deja patru județe muntene — Rîmnic, Buzău, Saac și Ialomița — erau străbătute de detașamentele de voluntari români din armata rusă cu baza de operații în zona Focșani—Odobești.

Planul de eliberare a Bucureștilor a fost alcătuit de marele spătar Pîrvu Cantacuzino. În noaptea de joi spre vineri, 16/17 noiembrie 1769, o formațiune alcătuită din 700 de țărani voluntari români, condusă de colonelul Ilie Lăpușneanu, s-a apropiat de București. La semnalul convenit cu Pîrvu Cantacuzino — incendierea unei colibe din apropierea Capitalei —, corpul de voluntari a năvălit în oraș împotriva garnizoanei otomane, atacată concomitent de 200 de arnăuți, sub comanda marelui spătar [119]. După memoriile lui Mihai Cantacuzino, în sunetul tuturor clopotelor, „norodul Bucureștilor s-a ridicat, mic cu mare, pînă și femeile cu prăjini și cu cărămizi [. . .] și năpădind asupra turcilor care erau ca la 5 000, dar risipiți pe la conace, după obiceiul lor, dormind fără grijă [. . .]. Atît s-au speriat turcii încît încotro au apucat a fugi, care pe jos, care călare, fără șea și fără frîu, care îmbrăcat, care despuiat — atîta doară vreo 300, ce era lîngă a lor căpetenie, s-au împotrivit cu arme, dinaintea porții domnești, despre ziuă. Dar, văzînd că din toate ferestrele caselor de pe uliță se slobod pușți, pistoale și azvîrlituri de pietre într-înșii, s-au apărat și au fugit. Morți turci au căzut vreo 60, și vreo 5—6 robi vii (prizonieri — *n.n.*), iar ceilalți au fugit mergînd la Giurgiu" [120].

Paralel cu acțiunea insurecțională de la București, un detașament rus de 1 700 de ostași, la care s-au adăugat 800 de voluntari români, a atacat, la 16 noiembrie, forțele otomane din orașul Galați, reușind, cu ajutorul populației, să le oblige să se retragă în cazaua Brăilei.

Consiliul militar constituit la București, condus de marele spătar Pîrvu Cantacuzino, a numit ispravnici în județele muntene cu îndatorirea de a recruta din fiecare dintre ele cîte 1 000 de soldați. Răducanu Slătineanu, ispravnicul de Dîmbovița, a reușit să trimită un detașament de ostași țărani sub conducerea lui Gheorghiță Stănescu și Ioniță Fundățeanu [121]. După mărturia lui Mihai Cantacuzino „erau la București 2 000 de arnăuți și ca la 4 000 de volintiri, dar după trebuință erau risipiți pe la drumurile cele despre Dunăre ca să străjuiască; [. . .] cu aceștia, și cu frica cea încuibată în inima turcilor s-a păzit țara de a lor năpăstuire ca la patruzeci de zile" [122]. Pentru a preveni un atac otoman asupra Bucureștilor, un detașament compus din 1 000 de voluntari și cazaci a înaintat pe drumul Giurgiului, dar, atacat de forțe superioare, s-a văzut obligat să se închidă în mănăstirea Comana. La 11 decembrie, detașamentul de ajutor, condus de Pîrvu Cantacuzino, a căzut într-o ambuscadă organizată de cca 10 000 de otomani în pădurea de la Grădiștea. După o luptă violentă, în timpul căreia inamicul a pierdut aproape 4 000 de oameni, deta-

[119] *Istoriia Țării Românești dă la let 1769*, în *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 128—133; Ianache Văcărescul, *Istorie a prea puternicilor împărați otomani*, în Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, vol. II, p. 280.

[120] Cantacuzino, *Genealogia*, p. 171.

[121] *Istoria Țării Românești dă la let 1769*, p. 134—135.

[122] Cantacuzino, *op. cit.*, p. 178.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

șamentul lui Pîrvu Cantacuzino a fost înfrînt[123]. Concomitent, orașul Galați a fost jefuit și apoi incendiat de otomani (29 noiembrie 1769).

Insurecția românească din anul 1769 îndreptată împotriva dominației otomane are o semnificație aparte în întreg secolul al XVIII-lea, ea relevînd efortul militar neîntrerupt pentru înlăturarea dominației străine. La altă scară și în alt context internațional, trupele de voluntari, conduse în principal de Pîrvu Cantacuzino, reeditau încercarea de obținere a neatîrnării făcută în 1711 de Dimitrie Cantemir. La fel ca și domnul Țării Românești Moldova, care apelase la oastea cea mare, conducătorii insurecției românești din 1769 au conceput ridicarea unei oștiri populare, bazată pe recrutarea în sistem teritorial (pe județe). Aceasta, în cooperare cu forțele ruse, trebuia să fie sprijinul cel mai însemnat al efortului de eliberare de sub dominația Porții.

Însăși ridicarea la luptă pentru scuturarea dominației străine are caracteristici ale unui adevărat război de eliberare. La insurecția din București, care a constituit semnalul declanșării acestui război, a participat întreg „norodul" Capitalei, cu „mic cu mare, pînă și femeile", iar acțiunile împotriva trupelor ocupante otomane au avut un puternic caracter popular. Casele orașului au fost transformate în cuiburi de rezistență de unde s-a acționat eficace împotriva trupelor otomane, silite în cele din urmă să se retragă.

Semnificativ este, de asemenea, faptul că după victoria de la București aici s-a constituit o nouă conducere politică, între ale cărei prime măsuri s-au numărat introducerea unei administrații fidele și mobilizarea unei oștiri populare, capabilă să desfășoare efortul general de eliberare.

Victorioasă, ridicarea populară la luptă împotriva prezenței trupelor Porții, prin toată desfășurarea ei, a făcut dovada incontestabilă a voinței poporului român de a înlătura dominația străină, de a se dezvolta în libertate. Cu forțele locale, moldo-muntene, în mare majoritate țărani, s-a reușit pentru un răstimp să se elibereze o mare parte a teritoriului Țării Românești Muntenia „din însăși a sa mișcare și voință", pentru „slobozenie", care este una din cele „mai scumpe lucrări din viața omului"[124].

Continuarea luptei împotriva Porții otomane; acțiunile militare românești din anii 1770—1774 în contextul războiului ruso-otoman. După revenirea în forță pe linia Dunării a trupelor otomane în ultimile luni ale anului 1769, teritoriul Munteniei și o zonă din partea de sud a Moldovei au fost ocupate de acestea (iunie 1770). Ridicarea la luptă din anul precedent determinase un *hattiserif* al sultanului (ianuarie 1770), prin care țările române au fost declarate dușmane ale Porții. La București a fost instalat domn Manolachi Giani Ruset, fostul caimacam al Craiovei[125]. Totodată, forțele tătărești din Bender au întreprins un masiv raid în ținuturile dintre Prut și Nistru — Lăpușna, Orhei, parțial Soroca —, acțiune soldată cu mari pustiiri și luarea în robie a cca 16 000 de oameni[126].

[123] *Ibidem*, p. 179; Dinosie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, p. 177; Al. Lapedatu, *Mănăstirea Comana. Note istorice*, în BCMI, I/1908, p. 21—22; S. Vianu, *Din lupta poporului român pentru scuturarea jugului otoman și cucerirea independenței (Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea)*, p. 75.

[124] Cantacuzino, *Genealogia*, p. 518—519.

[125] Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, București, 1938, p. 108; [Pseudo-] Enaki Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 265.

[126] [Pseudo-] Enaki Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 265.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

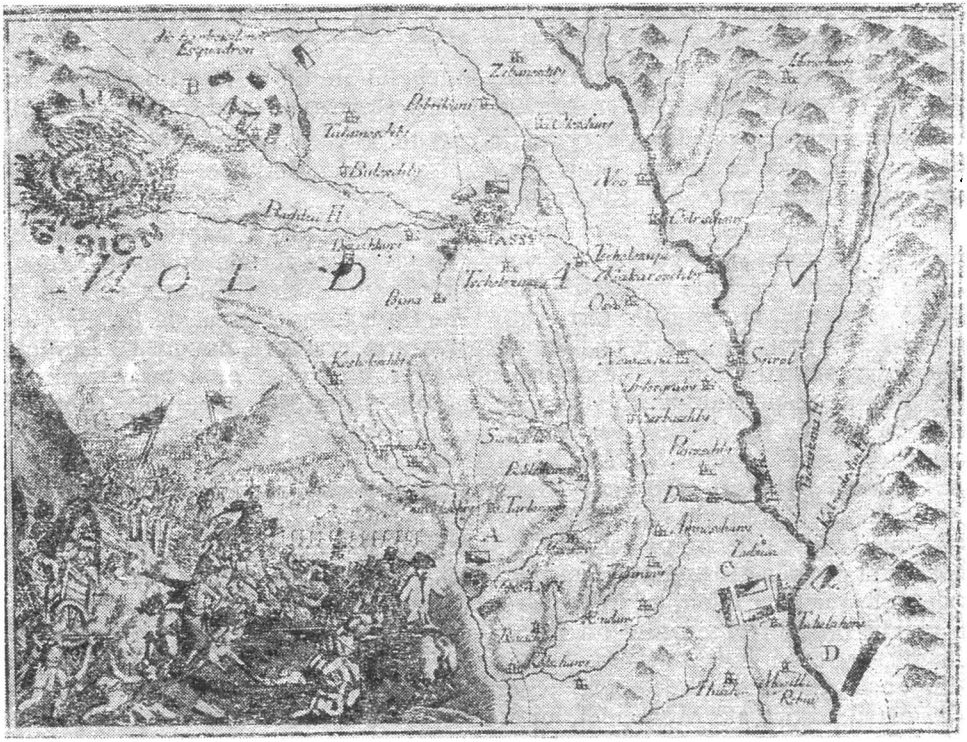

Scenă din lupta de la Movila Răbiiei (1771) — după o gravură din colecția G. Sion (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca)

În cursul verii anului 1770 armata rusă a desfășurat viguroase acțiuni ofensive, obținînd victoriile de la Larga (7 iulie) contra tătarilor și de lîngă lacul Cahul — la Vulcănești sau Cartal (21 iulie). Garnizoana otomană din Chilia a capitulat la 21 august, iar la 16 septembrie, după 58 de zile de asediu, Tighina a fost cucerită prin asalt; „din cei 12 000 de ostași otomani care alcătuiseră garnizoana, doar 6 000 au fost luați prizonieri, restul fiind trecuți prin ascuțișul săbiei" [127]. Ultima cetate stăpînită de otomani în Țara Românească Moldova, Cetatea Albă (Akkerman), a capitulat după un asediu de 10 zile (25 septembrie).

Tătarii bugeceni au fost declarați de către Rusia independenți față de Poartă și trecuți pe malul stîng al Nistrului, fiind ulterior transmutați în regiunile interioare ale imperiului [128].

În cursul acestor acțiuni militare trupele de voluntari români — cifrate la aproape 20 000 de oameni — s-au remarcat în apărarea văii Jijiei, în fața Iașilor, precum și contra tătarilor în bătălia de la Larga. Totodată, pentru asigurarea comunicațiilor și prevenirea incursiunilor tătărești acționau detașamentele de voluntari și arnăuți ale lui Andronachi Rudi (în pădurea Price-

[127] Colonel Boutourlin, *op. cit.*, p. 54; *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 495.
[128] [Pseudo-] Enaki Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 265.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nilor), Alexandru Ciocoiu (la Zgurița și Otaci), căpitanul Nistor (în zona Chișinău), Ștefan Borș (în Lăpușna) etc.

Ca rezultat al acțiunilor militare, în cursul anului 1770 trupele ruse au ocupat teritoriul principatelor românești extracarpatice (mai puțin Oltenia). Comandamentul trupelor de ocupație țariste a cerut populației jurămîntul de credință față de țarina Ecaterina a II-a, evidențiindu-se astfel pregnant tendințele anexioniste ale Rusiei țariste.

În cursul anului 1771, cabinetul de la Petersburg a stabilit ca obiectiv principal al campaniei ocuparea Crimeii, în vreme ce forțele otomane urmau să fie reținute pe linia Dunării printr-o defensivă activă. Cucerit de ruși la 21-23 februarie, sistemul de fortificații Giurgiu a fost reocupat de forțele otomane la 29 mai, fapt ce a facilitat ofensiva acestora spre București. Luptele ulterioare pentru Cîmpia Burnasului au durat din iunie pînă în octombrie, beligeranții disputîndu-și cursurile de apă ale Sabarului, Argeșului, Cîlnișteî și Neajlovului. La sfîrșitul lui octombrie, otomanii (cca 40 000 de ostași sub comanda seraskierului Muhsin-Zade Mehmed pașa) au declanșat ofensiva pe direcția Giurgiu—Dobreni—București, obligînd corpul de armată rus ce se afla în Muntenia (diviziile 1, 2 și 3) să organizeze o poziție defensivă cu două redute ridicate pe colinele de la sud de București și avînd aripa stîngă sprijinită pe mănăstirea fortificată Văcărești. La rîndul ei, divizia rusă ce ocupa poziții la vărsarea Ialomiței în Dunăre, compusă mai ales din cazaci și arnăuți, a primit ordinul să execute un marș forțat pentru a intercepta comunicațiile inamicului ce-și ridicase tabăra la Popești-Leordeni. La 31 octombrie, trupele din zona mănăstirii Văcărești, acționînd în cooperare cu forțele deplasate din părțile estice ale Munteniei, au atacat tabăra seraskierului otoman, provocînd inamicului o înfrîngere decisivă.

În același timp, alte forțe ruse au trecut de mai multe ori din sud-estul Moldovei (Ismail) în Dobrogea, devastînd zonele Tulcea, Isaccea, Babadag (14 aprilie—27 octombrie). Detașamente ruse au traversat Dunărea pe la Măcin și Hîrșova, unde au ocupat și distrus pozițiile otomane.

Situația politico-militară în spațiul românesc s-a complicat însă în anul următor, 1772, ca urmare a regrupărilor de forțe intervenite pe plan internațional. Rezultatele primilor trei ani de război ruso-otoman au modificat echilibrul de forțe în Europa centrală și răsăriteană în favoarea Rusiei. În noua conjunctură factorii responsabili ai politicii austriece au decis, după îndelungi controverse, să se opună politicii ruse în principatele române și în Peninsula Balcanică, drept care au încheiat la Constantinopol (6 iulie 1771) o convenție cu Imperiul otoman. Se prevedea restabilirea, pe cale diplomatică sau prin intervenția armată austriacă împotriva Rusiei, a situației teritoriale otomane dinainte de război; Poarta ceda în schimb habsburgilor Oltenia, accepta o revizuire generală a hotarelor principatelor române extracarpatice spre Țara Românească Transilvania și se obliga să achite cabinetului de la Viena 10 000 000 de piaștri, drept cheltuieli pentru pregătiri militare[129]. Față de tot mai accentuata deteriorare a relațiilor austro-ruse, deși Rusia evitase ocuparea Olteniei, rolul Prusiei a devenit hotărîtor în criza creată. Politica regelui Prusiei, Frederic al II-lea, poate fi redusă la formula schimbării sistemului echilibrului într-unul de copar-

[129] *Acte și documente*, vol. 1, partea a II-a, p. 59—61.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Incinta fortificată de la Văcărești

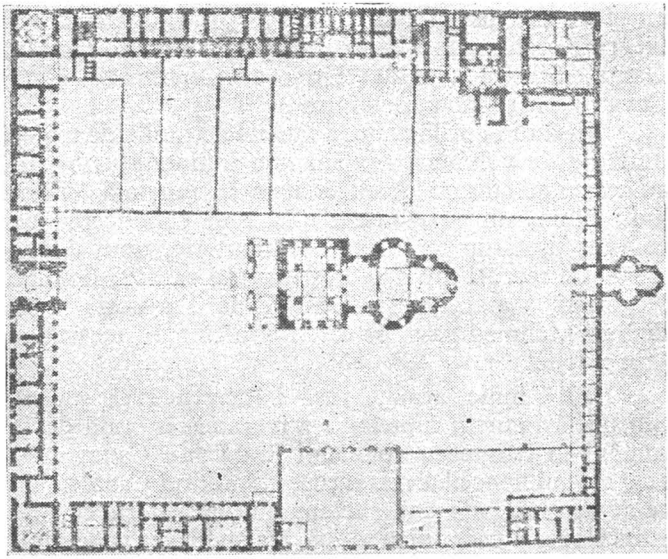

taj [130]: în locul stabilirii unui raport de forțe egal prin alianțe, o echivalență a anexiunilor reciproce, primul obiectiv ales fiind Polonia.

Negocierile prusiano-ruse s-au desfășurat din februarie 1769 pînă în noiembrie 1771, ele urmărind să rezolve o problemă preliminară în litigiu între ruși și austrieci: situația la pace a principatelor române Moldova și Muntenia. La 22 noiembrie 1771, Ecaterina a II-a a comunicat oficial guvernului Prusiei rescriptul său prin care renunța la orice pretenții privind principatele [131]. Pe acest temei s-a putut semna la Petersburg primul tratat între Rusia și Prusia de împărțire a Poloniei (15 ianuarie 1772), la care a aderat și Imperiul habsburgic (19 februarie 1772). Prima împărțire a Poloniei (5 august 1772) „a devenit — după remarca istoriografului oficial rus al războiului, colonelul Buturlin — prilejul unei apropieri și intimități între curțile de la Petersburg și de la Viena" [132]. În ceea ce privește războiul ruso-otoman, devenit o povară pentru Rusia în condițiile interne grele prin care trecea (foamete, ciumă, războiul țărănesc condus de Emelian Pugaciov, revoltă orășenească la Moscova) și externe (pericolul declanșării în 1771—1772 a unui război cu Suedia), acesta a cunoscut o fază nouă. Obiectivele Rusiei s-au restrîns acum la asigurarea dominației litoralului nordic al Mării Negre și a provinciilor nord-caucaziene.

După eșecul negocierilor purtate în această direcție între beligeranți, la Congresul de la Focșani și București, sub medierea austro-prusacă (24 iulie 1772—21 martie 1773), acțiunile militare au fost reluate.

Teatrul acțiunilor militare ale forțelor ruse l-a constituit Dobrogea, cucerirea cetății Silistra fiind obiectivul principal. În cursul luptelor dintre beligeranți desfășurate pe teritoriul românesc dintre Dunăre și Marea Neagră,

[130] Joseph Reinach, *Francia*, Paris, 1921, p. 229.
[131] S. Vianu, *op. cit.*, p. 90; *The Cambridge Modern History*, vol. VI, New York, Cambridge, 1925, p. 669.
[132] Colonel Boutourlin, *op. cit.*, p. 85—86.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

au fost distruse fortificațiile și pustiite zonele Babadag, Carasu, Armanu Negru/Karaharman (Vadu) în aprilie, Măcin, Carasu (mai), Hîrșova, Carasu, Galița, Silistra (iunie), Hîrșova, Caramurad și Carasu, Bazargic, Balcic, Cavarna, Mangalia (octombrie)[133].

Încă din aprilie, spre a facilita acțiunile de trecere a Dunării în Dobrogea, unitățile de voluntari români nou înființate, sub comanda maiorului Bogdan, au executat atacuri de diversiune în preajma Vidinului. În ultima decadă a lunii iunie, un detașament aflat sub conducerea generalului A.V. Suvorov, compus dintr-un regiment de infanterie, unul de carabinieri, 200 de arnăuți și 300 de recruți din București, avînd ca bază de plecare la acțiune mănăstirea Negoiești, a atacat peste Dunăre, la Turtucaia, 4 000 de otomani comandați de Sari Mehmed pașa, pe care i-a înfrînt; în această luptă recruții „se distinseră prin vitejie"[134].

La 18 iunie, armata rusă a încercat fără succes luarea cu asalt a cetății Silistra. În cursul luptelor s-a remarcat în mod deosebit regimentul de husari români în frunte cu colonelul Răducanu Cantacuzino. El a restabilit situația grea a unui flanc al armatei ruse: „numitul Cantacuzino, năpădind într-o baterie ce aveau turcii afară din cetate, au luat bateria ce era cu douăsprezece tunuri; atunci turcii ce goniau după Kakavinski (generalul rus comandant — *n.n.*), văzînd bateria luată, s-au speriat și s-au întors înapoi; asupra cărora năvălind, Cantacuzino i-a gonit pînă ce au scăpat în cetate, luînd de la dînșii toate tunurile ce ei le luase de la Kakavinski"[135]. În vara anului 1773 regimentul românesc s-a distins în repetate rînduri prin bravură și eroism[136].

Urmărind o decizie finală care să-i creeze un temei pentru negocierile politice, armata rusă a trecut la ofensivă spre Balcani pe trei direcții: Hîrșova—Bazargic—Șumla și de la Silistra și Rusciuk spre trecătorile Balcanilor. Pe prima direcție de ofensivă a acționat și Divizia 2 rusă aflată sub comanda generalului Suvorov, debarcată în aprilie la Hîrșova, în cooperare cu care acționa și un detașament de 2 500 de voluntari români. În luptele de la Coslugea acești voluntari au avut o comportare meritorie, curățind pădurile din zonă de inamic și trecînd apoi la urmărire[137]. La 3 iulie, trupele ruse au reușit să intercepteze comunicațiile taberei marelui vizir, între Șumla și Constantinopol. În misiuni de urmărire a unor detașamente inamice s-au remarcat husarii moldoveni și munteni comandați de colonelul Ciorbă.

Panica provocată de blocarea spre sud a Șumlei, continua dezordine a ostașilor săi, răscoala celor din Anatolia, toate acestea l-au determinat pe marele vizir Mushin-Zade Mehmed pașa să accepte condițiile puse de ruși și să semneze tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi (21 iulie 1774).

Între timp, ocupația rusă se consolidase în principatele românești extracarpatice. Au fost instalate garnizoane în cetățile Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Brăila și Giurgiu, precum și la Iași și la București. Divanurile domnești erau prezidate de generali ruși; spătăria, respectiv hătmănia aveau obligații de îngrijire a serviciului poștal, de pază a podurilor, drumurilor, a convoaielor militare. Ulterior, în ambele principate s-au înființat departamente ostășești

[133] [Pseudo-] Enack Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 268—269.
[134] *Histoire des campagnes du maréchal de Suworow . . .*, tome 1er, A, Paris, 1802, p. 115.
[135] Cantacuzino, *Genealogia*, p. 187—188.
[136] S. Vianu, *op. cit.*, p. 79.
[137] *Histoire des campagnes du maréchal de Suworow . . .*, tome 1er, A, p. 126, 131, 133.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Gravură alegorică înfăţişînd momentul încheierii păcii de la Kuciuk-Kainargi (Historische Bildung, Bd. 29., „Albertina" — Wien)

care trebuiau să se ocupe de aprovizionarea şi spitalele armatei ruse, precum şi de întreţinerea unităţilor de voluntari. Contribuţia economico-militară a principatelor române la războiul ruso-otoman, constînd în provizii (cereale şi vite), furaje, transporturi, întreţinerea poştelor, podurilor, drumurilor, etapelor, spitalelor, construcţii fluviale, lucru la fortificaţii, încartiruirea, fondurile lichide, nu a fost încă evaluată global. Doar costul lucrărilor executate pentru armata rusă în Ţara Românească Moldova s-a ridicat la cca 4 000 000 ruble, adică aproximativ a şasea parte din totalul cheltuielilor armatelor terestre ruse în anii 1768—1774 (22 774 575 ruble)[138].

Din 1771, administraţia rusă a pus în circulaţie o monedă de aramă cu stemele reunite ale principatelor române şi una rusească, bătută în atelierele de la Sadagura-Cernăuţi; la evacuare, în 1775, vistieriile ţărilor române Moldova şi Muntenia au fost obligate să schimbe în argint sau aur valoarea lor nominală[139].

Efortul de război a căzut mai ales asupra ţărănimii. Datorită greutăţilor impuse de ocupaţia străină şi a condiţiilor de viaţă tot mai precare, în martie 1773 în ţinuturile Soroca, Orhei—Lăpuşna a izbucnit o răscoală ţărănească,

[138] Al. Vianu, *op. cit.*, p. 240.
[139] Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

care, în anul următor, a cuprins 49 de sate; cu mare greutate comandamentul rus a izbutit să reprime mișcarea cu ajutorul unităților sale, în special al cazacilor. Altă formă de protest față de greutățile ocupației a constituit-o fuga la sud de Dunăre sau în Transilvania, iar în unele zone, ca în Mehedinți și Brăila, au avut loc acțiuni subversive [140].

Acțiunile militare desfășurate de unitățile de voluntari români s-au înscris în cadrul general al operațiilor armatelor ruse. Distingîndu-se prin vitejie și exemplar comportament ostășesc, aceste unități românești — atît de infanterie, cît și de cavalerie — și-au adus o contribuție importantă la victoriile obținute asupra forțelor otomane, silite să părăsească teritoriul românesc în cursul războiului.

Totuși, departe de a reprezenta o eliberare a Moldovei și Munteniei de sub dominația Porții, acțiunile armatei țariste constituiau în fond preliminariile unei anexiuni. Acest lucru este vădit atît de faptul că administrația civilă în principate a fost pusă sub controlul militar țarist, cît și de tendința comandamentului rus de a îngloba potențialul militar românesc în propria armată (de altfel, răscoala țărănească din 1773 din ținuturile Orhei—Lăpușna și Soroca a fost declanșată de acțiunile de recrutare militară ale comandamentului rus).

Perspectivele sumbre dezvăluite de aceste evenimente au trezit îngrijorarea vie a conducerii politice din țările române extracarpatice. Este semnificativ astfel faptul că în intervalul istoric analizat reprezentanți ai conducerii politice din Moldova și Muntenia au revendicat — în memorii înaintate în 1770 și 1772 Rusiei și Austriei — înlăturarea dominației otomane și menținerea autonomiei celor două țări românești (un proiect de organizare preconiza și unirea lor). Revendicările cuprindeau, între altele, absoluta libertate de conducere internă a principatelor și — fapt necesar în acest scop — întărirea oștirii, a cărei misiune să fie apărarea teritoriului național [141]. Această din urmă cerere era, *ipso facto*, un protest față de procedeele și încercările țariste de înglobare a unităților românești de voluntari în armata rusă, echivala cu respingerea hotărîtă a oricărei ocupații.

Se vădește astfel că participarea românească la evenimentele militare din Moldova și Muntenia în anii 1770—1774 a avut același sens ca și insurecția din 1769 — obținerea neatîrnării și realizarea unirii. Obiectivele principale ale programului de emancipare națională se reliefau, prin urmare, tot mai limpede în cadrul efortului ostășesc al poporului român.

* * *

Idealul conducerii politice din ambele principate române era independența față de Poarta otomană, reprezentînd în același timp mobilul fundamental al orientării către alianța cu puterea opusă acesteia, Rusia. Tratatul de la Kuciuk-Kainargi [142] a prevăzut însă restabilirea suzeranității Imperiului otoman asupra Moldovei și Munteniei, a stăpînirii directe asupra cetăților Hotin, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Brăila, Giurgiu, precum și asupra Bugeacului, Rusia păstrîndu-și dreptul de a interveni la Poartă în favoarea principatelor (art. XVI).

[140] Codrescu, *Uricariul*, vol. VI, p. 372—382.
[141] Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 35.
[142] *Acte și documente*, vol, 1, partea II-a, p. 131—136.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Din punct de vedere teritorial, principatele române extracarpatice reluau pămînturile cotropite prin extinderea ilegală a cazalelor cetăților Hotin, Tighina, Brăila (art. XVI, punctul 3). O amnistie era solemn promisă de Imperiul otoman pentru toți aceia care fuseseră alături de ruși în timpul războiului.

Noul hotar ruso-turc se fixa pe Bug; Rusia alipea teritoriul dintre Nipru și Bug, cetatea Kinburn, fortărețele Ienikalé și Kerci din Crimeea cu porturile și ținuturile lor, Azovul cu districtul său și cele două Kabardii caucaziene. Cîteva prevederi asupra cărora Rusia insistase în mod deosebit au înrîurit evoluția viitoare a problemei orientale: proclamarea independenței și suveranității absolute a națiunii tătare, a Crimeii (art. III), dreptul de intervenție al miniștrilor plenipotențiari ruși în favoarea noii biserici ortodoxe ce urma să se construiască la Constantinopol (art. VII, XIV), interpretat ulterior ca un protectorat asupra tuturor creștinilor din Imperiul otoman. Un articol secret, inclus la finele tratatului, îngăduia cabinetului de la Petersburg să-și spună cuvîntul și în privința desemnării principilor Moldovei și Munteniei [143].

Ocupația rusească a încetat la cîteva luni după termenul fixat prin tratatul de pace. În aprilie 1775, delegații militari ruși au predat trimișilor otomani cetatea Hotinului și zona adiacentă. Memoriului divanului Țării Românești Moldova înaintat Porții spre a se obține restituirea ținutului Hotin i s-a opus diplomația imperială rusă. Cabinetul de la Petersburg și Ecaterina a II-a, care vizau în perspectivă înstăpînirea în zonă și deci blocarea concurentului, au socotit că Hotinul, redat principatului românesc, ar constitui un obiectiv prea ușor de atins de către austrieci, care, o dată instalați acolo, nu ar mai fi putut să fie scoși, precum otomanii. Reprezentanții divanurilor Munteniei și Moldovei au trebuit să negocieze cu Sublima Poartă respectarea prevederilor tratatului de pace referitoare la principate. S-au obținut astfel o serie de firmane pentru restituirea către Țara Românească Moldova a „hotarului lui Halil pașa", lung „de 32 de ceasuri", lat „de 2", constituindu-se ținutul Hotărnicenilor (suprafața aproximativă de 2 000 km^2), precum și a teritoriului Vizir Cîșlasi (Odaia [Cîșla] Vizirului) din cazaua Brăilei, către Țara Românească Muntenia. Se dispunea distrugerea cîșlelor turco-tătare de la Chilia și din județul Ialomița în dreptul Silistrei, redîndu-se aceste teritorii principatelor.

Perioada care a urmat din istoria politică și militară a principatelor române a fost influențată în mare măsură de fluctuația relațiilor ruso-otomane, determinată de aplicarea prevederilor tratatului de la Kuciuk-Kainargi.

Astfel, speranțele puse de conducerea politică românească într-o rezolvare a „crizei orientale" favorabilă obiectivelor proprii s-au dovedit iluzorii. Departe de a obține neatîrnarea față de Poarta otomană — în care scop fuseseră angajate importante energii ostășești —, țările române reveneau la statutul politic internațional anterior. Revendicările inserate în memoriile adresate delegațiilor creștine la preliminariile încheierii păcii n-au găsit nici un ecou. Mai mult, curînd teritoriul național va fi răsluit în favoarea Austriei. Erau noi elemente care evidențiau că libertatea, independența și unitatea — aspirații legitime ale poporului român, obiectivele sale principale de luptă — nu puteau fi atinse decît prin propriile forțe. Pe această linie de gîndire politică, al cărei

[143] G. I. Brătianu, *Les observations de M. de Peyssonel en 1777 sur l'exécution du traité de Koutchouk Kainardji*, în RHSEE, VI (1929), p. 339 ș. u.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

realism s-a verificat repetat în cursul secolului al XVIII-lea, poporul român va acționa, temerar și eroic, în epoca modernă.

Anexarea părții de nord-vest a Țării Românești Moldova de către Imperiul habsburgic. În conformitate cu tratatul de pace, evacuarea principatelor române de către trupele ruse trebuia să se efectueze în termen de cinci luni. Încă înainte de încheierea păcii, conformîndu-se stăruințelor împăratului Iosif al II-lea, cabinetul de la Viena expusese într-un memoriu factorilor politici de conducere din Rusia și Prusia pretențiile sale asupra părții de nord-vest a Țării Românești Moldova. Argumentele de natură istorică — pretinsa dependență medievală a regiunii de Pocuția, acum austriacă — și politică — rectificarea frontierelor, mereu „încălcate" de români, spre a facilita legăturile între Transilvania și Galiția — se excludeau reciproc. Cabinetele solicitate neavînd obiecții majore, afacerea a fost înaintată spre rezolvare reprezentantului austriac la Poartă. În același timp, cîștigîndu-se bunăvoința mareșalului rus Rumianțev printr-un dar substanțial — 5 000 de galbeni și o tabacheră bătută în briliante — Curtea de la Viena a procedat la ocuparea militară a ținuturilor Cernăuți, Cîmpulung, parțial Suceava și Hotin [144] (octombrie-noiembrie 1774), cu tot protestul autorităților românești locale.

Puși în fața acestei încălcări a teritoriului românesc, Grigore Alexandru Ghica (28 septembrie 1774—1 octombrie 1777) și divanul Țării Românești Moldova au protestat la Constantinopol și la Petersburg: „De are Poarta turcească niscaiva pricini cu austrienii, patria noastră nu-i datoare să facă răfuială între dînșii cu dezghinarea ei, ce după cum noi de la început am cunoscut ocrotirea Otomaniceștii Împărății, cu întregimea țării noastre, care acum s-au întărit și cu acest de pe urmă tractat; așa și Otomanicească Poartă are datoria nedeslegată să păziască toate pronomiile noastre și volnicia cu desăvîrșită întregime" [145]. Totodată, detașamente de slujitori domnești au primit dispoziții de la Iași să distrugă, fie și prin întrebuințarea forței, semnele de hotar puse de unitățile militare austriece.

Intervenția principelui Țării Românești Moldova în numele țării sale în înaltele sfere diplomatice ale curților prusiană și rusă nu a dat, de asemenea, nici un rezultat. Împreună cu divanul țării, domnul a adunat hrisoavele vechi ale pămînturilor cotropite și a întocmit o hartă exactă a acestora spre a convinge Poarta asupra adevăratei importanțe a cererilor austriece. În cele din urmă, în ianuarie 1775, după epuizarea argumentelor politice, Grigore Alexandru Ghica a arătat sultanului că, date fiind efectivele mici ale trupelor austriece de ocupație, ele ar putea fi cu ușurință respinse; el avertiza Poarta că țara se va apăra singură sau se va adresa altora [146]. Dar diplomația otomană era decisă să evite un diferend cu Imperiul habsburgic, prietenia acestuia fiind apreciată la Istanbul ca un factor important în relațiile viitoare cu Rusia. Pe acest făgaș reprezentantul austriac la Istanbul a continuat negocierile; daruri potrivite — către efendi Raif Ismail bei (un hanger prețios bătut în briliante), marele dragoman Costachi Moruzi (10 000 piaștri) și Iacovache Rizo, principala capuchehaie a Moldovei — au facilitat afacerea.

[144] *Hurmuzaki*, vol. IX/2, p. 90, supl. I/3, p. 57.
[145] Codrescu, *Uricariul*, vol. VI, p. 458.
[146] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 111—113; A. D. Xenopol, *Resboaele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor române*, vol. I, Jassy, 1880, p. 125—126; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 301.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Așa s-a ajuns la convenția austro-otomană, semnată la Constantinopol la 7 mai 1775, prin care Imperiul habsburgic anexa teritoriul ținuturilor Cernăuți și Suceava, o parte din Hotin, a căror delimitare trebuia să se facă pe teren. O nouă stabilire a frontierelor urma să aibă loc și de-a lungul întregului lanț carpatin, în care scop oficialitățile de la Viena au prezentat o nouă hartă ce marca pretențiile habsburgilor [147]. La 7 iulie 1776, feldmareșalul von Barko, locțiitorul comandantului militar al Galiției, a încheiat un act unilateral de delimitare a frontierei în baza lucrărilor comisiei austro-otomane [148]. Acest act nu a fost recunoscut de autoritățile principatului Moldovei. Aplicarea integrală a convențiilor nu s-a putut face pînă la sfîrșitul domniei lui Grigore Alexandru Ghica [149]. Operațiunea a fost încununată de succesul rîvnit abia cînd la Iași domnul a fost ucis „și într-aceeași zi au fost și zăefetul nemțăscu la Cernăuți și toată noapté, cînd au jurat pe toț oamenii ce și-au aflat sub stăpînirea lor. 1777 octomv(rie) 1, duminică spri luni" [150].

Astfel a fost cotropit teritoriul românesc dintre Nistru, Ceremuș, munții Carpați, Dorna, Bistrița, Moldova, Suceava, Siret, Prut, Răchitna și Rohatin, care cuprindea vechea cetate de scaun Suceava, orașele Cernăuți, Cîmpulung, Baia, Siret, necropolele voievodale de la Rădăuți și Putna, sute de sate cu circa 100 000 de locuitori, răspîndiți pe 10 442 km^2, adică aproximativ 1/7 (14,8%) din suprafața totală a principatului românesc est-carpatic. În cadrul Imperiului habsburgic teritoriul acesta a constituit un district, aflat pînă în 1786 sub administrația militară, și inclus ulterior (1790) în componența provinciei Galiția, sub numele de comitatul Bucovina.

Conform articolului III al convenției austro-otomane din 7 mai 1775, frontierele austriece au fost deplasate „cu 2 pînă la 4 ceasuri" (aproximativ 9—18 km) pe Carpați în detrimentul județelor Țării Românești Muntenia [151].

Aceste rectificări de frontieră, ca și actul ocupării părții de nord-vest a Țării Românești Moldova de către Austria (pe care o va numi Bucovina, pentru a crea aparența unei provincii delimitate de Moldova propriu-zisă) reprezentau încălcări grosolane ale drepturilor internaționale ale țărilor române. Impuse prin forță, actele arbitrare menționate contraveneau înțelegerilor reciproce existente între țările române și Poartă, aceasta din urmă neavînd nici un drept să dispună asupra teritoriului românesc. Astfel încît, de la bun început, înțelegerile realizate de marile puteri asupra unei părți sau alteia din teritoriul românesc erau ilegale, fiind contrare legalității internaționale [152]. Poporul român nu s-a împăcat niciodată cu astfel de situații intervenite ca urmare a dictatului marilor puteri — impus și susținut cu forța — și nu a încetat să lupte pentru realizarea unității patrimoniului său teritorial. Unirea Bucovinei,

[147] *Acte și documente*, vol. 1, partea a II-a, p. 62—65.

[148] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 180, 227; *Acte și documente*, vol. 1, partea a II-a, p. 65—71. Trebuie menționat că toate convențiile austro-otomane nu au primit din partea semnatarilor decît ratificări ministeriale, singurele acceptate de Poartă, ele neavînd astfel caracterul de tratate internaționale; vezi *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 583.

[149] Pentru conivența ruso-otomană în mazilirea lui Grigore Alexandru Ghica vezi Arhivele Statului, București, *Correspondence secrète en français du prince Ghika*, Mf. Franța, r. 69, vol. 13, f. 74.

[150] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 14; *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 311.

[151] Athanase Comnen-Ipsilant, în *Hurmuzaki*, vol. XIV/2, p. 1 231.

[152] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 190 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

răpită de Imperiul habsburgic în 1775, va fi unul din obiectivele mișcării de eliberare națională din perioada următoare.

* * *

La capătul a mai mult de un secol de luptă pentru păstrarea ființei politice a țărilor române — interval jalonat de ridicări militare notabile pentru obținerea neatîrnării —, românii înfățișau imaginea unei națiuni pline de vitalitate. Vitalitate politică probată de capacitatea de a depăși împrejurările internaționale extraordinar de grele, caracterizate de politica expansionistă a marilor puteri învecinate. Vitalitate culturală vădită în înflorirea căreia i-a fost martoră acest *Secol al Reformelor*, în care se vor plămădi bazele ideologice ale emancipării naționale din perioada următoare. Vitalitate militară evidențiată nu numai în existența continuă a organismului ostășesc, ci și în efortul de apărare — de atîtea ori necesar în acest interval — în fața invaziilor străine, a tendințelor marilor puteri vecine de a cuceri spațiul românesc.

În acest secol, de luptă și efort constructiv, depășind atîtea vicisitudini, poporul român și-a menținut propria sa ființă politică și a continuat să dureze istorie, în primul rînd propria sa istorie. Acum și-a elaborat, tenace și original, un adevărat program de luptă pentru atingerea obiectivelor permanente ale societății românești: Unitatea și Independența. Pe temeiul unei conștiințe naționale viguroase, îndelung forjate în acest secol, realizarea programului de luptă se vădea neîntîrziată, impusă de înseși legitățile evoluției istorice. Cu ferma convingere că dreptatea istorică este de partea sa, conștient de jertfele nenumărate pe care urma să le dea pentru a învinge adversitățile uriașe ce-i stăteau în cale, poporul român era angajat cu demnitate în luptă. Astfel el pășea în *Secolul Revoluțiilor*, în epoca modernă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ASPECTE MILITARE ALE MIŞCĂRILOR POPULARE DIN ŢĂRILE ROMÂNE (DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-lea PÎNĂ ÎN PREAJMA REVOLUŢIEI POPULARE DIN 1784 CONDUSE DE HOREA)

CAUZELE ŞI OBIECTIVELE GENERALE ŞI PARTICULARE ALE MIŞCĂRILOR SOCIALE; PLANURI DE ACŢIUNE MILITARĂ

Sub aspectul cauzelor care le-au generat, ca şi al obiectivelor lor, mişcările populare desfăşurate în ţările române, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea pînă la revoluţia populară din 1784 condusă de Horea, definesc două etape distincte. Într-o primă etapă, pînă în deceniul şase al veacului al XVII-lea, în epoca luptei pentru înfăptuirea statului român unitar centralizat, apoi a acţiunilor politico-diplomatice pentru refacerea sa, întreprinse sub semnul marii personalităţi a lui Mihai Viteazul, ridicările sociale ale ţărănimii, îndeosebi în Ţara Românească Transilvania, atît românești, cît şi secuieşti, ca şi ale unor corpuri ale oştirii de curte în Ţara Românească Muntenia, s-au caracterizat prin rezistenţa hotărîtă faţă de agravarea sarcinilor iobăgeşti sau încercarea de a impune servituţi feudale acelor categorii ale ţărănimii libere scutite de obligaţii în schimbul prestării slujbelor militare. Caracterul lor — cu excepţia răscoalelor din Ţara Românească Transilvania, unde, asupra iobagilor, în marea majoritate români, se exercita o dublă presiune, socială şi naţională — a fost în primul rînd social, obiectivul central urmărit fiind ştergerea sarcinilor iobăgeşti, înlăturarea asupririi feudale. Ca obiective imediate atît secuii, cît şi slujitorii munteni au cerut cercurilor oficiale conducătoare anularea prestaţiilor şi a birurilor la care fuseseră impuşi, restituirea vechilor lor privilegii decurgînd din slujba militară. Nucleul revoltelor constituindu-l categorii ale ţărănimii libere cu obligaţii ostăşeşti, la care s-au asociat satele aservite, luptele au îmbrăcat atît caracterul răscoalelor ţărăneşti, fiind lovite castelele nobiliare şi atacaţi nobili sau boieri în calitatea lor de dregători ai principelui, cît şi al unor campanii militare organizate, oştile populare înfruntînd trupele feudale nobiliare în Transilvania sau categoriile oştii de curte rămase fidele domniei în celelalte două ţări române.

Dacă în Ţara Românească Transilvania iobagii români şi secui nu au depăşit în concepţia politică a acţiunilor iniţiate confruntările anterioare, sperînd ca printr-o victorie împotriva oştirii princiare să-şi impună condiţiile, în Muntenia şi Moldova, în schimb, puternica ţărănime liberă a vizat chiar cucerirea puterii politice, potrivit mentalităţii vremii prin impunerea pe tron a unui domn care să reprezinte interesele maselor populare, să întrunească adeziunea celor mai largi categorii ale societăţii românești. Din această cauză, în timp ce în Transilvania în planurile de acţiune întocmite de conducătorii

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

mișcărilor populare s-a urmărit nimicirea forțelor armate nobiliare și obținerea, prin victorie, a unei schimbări de orientare a politicii principilor față de clasele și păturile sociale ridicate la luptă, în celelalte două țări române comandamentul răsculaților a pus ca principale obiective de realizat instituirea controlului asupra orașelor și tîrgurilor de importanță militară, cu poziție tactică și strategică deosebită, și, în primul rînd, asupra capitalei, asedierea reședinței domnești și înlocuirea domnului considerat fidel vîrfurilor marii boierimi.

În cea de-a doua etapă, din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea pînă în preajma anului 1784, dată fiind instaurarea suzeranității habsburgice în Transilvania și Banat, temporar și ocuparea Olteniei, ingerințele ruse în Moldova și agravarea raporturilor de vasalitate față de Poartă, mișcările populare, angrenînd mase largi ale societății românești, au vizat pe lîngă întronarea dreptății sociale și cucerirea independenței naționale. Fie că au îmbrăcat haina religioasă, îndeosebi în Transilvania și Banat, urmărind apărarea ortodoxiei împotriva ofensivei catolice, fie că s-au dezlănțuit, după 1670, în Muntenia și Moldova sub pretextul înlăturării dregătorilor „nepămînteni", care sprijineau politica Porții de înfeudare a principatelor, promovînd un regim de fiscalitate excesivă, aceste largi mișcări populare s-au înscris proceselor de tranziție către epoca modernă care au cuprins societatea românească în ansamblul ei.

RĂSCOALELE ȚĂRĂNEȘTI DIN SUD-ESTUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI TRANSILVANIA DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA

În principatul autonom transilvan, datorită rosturilor ostășești și factorilor geografici și sociali care au împiedicat formarea unor mari latifundii, în colțul sud-estic al provinciei continua să se păstreze, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o puternică țărănime liberă cu obligații militare [1]. Alături de *inquilini* (țărani fără pămînt) și o parte a țărănimii libere, care vor cădea treptat în starea de iobăgie, existau păturile de fruntași și de *primipili*, ultima categorie fiind formată din locuitorii care aveau obligația de a servi în oaste călare, ceea ce conferea acestei pături un statut aparte. Covîrșitoarea majoritate a populației de rînd secuiești a reușit să-și păstreze statutul unei colectivități de țărănime liberă, deși obligațiile militare și fiscale au crescut în așa măsură încît gospodăriile ei nu mai puteau suporta povara ce le apăsa, nu mai izbuteau să facă față cheltuielilor necesare echipării și înzestrării la nivelul cerințelor epocii. La toate acestea s-au adăugat abuzurile și vexațiunile reprezentanților puterii locale și ale strîngătorilor de dări.

În 1555 secuii de rînd făcuseră o ultimă încercare de a-și îmbunătăți situația, redactînd, în cadrul adunării lor generale de la Odorhei, așa-numitele Constituții secuiești, prin care încercau să obțină ocrotirea libertății, curmarea abuzurilor, cerînd totodată garanții pentru menținerea în stare liberă a celor amenințați cu aservirea. Nici aceste măsuri nu au reușit însă să oprească ofen-

[1] Zsigmond Jakó, *Evoluția societății la secui în secolele XIV—XVI*, în *Răscoala secuilor din 1595—1596*, București, 1978, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

siva nobilimii maghiare, fapt ce a dus la izbucnirea marii răscoale secuiești din anul 1562, pe fondul războiului declanșat de Habsburgi împotriva principelui Ioan II Sigismund Zápolya. La planul habsburgic de ocupare efectivă a Transilvaniei au fost convinși să adere și o serie de magnați, inclusiv Melchior Balassa, căpitanul general al oștirii principatului. Prin Antal Székely, Curtea habsburgică a încercat să-i atragă pe secui de partea forțelor austriece, astfel încît, în momentul confruntării hotărîtoare, trupele lui Ioan Sigismund să fie atacate din mai multe părți.

Simultan cu desfășurarea acțiunilor militare în partea de nord-vest a Transilvaniei, la sfîrșitul lunii aprilie 1562, secuii s-au adunat la Odorhei, unde au hotărît să nu aștepte viitoarea bunăvoință a împăratului în privința restituirii libertăților lor, ci să se ridice împotriva nobililor și fruntașilor asupritori, să lichideze prin propriile forțe abuzurile și vexațiunile săvîrșite de dregători. Ei și-au ales conducătorii militari, în persoana lui György Nagy, Ambrus Gyepesi și András Bán, declanșînd concomitent atacuri împotriva curților nobiliare și ale secuilor înstăriți.

În privința efectivelor militare ale forțelor secuiești răsculate, adunate în tabără la Sighișoara, izvoarele contemporane indică cifre diferite, variind de la 8 000 la 40 000 sau chiar la 60 000 de luptători. Lăsînd la o parte exagerările, este evident că numărul răsculaților era destul de mare, de vreme ce principele Ioan Sigismund a considerat necesar să mobilizeze împotriva lor o oaste de aproximativ 20 000 de oameni.

Secuii au făcut încercări de a-i atrage de partea lor și pe sași, în care scop s-au adresat Universității săsești, trimițînd, totodată, în fiecare oraș cu populație săsească mai numeroasă soli pentru a solicita sprijin. Patricienii sași din Sibiu i-au arestat însă pe solii ajunși aici, predîndu-i principelui. În această situație, hotărîți să continue lupta, avînd sprijinul iobagilor români din regiunile în care s-a extins răscoala, secuii s-au împărțit în două grupări: forțele principale, în frunte cu György Nagy și Ambrus Gyepesi, și-au organizat tabăra pe Tîrnava Mare, lîngă Hoghilag, în timp ce gruparea secundară, comandată de András Bán, s-a îndreptat prin Acățari spre Tîrgu Mureș.

Hrana se procura prin rechiziții forțate, precum și din hambarele curților nobiliare, atacate și ocupate.

În faza a doua a răscoalei principalele obiective ale comandamentului răsculaților l-au constituit fortificațiile. Astfel, un detașament de 2 000 de oameni a fost trimis împotriva cetății Gurghiului, a cărei garnizoană, sprijinită de populația din Reghin, a încercat să opună rezistență, fără succes însă. S-a ajuns ca un teritoriu întins să treacă practic sub controlul răsculaților.

Între timp, la sfîrșitul lunii mai și începutul lunii iunie 1562, secuii au trimis soli la domnul Țării Românești Moldova, cerîndu-i ajutor. Despot Vodă însă primise poruncă de la Poartă să-l sprijine pe principele transilvan împotriva secuilor, motiv pentru care a ezitat să intervină [2], deși între el și răsculați existase o înțelegere prealabilă. Aceeași atitudine au avut-o și nobilii susținători ai Habsburgilor, care, la început, intenționaseră să se folosească de ridicarea secuilor în scopul înlăturării principelui Ioan Sigismund. Apoi, temîndu-se de amploarea acțiunilor răsculaților, s-au îndreptat împotriva acestora. Exemplul l-a dat Gabriel Mailat, căpitanul cetății Făgărașului, care a atacat prin surprindere tabăra răsculaților, dar detașamentul lui a fost învins.

[2] *Hurmuzaki*, vol. II/I, p. 421—432; *Călători străini*, vol. II, p. 172—202.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Țărani răsculați din Țara Românească Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (fototeca Muzeului Militar Central)

În cursul lunii mai, apreciind că situația devenise gravă, Ioan Sigismund a hotărît să renunțe la tratative și promisiuni [3] și să ia măsuri energice pentru reprimarea răscoalei. Din tabăra de la Turda, unde își concentrase oastea, el a trimis un puternic detașament împotriva răsculaților aflați lîngă Gruișor, împrăștiindu-i. Apoi, în fruntea grosului forțelor sale, ale căror efective se ridicau pînă la o cifră evaluată la 20 000 de oameni, principele a atacat tabăra de la Hoghilag. Vestea înfrîngerii răsculaților la Gruișor a avut un efect demoralizator asupra celor de la Hoghilag, care, aflînd și de apropierea oștirii principiare, au intrat în derută. După aprinse discuții, s-a hotărît depunerea armelor. Căpitanii György Nagy și Ambrus Gyepesi au fost prinși și ulterior executați prin tragere în țeapă, iar tabăra s-a dizolvat.

În astfel de condiții, Ioan Sigismund a convocat la Sighișoara dieta țării, care, la 20 iunie 1562, a adoptat hotărîri ce au devenit temeiul aservirii comunității medievale ostășești a secuilor. În scopul supravegherii zonei au fost ridicate două cetăți: la Odorhei și lîngă satul Leț. Căpitanii acestora au fost numiți de principe dintre nobili, ei avînd la dispoziție garnizoane puternice. Tensiunea socială și frămîntările nu au încetat însă. Jalbele înaintate de *promiscua plebs siculorum* (plebea de jos a secuilor) se țineau lanț, iar în 1571, cînd, după moartea lui Ioan Sigismund, se punea problema alegerii noului cîrmuitor al principatului autonom transilvan, secuii, sub motivul dreptului de a participa la dietă, s-au folosit de prilejul ivit și s-au adunat înarmați în tabăra de la Teiuș. Izbucnirea noii răscoale era iminentă. Într-o atare situație stările privilegiate înfricoșate s-au arătat dispuse la concesii [4].

Dar, odată pericolul trecut, dieta, deși avea pe ordinea de zi cercetarea jalbelor, nu a adoptat nici un fel de hotărîre care să-i mulțumească pe secui, și, ca urmare, frămîntările s-au intensificat. Împotriva celor din scaunele Ciuc și Gheorghieni, unde mișcarea luase forma unei răscoale armate, principele Ștefan Báthory și consilierii săi au decis să trimită unități militare. Garnizoanele din cetățile Gurghiu și Odorhei au fost întărite.

[3] Laszló Geréb, *A Hazai osztály horcah irodalma. 1525—1660*, Budapest, 1955, p. 99.
[4] *Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae*, vol. II, p. 395.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

După alte încercări neizbutite de răscoală, care au avut loc în 1575 și 1581, în toamna anului 1595 s-a ivit din nou prilejul ridicării la luptă o dată cu declanșarea războiului antiotoman al țărilor române. În acest context, Sigismund Báthory a fost nevoit să-i cheme la arme pe secuii de rînd, întrucît nu dispunea de fonduri pentru angajarea de mercenari, și să-și deplaseze oastea spre părțile sud-estice ale Transilvaniei pentru a putea face joncțiunea cu armata voievodului Mihai Viteazul, aflată la Stoenești, cu scopul de a declanșa împreună cu el și cu sprijin armat din Moldova contraofensiva împotriva forțelor otomane.

Conștienți de forța lor și dîndu-și seama că Báthory nu are nici interesul și nici puterea să li se opună, cel puțin în conjunctura politico-militară creată, secuii, adunați la 3 septembrie, în număr de 13 000, în tabără la Codlea, au cerut principelui ca promisiunea restabilirii libertăților comunităților să fie stipulată într-un act oficial. Cu toată opoziția nobilimii și a fruntașilor secui, la 15 septembrie, Sigismund Báthory a dat un privilegiu în baza căruia se promitea eliberarea din iobăgie a tuturor secuilor participanți la campanie, nimeni dintre stăpînii de moșii neavînd dreptul de a opri pe cineva să se înroleze. Totodată, comunitățile secuiești își redobîndeau dreptul de a-și alege conducătorii locali. Actul mai preciza obligațiile militare și fiscale ale secuilor și stipula măsurile de curmare a abuzurilor [5].

Noii conducători aleși au făcut o a doua mobilizare, astfel încît, în scurtă vreme, s-au concentrat peste 20 000 de oameni, toți bărbații apți de luptă, inclusiv orășenii, fiind înrolați. În luptele purtate de oștile unite ale Munteniei și Transilvaniei, cărora li s-a adăugat și un corp de oaste sosit din Moldova, la Tîrgoviște și Giurgiu, trupele secuilor s-au remarcat printr-o bună pregătire militară și prin vitejie în luptă.

Imediat după încheierea campaniei, sub presiunea dietei dominate de nobili, actul din 15 septembrie a fost anulat [6]. Conducătorii secuilor de rînd au fost arestați și executați, iar în zonă au fost trimise puternice detașamente de mercenari pentru a înăbuși eventualele încercări de opunere cu arma. O tentativă de ripostă armată desfășurată sub conducerea căpitanului András Károly a eșuat, căci detașamentele de reprimare trecuseră deja la represalii; cei bănuiți că ar fi participat la organizarea rezistenței au fost ridicați noaptea din satele lor, duși la Tîrgu Mureș și spînzurați. Autoritățile princiare au instituit în zonă o adevărată stare de asediu; trupe de mercenari și cetele nobililor au acționat cu o duritate fără margini în perioada carnavalului de iarnă din anul 1596, intrat în istorie sub denumirea de „carnavalul sîngeros". Mărturii ale vremii despre cruzimile nobilimii conchideau că „păgînul nu ar fi făcut așa ceva", iar un cronicar contemporan socotea că „leacul a întrecut măsura" [7].

Marea nedreptate nu putea fi uitată de comunitatea secuilor de rînd, care încep din acest moment să-și pună speranțele în Mihai Viteazul, în oștirea căruia mulți se vor înrola. Cînd, în 1599, acesta a trecut munții, secuii i s-au alăturat pentru a lupta împotriva principelui Andrei Báthory și a nobilimii,

[5] Baronyai Decsi János, *Magyar históriajá. 1592—1598*, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, vol. XVII, Pest, 1866, p. 209—211.

[6] *Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae*, vol. III, p. 487—488.

[7] Acțiunile de reprimare au fost descrise de martori oculari: Nagy Szabó Ferenc, *Memorialija*, în *Erdély Történelmi Adatok*, vol. I, Kolozsvár, 1855, p. 46—54; Baronyai Decsi János, *op. cit.*, p. 238—250.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

obținînd, în sfîrșit, de la domnul român unificator confirmarea libertăților lor. În semn de recunoștință ei l-au sprijinit pe Mihai Viteazul în toate bătăliile purtate în anii 1599—1601, aducîndu-și o contribuție însemnată la împlinirea idealului românesc de libertate și unire. Așa cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, referindu-se la sprijinul militar acordat de populația secuiască acțiunilor sale eliberatoare, este greu să separi victoriile lui Mihai Viteazul „de faptul că alături de domnitorul român au luptat mii și mii de secui și alți oameni de naționalitate maghiară sau germană" [8]. În vremea Unificatorului, populația secuiască a împletit strîns lupta sa pentru dreptate socială cu efortul general românesc pentru unitate și independență.

REVOLTELE SLUJITORILOR DIN ȚĂRILE ROMÂNE MUNTENIA ȘI MOLDOVA DIN ANII 1653—1655

În timpul domniei lui Matei Basarab, efectivele oastei muntene au crescut substanțial datorită mai ales amenințărilor externe cu care țara era confruntată. Pentru întreținerea ei erau însă necesare sume însemnate. Neavîndu-le, domnul a încercat să impună treptat la dări categoriile militare și să le mărească obligațiile față de domnie, provocînd mari nemulțumiri care, acumulîndu-se, s-au concretizat în marea revoltă izbucnită la sfîrșitul domniei sale și continuată cu și mai multă intensitate în vremea urmașului său la tron, Constantin Șerban.

Prima răzvrătire a dorobanților și seimenilor s-a declanșat la scurtă vreme după bătălia de la Finta din 27 mai 1653, cauza imediată constituind-o neplata lefurilor.

Din relatările păstrate rezultă însă că răsculații s-ar fi ridicat nu atît împotriva domnului, cît, mai ales, a unora din marii săi dregători, pe care i-au scos „în mijlocul poporului" și i-au ucis [9].

Neputînd să lase desfășurarea evenimentelor la voia întîmplării, amenințat el însuși de slujitorii răsculați, pe care nu-i putea liniști, Matei Basarab a cerut ajutorul principelui transilvan Gheorghe Rákóczi al II-lea, care, cu promptitudine, i-a trimis un corp de „cîteva mii de oameni". Răsculații au aflat că se apropie trupe din Transilvania și, în consecință, „adunîndu-se după obiceiul lor în biserică și jurînd pe evanghelie, s-au legat din nou în credință față de voievod" [10]. În toamnă însă tulburările au reizbucnit, dorobanții și seimenii închizînd porțile Capitalei pentru a interzice domnului să intre în Tîrgoviște pînă nu va promite că le va da bani „din dăstui". Răsculații au atacat apoi casele boierilor „ce-i pedepsea [. . .]; nimenilea nu le putea sta împotrivă" [11].

După opinia lui Georg Kraus ar fi existat o legătură între încercarea neizbutită de răscoală a seimenilor din Moldova, din primăvara lui 1654, și răscoala din Muntenia. În slujba lui Gheorghe Ștefan se aflau numeroși seimeni și oșteni munteni în leafă, cei care-l sprijiniseră de altfel din ordinul lui Matei

[8] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Editura Politică, București, 1971, p. 734.
[9] Popescu, *Istoriile*, p. 108—109.
[10] Veress, *Documente*, vol. X, p. 263.
[11] *Istoria Țării Românești*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Basarab. În jurul acestora s-au strîns slujitorii moldoveni și, uniți, au atacat, la începutul anului 1654, corpul de mercenari nemți ai domniei, care forma principala forță de represiune aflată la dispoziția dregătorilor domnești. După cîteva zile de „mare zarve și spaimă" [12] prin care au trecut vîrfurile marii boierimi, revolta a fost lichidată prin viclenie. Căpeteniile răsculaților au fost chemate la curte sub pretextul tratativelor și decapitate. Izgoniți din Moldova de Gheorghe Ștefan, cele cîteva sute de seimeni au revenit în Muntenia, unde au atîțat pe tovarășii lor împotriva dragonilor nemți din oastea lui Matei Basarab, urmărind să se răzbune astfel „pentru cele pătimite de seimeni în Moldova din pricina soldaților (germani)". Cînd Matei Basarab a aflat de „gîndurile lor rele" și de „mișelia" seimenilor a poruncit ca principalii vinovați să fie uciși, „iar un număr de peste 1 000 de oameni, care aveau femei și copii, să fie puși la bir, după ce li s-au luat toate libertățile și au trebuit să lase armele". Alți 500 de seimeni au fost trimiși lui Gheorghe Rákóczi al II-lea la Alba Iulia, unde vor provoca noi dezordini [13]. Măsurile luate de domnul muntean au contribuit la creșterea nemulțumirii seimenilor și la întețirea mișcărilor de protest ale oștenilor de țară care li s-au alăturat.

Urmașul său la tron, Constantin Șerban — acceptat cu bucurie de oștire, care a avut un rol de seamă la alegerea sa —, a încercat să liniștească spiritele, desființînd imediat „năpăștile" și iertînd de bir locuitorii pe timp de trei luni; totodată — spune cronica — „au ertat dorobanților și călărașilor dijma și oieritul". Poate că aceste măsuri ar fi fost eficiente dacă noul voievod s-ar fi rezumat numai la ele; încercînd să-i înfrîngă pe nemulțumiți prin lichidarea solidarității de breaslă, Constantin Șerban a adunat pe dorobanți și le-a cerut să fie de acord să desființeze corpul seimenilor, sub pretextul că țara era în pace cu toți vecinii și că acești oșteni, majoritatea străini, „nu iaste țării nici de un folos" și că nu trebuie „să să sărăcească țara cu atîtea lefi în deșert". De asemenea, pentru a rupe legătura oștenilor cu masele populare, promitea că va folosi banii economisiți astfel din leafa seimenilor pentru „a face bine și țăranilor, că sînt săraci și împresurați de bir și de năpăști" [14]. Deși răsplătiți de domn cu un ospăț și cu „postave, coftirii", dorobanții s-au solidarizat cu seimenii amenințați cu desființarea și s-au răsculat. Mizînd pe solidaritatea de breaslă, seimenii s-au adresat cu o chemare tuturor categoriilor militare, cu cuvinte patetice, avertizîndu-le că vor avea și ele aceeași soartă: „Iubiților frați, noi am trăit mulți ani împreună, am luptat alături și am apărat țara, iar acum — cu toate acestea — sîntem concediați. Băgați însă de seamă! Nici față de voi nu se vor purta altfel și în curînd, după noi, veți veni voi înșivă la rînd" [15]. Chemarea a incitat la răscoală și pe ceilalți slujitori, care, alăturîndu-li-se la 17 februarie 1655 — cum consemnează o cronică partizană — „făr-nici o milostivire abătură în neamul românesc, în boieri, de-i ucidea, ca pe niște dobitoace, prepuindu-le că sînt hicleni și că ei au sfătuit pre Constantin vodă să scoată pre siimeni" [16].

Cu privire la data izbucnirii răscoalei, la categoriile de oșteni care au participat la ea și la obiectivele lor există însăși mărturia domnului țării, care

[12] Costin, *Letopisețul*, p. 176.
[13] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 171.
[14] *Istoria Țării Românești*, p. 119—120.
[15] Hurmuzaki, *Fragmente*, vol. III, p. 177.
[16] *Istoria Țării Românești*, p. 121.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Bucureștii în viziunea unui gravor occidental din epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

declara: „cînd au fost în zilele domniei mele, în luna lui februarie în 17 zile, s-au sculat toți slujitorii curții, dorobanți și seimeni și călărași, de au tăiat mulți boieri și au jefuit toate casele ale tuturor boierilor" [17]. Afirmațiile domnului, în acord cu ale cronicarilor Radu Popescu și Miron Costin, sînt confirmate de numeroase documente în care se arată că răsculații „au jefuit toate casele boierești, și ale mari și ale mici", „au jefuit toate casele, ale tuturor boierilor" sau că slujitorii „s-au sculat [...] pre boiari de i-au tăiat și au jăfuit casele și mănăstirile și bisericile și toată țara" [18]. Chiar boierii refugiați în Transilvania declarau principelui la 20 mai 1655 că puțini dintre ei au scăpat de furia mulțimilor [19].

La orașe răscoala a căpătat un pronunțat caracter anticlerical, dorobanții și seimenii, cu sprijinul satelor și populației centrelor urbane, atacînd biserici și mănăstiri [20], pe cei mai bogați posesori de pămînturi și sate aservite la acea dată, fapt confirmat de domnul țării într-un document eliberat mai tîrziu mănăstirii Sfinții Apostoli din București: „s-au sculat dorobanții și seimenii și călărașii acolo, la București, asupra domniei mele și asupra boierilor domniei mele și au jefuit mănăstirile și toate bisericile cîte erau în orașul București și în alte părți de au luat toate cîte se aflau în ele" [21].

Răscoala din februarie 1655, declanșată împotriva marilor boieri și dregători, laici sau clerici, a avut ca teatru principal de desfășurare cele două capitale muntene — București și Tîrgoviște —, precum și unele orașe unde

[17] Șt. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, vol. I, București, 1913, p. 106.

[18] Lidia Demény, Ladislau Demény, Nicolae Stoicescu, *Răscoala seimenilor sau răscoală populară? Țara Românească, 1655*, București, 1968, p. 75.

[19] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 72.

[20] *Istoria Țării Românești*, p. 122—123.

[21] Arhivele Statului, București, m-rea Sf. Apostoli, I/1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

se găseau garnizoane ale slujitorilor: Ruşii de Vede, Tîrgşor, Ploieşti, Gherghiţa etc.

Curtenii sau roşii — care alcătuiau o parte însemnată a oastei — nu s-au solidarizat în general cu slujitorii şi seimenii răsculaţi, avînd o altă origine şi o altă poziţie socială. După înăbuşirea răscoalei, alături de boieri, reprezentanţii curtenilor au condamnat cu asprime răscoala, susţinînd că slujitorii „să apucară de noi, de începură a ne jăcui şi a ne prăda casele" [22].

Ţărănimea aservită s-a alăturat oştenilor în leafă şi ţăranilor liberi cu obligaţii militare, luptînd împotriva stăpînilor de moşii, boieri sau mănăstiri. Acţiunile ei au rămas însă răzleţe, în afara localităţilor de garnizoană şi din această pricină izolate în cea mai mare parte a teritoriului de răscoala organizată a oştenilor. Ţăranii s-au răfuit pe alocuri cu stăpînii lor, au refuzat să-şi îndeplinească obligaţiile feudale faţă de aceştia şi să plătească dările faţă de stat, au distrus mai multe curţi boiereşti şi au jefuit cîteva mănăstiri, de unde au luat actele de proprietate pe care le-au ars, considerînd că în felul acesta au lichidat „dreptul" proprietarului de a-i exploata, credinţă naivă, proprie răscoalelor medievale. Graba cu care s-a acţionat nu a permis organizarea de către căpeteniile militare la scara întregului teritoriu al Ţării Româneşti Muntenia a maselor răsculate în vederea atingerii obiectivelor comune, fapt ce avea să uşureze riposta domnească. Pe de altă parte, răscoala a fost slăbită şi de unele contradicţii ivite între slujitorii răsculaţi şi unii comandanţi ai lor, care se alăturaseră mişcării, dar care, în momentul grav al bătăliei decisive, au trădat-o.

Participarea unei mari părţi a oştirii la răscoală a lipsit, pe de altă parte, clasa conducătoare de forţa cu care reprima de obicei orice împotrivire internă, îndeosebi în rîndurile ţărănimii; astfel a devenit necesar apelul la principii Transilvaniei şi Moldovei pentru înăbuşirea răscoalei.

Vestea izbucnirii răscoalei în Muntenia s-a răspîndit repede pe întreg teritoriul românesc, îndeosebi în Ţara Românească Transilvania, unde zilnic soseau soli sau corespondenţe speciale la curtea principelui. Nobilimea maghiară era îngrijorată, deoarece exemplul din ţara de peste munţi s-ar fi putut extinde şi în spaţiul transilvan, în rîndul populaţiei româneşti autohtonă şi majoritară, redusă la starea de iobăgie. Această îngrijorare era transmisă de principesa Szuzana Lórantfi fiului său, principele Gheorghe Rákóczi al II-lea, într-o formă fără echivoc: „lucrurile din Ţara Românească sînt destul de periculoase prin ele însele şi sînt de temut şi pentru ţările vecine şi eu sînt suficient de îngrijorată" [23]. Nici Poarta nu privea cu ochi buni revolta de teamă că aceasta ar fi putut constitui un imbold pentru ridicarea la luptă a popoarelor balcanice asuprite. Erau, aşadar, suficiente motive ca evoluţia răscoalei să fie urmărită şi la Istanbul cu multă atenţie şi chiar cu o anumită îngrijorare.

După cum notează cronica ţării, „văzînd că nu va putea potoli acest lucru într-alt chip", domnul „s-au sfătuit cu boiarii" ca să ceară sprijin militar în Transilvania şi Moldova. În acest scop au fost trimişi solii boiereşti „carii, mergînd pe acolo, au rugat pe acei domni să vie cu oştile lor să bată pe acei făcători de rău. Şi le-au ascultat rugă şi s-au gătit cu oşti multe şi au purces să vie" [24].

[22] Iorga, *Studii şi documente*, vol. IV, p. 33.
[23] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 101.
[24] Popescu, *Istoriile*, p. 113—114.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Conform planului stabilit în secret de cei trei principi, Gheorghe Rákóczi al II-lea urma să intre în Muntenia cu un corp expediționar de 30 000 de oșteni, iar Gheorghe Ștefan să aducă din Moldova alți 5 000. Promiseseră participarea la campanie pașa de Silistra și un detașament tătar. Toate aceste grupări de forțe urmau să execute un atac concentric asupra oastei răsculate, concentrată la București, unde deținea ca ostatici pe domn și pe o parte din dregătorii care scăpaseră de la masacru. Ulterior, planul a fost modificat, deoarece trupele transilvănene au înfrînt singure pe răsculați, fără ajutor otoman.

După ce a fost sigur că oștile transilvănene și moldovene îi vin în ajutor, Constantin Șerban a recurs la o stratagemă: „au strîns căpeteniile slujitorilor și le-au dat știre de nepriietinșugul lui Racoții, cum vine asupra scaunului lui". A cerut răsculaților să-și facă datoria „nespăimați precum ați fost la atîtea războaie, tot cu izbînde, ales aceiași slujitori fiind cari vestite oști în lume (oștile) căzăcești, au înfrînt". Îmbărbătați de îndemnul domnului și considerînd că apără alături de acesta țara amenințată, slujitorii au plecat din București spre județul Prahova, pe unde înaintau oștile transilvane. În drum, însă, domnul și-a părăsit în taină oastea, fugind la Siavuș, pașa de Silistra, cu care se „agiunsesă [. . .], dîndu-i știre de toate acestea" [25].

Văzîndu-se înșelați și neputînd acționa fără comandant, răsculații au ales ca domn al lor pe boierul Hrizea (Hrizică), fiul lui Dumitrașco din Bogdănei, care fusese comandantul oștirii muntene pînă la sfîrșitul anului 1654; cînd a izbucnit răscoala slujitorilor, ocupa demnitatea de mare paharnic, din care a fost înlocuit cu fratele domnului. Slujitorii îl cunoșteau deci bine de pe vremea cînd le fusese comandant, iar Hrizea nu i-a dezamăgit, luînd imediat măsuri pentru organizarea rezistenței. El a trimis curieri în țară pentru mobilizarea întregii oștiri la Teleajen [26]. Se bizuia însă în primul rînd pe experiența de luptă a seimenilor și dorobanților, despre care un cronicar contemporan afirmă că erau „oameni aleși, mari și tari trecuți prin multe încercări și lupte și foarte instruiți" [27].

Pentru a nu fi silit să înfrunte oștile unite ale Transilvaniei și Moldovei, Hrizea a trimis o delegație de boieri la Focșani cu misiunea de a face pace cu domnul Moldovei, dar Gheorghe Ștefan a prelungit tratativele în ideea că, tergiversînd, va favoriza succesul forțelor de represiune.

Lupta decisivă s-a dat în ziua de 26 iunie „la Șoplea, pe Teleajen", sat dispărut, fost lîngă actuala localitate Corlătești, în apropiere de Ploiești. Celor cca 30 000 de oșteni, dotați cu 12 tunuri, cît număra oastea principelui Transilvaniei și a boierilor munteni fugari, li s-au opus aproximativ 16 000 de seimeni, dorobanți și călărași, care dispuneau de 33 de tunuri. Raportul de forțe era, așadar, de 2/1 în pedestrime și cavalerie în favoarea lui Rákóczi, în timp ce răsculații dispuneau de aproape trei ori mai multe tunuri.

Cunoscînd intenția trupelor moldovene de a se uni cu oastea lui Rákóczi la 27 iunie lîngă satul Corlătești, căpeteniile răsculaților au hotărît să înainteze spre Ploiești, și, urmînd cursul rîului Teleajen, să aplice manevra pe linii interioare, atacînd pe rînd trupele adverse, înainte ca acestea să facă joncțiunea; așa se explică faptul că Hrizea din Bogdănei a grăbit atacul împotriva oastei principelui Rákóczi și l-a silit pe acesta să primească lupta în ziua de 26 iunie.

[25] Costin, *Letopisețul*, p. 174.
[26] *Ibidem*.
[27] Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 196.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

După cum declara Miron Costin [28], principele Transilvaniei căzuse „la mare turburare și spaimă" că va fi atacat de oastea „simață" a răsculaților înainte de a se fi „împreunat" cu trupele moldovene. Seimenii care înaintaseră în sus pe Teleajen au apărut pe neașteptate pe malul opus la ora prînzului [29]. Tunurile răsculaților au deschis un foc puternic asupra forțelor principelui transilvan, obligîndu-le să intre în dispozitiv de luptă; primele s-au angajat în acțiune detașamentele secuiești și cele de haiduci conduse de Ioan Kemény. În ajutorul lor au venit apoi mercenarii principelui și trabanții orașelor săsești, în frunte cu Andrei Gaudi. Oastea răsculaților a atacat pe trei direcții, cu o vitejie unanim recunoscută de cronicari, fiind întîmpinată de gruparea lui Kemény și de detașamentele lui Gaudi.

După cum notează cronicarul brașovean Nekesch Schuller, „la prima vedere se părea că armata lui Rákóczi va fi învinsă" [30]; în momentul hotărîtor al bătăliei însă, cînd balanța victoriei înclina spre oastea răsculată, a intervenit trădarea unor comandanți ai răsculaților, fapt ce a provocat derută în rîndurile acestora. Într-una din variantele *Letopisețului Cantacuzinesc* se amintește de trădarea lui Tanasi vel căpitan, a lui Radu vel paharnic și altor căpitani ai răsculaților [31].

Cel mai mult a contribuit la schimbarea cursului desfășurării bătăliei și la înfrîngerea răsculaților ineficacitatea artileriei. Instalate pe o înălțime, cele peste 30 de tunuri ale seimenilor nu au reușit să provoace „nici o pagubă", căci toate proiectilele au trecut pe deasupra trupelor luptătoare. Profitînd de aceasta, oștenii transilvăneni au atacat cu energie pozițiile artileriei. Cronicarul G. Kraus notează că acest atac „străpunge oastea seimenilor și cucerește toate tunurile împreună cu munițiile lor; tunurile au fost îndreptate apoi asupra seimenilor și întreaga tabără a acestora a fost bombardată, astfel încît cîteva mii de seimeni, roșii și alți ostași au rămas pe cîmpul de luptă" [32].

Ineficacitatea și apoi pierderea puternicei artilerii au constituit deci una din cauzele principale ale înfrîngerii forțelor slujitorimii răsculate. Același cronicar Georg Kraus arată că „dacă seimenii [. . .] n-ar fi acționat într-un mod așa de nechibzuit și fără rațiune [. . .], fiind ostași antrenați și viguroși, ar fi putut face mult, iar pentru tabăra ardeleană bătălia nu s-ar fi terminat fără o mare vărsare de sînge" [33]. Și în privința ineficacității artileriei se poate vorbi de trădare. După aprecierile cronicarului Radu Popescu, „obuzele" tunurilor treceau pe deasupra trupelor transilvane din două motive: „sau denadins Buliga (comandantul artileriei forțelor răsculate — *n.n.*) așa le îndrepta, au den greșeală", ceea ce pare puțin probabil la o oaste cu bogată experiență de luptă [34].

Este foarte posibil că Buliga a acționat în înțelegere cu adversarii; numai astfel se explică furia cu care Hrizea a pornit împotriva lui cînd a aflat

[28] Costin, *Letopisețul*, p. 175.
[29] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 127—129.
[30] *Quellen*, vol. IV, p. 240.
[31] *Istoria Țării Românești*, p. 125, note.
[32] Kraus, *Cronica Transilvaniei*, p. 181.
[33] *Ibidem*, p. 181—182.
[34] Popescu, *Istoriile*, p. 115. Miron Costin, tînăr participant la luptă, în oastea lui Gheorghe Ștefan, oferă și o altă explicație și anume că, fiind cald, bivolii înjugați la tunuri, cînd au ajuns la Teleajen, „cum au văzut apa cum au năvălit într-acea apă, preste oameni și au băgat pușcile (tunurile) în apă după sine" (*Letopisețul*, p. 175).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de cele întîmplate. „Îndată ce Hrizea vodă a aflat că tunurile nu bat în oaste, ci pe d-asupra [. . .], aleargă cu calul, mănios, şi, ajungînd la tunuri, scoase paloşul şi lovi pă aga Buliga, de-l făcu în doao" [35].

Din acest moment, bătălia a luat o cu totul altă întorsătură: atacul răsculaţilor a fost stăvilit, iar iniţiativa a trecut de partea forţelor transilvănene, care au declanşat un contraatac viguros. Rămaşi fără artilerie, aflaţi fără acoperire sub focul nemilos al puşcaşilor transilvăneni, „au şi început a să mesteca săimenii şi dărăbanţii cu domnişorul lor", arată Miron Costin. Principele Rákóczi, „văzînd [. . .] turburarea lor şi lucruri fără temei, au şi început şi pe den sus şi pe den gios a trece oastea pen vaduri" [36], acţiune care a provocat retragerea răsculaţilor pentru a nu fi încercuiţi şi nimiciţi.

Superioritatea numerică şi avantajele de ordin tactic obţinute de forţele principelui Transilvaniei au avut ca deznodămînt înfrîngerea răsculaţilor. Seimenii şi dorobanţii scăpaţi din bătălie s-au retras spre Ploieşti, fiind urmăriţi îndeaproape de călăreţii transilvăneni, care s-au năpustit „ca nişte lupi în nişte oi, de-i tăea, îi împuşca, de zăcea grămezi" [37], hărţuindu-i — cum înregistra Miron Costin — pînă în apropiere de Ploieşti.

A urmat apoi o cruntă represiune; cei care reuşiseră să scape din luptă şi au fost prinşi erau traşi în ţeapă, spînzuraţi sau tăiaţi în bucăţi astfel încît era „plin cîmpul şi pre lîngă Bucureşti şi pre lîngă alte oraşe de trupurile lor înţăpate" [38]. Nu s-au salvat decît cei care au izbutit să fugă sau să-şi schimbe hainele ostăşeşti.

La 15 iulie, întors biruitor din expediţia în Muntenia, principele Transilvaniei povestea că lupta fusese aprigă, soarta ei hotărîndu-se „după-amiaza, între ceasurile 2 şi 3 " ale zilei de 26 iunie; „le-am cîştigat toate cele 33 de tunuri şi 45 de steaguri", îşi încheia principele buletinul despre victoria de la Şoplea [39].

De teama răzbunării domneşti, o parte din slujitorii răsculaţi au fugit din ţară, motiv pentru care li s-au confiscat proprietăţile [40]. Hrizea din Bogdănei, însoţit de cîţiva din conducătorii oastei, a reuşit să scape, îndreptîndu-se spre Brăila. Pe drum, însă, a fost prins de către detaşamentul pus la dispoziţie de paşa de Silistra (cca 2 500 de oameni) domnului Constantin Şerban [41]. Ulterior, Hrizea a fost dus în Ţara Românească Transilvania, la Alba Iulia. El va fi ucis în 1657, cînd a încercat să revină în Muntenia pentru a reaprinde răscoala.

A doua zi după luptă, la 27 iunie, forţele principelui Transilvaniei s-au unit cu trupele române din Moldova ale lui Gheorghe Ştefan, care nu apucaseră să intre în luptă. La 1 iulie, în tabăra de la Gherghiţa, cei trei principi — al

[35] Popescu, *Istoriile*, p. 115. Într-o variantă a *Letopiseţului Cantacuzinesc* se afirmă că „pe Buliga agă l-au sfărîmat oştile" *(Istoria Ţării Româneşti*, p. 125, notă).

[36] Costin, *Letopiseţul*, p. 175.

[37] Popescu, *Istoriile*, p. 115.

[38] Costin, *loc. cit.*

[39] Szilágyi Sándor, *Okmánytár II Rákóczy Györay diplomácziai összeköttetéseihez*, în *Monumenta Hungarie historica, Diplomataria XXIII*, Budapest, 1874, p. 208.

[40] Vezi actul lui Constantin Şerban din 27 februarie 1656 privind confiscarea „moşiei" lui Alexe dorobanţul din Săteni, în „Valahica", 1974, p. 175.

[41] Este interesant de amintit dragostea pe care şi-o cîştigase din partea maselor populare spătarul Hrizea, „voievodul" răsculaţilor. „Cînd a ieşit din curtea domnească — scrie Ioan Boros, rămas în Muntenia după înăbuşirea răscoalei — îl plîngeau oamenii, se plecau înaintea lui şi-l sărutau; bine că l-a prins paşa şi l-a trimis în mîinile noastre, căci zău că toată ţara s-ar fi sculat lîngă dînsul şi l-ar fi privit ca pe voievodul ei şi ar fi murit lîngă el" (Lidia Demény, L. Demény, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 245).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Transilvaniei, al Moldovei și al Munteniei — au sărbătorit victoria asupra răsculaților, făcînd „frăție și legătură cu jurămînt" [42].

Slujitorii rămași în viață au fost nevoiți să depună un nou jurămînt — de data aceasta atît față de principele Transilvaniei, cît și față de domnul Munteniei —, angajîndu-se să asculte de voievod și să nu mai umble „după cuvîntul și învățătura altora din boieri sau din lăcuitorii țării"; cei dovediți „arătîndu ceva hiclenie și necredință" urmau a fi pedepsiți „cu groaznică moarte" împreună cu femeile și copiii lor „făr de toată cruțarea" [43]. Slujitorii mai promiteau să stea „cu toată virtutea" împotriva dușmanilor pînă la moarte.

MIȘCĂRI SOCIALE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA ȘI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA, PÎNĂ LA REVOLUȚIA POPULARĂ DIN 1784

Ridicarea armată cu caracter social și antiotoman sub conducerea lui Hîncu și Durac (1671—1672). Pe fondul nemulțumirilor generate de efectele accentuării dominației otomane — înăsprirea regimului fiscal, consecință a deselor schimbări de domnie, invadarea aparatului de stat de către elementele străine, greco-levantine, în dauna boierimii de țară, creșterea obligațiilor față de Poartă, aflată în conflict cu Habsburgii și Polonia etc. — în Țara Românească Moldova, în anul 1671, s-a declanșat cea mai puternică ridicare populară armată din spațiul românesc din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Pornită inițial ca o mișcare a unor grupări ale boierimii autohtone împotriva domnului Gheorghe Duca, care „era de moșie din Țara Grecească de la Rumelia" [44], și a elementelor străine concurente, sprijinită de o parte a oastei de țară, răscoala s-a generalizat în scurt timp, la ea aderînd largi pături și categorii sociale interesate în alungarea domnului. Aceasta îndeosebi în cea de-a doua domnie, cînd Duca „s-au arătat rău și cumplit, prea vrăjmaș și plin de toată răutatea", punînd „dăjdi grele asupra pămîntianilor afară den cele obicinuite" [45]. Creșterea birurilor s-a produs pe fondul unor puternice inundații care au compromis recoltele, aducînd în întreaga țară spectrul foametei și al epidemiilor. Totodată, la sfîrșitul iernii 1670/1671 a intervenit un alt cumplit flagel — războiul. Poarta, angajînd ostilitățile cu Polonia, a cerut Moldovei să mențină sub arme importante contingente militare [46].

În aceste condiții, „în al treilea an al domniei lui" Gheorghe Duca [47], „la șase decembrie a izbucnit pe neașteptate o răscoală a populației din toată țara împotriva domnului și a grecilor, cu destulă pagubă și dezordine" [48], cum notează un contemporan. Nucleul ei militar l-au constituit „Hînceștii cu toți Orheenii și Lăpușnenii", care s-au ridicat „cu oaste" [49] împotriva

[42] *Istoria Țării Românești*, p. 126.
[43] Iorga, *Studii și documente*, vol. IV, p. 38 și urm.
[44] Neculce, *Letopisețul*, p. 205.
[45] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 44.
[46] *Călători străini*, vol. III, p. 172.
[47] Neculce, *Letopisețul*, p. 212.
[48] *Călători străini*, vol. III, p. 178.
[49] Neculce, *Letopisețul*, p. 271.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

domnului și a tuturor străinilor ce le uzurpaseră privilegiile, considerați a fi cauza „dărilor grele" și a „stricării obiceiurilor". Declanșarea acțiunii în plină iarnă, cînd o intervenție otomană de proporții era foarte puțin probabilă, lasă să se întrevadă existența unui plan de luptă minuțios întocmit de căpeteniile oștirii „cu știrea boiarilor celor mari ce era la Iași" [50] și efectuarea unor pregătiri prealabile.

Capii mișcării au fost serdarii Mihalcea Hîncu și Apostol Durac, figuri cunoscute printre comandanții de oaste moldoveni, cu o bogată experiență, care se remarcaseră în cîteva rînduri în acțiunile militare. La chemarea lor, sub steagul revoltei s-a adunat imediat „țara", îndeosebi „cei din Țara de Jos" [51]. În scurt timp, mișcarea a cuprins regiuni întinse din principatul românesc de la răsărit de Carpați, avînd ca obiective alungarea dregătorilor levantini, înlăturarea domnului străin, înfeudat Porții, care îl impusese pe tron, și, implicit, a suzeranității otomane.

La 9 decembrie 1671, în fruntea unor puternice detașamente ale curtenilor și „codrenilor" — ale răzeșilor organizați militar din ținuturile Orheiului și Sorocăi, antrenați în permanente ciocniri cu tătarii —, Hîncu și Durac, dispunînd de „cîteva mii de oaste, au venit la Iași asupra Ducăi Vodă ca să-l gonească de la scaunul său" [52]. Ei au fost sprijiniți pe față de boierimea mică și mijlocie, de tîrgoveți și, din umbră, chiar de marii boieri moldoveni din Sfatul țării. Domnul, deși a minimalizat pericolul, considerîndu-l a fi probabil doar revolta unor comandanți militari de margine, „au tocmit și el o oaste ce avea și au trimis aceștia cu o samă de boieri în tîmpinarea acelor zorbale și s-au tîmpinat la Ciric" [53]. Nu a avut loc însă decît un simulacru de luptă, deoarece „împreunîndu-se oștile și văzînd partida de oaste a Ducăi Vodă că n-ar putea sprijini pe lăpușniani și orheiani, au început a să pleca către dînșii și unii a fugi den oastea domnului și a miarge la Hîncul și la Durac" [54].

Dezmembrarea oastei lui Duca Vodă la Ciric a marcat victoria răsculaților, care controlau practic situația. Oastea răsculată a înaintat asupra Capitalei, revendicînd pedepsirea dregătorilor străini vinovați de abuzurile fiscale [55]. În Iași, însă, răsculații, cărora li s-au alăturat mii de țărani, s-au ridicat împotriva negustorilor și boierilor, imprimînd un profund caracter social mișcării, încît „fugit-au toată boierimea care încotro au putut", mulți dintre ei căutîndu-și adăpost în „Țara Muntenească" [56]. Cu mare greutate Hîncu și Durac au reușit să mențină ordinea, aprobînd, conform înțelegerii inițiale, doar pedepsirea „unora din boiari" [57] vinovați de spolierea satelor și de pactizarea cu elementele străine, devotate Porții. Cum însă furia maselor tindea să imprime răscoalei un caracter general antifeudal, boierimea în întregime văzîndu-se amenințată, conducătorii acesteia au dirijat ura mulțimii împotriva cămătarilor

[50] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 44—45.
[51] *Hurmuzaki*, vol. XV/II, p. 1 343.
[52] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 45.
[53] *Ibidem*.
[54] *Ibidem*.
[55] Neculce, *Letopisețul*, p. 212; *Călători străini*, vol. VII, p. 178. Însuși vicarul apostolic, după ce a recomandat Sfintei Congregații rechemarea iezuiților din Moldova, nesimțindu-se în siguranță, a fugit „pe vreme de iarnă".
[56] Neculce, *loc. cit.*
[57] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și a colaboratorilor levantini ai lui Duca, pe care „pre cîți i-au găsit, pre toți i-au omorît" [58].

Încercînd să se opună presiunii răsculaților, Gheorghe Duca și-a expediat tezaurul și familia în Muntenia; el însuși, închizîndu-se cu lefegii și reprezentantul Porții venit să ridice haraciul în curțile domnești, spera să reziste pînă la sosirea oastei otomane, chemată de acel „capugibașe împărătescu" [59], pregătindu-se pentru apărare la adăpostul zidurilor Cetățuii. Răsculații, avînd la dispoziție armamentul și experiența celor mai încercate părți ale oștirii de țară, conduși de Hîncu și Durac, au împresurat Cetățuia și s-au pregătit să o asedieze. Luînd însă în considerare eventualitatea unei intervenții otomane și dorind să legitimeze actul detronării domnului, prezentîndu-l ca o expresie a voinței țării, comandamentul „acelor zorbali" a hotărît să negocieze cu un reprezentant al Porții. O delegație de 12 persoane a fost trimisă să ceară ca Duca „cu pace să iasă din pămîntul lor și să să ducă că nu-l mai primește țara să le fie domn" [60]. Expunerea de motive denotă însă schimbarea caracterului politic al mișcării, transformarea ei într-o adevărată răscoală populară prin participarea în masă a țărănimii și tîrgoveților alături de oștire și de păturile sociale privilegiate. Dacă acuzația privind încălcarea de către domnul străin a obiceiurilor „ciale vechi a pămîntului", precum și componența soliei — 12 „oameni de țară" — indicau nemulțumirea clasei privilegiate, a boierimii „pămîntului" de toate stările, plîngerea „că nu mai pot suferi dările ale grele și nevoile ce avia de către dînsul, că i-au sărăcit și n-au rămas nemică în casele lor" [61] scoate în evidență obiectivele producătorilor direcți, ale masei de contribuabili țărani și orășeni.

Pentru a preveni amestecul Porții, dovedind un simț politic ascuțit, Hîncu și Durac au însărcinat pe membrii soliei să-l asigure pe demnitarul otoman de bunele lor intenții față de sultan, deoarece „nu s-au hainit asupra împărăției, ce numai pe Duca Vodă nu-l primescu pentru multe răutăți ce le-au făcut lor" [62]. Pentru a înlătura orice pretext de intervenție și a legitima actul detronării lui Duca, paralel cu ducerea tratativelor — așa cum reiese din scrisoarea vornicului Nacu de Cîmpulung către Tamaș, birăul Bistriței — căpeteniile de la Iași, „boierii", au chemat la mijlocul lunii decembrie în Capitală, alături de ei, pe ceilalți reprezentanți ai „țării", adică pe cei care în adunarea cea mare aveau un cuvînt de spus, conform cu „obiceiurile cele vechi ale pămîntului", în alegerea domnilor: „mazili și curteni și de la tîrguri tîrgoveți și de la toate mănăstirile cîte doi călugări aleși" [63].

Sub presiunea „țării", Duca a fost silit să abdice [64], iar „Hîncul și Durac și Constantin au rămas la Iași chivernisitori" [65]. Astfel, detronarea lui Duca — obiectivul central al revoltei unui grup de boieri „pămînteni" sprijinit de o parte a oastei de țară, revoltă care, lărgindu-și aria de desfășurare, se transformase într-o adevărată răscoală populară, a devenit fapt împlinit. Adu-

[58] Neculce, *Letopisețul*, p. 212.
[59] *Hurmuzaki*, vol. V/II, p. 126, vol. XV/II, p. 1 344; *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 45.
[60] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 45.
[61] *Ibidem.*
[62] *Ibidem.*
[63] *Hurmuzaki*, vol. XV/II, p. 1 343.
[64] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 45—46; Neculce, *loc. cit.*
[65] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nați la Iași, reprezentanții „țării" au hotărît să aleagă un nou domn, care să pregătească rezistența antiotomană. Preferințele majorității s-au îndreptat asupra lui Apostol Durac datorită atît calităților sale personale, în primul rînd a iscusinței militare, cît și prețuirii de care se bucura în afara hotarelor. Îndeosebi legăturile sale de rudenie în Polonia — aflată la acea dată în stare de război cu Imperiul otoman — erau considerate hotărîtoare în realizarea unei colaborări militare cu vecinul de la nord. Prelungindu-se, datorită partizanilor lui Mihalcea Hîncu, dezbaterile au favorizat contraacțiunea lui Gheorghe Duca, domnul fugar, care, obținînd sprijinul marelui vizir Ahmed Köprülü, s-a îndreptat spre Dunăre pentru a se pune sub protecția oastei de intervenție [66].

Promptitudinea cu care sultanul Mehmed al IV-lea (1648—1687) a reacționat la evenimentele din Țara Românească Moldova — trimiterea unui corp expediționar în vreme de iarnă, destul de mic —, sub comanda serascherului Halil pașa, dar sprijinit de tătarii Bugeacului, dovedea importanța deosebită pe care o căpătase această țară românească în preajma relansării conflictului otomano-polon. Ca primă măsură pentru a preciza poziția Porții, a produce șovăială și a submina autoritatea lui Apostol Durac, Halil pașa a arestat solia răsculaților [67] aflată în drum spre Istanbul, executîndu-i pe membrii ei. În fața veștii, care a surprins și a tulburat țara, că „turcul amenință cu primejdia cea mai grozavă" [68], conducătorii răscoalei au hotărît să pregătească rezistența și „au încălecatu și au mărsu iarăși la Orheiu" unde „au strînsu oaste îndoită" [69]. Astfel, prin noile pregătiri militare inițiate, răsculații începeau să se opună fățiș Porții, lupta lor dobîndind astfel un declarat caracter antiotoman. Părăsirea Iașului și retragerea oastei în ținuturile de la est de Prut au avut în vedere atît necesitatea sporirii efectivelor militare cu cele aflate la granița răsăriteană a Moldovei, cît și vestea că Duca și forțele otomano-tătare se îndreptau, sub comanda lui Halil pașa, prin Bugeac, spre Chișinău.

Din tabăra instalată în satul Pașcani, la nord de Chișinău, Durac a făcut o ultimă încercare de conciliere cu reprezentanții Porții. Halil pașa a respins însă tratativele, ordonînd ca tabăra moldoveană să fie atacată. S-a ajuns la o ciocnire de avangardă, românii fiind hotărîți să lupte, „să-l loviască pe pașia și pe domnu (Gheorghe Duca — *n.n.*) și pe el-agasi să-l omoare că era oastea lor mai multă decît la pașa" [70]. Înfruntarea decisivă nu a mai avut însă loc datorită, printre altele, faptului că Mihalcea Hîncu și apropiații săi au căzut la înțelegere cu domnul detronat [71]. Atitudinea lor a produs destrămarea oastei răsculate, Apostol Durac hotărînd încetarea rezistenței.

Dacă pe plan politic mișcarea populară condusă de Mihalcea Hîncu și Apostol Durac a probat existența unor profunde sentimente antiotomane la scara întregii societăți românești est-carpatice, voința unanimă de a rezista cu armele ingerințelor Porții în problemele interne, de a înlătura prin luptă, în tradiția vechilor voievozi, statutul de dependență față de aceasta, pe plan militar ea a demonstrat viabilitatea și trăinicia structurilor militare tradițional-

[66] *bidem*; cf. *Hurmuzaki*, vol. V/II, p. 126.
[67] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 47.
[68] *Călători străini*, vol. VII, p. 178.
[69] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 46.
[70] *Ibidem*, p. 47; cf. Neculce, *Letopisețul*, p. 212—213.
[71] Drept răsplată ulterior „l-au făcut Duca vodă stolnic mare și în toată domnia Ducăi vodă n-au dat nici o dajdie" (Neculce, *loc. cit.*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

românești, a acelor organisme maturizate în epoca de glorie a oastei celei mari. Baza ridicării armate au constituit-o structurile militare de graniță, obștile țărănești privilegiate, cu obligația de apărare a hotarului răsăritean grupate în jurul principalelor cetăți de pe Nistru. Antrenate în dese ciocniri cu podgheazurile căzăcești și cu tătarii, bine dotate cu armament de foc, avînd comandanți care-și demonstrează calitățile militare în campaniile antiotomane din anii 1657—1662, ele au fost în măsură să grupeze în jurul lor întreaga „țară". La luptă s-a ridicat practic o parte din oastea cea mare, evenimentul demonstrînd eficacitatea sistemului de mobilizare și funcționalitatea structurilor militare tradiționale. Comandamentul forțelor răsculate s-a reconstituit și ierarhizat singur, pe criteriul valoric, fiind în măsură să asigure conducerea acțiunilor care l-au forțat pe domn să capituleze. Eșuarea mișcării a fost cauzată nu de intervenția armată otomană, ci de șovăielile și neînțelegerile datorate ambiției unora dintre conducători. O dovadă a constituit-o însăși atitudinea Porții, care, nevoită fiind să ia în calcul capacitatea reală de ripostă a țării, vitalitatea organismului ei militar, pentru a nu risca o ridicare generală la luptă a românilor moldoveni, în contextul conflictului polono-otoman, a acționat în cele din urmă pe linia satisfacerii revendicările minime cuprinse în programul mișcării din 1671—1672, îndepărtîndu-l pe Gheorghe Duca și ratificînd alegerea domnului pămîntean Ștefan Petriceicu, „mare clucer, om bun și de cinste" [72].

Ridicări la luptă ale maselor transilvane premergătoare revoluției populare conduse de Horea. Pentru a preveni revolta populației majoritare din Țara Românească Transilvania, Curtea vieneză a adoptat față de români, după instituirea suzeranității ei, o politică abilă, de atragere prin persuasiune sau neutralizare prin forță, în scopul ruperii legăturilor spirituale cu principatele surori extracarpatice și, concomitent, folosirii lor ca mijloc de constrîngere împotriva minorității conducătoare reformate, maghiare și săsești. În acest sens trebuie înțeleasă încercarea de natură politică [73] de ademenire a românilor la unire religioasă cu biserica catolică. În speranța cuceririi libertăților sociale și a drepturilor politice legitime, o parte a elementelor conducătoare ale bisericii ortodoxe românești au acceptat propunerile Vienei, majoritatea populației rămînînd însă credincioasă vechii organizări ecleziastice, în care găseau un reazem puternic împotriva asupririi străine.

Dacă pentru Curtea de la Viena însemna un succes al politicii sale, iar pentru o parte a fruntașilor români, îndeosebi membri ai clerului înalt — de la mitropolitii Teofil și Atanasie Anghel pînă la neobositul luptător Ioan Inochentie Micu —, reprezenta un mijloc de cîștigare a drepturilor legitime ale națiunii române și de îndreptățire a propriilor opțiuni politice, pentru țărănime, care alcătuia marea masă a populației transilvane, actul în sine echivala cu o înrăutățire a situației, cu o sporire a obligațiilor ei [74]. Pentru sate actul unirii religioase era egal cu impunerea decimei bisericești, și, așa cum declarau țăranii din comitatul Aradului la 1737, „decît să plătească dijma mai bine sunt gata să moară

[72] *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729*, p. 48.

[73] *Ibidem; Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 78.

[74] Silviu Dragomir, *Relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul al XVII-lea*, în AARMSI, s. II, t. XXXIV/1912, p. 119—120; *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 77.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și să rămînă pe lîngă vlădică" [75]. Din această cauză mișcările pentru păstrarea ortodoxiei au ascuns, în tot cursul secolului al XVIII-lea, sub haina religioasă, un profund caracter social și în același timp național. Formele noi de exploatare introduse de autorități atrăgeau după sine nu numai amplificarea, ci și diversificarea metodelor de luptă ale românilor transilvăneni. În timp ce păturile bogate adoptaseră ca principală armă de luptă protestul sub forma memoriilor, a interpelării în dietă, audiențelor la împărat sau amenințau cu ruperea unirii, clerul de jos, mirenii, orășenii săraci și țăranii de toate categoriile au reacționat adesea violent, spontan sau organizat, împotriva opresiunii. Acțiunile lor, urmărind în primul rînd transformări sociale, au cunoscut întreaga gamă a formelor luptei antifeudale.

Astfel, în Transilvania, fuga iobagilor români de pe moșii sau de pe domeniile statului a luat de la început nu numai proporții îngrijorătoare pentru autorități, dar a și îmbrăcat aspecte noi; strămutarea pe alte moșii sau afluența spre orașe au făcut loc trecerii în masă a hotarului, grupuri înarmate de cîte 50—60 de oameni deschizîndu-și drum, adesea prin luptă, spre țările române extracarpatice [76]. De multe ori fugarii îngroșau rîndurile haiducilor și atacau în cete moșiile nobiliare, sediile autorităților și alte obiective. Haiducia s-a dezvoltat ca formă de luptă îndeosebi în Banat, unde au fost dezorganizate servicii de poștă, aprovizionarea armatei imperiale, acțiunile de colonizare cu elemente străine, haiducii bucurîndu-se de sprijinul deplin al satelor [77]. Se înmulțeau și dezertările din armată [78], soldații români fugari intrînd adesea în cetele de haiduci. Pentru a stăvili aceste manifestări, sub presiunea nobilimii maghiare [79] autoritățile au luat măsuri speciale, îndeosebi de pază a graniței. Sub pretextul apărării de bolile contagioase, din anul 1718 s-au instituit cordoane sanitare menite să interzică accesul spre Moldova și Muntenia.

Încă din anul 1710, ca o măsură de precauție, oficialitățile din Transilvania au propus interzicerea posedării de către țărani a puștilor [80], pentru ca, două decenii mai tîrziu, alarmată de numărul actelor de răzvrătire, dieta de la Cluj să ceară confiscarea atît a armelor de foc (puști, pistoale), cît și a armelor albe, iobagii români neputîndu-le purta decît pe durata limitată a vînătorii.

Măsuri deosebite împotriva revoltei s-au luat în Banat, pe capul haiducilor renumiți, cum au fost cetașii căpitanului Adam Mohora, punîndu-se sume mari de bani [81]. În 1728 s-a înființat chiar un comandament special, însărcinat cu supravegherea satelor, urmărirea haiducilor și organizarea de represalii împotriva familiilor lor și a celor care-i adăposteau. Astfel de măsuri drastice au alternat cu promisiuni de iertare generală, sprijinite de biserica catolică, dar actele de nesupunere s-au înmulțit. Satele refuzau să primească preoții uniți și să-și îndeplinească obligațiile, distrugeau uneltele sau ascundeau numărul real al vitelor. Unele răzvrătiri s-au transformat în adevărate răscoale locale antihabsburgice și antifeudale. În 1703, la Trascău, iobagii au atacat și cucerit

[75] *Hurmuzaki*, vol. XV/II, p. 1 670.
[76] *Ibidem*, p. 1 515, 1 562, 1 633.
[77] Bujor Surdu, *Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea pînă la răscoala lui Horea*, în AIIAC, III (1960), p. 145—146.
[78] *Hurmuzaki*, vol. XV/II, p. 1 623.
[79] Mihail Cserei, *Erdély históriája*, Budapest, 1852, p. 214.
[80] *Hurmuzaki*, vol. XV/II, p. 1 623.
[81] Bujor Surdu, *Răscoala antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, în SMIM, II (1957), p. 308.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Armament în dotarea țăranilor români răsculați în secolele XVII—XVIII (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca; Muzeul Județean Deva; Muzeul Deltei Dunării—Tulcea)

castelul familiei nobiliare Thoroczkay; la Dobra, în 1721, iobagii au reușit să înfrîngă și să alunge trupele austriece, pentru ca șase ani mai tîrziu o puternică răscoală împotriva administrației să se producă și la Abrud.

În Banat țăranii au încercat să împiedice procesul de colonizare, ridicîndu-se la luptă în 1719 pe valea Timișului, iar în 1724—1725 la Moldovița și Caransebeș. Tot aici, în 1726 și 1735, s-au produs și primele greve ale minerilor, care revendicau mărirea salariilor și respectarea privilegiilor lor [82]. În 1726, la Baia Sprie minerii refuzaseră să intre la lucru pînă cînd conducerea nu a renunțat la șteampurile și cuptoarele nou construite. În Banat, în 1733, lucrătorii au refuzat, de asemenea, să intre în mină din cauza salariului de mizerie cu care le era plătită munca. Treptat, lupta minerilor și a lucrătorilor din manufacturi va atinge forme superioare de organizare; ei vor căpăta o bogată experiență în susținerea revendicărilor lor, constituind în preajma izbucnirii revoluției populare conduse de Horea, Cloșca și Crișan elementele revoluționare cele mai înaintate, nucleele de luptători în jurul cărora se va alcătui oastea revoluționară.

Răscoala românilor bănățeni din anii 1736—1739. În urma conflictului militar austro-otoman din 1716—1718, Banatul a fost ocupat de autoritățile habsburgice, rămînînd „timp îndelungat o unitate politică și administrativă distinctă" [83]. Cauzele ridicării la luptă a românilor bănățeni au fost multiple. În primul rînd, hotărîrea habsburgilor de a declara pămîntul proprietate de stat, populația rurală a provinciei, alcătuită în cea mai mare parte din oameni liberi, fiind redusă practic la starea de șărăcie; apoi, desființarea dreptului de moștenire a lotului, înăsprirea pedepselor, creșterea obligațiilor față de Coroană, instituirea monopolului de stat asupra mineritului, măcelăritului, pescuitului, exploatării pădurilor și importului de sare; pînă la urmă, toate samavolniciile administrației au umplut paharul nemulțumirilor celor mulți

[82] Idem, *Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei* ..., p. 147, 159—160.
[83] Silviu Dragomir, *Le Banat roumain*, Sibiu, 1944, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

şi asupriţi [84]. La toate acestea se adăuga încercarea de spargere a unităţii etnice româneşti, introducîndu-se „în masele compacte ale românilor un număr considerabil de elemente străine" [85], colonişti germani, francezi, italieni, cărora li s-au atribuit cele mai bune pămînturi.

O sarcină deosebit de grea pentru populaţia autohtonă a constituit-o întreţinerea armatei imperiale. Ca provincie de graniţă, Banatul a stat timp îndelungat sub ordinele administraţiei militare (1718—1751), trupele cantonate aici fiind destul de numeroase. Silniciile săvîrşite de soldaţi şi obligaţia de a participa la construcţiile de interes strategic iniţiate de austrieci au provocat vii nemulţumiri. Cu braţele a mii de ţărani au fost construite noi drumuri; s-a organizat pentru apărare Mehadia, unde au fost amplasate „baterii de artilerie", dispuse astfel încît să închidă accesul spre defileele munţilor; s-au ridicat puternice fortificaţii la Timişoara şi Orşova Nouă [86].

Nemulţumirea populaţiei româneşti faţă de regimul de ocupaţie a îmbrăcat încă de la început forme violente de manifestare, haiducia cunoscînd o amploare fără precedent. Cetele haiduceşti atacau pe negustori, sediile administraţiei, obiective militare, ele constituind, de fapt, nucleele armate ale răscoalei generale din anii 1736—1739. Declanşarea acesteia a fost favorizată de izbucnirea războiului otomano-habsburgic şi îndeosebi de înfrîngerile suferite de imperiali la sud de Dunăre. Românii s-au revoltat pe aproape tot teritoriul Banatului [87], lupta lor fiind sprijinită de la început de otomani, interesaţi în recuperarea provinciei.

Răscoala s-a extins treptat în vara anului 1737. La început insuficient organizate, fără o legătură de cooperare între ele, fără un plan de luptă judicios întocmit, multe cete răsculate au fost împrăştiate sau lichidate de trupele imperiale [88].

Departe de a potoli valul de nemulţumiri, represiunile au contribuit însă la amplificarea mişcării. Potrivit raportului generalului austriac Neipperg, „cea mai mare parte a locuitorilor au declarat răscoala pe faţă şi, atacînd detaşamentele şi posturile militare mai mici, au tăiat legătura trupelor imperiale cu garnizoana cetăţii Orşova" [89]. Răsculaţii, ţărani „amărîţi pînă la suflet de fărădelegile organelor de guvernare" [90], s-au arătat deosebit de activi, lupta lor şi a celorlalte pături sociale asuprite transformîndu-se într-un adevărat război popular de hărţuire, de sabotare şi dezorganizare a transporturilor militare, de împiedicare a deplasărilor trupelor habsburgice spre teatrul de operaţii. Toate acestea au venit în mod obiectiv în sprijinul forţelor otomane, care, în primăvara anului 1738, au trecut la contraofensivă în Banat. Văzînd în acestea un aliat temporar în lupta antihabsburgică, răsculaţii le-au asigurat de la început proviziile necesare şi informatori, astfel încît, călăuzit şi sprijinit de localnici, Omer paşa, comandantul grupării otomane ce opera în Banat, a reuşit să obţină o serie de succese militare. Ca urmare a acestora, numărul

[84] Vezi pentru amănunte, Patriciu Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeş, 1899, p. 190; Bujor Surdu, *op. cit.*, p. 297—310.
[85] S. Dragomir, *op. cit.*, p. 23, 29; cf. B. Surdu, *op. cit.*, p. 301, 305.
[86] Nicolae Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului*, p. 172; cf. Fr. Griselini, *Istoria Banatului timişan*, ed. Nicolae Bolocan, Bucureşti, 1926, p. 119.
[87] Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 30.
[88] Bujor Surdu, *op. cit.*, p. 311.
[89] Patriciu Dragalina, *op. cit.*, p. 193.
[90] *Ibidem*, p. 192.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XVIII-LEA

Ocupaţie otomană

Ocupaţie habsburgică

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

voluntarilor români în armata otomană a crescut [91], ca și gradul de cooperare al cetelor de răsculați cu forțele lui Omer pașa.

Pentru a opri înaintarea spre nord a otomanilor, sprijiniți de răsculați, imperialii au făcut, în iunie 1738, o încercare de regrupare a forțelor în zona Timișoarei. Pusă sub comanda lui Francisc de Lorena, o puternică grupare de trupe a început înaintarea la 20 iunie pe direcția Timișoara—Lugoj. În același timp, o altă grupare imperială, comandată de generalul Lobkovitz, înainta dinspre Timișoara spre Caransebeș, iar la Lugojel erau concentrate trupele generalului Neipperg. Marșul forțelor habsburgice a fost însoțit de pustiirea satelor, de jafuri și ucideri. Astfel, la Lugoj toți românii prinși cu armele în mînă au fost spînzurați [92]. Aceste fapte au făcut ca numărul răsculaților să crească, obști sătești întregi retrăgîndu-se cu tot avutul în păduri, de unde au declanșat ample acțiuni de împotrivire. Întețirea atacurilor populației locale a determinat pînă la urmă comandamentul habsburgic să concentreze în Banat șase regimente de cavalerie, îndeosebi pentru siguranța liniilor de comunicații.

Înfruntarea decisivă între otomani și imperiali de pe teritoriul Banatului a avut loc în ziua de 4 iulie 1738, în zona localității Corni, într-o vale străjuită de dealuri înalte, „la loc neted și larg" [93]. Dispunînd de o netă superioritate în privința armelor de foc și îndeosebi în tunuri, imperialii i-au silit pe otomani, alături de care luptau mulți români răsculați, să se retragă peste Dunăre. Dar intervenția rapidă a unor forțe otomane din zona Cladova a avut ca prim rezultat alungarea trupelor austriece din partea de sud a Banatului. Apoi, sub presiunea tot mai puternică a otomanilor, imperialii au început să se retragă spre Belgrad. Însoțit de o escortă mare, comandantul armatei austriece a luat drumul Vienei, dar „eșind în Dealul Domașnii" a fost atacat de românii din Carașova și Pogonici, sprijiniți de „seimeni", adică „volonteari", care i-au barat drumul „cu topoară, săcuri, pădurea mare de-asupra drumului Cheii tăind-o curmeziș" [94]. Sub conducerea căpitanului Bumbăcilă din Teregova, avînd la dispoziție arme și echipament, în parte primite de la trupele otomane, tunuri din lemn de cireș fabricate de ei, răsculații au respins toate atacurile călăreților din escortă. Schimbînd drumul, comandantul imperial a reușit în cele din urmă să scape cu viață. Grosul forțelor austriece s-a retras în grabă, trecînd Dunărea pe la Semendria (Smederevo), lovite în continuu de răsculații bănățeni [95]. Exceptînd partea de nord-vest a Banatului, întregul teritoriu se afla sub controlul lor și sub stăpînirea nominală a Porții. Lipova, Vîrșețul, Ceacova, Becicherecul au fost eliberate, ceata căpitanului Adam Mohora luînd sub control și atelierele de fier de la Bocșa. O dată cu venirea sărbătorilor de iarnă, românii bănățeni își manifestau bucuria redobîndirii unor libertăți de mult așteptate [96].

În pericol de a pierde cuceririle celor două războaie precedente, Curtea vieneză s-a grăbit să ia măsuri atît pe plan local pentru înăbușirea răscoalei, cît și pe planul general al războiului, în acest scop pregătind o nouă acțiune

[91] Fr. Griselini, *op. cit.*, p. 122.
[92] Bujor Surdu, *op. cit.*, p. 313; Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 177.
[93] Nicolae Stoica de Hațeg, *loc. cit.*
[94] *Ibidem*, p. 180.
[95] Patriciu Dragalina, *op. cit.*, p. 179—180, 204.
[96] „Pe apa Bistrei în Chizătău și-ntr-alte sate", mulțimea „juca, cînta: ține Doamne tot așa, nici cu turcu nici cu neamțu. Ține Doamne tot așa" (Nicolae Stoica de Hațeg, *op. cit.*, p. 184).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

militară. Ca urmare, imperialii au concentrat puternice detașamente de soldați la Timișoara și în regiunea Hațegului, pornind apoi, pe două coloane, spre Caransebeș, unde urmau să realizeze joncțiunea. Forțele austriece, puse sub comanda generalului Lentulus, totalizau ca efective 1 600 infanteriști, 2 500 călăreți germani și unguri și un detașament de voluntari sîrbi.

Locuitorii din Caransebeș au încercat să reziste forțelor imperiale. Copiii, femeile și bătrînii au fost adăpostiți în biserici, în timp ce bărbații valizi s-au avîntat în luptă. Inferioritatea numerică însă și puținătatea armamentului și-au spus cuvîntul. Lovit „cu tîrgu său din toate părțile" [97], orașul a căzut pradă furiei ostașilor imperiali; casele și bisericile au fost incendiate, pierind în flăcări familii întregi; numărul locuitorilor uciși s-a ridicat la peste 300, atît luptători, cît și femei, bătrîni și copii [98]. Represaliile asemănătoare au avut loc la Lugoj. Transformînd orașul într-o bază principală de acțiune, imperialii au trimis în toate direcțiile detașamente puternice, a căror dublă misiune consta în pedepsirea răsculaților și rechiziționarea forțată a furajelor și proviziilor necesare trupelor. Prevenite de pericol, satele au luat însă măsuri de apărare. Sub comanda cnezilor, obștile au ridicat palisade, au săpat șanțuri, și-au pus la adăpost femeile, bătrînii, copiii, după care toți cei în stare să poarte armele au rezistat atacurilor forțelor de represiune. Cu mari pierderi, imperialii au reușit să cucerească localitățile Slatina — atacată la 23 ianuarie cu 400 infanteriști și 700 călăreți —, Bănia, Golenț, Petroșnița, Bolvașnița, Borlova etc. Luptele au fost atît de sîngeroase și devastările atît de mari, încît unele localități, ca Bănia, au fost complet distruse. Detașamentele de represiune au pustiit totul în calea lor, „au tăiat, au ars" [99], după cum se consemnează în izvoare contemporane.

După devastarea părților cuprinse de răscoală, din comitatele Caraș-Severin și Timiș, generalul imperial Lentulus și-a dispus trupele pe două coloane de marș. O grupare de 1 500 de oameni ai corpului timișorean a fost trimisă prin munți, pe direcția Moldova—Vîrșeț, cu misiunea de a „pacifica" regiunea, în timp ce grosul oastei urma să înainteze prin Criciova — unde la 26 ianuarie au fost comise mari atrocități pe valea Begăi.

Lupte deosebit de grele au avut loc în lunca Lugojului, unde au acționat luptătorii conduși de Nicolcea. Atacați din trei direcții, copleșiți de numărul și de puterea de foc a agresorilor, răsculații s-au retras cu familiile lor în păduri. Fiind însă iarnă, mulți dintre ei au fost cu ușurință descoperiți și masacrați. Numeroase sate, precum Hăuzești, Balinț, Drinova, Uzești ș.a., au fost practic rase de pe fața pămîntului.

În fața unor asemenea acțiuni care păreau a „face să se creadă că veritabilul scop urmărit de [...] administrație era exterminarea elementului românesc" [100], ținuturi întregi s-au depopulat, numeroase familii de români aflîndu-și scăparea la sud de Dunăre. Deși un detașament de cca 1 000 de răsculați a obținut o victorie asupra trupelor lui Lentulus la Vîrșeț (14 februarie 1739), din „capcana" pregătită aici scăpînd, potrivit surselor vremii, doar 16 husari și 11 milițieni [101], totuși, treptat, răscoala și-a pierdut din intensitate.

[97] *Ibidem.*
[98] *Ibidem.*
[99] *Ibidem.*
[100] Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 30.
[101] B. Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat*, p. 322.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Războiul otomano-austriac se apropia de sfîrşit. După bătălia victorioasă de la Grodska (22 iulie), pacea încheiată, la mijlocul lunii septembrie 1739, la Belgrad, consfinţea înfrîngerea imperialilor, Banatul rămînînd însă în continuare în stăpînirea Habsburgilor. În aceste condiţii răsculaţii au avut de înfruntat singuri armatele imperiale, care ocupau deja cea mai mare parte a teritoriului provinciei. Ei au încercat să reziste în munţi şi în păduri însă acţiunile lor şi-au pierdut forţa, reducîndu-se la simple atacuri izolate împotriva unor grupuri mici de soldaţi, a sediilor administrative sau a unor persoane a căror atitudine prohabsburgică era cunoscută [102]. Răscoala s-a stins treptat, singurele grupuri care continuau să organizeze noi acţiuni împotriva stăpînirii habsburgice fiind cele retrase la sudul Dunării. Incursiunile lor în Banat, executate cu scopul relansării răscoalei, au culminat cu cea din ianuarie 1740, cînd, sub conducerea căpitanilor Adam Mohora şi Niculiţă, au devastat sediile administraţiei imperiale şi noile sate de colonizare. Ulterior, o comisie mixtă formată din „comisari, ingineri împărăteşti, turceşti din Ţarigrad şi boieri rumâneşti din Bucureşti şi Craiova", a fixat noile hotare ale provinciei [103]. Imperialii au analizat, totodată, cauzele răscoalei românilor bănăţeni, precizînd într-un raport trimis la Viena că un mare rol l-au avut abuzurile funcţionarilor habsburgici atît la perceperea dărilor, cît şi în aplicarea politicii de colonizare [104].

Ca o importantă consecinţă a ridicării românilor la luptă, Curtea de la Viena a fost nevoită să amîne pentru o lungă perioadă de timp colonizarea Banatului cu elemente catolice *. Măsurile luate în scopul potolirii stării de spirit revoluţionare a populaţiei nu au afectat însă raporturile sociale, ţăranii continuînd să fie asimilaţi iobagilor statului, iar lucrătorii din mine — să fie plătiţi cu salarii mici, de mizerie, şi să fie supuşi abuzurilor fiscului şi armatei; opoziţia împotriva stăpînirii habsburgice nu a putut fi definitiv stăvilită. Fără să mai atingă amploarea răscoalei din anii 1736—1739, ea s-a făcut simţită şi în deceniile următoare, îmbrăcînd noi aspecte.

Extinsă pe parcursul a aproape patru ani de zile, răscoala generalizată a românilor bănăţeni a îmbrăcat de la început forme şi metode de luptă caracteristice războiului popular de apărare. Grupaţi în mici unităţi, în jurul unor renumite căpetenii de haiduci, ţăranii s-au împotrivit deposedării de pămînturi care a însoţit politica imperială de colonizare, au nimicit sau capturat patrule şi mici subunităţi ale armatei de ocupaţie, au dezorganizat întregul sistem de comunicaţii, izolînd şi atacînd pe rînd sediile administraţiei. Cetele lor — la a căror instruire în tactica luptelor de hărţuire o contribuţie esenţială şi-au adus-o fostele „catane" sau haiduci —, dotate cu armament de foc şi alb procurat prin capturi sau primit de la aliatul vremelnic otoman, au obţinut numeroase succese. Lipsa artileriei au suplinit-o prin tunuri de fabricaţie proprie, din lemn de cireş; în general răsculaţii s-au bizuit pe armele de foc portabile, puşti şi pistoale absolut necesare celor ce organizau ambuscade în munţi sau în teren împădurit. Pe lîngă ambuscade răsculaţii

[102] Nicolae Stoica de Haţeg, *op. cit.*, p. 185.
[103] *Ibidem*, p. 183.
[104] Patriciu Dragalina, *op. cit.*, p. 207.
* Din cele 55 de localităţi colonizate înainte de război, în 1743 se mai păstrau 15 comune germane şi una sîrbo-germană.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

au folosit cu succes ca procedee tactice şi forme speciale ale luptei ofensive, precum incursiunea şi atacul de noapte, ajutaţi fiind de o bună cunoaştere a terenului. Ceea ce le-a diminuat însă capacitatea de împotrivire a fost lipsa de coordonare între grupările de forţe, atît în acţiunile ofensive cît şi în organizarea apărării teritoriului. Fiecare comandant de răsculaţi, potrivit aprecierilor lui Nicolae Stoica de Haţeg, era „paşă în pădure" [105], stăpîn pe deciziile sale; fiecare localitate s-a apărat singură, bazîndu-se pe fortificaţiile ridicate în grabă, sub conducerea cnezilor locali, şi pe propriile forţe, rare fiind cazurile de cooperare între comunităţi. Lipsa unei cooperări judicioase şi eficiente a fost, de fapt, marea eroare a răsculaţilor, care, în condiţiile ridicării la luptă a tuturor celor capabili să poarte armele, ar fi putut opune invadatorului efective considerabile. Abia în ultima fază a luptelor căpeteniile locale şi-au înţeles greşeala şi au acţionat ceva mai unitar, obţinînd unele succese, cum a fost, de pildă, biruinţa de la Vîrşeţ. Conducerea unitară nu s-a mai putut realiza însă în condiţiile în care cea mai mare parte a teritoriului Banatului era ocupată de unităţile imperiale; pădurile nu mai puteau oferi un adăpost sigur, pe vreme de iarnă, iar vremelnicul aliat, Imperiul otoman, hotărîse încetarea luptelor.

Prin urmările sale — sistarea abuzurilor, amînarea proiectelor imperiale de colonizare — răscoala şi-a atins o parte din scopurile propuse; victoriile obţinute pe plan local, ca şi înfrîngerile din etapa finală au constituit apoi inepuizabile surse de învăţăminte pentru populaţia din sud-vestul şi vestul teritoriului românesc, experienţa acumulată în aceşti ani servind luptelor ulterioare ale românilor transilvăneni împotriva dominaţiei habsburgice, îndeosebi organizării şi instruirii de către Crişan, la 1784, a „armatei" Zarandului.

Mişcări populare cu caracter social şi naţional care au îmbrăcat forma luptei pentru restaurarea ortodoxiei. În ceea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, îndeosebi, în Ţara Românească Transilvania revoltele populare au îmbrăcat caracterul apărării ortodoxiei în faţa presiunii catolice în care ţărănimea vedea ofensiva antiromânească a autorităţilor habsburgice. La baza lor se afla, drept cauză principală, dubla exploatare, socială şi naţională, la care era supusă populaţia românească autohtonă şi majoritară. Satele au început să părăsească în masă unirea religioasă, cu toată opunerea autorităţilor, hotărîte să impună prin toate mijloacele supremaţia bisericii catolice. În intenţia cercurilor conducătoare austriece, catolicismul urma să devină un factor unificator al acestui imperiu atît de pestriţ nu numai din punct de vedere naţional, dar şi al dezvoltării economice şi sociale. Aceasta a fost şi cauza care a determinat luarea unor măsuri extrem de severe împotriva tuturor acelora care militau în Transilvania, ca de altfel şi în alte arii geografice aflate sub dominaţia Coroanei habsburgice, pentru existenţa legală a confesiunii ortodoxe.

La început, acţiunile îndreptate împotriva unirii religioase au avut mai mult un caracter local şi spontan, dar în 1744 ele s-au contopit într-o mişcare largă, prilejuită de agitaţia călugărului Visarion. Propovăduind lupta împotriva unirii cu biserica Romei, el a ridicat în jurul său o mulţime imensă, care-l însoţea pretutindeni. În drum de la Sălişte la Sibiu, Visarion a fost prins şi trimis sub o puternică escortă la Viena, unde i s-a pierdut urma pentru tot-

[105] Nicolae Stoica de Haţeg, *op. cit.*, p. 181.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

deauna. Acțiunea sa însă nu a rămas fără urmări. Multe sate au părăsit unirea, aducîndu-și preoți hirotonisiți din Moldova și Muntenia. Numeroși slujitori ai catolicismului au fost scoși din biserici și alungați din sate. Împotriva unor asemenea acte autoritățile imperiale au reacționat prompt, cu asprime, instaurînd un adevărat regim de teroare. Preoții hirotonisiți în țările române extracarpatice au fost arestați, iar locuitorilor li s-a impus obligația de a frecventa bisericile unite, sub amenințarea unor grele pedepse pecuniare, a arestărilor și condamnărilor pe viață. Dar, cu toate măsurile represive întreprinse, mișcările au luat un caracter tot mai amenințător pentru stăpînirea habsburgică, ceea ce a determinat Viena să emită, în anul 1759, un „decret de toleranță" prin care recunoștea existența legală a confesiunii ortodoxe în Țara Românească Transilvania.

O nouă răzvrătire se produsese în primăvara anului 1759, îndată după eliberarea din închisoare de către o ceată numeroasă de țărani a călugărului Sofronie din Cioara, care fusese închis în temnița unui nobil maghiar din Bobîlna. După ce a fost ținut ascuns un timp în ținutul Zarandului și apărat de țărani, Sofronie a plecat însoțit de o mare mulțime de oameni la Zlatna, apoi la Cîmpeni și Abrud, fiind întîmpinat pretutindeni cu entuziasm. Valul revoltelor a cuprins văile Mureșului, Tîrnavelor, ținutul Făgărașului, precum și alte zone ale Transilvaniei.

Înștiințată de izbucnirea noii răscoale, Curtea de la Viena a hotărît să instituie o comisie de anchetă, care să examineze dorințele românilor, acordîndu-i și călugărului Sofronie un salvconduct dacă ar fi dorit să se prezinte în fața anchetatorilor.

Ținînd seama de gravitatea situației, împărăteasa Maria Tereza l-a numit pe generalul Buccow în funcția de guvernator, punîndu-i la dispoziție importante forțe militare. O delegație compusă din 40 de reprezentanți ai românilor i-a prezentat acestuia un memoriu care cuprindea revendicările lor în problema confesională. Comisia de anchetă și-a început lucrările la 6 aprilie 1761 la Sibiu, unde a sosit în scurtă vreme și călugărul Sofronie. Dacă la început Buccow s-a arătat oarecum indulgent față de doleanțele populației majoritare românești, de îndată ce a dispus de trupe suficiente, bine organizate și înzestrate cu armament, el și-a schimbat brusc atitudinea, ordonînd trecerea la represiune. Mănăstirile ortodoxe din zonele Sibiu, Făgăraș, Brașov, din Munții Apuseni, adevărate centre de cultură românească și focare de revoltă, au fost dărîmate sau arse. Sofronie a trecut în Țara Românească Muntenia însoțit de un mare număr de iobagi și s-a stabilit la mănăstirea Argeșului. În timpul mișcării, el nu luase poziție în problema desființării relațiilor feudale, dar din corespondența trimisă din Muntenia și interceptată de autorități reiese limpede nădejdea sa că, odată revenit peste munți, va continua lupta pentru abolirea unirii cu Roma și pentru stîrpirea iobăgiei[106]. Mai mult, el întrevedea chiar posibilitatea eliberării teritoriilor cotropite de habsburgi sau aflate sub suzeranitatea lor și unirea țărilor române prin efortul comun al locuitorilor de pe ambele versante ale Carpaților, susținînd în acest sens constituirea unor detașamente de voluntari moldo-munteano-transilvane.

[106] Amănunte la I. Pușcariu, în *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românilor de pe Pămîntul crăiesc*, Sibiu, 1913.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Toate acestea dovedeau faptul că, în contextul apărării credinței tradiționale, masele de țărani, meșteșugari și mineri români, sub conducerea unor elemente progresiste provenite din rîndul clerului inferior, s-au ridicat la luptă în secolul al XVIII-lea pentru revendicări sociale și naționale în cadrul unei ample mișcări de emancipare, că rezistența împotriva unirii religioase cu Roma era în fond o împotrivire în fața încercărilor de rupere a tradițiilor și obiceiurilor, de anihilare a spiritualității românești, de deznaționalizare prin catolicism. Eșecul acestei mișcări s-a datorat însă faptului că s-a mărginit la o simplă atitudine protestatară, neridicîndu-se la o acțiune armată generală împotriva autorităților imperiale. Iluzia „bunului împărat", întreținută de activitatea reformatoare a Mariei Tereza și îndeosebi a lui Iosif al II-lea, avea să se prăbușească însă în anul 1784 cînd în Transilvania oștile revoluționare române vor înfrunta deschis armata de ocupație imperială.

Mișcările populare de la București pentru emancipare socială și națională din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Desele războaie dintre cele trei mari puteri competitoare la stăpînirea spațiului românesc — imperiile otoman, țarist și habsburgic —, purtate îndeosebi pe teritoriul românesc, au condus, la jumătatea secolului al XVIII-lea, la o agravare fără precedent a situației materiale a maselor de producători direcți. Fie că erau sau nu din familiile Racoviță sau Calimachi, domnii angajau mari sume de bani pentru obținerea și menținerea scaunului în principate. La instalarea pe tron ei erau îndatorați creditorilor levantini, cărora, ca o garanție pentru plata datoriilor, le ofereau, nemulțumind profund vîrfurile boierimii, importante dregătorii. Acești deținători de capital se străduiau să-și recupereze cheltuielile în scurt timp și să scoată un profit cît mai substanțial din investiția făcută, fapt pentru care vor promova un regim fiscal excesiv [107]. Se adăugau la această stare de lucruri pagubele provocate de oștile puterilor străine care se înfruntau pe teritoriul românesc, abuzurile beilor otomani de graniță, pretențiile mereu crescînde ale Porții în zaherele, monopolul comercial otoman asupra unei mari părți a producției cerealiere și animaliere de export, factori care au provocat grava sărăcire a numeroase obști țărănești, nemulțumirea profundă a negustorilor și breslelor meșteșugărești.

Nemulțumirea care se generalizase în toate păturile și categoriile societății se manifesta îndeosebi printr-o amplă mișcare de voluntariat, masele populare sprijinind la început pe imperiali, apoi oștile rusești în războaiele antiotomane. Marea boierime a reacționat îndeosebi prin comploturi, lovituri de culise, apeluri la Poartă sau la curțile habsburgică și rusă. Orășenii, la rîndul lor, s-au ridicat adesea la luptă în mod spontan sau organizat împotriva abuzurilor fiscale care stînjeneau producția meșteșugărească și comerțul. Ca o consecință a stării de lucruri explozive, pe fundalul rezistenței împotriva tendințelor de agravare a dominației otomane și a frecventei imixtiuni a agenților imperiali și țariști în problemele interne ale țării, cu pași repezi a evoluat în această perioadă conștiința națională, clasa conducătoare din principate trecînd mai hotărît la constituirea unei „partide naționale" care să conducă lupta maselor populare pentru înfăptuirea idealului de libertate și unire la scara întregii Românii.

[107] *Călători străini*, vol. VII, p. 395—396, 499—503.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Boieri români din secolul al XVIII-lea (fototeca Muzeului Militar Central)

În rîndul mișcărilor îndreptate împotriva regimului fiscal și a dregătorilor un loc aparte l-au ocupat răscoalele orășenești provocate de abuzurile lui Iordachi Stavrachi, personajul care a îndeplinit alternativ funcții cheie la curțile din București și Iași, ilustrînd în modul cel mai complet „tipul reprezentativ al boierimii levantine" [108]. Abil și rapace, el a agonisit o avere fabuloasă în principate, între anii 1749—1765, la curtea domnilor din familia Racoviță, îndeosebi prin introducerea și perceperea abuzivă a unor noi dări sau extinderea celor vechi asupra unor categorii sociale anterior scutite. Venalitatea sa și a principalului său colaborator, Iordachi Genet, a provocat reacția extrem de puternică a boierimii „pămîntene", a orășenimii bucureștene [109]. Astfel, în timpul celei de-a doua domnii muntene a lui Constantin Racoviță, masele de tîrgoveți și de țărani din jurul Capitalei s-au ridicat cu hotărîre împotriva abuzurilor dregătorilor domniei. Domnul a reacționat cu brutalitate, arestînd, la sfîrșitul lunii ianuarie 1764, pe principalii conducători ai mișcărilor de protest. Măsura nu a făcut însă decît să înrăutățească lucrurile. Populația Bucureștiului s-a ridicat în masă în sprijinul acelora care păreau să-i apere drepturile, luînd poziție împotriva sporirii dărilor. Tîrgoveții au atacat închisoarea, izbutind să-i elibereze pe cei arestați. Nefiind în stare să potolească răscoala, Constantin Racoviță s-a sinucis (7 februarie 1764).

Amenințat la rîndul său să-și piardă poziția, Stavrachi a reușit să se salveze, făcînd imposibilul în sprijinirea candidaturii lui Ștefan, fratele domnului defunct, a cărui prietenie o cîștigase. Împrumutîndu-i bani, el s-a impus practic „domn domnului Ștefan" [110] (1764—1765), deoarece „îl avea pre

[108] *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 90.

[109] Ioan Canta, *Letopisețul Țării Moldovei de la a doua și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat (1741—1769)*, în *Cronicele României*, tom. III, p. 186.

[110] Banul Mihai Cantacuzino, *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere pînă în anul 1774*, p. 163; cf. *Cronicarii greci*, p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

domnul ca pre un vechil al lui și la toate cuvintele lui să nu iasă domnul" [111], reușind să continue promovarea aceleiași politici fiscale abuzive în interes propriu. Dările „grele și nesuferite", între care dajdia pe fumuri sau fumăritul, au fost reintroduse.

La protestul boierilor, noul domn, ignorînd tristul sfîrșit al fratelui său, a răspuns prin numeroase arestări și chiar execuții [112]. Și de data aceasta opoziția boierimii, generată de motive politice, de aversiunea și teama față de influența crescîndă a lui Stavrachi, a beneficiat de sprijinul larg al maselor populare, pentru care lupta împotriva domnului și a dregătorilor săi însemna lupta împotriva fiscalității excesive promovată constant de aceștia.

În dimineața zilei de 24 mai 1765, „poporulu nemaiputîndu suferi atîtea asupriri s-a răsculatu cu grămada și trăgîndu clopotele, cu strigăte și răcnete a cerutu atîtu liberarea celor închiși cît și ușurarea dărilor" [113]. Răzvrătirea a avut un caracter organizat, în fruntea tîrgoveților situîndu-se și de data aceasta breslele (rufeturile), cel mai rău lovite de noile impuneri. Acțiunea nu s-a încheiat cu succes, ca în anul precedent, deoarece domnul, „după consiliul oamenilor lui Stavrachi" [114], care se refugiaseră la curte, „încălecînd pe cal s-a pornit asupra norodului cu arnăuți" [115]. În ciuda rezistenței opuse, lefegiii domnești, mai bine înarmați și pregătiți, au reușit să înfrîngă „mulțimea bucurescenilor" [116]. În mod demonstrativ, domnul „a tăiatu capetele a trei inși" [117].

Primele mișcări populare orășenești luau astfel sfîrșit — datorită slabei organizări și înarmări, a lipsei unui program clar formulat — prin înfrîngerea răsculaților. Fapt extrem de important însă, ele demonstrau vitalitatea, spiritul revoluționar al unor noi clase aflate în plin proces de cristalizare — burghezia și proletariatul.

Ridicarea românilor la lupta pentru emancipare socială și unitate națională în contextul războiului ruso-turc din 1768—1774. Răscoala bucureștenilor din noiembrie 1769. Noul război ruso-turc a generat în țările române o stare de tensiune crescîndă, contradicțiile sociale și politice ascuțindu-se la maximum. Datorită jafului sistematic practicat de trupele beligerante, locuitorii ajunseseră — potrivit unei cronici contemporane versificate — „Pînă în pămînt sărăciți / Cîmpii au rămas pustii / De cirezi de herghelii / Sate, orașe frumoase / Pînă în pămînt arse" [118]. Din motivele arătate mai sus mișcarea de voluntariat a luat o amploare deosebită. În condițiile în care trupele ruse au ajuns la Focșani, „volintirii" români au încercat prin chemarea la luptă a maselor populare să provoace o ridicare generală antiotomană, bazîndu-se pe contradicțiile sociale existente, „îndemnînd satele să nu se supună domnului, să nu plătească dările și să gonească oamenii domnești", ceea ce ar explica ostilitatea celei mai mari părți a boierimii [119].

[111] *Letopisețul Moldovei (1733—1774)*, în *Cronicele României*, tom III, p. 253.
[112] Banul Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 163.
[113] *Ibidem*.
[114] *Ibidem*, p. 164.
[115] Idem, *Genealogia* p. 43.
[116] G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 87.
[117] Banul Mihai Cantacuzino, *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere pînă în anul 1774*, p. 164.
[118] *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 128.
[119] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Atît în Moldova, cît și în Muntenia un număr destul de mare de locuitori s-au alăturat trupelor ruse, sperînd în cucerirea prin luptă a independenței naționale. În rîndurile „volintirilor" au luptat din nou, umăr la umăr, atît moldoveni, cît și munteni [120], evidențiindu-se în mod deosebit colonelul Ilie Lăpușneanu și marele spătar al Țării Românești Muntenia, Pîrvu Cantacuzino, ambii implicați în evenimentele din 1769 de la București. Primul a pătruns în Capitală în fruntea unui detașament de „800 de volintiri", cu misiunea de a-l captura pe domn [121]. Sosirea lor a dat posibilitatea grupului de boieri antiotomani conduși de marele spătar să dea semnalul răzvrătirii generale. Deși nu dispuneau de armament suficient, tîrgoveții — atît breslele cît și „calicii" [122] — s-au ridicat în masă la luptă și „a dat ajutoru volintirilor și cu o mică luptă au gonit pe toți turcii din București, iar pre domnul, prinzîndu-l cu toți boierii greci de pe lîngă el, l-au ridicat și trimis la Petersburg" [123]. Ținînd cont de numărul otomanilor (5 000 de oameni) și de faptul că ei erau bine înarmați, victoria obținută de masele populare în urma unei acțiuni executate noaptea, prin surprindere, a fost apreciată de contemporani drept o „minune dumnezeiască" [124]. Ridicîndu-se la luptă, masele muncitoare urmăreau însă propriile țeluri, diferite de ale boierilor conducători, schimbări cu caracter economic și social, înlăturarea opresiunii fiscale și a abuzurilor funcționarilor statului. Dregătorii și negustorii greco-levantini care nu reușiseră să se salveze prin fugă au fost uciși. Însuși succesul acțiunii de capturare a domnului s-a datorat, în mare măsură, tîrgoveților, care au luat cu asalt Curtea domnească [125].

De succesul repurtat de mulțime au încercat să profite însă boierii „pămînteni", în frunte cu Pîrvu Cantacuzino și cu fratele său, Mihai, cu vistiernicul Enăchiță Văcărescu și logofătul Nicolae Brâncoveanu. Înlăturînd elementele greco-levantine, pe care le caracterizau drept „o ocară" pentru țară, acești inițiatori ai mișcării de eliberare de sub dominația Porții au căutat să preia puterea și să impună continuarea luptei antiotomane alături de trupele ruse. Pentru a „legaliza" acțiunile lor, ei au adus la palat cu forța, „prin tină, pă josu", pe boierii divaniți. Sfatul, care urma să decidă asupra destinelor țării, s-a ținut „în spătărie" în prezența căpeteniilor răsculaților și a „volintirilor" moldo-munteni conduși de Ilie Lăpușneanu. Ca de obicei însă, marii boieri, care nu aderaseră la mișcare, au respins propunerile marelui spătar Cantacuzino, argumentînd că trupele ruse sînt prea puține pentru a face față otomanilor, iar pe calitatea de luptători a răsculaților nu se poate conta, fiind „fără experiență" [126].

Văzînd că nici vestea apropiatei sosiri a fratelui său Mihai, cu noi ajutoare rusești, nu reușește să le înfrîngă rezistența, Pîrvu Cantacuzino a preluat puterea, devenind „cîrmuitor al țării" în numele răsculaților. Cum situația impunea măsuri excepționale, el a încercat, asumîndu-și practic responsabilitățile unui domn, să pregătească „țara" de război. În acest scop „Orîndui ispravnici prin județe ca să fie / Și să facă și ostași de județ cîte o mie / Făcu

[120] Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 188.

[121] Idem, *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere pînă în anul 1774*, p. 165; G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 87.

[122] *Istoriia Țării Românești dă la lét 1769*, în *Cronici și povestiri versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 130.

[123] Banul Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 166.

[124] *Ibidem*, p. 132.

[125] *Istoriia Țării Românești dă la lét 1769*, în *loc cit.*, p. 131.

[126] *Ibidem*, p. 134—135; 138—139.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și ostașilor rînduiala"[127]. Mobilizarea oastei de țară urmărea atît crearea unei forțe armate capabile să înfrunte dușmanul extern — Imperiul otoman —, cît și menținerea ordinii interne. În fruntea noii oștiri, formată cu ajutorul comisului Răducanu Slătineanu, în cea mai mare parte din voluntari, țărani și orășeni, au fost numiți doi căpitani, „oameni foarte iscusiți" — Gheorghiță Stănescu și Ioniță Fundățeanu.

Deși au luptat alături de ruși pînă la sfîrșitul războiului, voluntarii români nu au reușit să atingă țelurile care formaseră programul insurecției bucureștene, deoarece unitatea mișcării a suferit o grea lovitură prin moartea lui Pîrvu Cantacuzino, care a căzut într-o ambuscadă la Comana, în fruntea celui mai puternic corp de oaste românesc.

* * *

Marile mișcări populare din secolele XVI—XVIII, în cadrul cărora obștile țărănești cu obligații militare sau categoriile ostășești specializate recrutate din rîndul claselor și păturilor sociale mici și mijlocii au jucat un rol progresist, de catalizator al energiilor populare, și-au adus o însemnată contribuție la zguduirea edificiului feudal, la pregătirea condițiilor trecerii societății românești la o nouă etapă de dezvoltare. În condițiile în care exploatarea feudală a fost însoțită în Transilvania, Banat, Bucovina, temporar în Oltenia, de stăpînirea directă, sau în Muntenia și Moldova, de agresiunea dominației străine, acțiunile maselor populare pentru dreptate socială au fost însoțite de lupta pentru independență și unitate statală, în această perioadă cristalizîndu-se conștiința națională românească.

Lupta s-a desfășurat pe coordonatele înfăptuirii unor adînci prefaceri, pentru reforme în domeniul fiscal-administrativ și al dreptului de proprietate, pentru modernizarea legislației, libertatea comerțului, sprijinirea inițiativelor particulare în domeniul producției meșteșugărești și implicit pentru emancipare națională, pentru independență și unire, care constituiau singura chezășie a progresului societății românești pe toate planurile.

O dată cu conturarea partidei naționale, care, ca act de voință al întregului popor, a înscris Unirea Principatelor drept punct esențial al programului de emancipare, s-au produs clarificări programatice, s-au formulat principalele obiective imediate și de perspectivă ale luptei revoluționare a maselor populare, care au fost transmise ca moștenire *Secolului Revoluțiilor*, alături de un însemnat bagaj de învățăminte acumulate prin experiență directă privind organizarea, înzestrarea și instruirea oștirilor revoluționare, tactica și strategia războiului popular. Astfel, în ceea ce privește mobilizarea efectivelor și organizarea luptelor s-a demonstrat necesitatea ridicării maselor pe principiul teritorial, satele constituindu-se în adevărate unități care aveau să acționeze în cadrul corpurilor de oaste ale ținuturilor sub conducerea unor căpetenii alese de obște pentru priceperea lor militară. În oastea revoluționară aveau să se încadreze, constituind principalul nucleu armat, datorită experienței de luptă sau specificului meseriei, categoriile militare, cetele haiducești, satele de grăniceri și vînători, detașamentele de mineri etc. Ca armament, preponderența aveau să o dețină, ca și în epocile anterioare, armele albe, mai ușor de procurat, și uneltele-arme,

[127] *Istoriia Țării Românești dă la lét 1769*, în *loc. cit.*, p. 135.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

artileria şi armamentul de foc urmînd a fi suplinite prin arme de vînătoare, tunuri confecţionate de meşterii şi faurii locali din lemn de cireş sau procurate prin capturi de la adversar. Avantajul obţinut de trupele inamice — oastea nobilimii maghiare, armata otomană, ţaristă sau imperială — sub raportul dotării şi instruirii efectivelor avea să influenţeze atît strategia, cît şi tactica adoptate de comandamentele oştirilor răsculaţilor, ele punînd accentul în timpul luptelor pe atacuri executate prin surprindere, pe ambuscade şi alte acţiuni specifice de hărţuire, toate acestea avînd ca scop dezorganizarea sistemului de comunicaţie şi aprovizionare a inamicului. Conducătorii răsculaţilor au pus accent, totodată, pe ridicarea simultană la luptă a ţinuturilor, coordonarea prin curieri a operaţiilor, angajarea de tratative în scopul întîrzierii contraofensivei sau contraatacurilor locale ale adversarilor etc.

Revoluţia populară condusă de Horea, Cloşca şi Crişan se va înscrie în secolul al XVIII-lea ca punctul de maximă amplitudine a luptei sociale şi naţionale a maselor largi populare. Ea va încorpora experienţa bogată a luptei sociale şi naţionale din *Secolul Reformelor*, marcînd intrarea în *Secolul Revoluţiilor*, în care emanciparea naţională va deveni realitate istorică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

DIMENSIUNEA NAȚIONALĂ ȘI EUROPEANĂ A STRATEGIEI INDEPENDENȚEI ROMÂNEȘTI ÎN SECOLELE XVI—XVIII

ROLUL POLITICO-MILITAR INTERNAȚIONAL AL ȚĂRILOR ROMÂNE

Intervalul istoric ce desparte domnia lui Petru Rareș de revoluția populară din 1784 condusă de Horea — eveniment ce marchează, prin actul de energie revoluționară al maselor populare, impulsionarea procesului național de făurire a României moderne — este definit prin cîteva caracteristici comune.

Cea mai importantă dintre aceste caracteristici, determinantă pentru întregul interval, este continua confruntare a statalității românești, în condiții total dezavantajoase, cu o conjunctură internațională necontenit potrivnică aspirațiilor ei către libertate deplină, independență și existență de sine stătătoare. Chiar și momentele de aparentă schimbare a acestei conjuncturi, cînd s-a putut crede că renasc timpurile solidarității de luptă europeană împotriva Porții, s-au dovedit foarte repede a nu fi decît masca unor interese de cucerire și dominație. Astfel încît, după experiențe tragice și după dezamăgiri repetate, în sînul conducerii politice românești s-a conturat ideea că, față de noii cotropitori, energici și nerăbdători a se substitui Imperiului otoman, este de preferat un *modus vivendi* cu Poarta, care să respecte vechile convenții cucerite de români cu sabia de la sultanii apogeului puterii militare a acesteia. În fața unor realități noi, care puneau cu brutalitate problema disoluției dominației otomane în favoarea unor „noi ordini" imperiale, habsburgice sau țariste, cu ținte anexioniste în privința țărilor române, perioada de echilibru, fie și relativ, dintre statalitatea românească și Poartă a fost înlocuită de perioada luptei pentru interzicerea oricărei dominații străine în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Această perioadă se definește ca *Secolul Revoluțiilor* la români, inaugurat de revoluția populară din 1784 condusă de Horea și caracterizat de lupta încununată cu succes a poporului român pentru Unitate și Independență desfășurată în secolul al XIX-lea.

A doua caracteristică determinantă pentru intervalul 1550—1784 o constituie alternanța efortului militar cu cel diplomatic în scopul de a garanta statutul cucerit de români în epoca de glorie a oastei celei mari. Constantul efort diplomatic în această direcție a fost armonios îngemănat, în momentele cînd primejdia instituirii pașalîcului era iminentă, cu ridicări armate victorioase, ce au restabilit vechiul echilibru. Diplomație care nu este decît o *continuare a eroismului militar*, impregnată de suflul acestuia și care utilizează conștient

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tot ceea ce se obținuse cu sabia, pîndind încordată momentele favorabile pentru o relansare a energiilor luptătoare. Amintirea neștirbită a vremurilor de glorie militară, păstrarea nealterată, din generație în generație, a spiritului de luptă, a puterii de jertfă, a dorinței de independență atît în rîndurile clasei conducătoare, cît și la nivelul maselor populare, ne dă explicația faptului unic și definitoriu pentru istoria noastră că și în perioada dată *numai țările române au reușit să se păstreze ca entități politice distincte pe harta Europei centrale și răsăritene*, în vreme ce toate celelalte realități politice, odinioară ocupînd prim-planul scenei istorice, au dispărut în componența marilor imperii ce-și disputau această parte a continentului. Disoluția statelor balcanice a fost urmată de aceea a regatului ungar, împărțit între cele două imperii rivale — otoman și habsburgic — și apoi a Poloniei, victimă a cîtorva răpiri teritoriale succesive. Dacă în același interval teritoriul locuit de poporul român a suferit el însuși urmările tragice ale poftelor cuceritoare ale noilor imperii ce-și justificau expansiunea cu pretextul eliberării coreligionarilor de sub dominația islamică, totuși ceea ce românii înșiși au putut stăpîni în condițiile stabilite tradițional a fost în măsură de a păstra vie flacăra luptei pentru neatîrnare și unitate națională. Faptul că poporul român a depășit vicisitudinile unei conjuncturi internaționale vitrege purtînd cu el experiența, mîndria și conștiința de sine ce i-o dădeau anii de glorie militară și politică din vremea lui Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare explică tăria lăuntrică cu care a știut să apere, în tot acest răstimp, de mai bine de două secole, existența statalității, pe care alții, altădată mult mai mari și mai puternici, n-au mai putut-o face.

Iar faptul capital al întregului interval istoric — constituind în fond trăsătura lui dominantă — a fost realizarea Unirii sub Mihai Voievod Viteazul la 1599—1600. Unire care nu a fost întîmplătoare, ci a corespuns unor inexorabile legități istorice, Unire a cărei realizare a fost rezultatul aplicării în practică a unui riguros program politico-militar sinonim cu aspirațiile și voința întregului popor român. Unire căreia puterile vecine înconjurătoare s-au străduit să-i pună capăt prin conjugarea — momentană — a forțelor lor. Unire care va rămîne neștearsă și pe care generațiile succesive vor încerca s-o realizeze, preluînd un program politic a cărui împlinire nimeni și nimic nu va putea s-o interzică. Întregul interval istoric stă sub semnul faptei Viteazului, care imprimă însești direcțiile de evoluție ulterioară ale societății românești.

O altă caracteristică a perioadei este reverberația suflului eroic și militar, a conștiinței de oșteni victorioși în cea mai mare încleștare militară ce marcase istoria Europei medievale și moderne — opunerea în fața oștilor otomane —, în planul culturii și de aici în mentalitățile colective naționale, spre a le păstra mai departe în vederea rezistenței și apoi a victoriilor ce vor urma. Toți marii cărturari români din acest răstimp, inclusiv cei ce aveau să dețină ranguri ecleziastice, nu militare, au fost, s-au considerat și s-au comportat ca niște ostași ai cauzei libertății și unității românești. Tot ce a fost mai valoros în cultura română a secolelor XVI—XVIII s-a constituit, a luat naștere sub semnul luptei și victoriei pe cîmpul de luptă, al culturii și făuririi conștiinței de sine a națiunii române. Cărturarii patrioți și-au asumat sarcina de a eterniza faptele celor ce țineau în mînă sabia și astfel s-a născut marea *școală istoriografică românească*, care s-a ridicat la înălțimea istoriografiei europene și a ajuns, prin stolnicul Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir, să fie deschizătoare de drumuri în întreaga cultură a continentului. Astfel, suflul eroic și faptele

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de vitejie ale secolelor precedente susțin și înalță cultura română, care își asumă sarcina de a continua lupta din perioada anterioară. În Țara Românească Transilvania acest suflu va crea uriașul val de afirmare românească al Școlii Ardelene, care, la rîndu-i, se va împleti cu ridicarea sub arme a românimii de la nord de Carpați sub conducerea revoluționarilor Horea, Cloșca și Crișan — unii dintre cei mai vestiți conducători ai războaielor țărănești din întreaga istorie a Europei.

Așadar, perioada care urmează celor două sute de ani de glorie militară românească nu marchează un declin al luptei poporului român pentru salvgardarea libertății și statalității sale. Adaptîndu-se împrejurărilor politice internaționale, această luptă s-a desfășurat cu vigoare în planuri și modalități variate, poporul român știind să se ridice deasupra conjuncturilor defavorabile, să depășească vitregia vremurilor, să continue să fiinţeze politic și să-și urmărească tenace obiectivele istorice.

O privire de ansamblu asupra întregului interval istoric și o caracterizare succintă a ceea ce a fost și a reușit să realizeze din punct de vedere al independenței interne desprinde etape de maximă încordare militară a societății românești. O astfel de etapă, care coincide cu culmea puterii militare și politice a Imperiului otoman, se întinde de la 1521, anul cuceririi Belgradului, pînă la moartea lui Süleyman Magnificul (1566). În fața acestui apogeu al puterii otomane, care nu mai întîmpină practic nici o stavilă pînă la eșuarea primului asediu al Vienei în 1529 (însuși Ferdinand de Habsburg va accepta să fie, în 1533, 1547 și 1562, tributar al Porții ca rege al părții din Ungaria pe care și-a adjudecat-o în rivalitatea cu sultanul), românii au adoptat linia politică stabilită de Neagoe Basarab: a nu deveni instrumente ale altora împotriva Imperiului otoman, ca mijlocitori sacrificați dinainte, dată fiind incapacitatea Occidentului, care nu avea nici dorința, nici putința unei angajări directe, dobîndită abia spre sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Prudența se alia însă cu hotărîrea de a nu ceda cu nici un preț în fața oricărei tendințe de cucerire, a lupta pînă la ultima suflare în cazul în care se încerca modificarea relațiilor cu Poarta convenite încă din secolul al XV-lea. Faptul cel mai semnificativ îl constituie intervenția armată a sultanului Süleyman în Țara Românească Moldova (1538), cînd, în pofida uriașei forțe militare disponibile, se abține de la orice gest de cucerire, pentru un motiv dezvăluit de Verancsics: teama ca, în fața unui astfel de gest, românii din toate cele trei țări să nu-și unească energiile și să făurească o putere antiotomană de dimensiuni care dădeau însăși Porții sentimentul neputinței.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea a început declinul Imperiului otoman și totodată ascensiunea principalei puteri europene ce i se opunea: Imperiul habsburgic. Acum, și ca o consecință directă, în strategia independenței românești a apărut, pentru lungă durată, un element pe cît de nou, pe atît de esențial: depistarea, evaluarea exactă și folosirea la momentul oportun a rivalităților și confruntărilor dintre imperii. Pînă la ridicarea impetuoasă a noului rival în fața Imperiului otoman, strategia românească trebuise să ia în calcul puteri ale timpului ca Ungaria și Polonia, față de care Imperiul otoman era singura „superputere" în accepția de atunci a termenului contemporan. În consecință, fusese posibilă o politică de alianțe între țările române și puterile creștine vecine în măsură să contribuie la echilibrarea relativă a raportului de forțe cu Poarta. Constituirea imperiului lui Carol Quintul ca „superputere" occidentală opusă și rivală celui otoman a schimbat configurația politică europeană

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Țările române și o parte a Peninsulei Balcanice la mijlocul secolului al XVI-lea — hartă a lui Johannes Honterus (fototeca Muzeului Militar Central)

și a făcut necesară elaborarea unor alte direcții în politica externă românească, orientări care să țină seama de noua realitate. Atît domniile lui Radu de la Afumați și Petru Rareș, cît și aceea a lui Alexandru Lăpușneanu, vor fi marcate vizibil de noua situație. Ei sînt cei dintîi domni chemați a „naviga" printre „stîncile" imperiilor rivale, „stînci" de care se sfărîmase regatul ungar.

În perioada ce urmează morții lui Süleyman, peisajul politico-militar european este dominat de două fenomene esențiale: primul îl constituie tentativa Imperiului otoman de a alimenta și folosi rivalitățile interne și competițiile pentru domnie în țările române, spre a-și putea spori necontenit pretențiile economico-politice, încercînd să încalce statutul convenit și să împingă hotarul imperiului peste Dunăre, înglobînd spațiul românesc în teritoriul Porții; cel de-al doilea este rivalitatea tot mai accentuată dintre noii pretendenți la hegemonie în Europa, Spania și Imperiul habsburgic, moștenitorii uriașului, dar efemerului imperiu al lui Carol Quintul. Această competiție între „superputeri" pentru dominație în Europa secolului al XVI-lea aduce din nou pe români în prim-planul evenimentelor europene asemenea vremurilor lui Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare. Momentul de convergență și sinteză a tuturor factorilor interni și externi ce concurau la această afirmare politică românească își găsește personalitatea excepțională în Mihai Viteazul. Prin acțiunea sa militară, ilustrul voievod unificator a pus capăt pretențiilor Imperiului otoman de a impune țărilor române un nou statut, de exploatare și dominație fără limite. Împotriva acestor pretenții se ridicase întîi Ion Vodă cel Viteaz, ale cărui acțiuni militare sînt preludiul războiului antiotoman declanșat de români în 1594, și ridicarea sa a prilejuit primul dintre momentele memorabile ale perioadei. Dar dacă tentativa lui nu a depășit prin consecințe spațiul românesc, epopeea lui Mihai Viteazul este un moment de istorie universală cu larg ecou european tocmai fiindcă se înscrie într-un context politic continental, marele bărbat de stat știind să se folosească într-un mod original de complexa conjunctură istorică existentă. Victoriile obținute de poporul român sub conducerea Unificatorului pun în lumină locul însemnat al statului român

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

unitar centralizat pe eşichierul politic european. Referitor la această realitate, se poate spune că Mihai Viteazul a consolidat în opt ani ceea ce se cîştigase în două veacuri de lupte şi jertfă, dar începuse să fie primejduit grav în ultima jumătate de secol.

Fără îndoială, evenimentul care a decis toată evoluţia ulterioară a vieţii politice şi a conştiinţei de sine a poporului român a fost realizarea primei unităţi a tuturor românilor în cadrul aceluiaşi stat. Deşi de scurtă durată, ea a stîrnit ostilitatea tuturor puterilor ce aveau dorinţa să se substituie puterii otomane în declin, în primul rînd regatul Poloniei şi Imperiul habsburgic, care şi-au dat seama că un stat român unitar centralizat ar fi o stavilă de netrecut pentru orice tentativă de anexiune în spaţiul românesc şi, implicit, la sud de Dunăre. Nu mai puţin, Imperiul otoman a realizat că un stat român unitar centralizat, puternic, îi periclitează însăşi dominaţia în Europa, domnia Viteazului vădind atracţia exercitată de independenţa României medievale pentru Balcanii cuceriţi de Poartă.

În deceniile care au urmat Unirii, poporul român s-a împotrivit eroic încercărilor de restaurare a dominaţiei otomane la nord de Dunăre după zguduirea produsă ca urmare a ridicării generale la luptă sub conducerea lui Mihai Viteazul, cînd, pentru o vreme, ţările române şi-au recîştigat deplina independenţă faţă de imperiul sultanilor, barînd, totodată, eforturile Habsburgilor şi ale Poloniei de a-şi extinde propria stăpînire la Dunărea de Jos. În această conjunctură internaţională ţările române au reuşit să cîştige un răgaz de aproape un secol de afirmare politică şi să realizeze o excepţională înflorire culturală, ce marchează noul „veac de aur" al culturii române, acum o cultură deplin naţională prin limbă şi fondul de idei vehiculat.

Eşecul pretenţiilor de dominaţie ale Poloniei în spaţiul românesc este preludiul apropiatei dispariţii a fostului mare regat de pe harta politică europeană. Episodul glorios al despresurării Vienei din 1683 nu a putut estompa slăbiciunea politică a regatului vecin, care, în scurt timp, va fi înlocuit pe direcţia de expansiune militară spre sud de noua „superputere" în formare, Rusia. Spre sfîrşitul perioadei devenise clar că viitoarea confruntare decisivă va avea loc între cele două imperii creştine în ascensiune şi Imperiul otoman intrat în faza evidentă a „descreşterii" sale. Statalitatea românească era astfel prinsă în cea mai grea conjunctură internaţională din cîte se aflase pînă atunci, obiect de dispută şi ţintă de cucerire pentru trei mari imperii.

Două personalităţi de prim-plan, una de militar şi cealaltă de om politic, strălucesc pe fundalul acestei epoci: Matei Basarab şi Constantin Brâncoveanu. Primul este cel mai mare domn-ostaş din secolul al XVII-lea. El pune capăt tendinţei Porţii de înăsprire a dominaţiei în spaţiul românesc, în urma unui efort militar şi politic de factură naţională, amintind pe cel al lui Mihai Viteazul, şi reuşeşte să-şi organizeze o forţă militară care „convinge" Imperiul otoman să nu încerce un amestec în treburile interne ale Ţării Româneşti Muntenia, al cărei statut era acum restabilit în limitele vechilor convenţii. Momentul de maximă încordare îl constituie apariţia trupelor otomane la nord de Dunăre, lîngă Bucureşti, unde aşază tabără, dar, văzînd hotărîrea ţării de a se apăra, nu îndrăznesc să angajeze lupta şi se retrag. Este cea mai clară dovadă a prestigiului armatei române şi a faptului că Imperiul otoman nu-l uitase pe Mihai Viteazul. Prin Matei Basarab, care luptase în oastea marelui voievod, spiritul militar şi eroic al acestuia a mai modelat o dată istoria noastră.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Constantin Brâncoveanu este exponentul celui mai greu ceas al istoriei noastre medievale: el trebuie să dea bătălii fără a mai avea o oaste îndestulătoare ca număr şi modernă ca dotare, capabilă să se opună marilor armate ale imperiilor vecine. Victoria de la Zărneşti prin care sînt alungate oştile habsburgice ce încercaseră anexarea Ţării Româneşti Muntenia este o astfel de realizare aproape de necrezut. El a trebuit să folosească aproape exclusiv arma diplomatică şi politică împotriva a două imperii — cel otoman şi cel habsburgic — şi să ducă o politică prudentă faţă de Rusia, cel de-al treilea imperiu cu interese expansioniste în zonă tot mai clar exprimate.

Problema esenţială care se punea de această dată în faţa factorilor politici români era aceea de a încerca eliberarea ţării în condiţiile declinului Imperiului otoman şi al presiunii noilor imperii creştine, dar fără a risca să schimbe doar o stăpînire prin alta. Definiţia dată trecerii Ţării Româneşti Transilvania sub suzeranitatea habsburgică datorită incapacităţii politice a factorilor de conducere ai principatului — „a schimbat jugul de lemn al turcilor cu cel de fier al austriecilor" — nu s-a putut aplica şi celorlalte ţări române. Soluţia, găsită chiar de Poartă şi acceptată tacit de români, a fost aceea a aşa-numitului „regim fanariot", prin care se crea un statut de mai strînsă dependenţă juridică a Moldovei şi Munteniei faţă de Imperiul otoman, fără a fi lezat, însă, principalele puncte ale statutului de autonomie. Aşa cum arăta Nicolae Iorga, nici chiar în acest timp domnul nu încetează a fi în interior stăpînul absolut şi în conformitate cu legile ţării. „Regimul fanariot" este rezultatul recunoaşterii incapacităţii Înaltei Porţi de a încorpora definitiv Moldova şi Muntenia, pentru ca astfel să poată preveni alunecarea lor spre imperiile creştine. A fost rezultatul unui compromis prin care Imperiul otoman îşi asuma sarcina de a apăra cele două state împotriva anexării de către imperiile creştine, în timp ce ţările române acceptau să facă parte dintr-un „commonwealth" otoman care va avea şi unele avantaje, permiţîndu-le să ducă o politică proprie faţă de „superputerile" creştine din vecinătate. Acest regim va deveni, însă, falimentar în momentul în care Poarta a cedat Austriei partea de nord a Ţării Româneşti Moldova, deci cînd Imperiul otoman s-a dovedit incapabil să-şi mai respecte angajamentul de a garanta integritatea teritoriului românesc. În acest moment, conducerea politică românească, conştientă că salvarea naţională nu poate fi decît rezultatul propriilor lupte şi eforturi, reia marea luptă pentru redobîndirea libertăţii şi, totodată, pentru evitarea acutelor tendinţe anexioniste ale imperiilor ţarist şi habsburgic. Prima etapă din această luptă, deschisă de revoluţia lui Horea, va culmina prin ridicarea lui Tudor Vladimirescu, fenomen social ce va căpăta imediat amploarea unei revoluţii naţionale în urma căreia se va dobîndi din nou domnia pămînteană şi va începe lucrarea pentru realizarea idealului ce se contura tot mai clar la orizont, ca o condiţie sine qua non a independenţei depline: unirea tuturor românilor.

STATUTUL INTERNAŢIONAL AL ŢĂRILOR ROMÂNE LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Statutul politico-juridic al ţărilor române a devenit începînd din 1772—1774 o problemă internaţională. Mai întîi, la Congresul de pace de la Focşani

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

reprezentanții Rusiei și Austriei au primit texte de „capitulații", alcătuite ad-hoc de boieri români patrioți, exprimînd punctele de bază ale acestui statut rezultat din înțelegerile anterioare între țările române și Poartă. Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi din iulie 1774, încheiat între Rusia țaristă victorioasă și Imperiul otoman (art. 16, pct. 8) și mai ales convenția explicativă de la Istanbul (Aynalî Kavak) din martie 1779 (art. 7) au recunoscut în chip expres, pentru prima oară în acte cu caracter internațional, vechile „privilegii ale Principatelor din vremile împăratului Sultan Mehmet" (Mehmet IV, 1649—1687)[1].

În timp ce patrioții români continuau cu rîvnă să-și propage drepturile, consfințite în „capitulații", prin redactarea de noi memorii și programe[2], Poarta a fost nevoită să reconfirme vechile drepturi autonome ale Principatelor prin emiterea, în acest sens, a senedului din 1783, a hatișerifurilor din 1774, 1784, 1802 și 1819, precum și a unor firmane speciale (1791 și 1792)[3]. Se declanșa, astfel, procesul revenirii la autonomia deplină și autentică din perioada „clasică" a raporturilor dintre țările române și Poartă din epoca lui Vlad Țepeș și a lui Ștefan cel Mare, autonomie echivalînd *de facto* cu independența sau cu o „alianță inegală" cu sultanul. Acest statut, invocat de înfăptuitorii marilor acte ale neamului din secolul al XIX-lea (revoluțiile de la 1821 și 1848, Unirea din 1859 și independența de la 1877), fusese treptat deteriorat și încălcat de Poartă, cu deosebire după mijlocul secolului al XVI-lea, cînd s-a instaurat efectiv, pe termen lung și în toate cele trei state românești, suzeranitatea otomană. Trebuie însă precizat că *de jure*, chiar din punctul de vedere al dreptului islamic, statutul politico-juridic al țărilor române față de Poartă rămînea și în secolele XVI—XVIII neschimbat în liniile sale fundamentale, continuînd, deci, să fie statut de *'ahd* rezervat statelor tributare, care, în schimbul unor obligații economico-financiare și militare, își conservau entitatea statală, autoconducerea și toate instituțiile politico-administrative, militare și ecleziastice proprii[4].

După campania lui Süleyman Magnificul în Moldova din 1538 și după proclamarea ca principat a Transilvaniei în 1541, evenimente care aveau loc într-un context internațional favorabil Imperiului otoman — prăbușirea regatului Ungariei în urma loviturilor otomane din 1526 și 1541, precum și încheierea „păcii veșnice" osmano-polone de la 1533 —, cleștele otoman s-a strîns mai mult ca oricînd în jurul spațiului românesc.

[1] *Hurmuzaki*, Supl., I/1, doc. MCCLXXIV, p. 898—899 și doc. MCCCXC, p. 977; Mihai Maxim, *„Capitulațiile" în istoria relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, în vol. *Din cronica relațiilor poporului român cu popoarele vecine*, I, București, 1984, p. 70.

[2] *Acte și documente*, vol. I, p. 147—149; V. Șotropa, *Proiectele de constituție, proiectele de reformă și petițiile de drepturi în țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1976, p. 28—36; Dan Berindei, *Gîndirea politică românească din secolele XVIII—XIX în memorii și programe*, în MI, nr. 124, XI (7), 1977, p. 3 (mss. 5783 de la Biblioteca Academiei).

[3] Iorga, *Acte și fragmente*, vol. I, p. 141, 252—253, 288—292; Mihail Guboglu, *Dva ukaza i „svjašcennyj reskript" (1802 g.), svjannyje s turetzto-russko-rumynskimi otnošenijami*, în *Vostočnyje Istočniki* („Fontes Orientales"), II, Moskva, 1970, p. 238—274; *Documente străine despre români*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1979, p. 146—159 (traducere: T. Gemil).

[4] Mihai Maxim, *„Capitulațiile"* . . ., p. 78—81; Idem, *Cu privire la statutul de 'ahd al Țărilor Române. Considerații pe marginea unor noi izvoare otomane*, în RdI, nr. 6/1986, p. 523—534.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

EUROPA LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-lea

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Din punctul de vedere al intereselor Porții, preocupată în primul rînd de expansiunea spre Europa centrală, unde se lovea de Habsburgi, dominația asupra țărilor române trebuia să-i asigure securitatea și aprovizionarea flancului drept al oștirilor îndreptate spre Viena, pe „drumul imperial" Istanbul—Edirne—Sofia—Belgrad—Buda și pe Dunăre. Drept urmare, în anii '50—'70 ai secolului al XVI-lea au survenit schimbări esențiale în raporturile româno-otomane pe multiple planuri: economic, politic, juridic, militar, protocolar, cultural, mental etc., factori care, luați în bloc, au dus la instaurarea unei suzeranități otomane efective și pe o perioadă lungă asupra țărilor române Moldova, Muntenia și Transilvania.

În special în domeniul economic se constată mari schimbări, căci tributul și peșcheșurile înregistrează un uriaș salt valoric, iar obligațiilor vechi vin să li se adauge altele noi, cu impact negativ pentru evoluția statelor românești: un regim de vînzări preferențiale — la anumite articole chiar în exclusivitate — pentru Istanbul; obligații în transport și în muncă, întrecînd uneori ca valoare haraciul; înflorirea extraordinară a *ruşfet*-urilor utilizate în competiția pentru ocuparea tronurilor. Pe ansamblu, calculele, evident relative, căci au fost făcute numai pe baza înregistrărilor oficiale cunoscute, deci pe baza unor cifre minimale, permit evaluarea obligațiilor economico-financiare ale celor trei țări române numai pe o perioadă de peste o jumătate de secol (1538—1600) la uriașa sumă de 13—15 milioane de galbeni, ceea ce ar echivala în epocă cu costul a 16 catedrale de mărimea Sfintei Sofia [5].

Cu deosebire reține atenția faptul că țările române puteau asigura Porții livrarea unor articole esențiale, indispensabile bunului mers al campaniilor otomane, mai ales al celor din Europa centrală: carne de oaie și de vită, cai, orz, seu, cînepă, sare etc.

Pe plan politic, deși în principiu padișahul trebuia doar să confirme alegerea domnilor de către țară, se înregistrează numiri directe ale domnilor de către sultan, precum și alte intervenții otomane în raporturile dintre domn și supușii săi, în primul rînd marii boieri, ceea ce însemna o atingere clară a suveranității princiare; totodată, în relațiile internaționale Poarta își aroga dreptul de a reprezenta țările române în negocierile și tratatele cu marile puteri europene (care, preocupate de satisfacerea propriilor interese, au acceptat acest lucru). În acest interval, Poarta a rupt noi teritorii din trupul țărilor române, formînd la frontierele lor noi provincii otomane — *sanğakbeyilik*-ul de Bender (Tighina) — în sud-estul Moldovei (1538), *cazaua* Brăilei — în estul Munteniei (1538—1540), *beylerbeyilik*-ul de Timișoara — în Banat (1552) —, zone puternic fortificate, înzestrate cu garnizoane otomane formînd un adevărat cordon militar de supraveghere în vecinătatea imediată a țărilor române, cordon la capetele căruia se aflau tătarii din Crimeea și pașa de Buda [6]. Nu mai rămînea pentru români decît o mică deschidere către lumea creștină, Polonia și Imperiul habsburgic. Este evident că instalarea administrației otomane în aceste teritorii răpite din trupul țărilor române, călcîndu-se înțelegerile reciproce, a avut scopuri militare precis determinate. Ele reprezentau „capete de pod" dincolo de Dunăre, de unde putea fi exercitat un control

[5] Idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în RdI, nr. 9/1979, p. 1 761.

[6] Idem, *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea*, în RdI, nr. 8/1983, p. 809—810.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

militar eficient și rapid, cu efective mici, asupra situației politico-militare din principatele române. Acest rost eminamente militar al raialelor de pe malul drept al Dunării sau al pașalîcului de Timișoara ori al stăpînirii Oradei a fost perceput exact de domnii români, orice campanie antiotomană declanșîndu-se prin atacarea lor și instituirea controlului liniei Dunării (cum s-a întîmplat în vremea lui Mihai Viteazul ori în războiul din 1657—1662).

În perioada 1538/1541—1574/1580 s-a inaugurat o nouă etapă în evoluția relațiilor româno-otomane, marcînd, de fapt, începutul unei dependențe efective de Istanbul (alternată, uneori, cu o independență *de facto)*, fără a se ajunge, totuși, nici acum și nicicînd după aceea, la transformarea țărilor române în pașalîcuri otomane [7].

La menținerea principatelor române în formula de state tributare Porții și de state-tampon între imperiul sultanilor și marile puteri creștine, Polonia și Imperiul habsburgic, au contribuit, în primul rînd, remarcabila capacitate de rezistență dovedită de poporul român în secolele XV—XVI, teama de o solidarizare antiotomană a tuturor celor trei țări românești, care alcătuiau și în viziunea cercurilor conducătoare otomane o unitate politico-strategică sprijinită pe Dunăre și Carpați [8], fiind constantă în calculele factorilor de decizie de la Istanbul, la care se adaugă incapacitatea otomanilor de a instaura o administrație proprie la nord de marele fluviu.

În consecință, avea să fie păstrat statutul de state-tributare (haracgüfar) al Țării Românești Moldova și Țării Românești Muntenia față de Poartă fixat prin *ahdnāme*-le, dar cu unele restrîngeri, pe care le-am amintit deja mai sus. Cît privește Țara Românească Transilvania, ea se încadra în același regim de *'ahd* din punct de vedere al dreptului musulman. Prin urmare, în ansamblu, toate cele trei țări românești au avut un statut similar față de Imperiul otoman, chiar dacă acest statut prezintă și unele diferențe specifice de la o țară la alta. Țara Românească Transilvania, cu un potențial economic, demografic și militar superior și o poziție strategică mai bună, în vecinătatea directă și în obiectivul permanent al Habsburgilor, a cunoscut o suzeranitate otomană în forme mai ușoare; Țara Românească Moldova, învecinată cu Polonia (care, datorită intereselor sale prioritare la Marea Baltică și rivalității cu Habsburgii, căuta să întrețină relații bune cu Poarta în zona Mării Negre și a Dunării de Jos), a putut, de asemenea, atenua rigoarea strînsorii otomane. Țara Românească Muntenia, însă, încorsetată de frontierele otomane sau ale statelor vasale Porții, a fost cel mai mult afectată de presiunile Imperiului otoman. De precizat că acest statut de autonomie al țărilor române era, în esență, similar celui pe care-l aveau și alte state creștine, ca Raguza, unele regate și principate georgiene și parțial Libanul, precum și unele state islamice, ca Hanatul Crimeii și Șerifatul de Mecca și Medina. Era treapta cea mai de sus a autonomiilor față de Poartă. Pe treptele inferioare se aflau autonomia unor provincii, ca Egiptul, Yemenul, Etiopia, Basra, Lahsa, Libia, care, potrivit sistemului *saliyāne*, nu cunoșteau decît introducerea parțială a sistemului timariot, și autonomia unor comunități interne din provinciile tipic otomane

[7] Idem, *Statutul politico-juridic al Țărilor Române în evul mediu*, în vol. *Omagiu Secretarului general al Partidului Comunist Român, Președintele României socialiste, Nicolae Ceaușescu, strălucit prețuitor și ctitor de istorie*, București, 1983, p. 109—110.

[8] Idem, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte Ottomane dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în „Nouvelles études d'histoire", VI, 1, Bucarest, 1980, p. 238.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

(comunități etnico-religioase, etnico-rurale cu rosturi militare, între care cea a vlahilor din Peninsula Balcanică, unele orașe și regiuni muntoase).

Între drepturile autonome ale celor trei țări românе față de Poartă [9], cele mai importante erau intangibilitatea teritoriului acestora de către supușii otomani și autoadministrarea (autoconducerea) pe cuprinsul acestui teritoriu. Astfel, se prevedea ca negustorii otomani să nu poată intra în aceste state decît cu firmane speciale de la Poartă, iar o dată ajunși în teritoriile românești de dincolo de Dunăre să se prezinte domnului (principelui) personal sau unui reprezentant al său [10]. Totodată, supușii otomani n-aveau voie să achiziționeze proprietăți în țările române și nici să se căsătorească cu creștine, motivîndu-se, potrivit unei prevederi coranice, că asemenea căsătorii cu „ghiaure" ar dăuna purității musulmane. O „capitulație" din 1585, acordată lui Mihnea „Turcitul", recunoștea solemn și limpede interdicția oficialităților otomane de a se amesteca în treburile interne ale Munteniei: „Și nimeni dintre marii mei viziri, nici dintre beilerbei și nici dintre slujitorii Porții mele a Fericirii sau din rîndul altora să nu se atingă niciodată și în nici un fel *(asla ve katiyyen)* nici de vilaietul de Eflâk (Muntenia — *n.n.*), nici de beii săi (voievozii săi — *n.n.*), nici de logofeții săi, nici de boierii săi, nici de cnezii săi, nici de raiaua sa (supușii săi — *n.n.*), nici de [...] mărfurile și lucrurile sale" [11]. Interdicția figurează aidoma într-un act asemănător din 1577 acordat tot lui Mihnea „Turcitul" [12].

Un alt firman din 1761 avea să reafirme această intangibilitate teritorială: „Țara Românească, din zilele de altădată și pînă acuma este înregistrată separat la Cancelarie *(Kalem)* și se interzice călcarea ei cu piciorul și ea se bucură de libertate în toate privințele, iar supușii și locuitorii ei să fie liniștiți și fericiți și să-și posede și să-și stăpînească proprietățile și pămînturile lor, și, de asemeni, nimeni dintre alții să nu calce deloc hotarele Țării Românești și ale Olteniei" [13]. Cît privește Țara Românească Transilvania (aflată pînă la 1699 sub suzeranitatea Imperiului otoman), din porunci adresate de la Poartă beilerbeilor de Buda și de Timișoara, precum și sangeacbeilor de margine, ca și din alte documente de la finele secolului al XVI-lea rezultă că Înalta Poartă garanta (prin ahdnāme-le) integritatea hotarelor țării românești intracarpatice, ordonîndu-se beilor, zaimilor și timarioților de margine „să nu se atingă și să nu atace" Transilvania [14].

Așadar, toate cele trei țări românești erau un corp politic separat de Imperiul otoman. Lucrul e întărit, pe de o parte, de afirmații exprese din firmane, în care se face distincție între „Țările bine-păzite" *(Memâlik-i Mahruse)*, adică Imperiul otoman, și principate, considerate că nu fac parte din Casa Islamului *(Dar-ül-Islam)*, ci din aceea a Păcii sau Înțelegerii *(Dar-ül-ahd)*; iar, pe de altă parte, de faptul, atît de elocvent, că între cele două organisme administrative — otoman și românesc — existau *frontiere, marcate cu semne speciale.* Reglementările de frontieră se făceau de către reprezentanții domnești

[9] Idem, *Le statut des Pays Roumains envers la Porte Ottomane aux XVIe – XVIIIe siècles*, în RRH, nr. 1–2/1985, p. 38–47.

[10] Idem, *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte au cours de la seconde moitié du XVIe siècle*, în RESEE, nr. 2/1977, p. 240.

[11] Idem, *Culegere de texte otomane*, Bucureşti, 1974, doc. 14, p. 62–68.

[12] Tahsin Gemil, *Documente turceşti inedite*, în RA, nr. 3/1981, p. 351–355.

[13] *Documente turceşti*, vol. I, p. 132.

[14] Mihai Maxim, *„Capitulațiile"* ..., p. 102.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

împreună cu kadii otomani (de Giurgiu, de Rusciuk, de Brăila, de Chilia etc.) şi pe baza unor străvechi acte de hotărnicie. Astfel, pentru probleme ivite la graniţa dintre Ţara Românească Moldova şi Imperiul otoman în zona Chiliei şi Cetăţii Albe, la 1581, se mai folosea încă acea „carte de hotar" *(sînurnâme)* încheiată, precizează un document otoman contemporan, „între sultanul Bayezid (II) şi Ştefan cel Mare" *(Koca Istefan)*, care se mai păstra atunci în Cetatea Chiliei[15]. Cît priveşte problemele de frontieră dintre Moldova şi Polonia, acestea erau reglementate de către comisii mixte de hotar, în care otomanii nu aveau nici un amestec.

Nu numai intangibilitatea teritoriului românesc, cu tot ce implica aceasta — bogăţiile solului şi subsolului, averile clasei dominante, ale domnilor etc. —, era recunoscută oficial de către Poartă, ci şi *deplina sa autoadministrare, potrivit legislaţiei proprii şi prin organe politico-administrative proprii.* Numeroase firmane afirmă răspicat că judecăţile interne se vor face „potrivit riturilor voastre", că dările se vor încasa „după obiceiurile şi riturile voastre", pe scurt că „oricare au fost vechile obiceiuri ale vilaietului (Muntenia — *n.n.*) potrivit lor să se acţioneze", căci „nefăcînd parte din Casa Islamului (de acum e vorba de Moldova — *n.n.*), (pricinile) nu se pot judeca pe baza legii musulmane"[16]. Aşadar, pe teritoriul principatelor româneşti nu se aplica legea musulmană (şeriatul), ca în provinciile sud-dunărene sau în paşalîcul Budei, pentru care se emiteau de la Istanbul codice de legi *(kanunâme)* speciale. Totodată, la nordul Dunării domnitorul rămînea, în continuare, *judecătorul suprem*, secondat de autorităţile locale, fără nici un amestec al autorităţilor musulmane, al cadiilor de margine, decît în pricini dintre musulmani, supuşi otomani, şi creştini, supuşi români. Nefiind supuse legii islamice, ţările române n-au „beneficiat" nici de practica recensămintelor funciare şi fiscale otomane, comportînd confiscarea şi redistribuirea pămînturilor şi veniturilor şi instituirea sistemului timariot, precum nici de sistemul otoman de dări şi impozite, de comerţ şi circulaţie monetară. În consecinţă, ele au fost scutite şi de obligaţiile specifice proviinciilor, ca furnizarea de copii pentru corpul ienicerilor (sistemul *devşirme)* sau primirea de garnizoane pe teritoriul lor. Totodată, după cum rezultă dintr-o serie de documente otomane şi din unele prevederi legale clasice, supuşii români („raialele") prizonieri, în calitatea lor de tributari *(haracgüzar)* şi nu duşmani ai Islamului *(harbî)*, nu puteau fi transformaţi în robi şi vînduţi în străinătate. Cînd, în cursul represaliilor care au urmat războiului antiotoman condus de Ion Vodă cel Viteaz la 1574, a fost încălcată această prevedere, Poarta a intervenit şi, invocînd acest temei legal („raialele tributare nu pot fi făcute robi"), a cerut tătarilor şi altor posesori de captivi moldoveni, pînă la beii anatolieni, să-i elibereze (cu excepţia comandanţilor, partizani ai „hainului" Ion) şi să-i returneze în Moldova[17].

Într-un cuvînt, la nord de Dunăre s-au păstrat pămînturile, proprietăţile şi clasa dominantă proprii, statul cu toate instituţiile sale — administraţia, biserica (în sudul Dunării pînă şi tragerea clopotelor, înlocuită cu baterea toacăi de lemn, sau bocitul prea zgomotos al morţilor au fost interzise), limba

[15] Başbakanlîk Arşivi, Istanbul, *Mühimme Defteri*, vol. 46, p. 69, doc. 134.

[16] Mihai Maxim, *L'autonomie . . .*, p. 210 (cu sursele respective).

[17] Idem, *Culegere de texte otomane*, doc. 12, din 1574, p. 48—49; Idem, *Documente noi despre războiul moldo-otoman din 1574*, în vol. *Din lupta poporului român pentru independenţă*, Bucureşti, 1977, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

oficială, autohtonă, care n-au fost înlocuite cu cele turco-islamice, ca în provincii unde Islamul a devenit religie de stat, privilegiată. E semnificativ pentru aceasta că nici o moscheie nu s-a construit pe teritoriul principatelor românești în tot cursul lungilor veacuri ale suzeranității otomane.

Simbolul păstrării organismului statal era domnul (principele) creștin, întotdeauna prima condiție solicitată, apărată și invocată de români. În mod oficial și legal, domnii (principii) se alegeau mai întîi „de către țară", ca odinioară, și numai apoi se confirmau de către sultan. Astfel, marele vizir Derviș Mehmed Pașa (21 iunie—9 decembrie 1606) într-un *telhîs* (raport rezumativ) către sultanul Ahmed I, referindu-se la succesiunea la tronul Țării Românești Moldova după moartea lui Ieremia Movilă, recunoștea că „domnia *(voyvodalîk)* se dă cu acordul țării" și, ca atare, a recomandat respectarea voinței acesteia[18]. Identic cu situația din Moldova și Muntenia, în Țara Românească Transilvania „capitulația" din 1614 (ca și altele, de altfel) precizează că principele nu va fi recunoscut „fără consimțămîntul notabililor și al raialei"[19].

Se păstrau și unele semne de considerație la adresa domnilor (principilor) statelor române: nu numai un ceremonial de învestitură, cu mare pompă, desfășurat în chiar Istanbulul imperial și cu reminiscențe amintind de încoronarea împăraților bizantini, la Patriarhia greacă, ci și o titulatură *(elk'ab)*, în actele oficiale ale Porții, plină de distincție, apropiată de cea a capetelor încoronate europene: „pildă printre conducătorii poporului lui Mesia, exemplu pentru cei mari ai neamului lui Hristos" *(kidvet-i ül-ümera-i el-millet el-Mesihiye, ümmet-i kübera-i et-tayife-yi en-Nusraniye)* etc. În același timp, unii greci din imperiu numeau pe aceiași domni basilei, după cum unii soli la Poartă vorbeau în rapoartele lor de „regii Valahiei și Moldovei"[20]. În corespondența cu regii poloni, domnul Țării Românești Moldova își spunea „princeps . . . *Dei gratia waiwoda Moldaviensis*", adresîndu-se regelui cu formula „frate (al nostru) mai mare". Pentru principii Țării Românești Transilvania, documentele cancelariei otomane utilizează cînd termenul de „craiul Ardealului" *(Erdel kirali* sau *kiral-i Erdel)*, cînd cel de „voievodul Ardealului" *(Erdel voyvodasi, voyvoda-yi Erdel)*. Aidoma principilor Transilvaniei, și domnii Moldovei și-au păstrat coroana, cel puțin pînă la Despot Vodă (1561—1563), ori foloseau, la fel ca și domnii Țării Românești Muntenia, o cucă împodobită cu aur și pietre scumpe „în formă de coroană"[21]. Principii celor trei țări românești aveau o curte, care, de multe ori, rivaliza cu fastul unor curți apusene, după cum puteau trimite tainic, ori, în special în cazul Transilvaniei, chiar cu acordul Porții înseși, soli proprii la curțile străine[22]. Reprezentantul lor la Istanbul (turc. *Kapu kethüdasi* ori *Kapu kehayasi)* se deosebea de *kethüda*-lele beilerbeilor, avînd un regim special, apropiat în unele privințe de cel al ambasadorilor occidentali. De altfel, în registrele de cheltuieli ale pala-

[18] Idem, *Culegere de texte otomane*, doc. 24, p. 96—99.
[19] Idem, *„Capitulațiile" . . .*, p. 104.
[20] *Hurmuzaki*, vol. XIV/I, p. III.
[21] Franco Sivori, în Șt. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944, p. 122—123.
[22] Trebuie amintită în chip special participarea reprezentanților Transilvaniei la tratativele păcii westfalice. Din Moldova plecau în Polonia numeroase solii cu suite impunătoare de zeci de persoane (cf. Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, p. 141, 150, 353 etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

telor împărătești din Istanbul, unde acești reprezentanți erau primiți, capuchehaiele Moldovei și Munteniei, ca și „elciul Ardealului", figurează între ambasadori *(elciyān)*, alături de diplomații apuseni ori orientali (solii Indiei, Iranului, Hanatului Crimeii etc.)[23].

De asemenea, semn indubitabil al ființei politice distincte, nu numai principii Transilvaniei, care dispuneau de bogate zăcăminte aurifere și argintifere, dar și unii domni moldoveni de după mijlocul secolului al XVI-lea — un Alexandru Lăpușneanu, Despot Vodă, Ion Vodă și alții, au bătut monedă cu numele lor — *atributul suveranității și în concepția islamică.* Important era ca domnul să dispună de metal prețios și, în general, ca aceste emisiuni *să fie rentabile* (ca în cazul Raguzei și chiar Hanatului Crimeii) pentru a întreprinde o asemenea operațiune[24]. Iar domnii Moldovei, cu posibilități sporite de procurare a metalului prețios, prin filieră transilvăneană sau poloneză, mai puțin legați decît voievozii munteni de moneda otomană, își puteau permite, în anumite momente, să bată propria monedă.

În sfîrșit, regimul vînzărilor preferențiale n-a funcționat așa cum ar fi dorit Poarta (produsele interzise ajungînd, în continuare, pînă la Gdansk și Veneția), iar un Petru Șchiopul al Moldovei a putut acorda — separat de sultan, chiar dacă în continuarea actului conferit de acesta — privilegii și dreptul de a plăti vamă mai redusă negustorilor englezi, la 1588. Oficial, au fost impuse furnituri de provizii și restricții de export și principilor Transilvaniei, dar, desigur, acestea în și mai mare măsură au putut fi ocolite.

Pe plan politic, domnii români încep să joace un rol crescînd în politica otomanilor: pe de o parte, ei procură Porții informații prețioase despre starea marilor puteri vecine creștine și prin aceasta oferă soluții de politică externă factorilor de decizie otomani (rol care va crește cu deosebire în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd Bucureștii și Iașii devin veritabile centre diplomatice ale Europei); pe de altă parte, voievozii români pătrund în viața economică și politică otomană nu numai prin livrările de provizii, vitale pentru Istanbul, dar și prin arendări de schele în Imperiul otoman (Alexandru Lăpușneanu), achiziții de case și chiar prăvălii la Istanbul (Bogdan Lăpușneanu, Ștefan Surdul ș.a.), Rusciuk (Petru Șchiopul), sau la Tighina (Alexandru Lăpușneanu) etc. Totodată, ei intervin oficial la Poartă pentru numirea unor dregători în ținuturile din imediata vecinătate a hotarelor lor sau pentru promovarea și mărirea apanajului unor demnitari ce se distinseseră în cursul misiunii lor în țările române. De asemenea, a crescut tot mai mult rolul domnilor români în sud-estul Europei și în Orientul ortodox, unde populația creștină, aflată sub stăpînire musulmană directă, a primit numeroase ajutoare, sub felurite forme, de la voievozii români, care au sprijinit astfel rezistența antiotomană și lupta de eliberare a popoarelor supuse.

Din toate acestea a rezultat că în secolele XVI—XVIII Moldova și Muntenia și-au păstrat statutul de autonomie statală, asemănător în esență cu cel al principatului Transilvaniei, și nicidecum n-au devenit provincii ale Imperiului otoman, în ciuda unor pretenții abuzive ale Porții ori ale altor mari puteri și ale slujbașilor lor, care, fie din necunoaștere, fie din interes, fie dintr-o mentalitate grandomană de mare putere, foloseau uneori la adresa

[23] O. L. Barkan, *Istanbul Saraylarina ait Muhasebe Defteri*, în „Belgeler" (Ankara), vol. IX, nr. 13, 1979, p. 107.

[24] Mihai Maxim, *Considérations sur la circulation monétaire dans les pays roumains et l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în RESEE, nr. 3/1975, p. 412.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

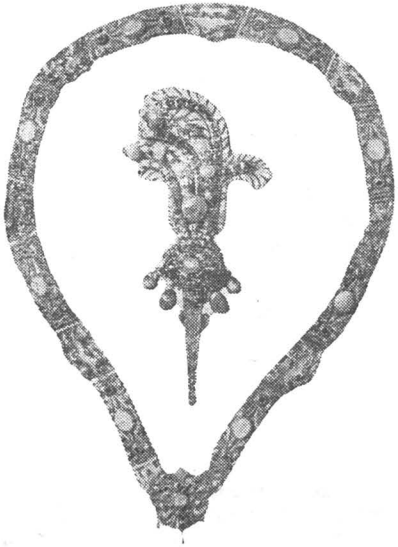

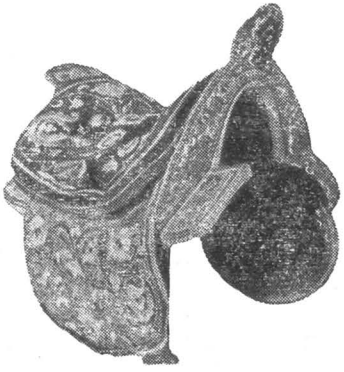

Domni români în secolul al XVII-lea (stînga) și al XVIII-lea (dreapta) — gravuri de Johann Hoffmann și L. M. Halbon (sus); garnitură princiară transilvană din secolul al XVII-lea (jos) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România; Biblioteca județeană Tg. Mureș)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

țărilor românești un limbaj și o terminologie ce nu corespundeau nici stării de drept, nici realității de fapt.

Similitudinea de statut față de Poartă între cele trei țări românești se reflectă și în *actele garante* ale acestui statut: *„capitulațiile"*. Astfel, în lumina surselor turcești, fundamentale în această problemă, rezultă că în cazul Țării Românești Transilvania aceste acte, emise de cancelaria sultanilor la 1551/1552, 1571, 1575, 1581, 1605, 1614, 1627, 1653/1654 și numite expres *ahdnāme*[25], erau diplome de privilegii garantînd: confirmarea sau reconfirmarea unui principe ales de „țară" dintre cei cu drepturi legitime la tron; respectarea integrității hotarelor principatului și a securității vieții și bunurilor locuitorilor săi; acordarea de sprijin militar otoman în caz de nevoie; retrocedarea (reciprocă) a prizonierilor și fugarilor. În schimb, Transilvania trebuia să plătească haraciul și peșcheșurile fixate și să ofere ajutor militar otomanilor la solicitarea acestora, abținîndu-se de la orice atac armat asupra Porții. Din aceleași surse rezultă că aceste acte, care garantau existența autonomă a țării românești intracarpatice, se reînnoiau la schimbări de principi și sultani sau după stări conflictuale, luîndu-se de fiecare dată ca bază *ahdnāme*-ul „din vremea fericitului Süleyman Han" *(Soliman Magnificul)*[26]. Or, analizînd beratele și hatișerifurile acordate domnilor moldoveni după mijlocul secolului al XVI-lea (1577, 1585 etc.) și comparîndu-le cu textele *ahdnāme*-lelor pe care le cunoaștem pentru principii Transilvaniei, se constată izbitoarea asemănare dintre ele: aceeași formulă „să fii prieten prietenilor și dușman dușmanilor mei", care pune în lumină continuarea funcției externe a statelor românești, aceeași denumire externă de *nișan*, aceeași consemnare de drepturi și obligații reciproce. De asemenea, aceeași garantare solemnă a neamestecului în treburile interne, astfel încît „nimeni să nu intervină și să nu se atingă niciodată și prin nimic" de țările române, pe care o regăsim la un veac de la „capitulația" reînnoită a lui Ștefan cel Mare, precum și în actele date lui Mihnea Vodă. Aceasta dovedește că vechile „cărți de giuruință", vechile „tractaturi" din secolul al XV-lea — prima jumătate a secolului al XVI-lea, rămase în conștiința publică românească, dar și în aceea a cercurilor diplomatice și publicistice europene[27], n-au dispărut brusc și definitiv pentru Moldova și Muntenia după 1538—1541, ci au fost înglobate în noi acte — beratele și hatișerifurile de privilegii —, mai potrivite cu noile realități istorice, dar și cu practica otomană de cancelarie, care, de la Murad III, emite tot mai puține *ahdnāme*-le și tot mai multe berate și hatișerifuri, chiar în chestiuni internaționale. De altfel, din noi surse turcești, reiese că această transformare în timp a actelor juridice s-a petrecut paralel cu reînnoirea din timp în timp a *ahdnāme*-lelor și pentru domnii Moldovei și Munteniei, principiu care rămăsese valabil și în epoca lui Constantin Brâncoveanu[28]. Astfel de *ahdnāme*-le au fost reînnoite pentru Moldova: la 1538

[25] Idem, *„Capitulațiile"* . . ., p. 100—106.

[26] *Ibidem*, p. 106.

[27] *Ibidem*, p. 84—100, 106—112. De adăugat autorul anonim al unei cronici polone după 1622 (C. Rezachevici, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII—începutul sec. XVII), descoperită în Polonia*, în RdI, nr. 5—6/1982, p. 660); Paul din Alep, în *Călători străini*, VI, p. 244; Paul Ricaut, *The Present State of the Ottoman Empire* . . ., London, 1668, p. 61; Erasmo Francisci, *Der Türkische Gübernator und Vasall* . . ., ediția a 2-a, Nürnberg, 1685, p. 94 etc.

[28] Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane 1711—1821. Documente turcești*, București, 1984, doc. 11, p. 85—87 și doc. 24, p. 108—111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

(pentru Ştefan Lăcustă), la sfîrşitul secolului (pentru Ieremia Movilă), probabil şi la 1679; iar pentru Muntenia: la 1599 (pentru Mihai Viteazul), la începutul secolului al XVII-lea (pentru Simion Movilă) şi în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu [29]. În concluzie, şi în secolele XVI—XVIII, aşa cum a scris istoricul italian Cesare Alzati, ţările române Transilvania, Muntenia şi Moldova „şi-au păstrat o clară şi precisă autonomie, confirmată şi reglementată prin capitulaţii *(ahdnāme)* şi privilegii *(hattichérif)*, emise de sultani" [30].

În condiţiile expansiunii imperiilor habsburgic şi ţarist spre Marea Neagră şi Dunărea de Jos şi declinului otoman rapid după asediul eşuat al Vienei din 1683, orientările şi acţiunile politice ale lui Constantin Brâncoveanu în Muntenia şi Dimitrie Cantemir în Moldova îndreptate împotriva Porţii au făcut ca aceasta să confirme la domnie în aceste ţări şi unele elemente greco-levantine din Fanar şi direct, fără consultarea prealabilă a boierilor ţării (alegerea domnului de către ţară). Sistemul în sine nu era nou, ci vechi de aproape o jumătate de secol [31]; noutatea consta însă în practicarea lui sistematică şi pe termen lung, nu sporadică şi întîmplătoare, ca pînă atunci. Se inaugura, astfel, *de facto*, în 1711 în Moldova şi 1716 în Muntenia ceea ce s-a numit, cu o formulă improprie, „regimul fanariot", care avea să dureze pînă la 1822. În realitate, nu e vorba de un nou regim, adică de o schimbare radicală a statutului faţă de Poartă al Moldovei şi Munteniei (între timp în Transilvania fusese instituită suzeranitatea Habsburgilor), ci doar de o deteriorare, e adevărat deosebit de gravă, a acestuia. E vorba, mai întîi, de înlăturarea vechilor familii domnitoare de la tron, de pierderea de către marea boierime a dreptului de a-şi alege domnul, şi anume dintre pămînteni, cum fusese, în genere, pînă atunci. E vorba apoi de o gravă ştirbire a autonomiei interne, prin infiltrarea masivă şi sistematică a elementelor greceşti în ţară (fenomen întîlnit treptat, dar în proporţii reduse, încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea), care acum îndepărtează boierimea autohtonă din dregătorii, acaparează funcţiile ecleziastice, achiziţionează proprietăţi şi monopolizează legăturile cu Poarta. Primejdia dislocării nu venea, deci, de la o administraţie musulmană, ci chiar de la una creştină, de acelaşi rit [32]. În plus, se adăugau continue stoarceri materiale în folosul Porţii şi, firesc, al fanarioţilor, în special pe calea monopolului comercial; o deteriorare a statutului reprezentanţilor români la Poartă; în fine, au loc importante pierderi teritoriale.

Mai presus de toate însă, chiar în aceste condiţii, Moldova şi Muntenia s-au menţinut ca state distincte de Imperiul otoman, nefiind transformate în provincii administrate direct de Poartă. Statul a fost menţinut, cu pămînturile, credinţa, legile şi instituţiile sale [33]. În acest sens, istoricul Arnold Toynbee considera principatele Moldovei şi Munteniei „pe deplin autonome" *(fully autonomous)*, chiar în perioada domniilor „fanariote", cînd „guvernul otoman

[29] Mihai Maxim, *„Capitulaţiile"* . . ., p. 107—112.

[30] Cesare Alzati, *Terra romena trà Oriente e Occidente. Chiese ed etnie nel tardo 1500*, p. 9—10, 144—145.

[31] A. Pippidi, *Tradiţia politică bizantină în ţările române în secolele XVI—XVIII*, Bucureşti, 1983, p. 215—217; pentru autonomia românească din secolul XVII, cf. Tashin Gemil, *Ţările române în contextul politic internaţional. 1621—1672*, Bucureşti, 1979 şi idem, *Relaţiile Ţărilor române cu Poarta otomană în documentele turceşti. 1601—1712*, Bucureşti, 1984, passim.

[32] Fl. Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la fanarioţi. Consideraţii pe marginea politicii externe româneşti în veacul al XVII-lea*, în SMIM, VIII (1975), p. 122.

[33] V. Veliman, *op. cit.*, passim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

era obligat prin tratat (capitulații — *n.n.*) să lase principatele să se guverneze prin principi creștini" *(The Ottoman Government was bound by treaty to allow the principalities to be governed by Christian princes)* [34]. La Istanbul, informează J. M. d'Ohsson, „principii Munteniei și Moldovei sînt tratați la curte în același fel ca principii ereditari de odinioară ai celor două țări („Les Hospodars de Valachie et de Moldavie sont traités à la Cour de la même manière que l'étaient jadis les princes héréditaires de deux pays") [35]. Autonomia țării este afirmată solemn în actele oficiale ale Porții din secolul al XVIII-lea prin formula „de imunitate": *min küll-il vücuh (serbest) mafruz ul-Kalem ve maktu' ül-kadem*, semnificînd: „liberă în toate privințele, separată de Cancelarie și se interzice călcarea ei cu piciorul". Ea este garantată nu numai prin firmane cu o asemenea formulă, ci și printr-un *kannunāme* (culegere de dispoziții) din 1792/1793 destinată dregătorilor otomani de margine, care intrau în contact cu țările române [36], precum și prin hatișerifuri emise pentru aceste țări la 1774, 1802, 1804, 1819. Astfel de acte au fost date sub impulsul luptei patrioților români și sub presiunea Rusiei țariste victorioase în mai multe rînduri. Acestei puteri „pravoslavnice", care-și făcea, tenace, drum spre Strîmtori, îi vor prezenta boierii români, la 1772, texte de „capitulații", de fapt alcătuiri ad-hoc, în baza tradiției despre vechile *ahdnāme*-le și a realității istorice de secole, care dovedeau drepturile autonome străvechi ale Principatelor, vechile lor „privilegii și imunități", recunoscute ulterior de către marile puteri, inclusiv Imperiul otoman, ca bază pentru reglementarea statutului politico-juridic al țărilor române [37].

Astfel, după pacea de la Kuciuk-Kainargi începe procesul invers, de cucerire treptată a „privilegiilor și imunităților" pierdute ori micșorate de-a lungul secolelor: libertatea de export (1774/1829), însărcinați cu afaceri, cu statut diplomatic, la Istanbul (1774), domni pămînteni (1822) și alte drepturi, culminînd cu redobîndirea independenței de stat depline la 1877.

[34] A. J. Toynbee, *Mankind and Mother Earth. A Narrative History of the World*, Oxford University Press, 1976, p. 546, 548—549.

[35] J. M. d'Ohsson, *Tableau de l'Empire Ottoman*, VII, Paris, 1824, p. 500.

[36] M. A. Mehmet, *O nouă reglementare a raporturilor Moldovei și Țării Românești față de Poartă la 1792 (O carte de lege — Kannunāme — în limba turcă)*, în „Studii", nr. 4/1967, p. 691—709.

[37] Mihai Maxim, *„Capitulațiile"*..., p. 70—73.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

GÎNDIREA ŞI ARTA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ (DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-lea PÎNĂ LA REVOLUŢIA POPULARĂ DIN 1784)

Sensul major şi statornic al istoriei poporului român în toate mileniile de vieţuire neîntreruptă în spaţiul carpato-danubiano-pontic a fost vocaţia de libertate şi dreptate, aspiraţia constantă spre împlinirea unor idealuri legitime de progres economic şi social, de emancipare politică. „Setea de libertate şi dreptate — arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu — ne-au lăsat-o moştenire strămoşii, înaintaşii, care s-au luptat cu Darius, cu mulţi împăraţi romani, apoi — după o convieţuire îndelungată cu romanii şi naşterea poporului român — cu mulţi alţi cotropitori din timpul migraţiilor şi năvălirilor barbare, iar o dată cu dezvoltarea formaţiilor statale şi a celor trei principate — Ţara Românească, Moldova şi Transilvania — cu imperiile otoman, ţarist şi habsburgic" [1].

Împrejurările istorice au impus poporului nostru să-şi apere fiinţa prin lupte grele, cu arma în mînă, purtate împotriva tendinţelor şi acţiunilor cotropitoare ale unor puteri anexioniste. Din aceste confruntări s-a născut o epopee eroică a cărei substanţă o constituie apărarea patriei cu participarea la luptă a întregului popor, atît ca doctrină, cît şi ca practică. „Poate n-am găsi în Europa un al doilea popor care să aibă drept a se mîndri cu isprăvile sale militare, ca poporul nostru, ale cărui biruinţe multe şi înfrîngeri şi putere să se fi înscris nu în războaie de ofensivă şi de subjugare a vecinilor săi, ci pentru apărarea moşiei şi a « legii »" [2].

În perioada istorică ce formează obiectul acestui volum, gîndirea şi arta militară românească au încorporat într-un grad înalt elementele de continuitate înfăţişînd o evoluţie ascendentă, determinată de politica militară dusă de statele româneşti, de obiectivele strategice ale sistemului de apărare, de posibilităţile umane, materiale şi spirituale ale poporului român, de condiţiile fizico-geografice în care aveau loc acţiunile de luptă, de nivelul atins de ştiinţa şi tehnica medievală şi premodernă, de capacitatea de luptă a oştilor proprii, de gradul lor de dotare cu mijloace de luptă, precum şi de natura şi modul de acţiune al adversarilor cu care acestea s-au înfruntat.

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1986*, Editura Politică, Bucureşti, 1986, p.6.
[2] *Enciclopedia României*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 716.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Realitatea unei organice continuităţi a fost determinată de faptul că obiectivul politico-strategic a fost apărarea fiinţei etnice, a independenţei şi integrităţii teritoriale împotriva tuturor forţelor invadatoare. Continuitatea în gîndirea şi arta militară românească este atestată din cele mai timpurii perioade ale evului mediu, poporul român fiind nevoit să preia de la strămoşii lui şi să aplice în războaiele de apărare a ţării cele mai diverse şi ingenioase procedee şi metode de luptă, să recurgă la strategia şi tactica „pămîntului pîrjolit", să ţină seama de avantajele ce le oferă terenul, cu toate formele de relief, de diversele construcţii şi lucrări de fortificaţii pentru a anihila superioritatea numerică şi în mijloace de luptă a adversarilor şi, în ultimă instanţă, să-i oblige să renunţe la agresiune sau să-i alunge peste hotare [3].

Fenomenul apare ca firesc, întrucît fiecare generaţie a resimţit nevoia vitală de a prelua, în interesul prezentului şi luptei sale, acele elemente preţioase de experienţă neperisabilă ce puteau deveni surse de inspiraţie în elaborarea planurilor de apărare, a modelelor de organizare a sistemului defensiv al ţării, găsind în pildele oferite de înaintaşi acele resorturi moral-politice indispensabile rezistenţei în faţa invadatorilor, asumării acelor acte de înaltă responsabilitate şi demnitate prin care un popor se poate afirma liber în concertul naţiunilor lumii. În toată această etapă istorică, marcată glorios de fapta eroică a lui Mihai Viteazul — unirea românilor din cele trei ţări —, poporul român a dat noi şi străluciţi conducători de stat şi de oaste, dintre care unii, ca Ion Vodă cel Viteaz, Radu Şerban ori Matei Basarab, s-au remarcat atît prin ştiinţa pregătirii şi ducerii războiului, prin planurile de campanie judicios elaborate, cît şi prin desfăşurările strategice şi tactice pe care le-au condus împotriva unor inamici puternici, numeroşi şi bine înzestraţi cu armament, ei înşişi fiind exemple de vitejie şi spirit de sacrificiu în fruntea oştilor lor, iar alţii, de pildă Dimitrie Cantemir, buni cunoscători ai istoriei, au creat opere de mare valoare ştiinţifică din care se desprind cu claritate principii şi procedee de organizare şi conducere militară, de ducere a acţiunilor de luptă în cadrul războiului întregului popor, unele dintre acestea păstrîndu-şi în parte valabilitatea pînă în zilele noastre. „Practicînd războiul, mai cu seamă în ţara lor, cu mijloacele de care se dispunea aici", ştiinţa militară a marilor voievozi şi domni români din secolele XVI—XVIII era o ştiinţă militară originală, fundamentată pe realităţile româneşti, care „se potrivea minunat împrejurărilor locale" [4], iar războaiele de apărare şi de eliberare naţională purtate de ei au constituit, aşa cum aprecia Nicolae Bălcescu, o adevărată „şcoală militară" [5] plină de învăţăminte.

EVOLUŢIA GÎNDIRII ŞI ARTEI MILITARE ROMÂNEŞTI; TRĂSĂTURILE EI DISTINCTIVE

Gîndirea şi arta militară românească au evoluat sub influenţa unui ansamblu de factori şi condiţii care au caracterizat etapa de referinţă. Dezvol-

[3] General-maior dr. Ilie Ceauşescu, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români*, Bucureşti, 1980, p. 83—84.
[4] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 335.
[5] Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1974, p. 146

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

tarea diferitelor tehnici de realizare a unor mijloace de luptă şi-a pus amprenta asupra gîndirii şi artei militare româneşti, determinîndu-le conţinutul, tendinţele de evoluţie şi trăsăturile principale.

Elaborările teoretice şi mai cu seamă manifestările practice ale gîndirii şi artei militare româneşti au fost impuse de necesitatea apărării fiinţei poporului nostru, a integrităţii statale. La confluenţa secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, situaţia politico-militară la nivel european se caracteriza prin exprimarea tot mai accentuată a tendinţelor expansioniste ale diferitelor state, concretizate prin cel puţin patru „planuri" de aşa-zis echilibru şi pace: „marele plan" al lui Henric al IV-lea, regele Franţei, cel al Casei de Austria, „proiectul" Porţii otomane şi cel polon, toate reflectînd poziţii antagoniste [6] şi urmărind, sub o formă sau alta, acapararea, cotropirea sau menţinerea de teritorii străine.

Contradicţia ireconciliabilă dintre interesele generale ale popoarelor ameninţate sau aflate sub dominaţia otomană, pe de o parte, şi Poartă, pe de altă parte, a determinat alcătuirea unor largi şi puternice coaliţii de forţe care înfruntau cu tot mai mult succes oştile Imperiului otoman. Puterile reale sau în devenire care făceau parte din aceste coaliţii — Imperiul habsburgic, Polonia Rusia etc. — nutreau însă şi ele planuri de hegemonie şi dominaţie asupra popoarelor din aria geografică respectivă.

Ca scop sfînt şi măreţ, lupta poporului român pentru unitate şi independenţă statală s-a desfăşurat în condiţiile acestui complicat joc de forţe european, care şi-a pus puternic amprenta asupra căilor şi formelor sale de desfăşurare. Rivalitatea dintre vechile şi noile centre de putere, contradicţiile dintre ele erau de natură să faciliteze actele şi faptele românilor, apropiind ziua primei lor mari Uniri, dar puneau noi şi complicate probleme în faţa gîndirii şi artei militare naţionale.

Înţelegerea evenimentelor politico-militare din perioada analizată este strîns corelată faptului că la mijlocul secolului al XVI-lea Poarta reuşise să-şi extindă dominaţia spre centrul Europei, astfel încît, practic, ţările române erau înconjurate de Imperiul otoman pe o frontieră de la gurile Nistrului pînă în pusta ungară însumînd peste 1 800 km. Existenţa unor puternice contradicţii şi rivalităţi între imperiile şi centrele de putere ale vremii a dat însă posibilitatea domnilor şi principilor din ţările române să promoveze o politică înţeleaptă de echilibru [7], fără să renunţe nici un moment la programul Unirii, pentru că tendinţa spre „unitate şi cîrmuire naţională [. . .], de amîndouă laturile Carpaţilor pătrunsese instinctiv în sufletul poporului, arzînd ca jăraticul sub spuză" [8]. Este epoca în care se constată noi paşi înainte în evoluţia gîndirii şi artei militare româneşti, un proces complex şi diversificat de continuare şi adîncire a conţinutului şi trăsăturilor acestora, încununînd o evoluţie istorică îndelungată şi punînd baze solide pentru propulsarea fenomenului militar românesc în epoca modernă. Esenţa doctrinei militare româneşti — apărarea cu orice preţ, prin participarea întregului popor, a pămîntului

[6] Eugen Stănescu, *Ţările române la sfîrşitul veacului al XVI-lea şi prima lor unificare politică. Despre necesitate şi posibilitate în istorie*, în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 3, Bucureşti, 1975, p. 92.

[7] Mircea Maliţa, *La diplomatie roumaine. Aperçu historique*, Bucureşti, 1979, p. 25.

[8] Ioan Lupaş, *Scrieri alese*, I, introducere, ediţie îngrijită, note şi comentarii de acad. Ştefan Pascu şi Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1977, p. 68.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

străbun, a independenței și integrității sale — dobîndește noi valențe exprimate în efortul de materializare a aspirațiilor românilor de pretutindeni — unirea într-un singur stat independent sub cîrmuirea unui domn român, act istoric realizat sub marele voievod Mihai Viteazul. Iar după ce măreața înfăptuire va suporta intervenția conjugată a marilor puteri vecine, românii vor continua lupta pentru a fi ei înșiși în vatra străveche, gîndirea și arta lor militară adaptîndu-se noilor condiții și exprimîndu-se în raport cu noile împrejurări istorice.

Chiar și în perioadele istorice cînd spațiul românesc a fost călcat de armate străine care-și disputau ambițiile deșarte de dominație și expansiune, cum s-a întîmplat în secolul al XVIII-lea, liniile de continuitate și de trăinicie ale gîndirii și artei militare românești nu s-au frînt, ele au rămas nealterate. Mai mult, românii s-au menținut ca factor de putere în această parte a continentului și n-au lăsat nici să le dispară statul de pe harta Europei, nici să le fie afectate limba și obiceiurile sau diminuat patrimoniul de gîndire și experiență militară care le-a fost mîndria secole de-a rîndul, începînd de la Burebista și Decebal, la Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și pînă în pragul *Secolului Revoluțiilor*, care va debuta cu eroica revoluție populară de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan. În adevăr, „Românii — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — au trăit secole de-a rîndul în formațiuni statale diferite, dar, în pofida acestei fărîmițări, în conștiința lor a rămas vie ideea unității, a apartenenței la același unic popor" [9].

Caracterul unitar al gîndirii și artei militare, nervul central al întregului edificiu doctrinar, ca necesitate legică și rezultat al determinărilor factorilor obiectivi și subiectivi, a fost posibil datorită faptului că între țările române au existat permanente legături pe toate planurile și în toate domeniile, inclusiv în cel ostășesc. Atunci cînd o primejdie gravă amenința una din țări sau ansamblul pămîntului românesc, oștile muntene, transilvănene și moldovene au luptat adeseori „sub steaguri nedeslipite", comandanții și oștenii de rînd fiind fii ai aceluiași popor, cu aceleași idealuri, despărțiți doar artificial și numai sub raport administrativ de vicisitudinile istoriei [10]; în acest efort de mare amploare sînt relevabile capacitățile organizatorice și de comandă cu totul deosebite exprimate strălucit în faptele de arme care s-au încrustat adînc în hronicul vremurilor o dată cu toponimele Jilițe, Cahul, Călugăreni sau Șelimbăr.

În abordarea unitară a problematicii gîndirii și artei militare, Unirea din 1599—1600, realizată sub sceptrul unuia dintre cei mai mari conducători de țară și de oști ieșiți din sînul poporului român, a demonstrat că „ideea unirii țărilor românești, idealurile formării unui stat puternic pe meleagurile Daciei nu au putut fi ucise niciodată, pentru că ele sînt adînc împlîntate în înseși sîngele, în conștiința și spiritul întregului nostru popor" [11].

Epoca de care ne ocupăm consemnează creșterea considerabilă a numărului de cronici și lucrări în care fenomenele militare ocupă un loc important. De la cronica unui anonim român, din a doua jumătate a secolului al XV-lea, care prezintă legăturile politice dintre țările române în timpul lui Ștefan cel

[9] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate* vol. 17, Editura Politică, București, 1979, p. 269.

[10] General-maior dr. Ilie Ceaușescu, *op. cit.*, p. 102.

[11] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Editura Politică, București, 1975, p. 694.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Mare, pe care-l considera „un bun părinte al patriei și al poporului său, gata să moară pentru ai săi"[12], pînă la enciclopedismul operei lui Dimitrie Cantemir, tradițiile de luptă ale poporului român și ale strămoșilor săi geto-daci sînt evocate cu căldură și oferite ca pilde demne de urmat în lupta pentru existența de sine stătătoare și unitate în noile condiții istorice.

Pe temeiul vastei experiențe a confruntărilor susținute de-a lungul secolelor, armata română, călită în zeci și zeci de războaie, bătălii și lupte, aureolată cu nimbul unor victorii răsunătoare, beneficiază tot mai mult de elaborări teoretice generatoare de concepte și idei de autentică originalitate privind organizarea și ducerea acțiunilor militare. Gîndirea și arta militară românească pătrund tot mai mult în imperiul elaborărilor doctrinare sub forma lucrărilor aparținînd chiar unor conducători de state și de oști din epocă. Studiul operelor lui Nicolae Olahus, primul umanist român de talie europeană, Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin, ale domnitorilor Despot Vodă sau Dimitrie Cantemir, ale stolnicului Constantin Cantacuzino are o mare valoare pentru conturarea tabloului gîndirii și artei militare românești din perioada istorică analizată. Asemenea lucrări și cronici evidențiază cu claritate vechimea și continuitatea românilor în spațiul lor ancestral, bătăliile necurmate pe care au fost nevoiți să le poarte cu puternicele armate ale unor imperii sau regate vecine setoase de cotropiri, victoriile militare obținute de oștirea română, întotdeauna sprijinită masiv și fără rezerve de întregul popor, dar, mai ales, ele oferă concluzii și învățăminte de mare importanță privind gîndirea militară, strategia și tactica adoptate de conducătorii de oști români, metodele și procedeele de luptă aplicate de fiecare dată în scopul înfrîngerii unor armate invadatoare. Apărute în perioada de tranziție de la preceptele gîndirii și artei militare medievale la cele caracteristice epocii moderne, aceste elaborări au jucat un rol important în cunoașterea și perpetuarea tradițiilor de luptă ale poporului geto-dac și ale poporului român, în perfecționarea formelor și procedeelor de organizare și ducere a războaielor de apărare cu participarea întregului popor, precum și în evidențierea rolului românilor în apărarea lumii occidentale. De altfel, autorii cronicilor și lucrărilor din epocă au recurs adesea la învățămintele istoriei poporului român, dînd relief felului în care conducătorii săi au rezolvat atîtea probleme în condiții deosebit de complexe, oferind temeiuri aprecierii potrivit căreia „Mai cu seamă în împrejurări grele un popor se simte înclinat a-și întoarce ochii înapoi, ca să vadă ce au făcut generațiile trecute pentru apărarea patriei, a libertăților ei; ca să se insufle de amintirile mari ale trecutului și să se cunoască îndatorat de a păstra cu sfințenie și de a face să crească depositul ce i-a lăsat: libertatea, onoarea națională, patria și jertfa pentru mîntuirea ei!"[13].

Conștiința existenței, viețuirii și continuității neîntrerupte în aceeași vatră, a unității de neam și destin istoric se conturează prin pana iscusită a cronicarilor într-o doctrină proprie, care se detașează ca o componentă a luptei pentru unitate, neatîrnare și existență etnică.

Elaborate la Iași, București, Blaj și Alba Iulia, cronicile sau lucrările la care ne-am referit erau, de fapt, un bun de mare preț al tuturor românilor, în ele evidențiindu-se același adevăr de netăgăduit al originii comune dacoromane, continuității și unității de neam, limbă și teritoriu ale întregului popor

[12] Constantin Șerban, *Cronicari transilvăneni pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în SAI, XXXIX–XL, 1979, p. 227.

[13] Gr. G. Tocilescu, *Manualul de istoria românilor*, București, 1899, p. 11.

Biblioteca C.S.C.L.T.M.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

român. De altfel, Miron Costin, a cărui operă istorică principală este pentru istoriografia noastră echivalentă cu aceea a lui Titus Livius pentru italieni [14], afirma că urmărește să scoată „la vedere felul neamului, din ce izvor și seminții sînt locuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Munteneşti și românii din țările ungureşti" [15]. Prin urmare, în viziunea istoricului, „țara noastră", a tuturor românilor din spațiul carpato-danubiano-pontic, era privită unitar la dimensiunile teritoriului etnic al poporului român, vatra sa strămoșească.

În cultura evului mediu, gîndirea și arta militară românească aveau un statut specific determinat de domeniul în care operau — lupta armată —, în care există întotdeauna cel puțin un adversar. De aceea, concomitent cu creșterea rolului factorului științific, cultural și spiritual în lupta pentru independență și unitate statală au fost elaborate idei și teze prin care gîndirea și arta militară la români ies tot mai mult din spiritul cronicăresc. Astfel, asemenea înaintașului său de pe tronul Munteniei, Neagoe Basarab, autorul *Învățăturilor* către fiul său Theodosie, Despot Vodă a elaborat o lucrare de amplă analiză doctrinară și de strictă specialitate, un adevărat curs de artă militară în care sînt cuprinse capitole grăitor intitulate: Despre luptă și felurile ei; Despre felul în care se orînduiesc pedestrașii; Despre felul cum se întocmesc călărașii; Despre luarea orașelor cu asalt și despre apărarea lor; Unele sfaturi ostășești de trebuință; Întocmirea oștilor turcești de călărași și de pedestrași; Orînduiala oștilor leșești etc. Departe de a se mărgini la problemele teoretice generale, autorul intră în lumea detaliilor tehnice ale purtării războiului, bătăliei și luptei. În economia lucrării un rol important se acordă diferitelor procedee specifice războiului întregului popor. „Hărțuirea — scria Despot Vodă — se face fără steaguri, fără de rînduială și tocmire a oastei pe șiruri și într-acest fel de luptă nu este cu rușine a da înapoi, iar a te purta cu vitejie (în sens de a nu te retrage — *n.n.*) nu este ceva vrednic de slavă. Iar acest fel de luptă se dă în cinci feluri". După opinia sa cele „cinci feluri" ale luptei de hărțuire erau: primul „iscodirea", al doilea „pregătit", al treilea „înșelare sau ambuscadă", al patrulea cel „neorînduit ori pentru luat limbă", al cincilea cel „obișnuit" care se realizează cu cei mai buni oșteni și se aplică în ultima fază și precede bătălia generală, decisivă [16].

Procesul de conceptualizare și dezvoltare a gîndirii și artei militare românești și-a găsit o strălucită oglindire în opera lui Dimitrie Cantemir. Ilustrul domnitor-savant ne-a lăsat o moștenire de o autentică valoare doctrinară în domenii de relief ale creației ostășești. Primul dintre învățații din sud-estul Europei care a fost membru al prestigioasei Academii din Berlin, Dimitrie Cantemir a participat la campanii militare de anvergură, fiind prezent și la două dintre cele mai importante bătălii din epoca sa — de la Zenta și de pe Prut.

Cele mai multe referiri la problemele militare se întîlnesc în acele pagini sau capitole ale operei domnului român care atrag atenția asupra continuității neamului românesc în spațiul carpato-danubiano-pontic, asupra unității și legitimității luptei sale pentru înlăturarea suzeranității otomane. El era ferm convins că lupta armată a fost unul dintre factorii hotărîtori ai continuității,

[14] Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830*, București, 1977, p. 403.
[15] Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, în *Opere*, vol. II, p. 241.
[16] Apud *Pagini din gîndirea militară universală*, vol. II, București, 1985, p. 343.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ai apărării ființei naționale, și că cucerirea independenței depline se poate obține numai pe calea armelor. Dimitrie Cantemir nu s-a rezumat la redarea anostă a datelor istorice din epocile anterioare, ci a căutat să pătrundă în natura și substanța factorilor care au asigurat victoriile militare ale poporului geto-dac, dîrza lui rezistență în grelele și durele confruntări cu Imperiul roman, reliefînd totodată raportul dintre forțele materiale și morale în război, dintre factorii cantitativi și calitativi. Pentru Dimitrie Cantemir, reușitele lui Decebal, „șoimul Carpaților", rege mereu prezent în mijlocul trupelor și în atmosfera vieții de tabără, își găsesc explicația în modul în care au fost concepute, organizate și conduse acțiunile de luptă și în înaltele virtuți ale bărbaților aflați sub arme.

Dimitrie Cantemir a fost unul dintre conducătorii de stat români care, deși a domnit puțin, a înțeles legătura intimă dintre politică și strategie, subliniind faptul că pentru asigurarea independenței și libertății țării este absolut necesară edificarea unui sistem militar corespunzător, eșafodîndu-și concepția pe o motivare istorică demnă de atenția posterității. În *Predoslovie* la *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* sînt readuse în actualitate timpuri de înaltă glorie militară cînd „de cîte ori, și cîți Muhamedi, cîți Baeziți, cîți Murăți, în cîmpii moldovenești sfărîmase, și mii de mii de turcii săi valurile Dunării, a Prutului, a Siretului, a Bîrladului și a Nistrului înghițisă" [17]. Opera istorică a savantului român de renume european, scrisă cu „sîrguință și destoinicie care te pune în uimire" [18], avea drept scop a „întări la români nervul vieții, arătîndu-l ca un popor de viță înaltă, care au știut să-și păstreze neșterse unele scumpe drepturi, îmbărbătîndu-i de la luptă și în viitor" [19]. În evocarea vremurilor cînd au domnit în principatul românesc de la răsărit de Carpați marii noștri voievozi Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, Dimitrie Cantemir insistă asupra factorului care le-a asigurat strălucirea faptelor — participarea întregului popor la lupta de apărare. „Cîndu vreo putere inamică provoca pe principe, la ordinea (ordinul — *n.n.*) lui totu poporul era datoriu să apuce armele și să-și isbîndească asupra inamicului. Așa a statu și a fost apărată Moldovia" [20]. Dimitrie Cantemir abordează noțiunea de glorie militară, indisolubil legată conceptului de „folosului de obște" [21]. În opinia sa năzuința spre glorie este legitimă înainte de toate atunci cînd îndemna la acțiuni în folosul patriei: „Toată slava și lauda numelui cea mai de frunte ieste, cînd cineva cu ostenințele carile pentru moșiia sa sudorile și-au vărsat și pentru neamul său toate primejdiile în samă n-au băgat" [22]. Gloria militară apare ca un aspect al eticii cetățenești-patriotice. „Nu numai pentru folosul nostru, ce și pentru a Patrii ceva să slujim" [23] arăta ilustrul domn român. Însuși autorul *Hronicului* era un luptător, deviza lui supremă fiind „luptă-te pentru patrie !".

[17] Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în *Operele...*, t. VIII, ed. Gr. G. Tocilescu, Bucuresci, 1901, p. 22.

[18] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. VIII, București, 191 f.a., p. 206.

[19] *Ibidem*, p. 209.

[20] *Operele principelui Demetriu Cantemiru*, t. II, Bucureșci, MDCCCLXXV, p. 36.

[21] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, I, București, 1965, p. 106.

[22] *Ibidem*, p. 61.

[23] *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, p. 179.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Un principiu de bază al gîndirii militare cantemiriene constă în necesitatea studierii și cunoașterii adversarului pentru ca în raport cu concluziile desprinse să se poată calcula și întrevedea sorții confruntării cu acesta. Are o mare valoare teoretică sub acest aspect argumentata sa demonstrație privind evoluția marilor imperii, care, după epoci de creștere și expansiune, intră fără ieșire într-o fază de declin și dezagregare, devenind cu timpul simboluri de decadență și conservatorism. Semnificativă este în acest sens ampla lucrare consacrată Imperiului otoman, care i-a îngăduit autorului să ajungă la concluzia tonifiantă privind necesitatea continuării luptei poporului român împotriva Porții pentru a-i grăbi prăbușirea și a obține eliberarea de sub suzeranitatea acesteia.

Opera marelui cărturar și om de oaste a adus o contribuție de seamă la cunoașterea trecutului nostru militar, a modului de organizare ostășească și de ducere a acțiunilor de luptă. Evocarea realistă a calităților ostășești ale poporului român și patriotismul pe care-l degajă opera sa au contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale, la educarea maselor în spiritul hotărîrii de a lupta cu orice sacrificiu pentru scuturarea dominației străine. Astru de primă mărime pe firmamentul culturii românești, Dimitrie Cantemir a rămas în conștiința posterității ca unul dintre cei mai reputați gînditori și teoreticieni militari ai timpului său.

ORGANIZAREA ȘI ÎNZESTRAREA OȘTIRII

Noile condiții politice și social-economice care au caracterizat societatea românească în epoca analizată, prefacerile adînci ale modului de producție, țelurile nobile urmărite în continuare de poporul nostru, situația internațională, precum și mutațiile intervenite în arta purtării războiului, în perfecționarea continuă a armamentului și-au pus amprenta asupra organizării și înzestrării oștilor române.

Analiza organizării puterii militare a țărilor române în intervalul de timp cuprins între mijlocul secolului al XVI-lea și începutul revoluției populare condusă de Horea, Cloșca și Crișan din 1784 evidențiază faptul că principiul obligativității populației de a presta slujba militară a continuat să funcționeze, emanînd din „datina ostășească a românilor" [24], care, „mai mult ca oricare alt popor, ca să-și asigure existența, au trebuit să fie continuu cu arma în mînă" [25]. După cum s-a subliniat, obligativitatea participării la apărarea patriei începea din momentul în care orice bărbat „putea mînui o coasă, un topor, o suliță, o praștie sau un arc" [26]. Se consideră că îndatorirea tuturor cetățenilor de a merge la oaste, indiferent de starea socială, era o moștenire a organizării obștești, datorită căreia voievozii români au avut mai întotdeauna la îndemînă un instrument militar puternic, o oaste numeroasă, cu care au putut face față cu succes încercărilor de cotropire venite din afară [27].

[24] N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, p. 25.

[25] Colonel D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a războaielor poporului românesc*, ediția a II-a, București, 1936, p. 7.

[26] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 77.

[27] Manole Neagoe, *Problema centralizării statelor feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova, 1977, p. 86–87.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Un alt principiu care a stat la baza alcătuirilor ostășești din epocă, cu adînci rădăcini istorice, a fost proporționarea scopului cu mijloacele. Tendințele și acțiunile expansioniste ale regatului polon, ale imperiilor otoman, habsburgic și apoi ale celui țarist au impus poporului român să găsească forma optimă de organizare ostășească, pornindu-se de la raționamentul că o țară cu resurse economico-financiare modeste nu poate menține permanent sub arme efective numeroase. S-a găsit astfel o modalitate originală și eficace de a rezolva contradicția dintre nevoile ostășești de apărare mari și asigurarea unei cantități de forțe și mijloace corespunzătoare apărării libertății, independenței și integrității cu cheltuieli reduse. Ea a fost definită plastic și lămuritor de către Nicolae Bălcescu: „nimenea nu se gîndea cum s-ar putea dobîndi o mai bună organizare, cînd românii deteră o dezlegare acelei vestite probleme militare, care stă în a dobîndi rezultaturile cele mai bune cu cheltuiala cea mai puțină, dezlegare la carea d-abia după cinci veacuri a putut ajunge Europa" [28].

Al treilea principiu fundamental consta în varietatea componentelor puterii militare ca structuri, compoziție și destinație, care prin armonizare alcătuiau un viabil sistem al apărării naționale, apt să pună în valoare în caz de război întregul potențial demografic al țării. Ca și la strămoșii lor getodaci, sistemul de apărare al românilor era format și în această epocă, pregnant pînă către mijlocul secolului al XVII-lea, din două categorii de elemente — permanente și nepermanente —, primele fiind însumate în ceea ce tradițional numim oastea cea mică, iar celelalte alcătuiau oastea cea mare. Ridicînd pe o treaptă tot mai înaltă tradiția organizării militare la români, conducători de oști ca Ion Vodă cel Viteaz sau Mihai Viteazul au elaborat o concepție, concordantă cu scopurile urmărite, cu privire la folosirea potențialului uman al țării, întrunind și conducînd pe cîmpurile de bătălie, într-o viziune unitară, două mari categorii de forțe armate numite semnificativ: *oastea cea mică* și *oastea cea mare*.

Organizarea puterii militare a fost astfel concepută și realizată încît să poată satisface două cerințe fundamentale, care formau un tot unic: să fie în măsură ca în caz de agresiune să intervină oportun și eficient pentru a apăra independența și integritatea țării, pe de o parte, să asigure desfășurarea activității politice și economico-sociale, dezvoltarea și progresul patriei, pe de altă parte. Definind această realitate profundă, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că „de-a lungul istoriei, întotdeauna armata a fost alături de popor, că întotdeauna ostașii lucrau și în domeniul economic, se pregăteau și pentru apărarea patriei; întotdeauna ei mergeau pe atunci cu arma la lucrările din agricultură și erau gata să lase plugul sau alte unelte și să ia arma pentru a apăra patria" [29].

Cele două mari comandamente — al apărării patriei și al dezvoltării ei economice — au impus ca organizarea militară la români să se facă pe baza principiului teritorial, fără să fie însă absolutizat. Acest principiu izvora din faptul că „armatele noastre naționale, provenind din ridicarea în masă a populației, aveau caracterul forțelor de apărare ale unui popor așezat. Este

[28] Nicolae Bălcescu, *op. cit.*, p. 49.

[29] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la convocarea-bilanț a activului de bază de comandă și de partid din armată. 17 decembrie 1985*, Editura Politică, București, 1986, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

firesc ca gruparea elementelor lor să fi fost făcută după norma locală" [30]. Articulat în plan teritorial încă din timp de pace, sistemul militar și-a sporit posibilitățile de ripostă prin creșterea mobilității trupelor și puterii de foc a acestora. În același timp, existența unor „corpuri militare teritoriale", ca, de pildă, cele ale Craiovei, Jiului, Mehedinților în vremea lui Mihai Viteazul, și organizarea lor specifică facilitau efectuarea în timp scurt a mobilizării.

Buzdugan ostășesc (Muzeul Județean Baia Mare)

Principiul proporțiilor dintre categoriile de trupe în strict raport cu posibilitățile economico-financiare și caracterul defensiv al politicii și doctrinei militare a fost aplicat cu o deosebită perseverență. Astfel, nu-i deloc întîmplător faptul că infanteria a rămas și în continuare componenta de bază a oștirii române, consecință a angajării în marile confruntări a oastei celei mari. Adevărul că infanteria a format osatura armatei române în vremea lui Ion Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul, Matei Basarab sau Vasile Lupu, fiind prezentă masiv în cadrul bătăliilor care au avut loc, în acțiunile de apărare, a fost sesizat încă de la începuturile istoriografiei militare românești. Nicolae Bălcescu atrăgea atenția că „nu este adevărat, după cum au zis unii, că românii aveau mai multă călărime decît pedestrime. Deși firea nației și poziția țării, care e mai mult cîmpie, povățuea pe români mai mult spre călărime decît spre pedestrime, însă, simțind importanța pedestrimei, totdeauna aceasta a fost mai numeroasă în armata lor" [31]. Această apreciere poate fi întregită prin reflecția conform căreia „infanteria este dîrzenia și rezistența pumnilor încleștați pe coase și seceri", arma de bază a întregului popor angajat în efortul de apărare a patriei [32].

Succesele importante obținute de oștile române în acțiunile militare prezentate în cuprinsul volumului dovedesc că acestea constituiau instrumentul eficace pentru realizarea obiectivelor strategice impuse de fiecare situație în parte, fapt ce se explică în primul rînd prin aceea că în compoziția lor intrau în proporție „însemnată" țăranii și tîrgoveții, care, întotdeauna, la chemarea țării, au sărit cu elan să-și apere pămîntul strămoșesc sau să îndepărteze de el pericolele ce-l amenințau. Bătăliile de la Jilițe, de lîngă lacul Cahul, de la Călugăreni, Giurgiu, de la Ogretin, cele două bătălii de la Brașov și altele constituie exemple elocvente în acest sens. „Multă vreme, de-a lungul milenarei existențe a poporului nostru — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu —, țărănimea a reprezentat cea mai importantă forță a progresului social, purtătoarea năzuințelor de neatîrnare și a sentimentului de demnitate națională. Ea alcătuia oastea vitează a lui

[30] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 320.
[31] Nicolae Bălcescu, *op. cit.*, p. 62.
[32] Sublocotenent Mircea Cioroiu, *Infanteria modernă*, București, 1937, p. 9—11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Decebal — marele erou al dacilor —, principala forță a armatei lui Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu; ea a dus greul bătăliilor pentru unirea țărilor române, pentru cucerirea independenței, pentru închegarea statului național unitar român" [33]. Și tot secretarul general al partidului, referindu-se la compoziția socială a oastei domnului Unirii de la 1599—1600, sublinia: „Îi găsim pe țărani, pe moșneni, în armatele lui Mihai Viteazul, care, cu aproape 4 secole în urmă, a realizat pentru prima dată unirea românilor, a țărilor românești într-un singur stat" [34].

Treptat, datorită unui șir de factori, cu deosebire a procesului de diferențiere socială și de urbanizare, ponderea țărănimii în componența oștirii a scăzut în raport direct proporțional cu creșterea numărului și a populației tîrgurilor și orașelor. Lucrarea vremurilor a fost de așa natură, încît frecvența participării oastei celei mari la războaie, campanii și mai ales la bătăliile generale a cunoscut o diminuare treptată. Cu toate acestea, masele largi populare au luat parte într-un mod specific perioadelor respective la apărarea țării, mai ales prin contribuția hotărîtoare la susținerea cheltuielilor destinate menținerii și dotării armatei permanente, prin mișcarea de rezistență împotriva cotropitorilor, precum și prin transportul materialelor, putîndu-se vorbi de un front de luptă mereu extins, de o componentă esențială a doctrinei militare românești cu privire la apărarea patriei cu participarea întregului popor.

Marele conducător de stat și de oaste Ion Vodă cel Viteaz a dat o nouă strălucire puterii militare a țării sale, pusă în slujba luptei pentru independență la care trebuia să ia parte întregul popor. Se poate afirma cu deplin temei că în scurta sa domnie el a reușit să întărească forța militară tradițională a Țării Românești Moldova, să organizeze și să conducă în grele bătălii o oaste aproape la nivelul aceleia care înscrisese atîtea pagini de glorie pentru apărarea pămîntului strămoșesc în vremea marelui Ștefan. Dîndu-și seama că temelia puterii armate a țării stă în masele de truditori ai ogoarelor, în cei mulți, care „susțineau nu numai din datorie, ci chiar din iubire și devotament pe Ion Vodă" [35], domnitorul-martir a „îndrăznit" să se opună prin forța armelor Imperiului otoman, respingînd cu demnitate pretențiile marii puteri străine care nesocotea interesele legitime ale poporului său, afectînd grav libertatea și independența Țării Românești Moldova. În fruntea unei astfel de armate, formată în mare majoritate din oșteni-țărani, Ion Vodă a obținut biruințe și numai cauze subiective au determinat tragicul deznodămînt al bătăliei de la Cahul.

Mihai Viteazul, cel puțin în prima fază a domniei, pînă către sfîrșitul anului 1596, făcea de asemenea apel la oastea cea mare: „chemă mulțimea ca în zilele mari ale țării și nimici în fața lor catastifele lui la turci, făgăduindu-li lor iertarea birului" [36]. Un raport venețian din Constantinopol consemna această realitate: „Apoi, chemînd poporul și făcînd să se ardă public polițele și cărțile, au făcut să se știe că, așa cum se libera pe sine de toate datoriile sale, așa libera pe supuși de orice sarcini și cine

[33] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura Politică, București, 1968, p. 277.

[34] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 23, Editura Politică, București, 1983, p. 336—337.

[35] A.D. Xenopol, *op. cit*, vol. V, ediția a III-a, București, f.a., p. 98—99.

[36] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 147.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

vrea să-l urmeze să fie la dînsul". Adică „strigarea la oaste". „Şi cu aceasta a ajuns să atragă la dînsul o foarte mare mulţime" [37]. Ulterior — temelia puterii armate a ţării continuînd încă s-o reprezinte categoriile ostăşeşti de largă bază populară —, conducătorii politici şi militari ai ţărilor române au trebuit să apeleze şi la lefegii; aceştia, în general bine instruiţi şi dispunînd de arme perfecţionate şi cu experienţă de război, beneficiau de o serie de avantaje materiale, dintre care cel mai important era leafa. Dar, pe bună dreptate, scria generalul Radu Rosetti: „cu armate de mercenari se pot cîştiga izbînzi, se pot cuceri ţări, dar cele dintîi n-au urmări viabile, iar cuceririle nu se pot menţine" [38].

Dimitrie Cantemir a încercat să aducă o serie de reforme, sprijinindu-se pe mica boierime, ceea ce neîndoios ar fi avut o însemnătate deosebită pentru consolidarea bazelor sociale şi politice ale puterii militare a Ţării Româneşti Moldova. Roadele politicii sale, deşi aceasta s-a aplicat foarte scurt timp, au fost evidente în momentul în care marele domnitor a ridicat steagul luptei pentru obţinerea independenţei, adresînd în acest scop o proclamaţie poporului şi apelînd la „oaste de strînsură" [39].

Istoriografia militară modernă românească a avut ca unul dintre obiectivele esenţiale studiul sistemului militar de-a lungul evului mediu, punîndu-l faţă în faţă cu ideile doctrinare prezentate de unii autori ca fiind noutăţi ale perioadei de referinţă, între care un loc central îl ocupă conceptul de naţiune înarmată. În acest sens, maiorul Ioan Popovici atrăgea atenţia creatorilor de „noutăţi" doctrinare că „naţiunea înarmată, această ultimă formă sub care astăzi vedem că sînt organizate mai toate armatele europeneşti a existat în ţările române în vremurile lor de neatîrnare şi, deci, aceea ce se consideră îndeobşte o inovaţie a secolului al XIX-lea, pentru noi nu este altceva decît o revenire la un sistem ce l-am avut cam 4 şi 5 secole. Fără îndoială, sistemul în aplicaţiunea lui actuală nu se mai potriveşte cu aceea ce a fost cîndva, dar principiul a rămas în întregime neatins, căci astăzi, ca şi atunci, toată partea bărbătească de român în stare de război este obligată a fi oştean" [40].

Constituind una dintre componentele principale ale organismului militar românesc, oastea cea mică exprima atît liniile de continuitate privind modul de organizare în unităţi şi mari unităţi, sub formă de cete şi steaguri, cît şi noi şi importante schimbări, unele dintre ele cu semnificaţii dintre cele mai diferite. Analiştii etapei de referinţă au ajuns la concluzia conform căreia rolul oastei celei mici a fost în creştere, timpul apropiindu-ne pas cu pas, dar ireversibil, de epoca modernă. Îndeplinirea obiectivului fundamental, şi anume menţinerea autonomiei României medievale, recucerirea independenţei şi pregătirea premiselor pentru realizarea unităţii politice a întregului popor român într-un stat modern, unitar şi independent, un adevărat program naţional, a impus sporirea rolului armatei, „întrucît viaţa poporului român, fiind fără încetare o viaţă de luptă, organizarea militară cată să fi precedat la el pe

[37] *Hurmuzaki*, vol. III, p. 465.
[38] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 533.
[39] Vasile Radu, *Ideile sociale şi politice ale lui Dimitrie Cantemir*, în „Apulum", VI (1963), p. 382.
[40] Maior I. Popovici, *Organizarea armatei române*, vol. 1, Roman, 1900, p. 7—8.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

toate celelalte" [41], pentru că „ostășimea română reprezintă în mod evident puterea de viață a poporului român" [42].

În componența ei socială, continuitatea în ceea ce privește oastea cea mică s-a vădit în rolul constant pe care l-a avut țărănimea, masele largi populare în structurile organizatorice ale armatei, precum și în marile bătălii din acea vreme, care au păstrat trăsăturile esențiale ale războiului de apărare a patriei cu participarea întregului popor. Vîrsta pînă la care erau obligați să răspundă la chemarea la oaste nu era fixată în ani. „Pe acele vremuri nu existau limite de vîrste, altele decît ale neputinței fizice. De aceea, orice bărbat era îndatorat să răspundă chemării sub arme, indiferent de vîrstă, atîta vreme cît puterile fizice îi îngăduiau să o facă sau pînă cînd nu decădea din situația de om liber" [43]. Documentele vremii atestă doar că, de pildă, în timpul domniei lui Mihai Viteazul durata serviciului militar pe care era obligată s-o presteze categoria militară a slujitorilor era de trei luni pe an, în restul timpului aceștia văzîndu-și de rosturile lor.

Spre deosebire de perioada anterioară, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea a predominat organizarea pe corpuri cu denumiri și valori impuse de noile condiții istorice. În structura oastei de țară au apărut, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, *slujitorii*, ca un corp aparte, ca auxiliari ai șefului statului, comandantul suprem, alcătuit din două categorii de trupe: *călărași* și *dorobanți*. Expresie a tendințelor de întărire a puterii centrale, ei au fost numiți în secolul al XVII-lea „slujitorii țării", formați din oameni liberi, primind chiar terenuri în folosință din proprietatea domnului. Ca urmare a misiunilor primite și a modului lor de dislocare, asistăm încă din acea perioadă la apariția unor autentice garnizoane militare: la Orhei, Soroca, Iași, Tîrgu de Floci, Lichirești, Rădăuți, Hodivoaia, București, Tîrgoviște, Ploiești, Gherghița, Tîrgșor etc., multe dintre ele de margine. În același interval istoric, în Țara Românească Transilvania se conturează tot mai mult ca o categorie, de trupe *pușcașii*, recrutați din țărănime sau din mica nobilime. În același secol, majoritatea covîrșitoare a *corpului dorobanților* era formată din „dorobanții de țară", această slujbă devenind ereditară, moștenindu-se din tată în fiu, ceea ce explică faptul că unii dintre cronicari, pentru a desemna această categorie de trupe, întrebuințează sintagma „neamul dorobănțesc", punînd totodată în atenție caracterul autohton al acestei structuri militare [44]. *Corpul de vînători*, constituit din slujitori domnești, scutiți de anumite dări, îl întîlnim ca o structură cu efectivele fluctuabile, fiind semnalat de Nicolae Bălcescu în Țara Românească Muntenia încă din secolul al XVI-lea, „din care jumătate pedestrime și jumătate călărime" [45]. Cert este că acest corp a existat și în secolele XVII—XVIII.

O analiză a structurii armatei române din perioada tratată ne dezvăluie genurile de arme și serviciile existente, precum și rolul lor. În căutarea formulelor optime de organizare, *steagurile*, care își probaseră viabilitatea secole de-a rîndul, au continuat să rămînă elementele de bază, chiar dacă compu-

[41] A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IV, Iași, 1888, p. 142.
[42] George Barițiu, *Istoria Regimentului al II-lea românesc grănițeru transilvanu*, Brașov, 1874, p. 34.
[43] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 78.
[44] General-maior dr. Constantin Olteanu, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, București, 1979, p. 98.
[45] Nicolae Bălcescu, *op. cit.*, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nerea lor a suferit unele modificări. Ele au fost specifice atît structurării oastei celei mari, cît și oastei celei mici, caracterizîndu-se prin suplețe și largi posibilități de manevră, apte să ducă acțiuni de luptă în orice anotimp, pe orice teren, indiferent de starea vremii.

Din punctul de vedere al repartiției pe genuri de arme, oștile române cuprindeau, în principal, aceleași componente: *infanteria*, *cavaleria* și *artileria*, cu roluri și misiuni diferite, dar chemate să acționeze într-o concepție unitară, desfășurînd acțiuni de bază și complementare, concordante cu noutățile calitative apărute în organizarea și dotarea lor. Astfel, infanteria (pedestrimea) continuă să fie predominantă și în același timp arma de bază, reprezentînd aproximativ două treimi din efectivul oștirii, cu toate că a avut loc o reducere a propriilor ei forțe față de perioada anterioară în raport cu celelalte două genuri de arme principale, cavaleria și artileria. Alături de *ceată*, care continuă să reprezinte elementul de bază al structurii sale, în organica infanteriei apar corpuri sub diferite denumiri, detașamente și chiar batalioane, distingîndu-se, încă din vremea lui Mihai Viteazul, unități specializate — în funcție de armamentul din dotare — de pușcași, sulițași, archebuzieri, arcași, măciucași etc., cu roluri deosebite în desfășurarea luptelor și bătăliilor purtate de români în această etapă istorică de peste două secole.

Cavaleria își păstrează funcția de izbire, dar îndeplinește și misiuni de recunoaștere și cercetare, suportînd la rîndul ei schimbări importante determinate cu deosebire de apariția, proliferarea și perfecționarea armelor de foc portative. Luptătorul călare trebuia să dispună de mijloacele materiale necesare cumpărării și întreținerii unui cal, achiziționării harnașamentului necesar, precum și a armelor adecvate, cu deosebire cele de foc, și să poată să execute instrucția călare.

Ca și în etapa istorică anterioară, artileria, subordonată nemijlocit comandamentului suprem, a cunoscut la rîndul ei importante mutații organizatorice și calitative. Cele mai importante schimbări se referă la creșterea ponderii artileriei în raport cu celelalte arme. Astfel, la cei aproape 40 000 de luptători, Ion Vodă dispunea de peste 100 de guri de foc pentru acțiune în cîmp deschis, pe cînd cu un secol în urmă, în bătălia de la Vaslui, Ștefan cel Mare a utilizat 20 de piese, iar oștirea lui Neagoe Basarab avea în dotare doar 36 de tunuri. Amplasarea pieselor de artilerie se făcea la centrul dispozitivului, la flancul acestuia și chiar în fața lui, ajungîndu-se, ca la Cahul, de exemplu, la o densitate de pînă la 80 de guri de foc pe un kilometru de front. Astfel, începe să se contureze aplicarea principiului focului masat pe direcția principală de efort și execuția unei adevărate canonade de artilerie, cum, de pildă, au procedat cele două părți în timpul bătăliei de la Șelimbăr. Viteza de tragere era, desigur, diferită. Cu tunurile ușoare se puteau trage pînă la 300 lovituri pe zi, iar cu cele grele doar pînă la 120 lovituri în aceeași unitate de timp. Bătaia era de pînă la 1 000 m. Treptat se ajunge la o clasificare a artileriei după calibre, debitul de foc și viteza de tragere. În anul 1574 oastea Țării Românești Moldova dispunea de 60 de guri de foc ușoare (între calibrul 40 și 90 mm) și 80 de guri de foc grele sau de mare calibru [46] (între 100 și 190 mm), ceea ce a dat temeiuri să se aprecieze, așa cum a făcut-o cronicarul

[46] Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente*, vol. III, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

polon Leonhard Gorecki, că „în această maşină (tun — *n.n.*) se rezimă toată puterea pedestrimii, toată splendoarea călărimii, cu un cuvînt toată puterea războiului" [47].

Serviciile. Fără a înregistra mutaţii spectaculoase este sesizabilă tendinţa de specializare pe diferite funcţii şi domenii de activitate. În ansamblul lor serviciile dispuneau de cadre de conducere şi personal de execuţie alcătuit din oameni pregătiţi, inclusiv un corp de meseriaşi, în raport de nevoile oştirii la pace şi la război. Se păşea tot mai mult spre stadiul de organizare în care hrănirea oamenilor şi animalelor, rezolvarea altor nevoi de asigurare materială nu mai era lăsată în seama fiecărui luptător. Astfel, în asigurarea trupelor cu cele necesare organizării şi ducerii acţiunilor de luptă se îmbină din ce în ce mai mult practica de folosire a resurselor locale cu transportul pe mari distanţe, constituindu-se în acest scop adevărate convoaie a căror escortare era una dintre problemele de mare importanţă.

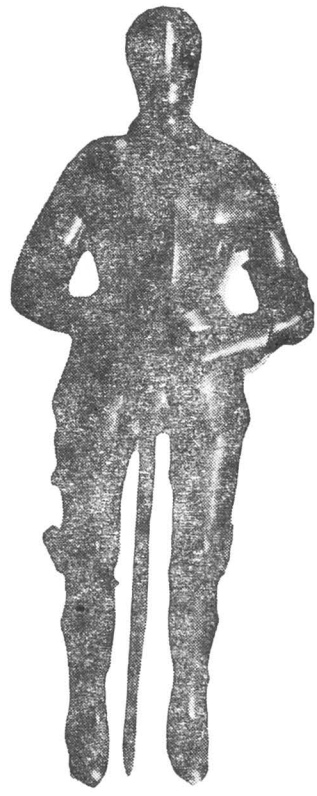

Armură completă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (fototeca Muzeului Militar Central)

Serviciul sanitar. Paralel cu succesele înregistrate în planul general al dezvoltării medicinei se constată o tot mai accentuată particularizare a medicinei militare în ansamblul acesteia. Fenomenul îşi găseşte explicaţia, printre altele, atît în dezvoltarea ştiinţei şi culturii, cît şi în desele războaie pe care ţările române au fost silite să le poarte pentru a-şi apăra fiinţa şi neatîrnarea împotriva unor puternice oştiri invadatoare. În ţările române se aflau medici care participau efectiv la asigurarea asistenţei medicale a trupelor. Uneori s-a apelat şi la medici şi chirurgi străini.

În secolul al XVII-lea s-au organizat în principatele române primele aşezăminte spitaliceşti, care fără a fi destinate special militarilor [48] erau folosite şi de armată. În vreme de război medicii însoţeau oştirea. Primul medic militar cunoscut în epocă în ţările române a fost Marco, prezent în oastea domnitorului Mihai Viteazul. Un secol mai tîrziu, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, oştirea munteană era însoţită de medicii Ioan Comnen (cunoscut mai mult sub numele de Ianache Doftorul) şi Iacob Pylarino; cu personalul medical de care dispunea, domnul a încercat să organizeze o asistenţă sanitară adecvată nevoilor specifice trupelor [49].

[47] *Ibidem,* p. 243.
[48] Rosetti, *Istoria artei militare,* p. 328.
[49] Colonel dr. Gheorghe Sanda, *File din istoria medicinii militare româneşti (pînă la războiul din 1877—1878),* în vol. *Armata şi societatea românească,* Bucureşti, 1980, p. 355.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Serviciul de informații. Conducătorii de state și de oști români au acordat o mare atenție procurării și interpretării informațiilor atît în plan general, cît și în timpul ducerii războaielor, bătăliilor și luptelor. La nivelul statal, informațiile se obțineau prin trimiterea și întreținerea de observatori în străinătate, în orașele mai apropiate din țările vecine ori chiar în capitalele acestora și prin soliile în imperiile sau statele care erau adversari tradiționali ori potențiali ai țărilor române, informațiile obținute fiind expediate prin olăcari sau agenți de legătură.

La informațiile culese din timp de pace se adăugau cele procurate din momentul în care inamicul se apropia de frontiere sau după ce pătrundea pe teritoriul național. Acestea se obțineau prin: elementele de cercetare, alcătuite, în principal, din detașamente de cavalerie; instalarea de observatori pe înălțimi dominante, care ofereau posibilități de vedere pe una sau mai multe direcții; trupele care duceau acțiuni de hărțuire și de rezistență pe aliniamente succesive; agenții inamicului descoperiți în teritoriile românești; prizonieri și dezertori etc.

Comandamentul. Evoluția comandamentului s-a exprimat în cîteva domenii mai importante. În primul rînd, a crescut cantitatea de forțe și mijloace care se aflau nemijlocit încă din timp de pace sub comanda șefului statului, atît prin crearea unor noi structuri militare, cît și prin angajarea de lefegii în proporții necunoscute în perioada anterioară. În al doilea rînd, a avut loc oficializarea și statuarea anumitor funcții și demnități cerute de asigurarea permanenței în rezolvarea unor probleme importante. „Șefii marilor unități erau, de obicei, marii dregători teritoriali și mai cu seamă banii și vornicii, pe care îi găsim comandînd detașamentele mai importante" [50]. Astfel, a apărut funcția de mare agă, care va deveni în secolul al XVII-lea comandantul dorobanților; s-au statuat funcția și competențele portarului Sucevei, revenindu-i în noua situație rolul de hatman, pîrcălab de Suceava și comandant al slujitorilor, avînd în subordine și pe comandantul dorobanților. În Moldova apare, de asemenea, instituția *hotnogilor*, care, începînd din secolul al XVII-lea, erau destinați să comande unitățile de slujitori, în timp ce *vătafii* comandau curtenii. Domnul Vasile Lupu va înlocui însă pe marii vătafi cu funcția de *căpitan de ținut*. La sfîrșitul secolului al XVI-lea în ierarhia militară apar în Țara Românească Muntenia *iuzbașii* și *căpitanii*, aceștia din urmă fiind menționați pentru prima oară în timpul domniei lui Mihai Viteazul, care vor comanda mai tîrziu atît curteni, cît și slujitori. La eșaloane inferioare întîlnim *ceaușii* și *stegarii*, care comandau cele mai mici subunități.

Necesitatea ripostei în timp cît mai scurt împotriva pătrunderii unor trupe străine pe teritoriul țării și creării condițiilor pentru mobilizarea și desfășurarea forțelor principale a impus responsabilități teritoriale în zonele de frontieră. Aceste competențe au revenit *căpitanilor de margine* în Țara Românească Muntenia, ei avînd obligația de a asigura administrația și paza în zonele de responsabilitate respective. În Țara Românească Moldova un asemenea rol revenea *serdarului*, care asigura apărarea, în secolul al XVII-lea, hotarelor de est ale țării, fiindu-i subordonați în acest scop slujitorii din acele părți. În Țara Românească Transilvania un rol important le-a revenit căpitanilor cetăților (Satu Mare, Oradea, Deva, Chioar, Gherla, Ineu, Făgăraș etc.). Sistemul de conducere era bine determinat și precizat.

[50] Rosetti, *Istoria artei militare*, p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În acțiunile importante domnul deținea conducerea supremă a forțelor armate; el stabilea efectivele oștirii, numea comandanții, convoca consiliul de război și de cele mai multe ori conducea personal oastea în campanie. În elaborarea planurilor de acțiune militară era ajutat de comandanții subalterni, de boieri și de Sfatul țării. Pe cîmpul de bătălie, pentru a avea o vedere de ansamblu asupra forțelor ce conducea, comandantul suprem se așeza, de regulă, într-un loc central și ceva mai înapoi, de unde intervenea în luptă prin dispoziții, îndemnuri și uneori prin măsuri energice pentru redresarea unei situații devenită critică la un moment dat sau chiar prin măsuri drastice împotriva celor care dovedeau lașitate ori provocau panică. Au fost destule situații cînd comandanții de orice treaptă, prin exemplul lor personal, au îmbărbătat trupele și au obținut succese împotriva unor adversari mai numeroși și mai bine înarmați. La lacul Cahul, la Călugăreni, Șelimbăr sau Guruslău, în bătăliile de la Ogretin și de lîngă Brașov, Ion Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul sau Radu Șerban s-au aflat în fruntea trupelor și prin capacitatea și fermitatea în conducere, prin vitejia lor personală și-au înscris pentru totdeauna numele în galeria marilor comandanți de oști pe care i-a dat poporul român.

Drapelul (steagul) a continuat să fie și în epoca analizată o prezență vie, dinamizatoare în mijlocul oștirilor române care au purtat nenumărate războaie, bătălii și lupte pentru apărarea pămîntului străbun, a independenței și integrității teritoriale. Izvoarele vremii atestă că oștile Moldovei și Munteniei au folosit aceleași două categorii de steaguri: steagurile mari sau domnești — ca simbol al întregii țări — și steagurile mici — ca însemn al unităților de luptători. În Țara Românească Transilvania, în secolele XVI—XVII, steagul mare avea brodată pe pînza lui stema nobiliară a principelui care se afla pe tron. Steagul mare al Țării Românești Muntenia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea era confecționat din damasc alb, avînd reprezentată la mijloc stema țării [51]. S-a păstrat pentru aceeași perioadă un desen executat după drapelul Țării Românești Moldova din vremea domniei lui Ieremia Movilă, din care rezultă că pînza era de culoare roșie, avea o margine galbenă, iar la mijloc se afla stema țării, de culoare albă [52]. În ceea ce privește steagurile mici, ele aveau, în general, caracteristici asemănătoare atît pentru Muntenia, cît și pentru Moldova [53]. Steagurile unităților (formațiunilor) militare aveau dimensiuni și culori diferite.

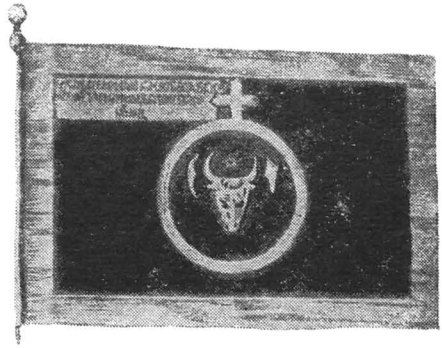

Steagul lui Ieremia Movilă

Cu îndreptățită mîndrie ne amintim de pildele de vitejie și eroism pe care le-au dat strămoșii geto-daci și apoi românii în luptele pentru libertate și

[51] Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*. p. 118.

[52] C.I. Caradja, *Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău din 3 august 1601*, București, 1933, p. 4 și anexa.

[53] Locotenent-colonel Constantin Ucrain, *Steagul ostășesc în trecutul de luptă al poporului român*, București, 1965, p. 13—21.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

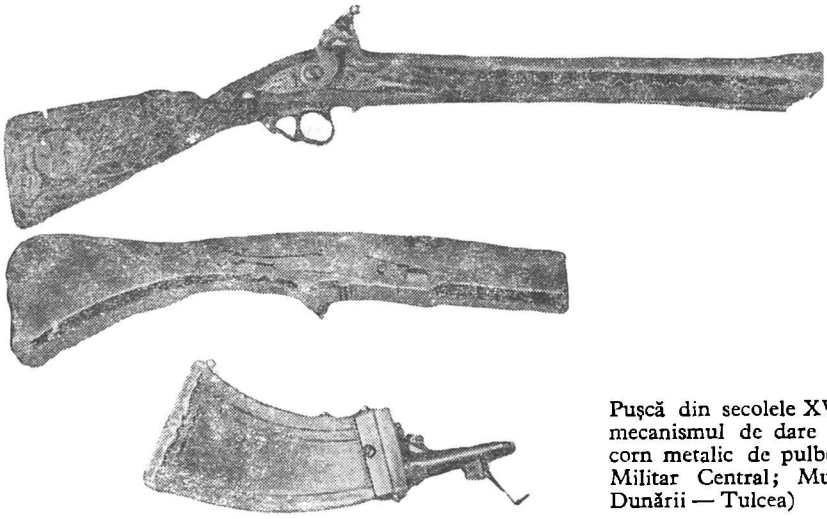

Puşcă din secolele XVII—XVIII, mecanismul de dare a focului şi corn metalic de pulbere (Muzeul Militar Central; Muzeul Deltei Dunării — Tulcea)

independenţă în zbuciumata istorie a patriei noastre. Nu o dată au trebuit ei să înfrunte un inamic mai numeros şi mai bogat dotat cu mijloace de luptă, dar niciodată n-au plecat drapelele în faţa duşmanului, oricît de grele ar fi fost clipele prin care treceau. Prezenţa alături de ei a drapelelor îi însufleţea şi le sporea dîrzenia, făcîndu-i să lupte fără preget pînă la ultima picătură de sînge.

Luptătorii români au dovedit întotdeauna o grijă deosebită ca drapelele lor să nu cadă în mîinile inamicului. Şi pilda cea mai înaltă a dat-o chiar domnul Unirii din 1599—1600. În bătălia, pierdută, de la Mirăslău, steagurile de luptă erau în primejdie să fie capturate de oamenii lui Basta şi atunci „porunci Mihai să-i aducă steagul cel mare, steagul ţării. Acest steag, foarte vechi, era privit de români ca sfînt. Mihai puse de-l scoase de pe lancea pe care era atîrnat şi îl vîrî în sîn, dînd astfel pildă la ofiţerii săi de făcură asemenea spre a scăpa cît mai multe steaguri" [54].

Armamentul. Dezvoltarea armelor de foc, sub raportul numărului şi calităţilor tehnice, a constituit elementul principal care a influenţat întreaga dotare a armatei. Deşi se păstrează vechile categorii de armament destinate luptei la distanţă sau celei corp la corp, unele, perfecţionate desigur, folosite şi de strămoşii geto-daci sau de oştenii lui Mircea cel Mare sau Petru Rareş, se constată totuşi o creştere în importanţă a armelor de foc destinate acţiunii la distanţă.

Arcul cu săgeţi, sabia, sulița, arbaleta au alcătuit, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, armamentul majorităţii oştenilor români, fapt de altfel caracteristic şi altor armate din sud-estul şi chiar din centrul Europei. În etapa următoare s-au perfecţionat şi înmulţit armele de foc portative, ajungîndu-se la un evident salt faţă de secolele precedente, muschetele, sînele, apoi flintele cu ţevi ghintuite şi cu sisteme de ochire, cu bătaia şi precizia mai mari, cu gloanţe de plumb, apoi pistoalele de diferite tipuri făcîndu-şi loc tot mai mult în dotarea oştilor române. Documentele vremii atestă, de pildă, că între anii 1580—1590 în oştirea Moldovei existau a-

[54] A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. IV, p. 166.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

proximativ 3 000 de archebuzieri [55], iar în aprilie 1600 Mihai Viteazul dispunea de 20 000 de pușcași pedeștri și de 8 000 de pușcași călări [56]. De altfel, pușca era considerată armă de pregătire a luptei, iar sabia sau sulița, armele de susținere a acesteia.

Referindu-se la armamentul din dotarea oștilor române, Dimitrie Cantemir evidențiia îndemînarea luptătorilor români în mînuirea diverselor tipuri de arme, cu deosebire măiestria folosirii sabiei, semn al curajului și vitejiei personale [57].

Perfecționarea procesului de instruire a luptătorilor a cuprins, cu precădere, învățarea modului de întrebuințare a armelor de foc, fără să se renunțe cu desăvîrșire la cele tradiționale, de folosire a baionetei, care, din anul 1703, a cunoscut o generalizare europeană. Totodată, atît cadrele, cît și ostașii trebuiau să cunoască tot mai temeinic procedeele de cooperare cu toate categoriile de trupe, efectuîndu-se în acest scop antrenamente specifice. De asemenea, înmulțirea și perfecționarea armelor de foc, creșterea preciziei acestora au influențat dispozitivele de luptă, necesitînd formații militare mai suple, mai puțin adînci și masate pentru ca pierderile în oameni să fie cît mai mici.

TRĂSĂTURILE STRATEGIEI ȘI TACTICII

În procesul de continuitate și de ridicare pe o treaptă superioară a gîndirii și artei militare șefii de state și de oaste români au fost obligați să găsească soluții și să dea dezlegări problemelor complexe referitoare la ducerea războaielor de apărare pe mai multe fronturi simultan sau succesiv. Privite și înțelese în chip istoric, războaiele susținute de poporul român pe mai multe fronturi coboară în vremurile strămoșilor săi geto-daci, situația geopolitică și strategică din diferite perioade istorice păstrînd similitudini, dar consemnînd și deosebiri de substanță. Astfel, poporul geto-dac nu a avut niciodată la fruntariile țării sale în același timp mai multe imperii care să urmărească în chip constant încorporarea vetrei proprii — spațiul carpato-danubiano-pontic. În secolele VIII—VII î.e.n. geto-dacii s-au confruntat în părțile nord-estice ale teritoriului lor cu incursiunile sciților, iar din anul 514 î.e.n. au intrat în istoria scrisă prin lupta eroică desfășurată în sud-estul spațiului lor de viețuire împotriva armatei Imperiului persan. Au urmat apoi, cronologic, începînd din anul 335 î.e.n., confruntările militare cu armatele macedonene, conduse de Alexandru cel Mare și Lysimach, pe frontul de sud, fără însă ca perșii să mai prezinte un pericol sau să amenințe într-un fel Dacia. Pe scena istoriei a apărut apoi Imperiul roman, dar, în acea perioadă, cel macedonean nu mai exista. În epoca respectivă la Dunăre, Marea Neagră și Carpați aveau loc lupte de apărare în fața expansiunii Romei, cu participarea unor seminții megieșe care treceau cînd de partea dacilor, cînd de cea a romanilor.

Spre deosebire de această situație strategică, evul mediu se caracterizează prin existența mai multor imperii sau puteri expansioniste care urmăreau permanent să încorporeze spațiul românesc în fruntariile lor, ceea ce a pus în fața artei militare probleme deosebit de dificile, fiind în joc însăși ființa

[55] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. I, București, 1981, p. 178.
[56] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 870.
[57] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 309—311.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

etnică a poporului român și existența statalității sale. Față de complexitatea situațiilor politico-strategice, arta militară românească a recurs la soluții politico-diplomatice ingenioase prin care țările române evitau să se confrunte cu mai mulți adversari deodată sau să se apere simultan pe mai multe direcții strategice. Conducătorii de state și de oști români au îmbinat cu inteligență și abilitate forța militară cu diplomația [58], realizînd acea eficientă îngemănare de voință și acțiune surprinsă atît de frumos de Nicolae Iorga: atunci „cînd ni s-a îndoit spada am întins brutalității spre salvare brațul inteligenței noastre" [59]. Concomitent, s-a urmărit cu perseverență conjugarea eforturilor, în timp și spațiu, ale țărilor române spre realizarea acelorași obiective, pentru că „deși desbinate cu trupurile, țările noastre erau împreunate cu mințile lor" [60]. Conștiința unității politice, pe care o reprezentase Dacia, a continuat să se manifeste cu putere, materializîndu-se în repetate încercări de reconstituire a ei — în expresie românească —, inițiate, în perioada la care ne referim, cînd dintr-o provincie, cînd dintr-alta [61].

Pentru a face față complicatelor probleme ridicate de lupta pe mai multe fronturi era nevoie de elaborarea unor concepții, principii și forme de acțiune concordante cu ecuația strategică, o mare mobilitate în gîndire, suplețe și fermitate în execuție. În circumstanțele date s-a apelat frecvent atît la ofensiva strategică, cît și la apărarea strategică, precum și la formele de manevră adecvate.

Strategia. Spre deosebire de secolele anterioare, forma principală precumpănitoare sub care s-a manifestat strategia românească în perioada analizată a fost ofensiva, singura în măsură, în condițiile concrete internaționale, să asigure realizarea obiectivelor majore românești — independența și unitatea națională. Acțiunile de luptă, campaniile și bătăliile s-au desfășurat în proporție de peste 95% pe propriul teritoriu, adică în spațiul carpato-danubiano-pontic.

Strălucit afirmată în glorioșii ani cînd la cîrma statelor române au fost un Mircea cel Mare, un Iancu de Hunedoara sau un Ștefan cel Mare, strategia românească din etapa istorică tratată în volumul de față s-a îmbogățit, în vremea marilor voievozi și domni Ion Vodă cel Viteaz, Mihai Viteazul, Radu Șerban, Mihnea al III-lea, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu ș.a., prin acțiuni de mare anvergură în care ofensiva a avut un rol predominant. Un model de *ofensivă strategică* pentru acele timpuri îl constituie campania din anul 1599 condusă de Mihai Viteazul. Din analiza critică a acesteia rezultă că o astfel de acțiune militară, unică în felul ei în evul mediu românesc, a avut la bază un *plan judicios* elaborat de comandamentul român, cu obiective politice și militare precis stabilite, ale cărui etape, fiecare cu caracteristici aparte, au fost atinse cu pricepere și fermitate. Reamintim că, într-o primă etapă, s-a prevăzut ca oștirea munteană, acționînd pe mai multe direcții, să pătrundă pe teritoriul transilvan. Este demn a fi relevat faptul că domnul Unirii din 1599—1600 a ales direcția pe care urma să înainteze gruparea principală de forțe în funcție de considerente de ordin politic sau militar (pătrunderea forțelor pe văile Buzăului

[58] General-maior dr. Ilie Ceaușescu, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români*, p. 101.

[59] Nicolae Iorga, *Cetind istoria românilor*, în „Neamul românesc", anul XXXV, nr. 2136, din 23 iunie 1940.

[60] A.D. Xenopol, *op. cit.*, vol. VII, ediția a III-a, București, 1925, p. 81.

[61] Dr. Ștefan Ștefănescu, *Sinteza statală românească — proces cu profunde determinări istorice*, în „Era socialistă", nr. 24/1984, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

și Teleajenului a surprins complet pe inamic) și geografic (de exemplu, în campania din Moldova gruparea principală în frunte cu Mihai a pătruns prin pasul Oituz).

Se poate, deci, aprecia că în campania din Transilvania, ca de altfel și în cea din Moldova, care a urmat, marele comandant de oști — „pururea eroul național al tuturor românilor, simbolul de unire al fraților despărțiți de vitrega soartă și de vecini cotropitori" [62] — a aplicat cu o remarcabilă măiestrie *manevra strategică pe linii exterioare*. Oștirea sa suplă și manevrieră a pătruns pe direcții convergente mai întîi în Transilvania, acțiune militară care prezenta un șir de importante avantaje: în primul rînd, făcea ca adversarul să fie în nesiguranță asupra direcției și locului unde se găsește dispusă gruparea principală, fiind silit astfel să-și disperseze forțele; în al doilea rînd, asigura stăpînirea de la început a unui spațiu însemnat din teatrul de operații; în sfîrșit, ușura aprovizionarea trupelor, care, atunci, se făcea prin exploatare locală.

Această formă de acțiune prezenta însă dezavantajul că putea permite inamicului să aplice manevra pe linii interioare cu posibilitatea de a lovi pe rînd cele două grupări, posibilitate care nu a putut fi transformată de inamic în realitate, deoarece Mihai Viteazul a luat toate măsurile necesare. În primul rînd, în campania din anul 1599 marșul s-a executat în ritm înalt (25—35 km pe zi) și în cel mai desăvîrșit secret pentru a se realiza surprinderea. În al doilea rînd, deplasarea celor două grupări, deși se executa pe itinerare situate la o mare depărtare unul de celălalt, a fost astfel sincronizată în timp și spațiu — vorbind în limbaj modern, după un veritabil grafic de marș — astfel încît forțele să se unească înainte de angajarea bătăliei decisive. În adevăr, la 26 octombrie 1599 cele două grupări s-au întrunit în zona Tălmaciu, apariția lor constituind o surprindere totală pentru inamic, acesta fiind silit să-și concentreze forțele în grabă, sub presiunea evenimentelor, lîngă Sibiu. După ce a înfrînt oastea lui Andrei Báthory la Șelimbăr, perseverînd în atingerea scopului propus, Mihai Viteazul și-a împărțit oastea în mai multe grupări, desfășurînd o energică urmărire pe direcții multiple, sub formă de evantai. Aplicarea cu pricepere a principiului coordonării în timp și spațiu a grupărilor de forțe, al concomitenței pătrunderii acestora pe noul teatru de acțiuni militare, al menținerii inițiativei strategice pe toată durata campaniei, precum și al proporționării juste a scopului cu mijloacele a facilitat obținerea unor mari succese militare în timpul epopeii unificatoare din anii 1599—1600.

Manevra strategică concepută și aplicată de Mihai Viteazul în acești ani ai glorioasei sale domnii nu s-a executat dintr-o poziție centrală, ci excentrică față de zona unde trebuiau să ajungă grupările de forțe ale oastei. Astfel, în prima etapă a războiului de eliberare acestea au pornit din Muntenia, pătrunzînd pe două direcții în Transilvania, iar în a doua etapă au executat înaintarea spre Moldova tot dintr-o poziție excentrică, adică din Transilvania. O caracteristică principală a planului de campanie constă în faptul că, pentru îndeplinirea misiunii, forțele trebuiau să traverseze în condiții deosebit de complexe lanțul carpatic — în prima etapă de la sud-est și sud către nord-vest și nord, iar în a doua de la vest către est, acțiune executată cu o deosebită vigoare și rapiditate.

În domeniul *apărării strategice*, a doua jumătate a secolului al XVI-lea și primele decenii ale celui următor evidențiază aplicarea mai frecventă a ma-

[62] Grigore Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealu l. 1346—1603*, Eucureşti, 1931, p. 110.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nevrei pe linii interioare. Cînd inamicul avea o covîrşitoare superioritate numerică, oştile române au adoptat apărarea, ca şi în secolele anterioare, în scopul de a-l uza, a-i produce pierderi şi a crea condiţiile trecerii la contraofensivă pentru alungarea forţelor sale armate de pe pămîntul românesc. Procedeele întrebuinţate în acest scop de către Ion Vodă sau Mihai Viteazul, de pildă, erau aproximativ aceleaşi ca şi în secolele XIV—XV: rezistenţă la obstacol; distrugeri în lungul direcţiilor de înaintare a forţelor de invazie; hărţuirea acestora şi chiar angajarea unor bătălii în locuri alese cu chibzuinţă de domnul ţării. Cînd condiţiile erau create, se trecea la *contraofensivă*, care era dusă fără răgaz pînă la nimicirea inamicului şi eliberarea teritoriului cotropit. Un model de contraofensivă, caracterizată printr-o temeinică pregătire şi o conducere hotărîtă, exercitată de Mihai Viteazul, a fost aceea din toamna anului 1595. Cunoscînd faptul că inamicul îşi avea forţele dispersate pe teritoriul vremelnic ocupat, că garnizoana otomană de la Tîrgovişte încă nu-şi încheiase activitatea de fortificare a poziţiilor defensive, comandantul efectiv al oştilor întrunite din cele trei ţări româneşti, Mihai Viteazul, a hotărît să acţioneze cu cea mai mare vigoare. Oştenii munteni, transilvăneni şi moldoveni, uniţi sub steaguri de luptă sub comanda unui vestit general român, biruitorul de la Călugăreni, au spulberat rezistenţa opusă de trupele otomane în fosta reşedinţă domnească de la Tîrgovişte, după care au executat o *urmărire* rapidă spre Bucureşti şi mai departe spre Giurgiu, încheind victorioşi etapa finală din greul şi îndelungatul război de apărare purtat de români în anul 1595 împotriva Imperiului otoman.

În primele decenii ale secolului al XVII-lea, numărul redus de fortificaţii permanente a făcut ca apărarea să fie folosită mai rar. Adoptarea totuşi a acestei forme de acţiune strategică de către Radu Şerban în anul 1602 la Ogretin a fost justificată prin faptul că oastea munteană era mult inferioară celei inamice, iar situaţia în ţară a domnului nu era pe deplin consolidată, existînd şi pericolul otoman iminent la Dunăre.

O influenţă evidentă asupra strategiei româneşti din epoca tratată a exercitat Mihai Viteazul, ale cărui concepţii, planuri de campanie şi desfăşurări militare erau în esenţă o reeditare, desigur în alte condiţii istorice, a măreţei opere înfăptuite de Burebista, fondatorul primului stat dac centralizat şi independent. „Singurul voievod ce ajunsese a uni părţile Daciei vechi" [63], Mihai Viteazul a conceput şi programat întreaga sa politică militară pentru înfăptuirea obiectivului politico-strategic al Unirii.

Scenariile strategice elaborate şi puse în practică de Mihai Viteazul şi statul său major s-au conturat în trei etape bine distincte, dar cu o strînsă legătură între ele. În prima rolul preponderent l-au jucat preliminariile războiului de apărare exprimate în acţiuni ofensive de amploare pentru lichidarea bazelor de operaţii nord-dunărene ale armatei otomane şi apoi dezorganizarea dispozitivului acesteia de pe teritoriul sud-dunărean. Desfăşurate pe timp de iarnă, deci într-un anotimp în care otomanii evitau de obicei angajarea unor operaţii, aceste preliminarii însumează o salbă de bătălii care poartă denumirea localităţilor unde au avut loc: Putineiu, Stăneşti, Şerpăteşti ş.a. Concomitent, era executată acţiunea de lichidare a garnizoanelor otomane de pe malul drept al fluviului. Referindu-se la aceste lupte, Nicolae Iorga evidenţia „socoteala

[63] Mihail Kogălniceanu, *Cuvînt introductiv la cursul de istorie naţională*, în Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese*, Bucureşti, 1967, p. 212.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

cuminte" a domnului, al cărei rezultat a fost „lovitura, în același moment, în ciuda vremii de iarnă, asupra tuturor cuiburilor de turci de pe malul drept la toate vadurile, unul după altul: în Dobrogea la Măcin, în fața Brăilei, încă neatacată, la puternica Hîrșova, trecînd pe la Tîrgul de Floci din față, locul de desfacere la bîlci a lînii nedărăcite adusă de mocanii din Ardeal, apoi, mai jos, la Dîrstor, Silistra turcilor, cu un sangeac rudă a beglerbegului Rumeliei, apoi la Șiștov și la Rahova și în sfîrșit, pînă la Vidin, Diiul românilor. Unele cete străbătură pietrosul cuprins dobrogean de la Cernavodă pînă la Babadag, răsfirîndu-și călăreții pînă sus la Obluciția-Isaccea și lăsîndu-i în jos pînă la Razgrad, mai adînc în Balcani. În aceste raite aduseră pradă, dar mai ales încredere că se poate căpăta biruința asupra «păgînilor», ca pe vremea lui Dan Vodă și a lui Țepeș" [64]. La amplele acțiuni ofensive au luat parte și unități trimise ca ajutor din Transilvania, afirmîndu-se încă o dată în istorie unitatea de luptă românească pentru libertate pe deasupra unor hotare artificiale. La rîndul lor, trupele moldovene au trecut la acțiune pentru a lichida locul de strajă și de pîndă al otomanilor de la Ismail, Dunărea înghețată facilitîndu-le accesul în Dobrogea [65].

La riposta otomană din august 1595, Mihai Viteazul a replicat printr-un ansamblu de acțiuni duse pe o adîncime de pînă la 40 km, hărțuind necontenit forțele lui Sinan pașa și atrăgîndu-le în zona Călugăreni, unde a angajat în condiții favorabile de teren bătălia generală, după care a executat o abilă retragere strategică, pentru ca la puțin timp să treacă la o contraofensivă generalizată, care a cuprins în aria ei și teritorii din sudul Dunării. Pentru a-și spori posibilitățile de manevră și a realiza pătrunderea peste fluviu trupele au întrebuințat pe scară largă mijloace de plutire [66], izvoare contemporane consemnînd faptul că aproximativ 2 000 de luptători au trecut Dunărea în peste 200 de ambarcațiuni anume pregătite la indicația domnului român. Potrivit unui raport spaniol, datat din 5 august 1599, nave de luptă ale statului muntean ar fi desfășurat atunci acțiuni chiar pe Marea Neagră împotriva galerelor otomane.

În glorioasa sa domnie Mihai Viteazul a înfăptuit o operă măreață, ridicînd totodată arta militară românească pe noi culmi. Subordonarea strategiei politicii, concepțiile novatoare privind organizarea și ducerea războaielor de apărare și de eliberare națională, conducerea pricepută și fermă a oștirii în cele mai variate și mai dificile condiții, pe spații întinse și, uneori, pe multiple direcții, proporționarea justă a scopurilor cu mijloacele, alegerea formelor adecvate de acțiune, cîștigarea adeziunii și sprijinului întregului popor atunci cînd independența țării era în primejdie, toate acestea vădesc nivelul înalt de dezvoltare și cotele valorice la care ajunseseră gîndirea și arta militară românească în etapa istorică respectivă. De asemenea, se cuvine relevată capacitatea marelui domn român de a înfrunta pe plan militar și a învinge armate adverse, cu deosebiri esențiale în privința organizării, dotării, metodelor și procedeelor de luptă, de a-și adapta strategia și tactica în funcție și de aceste elemente. A zdrobit în repetate rînduri grupări de forțe otomane și tătare, care acționau după concepții și metode orientale, pentru ca, spre sfîrșitul domniei, în anii 1599—1601, să angajeze bătălii și adesea să obțină victorii împotriva unor

[64] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, București, 1935, p. 150.
[65] *Ibidem*.
[66] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. 2, București, 1976, p. 337.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

armate bine organizate și dotate, care luptau pe baza concepțiilor doctrinare occidentale, acest din urmă caz constituind — după opinia lui Nicolae Iorga — un moment deosebit al afirmării artei militare românești pentru motivul că „marile lupte cu oști după sistemul apusean deschid o nouă eră militară" [67]. În perioada care a urmat și alți domni sau principi ai țărilor române s-au confruntat cu armate sau cu corpuri de oaste de tip apusean.

Lupta împotriva Imperiului habsburgic, de pildă, a impus strategiei organizarea și conducerea unor campanii de amploare și pe adîncimi apreciabile, ca acelea la care a participat oastea Țării Românești Transilvania între anii 1619 și 1626. Înaintînd pe direcții multiple spre inima Europei centrale, trupele principatului românesc intracarpatic au străbătut Cîmpia Pannonică, au pătruns prin lupte în regiuni ale Austriei și Boemiei, în anul 1620 luînd parte chiar la un asediu asupra Vienei. În urma succeselor militare obținute, principele transilvan i-a obligat pe Habsburgi să încheie, la 6 ianuarie 1622, pacea de la Mikulov, prin care Transilvania recupera cele șapte comitate apusene cunoscute și sub numele de Partium, iar împăratul de la Viena recunoștea independența principatului. În acțiunile sale militare îndreptate împotriva imperialilor, principele Transilvaniei a fost sprijinit de trupe ale domnului muntean, așa cum a fost, de pildă, cazul în timpul unei bătălii care a avut loc în anul 1623 în apropierea Tyrnaviei, la care au luat parte „o mie de bravi curteni călări" [68]. În anul 1689 strategia lui Constantin Brâncoveanu a urmărit cu prioritate „pre nemți fără primejdie din țară să-i scoată, și pre turci și pre tătari să-i oprească", după cum ne informează logofătul Radu Greceanu. La rîndul său, Ioan Alexandru Mavrocordat mărturisea că în timpul războiului din 1717—1718 a „ținut după puteri țara aceasta (Țara Românească Muntenia — *n.n.*) cruțată și singură de toți aceia care căutau s-o sfîșie cu cruzime".

Probleme deosebit de complexe și dificile au avut de rezolvat instanțele strategice românești începînd din anul 1685, cînd trupele austriece au început să pătrundă în principatul românesc transilvan. Evident, „ocupația austriacă (în anul 1688 în timpul lui Mihai Apafi) a prilejuit dezamăgiri în Transilvania, și aceasta foarte curînd; dominația se făcea simțită mai direct decît cea turcească, și anume pe plan militar, economic și spiritual în același timp" [69]. Din acel moment eliberarea părții de nord-vest a țării devenise unul dintre obiectivele fundamentale imprescriptibile ale strategiei politice și militare românești, desfășurîndu-se în acest scop o necurmată și crîncenă bătălie la care a luat parte, sub o formă sau alta, întregul popor român.

Strategia românească a fost pusă la probe de o extrem de mare dificultate în acea perioadă în care laturile triunghiului agresiv al celor trei imperii — otoman, habsburgic, țarist — au înaintat treptat, transformînd spațiul românesc într-un pustiitor teatru de acțiuni militare. Numai în perioada 1711—1829 între Rusia aliată cu Austria, între Rusia sau Austria și Imperiul otoman au avut loc șapte războaie, a căror durată a însumat aproape 27 de ani, în cursul lor țările române sau părți din ele fiind supuse unor dure regimuri de ocupație străină, cu consecințe deosebit de negative pentru acestea. În aceeași ordine de idei se cere subliniat faptul că obiectivele, trăsăturile și exprimările politicii militare și strategiei vor fi determinate pe o lungă perioadă istorică, între altele,

[67] N. Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. II, p. 209.
[68] *Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae*, vol. VIII, Budapesta, 1882, p. 165.
[69] Lucian Blaga, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de faptul că în timpul marilor confruntări militare care au avut loc la sfîrșitul secolului al XVII-lea, și în cel de al XVIII-lea, Austria și Rusia vor amenința tot mai puternic hotarele românești, extinzîndu-și dominația sau anexînd părți mai mari sau mai mici din pămîntul străbun. Astfel, după 158 de ani de suzeranitate otomană, Transilvania va intra în 1699 sub dominația habsburgică. La scurt timp, în 1718, Austria va încorpora două provincii românești — Banatul, de-a lungul a 200 de ani, și Oltenia, timp de 21 de ani. După războiul ruso-turc din 1768—1774, Imperiul habsburgic va anexa, în 1775, partea de nord a Țării Românești Moldova, cunoscută de atunci sub numele de Bucovina, teritoriu care cuprindea vechea capitală a principatului est-carpatic, Suceava, precum și Cernăuți, Putna, Rădăuți, Cîmpulung [70].

Acest tablou sumbru a fost de natură să oblige instanțele strategice românești să găsească soluții optime în fiecare caz în parte pentru apărarea ființei etnice a poporului român și a statalității sale.

Concordantă cu scopurile urmărite, evoluînd sincronic cu situația geopolitică a țărilor române, strategia militară din perioada la care ne referim și-a polarizat eforturile în direcția atingerii obiectivului sacru exprimat într-o formulare de o extremă conciziune de Miron Costin: „Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moșilor și strămoșilor noștri", solicitînd la maximum factorii calitativi, ingeniozitate în conceperea și conducerea energică și suplă a acțiunilor, folosirea unei game largi de forme de manevră, adaptabilitate, flexibilitate și realism, speculare promptă a erorilor și slăbiciunilor inamicului, alegerea și întrebuințarea cu măiestrie a terenului, recurgerea la surprindere în cîmpul strategic și tactic, exploatarea imediată și cu hotărîre a succesului etc., care sînt tot atîtea trăsături semnificative ale artei militare din acele vremuri.

Tactica. Înmulțirea și perfecționarea continuă a armamentului de foc au produs schimbări importante în domeniul tacticii. Ca și în secolele anterioare, acest domeniu distinct al artei militare, subordonat scopurilor urmărite de strategie, s-a caracterizat prin dinamismul și varietatea acțiunilor. *Atacul* a rămas, în continuare, forma de luptă principală de la care se așteptau rezultate decisive, el fiind executat cu o deosebită vigoare și neînfricare de oștenii români, care foloseau cu pricepere armamentul din înzestrare. La Jilițe sau Călugăreni, la Ogretin ori în cele două bătălii de lîngă Brașov luptătorii lui Ion Vodă, Mihai Viteazul sau Radu Șerban s-au arătat superiori adversarilor atît prin ingeniozitatea, prin suplețea, mobilitatea și aptitudinile de a manevra, cît și prin moralul lor ridicat, generat de caracterul drept al războaielor de apărare purtate de țările române.

În acțiunile militare desfășurate la începutul secolului al XVII-lea, sub influența tacticii apusene, s-a putut constata o anumită metodică în pregătirea atacului, mai ales cînd bătălia se desfășura în cîmp deschis. După o „pregătire de artilerie" și după executarea unui „foc de salvă" cu archebuzele și cu arcurile, urma atacul infanteriei, uneori ușurat — prin dispersarea focului și forțelor adversarului — de manevre executate în flanc (flancuri) de detașamente

[70] Ion Ilincioiu, *Lupta românilor pentru apărarea ființei statale, pentru unitate și libertate în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Anale de istorie", nr. 6/1984, p. 48—49.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Luptă la sfîrşitul secolului al XVII-lea între infanterie cu puşti şi lăncii şi cavalerie (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

de călăreţi. Ca o noutate în tactica desfăşurării atacului împotriva unei poziţii (tabere) întărite semnalăm înaintarea tîrîş a luptătorilor sub focul tunurilor şi archebuzelor inamicului, cum au procedat formaţiunile din eşalonul întîi al oastei muntene în bătălia de lîngă Braşov din anul 1603.

Apărarea se adopta cînd raportul de forţe era net în favoarea inamicului şi se caracteriza prin dinamism, concretizat de obicei prin executarea unor contraatacuri care vizau de cele mai multe ori flancul forţelor duşmane, bătăliile de la Călugăreni şi Şelimbăr oferind cele mai grăitoare exemple din acest punct de vedere. Totodată, comandanţii români de diferite trepte şi oştenii înşişi puneau un mare accent pe folosirea avantajelor oferite de teren, pe amenajarea acestuia pentru luptă, ca şi pe folosirea cît mai eficace a armamentului şi în primul rînd a aceluia cu acţiune la distanţă. Reamintim că în zona Călugăreni trupele oastei muntene aveau în faţă un obstacol natural destul de important — rîul Neajlov, cu albia lui mlăştinoasă — şi îşi sprijineau poziţia, la unul din flancuri, pe pădure; că la Ogretin poziţia de apărare aleasă de Radu Şerban era tare la flancuri datorită dealurilor şi pădurilor pe care se rezema. Atunci cînd timpul permitea, avantajele naturale oferite de teren erau completate cu o serie de lucrări de campanie menite să mărească puterea apărării, cum au procedat oştenii munteni în bătălia amintită, ei săpînd în faţa poziţiei un şanţ lung de circa 600 m, folosind carele oastei ca obstacol în faţa şarjelor de cavalerie sau construind amplasamente întărite pentru o parte din tunuri, piesele de artilerie fiind astfel ascunse vederii inamicului. Cele

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

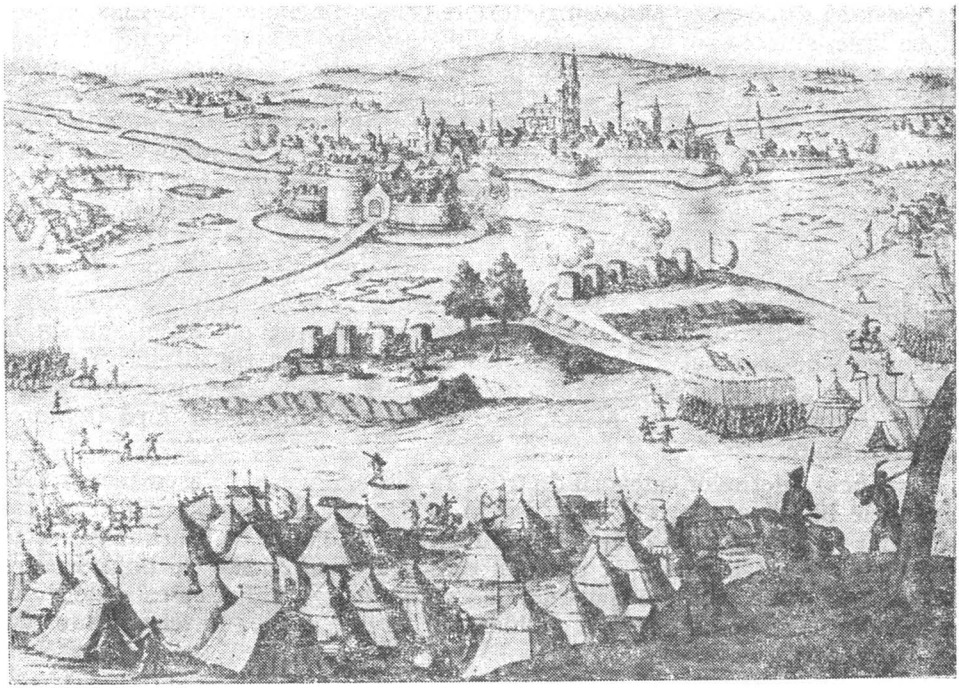

Dispozitivul trupelor pentru interceptarea comunicațiilor în jurul unei cetăți inamice (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

patru tunuri astfel așezate la Ogretin au produs pierderi însemnate tătarilor, le-au împrăștiat forțele și au făcut goluri în dispozitivul de luptă al acestora. Referindu-se la modul cum a știut Mihai Viteazul să aleagă locul pentru angajarea bătăliei de la Călugăreni și să folosească la maximum avantajele oferite de teren, istoricul ungur Istvanfi arăta: „Aceste locuri, din cauza rîpelor prăpăstioase și a unui rîu mlăștinos și băltos pe o întindere largă, din cauza sălciilor sădite în solul umed și din cauza multor stufărișuri, sînt foarte greu, ba chiar aproape de nestrăbătut, și nu se străbat decît de o singură cale așternută cu poduri de lemn și acelea nu neîntrerupte" [71].

O variantă interesantă a luptei de apărare, folosită de oștile române, se referă la defensiva pe aliniamente succesive, combinată uneori cu o repliere cu flancurile refuzate pentru interzicerea încercuirii de către inamic a forțelor proprii, cum a procedat Mihai Viteazul în cea de-a doua fază a bătăliei de la Călugăreni. O dată întrunite cu rezerva, trupele române treceau la contraatac și restabileau situația.

În ceea ce privește *dispozitivele de luptă* adoptate de comandanții de oști români, acestea s-au caracterizat prin varietate și suplețe, trupele putînd trece ușor de la marș la apărare sau la atac și invers. De obicei se constituia un prim eșalon puternic de forțe, capabil să facă față primului șoc al inamicului în apă-

[71] Apud Al. Anastasiu, *Bătălia de la Călugăreni — 1595*, ediția a II-a, București, 1928, p. 61.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

rare sau să disocieze și să înfrîngă forțele principale ale acestuia în atac. O a doua linie, atunci cînd se crea, avea rolul de a veni în sprijinul celei dintîi în apărare și, respectiv, de a întări forța primului asalt în ofensivă. Elementul de stabilitate al primelor linii îl constituia infanteria, sprijinită efectiv de tunuri, care se amplasau în față, în intervalele și la flancurile dispozitivului. Cînd inamicul era deosebit de puternic și rupea apărarea primei (primelor) linii, intervenea decisiv, prin surprindere, rezerva, care, adesea comandată de voievod în persoană, ca la Șelimbăr, de pildă, restabilea situația sau decidea chiar deznodămîntul bătăliei.

Pentru constituirea *rezervei* au fost folosite soluții diferite. În unele situații aceasta era creată înainte de bătălie, ca la Călugăreni, Șelimbăr sau Ogretin, avînd misiunea de a interveni la ordinul comandantului suprem în momentul hotărîtor al încleștării. Alteori rezerva a fost constituită în timpul luptei, cum a procedat Radu Șerban în prima bătălie de lîngă Brașov cu trupele călări comandate de frații Mîrza, care deveniseră disponibile după izgonirea forțelor tătare.

Locul diferitelor categorii de trupe în dispozitiv era, de asemenea, variat. În unele bătălii cavaleria a fost dispusă la flancuri (la Cahul, Călugăreni sau în prima bătălie de lîngă Brașov) pentru a putea fi folosite cu ușurință în executarea manevrei; în altele, de pildă în cea de-a doua bătălie de lîngă Brașov, majoritatea trupelor călare s-au aflat la centrul dispozitivului, cu rolul de a crea o breșă în dispozitivul advers și a obliga cel puțin o parte a forțelor inamicului să înceapă retragerea.

În afară de considerentele de ordin tactic, dispunerea diferitelor subunități și unități în linia de bătaie era dictată adesea și de nevoia de a încadra trupele nesigure — pe mercenarii străini — cu formațiuni militare formate din oșteni ai pămîntului, credincioși voievodului lor și hotărîți să facă orice sacrificii pentru obținerea victoriei asupra dușmanului.

Deși și în oștile române armele de foc ajunseseră să fie folosite pe o scară destul de largă, mai ales începînd din secolul al XVII-lea, ceea ce ar fi trebuit să ducă în mod normal la adoptarea unor dispozitive mai subțiri în ofensivă și în apărare pentru a se reduce efectul loviturilor de artilerie și al gloanțelor, totuși situația a rămas aproximativ ca în secolele anterioare, nerenunțîndu-se încă la dispozitive în general masate, dense. Aceasta se poate explica mai întîi prin faptul că, la fel ca și în alte armate, cavaleria continua să-și păstreze importanța pe cîmpul de luptă, constituind un element de dispozitiv cu o mare putere de izbire. Or, pentru a se putea apăra împotriva ei, infanteria trebuia să adopte formații masate, cu o mare coeziune între rînduri, să creeze o adevărată pădure de lănci și sulițe în fața căreia să eșueze vijelioasele șarje ale cavaleriei inamicului [72]. Dar chiar și în acțiunile de luptă împotriva infanteriei, pentru a se asigura forța loviturii, o anumită coeziune a unităților, precum și pentru ușurința menținerii cooperării, dispozitivele de luptă adoptate, deși uneori aveau intervale ceva mai mari, păstrau aproximativ același caracter de densitate. S-ar mai putea adăuga și argumentul că bătăliile desfășurîndu-se adesea în cîmp deschis, manevra putea fi efectuată de către inamic din orice direcție; ca urmare, pentru a se putea face față în cît mai bune condiții unor astfel de eventualități, trupele adoptau formații masive.

[72] A. Cavalca, *Il vero essamine militare*, Venezia, 1616, p. 14—15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

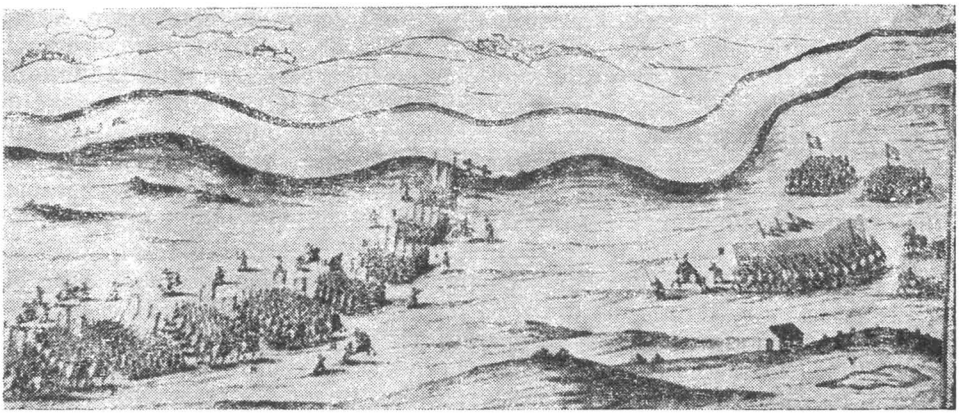

Dispozitive de marş — după o gravură de la sfîrşitul secolului al XVI-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

Atunci cînd oastea era concentrată într-o zonă dinainte stabilită şi urma să execute o deplasare în vederea confruntării cu inamicul, se constituia un *dispozitiv de marş*, alcătuit din grosul forţelor şi din elemente de siguranţă — în faţă, pe flancuri şi, uneori, şi în spate. Oştile române au executat marşuri pe zeci şi chiar pe sute de kilometri fără a fi vreodată surprinse de inamic. În timpul marşului oştenii români „mergeau foarte strîns, cu o rînduială şi tăcere minunată" [73]. Urmărind deplasarea rapidă, evitarea unor atacuri ale forţelor adverse şi ajungerea la timpul stabilit în zona sau în locul stabilit în vederea angajării luptelor sau bătăliilor, domnii şi principii ţărilor române din epocă şi comandanţii ierarhici din subordine organizau temeinic această acţiune. În faţă siguranţa era făcută prin avangardă, lateral prin gărzi de flanc, iar în spate prin ariergardă. În plus, pentru a preveni eventualele ambuscade, se trimiteau înainte şi pe flancuri cercetaşi [74]. În cadrul coloanelor, unităţile şi subunităţile se deplasau în ordine şi disciplină, fiind gata să intervină oportun în orice situaţie s-ar fi putut crea [75].

Datorită creşterii considerabile a spaţiilor pe care s-au desfăşurat acţiunile de luptă, a proporţiilor celor ofensive în raport cu cele de apărare, precum şi a distanţelor la care s-au angajat unele bătălii, etapele şi viteza de marş au fost simţitor mai lungi şi mai mari ca în perioada anterioară. Astfel, o grupare din oastea lui Ion Vodă a parcurs distanţa de cca 250 km de la Tighina pînă la sud de lacul Cahul în patru zile, deci în medie 62 km pe zi; armata lui Mihai Viteazul a parcurs, în luna octombrie 1599, peste 240 kilometri în şapte zile, deci în medie 34 kilometri pe zi, dar trebuie ţinut seama de faptul că între 10 şi 13 octombrie s-a găsit mai mult în staţionare; trupele lui Vasile Lupu, în timpul deplasării spre Finta, au străbătut aproape 340 km în opt zile, adică 42 km pe zi, fără a lua în considerare haltele mari pe care le-a făcut.

În aprecierea ritmului de marş trebuie avute în vedere şi greutăţile determinate de starea drumurilor, care impuneau ca adesea tunurile să fie împinse,

[73] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, p. 393.
[74] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 82.
[75] *Ibidem*, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ca de altfel și trăsurile grele. Cursurile de apă se treceau, de regulă, prin vaduri. Uneori se întindeau poduri, folosindu-se cu ingeniozitate mijloace improvizate, cum ar fi coșurile de nuiele umplute cu pietre care erau aruncate într-un anumit sistem în apă. Peste ele se plasau grinzile de lemn care erau legate de coșurile de nuiele și fixate cu un gen de piloni înfipți oblic la distanțe relativ mici. Partea „carosabilă" era realizată prin folosirea grinzilor sau loasbelor (un gen de dulapi) așezate una lîngă alta, peste care se întindeau plase împletite sau lese, acoperite cu paie și pleavă.

Staționarea, impusă de un șir de factori, este una dintre cele mai importante probleme de comandament, începînd de la alegerea locului pînă la posibilitățile de ieșire în timp scurt din zona respectivă sau de apărare în cazul unui atac prin surprindere executat de inamic. Ca și în epocile anterioare, dispunerea trupelor se făcea după anumite criterii atît în cazul în care staționarea se făcea în localitate, cît și în cîmp deschis, adesea în teren greu accesibil inamicului. Ca regulă, unitățile dotate cu arme de foc portative erau dispuse spre margini pentru a putea interveni oportun. În scopul protejării și prevenirii trupelor se instalau avanposturi și elemente de siguranță care aprindeau în unele cazuri focuri cît mai multe pentru a înșela dușmanul. Alteori nu se făceau focuri deloc. Cînd staționarea era de durată mai lungă se luau măsuri pentru protecția trupelor pe laturile taberei prin legarea carelor sau căruțelor între ele, uneori plasîndu-se, intercalat, și tunuri, pentru a putea deschide în timp scurt focul împotriva atacatorului. Pe timpul staționării în cîmp deschis, comandantul suprem și comandanții de ranguri mai mari, cu deosebire boierii, foloseau corturi, unele foarte confortabile, în vreme ce trupele își construiau un gen de colibe, frunzare sau se adăposteau sub copaci. Pentru a se preveni ca prin tabără să circule agenți inamici se stabilea în fiecare zi parola, care era comunicată întregului personal de un gornist călare, fiind folosită de toți cei ce intrau sau ieșeau din cantonament [76].

Formele de manevră în cîmpul tactic. Domeniu important al artei militare, manevra a materializat în formele sale toate schimbările determinate de evoluția structurilor organizatorice și a dotărilor oștilor române, consemnînd totodată capacitatea de inovație a marilor comandanți ai acestora.

Lovitura frontală a fost folosită adesea atît pentru dezorganizarea și fracționarea dispozitivului inamicului, cît și în scopul de a-i produce acestuia pierderi importante în forță vie și tehnică de luptă. Au fost însă și cazuri în care trupele care acționau de front aveau mai mult rolul de a fixa trupele adversarului, ușurînd în acest fel executarea manevrei de învăluire sau de întoarcere. Ori de cîte ori a fost posibil s-a aplicat dubla învăluire, formă de manevră care, executată cu forțe suficiente, la momentul potrivit, ferm și cu măiestrie condusă, ducea de obicei la rezultate decisive, cum s-a întîmplat în bătălia de la Jilițte din primăvara anului 1574 sau în celebra bătălie de la Călugăreni din vara anului 1595.

Tot ca o formă de manevră poate fi considerată dispunerea trupelor de către unii comandanți de oști români astfel încît acestea să aibă soarele în spate pentru ca luptătorii să nu fie stînjeniți în executarea tirului, iar inamicul

[76] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

să fie împiedicat să ochească cu precizie [77]. Se pare că de aceste criterii a ţinut seama îndeosebi domnul muntean Radu Şerban, care în ambele bătălii de lîngă Braşov (1603 şi 1611), desfăşurate în luni fierbinţi de vară, a declanşat acţiunea în primele ore ale după-amiezii cînd trupele sale aveau soarele în spate. Şi tot ca o formă a manevrei se considera dispunerea trupelor în vederea bătăliei în aşa fel încît vîntul să sufle spre inamic pentru ca fumul rezultat din tragerile artileriei şi chiar din tirul archebuzierilor, ca şi praful stîrnit de mişcarea luptătorilor să se îndrepte spre dispozitivul advers. În astfel de condiţii, oştenii inamici, orbiţi în parte şi chiar sufocaţi de fumul şi praful aduse de vînt, cum s-a întîmplat în cea de-a doua bătălie de lîngă Braşov, nu mai puteau rezista cu aceeaşi tenacitate în faţa atacurilor.

Realizarea surprinderii strategice şi tactice completează trăsăturile artei militare româneşti chemată să găsească soluţii şi modalităţi pentru a învinge trupe ale agresorului, de regulă, mult mai numeroase, ştiut fiind că „un inamic surprins este pe jumătate învins". Conceptual şi metodologic, atingerea acestui deziderat se înscria în planul de ansamblu al campaniei, comandantul destinînd forţe şi mijloace în acest scop. Surprinderea a fost de altfel prezentă sub forme şi procedee diferite în fiecare campanie şi în fiecare bătălie, începînd cu atacurile date atît ziua, cît şi noaptea împotriva grupărilor inamicului pătrunse pe teritoriul naţional, precum şi în cadrul bătăliilor date.

Lupta în condiţii speciale. Ca şi în epocile anterioare, oştile române au desfăşurat unele acţiuni de luptă în condiţii speciale. De proporţii mai mari şi cu rezultate importante au fost *luptele pe timp de noapte*, ca acelea de la Jilişte sau Şerpăteşti, care amintesc de glorioasele înfruntări militare desfăşurate în secolul al XV-lea lîngă Tîrgovişte sau la Baia sub conducerea marilor voievozi români Vlad Ţepeş şi, respectiv, Ştefan cel Mare. Folosind întunericul nopţii, luptătorii lui Ion Vodă cel Viteaz sau cei ai lui Mihai Viteazul, în urma unei atente şi complexe analize a situaţiei efectuată de comandamentele militare ale respectivelor oştiri, au atacat prin surprindere trupele inamicului dispuse în tabăra din apropierea pîrîului Rîmna sau cantonate în satul Şerpăteşti, le-au provocat pierderi grele şi au silit resturile scăpate din bătălie să se retragă în panică. Asemenea acţiuni prezentau avantajul că realizau totala surprindere a adversarului, îi luau acestuia posibilitatea de a acţiona cît de cît coerent, creau panică în rîndurile trupelor vrăjmaşe. În orice caz bătălia de la Şerpăteşti rămîne un exemplu de concepţie şi execuţie a unei acţiuni pe timp de noapte într-o localitate, ea constituind totodată punctul de cotitură al acţiunilor luptelor antiotomane din iarna anilor 1594—1595, deoarece prin zdrobirea grupării otomano-tătare în noaptea de 23 spre 24 ianuarie 1595 s-a asigurat înfrîngerea decisivă a forţelor inamice pătrunse în Muntenia şi s-a putut trece neîntîrziat la exploatarea succesului. Folosirea cu măiestrie a condiţiilor de timp (noapte, ger) şi teren (existenţa acoperirilor şi situarea aşezării pe o vale înconjurată de dealuri line) reliefează capacitatea remarcabilă a lui Mihai Viteazul şi a căpitanilor săi de a organiza şi conduce cu succes orice tip de luptă.

În ceea ce priveşte momentul declanşării acţiunilor pe timp de noapte acesta a fost diferit, în funcţie de situaţie. Astfel, dacă la Şerpăteşti atacul concentric asupra forţelor de invazie cantonate în sat a început la căderea

[77] I. Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Cluj, 1928, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

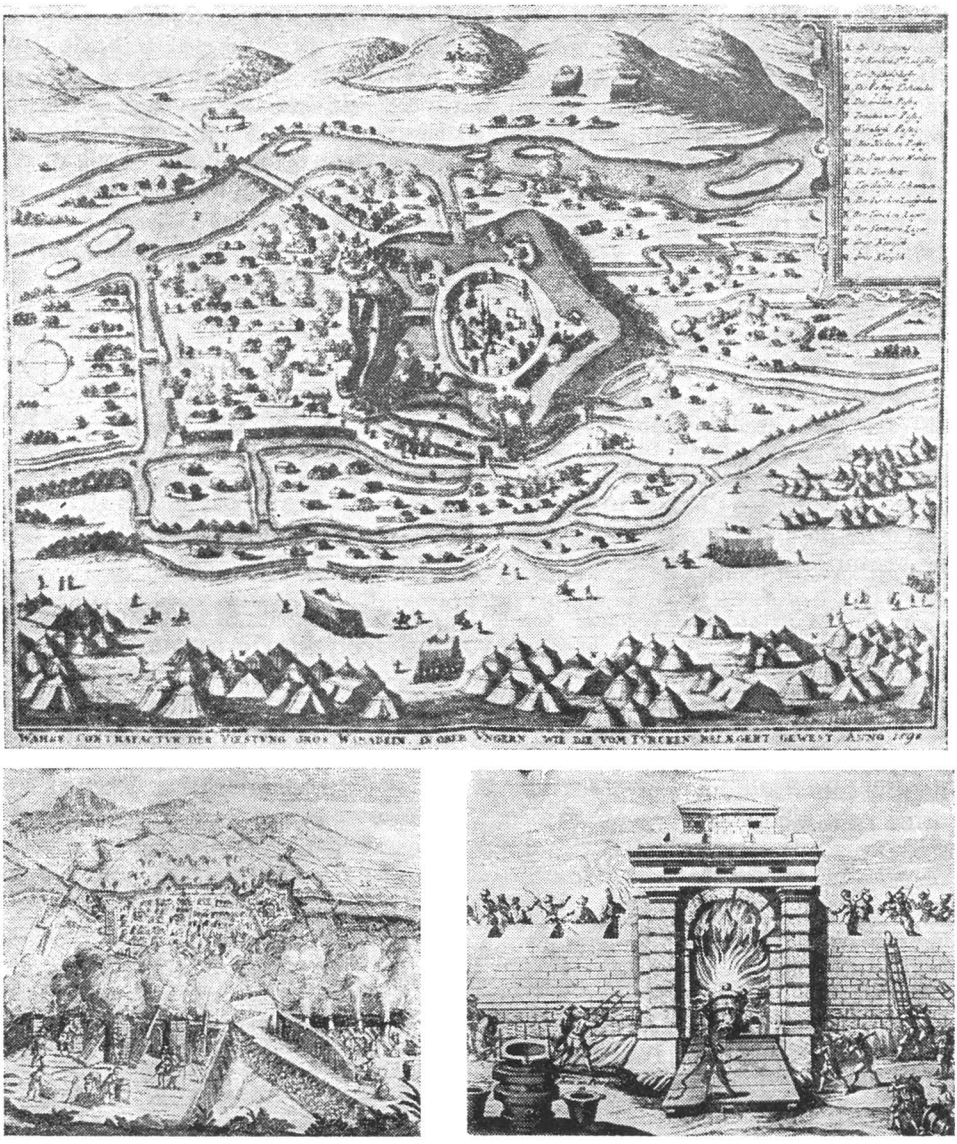

Pregătirea dispozitivului de asediu; bombardamentul și asaltul unei poziții fortificate (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

serii, la Jiliște, cu vreo 20 de ani mai înainte, Ion Vodă a ordonat debutul acțiunii înainte de ivirea zorilor, cînd inamicul „dormiia fără grije" [78].

Din desfășurarea *acțiunilor de luptă în localități*, în afară de cea amintită de la Șerpătești, unele învățăminte de ordin militar se pot desprinde din aceea dusă de forțele române unite sub conducerea personală a lui Mihai

[78] N. Costin, *Letopisețul*, p. 524; Ureche, *Letopisețul*, p. 199.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Viteazul pentru lichidarea grupării otomane din Tîrgoviște (octombrie 1595), al cărei centru de rezistență îl constituia cetatea. Pînă a ajunge în fața fortificației oștenii români au trebuit să respingă siguranța de luptă a inamicului de pe marginea localității și să ocupe prin forță toate casele pînă la 40—50 m de cetate, aliniament de pe care a început asediul propriu-zis. Hotărîtor în obținerea unui succes relativ ușor a fost atacul energic al trupelor de infanterie, care, sprijinite de două baterii de artilerie, au zdrobit, adesea prin lupta corp la corp, forțele dușmane care rezistau în partea de nord a Tîrgoviștei, apropiindu-se de obiectivul principal. De remarcat că în timpul acțiunilor în localitate, cît și pentru ocuparea fortificației, Mihai Viteazul a dat dispoziții trupelor sale să cruțe pe cît posibil Curtea domnească, biserica ei, precum și mitropolia [79].

Înscriindu-se în spațiul și patrimoniul spiritual românesc, gîndirea și arta militară au avut funcții concordante cu etapa istorică de referință, determinate de necesitatea imperioasă de a contribui la apărarea ființei etnice a poporului român, a autonomiei țărilor române, de a crea premisele pentru cucerirea independenței acestora, exprimîndu-se cu pregnanță în găsirea și aplicarea celor mai potrivite metode și procedee de acțiune menite să ducă spre victorie. Pe un drum de luptă punctat cu izbînzi de răsunet chiar în plan continental, puterea noastră militară a avut în gîndirea și arta ostășească un factor intelectual de primă mărime, care s-a exprimat în toate domeniile acestui gen de creație. Datorită luptei necurmate a întregului popor, a oștirii sale se poate afirma că românii au încheiat evul mediu și premodern în ipostaza de a fi „Nici cuceritori și nici cuceriți". „Ca un copac milenar — scria Vasile Pârvan — e de dreaptă și statornică ființa noastră în fața primejdiei și cerul senin și marea liniștită nu sînt mai mărețe în potolirea lor ca omul deplin liber prin dreptate, iubire și jertfă" [80].

Gîndirea și arta militară românească poartă amprenta de creativitate și originalitate, ca una dintre trăsăturile fundamentale pe care le-a imprimat-o geniul poporului român. Surprinzînd această profundă realitate, istoricul Nicolae Densușianu scria că în tot cursul evului mediu invaziile la Carpați și Dunărea de Jos n-au contenit, desfășurîndu-se cu rapiditate și vehemență. „Și dacă poporul român a ieșit victorios din aceste războaie gigantice, dacă țările române n-au fost subjugate de popoare străine, dacă naționalitatea română n-a fost distrusă, dacă și azi țările acestea sînt latine, precum au fost latine înainte aproape cu 1800 de ani, aceasta au s-o mulțumească geniului său național, virtuților sale militare, moștenite de la strămoși, încrederii ce au avut-o totdeauna românii în drepturile și forțele lor, iubirii de țară și de naționalitate, unirii și înțelepciunii lor politice" [81].

Făcînd din oștile române „un zid pentru întregul Apus al Europei" [82], domnii și principii țărilor române au imprimat artei militare o caracteristică care o detașează de concepțiile și modalitățile de luptă ale Occidentului medieval. Fiecare dintre marii conducători politici și de oaste din perioada de care ne ocupăm și-a avut programul militar inspirat de idealurile neatîrnării și

[79] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 84, 149—151; Veress, *Documente*, p. 39—50.
[80] Vasile Pârvan, *Memoriale*, București, 1923, p. 77.
[81] N. Densușianu, *Domni glorioși și căpitanii celebri ai Țărilor române. Regatul României (Țara Românească și Moldova)*, scriere postumă publicată de Alex. Lapedatu, București, 1912, p. 1.
[82] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 334.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

unității, a pregătit și mobilizat țara și oamenii ei pentru a-l îndeplini. Astfel, gîndirea și arta militară românească s-au dezvoltat pe solul unei tradiții multimilenare, al nevoilor și intereselor vitale ale neamului trăitor pe această vatră străveche, neasemuit de frumoasă și roditoare, dar care mereu și mereu a trebuit să înfrunte furtunile cotropitoare. Pe linia acestei moșteniri, preluîndu-i și valorificîndu-i coordonatele rezistente în timp, doctrina militară actuală ridică gîndirea militară românească pe cea mai înaltă treaptă [83].

Perioada căreia îi este consacrat volumul de față înglobează trăsături ce-i definesc un statut distinct în întreaga evoluție a societății românești, evidențiat și în planul gîndirii și artei militare, care a jucat un rol din ce în ce mai important în lupta poporului român pentru unitate, apărarea ființei etnice și a existenței statale, pentru unitate și neatîrnare.

Gîndirea și arta militară românească au avut o finalitate remarcabilă, asociindu-se acelor factori care au asigurat, în pofida vicisitudinilor istoriei, menținerea autonomiei statale, deși „Timp de aproape 500 de ani, țările române au cunoscut asuprirea străină, trebuind să plătească biruri grele Imperiului otoman. Cu toate acestea, spre deosebire de celelalte popoare din bazinul dunărean, care fuseseră integrate Imperiului otoman sau Imperiului habsburgic, poporul român a reușit să-și păstreze autonomia statală" [84].

Gîndirea și arta militară românească din epoca analizată au oferit, totodată, învățăminte și concluzii care s-au transmis ca o flacără vie din generație în generație, unele dintre acestea fiind integrate, principial, doctrinei militare a României socialiste.

Valorificarea moștenirii doctrinare militare, componentă de preț a întregii noastre moșteniri istorice, înseamnă implicit o întoarcere spre izvoare, deoarece în viziunea secretarului general al partidului „Noi avem izvoare nesecate care, dacă bei din ele, te întinerești, îți dau noi puteri de viață, îți stimulează forța creatoare" [85]. De altfel, doctrina noastră militară, strălucit fundamentată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, este puternic ancorată în realitatea românească, ceea ce este caracteristic nu numai pentru dimensiunile prezentului, ci și pentru întreaga devenire istorică, deoarece, dînd răspunsuri în concordanță cu cerințele actualității, ea valorifică în același timp un tezaur imens de fapte și gîndire acumulat de nenumăratele generații în lupta pentru unitatea, independența și integritatea patriei.

[83] *Tovarășul Nicolae Ceaușescu — fondator al doctrinei militare a României socialiste*, București, 1980, p. 7—8.

[84] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Editura Politică, București, 1977, p. 322—323.

[85] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Editura Politică, București, 1977, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ŞI STRUCTURILE MILITARE — DE LA EVUL MEDIU LA TIMPURILE MODERNE

La mijlocul secolului al XVI-lea — moment de început al analizei istoriografice în acest volum — societatea românească, supusă copleşitoarei presiuni militare externe — mai ales otomană, sub impactul căreia se prăbuşiseră cele mai multe din statele sud-estului european —, a găsit în structurile sale, evoluate în chip natural potrivit resorturilor interne, temeiurile unei rezistenţe fără răgaz şi, totodată, ale unor însemnate realizări politice.

De la fapta lui Petru Rareş, după mijlocul secolului al XVI-lea, prin treptate acumulări, o evoluţie inexorabilă şi organică a condus la unirea statală sub domnia lui Mihai Viteazul şi de aici, ca o moştenire politică firească, la războiul de neatîrnare din 1657—1662. Acest secol întreg, dominat de epopeea lui Mihai Viteazul, nu putea să primească alt nume decît *Secolul Unirii*. Unei perfecte identităţi a obiectivelor politice şi similitudini de evoluţie socio-economică şi culturală în spaţiul românesc îi corespunde, totodată, şi o structură militară în care se îmbină strălucit tradiţia cu inovaţia.

Secolul următor, pînă la finalul perioadei tratate în acest volum, este cel al acumulărilor de ordin cantitativ şi calitativ, care, în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea vor permite saltul întregii societăţi româneşti în epoca modernă. Deja din *Secolul Unirii* făgaşele de evoluţie istorică se desenaseră cu fermitate, dinamica vieţii social-economice înregistrînd valenţe ale veritabilei înnoiri. Se conturase deja unitatea economică a întregului spaţiu românesc, grefată pe unitatea geografică, etnico-lingvistică şi de civilizaţie, corespunzător identităţii de obiective ale întregii societăţi româneşti. Acestei unităţi multilaterale de nuanţă naţională românească îi dăduse forma politică firească fapta Viteazului, pe care doar reacţia militară conjugată a puterilor străine înconjurătoare a reuşit după un timp să o destrame.

În pofida impactului negativ al aceleiaşi agresiuni concentrice asupra spaţiului românesc care s-a succedat *Secolului Unirii* — materializată cu deosebire în intrarea Ţării Româneşti Transilvania sub suzeranitatea Imperiului habsburgic şi în exercitarea în continuare a suzeranităţii Porţii asupra ţărilor române de la est şi sud de Carpaţi — obiectivele fundamentale ale societăţii româneşti în ansamblul lor vor rămîne aceleaşi. Graţie lor, ea se va dezvolta unitar din punct de vedere social, economic şi cultural, în intervalul de un secol care a precedat revoluţia populară condusă de Horea de la 1784 fiind puse

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

premisele trainice ale unei adevărate redeșteptări naționale. Societatea românească păşeşte în acest interval istoric într-o etapă de tranziție, definită de reforme modelatoare ale vechilor structuri medievale, care va netezi calea intrării ei în epoca modernă. Tranziție şi remodelare prin reforme care îmbrățișează toate compartimentele vieții economice şi social-politice, inclusiv domeniul militar.

Acum, în acest *Secol al Reformelor*, întregii societăți românești îi devenise evident că pericolul extern tot mai amenințător se putea dovedi fatal în absența unei acțiuni hotărîte şi de lungă durată ale cărei rezultate să fie unitatea națională şi independența. Pe această coordonată societatea românească îşi va făuri în chip corespunzător elementele de forță care îi vor permite saltul în epoca modernă, intrarea în *Secolul Revoluțiilor* pentru unitate şi independență. Proces îndelungat, întins pe mai bine de un secol şi în care la loc de frunte se situează componenta culturală, imensa acțiune cărturărească de afirmare a conştiinței naționale, care pătrunde în adîncimea vieții sociale, devenind forță propulsoare a amplelor mişcări populare de emancipare. Rod al efortului în domeniu a generații succesive de cărturari din toate cele trei țări române (şcoala istoriografică națională ilustrată atît de Dimitrie Cantemir, domnul Țării Românești Moldova, cît şi de corifeii iluminismului transilvănean sau de istoricii-cronicari din Țara Românească Muntenia), această componentă culturală n-a avut doar ca efecte consolidarea şi diseminarea în mase a conştiinței naționale, ci şi edificarea unui program politic de acțiune pe care *Secolul Revoluțiilor* îl va realiza. Program politic definit de necesitățile legice ale independenței, neatîrnării şi progresului.

Evidențierea relației existente între societatea românească şi factorul militar nu poate avea loc în absența unei analize — fie şi sumare — a mecanismelor economice şi social-politice care caracterizează ansamblul vieții poporului român. Ele îi definesc stadiul de dezvoltare, ritmurile şi direcțiile de evoluție, ilustrînd deopotrivă acumulările în domeniu, cît şi premisele saltului într-o nouă etapă istorică, superioară calitativ.

SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

Economia. Abundența informațiilor istorice privind aceste secole îngăduie conturarea unui tablou cît mai amplu al evoluției economice în spațiul românesc în această perioadă. Componenta lui predominantă se detaşează a fi multiplicarea şi consolidarea legăturilor reciproce între țările române, congruența acestora într-un sistem, care dincolo de hotarele artificiale trasate pe pămîntul românesc, îl cuprindea într-o unitate economică generată de armonia geografică şi omogenitatea etnică. Aşa cum arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în condițiile epocii feudale, „datorită omogenității structurii economice, sociale şi culturale a întregului teritoriu locuit de români, limbii unitare, precum şi puternicei conştiințe a originii comune a locuitorilor, între cele trei state s-au dezvoltat permanent contacte şi legături multilaterale intense. Necontenit au avut loc schimburi de bunuri materiale, o puternică circulație de idei, de opere de cultură şi artă şi, mai presus de

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

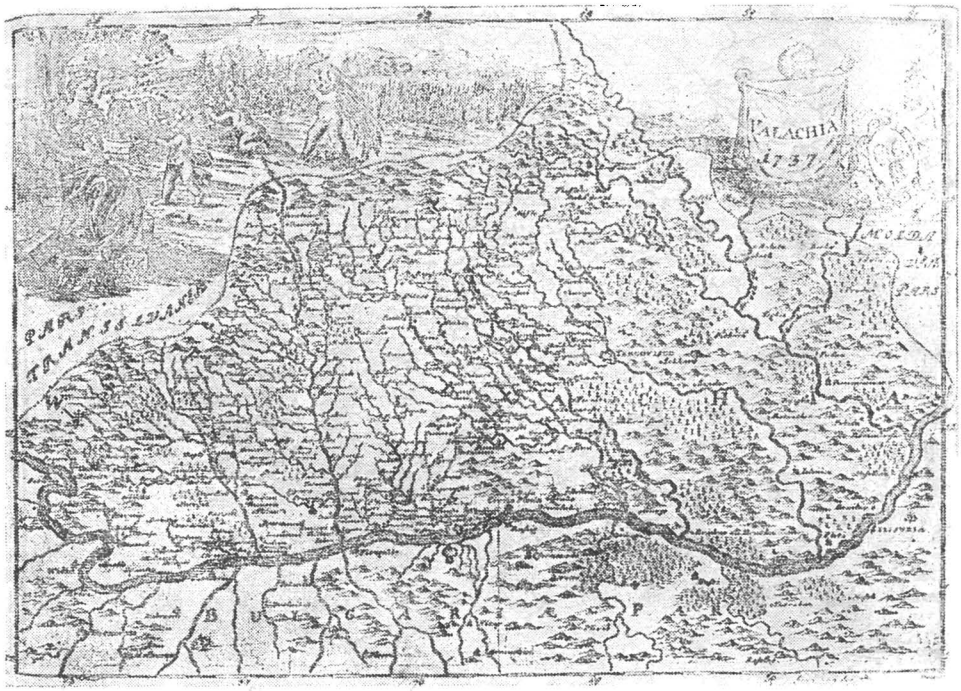

Ţara Românească Muntenia — hartă de epocă (după *Parvus Atlas*, 1739 — Kriegsarchiv Viena)

orice, s-a închegat conştiinţa necesităţii luptei unite împotriva cotropitorilor, a duşmanilor comuni"[1].

Legăturile multilaterale n-au lipsit nici în cazul teritoriilor smulse prin forţă în acest interval istoric patrimoniului teritorial naţional, deşi puterile anexioniste au încercat să le imprime alte orientări şi evoluţii, căutînd să le integreze în sisteme străine atît tradiţiei istorice, cît şi aspiraţiilor neamului românesc din aceste zone. Dobrogei, aflată sub stăpînirea directă a Porţii de la jumătatea secolului al XV-lea, i s-au adăugat „raialele" (cazalele) dunărene şi Banatul în secolul următor, iar în acest interval istoric noi răşluiri teritoriale operate de marile puteri vecine în pămîntul românesc au căutat să-l lipsească de unitatea şi armonia lui firească.

În cazul Ţării Româneşti Transilvania, aflată din 1699 sub suzeranitatea Imperiului habsburgic ca stat separat, teritoriul ei a fost restrîns în deceniul al treilea al secolului al XVIII-lea la frontierele voievodatului medieval, adică la circa 58 000 km^2, din trupul său fiind desprins Partiumul, din care numai Crişana, părţile sătmărene şi Maramureşul totalizau peste 33 000 km^2 (singur comitatul maramureşan înscriindu-se cu 10 354 km^2)[2]. Asemeni marelui principat transilvan, Ţării Româneşti Moldova i-au fost

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Editura Politică, Bucureşti, 1969, p. 707.

[2] Radu Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ţara Românească Moldova — hartă de epocă (după *Parvus Atlas*, 1739 — Kriegsarchiv Viena)

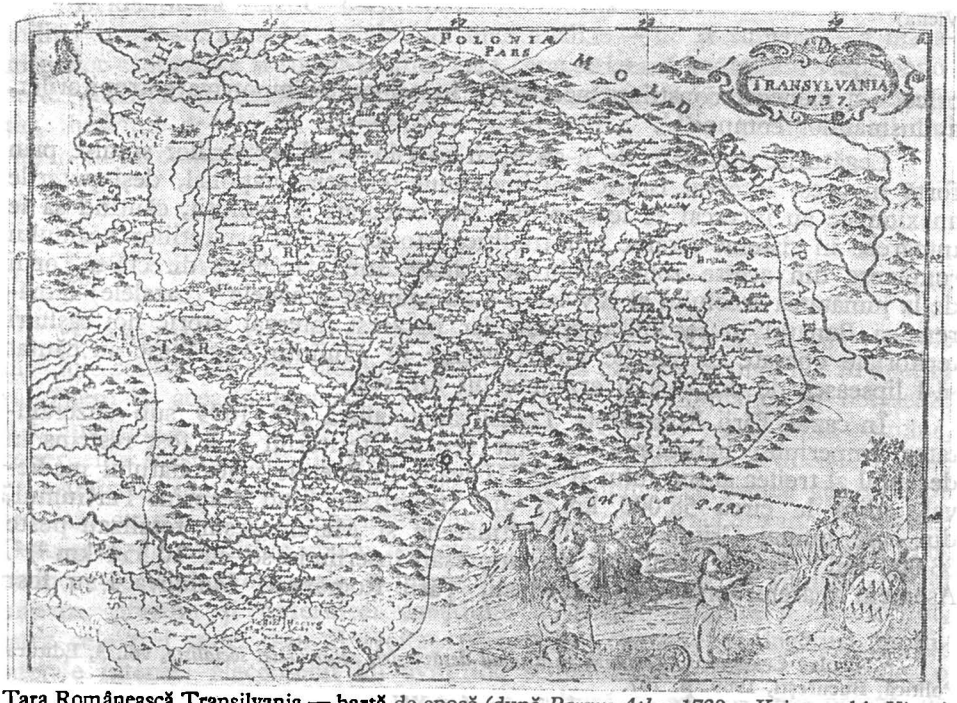

Ţara Românească Transilvania — hartă de epocă (după *Parvus Atlas*, 1739 — Kriegsarchiv Viena)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ţinutul Hotinului — ridicare topografică de Tadeus Hasdeu (foto Arhivele Statului, Bucureşti)

răpite o nouă fîşie de teritoriu pe frontiera dintre Prut şi Nistru, aşa-numitul hotar al lui Halil paşa (a doua jumătate a secolului al XVII-lea), ţinutul Hotinului la 1713/1715 (3 782 km²), ţinuturile Cernăuţi, Cîmpulung şi parte din Suceava şi din Hotin — „Bucovina" — la 1775 (cca 11 000 km² şi 100 000 locuitori în 1777)[3].

Dacă răşluirile teritoriale au fost un factor limitativ al evoluţiei unitare a economiei româneşti în acest interval, lui i s-a adăugat un altul cu un impact negativ considerabil. Anume, spaţiul românesc a fost teatrul unor repetate confruntări armate, invazii, deplasări de forţe militare străine, ocupaţii. Efectivele armatelor beligerante pe teritoriul românesc vor depăşi frecvent în secolul al XVIII-lea cifra de 100 000 de oameni şi ele vor staţiona uneori ani întregi în localităţile principatelor române.

La aceasta se vor adăuga pustiitoarele invazii sau raiduri ale tătarilor crîmleni sau nogai, ultimul desfăşurîndu-se în Ţara Românească Moldova la 1758. De tristă amintire a rămas în letopiseţe „nespusa pradă" a ţării după înfrîngerea lui Ion Vodă cel Viteaz la 1574, urmată îndeaproape ca proporţii de aceea a tătarilor şi cazacilor din anul 1650, „satele, oraşele, toate ardzînd şi prădîndu", „plean, robi au luat fără număr, multe şi case de boieri au

[3] Alexandru Boldur, *Basarabia românească*, Chişinău, 1937.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

robit" — cum consemna cu durere Miron Costin [4]. Mihai Viteazul rememora într-o scrisoare din 17 ianuarie 1601 vremurile invaziei forțelor lui Sinan pașa din vara anului 1595, ca și cumplita toamnă a lui 1600, cu dușmanii „pustiind satele, tîrgurile și orașele, răpind turmele, prădînd pretutindeni și ducînd pe bieții oameni de rînd ca vitele în captivitatea cea mai crîncenă" [5]. Ceva mai ferită, Țara Românească Transilvania va fi devastată și pîrjolită de marea invazie otomano-tătară din vara și toamna anului 1658, ce urmase îndeaproape pe aceea a Țării Românești Muntenia din iarna și primăvara aceluiași an. Pe grinda de sus a ușii bisericii de lemn din Rogoz — Maramureș este însemnat „cînd au fost robie în Ardeal" și anul 1718 al ultimei invazii tătare peste Carpații Orientali în ținutul Bistriței, în Maramureș, Țara Chioarului și Lăpuș.

Evoluția economică a societății românești în secolul al XVIII-lea va fi afectată de războaiele ruso-austro-otomane. Moldova în 1711, 1717, 1739, 1769 și 1788—1790, Muntenia la 1716—1717, 1737—1739, 1769—1771, 1773—1774, Banatul la 1716—1718, 1737—1738, Dobrogea în 1770—1771, 1773—1774 au suferit devastări cumplite. În războiul ruso-otoman din 1768—1774 Bîrladul a ajuns „pajiște", Galații, mare schelă pentru „doa țări", au fost „pîrjoliți" [6].

La acestea trebuie adăugate ravagiile epidemiilor, îndeosebi ale celor de ciumă, care s-au ținut lanț în secolul al XVIII-lea — la 1705, 1708, 1718—1719, 1756, 1758, 1765, 1795, 1799, culminînd cu ciuma lui Caragea din 1812—1815.

Dacă habitatul rural, cu arhitectura sa din lemn și principala avere în cornutele mari și mici, se putea reface repede, războaiele, ca și calamitățile naturale aveau urmări cu mult mai grave asupra civilizației urbane. În pragul secolului al XVI-lea statele române de la est și de la sud de Carpați aveau 25 și respectiv 23 de așezări cu statut urban, iar principatul intracarpatic 25 de tîrguri și orașe [7]. Chiar dacă, în general, urbanizarea în zonele transilvane înregistrase progrese, totuși, la finele secolului al XVIII-lea, atît Brașovul cu 18 000 locuitori, cît și Sibiul cu 16 000, spre a nu mai vorbi de Timișoara, centrul Banatului, cu 5 600 oameni — fără garnizoana cetății — erau larg depășite de capitalele țărilor române de peste Carpați: către 1 700 orașul București avea cca 50 000 locuitori, cifră atinsă încă la 1640 de Iași [8]. Între Viena și Constantinopol, Bucureștii au ajuns „centrul cel mai important, sub toate raporturile, din sud-estul european" [9]. La o privire de ansamblu, cu excepția celor două capitale ale țărilor române de la est și sud de Carpați, peisajul urbanistic se caracterizează prin tîrguri și orașe mijlocii și mici. Ele nu distonau însă cu așezările urbane din Europa vremii, unde doar Parisul, Londra, Viena, Praga, Roma, Anvers, Amsterdam și Milano vor depăși în cursul secolului al XVII-lea 100 000 de locuitori. Cîteva — Parisul, Londra —

[4] Costin, *Letopisețul*, p. 122.

[5] P.P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, p. 97; *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 622—623.

[6] *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII—XVIII)*, p. 116—122.

[7] C. Sassu, *Românii și ungurii*, București, 1940.

[8] Anton Maria del Chiaro, *Istoria Revoluțiilor Valahiei*, Iași, 1929, p. 7; Paul Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*, București, 1973, p. 196—198.

[9] Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1966, p. 59.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Vedere a Bucureştilor vechi şi plan al oraşului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Cabinetul de stampe şi Cabinetul de hărţi ale Bibliotecii Academiei R. S. România)

vor atinge abia în acest secol cifra de 400 000 de locuitori[10]. Sub domniile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab, capitalele principatelor lor — aşa cum sînt descrise de Petru Bogdan Bakšić sau Evlia Celebi — se vor apropia demografic de mărimea Danzigului sau a Hamburgului.

În societatea românească, economia rurală continuă să prevaleze. Răspîndirea asolamentului trienal, cultivarea grîului de toamnă, semănat după două arături, treptata înlocuire a culturii meiului cu cea a grîului, introducerea culturii porumbului (1639), a fasolei americane şi răspîndirea cartofului, simultan cu a tutunului, reprezintă cele cîteva transformări în agricultura acestei etape.

Creşterea animalelor — oi, vite mari, porci, cai — a continuat să ocupe o poziţie dominantă în economia românească, bogăţia turmelor de oi şi cirezilor de vite fiind remarcată, fără excepţie, de călătorii străini. La finele secolului al XVIII-lea evaluările estimative cifrau numărul oilor din cele două ţări române extracarpatice la cca 4 000 000 de capete, rasa ţigaie fiind caracteristică. Caii autohtoni — îndeosebi cei moldoveneşti —, deşi de talie mică, erau foarte rezistenţi şi de aceea au ajuns să fie căutaţi pentru armatele europene.

[10] După datele lui Omer Lutfi Barkan, vezi *The Cambridge Economic History of Europe*, vol. IV, Cambridge, 1967, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Această bogăție mobilă a pămîntului românesc explică într-o măsură apreciabilă rezistența economică în împrejurările, din ce în ce mai frecvente, ale desfășurării unor conflicte de mari proporții în principatele române extracarpatice. Totodată, păstoritul transhumant, deplasarea turmelor și cirezilor din arcul carpatic la Dunăre și Pontul Stîng a fost un factor de unitate etnică, de întărire a elementului românesc în ținuturile dunăreano-maritime. Căci numeroși au fost și în secolul al XVIII-lea păstorii de pe ambele versante carpatine care și-au stabilit gospodării, au întemeiat sate în ținuturile dobrogene devastate de război.

Meșteșugurile tradiționale și exploatarea bogățiilor minerale — sarea, aurul, fierul, arama, manganul, păcura, silitra, sulful — sînt asociate treptat, îndeosebi în secolele XVII—XVIII, cu începuturile industriale. Secretarul domnului Constantin Brâncoveanu, florentinul Anton Maria del Chiaro, socotea că „românii sînt înzestrați cu foarte multă pricepere și sînt în stare să reușească în orice meserie de care s-ar apuca, numai să o fi învățat" [11]. Cele dintîi fabrici sînt de sticlă și de hîrtie, în principatul transilvan încă din secolul al XVI-lea, iar în țara românească de la sud de Carpați din prima jumătate a celui următor. Împreună cu tipografiile, pivele de hîrtie vor constitui o adevărată industrie a cărții, aceasta cu un rol decisiv în cultivarea limbii literare și promovarea noului. În ultimul pătrar al secolului al XVII-lea se încearcă înființarea primei manufacturi de postav de către Șerban Cantacuzino. Întreprinderi de acest fel vor intra în funcțiune în secolul al XVIII-lea la Pociovalițe și Chiperești. Produsele românești, lucrate cu îngrijire, erau competitive în raport cu cele similare din estul și sud-estul european. În perioada lor de început, manufacturile își desfășurau activitatea cu cîteva zeci, chiar sute de lucrători și asociază funcționării lor atît producători de materie primă (lînă), cît și meșteșugari ai satelor vecine (fierari, dulgheri), necesari întreținerii curente a clădirilor și instalațiilor. O caracteristică a primelor manufacturi este patronajul și încurajarea statului, a domniei, care au asigurat continuitatea acestor întreprinderi moderne. Ea este evidentă și în cazul cuptoarelor, apoi a furnalelor pentru topit minereul de fier din Banat (Oravița, Bocșa, Dognecea, Doman, Ocna de Fier) și din Hațeg, de la Reșița, unde temelia uzinelor metalurgice era pusă la 1 noiembrie 1769, iar inaugurarea primelor furnale se făcea la 3 iulie 1771. Cele de la Hunedoara (Teliuc, Ghelar, Topliță, Govăjdia), ce făcuseră obiectul unor privilegii ale principilor transilvani încă la 1685, au intrat în funcțiune după 1750.

Industria de armament era însă cu mult mai veche, arsenalele transilvane, de pildă, fiind vestite în aceste părți ale continentului. Turnătoria de tunuri și arsenalul de la Alba Iulia vor asigura, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, necesitățile militare din cele trei țări române. Petru Cercel a dat impulsul creării, sub auspiciile domniei, unei turnătorii de tunuri la Tîrgoviște. Azotatul de potasiu — silitra — necesar fabricării prafului de pușcă se producea în secolul al XVII-lea mai ales la Movila Răbîiei, în ținutul Fălciului, la Soroca și lîngă Focșanii Munteni.

Construcția fortificațiilor a necesitat pe lîngă materialul lemnos și fier, exploatarea masivă a carierelor de piatră, a calcarului „cochileț" din valea

[11] *Călători străini*, vol. VIII, p. 380.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Nistrului, de la Făureşti-Orhei şi Mileştii Mici şi Cricova în ţinutul Lăpuşnei [12].

O mare industrie a vremii este aceea a construcţiilor navale, care presupunea ateliere speciale de dulgherie, fierărie, pînzari, funari, calafetari şi cîte altele trebuitoare întrupării unei corăbii cu vele. Şantierele pentru construcţia de ambarcaţiuni au existat încă din secolul al XVII-lea, pentru ca în cel următor, la 1790, acela de la Căscioarele să lucreze din plin „şăici" cu fier adus de la Roman şi Focşani [13]. Nave mari au început să se construiască pe vremea lui Constantin Brâncoveanu în cazaua Giurgiului, şeicile, caicurile cu rosturi comerciale şi militare fiind realizate şi reparate aici. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea marele şantier naval de la Galaţi va depăşi cu mult numărul ambarcaţiunilor ce se executau la Giurgiu. La Galaţi, unde, după mărturia diplomatului francez de Peyssonel, erau „chiar în oraş mai multe şantiere unde se construiesc ieftin bastimente comerciale de orice tonaj pentru navigaţia pe Marea Neagră şi pe Dunăre" [14], vor fi lucrate „galioane" şi „caravele", după terminologia locală, şalupe canoniere, fregate cu cîte 20 pînă la 60 de tunuri [15]. Asemenea şantiere de construcţii şi reparaţii pentru nave mari de război se aflau şi la Brăila.

Comerţul ţărilor române cunoaşte în etapa secolelor XVI—XVIII o treptată reorientare, care, în termeni moderni, poate fi explicată prin integrarea principatelor în sfera economică a bazinului Mediteranei orientale dominată de Imperiul otoman. Produsele pămîntului românesc se desfac tot mai mult în acest macrosistem economic, creînd aparenţele pentru fundamentarea teoriei monopolului comercial otoman. În fapt, fenomenul acesta îşi are temeiul în însăşi evoluţia de ansamblu a schimburilor pe plan european şi mondial. Descoperirea Americilor, marele comerţ atlantic şi înstăpînirea portugheză în India şi Oceanul Indian au marginalizat sfera economică a Mediteranei răsăritene, pe aici nemaitrecînd marile drumuri ale comerţului mondial. Or, tradiţional, ţările române au asigurat tranzitul comercial către orient dinspre Europa centrală, vestică şi estică, care acum se reorientează spre Atlantic.

Legăturile tradiţionale au continuat însă între principate şi Europa centrală şi nordică, într-o proporţie firească mai scăzută ca în perioada anterioară. Braşovul nu a încetat să joace un rol de primă mărime în schimburile comerciale ale ţărilor române, ca şi pentru traficul internaţional între Levant şi Occident. Sub primul aspect, la tîrgul braşovean, diversificat după tipurile de produse (peşte, vite, cai, grîne, in, straie), se desfăceau mărfuri provenite din toate ţinuturile locuite de români — la 1554 registrele vamale atestînd 1 074 participanţi din 174 localităţi —, factor de unificare economică şi indicator de existenţă a unei pieţi comune. La Braşov se aduceau din ţările române de la sud şi est de Carpaţi peşte, vite, cai, porci, oi, piei de vită şi alte animale, blănuri, lînă, slănină, seu, grîne, brînzeturi, ceară, miere, mied, vin, minereuri şi deşeuri de plumb (litargă) atît pentru consumul local, transilvan, cît şi spre exportul în Europa centrală, occidentală şi lumea mediterană, la

[12] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III/2, Bucureşti, 1946, p. 563.
[13] Urechia, *Istoria românilor*, vol. IV, p. 506.
[14] De Peyssonel, *Observation sur le commerce de la Mer Noire*, Amsterdam, 1787, p. 278.
[15] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, p. 506; Constantin C. Giurescu, *Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secolul XV — începutul secolului XIX*, Bucureşti, 1973, p. 116—117, 119.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Veneția și Raguza. Exporturile brașovene în aria teritorială de la sud și est de Carpați, atît de produse proprii, cît și de mărfuri apusene — preluate mai cu seamă de pe piețele habsburgice, dar și de la Liov —, constau din articole de fierărie (între altele gatere), arme, postavuri, pînză și articole de îmbrăcăminte, mărunțișuri. Postavurile străine desfăcute pe piața românească proveneau din numeroase localități din Țările de Jos (Brügge, Maestricht, Mecheln), de la Aachen, Breslau, Freiburg, Colonia, Jihlava, Kutna Hora, Zwickau, din Italia (Bergamo, Verona), de la Liov. Pînzeturile soseau de la Augsburg și St. Gallen, fierăria și „alămăria" de la Graz, din Styria și de la Nürnberg. În sens invers, pe la Brașov tranzitau spre occidentul european mirodenii (piper, scorțișoară, cuișoare, șofran, ghimber), orez, stafide, lămîi, zahăr, bumbac, bogasii, camba, atlas, damasc, brocart, purpură, camelot, basmale, caftane, covoare, corturi etc.

Sub aspect valoric, exporturile ambelor principate române extracarpatice pe piața brașoveană se cifrau la mijlocul secolului al XVI-lea la 1,6 milioane aspri, Muntenia înscriindu-se cu 1,45 milioane aspri. Trebuie menționat că legăturile comerciale moldo-transilvane se orientaseră în această vreme prioritar spre Bistrița. Alături de alte orașe și tîrguri transilvane, maramureșene, bihorene sau bănățene — precum Sibiul, Bistrița, Sighetul, Oradea, Timișoara —, iarmarocul Cîmpulungului muscelean „atrăgea anual negustori din cele patru zări" [16]. La mijlocul secolului al XVIII-lea vechile drumuri comerciale românești angrenau nu numai produsele principatelor, ci și ale provinciilor otomane limitrofe [17].

Din punct de vedere social, la acest comerț erau atrase toate categoriile societății românești a epocii, din care se remarcă specializarea unei bogate negustorimi mari — ale cărei afaceri cuprindeau totalitatea spațiului românesc —, depășită însă, treptat, pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVI-lea de aceea măruntă. Paralel cu organizarea marilor companii comerciale occidentale specializate în negoțul cu Orientul Apropiat sau mai îndepărtat — Compania moscovită (1555), Compania engleză a Levantului (1581), Compania Indiilor Orientale (1602), Compania Levantului (1670), Compania de Comerț a Mediteranei (1685), Compania orientală de la Triest (1714), Compania orientală de la Viena —, în Transilvania s-au constituit pe temeiul privilegiilor princiare companiile de la Sibiu (1636) și Brașov (1678) [18]. Cele două companii reuneau negustori „greci" din Imperiul otoman — numele românilor sud-dunăreni fiind bine reprezentate —, ca și din țările române — de la București, Tîrgoviște, Cîmpulung, Slatina, Craiova, Turnu Severin, Timișoara, Sălișteă, Cluj, Turda, Alba Iulia, Tg. Ocna, Făgăraș, Reni, Cernavoda, Giurgiu și Turnu [19].

Exporturile românești tradiționale spre Europa de nord și centrală, via Liov, au diminuat de la mijlocul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale celui următor datorită, în primul rînd, deteriorării și nesiguranței situației din Polonia. În secolul următor lucrativul comerț cu boi moldovenești către

[16] Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711—1821). Documente turcești*, București, 1984, p. 202, 207, 209—210.

[17] *Ibidem*, p. 318.

[18] N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești din arhivele Companiei de comerț oriental din Brașov*, Vălenii de Munte, 1923; Olga Cicanci, *Companiile grecești din Transilvania și comerțul european în anii 1633—1746*, București, 1981.

[19] Olga Cicanci, *op. cit.*, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

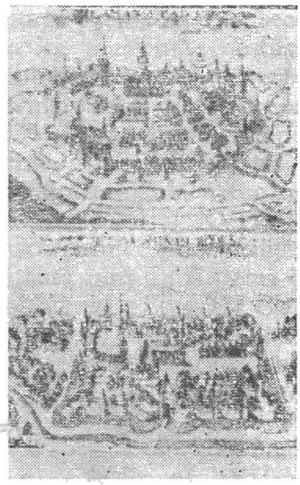

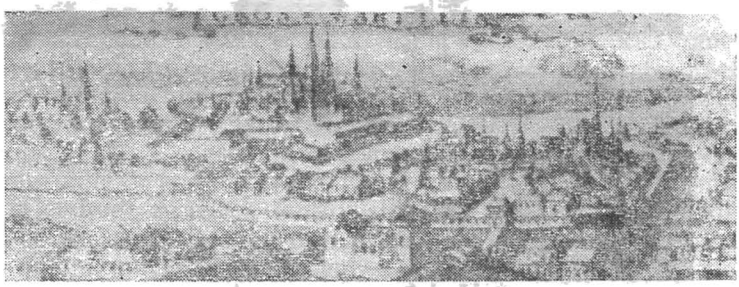

Aerofotografie a vechiului centru al tîrgului Făgăraş grupat în jurul cetăţii ; vederi ale cetăţilor Sibiului, Clujului şi Oradei — după un atlas german din secolul al XVIII-lea (Biblioteca judeţeană Tg. Mureş)

Gdansk (Danzig) a variat în funcţie de cererea central şi vest europeană. Astfel încît cornutele mari din ţările române — cîte 40 000 capete anual în secolul al XVIII-lea — luau curent drumul Poloniei şi Imperiului habsburgic, ajungînd pînă la Roma, Veneţia sau Strasbourg; uneori sub numele de *boi polonezi* ajungeau pe pieţele din Silezia prusiană, Austria, Boemia. Remonta prusiană, saxonă şi imperială habsburgică se aproviziona, îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, din ţările române extracarpatice. De asemenea, între exporturile făcute în ţările europene de către producătorii români se numărau porcii.

Dintre produsele „tehnice", potasa caustică — fabricată în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea — se exporta în Anglia, silitra în Polonia, păcura şi tutunul în Imperiul habsburgic.

Deşi comerţul cu lumea europeană aducea însemnate venituri, siguranţa şi apropierea pieţei otomane a făcut ca negoţul românesc cu Poarta să ia proporţii deosebite. În secolele XVI—XVIII balanţa comercială între principatele române şi Imperiul otoman a fost continuu şi în proporţie covîrşitoare excedentară, negoţul cu Poarta fiind principala sursă de venituri pentru acoperirea tuturor datoriilor internaţionale ale principatelor, cheltuielilor curente, ca şi pentru tezaurizare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

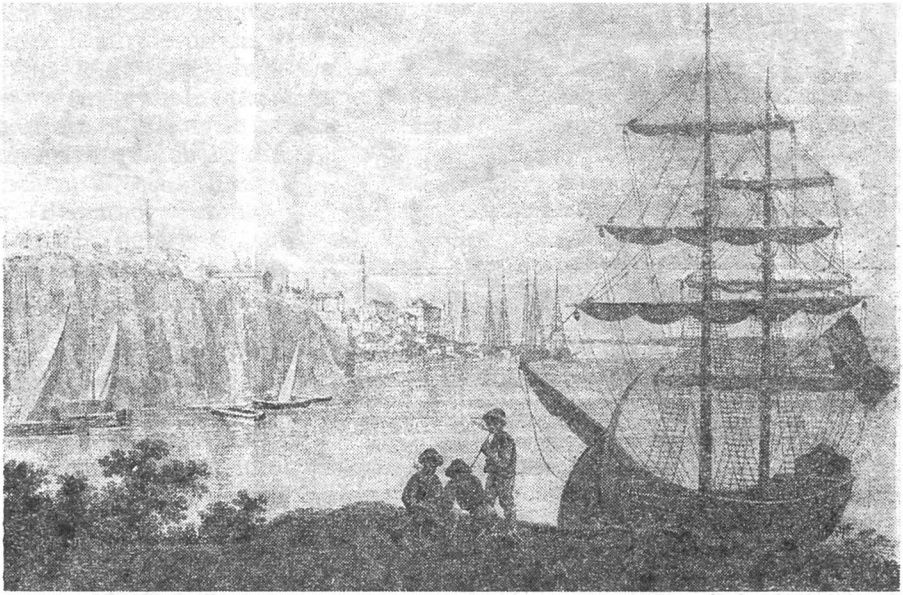

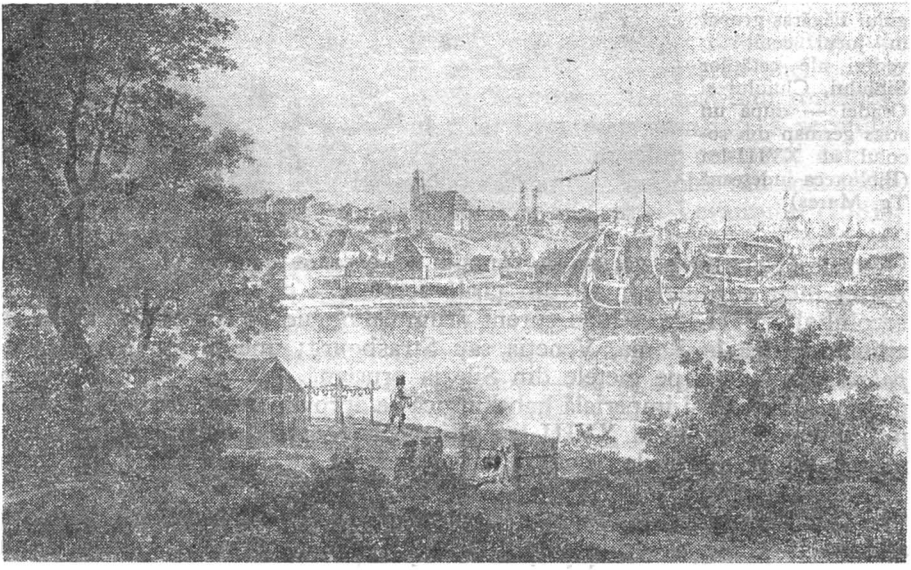

Două mari centre ale comerţului românesc dunărean şi maritim: porturile Brăila şi Galaţi—gravuri de A. von Saar după desene de Erminy (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Comunicațiile și transporturile înfățișează și în etapa premodernă, a secolelor XVI—XVIII, caracteristicile anterioare, imensa lor majoritate desfășurîndu-se pe drumurile naturale. Faptul nu va rămîne fără urmări pentru logistica vremii, deplasările și aprovizionarea marilor armate fiind direct dependente de condițiile naturale, aversele sau revărsările făcînd impracticabile șleaurile. Aceasta deși numărul podurilor permanente, unele din piatră, a sporit față de etapa precedentă, harta stolnicului Constantin Cantacuzino din 1700 atestînd 23 de lucrări de artă de acest fel [20]. În secolul al XVIII-lea s-au deschis două noi căi de comunicații rutiere transcarpatine: între Cîineni și Jiblea pe valea Oltului, șoseaua modernă fiind distrusă însă după pacea de la Belgrad (1739), și între valea Prahovei și a Timișului pe la Predeal. Către mijlocul secolului al XVII-lea principii transilvani și în a doua jumătate a veacului domnii de la Iași au organizat serviciile de poștă, menzilurile și caii de olac. Serviciul poștal din principatul sud-carpatic s-a reorganizat în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea.

Transporturile pe apele interioare, pe Olt sau Prut, ca și pe Dunăre și mare s-au organizat treptat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și la sfîrșitul celui de-al XVIII-lea, țările române avînd permanent dreptul de navigație sub pavilion propriu.

Circulația monetară se caracterizează printr-o prezență a monedelor mai tuturor statelor europene — semn al racordării spațiului românesc comerțului continental —, situație reflectată atît de izvoarele scrise, cît și de descoperirile arheologice. Abundă monedele partenerilor comerciali mai frecvenți, ca și emisiunile forte ale vremii (cazul talerului olandez, monedă din argint avînd un leu în efigie și care a constituit un adevărat etalon în secolele XVI—XVIII). Dintre emisiunile de argint circulau asprii turcești, leii (talerii leonini) olandezi, florinii și creițarii austrieci, ducații și groșii imperiali, gurușii turcești, dutca și rubla rusească — vestigii devalorizate ale înfrîngerii de la Prut din 1711 —, orții poloni, turcești și brandenburghezi, paralele otomane, polturile imperiale și polone, potronicul polon, șilingii suedezi, șfanții sau sorcovății imperiali austrieci, groșița și altele. Între monedele de aur mai răspîndite erau ducații austrieci și olandezi, galbenii venețieni și bavarezi. Ca monede ideale de schimb aveau curs talerii și leii la argint, galbenii sau ughii la aur. Dreptul suveran de a bate monedă a fost exercitat în continuare în țările române, remarcîndu-se emisiunile de ducați de aur ale principilor și orașelor transilvane din secolul al XVII-lea, bătute mai ales la Baia Mare, de monedă de argint ale Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea sub Despot Vodă și Ștefan Răzvan, de la 1658 în principatul de la sud de Carpați, cu efigia lui Mihnea al III-lea, și de aramă — acceaua sub Ion Vodă, „șalăii" cu însemnul lui Dabija Vodă și paralele cu stemele reunite ale principatelor extracarpatice, bătute la Sadagura în 1772—1774. Un caz deosebit de interesant îl constituie emisiunile de monede de argint de imitație: în vremea lui Alexandru Lăpușneanu ducații lui Matei Corvin, sub Eustratie Dabija șilingii suedezi, atelierul de la cetatea Sucevei fiind cunoscut și prin descoperirile arheologice de aici.

Clasele sociale. Secolul al XVI-lea marchează o modificare a situației țărănimii, cea mai numeroasă clasă socială din țările române, caracterizată

[20] Vezi Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino*, București, 1943.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de agravarea statutului ei economic. Dependența personală a țărănimii (vecinia, rumânia, iobăgia) care se extinde în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a variat în tot cursul secolului al XVII-lea în funcție de conjunctura economică, fiind în cele din urmă desființată în principatele române extracarpatice prin reformele lui Constantin Mavrocordat, la 1746 și 1749, și în Transilvania în 1785.

Evoluția raportului dintre țărănimea liberă și cea aservită se conturează în cîteva cifre transmise de sursele istorice pentru regiuni restrînse. În Oltenia, pe baza conscripției din 1722—1728, raportul dintre numărul satelor de moșneni și a celor dependente de boieri, mănăstiri și de fisc era de 1 : 1,13, dar suprafața moșiilor boierești și mănăstirești covîrșea pe aceea a celor libere țărănești [21]. După o numărătoare din 1767, în Transilvania, dintr-o populație totală de 239 504 familii, țărănimea dependentă se înscria cu 107 945 familii de iobagi și 45 495 de jeleri (țărani fără gospodării proprii). Situația era agravată de faptul că majoritatea țărănimii iobage transilvane constituită din români era dependentă de nobili maghiari, revendicările sociale avînd în același timp și un sens național. Starea sa este înfățișată de un document oficial elaborat la 1775—1781: „supusul transilvan sau iobagul", arăta raportul, „este, în ceea ce privește starea sa, cel mai nenorocit țăran ce poate fi găsit pe lume; în afară de viața sa, pe care și-o ține cu sudoare și în cea mai neagră mizerie, nu are nimic care să-i aparțină personal; el poate fi privit ca un adevărat sclav al domnului său de pămînt: în afară de robotele nesfîrșite, pe care trebuie să le presteze cu vitele sau cu palmele săptămîni de-a rîndul, trebuie să facă și alte servicii fără cea mai mică retribuție, ba uneori fără nici o hrană; dacă domnul său lipsește, stă în capitală sau altundeva, trebuie să-i adune provizii pe șase, opt sau mai multe zile, să-și prăpădească vitele, carul, să-și neglijeze mica sa gospodărie de acasă, să lase totul baltă [. . .] cu un cuvînt, necazurile și poverile impuse supușilor de domnii lor de pămînt sînt fără sfîrșit, iar excesele la care sînt supuși pur și simplu de necrezut" [22]. O atare situație avea să ducă la amplele mișcări țărănești din epocă, dublate de manifestații național-ortodoxe, dirijate de călugării Visarion Sarai, la 1744, în sudul Transilvaniei, și Sofronie din Cioara, în aceeași arie geografică și pe văile Mureșului și Tîrnavelor, la 1759—1761 [23]. Acestea erau preludiile revoluției populare condusă de Horea, ale cărei revendicări, ce preconizau desființarea clasei nobiliare — preponderent maghiare —, aveau și un evident caracter național.

În toate țările române ceea ce se poate percepe mai clar prin mărturiile vremii în societatea secolelor XVII-XVIII este stratificarea economică, evidentă și în cazul țărănimii. Chiar în rîndul iobăgimii transilvane diferențierile sînt însemnate: Ion Oargă, supranumit Cloșca, al doilea conducător al revoluției populare de la 1784, era, ca iobag al fiscului, posesor de pămînturi și vite, miner sau chiar mic proprietar de mină, cu bani dați împrumut, ceea ce totuși în clasificările oficiale nu-i acordau decît atributele unei stări mijlocii în rîndul țărănimii dependente [24]. Aceeași situație se constată și în cazul celorlalte stări sociale. Cele cîteva radiografii de ansamblu ale societății

[21] Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpînirea austriacă. 1718—1739*, p. 166.
[22] David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, 1979, p. 1, 74—75.
[23] D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Bucharest, 1971, p. 159, 166, 195, 202—214.
[24] Idem, *Răscoala lui Horea*, vol. I, p. 429.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

românești, din unul sau celălalt dintre principate, dau o imagine utilă și pentru analiza raportului armată-societate. La 1566 Nicolae Brzeski, în ședereа sa în Moldova, aprecia că în ținuturi existaseră — anterior celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu — 3 000 de nobili și 8 000 de oameni pentru „bătaie și străji" [25], de bună seamă curtenii. Conscripția fiscală a lui Petru Șchiopul împărțea cele 46 860 familii sau bărbați majori ai Moldovei anului 1591 în 1 417 popi, 4 948 curteni, 626 vătafi, 3 020 răzeși, 36 543 alți oameni [26]. Pe parcursul unui pătrar de secol se constată stabilitatea numărului de boieri și scăderea apreciabilă a ponderii curtenilor.

În marele principat transilvan catagrafia din anul 1767 înregistra 262 de familii de magnați — în majoritate unguri sau maghiarizați, localnici sau veniți în Transilvania în secolele XVI—XVII din fostele ținuturi ale Ungariei cotropite de otomani —, 25 947 familii de nobili de rînd — mijlocii și mici, inclusiv primipilii secui, boierii români din Țara Făgărașului și alți armaliști (nobili mărunți) români —, 18 364 familii de sași liberi, 5 553 de unguri liberi, 7 866 de secui liberi, 14 648 familii de români liberi, 11 865 de orășeni, 636 de mineri, 923 de tăietori de sare, 107 947 de iobagi și 45 495 de jeleri, la care se adăugau grecii, armenii, evreii, țiganii și alții. Ceea ce trebuie subliniat este că dacă cea mai mare parte dintre iobagi și jeleri erau români, nu este mai puțin adevărat că românii concurau serios pe sași, dacă nu cumva îi și întreceau, la ponderea principală de oameni liberi și nobili. Așadar, marele principat transilvan nu se caracteriza din punct de vedere românesc numai prin iobăgie, ci și prin libertate și nobilitate. În Maramureș, părțile sătmărene, Crișana și Banat situația era chiar mai bună.

Însemnătate tot mai mare în aceeași etapă — frînată însă de regimul breslelor — o vor avea orășenii, deși numărul orașelor și tîrgurilor nu va depăși, pînă la 1821, 3% din totalul așezărilor. Termenul de capital însuși, sub forma „capitele", al unui fond depus la o bancă străină, apare încă din vremea lui Constantin Brâncoveanu. Sub diverse forme, bani lichizi, țesături, giuvaeruri, opere de artă, acumulările de capital sînt sesizabile atît în rîndurile boierimii, cît și ale negustorimii. Băncile particulare apărute în principatele dunărene curînd după 1800, au fost devansate de cele din Transilvania, înființate încă din secolul al XVIII-lea. Printre cele mai importante se număra casa de comerț și banca Hagi Constantin Pop din Sibiu, ce a funcționat între 1768 și 1821. Alături de numeroși autohtoni și macedo-români, tranzacțiile comerciale și bancare din principate au atras întreprinzători cu legături de afaceri și corespondențe cu marile firme din capitalele europene [27]. În concluzie, în epoca analizată societatea românească pășește tot mai sigur pe calea evoluției sale moderne.

Statul — instituțiile și funcțiile sale. Expresia politică cea mai înaltă a societății, statul reflectă evoluția acesteia și este supus în secolele XVI—XVIII unor lente dar semnificative transformări modernizatoare.

Forma de guvernămînt a celor trei țări române — cu unele deosebiri de amănunt sau diferențieri în timp — a fost, ca și în perioada anterioară,

[25] *Cronicile slavo-române*, p. 176, 186.
[26] *Hurmuzaki*, vol. XI, p. 219—220.
[27] Vezi Constantin C. Giurescu, *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, București, 1972, p. 168—202.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

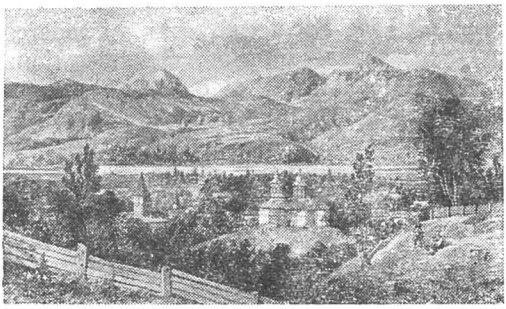

a

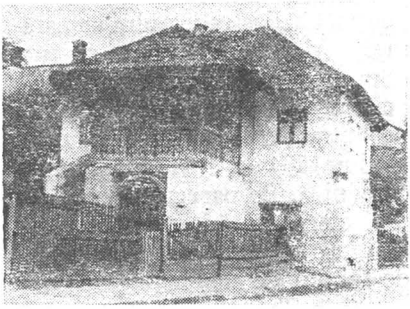

b

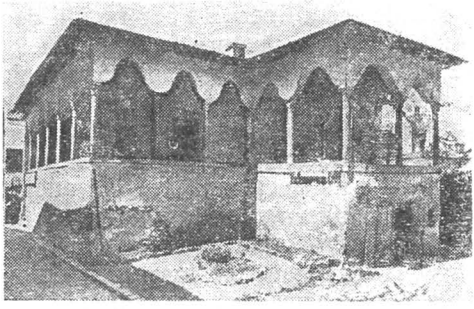

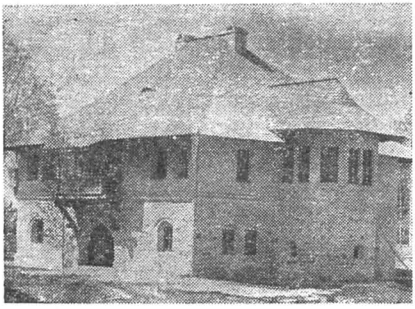

c

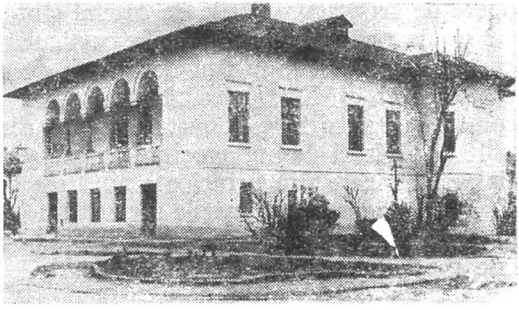

d

Habitatul românesc premodern: a. vedere a Cîmpulungului Muscel b. biserică gorjană c. vechi han sucevean d. case de tîrg şi casa băniei din Craiova e. vechiul bazar din Lipova f. conacul boierilor Drugăneşti din Floreşti-Stoeneşti (jud. Giurgiu), g. planul casei Năstureilor de la Hereşti h. interior al bibbliotecii din Alba Iulia i. colonadele brâncoveneşti de la Stavropoleos şi Colţea — Bucureşti (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România); fototeca revistei „Viaţa Militară")

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

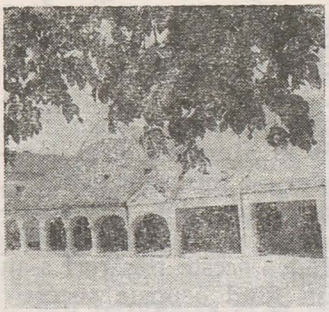

e

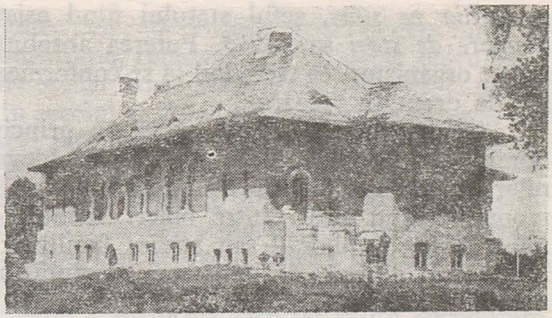

f

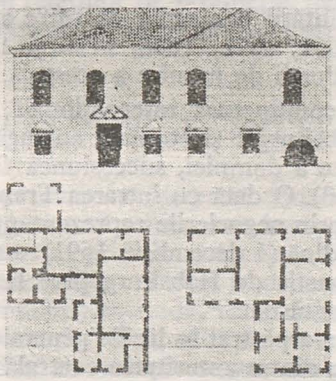

g

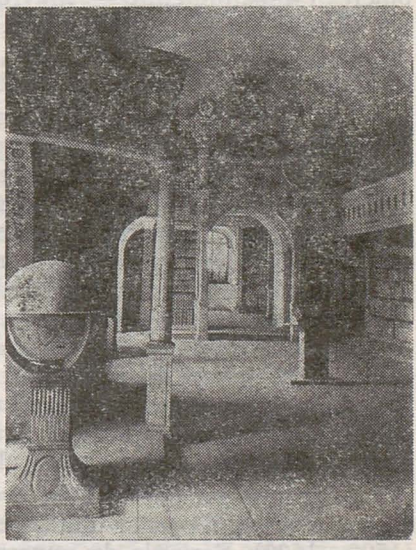

h

i

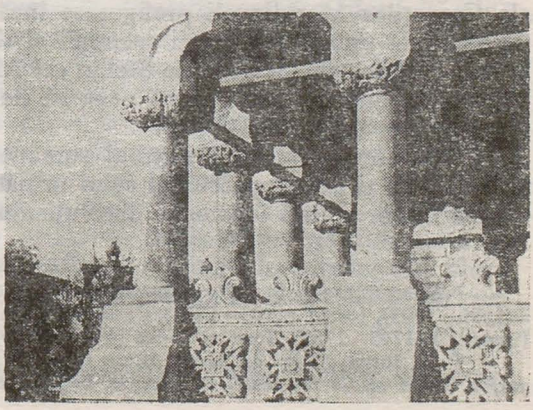

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

monarhia pe stări, şeful statului fiind asistat de un *sfat* sau *consiliu*, de o *adunare de stări* sau *dietă*. Puterea absolută a monarhului era îngrădită de aceste organisme, ea trebuind să se conformeze obiceiurilor, precum şi normelor de drept în vigoare.

Monarhul s-a numit oficial în principatele române „mare voievod şi domn" sau principe. După 1574 în Moldova şi 1659 în Muntenia şirul domnilor din vechile dinastii ale Muşatinilor şi Basarabilor s-a întrerupt definitiv, monarhii fiind aleşi dintre boieri, înrudiţi — cazul Movileştilor, Cantacuzinilor, Brâncovenilor — sau străini familiilor domnitoare din secolele XIV—XVI. Pînă dincolo de jumătatea secolului al XVIII-lea aceste trăsături s-au menţinut, scaunele domneşti de la Iaşi şi Bucureşti fiind ocupate succesiv de familiile Racoviţeştilor, Călmaşilor (Callimachi), Ghiculeştilor — familii boiereşti împământenite —, Mavrocordaţilor, descendenţi din ultimii Muşatini. Cu sincope tot mai dese, principiul eligibilităţii domnului de către adunările de stări — aplicat în 1602, 1632, 1654, 1661, 1672, 1688, 1730 şi 1766 — a făcut loc tot mai mult practicii abuzive a Porţii de numire a acestuia.

În Ţara Românească Transilvania conjunctura internaţională, situaţia geopolitică a ţării, aflată între imperiile habsburgic şi otoman, au îngăduit, în secolele XVI—XVII, o mai mare stabilitate a domniei, succesiunea familiilor Báthory (1571—1613), Rákóczi (1630—1660). O dată cu intrarea Transilvaniei sub suzeranitatea Imperiului habsburgic — prin negocierile reprezentanţilor stărilor, concretizate în prima Diplomă leopoldină (4 decembrie 1691) — principe al ţării a devenit însuşi împăratul, din dinastia de Habsburg pînă la 1745 şi din Casa de Lorena — Habsburg după această dată *.

Regimul politic al monarhiei pe stări s-a păstrat în liniile generale făurite anterior, cu variaţii ale raportului de putere dintre autoritatea centrală şi nobilime, pînă în epoca modernă. El a fost comun celor trei state româneşti, evidenţiind, în pofida dominaţiei străine şi hotarelor artificiale, unitatea de organizare social-politică a poporului român.

Un moment deosebit în evoluţia statului în etapa premodernă a fost formarea statului român unitar centralizat şi independent sub Mihai Viteazul (1599—1600). Formula de guvernare — un mare voievod rezidînd în Transilvania (Mihai Viteazul însuşi), căruia voievodul din Muntenia (Nicolae Pătraşcu) şi consiliul de boieri din Moldova îi recunoşteau autoritatea preeminentă — denotă angajarea lentă pe calea unificării administrative. Din punctul de vedere al organizării ecleziastice, unitatea românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor Meridionali prefigurase încă din 1595 unirea politică, biserica fiind atunci unul din factorii esenţiali ai dezvoltării conştiinţei naţionale. De la mai vechile temelii puse de Ştefan cel Mare, prin noua ctitorie a lui Mihai Viteazul [28] biserica transilvană avea să fie un propagator al naţionalităţii şi unităţii româneşti.

Tendinţele evoluţiei statului românesc din ultimul pătrar al secolului al XVII-lea şi pe tot parcursul celui următor, în direcţia centralizării şi birocratizării, corespund ideologiei absolutismului monarhic, iluminismului refor-

* Succesiunea principilor Transilvaniei în această etapă a fost următoarea: Leopold I (1699—1703), Iosif I (1703—1711), Carol al VI-lea (1711—1740), Maria Tereza (1740—1780), Francisc I (1745—1765), Iosif al II-lea (1765—1790).

[28] N. Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi Mitropolia Ardealului*, în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Şerban Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 359—397.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

mator, etatizării națiunilor. Autoritatea centrală reușește printr-o grea luptă cu starea nobiliară să-și extindă administrația, reprezentanții acesteia pătrunzînd în lumea satelor, erodînd patronajul nobiliar, economico-fiscal și juridic[29]. Aceste mutații transformatoare produse în secolul al XVIII-lea în întreaga societate românească își au originea în actele reformatoare ale unor domni ca Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și Constantin Mavrocordat și în reformele ulterioare din Țara Românească Transilvania. Faptul că acțiunea reformatoare se exercită aproape sincronic în întreaga societate românească, indiferent de hotarele vremelnic despărțitoare, este elocvent pentru unitatea de evoluție a problematicii social-economice — care reclama soluții similare — și pentru racordarea ei la marile curente transformatoare de ordin social care caracterizează Europa vremii. Dominația străină a putut întîrzia dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție, dar nu a putut înăbuși tendința vitală a societății românești în ansamblul ei spre progres și modernizare.

STRUCTURILE MILITARE

Pe parcursul celor peste două secole care fac obiectul analizei prezentului volum organismul militar românesc a înregistrat o prefacere continuă. Aceasta s-a caracterizat prin două tendințe cu acțiune concomitentă: prima, de menținere a structurilor militare tradiționale, expresie a continuității alcătuirii ostășești la români; secunda, de înnoire, de racordare a organismului militar la cerințele izvorîte din realitățile în schimbare ale cîmpului de luptă, din revoluția produsă în evoluția armamentului, a strategiei și tacticii. Ansamblul acestor prefaceri a determinat o veritabilă etapă de tranziție în evoluția organismului militar, de la cel de tip clasic medieval către cel caracteristic epocii moderne. În acest proces de tranziție — cu suișurile și coborîșurile sale — se disting două etape importante. O primă etapă — cuprinsă între jumătatea secolului al XVI-lea și jumătatea celui următor — conservă încă puternic trăsăturile caracteristice ale organismului militar din perioada anterioară atît în organizare și înzestrare, cît și în instruire sau în modul de acțiune în momentele cheie — în înfruntarea cu inamicul. Cea de-a doua etapă — care este mărginită la limita superioară a precedentei și de ajunul revoluției populare conduse de Horea — reprezintă veritabila epocă de tranziție către organismul militar de factură modernă. Tranziție concretizată nu numai în diversificarea nemaiîntîlnită pînă acum a categoriilor militare — ceea ce corespunde specializării tot mai accentuate în meseria armelor —, nu doar în misiunile specifice încredințate acestora, dar mai ales în dinamica unității dialectice a raportului dintre continuitate și schimbare în domeniul militar. Prevalează acum, în raport cu perioada anterioară, elementele de înnoire față de cele tradiționale, fără ca prin aceasta continuitatea organismului militar să fie în vreun fel alterată.

O asemenea perspectivă asupra evoluției fenomenului militar — care este argumentată decisiv de faptele istorice — înlătură vechea, interesată și falsă, interpretare privind decăderea instituției militare la români sau chiar dispariția ei. Nu numai că această din urmă interpretare nu concordă în nici un

[29] Vezi liniile esențiale ale acestui proces studiat pentru Oltenia la Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 219—283.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

fel cu faptul fundamental că menținerea ființei statale românești nu putea avea loc în absența propriei sale instituții militare — mai ales în perioada de maximă competiție între marile puteri cu interese expansioniste în spațiul românesc —, dar ea este contrazisă de însăși notabila prezență ostășească în această epocă, de victoriile remarcabile obținute. Pentru că este evident că Unirea din 1599—1600 nu putea fi făcută într-un moment de decădere militară — cînd ostilitatea marilor puteri vecine față de un asemenea act n-ar fi putut fi nicicum învinsă —, ori un efort de apărare de amplitudinea celui din 1657—1662 nu se putea aplica fără un organism militar solid, puternic articulat, capabil să se opună cu sorți de izbîndă unei „superputeri" medievale ca Imperiul otoman. Către sfîrșitul secolului al XVII-lea și în secolul următor instituția militară românească, intrată în procesul de tranziție sus-amintit, a continuat să-și îndeplinească misiunile sale de bază. Nu este posibil a gîndi dispariția ei din moment ce statele românești continuă să existe ori cînd ființează alcătuiri ostășești în măsură să coopereze eficient cu ale aliaților vremelnici ori să înfrunte trupele deplasate de adversari în spațiul românesc, sau cînd ea reprezintă un element important luat în calcul în cabinetele marilor puteri vecine.

Procesul transformator în care a fost angajată armata română în această perioadă nu a fost nicidecum o decădere a instituției militare, ci rezultatul a doi factori cu acțiune convergentă. Pe de o parte, în societatea românească se operează o translație în privința mijloacelor cu care trebuie realizate obiectivele ei principale — păstrarea ființei politice și a integrității pămîntului străbun —, accentul fiind plasat prioritar pe acțiunea diplomatică, susținută însă activ de o forță militară capabilă să-i dea credibilitate. Această translație era rezultatul obiectiv al raportului de forțe față de marile puteri cu pretenții de dominație în spațiul românesc, care dispuneau de armate numeroase. Pe de altă parte, se amorsează complexa etapă de trecere către un organism militar de factură nouă, cel de înfățișare clasic medievală nemaiputînd fi eficient într-o confruntare cu armatele potențialilor adversari (imperiile învecinate).

Așadar, în toată această epocă se constată nu numai continuitatea de existență a organismului militar românesc — care are rosturi specifice derivate din obiectivele de bază ale întregii societăți —, dar și o evoluție a lui care poate fi caracterizată prin formula: de la armata medievală la cea modernă.

Ceea ce se înfățișează fundamental în toată această epocă este continuitatea de orientare în doctrina militară românească. Societatea românească păstrează tradiționala ei datorie de ansamblu de apărare a patriei prin efortul întregului popor. Oastea cea mare, ca expresie sintetică a acestei opțiuni doctrinare — pe care o regăsim fără cezură de la luptele poporului dac pentru libertate și unitate pînă în această epocă —, continuă să ființeze. Argumentele acestei afirmații sînt atît mărturiile documentare — care atestă apelul la oastea cea mare în prima parte a secolului al XVIII-lea, în vremea lui Dimitrie Cantemir —, dar mai ales faptul că toate clasele și categoriile sociale ale societății românești continuă să aibă obligații militare, să participe, într-un fel sau altul, la efortul general de apărare a patriei.

Corespunzător acestei îndatoriri obștești, diversele sectoare ale societății românești — țărănimea, boierimea (nobilimea), orășenimea — trebuie să furnizeze contingentele necesare formării oștirii țării la apelul comandantului ei suprem. Din rîndurile acestor contingente se vor desprinde categoriile militare care vor dobîndi statut de permanență, constituind osatura în fapt a orga-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

nismului militar românesc. Aşadar, de la oastea cea mare pe care o alcătuiesc contingentele militare datoare să le furnizeze toate clasele sociale ale societăţii româneşti la armata cu caracter (semi)permanent reprezentată de acele categorii militare cu misiuni de îndeplinire constantă a serviciului militar.

Dintre aceste categorii militare cu caracter de permanenţă, cîteva reclamă o analiză specială sub raportul relaţiei între armată şi societate în acest interval.

Slujitorii acoperă, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi pînă în pragul epocii moderne, şi diversele categorii de funcţionari ai statului cu atribuţii civile şi militare. Spre deosebire de slujitorii preponderent civili, ale căror venituri proveneau din exercitarea funcţiilor dregătoreşti de care depindeau, cei militari erau uzufructuari ai domeniilor şi ai unor venituri domneşti. Prin exploatarea ocinelor, slujitorii îşi asigurau subzistenţa familiilor. Recrutarea acestora se făcea de obicei din rîndurile păturilor sociale populare libere şi, doar uneori, în etape de efort militar sau de criză, dintre rumâni sau vecini. Toţi slujitorii domniei dintr-o categorie cu un statut juridic definit constituiau o breaslă. În fiecare judeţ sau ţinut slujitorii depindeau de administraţia locală, cei militari de principalii dregători cu atribuţii ostăşeşti (pîrcălabi, vătafi sau vătafi mari, căpitani sau mari căpitani). Între breslele mai mari sau mai mici de slujitori trebuie incluşi *călăraşii, dorobanţii, hînsarii, scutelnicii, joimirii roşii, talpoşii, mocanii* etc.

Lefegiii. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi pînă în zorii evului modern, lefegiii erau similari iunaţilor sau voinicilor cu soldă atestaţi în structura militară medievală clasică românească. Efectivele de lefegii încadrate în armatele româneşti ale epocii au variat între 2 000 şi 8 000 de oameni. Tendinţa generală a fost de scădere a cuantumului bănesc al lefii, ajungîndu-se, în secolul al XVIII-lea, la suplinirea acestuia prin acordarea zilnică a porţiilor *(obroace)* de pîine şi carne, *tainul*, şi a stofei pentru vestminte. Greutăţile întîmpinate de domnie în finanţarea trupelor plătite au determinat uneori cantonarea lor în zone ale ţării care erau obligate cu întreţinerea şi încartiruirea acestora, sistem bine cunoscut în întreaga Europă a secolelor XVI—XVIII. În ordinea menţiunilor documentare, care nu este însă strictă, trebuie socotiţi în rîndurile categoriilor de lefegii: *beşliii, deliii, cătanele, cazacii, leşii (poloni), seimenii, levenţii, nemţii (dragonii), lipcanii, arnăuţii, panţîrii* etc.

O temeinică organizare a corpului de seimeni din Ţara Românească Muntenia a fost înfăptuită de Matei Basarab pentru a face faţă presiunii militare otomane (1636) [80]. Efectivele de seimeni din fiecare principat extracarpatic par să fi oscilat, în secolele XVII—XVIII, în jurul cifrei de 1 000 de ostaşi, a căror valoare consta mai ales în armamentul de foc portativ şi greu. Comandaţi de mari căpitani şi căpitani, ulterior de başbulucbaşi şi bulucbaşi, seimenii aveau cazărmile („odăile") şi depozitul de arme („puşcăria") la Curtea domnească. O refacere a corpului acestora s-a întreprins ulterior în acelaşi principat sub domnia lui Mihail Radu-Mihnea al III-lea în vederea purtării războiului antiotoman. Seimenii se regăsesc în componenţa trupelor româneşti — muntene sau moldovene — şi la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

În organizarea militară din Muntenia şi Moldova trăsăturile specifice existente în a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-au păstrat pînă în pragul epocii moderne. Constatarea infirmă, din punct de vedere militar, plasarea în

[80] N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, vol. II, p. 129, 145.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

anii 1711/1716 a începutului unui nou regim, „turco-fanariot" sau „fanariot" care — cum s-a spus — ar fi „desființat oștirile naționale". Efectivele militare menținute — între 6 000—11 000 ostași în fiecare din statele românești extracarpatice — sînt chiar mai mari decît cele ale viitoarelor miliții regulamentare. Acest potențial ostășesc latent putea fi chemat în condiții economico-financiare favorabile să alcătuiască armata necesară unor înfăptuiri politice vitale și realizabile. De asemenea, reformele lui Constantin Mavrocordat au deschis calea sistemului de recrutare modern, a conscripției și voluntariatului, a datoriei slujbei militare pentru țară, toate încercate de autoritățile centrale princiare încă în vremea războaielor din 1736—1739 și 1768—1774.

Instalarea treptată a trupelor imperiale habsburgice în cetățile, orașele și ținuturile transilvane după 1687 a creat pentru aproape douăzeci de ani o „dualitate" a forței armate. Alături de regimentele imperiale coexista vechea organizare militară transilvană. Aceasta din urmă însă, după înăbușirea răscoalei antihabsburgice din 1699—1711, „a fost desființată și trimisă să cultive ogoarele", după cum scria un istoric transilvănean.

Pînă în deceniul al șaptelea al secolului al XVIII-lea s-a practicat sistemul finanțării de către principat a trupelor imperiale dislocate în țară — sumele impuse dietei de cancelaria aulică pentru Transilvania ridicîndu-se la 1 000 000 taleri imperiali în 1698. Cu totul excepțional s-a produs „insurecția" nobiliară în cursul războiului de succesiune la tronul imperial (1740—1748), dar corpul astfel format nu a intrat în dispozitivul de luptă. O etapă nouă în organizarea militară a început în deceniul al șaptelea al secolului al XVIII-lea o dată cu constituirea regimentelor grănicerești. Această oaste teritorială era formată din români și secui. Regimentul 1 de pedestrași români era localizat în zona sudică a țării, cuprinzînd districtele Brașov și Făgăraș, scaunele Sibiu și Sebeș, comitatul Hunedoarei. În zona estică Regimentul de călărași secui cuprindea în două divizioane secui, unguri și români, avînd comandamentul la Sfîntu Gheorghe; Regimentul 2 de pedestrași secui avea comandamentul la Tîrgu Secuiesc; Regimentul 1 de pedestrași secui avea comandamentul la Miercurea Ciuc. În sfîrșit, la nord-est Regimentul 2 de pedestrași român cuprindea districtul Bistrița și unele sate din comitatele Dăbîca, Cluj, Turda, sediul comandamentului fiind la Năsăud[31]. Regimentele grănicerești românești vor deveni în scurt timp forța armată sprijinitoare a mișcării de emancipare națională, căreia îi vor furniza cadre de conducere și îi vor fi scut în fața tendințelor habsburgice sau maghiare de a o decapita.

Așadar, în întregul interval istoric ce face obiect de tratare pentru acest volum, structurile militare românești s-au ordonat, în general, în funcție de opțiunea doctrinară și de imperativele evoluției economico-sociale în: *oastea cea mare* — în alcătuirea căreia intrau categoriile militare și efectivele pe care diversele clase și categorii sociale erau datoare să le furnizeze efortului general de apărare a patriei — și în *oastea permanentă* (sau semipermanentă), în compunerea căreia intrau diverse categorii militare cu funcții specializate și datoare să îndeplinească în mod continuu serviciul ostășesc. Alături de anumite sectoare ale categoriei mari a slujitorilor — roșii, dorobanții etc. — în rîndurile armatei permanente intrau și corpurile de lefegii recrutate din ansamblul populației valide a țării, cît și din exterior.

[31] Josephus Benko, *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus*, ed. II, vol. II, Cluj, 1834, p. 77—119.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Desigur, în acest întreg interval au existat fluctuații în ceea ce privește efectivele celor două componente ale organismului militar, cît și relativ la apelul făcut la înarmarea în masă a poporului. Aceste fluctuații sînt în legătură directă cu revoluția produsă în ansamblul fenomenului război pe plan european, exigențele căruia au determinat constituirea unei armate din ce în ce mai profesionalizată.

În ceea ce privește genurile de armă organismul militar românesc al acestei epoci avea în compunere atît pe cele de bază — infanterie, cavalerie, artilerie — și flotila, cît și serviciile auxiliare fără de care o armată nu poate ființa. Atestările documentare înregistrează existența serviciilor de aprovizionare, de informare, sanitare, de amenajare genistică, capabile să permită oștirii să desfășoare campanii îndelungate, în orice teren sau anotimp. Desigur, aceste servicii logistice sînt într-un stadiu incipient, suficient totuși să asigure, la nivelul epocii, funcționarea optimă a organismului militar. O demonstrează nu doar faptul că oștirile românești au desfășurat campanii îndelungate, au susținut războaie întinse pe mai mulți ani — cazul celui împotriva Porții din 1657—1662 fiind elocvent —, dar au executat deplasări pe mari distanțe atît în cuprinsul teritoriului național, cît și în afara acestuia (în Polonia în 1657, în Austria în 1683, în Peninsula Balcanică în mai multe rînduri).

Relativ la structura de comandă a organismului militar românesc din această etapă se constată o continuă evoluție în perfecționarea ei în stabilirea precisă a competențelor diverselor eșaloane. Cu deosebire în perioada de tranziție, corespunzător și compartimentării tot mai stricte a unităților și subunităților, funcțiile de comandă la diverse eșaloane, îndeosebi inferioare, s-au definit mai clar, denumiri ale lor păstrîndu-se și în epoca modernă.

RĂZBOIUL ȘI SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

Evenimentele politice și militare care s-au succedat în acest interval istoric evidențiază conexiunea strînsă între istoria poporului român și istoria sud-est și central europeană și, pe un plan mai general, a întregului continent. Mai întîi de toate, această evoluție s-a subordonat străduinței continue a societății românești de a-și îndeplini propriile obiective istorice. Realizarea Unirii și neatîrnării s-a înscris în *Secolul Unirii* drept cea mai de seamă năzuință a societății românești și toată evoluția politică și militară s-a manifestat convergent în această direcție. Acestui obiectiv de seamă i s-au dedicat eforturi militare de amploare, între care cele trei mari războaie purtate de români în intervalul de referință dobîndesc o însemnătate aparte: războiul din 1574; războiul din vremea lui Mihai Viteazul; războiul din 1657—1662. Aceste trei mari războaie au fost desfășurate, în principal, împotriva marii puteri care amenință cel mai grav ființa politică a societății românești, dezvoltarea ei de sine stătătoare: Poarta otomană. Dar, în vremea lui Mihai Viteazul, efortul militar aplicat pentru neatîrnare și unire a trebuit să fie desfășurat la toate azimuturile: nu numai împotriva Porții, dar și împotriva Poloniei și a Imperiului habsburgic.

În aproximativ 100 de ani de istorie națională, 14 ani au fost de efort militar susținut pentru unitate și independență, fără a mai pune la socoteală angajarea de energii românești în acest interval, care a urmărit să limiteze injoncțiunile marilor puteri vecine, să respingă invaziile și agresiunile.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Cele trei mari războaie dau măsura vitalității extraordinare a poporului român, a capacității sale nelimitate de a lupta și a se sacrifica pentru propria sa libertate și unitatea pămîntului străbun.

În *Secolul Reformelor* au avut loc alte supreme încordări ale societății românești destinate să-i salvgardeze unitatea de evoluție, să evite anihilarea de către imperiile vecine concurente. Era epoca lui Șerban Cantacuzino, domnitor care gîndea și lucra pentru reeditarea faptei Viteazului și asemenea acestuia pregătea un solid organism militar; era epoca oastei celei mari a lui Dimitrie Cantemir, care la 1711 se va ridica pentru libertatea țării, a acțiunilor diplomatice îndrăznețe sprijinite pe repezi acțiuni militare, din anii 1716—1718 sau 1736—1739; era epoca unui adevărat război popular românesc în 1769, care a tins să impună factorul național ca singurul legitim în vatra strămoșească.

Cum a reacționat societatea românească în cursul acestor mari încercări militare? Care a fost reacția diverselor clase și categorii sociale în aceste încleștări?

Sub semnul ideologiei politice a vremurilor *vitejilor*, cum inspirat numea Nicolae Iorga pe românii din secolul al XVI-lea, se afla marele moment precursor al faptei lui Mihai Viteazul: războiul antiotoman condus de Ion Vodă cel Viteaz. El se caracterizează prin voința conducerii politice românești de a modifica raporturile cu Poarta, convenite începînd din anul 1538. Această mare inițiativă era potențată de exemplul glorioaselor fapte de arme românești din secolele XIV—XV, de ecoul atît de viu al luptelor lui Mircea cel Mare, Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș. Războiul Țării Românești Moldova cu Imperiul otoman din anul 1574 este edificator pentru raportul armată-societate în cel de-al treilea pătrar al secolului al XVI-lea. Domnia era direct inspirată de tradiția lui Ștefan cel Mare în conceperea tipului de război antiotoman. Declanșarea sa trebuia decisă de adunarea stărilor, purtarea lui urma să fie împlinită grație mobilizării oastei celei mari. În planul strategic conducerea războiului prevedea ofensiva spre litoralul pontic pentru eliberarea Cetății Albe, acțiunea la sud de Milcov pentru instalarea în scaunul domnesc de la Tîrgoviște a unui domn — Vintilă Vodă — favorabil conlucrării celor două principate române extracarpatice. Modelul ștefanian capătă însă valențe noi impuse de evoluția în aproape trei generații a societății românești. Colaborarea unei părți a boierimii la inițiativa domnească nu a putut fi obținută. „Ci din două alege pe cea mai bună — declara exponentul ei, Ioan Golăi, lui Ion Vodă —: sau pleacă-ți capul înaintea împăratului [otoman] sau întoarce spatele și părăsește țara; dar cu turcii nu te apuca la luptă" [32].

Este semnificativă pentru noile mentalități însăși folosirea de către cronicar, călugărul Azarie, a numelui de împărat pentru sultan, la 1500 acesta fiind de neconceput altminteri decît dușmanul păgîn [33]. Noua concepere a puterii otomane era în directă legătură cu raportul internațional de forțe, cu conștiința unei părți a conducerii politice românești că nu doar Imperiul otoman era inamicul propriei statalități — chiar dacă opoziția religioasă rămînea aceeași —, ci lui i se alătură alți dușmani, în speță Imperiul habsburgic și Polonia, ale căror obiective, îmbrăcate fiind în consensul creștin, nu puteau ascunde tendințele de anexiune și dominație. Așadar, conducerea politică românească

[32] *Cronicile slavo-române*, p. 151.
[33] Mihai Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi românești*, București, 1985, p. 85—90.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

avea conştiinţa unui necesar echilibru diplomatic şi mai ales evitării unui consum inutil de energie şi forţă militară. Conducerea politică românească realiza, totodată, şi schimbările intervenite în mecanismul oastei celei mari. Ridicările ei sub Petru Rareş în războiul cu Polonia sau în condiţiile invaziei otomane din anul 1538 şi chiar sub Alexandru Lăpuşneanu scoseseră la iveală discrepanţa dintre dotarea şi instruirea tradiţionalului organism ostăşesc românesc şi forţele profesionalizate ale etapei revoluţiei tehnicilor militare. Prefacerile economico-sociale din secolul al XVI-lea s-au manifestat, între altele, prin reducerea drastică a disponibilităţilor financiare ale ţărănimii, supusă unei sporite fiscalităţi şi, corespunzător, micşorării fondurilor financiare la dispoziţia domniei, datorită diminuării veniturilor şi creşterii datoriilor către Imperiul otoman. Preţul noului armament, ca şi tehnologiile necesare fabricării lui — care contribuiseră esenţial la apariţia în Europa centrală şi occidentală a categoriei socio-profesionale a mercenarilor şi a armatelor de meserie — reclamau alte opţiuni în organizarea forţei armate româneşti, sincronizarea ei transformărilor vizibile în domeniu pe plan general european. Acţiunea lui Ion Vodă a ţinut seama de experienţa ultimelor mobilizări ale oastei celei mari şi de situaţia socio-economică, ridicarea din primăvara anului 1574 chemînd ţărănimea *în jold* şi cu leafă. Cum noua domnie, prin confiscările de averi boiereşti şi clericale, putuse organiza un regim fiscal mai blînd faţă de contribuabili, mobilizarea la războiul antiotoman a fost foarte populară, ţărănimea răspunzînd cu entuziasm şi efectivele sub arme atingînd cifre apropiate de vechile potenţiale maxime.

Atitudinea obstrucţionistă a unei părţi a boierimii, uneori exagerată, trebuie mai precis delimitată la un grup de vîrfuri ale acesteia, lezate direct de măsurile voievodului şi deci în opoziţie directă cu politica domnească. Cea mai mare parte a clasei conducătoare româneşti a rămas credincioasă idealului de libertate şi integritate teritorială al lui Ştefan cel Mare. Adeziunea profundă, largă a ţării explică dramatismul încleştării, rezistenţa dusă pînă la moartea cu arma în mînă, iar devastarea de inamic a unei mari părţi a teritoriului Ţării Româneşti Moldova este o dovadă a prelungirii confruntării dincolo de consumarea bătăliilor propriu-zise. Evenimentele vor rămîne adînc implantate în mentalităţile colective şi în tradiţia istorică a poporului român, fapt reflectat şi în cronistica secolului următor, constituind un reper memorabil al stării de libertate a ţării şi a datoriei obşteşti de a o redobîndi. În fond războiul din anul 1574 a fost una din supremele încercări de reacţie a societăţii româneşti prin structurile tradiţionale la o evoluţie istorică defavorabilă.

Condiţiile interne şi internaţionale din următoarele două decenii au impus un reviriment şi, în acelaşi timp, evoluţia firească a vechilor structuri. Prefacerea economico-socială s-a adîncit, iar criza relaţiilor cu Imperiul otoman a atins societatea românească în întregul ei, omogenizarea opţiunii politice externe fiind, totodată, semnul consensului claselor şi categoriilor sociale.

Războiul antiotoman, înfăptuirea Unirii de la 1599—1600 şi desfăşurarea luptei pentru apărarea ei au fost opera societăţii româneşti sub Mihai Viteazul. Cunoaşterea cu proprii ochi a întregului pămînt şi popor românesc, a Peninsulei Balcanice şi a popoarelor ei, a lumii stambuliote şi politicii europene au făcut din Mihai un om al vremii sale. El se încadrează pleiadei de mari cîrmuitori, organizatori şi unificatori de stat ai celei de a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea — Willem de Orania, Elisabeta I, Henric al IV-lea. Societatea românească din pragul celui de-al XVII-lea secol era asemenea celor din întreaga Europă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

preponderent rurală, cu mentalități tradiționale puternice atît ale țărănimii, cît și boierimii. Stratificarea după avere, diversele grade de dependență conturaseră mai precis nobilitatea, libertatea și iobăgia. Criza economică a redus numărul oamenilor liberi cu o stare corespunzătoare echipării și înzestrării pretinse de domnie. Silit să procedeze la reformarea organizării militare la standarde europene, domnul și sfetnicii săi au introdus cunoscuta *legătură a lui Mihai vodă*. Ea era menită să asigure stabilitatea fiscală și îndeplinirea sarcinilor economice, covîrșitoare în condițiile confruntării cu Imperiul otoman. Țărănimea, care a suportat toată povara marelui război al neatîrnării și a efortului pentru unitate, a receptat întregul dramatism al momentului istoric, căruia i-a asociat principala ei aspirație — libertatea: „cînd a fost Mihai vodă domn în Ardeal și cînd s-a fost ridicat toate satele din țară să se giudecească" [34] (adică să se elibereze din servitute — *n.n.*), consemnează un hrisov de la Radu Șerban. Reprezentanții satelor au urmat pe domn la Alba Iulia și în Moldova pentru a obține hotărîrea de slobozie. Libertatea socială era astfel asociată pînă la identificare în mentalul popular cu libertatea națională făptuită sub conducerea Unificatorului.

Prins între nevoia stringentă de bani pentru finanțarea efortului militar și cererile țăranilor, domnul nu a putut schimba un curs al evoluției sociale. Personal însă nu a ezitat să elibereze satele a căror putere economică îngăduia mobilizarea sumelor necesare răscumpărării. O caracteristică a societății românești va fi tocmai fluctuația ponderii dependenței în lumea rurală în funcție de avatarurile situației economice. Este astfel eronat a atribui unei inițiative domnești și tocmai în conexiune cu marele său război legiferarea șerbiei. De altfel în Țara Românească Transilvania influența lui Mihai Viteazul în dieta țării s-a exercitat tocmai în sensul îmbunătățirii condiției iobagilor români și a conducătorilor spirituali ai acestuia. Este foarte semnificativă o plîngere a unei părți a nobilimii din Transilvania care vedea ca principali agenți ai conducerii românești „popii și ofițerii" [35]. Istoricul Szamosközy constatase că încă de la început „vestea luptei nenorocite (pentru Andrei Báthory — *n.n.*) a străbătut repede în toată țara, neamul românilor ce locuiește în satele Transilvaniei a făcut o conspirație și s-a unit cu conaționalii lor veniți de dincolo și s-au ridicat în toate părțile, întemeiați pe încrederea ce le-o da un principe din neamul lor" [36]. În Țara Românească Moldova adeziunea populară la domnia lui Mihai Viteazul răzbate și din consemnarea contemporană potrivit căreia jurîndu-i credință oamenii țării l-au numit „tată" [37].

Societatea românească din timpul războiului antiotoman și a unirii sub Mihai Viteazul era însuflețită de speranță și, în virtutea programului politic, al anvergurii internaționale a acestuia, a avut o notabilă impregnare militară. Satele, orașele-garnizoană, boierii erau sub arme. Secuii, a căror libertate răpită de Báthorești fusese restabilită de Mihai Viteazul, vor da însemnate contingente militare, ca și orașele (tîrgurile) din toate cele trei țări române. Structurile societății, ca și ale statului, chiar dacă nu se transformaseră, funcționaseră în aceeași direcție, a unității. Că se urmărea un program politic o arată însuși Mihai Viteazul într-un cunoscut memoriu adresat ducelui Toscanei,

[34] RI, I, 1915, p. 222.
[35] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, p. 131.
[36] *Monumenta Hungariae Historica. Magyar Törtenelmi Emlékek, Scriptores*, vol. XXVIII, p. 343.
[37] Constantinescu, *Documente*, p. 102 (doc. 185), p. 222.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

unde explică înfrîngerea de la Mirăslău prin scurtul răgaz ce i-a fost dat „căci nu erau încă aşezate treburile acelei provincii [Transilvania] şi duşmanii pîndeau din toate părţile" [38]. Dacă privilegiile erau dificil de înlăturat, Mihai Viteazul a putut în schimb să facă operă de perspectivă prin organizarea bisericii, în primul rînd în Transilvania [39]. Constantul adversar al voievodului unificator, George Basta, semnala în ianuarie 1600 „că valahul [Mihai Viteazul] trimite preoţii lui la toate satele, la marginile ţării locuite de neamul său" [40]. Alături de consolidarea ierarhiei ecleziastice româneşti din Transilvania — legată încă prin tratatul de la Alba Iulia din 1595 de aceea din Muntenia — această acţiune de adîncime era o componentă a programului unităţii naţionale.

Boierimea din Ţara Românească Muntenia a sprijinit activ efortul unificator, ea conlucrînd cu nobilimea română, măruntă, din Ţara Românească Transilvania. Mica boierime din Ţara Românească Moldova, în luptă cu aristocraţia, a fost de asemeni cîştigată de idealul unificator.

În trei generaţii societatea românească din epoca Viteazului se leagă atît de vremurile lui Matei Basarab şi ale confruntării cu Imperiul otoman din anii 1657—1662, cît şi de aceea a domniei lui Constantin Brâncoveanu în pragul „chestiunii orientale". Impregnarea militară a societăţii, decelabilă şi în aceea românească, îndeosebi ca efect al epopeei lui Mihai Viteazul, se constată pînă tîrziu în secolul al XVII-lea. Notabilă este reacţia faţă de război în toate cele trei state româneşti, mobilizarea populaţiei făcîndu-se într-un ritm rapid şi cu rezultate importante. În Ţara Românească Muntenia, de pildă, mobilizarea aducea sub steagurile antiotomane la 1657—1658 efective similare celor mai mari ridicări la luptă din secolul al XV-lea.

Mentalităţile păstrează amprenta unui ev războinic: la chemarea lui Constantin Şerban, a lui Mihnea al III-lea satele îşi trimit contingentele la oaste; în iarna 1657/1658 se pune în aplicare cu aceeaşi veche abnegaţie populară tactica pămîntului pîrjolit, retragerea masivă a populaţiei şi bunurilor către zonele păduroase, colinare şi muntoase, se utilizează orice posibilitate de adăpostire în fortificaţii permanente sau întăriturі naturale, orice modalitate de a preîntîmpina cu cît mai puţine pierderi iminenta invazie otomano-tătară. Aceeaşi este situaţia şi peste munţi, unde războiul antiotoman din 1657—1662 a spart limitele strîmte ale organizării constituţionale ale principatului transilvan, aşa cum erau prevăzute de legislaţia privilegiată de pînă atunci. Apelul la covîrşitoarea majoritate a populaţiei româneşti a ţării — consecinţă a războiului — dovedea incapacitatea unei întocmiri discriminatorii de a face faţă efortului de apărare în condiţii de invazie. Tot acum s-au produs spontane organizări ale rezistenţei locale, vestită rămînînd aceea condusă de preotul din Ciurila în 1659—1660.

Boierimea şi nobilimea au dat un răspuns diferenţiat efortului de război. Aceasta nu pentru că deprinderea ostăşească a acestei stări ar fi dispărut. Dimpotrivă, în toate ţările române, pînă tîrziu, reprezentanţii clasei conducătoare erau gata să se încadreze în oştire şi să lupte. Sînt revelatoare din acest unghi de vedere acţiunea boierimii din Ţara Românească Moldova în lupta de la Leva (1663), ca şi numeroase exemple individuale. Astfel, personalităţi atît de „civile" precum Constantin Brâncoveanu sau omnipotentul cancelar tran-

[38] *Mihai Viteazul*, vol. 1, p. 642.
[39] Vezi N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, p. 374—380.
[40] *Hurmuzaki*, vol. XII, p. 626.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

silvan Mihai Teleki cel Bătrîn n-au ezitat să se avînte în fruntea trupelor lor. Cunoscutul memorialist și cronicar Ion Neculce este una și aceeași persoană cu marele hatman — poreclit „Țăruș" —, comandantul corpului expediționar al oastei Moldovei în campania antiotomană de la Prut din vara anului 1711, alcătuitorul unor variante de planuri de acțiune și atent prețuitor al balanței de forțe. Dar încă din vremea campaniilor antiotomane ale războiului din 1657—1662 s-a produs un reviriment al orientării stării nobiliare și cu deosebire a părții ei angrenată direct în elaborarea deciziei politice și militare. Reviriment provocat înainte de toate de premisele și apoi de primele desfășurări ale „chestiunii orientale". Împărăția otomană era fără îndoială un rău — mereu în secolul al XVII-lea diplomația europeană anunțase iminența aplicării planurilor Porții de instaurare a regimului provincial, al administrației directe, a pașalîcurilor în locul domniei românești —, dar un rău oricum incomparabil cu brutalitatea ocupațiilor militare ale celorlalte imperii vecine.

Constantin Brâncoveanu — gravură tipărită la Veneția de Alessandro de Via (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R. S. România)

La 1711, încă, Dimitrie Cantemir se adresează țării în formele tradiționale ale programului militar și politic ștefanian, anunțînd ridicarea generală la oaste. Mentalitățile societății românești a vremii recepționează mesajul proclamației domnești cu entuziasm, înrolările sub steagul acțiunii antiotomane fiind revelatoare pentru spiritul poporului român. În cronica sa Ion Neculce, unul dintre organizatorii oștirii Țării Românești Moldova, se face ecoul efectului războiului asupra societății, adaptarea acesteia dovedind aptitudinile militare și capacitatea luptătorului român de a fi la înălțimea noilor sarcini ale armatei moderne. Dincolo de Milcov anul 1711 relevă trăsături similare, vrednică de o mențiune specială fiind admirabila disciplină generală și mai cu seamă populară a principatului sub Constantin Brâncoveanu. Încrederea în această lungă și întotdeauna înțeleaptă cîrmuire a permis depășirea cu succes a crizei relațiilor internaționale, a confruntării pe pămîntul Munteniei a imperialismului țarist și otoman.

O seamă dintre trăsăturile impactului războiului asupra societății românești conturate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea se vor preciza în cel de-al XVIII-lea, ca urmare directă a marilor războaie ruso-austro-otomane. Deplasarea, cantonarea pe teritoriul principatelor sau chiar ocupația lor de către oștiri de zeci și chiar sute de mii de soldați a avut consecințe dintre cele mai grave. Practic nu a existat zonă neafectată de calamitățile războiului — încartiruiri, rechiziții, silnicii, devastări, sărăcie, epidemii.

În aceste împrejurări nu se constată însă o acceptare pasivă a avatarurilor situației politico-militare și un fatalism resemnat în fața invaziilor, a ocupațiilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Dimpotrivă, reacția românească la război are un profund caracter popular în secolul al XVIII-lea, expresiile sale definitorii fiind insurecțiile urbane, regimentele grănicerești și voluntariatul.

La 1716—1717 și 1769 bucureștenii se ridică la luptă împotriva otomanilor, reușind să elimine prezența militară dușmană din oraș, folosind cu îndemînare guerila urbană. Totodată, se constată în aceste acțiuni, ca și în 1739, forme de organizare militară a apărării citadine. Era în fond vorba de interdependența dintre dezvoltarea urbană românească și necesitățile de apărare ale țării, iar capacitățile de structurare a unui organism coerent de autoapărare sînt în legătură cu treptata afirmare a tîrgoveției, a burgheziei. Nu trebuie pierdută din vedere nici ponderea demografică a orașelor pe ansamblul spațiului românesc — Bucureștii și Iașii erau cele mai populate centre urbane după Istanbul din sud-estul Europei — și nici dezvoltarea în acest mediu a unui spirit public modern. Același clarvăzător reformator care a fost Constantin Mavrocordat a înțeles posibilitățile oferite de cadrul citadin, efortul de apărare din toamna anului 1739 întemeindu-se tocmai pe *milițiile urbane.*

Ponderea decisivă a românilor din Transilvania — ceea ce determina pe Maria Tereza să o numească „principatul românesc" —, ca și valoarea militară de prim ordin a acestora au fost hotărîtoare pentru ca *modernizarea organizării militare a țării să se facă preponderent prin români.*

Antecedentele fuseseră cu ușurință decelate de administrația habsburgică în acțiunea militară românească din anii 1699—1711, în impresionanta organizare și victorie a comunității Țării Maramureșului împotriva invaziei tătare din anul 1717, ca și din participarea bănățenilor la luptele din anii 1737—1739. Amenințarea unei noi invazii tătare în anul 1758 — cînd, în plin *Secol al Reformelor,* Moldova de sud a fost victima unui raid devastator —, ca și experiența românească privind modul de luptă a armatelor celor două state musulmane din Europa au contribuit la luarea deciziei de înființare a regimentelor grănicerești transilvane (1762).

În mediul rural, societatea românească din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a răspuns la starea conflictuală, la purtarea războiului pe însuși pămîntul țării, prin voluntariat. „Volintirii" corespund unei forme de mobilizare și în același timp unui tip de război popular, rezultat al mai multor factori: disponibilități de energii ostășești, provenite din situații profunde sau conjuncturale ale lumii sătești — pauperizare, exploatarea excesivă —, curente de opinie publică în vederea realizării unor deziderate naționale — tradiționale sau cu totul noi — sau unor interese locale. Astfel, voluntariatul a atins în războiul din 1768—1774 cifre de pînă la cîteva mii de români, angajați fie alături de armata rusă în țările române de la est și sud de Carpați, fie de cea otomană în Oltenia. Structura tradițională românească a influențat organizarea inițială a trupelor de voluntari — pe steaguri — și doar ulterior necesitățile cooperării cu trupele regulate, ruse, determinînd încadrarea în regimente (polcuri). Cadrele de comandă ale voluntarilor reflectă, de asemenea, unele caracteristici ale societății românești a secolului al XVIII-lea, cadeții familiilor boierești mari, boiernași, răzeși și moșneni îmbrățișînd cariera armelor și urcînd treptele ierarhiei militare.

Subordonîndu-se unei direcții politice, care statua navigația printre „stîncile" rivale — imperiile competitoare vecine spațiului românesc —pentru a evita naufragiul sau avariile ireparabile, ridicările militare ale țărilor române în a doua parte a *Secolului Reformelor* au purtat amprente specifice. Mai întîi

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

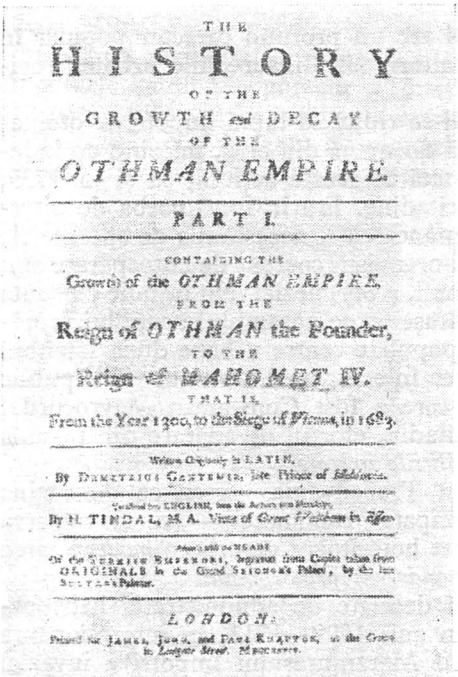

THE
HISTORY
OF THE
GROWTH and DECAY
OF THE
OTHMAN EMPIRE.

PART I.

CONTAINING THE
Growth of the OTHMAN EMPIRE,
FROM THE
Reign of OTHMAN the Founder,
TO THE
Reign of MAHOMET IV.
THAT IS,
From the Year 1300, to the Siege of Vienna, in 1683.

Written Originally in LATIN,
By DEMETRIUS CANTEMIR, late Prince of Moldavia.

Translated into ENGLISH, from the Author's own Manuscript,
By H. TINDAL, M. A. Vicar of Great Waltham in Essex.

Adorn'd with the HEADS
Of the TURKISH EMPEROURS, begun from Copies taken from ORIGINALS in the Grand SEIGNOR's Palace, by the late SULTAN's Painter.

LONDON:
Printed for JAMES, JOHN, and PAUL KNAPTON, at the Crown in Ludgate Street. MDCCXXXIV.

Geschichte
des
osmanischen Reichs
nach seinem
Anwachse und Abnehmen,
beschrieben von
Demetrie Kantemir,
ehemaligem Fürsten in Moldau.
Nebst den Bildern der türkischen Kaiser,
der persönlich
von den Gemälden in dem Seraj durch des Sultans Hofmaler
sind abgemahlet worden.
Aus dem Englischen übersetzet.
Monasterii Benedictoburani.

Hamburg, bey Christian Herold, 1745.

Foile de titlu ale ediţiilor operei lui Dimitrie Cantemir *Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului otoman*, apărute la Londra în 1734 şi Hamburg 1745 (fototeca Muzeului Militar Central; Biblioteca judeţeană Tg. Mureş)

sub raportul formei. Ele au fost sau campanii militare de tip clasic desfăşurate de oştile române singure ori în coaliţie (campania din 1711 sau din 1738 pentru eliberarea Olteniei), sau insurecţii urbane (Bucureşti — 1769), ori ţărăneşti (Banat în 1736—1739), sau războaie de tip popular (lupta de eliberare a Transilvaniei din anii 1699—1711). Obiectivele acestor înfruntări militare au fost evidente: cucerirea neatîrnării depline, alungarea ocupanţilor străini şi preîntîmpinarea răşluirii teritoriului naţional de către puterile vecine.

În cadrul acestor evenimente militare întîlnim ca trăsătură mereu prezentă îmbinarea constantă a forţelor oştirii permanente cu formaţiuni de tip popular, ceea ce dobîndeşte importanţă atît în cadrul fenomenului război, cît şi pe un plan mai larg, social. Astfel, pe ansamblul fenomenului război aceasta reprezintă materializarea principiului doctrinar al luptei întregului popor pentru apărarea patriei. Alături de oştirile ţării au participat detaşamentele de „volintiri" sau unităţile recrutate pe principiul teritorial doar pe durata campaniei (1711, 1717—1718, 1736—1739, 1769).

Sub raport social însemnătatea acestor formaţiuni de tip popular este deopotrivă esenţială, coexistenţa forţelor permanente cu cele nepermanente în momentele limită ale confruntării armate validînd răspunsul pozitiv al societăţii în ansamblul ei la imperativele luptei de eliberare. Fisurile minore sau fracturile evidenţiate în ansamblul social — determinate de orientarea unor facţiuni ale clasei conducătoare, îndeosebi maghiară în Transilvania — au fost estompate rapid de unanimitatea sprijinului popular al luptei de eliberare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

În ceea ce privește formele de luptă aplicate în acest interval este firesc că, alături de cele de tip clasic, capătă importanță tot mai pronunțată acțiunile specifice războiului de tip popular, insurecția din 1769 fiind un punct de referință al unei astfel de realități.

Efectivele angajate în aceste înfruntări militare au înregistrat fluctuații, sesizabile mai puțin în ceea ce privește formațiunile populare, al căror volum sursele documentare arareori l-au consemnat. Dacă la asediul Vienei în 1683 oastea română participantă a întrunit 13 000 de militari, în campania antihabsburgică soldată cu victoria de la Zărnești oastea lui Constantin Brâncoveanu a avut 8 000 de militari, iar în 1711 Dimitrie Cantemir a concentrat sub steaguri circa 12 000 de ostași. Îndeobște efectivele militare care au fost angajate de oștile române permanente în secolul al XVIII-lea au variat între 10 000 și 25 000 de oameni (cifra maximă include, de pildă, pentru intervalul 1768—1774 și unitățile de voluntari). Aceste efective sînt nu numai dovada concludentă a continuității militare și a executării misiunilor de bază pe care societatea le destinase oștirii, dar, în același timp, sînt expresia unui efort multilateral — financiar și uman — consimțit și suportat generos de către prima. În secolul al XVIII-lea societatea românească se așază astfel sincronic dezvoltărilor în domeniu pe plan general european, care vor culmina în conscripție și armata regulată spre sfîrșitul aceluiași secol.

Mărturiile documentare ale epocii transmit convingător aprecierea înaltă de care se bucurau, în Europa, calitățile de luptători ale românilor. Este unul din motivele care prezidează sprijinul Vienei pentru organizarea regimentelor grănicerești din Transilvania. În armata lui Ioan Sobieski, care a despresurat Viena, au fost mii de români, în armata lui Carol al XII-lea, regimente românești, în cea a Rusiei, „polcul românesc". O difuziune în centrul și răsăritul continentului a energiilor ostășești românești, care, mai presus de orice alte interpretări, măsoară calitățile militare ale unui popor, nu în ultimul rînd între factorii care definesc „imaginea" lui în mentalitatea altor popoare. Și, prin extensie, această difuziune reflectă societatea-matrice, trupul ei viu și sănătos, capabil să genereze eroismul militar.

Într-o etapă de tranziție la epoca modernă în forme dintre cele mai variate, adesea neașteptate, societatea românească a susținut întotdeauna dezvoltarea factorului militar, asigurînd continuitatea cadrelor profesionalizate pentru viitoarea armată regulată națională, întemeiată pe principiul datoriei militare față de patrie.

De la amurgul evului mediu și pînă în pragul epocii moderne, structurile militare românești, reflectînd sintetic însăși evoluția societății din ținuturile carpato-dunăreano-pontice, au dovedit o remarcabilă capacitate de adaptare la cele mai dificile circumstanțe internaționale, asigurînd, la momentul oportun, forța necesară dăinuirii statului și civilizației autohtone.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

SUMMARY

The third volume of the fundamental work *Istoria militară a poporului român* (The Military History of the Romanian People) focuses upon the development of the national military phenomenon in the period 1550—1784.

These chronological limits were imposed by changes occurred in the general evolution of the Romanian society, which naturally mirrored in the dynamics of the military phenomenon, as well as by changes occurred in the field of warfare throughout Europe as a result of the revolution undergone by military technology.

Starting with mid-16th century, the Romanian society entered a dynamic process of political unification, imperatively required by both internal unrests and foreign military pressures aimed at dividing the national territory and at annihilating the political existence of the three Romanian countries — Transylvania, Muntenia (Wallachia) and Moldavia. The above-mentioned process of political unification reached its climax in the mediaeval epoch with the *Union* achieved in 1599—1600 under the sceptre of Michael the Brave. Romania's President Nicolae Ceauşescu pointed out that: "A memorable event in our people's history has been the transient Union of Wallachia, Moldavia and Transylvania into a centralized feudal State under the leadership of the great Ruling Prince Michael the Brave. The Alba Iulia Union of 1600 went down for ever with golden letters in the country's chronicle and this act became a brilliant, inspiring symbol for all the generations which hoped for a single Romanian State" [1].

This socio-political turning point in the multimillenary evolution of the Romanian people entailed notable mutations in the dynamics of the Romanian military phenomenon. It was synchronic to the changes occurred in Europe in terms of battlefield realities, and in military organization and equipment, namely the genesis of modern infantry and cavalry, i.e. their organization into tactical corps. Concomitantly, the increase in firearms brought about substantial changes in combat tactics with a great impact upon the look of the battlefield.

The second chronological limit of this volume — the popular revolution led by Horea, Cloşca and Crişan in 1784 — was imposed by the radical transformations undergone by the Romanian society, the military field included. Harmoniously interweaving social and national claims — the latter placing in the fore the immediate achievement of national unity and the regaining of independence — the 1784 Romanian revolution actually ushered in a new stage in the Romanian people's multimillenary history: that of the revolution of social and national liberation — characteristic of the modern epoch —, a revolutionary reality to become permanent throughout the ensuing period. As highlighted by President Nicolae Ceauşescu: "The big movements of social and national liberation, such as the revolution led by Horia, Cloşca and Crişan, Tudor Vladimirescu's revolution, the bourgeois-democratic revolution, the Union achieved in 1859, the Independence War of 1877, the peasants' uprising in 1907, and other numberless social and national struggles demonstrate with the power of deeds the dialectical unity between national and social fights, that simultaneously, with the defence of the ancestral land and its national being, the Romanian people resolutely fought for liberty and social justice, to be the master of its own destinies" [2].

[1] Nicolae Ceauşescu, *Romania on the Way of Completing Socialist Construction*, Vol. 3, Meridiane Publishing House, Bucharest, 1969, p. 647.

[2] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1986 (Speech Delivered at the Solemn Meeting organized on the occasion of the 65th anniversary of the Romanian Communist Party. May 8. 1986)*, Editura Politică, Bucureşti, 1985, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

The Romanian society's entering, with its major component structures, the modern epoch is also parallelled by complex transformations in the military field, the brilliant result of which was the making of the modern Romanian army.

Within these chronological limits, the scientific researchers in the military field have established two distinct stages corresponding to some defining traits of the socio-political and economic development and, naturally, of the dynamics of the military phenomenon. The first one was the *Union Century*, dominated by the brilliant achievement of the Romanian people, led by voivode Michael the Brave: the Union of the three Romanian countries — Transylvania, Muntenia and Moldavia — into a unitary centralized and independent state. All the events occurred throughout that period — from mid-15th century until the latter half of the next one — focused on converging lines, that are most obvious seen from the historical restrospect, upon the accomplishment of the Union, or, after it had broken down to the concentric and overwhelming aggression of the neighbouring great powers, upon the remaking of the deed performed by the Brave unifier. The Romanians' ever-present ideal, the Union of the entire Romanian people within one and the same political body was a law-like necessity asserted in spite of the overwhelming hostility of the neighbouring great powers. An achievement determined by a whole string of historical events, with glorious precedents in the feats of arms of Dacian kings Burebista and Decebalus, and in the thought and deeds of illustrious voivodes such as Mircea the Great, Stephen the Great, Iancu of Hunedoara, Vlad the Impaler or Petru Rareş, the Union of 1599—1600, which the personality of the prince of all Romanians, Michael the Brave, is linked to, provided the Romanian people with a fighting programme and an ever-lasting creed for its immediate and remote future.

During that century, in which the Union moulded the entire Romanian society, a sole and inseparable one within the frontiers of ancient Dacia, the Romanian military establishment had an exceptional function and importance. And this not only because the revolution in military technology in full progress in Europe confronted the Romanian political leadership with numerous and difficult problems to solve. Not only because, under its impact, changes had to be wrought in the vigorous traditional military body in keeping with the new stage in the development of the war phenomenon. But especially because the achievement of the Union and its defence were not possible without a strong Romanian army capable to fight concomitantly for independence and unity against the three great powers of the time: the Habsburg and Ottoman empires and the kingdom of Poland. Their downright hostility versus a „Romanian Dacia", their tendency to overrun the Carpatho-Danubian-Pontic area called for a strong military body able to fulfil the fundamental aspirations of the entire Romanian society. The exceptional solidity of this political body was demonstrated by the great wars of independence and union in 1574, 1594—1601, 1657—1662, when foreign expansionism was faced with the resolute and dignified military resistance of the Romanian society that would later go down into legends. A remarkable military effort, those wars, which were of an entire people, waged under the glorious banner of its lofty aspirations — unity and independence —, are closely linked, up to identification, to the names of some great Romanian princes and army commanders such as John the Valiant, Michael the Brave, Mihnea III, Constantin Şerban or Gheorghe Ştefan. Of all, there shines, emblematically for the whole Romanian history, the never-forgotten personality of the one who fell killed at Turda on August 23, 1601, to seal with his sacrifice the programme of struggle and victory of the ensuing generations: Michael the Brave. The idea of the Romanian countries' unity, the ideal of making a strong state on Dacia's land could never be quelled because they are deeply rooted in the very blood, consciousness and spirit of the entire Romanian people.

The *Union Century* was followed, within the chronological limits of this volume, by the *Century of the Reforms*, lasting from the great war for independence in 1657—1662 to the eve of Horea's revolution. During that lapse of time, the Romanian people had to fight for the fulfilment of its supreme ideals of liberty and unity under rapidly changing historical circumstances. The constant threat by the neighbouring foreign powers which pursued to conquer the Romanian area was added up aggravating circumstances. While the Ottoman Empire entered a relative decline, the great power on the west — the Habsburg Empire — aimed at the conquest of the Romanian space through the commitment of unprecedented military forces, and another state rose up gradually and ever more dangerously in the east: the Tsarist Empire.

All throughout that long period, the Romanian people had to find suitable means to survive, ethnically and politically, under the pressure of those neighbouring colossi. It brilliantly intertwinned diplomacy with the sword, and firmly embarked on the road of modernizing its own socio-economic, political and military structures. Everything was done for the purpose of defending the inviolable character of the Romanian society, of its development in freedom and unity, of creating propitious conditions for the successful unfolding of the struggle for independence and union.

Above all, during that period of reforms the Romanian society firmly established its political programme that was to materialize in the next period, the *Century of the Revolutions*. Its

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

main coordinates would be again those the Romanian society had aimed at, tenaciously and with dignity, in the previous periods: unity and independence. However, this time there was an intense cultural activity — synchronous with the "Enlightenment" taking place on the entire continent — that rigorously substantiated and irrevocably asserted the Romanian society's aspirations in the European arena. Stressing the Romanian people's ancient origin, unity and continuity in the ancestral hearth of Dacia became, in this context, a redoubtable shield in front of the expansionist tendencies of the foreign great powers, firmly building up the Romanian national consciousness.

The *Century of the Reforms* is not defined only by this unterrupted moulding and development of national consciousness, a true material factor in the struggle for unity and independence. The "reforms", those changes wrought in the Romanian society that made Nicolae Iorga call the Romanian 18th century the "century of the reformers", are linked to the names of voivodes Constantin Brâncoveanu, Constantin Mavrocordat, and particularly to those of Dimitrie Cantemir and Grigore Ghica, to the political emancipation programme of the Transylvanian School. The "reforms" paved the way for the Romanian society's leap into the modern epoch, bestowing upon it that homogeneity needed by the achievements of the epoch of the revolutions.

In this period the military phenomenon is characterized by the dynamism specific to the entire Romanian society. Seen in terms of structures, the Romanian military establishment entered, gradually and unfalteringly, a transitional stage that would result in its modernization in early 19th century. The Romanian army in the *Century of the Reforms* firmly carried out the mission it had been entrusted with by the society: defence of the ancient land and of the political being of the Romanian people. Linked to the heroical carrying out of that mission are many battles that demonstrated, in that century, the vitality of the military establishment with the Romanians, while also being indisputable proofs of its historical continuity. In 1690, at Zărneşti, or when chasing away the Tatars from the Romanian Country of Moldavia in 1711, in the coalition wars of 1716—1718 or 1736—1739, or during the true Romanian popular war for independence in 1769 the Romanian army convincingly demonstrated its existence and, not least, its unflinching loyalty to the perennial ideals of its own people.

Therefore, the pages of this volume cover more than two centuries of struggles waged by the Romanian people for the implementation of its sacred ideals: independence and unity. The historic victory of this period was the preservation of the Romanian people's political being, the advance of the Romanian society towards modernity. In spite of unbelievably hard circumstances, of numberless human sacrifices and huge material losses, the Romanian people steadfastly pursued its historical destiny, with the ideals of INDEPENDENCE, UNITY and THE INTEGRITY OF THE ANCIENT HEARTH as permanent landmarks.

* * *

The evolution of the Romanian military factor during that period was the outcome of the functioning of the economic and socio-political mechanisms characteristic of the Romanian people's entire life. They define its development stage, the development rates and trends, illustrating both the previous acummulations in the field, and the premises for the leap into a new, qualitatively higher, historical stage.

The abundance of historical information about these centuries enables one to get a very comprehensive picture of the economic development that took place in the Romanian area during that period. Its predominant component is the increase and consolidation of mutual relations between the Romanian countries, their congruency within a system, which, notwithstanding the artificial borders, covered the Romanian land due to the economic unity generated by geographical harmony and ethnical homogeneity.

Concomitantly, the Romanian society recorded a marked progress — though a slow one — in all fields of material life. The progress was slow not only because the military effort for defending independence and unity involved a huge consumption of energy taken from constructive purposes, but mostly because the Romanian territory was seriously affected by the wars waged by the limitrophe great powers. Moldavia in 1711, 1717, 1739, 1769 and 1788—1790, Muntenia in 1716—1717, 1737—1739, 1769—1771, 1773—1774, 1789—1790, the Banat in 1716—1718, 1737—1738, 1788, the Dobrudja in 1770—1771, 1773—1774 sustained terrible devastations. During the Russo-Ottoman war in 1768—1774 the town of Bîrlad was turned into a "lawn", while Galaţi, a big port for "two countries", was "devastated by fire".

During those more than two centuries this volume deals with the Romanian military establishment underwent a continuous change characterized by the maintenance of the traditional military structures, an expression of the continuity of the Romanians' military organization, and by the tendency to renovate and connect the military establishment to the requirements stemmed

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

from the changing realities of the battlefield, from the revolution occurred in the development of weaponry, strategy and tactics.

There are two important stages in this process of transition from the late mediaeval military establishment to the modern one — a process that had its ups and downs. The first stage — going from mid-16th century to mid-17th century — still preserves the characteristic traits of the military establishment of the previous period in point of organization, equipment, training and way of action at the key-moments — during the confrontation with the enemy. The second stage, corresponding to the *Century of the Reforms*, represents the true transition epoch towards the modern military establishment. Transition concretized not only in an unprecedented diversification of the military categories — corresponding to an ever accentuated specialization in the profession of arms —, not only in the specific missions entrusted to them, but especially in the dynamics of the dialectical unity in the continuity-change realtionship in the militaryfield.

This approach of the evolution of the military phenomenon — substantially supported by historical facts — removes the old interpretation as to the decline of the military establishment with the Romanians or even its disappearance. Not only does the latter interpretation not agree in any way with the fundamental truth that the preservation of the Romanian state being could not be achieved in the absence of its own military establishment — especially at a time when the competition between the great powers with expansionist interests in the Romanian area had reached its acme —, but it is also refuted by the very remarkable presence of the Romanian armies in that epoch, by the brilliant victories they won. It is obvious that the Union of 1599—1600 could not be achieved at a time of military decay, when the hostility of the neighbouring great powers versus such an act could not have been resisted in any way whatsoever; nor could a large scale defensive effort such as the one in 1657—1662 be made in the absence of a solid, strongly articulated military body, capable of successfully opposing a mediaeval "superpower" like the Ottoman Empire. In late 17th century and throughout the next one the Romanian military establishment, undergoing the above-mentioned transition process, continued to exist, performing its main missions. It is not possible to think of its disappearance when the Romanian states continued to exist, or when their military structures were deemed important enough to be taken into account by the cabinets of the neighbouring great powers.

A movement of translation takes now place in the Romanian society as to the means to be used for the attainment of its main goals — preservation of the political being and of the integrity of the ancestors' land —, the stress being primarily laid on diplomatic activity, yet actively supported by a military force capable to give it credibility. This translation was the objective result of the balance of forces vis-à-vis the great powers competing for domination over the Romanian area, which possessed large armies. At the same time, the building up of a new, modern military body started that could prove efficient in the aggravating circumstances of the competition between the neighbouring great powers to rule over the Romanian space. That military establishment was to be the main instrument for the assertion of Romanian statehood as the only legitimate one in the ancestors' hearth.

A fundamental trait of that epoch is the consistent orientation of the Romanian military doctrine. The Romanian society preserved its general traditional duty: defence of the homeland through the entire people's effort. The **greater army**, as an expression of this doctrinary option — to be found without ceasura from the Dacian people's fights for freedom and unity till that epoch — continues to exist. Supporting this assertion are both documentary testimonies — attesting to the summoning of the "greater army" in the first half of the 18th century, in the time of Dimitrie Cantemir —, but especially the fact that all military classes and categories of the Romanian society continued to have military duties, to participate, in one way or another, in the general effort for the homeland's defence.

Corresponding to this public duty, the various sectors of the Romanian society — peasantry, boyards (noblemen), towns-people — have to provide the contingents needed to make up the country's army at the call of its commander-in-chief. From among these contingents the military categories were formed that would actually become the backbone of the Romanian military establishment. Therefore, from the "greater army", made up of the military contingents all social classes of the Romanian society were bound to supply, to a standing army, represented by military categories expected to serve on a permanent basis.

From the standing military categories worth mentioning are:

The *slujitori* they were usufructuaries of the prince's estates and of some of the latter's incomes; they were usually recruited from among the free people's layers and only at times from among adscripted peasants. In each district or county they depended on the local administration, the military ones on high officials with military duties (chief magistrates, *vătafi* or big *vătafi*, captains or big captains). The larger or smaller categories of *slujitori* included the *călărași* (horsemen), the *dorobanți* (footsoldiers), the *hînsari*, the *scutelnici*, the *joimiri*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

(the red ones), the *talpoşi* (recruited from the Banat and serving as infantrymen), the *moçani* (recruited from mountainous areas) etc.

The most important part of the slujitori corps was made up by the călăraşi, documentarily attested in late 16th century. The effectives of those mounted soldiers usually varied between 4,000 and 6,000 men south of the Carpathians, and between 2,000 and 4,000 men east of the Carpathians. In the latter half of the 17th century, the călăraşi were deployed in several centres, among which Caracal, Ruşii de Vede, Voineşti, Grădiştea, Lichireşti, Rîmnicu Sărat, Buzău, Gherghiţa, in the counties of Orhei, Lăpuşna, Soroca, Fălciu, Putna, at Ştefăneşti, Rădăuţi. The geographical distribution of the călăraşi reveals their important role in guarding the frontiers.

The dorobanţi were footsoldiers. The corps of the *trabanţi* existed in the army of the Romanian Country of Transylvania ever since the 15th century. In late 16th century and the first half of the following one they knew utmost development in the Romanian Country of Walachia, where their effectives totalled 4,000—6,000 men. Like the călăraşi, the dorobanţi were concentrated in several zones or places, in Bucharest, at Chiojd, at Văleni on Teleajen, at Tîrgovişte, at Strehaia and in Craiova (in the Romanian Country of Wallachia), at Jassy and Hotin (in the Romanian Country of Moldavia). The Transylvanian towns of Braşov, Sighişoara, Bistriţa, etc. were bound to supply the army with a precise number of trabanţi.

The *lefegii* (hirelings). Starting with the latter half of the 16th century until the beginning of the modern epoch, their numbers in the Romanian armies varied from 2,000 to 8,000 men. The difficulties encountered by the prince's court in financing hired troops sometimes led to their deployment in those zones of the country which were bound to keep and billet troops, a well-known system throughout Europe in the 16th—18th centuries.

The "seimeni" represented the main corps of hirelings on foot in the Romanian Country of Muntenia, holding a great share in the Romanian Country of Moldavia, and also existing in the Romanian Country of Transylvania in the 17th century. The seimeni corps in the Romanian Country of Muntenia were thoroughly organized under the rule of Matei Basarab, in order to cope with the Ottoman military pressure (1636). In the 17th—18th centuries the effectives of the "seimeni" — commanded by big captains or captains — in each extra-Carpathian principality seem to have oscillated round the figure of 1,000 soldiers, whose value mostly lay in the portable and heavy fire armament. The "seimeni" can be found in the structure of the Romanian troops — either Muntenia or Moldavian — in late 18th century as well.

The military organization of Muntenia and Moldavia kept up the structure existing in the latter half of the 17th century till the early modern epoch, the military effectives maintained ranging from 6,000 to 11,000 soldiers in each extra-Carpathian Romanian state. This latent military potential could be summoned to arms in favourable economic-financial conditions to make up the army needed for some vital and feasible political achievements. Likewise, the reforms of Constantin Mavrocordat (1730—1769) paved the way for the modern recruiting system, conscription and volunteering, all of them resorted to by the princely authorities already in the wars of 1736—1739 and 1768—1774.

The gradual installation of the Habsburg troops in the Transylvanian fortresses, towns and counties after 1687 led to a duality of the armed forces that lasted for almost twenty years: the imperial regiments coexisted with the old military organization of the Romanian Country of Transylvania. After the quelling of the liberation struggle of 1699—1711, the Austrian authorities tended to dissolve the old Romanian military organization in order to render secure the suzerainty of the Habsburg Empire.

In the seventh decade of the 18th century a new stage was opened in the military organization of the Romanian Country of Transylvania with the setting up of the border-guard regiments. This territorial army was made up, in the main, of Romanians. The Romanian 1st infantry regiment was deployed in the southern part of the country, covering the districts of Braşov and Făgăraş the residential seats of Sibiu and Sebeş, and the county of Hunedoara. In the eastern part the Călăraşi Regiment included Szeklers, Hungarians and Romanians organized into two battalions with their command headquarters in Sf. Gheorghe; the 2nd Pedestraşi (footmen) Regiment had its headquarters at Tg. Secuiesc and the 1st Pedestraşi Regiment, at Miercurea Ciuc. Finally in the north-east the 2nd Romanian Pedestraşi Regiment covered the Bistriţa district and some villages in the counties of Dăbîca, Cluj, Turda, its headquarters being at Năsăud.

As to the arms, the Romanian military establishment included at that time both the basic ones — infantry, cavalry, artillery, flotilla — and the auxiliary services without which no army can exist. Of course, the logistic services were in an incipient shape, but they were sufficient to ensure, at the level of that epoch, the working of the military body. This is demonstrated by the long campaigns and movements both inside the national territory and outside it (in the Balkan Peninsula, in Poland in 1657, in Austria in 1682, etc.).

As for the command structure of the military establishment, one can notice a permanent development in terms of improvement and the precise setting of the attributions at various echelon

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

levels. In the transition period in particular, also in keeping with the ever more precise division into units and subunits, command assigments at various echelons, particularly lower ones, became more clearly established, some of their names being also found at the beginning of the modern epoch.

* * *

The epoch dealt with by the third volume of *The Military History of the Romanian People* can be divided into three distinct stages in point of the external conjuncture — considered in connection with the historical development of the Romanian state: the first one goes from mid-16th century to the middle of the next one and corresponds, in fact, to the Romanian *Union Century*: the second, more precisely delimited, goes from 1656 to 1683, and the last one, from the siege of Vienna to the peace at Kuchuk-Kainardji in 1774 and its aftermath.

After the death of Sultan Süleyman Kanunî (1566), the Ottoman Empire was gradually seized by the big crisis of the Mediterranean world. Economic exhaustion put its stamp, at first on the Ottoman maritime power defeated by the Christian coalition at Lepanto (1571). The 13 year-war with the Christian League (1593—1606) compelled for the first time the Porte to negotiate with its enemies (the treaty at Zsitva-Torok, 1606). With the exception of the unsuccessful campaign at Hotin (1620), in the first half of the 17th century, the Ottomans' attention is preeminently turned to the Asian frontiers, the war against Persia lasting till 1639. With the outburst of the Candian war (1645—1669), the Ottomans' interest and forces would be gradually shifted back to Europe.

Given the temporary decline of the great Islamic power in Europa, the Habsburg Empire and Poland made actual again older or newer plans for expansion in South-East Europe. Wrapped in the ideologic veils of the Counter-Reformation the Habsburgs' action in 1561—1566 aimed in fact at the Romanian Country of Transylvania, trying to subordinate the Transylvanian Principality. In a disguised form, the plan for domination over the entire Romanian area was to be found in the policy pursued by the Habsburgs during the war waged by the Holy League. This time, however, the ambitions of the House of Austria were thwarted by a powerful comeback of the Kingdom of Poland, eager, under Chancellor Jan Zamoyski, to reestablish the territorial link between the Black and the Baltic Seas, the key-piece in the puzzle being the annexation (subordination) of the three Romanian principalities.

The Habsburg and Polish formulas for political hegemony in South-East Europe and domination ofer the Romanian area proved inefficient. The ceaseless armed struggle of the Romanian countries sanctioned their failure. Meanwhile, the military strength of the Ottoman Empire kept being redoubtable, asserting itself on the South-East European chess-board in 1606—1616: the Porte resumed relations with the Carpatho-Danubian principalities on special grounds, favourable to the Romanians as a result of the struggle carried on under Michael the Brave and Radu Şerban.

The Ottoman military revival in 1656—1683 under the dynasty of the Köprülü viziers also stands for the acme of the expansionist policy led by the empire of the sultans towards both Central Europe and the lower basin of the north-Pontic rivers. The Kamenitza fortress and Podolia fell under direct Ottoman rule (1672), the territories lying between the Dniester and the Bug — a part of Ukraine — being organized into a hatman-led province to be ruled by the princes of the Romanian Country of Moldavia (1678—1685). The Romanian principalities, faced with the power of the Crescent (1657—1662) and almost encircled by the older or recent possessions of the Porte, were to lose the territories of Lugoj, Caransebeş, Oradea (1658, 1660), turned into Ottoman provinces.

The defeat of the Ottoman Empire in its supreme attempt at conquering Vienna (1683) opened the so-called "Oriental Question", the competition of the European expansionist great powers for the "inheritance", actually the annexation, of the territories occupied or dominated by the Porte. Of the three main anti-Ottoman protagonists in the war waged by the Holy League (1684—1699) — the Roman German Empire, the kingdom of Poland, and Russia — the 18th century saw the elimination of the second one from the competition — broken up and divided among the neighbouring powers —, and the complication of the "Oriental Question", included in the European balance of forces. Consequently, the Russo-Austro-Ottoman wars (1710—1711), 1716—1718, 1736—1739, 1768—1774) — waged, to a great extent, on the Romanian territory and clearly aiming at it — and which were meant in the outlook of the cabinets in Vienna and St. Petersburg to result in the partition of the European territories occupied or dominated by the Porte between the two empires, also involved French, British and, for some time, Prussian interests. Together with the Romanian political and military resistance, the fact determined an "internationalization" of the new imperialist expansion, its rate being ever more subject to the control of all the Europe great powers. However, the principality of the Romanian Country

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Transylvania saw its international status changed through the peace of Karlowitz (1699), by which the Habsburg suzerainty was set up introduced since 1718 in the Banat as well and temporarily (1718—1739) extended over Oltenia. After 1775—1777 the northwestern part of Moldavia subsequently called "Bukovina" was annexed by the Habsburgs. At the same time the Romanian stronghold and county of Hotin were annexed by the Ottoman Empire in an attempt to consolidate its positions in front of its most aggresive foe, Russian imperialism. The historical period ended with the 1774 Russo-Ottoman peace treaty of Kuchuk-Kainardji (1774) marked particularly by the first partition of Poland (1772), and the annexation of the Tatar Khanate of Crimea by Russia, (1783) foreshadowed new and serious dangers for the Romanian countries.

STRATEGY AND TACTICS

During this stage, at the level of political strategy one can see an organical continuity as to the historical periods dwelt on in the first two volumes, namely the absolute priority given to the defence of the freedom and integrity of the fore-fathers' hearth — the Carpatho-Danubian-Pontic area. To this one should add the clearly defined and substantiated political strategy of unifying and centralizing the Romanian state, elloquently illustrated by the political-military plan of Michael the Brave materialized in 1599—1600. As a matter of fact, this orientation would be a fundamental coordinate of the Romanian political and military thinking and practice throughout the *Union Century*. A constant also in the *Century of Reforms*, the political strategy of national independence and unity would take on various forms depending on the continuous increase of the neighbouring great powers' aggression. Placed in the fore are now the preservation, at any cost, of the Romanian people's political being, the avoidance of its state's collapse under the overwhelming pressure of the imperialist powers, which build a true „triangle of forces" round the Romanian national territory. Consequently, the strategy of independence and unity chose and implemented the most suitable forms of action: the alliance with one or another of the neighbouring great powers to counterbalance or annihilate the strength of the other two, (the mutual defence of the „special" traditional relations between the Romanian state and the Ottoman Porte was ever more necessary); the beginning of a vast transforming process of the entire society in terms of modernization; dissemination and perception at macro-social level of the programme of national emancipation, etc.

Within the above-mentioned context of the general political orientation of the national state, the Romanian military art of the 16th—18th centuries stands out full of teachings. In a stage of revolutionary changes in the field of armament, fortifications and warfare itself, the Romanian military art has many specific traits, some of which are the organic development of traditional practice. Firstly, there is the doctrinary concept of the entire people's war for the country's defence, widely dealt with in the chronicles of Grigore Ureche, Nicolae Costin, in the scientific works of Dimitrie Cantemir as well as in the political and military practice of the scholar-prince. His appeal to the people with a view to raising it against the Ottomans in 1711 was mainly grounded on the teachings of the national military history, those inherited from Stephen the Great's time in particular. Far from sticking to fixed traditional patterns, the Romanian military doctrine added fresh elements to its arsenal which the characteristics of the military confrontations in the time of voivodes Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, John the Valiant, and particularly Michael the Brave imposed as applicable concepts. They were elements brought about by the accentuated professionalization of the army and the continuous increase of firearms. The development of the new elements and the supporting organization were owed to the army commander of European fame that was Michael the Brave, and to his successors Radu Şerban, Matei Basarab or Gheorghe Rákóczi II.

The Romanian strategy took into consideration military actions covering a vast continental area, from Central Europe to the Eastern Mediterranean basin, due attention being paid to the importance of the various sectors of the Lower Danube, the Carpathian passes, of the western and north-Pontic littoral, the Straits and the Archipelago of the Greek islands. The military alliances concluded in the *Union Century* were meant to turn inimical the peoples at the opposite frontiers of the neighbouring big empires: in Asia to the Ottomans, in Northern and Western Europe to the Habsburgs, and in Eastern Europe to the Polish kingdom.

The salient feature of the Romanian military art within the European context of the time is the unification strategy of Michael the Brave under the circumstances of concentric pressure or aggression. The division of the military effort into stages — the anti-Ottoman war in 1594—1596, 1598—1599 being meant to secure control over the Lower Danube and cover of the southern frontier of the Romanian countries, a prelude to the struggle for union — points to a compre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

hensive outlook and a perfect knowledge of the economical use of forces. The perfect knowledge of the geographical characteristics of the Romanian territory made it possible to top the strategies of the enemies: the Roman-German and Ottoman Empires, and Poland. Likewise, the Romanian unification strategy did not forget any of the provinces temporarily under foreign occupation — south-east Moldavia, the Dobrudja, the Banat, the Bihor and Sătmar regions — and plans were worked out for their liberation and the restoration of the forefathers' territorial patrimony.

The war waged by the Romanian countries against the Ottomans in 1657—1662 shows other remarkable traits of the Romanian strategy. Forced to repel the concerted aggression of the Porte and its Tatar allies, the Romanian armies concomitantly carried on defensive actions in remote areas, nevertheless conjugated in the role plan of repelling the enemy from the Carpatho-Danubian-Pontic area. One can notice the combination between strategic offensive and defensive on one's own territory, the blows dealt at the enemy forces once they crossed the frontiers, as well as the mustering up of a military potential able to deliver a large-scale battle during the campaign.

On the whole, in the Romanian strategy of the 17h—18th centuries one can see the tendency to avoid a decisive battle of the type characterized by Clausewitz as "Vernichtungsschlacht", and the adoption of a right conception on harmoniously blending the actions meant to check the enemy at the frontiers and then to harass him once he set foot on the national territory with large-scale battles capable sensibly to diminish the enemy's combat potential and decisively shake his morale. Such an orientation was determined by objective elements wisely taken into account by the strategic decision-making elements of the Romanian state. The need to save one's own forces, inferior in number when compared to the enemy ones, is an important part of the objective requirements of the Romanian strategy, which will consequently lay stress upon indirect actions and the manoeuvering of forces and means.

As far as the tactics is concerned, both the development of the events and the Romanian writings of the time, first of all those belonging to Michael the Brave, Miron Costin, and subsequently also the memoirs of Dimitrie Cantemir and Ion Neculce, to quote only some outstanding personalities, show a responsiveness to modernization. The *attack* kept on being the main combat form employed in order to get a decisive result in the confrontation with the enemy. The *defence*, adopted when the ratio of forces was definitely favourable to the enemy, was characterized by dynamism, for stubborn resistance blended with counterattack. The defence was often organized on successive allignments, the terrain being ingeniously made use of.

The combat dispositions were characterized by an ingenious structure, by a judicious deployment of the various categories of troops in echelons or within one and the same echelon. As a rule, the infantry was placed in the middle of the disposition, the cavalry in the flanks, and the artillery in front of the first echelon.

* * *

The evolution of the Romanian statehood — politically and militarily — throughout that period brought out into bold relief the huge defensive effort made by the Romanian people for the fulfilment of its legitimate aspirations.

The middle of the 16th century saw the all-Romanian effort to stabilize the position and restore the international status of the intra-Carpathian Romanian principality — seriously affected by the Habsburg military occupation (1551—1556). The chasing away of the Habsburg troops in autumn 1556 was achieved by the troops of Alexandru Lăpuşneanu (Moldavia) and Pătraşcu the Good (Wallachia), the campaign reaching the north-western regions of Transylvania (September-November 1556). The Romanian military presence — the troops led by the princes in Tîrgovişte and Jassy — was also felt in the following years (1557, 1558), the outcome of which was the consolidation of the independence of the Romanian Country of Transylvania. Under the circumstances of Habsburg aggression and of the Romanian military effort to repel it, the Porte extended its rule over the Banat and southeast Crişana (1552), where the pashalik of Timişoara was set up.

The Habsburgs' attempt to take revenge materialized in the help given to adventurer Iacob Heraclid Despot who, possessing a experienced corps of mercenaries, defeated Alexandru Lăpuşneanu (November 17—18, 1561, the battle of Verbia) and took hold of the sceptre of the Romanian Country of Moldavia. His reign ended on November 5, 1563, when boyars' forces, led by hetman Tomşa, rose in rebellion; with the help of the detachments of riflemen and sappers sent by the Transylvanian prince they compelled Voivode Despot to surrender in the Suceava fortress, Alexandru Lăpuşneanu coming back on Moldovia's throne (March 1564).

A new Habsburg military intervention both in Transylvania and later on in Moldavia was to take place not before long, with a number of fortresses up to Chioar stronghold being

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

carried; a blow was attempted east of the Eastern Carpathians, which was finally defeated (June 1566). In the context of the war between the Habsburg and Ottoman Empires (1566—1568), the Transylvanian troops besieged and conquered Chioar, the Romanian offensive being further pushed north-westwards. The political outcome of the military confrontations was sanctioned through the treaty of Speyer (1570), whereby the Romanian Country of Transylvania was acknowledged possession of the lands of Bihor, Crasna, Solnocul de Mijloc and Maramureş, all of which were part of Partium, while the counties of Sătmar, Bereg, Ugocei and Szabolcs were annexed by the Habsburg Empire. The crisis of the Transylvanian succession started during the following year was decided militarily through the battle at Sînpaul (July 9, 1575), which consolidated the dynasty of the Bathory princes, favoured by the Ottoman Porte and enjoing an enhanced prestige following Stephen Bathory's ascent to the Polish throne.

Simultaneously with these developments, the east-Carpathian Romanian principality declared war on the Porte for its full independence. The refusal of prince John the Valiant (1572—1574), backed up by the country's assembly, to accept the increase of the tribute demanded by the Porte led to the outburst of the Romanian-Ottoman war. The conflict started with the victories won by the "greater army" led by Prince John (April 14, 1574, Jiliştе). In keeping with the traditions of Stephen the Great, he attacked Brăila, Tighina, Cetatea Albă (April-May)! and put Prince Vintilă, an ally of the anti-Ottoman cause, on the throne in Bucharest. However, the decisive battles (June 10—11, 1574) fought near the swamp of Cahul ended with the defeat of Prince John's army, after a heroic resistance, by the troops of the Ottoman pashas of Silistra and Ackerman. After that defeat the country was ravaged by the Tatars.

The ever stronger foreign interventions in the internal affairs of the Romanian states were put an end to with the sword, through the great deed of Michael the Brave (1593—1601). Very soon, the new ruler adhered to the anti-Ottoman Holy League, which had already been joined by Sigismund Bathory (1581—1597, 1598—1599, 1601—1602), the prince in Alba Iulia, and Voivode Aron, the prince in Jassy (1591—1592, 1592—1595).

The anti-Ottoman war (1594—1597, 1598—1599). On November 3, 1594, the war was triggered off concomitantly in Jassy and Bucharest through the crushing of the Ottoman troops on the national territory. Not before long, Michael the Brave's troops, together with a Transylvanian detachment, tried to organize the efficient covering of the Danube frontier by attacking the Ottoman bases in the fortresses of Giurgiu (November 15), Cetatea de Floci (December 10), Hirşova (January 1, 1595), Silistra (January 8) in order to secure Romanian military control over the Danube line. Meanwhile, Prince Aron's army attacked Tighina fortress. The fights continued south of Bucharest, ending in the victories won by the forces led by the Buzeşti brothers and Radu Calonfirescu at Putineiu (January 14, 1595) and Stăneşti (January 16) over a Tatar expeditionary corps on its way back from the Middle Danube. The success would be exploited at Şerpăteşti — where Turkish and Tatar troops had joined hands — by the troops under cupbearer Manta. In the battle at Ruschuk (January 25) and by the walls of Silistra the troops led by Ban Mihalcea crushed the Ottoman troops, aiming at putting loyal princes on the thrones of the extra-Carpathian Romanian principalities.

In spring 1595, the Romanian campaign started with the attacking of the Ottoman garrisons of the strongholds along the Danube: Ismail, Brăila, Cernavoda, Turtucaia, Nikople. The siege of Timişoara by the troops headed by the Transylvanian prince prolonged with no good results. In March the fortresses of Ismail and Brăila were conquered, a success that permitted a better covering of the frontier on the maritime Danube subject, like the whole lower course of the river, to a strong Ottoman military pressure in April-July. After forcing a crossing of the Danube (August 1595), the army led by Grand Vizier Sinan Pasha Koga aimed at crushing the troops of Michael the Brave, an attempt ended in failure. After having energetically harassed the enemy, the army led by Michael the Brave engaged the invading forces in the battle of Călugăreni (August 23, 1595), crushing the backbone of the Ottoman offensive north of the Danube. The brilliant victory scored created fine conditions for the Romanian troops to take the strategic initiative. The rulers of the three Romanian countries — Michael the Brave, Sigismund Bathory and Stephen Răzvan, recently installed on the princely throne in Jassy —, acting according to a sole campaign plan, gathered their armies south of the Carpathians. Once gathered, the joint Romanian army forced the Ottomans into retreat through an energetic counteroffensive, thus freeing Tîrgovişte (October 6—8) and Bucharest (October 12); taken by surprise at the bridge over the Danube at Giurgiu by the vanguard led by Michael the Brave, the Ottoman rearguard was crushed in a six day-battle. The Giurgiu fortress was freed (October 25—30, 1595).

Meanwhile, however, the Polish troops under Chancellor Jan Zamoyski penetrated into the Romanian territory aiming at their old expansionist goal, the conquest of all territories

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

to the Black Sea. They installed Ieremia Movilă on the princely throne in Jassy (August 28, 1595) — a solution imposed through military force at Ţuţora (October 10) —, the new ruler committing himself to pay the tribute and grant presents to the Porte and the Khanate. An attempt of Stephen Răzvan at remaking with Transylvanian help the unity of action of the Romanian countries failed (the battle of Areni, December 13, 1595).

However, the war continued at the Danube through the energetic deed of Michael the Brave: an Ottoman bridgehead established at Brăila was annihilated (November 1595). From spring 1596 the Romanian forces led by Captain Baba Novac expanded their combat actions south of the Danube at Vidin, Plevna, Sofia, intercepting the Ottoman communications through the Balkan passes. At the same time, an attack was initiated on the Dobrudjan junction of the Ottoman Pontic road — Babadag. The 1595 campaign ended in October in the defeat of the troops led by the Crimean Khan, checked by the troops led by Michael the Brave at Gherghiţa; the former were compelled to retreat with big losses south of the Danube. In December 1596 the decision-makers in Bucharest concluded peace with the Ottoman Empire on favourable terms.

A new stage of the war began in 1598. After the conclusion of the Romanian-Habsburg treaty at Dealu Monastery — Tîrgovişte (June 9, 1598), hostilities were resumed. A 1,500 men-corps led by Aga Lecca Racotă was sent by Michael the Brave to help the Arad garrison, besieged by Ottomans. In parallel, the offensive of the Romanian forces south of the Danube prolonged for another six weeks, and victories were scored at Nikople, Vidin and Kladova. The Porte's response, a ravaging onslaught north of the Danube (March 1599), was quickly checked, and the Romanian troops resumed offensive actions against the Ottoman strategic centres (April 1599).

Achievement of the Romanians' Union (1599—1600). The ascent of young cardinal Andrew Bathory on the Transylvanian throne (March-October 1599) — a new victory of the policy promoted by Chancellor Zamoyski, and, implicitly, the isolation of Michael the Brave, left alone in front of the Ottomans — called for the achievement of state unification, a plan envisaged by the ruling prince in Bucharest and his advisers already in 1595—1597. The plan was achieved in two campaigns (October 1599, May 1600). The decisive victory won at Şelimbăr (October 28, 1599) over the troops led by Bathory made the entire country acknowledge the Romanian rule, Michael the Brave solemnly entering the princely fortress and seat of the Romanian Country of Transylvania — Alba Iulia (November 1, 1599). The campaign fought east of the Carpathians in May 1600 only occasioned the pale resistance of a Polish corps near the Jijia river. The fortresses of Neamţ and Suceava had already surrendered to the Romanian ruling prince without fight, the country's population taking the oath of loyalty to the prince, and calling him their "father".

Jeopardized from many parts, the Union achieved by Michael the Brave was faced with the reaction of some Magyar noblemen in the Romanian Country of Transylvania led by Ştefan Csaki, concerted with the intervention of the troops under Habsburg General George Basta. Concomitantly, Polish troops penetrated into the Romanian Country of Moldavia, advancing south of the Carpathians. The defeat sustained at Mirăslău (September 18, 1600) could not be avoided by Michael the Brave, who had to face the Polish invasion on the theatres of actions east and south of the Carpathians (the battles at Văreni, — October 12, Ceptura — October 14, Bucovel-on-Teleajen — October 20). The Romanian resistance lasted for another month in north-west Muntenia and then in Lesser Wallachia (Oltenia), Preda Buzescu repelling an Ottoman inroad on Craiova (November), and Michael the Brave himself attempting a final resistance at Curtea de Argeş (November 25, 1600).

Michael the Brave negotiated with the Habsburg Court, Vienna and Prague a new plan of military actions pursuing first of all the restoration of his Transylvanian rule. The Romanian ruling prince, together with the Habsburg troops under the command of George Basta — unable to control by himself the situation inside the principality —, won a new victory at Guruslău (August 3, 1601) over the troops led by Sigismund Bathory, brought back by the rebellious Magyar noblemen. Michael the Brave's coming nearer was the sign for resuming the fights south of the Carpathians against foreign military occupation (June 10, 1601); the troops of the Mehedinţi county under the Buzeşti brothers defeated and drove away the Polish troops (July 3). When Michael the Brave entered Cluj, a solemn embassy sent by the Buzeşti brothers brought him the good news of the victory recently scored, which reopened the way to the restoration of Romanian state unity. But this prospect was put an end to through the loathsome assassination of the unifying prince in the camp at Cîmpia Turzii (August 19, 1601), a murder committed by order of the Habsburgs.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

The tragical end of Michael the Brave could not curb down the Romanian people's struggle for independence and unity. Radu Şerban, former great cupbearer of the Brave, proclaimed ruling prince in the camp of Cîrstieneşti (October 20, 1601), put a decisive end to the Polish intervention (the battles of Ogretin and Teiuşani of September 23 and 24, 1602). After the alliance with the imperials had been renewed (November 6, 1601), Prince Radu Şerban, through the victory he scored near the paper mill of Braşov (July 17, 1603) over Moise Székely, the leader of the rebellious Transylvanian noblemen, re-established the joint anti-Ottoman front of the two principalities. Yet, the military and administrative incapacity of the Roman — German imperials led to the installation of Prince Stephen Bocskay on the Transylvanian throne (1604—1606), recognized by the Ottoman Porte, and to the conclusion of peace between the latter and the south-Carpathian principality (autumn 1604).

The political idea and practice of a confederation of the three Romanian countries, for repeating the deed of Michael the Brave and successfully coping with foreign pressure, can be found under the rules of Matei Basarab (1632—1654), Rákóczy I and II (1630—1660), Vasile Lupu (1633—1653). The ideals of the Brave saw a fresh fulfilment during the big anti-Ottoman war in 1657—1662. The Romanian resistance during those years called for the maintenance of the old international framework, of political relations with the Ottoman Porte, in spite of a most serious political-military conjecture.

The utmost expansion of the Ottoman Empire over 1663—1683 was answered by the Romanian decision-makers with caution, by thwarting the Porte's campaign that jeopardized the status and integrity of both the Romanian principalities, and Christian Europe (the battles at Levencz — 1663, Hotin — November 11, 1673, the siege and battle of Vienna — July 14-September 12, 1683).

Opened by the serious defeat sustained at Vienne (September 12, 1683) and the beginning of the "decrease" of the Ottoman Empire — to quote the scholar-prince Dimitrie Cantemir — the "Oriental Question" was for the Romanian people the background of ceaseless fights for political and cultural survival. The Romanian military action was subordinated to these imperatives, the immediate goal being to thwart the direct immixtures of the imperialist powers of the time and preservation of the previously won international status. Thus, under the rule of Şerban Cantacuzino (1678—1688) a large-scale anti-Ottoman operation was prepared, turned by his successor, Constantin Brîncoveanu (1688—1714), into resistance against the claims of the Habsburgs to occupation, for the restoration of the old freedom of the Transylvanian principality (the victory at Zărneşti, August 21, 1690).

A wide-scope Romanian movement asserted itself during the years 1699—1711 against the suzerainty of the Habsburg Empire over Transylvania. In 1711 Dimitrie Cantemir and his advisers committed the Romanian army to the alliance with Russia against the Porte, but the anti-Ottoman war ended with the defeat at Stănileşti on the Pruth river. The political-military consequences of the defeat were overcome thanks to the anti-Ottoman rising in 1716, to the firm military actions carried on during the Austro-Ottoman war of 1716—1718, and the Russo-Austro-Ottoman war of 1736—1739. In this way, the Habsburg rule over Oltenia (1717—1739) was removed and, temporarily (1739—1740), the Ottoman sway over the Hotin county and fortress. The Transylvanian component — the restoration of the principality's status prior to the peace of Karlowitz (1699) — was a strong presence in all the plans of the Romanian military strategy. A new attempt aimed at winning full independence or neutrality for the extra-Carpathian Romanian countries began with the Bucharest insurrection in 1769 and the political-military action during the Russo-Ottoman war of 1768—1774. At a time when countries, such as Poland or the Crimeean Khanate, disappeared from the map of Europe, the Romanian people preserved its own state organization, a guarantee of national revival in the *Century of the Revolutions*.

* * *

All throughout this historical interval the Romanian people — always animated by its ideals of independence and unity — permanently struggled to be itself — ethnically, culturally and politically. The Romanian states, a distinct presence in the Europe of the 16th—18th centuries, asserted themselves through a successfully crowned military effort to check the aggression of the neighbouring great powers aiming to break them up. This resistance, considered by Paul Rycaut, a British diplomat of the 17th century, to have "been as humanly as can be expected in such an unequal fight", demonstrated the unlimited capacity of the Romanian people to defend and consolidate its historical existence. By achieving this performance, the Romanian people also set an example of human endurance in front of adversities.

Translation: *Georgeta Blaj*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Le troisième volume de l'ouvrage fondamental *Istoria militară a poporului român* (L'histoire militaire du peuple roumain) continue l'analyse du phénomène militaire national dans l'intervalle compris entre les années 1550 et 1784.

Les limites chronologiques ont été nécessitées à cause des modifications intervenues dans l'évolution d'ensemble de la société roumaine — qui se sont reflétées naturellement dans la dynamique du phénomène militaire —, ainsi qu'à cause du changement provoqué par la révolution des techniques militaires dans le domaine de la lutte armée, en général, en Europe.

Aussi depuis le milieu du XVIe siècle la société roumaine a-t-elle connu un dynamique processus d'unification politique, reclamée impérieusement par les inquiétudes internes, ainsi que par les pressions militaires de l'extérieur par lesquelles on cherchait à démembrer le territoire national et à anéantir l'existence politique des trois pays roumains, la Transylvanie, la Munténie et la Moldavie. Le processus d'unification politique mentionné ci-dessus a eu, à l'époque médiévale, pour point culminant *l'Union* réalisée en 1599—1600 sous le sceptre du voïvode Michel le Brave. Le président de la Roumanie, le camarade Nicolae Ceaușescu, estime que: « L'union temporaire de la Valachie, de la Moldavie et de la Transylvanie en un Etat féodal centralisé, sous la direction du grand voïvode Michel le Brave, constitue un événement remarquable de l'histoire de notre peuple. L'Union réalisée à Alba Iulia en 1600 s'est inscrite à jamais, en lettres d'or, dans la chronique du pays, cet acte devenant un éclatant symbole, exaltant pour toutes les générations qui ont aspiré à la constitution de l'Etat unique national » [1].

En même temps avec ce tournant de nature socio-politique, intervenu dans l'évolution multimillénaire du peuple roumain, on constate également des changements notables dans la dynamique du phénomène militaire roumain. Elle est synchrone avec l'évolution des réalités au champ de bataille, dans l'organisation et l'équipement des armées européennes, en général, à savoir la genèse de l'infanterie et de la cavalerie modernes, c'est-à-dire leur structuration comme corps tactiques. De même, le développement des armes à feu a imposé des changements substantiels dans la tactique du combat, tout en exerçant des influences notables sur l'aspect du champ de bataille.

La limite chronologique supérieure de ce volume — la révolution populaire conduite par Horea, Cloșca, et Crișan en 1784 — nous a été imposée par les transformations radicales qu'a connues la société roumaine, inclusivement dans le domaine militaire. Associant tout à fait naturellement les revendications d'ordre social à celles nationales — à une place de choix parmi ces dernières se trouvant l'accomplissement immédiat de l'unité nationale et le rétablissement de l'indépendance — la révolution roumaine de 1784 a ouvert, en réalité, une étape nouvelle dans l'évolution multimillénaire du peuple roumain. C'est l'étape de la révolution de libération sociale et nationale — caractéristique pour l'époque moderne —, état révolutionnaire qui deviendra permanent dans la période suivante. Comme le montre le camarade Nicolae Ceaușescu: « Les grands mouvements de libération sociale et nationale, tels que la révolution de Horea, Cloșca et Crișan, la révolution de Tudor Vladimirescu, la révolution bourgeoise-démocratique, l'accomplissement de l'Union de 1859, la guerre d'indépendance de 1877, la révolte des paysans de 1907 et les autres luttes sociales et nationales innombrables démontrent, avec la force des faits, l'unité dialectique existant entre les luttes nationales et les sociales, qu'en même temps avec la défense de la terre ancestrale

[1] Nicolae Ceaușescu, *La Roumanie sur la voie du parachèvement de l'édification socialiste*, vol. 3, Les Editions Meridiane, Bucarest, 1969, p. 775.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

et de son existence, notre peuple a lutté avec ténacité pour la liberté et la justice sociale, afin de disposer lui-même de ses destinées »[2].

L'entrée de la société roumaine dans l'époque moderne, avec l'ensemble de ses structures composantes, a été accompagnée aussi de l'approfondissement d'un complexe processus de transformation dans le domaine militaire, processus qui a brillamment conduit à la création de l'armée roumaine moderne.

Dans l'espace de ces limites chronologiques, la recherche scientifique dans le domaine de l'histoire militaire a décelé deux étapes distinctes, répondant à des traits caractéristiques de l'évolution socio-politique et économique et, naturellement, de la dynamique du phénomène militaire. La première s'impose à l'esprit comme *Le siècle de l'Union*, dominé par la réalisation brillante du peuple roumain sous le sceptre de Michel le Brave: l'Union des trois pays roumains, la Transylvanie, la Munténie et la Moldavie en un Etat unitaire, centralisé et indépendant. L'entière évolution des événements dans cette période — laquelle partant du milieu du XVe siècle a continué au delà de la seconde moitié du siècle suivant — s'est concentrée en suivant des orientations convergentes, évidentes à la scrutation historique, vers l'Union ou, après son évanouissement par suite de l'agression concentrique et accablante des grandes puissances voisines, vers la réfection de l'action d'éclat du Brave unificateur. Idéal roumain depuis toujours, l'Union en un même corps politique du peuple roumain tout entier a représenté une nécessité absolument légale affirmée en dépit de l'hostilité accablante des grandes puissances voisines. Evénement déterminé par l'entière évolution historique, ayant un passé glorieux grâce aux réalisations des rois daces Burébista et Décébale, grâce à la pensée et aux actions d'une série de princes régnants brillants, tels que Mircea le Grand, Etienne le Grand, Ianco de Hunedoara, Vlad l'Empaleur, Pierre Rareş, l'Union de 1599—1600, à laquelle est liée la personnalité du prince régnant des tous les Roumains, Michel le Brave, a tracé pour l'avenir immédiat et de perspective du peuple roumain un programme de lutte et une foi qui n'a jamais faibli.

Pendant ce siècle, lorsque l'Union a modelé la société roumaine tout entière, l'unique et indivisible dans les frontières de l'ancienne Dacie, l'organisme militaire roumain a eu une fonction et une importance exceptionnelles. Ce n'est pas seulement parce que la révolution des techniques militaires qui avait lieu à ce moment en Europe a posé dans ce domaine aux dirigeants politiques roumains multiples et difficiles problèmes à résoudre. Ce n'est pas seulement parce que sous son impacte ont eu lieu, sur la base vigoureuse de l'organisme militaire traditionnel, des modifications adéquates au stade nouvel de l'évolution du phénomène de la guerre. C'est surtout parce que l'accomplissement de l'Union et sa défense n'ont été possibles sans l'existence d'une forte armée roumaine, capable de se battre pour indépendance et unité simultanément contre trois grandes puissances de l'époque: les empires des Habsburg et ottoman et le Royaume de Pologne. Leur hostilité ouverte à l'égard d'une « Dacie roumaine », leurs tendances de s'emparer de l'espace carpato-danubiano-pontique ont rendu nécessaire un organisme militaire solide, capable d'accomplir les aspirations fondamentales de la société roumaine tout entière. La force exceptionnelle de cet organisme politique est démontrée historiquement par les grandes guerres pour l'indépendance et l'unité des Roumains des années 1574, 1594—1601, 1657—1662, lorsque la société roumaine a opposé à l'expansionnisme étranger une ferme et digne résistance militaire devenue légendaire. Comme effort militaire exemplaire, ces guerres, à lesquelles a participé le peuple tout entier, étant menées sous l'étendard glorieux de ses nobles aspirations vers l'unité et l'indépendance, sont liées jusqu'à la fusion dans notre histoire nationale aux noms des grands princes régnants et commandants d'armées tels que Ion Vodă le Brave, Michel le Brave, Mihnea III, Constantin Şerban ou Gheorghe Ştefan. Parmi tous ceux-là, rayonne, emblématique pour l'entière histoire roumaine, la figure jamais oubliée de celui qui a succombé le 28 août 1601 à Turda pour sceller de son sang le programme de lutte et de victoires des générations à venir après lui: Michel le Brave. L'idée de l'unité des pays roumains, les idéals de la formation d'un Etat puissant dans les contrées de l'ancienne Dacie n'ont été jamais anéantis parce qu'ils sont profondément implantés dans le sang-même, dans la conscience et l'âme de notre peuple tout entier.

Dans la période historique présentée dans ce volume *Le siècle de l'Union* a été suivi par *Le siècle des réformes*, lequel s'étend depuis la grande guerre pour l'indépendance de 1657—1662 jusqu'à la veille de la révolution de Horea. Dans cet intervalle de temps le peuple roumain a eu à lutter pour atteindre ses buts suprêmes de liberté et d'unité dans des circonstances historiques en rapide changement. Toujours constante, la menace présentée par la tendance des puissances étrangères voisines de s'emparer de l'espace roumain s'est aggravée par des circonstances nouvelles. Bien que l'Empire ottoman est arrivé à un déclin relatif, la grande puissance de l'Ouest — l'Empire

[2] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1986, (Discours prononcé à l'assemblée solennelle organisée à l'occasion du 65e anniversaire de la création du Parti Communiste Roumain. Le 8 mai 1986)*, Editura Politică Bucureşti, 1986, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

des Habsbourg — a cherché à conquérir l'espace roumain en se servant d'une force militaire sans précédent, tandis qu'à l'Est apparaissait toujours plus menaçant un autre Etat: l'Empire tsariste.

Dans ce long intervalle de temps il a fallu que le peuple roumain crée des moyens adéquats afin de pouvoir survivre comme entité ethnique et politique sous la pression de ces colosses du voisinage. Il a associé brillamment la diplomatie à l'épée, a orienté fermement le processus de la transformation dans le sens moderne de ses propres structures sociales, économiques, politiques et militaires. Il a mis tout en œuvre aux fins de la défense du caractère inviolable de la société roumaine, de son développement en liberté et unité, aux fins de la création des conditions propices à la lutte victorieuse pour indépendance et union.

Au-dessus de tout, dans cette période des réformes, la société roumaine a fixé fermement son programme politique, qui sera concrétisé dans la période suivante, pendant *Le siècle des révolutions*. Ses coordonnées principales seront les mêmes que la société roumaine avait suivies tenace et digne dans les périodes antérieures — l'unité et l'indépendance. Mais maintenant une intense activité culturelle — synchrone avec « les Lumières » du continent tout entier — les a argumentées rigoureusement, en conférant une légitimité irrévocable sur la scène politique européenne aux aspirations, constantes depuis toujours, de la société roumaine. Dans ce cadre la mise en évidence de l'origine très ancienne, de l'unité et de la continuité du peuple roumain sur l'ancien territoire de la Dacie est devenue un bouclier redoutable en présence des tendances expansionnistes des grandes puissances étrangères, tout en formant une ferme conscience nationale roumaine.

Ce *Siècle des réformes* ne se caractérise pas seulement par cette formation et le développement ininterrompu de la conscience nationale, devenue un véritable facteur matériel dans la lutte pour unité et indépendance. Les noms des princes régnants Constantin Brâncoveanu ou bien de Constantin Mavrocordat, et spécialement les noms de Démètre Cantemir ou de Grigore Ghica, le programme politique d'émancipation élaboré par Inochentie Micu, qui appartenait à la première génération de L'Ecole Transylvaine, sont liés « aux réformes », ces changements opérés dans l'ensemble de la société roumaine qui ont déterminé Nicolae Iorga à considérer le XVIIIe siècle dans l'histoire nationale comme « le siècle des réformateurs ». Ces réformes ont préparé longuement le saut de la société roumaine vers la période moderne, en lui conférant les traits d'homogénéité qui ont permis les réalisations de l'époque des révolutions dans l'histoire nationale.

Dans cette étape le phénomène militaire connaît le dynamisme caractéristique à l'entière société roumaine. Au point de vue structural l'organisme militaire roumain entre progressivement, mais à coup sûr, dans une phase de transition laquelle, au début du XIXe siècle, lui apportera sa modernisation. Au *Siècle des réformes* l'armée roumaine accomplit inlassablement les missions qui lui ont été confiées par la société: la défense de la terre ancestrale et de l'existence politique du peuple roumain. Le héroïque accomplissement de ces missions se rattache aux multiples batailles lesquelles, à ce siècle, ont donné la mesure de la vitalité de l'organisme militaire chez les Roumains, tout en fournissant des preuves incontestables de la continuité de son existence historique. A Zărneşti, en 1690 ou pendant les combats livrés pour chasser les Tatars du Pays Roumain de Moldavie en 1711, dans les circonstances des guerres de coalition de 1716—1718 ou de 1736—1739 ou bien dans la véritable guerre populaire roumaine pour indépendance de 1769 l'armée roumaine a fourni la preuve convaincante de son existence et, également, de son attachement inébranlable aux idéals pérennes de son peuple.

Les pages de ce volume présentent, donc, plus de deux siècles de lutte du peuple roumain pour la réalisation de ses idéals d'indépendance et d'unité. Le succès historique de cet intervalle de temps réside dans le maintien de l'existence politique du peuple roumain et dans la marche ascendante vers la modernité de la société roumaine. En dépit des circonstances extraordinairement difficiles, d'innombrables sacrifices de sang et d'immenses pertes matérielles, le peuple roumain a poursuivi sa destinée historique, modelée par ses idéals permanents: L'INDÉPENDANCE, L'UNITÉ ET L'INTÉGRITÉ DE LA TERRE ANCESTRALE.

* * *

L'évolution du facteur militaire roumain dans cette étape-là a été le résultat du fonctionnement des mécanismes économiques et socio-politiques qui caractérisent l'ensemble de la vie du peuple roumain. Ils définissent son stade de développement, les rythmes et les directions de l'évolution, illustrant en égale mesure les accumulations antérieures dans ce domaine et les prémices du saut vers une nouvelle étape historique, supérieure qualitativement.

L'abondance des informations historiques sur ces siècles permet l'ébauche d'un tableau vaste de l'évolution économique dans l'espace roumain à cette époque-là. Il résulte que sa composante prédominante était la multiplication et la consolidation des liens mutuels entre les pays roumains, leur congruence en un système lequel, en dépit des frontières artificielles tracées sur la terre roumaine, les embrassait en une unité économique engendrée par l'harmonie géographique et l'homogénéité ethnique.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

En même temps, la société roumaine a connu un progrès évident — lent, il est vrai — dans toutes les sphères de la vie matérielle. Lent non seulement parce que l'effort militaire de défense de l'indépendance et de l'unité a nécessité une immense consommation d'énergie, détournée des activités constructives, mais surtout parce que le territoire roumain a été massivement affecté par les guerres qui avaient lieu entre les grandes puissances limitrophes. La Moldavie en 1711, 1717, 1739, 1769 et en 1788—1790, la Munténie en 1716—1717, 1737—1739, 1769—1771, 1773—1774, 1789—1790, le Banat en 1716—1718, 1737—1738, 1788, la Dobroudja en 1770—1771, 1773—1774 ont subi des dévastations terribles. Dans la guerre russo-ottomane de 1768—1774 la ville de Birlad est devenue une « pré », la ville de Galatz, grand port fluvial servant à « deux pays », a été « incendiée ».

Pendant l'intervalle de plus de deux siècles qui fait l'objet de l'analyse du volume présent l'organisme militaire roumain a connu une transformation permanente, caractérisée par la conservation des structures militaires traditionnelles, expression de la continuité de l'organisation militaire chez les Roumains, et la tendance de se moderniser, d'ajuster l'organisme militaire aux nécessités découlant des réalités toujours en changement du champ de bataille, de la révolution produite dans l'évolution de l'armement, de la stratégie et de la tactique.

Dans ce processus de transition de l'organisme militaire du Bas Moyen Age vers un organisme militaire moderne — avec ses soubresauts et reculs — on distingue deux étapes importantes. Dans la première étape — entre le milieu du XVIe siècle et le milieu du siècle suivant — les traits caractéristiques de l'organisme militaire de la période antérieure sont encore conservés très évidents, aussi bien dans l'organisation et l'équipement, que dans l'instruction des troupes ou la manière d'agir aux moments essentiels — pendant l'affrontement de l'ennemi. La seconde étape, répondant au *Siècle des réformes*, est la véritable époque de transition vers un organisme militaire de facture moderne. Transition concrétisée non seulement par la diversité jamais vue jusqu'alors des catégories militaires — ce qui répondait à une spécialisation toujours plus prononcée dans le métier des armes —, non seulement par les missions spécifiques qu'on leur confiait, mais surtout par la dynamique de l'unité dialectique du rapport continuité-changement dans le domaine militaire.

Cette image de l'évolution du phénomène militaire — argumentée solidement par les faits historiques — anéantit l'ancienne interprétation concernant la déchéance de l'institution militaire chez les Roumains ou même sa disparition. Il ne s'agit pas seulement du fait que cette interprétation ne concorde nullement avec la réalité fondamentale qu'on n'aurait pu maintenir l'existence étatique roumaine en l'absence d'une institution militaire propre — surtout dans la période du maximum de compétition entre les grandes puissances dont les intérêts expansionnistes visaient le territoire roumain —, mais elle est contredite même par la présence militaire notable à cette époque-là, par les victoires remarquables remportées. Puisqu'il est évident qu'on n'aurait pu accomplir l'Union de 1599—1600 à un moment de déchéance militaire — dans ce cas on n'aurait pu vaincre nullement l'hostilité des grandes puissances voisines à l'égard d'un pareil acte —, ou bien, on n'aurait pu fournir un effort de défense de l'envergure de celui de 1657—1662 sans un organisme militaire solide, bien structuré, capable de s'opposer avec chances de succès à une « superpuissance » médiévale comme l'était l'Empire ottoman. Vers la fin du XVIIe siècle et pendant le siècle suivant l'institution militaire roumaine, entrée dans le processus de transition mentionné ci-dessus, a continué à fonctionner et à accomplir ses missions essentielles. On ne saurait concevoir sa disparition alors que les Etats roumains continuaient à exister, ou alors qu'il y avait des formations militaires représentant un élément assez important pour être pris en considération par les cabinets des grandes puissances voisines.

Dans la société roumaine on procède à cette époque-là à une translation en matière des moyens avec lesquels on devait réaliser ses objectifs principaux — la conservation de l'existence politique et de l'intégrité de la terre ancestrale — l'accent étant posé surtout sur l'action diplomatique, mais soutenue activement par une force militaire capable de lui conférer de la crédibilité. Cette translation était le résultat objectif du rapport des forces avec les grandes puissances prétendant exercer leur domination sur la terre roumaine et qui possédaient des armées nombreuses. En même temps on entame un processus de transformations, destinées à conduire à la réalisation d'un organisme militaire de facture nouvelle, moderne, qui soit efficient dans les circonstances aggravantes de la compétition des grandes puissances voisines qui se disputaient la domination sur le territoire roumain. Cet organisme militaire constituera la base en mesure d'imposer l'existence étatique roumaine comme l'unique légitime sur la terre ancestrale.

Ce qui apparaît comme fondamental dans toute cette période est la continuité d'orientation dans la doctrine militaire roumaine. La société roumaine maintient son obligation générale traditionnelle concernant la défense de la patrie par l'effort du peuple tout entier. **La grande armée** (la levée des masses), comme expression de cette option doctrinaire — qu'on retrouve sans relâche depuis les luttes du peuple dace pour sa liberté et unité jusqu'à l'époque analysée —, continue à exister. Les arguments à l'appui de cette affirmation sont les témoignages docu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

mentaires qui attestent l'appel à la levée des masses dans la première moitié du XVIIIe siècle, sous le règne de Démètre Cantemir, mais surtout le fait que toutes les classes et les catégories militaires de la société roumaine continuent à s'assumer des obligations militaires, à participer d'une manière ou d'autre à l'effort général de défense de la patrie.

Conformément à cette obligation commune, les divers secteurs de la société roumaine — les paysans, les boyards (la noblesse), les citadins — étaient tenus de fournir les contingents nécessaires à la formation de l'armée du pays à l'appel de son commandant suprême. De ces contingents devaient se détacher les catégories militaires qui constitueront de fait l'ossature de l'organisme militaire roumain. Il s'agit donc d'une évolution partant de la levée des masses, à laquelle participent les contingents militaires que toutes les classes sociales de la société roumaine étaient tenues de fournir, à une armée à caractère permanent, représentée par ces catégories militaires qui avaient des missions à remplir d'une manière constante dans le service militaire.

Parmi ces catégories militaires à caractère de permanence il faut mentionner:

Les *slujitori* qui étaient usufrutiers de domaines et de certains revenus princiers; ils étaient recrutés d'habitude parmi les couches sociales populaires libres et seulement parfois parmi les paysans asservis. Dans chaque district ou région les „slujitori" étaient attachés à l'administration locale, les „slujitori" militaires étant subordonnés aux dignitaires ayant des attributions militaires (commandants de forteresses, intendants ou grands intendants, capitaines ou grands capitaines). Parmi les diverses comme importance corporations de „slujitori" il faut mentionner les *calarashi* (formant la cavalerie), les *dorobants* (formant l'infanterie), les *hînsari* (les hussards), les *scutelnici* (gens d'armes servant dans l'armée sans solde mais dispensés de payer des impôts), les *joimiri* ou „les rouges" (gens d'armes à solde), les *talpoşi* (recrutés au Banat et servant comme fantassins), les *mocani* (recrutés dans les régions montagneuses).

Les calarashi ont constitué la principale composante du corps de „slujitori", constatés sur la base de documents vers la fin du XVIe siècle. Les effectifs de ces gens d'armes à cheval ont varié en général entre 4 000 et 6 000 au Sud de Carpates et entre 2 000 et 4 000 à l'Est de Carpates. Dans la seconde moitié du XVIIe siècle les calarashi étaient groupés dans quelques centres, dont Caracal, Ruşii de Vede, Voineşti, Grădiştea, Lichireşti, Râmnicu-Sărat, Buzău Gherghiţa, dans les régions d'Orhei, de Lăpuşna, de Soroca, de Fălciu, de Putna, à Ştefăneşti, à Rădăuţi. La répartition géographique de calarashi démontrent leur rôle important à la surveillance des frontières.

Les dorobants étaient des combattants à pied. Dans l'armée du Pays Roumain de Transylvanie il y avait un corps de *trabanţi* même à partir du XVe siècle. Dans le Pays Roumain de Munténie les corps de dorobants ont atteint le maximum de leur développement vers la fin du XVIe siècle et la première moitié du siècle suivant, quand leurs effectifs se chiffraient à 4 000—6 000 hommes. Tout comme les calarashi, les dorobants étaient concentrés dans quelques zones ou localités, à Bucarest, à Chiojd, à Văleni sur le Teleajen, à Târgovişte, à Strehaia et à Craiova (dans le Pays Roumain de Munténie), à Jassy et à Hotin (dans le Pays Roumain de Moldavie). Les villes transylvaines — Braşov, Sighişiara, Bistriţa etc. — étaient tenues de fournir à l'armée des effectifs de dorobants fixés avec précision.

Les *lefegii* (les mercenaires). A partir de la seconde moitié du XVIe siècle jusqu'à la veille de l'époque moderne, les „lefegii" étaient similaires aux „iunaţi" ou „voinici", soldats à paie, attestés dans la structure militaire médiévale classique roumaine. Les effectifs de „lefegii' encadrés dans les armées roumaines de l'époque ont varié entre 2 000 et 8 000 hommes. Les difficultés qu'éprouvaient les princes régnants de financer les troupes payées ont dicté parfois leur cantonnement dans diverses zones du pays qui devaient assurer leurs entretien et logement, système bien connu dans l'entière Europe des XVIe—XVIIIe siècles.

Les „seimeni" ont constitué le principal corps de mercenaires à pied de l'armée du Pays Roumain de Munténie, représentant un taux important dans le Pays Roumain de Moldavie, étant présent également dans le Pays Roumain de Transylvanie au XVIIe siècle. Le corps de „seimeni" a connu une organisation rigoureuse dans le Pays Roumain de Munténie sous le règne de Matei Basarab qui s'efforçait de tenir tête aux pressions militaires ottomanes (1636). Il paraît que les effectifs de „seimeni" — sous les ordres de grands capitaines et capitaines — ont varié aux XVIIe—XVIIIe siècles dans chaque principauté extracarpatique environ le chiffre de 1 000 soldats, dont la valeur résidait spécialement dans leur armement à feu portatif et lourd. On retrouve les „seimeni" dans la composition des troupes roumaines, munténiennes et moldaves, aussi vers la fin du XVIIIe siècle.

Dans l'organisation militaire de Munténie et de Moldavie les spécificités existentes dans la seconde moitié du XVIIe siècle ont été conservées jusqu'à la veille de l'époque moderne, les effectifs militaires maintenus variant entre 6 000 et 11 000 hommes dans chacun des Etats roumains extracarpatiques. Ce potentiel militaire latent pouvait être appelé à servir dans des

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

conditions économiques et financières favorables à la formation de l'armée nécessaire à des réalisations politiques vitales et réalisables. De même, les réformes de Constantin Mavrocordat (1730—1769) ont ouvert la voie au système de recrutement moderne, à la circonscription et au volontariat, les autorités centrales princières les ayant expérimentés dès les guerres de 1736—1739 et de 1768—1774.

L'installation progressive des troupes impériales dans les forteresses, les villes et les régions transylvaines après l'an 1687 a créé pour une vingtaine d'années une dualité de la force armée. Aux côtés des régiments impériaux coexistait l'ancienne organisation militaire du Pays Roumain de Transylvanie. Après avoir étouffé la lutte de libération de 1699—1711, les autorités autrichiennes ont cherché à supprimer l'ancienne organisation militaire roumaine afin d'assurer la suzeraineté de l'Empire des Habsbourg.

Une étape nouvelle dans l'organisation militaire du Pays Roumain de Transylvanie a commencé pendant la septième décennie du XVIIIe siècle avec la formation des régiments des confins militaires. Cette armée territoriale était constituée principalement de Roumains. Le Ier régiment de fantassins roumains est localisé dans la zone Sud du pays comprenant les districts de Braşov et de Făgăraş, les circonscriptions territoriales, politiques et administratives de Sibiu et de Sebeş, le comitat de Hunedoara. Dans la zone Est, le Régiment de „calarashi" incluait dans deux escadrons des Szeclers, des Hongrois et des Roumains, le siège de son commandement étant à Sf. Gheorghe; le 2e régiment de fantassins avait son commandement à Tg. Secuiesc, et le 1er régiment de fantassins à Miercurea Ciuc. Enfin, dans la région Nord-Est le 2e régiment de fantassins roumains était attribué au district de Bistriţa et à quelques villages appartenant aux comitats de Dăbîca, de Cluj, de Turda, ayant son commandement à Năsăud.

Quant aux genres d'armes l'organisme militaire roumain de cette époque-là avait dans sa composition les genres essentiels — infanterie, cavalerie, artillerie —, flottille, ainsi que les services auxiliaires, sans lesquels une armée ne peut pas exister. Bien entendu ces services logistiques ne se trouvent qu'à un stade de début, suffisant quand même pour assurer, au niveau de l'époque, le fonctionnement de l'organisme militaire. Le démontrent les campagnes de longue durée, les longues marches tant en territoire national qu'en dehors de lui (dans la péninsule Balkanique, en Pologne en 1657, en Autriche en 1682 etc.).

En ce qui concerne la structure du commandement de l'organisme militaire on constate une permanente évolution dans son perfectionnement, dans l'attribution précise des compétences de divers échelons. C'est surtout à l'époque de transition qu'en concordance avec l'intention de compartimenter toujours plus rigoureusement les unités et les petites unités les fonctions de commandement à divers échelons, surtout inférieurs, ont été précisées plus nettement, quelques-unes de leurs appellations étant maintenues aussi au début de l'époque moderne.

* * *

L'époque analysée dans le troisième volume de l'*Histoire militaire du peuple roumain* se prête à être divisée du point de vue de la conjoncture extérieure — par rapport à l'évolution historique des Etats roumains — en trois étapes distinctes: la première, depuis le milieu du XVIe siècle jusqu'au milieu du siècle suivant — étape qui répond d'ailleurs au *Siècle roumain de l'Union* —, la seconde, plus exactement délimitée, entre les années 1656 et 1683, et la dernière, à partir du siège de Vienne jusqu'à la paix de Koutchuk-Kaïnardji de 1774 et ses conséquences immédiates.

Après la mort du sultan Soliman le Magnifique (1566), l'Empire ottoman a été progressivement atteint de la grande crise du monde méditerranéen. L'épuisement économique a d'abord marqué de son empreinte la force navale ottomane, vaincue par les forces de la coalition chrétienne à Lépante (1571). La guerre de 13 ans contre la Sainte Ligue (1593—1606) a obligé pour la première fois la Porte de négocier avec ses adversaires (le traité de Zsitva-Torok, 1606). Excepté la campagne dépourvue de succès à Hotin (1620), l'attention des Ottomans a été orientée avec prépondérence, dans la première moitié du XVIIe siècle, vers les frontières asiatiques, la guerre contre la Perse se prolongeant jusqu'en 1639. Ce n'est que progressivement, avec le déclenchement de la guerre de Candie (1645—1669), que l'intérêt et les forces ottomanes sont déplacés de nouveau vers l'Europe.

Profitant de l'éclipse temporaire de la grande puissance islamique en Europe, l'Empire des Habsbourg et la Pologne ont actualisé de nouveau leurs plans anciens ou récents d'expansion dans le Sud-Est européen. L'action des Impériaux, drapée sous les plis idéologiques de la Contre-réforme, avait pour objectif dans les années 1561—1566 le Pays Roumain de Transylvanie, essayant de s'emparer de la principauté transylvaine. Le plan visant la domination de l'entier territoire roumain se retrouve, sous une forme voilée, dans la politique des Impériaux pendant la guerre menée par la Sainte Ligue. Mais à ce moment-là les ambitions de la Cour

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

habsbourgeoise ont été contrecarrées par une forte résurrection du Royaume de Pologne, désireux, sous le chancelier Jan Zamoyski, de rétablir le lien territorial entre la mer Noire et la Baltique, la pièce principale de cet échafaudage étant l'annexion (la subordination) des trois principautés roumaines.

Les formules habsbourgeoise et polonaise de hégémonie politique dans le Sud-Est européen et de domination sur la terre roumaine se sont avérées inefficaces. La lutte armée ininterrompue des pays roumains a sanctionné l'échec de ces formules. En même temps la force militaire de l'Empire ottoman c'est avérée encore redoutable, s'imposant dans les années 1606—1616 sur l'échiquier politique du Sud-Est européen; les relations de la Porte avec les principautés carpato-danubiennes ont été rétablies dans des conditions avantageuses pour les Roumains, par suite de la lutte de Michel le Brave et de Radu Şerban.

La résurrection militaire ottomane des années 1656—1683 sous la dynastie des vizirs Köprülü représente, en même temps, l'étape de maximum d'expansion de l'empire des sultans tant vers le coeur de l'Europe que dans le bas bassin des fleuves nord-pontiques. La forteresse de Kamenets et la Podolie se sont écroulées sous la domination directe ottomane (1672), les régions situées entre le Dniester et le Bug — une partie de l'Ukraine — ont été organisées en hetmanie dont l'administration a été confiée aux princes régnants du Pays Roumain de Moldavie (1678—1685). Les principautés roumaines confrontées avec la force du Croissant (1657—1662) et presque encerclées par les anciennes et les nouvelles possessions de la Porte n'ont pu éviter la perte des territoires environnant les villes de Lugoj, de Caransebeş, d'Oradea (1658, 1660), transformés en provinces ottomanes.

La défaite subie par l'Empire ottoman dans sa tentative suprême de s'emparer de Vienne (1683) a posé la soi-disant „Question d'Orient", la compétition des grandes puissances européennes expansionnistes pour la „succession", en réalité l'annexion, des territoires occupés ou dominés par la Porte. Des trois protagonistes principaux antiottomans dans la guerre de la Sainte Ligue (1684—1699), l'Empire romain germanique, le Royaume de Pologne et la Russie, au XVIIIe siècle le second à été éliminé de la compétition, étant supprimé et partagé par les puissances voisines; en même temps on a assisté à une complication de la „Question d'Orient", inclue dans l'équilibre européen des forces. Aussi les guerres russo-austro-ottomanes (1710—1711, 1716—1718, 1736—1739, 1768—1774) — déroulées pour la plupart sur le territoire roumain, le visant directement — destinées d'après les intentions des cabinets de Vienne et de Saint-Pétersbourg à conduire à la succession des territoires européens occupés ou dominés par la Porte entre les deux empires, ont-elles impliqué, également, les intérêts français, anglais et, depuis quelque temps, prussiens. Avec la résistance politique et militaire roumaine, le fait a conduit à une « internalisation » de l'expansion des nouveaux impérialismes, en lui imprimant un rythme soumis d'une manière toujours plus évidente au contrôle des toutes les grandes puissances européennes. Néanmoins la principauté du Pays Roumain de Transylvanie a modifié son statut international par la paix de Carlowitz (1699), la suzeraineté des Habsbourg s'y instaurant, pour s'introduire à partir de 1718 aussi au Banat et temporairement s'étendant (de 1718 à 1739) sur l'Olténie. Après 1775—1777 la partie Nord-Ouest de la Moldavie, territoire dénommé ultérieurement « Bukovine », a été annexée par les Impériaux. D'autre part, la forteresse et la région roumaine de Hotin ont été annexées par l'Empire ottoman dans ses efforts de consolider ses positions devant le plus agressif de ses adversaires, l'impérialisme russe. L'étape historique achevée par l'entrée en vigueur du traité de paix russo-ottoman de Koutchuk-Kaïnardji de 1774, marquée spécialement par la première succession de Pologne (1772), par l'annexion du Khanat de Crimée par la Russie (1783), annonçait une série de nouvelles et graves menaces pour les pays roumains.

LA STRATÉGIE ET LA TACTIQUE

Dans cette étape, au plan de la stratégie politique on peut remarquer, en continuité organique avec celle des étapes historiques analysées dans les volumes précédents, la primauté absolue détenue par la défense de la liberté et de l'intégrité de la terre ancestrale – l'espace carpato-danubiano-pontique. A cette stratégie s'est ajoutée, nettement définie, conceptualisée, la stratégie politique de l'unification et de la centralisation de la vie étatique roumaine illustrée éloquemment par le plan politique et militaire de Michel le Brave qu'il a concrétisé en 1599—1600. Cette orientation deviendra d'ailleurs au cours de l'entier *Siècle de l'Union* une coordonnée fondamentale de la pensée et de l'action effective politique et militaire roumaines. Constante aussi au *Siècle des Réformes*, la stratégie politique de l'indépendance et de l'unité nationale trouvera son expression dans les actions dictées par l'aggravation incessante de l'agression de la part des grandes puissances voisines. A ce moment la conservation à tout prix de l'existence politique

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

du peuple roumain s'imposait avec priorité, il fallait éviter la suppression de l'existence étatique sous la pression accablante de l'extérieur des puissances impérialistes, lesquelles avaient formé un véritable « triangle de forces » autour de l'espace national. Par conséquent, la stratégie de l'indépendance et de l'unité a formulé et a mis en pratique les formes d'action les plus adéquates: l'alliance avec l'une ou l'autre de grandes puissances voisines afin de contrebalancer ou annihiler la force des deux autres (la nécessité de la défense mutuelle des « relations spéciales » et traditionnelles des pays roumains avec la Porte ottomane s'imposant toujours plus nettement); l'amorce d'un vaste processus de transformations au niveau de la société dans le sens de la modernisation; la propagation et l'assimilation consciente au niveau macrosocial du programme de la lutte pour émancipation nationale etc.

Dans ce contexte de l'orientation politique générale des pays roumains, l'art militaire roumain présente aux XVIe—XVIIIe siècles un tableau d'un dynamisme plein de leçons. Dans une étape de modifications révolutionnaires de l'armement, des fortifications et même des idées concernant la modalité de mener la guerre, l'art militaire roumain reflète maints traits spécifiques, quelques-uns découlant de l'évolution organique des pratiques traditionnelles. Il s'agit premièrement du concept doctrinaire de la guerre du peuple tout entier pour la défense du pays, exposé maintes fois d'une manière détaillée dans les chroniques de Grigore Ureche, de Nicolae Costin, dans l'œuvre scientifique de Démètre Cantemir ainsi que dans l'action politique et militaire du prince régnant savant. Le manifeste qu'il lançait en 1711 pour lever le peuple à la lutte antiottomane s'appuyait en premier lieu sur les leçons tirés de l'histoire militaire nationale, spécialement de l'époque d'Etienne le Grand. La doctrine militaire roumaine, loin d'être ancrée dans une tradition immobile, s'est enrichie d'éléments novateurs que les traits caractéristiques des affrontements militaires qui ont eu lieu sous les règnes de Pierre Rareş, d'Alexandre Lăpuşneanu, d'Ion Vodă et surtout de Michel le Brave les ont imposés à être conceptualisés et appliqués. Il s'agit d'éléments que l'accroissement du professionnalisme dans l'armée et le développement permanent des armes à feu les ont imposés au mode de mener la guerre. Le développement des procédées nouveaux et de l'organisation qui l'appuyait ont été possibles grâce au commandant d'armées de renommé européen qu'a été Michel le Brave, ainsi qu'à ses successeurs, Radu Şerban, Matei Basarab ou George Rákóczi II.

On distingue dans la stratégie roumaine la conception d'actions militaires couvrant un vaste espace continental, à partir de l'Europe centrale jusqu'au bassin de la Méditerranée orientale, tout en étant prise en considération l'importance de divers secteurs du Bas-Danube, des défilées des Carpates, du littoral ouest et nord-pontique, des Détroits et de l'Archipel des îles grecques. Les alliances militaires du *Siècle de l'Union* étaient destinées à activer des ennemis des grands empires voisins à leurs frontières opposées: en Asie occidentale lorsqu'il s'agissait des Ottomans, en Europe septentrionale et occidentale — des Impériaux, en Europe orientale — du Royaume polonais.

Ce qui singularise l'art militaire roumain de l'époque dans le cadre européen c'est la stratégie de l'unification de Michel le Brave dans les circonstances d'une pression ou agression concentriques. La répartition par étapes de l'effort militaire — la guerre antiottomane des années 1594—1596, 1598—1599 étant destinée à réaliser le contrôle du Bas-Danube et à couvrir les frontières méridionales des pays roumains, en préfigurant les luttes pour l'union — dénote une idée globale et un parfait savoir de l'économie des forces. La parfaite connaissance des spécificités géographiques du territoire roumain a permis qu'on dévance par rapidité les stratégies des ennemis: les empires romain germanique et ottoman et la Pologne. De même, dans la stratégie de l'unification roumaine on n'a pas oublié aucune des provinces qui se trouvaient temporairement sous occupations étrangères — la partie Sud-Est de la Moldavie, la Dobroudja, le Banat, les contrées du Bihor, de Satu Mare — des plans de leur libération et de réstauration du patrimoine territorial ancestral étant par conséquent élaborés.

La guerre antiottomane de 1657—1662, soutenue par les pays roumains, a fait ressortir une série d'autres traits notables de la stratégie roumaine. Forcées d'enrayer l'agression coordonnée en temps et espace des forces de la Porte et de ses alliés tatares, les armées roumaines ont entrepris simultanément des actions de défense dans des zones éloignées comme espace, en les associant au plan unique d'élimination de l'ennemi de l'espace carpato-danubiano-pontique. Il en ressort nettement l'alternance de l'offensive avec la défensive stratégique sur le territoire national, les revers administrés aux forces ennemies dès qu'elles franchissaient les frontières roumaines, ainsi que la création d'un potentiel militaire capable de livrer une bataille de grande envergure dans le cadre de la campagne.

En général, on constate dans la stratégie roumaine des XVIIe—XVIIIe siècles la bonne orientation de ne s'engager dans une bataille décisive, du type caractérisé par Clausewitz comme Vernichtungschlacht, et l'adoption de la conception sage d'associer de manière bien réglée les actions destinées à arrêter l'ennemi aux frontières, à le harceler ensuite s'il a pénétré en territoire national aux combats d'envergure livrés afin de diminuer sensiblement le potentiel

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

combattant de l'adversaire et d'ébranler décisivement son moral. Cette orientation était dictée par des éléments objectifs que les facteurs de décision stratégique des pays roumains ont pris avec sagesse en considération. La nécessité d'épargner ses propres forces, qui se trouvaient en infériorité numérique par rapport à celles de l'ennemi, est la principale parmi ces exigences objectives de la stratégie roumaine qui devait, par conséquent, s'appuyer sur les actions indirectes, ainsi que sur la manœuvre des forces et des moyens.

En ce qui concerne la tactique, tant les déroulements des événements que les écrits roumains de l'époque, en premier lieu de Michel le Brave, de Miron Costin et ultérieurement les mémoires de Démètre Cantemir et d'Ion Neculce, pour ne citer que quelques-unes des figures proéminentes, indiquent sur sa perméabilité à la modernisation. *L'attaque* a été toujours considérée comme la principale forme de combat qu'on utilisait dans l'affrontement avec l'ennemi pour y obtenir des résultats décisifs. La *défense*, qu'on adoptait lorsque le rapport des forces était nettement favorable à l'ennemi, se caractérisait par dynamisme, la résistance acharnée et la contre-attaque s'y succédant. Souvent la défense a été organisée sur des lignes successives, le terrain en étant utilisé avec ingéniosité.

Les dispositifs de combat se caractérisaient par l'ingéniosité de leur composition, par la répartition judicieuse de diverses catégories de troupes par échelons, ou dans le cadre d'un échelon. En général l'infanterie était placée dans le centre du dispositif, la cavalerie aux flancs, et l'artillerie devant le premier échelon.

* * *

L'évolution de l'existence étatique roumaine — du point de vue politique et militaire — dans cet intervalle fait ressortir d'une manière pregnante l'immense effort de défense fourni par le peuple roumain afin de réaliser ses aspirations légitimes.

Le milieu du XVIe siècle se trouve sous le signe de l'effort général roumain fait pour stabiliser la position et rétablir le statut international de la principauté roumaine intracarpatique, gravement affecté par l'occupation militaire habsbourgeoise (1551—1556). Les troupes impériales ont été chassées à l'automne de 1556 par les armées d'Alexandre Lăpuşneanu (Moldavie) et Pătraşcu le Bon (Munténie), la campagne s'étant prolongée jusqu'aux contrées Nord-Ouest de la Transylvanie (en septembre-novembre 1556). La présence militaire roumaine, des forces des princes régnant à Tîrgovişte et à Jassy, s'est faite sentir aussi dans les années suivantes (1557, 1558); le résultat en a été la consolidation de l'existence indépendante du Pays Roumain de Transylvanie. Dans les circonstances de l'agression des Impériaux et des actions militaires roumaines entreprises pour la culbuter, la Porte a étendu sa domination sur le Banat et la partie Sud-Est de la Crişana (1552), où elle a institué le pachalik de Timişoara.

Les Impériaux ont cherché à obtenir une revanche en accordant leur appui à l'aventurier Jacques Héraclides, le Despote, lequel avec les forces d'un corps de mercenaires aguerris a vaincu Alexandre Lăpuşneanu (les 17—18 novembre 1561, dans le combat de Verbia), pour s'emparer du trône du Pays Roumain de Moldavie. Son règne ne dura que jusqu'au 5 novembre 1563, lorsque les forces des boyards révoltés, ayant à leur tête le hetman (chef de l'armée) Tomşa, avec l'appui des détachements de tirailleurs et de sapeurs envoyés par le prince transylvain, ont forcé le Despote à se rendre dans la forteresse de Suceava, Alexandre Lăpuşneanu étant remis sur le trône (en mars 1564).

Une nouvelle tentative des Impériaux d'intervenir militairement tant en Transylvanie qu'ultérieurement en Moldavie ne tarda se produire tout de suite; nombre de forteresses jusqu'au Chioar ont été occupées et un coup d'Etat a été tramé à l'Est de Carpates, mais sans chance de réussir, étant déjoué en juin 1566. Dans les circonstances de la guerre entre les empires des Habsbourg et ottoman (1566—1568), les forces transylvaines ont assiégé et repris le Chioar, l'offensive roumaine s'étendant vers le Nord-Ouest. Les résultats politiques des affrontements militaires ont été scellés par le traité de Speyer (1570) lequel attribuait de Partium au Pays Roumain de Transylvanie le Bihor, Crasna, Solnoc Moyen, Maramureş, tandis que les comitats de Satu Mare, de Bereg, d'Ugocea et de Szabolcs étaient annexés par l'Empire des Habsbourg. Le sort de la crise de la succession transylvaine, ouverte l'année suivante, a été décidé militairement par le combat de Sînpaul (le 9 juillet 1575), après lequel la dynastie des princes de Báthory, agréée par la Porte ottomane, s'est vue consolidée, son prestige ayand gagné en importance aussi par l'avènement d'Etienne Báthory au trône de la Pologne.

Pendant ces événements la principauté roumaine est-carpatique déclenche contre la Porte la guerre pour l'indépendance pleine et absolue. Le refus d'Ion Vodă (1572—1574), soutenu par l'Assemblée des états du pays, d'accepter l'accroissement du tribut annuel exigé par la Porte a déterminé le déclenchement de la guerre roumano-ottomane. Le conflit a commencé par les succès de l'armée du pays conduite par Ion Vodă (du 14 avril 1574, à Jiliște). Sous le signe de la tradition d'Etienne le Grand, on a attaqué Brăila, Tighina, Cetatea Albă (en avril

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

-mai), on a installé à Bucarest un prince allié à la cause antiottomane, le voïvode Vintilă. Mais les combats décisifs (des 10—11 juin 1574, livrés près du lac de Cahul) ont fini par la défaite de l'armée d'Ion Vodă après une héroïque résistance opposée aux forces des pachas ottomans de Silistrie et d'Akkerman. Après cette guerre le pays a été dévasté par les Tatars.

Les interventions étrangères toujours plus graves dans les affaires internes des pays roumains ont du cesser par suite de l'action armée de Michel le Brave (1593—1601). Le prince s'est rallié à la Sainte Ligue antiottomane, à laquelle avaient adhéré le prince d'Alba Iulia, Sigismond Bathory (1581—1597, 1598—1599, 1601—1602) et celui de Jassy, Aron Vodă (1591—1592, 1592—1595).

La guerre antiottomane (1594—1597, 1598—1599). Le 13 novembre 1594, simultanément à Jassy et à Bucarest, la guerre a été déclenchée, les corps des troupes ottomans présents en territoire national y étant anéantis. Tout de suite les forces de Michel le Brave, renforcées d'un détachement transylvain, ont cherché à organiser une couverture efficace de la frontière danubienne, en attaquant les points d'appui ottomans organisés dans les forteresses de Giurgiu (le 15 novembre), de Cetatea de Floci (le 10 décembre), de Hîrşova (le 1er janvier 1595), de Silistrie (le 8 janvier) afin d'instituer le contrôle militaire roumain sur la ligne du Danube. En même temps Aron Vodă a attaqué la forteresse et la région (caza) de Tighina administrées par les autorités militaires ottomanes. Les combats continueront au Sud de Bucarest, où les forces des boyards Buzescu, et de Radu Calonfirescu remporteront des victoires à Putineiu (le 14 janvier 1595) et à Stăneşti (le 16 janvier) sur un corps expéditionnaire tartare qui se repliait après une série d'affrontements au Moyen-Danube. Le succès sera exploité à Şerpeşti — où avait eu lieu la jonction ottomano-tartare — par les troupes du « paharnic » (grand dignitaire administrant les vignes et les celliers du prince régnant) Manta. Dans la bataille de Rouschtchouk (du 25 janvier) et sous les murailles de la Silistrie le corps de troupes conduit par le ban Mihalcea a écrasé les forces ottomanes dont la mission était d'installer des princes obédients sur les trônes des principautés roumaines extracarpatiques.

Au printemps de l'année 1595 la campagne roumaine a débuté par l'attaque exécutée contre les forteresses danubiennes: d'Ismail, de Brăila, de Cernavodă, de Tourtoukaï, de Nikopolis. Par contre, le siège de Timişoara exécuté par l'armée du prince transylvain s'est prolongé sans succès. En mars les forteresses d'Ismail et de Brăila ont été conquises, succès qui a permis une couverture plus sure de la frontière au Danube maritime, qui subissait, tout comme l'entier cours inférieur du fleuve, une sérieuse pression militaire ottomane à partir du mois d'avril jusqu'au juillet. Après avoir passé de vive force le Danube (en août 1595), l'armée du grand vizir Sinan pacha Koža n'a pas réussi à atteindre son objectif principal — l'anéantissement de l'armée de Michel le Brave. Après une série d'énergiques actions de harcèlement de l'ennemi, l'armée de Michel le Brave a engagé les forces envahissantes dans la bataille de Călugăreni (du 23 août 1595), en neutralisant le nerf de l'offensive ottomane au Nord du Danube. L'éclatante victoire remportée a créé les prémices pour la prise de l'initiative stratégique par les forces roumaines. Les chefs des trois pays roumains — Michel le Brave, Sigismond Báthory et Etienne Răzvan, recemment installé sur le trône de Jassy — agissant en conformité avec un plan de campagne unique, ont réuni leurs armées au Sud des Carpates. Réunie de cette manière, l'armée roumaine a déterminé, par une contre-offensive énergique la retraite ottomane, en libérant les villes de Tîrgovişte (le 6—8 octobre) et de Bucarest (le 12 octobre); attaquée par surprise par l'avant-garde de Michel le Brave qu'il conduisait en personne au pont jeté sur le Danube à Giurgiu, l'arrière-garde de l'Armée ottomane a été écrasée pendant une bataille qui a duré six jours. La forteresse de Giurgiu a été libérée (les 25—30 octombre 1595).

Mais entre-temps les troupes polonaises dirigées par le chancelier Jan Zamoyski ont entrepris une intervention en territoire roumain dans la tentative d'atteindre l'ancien objectif d'expansion territoriale jusqu'à la mer Noire. Elles ont installé Ieremia Movilă sur le trône de Jassy (le 27 août 1595) — solution imposée par force militaire à Ţuţora (le 10 octobre) — le nouveau prince s'engageant à payer le tribut et à offrir des dons à la Porte et au Khanat. Une tentative d'Etienne Răzvan de reconstituer avec l'aide transylvaine l'unité d'action des pays roumains s'est soldée par un échec (le combat d'Areni du 13 décembre 1595).

Mais la guerre continuait encore au Danube grâce à l'énergie de Michel le Brave: une tête de pont ottoman réalisée à Brăila a été anéantie (en novembre 1595). A partir du printemps de l'année 1596 les forces roumaines, ayant à leur tête le capitaine Baba Novac, ont étendu les actions de combat au Sud du Danube, dans les zones de Widin, de Pleven, de Sofia, en interceptant les communications ottomanes par les défilés de ces régions du Balkan. En même temps on a attaqué le noeud dobroudjéen de la route pontique ottomane — le Babadag. La campagne de l'année 1596 s'est achevée en octobre par la victoire remportée sur l'armée dirigée par le khan de Crimée, arrêtée à Gherghiţa par les forces de Michel le Brave et forcée

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

de se replier, en subissant de lourdes pertes, au Sud du fleuve. En décembre 1596 les facteurs de décision de Bucarest ont signé une paix avantageuse avec l'Empire ottoman.

Une nouvelle phase de la guerre a commencé en 1598. Après la conclusion du traité roumano-habsbourgeois au monastère de Dealu-Tîrgoviște (le 9 juin 1598) on a repris les hostilités. Un corps de 1 500 soldats, sous le commandement de l'« aga » (officier dont les fonctions étaient similaires aux fonctions d'un préfet de police) Lecca Racotă, a été envoyé par Michel le Brave à l'aide de la garnison d'Arad assiégée par les Ottomans. En parallèle, l'offensive des forces roumaines au Sud du Danube durait depuis six semaines, étant marquée des victoires remportées à Nikolopis, à Widin et à Kladova. La riposte de la Porte, l'invasion dévastatrice au Nord du Danube (en mars 1599) a été immédiatement arrêtée, les forces roumaines en reprenant les actions offensives contre les centres stratégiques ottomans (en avril 1599).

La réalisation de l'Union des Roumains (en 1599—1600). L'installation sur le trône princier transylvain du jeune cardinal André Báthory (mars-octobre 1599) — une nouvelle victoire de la politique du chancelier Zamoyski et implicitement l'isolement de Michel le Brave, resté seul devant les Ottomans — a imposé la réalisation du plan d'unification étatique, conçu par le prince régnant de Bucarest et ses conseillers dès les années 1595—1597. Il a été réalisé par suite de deux campagnes (en octobre 1599, en mai 1600). La victoire décisive de Șelimbăr (du 28 octobre 1599) sur les forces du prince-cardinal a déterminé le pays entier de reconnaître le règne du prince roumain, Michel le Brave faisant son entrée solennelle dans la cité d'Alba Iulia du Pays Roumain de Transylvanie (le 1er novembre 1599). La campagne à l'Est des Carpates du mois de mai 1600 ne s'est heurtée qu'à une faible résistance d'un corps polonais, à la rivière Jijia. Les forteresses de Neamț et de Suceava se sont rendues au prince roumain sans coup férir, la population du pays lui prêtant serment de fidélité et l'appelant « père ».

Epiée de plusieurs parts, l'unité étatique réalisée par Michel le Brave s'est heurtée à la réaction d'une partie des nobles magyars du Pays Roumain de Transylvanie dirigée par Etienne Csáki et jointe à l'intervention des troupes du général habsbourgeois George Basta. En même temps les troupes polonaises ont pénétré de vive force dans le Pays Roumain de Moldavie en avançant jusqu'au Sud des Carpates. Michel le Brave sollicité sur le théâtre d'opérations est- et sud-carpatique par l'invasion polonaise (les combats de Văreni — le 12 octobre, de Ceptura — le 14 octobre, de Bucov sur le Teleajen — le 20 octobre) n'a pas pu contester la défaite subie à Mirăslău. La résistance roumaine a continué encore un mois dans la partie Nord-Ouest de la Munténie, puis en Olténie, Preda Buzescu ayant annihilé une incursion ottomane exécutée sur la ville de Craiova (en novembre), Michel le Brave, lui-même, essayant à Curtea de Argeș à opposer une suprême résistance (le 25 novembre 1600).

Michel le Brave a négocié à la Cour habsbourgeoise, à Vienne et à Prague, un nouveau plan d'action militaire visant en premier lieu la restauration de son règne en Transylvanie. Le prince roumain, en coopération avec les forces habsbourgeoises, dirigées par George Basta — qui n'était en mesure de contrôler tout seul la situation dans la principauté —, a remporté une nouvelle victoire à Guruslău (le 3 août 1601) sur l'armée du prince Sigismond Báthory, rappelé par les nobles magyars rebelles. L'approche de Michel le Brave a constitué le signal pour un nouvel essor de la lutte au Sud des Carpates contre l'occupation militaire étrangère (le 10 juin 1601); l'armée de Mehedinți avec les frères Buzescu à sa tête a vaincu et chassé les troupes polonaises (le 3 juillet). Au moment de l'entrée de Michel le Brave dans la ville de Cluj, une députation solennelle envoyée par les boyards Buzescu lui apportait la nouvelle de la victoire qui réouvrait la voie au rétablissement complet de l'unité étatique roumaine. Mais cette perspective a été stoppée par l'odieux assassinat du prince unificateur dans le camp de Cîmpia Turzii (le 19 août 1601), action executée à l'ordre habsbourgeois.

La disparition tragique de Michel le Brave n'a point arrêté le cours de la lutte du peuple roumain pour indépendance et unité. L'ancien « paharnic » du Brave, Radu Șerban, proclamé au camp de Cîrstienești (le 20 octobre 1601) prince régnant, a vaincu décisivement l'intervention polonaise (les combats d'Ogretin et de Teiușani des 23 et 24 septembre 1602). Après le renouvellement de l'alliance avec les Impériaux (le 6 novembre 1601), Radu Șerban a rétabli le front commun antiottoman des deux principautés, après avoir remporté, près de la meule de papier de la ville de Brașov (le 17 juillet 1603), la victoire sur le prince de la noblesse rebelle transylvaine, Moïse Székely. Mais l'incapacité militaire et administrative des Impériaux romains germaniques a conduit à l'installation sur le trône transylvain du prince Etienne Bocskay (1604—1606), reconnu par la Porte ottomane, et à la conclusion de la paix entre elle et la principauté roumaine sud-carpatique (à l'automne de 1604).

Sous les règnes de Matei Basarab (1632—1654), des princes Rákóczi (1630—1660), de Vasile Lupu (1633—1653) on retrouve l'idée et l'action politique de confédérer les trois pays

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

roumains afin de rééditer l'acte extraordinaire de Michel le Brave et de résister avec succès aux pressions de l'extérieur. C'est surtout dans la grande guerre antiottomane des années 1657—1662 que les idéals du Brave ont connu une nouvelle réalisation. La résistance roumaine dans cette période a nécessité le maintien de l'ancien cadre international des relations politiques avec la Porte ottomane, en dépit d'une conjoncture politique et militaire d'une extrême gravité.

A l'expansion maximale de l'Empire ottoman dans l'étape 1663—1683 les facteurs de décision roumains ont réagi avec prudence, sabotant les campagnes de la Porte qui menaçaient tant le statut et l'intégrité des principautés, que l'Europe chrétienne en général (les batailles de Levencz en 1663; de Hotin de l'11 novembre 1673; le siège et la bataille de Vienne, du 14 juillet au 12 septembre 1683).

Posée par suite de la grave défaite subie à Vienne (le 12 septembre 1683) et du début de la phase de « décroissement » de l'Empire ottoman — selon la formulation du prince régnant savant Démètre Cantemir —, la « Question d'Orient » a constitué pour le peuple roumain la cause essentielle d'une lutte ininterrompue pour la survie politique et culturelle. L'action militaire roumaine était subordonnée à ces impératifs, le but immédiat étant de contrecarrer les injonctions directes des impérialismes de l'époque concernée et de conserver le statut international obtenu antérieurement. Aussi sous le règne de Şerban Cantacuzène (1678—1688) une vaste action antiottomane a-t-elle été préparée, pour être transformée par son successeur Constantin Brâncoveanu (1688—1714) en une résistance opposée aux prétentions habsbourgeoises d'occupation et en une action de rétablissement de l'ancienne liberté de la principauté transylvaine (la victoire de Zărneşti du 21 août 1690). Dans les années 1699—1711, un fort mouvement roumain s'est affirmé contre la suzerainete de l'Empire des Habsbourg sur la Transylvanie. En 1711 Démètre Cantemir et ses conseillers ont engagé l'armée roumaine, en alliance avec la Russie, contre la Porte, mais cette guerre antiottomane s'est soldée par la défaite subie à Stănileşti, sur le Prut. Mais les conséquences politiques et militaires de cette défaite ont été surpassées grâce à la levée de boucliers de 1716, aux actions militaires énergiques pendant la guerre austro-ottomane des années 1716—1718 et de la guerre russo-austro-ottomane des années 1736—1739. Aussi a-t-on éliminé l'occupation de l'Olténie par les Impériaux (1718—1739), et, temporairement (de 1739 à 1740), l'occupation ottomane de la région et de la forteresse de Hotin. Parmi tous les plans de la stratégie militaire roumaine, la composante transylvaine — le rétablissement du statut de la principauté antérieur à la paix de Carlowitz (1699) — a été toujours présente d'une manière pregnante. Une nouvelle tentative d'obtenir la pleine indépendance ou la neutralité des pays roumains extracarpatiques a débuté par l'insurrection de Bucarest de 1769 et par l'action politique et militaire dans la guerre russo-ottomane de 1768—1774. A une époque où des Etats disparaissaient de la carte de l'Europe, comme c'était le cas de la Pologne ou du Khanat de Crimée, le peuple roumain a conservé sa propre organisation étatique, l'une des garanties de la renaissance nationale au *Siècle des Révolutions.*

* * *

Dans toute cette période historique le peuple roumain — animé toujours par ses idéals d'indépendance et d'unité — a, donc, soutenu une lutte permanente qui lui a permis d'être lui-même — aux points de vue ethnique, culturel et politique. L'ensemble des pays roumains, présence distincte dans l'Europe des XVIe—XVIIIe siècles, s'est imposé grâce à un effort militaire couronné de succès devant l'agression des grandes puissances voisines dont le but était de le supprimer. Cette résistance — un diplomate anglais au XVIIe siècle, Paul Rycaut, l'estimait d'avoir été telle « qu'on ne saurait humainement s'attendre dans une lutte tellement inégale » — a représenté la preuve de la capacité illimitée du peuple roumain de défendre et de consolider son existence historique. Par cette performance le peuple roumain a, en même temps, offert un exemple de la résistance humaine aux adversités.

Traduction: *Larisa Crivăţ*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ZUSAMMENFASSUNG

Im dritten Band der grundlegenden Arbeit *Istoria militară a poporului român* (Die Militärgeschichte des rumänischen Volkes) wird die Analyse des nationalen Militärphänomens im Zeitraum 1550—1784 fortgesetzt.

Die chronologischen Grenzen wurden bedingt durch die Wandlungen, die in der gesamten Entwicklung der rumänischen Gesellschaft eingetreten waren — was selbstverständlich seinen Niederschlag in der Dynamik des Militärphänomens fand —, sowie durch die Änderung infolge der Revolution der Militärtechnik im Bereich des bewaffneten Kampfes auf allgemeiner europäischer Ebene.

So trat die rumänische Gesellschaft um die Mitte des 16. Jahrhunderts in einen dynamischen Prozess der politischen Vereinigung — sie erwies sich sowohl infolge der Bewegungen im Landesinneren als notwendig wie auch des ausländischen militärischen Druckes, der darauf ausgerichtet war, das nationale Territorium zu zersplittern und die politische Existenz der drei rumänischen Länder, Transsilvanien, Muntenien und Moldau, zu beseitigen. Der erwähnte Prozess der politischen Vereinigung in der mittelalterlichen Epoche fand seinen Höhepunkt in der *Vereinigung*, die 1599—1600 unter dem Zepter des Woiwoden Michael der Tapfere vollzogen wurde. In diesem Zusammenhang hielt der Präsident Rumäniens, Genosse Nicolae Ceauşescu, fest: „Ein denkwürdiges Ereignis in der Geschichte unseres Volkes ist die zeitweilige Vereinigung Munteniens, der Moldau und Transsilvaniens zu einem zentralisierten Feudalstaat unter der Führung des grossen Woiwoden Michael der Tapfere. Die Vereinigung von Alba Iulia im Jahre 1600 wurde für immer mit goldenen Lettern in die Geschichte des Landes eingetragen. Diese Handlung ist zu einem leuchtenden, mitreissenden Symbol für alle Generationen geworden, die einen nationalen Einheitsstatt erstrebten" [1]

Gleichlaufend mit dieser sozial-politischen Wende, die in der vieltausendjährigen Geschichte des rumänischen Volkes eintrat, wurden auch bemerkenswerte Änderungen in der Dynamik des rumänischen Militärphänomens festgestellt. Diese Änderungen erfolgten gleichzeitig mit jenen, zu denen es auf dem Schlachtfeld sowie bei der Aufstellung und Ausstattung der Heere auf europäischer Ebene kam — es handelt sich um die Entstehung der modernen Infanterie und Kavallerie und um ihre Aufgliederung in taktische Verbände. Desgleichen erforderte die Vermehrung der Feuerwaffen substantielle Änderungen in der Kampftaktik, was sich wesentlich auf den Aspekt des Schlachtfeldes auswirkte.

Die obere chronologische Grenze des vorliegenden Bandes — die von Horea, Cloşca und Crişan geführte Volksrevolution im Jahre 1784 — wurde bedingt durch die grundlegenden Umgestaltungen, die in der rumänischen Gesellschaft, inbegriffen der militärische Bereich, verzeichnet wurden. Die Volksrevolution von 1784 erschloss — indem die sozialen und nationalen Forderungen harmonisch verknüpft wurden, wobei, was die letztgenannten Forderungen betrifft, die unverzügliche Verwirklichung der nationalen Einheit und die Wiedererringung der Unabhängigkeit einen Spitzenplatz belegten — praktisch eine neue Etappe in der vieltausendjährigen Entwicklung des rumänischen Volkes: die Etappe der Revolution für soziale und nationale Befreiung. Sie ist kennzeichnend für die Neuzeit, wobei der revolutionäre Zustand in der folgenden Periode stets vorhanden war. Diesbezüglich betonte Genosse Nicolae Ceauşescu: „Die grossen Bewegungen für soziale und nationale Befreiung, wie die Revolution von Horea, Cloşca und Crişan, die Revolution von Tudor Vladimirescu, die bürgerlich-demokratische Revolution, die Verwirk-

[1] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste* (Rumänien auf dem Weg der Vollendung des sozialistischen Aufbaus), Bd. 3, Editura Politică, Bukarest, 1969, S. 707—708.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

lichung der Vereinigung im Jahre 1859, der Unabhängigkeitskrieg von 1877, der Bauernaufstand von 1907 und andere unzählige soziale und nationale Kämpfe beweisen aufgrund der Tatsachen die dialektische Einheit zwischen den nationalen und sozialen Kämpfen, sie beweisen, dass unser Volk zugleich mit der Verteidigung der urväterlichen Scholle und seines Wesens entschieden für Freiheit und soziale Gerechtigkeit gekämpft hat und dafür, Herr seines Geschickes zu sein." [2]

Dem Eintritt der rumänischen Gesellschaft mit der Gesamtheit ihrer Strukturen in die Neuzeit entsprach auch die Vertiefung eines vielschichtigen Prozesses der Umgestaltung im militärischen Bereich; dieser Prozess wurde erfolgreich mit der Schaffung der modernen rumänischen Armee abgeschlossen.

Innerhalb dieser chronologischen Grenzen hat die wissenschaftliche Forschung im Bereich der Militärgeschichte zwei Etappen ermittelt. Sie entsprechen bestimmenden Merkmalen der sozial-politischen und wirtschaftlichen Entwicklung und selbstverständlich auch der Dynamik des Militärphänomens. Die erste Etappe ist das *Jahrhundert der Vereinigung*, sie wird beherrscht von der herausragenden Leistung des rumänischen Volkes unter der Führung des Woiwoden Michael der Tapfere: Die Vereinigung der drei rumänischen Länder, Transsilvanien, Muntenien und Moldau, zu einem einheitlichen, zentralisierten und unabhängigen Staat. Der ganze Verlauf der Ereignisse in dieser Zeitspanne — dieser Verlauf hatte in der Mitte des 15. Jahrhunderts begonnen und wurde bis jenseits der zweiten Hälfte des folgenden Jahrhunderts fortgesetzt — war, wie ein geschichtlicher Rückblick ergibt, auf die Vereinigung ausgerichtet oder, nach ihrer Zerschlagung infolge des konzentrischen und starken Druckes der benachbarten Grossmächte, auf die Wiederholung der Tat des tapferen Woiwoden, der die Vereinigung vollzogen hatte. Die Vereinigung des ganzen rumänischen Volkes im gleichen politischen Gebilde war seit jeher ein rumänisches Ideal und stellte eine gesetzmässige Notwendigkeit dar, die trotz der Feindseligkeit der benachbarten Grossmächte zum Durchbruch kam. Die mit der Persönlichkeit des Herrschers aller Rumänen, Michael der Tapfere, verknüpfte Vereinigung von 1599—1600 — sie ist auf eine ganze historische Entwicklung zurückzuführen, die eine ruhmreiche Vergangenheit aufweist infolge der Taten der dakischen Könige Burebista und Decebal sowie der Handlung und Leistung von herausragenden Herrschern wie Mircea der Grosse, Stefan der Grosse, Iancu von Hunedoara, Vlad Ţepeş oder Petru Rareş — hatte für die nahe und entfernte Zukunft des rumänischen Volkes ein Kampfprogramm gestaltet und einen nie erlöschenden Glauben übermittelt.

In diesem Jahrhundert, in dem die Vereinigung die ganze rumänische Gesellschaft, eine einheitliche und unzertrennliche Gesellschaft innerhalb der Grenzen des urväterlichen Dakiens, formte, hatte der rumänische Militärorganismus einer Funktion von ausserordentlicher Bedeutung nachzukommen. Und dies nicht bloss deshalb, weil die Revolution der Militärtechnik, die sich jetzt auf dem europäischen Kontinent in voller Entfaltung befand, zahlreiche und schwierige Fragen in diesem Bereich aufwarf, die von der rumänischen politischen Führung gelöst werden mussten. Auch nicht nur deshalb, weil auf deren Veranlassung auf der starken Grundlage des traditionellen Militärorganismus Änderungen vorgenommen wurden, die dem neuen Entwicklungsstadium des Phänomens Krieg entsprachen. Vor allem darum, weil die Vollziehung der Vereinigung und ihre Verteidigung ohne das Vorhandensein eines starken rumänischen Heeres nicht möglich war, es musste in der Lage sein, für die Unabhängigkeit und Einheit gleichzeitig gegen drei damalige Grossmächte zu kämpfen: das Habsburgerreich, das Osmanische Reich und das Königreich Polens. Ihre offene Feindseligkeit gegenüber einem „rumänischen Dakien", ihre Absichten, den Raum innerhalb der Karpaten, der Donau und des Schwarzen Meeres an sich zu reissen, erforderten einen starken Militärorganismus, der in der Lage war, die Grundbestrebungen der ganzen rumänischen Gesellschaft zu verwirklichen. Historische Beweise für die ausserordentliche Solidität dieses politischen Organismus sind die grossen Kriege für Unabhängigkeit und Vereinigung in den Jahren 1574, 1594—1601, 1657—1662, als die rumänische Gesellschaft dem fremdländischen Expansionismus entschieden und würdig Widerstand leistete, der legendär geworden ist. Diese Kriege, ein beispielhafter militärischer Aufwand, waren Kriege des ganzen Volkes, wurden unter dem ruhmreichen Banner seiner edlen Bestrebungen: Einheit und Unabhängigkeit geführt, sind in unsere Landesgeschichte eingegangen und verknüpft mit den Namen der grossen Herrscher und Heerführer Ioan Vodă der Tapfere, Michael der Tapfere, Mihnea III., Constantin Şerban oder Gheorghe Ştefan. Über all diesen steht, emblematisch für die ganze rumänische Geschichte, die nie dem Gedächnis entschwundene Persönlichkeit jenes Mannes, der am 28. August 1601 bei Turda fiel, hat er doch mit seinem Blut das Programm des Kampfes und des Sieges der nachfolgenden Generationen besiegelt: Michael der Tapfere. Die Idee der Einheit der rumänischen Länder, die Ideale der Bildung eines starken Staates in

[2] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1986, (Rede auf der Festversammlung anlässlich des 65. Jahrestags der Gründung der Rumänischen Kommunistischen Partei. 8. Mai 1986)*, Editura Politică, Bucureşti, 1986, S. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

den Gebieten Dakiens konnten nie beseitigt werden, eben darum nicht, weil sie tief im Blut, im Bewusstsein und im Geist unseres ganzen Volkes verwurzelt sind.

Dem *Jahrhundert der Vereinigung* folgte innerhalb der historischen Epoche, die im vorliegenden Band behandelt wird, das *Jahrhundert der Reformen;* es erstreckt sich vom grossen Krieg, der für die Unabhängigkeit in den Jahren 1657—1662 geführt wurde, bis kurz vor Beginn der Revolution von Horea. In dieser Zeitspanne musste das rumänische Volk für die Verwirklichung seiner hohen Bestrebungen nach Freiheit und Einheit unter historischen Bedingungen kämpfen, die sich rasch änderten. Zur konstanten Bedrohung seitens der benachbarten Mächte, den rumänischen Raum zu erobern, kamen erschwerende Umstände. Wenn sich das Osmanische Reich in einem relativen Rückgang befand, so zielte die westlich gelegene Grossmacht — das Habsburgerreich — auf die Eroberung des rumänischen Raumes durch den Einsatz einer Militärmacht ohnegleichen ab, während aus dem Osten allmählich und immer drohender ein anderer Staat in Erscheinung trat: das Zarenreich.

Das rumänische Volk musste sich in dieser langen Zeitspanne die entsprechenden Mittel schaffen, um unter dem Druck dieser Grossmächte der Nachbarschaft ethnisch und politisch überleben zu können. In glänzender Weise wurden Diplomatie und Schwert verbunden, entschieden schritt man dazu, die eigenen sozial-ökonomischen, politischen und militärischen Strukturen zu erneuern. All dies geschah zwecks Verteidigung des unantastbaren Charakters der rumänischen Gesellschaft, zwecks Entwicklung in Freiheit und Einheit und Schaffung günstiger Bedingungen für den erfolgreichen Verlauf des Kampfes für Unabhängigkeit und Vereinigung.

Vor allem aber legte die rumänische Gesellschaft in dieser Zeit der Reformen mit aller Entschiedenheit sein politisches Programm fest, das in der folgenden Zeitspanne, im *Jahrhundert der Revolutionen* seinen Niederschlag finden wird. Seine Hauptkoordinaten waren die gleichen, die die rumänische Gesellschaft in den vorangegangenen Zeitspannen hartnäckig und würdig erstrebt hatten — Einheit und Unabhängigkeit. Doch jetzt führte eine intensive kulturelle Tätigkeit — gleichzusetzen mit dem „Zeitalter der Aufklärung" auf dem ganzen Kontinent — dazu, dass die seit jeher gehegten Bestrebungen der rumänischen Gesellschaft in der europäischen politischen Arena nachdrücklich begründet und ihre unwiderrufliche Berechtigung nachgewiesen wurde. In diesem Rahmen wurde auf die uralte Abstammung hingewiesen, auf die Einheit und Kontinuität des rumänischen Volkes im urväterlichen Raum Dakiens. Auf diese Weise wurde ein starker Wall angesichts der Expansionsabsichten der Grossmächte errichtet, wobei sich gleichzeitig mit aller Kraft das rumänische nationale Bewusstsein herausbildete.

Das *Jahrhundert der Reformen* ist nicht nur gekennzeichnet durch das Entstehen und die unablässige Entwicklung des nationalen Bewusstseins, das zu einem wahren materiellen Faktor im Kampf für Einheit und Unabhängigkeit wurde. Mit den Namen der Herrscher Constantin Brâncoveanu oder Constantin Mavrocordat und vor allem mit den Namen Dimitrie Cantemir oder Grigore Ghica, mit dem Programm für politische Emanzipation, das von Inochentie Micu in der ersten Generation der Siebenbürgischen Schule ausgearbeitet wurde, sind die „Reformen" verbunden, jene Änderungen, die in der ganzen rumänischen Gesellschaft vorgenommen wurden und die Nicolae Iorga veranlasst haben, das 18. Jahrhundert in der Landesgeschichte als das „Jahrhundert der Reformatoren" zu bezeichnen. Diese „Reformen" haben langfristig den Sprung der rumänischen Gesellschaft in das moderne Zeitalter vorbereitet, sie haben ihr Merkmale der Homogenität verliehen, was die Leistungen in der Epoche der Revolutionen in der Landesgeschichte ermöglichte.

In dieser Etappe weist das Militärphänomen die Dynamik auf, die kennzeichnend für die ganze rumänische Gesellschaft ist. Was die Struktur betrifft: Der rumänische Militärorganismus tritt langsam, aber sicher in eine Übergangsphase ein, die zu Beginn des 19. Jahrhunderts seine Modernisierung markiert. Das rumänische Heer wird im *Jahrhundert der Reformen* unerschütterlich den Aufgaben nachkommen, die ihm von der Gesellschaft übertragen wurden: Verteidigung des urväterlichen Bodens und des politischen Wesens des rumänischen Volkes. Mit der heldenhaften Erfüllung dieser Aufgaben sind zahlreiche Schlachten verknüpft, die in diesem Jahrhundert die Vitalität des Militärorganismus bei den Rumänen unter Beweis stellten und die Kontinuität seiner historischen Existenz untermauerten. Bei Zărneşti im Jahr 1690 oder bei der Verjagung der Tataren aus dem Rumänischen Land Moldau 1711, im Laufe der Kriege, die gemeinsam mit Verbündeten in den Jahren 1716—1718 oder 1736—1739 geführt wurden, oder im wahren rumänischen Volkskrieg von 1769 für die Unabhängigkeit — das rumänische Heer bewies überzeugend seine Existenz und auch seine unerschütterliche Ergebenheit gegenüber den immerwährenden Idealen des eigenen Volkes.

Somit werden auf den Seiten dieses Bandes mehr als zwei Jahrhunderte des Kampfes des rumänischen Volkes für die Erfüllung seiner hehren Ideale der Unabhängigkeit und Einheit veranschaulicht. Der historische Sieg, der in dieser ganzen Zeitspanne errungen wurde, bestand in der Erhaltung des politischen Wesens des rumänischen Volkes und im Voranschreiten der rumänischen Gesellschaft in Richtung Modernisierung. Trotz unvorstellbar schwieriger Beding-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ungen, trotz unzähliger menschlicher Opfer und riesiger materieller Verluste beschritt das rumänische Volk unerschütterlich den von der Geschichte gewiesenen Weg, der von seinen permanenten Idealen gekennzeichnet war: UNABHÄNGIGKEIT, EINHEIT und INTEGRITÄT DES URVÄTERLICHEN BODENS.

* * *

Die Entwicklung des rumänischen Militärfaktors in dieser Etappe war das Ergebnis des Funktionierens der wirtschaftlichen und sozial-politischen Mechanismen, welche das gesamte Leben des rumänischen Volkes kenzeichnen. Sie definieren seinen Entwicklungsstand, die Rhythmen und Richtungen des Werdegangs, wobei gleichzeitig die vorherigen Akkumulationen in diesem Bereich wie auch die Voraussetzungen zum Sprung in eine neue, qualitativ höhere historische Etappe veranschaulicht werden.

Die Fülle der historischen Informationen über dieses Jahrhundert ermöglicht es, ein umfassendes Bild der wirtschaftlichen Entwicklung im rumänischen Raum in dieser Zeitspanne zu umreissen. Als vorherrschende Komponente dieses Bildes ragt die Ausweitung und Festigung der gegenseitigen Beziehungen zwischen den rumänischen Ländern hervor, ihre Kongruenz in einem System, das sie — trotz der auf dem rumänischen Boden künstlich gezogenen Grenzen — in einer ökonomischen Einheit zusammenfasst, die auf geographische Gleichmässigkeit und ethnische Homogenität zurückzuführen ist.

Ebenso verzeichnete die rumänische Gesellschaft einen sichtbaren — wenn auch langsamen — Fortschritt in allen Bereichen des materiellen Lebens. Dass man bloss langsam vorankam, ist nicht nur darauf zurückzuführen, dass der militärische Aufwand zur Verteidigung der Unabhängigkeit und Einheit den Einsatz immenser Kräfte erforderte, die somit ihrem konstruktiven Zweck entzogen wurden, sondern vor allem darauf, dass der rumänische Raum stark von den Kriegen zwischen den Anrainer-Grossmächten in Mitleidenschaft gezogen wurde. So wurde die Moldau in den Jahren 1711, 1717, 1739, 1769 und 1788—1790, Muntenien in den Jahren 1716—1717, 1737—1739, 1769—1771, 1773—1774, 1789—1790, das Banat in den Jahren 1716—1718, 1737—1738 und die Dobrudscha in den Jahren 1770—1771, 1773—1774 verwüstet. Im russisch-türkischen Krieg von 1768—1774 wurde Bîrlad völlig vernichtet und Galatz, der Hafen von „zwei Ländern", niedergebrannt.

Im Laufe der mehr als zwei Jahrhunderte, die Gegenstand der Analyse des vorliegenden Bandes sind, verzeichnete der rumänische Militärorganismus eine stete Veränderung. Sie war gekennzeichnet durch die Beibehaltung der traditionellen Militärstrukturen, Ausdruck der Kontinuität der Aufstellung des Heeres bei den Rumänen, und durch die Tendenz zur Erneuerung, zur Anpassung des Heeresorganismus an die Forderungen, die aus den sich ändernden Realitäten des Schlachtfeldes, aus der Revolution hervorgingen, die sich in der Entwicklung der Waffen, der Strategie und Taktik vollzog.

In diesem Prozess des Übergangs vom spätmittelalterlichen zum modernen Militärorganismus — mit all seinen Erfolgen und Rückschlägen — kann man zwei wichtige Etappen unterscheiden. In der ersten Etappe — sie umfasst die Zeitspanne von der Mitte des 16. Jahrhunderts bis zur Mitte des nächsten Jahrhunderts — sind noch Merkmale, wie sie für den Militärorganismus der vorangegangenen Periode kennzeichnend waren, stark vertreten; das bezieht sich sowohl auf die Organisation und Ausstattung als auch auf die Ausbildung oder die Handlungsweise im entscheidenden Moment — bei der Auseinandersetzung mit dem Feind. Die zweite Etappe stellt, entsprechend dem *Jahrhundert der Reformen*, die Epoche des Übergangs zum modernen Militärorganismus dar. Dieser Übergang fand seinen Niederschlag nicht nur in einer bisher nie dagewesenen Auffächerung der Militärkategorien — was einer immer betonteren Spezialisierung im Waffenhandwerk entsprach —, nicht nur in den übertragenen spezifischen Aufträgen, sondern vor allem in der Dynamik der dialektischen Einheit des Verhältnisses zwischen Kontinuität und Änderung im Militärbereich.

Eine derartige — entscheidend von historischen Tatsachen untermauerte — Perspektive hinsichtlich der Entwicklung des Militärphänomens beseitigt die überholte Interpretation betreffend den Verfall der Militärinstitution bei den Rumänen oder gar ihr Verschwinden. Diese Interpretation stimmt nicht nur mit der grundlegenden Tatsache nicht überein, dass die Beibehaltung des rumänischen Staatswesens ohne das Vorhandensein einer eigenen Militärinstitution keineswegs möglich war — vor allem in der Zeit, als die Grossmächte ihre expansionistischen Interessen gegenüber dem rumänischen Raum am stärksten bekundeten — diese Interpretation steht auch im Gegensatz zu den bemerkenswerten militärischen Leistungen in dieser Epoche, zu den errungenen beachtlichen Siegen. Es ist offensichtlich, dass die Vereinigung von 1599—1600 zu einem Zeitpunkt des militärischen Verfalls nicht hätte durchgeführt werden können — zumal die Feindseligkeit der benachbarten Grossmächte angesichts einer solchen Handlung nie hätte beseitigt werden können; und ebenso offensichlich ist es, dass man eine Verteidigung vom Aus-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

mass jener der Jahre 1657—1662 nicht hätte vornehmen können ohne einen soliden, entsprechend gegliederten Militärorganismus, der in der Lage war, erforgreich einer mittelalterlichen „Supermacht" wie dem Osmanischen Reich Widerstand zu leisten. Gegen Ende des 17. Jahrhunderts und im nächsten Jahrhundert entwickelte sich die rumänische Militärinstitution, die in den oben erwähnten Prozess des Übergangs eingetreten war, weiterhin und kam ihren Hauptaufgaben nach. Es ist nicht möglich, sich ihr Verschwinden zu einem Zeitpunkt vorzustellen, da die rumänischen Staaten weiterhin bestanden oder die Aufstellung des Heeres vorgenommen werden konnte, das ein wichtiges Element darstellte und in den Kabinetten der benachbaften Grossmächte in Betracht gezogen wurde.

In der rumänischen Gesellschaft kam es jetzt zu einer Verschiebung, was die Mittel betrifft, mit denen ihre Hauptziele erreicht werden sollten — Wahrung des politischen Wesens und der Integrität des unväterlichen Bodens. Dabei legte man das Schwergewicht vorrangig auf die diplomatische Aktion, was allerdings tatkräftig durch eine Streitmacht unterstützt wurde, um dieser Aktion Glaubwürdigkeit zu verleihen. Diese Verschiebung war das objektive Ergebnis des Kräfteverhältnisses gegenüber den Grossmächten, die Ansprüche auf die Beherrschung des rumänischen Raumes erhoben. Zugleich begann der umgestaltende Prozess des Übergangs zu einem neuen, modernen Militärorganismus, der angesichts der erschwerenden Umstände, da sich die benachbarten Mächte um die Beherrschung des rumänischen Raumes stritten, seine Wirksamkeit erweisen konnte. Dieser Militärorganismus sollte die Grundlage für die Durchsetzung der rumänischen Staatlichkeit als die einzig berechtigte auf dem urväterlichen Boden werden.

Was in dieser ganzen Epoche entschieden in Erscheinung tritt, ist die Kontinuität der Ausrichtung in der rumänischen Militärdoktrin. Die rumänische Gesellschaft kommt nach wie vor ihrer allgemeinen Pflicht nach, das Vaterland durch den Einsatz des ganzen Volkes zu verteidigen. **Das oastea cea mare,** also das grosse Heer — man trifft es unablässig an, von den Kämpfen des dakischen Volkes für Freiheit und Unabhängigkeit bis in diese Epoche — ist Ausdruck dieser doktrinären Option und besteht weiterhin. Diese Behauptung wird erhärtet durch schriftliche Überlieferungen, die dem Aufruf, der an „das grosse Heer" im ersten Teil des 18. Jahrhunderts, zur Zeit von Dimitrie Cantemir, erging, bestätigen — doch vor allem durch die Tatsache, dass alle Klassen und Kategorien der rumänischen Gesellschaft weiterhin militärische Pflichten hatten und sich in der einen oder anderen Weise am allgemeinen Aufwand zur Verteidigung des Vaterlandes beteiligten.

Entsprechend dieser allgemeinen Pflicht mussten die verschiedenen Abschnitte der rumänischen Gesellschaft — die Bauernschaft, das Bojarentum (der Adel) und die Städter — die notwendigen Jahrgänge stellen, um dem Aufruf des Heerführers zur Bildung des Heeres nachzukommen. Aus den Reihen dieser Jahrgänge gingen Militärkategorien hervor, die sozusagen das Rückgrat des rumänischen Militärorganismus darstellten. Somit wurde der Schritt getan von dem „oastea cea mare", das aus den militärischen Jahrgängen gebildet wurde, die alle sozialen Klassen der rumänischen Gesellschaft zu stellen hatten, zum stehenden Heer, das aus jenen Militärkategorien bestand, die ständig Militärdienstpflicht zu leisten hatten.

Von diesen Militärkategorien mit ständigem Charakter sind zu erwähnen:

Die *slujitori* (Soldaten); sie waren die Nutzniesser von Ländereien und Einnahmen des Herrschers, wobei ihre Rekrutierung gewöhnlich aus den Reihen der freien Gesellschaftsschichten des Volkes und nur selten aus denen der hörigen Bauernschaft erfolgte. In jedem Kreis oder Gebiet waren die „slujitori" der örtlichen Verwaltung unterstellt, während die Militärangehörigen Würdenträgern mit militärischen Befugnissen unterstanden („pîrcălabi" — Vögte, „vătafi" oder „vătafi mari" — Anführer oder Obristen, „căpitani" oder „mari căpitani" — Hauptleute oder Grosshauptleute). Zu den grösseren oder kleineren Fähnlein von „slujitori" gehörten *călăraşii* (Kavalleristen), *dorobanţii* (Dorobantzen), *hînsarii* (eine Art Reiterei), *scutelnicii* (Soldaten, die ohne Sold dienten, dafür aber steuerfrei waren), *joimirii roşii* (besoldete Soldaten), *talpoşti* (Fussvolk), sie wurden aus dem Banat rekrutiert und dienten als Infanteristen, *mocanii* (Hirtenvolk), sie wurden aus dem Bergland rekrutiert, usw.

Die „călăraşi" waren die wichtigste Komponente des „slujitori" — Korps, in Urkunden werden sie Ende des 16. Jahrhunderts erwähnt. Die Bestände dieser berittenen Krieger beliefen sich gewöhnlich auf 4 000 bis 6 000 Mann südlich der Karpaten und auf 2 000 bis 4 000 Mann östlich der Karpaten. In der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts waren die „călăraşi" in mehreren Zentren gruppiert, darunter Caracal, Ruşii de Vede, Voineşti, Grădiştea, Lichireşti, Rîmnicul Sărat, Buzău, Gherghiţa, in den Gebieten Orhei, Lăpuşna, Soroca, Fălciu, Putna, in Ştefăneşti bei der Überwachung der Grenzen.

Die Dorobantzen waren Fussvolk. Das *Corpul trabanţilor* (Trabanten-Korps) gab es im Heer des Rumänischen Landes Transsilvanien bereits im 15. Jahrhundert. Die grösste Entwicklung der Dorobantzen-Verbände erfolgte im Rumänischen Land Muntenien Ende des 16. Jahr-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

hunderts und in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, als ihre Bestände sich auf 4 000 bis 6 000 Mann beliefen. Wie die Reiter waren auch die Dorobantzen in mehreren Gebieten oder Ortschaften konzentriert, in Bukarest, Chiojd, Văleni am Teleajen, Tîrgovişte, Strehaia und Craiova (im Rumänischen Land Muntenien), in Iaşi und Hotin (im Rumänischen Land Moldau). Die transsilvanischen Städte — Braşov, Sighişoara, Bistriţa usw. — waren verpflichtet, dem Heer eine genau festgelegte Zahl von „Trabanten" zur Verfügung zu stellen.

Die *Lefegii* (Söldner). Von der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts bis kurz vor Beginn der Neuzeit beliefen sich die in die damaligen rumänischen Heere eingegliederten Bestände an Söldnern auf 2 000 bis 8 000 Mann. Da die Herrscher auf Schwierigkeiten stiessen, die Söldner zu bezahlen, wurden sie mitunter in Gebiete des Landes verlegt, die verpflichtet waren, für den Unterhalt und die Unterbringung der Söldner aufzukommen — ein System, das in Europa im 16., 17. und 18. Jahrhundert weit verbreitet war.

Die „seimeni" (Infanteristen) bildeten den Hauptverband der Fussvolk-Söldner des Heeres des Rumänischen Landes Muntenien, ihr Anteil war beachtlich auch im Rumänischen Land Moldau, und es gab sie auch im Rumänischen Land Transsilvanien im 17. Jahrhundert. Eine gründliche Organisation des „seimeni"-Korps wurde in Rumänischen Land Muntenien von Matei Basarab vorgenommen, um dem osmanischen militärischen Druck standhalten zu können (1636). Die Stärke dieser — von Obristen und Hauptleuten befehligten — „seimeni"-Bestände in jedem Fürstentum ausserhalb der Karpaten scheint sich im 17. und 18. Jahrhundert auf 1 000 Mann belaufen zu haben; sie waren vor allem deshalb wertvoll, weil ihre Ausrüstung aus tragbaren schweren Feuerwaffen bestand. Die „seimeni" gehören den rumänischen Truppen — den muntenischen oder moldauischen — auch Ende des 18. Jahrhunderts an.

In der Militärorganisation Munteniens und der Moldau wurden die in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts vorhandenen Wesenszüge bis an die Schwelle der modernen Epoche beibehalten, wobei die Truppenstärke in jedem der rumänischen Staaten ausserhalb der Karpaten 6 000 bis 11 000 Mann ausmachte. Mit diesem vorhandenen Kriegerpotential konnte man unter günstigen wirtschaftlich-finanziellen Bedingungen ein Heer schaffen, das für die Verwirklichung von vitalen und realisierbaren politischen Zielsetzungen erforderlich war. Desgleichen haben die Reformen von Constantin Mavrocordat (1730—1769) zu einem modernen System der Rekrutierung, der Konskription und der Freiwilligkeit geführt, das schon während der Kriegs von 1736—1739 und 1768—1774 von den Zentralbehörden des Fürstentums probeweise zur Anwendung gebracht wurde.

Infolge der Tatsache, dass die habsburgischen Truppen nach 1687 allmählich in die transsilvanischen Burgen, Städte und Gebiete einzogen, bestand nahezu zwanzig Jahre lang eine Streitmacht-Dualität. So gab es ausser den kaiserlichen Regimentern die bodenständige Militärorganisation des Rumänischen Landes Transsilvanien. Nach der Niederschlagung des Befreiungskampfes von 1699—1711 waren die österreichischen Behörden bestrebt, die bodenständige rumänische Militärorganisation zu beseitigen, um die Oberhoheit des Habsburgerreiches zu sichern.

Mit der Aufstellung der Grenzerregimenter begann im siebenten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts eine neue Etappe in der Militärorganisation des Rumänischen Landes Transsilvanien. Dieses Territorialheer bestand vor allem aus Rumänen. Das rumänische 1. Fussvolk-Regiment hatte seinen Standort in der südlichen Zone des Landes, die die Distrikte Braşov und Făgăraş sowie die Stühle Sibiu und Sebeş und das Komitat Hunedoaras umfasste. In der östlichen Zone gehörten den zwei Abteilungen des Reiterregiments Sekler, Ungarn und Rumänen an, wobei sich die Befehlsstelle in Sf. Gheorghe befand; die Befehlsstelle des 2. Fussvolk-Regiments war in Tg. Secuiesc und die des 1. Fussvolk-Regiments in Miercurea Ciuc. Und im Nordosten umfasste das rumänische 2. Fussvolk-Regiment den Distrikt Bistriţa und einige Dörfer der Komitate Dăbîca, Cluj und Turda, die Befehlsstelle befand sich in Năsăud.

Was die Waffengattungen betrifft: Der rumänische Militärorganismus dieser Epoche umfasste sowohl die Grundwaffengattungen — Infanterie, Kavallerie und Artillerie — und Flottile als auch Hilfsdienste, ohne die ein Heer nicht bestehen kann. Selbstverständlich befanden sich diese logistischen Dienste im Anfangsstadium, doch sie waren, ausgehend von den Ansprüchen der damaligen Zeit, in der Lage, die Funktion des Militärorganismus zu sichern. Das beweisen die langen Feldzüge und die anhaltenden Truppenbewegungen sowohl innerhalb des Landesgebietes als auch ausserhalb des Landes (auf der Balkanhalbinsel, in Polen 1657, in Österreich 1682 usw).

Hinsichtlich der Kommandostruktur des Militärorganismus ist eine stete Entwicklung bei ihrer Vervollkommnung, bei der genauen Festlegung der Befugnisse verschiedener Stufen festzustellen. Vor allem in der Übergangszeit wurden — entsprechend der immer genaueren Aufschlüsselung der Einheiten und Untereinheiten, der Befehlsfunktionen verschiedener Stufen, insbesondere der unteren — ihre Bezeichnungen klarer definiert; sie wurden bis zum Beginn der Neuzeit beibehalten.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

* * *

Die im dritten Band *Die Militärgeschichte des rumänischen Volkes* analysierte Epoche gliedert sich, wenn mann die äussere Konjunktur in Betracht zieht, im Einklang mit der historischen Entwicklung der rumänischen Staatlichkeit in drei distinkte Etappen: Die erste erstreckt sich von der Mitte des 16. Jahrhunderts bis zur Mitte des folgenden Jahrhunderts – diese Etappe entspricht übrigens dem *rumänischen Jahrhundert der Vereinigung;* bei der zweiten, sie ist genauer eingegliedert, handelt es sich um die Zeitspanne 1656–1683 und die dritte erstreckt sich von der Belagerung Wiens bis zum Frieden von Kuciuk-Kainargi von 1774 und auf seine unmittelbaren Folgen.

Das Osmanische Reich wurde nach dem Tode das Sultans Süleymans II. (1566) allmählich von der grossen Krise, zu der es im Mittelmeerraum gekommen war, erfasst. Die wirtschaftliche Erschöpfung wirkte sich zunächst auf die osmanischen Seestreitkräfte aus, die von den verbündeten christlichen Kräften bei Lepanto besiegt worden waren (1571). Der 13-jährige Krieg mit der christlichen Liga (1593–1606) zwang die Pforte zum erstenmal dazu, mit ihren Gegnern zu verhandlen (Vertrag von Zsitva-Torok, 1606). Abgesehen vom missglückten Feldzug von Hotin (1620), galt die Aufmerksamkeit der Osmanen in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts vorrangig asiatischen Gebieten – der Krieg mit Persien hielt bis 1639 an. Erst allmählich, nach Beginn des Krieges zur Eroberung der Insel Kreta (1645–1669) wenden sich das Interesse und die Streitkräfte der Osmanen erneut Europa zu.

Während sich die Islamische Grossmacht Europas in einem zeitweiligen Niedergang befand, wurden im Habsburgerreich und in Polen ältere oder neuere, auf den europäischen Südosten ausgerichtete Expansionispläne wieder aktuell. Die Aktion der Habsburger wurde ideologisch mit der Gegenreformation verbrämt und zielte in den Jahren 1561–1566 auf das Rumänische Land Transsilvanien ab, wobei der Versuch unternommen wurde, das transsilvanische Fürstentum zu unterwerfen. In einer verschleierten Form ist der Plan zur Beherrschung des ganzen rumänischen Raumes in der habsburgischen Politik zur Zeit des von der Heiligen Liga geführten Krieges enthalten. Jetzt allerdings stiessen die Absichten des Hauses Osterreich auf den erwachenden Widerstand des Königreiches Polen, das unter dem Kanzler Jan Zamoyski den Wunsch hegte, die territoriale Verbindung zwischen dem Schwarzen Meer und der Ostsee wiederherzustellen – dabei wurde vorranging die Annektion (die Unterwerfung) der drei rumänischen Fürstentümer angestrebt.

Doch die habsburgischen und polnischen Absichten, was die politische Hegemonie im europäischen Süsosten und die Beherrschung des rumänischen Raumes betrifft, wurden durchkreuzt, nämlich vom ununterbrochenen bewaffneten Kampf der rumänischen Länder. Zugleich erwies sich die Streitmacht des Osmanischen Reiches als noch beachtlich – es setzte sich 1606–1616 im politischen Bereich des europäischen Südosten durch; gleichzeitig wurden die Beziehungen der Pforte zu den Karpaten-Donau-Fürstentümern unter besonderen, für die Rumänen vorteilhaften Bedingungen wieder hergestellt – durch den Kampf von Michael dem Tapferen und Radu Şerban.

Infolge der erneuten osmanischen militärischen Erstarkung in den Jahren 1656–1683 unter der Dynastie der Köprülü-Wezire erreichte die Expansion des Reiches der Sultane sowohl in Richtung Mitteleuropa als auch am Unterlauf der nordpontischen Flüsse ihren Höhepunkt. Die Festungen Kameniza und Podolia gelangten unter die direkte osmanische Herrschaft (1672), während die Gebiete zwischen Dnestr und Bug – ein Teil der Ukraine – zu einer Hetmanschaft wurden, die man der Regierung der Herrscher des Rumänischen Landes Moldau anvertraute (1678–1685). Die rumänischen Fürstentümer standen den Streitkräften des Halbmondes gegenüber (1657–1662), waren von den älteren und neuen Besitzungen der Pforte fast eingekreist und verloren die Gebiete Lugoş, Caransebeş, Oradea (1658, 1660), die in osmanische Provinzen umgewandelt wurden.

Die Niederlage, die das Osmanische Reich bei seinem grösstem Versuch, Wien einzunehmen, erlitt (1683), brachte die sogenannte „Orientalische Frage" mit sich; eigentlich handelt es sich um einen „Wettkampf" der grossen europäischen Expansionsmächte, um die von der Pforte besetzten oder beherrschten Territorien zu „erben", also zu annektieren. Von den drei wichtigsten antiosmanischen Mächten im Krieg der Heiligen Liga (1684–1699), nämlich das Römische Reich deutscher Nation, das Königreich Polen und Russland, machte das zweitgenannte im 18. Jahrhundert in diesem „Wettkampf" nicht mehr mit, da die Nachbarmächte zu einer Teilung schritten, so dass es verschwand, was die „Orientalische Frage", die im europäischen Gleichgewicht der Mächte inbegriffen war, komplizierte. So zogen die russisch-österreichisch-türkischen Kriege (1710–1711, 1716–1718, 1736–1739, 1768–1774) – sie wurden zumeist auf rumänischem Boden geführt und zielten auf ihn ab, wobei sie, wie man das in den Kabinetten von Wien und Sankt Petersburg sah, zu einer Aufteilung der von der Pforte besetzten oder beherrschten europäischen Gebiete unter die beiden Grossmächte führen sollte – auch die

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

französischen, englischen und zeitweilig auch die preussischen Interessen in Mitleidenschaft. Zugleich mit dem rumänischen politischen und militärischen Widerstand bewirkte diese Tatsache auch eine „Internationalisierung" der Expansion der neuen imperialistischen Mächte und zwang ihr einen Rhythmus auf, der immer mehr der Kontrolle aller europäischer Grossmächte unterworfen war. Dennoch änderte das Fürstentum des Rumänischen Landes Transsilvanien seinen internationalen Status durch den Frieden von Carlowitz (1699), indem die habsburgische Oberhoheit eingeführt wurde — 1718 auch im Banat und zeitweilig (1718—1739) in Oltenien. Nach 1775/1777 wurde der Nordwesten der Moldau, ein Gebiet, das später die Bezeichnung „Bukowina" erhielt, von den Habsburgern annektiert. Ebenso annektierte das Osmanische Reich die rumänische Festung und das rumänische Gebiet Hotin, im Bestreben, seine Positionen gegenüber seinem aggressivsten Gegner, dem russischen Imperialismus, zu festigen. Die historische Etappe, die mit dem Inkrafttreten des russisch-türkischen Friedensvertrags von Kuciuk-Kainargi 1774 abgeschlossen wurde und vor allem durch die erste Teilung Polens (1772) und die Annexion des tatarischen Krim-Chanats seitens Russlands (1783) gekennzeichnet war, kündigte neue und grosse Gefahren für die rumänischen Länder an.

DIE STRATEGIE UND TAKTIK

In dieser Etappe lässt sich im organischen Zusammenhang mit den in den vorigen Bänden behandelten historischen Zeitabschnitten festhalten, dass die Verteidigung der Freiheit und Integrität des urväterlichen Bodens — des Karpaten-Donau-pontischen Raumes — eine vorrangige Stellung einnahm. Hinzu kommt die — klar definierte und in ein Konzept gefasste — politische Strategie der Vereinigung und Zentralisierung der rumänischen Staatlichkeit, die aufschlussreich in dem 1599—1600 verwirklichten politisch-militärischen Vorhaben Michael des Tapferen in Erscheinung tritt. Diese Ausrichtung wird übrigens im ganen *Jahrhundert der Vereinigung* eine Grundkoordinate des rumänischen politischen und militärischen Gedankengutes und der Praxis sein. Die politische Strategie der nationalen Unabhängigkeit und Einheit bewahrte auch im *Jahrhundert der Reformen* ihre Konstanz und kam infolge der steten Verschärfung der Aggression der benachbarten Grossmächte verstärkt zur Geltung. In den Vordergrund musste jetzt die Beibehaltung um jeden Preis des politischen Wesens des rumänischen Volkes gerückt werden, die Vermeidung der Beseitigung seiner Staatlichkeit unter dem wuchtigen Druck der äusseren imperialistischen Mächte, die den nationalen Raum mit einem wahren „Kräftedreieck" umgeben hatten. Somit entwickelte die Strategie der Unabhängigkeit und Einheit die entsprechendsten Aktionsformen und brachte sie zur Anwendung: Bündnis mit der einen oder der anderen benachbarten Grossmacht, um der Kraft der anderen beiden entgegenzuwirken oder sie zunichtezumachen (wobei es sich immer mehr als notwendig erwies, die „speziellen und traditionellen Beziehungen" der rumänischen Staatlichkeit zur Osmanischen Pforte gegenseitig zu verteidigen); Beginn eines umfassenden umgestaltenden Prozesses zwecks Modernisierung, der die ganze Gesellschaft erfasste; Verbreitung auf makrosozialer Ebene des Kampfprogramms für nationale Emanzipation usw.

In diesem Kontext der allgemeinen politischen Ausrichtung der nationalen Staatlichkeit bietet die rumänische Militärkunst im 16., 17. und 18. Jahrhundert ein Bild, das äusserst reich an Lehren ist. Die rumänische Militärkunst befand sich in einer Etappe revolutionärer Änderungen im Bereich der Ausrüstung, der Befestigungen und selbst der Auffassung über die Kriegsführung und wiederspiegelt zahlreiche Merkmale, wobei einige aus der organischen Entwicklung traditioneller Praktiken hervorgingen. Es handelt sich in erster Linie um das doktrinäre Konzept des Krieges des ganzen Volkes zur Verteidigung des Landes; ausführliche Einzelheiten darüber enthalten die Chroniken von Grigore Ureche und Nicolae Costin sowie das wissenschaftliche Werk von Dimitrie Cantemir und auch die politische und militärische Praxis des gelehrten Herrschers. Das von ihm 1711 erlassene Manifest, in dem zum antiosmanischen Kampf ausgerufen wird, stützt sich vor allem auf die Lehren der nationalen Militärgeschichte, insbesondere auf die der Epoche von Stefan dem Grossen. Die rumänische Militärdoktrin, weit davon entfernt, in einer starren Tradition verwurzelt zu sein, wird mit erneuernden Elementen bereichert, die sich infolge der Merkmale der militärischen Auseinandersetzungen zur Zeit der Herrscher Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Ion Vodă und vor allem Michael des Tapferen konzept- und anwendungsmässig durchsetzten. Es handelt sich um Elemente, die sich infolge des zunehmenden Professionalismus im Heer und der unablässigen Vermehrung der Feuerwaffen als notwendig bei der Kriegsführung erwiesen. Die Entwicklung neuer Verfahren und der Organisation, die sie unterstützten, sind dem Heerführer von europäischen Ruf, Michael dem Tapferen, und seinen Nachfolgern Radu Şerban, Matei Basarb oder Georg Rákóczi II. zu verdanken.

Was die rumänische Strategie betrifft, so ist auf das Konzipieren von Militäraktionen hinzuweisen, die sich auf einen grossen kontinentalen Raum erstrecken — von Mitteleuropa bis zum

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

östlichen Mittelmeerraum, wobei man die Bedeutung verschiedener Abschnitte des Donau-Unterlaufs, der Karpatenpässe, der westlichen und nordpontischen Meeresküste, der griechischen Meerengen und Inselgruppe erkannte. Die Militärbündnisse im *Jahrhundert der Vereinigung* dienten dazu, Gegnerschaft an den äussersten Grenzen der benachbarten Grossmächte hervorzurufen: in Asien ausserhalb der von den Osmanen besetzten Gebiete, hinsichtlich der Habsburger in Nord- und Westeuropa und hinsichtlich des polnischen Königreiches in Osteuropa.

Was der rumänischen Militärkunst der damaligen Zeit im europäischen Rahmen Singularität verleiht, ist die Strategie der Vereinigung von Michael dem Tapferen unter Bedingungen eines konzentrischen Druckes oder einer konzentrischen Aggression. Die Aufschlüsselung der militärischen Einsätze — der antiosmanische Krieg der Jahre 1594—1596 und 1598—1599 diente dazu, die Kontrolle über den Donau-Unterlauf auszuüben und die südliche Grenze der rumänischen Länder anzuschirmen, was der Auftakt der Kämpfe für die Vereinigung war — deutet auf eine globale Vision und auf eine vollkommene Beherrschung der Kunst der Kräfteökomomie. Eine gründliche Kenntnis der geographischen Merkmale des rumänischen Raumes ermöglichte es, den Strategien der Feinde — das Römisch-Deutsche Reich, das Osmanische Reich und Polen — durch Schnelligkeit zuvorzukommen. Desgleichen wurde in der rumänischen Strategie der Vereinigung keine einzige der Provinzen ausser Acht gelassen, die sich zeitweilig unter fremder Besetzung befanden — der Südosten der Moldau, die Dobrudscha, das Banat, Teile des Bihorgebietes und des Sathmarraumes; dabei erstellte man Pläne für ihre Befreiung und für ihre Wiedervereinigung mit dem urväterlichen Landesgebiet.

Bei dem von den rumänischen Ländern 1657—1662 geführten antiosmanischen Krieg kamen weitere bemerkenswerte Wesenszüge der rumänischen Strategie zum Vorschein. Die rumänischen Heere waren gezwungen, die sich zeitlich und räumlich überlagernde Aggression der Kräfte der Pforte und ihrer tatarischen Verbündeten abzuwehren, wobei sie gleichlaufend Verteidigungsaktionen in entfernt liegenden Gebieten durchführten, die innerhalb des einheitlichen Vorhabens vorgenommen wurden, den Feind aus dem Karpaten-Donau-pontischen Raum zu verjagen. Hervorzuheben ist die Alternanz von Offensive und strategischer Verteidigung auf dem eigenen Territorium, desgleichen wurden dem über die Grenze gedrungenen Feind Schläge versetzt und ein Militärpotential angehäuft, das in der Lage war, eine grosse Schlacht während des Feldzuges zu schlagen.

Im allgemeinen lässt sich aus der rumänischen Strategie des 17. und 18. Jahrhunderts die Feststellung ableiten, dass man sich richtig orientierte, indem entscheidende Schlachten von der Art jener, die Clausewitz als „Vernichtungsschlacht" bezeichnet hat, vermieden wurden, und nach einer entsprechenden Konzeption handelte; sie sah die harmonische Verpflechtung von Aktionen vor, um den Feind an der Grenze zum Stehen zu bringen und ihn sodann, nachdem er auf das Landesgebiet eingedrungen war, anzufallen und grosse Schlachten zu schlagen, die die Kampfkraft des Gegners spürbar schwächen und die Stimmung seiner Krieger auf einen Tiefpunkt bringen sollten. Eine derartige Orientierung war auf objektive Elemente zurückzuführen, die von den Verantwortungsträgern im Bereich der strategischen Beschlussfassung der rumänischen Staatlichkeit klug in Betracht gezogen wurden. Die Notwendigkeit, mit den eigenen Kräften sparsam umzugehen, sie waren ja im Vergleich zu denen des Feindes zahlenmässig unterlegen, war eine der wichtigsten dieser objektiven Forderungen der rumänischen Strategie. Sie wird somit das Schwergewicht auf mittelbare Aktionen und auf den bestmöglichen Einsatz der Kräfte und Mittel legen.

Im Bereich der Taktik deuten sowohl der Lauf der Ereignisse als auch die rumänischen Schriften der damaligen Zeit, vor allem jene von Michael dem Tapferen und Miron Costin und später die Memorialschriften von Dimitrie Cantemir und Ion Neculce, um nur einige hervorragende Gestalten anzuführen, darauf hin, dass man der Modernisierung gegenüber aufgeschlossen war. Der *Angriff* blieb weiterhin die wichtigste Kampfform, um entscheidende Ergebnisse bei der Auseinandersetzung mit dem Gegner zu erzielen. Zur *Verteidigung* ging man dann über, wenn der Feind mit überlegenen Kräften angriff; die Abwehr war gekennzeichnet durch Dynamik und erbitterten Widerstand, wobei auch Gegenangriffe vorgetragen wurden. Die Verteidigung erfolgte häufig in gestaffelten Stellungen, wobei das Gelände geschickt genutzt wurde.

Die *Kampfstellungen* waren gekennzeichnet durch eine geschickte Anlegung, durch die zweckmässige Verteilung verschiedener Truppenkategorien auf Glieder oder innerhalb des gleichen Gliedes. Gewöhnlich stand die Infanterie in der Mitte der Stellung, die Kavallerie an den Flügeln und die Artillerie vor dem ersten Glied.

* * *

Der — politische und militärische — Werdegang der rumänischen Staatlichkeit in dieser Zeitspanne bringt prägnant den riesigen Verteidigungsaufwand des rumänischen Volkes für die Verwirklichung seiner legitimen Bestrebungen zum Vorschein.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Die Mitte des 16. Jahrhunderts steht im Zeichen des allgemeinen rumänischen Einsatzes, um die Lage des infolge der habsburgischen militärischen Besetzung (1551—1556) schwer in Mitleidenschaft gezogenen rumänischen Fürstentums innerhalb der Karpaten zu stabilisieren und seinen internationalen Status wiederherzustellen. Die habsburgischen Truppen wurden im Herbst des Jahres 1556 von den Heeren Alexandru Lăpuşneanus (Moldau) und Pătraşcu des Guten (Muntenien) verjagt, wobei sich der Feldzug bis in die nordwestlichen Gebiete Transsilvaniens erstreckte (September — November 1556). Die rumänische militärische Anwesenheit, der Kräfte der Fürsten von Tîrgovişte und Iaşi, machte sich auch in den nächsten Jahren (1557, 1558), bemerkbar, wobei das Ergebnis die Festigung der selbstständigen Existenz des Rumänischen Landes Transsilvanien war. Unter den Bedingungen der habsburgischen Aggression und des rumänischen militärischen Einsatzes und um diese Aggression abzuwehren, dehnte die Pforte ihre Herrschaft im Banat und im Südosten der Crişana aus (1552), wo das Paschalik Timişoara geschaffen wurde.

Ein Versuch der Habsburger, sich zu rächen, bestand darin, dass dem Abenteurer Iacob Heraclid Despot Unterstützung gewährt wurde. Er verfügte über einen Heerhaufen bewährter Södner, besiegte Alexandru Lăpuşneanu (17.—18. November 1561, Schlacht bei Verbia) und riss den Herrscherthron des Rumänischen Landes Moldau an sich. Seiner Herrschaft wurde am 5. November 1563 ein Ende gesetzt, als die Kräfte der aufständischen Bojaren unter dem Hatman Tomşa mit Unterstützung der vom transsilvanischen Fürsten entsandten Schützen und Genietruppen den Despot vodă zwangen, in der Burg Suceava zu kapitulieren, so dass Alexandru Lăpuşneanu erneut den Thron bestieg (März 1564).

Sofort griffen die Habsburger in Transsilvanien und später auch in der Moldau militärisch ein, wobei eine Reihe von Festungen bis nach Chioar besetzt wurden; gleichzeitig wurde ein Angriff östlich der Ostkarpaten vorgetragen, den man jedoch abschlug. Im Kontext des Krieges zwischen dem Habsburgerreich und dem Osmanischen Reich (1566—1568) belagerten die transsilvanischen Kräfte Chioar und nahmen es erneut ein, wobei sich die rumänische Offensive in nordwestlicher Richtung ausweitete. Die politischen Ergebnisse der militärischen Auseinandersetzung wurden im Vertrag von Speyer (1570) verzeichnet, wonach dem Rumänischen Land Transsilvanien aus dem Partium Bihor, Crasna, Solnocul de Mijloc und Maramureş anerkannt wurden, während das Habsburgerreich die Komitate Sătmar, Beregul, Ugoca und Szabolcsul annektierte. Die Krise der transsilvanischen Thronfolge, zu der es im nächsten Jahr kam, wurde militärisch in der Schlacht bei Sînpaul (9. Juli 1575) beigelegt, wobei die Dynastie der Fürsten Báthory, für die sich auch die osmanische Pforte aussprach, gefestigt wurde, was allerdings auch auf das erhöhte Ansehen zurückzuführen war, dessen sich Stefan Báthory erfreute, nachdem er den Thron Polens bestiegen hatte.

In der Zeit, als diese Ereignisse stattfanden, begann das rumänische Fürstentum östlich der Karpaten den Krieg gegen die Pforte, um die völlige Unabhängigkeit zu erringen. Die von der Ständeversammlung des Landes unterstützte Weigerung Ion Vodă des Tapferen (1572—1574), die von der Pforte verlangte Erhöhung des Tributs zu akzeptieren, löste den rumänisch-osmanischen Krieg aus. Er begann mit Siegen, welche das von Ion Vodă geführte Heer des Landes errang (14. April 1574, Jiliştе). Im Zeichen der Tradition von Stefan dem Grossen wurden Brăila, Tighina und Cetatea Albă angegriffen (April-Mai) und in Bukarest wurde ein Herrscher eingesetzt, der der antiosmanischen Sache ergeben war, nämlich Vintilă Vodă. Die entscheidenden Kämpfe (10.—11. Juni 1574, beim Bergsee Cahulul) endeten jedoch mit einer Niederlage, nachdem das Heer von Ion Vodă den Kräften der osmanischen Paschaliks von Silistra und Akkerman heldenhaften Widerstand geleistet hatte. Nach dieser Niederlage wurde das Land von den Tataren verwüstet.

Den immer betonteren ausländischen Eingriffen in die inneren Angelegenheiten der rumänischen Staatlichkeit wurde mit dem Schwert ein Ende gesetzt, und zwar durch die Tat Michael des Tapferen (1593—1601). Die neue Herrschaft ging nach kurzer Zeit ein Bündnis mit der antiosmanischen Christlichen Liga ein, der auch der Fürst von Alba Iulia, Sigismund Báthory (1581—1597, 1598—1599, 1601—1602), und der Fürst von Iaşi, Aron Vodă (1591—1592, 1592—1595) beigetreten waren.

Der antiosmanische Krieg (1594—1591, 1598—1599). Der Krieg wurde am 13. November 1594 gleichzeitig in Iaşi und Bukarest begonnen, indem man die sich auf dem Landesgebiet befindlichen osmanischen Truppenverbände vernichtete. Sofort trachteten die Kräfte, über welche Michael der Tapfere verfügte, und die mit einer transsilvanischen Abteilung verstärkt worden waren, danach, die Donaugrenze wirksam abzuschirmen, indem sie die osmanischen Stützpunkte der Festungen Giurgiu (15. November), Cetatea de Floci (10. Dezember), Hîrşova (1. Januar 1595), Silistra (8. Januar) angriffen, um die rumänische Militärkontrolle über die Donaulinie einzusetzen. Gleichzeitig griff das Heer von Aron Vodă die Festung Tighina an. Die Kämpfe nahmen ihren Fortgang, und zwar südlich von Bukarest, wobei die Kräfte der Bojaren Buzeşti und von

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Radu Calomfirescu bei Putineiu (14. Januar 1595) und Stăneşti (16. Januar) Siege errangen im Kampf gegen ein tatarisches Expeditionskorps, das nach den Gefechten am Donau-Mittellauf im Anmarsch war. Dieser Erfolg wurde in Serpăteşti — wo die Herstellung der Verbindung zwischen Türken und Tataren erfolgt war — von den Truppen unter dem Befehl des Mundschenks Manta genutzt. In der Schlacht bei Rusciuk (25. Januar) und vor den Mauern von Silistra vernichtete das vom Ban Mihalcea geführte Heer die osmanischen Kräfte, die den Auftrag hatten, die Throne der rumänischen Fürstentümer ausserhalb der Karpaten mit Herrschern, die ihnen ergeben waren, zu besetzen.

Im Frühjahr 1595 begann der rumänische Feldzug, indem die osmanischen Garnisonen der Festungen an der Donau angegriffen wurden: Ismail, Brăila, Cernavodă, Turtucaia und Nikopol. Die Belagerung von Timişoara durch das Heer des transsilvanischen Fürsten zog sich jedoch ergebnislos in die Länge. Im März wurden die Festungen Ismail und Brăila eingenommen. Dieser Erfolg ermöglichte eine bessere Abschirmung der Grenze der schiffbaren Donau, die, wie übrigens der ganze Unterlauf des Flusses, in der Zeit April-Julie einem starken osmanischen militärischen Druck ausgesetzt war. Im August 1595 forcierte das Heer des Grosswesirs Sinan Pascha Koğa die Donau, doch sein Hauptauftrag — Vernichtung des Heeres Michael des Tapferen — konnte nicht erfüllt werden. Nachdem das Heer Michael des Tapferen den Gegner wiederholt energisch angefallen hatte, trat es in der Schlacht bei Călugăreni (23. August 1595) den eingedrungenen Kräften gegenüber und machte die osmanische Offensive im Raum nördlich der Donau zunichte. Der glänzende Sieg schuf die Vorraussetzung dafür, dass die rumänischen Kräfte die strategische Initiative an sich rissen. Die Führer der drei rumänischen Länder — Michael der Tapfere, Sigismund Báthory und Ştefan Răzvan, der vor kurzer Zeit auf den Thron von Iaşi eingesetzt worden war — handelten gemäss eines einheitlichen Feldzugsplans und vereinten ihre Heere südlich der Karpaten. Eine zügige Gegenoffensive des auf diese Weise vereinten rumänischen Heeres führte zum Rückzug der Osmanen, wobei Tîrgovişte (6.—8. Oktober) und Bukarest (12. Oktober) befreit wurden; die von Michael dem Tapferen geführte Vorhut griff auf der Donaubrücke bei Giurgiu überraschend die Nachhut des osmanischen Heeres an und vernichtete sie in einer Schlacht, die sechs Tage anhielt. Die Festung Giurgiu wurde befreit (25.—30. Oktober 1595).

Inzwischen waren jedoch die von Kanzler Dan Zamoyski befehligten polnischen Truppen in den rumänischen Raum eingedrungen; sie beabsichtigten, ein schon seit längerer Zeit gesetztes Expansionsziel zu erreichen, nämlich die territoriale Ausdehung bis zum Schwarzen Meer. So setzten sie auf den Herrscherthron von Iaşi Ieremia Movilă (27. August 1595) ein — zu dieser Lösung gelangte man in Tuţora (10. Oktober) unter militärischem Druck; die neue Herrschaft verpflichtete sich, der Pforte und dem Chanat Tribut zu zahlen und Geschenke zu machen. Einem Versuch von Ştefan Răzvan, mit transsilvanischer Unterstützung die Aktionseinheit der rumänischen Länder wieder herzustellen, war kein Erfolg beschieden (Schlacht von Areni, 13. Dezember 1595).

Der Krieg an der Donau wurde jedoch dank der Kraft Michael des Tapferen fortgesetzt; so wurde ein osmanischer Brückenkopf bei Brăila beseitigt (November 1595). Vom Frühjahr 1596 an weiteten die von Hauptmann Baba Novac befehligten rumänischen Kräfte ihre Kampfaktionen südlich derDonau in der Zone Vidin, Plevna und Sofia aus, wobei die osmanischen Verkehrswege durch die Balkanpässe abgeriegelt wurden. Zugleich wurde der Dobrudscha-Knotenpunkt des osmanischen pontischen Weges — Babadag — angegriffen. Der Feldzug des Jahres 1596 wurde im Oktober mit dem Sieg über das vom Chan der Krim befehligte Heer abgeschlossen; es wurde von den Kräften Michael des Tapferen bei Gherghiţa zum Stehen gebracht und gezwungen, sich südlich des Flusses zurückzuziehen, wobei es schwere Verluste erlitt. Im Dezember 1596 schlossen die Verantwortungsträger von Bukarest unter vorteilhaften Bedingungen Frieden mit dem Osmanischen Reich.

Ein neuer Abschnitt des Krieges begann 1598. Nach Abschluss des rumänisch-habsburgischen Vertrages im Kloster Dealu-Tîrgovişte (9. Juni 1598) wurden die Feindseligkeiten wieder aufgenommen. Ein Heeresteil von 1 500 Mann unter dem Befehl von Agha Lecca Racotă wurde von Michael dem Tapferen in Marsch gesetzt, um der von den Osmanen belagerten Garnison Arad Unterstützung zu gewähren. Gleichlaufend wurde die Offensive der rumänische Kräfte südlich der Donau auf sechs Wochen verlängert — sie war durch die Siege von Nikopol, Vidin und Cladova gekennzeichnet. Der Gegenstoss der Pforte, die verwüstende Invasion nördlich der Donau (März 1599), wurde sofort abgeschlagen, wobei die rumänischen Kräfte ihre Offensivaktionen auf osmanische strategische Zentren wieder aufnahmen (April 1599).

Die Verwirklichung der Vereinigung der Rumänen (1599—1600). Als der junge Kardinal Andreas Báthory (März-Oktober 1599) den transsilvanischen Fürstenthron bestieg — ein neuer Sieg der Politik des Kanzlers Zamoyski und implizite die Isolierung der Herrschaft Michael des Tapferen, der allein den Osmanen gegenüberstand —, erwies es sich als notwendig, den Plan

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

zur staatlichen Vereinigung, den der Herrscher von Bukarest und seine Ratgeber bereits in den Jahren 1595—1597 konzipiert hatten, zu verwirklichen. Er wurde in zwei Feldzügen (Oktober 1599, Mai 1600) durchgeführt. Der entscheidende Sieg von Selimbăr (28. Oktober 1599) über die Kräfte des Kardinals und Fürsten führte dazu, dass das ganze Land die rumänische Herrschaft anerkannte. Michael der Tapfere zog feierlich in die Stuhlsburg des Rumänischen Landes Transsilvanien, Alba Iulia, ein (1. November 1599). Der Feldzug östlich der Karpaten im Mai 1600 stiess bloss auf den unbedeutenden Widerstand eines polnischen Korps am Jijia-Fluss. Die Burgen Neamţul und Suceava ergaben sich kampflos dem rumänischen Herrscher, die Bevölkerung des Landes leistete dem Herrscher den Treueschwur und nannte ihn „Vater".

Die auf diese Weise von Michael dem Tapferen verwirklichte staatliche Einheit wurde vielerorts nicht gut aufgenommen und stiess auf den Widerstand eines von Stefan Czáki geführten Teils des ungarischen Adels im Rumänischen Land Transsilvanien, gleichzeitig erfolgte der Einmarsch der Truppen des habsburgischen Generals Georg Basta. Ebenso drangen polnische Truppen in das rumänische Land Moldau ein und stiessen südlich der Karpaten vor. Michael der Tapfere musste die Niederlage von Mirăslău (18. September 1600) hinnehmen, er stand östlich und südlich der Karpaten im Einsatz gegen die polnischen Eindringlinge (die Kämpfe bei Văreni, 12. Oktober; Ceptura, 14. Oktober; Bucov am Teleajen, 20. Oktober). Der rumänische Widerstand wurde noch einen Monat lang im Nordwesten Munteniens und sodann in Oltenien fortgesetzt, wobei Preda Buzescu einen osmanischen Vorstoss auf Craiova abwehrte (November); Michael der Tapfere selbst unternahm den Versuch, Widerstand in Curtea de Argeş zu leisten (25. November 1600).

Michael der Tapfere führte am Habsburgerhof, in Wien, und Prag Verhandlungen über einen militärischen Aktionsplan, der in erster Linie auf die Wiedereinsetzung seiner transsilvanischen Herrschaft abzielte. Der rumänische Herrscher errang gemeinsam mit den habsburgischen Kräften, die unter dem Befehl von Georg Basta standen — dieser war allein nicht in der Lage, Herr der Situation im Fürstentum zu werden —, einen neuen Sieg bei Guruslău (3. August 1601) über das Heer des Fürsten Sigismund Báthory, den die aufständischen Adligen erneut in den Vordergrund gebracht hatten. Das Heranrücken Michael des Tapferen war auch das Zeichen dafür, den Kampf südlich der Karpaten gegen die fremdländische militärische Besetzung wieder aufzunehmen (10. Juni 1601); das Mehedinţ-Heer, mit den Brüdern Buzeşti, besiegte und verjagte die polnischen Truppen (3. Juli). Beim Einzug Michael des Tapferen in Cluj überbrachten Abgesandte der Bojaren Buzeşti dem Herrscher feierlich die Nachricht vom Sieg, der den Weg der völligen Wiederherstellung der rumänischen staatlichen Einheit erneut erschloss. Doch diese Perspektive wurde durch die heimtückiche Ermordung des Herrschers, der die Vereinigung vollzogen hatte, im Feldlager bei Cîmpia Turzii (19 August 1601) beseitigt; der Meuchelmord wurde auf habsburgischen Befehl begangen.

Durch den tragischen Tod Michael des Tapferen kam allerdings der Kampf des rumänischen Volkes für Unabhängigkeit und Einheit nicht zum Erliegen. Radu Şerban, der einstige Grossmundschenk des tapferen Fürsten, er war im Feldlager von Cîrstieneşti zum Herrscher ernannt worden (20. Oktober 1606), brachte den polnischen Eindrinlingen eine entscheidende Niederlage bei (die Kämpfe bei Ogretin und Teiuşani vom 23. und 24. September 1602). Nach der Erneuerung des Bündnisses mit den Kaiserlichen (6. November 1601) stellte Radu Şerban durch seinen Sieg bei der Papiermühle von Braşov (17. Juli 1603) über den Fürsten der transsilvanischen aufständischen Adligen, Moise Székely, die gemeinsame antiosmanische-Front der beiden Fürstentümer wieder her. Die militärische und administrative Unfähigkeit der römisch-deutschen Kaiserlichen führte jedoch dazu, dass auf den transsilvanischen Thron Fürst Stefan Bocskay kam (1604—1606), der auch von der Pforte anerkannt wurde, und dazu, dass zwischen dem rumänischen Fürstentum südlich der Karpaten und ihm Frieden geschlossen wurde (Herbst 1604).

Die Idee und das politische Bestreben, die drei rumänischen Länder zusammenzuschliessen, um die Tat Michael des Tapferen zu wiederholen und um erfolgreich dem äussern Druck zu widerstehen, kommen während der Herrschaft von Matei Basarab (1632—1654), der Rákóczi-Fürsten (1630—1660) und von Vasile Lupu (1633—1653) erneut zum Ausdruck. Die Ideale Michael des Tapferen finden vor allem im grossen antiosmanischen Krieg der Jahre 1657—1662 eine neue Erfüllung. Der rumänische Widerstand dieser Jahre machte es notwendig, den alten internationalen Rahmen der rumänischen Beziehungen zur osmanischen Pforte beizubehalten — trotz einer äusserst schwerwiegenden politisch-militärischen Konjunktur.

Angesichts der maximalen Expansion des Osmanischen Reiches im Zeitraum 1663—1683 gingen die rumänischen Verantwortungsträger vorsichtig ans Werk, indem sie sie Feldzüge der Pforte sabotierten, die sowohl den Status und die Integrität der Fürstentümer als auch die des christlichen Europas bedrohten (die Schlachten bei Levencz, 1663; Hotin, 11. November 1673; die Belagerung Wiens und die Schlacht bei Wien, 14. Juli-12. September 1683).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Die „Orientalische Frage" – sie wurde eingeleitet durch die schwere Niederlage bei Wien (12. September 1683) und durch den Beginn des „Niedergangs" des Osmanischen Reiches, wie das der gelehrte Herrscher Dimitrie Cantemir – genannt hat – war für das rumänische Volk der Ursprung eines ununterbrochenen Kampfes für das politische und kulturelle Überleben. Die rumänische Militäraktion ist diesen Geboten untergeordnet, ihr Sofortziel bestand darin, den direkten Einmischungen der imperialistischen Mächte der damaligen Zeit entgegenzuwirken und den vorher erworbenen internationalen Status beizubehalten. So wurde unter der Herrschaft von Şerban Cantacuzino (1678–1688) eine breitangelegte antiosmanische Aktion vorbereitet. Sie wurde von seinem Nachfolger, Constantin Brâncoveanu (1688–1714), umgestaltet zum Widerstand gegen die Anhänger einer habsburgischen Besetzung und für die Wiederherstellung der alten Freiheiten des transsilvanischen Fürstentums (der Sieg bei Zărneşti, 21. August 1690).

Eine tiefgreifende rumänische Bewegung setzte sich in den Jahren 1699–1711 gegen die Oberhoheit des Habsburgerreiches über Transsilvanien durch. Im Jahr 1711 brachten Dimitrie Cantemir und seine Ratgeber das rumänische Heer im Bündnis mit Russland gegen die Pforte zum Einsatz, doch der antiosmanische Krieg wurde mit der Niederlage von Stănileşti am Pruth beendet. Ihre politisch-militärischen Auswirkungen wurden jedoch überwunden, und zwar infolge der antiosmanischen Erhebung im Jahr 1716, der energischen Militäraktionen während des österreichisch-türkischen Krieges von 1716–1718 und während des russisch-österreichisch-türkischen Krieges der Jahre 1736–1739. Auf diese Weise wurde die habsburgische Besetzung Olteniens (1718–1739) beseitigt und – zeitweilig (1739–1740)– die osmanische Okkupation des Gebietes und der Festung Hotin. In allen Plänen der rumänischen Militärstrategie war die transsilvanische Komponente – Wiederherstellung des Status des Fürstentums wie zur Zeit vor dem Frieden von Carlowitz (1699) – prägnant vorhanden. Ein neuer Versuch, die völlige Unabhängigkeit oder die Neutralität der rumänischen Länder ausserhalb der Karpaten zu erzielen, begann mit dem bewaffneten Bukarester Aufstand von 1769 sowie mit der politischen und militärischen Aktion während des russisch-türkischen Krieges 1768–1774. In einer Zeit, da von der Landkarte Europas Staaten verschwanden, wie Polen oder das Krim-Chanat, bewahrte das rumänische Volk seine eigene staatliche Organisation, eine der Voraussetzungen für die nationale Wiedergeburt im *Jahrhundert der Revolutionen.*

* * *

Somit hat das rumänische Volk in dieser ganzen historischen Zeitspanne – stets beseelt von seinen Idealen der Unabhängigkeit und Einheit – einen ständigen Kampf geführt, um das zu bleiben, was es ist, um sein ethnisches, kulturelles und politisches Wesen zu wahren. Die rumänische Staatlichkeit, eine distinkte Präsenz in Europa des 16., 17. und 18. Jahrhunderts, hat sich durch militärische Anstrengungen durchgesetzt, die angesichts der Aggression der benachbarten Grossmächte, die ihre Beseitigung anstrebten, von Erfolg gekrönt waren. Dieser Widerstand – ein englischer Diplomat des 17. Jahrhunderts, Paul Rycaut, fand dafür folgende Worte: „Mehr kann man als Mensch in einem so ungleichen Kampf nicht erwarten" – bewies die unbegrenzte Kraft des rumänischen Volkes, seine historische Existenz zu verteidigen und zu festigen. Und indem das rumänische Volk diese Leistung vollbrachte, bot es gleichzeitig ein Beispiel des menschlichen Widerstands angesichts der Gegnerschaft.

Übersetzung: *Helmut Kamilli*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

РЕЗЮМЕ

Третий том фундаментального труда под заглавием ***Istoria militară a poporului român*** (Военная история румынского народа) продолжает анализ национального военного дела за промежуток времени с 1550 по 1784 гг.

Хронологические пределы обусловлены изменениями в развитии румынского общества — отразившимися и на развитии военного явления —, а также переменами, обусловленными революцией в области способов ведения вооруженной борьбы в общеевропейском плане.

С половины XVI века румынское общество вступило в динамичный процесс политического объединения, настоятельно требуемого в результате внутренних волнений и внешнего военного воздействия, преследующего расчленение национальной территории и уничтожение политического существа трех румынских княжеств — Трансильвании, Мунтении и Молдовы. Упоминаемый процесс объединения имел в эпоху средневековья свою высшую точку в *Объединении*, осуществленном в 1599—1600 гг., при власти воеводы Михая Храброго. Президент Румынии, товарищ Николае Чаушеску подчеркивает: « Знаменательным событием в истории нашего народа является временное объединение Валахии, Молдовы и Трансильвании в феодальное централизованное государство под руководством великого господаря Михая Храброго. Осуществленное в 1600 году в Алба-Юлии объединение навеки останется вписанным золотыми буквами в летопись нашей страны; этот акт стал ярким вдохновляющим символом для всех поколений, мечтавших о создании единого национального государства » [1].

Наряду с этим социально-политическим переломом в тысячелетней эволюции румынского народа можно отметить заметные изменения в развитии румынского военного дела. Оно синхронно преобразованиям в реальности поля боя, в организации и снаряжении армий в европейском плане — образование новой пехоты и кавалерии, их организация в тактические корпуса. Одновременно распространение огнестрельного оружия привело к существенному изменению тактических действий, что заметно отразилось на общей картине сражения.

Верхний предел в хронологии этого тома — народная революция 1784 г. во главе с Хорией, Клошкой и Кришаном — определяется коренными преобразованиями румынского общества, включительно военной сферы. Гармонично сочетав социальные и национальные требования — главным среди последних было немедленное осуществление национального единства и завоевание утраченной независимости — , румынская революция 1784 г. открыла практически новый этап в тысячелетнем развитии румынского народа — этап революции социального и национального освобождения, характерной для современной эпохи. Этот революционный процесс в дальнейшем приобретает черты постоянства. По определению товарища Николае Чаушеску, « крупные движения социального и национального освобождения, какими являются революция Хории, Клошки и Кришана, революция Тудора Владимиреску, буржуазно-демократическая революция, осуществление Объединения в 1859 г., война за независимость 1877 г., крестьянское восстание 1907 г. и многочисленные социальные и национальные битвы силой фактов доказывают диалектическое единство национальной и социальной борьбы, то, что защищая землю праотцов

[1] Николае Чаушеску, *Румыния по пути завершения социалистического строительства*, т. 3, Издательство „Меридиане", Бухарест, стр. 761.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

и свое существо, наш народ вел решительную борьбу за свободу и социальную справедливость, за право быть хозяином собственной судьбы» [1].

Вступление румынского общества всеми своими составными структурами в новую эпоху соответствует углублению комплексного преобразовательного процесса военной сферы, блестяще завершившегося созиданием новой румынской армии.

В этих хронологических границах научные исследования в области военной истории выделили два особых этапа, соответствующих определяющим чертам социального, политического и экономического развития и, естественно, развития военного дела. Первый — *Век Объединения*, над которым возвышается блестящее достижение румынского народа под руководством воеводы Михая Храброго: Объединение трех румынских княжеств — Трансильвании, Мунтении (Валахии) и Молдовы — в единое, централизованное и независимое государство. В целом развитие событий данного периода — начавшегося во второй половине XV века и продолжавшегося до второй половины следующего — направлено по сходящимся направлениям, явным для исторической ретроспективы, к Объединению, или, после его распада под сосредоточенными ударами соседних великих держав — к восстановлению подвига Храброго объединителя. Объединение всего румынского народа в единую политическую организацию — вековой идеал румын — являлось закономерной необходимостью, утверждаемой вопреки явному враждебному отношению соседних держав. Предопределенное историческим развитием — славными подвигами дакийских царей Буребисты и Децебала, мыслями и делами знаменитых воевод Мирчи Великого, Штефана Великого, Янку Хунедоарского, Влада Цепеша или Петру Рареша — Объединение 1599—1600 гг., с которым связана личность властелина всех румын Михая Храброго, начертало для близкого и далекого будущего румынского народа боевую программу и вечно пылающее кредо.

В век, когда Объединение придало форму румынскому обществу, единому и нераздельному в границах древней Дакии, румынский военный организм выполнял чрезвычайную роль, имел огромное значение. Причиной тому являлись: революция в области приемов и способов ведения боя, поставившая многочисленные нелегкие вопросы перед румынским политическим руководством; соответствующие новой стадии развития военного явления преобразования, при воздействии этой революции, на прочной основе традиционного военного организма; но более всего, то, что осуществление Объединения и его защита являлись невозможными вне существования мощной румынской армии, способной воевать за независимость и единство сразу против трех держав того времени: Габсбургской и Османской империй и Польского королевства. Их явная враждебность к «румынской Дакии», стремление захватить карпато-дунайско-понтийское пространство сделали необходимым мощный военный организм, способный осуществить основные чаяния всего румынского общества. Чрезвычайную прочность этого политического организма исторически подтверждают великие войны за независимость и объединение 1574, 1594—1601 и 1657—1662 гг., когда румынское общество твердо противопоставило иностранной экспансии ставшее легендарным военное сопротивление. Эти войны, служащие примером, были всенародными; вели их под славным знаменем благородных чаяний единства и независимости, связаны они в нашей национальной истории до слияния с именами великих господарей и полководцев Иоана Водэ Храброго, Михая Храброго, Михни III, Константина Шербана или Георгия Штефана. Среди них сверкает, как герб всей румынской истории, незабываемая личность павшего 28 августа 1601 г. у города Турды Михая Храброго, дабы запечатлеть своей жертвой программу борьбы и побед следующих поколений. Идея единства румынских княжеств, идеал создать мощное государство на земле Дакии не удалось никогда задушить, так как у них глубокие корни в крови, в сознании и душе всего румынского народа.

За *Веком Объединения* последовал, в рассматриваемой в данном томе исторической эпохе, *Век реформ*, от крупной освободительной войны 1657—1662 гг. вплоть до революции Хории. За это время румынскому народу пришлось бороться за осуществление своих высших целей — свободу и единство — в бурно сменяющихся исторических условиях. Постоянная угроза соседних держав захватить румынскую землю обострилась. Если Осамнская империя вступила в период относительного упадка, то великая держава на западе — Габсбургская империя — стремилась завоевать румынское пространство, используя невиданную до тех пор военную силу, а на востоке постепенно нарастала угроза другого государства — Царской империи.

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1986* (*Речь на торжественном собрании, посвященном 65-й годовщине создания Румынской коммунистической партии, 8 мая 1986 г.*) Editura Politică, Bucureşti, 1986, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

За этот длительный период румынскому народу пришлось выработать соответствующие средства на этническое и политическое сохранение под натиском соседних колоссов. Наш народ умело сочетал дипломатию с мечом, твердо вступил на путь обновления в духе современных требований своих социальных, экономических, политических и военных структур. Все это имело целью защитить неприкосновенность румынского общества, его свободное развитие в единстве, создать благоприятные условия для победного развития борьбы за независимость и объединение.

В данный период реформ румынское общество в первую очередь определило свою политическую программу, которая осуществится в следующий исторический период — *Век революций*. Ее главные координаты будут те же, твердо и достойно преследуемые румынским обществом в предыдущие периоды — единство и независимость. Но сейчас усиленная культурная деятельность — подобная той, что происходила на всем континенте — четко обосновала и окончательно утвердила на европейской политической арене вечные чаяния румынского общества. В этих условиях подчеркивание древнего происхождения единства и континуитета румынского народа на старинной земле Дакии стало прочным щитом перед экспансионистскими устремлениями великих держав, помогало становлению румынского национального сознания.

Определяющей чертой этого Века реформ является не только непрерывное формирование и развитие национального сознания, ставшего подлинным материальным фактором в борьбе за единство и независимость. « Реформы », изменения в румынском обществе, побудившие знаменитого румынского историка Николае Йорга назвать XVIII век « веком реформаторов » в национальной истории, осуществлялись господарями Константином Брынковяну и Константином Маврокордатом, главным образом Димитрием Кантемиром и Григорием Гикой, а позже — в соответствии с политической программой эмансипации, разработанной Инокентием Мику из первого поколения « Арделянской школы ». Эти « реформы » долгое время готовили переход румынского общества в новую эпоху, придали ему однородный характер, обусловивший достижения « эпохи революций » в национальной истории.

На данном этапе военное строительство отличается динамизмом, характерным всему румынскому обществу. С точки зрения структуры румынский военный организм постепенно вступает в переходную фазу, которая закончится в начале XIX века его обновлением. В *Век реформ* румынское войско непоколебимо будет выполнять доверенную ему обществом миссию: защищать землю предков и политическое существо румынского народа. С героическим исполнением этой миссии связано множество битв, доказавших за это столетие в полную меру жизненность военного организма у румын, неопровержимое доказательство континуитета в его историческом существовании. Под Зэрнештами в 1690 г. или при изгнании татар из Румынской страны Молдова в 1711 г., в коалиционных войнах 1716—1718 или 1736—1739 гг., либо в подлинной народной румынской войне за независимость 1769 г. румынская армия доказала убедительно свое существование и, не менее, свою твердую приверженность постоянным идеалам своего народа.

Итак, страницы этого тома дают картину более двух столетий борьбы румынского народа за свои священные идеалы независимости и единства. Исторической победой всей этой эпохи было сохранение политического существа румынского народа и восходящий путь румынского общества к эмансипации. Вопреки неимоверно трудным обстоятельствам, бесчисленным человеческим жертвам и огромным материальным потерям румынский народ неотступно следовал своей исторической судьбе, предопределенной его постоянными идеалами: НЕЗАВИСИМОСТЬ, ЕДИНСТВО и ЦЕЛОСТНОСТЬ прадедовской земли.

* * *

Развитие румынского военного фактора на данном этапе являлось результатом действия экономических и социально-политических механизмов, в соответствии с которыми развивалась вся жизнь румынского народа. Они определяют стадию, темпы и направления эволюции и в то же время отражают предыдущие накопления, как и предпосылки скачка на новый, качественно высший исторический этап.

Изобилие исторической информации об этих столетиях позволяет начертать широкую картину экономического развития румынского региона за данный период. Ее преобладающей составной является умножение и упрочение взаимных связей между румынскими странами, которые несмотря на искусственные границы, разделявшие румынские земли, образовывали единое экономическое целое, обусловленное географическим равновесием и этнической однородностью.

Одновременно румынское общество добилось заметных успехов в развитии всех материальных сфер жизни, хотя этот процесс протекал сравнительно медленно. Он был

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

медленным не только потому, что военное усилие в защиту независимости и единства поглощало огромную энергию за счет мирного созидательного труда, но особенно потому что румынская территория очень страдала от войн между соседними великими державами. Молдова в 1711, 1717, 1739, 1769 и 1788—1790 гг., , Мунтения в 1716—1717, 1737—1738, 1769—1771, 1773—1774, 1789—1790 гг., Банат в 1716—1718, 1737—1738, 1788 гг., Добруджа в 1770—1771, 1773—1774 гг. претерплеи страшные опустошения. В русско-османской войне 1768—1774 гг. город Бырлад превратился в « пастбище », город Галац — крупный торговый порт для двух румынских стран — был сожжён.

На протяжении более двух столетий, рассматриваемых в данном томе, румынский военный организм постоянно преобразовывался, сохраняя однако свои традиционные структуры, — свидетельство непрерывности существования румынского войска, —но приспосабливая их к новым требованиям поля боя, к революции в развитии вооружения, стратегии и тактики.

В этом переходном процессе от поздне-средневекового военного организма к структурам, соответствующим новому периоду — с его подъемами и спусками — выделяются два главных этапа. На первом этапе — охватывающем вторую половину XVI века и первую половину XVII века — полностью сохраняются характерные черты военного организма предыдущего периода, как в организации и вооружении, так и в обучении и способах действия в конфронтации с противником. Второй этап, соответствующий *Веку реформ*, представляет подлинную переходную эпоху к военному организму нового вида. Этот переход конкретизируется в небывалом разнообразии родов войск, — что соответствует все более подчеркнутой специализации в военном деле, — в специфичности задач, поставленных данным родам войск, но, более всего, в динамике диалектического единства категорий непрерывность — перемена в военной области.

Такой взгляд на развитие военного дела — полностью подтверждаемый историческими фактами — устраняет предыдущее толкование об упадке или даже исчезновении военного учреждения у румын. Это толкование не только совсем не соответствует основному факту, что продолжение существования румынского государственного существа не было бы возможным при отсутствии собственного военного организма, — особо в период максимального соперничества между великими державами, с захватническими интересами на румынском пространстве, — но оно опровергается самим существованием войска в данной эпохе, его замечательными победами. Очевидно то, что Объединение 1599—1600 гг. не могло быть осуществлено в момент военного упадка, когда враждебное отношение соседних держав к подобному действию вообще трудно было бы преодолеть; оборонные усилия, подобные усилиям 1657—1662 гг., не были бы возможными без крепкого, сплоченного военного организма, способного успешно сопротивляться такой средневековой « великой державе », как Османская империя. К концу XVII века и в следующий, XVIII, румынский военный организм, вступивший в вышеупомянутый переходной процесс, продолжал существовать, выполняя свои основные задачи. Невозможно мыслить об его исчезновении, тогда как румынские государства продолжали существовать, или имелись войсковые учреждения, важные элементы, с которыми считались в кабинетах соседних держав.

В это время в румынском обществе происходила перестановка средств, которыми следовало осуществить его главные цели, — сохранить политическое существо и целостность земли предков, — с акцентом, особенно, на дипломатические действия, активно поддерживаемые военной силой, способной придать им больше эффективности. Это перемещение было объективным результатом неравенства в силах по сравнению с великими державами, претендующими на господство, у которых были многочисленные армии. Одновременно начинается процесс перехода к более новому военному организму, способному быть действенным в отягчающих обстоятельствах соперничества соседних великих держав за господство над румынским пространством. Этому военному организму следовало стать основой утверждения румынской государственности как единственно законной на земле праотцов.

То, что предстает основным в течение всей этой эпохи — это постоянство целей румынской военной доктрины. Румынское общество сохраняет традиционную обязанность защиты родины усилиями всего народа. **Большое войско,** как выражение этого направления в доктрине, принимавшее участие во всех битвах за свободу и единство со времен даков вплоть до данной эпохи, продолжает существовать. Аргументами в пользу этого утверждения являются документальные свидетельства, — подтверждающие созыв « большого войска » в первой половине XVIII века, во время Димитрия Кантемира, — но особенно то, что все классы и сословия румынского общества продолжают иметь военные обязанности, участвовать тем или иным образом в общем усилии защиты родины.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Соответственно этой общественной обязанности различные слои румынского общества — крестьянство, бояре (дворяне), горожане — были обязаны откликнуться на призыв главы государства, который являлся и верховным главнокомандующим, и выделить для войска страны соответствующие контингенты. Из рядов этих контингентов выделяются военные категории, которые составляют костяк румынского военного организма. Следовательно, от « большого войска », состоящего из контингентов, поставляемых всеми сословиями румынского общества, — к регулярной армии, составленной из военных категорий, несущих постоянную военную службу.

В числе этих военных категорий были:

Служилые люди, которые содержались за счет доходов поместий и, частично, воеводы; обычно их призывали из рядов свободных народных слоев и лишь изредка из рядов крепостного крестьянства. В уездах или краях служилые люди подчинялись органам местной администрации, а военные « кадры » — сановникам, имеющим войсковые должности (пыркэлабам, вэтафам или главным вэтафам, капитанам или главным капитанам). В ряды крупных или мелких сословий служилых людей следует включить следующие категории: кэлэрашей, доробанцев, хынсаров, скутельников, жоймиров (красных), талпошей (банатских пехотинцев), моканов (в горных районах) и др.

Кэлэраши составляли основную часть корпуса служилых людей, документально засвидетельствованных в конце XVI века. Численность этих конных воинов колеблется от 4 000 до 6 000 южнее Карпат и от 2 000 до 4 000 восточнее Карпат. Во второй половине XVII века кэлэраши дислоцировались в нескольких центрах, в том числе в Каракале, Руший де Веде, Войнештах, Грэдишти, Ликиештах, Рымнику-Сэрат, Буззу, Гергице, Оргееве, Лэпушне, Сороках, Фалчиу, Путне, Штефэнештах, Рэдэуцах. Географическое распределение кэлэрашей открывает их важную роль в на людении за границей.

Доробанцы воевали пешими. Корпус *трабантов* существовал уже в XV веке в войске Румынской страны Трансильвания. Наибольшее развитие доробанцских частей имело место в Румынской стране Мунтения в конце XVI века и в первой половине XVII века, когда их численность достигала 4 000—6 000 воинов. Как и кэлэраши, доробанцы сосредоточивались в нескольких зонах или населенных пунктах — в Бухаресте, Киожде, в Вэленах на Теляжене, в Тырговиште, Стрехае и Краиове (в Румынской стране Мунтения), в Яссах и Хотине (в Румынской стране Молдова). Города Трансильвании — Брашов, Сигишоара, Бистрица и др. — были обязаны предоставить войску определенное число трабантов.

Наемники. Со второй половины XVI века и до начала новой эпохи наемники — это юнаки или войники, на жаловании, засвидетельствованные в средневековой классической румынской военной структуре. Их численность в румынских войсках этой эпохи колебалась от 2 000 до 8 000 человек. Трудности с оплатой наемных войск заставляли иногда господаря размещать их в различных зонах страны, которые имели обязанности по содержанию и квартированию этих войск — система, хорошо знакомая во всей Европе XVI—XVII вв.

Сеймены составляли главный корпус пеших наемных войск в Румынской стране Мунтении; они составляли значительную часть войска в Румынской стране Молдова, существовали также и в Румынской стране Трансильвания в XVII веке. Основательно организовал корпус сейменов в Румынской стране Мунтения Матей Басараб, в целях успешного сопротивления османскому военному натиску (1636 г.). Численность сейменов — под командой главных капитанов и капитанов — в каждом внекарпатском княжестве составляла примерно 1 000 воинов; их сила состояла особенно в носимом и тяжелом огнестрельном оружии. Сейменов встречаем в составе румынских войск — в Мунтении и Молдове — и в конце XVIII века.

В организации войска Мунтении и Молдовы существующие во второй половине XVII века специфичные черты сохранились вплоть до новой эпохе; численность войска сохранялась между 6 000 и 11 000 воинов в каждом из румынских внекарпатских государств. Этот войсковой потенциал, при благоприятных экономических и финансовых условиях, мог образовать войско, необходимое для осуществления жизненно важных политических целей. Также, реформы Константина Маврокордата (1730—1769 гг.) положили основы новой системы призыва, — вербовочной и добровольческой, — проверенной в войнах 1736—1739 и 1768—1774 гг.

Постепенное размещение габсбургских войск в крепостях, городах и краях Трансильвании после 1687 г. создало двоевластие военной силы, продолжавшееся почти двадцать лет. Наряду с полками империалов существовала старинная военная организация Румынской страны Трансильвания. После подавления освободительной борьбы 1699—1711 гг. австрийские власти пытались упразднить прежнюю румынскую военную организацию, с целью закрепления сюзеренитета Габсбургской империи.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Новый этап в военной организации Румынской страны Трансильвания начался в шестидесятые годы XVIII века, при формировании пограничных полков. Это территориальное войско состояло главным образом из румын. 1-й полк румынских пехотинцев базировался в южной части страны, в округах Брашов и Фэгэраш, уездах Сибиу и Себеш, графстве Хунедоара. На восточной границе располагался конный полк, состоявший из двух дивизионов секуев, мадьяров и румын; командование находилось в Сфынту-Георге; командование 2-го пехотного полка находилось в Тыргу-Секуеск, а 1-го пехотного полка — в Меркуря-Чук. На северо-востоке 2-й полк румынских пехотинцев базировался в округе Бистрица и в селах графств Дабыка, Клуж, Турда; его командование находилось в Нэсэуде.

Что касается родов войск, румынский военный организм этого периода состоял из основных — пехоты, кавалерии, артиллерии — и одной флотилии, а также нестроевых служб, без которых не может существовать ни одна армия. Конечно, эти тыловые службы находились в своей начальной фазе, но и этого было достаточно для обеспечения, на уровне эпохи, действия военного организма. Доказательством этого являются продолжительные походы, длительные марши, как на национальной территории, так и вне (на Балканском полуострове, в Польше в 1657 г., в Австрии в 1682 г. и др.).

Относительно командного состава военного организма, можно проследить его постоянное развитие и совершенствование, четкое распределение задач различных звеньев. Особенно в переходную эпоху, в соответствии со все более точными разделениями между различными звеньями армии, командные должности, особенно в нижестоящих звеньях, более четко определились; некоторые названия сохранились до начала новой эпохи.

ассматриваемая в третьем томе *Военной истории румынского народа* эпоха разделена с точки зрения внешней конъюнктуры — и соответственно историческому развитию румынской государственности — на три отдельных этапа: первый включает вторую половину XVI века и первую половину XVII века и соответствует *румынскому веку Объединения;* второй этап более точно определен во времени — с 1656 по 1683 гг.; третий этап охватывает период от осады Вены до мирного договора, подписанного в Кучук-Кайнарджи в 1774 г. и его ближайших последствий.

После смерти султана Сулеймана Кануни (1566 г.) Османская империя была постепенно охвачена крупным кризисом, который претерпевал весь средиземноморский мир. Экономическое истощение наложило свой отпечаток вначале на морские силы Османской империи, потерпевшие поражение у Лепанта (1571 г.). Тринадцатилетняя война с Христианской лигой (1593—1606 гг.) впервые принудила Порту вести переговоры со своими противниками (трактат 1606 г., подписанный в Житва-Торок). За исключением неудачного похода на Хотин (1620 г.), в первой половине XVII века внимание Османской империи привлекал в основном азиатский регион — война против Персии продолжалась до 1639 г. Лишь после начала войны за Кандию (1645—1669 гг.) интерес и силы османцев вновь нацеливаются на Европу.

В условиях временного упадка великой исламской державы, Габсбургская империя и Польша возобновили свои планы экспансии на юго-восток Европы. Действия, предпринятые габсбургами в 1561—1566 гг., прикрываемые идейной программой Контрреформы, были направлены на подчинение Румынской страны Трансильвания. В замаскированной форме планы габсбургов подчинения себе всех румынских земель вновь проступают в их политике во время войн Святой лиги. На этот раз амбиции австрийского королевского дома натолкнулись на мощное противодействие Польского королевства, желающего, при канцлере Яне Замойском, восстановить территориальную связь между Черным и Балтийским морями; основным звеном этого плана было присоединение (подчинение) к Польше трех румынских княжеств.

Габсбургская и польская формулы политической гегемонии на юго-востоке Европы и господства над румынскими землями оказались недейственными. Непрерывная вооруженная борьба румынских стран санкционировала провал этих формул. К тому же военная мощь Османской империи оказалась еще значительной; в 1606—1616 гг. она вновь выступала как политическая сила на юго-востоке Европы. Порта возобновила свои связи с карпато-дунайскими княжествами в специальных, выгодных для румын, условиях вследствие борьбы Михая Храброго и Раду Шербана.

Возрождение военной мощи Османской империи в 1656—1683 гг. при визирской династии Кёпрюлю является одновременно этапом максимальной экспансии империи султанов к центру Европы и в нижнем бассейне северо-понтийских рек. Каменецкая крепость

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

и Подолье попали под османское господство (1672 г.), а территория между Днестром и Бугом — часть Украины — была организована в гетманство и передана на управление господарю Румынской страны Молдова (1678—1685 гг.). Румынские княжества, противопоставленные мощи Полумесяца (1657—1662 гг.) и окруженные почти со всех сторон прежними и новыми владениями Порты, потеряли территории Лугожа, Карансебеша, Орадии (1658, 1660 гг.), которые были превращены в османские провинции.

Поражение Османской империи при попытке захватить Вену (1683 г.) положило начало так называемому « Восточному вопросу » — состязанию между европейскими экспансионистскими великими державами за « наследие », фактически за аннексирование занятых или находящихся под господством Порты территорий. Из трех главных участников в противоосманской войне Святой Лиги (1684—1699 гг.) — Римско-германской империи, Польского королевства и России — в XVIII веке отпала Польша, упраздненная и разделенная соседними державами. « Восточный вопрос », ставший предметом равновесия между европейскими державами, осложнился. Таким образом русско-австрийско-османские войны (1710—1711, 1716—1718, 1736—1739, 1768—1774 гг.), большая часть которых проходила на румынской земле и преследовала ее захват и которые должны были привести — по взглядам венского и санктпетербургского правительств — к разделу европейских территорий, занимаемых или находящихся под господством Порты, между двумя империями, затронули и французские, английские, а в конечном счете даже прусские интересы. Наряду с политическим и военным сопротивлением румын, это привело к « интернационализации » экспансии новых империй, темпы которой стали все больше контролироваться европейскими великими державами. Однако после подписания мирного договора в Карловицах (1699 г.) княжество Румынская страна Трансильвания изменила свой международный статус: над ним был установлен габсбургский сюзеренитет, который с 1718 г. распространился и на Банат, а временно (1718—1739) и на Олтению. После 1775—1777 гг. северо-западная часть Молдовы, получившая впоследствии название « Буковина », была аннексирована габсбургами. Одновременно, румынские крепость и земли Хотина были аннексированы Османской империей, пытавшейся упрочить свои позиции перед своим самым агрессивным противником — русским империализмом. Исторический этап, закончившийся русско-османским мирным договором в Кучук-Кайнарджи (1774 г.), ознаменовавшийся главным образом первым разделом Польши (1772 г.) и последовавшим присоединением Крымского ханства Россией (1783 г.), предвещал новые серьезные опасности румынским странам.

СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА

На данном этапе, в плане политической стратегии можно отличить органически продолжающее предыдущие исторические этапы абсолютное первенство дела защиты свободы и целостности земли предков — карпато-дунайско-понтийского пространства. К нему следует добавить четко определенную политическую стратегию объединения и централизации румынской государственности, красноречиво проиллюстрированную военно-политическими планами Михая Храброго, осуществленными в 1599—1600 гг. Однако следует отметить, что на протяжении всего *Века Объединения* это направление будет фундаментальной координатой румынской политической и военной теории и практики. Оставшись неизменной и в *Век Реформ*, политическая стратегия национальной независимости и единства будет выражаться в формах, продиктованных постоянным обострением агрессивных тенденций соседних держав. На первый план выступает сейчас необходимость сохранить любой ценой политическое существо румынского народа, избежать упразднения его государственности под подавляющим натиском империалистических держав, образовавших подлинный « треугольник сил » вокруг национальной территории. Следовательно, стратегия независимости и единства сформулировала и применила самые подходящие формы действия: союз с одной из соседних держав в целях сбалансирования или аннулирования мощи двух других (становилась все более необходимой взаимная защита традиционных « специальных связей » румынской государственности с османской Портой); самая широкая модернизация всех звеньев общества; распространение и осознание на уровне общества в целом программы борьбы за национальное освобождение и др.

В этом контексте общеполитического направления национальной государственности развитие румынского военного искусства в XVI—XVIII вв. является поучительным. Несмотря на революционные изменения, происходящие на данном этапе в области вооружения, укреплений и самой концепции ведения войны, румынское военное искусство продолжает сохранять многие специфичные черты, некоторые из них, вытекающие из разви-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

тия традиционных способов действия. Речь идет во-первых о доктринерской концепции всенародной войны в защиту страны, подробно описанной в хрониках Григория Уреке, Николая Костина, в научных трудах Димитрия Кантемира, а также в политических и военных действиях ученого господаря. Его манифест, призывающий народ подняться на борьбу против османцев в 1711 г., основывался главным образом на уроках национальной военной истории, преимущественно эпохи Штефана Великого. Румынская военная доктрина не была скована закостеневшими традициями, она осваивала новаторские элементы военных конфронтаций времен Петра Рареша, Александра Лэпушняну, Иоана Водэ и, особенно, Михая Храброго, тем самым обогащая свои теоретические и практические стороны. Это новые элементы, появившиеся в методах и способах ведения войны в результате усугубляющейся профессионализации армии и непрерывного увеличения количества огнестрельного оружия. В развитие новых способов ведения военных действий и организации войска весомый вклад внесли известный во всей Европе полководец Михай Храбрый и его последователи — Раду Шербан, Матей Басараб и Георге Ракоци II.

В румынской стратегии выделяется концепция ведения военных действий на обширной территории, от Центральной Европы до восточной части Средиземноморского бассейна, с учетом значимости различных участков Нижнего Дуная, карпатских перевалов, западного и северного побережья Черного моря, проливов и греческих островов. В *Век Объединения* цель военных союзов состояла в создании угрозы на противоположных границах соседних империй: в Азии — для Османской империи, в северной и западной Европы — для габсбургов, на востоке — для Польского королевства.

То, что отличает румынское военное искусство тех времен в европейском плане — это стратегия объединения Михая Храброго в условиях концентрического натиска или агрессии. Распределение военного усилия по этапам — антиосманская война 1594—1596 и 1598—1599 гг. имела целью установить контроль над Нижним Дунаем и прикрыть южные границы румынских стран, предвещая бои за объединение — свидетельствует о глобальном подходе к решению данной задачи и отличном знании принципа экономии сил. Знание в совершенстве географических особенностей румынской территории позволило опередить по темпам стратегию противников — Римско-германскую и Османскую империи и Польшу. Стратегией румынского объединения не была забыта ни одна из провинций, находящихся временно под иностранной оккупацией: юго-восточная часть Молдовы, Добруджа, Банат, земли Бихора, Сату-Маре; разрабатывались планы их освобождения и воссоединения всей праотцовской земли.

Антиосманская война 1657—1662 гг. румынских стран выявила и другие замечательные черты румынской стратегии. Принужденные дать отпор согласованной по времени и пространству агрессии сил Порты и ее союзников татар, румынские войска вели одновременно оборонительные действия в отдаленных районах, подчиняя их единому плану изгнания противника из карпато-дунайско-понтийского пространства. Ход военных действий отчетливо свидетельствует о сочетании наступления со стратегической обороной на своей территории, об ударах, нанесенных вражеским силам, перешедшим границы, а также о сосредоточении военных сил, способных провести крупное сражение в рамках кампании.

В целом румынской стратегии XVII—XVIII вв. свойственно уклонение от решающего сражения типа, названного Клаузевицем „Vernichttungsschlacht"; в основном применялась правильная концепция сочетания действий на границе по пресечению попыток противника проникнуть вглубь страны, с действиями на его изматывание после проникновения на национальную территорию и с крупными сражениями, способными значительно снизить боевой потенциал и решительно подорвать его моральный дух. Такая концепция определялась объективными элементами, умело учитываемыми ответственными деятелями румынской государственности, принимающими стратегические решения. Самым важным из этих объективных элементов румынской стратегии является требование экономить собственные силы, всегда уступающие в численном отношении силам противника; следовательно будут применяться преимущественно непрямые действия и маневр сил и средств.

Что касается тактики, не только развитие событий, но и труды, написанные в то время, в числе которых видное место занимают произведения Михая Храброго, Мирона Костина, мемуары Димитрия Кантемира и Иона Некулче, если ограничиться лишь несколькими выдающимися личностями, свидетельствуют о восприимчивости к модернизации. *Атака* продолжает оставаться главным видом боя, используемым для достижения решающих результатов в столкновении с противником. *Оборона*, применявшаяся, когда соотношение сил складывалось явно в пользу противника, отличалась динамизмом, оже-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

сточенное сопротивление чередовалось контратаками. Часто оборона организовывалась на последовательных рубежах, с искусным использованием местности.

Боевые порядки строились умело, с учетом разумного расположения различных родов войск по-эшелонно или в составе эшелона. Как правило, пехота находилась в центре боевого порядка, конница располагалась на флангах, а артиллерия перед первым эшелоном.

* * *

Политическое и военное развитие румынской государственности за этот период четко выявляет огромные оборонные усилия румынского народа для осуществления своих закономерных чаяний.

Середина XVI века находится под знаком общих усилий румын для упрочения позиции и восстановления международного статуса румынского межкарпатского княжества, серьезно пострадавшего от габсбургской военной оккупации (1551—1556 гг.). Осенью 1556 г. габсбургские войска были изгнаны войсками Александра Лэпушняну (господаря Молдовы) и Пэтрашку Доброго (господаря Мунтении). Поход продолжался до северо-западных земель Трансильвании (сентябрь—ноябрь 1556 г.). Войска обоих румынских господарей продолжали оставаться там до 1558 г., что упрочило самостоятельное существование Румынской страны Трансильвания. Во время габсбургской агрессии румынского военного противодействия Порта захватила Банат и юго-восточную часть Кришаны (1552 г.), где был образован пашалык Тимишоары.

Габсбурги предприняли попытку взять реванш, поддерживая авантюриста Якоба Гераклида Деспота, который, располагая корпусом опытных наемников, победил Александра Лэпушняну (битва под Вербией, 17—18 ноября 1561 г.) и захватил престол Румынской страны Молдова. Его правление окончилось 5 ноября 1563 г., когда силы восставших бояр во главе с гетманом Томшей и при помощи отрядов стрелков и сапёров, присланных трансильванским князем, вынудили Деспота капитулировать в крепости Сучава; Александру Лэпушняну вернулся на престол в марте 1564 г.

Сразу же после этого габсбурги предприняли новое вооруженное вмешательство, как в Трансильвании, так и в Молдове; они заняли ряд крепостей до Киоар, и нанесли удар через Восточные Карпаты, но потерпели поражение (в июне 1566 г.). В условиях войны между Габсбургской и Османской империями (1566—1568 гг.) войска Трансильвании вновь заняли крепость Киоар, продолжив наступление на северо-запад. Политические результаты военных столкновений отразились в Шпейерском трактате (1570 г.), согласно которому к Румынской стране Трансильвания присоединялись Бихор, Красна, Солнокул-де-Мижлок, Марамуреш, а графства Сатмар, Берег, Угоча и Саболчи были аннексированы Габсбургской империей. Вопрос избрания нового правителя Трансильвании был решен в битве под Сыннаул (9 июля 1575 г.); таким образом упрочилась династия князей Баторий, которую одобряла Порта, и престиж которой возрос еще больше после того, как Штефан Баторий занял польский престол.

В это же время, румынское восточно-карпатское княжество начинает войну против Порты за полную независимость. Отказ Иона Водэ (1572—1574 гг.), поддерживаемый собранием сословий страны, принять требования Порты о повышении дани, положил начало румынско-османской войне. Вначале войско страны под командой Иона Водэ, одержало победу (14 апреля 1574 г. под Жилиштя). Следуя традициям Штефана Великого, оно атаковало города Брэила, Тигина, Четатя Албэ (в апреле—мае); в Бухаресте был водворен Винтилэ Водэ, также выступающий против Порты. Однако, после героического сопротивления войско Иона Водэ потерпело поражение в решающем сражении у Кагульского озера (10—11 июня 1574 г.) от сил османских пашей Силистры и Аккермана. Затем страна была опустошена татарами.

Иностранное вмешательство во внутренние дела румынских государств было пресечено мечом Михая Храброго (1593—1601 гг.). Новый господарь вскоре присоединился к противоосманской Христианской Лиге, к которой до этого присоединились и правитель из Алба-Юлии Сигизмунд Баторий (1581—1597, 1598—1599, 1601—1621 гг.) и Ясский господарь Арон Водэ (1591—1592, 1592—1595 гг.).

Антиосманская война (1594—1597, 1598—1599 гг.). 13 ноября 1594 г. одновременно в Яссах и Бухаресте были разгромлены османские войска, находившиеся на национальной территории. Сразу же Михай Храбрый собственными силами, к которым прибавился трансильванский отряд, атаковал османские базы в крепостях Джурджу (15 ноября), Четатя де Флочь (10 декабря), Хыршова (1 января 1595 г.), Силистра (8 января), чтобы установить военный контроль над Дунаем. В то же время войско Арона Водэ ата-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ковало райю и крепость Тигину. Бои продолжались южнее Бухареста, где 14 января под Путинею и 16 января под Стэнештами войска братьев Бузешти и Раду Каломфиреску нанесли поражение татарскому экспедиционному корпусу, возвращающемуся после похода на Средний Дунай. Этот успех будет закреплен очередной победой, одержанной чашником Мантой под Шерпэештами над объединенным турецко-татарским войском. В битве под Рушуком (25 января) и у стен Силистры войско, возглавляемое баном Михалча, разгромило османские силы, прибывшие с целью водворить на престолы румынских княжеств послушных Порте воевод.

Весной 1595 г. румынская кампания началась нанесением ударов османским гарнизонам дунайских крепостей Измаил, Брэила, Чернаводэ, Туртукая, Никополь. Осада Тимишоары войском трансильванского князя затянулась же безрезультатно. В марте месяце румыны завоевали крепости Измаил и Брэила, что позволило лучше прикрыть границу на приморском Дунае, который подвергался, как и весь нижний участок реки, серьезному военному воздействию османских войск в апреле-июле 1595 г. После форсирования Дуная (в августе 1595 г.) армией великого визиря Синана-паши Коджа, ее первая цель — разгром войска Михая Храброго — не была достигнута. После энергичных действий по изматыванию противника войско Михая встретило вторгнувшегося врага под Кэлугэренами (23 августа 1595 г.) и в ожесточенном сражении сломила порыв османского наступления. Блестящая победа создала предпосылки для перехвата стратегической инициативы румынскими силами. Правители трех румынских стран — Михай Храбрый, Сигизмунд Баторий и Штефан Рэзван, недавно занявший ясский престол—, действуя согласованно, объединили свои войска южнее Карпат. Энергичным контрнаступлением румынское войско освободило Тыговиште (6—8 октября) и Бухарест (12 октября); арьергард османской армии, настигнутый румынским авангардом под командой Михая Храброго на мосту через Дунай у Джурджу, был разгромлен в длившейся шесть дней битве. Крепость Джурджу была освобождена 25—30 октября 1595 г.

Однако в это время польские войска под командой канцлера Яна Замойского вступили на румынскую землю, преследуя свою давнюю цель территориальной экспансии до Черного моря. Они возвели на ясский престол Еремию Мовилэ (27 августа 1595 г.), силой навязав это решение в битве под Цуцорой (10 октября); новый правитель обязался платить дань и дары Порте и татарскому ханству. Попытка Штефана Разван восстановить, с трансильванской помощью, единство действий румынских стран потерпела поражение (в битве под Арени, 13 декабря 1595 г.).

Война все еще продолжалась на Дунае благодаря энергии Михая Храброго — османский плацдарм около Брэилы был ликвидирован в ноябре 1595 г. С весны 1596 г. румынские войска под командой капитана Баба Новак перенесли боевые действия на юг Дуная, в районы Видина, Плевена, Софии, перерезав османские пути через местные перевалы Балкан. Одновременно румыны атаковали Бабадаг — важный узел на османской дороге, пролегающей вдоль побережья Черного моря. Кампания 1596 г. завершилась в октябре победой над войском крымского хана, которого силы Михая Храброго остановили под Гергицей и заставили отойти с большими потерями на юг, за Дунай. В декабре 1596 г. в Бухаресте был заключен на выгодных условиях мир с Османской империей.

Новый этап войны начался в 1598 г. После заключения румынско-габсбургского трактата в монастыре Дялу-Тыговиште (9 июня 1598 г.), возобновились военные действия. Корпус под командой аги Лекка Ракотэ, в составе 1 500 воинов, был послан Михаем Храбрым на помощь гарнизону крепости Арад, осажденной османскими войсками. Одновременно румынские силы в течение шести недель вели наступательные действия южнее Дуная, увенчавшиеся победами под Никополем, Видином и Кладовой. Ответное действие Порты — вторжение через Дунай (в марте 1599 г.) — было незамедлительно остановлено, и румынские силы возобновили свои наступательные действия против османских стратегических центров (апрель 1599 г.).

Осуществление Объединения румын (1599—1600 гг.). Вступление на княжеский престол Трансильвании молодого кардинала Андрея Батория (март 1599 г.) ознаменовало еще одну победу политики канцлера Замойского, приведшую к изолированию Михая Храброго, оставшегося один на один с османскими силами. Это выдвинуло требование осуществления плана государственного объединения, разработанного бухарестским воеводой и его советниками еще в 1595—1597 гг. Он был претворен в жизнь в течение двух кампаний (октябрь 1599, май 1600 гг.). Решительная победа у Шелимбэра (28 октября 1599 г.) над силами князя-кардинала побучила всю страну признать румынского воеводу. Михай Храбрый торжественно вступил в Алба-Юлию, престольный град Румынской страны Тран-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

сильвания (1 ноября 1599 г.). Восточная кампания через Карпаты, в мае 1600 г., встретила лишь незначительное сопротивление польского корпуса на речке Жижия. Крепости Нямц и Сучава покорились румынскому воеводе без боя; население страны принесло ему присягу на верность и назвало его « отцом ».

Осуществленное таким образом Михаем Храбрым государственное единство, за которым многие следили недобрым взором, натолкнулось на реакционные действия части мадьярского дворянства, под руководством Штефана Чаки, сопряженные с интервенцией войск габсбургского генерала Джеордже Баста. Одновременно польские войска вступили в Румынскую страну Молдова, продвигаясь южнее Карпат. Поражение у Мирэслэу (18 сентября 1600 г.) не могло быть предотвращено Михаем Храбрым, который должен был вести боевые действия восточнее и южнее Карпат против польского нашествия (битвы у Вэрени, 12 октября; Чептуры, 14 октября; Букова на Теляжене, 20 октября). Румынское сопротивление продолжалось еще месяц на северо-западе Мунтении и затем в Олтении; Преда Бузеску отбил османскую атаку на Крайову (в ноябре), а сам Михай Храбрый попытался сопротивляться в Куртя де Арджеш (25 ноября 1600 г.).

Михай Храбрый договорился с представителями габсбургского двора в Вене и Праге о новом плане военных действий, целью которых было, в первую очередь, восстановление его трансильванского престола. Румынский господарь, вместе с габсбургскими войсками под командой Джеордже Басты, одержал новую победу под Гуруслэу (3 августа 1601 г.) над войском князя Сигизмунда Батория, вновь возведенного на престол мадъярскими дворянами-бунтовщиками. Приближение Михая Храброго послужило и сигналом возобновления борьбы южнее Карпат против иноземной военной оккупации (10 июня 1601 г.); войско мехединцев во главе с братьями Бузешти нанесло поражение и изгнало польские войска (3 июля). При вступлении Михая Храброго в Клуж, торжественная миссия от братьев Бузешти принесла воеводе весть о победе, вновь открывшей путь к полному восстановлению румынского государственного единства. Но эту перспективу прервало подлое убийство господаря-объединителя в лагере у Кымпия Турзий (19 августа 1601 г.), по приказу Габсбургов.

Трагическая гибель Михая Храброго не смогла прервать борьбу румынского народа за независимость и единство. Бывший старший чашник Михая Храброго Раду Шербан, провозглашенный господарем в лагере у Кырстинешти (20 октября 1601 г.), нанес решающее поражение польским интервентам (в боях под Огретином и Теюшанами, 23 и 24 сентября 1602 г.). После обновления союзничества с империалами (6 ноября 1601 г.), с победой у бумажного завода Брашова (17 июля 1603 г.) над князем Мойсе Секели, предводителем мадьярских дворян-бунтовщиков, Раду Шербан восстановил общий антиосманский фронт двух княжеств. Однако военная и административная бездарность представителей Римско-германской империи привелка к возвышению на престол Трансильвании князя Штефана Бочкай (1604—1606 гг.), признанного Османской Портой, и к заключению мира между южно-карпатским румынским княжеством и оной (осенью 1604 г.).

За идею создания конфедерации трех румынских стран в целях повторения подвига Михая Храброго и успешного сопротивления внешнему натиску продолжают ратовать Матей Басараб (1632—1654 гг.), князья Ракоци (1630—1660 гг.), Василе Лупу (1633—1653 гг.). Особенно в крупной антиосманской войне 1657—1662 гг. идеалы Михая Храброго нашли новое подтверждение. Румынское сопротивление этого периода обусловило сохранение прежних политических отношений с Османской Портой, вопреки чрезвычайно сложной военно-политической конъюнктуре.

В условиях максимальной экспансии Османской империи в период 1663—1683 гг. румынские власти действовали осторожно, саботируя кампании Порты, угрожавшие, как статусу и целостности княжеств, так и христианской Европе (битвы у Левенча, в 1663 г.; Хотина, 11 ноября 1673 г.; осада и битва за Вену, 14 июля—12 сентября 1683 г.).

Вспыхнувший после тяжелого поражения под Веной (12 сентября 1683 г.) и обусловленный начальной фазой упадка Османской империи — согласно оценке ученого господаря Димитрия Кантемира — « Восточный вопрос » явился для румынского народа фоном, на котором развертывалась непрерывная борьба за политическое и культурное существование. Военные действия румын подчинялись этим императивам и были направлены на срыв прямого вмешательства соседних империй во внутренние дела румынских княжеств и сохранение существующего международного статуса. Так, например, при господаре Шербане Кантакузино (1678—1688 гг.) была подготовлена в широком плане антиосманская акция; последовавший за ним господарь Константин Брынковяну (1688—1714 гг.) решительно выступил против попыток габсбургов установить свое господство над Трансильванией, за восстановление прежних привиллегий этого княжества (победа под Зэрпештами, 21 августа 1690 г.). Мощное румынское движение проявилось в 1699—1711 гг. про-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

тив сюзеренитета Габсбургской империи над Трансильванией. В 1711 г. Димитрие Кантемир и его советники заключили союз с Россией против порты, но антиосманская война завершилась поражением под Стэнилештами, на реке Прут. Однако его отрицательные военно-политические последствия были предотвращены новым подъемом антиосманского движения в 1716 г., энергичными военными действиями во время австрийско-османской войны 1716—1718 гг. и русско-австрийско-османской войны 1736—1739 гг. Таким образом была отменена габсбургская оккупация Олтении (1717—1739 гг.), как и — временно — османское господство над территорией и крепостью Хотина (1739—1740 гг.). Во всех планах румынской военной стратегии трансильванский компонент — восстановление существующего до Карловицкого трактата (1699 г.) статуса княжества — всегда присутствовал. Очередная попытка обрести полную независимость или нейтралитет румынских внекарпатских стран началась бухарестским восстанием 1769 г. и политическими и военными действиями в рамках русско-османской войны 1768—1774 гг. В эпоху исчезновения государств с европейской карты — Польша или Крымское ханство — румынский народ сохранил свой государственный строй — залог национального возрождения в *Век Революций*.

* * *

За весь данный исторический период румынский народ — воодушевленный идеалами независимости и единства — вел непрерывную борьбу за то, чтобы остаться самим собой в этническом, культурном и политическом отношении. Румынская государственность, отчетливо присутствовавшая в Европе XVI—XVIII вв., утвердилась в результате успешного военного отпора, данного агрессивным действиям соседних великих держав, преследующих ее уничтожение. Это сопротивление — которое английский дипломат XVII века Пол Рико оценил, как « столь упорным, сколько можно было человечески ожидать при столь неравной борьбе » — доказало безграничную способность румынского народа защищать и упрочивать свое существование на протяжении истории. Совершив такой подвиг румынский народ показал достойный пример человеческого сопротивления бедствиям.

Перевод *Неонилы Ильенко*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

GLOSAR*

A

ADUNARE DE STĂRI, „parlament" medieval reprezentînd întreaga naţiune împărţită pe stări.

ADUNAREA ŢĂRII, forma specific românească a *adunării de stări.*

AGĂ (mare ~), dregător al curţii domneşti în principatele române extracarpatice însărcinat cu paza ordinii publice; în timp de război comandant al seimenilor.

AGIE, organ administrativ-militar în atribuţiile căruia intra paza ordinii publice în reşedinţele domneşti şi de care depindea o parte din lefegii.

AHDNĂME, act acordat de sultanii otomani prin care recunoşteau libertăţile unei comunităţi sau stat în raport cu Poarta.

AKÎNGIU, luptător din trupele neregulate otomane de cavalerie uşoară de la frontiere care efectuau incursiuni sau expediţii prădalnice, devastatoare, în ţările duşmane Porţii.

AMBUSCADĂ, procedeu de luptă organizat într-un loc favorabil apărării unde o parte sau totalitatea trupelor inamice o dată atrase să fie surprinse, încercuite parţial sau total şi nimicite.

ANATEFTER, condică, registru de socoteli sau de documente al administraţiei centrale cu caracter economico-fiscal sau politic.

ARBALETĂ, armă medievală compusă dintr-un arc de oţel sau lemn şi dintr-o coardă montate pe un pat de lemn; întinderea arcului şi coardei se realiza cu un resort sau manivelă. Uneori de dimensiuni mari (2—3 m), *a.* era superioară arcului prin lungimea bătăii, precizia ochirii şi forţa de izbire şi pătrundere datorată impulsului şi vîrfului metalic (bolţ) al săgeţii.

ARMALIST, om liber în Ţara Românească Transilvania căruia autoritatea centrală i-a conferit un blazon nobiliar.

ARNĂUT, denumire dată uneori unui albanez luptător din trupele de lefegii ale domnilor români, adesea utilizate pentru garda reşedinţelor princiare.

ASPRU, monedă otomană de argint.

AZAP, luptător din corpul de pedestrime uşoară, provincială otomană; servea şi la paza fortificaţiilor şi în marină; mai rar în detaşamentele de cavalerie uşoară (farisan).

B

BAIL, reprezentant diplomatic al Veneţiei în străinătate.

BAIRAC, steag în armata şi administraţia otomană.

BALIMEZ, tun de calibru mijlociu.

BALTAG, topor de luptă cu două tăişuri.

BAN, înalt dregător, şeful administraţiei Olteniei.

BASTION, fortificaţie scundă de pămînt, de plan pentagonal, detaşată faţă de incinta unei cetăţi, compusă din două feţe reunite în unghi spre exterior şi legată de curtină prin flancuri; asigură o apărare superioară a curtinelor prin bateriile de artilerie ce se puteau amplasa pe platforma sa.

BAŞTE, denumire românească, mai întîi transilvană, a bastionului.

BĂNIŞOR, mic dregător subaltern al banului Craiovei, de obicei însărcinat cu administraţia locală în judeţele de la vest de Olt.

* Întocmit de S.A. Iosipescu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BĂŞTIER, oştean transilvan însărcinat cu întreţinerea fortificaţiilor bastionare.
BEI, titlu în ierarhia Porţii otomane, echivalent de obicei cu acela de prinţ nesuveran.
BEILERBEI, cîrmuitorul unei beilerbeilic, cea mai întinsă structură teritorial-administrativă a Imperiului otoman, denumită şi vilayet.
BEILERBEILIC, administraţia celei mai mari structuri administrative a Imperiului otoman.
BERAT, diplomă emisă de sultan sau Poartă pentru învestitura într-o funcţie sau acordarea de privilegii.
BOGASIE (BOGASERIE, BOGASIURI), ţesătură orientală colorată şi lustruită.
BOMBARDĂ, gură de foc de obicei de bronz, cu pereţii groşi, lisă în interior, închisă la unul din capete şi prevăzută aici cu un orificiu pentru aprinderea încărcăturii de pulbere ce propulsa proiectilul.
BUCIUM, instrument muzical de suflat, tradiţional românesc, edinioară o ţeavă lungă de cca 1 m, uşor curbată, făcută din coajă de tei şi legată cu fîşii de coji de cireş.
BULUC, unitate militară în armata otomană cu efective variind între 100—500 de ostaşi.

C

CALAFATAR, lucrător specializat în călăfătuitul ambarcaţiunilor, astupînd rosturile carenei cu cîlţi, smoală şi gudron.
CALOTĂ (coif ~), coif sau chivără emisferică.
CAMELOT, mărunţişuri, marfă ieftină.
CAMHA, stofă orientală medievală.
CAPITAŢIE, impozit pe persoană.
CAPITULAŢIE, 1. act împărţit în fraze (capitole); 2. act otoman acordat de sultan stipulînd libertăţile recunoscute unor supuşi străini sau state în raport cu Poarta (v. *Ahdnâme)*.
CAPUGIBAŞA, dregător al Porţii, mai mare al portarilor palatului sultanului, însărcinat uneori cu misiuni în principatele române.
CARAVELĂ, navă cu carena sveltă, cu trei catarge, bompres şi velatură latină (triunghiulară).
CASA ISLAMULUI (Dar-ül-Islam), concept islamic acoperind sfera de organizare a popoarelor sau populaţiilor musulmane sau musulmanizate.
CASA PĂCII (Dar-ül-ahd), concept islamic acoperind relaţiile de pace — prin înţelegere sau tributare — ale unor populaţii sau state străine cu musulmanii.
CATASTIF, registru de evidenţă, de socoteli.
CAZA, diviziune teritorial-administrativă a Imperiului otoman, inclusiv capetele de pod stăpînite de acesta la nord de Dunăre (v. şi *Raia)*.
CAZAC, luptător din cavaleria uşoară neregulată, constituită pe ambele părţi ale frontierei Poloniei cu Imperiul otoman, hanatul Crimeii şi Rusia.
CĂMĂRAŞ DE IZVOADE, dregător de la curtea domnilor români, păstrător al condicilor veniturilor particulare ale domniei şi al registrelor de ostaşi ai ţării.
CĂTANĂ, denumire generică a oşteanului în principatul transilvan, ulterior categorie de slujitori în ţările române extracarpatice.
CĂUTARE, trecerea în revistă a trupelor asociată de obicei cu instrucţia de luptă.
CEATĂ, 1. subordonaţii unui dregător sau boier; 2. grup de oameni cu atribuţii fiscal-militare colective.
CEAUŞ, curier, ştafetă.
CEPRAGE (CEAPRAZ), ciucure de lînă, bumbac sau mătase împodobind un costum.
CHIVĂRĂ, denumirea arhaică românească a coifului.
CISLĂ, repartiţia impozitelor după puterea economică a contribuabililor.
CÎŞLĂ, loc pentru iernatul vitelor.
CNEAZ (CNEZ), om liber, şef într-o comunitate rurală românească.
COCHILEŢ (calcar ~), formaţiune minerală cochiliferă.
CODREAN, locuitor al ţinutului Tigheciului din bazinul inferior răsăritean al Prutului sau al Ardudului (Codru) din nord-vestul transilvan.
CONAC, popas; imobil amenajat pentru popas pe drumurile publice.
CONTE PALATIN, înalt demnitar la curţile Europei, şeful dregătorilor palatului, uneori însărcinat cu administraţia provincială.
CONTRAFORT, stîlp masiv de zidărie, alipit unui zid, menit să preia sarcini superioare (împingeri de bolţi, greutatea acoperişului, presiunea terenului) capacităţii de rezistenţă a zidului astfel sprijinit; în limba română termenul arhaic — *sprijoană*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

CRENEL, deschizătură neacoperită sau acoperită, amenajată în parapetul sau în pereții lucrărilor de fortificație pentru a permite executarea adăpostită a observării și a tragerii cu armamentul de care dispun apărătorii.
CRUCI, grupare militar-fiscală a membrilor unei bresle ostășești.
CULEVRINĂ (CULEUVRINĂ), gură de foc din secolele XV—XVII, lungă și subțire, portativă sau fixată pe un afet.
CURTE, 1. reședință domnească; 2. oastea direct dependentă de curtea domnească, convențional numită „oastea cea mică"; 3. clădirea și acareturile unei gospodării boierești, de obicei provincială.
CURUȚ, cruciat, nume generic în secolele XVI—XVIII al celor ridicați pentru cauze cu un mobil și religios.

D

DAMASC (Ă), mătase cu motive geometrice sau florale originară din Damasc (Siria).
DEVȘIRME, preluarea unui număr de copii ai populațiilor creștine din Imperiul otoman pentru educarea, instruirea și încadrarea lor în trupele de ieniceri.
DIETĂ, adunarea de stări privilegiate a Țării Românești Transilvania.
DIJMĂ, impozit sau dare, constituind a zecea parte din produse sau venituri.
DIJMĂRIT, dare pe stupi și pe mascuri.
DOBOȘ, toboșar.
DRUM DE STRAJĂ, cale amenajată în grosimea zidului sau podeț în consolă în interiorul incintei pentru circulația apărătorilor unei fortificații.

E

ERBĂRIE, depozit sau atelier pentru producerea de praf de pușcă.
ESCADRON, unitate de cavalerie ale cărei efective variau între 100 și 200 luptători.

F

FALANGĂ (bătaie la ~), bîrnă de lemn în care se fixau picioarele celui condamnat să fie bătut cu nuiele la tălpi.
FELEANDRĂȘ (FELENDREȘ), postav importat în țările române din Flandra.
FLANCARE, mod de dispunere a turnurilor, bastioanelor sau altor părți ale fortificațiilor astfel încît să acopere curtinele și să se poată sprijini reciproc cu foc.
FREGATĂ, navă militară ușoară și rapidă cu trei catarge cu velatură pătrată, de obicei cu două baterii de artilerie.
FUNAR, meșter împletitor de funii.
FUȘTAȘ, oștean înarmat cu o suliță (fuște).

G

GABION, împletitură cilindrică, de obicei din nuiele, umplută cu pămînt, acoperind pozițiile trupelor sau bateriilor de artilerie.
GALBEN, nume generic românesc al monedei de aur indiferent de proveniență.
GALION, navă militară și de transport cu trei catarge și velatura pătrată.
GHIMBER, mirodenie originară din Indiile orientale ale cărei rădăcini au aroma și savoarea piperului.
GLOATĂ, trupele populare, din afara cadrelor obișnuite ale oștirii, mobilizate în caz de forță majoră.
GOL DE TRAGERE, deschidere amenajată în grosimea unui zid pentru tragerea cu arme de diferite tipuri.
GURĂ DE TRAGERE, v. GOL DE TRAGERE.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

H

HAIDUC, oştean din secolul al XVI-lea în trupele neregulate de la frontiera dintre Imperiul otoman, posesiunile habsburgice şi Ţara Românească Transilvania; ulterior categorie de lefegii în cele trei ţări române.
HARACI, 1. dare; 2. tributul anual plătit de statele vasale Imperiului otoman.
HASTA, lance mare.
HATIŞERIF, rezoluţie autografă a sultanului, de obicei pe rapoartele înaintate de marele vizir.
HAVAET (AVAIET), venituri licite sau ilicite; darurile făcute de principii români demnitarilor Porţii sau curţii hanului Crimeii.
HĂRŢUIRE, în evul mediu lupta singulară sau în grup restrîns înaintea declanşării bătăliei pentru provocarea inamicului.
HERSĂ, grătar din lemn sau lemn ferecat manevrat în plan vertical cu scripeţi sau cumpănă pentru închiderea accesului prin poarta sau culoarele unei fortificaţii.
HÎNSAR, luptător din trupele române de cavalerie uşoară specializate în incursiuni la inamic şi acţiuni de cercetare.

I

INSURECŢIE, ridicare în arme a nobilimii transilvane.
IUZBAŞ, comandantul unui detaşament sau steag de slujitori militari, în principiu cu un efectiv de o sută de oameni.

J

JAC, jaf, pradă.
JOLD, leafa, retribuţia pentru slujba militară.
JUDE, primul magistrat al sfatului orăşenesc în Ţara Românească Transilvania.

L

LĂDUNCĂ (LEDUNCĂ), centură diagonală petrecută peste umăr avînd în partea inferioară o placă decorativă uneori cu semnul armei sau al monarhului.
LEFEGIU, luptător angajat în oaste pentru soldă (leafă).
LIBERTIN, om liber în principatul transilvan, neposesor de pămînt.
LIPCAN, 1. tătar mahomedan din regatul Poloniei; 2. lefegiu dintr-un corp (lipcani) subordonat în Ţara Românească Moldova pîrcălabului de Hotin sau marelui postelnic, însărcinat uneori cu misiunea de curier domnesc la Constantinopol.
LITARGĂ, oxidul de plumb intrat în compunerea cristalurilor şi lacurilor.

M

MARGINE, organizarea administrativ-militară a zonei de frontieră.
MENZIL, staţie de poştă.
METEREZ, parapetul părţii superioare a curtinelor, turnurilor sau bastioanelor.
MÎRZAC (MIRZA), nobil tătar, cap de familie şi căpetenie militară.
MOLITVENIC (MOLITVELNIC), carte de rugăciuni.

N

NEAMŢ, 1. numele medieval al germanului; 2. oştean din corpul de lefegii (nemţi) al domniei în principatele române.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

O

OASTEA CEA MARE, concept militar românesc desemnînd ridicarea la oaste a tuturor celor apţi de luptă.
OASTEA CEA MICĂ, v. CURTE.
OASTE DE STRÎNSURĂ, trupe mobilizate ca urmare a unei chemări (proclamaţii) domneşti sau insurecţionale, indiferent de criteriile datoriei ostăşeşti tradiţionale.
OCOLAŞ, mărunt dregător din administraţia judeţeană sau ţinutală cu sarcini la ocoale.
ODAIE, 1. cazarmă la curtea domnească de la Tîrgovişte, Bucureşti şi Iaşi pentru trupele de lefegii; 2. v. CÎŞLĂ.
ODOBAŞĂ, mărunt comandant militar, şef al unei *odăi* (v. *Odaie*) de ostaşi de la reşedinţa domnească.
OLAC, curier; cal de ~ — cal de poştă.

P

PAŞALÎC, diviziune administrativă otomană cîrmuită de un paşă.
PEŞCHEŞ, dar sau plocon făcut între principi suverani sau unui personaj însemnat.
PÎLC, corp în oastea medievală.
PLEAN, pradă.
POARTĂ, gospodărie iobăgească în Ţara Românească Transilvania.
POLC, corp de oaste, ulterior asimilat regimentului.
POLCOVNIC, comandant de polc (colonel).
PRIMIPIL, căpetenie militară şi administrativă secuiască.
PUŞCĂRIE, depozit de armament şi muniţie.

R

RAIA, v. CAZA.
ROBOTĂ, obligaţie în muncă faţă de boier sau nobil a ţăranilor dependenţi.
ROTMISTRU, comandant de roată, unitate militară *(Rotte)* echivalentă cu o companie.
RUŞFET, dar, mită.

S

SALPETRU, v. SILITRĂ.
SAMUR, blană preţioasă a jderului siberian (*mustella zibelina*).
SANGEACBEI, cîrmuitorul unui sangeac, diviziune administrativă otomană de mărimea unui judeţ.
SANĞAKBEYLIK, administraţia unui sangeac.
SĂCĂLUŞ, gură de foc de calibru mic.
SCAUN, instanţă locală de judecată la români (împrumutată de secui şi saşi).
SCHIPTRU, steagul domnului şi al ţării în principatele române extracarpatice.
SCUTELNIC, locuitor al principatelor române extracarpatice cu obligaţii militare în schimbul unor scutiri fiscale.
SERASKIER, comandant de oaste otoman.
SILITRĂ, sare de potasiu şi acid azotic, nitrat de potasiu, în compoziţia prafului de puşcă.
SÎNEAŢĂ, denumirea românească a archebuzei.
SOTNIE, escadron de cavalerie uşoară neregulată (cazaci).
STARE, corp constituit al populaţiei unei ţări, caracterizat prin similitudinea de libertăţi, privilegii şi poziţia în ierarhia socială medievală.
STEAG, 1. însemn al trupelor; 2. unitate militară şi bază de recrutare în oastea medievală.
STRAJĂ, 1. avangardă sau detaşament de cercetare; 2. post de pază a frontierei; 3. post de observaţie.
SURMACIU, cîntăreţ din surlă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ş

ŞALUPĂ CANONIERĂ, navă de mici dimensiuni şi pescaj redus, înarmată cu tunuri.
ŞEICĂ, navă de mic tonaj cu vele şi rame, de obicei fără punte.

T

TAFTA, mătase lucioasă şi netedă.
TAIN, întreţinerea zilnică acordată de curtea domnească slujitorilor militari sau administrativi.
TAINIŢĂ, ascunzătoare.
TRÎMBAC, cîntăreţ din trîmbă (trîmbiţă) în fanfara militară.

Ţ

ŢIMBAL, talere de fanfară militară.

U

UNITARIAN, adept al religiei reformate trinitariene sau sociniene.

V

VINĂRICI, dare pe producţia de vin.

Z

ZORBĂ, răzmeriţă, răscoală.
ZWINGER, spaţiul cuprins între zidul principal de apărare al unei fortificaţii şi un zid secundar de apărare, în cadrul unei cetăţi sau al incintei unui oraş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Corp de pedestrime

Corp de cavalerie

Detaşament de cercetare

Tun uşor; tun greu

Tabără întărită

Care legate între ele

Şanţuri de apărare

Cetate, oraş fortificat

Loc de bătălie

Pădure

Mlaştină

Trecătoare

Episcopie, mănăstire, biserică

Hotar între ţările române

Frontieră

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

A. PERIODICE

AARMSI	— Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti.
AI	— Anale de istorie, Bucureşti.
AIIAC	— Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca.
AIIAI	— Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" — Iaşi.
AIINC	— Anuarul Institutului de Istorie Naţională — Cluj.
AMN	— Acta Musei Napoensis, Cluj-Napoca.
AO	— Arhivele Olteniei, Craiova.
ASUI	— Annales scientifiques de l'Université de Jassy, Iaşi.
AUBI	— Analele Universităţii din Bucureşti, Istorie, Bucureşti.
BCIR	— Buletinul Comisiei Istorice a României, Bucureşti.
BCMI	— Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti, Vălenii de Munte.
BMI	— Buletinul Monumentelor Istorice, Bucureşti.
BOR	— Biserica Ortodoxă Română, Bucureşti.
BSHAR	— Bulletin de la Section Historiques. Académie Roumaine, Bucarest.
Bulletin	— Bulletin — Association Internationale des Études Sud-Est Européennes.
CI	— Cercetări istorice, Iaşi.
CvL	— Convorbiri literare, Iaşi, Bucureşti.
FIMPR	— File din istoria militară a poporului român, Bucureşti.
LÎP	— Lupta întregului popor. Revistă română de istoria militară, Bucureşti.
MCA	— Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MI	— Magazin istoric, Bucureşti.
MN	— Muzeul naţional, Bucureşti.
RA	— Revista arhivelor, Bucureşti.
RESEE	— Revue des études sud-est européennes, Bucarest.
RdI	— Revista de istorie, Bucureşti.
RHSEE	— Revue historique du sud-est européen, Bucarest.
RI	— Revista istorică, Vălenii de Munte, Iaşi, Bucureşti.
RIR	— Revista istorică română, Bucureşti.
RRH	— Revue Roumaine d'Histoire, Bucarest.
Rsl	— Romanoslavica, Bucureşti.
SAI	— Studii şi articole de istorie, Bucureşti.
SAO	— Studia et Acta Orientalia, Bucureşti.
SCI	— Studii şi cercetări istorice, Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

SCICP — Studii şi comunicări de istorie a civilizaţiei populare din România, Muzeul Brukenthal, Sibiu.

SCIV(SCIVA) — Studii şi cercetări de istorie veche (Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie), Bucureşti.

SIB — Studii de istorie a Banatului, Timişoara.

SMIM — Studii şi materiale de istorie medie, Bucureşti.

SMMIM — Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară, Bucureşti.

SOF — Südost-Forschunge, München.

B. IZVOARE, LUCRĂRI DE SINTEZĂ, MONOGRAFII

Acte şi documente — Ghenadie Petrescu, D.A. Sturdza, C. Golescu — Vartic, *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, Bucuresci, 1888.

Archiva istorică a României — *Archiva istorică a României*, editată de B. P. Hasdeu, tom I—III, Bucuresci, 1865—1867.

Cantemir, *Descrierea Moldovei* — Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Gheorghe Guţu, Nicolae Stoicescu, Maria Holban, Bucureşti, 1973.

Cantacuzino, *Genealogia* — Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902.

Călători străini — *Călători străini despre ţările române*, ed. Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, vol. II—VIII, Bucureşti, 1970—1983.

Codrescu, *Uricariul* — Theodor Codrescu, *Uricariul cuprinzătariu de hrisoave, anaforale şi alte acte...*, partea I—XXV, Iaşi, 1852—1895.

Constantinescu, *Documente* — Radu Constantinescu, *Lupta pentru unitate naţională a Ţărilor Române. 1590—1630. Documente externe*, Bucureşti, 1981.

Costin, *Letopiseţul* — Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.

N. Costin, *Letopiseţul* — Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. I. Şt. Petre, Bucureşti, 1942.

N. Costin, *Letopiseţul*$_2$ — Nicolae Costin, *[Letopiseţul Ţării Moldovei (1701—1711)]*, în *Opere*, vol. I, ed. C.A. Stoide, I. Lăzărescu, Iaşi, 1976.

Cronica Ghiculeştilor — *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, ed. Nestor Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965.

Cronica lui Balthasar Walther — *Cronica lui Balthasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicele interne contemporane*, editată de Dan Simonescu, în SMIM, III (1959), p. 7—99.

Cronicarii greci — C. Erbiceanu, *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888.

Cronicele României — M. Kogălniceanu, *Cronicele României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, ediţia a II-a, vol. I—III, Bucuresci, 1872—1874.

Cronici turceşti — *Cronici turceşti privind ţările române. Extrase*, vol. I—III, ed. Mihail Guboglu, Mustafa A. Mehmet, Bucureşti, 1966—1980.

DIR — *Documente privind istoria României, A. Moldova, B. Ţara Românească, C. Transilvania*, Bucureşti.

DRH — *Documenta Rumaniae Historica, A. Moldova, B. Ţara Românească, C. Transilvania, D. Relaţii între ţările române*, Bucureşti.

Documente turceşti — *Documente turceşti privind istoria României*, vol. I. *1455—1774*, Bucureşti, 1976.

Doi cîntăreţi greci — *Doi cîntăreţi greci ai lui Mihai Viteazul: Stavrinos şi Palamed*, ed. N. I. Simache şi Tr. Cristescu, [Bucureşti], 1945.

Gheorgachi logofătul, *Condica* — D. Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi. 1762*, Bucureşti, 1939.

Mitrofan Gregoras, *Cronica Ţării Româneşti* — Mitrofan Gregoras, *Cronica Ţării Româneşti. [1714—1716]*, editată de Demostene Ruso, în „Studii istorice greco-române", vol. II, Bucureşti, 1939, p. 409—461.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Guboglu, *Crestomaţie* — M. Guboglu, *Crestomaţie turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale şi centrale (1263—1683)*, Bucureşti, 1977.

Hurmuzaki — Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, 1877—1942.

Hurmuzaki, *Fragmente* — Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, vol. I—III, Bucureşti, 1879—1900.

Iorga, *Acte şi fragmente* — N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. I—III/I, Bucureşti, 1895, 1896, 1897.

Iorga, *Studii şi documente* — N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, Bucureşti, 1901—1916.

Istoria Ţării Româneşti — *Istoria Ţării Româneşti. 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. D. Simonescu şi G. Grecescu, Bucureşti, 1960.

Kraus, *Cronica Transilvaniei* — Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei. 1608—1665*, ed. G. Duzinchievici şi E. Reus-Mîrza, Bucureşti, 1965.

Mihai Viteazul — *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, vol. 1—3, Bucureşti, 1982—1984.

Monumente Comitialia Regni Transsylvaniae — *Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae. Erdélyi országgülési emlékek*, Budapesta, 1875—1899.

Neculce, *Letopiseţul* — Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *Opere*, ed. G. Ştrempel, Bucureşti, 1982.

Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente* — Al. Papiu-Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, vol. I—III, Bucuresci, 1862—1864.

Popescu, *Istoriile* — Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. Const. Grecescu, Bucureşti, 1963.

Quellen — *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. III—IV, Braşov, 1896—1903.

Rosetti, *Istoria artei militare* — Generalul Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Bucureşti, 1947.

Stoicescu, *Curteni şi slujitori* — Nicolae Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, 1968.

E.D. Tappe, *Documents* — E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanien history (1427—1601)*, London, 1964.

Ureche, *Letopiseţul* — Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.

Urechia, *Istoria românilor* — V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. I—XIII, Bucuresci, 1891—1902.

Veress, *Acta et epistolae* — Andreas Veress, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, Budapestini, 1914.

Veress, *Documente* — Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. I—X, Bucureşti, 1929—1938.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BIBLIOGRAFIE*

I. LUCRĂRI TEORETICE

* * * *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Bucureşti, 1987

CEAUŞESCU, NICOLAE, *România pe drumul desăvîrşirii construcției socialiste*, vol. 1—3, Editura Politică, Bucureşti, 1968—1969.

CEAUŞESCU, NICOLAE, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4—29, Editura Politică, Bucureşti, 1970—1987.

CEAUŞESCU, NICOLAE, *Istoria poporului român*. Culegere de texte, Bucureşti, 1983.

CEAUŞESCU, NICOLAE, *Apărarea națională a Republicii Socialiste România*. Culegere de texte, Bucureşti, 1983.

ENGELS, F., *Opere militare alese*, vol. 1—2, Bucureşti, 1962—1965.

LENIN, V. I., *Despre război, armată și știință militară*, vol. I—II, Bucureşti, 1957—1958.

MARX, K., *Capitalul. Critica economiei politice*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23—25, Bucureşti, 1966—1968.

MARX, K., ENGELS, F., *Opere*, vol. 7—12, Bucureşti, 1960—1962.

II. IZVOARE

* * * *Archiva istorică a României*, editată de B. P. Hasdeu, tom I, partea 1—2, tom II, Bucuresci, 1865, tom III, Bucuresci, 1867.

Arhivele Statului, Bucureşti, *Documente istorice* C/10; Mf. Franța, r. 69, vol. 13, f. 69; Mf. Vatican, r. 15, c. 291, 313—321, 827—829; m-rea Sf. Apostoli I/1; ms. 479, f. 218.

Arhivele Statului din Budapesta, *Cista diplomatica Homagialia*, F. 138.

Arhivele Statului, Iași, ms. 56, f. 8.

BABINGER, FRANZ, *O relațiune neobservată despre Moldova sub domnia lui Antonie-Vodă Ruset (1676)* [extras din AARMSI, s. III, t. XIX, 1937], Bucureşti, 1937.

BARKAN, Ö. L., *Istanbul Saraylarena ait Muhasebe Defterbri* (Registrele de cheltuieli ale palatelor din Istanbul), în „Belgeler", vol. IX, nr. 13/1979.

Başbakanlîk, Arşivi (Istanbul), *Mühimme Defteri*, vol. 41.

BAUER, F. C., de, general, *Memorii istorice și geografice*, Bucureşti, 1857.

BĂLAN, T., *Documente bucovinene*, vol. I—VI, Cernăuți-Bucureşti, 1933—1942.

BĂLAN, C., CERNOVODEANU, P., *Documente inedite slavo-române din Țara Românească din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea* (1542-1635), în Rsl, XI (1965), p. 333-355.

BETHLEN, IOANNES de, *Historia rerum Transilvaniarum ab imno 1662 usque ad annum 1673*, Viennae, I—II, 1782—1783.

BETHLEN, NICOLAE de, *Memoires historiques contenant l'histoire des dernieres voubles de Transylvanie*, 2 vol., Amsterdam, 1736.

* * * *Bibliografia românească veche. 1508—1830*, de Ioan Bianu, Nerva Hodoș [și Dan Simonescu], tomul I—IV, Bucureşti, 1903—1944.

BOGDAN, I., *Documentul Râzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în secolul XV*, în AARMSI, s. II, t. XXX, 1908.

* Întocmită de locotenent-major *Mircea Dogaru* și *Irina Gugiu*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BOGDAN, I., *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905.
BUONVISI, FRANCESCO, *Nunziatura a Varsovia*, I, 1673—1674, Roma, 1965.
CALLIMACHI, SCARLAT, *Un document inedit din anul 1711 privitor la colaborarea militară româno-rusă*, în „Studii", III, nr. 3/1950, p. 178—179.
CANTACUZINO, CONSTANTIN, stolnicul, *Istoriia Ţării Rumâneşti*, ediţie N. Cartojan şi D. Simonescu, Craiova 1944.
CANTACUZINO, MIHAI banul, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902
[CANTACUZINO, M.], *Istoria politică şi geografică a Ţerei Româneşti de la cea mai veche a sa întemeere pînă la anulu 1774*, ed. George Sion, Bucureşti, 1863.
CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, ed. Gh. Guţu, N. Stoicescu, M. Holban, Bucureşti, 1973.
CANTEMIR, DIMITRIE, *Historian of South East European Peoples and Civilizations*. Extracts from the *History of the Ottoman Empire*, ed. Al. Duţu, P. Cernovodeanu, Bucharest, 1973.
CANTEMIR, DIMITRIE, *Operele principelui Demetriu Cantemiru*, tom 8, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, Bucureşti, 1901.
CANTEMIR, DIMITRIE, *Istori'a Imperiului Ottomann: Creşterea şi scăderea lui*, traducere română de dr. Ios. Hodosiu, Bucuresci, 1876.
CANTEMIR, DIMITRIE, *Viaţa lui Constantin Cantemir*, ed. Radu Albala, Bucureşti, 1973.
* * * *Catalogul documentelor moldoveneşti*, vol. IV, Bucureşti, 1970.
CAVALCA, ALESSANDRO CAPITANO, *Il verro essamine militare, nel quale con modi hoggidi adoperati, facilissimi, e sicuri, s'insegna*, Venetia, 1616.
* * * *Călători străini despre ţările române*, Bucureşti, vol. II, 1970, vol. III, 1971, vol. IV, 1972, vol. V, 1973, vol. VI, 1976, vol. VII, 1980, vol. VIII, 1983.
* * * *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive annales Hungarici et Transsilvanici*, ed. Josephus Trausch, vol. I, Coronae, 1847.
CIORĂNESCU, ALEXANDRU, *Documente privitoare la istoria Românilor culese din arhivele din Simancas*, Bucureşti, 1940.
CODRESCU, THEODOR, *Uricariul cuprinzătoriu de hrisoave, anaforale şi alte acte...*, partea I—XXV, Iaşi, 1852—1895.
COLUMBEANU, S., *Acţiunile navale ale lui Mihai Viteazul pentru stăpînirea Dunării*, în RdI, tom 28, nr. 4/1975.
CONSTANTINESCU, RADU, *Lupta pentru unitate naţională a Ţărilor Române (1590—1630). Documente externe*, Bucureşti, 1981.
CORFUS, ILIE, *Documente polone privitoare la domnia lui Simion Movilă în Ţara Românească* [extras din revista „Codrul Cosminului", X—XII, Cernăuţi, p. 161—216], Cernăuţi, 1939.
CORFUS, I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1979; *Secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1983.
COSTIN, MIRON, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
COSTIN, NICOLAE, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. Ioan Şt. Petre, Bucureşti, 1942.
COYER, ABLE LE, *Histoire de Jean Sobieski, roi de Pologne*, I, Amsterdam, 1761.
CRĂCIUN, IOACHIM, *Cronicarul Szamosközy şi însemnările lui privitoare la Români. 1566—1608*, Cluj, 1928.
* * * *Cronica anonimă a Moldovei. 1661—1729 (Pseudo-Amiras)*, ed. Dan Simonescu, Bucureşti, 1975.
* * * *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, ed. Nestor Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965.
* * * *Cronica lui Balthasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în SMIM, III (1959), p. 7—99.
* * * *Cronica Buzeştilor*, în *Literatura română veche*, vol. II, ed. G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu. Bucureşti, 1969.
* * * *Cronica Ţării Româneşti, varianta Macarie Zaim*, ed. Virgil Cîndea, în „Studii", nr. 4/1970, p. 691.
* * * *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, vol. I—II, Bucureşti, 1961.
* * * *Cronici şi povestiri versificate (sec. XVII—XVIII)*. Studiu şi ediţie critică de Dan Simonescu, Bucureşti, 1967.
* * * *Cronici turceşti privind ţările române. Extrase*, vol. I, *Sec. XV — mijlocul sec. XVII*, întocmit de M. Guboglu şi M. Mehmet, Bucureşti, 1966; vol. II, *Sec. XVII — începutul sec. XVIII*, întocmit de M. Guboglu, Bucureşti, 1974; vol. III, întocmit de M. A. Mehmet, Bucureşti, 1980.
* * * *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI. Publicate de Ion Bogdan*, ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

CSEREI, MIHÁLY, *Erdely históriája. 1662—1711*, ed. Ferenc Tordy, Pest, 1852.
DAPONTÈS, C-TIN, *Éphémérides daces ou Chronique de la Guerre de quatre ans (1736—1739)*, ed. Émile Legrand, tome II, Paris, 1881.
* * * *Decreta, Diplomata, Privilegia aliqua Ex multis, quae in favorem relationes catolicae & Catholicorum in Germania emanarunt, Ab anno 1620 usque ad annum 1629. Ex cancelaria aulica imp. Nec nonex Cancellarius, Regni Ungariae, Regni Bohemiae, Archiducatus Austriae, Stiriae, Carinthiae, Carnoliae. Et aliarum Provinciarum, quae sunt heredit. Domus Austriacae, Et ex Cancellaria Camerae Aulicae* (Fl. şi a.).
DEL CHIARO, ANTON MARIA, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia. Con la Descrizione del Paese, Natura, Costumi, Riti, e Religioni degli Abitanti*, Venezia, 1718.
* * * *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. 19 (1626—1628), Bucureşti, 1969; vol. 21 (1632—1633), Bucureşti, 1871; vol. 22 (1634), Bucureşti, 1974; *Ţara B. Românească*: vol. 5 (1551—1565), Bucureşti, 1983; vol. 21 (1626—1627), Bucureşti, 1965; vol. 22 (1628—1629), Bucureşti, 1969; vol. 23 (1630—1632), Bucureşti, 1969; vol. 24 (1633—1634), Bucureşti, 1974.
* * * *Documente privind istoria României*. A. *Moldova*, veacul XVI, vol. 1—4, veacul XVII, vol. 1—5, Bucureşti, 1951—1957; B. *Ţara Românească*, veacul XVI, vol. 1—6, veacul XVII, vol. 1—4, Bucureşti, 1951—1960.
* * * *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea. Ţara Românească*, vol. I, Bucureşti, 1961, vol. 2, Bucureşti, 1966.
* * * *Documente străine despre români*, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti, 1979.
* * * *Documents concerning Romanian History (1427—1601)*, Collected from British Archives, ed. E. D. Tappe, London, Hague, 1964.
* * * *Doi cîntăreţi greci ai lui Mihai Viteazul: Stavrinos şi Palamed*, ed. N. I. Simache şi Tr. Cristescu, [Bucureşti], 1943.
DÖRNER, ANTON E., *Două acte necunoscute privind fortificarea cetăţii Alba Iulia la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Apulum", XIX, 1981, p. 223—227.
DUMITRACHE, biv vel stolnicul, *Istoria evenimentelor din Orientu cu referinţă la principatele Moldova şi Valahia, din anii 1769—1774*, ed. V. A. Urechia [extras din AARMSI, s. II, t. X], Bucureşti, 1889.
EHRLER, J. J., *Banatul de la origini pînă acum 1774*, Timişoara, 1981.
ERBICEANU, C., *Cronicarii greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888.
* * * *Erdély Történelmi*, ed. Imre Mikó, vol. III, Cluj, 1858.
* * * *Erdély Történelmi Adatok*, vol. I, Cluj, 1855.
* * * *Europaeische Cronica Oder Beschreiburg was sich in diesem zuruck gélegten Allerdenckwuerdigsten Semi Secula zeit wehrender Regierung unseres Glowwerdigsten Kaysers Leopoldi I, Nemlich von Anno 1656 biss 1701 in der gantzen Welt, sonderlich in Europa, Meckwuer diges Zugestragen, Mit vielen Kúpffern vorgestellt*, Nurenberg, 1701.
FENEŞAN, COSTIN, *Documente medievale bănăţene (1440—1653)*, Timişoara, 1981.
* * * *File din cronici. Crestomaţie privind istoria militară românească (secolele X—XIX)*, Bucureşti, 1973.
FILITTI, I. C., *Din arhivele Vaticanului*, I. *Documente privitoare la episcopatele catolice din Principate (1353—1699)*, Bucureşti, 1913, II. *Documente politice. 1526—1788*, Bucureşti, 1914.
FILSTICH, JOHANN, *Tentamen historiae Valachicae (Încercare de istorie românească)*, Bucureşti, 1979.
* * * *Fontes rerum Austriacarum... Scriptores*. Band I—IX, Zweite Abtheilung: *Diplomataria et acta*. Band I—LXVIII, Wien, 1849—1918.
FOTINO, DIONISIE, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţerei Muntenesci şi a Moldovei*, ed. George Sion, vol. II, Bucureşti, 1859.
GEMIL, TAHSIN, *Documente turceşti inedite*, în RA, nr. 3/1981, p. 351—355.
GEMIL, TAHSIN, *Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta otomană în documente turceşti, 1601—1712*, Bucureşti, 1984.
* * * *Geschichts — Calender Caroli des XI*, Leipsic, 1698.
GRECEANU, RADU, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688—1714)*, ed. Aurora Ilieş, Bucureşti, 1970.
GREGORAS, MITROFAN, *Cronica Ţării Româneşti (1714—1716)*, în Demostene Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, Bucureşti, 1939.
GRIGORAŞ, M., CAPROŞU, I., *Documente moldoveneşti inedite din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, în „Studii", nr. 2/1968, p. 164—167.
GRISELINI, FRANCISC, *Istoria Banatului Timişan*, ed. Nicolae Bolocan, Bucureşti, 1926.
GUBOGLU, MIHAIL, *Crestomaţie turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale şi centrale (1263—1683)*, Bucureşti, 1977.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

GUBOGLU, M., *Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova (1538) (945 H)*, în „Studii", IX, 2—3/1965, p. 107—123.
GYULAI, PAUL, *Noi documente şi interpretări noi de documente privind artileria şi un atelier de turnat tunuri în timpul lui Mihai Viteazul*, în „Apulum", 7, 1968, p. 529—543.
* * * *Hauf-Hof-und Staatsarchiv*, Wien, Staatsratsakten, nr. 2575/19.X.1761.
* * * *Histoire secrete des intrigues de la France en diverses Cours de l'Europe*, Tome I—II, Traduit de l'Anglais, Londres, 1713—1714.
HOLBAN, TH., *Două acte despre lupta de la Hotin din 1672*, în RI, XXIV, 1938, p. 144—147.
HUDIŢĂ, I., *Recueil de documents concernant l'histoire des pays roumaines tirés des archives de France, XVI-e et XVII-e siècles*, Jassy, 1929.
* * * *Hungarische, Sibenburgische, Moldau-Walach. Turck — Tartar — Persian und venetianische Chronica, Oder, Aussfürlich-Warhfftige Beschreibung des Königreichs Hungarn-Si(e)benburgen Moldau-Wallachey, Wie auch Eine Historische Beschreibung von der Hungarn, Herkaumen bis auff den Monat Sept. dieses 1664. Jahrs... hervorgegeben durch Johannem Gradebhnum*, Franckfurt am Mayn, 1665.
HURMUZAKI, EUDOXIU de, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucureşti: vol. II/4—5, 1894, 1897; vol. II, Supliment 1, 2, 1885, 1895; vol. III, 1900; vol. III, Supliment, 1, 2, 1889, 1900; vol. IV/1—2, 1882, 1884; vol. V/1—2, 1885, 1886; vol. VI, 1878; vol. VII, 1876; vol. VIII, 1894; vol. IX/1, 1897; vol. X, 1897; vol. XI, 1900; vol. XII, 1903; vol. XIII, Texte greceşti privitoare la istoria românească, 1909; vol. XIV/1—3, 1915, 1917, 1936; vol. XV/1—2, 1911, 1913.
IANCU, ANCA, *Ştiri despre români în izvoare istoriografice sîrbeşti (secolele XV—XVII)*, în SISEE, vol. I, 1974, p. 7—41.
* * * *Imperii orientalis et occidentalis Historia. Ab anno Christi 1220 ad annum 1606 juxtaporum seriem: ex variisautoribus collecta atque deducta*, t. VII, 1609.
* * * *Inscripţiile medievale ale României*, vol. I, *Oraşul Bucureşti*, Bucureşti, 1965.
IONAŞCU, ION, BĂRBULESCU, PETRE, GHEORGHE, GHEORGHE, *Relaţii internaţionale ale României în documente (1368—1900)*, Bucureşti, 1971.
IONAŞCU, ION, BĂRBULESCU, PETRE, GHEORGHE, GHEORGHE, *Tratatele internaţionale ale României (1354—1920)*, Bucureşti, 1975.
IORGA, N., *Acte despre vechea oştire*, în RI, I, nr. 3/1915, p. 58—60.
IORGA, N., *Acte româneşti şi cîteva greceşti din archivele Companiei de comerţ oriental din Braşov*, Vălenii de Munte, 1932.
IORGA, N., *Acte şi fragmente cu privire la istoria Românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. I—III/1, Bucureşti, 1895—1897.
IORGA, N., *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I—II, Bucureşti, 1902—1903.
IORGA, N., *Documente nouă, în mare parte româneşti, relative la Petru Şchiopul şi Mihaiu Viteazul*, Bucuresci, 1898.
IORGA, N., *Documente şi cercetări asupra istoriei financiare şi economice a Principatelor Române*, Bucuresci, 1900.
IORGA, N., *Documente privitoare la Constantin-Vodă Brîncoveanu, la domnia şi sfîrşitul lui*, Bucureşti, 1901.
IORGA, N., *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuşi*, [extras din AARMSI, s. III, t. V, mem. 9], Bucureşti, 1925, p. 11.
IORGA, N., *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1931.
IORGA, N., *Socotelile Braşovului şi scrisori romanesci către sfat, în secolul al XVII-lea*, în AARMSI, seria II, tom XXI, Bucuresci, 1899.
IORGA, N., *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. I—XVII, XVIII/1—2, XIX—XXIX, XXX/1, Bucureşti, 1901—1916.
IORGA, N., *Ştiri despre veacul al XVIII-lea în ţerile noastre după corespondenţe diplomatice străine*, Bucureşti, 1909—1910.
IORGA, N., *Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul şi Radu Şerban*, [extras din AARMSI, s. III, t. XII, mem. 9], Bucureşti, 1931.
* * * *Istoria Ţării Româneşti. 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ediţie critică întocmită de C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960.
KATONA, STEPHANUS, *Historia critica Regum Hungariae stirpis mixtae*, tom IV (XIII), Pestini, 1790.
KELEMEN, MIKES, *Scrisori din Turcia*, Bucureşti, 1980.
KÉRALIO *de*, *Histoire de la querre des Russes et des Impériaux contre les Turcs, En 1736, 1737, 1738, et 1739 et de la paix de Belgrade çui la termina*, tome 1, Paris, 1780.
KNOLLES, R., *The Generall Historie of the Turkes*, London, 1603.
KOGĂLNICEANU, M., *Cronicele României sau Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, ed. a II-a, tomul I—III, Bucuresci, 1872—1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

KOZAK, EUGEN A., *Die Inschriften aus der Bukovina*, teil. I, Wien, 1903.
KRAUS, GEORG, *Cronica Transilvaniei. 1608—1665*, ed. G. Duzinchievici şi E. Reus-Mîrza, Bucureşti, 1965.
LASCU, V., *Documente inedite privitoare la situaţia ţărilor române la sfîrşitul secolului XVII*, în AIIAC, XII/1969, p. 244.
* * * *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir. 1661—1705*, ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1913.
* * * *Literatura română veche (1402—1647)*, ed. G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, vol. I—II, Bucureşti, 1969.
LUPAŞ, IOAN, *Documente istorice transilvane*, vol. I, Cluj, 1940.
LUPAŞ, I., *Lecturi din izvoarele istoriei române*, Cluj, 1928.
* * * *Maliye Ankam Defteri (Condică de porunci financiare)*, în Başbakanlîk Arşivi (Istanbul), nr. 7534.
MANSTEIN DE général, *Mémoires historiques, politiques sur la Russie*, vol. II, Lyon, 1772.
MARSIGLI, LUIGI FERDINANDO, *Danubius Pannonico-Mysicus*, tom I, Hagae et Amstelodami, 1726.
MARSIGLI, F. L., *Stato militare del l'Imperio Ottomano*, parte I—II, Haya, Amsterdamo, 1732.
* * * *Material pentru istoria Olteniei supt Austriaci*, ed. C. Giurescu, vol. I (1716—1725), Bucureşti, 1913; vol. II (1726—1732), Bucureşti, 1944; vol. III (1733—1739), Bucureşti, 1947.
MAXIM, MIHAI, *Culegere de texte otomane*, Bucureşti, 1974.
MEHMED, M. A., *Documente turceşti privind istoria României*, vol. I (1417—1774), Bucureşti, 1976.
MEHMET, M. A., *Un manuscrit turc de la Bibliotheque de l'Academie de la RPR, concernant la situation économique, sociale et politique de l'Empire Ottoman (XVI-e—XVII-e siècles)*, în SAO, IV/1962, Bucarest, p. 209—233.
* * * *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, vol. 1—3, Bucureşti: vol. 1, *Documente externe*, 1982; vol. 2, *Cronicari şi istorici străini, secolele XVI—XVIII*, 1983; vol. 3, *Istoriografie străină din secolul al XIX-lea*, 1984.
MIHAILOVICI, PAUL, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol 1607—1806*, în CI, XIII—XVI, nr. 1—2, Iaşi, 1940, p. 106—112.
MILLER, I. F. de, *Epistolae Imperatorum, et Regum Hungariae Ferdinandi primi et Maximiliani secundi ad suos in Porta Ottomanica oratores Antonium Verantium, Franciscum Zay, Augerium Busbek, Albertum Wyss, et Christophorum Teuffenpach. Quas ex autographis edidit Iac. Ferdin de Miller*, Pestini: Typis Mathiae Trattner, 1808.
* * * *Monumenta Comitialia Regni Transsylvaniae. Erdelyi országgyülési emlekek*, vol. I—XXI, ed. S. Szilagyi, Budapest, 1875—1899.
* * * *Monumenta Hungariae Historica. Magyar Törtenelmi Emlékek, Scriptores, vol. XI—XVII*, Pest, 1863—1866.
* * * *Mühimme Defteri (Condică a afacerilor importante)*, în Başbakanlik Arşivi (Istanbul), nr. 26, vol. 42.
NECULCE, ION, *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ed. Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1982.
NOYERS, PIERRE *de*, *Lettres*, Berlin, 1859.
* * * *Oltenia sub austrieci*, I, *Documente*, ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1909.
* * * *Oraşul medieval. Culegere de texte*, Bucureşti, 1976.
ORHONLU, C., *Telhisler (1597—1607)*, Istanbul, 1970.
PANAITESCU, P. P., *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936.
PANAITESCU, P. P., *Călători poloni prin ţările române*, Bucureşti, 1930.
PAPIU-ILARIAN, AL., *Tesauru de monumente istorice pentru România*, vol. I—III, Bucuresci, 1862—1864.
PETRE, ŞT., *Axintie Uricariul. Studiu şi text*, Bucureşti, 1944.
PETRESCU, GHENADIE, STURDZA, D. A., GOLESCU-VARTIC, C., *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, vol. I, Bucuresci, 1888.
PEYSSONEL, CH. de, *Observation sur le commerce de la Mer Noire, et des pays qui la bordent...* Amsterdam, Leide,... 1787.
POPESCU, RADU, vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Romîneşti*, ed. Const. Grecescu, Bucureşti, 1963.
PRODAN, DAVID, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării naţiunii române*, Bucureşti, 1984.
PRODAN, DAVID, *Urbariile Ţării Făgăraşului*, Bucureşti, vol. I, *1601—1650*, 1970, vol. II, *1651—1680*, 1976.
* * * *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. III—VIII/1, Braşov, 1896—1926.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

RAICEVICH von, *Observazion storiche, naturali, e politiche intorno la Valachia, e Moldavia*, Napoli, 1788.
RALAMB, CLAS, *Diarium under Rasa till Konstantinopel. 1657—1658*, ed. Chr. Callmer, Stockholm, 1963.
* * * *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman*, ed. Gabriel Effendi Noradounghian, tom I, 1300—1689, Paris, Leipzig, Neuchatel, 1897.
* * * *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, sec. XV—XVIII, privind istoria României*, ed. I. Crăciun şi A. Ilieş, Bucureşti, 1963.
* * * *Ruznam ce Defteri*, în Başbakanlik Arşivi (Istanbul), fond KPT (Kepeci), nr. 1772/9.
RYCAUT, P., *The Present State of the Ottoman Empire*, London, 1668.
SAVA, A. V., *Documente privitoare la tîrgul şi ţinutul Orheiului*, Bucureşti, 1944.
SAVA, A. V., *Documente putnene*, vol. I—II, Focşani-Chişinău, 1929—1931.
SIMONESCU, DAN, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi. 1762. Studiu şi text*, Bucureşti, 1939.
SPONTONI, CIRO, *Historia della Transilvania*, Venetia, 1638.
STOICA DE HAŢEG, NICOLAE, *Cronica Banatului*, Timişoara, 1981.
STURDZA-ŞCHEEANU, D. C., *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească*, seria I, vol. I, Bucureşti, 1907.
SULZER, F. J., *Geschichte des transalpinischen Daciens das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens*, t. III, Wien, 1782.
ŞINCAI, GHEORGHE, *Opere*, ed. Florea Fugariu, vol. III, Bucureşti, 1969.
ŞTEFĂNESCU, ŞT., *Un document recent descoperit privitor la recrutarea mercenarilor de către Mihai Viteazul*, în Rsl, VI, 1962.
SUCIU, CORIOLAN, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I—II, Bucureşti, 1967—1968.
TOCILESCU, GR. G., *534 documente slavo-române din Ţara-Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul. 1346—1603*, Bucureşti, 1931.
TOMASI, G., *Delle guerre et rivolgimenti del regno d'Ungaria e della Transilvania*, Venetia, 1621.
URECHE, GRIGORE, *Letopiseţul Ţării Moldovei de cînd s-au descălecat ţara şi de cursul anilor şi de viaţa domnilor, care se scrie de la Dragoş vodă pînă la Aron vodă [1359—1594]*, ed. a II-a, P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
VELIMAN, VALERIU, *Relaţiile româno-otomane 1711—1821. Documente turceşti*, Bucureşti, 1984.
VERESS, ANDREI, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, Bucureşti, vol. I, 1527—1572, 1929; vol. II, 1573—1584, 1930; vol. III, 1585—1592/1931; vol. IV, 1593—1595, 1932; vol. V, 1596—1599, 1932; vol. VI, 1600—1601, 1933; vol. VII, 1602—1606, 1934; vol. VIII, 1607—1613, 1935; vol. IX, 1614—1636, 1937; vol. X, 1637—1660, 1938.
VERESS, A., *Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory (1571—1631)*, vol. I—II, Budapest, 1911—1913.
Viener Kriegsarchiv, fond Prager Hofkriegsrath.
ZILOT ROMÂNUL [Ştefan Mora], *Deslușire. O scriere inedită a lui Zilot Românul*, ed. Ghoto T. Kirileanu, [extras din RIR, vol. XI—XII, 1941—1942], Bucureşti, 1943.

III. LUCRĂRI DE SINTEZĂ, ENCICLOPEDII, ATLASE, DICŢIONARE

ALEXIANU, AL., *Acest ev mediu românesc. Însemnări de iconografie şi artă veche pămînteană*, Bucureşti, 1973.
ALZATI, CESARE, *Terra romena tra oriente a occidente. Chiese ed etnie nel tardo' 500*, Milano, 1982.
* * * *Armata şi societatea românească*, Bucureşti, 1980.
BARIŢIU, G., *Părţi alese din istoriia Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, vol. I, Sibiiu, 1889.
BAZILÉVICH, K., BAKHROUCHINE, S., PANKRATOVA, A., FOGHT, A., *Histoire de l'U.R.S.S.*, vol. II, Moscou, 1948.
BERZA, M., *Pentru o istorie a vechii culturi româneşti*, Bucureşti, 1985.
BEZVICONI, G., *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri pînă la mijlocul secolului al XIX-lea)*, Bucureşti, 1962.
BILCIURESCU, VIRGIL, *Monumente ale vechii arhitecturi moldoveneşti*, Bucureşti, 1958.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

CARRA, JEAN LOUIS, *Istoria Moldavii şi a Românii cu disertare asupra stărei acestor două provincii pe la anul 1781*, Bucureşti, 1857.
CEAUŞESCU, ILIE, general-maior dr., *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români*, Bucureşti, 1980.
CEAUŞESCU, ILIE, general-locotenent dr., *Transilvania — străvechi pământ românesc*, Bucureşti, 1984.
CHARNAY, JEAN-PAUL, *Strategie, art de le grande guerre. Dés guerres feodales aux guerres totales. Bibliographie*, Paris, Micro-editions Hachette, f. a.
DECEI, AUREL, *Istoria Imperiului otoman*, Bucureşti, 1978.
* * * *Din lupta poporului român pentru independenţă*. Coord. Ioan Scurtu, Bucureşti, 1977.
GEORGESCU, VALENTIN Al., *Bizanţul şi instituţiile româneşti pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980.
GIURESCU, CONSTANTIN, C., *Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secolul XV — începutul secolului XIX*, Bucureşti, 1973.
GIURESCU, C. C., *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Bucureşti, 1967.
GIURESCU, C. C., *Transilvania în istoria poporului român*, Bucureşti, 1967.
GIURESCU, CONSTANTIN, C., GIURESCU, DINU, C., *Istoria românilor*, vol. 2, Bucureşti, 1976.
GIURESCU, C. C., GIURESCU, DINU, C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Bucureşti, 1971.
HAMMER, J. de, *Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours*, vol. XI, Paris, Londres, Saint-Pétersbourg, 1838.
IONESCU-GION, GH. I., *Istoria Bucurescilor*, Bucuresci, 1899.
IONESCU, GR., *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, Bucureşti, 1965.
IORGA, N., *Chestiunea Dunării (Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie)*, Vălenii de Munte, 1913.
IORGA, N., *Histoire des Roumains et de eur civilisation*, Bucarest, 1922.
IORGA, N., *Istoria armatei româneşti*, ediţie N. Gheran şi V. Iova, Bucureşti, 1970.
IORGA, N., *Istoria poporului românesc*, ed. Georgeta Penelea, Bucureşti, 1985.
IORGA, N., *Istoria românilor*, vol. V—VII, Bucureşti, 1938.
IORGA, N., *Istoria românilor prin călători*, ediţie Adrian Anghelescu, Bucureşti, 1981.
IORGA, N., *Locul românilor în istoria universală*, ed. îngrijită de Radu Constantinescu, Bucureşti, 1985.
IORGA, N., *Pagini alese*, antologie şi studiu introductiv de M. Berza, vol. 2, Bucureşti, 1965.
* * * *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Bucureşti, 1986.
* * * *Istoria poporului român*. Sub redacţia acad. Andrei Oţetea, Bucureşti, 1972.
* * * *Istoria României*, vol. III, Bucureşti, 1964.
LAVISSE (ERNEST), RAMBAUD ALFRED, *Histoire générale du IV-e siècle à nos jours*, tome I—XII, 1893—1901.
LUPAŞ, IOAN, *Istoria unirii românilor*, Bucureşti, 1937.
LUPAŞ, IOAN, *Scrieri alese*, vol. I, ed. Ştefan Pascu şi Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1977.
* * * *Magyarország Hadtörténete, Zrinyi Katonai kiadó*, vol. I, Budapest, 1984, vol. II, Budapest, 1985.
MAZILU, DAN HORIA, *Literatura română în epoca Renaşterii*, Bucureşti, 1984.
METEŞ, ŞTEFAN, *Moşiile domnilor şi boierilor din Ţerile române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925.
METEŞ, ŞT., *Istoria bisericii şi a vieţii religioase a românilor din Transilvania şi Ungaria*, vol. I, Sibiu, 1935.
MUŞAT, MIRCEA, ARDELEANU, ION, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, 1983.
NEAGOE, MANOLE, *Problema centralizării statelor feudale româneşti Moldova şi Ţara Românească*, Craiova, 1977.
OLTEANU, CONSTANTIN, general-maior dr., *Contribuţii la cercetarea conceptului de putere armată la români*, Bucureşti, 1979.
PAPACOSTEA, VICTOR, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică. Studii istorice*, Bucureşti, 1983.
PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, CORNELIA, DEMÉNY, LIDIA, *Carte şi tipar în societatea românească şi sud-est europeană (secolele XVII—XIX)...*, Bucureşti, 1985.
PIRU, AL., *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830*, Bucureşti, 1977.
REINACH, JOSEPH, *Francia. Histoire illustrée de la France...*, Paris, 1921.
SIMONESCU, D., BĂLUŢĂ, GH., *Pagini din istoria cărţii româneşti*, Bucureşti, 1981.
SOLOVIEV, S. M., *Istoriia Rosii s derevneisih vremen*, Kniga X, tom 19—20, Moscova, 1963.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

STAHL, H. H., *Studii de sociologie istorică*, Bucureşti, 1972.
STAN, APOSTOL, *Renaşterea armatei naţionale*, Craiova, 1979.
* * * *Stat, societate, naţiune*, Cluj-Napoca, 1982.
STOICESCU, N., *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974.
SZILÁGYI, S., *Erdélyiország Története. Tekintettel művelődésére*, II Kötet, Pest, 1866.
ŞTEFĂNESCU, ŞT., *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965.
TAPIÉ, VICTOR-L., *Monarchie et peuples du Danube*, Paris, 1969.
TOYNBEE, ARNOLD, *Mankind and Mother Earth. A Narrative History of the World*, New York and London, 1976.
* * * *The Cambridge Modern History*, vol. VI, New York, Cambridge, 1925; vol. VII, Lindsay, Cambridge, 1957.
URECHIA, V. A., *Istoria românilor. Cursu făcutu la Facultatea de Litere din Bucuresci. . .*, vol. I—XIII, Bucuresci, 1891—1902.
XENOPOL, A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III—VI, Iassi, 1890—1893.

IV. LUCRĂRI SPECIALE

Cap. I. SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA ÎNFĂPTUIRII STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA – PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA)

CIACHIR, N., BERCAN, GH., *Diplomaţia europeană în epoca modernă*, Bucureşti, 1984.
CURINSCHI, GHEORGHE, *Monumentele de arhitectură din Iaşi*, Bucureşti, 1967.
DAVIDESCU, M., *Monumente medievale din Turnu Severin*, Bucureşti, 1969.
DUMITRESCU-BUŞULENGA, ZOE, *Valori şi echivalenţe umanistice. Excurs critic şi comparatist*, Bucureşti, 1973.
GIEROWSKI, J., *Pol'sa sredi evropeisch gosudarstvo (XVI—XVIII v. v.)*, în „Voprosî Istorii", 12/1977.
GÖKBILGIN, TAYYIB, *La structure des relations turco-roumaines et des raisons de certains Hükums, Fermans, Berats et des Ordres des Sultans adressés aux Princes de la Moldavie et de la Valachie aux XVI et XVII siècles*, în „Belleten" (Ankara), nr. 168/1978, p. 766, 773.
GOLDENBERG, S., *Le pouvoir central et les villes des Pays Roumains aux XV-e — XVII-e siècles*, în AIIAC, XXIII, 1980, p. 77—96.
GOLIMAS, AUREL, *Despre capuchehăile Moldovei şi poruncile Porţii către Moldova până la 1829. Contribuţii la cunoaşterea raporturilor de drept dintre Moldova şi turci*, Iaşi, 1943.
GÖLLNER, CAROL, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus. Broşuri contemporane*, în AIIC, VIII/1942, p. 255.
INGIGIAN, HUGAS, *Mărturii armeneşti despre Români, Valahia şi Moldova. Eialetele guvernate de principi străini*, trad. de H. Dj. Sirouni, [extras din AARMSI, s. III, t. IX, mem. 8], Bucureşti, 1929.
MAXIM, M., *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Ports de la deuxième moitié du XVI-e siècle*, în RESEE, XV, no. 2/1977, p. 207—232.
MAXIM, M., *Les Pays Roumains et les relations habsbourg-ottomanes dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în *Habsburgisch-Osmaniche Beziehungen*, Wien, 1985.
MAXIM M., *Les relations roumano-ottomanes entre 1574 et 1594*, în RRH, XVI, no. 3/1977, p. 469—486.
MAXIM, M., *Obligaţiile militare în muncă şi de transport ale Moldovei şi Ţării Româneşti faţă de Poartă în a doua jumătate a veacului XVI*, în AUBI, XXVIII, 1979, p. 104.
MICLESCU, P. E., *Monumentele de pe Dealul Patriarhiei*, Bucureşti, 1967.
MICU, IOLANDA, *Instituţia agiei în Ţara Românească (secolul XVI — prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în RdI, 38 nr. 2/1985, p. 160—178.
MIHĂESCU, GABRIEL, FRUCHTER, EUGEN, *Elemente de demografie istorică în evoluţia oraşului Târgovişte*, în „Valachica. Studii şi materiale de istorie a culturii", vol. 9, Târgovişte, 1977, p. 190.
MOISESCU, CRISTIAN, *Biserica Curtea Veche*, Bucureşti, 1967.
MÜLLER, GEORG, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen*, Sibiiu, 1923.
MURAT, A., *Aspecte social-economice din Dobrogea (secolul al XVII-lea)*, în *Comunicări de istorie a Dobrogei*, II, Constanţa, 1983, p. 31—48.
MUREŞAN, CAMIL, *Monumente istorice din Turda*, Bucureşti, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

PASCU, ŞT., *Transilvania în epoca Principatului. 1541—1691*, Cluj, 1948.
PASCU, ŞTEFAN, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979, vol. III, Cluj-Napoca, 1986.
PASCU, ŞTEFAN, VIORICA, MARICA, *Clujul medieval*, Bucureşti, 1969.
PILLAT, CORNELIA, *Tradiţie şi inovaţie în arta Ţării Româneşti din a doua umătate a secolului al XVII-lea: Biserica Cretzulescu din Rebegeşti*, Bucureşti, 1958.
PRODAN, DAVID, *Producţia fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul XVII*, [extras din AIIC, I—II, 1958—1959], Cluj, 1960.
REZACHEVICI, CONSTANTIN, *Ştiri despre Ştefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII — începutul sec. XVII) descoperită în Polonia*, în RdI, 35, nr. 5—6/1982, p. 660.
ROMAN, LOUIS, *Démographie et société aux pays roumains (XVI-e—XIX-e siècles)*, în „Nouvelles études d'histoire", VI—1, Bucureşti, 1980, p. 284—289.
SEBESTYÉN, GH., SEBESTYÉN, V., *Arhitectura renaşterii în Transilvania*. Bucureşti, 1963.
STĂNESCU, HEINZ, *Monuments d'art turc en Dobroudja*, Bucarest, 1961—1962.
STRIHAN, PETRE, *Divan-Effendi în Ţara Românească şi Moldova în secolele XVII—XIX*, în „Studii", 21, nr. 5/1968, p. 881—896.
SUCIU, VIORICA, MUREŞAN, ANGELA, *Tezaurul monetar din secolele XV—XVIII descoperit la Zagăr (jud. Mureş)*, în „Apulum", XIX, 1981, p. 177—186.
ŞERBAN, CONSTANTIN, ŞERBAN, VICTORIA, *Rolul economic şi politico-militar al oraşelor din Dobrogea de nord în secolele XVI—XVIII*, în „Studii", 24, nr. 2/1961, p. 283—291.
ŞTEFĂNESCU, ŞTEFAN, MIOC, DAMASCHIN, *Ţărănimea din Ţara Românească şi Moldova în veacul al XVII-lea*, în RdI, 32, nr. 12/1979, p. 2 285—2 301.
VELIMAN, VALERIU, *Câteva consideraţii privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea*, în AIIAI, IX, 1982, p. 287—289.

Cap. II. ORGANIZAREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL UNIRII" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-LEA)

ANDRONIC, A., *Fortificaţiile medievale din Moldova*, în „Memoria Antiquitatis", 2, 1970, p. 403—416.
ANDRONIC, AL., NEAMŢU, EUG., DINU, M., *La résidence princière de Jassy*, în „Dacia" NS, XIV, 1970, p. 335—388.
ANDRONIC, AL., POPESCU, RICA, *Cercetările arheologice de la Vaslui. Curţile Domneşti*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 558—564.
ANGHEL, GH., *Cetăţi medievale din Transilvania*, Bucureşti, 1972.
ANGHEL, GH., *Consideraţii privind tipologia bisericilor şi mănăstirilor fortificate din ţările române (sec. XIII—XVII)*, în „Apulum", XX, 1982, p. 152—172.
BĂTRÎNA, LIA, BĂTRÎNA, ADRIAN, *Evoluţia ansamblului fostei mănăstiri Comana în lumina cercetărilor arheologice*, în BMI, XLIII, nr. 1, 1974, p. 16—32.
BEJAN, ADRIAN, *Cetatea feudală de la Jdioara, sat Jdioara, com. Criciova, jud. Timiş*, în MCA, Tulcea, 1980, p. 514—523.
BENDA, K., *Les bases sociales du pouvoir des princes de Transylvanie*, în vol. *La Renaissance et la Reformation en Pologne et en Hongrie (1450—1650)*, Budapest, 1963.
CANTACUZINO, GH. I., *Cetăţi medievale din Ţara Românească (sec. XIV—XVI)*, Bucureşti, 1981.
CEAUŞESCU, ILIE, general-maior dr., *Hărţuirea în acţiunile de luptă duse în războiul întregului popor pentru apărarea patriei*, Bucureşti, 1981.
CERNOVODEANU, PAUL, I., *Cetatea Giurgiului. Studiu istorico-militar*, în SMMIM, nr. 2—3/1969—1970, p. 76—107.
CHICOŞ, ŞTEFAN, *Cum se făcea aprovizionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab şi Nicolae Mavrogheni*, Bucureşti, 1939.
CONSTANTINESCU, AL., *Instituţii militare în Ţările Române (secolele XIV—XVI)*, în SAI, 21, 1973, p. 117—124.
CONSTANTINESCU, N. A., *Raialele turceşti, cu deosebită privire la raiaua Giurgiu*, în „Anuar de Geografie şi Antropologie", nr. 2/1912, p. 23—66.
CONSTANTINESCU, N., MOISESCU, G., *Curtea domnească din Tîrgovişte*, ed. II, Bucureşti, 1969.
CONSTANTINESCU, N., *Note arheologice şi istorice asupra Curţii feudale de la Tîrgşor (secolele XV—XVII)*, în SCIV, 20, nr. 1/1969, p. 83—100.
DRĂGHICESCU, V., *Mănăstirea Vintilă vodă (Buzău)*, în BCMI, XXVI, fasc. 78, 1933.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

GIURESCU, CONSTANTIN, C., *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1967.
HURMUZAKI, EUDOXIU de, *Fragmente din istoria românilor*, tomul III, Bucuresci, 1900.
IONAŞCU, ION, *Bucureştii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, Bucureşti, 1959.
MATEESCU, T., *Une ville disparue de la Dobroudja, Karaharman*, în „Tarih Enstitusu Dergisi", 1971, p. 297—343.
MATEI, MIRCEA D., *Probleme actuale ale cercetării istoriei oraşului medieval*, în SCIVA, 21, nr. 3/1970, p. 451—463.
MATEI, M. D., ANDRONIC, AL., *Cetatea de scaun a Sucevei*, Bucureşti, 1965.
METEŞ, ŞT, *Contribuţii nouă privitoare la voievozii români din Ardeal şi părţile ungureşti în veacurile XVI—XVIII*, Cluj, 1922.
MODORAN, C., CHICIDEANU, I., *Cercetări şi rezultate la mănăstirea Bradu*, în BOR, nr. 11—12/1976, p. 997—1004.
PANAIT, I. PANAIT, *Curtea domnească din Bucureşti în secolul al XVI-lea*, în BMI, XLII, nr. 2/1973.
POPA, RADU, *Cetatea Neamţului*, Bucureşti, 1963.
PRODAN, DAVID, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I—II, Bucureşti, 1967 — 1968.
ROSETTI, RADU general, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Bucureşti, 1947.
STOICESCU, NICOLAE, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti, 1968.
TRÂPCEA, THEODOR N., *Despre unele cetăţi medievale din Banat*, în SIB, I, 1969, p. 23—82.
VLĂDESCU, CRISTIAN, M., *Arme albe şi armuri folosite de oştile române în secolul al XVI-lea*, în SMMIM, 7—8/1974—1975, p. 151—180.

Cap. III. EFORTURI MILITARE PENTRU REDOBÎNDIREA INDEPENDENŢEI DEPLINE A STATELOR ROMÂNEŞTI ŞI ÎNFĂPTUIREA UNITĂŢII POLITICO-STATALE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA

ANDREESCU, ŞTEFAN, *Le politique de Mircea le Pâtre*, în RESEE, X, 1 r. 1, 1972, p. 115—122.
ANDREESCU, ŞTEFAN, *Restitutio Daciae (Relaţiile politice dintre Ţara Românească, Moldova şi Transilvania în răstimpul 1526—1593)*, Bucureşti, 1980.
ATANASIU, VICTOR, colonel, *Bătălia de la Jilişte*, Bucureşti, 1974.
BEJENARU, N. C., *Politica externă a lui Alexandru Lăpuşneanu*, Iaşi, 1935.
BERCIU-DRĂGHICESCU, ADINA, *O domnie umanistă în Moldova. Despot-Vodă (1561—1563)*, Bucureşti, 1980.
BURTEA, ION, *Ion Vodă*, Bucureşti, 1971.
CIORĂNESCU, ALEXANDRU, *Nou despre Petre Cercel*, Vălenii de Munte, 1935.
CONSTANTINESCU, RADU, *Moldova şi Transilvania în vremea lui Petru Rareş. Relaţii politice şi militare (1527—1546)*, Bucureşti, 1978.
CIHODARU, C., *Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hîndău, Direptate, Crăciuna şi Roşcani*, în AIIAI, XIX, 1982, p. 625—636.
FILITTI, IOAN, C., *Mama şi soţia lui Mihai Viteazul*, Craiova, 1934.
GIURESCU, C. C., *Un nedreptăţit: Alexandru Lăpuşneanu*, în vol. *Din trecut*, Bucureşti, 1942.
GRECESCU, C., *Pătraşcu, fiul lui Petru Cercel*, în RIR, IX, 1939, p. 178—184.
HASDEU, BOGDAN PETRICEICU, *Ioan Vodă cel Cumplit*, Bucureşti, 1978.
IORGA, N., *Pretendenţi domneşti în secolul al XVI-lea*, în AARMSI, t. XIX, 1896—1897, p. 193—275.
IORGA, N., *Un „Héraclide" à Montpellier et un courtisan valaque de Henry III*, [extras din Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique, XVII, 1930], Bucarest, 1930, p. 23—48.
KURZ, A., *Elena Cherepovith, socia lui Petru Şchiopul domnul Ţerrei Românesci si mai în urmă allu Moldaviei* în „Magazinu istoricu pentru Dacia", V, Bucuresci, 1847, p. 377—383.
LAPEDATU, AL., *Mihnea cel Rău şi ungurii*, în AIIC, I, 1921—1922, p. 46—76.
MAXIM, MIHAI, *Relaţiile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua jumătate a secolului al XVI-lea; evoluţia haraciului şi peşcheşurile anuale*, Bucureşti, 1976.
NICOLAESCU, STOICA, *Date noi despre filiaţiunea lui Petru vodă Şchiopul, domnul Ţării Moldovei, 1574—1579, 1582—1591*, în „Adevărul", 22 noiembrie 1936.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

NICOLAESCU, ŞT., *Petru vodă cel Tînăr şi Petru vodă Şchiopul. O chestiune controversată din Istoria Românilor*, Bucureşti, 1915.
PANAITESCU, P. P., *Originea lui Petru Cercel*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", XIV, II, 1936, p. 1 042—1 045.
PASCU ŞT., *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul secolului XVI*, Cluj, 1944.
PETRI, HANS, *Relaţiunile lui Iakobus Basilikus Heraclides zis Despot-Vodă cu capii reformaţiunii atît în Germania cît şi în Polonia, precum şi propria sa activitate reformatoare în Principatul Moldovei*, [extras din AARMSI, s. 3, t. VIII, mem. 1], Bucureşti, 1927.
PUNGĂ, GH., *Noi consideraţii privind începutul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu*, în AIIAI, XVIII, 1981, p. 551—565.
PUNGĂ, GH., *Raporturile dintre Alexandru Lăpuşneanu şi marea boierime*, în ASUI, Ist., 29, 1983, p. 11—20.
SCHACHMANN, HORTENSIA, *Petru Cercel, după izvoare de curînd publicate sau inedite*, în CL, XXXVI, 1902, p. 906—932 şi 1015—1035.
ŞIMANSCHI, LEON, *„Roşcani" — o problemă de critică a textelor*, în AIIAI, XV, 1978, p. 39—58.

Cap. IV. EPOPEEA UNIRII ŞI INDEPENDENŢEI SUB MIHAI VOIEVOD VITEAZUL (1593—1601). ÎNFĂPTUIREA STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT ŞI INDEPENDENT (1599—1600)

ANASTASIU, AL., *Bătălia de la Călugăreni. 1595*, Bucureşti, 1928.
ATANASIU, VICTOR, *Mihai Viteazul. Campanii*, Bucureşti, 1972.
BĂLCESCU, N., *Românii sup t Mihai-voievod Viteazul*, în *Opere*, vol. III, Bucureşti, 1986.
CIUPEA, I., COMARDICEA, RALUCA, *Făgăraşul în politica lui Mihai Viteazul de unire a celor trei ţări române*, în „Cumidava", 12, nr. 1, 1979—1980, p. 43—52.
CIUREA, DIMITRIE, *Domnia munteană a lui Simion Vodă Movilă*, în CI, XIII—XVI, nr. 1—2, Iaşi, 1940, p. 113—132.
COLUMBEANU, SERGIU, *Flotilele lui Mihai Viteazul*, în MI, VII, nr. 11/1973, p. 2—5.
CONSTANTINESCU, AL., *Dimensiunea europeană a lui Mihai Viteazul*, în VR, 77, nr. 11/1982, p. 11—24.
CORFUS, ILIE, *Intervenţia polonă în Moldova şi consecinţele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, în RdI, 28, nr. 4/1975, p. 527—540.
CRĂCIUN, IOACHIM, *Baba Novac, generalul lui Mihaiu Viteazul*, [extras din „Gazeta ilustrată", nr. 5—6/1936], Cluj, 1936.
CRĂCIUN, I., *Dietele Transilvaniei ţinute sub domnia lui Mihaiu Viteazul (1599—1600)*, Bucureşti, 1939.
CRĂCIUN, I., *Originea lui Mihai Viteazul. Comunicare ţinută la secţiunea istorică a „Astrei" din Cluj în ziua de 12 Maiu 1936*, Cluj, 1936.
DAN, MIHAIL, *Ştiri privitoare la Mihai Viteazul în cîteva broşuri germane contemporane*, în AIINC, X, 1945, p. 256—290.
DECEI, AUREL, *Relaţii româno-orientale*. Culegere de studii, Bucureşti, 1978.
DOGARU, M., *Bătălia de la Călugăreni*, în LÎP, 4 (6), 1985, p. 52—54.
DRAGOMIRESCU-BUZNE, EDUARD şi CUPŞA, IOAN, *Consideraţiuni critice asupra principalelor operaţiuni militare ale lui Mihai Viteazul*, Timişoara, 1936.
GOLDENBERG, S., ŞCHIOPU, V., *Înainte şi după Guruslău*, în „Studii", 30, nr. 6/1977, p. 1 087—1 101.
GÖLLNER, CAROL, *Despre aparatul diplomatic al lui Mihai Viteazul*, în AIINC, IX, 1966, p. 85—107.
GONŢA, A. I., *Campania lui Mihai Viteazul în Moldova*, în „Studii", XIII, 4/1960, p. 141—157.
GYULAI, PAUL, *Noi documente şi interpretări noi de documente privind artileria şi un atelier de turnat tunuri în timpul lui Mihai Viteazul*, în „Apulum", VII, partea I-a, 1968, p. 529—543.
IONAŞCU ION, *Mihai Viteazul şi autorii tratatului de la Alba Iulia (1595)*, în AIINC, V, 1962, p. 111—144.
IONAŞCU I., *Mihai Viteazul şi boierii trădători. Puncte de vedere*, în MI, II, nr. 1, 1968, p. 80-83.
IORGA, N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1968.
IORGA, N., *Un sol sas la Praga al lui Mihai Viteazul*, în RI, I, nr. 9—10/1915, Bucureşti, p. 165—168.
KARADJA, C. I., *Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău din 3 August 1601*, [extras din AARMSI, s. III, t. XIV, mem. 6], Bucureşti, 1933.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

LAPEDATU, AL., *Din zilele de cădere ale lui Mihai-vodă*, în N. Bălcescu, *Istoria românilor supt Mihai Voievod Viteazul*, ed. Al. Lapedatu, Bucureşti, 1908.
MARIN, GEORGE, colonel, *Baba Novac, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1975.
METEŞ, ŞT., *Din relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria şi Transilvania în sec. XIV—XVIII*, în RA, V, nr. 7/1942, p. 11—21.
* * * *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1975.
MUŞAT, M., ARIMIA, V., *Mihai Viteazul în conştiinţa posterităţii*, în AI, XXVII, nr. 4/1981, p. 79—104.
NĂGLER, TH., *Relaţiile lui Mihai Viteazul cu saşii din Transilvania*, în MN, 6, 1982, p. 91—96.
NEAGOE, MANOLE, *Mihai Viteazul*, Craiova, 1976.
NISTOR, ION I., *Campania lui Mihai Viteazul în Pocuţia*, Bucureşti, 1943.
NISTOR, ION I., *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania. 1 Noembrie 1599—19 August 1601*, în AARMSI, s. III, t. XXVIII, mem. 10, 1945—1946, p. 447—542.
NICOLAESCU, ŞT., *Istoricul mănăstirii Sfînta Treime (Radu vodă) din Bucureşti*, [extras din revista „Bucureştii", nr. 1—2/1937], Bucureşti, 1939.
PANAITESCU, P. P., *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936.
PASCU, ŞT., *Mişcări ţărăneşti prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în SMIM, I, 1956, p. 123—154.
PHILIPPI, MAJA, *Michael Weiss. Sein Leben und Wirken in Wort und Bild*, Bukarest, 1982.
RANDA, ALEXANDRU, *Pro Republica Christiana. Die Walachei im „Langen" Türkenkrieg. Der Katholischen Universalmächete (1593—1606)*, în „Acta Historica", tomus III, Monachii, 1964.
REZACHEVICI, CONSTANTIN, *Mihai Viteazul „înainte şi după Guruslău"*, în RdI, 32, nr. 11/1979, p. 2149—2169.
REZACHEVICI, C., *Poziţia marii boierimi din Ţara Românească faţă de Mihai Viteazul şi Simion Movilă (noiembrie 1600 — august 1601)*, în „Studii", 26, nr. 1/1973, p. 49—62.
SÎRBU, ION, *Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul domnul Ţării Româneşti*, vol. I-II, Bucureşti, 1904—1907.
STĂNESCU, EUGEN, *Les problèmes de l'État féodal sous le règne de Michel le Brave*, în RRH, I, no. 1/1962, p. 61—75.
SZÁDECZKY, LAJOS, *Erdély es Mihály Vajda története. 1595—1601. Oklevéltárral*, Temesvár, 1893.
ŞTEFĂNESCU, ŞT., *Michel le Brave, „Restitutor Daciae"*, în RRH, VII, nr. 6, 1968, p. 889—913.
ŞTEFĂNESCU, ŞT., *Ştiri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul*, în SMIM, V, 1962, p. 175—194.
TODIŢĂ, D., *Pătraşcu cel Tînăr, fiul lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1982.
TRÂPCEA, TH., *Informaţii noi în legătură cu răscoala antiotomană din Banat (1594—1595)*, în SIB, 9, 1983, p. 23—28.
VERESS, ANDREI, *Campania creştinilor în contra lui Sinan Paşa din 1595*, [extras din AARMSI, s. III, t. IV, mem. 3], Bucureşti, 1925.
ZAGORIŢ, CONSTANTIN, *Călugărenii subt o nouă înfăţişare*, Ploeşti, 1940.
ZAGORIŢ, C., *Luptele lui Mihai Viteazul cu Polonii în toamna anului 1600* [extras din RI, anul XXVI, nr. 4—6, 1940], Vălenii de Munte, 1940.
ZAGORIŢ, C., *Treisprezece zile din viaţa militară a lui Mihai Viteazul. 7—20 octombrie 1600. Luptele cu polonii: Sărata—Năenii—Ceptura—Bucovelul. Reconstituire istorică militară*, Bucureşti, 1908.

Cap. V. MOŞTENIREA LUI MIHAI VITEAZUL. EFORTUL POLITICO-MILITAR AL LUI RADU ŞERBAN PENTRU NEATÎRNARE ŞI MENŢINEREA UNITĂŢII DE LUPTĂ A ŢĂRILOR ROMÂNE

BEJENARU, N. C., *Ştefan Tomşa (1611—1615, 1621—1623) şi rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, Iaşi, 1986.
BRAUDEL, FERNAND, *La Méditerranée et le monde méditerranéen a l'époque de Filippe II*, Paris, 1949.
BUNTA, PETRU, *Gabriel Bethlen (1613—1629)*, Bucureşti, 1981.
CERNOVODEANU, PAUL, *Transilvania şi Războiul de 30 de ani*, în SAI, XXI, 1973, p. 15—25.
CRĂCIUN, IOACHIM, *Biruinţa lui Radu Şerban la Braşov (1611) — văzută de un cronicar transilvănean*, în vol. *În amintirea lui Constantin Giurescu*, Bucureşti, 1944.
CRĂCIUN, I., *Sfîrşitul domniei lui Radu Şerban. O mărturie mai puţin cunoscută*, în SCI, Iaşi, XVIII, 1943.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

DEMÉNY, LAJOS, *Bethlen Gábor és kora*, Bukarest, 1982.
DEPNER, MAJA, *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg. Untersuchungen über die Politik Siebenbürgens während des Dreissigjährigen Krieges*, Stuttgart, 1938.
FENEŞAN, CRISTINA, *Relaţiile Transilvaniei cu Imperiul otoman în anii 1613—1626*, în „Sargetia", 1982—1983, 16—17, p. 281—286.
FENEŞAN, CRISTINA, *Transilvania şi Războiul de treizeci de ani*, în AIIAC, XXVI/1983—1984, p. 119—139.
GIOGLOVAN, R., *Inscripţii inedite de la Mănăstirea Dealu*, în „Studia Valachica", Tîrgovişte, II/1970, p. 169.
GOLIMAS, AUREL H., *Lupta decisivă de la Tătăreni şi capitularea darabanilor deasupra Tăuteştilor. 22 noembrie 1615*, Iaşi, 1935.
GOLIMAS, A. H., *Un domnitor, o epocă. Vremea lui Miron Barnovschi Moghilă Voievod al Moldovei*, Bucureşti, 1980.
IORGA, N., *Doamna lui Ieremia vodă*, în AARMSI, s. II, t. XXXII, Bucureşti, 1910, p. 1035—1095.
IORGA, N., *Socotelile Braşovului şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea*, [extras din AARMSI, s. II, t. XXI], Bucureşti, 1899.
MOJEWSKI, RYSZRD, *Cecora, Rok 1620*, Warszawa, 1970.
MOTOGNA, VICTOR, *Războaiele lui Radu Şerban (1602—1611)*, [extras din AARMSI, s. III, t. VI, mem. 11], Bucureşti, 1926.
MUTAŞCU, TRAIAN, *Arta militară în Ţara Românească la începutul secolului al XVII-lea. Radu Şerban*, Bucureşti, 1961.
MUTAŞCU, TRAIAN, *Radu Şerban*, Bucureşti, 1978.
PEŠKA, I., *Zolkiewski şi expediţia doamnei Elisabeta Movilă în Moldova în anul 1615—1616*, în RI, XV, nr. 1—3/1928, p. 48.
PODHORODECKI, LESZEK, *Kampania chocimska 1621*, I—II, în „Studia i Materyali do Historii, Wojkovosci", X/2, XI, Warszawa, 1964, 1965.
RANDA, AL., *Pro Republica Christiana. Die Walachei im „Langen" Türkenkrieg. Der Katholischen Universalmächte (1593—1606)*, în „Acta Historica", tomus IV, Monachi, 1964.
REZACHEVICI, CONSTANTIN, *Bătălia de la „Cornul lui Sas" (3/13 iulie 1612). Reconstituire*, în SMMIM, 9/1976, p. 59—70.
REZACHEVICI, C., *Bătălia de la Gura Nişcovului (august 1601). Contribuţii privind istoria Ţării Româneşti în epoca lui Mihai Viteazul şi activitatea militară a lui Radu Şerban înaintea domniei*, în „Studii", 24, nr. 6/1971, p. 1151—1155.
REZACHEVICI C., *Două rectificări cronologice privind istoria Moldovei în veacul al XVII-lea. Data bătăliei de la „Cornul lui Sas"*, în „Studii", 25, nr. 2/1972, p. 311—313.
REZACHEVICI, C., *Efectivele oştilor din Ţara Românească şi Moldova în veacul al XVII-lea*, în SMIM, VI, 1973, p. 95—118.
REZACHEVICI, C., *Neobişnuitul drum peste Carpaţi al oştirii lui Radu Şerban înaintea bătăliei de lîngă Braşov cu Gabriel Báthory (iulie 1611)*, în „Cumidava", Braşov, VIII/1974—1975, p. 119—128.
REZACHEVICI, C., *Politica internă şi externă a ţărilor române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea (I)*, în RdI, 38, nr. 1/1985, p. 5—29.
REZACHEVICI, C., *Radu Şerban şi Branul*, în „Cumidava", Braşov, XII, nr. 1/1979—1980, p. 89—90.
REZACHEVICI C., *Les relations politiques et militaires entre la Valachie et la Transylvanie au début du XVII-e siècle*, în RRH, XI, no. 5/1972, p. 768—769.
REZACHEVICI, C., *Strategia militară românească în secolul al XVII-lea*, în RdI, 31, nr. 10/1978, p. 1775—1776.
ZAGORITZ, GH. M., *Trecătorile Teleajenului*, în „Anuarul de geografie şi antropogeografie", III/1911—1912, Bucureşti, 1913.

Cap. VI. EFORTURILE MILITARE ROMÂNEŞTI PENTRU CONTRACARAREA INTERVENŢIEI PUTERILOR STRĂINE ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB, VASILE LUPU ŞI GHEORGHE RÁKÓCZI I

ANASTASIU, IOAN, *Bătălia de la Finta din 17 mai 1653 între Matei Basarab, domn al Munteniei şi Vasile Lupu al Moldovei*, Tîrgovişte, 1912.
CERNOVODEANU, PAUL, *Noi precizări privitoare la bătălia cîştigată de Matei Basarab în împrejurimile Bucureştilor (octombrie 1632)*, în AIIAI, XXII, partea a II-a, 1985, p. 623—629.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

GÖLLNER, CAROL, *Gheorghe Rákóczi II (1648—1660)*, Bucureşti, 1977.
IORGA, N., *Polonais et Roumains. Relations politiques, economiques et culturelles*, Bucarest, 1921.
LIGOR, ALEXANDRU, *Moldova în vremea lui Vasile Lupu*, în MI, XVIII, nr. 5/1984, p. 15—21.
LUPAŞ, IOAN, *Politica lui Matei Basarab. Conferinţă ţinută în Aiud la 22 decembrie 1924*, în *Studii, Conferinţe şi comunicări istorice*, vol. I, cf. nr. 366, 1924, p. 139—164.
* * * *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983.
METEŞ, ŞTEFAN, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XIX*, Bucureşti, 1971.
MOTOGNA, VICTOR, *Epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu*, în CI, XIII—XVI, nr. 1—2, Iaşi, 1940, p. 453—544.
NAGY, LÁSZLÓ, *Magyar hadsereg és hadművészet a harmincéves háborúban*, Budapest, 1972.
PAVLESCO, E., *Georges II Rákóczi, Prince de Transylvanie (1648—1660). Essai sur sa politique extérieure*, Jassi, 1924.
REZACHEVICI, CONSTANTIN. *Începutul epocii lui Matei Basarab şi Vasile Lupu în lumina relaţiilor cu Imperiul otoman şi cu Transilvania*, în RdI, 35, nr. 9/1982, p. 1 003—1 012.
REZACHEVICI, C., *Politica internă şi externă a ţărilor române în primele trei decenii ale secolului al XVII-lea (II)*, în RdI, 38, nr. 2/1985, p. 145—159.
STOICESCU, NICOLAE, *Matei Basarab*, Bucureşti, 1982.
ŞERBAN, CONSTANTIN, *Asediul Sucevei în anul 1653*, în „Suceava", X, 1983, p. 235—244.
ZEKELY, W., *Unele precizări privind mişcările social-politice desfăşurate în ultimul an al domniei lui Matei Basarab*, în „Istros", II—III, 1981—1983, p. 299—329.

Cap. VII. RĂZBOIUL ANTIOTOMAN AL ŢĂRILOR ROMÂNE DIN ANII 1657—1662

ANDREESCU, CONSTANTIN, I., STOIDE, CONSTANTIN, A., *Ştefăniţă Lupu domn al Moldovei (1659—1661)*, Bucureşti, 1938.
CERNOVODEANU, PAUL, *Ştiri privitoare la Gheorghe Ghica vodă al Moldovei (1658—1659) şi la familia sa (I—II)*, în AIIAI, XIX, 1982, p. 333—352; XX, 1983, p. 121—133.
CIORĂNESCU, AL., *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu). 1658—1659*, Bucureşti, 1926.
DAN, MIHAIL, *Ştiri privitoare la istoria ţărilor române în cronicile ucrainene*, în SMIM, II, 1957, p. 205—288.
GEMIL, TAHSIN, *Relaţiile ţărilor române cu Poarta otomană în documente turceşti. 1601—1712*, Bucureşti, 1984.
GEMIL, TAHSIN, *Ţările române în contextul politic internaţional (1621—1672)*, Bucureşti, 1979.
GUBOGLU, MIHAIL, *Evlija Čelebi: De la situation politique, administrative, militaire, culturelle et artistique dans les Pays Roumains (1651—1666)*, în SAO, V—VI, Bucarest, 1967 p. 3—48.
LEHR, LIA, *Mihnea al III-lea (Mihail III Radu), (1658—1659)*, în „Studii", 26, nr. 6/1973 p. 1 161—1 178.

Cap. VIII. SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL REFORMELOR" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA PÎNĂ ÎN ULTIMUL SFERT AL CELUI DE-AL XVIII-LEA)

ACSÁDI, IGNÁC, *Magyarország népessége a Pragmatice Sanctio Korában, 1720—1721*, în *Magyar Statistikai Kozlemények*, Uj folyam, XII.
ADĂNILOAIE, NICHITA, *Implicaţiile economice ale dominaţiei otomane asupra Principatelor Române (1750—1859)*, în RdI, 34, nr. 3/1981, p. 441—463.
ANDEA, AVRAM, *Habitat şi populaţie în Transilvania secolului al XVIII*, în *Civilizaţie medievală şi modernă românească. Studii istorice*, Cluj-Napoca, 1985.
ANDEA, A., *Opţiuni pentru o istorie a administraţiei*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ştefan Pascu* [cu prilejul împlinirii a 60 de ani], Cluj, 1974.
BERINDEI, D., GAVRILĂ, I., *Mutaţii în sînul clasei dominante din Ţara Românească în perioada de destrămare a orînduirii feudale*, în RdI, 34, nr. 11/1981, p. 2 029—2 046.
BERZA, MIHAI, *Rapporti culturali italo-romeni nel settecento*, în Mihai Berza, *Pentru o istorie a vechii culturi româneşti*, Bucureşti, 1985.
BEZVICONI, GHEORGHE G., *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947.
BRĂTIANU, GHEORGHE I., *Două veacuri de la Reforma lui Constantin Mavrocordat. 1746—1946* [extras din AARMSI, s. III, t. XXIX, mem. 10, 1946/1947], Bucureşti, 1947.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

BRĂTIANU, GH. I., *Sfatul domnesc şi Adunarea Stărilor în Ţările Româneşti în cadrul istoriei generale*, I—III, [extras din AARMSI, s. III, t. XXVIII, mem. 1, 7 şi t. XXIX, mem. 6], Bucureşti, 1946—1947.
CERNOVODEANU, PAUL, *Societatea feudală românească văzută de călători străini*, Bucureşti, 1973.
CONSTANTINIU, FL., *Relaţiile agrare în Ţara Românească în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1972.
CONSTANTINIU, FLORIN, PAPACOSTEA, ŞERBAN, *Les réformes des premiers Phanariotes en Moldavie et en Valachie*, în „Balkan Studies", 13, 1, 1972, p. 91—94.
CSETRI, AL., IMREH, ŞT., *Stratificarea socială a populaţiei din Transilvania la sfîrşitul orînduirii feudale (1767—1821)*, în *Magyar Statistikai Közlemények*, Uj folyam, XII.
DEMÉNY, LIDIA A., *Le commerce de la Transylvanie avec les régions du sud du Danube effectué par la douane de Turnu Roşu en 1685*, în RRH, VII, no. 5/1968, p. 762—777.
DOBB, MAURICE, SWEEZY, PAUL-M., *Du féodalisme au capitalisme: problèmes de la transition*, vol. I, Paris, 1977.
DRAGOMIR, SILVIU, *Vechimea elementului românesc şi colonizările străine în Banat*, în AIINC, III, 1924—1925, p. 291.
GIURESCU, CONSTANTIN C., *Contribuţiuni la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, Bucureşti, 1972.
GIURESCU, C. C., *Datele introducerii porumbului şi bumbacului în agricultura românească*, în *Probleme controversate în istoriografia românească*, Bucureşti, 1977.
GIURGIU, NATALIA, *Populaţia Transilvaniei la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea*, în AIINC, III/1924—1925, p. 97—137.
GRAMA, ANA, *Aspecte din viaţa satului românesc transilvănean la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, în SCAI, 1981, 21, p. 189—208.
IONESCU, ŞTEFAN, *Epoca brâncovenească. Dimensiuni politice. Finalitate culturală*, Cluj-Napoca, 1981.
IORGA, N., *Le despotisme éclairé dans les Pays roumains au XVIII-e siècle*, în „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences", IX, 1937, p. 101, 115.
IORGA, N., *Un ordin domnesc din 1797 de a se scrie istoria şi geografia ţării*, în RI, XXIV, 10—12/1938, p. 289—292.
IORGA, N., *Viaţa şi domnia lui Constantin Vodă Brîncoveanu*, Bucureşti, 1914.
KOTENKO, A. I., MOHOV, N. A., SOVETOV, P. V., *Tendinţa de creştere a populaţiei din Moldova în epoca feudală*, în „Probleme de istorie", nr. 3/1967, p. 115—117.
LAZĂR, IOACHIM, *Contribuţii hunedorene la dezvoltarea tehnicii mineritului şi prelucrării metalului în secolul al XVIII-lea*, în SCICP, 1981, 2, p. 67—72.
LAZĂR, IOACHIM, *Evoluţia tehnicii mineritului şi a prelucrării metalelor preţioase în Ţara Zarandului (sec. al XVIII-lea)*, în „Sargetia", 1982—1983, 16—17, p. 317—324.
LEFEBVRE, GEORGES, *Observations*, în Maurice Dobb, Paul-M. Sweezy, *Du féodalisme au capitalisme: problèmes de la transition*, vol. I, Paris, 1977.
METEŞ, ŞTEFAN, *Situaţia economică a românilor din Ţara Făgăraşului*, vol. I, Cluj, 1935.
PAPACOSTEA, ŞERBAN, *Contribuţie la problema relaţiilor agrare în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în SMIM, III, 1959.
PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, CORNELIA, *Le régime privilégié des marchands bulgares et grecs en Olténie pendant l'occupation autrichienne (1718—1738)*, în RESEE, IV, nr. 3—4/1966, p. 475—490.
PAPACOSTEA, ŞERBAN, *Oltenia sub stăpînire austriacă (1718—1739)*, Bucureşti, 1971.
PASCU, ŞTEFAN, *Demografie istorică*, în *Populaţie şi societate*, sub redacţia prof. Ştefan Pascu, Cluj, 1972.
POPESCU, ALEXANDRU, *Şerban Cantacuzino*, Bucureşti, 1978.
PRODAN, DAVID, *Iobăgia în Transilvania în secolul XVII*, vol. I, Bucureşti, 1986.
PRODAN, DAVID, *Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944.
ROMAN, LOUIS, *Aşezarea statornică a românilor transilvăneni în Ţara Românească (1739—1831)*, în „Studii", 24, nr. 5/1971, p. 899—918.
ROMAN, LOUIS, *Şocurile epidemice şi societatea românească*, în *Retrospective medicale*, Bucureşti, 1985.
ROSETTI, RADU, *Pămîntul, sătenii şi stăpînii în Moldova*, t. I, Bucureşti, 1907.
SOBOUL, ALBERT, *Function historique de l'absolutisme éclairé*, în *L'absolutisme éclairé, Colloques de Matrafüred*, Budapesta-Paris, 1985.
SOVETOV, P. V., *Issledovaniia po istorii feodalizma v Moldavii*, Chişinău, 1972.
STOICESCU, N., *Cum măsurau strămoşii*, Bucureşti, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

ŞOTROPA, VALERIU, *Proiectele de constituţie, programele de reforme şi petiţiile de drepturi din ţările române în secolul al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1976.
ŞTEFĂNESCU, ŞTEFAN, *Aspects de la révolution demographique dans les Pays Roumains à la fin du XVIII-e siècle*, în „Nouvelles Etudes d'Histoire", VI/1, Bucureşti, 1980, p. 309.
VĂCĂRESCU, IANNACHE, *Istorie a prea puternicilor împăraţi othomani*, în Poeţii Văcăreşti, *Opere*, ed. Cornel Cîrstoiu, Bucureşti, 1982.
VÎRTOSU, EMIL, *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin vodă Brâncoveanu. 1693—1704*, Bucureşti, 1942.
XENOPOL, A. D., *Epoca Fanarioţilor. 1711—1821*, Iaşi, 1892.

Cap. IX. ORGANIZAREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL REFORMELOR" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA PÎNĂ LA REVOLUŢIA POPULARĂ DIN 1784)

ANGHEL, GH., *Cetăţi medievale din Transilvania*, Bucureşti, 1972.
BARIŢIU, G., *Chestiunea miliţiei granitiare*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 62/1862, p. 245—247.
BERNATH, M., *Die Errichtung der Siebenbürgischen Militärgrenze und die Wiener Rumänenpolitik in des früh josephinischen Zeit*, în SOF, vol. XIX, München, 1960, p. 164—192.
BEZVICONI, GH. G., *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947.
BINDER, PAVEL, *Ostaşi din Ţara Românească în solda magistratului din Braşov*, în SMMIM, 9/1976, p. 47—57.
BOICU, LEONID, *Începuturile epocii moderne în istoria României*, în AIIAI, IX, 1972, p. 434—444.
BRĂTIANU, GH. I., *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat, 1748—1946* [extras din AARMSI, s. III, t. XXIX, 1945—1947, mem. 10], Bucureşti, 1947.
BRĂTIANU, GH. I., *Sfatul domnesc şi Adunarea Stărilor în Ţările Româneşti în cadrul istoriei generale, I—III* [extras din AARMSI, 1946—1947, s. III, t. XXVIII, mem. 1, 7, t. XXIX, mem. 6], Bucureşti, 1946—1947.
CONSTANTINIU, FLORIN, *Constantin Mavrocordat*, Bucureşti, 1986.
FILITTI, IOAN, C. I., *Cîteva cuvinte despre alcătuirea oştirii de ţară în Principatele Române pînă la Regulamentul organic*, Bucureşti, 1936.
FILITTI, IOAN, C. I., *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor române*, Bucureşti, 1935.
FILITTI, IOAN, C. I., *Consideraţii generale despre vechea organizare fiscală a Principatelor române, pînă la Regulamentul organic...*, Bucureşti, 1935.
GÖLLNER, CAROL, *Regimentele grănicereşti din Transilvania. 1764—1851*, Bucureşti, 1973.
GRIGORAŞ, N., *Instituţii feudale din Moldova*, vol. I. *Organizarea de stat pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1971.
IORGA, N., *Pilda bunilor domni din trecut faţă de şcoala românească*, în AARMSI, s. II, t. XXXVII, 1914—1915, p. 112—121.
IORGA, N., *Românii în armatele apusene — o amintire pierdută*, în RI, XX, 1934, p. 7—9.
IORGA, N., *Un ofiţer român în oastea lui Carol al XII-lea, cîteva note*, în AARMSI, s. II, t. XXXIV, 1912, p. 865—869.
IOSIPESCU, S., ANTON-MANEA, C., *Un memorialist francez despre români*, în MI, X, nr. 2/1976, p. 12—15.
KÖNIG, C., IOSIPESCU, S., CĂPĂŢÎNĂ, D., *Cercetările arheologice de la Obileştii vechi (Siliştea), jud. Ilfov*, în SMMIM, nr. 12/1979, p. 192—204.
KUTSCHERA, ROLF, *Guvernatorii Transilvaniei. 1691—1774*, Sibiu, 1943.
MINEA, ILIE, *Reforma lui Constantin Vodă Mavrocordat* [extras din CI, II—III], Iaşi, 1927.
NEGRUŢI, ECATERINA, *Despre evoluţia „breslelor" d slujitori din Moldova între 1749—1832*, în AMM, 1980, 2, p. 309—319.
NISTOR, IOAN I., *O descriere a Principatelor Române din 1824*, în AARMSI, s. III, t. XXV, Bucureşti, 1943, p. 357—421.
PRODAN, DAVID, *Supplex Libellus Valachorum or the Political Struggle of the Romanians in Transylvania During the 18-th Century*, Bucharest, 1971.
RĂŞCANU, PETRU, *Lefile şi veniturile boierilor Moldovei în 1776. Document de la Grigorie A. Ghica V. V.*, Iaşi, 1887.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

REZACHEVICI, CONSTANTIN, *Mercenarii în oştirile româneşti în evul mediu*, în RdI, 34, nr. 1/1981, p. 37—73.
REZACHEVICI, C., *Strategia militară românească în secolul al XVII-lea*, în RdI, 31, nr. 10/1978, p. 1 773—1 791.
STOICESCU, N., *Structura organizatorică a oştilor ţărilor române în secolele XIV—XVIII*, în *Armata şi societatea românească*, 1980, p. 161—186.
STURDZA, D. A., *Steagul lui Ştefan vodă Cantacuzino*, în AARMSI, s. III, tom XIX, 1937, p. 75—88.
* * * *Symposium l'Epoque phanariote, 24—25 octobre 1970. Institute for Balkan Studies*, Thessaloniki, 1974.
* * * *Şantierul arheologic Suceava-Cetatea Neamţului*, în SCIV, V, nr. 1—2/1954, p. 15/271—19/275.
ŞERBAN, CONSTANTIN, *Relaţiile politice româno-ruse în timpul războiului ruso-turc din 1735—1739*, în ARS-Ist., X, nr. 4/1956, p. 113—133.
VĂTĂMANU, N., *Începuturile organizării sanitare militare în Ţara Românească la sfîrşitul secolului al XVII-lea*, în „Igiena", XII, nr. 1/1963, p. 79—85.
WAGEMANN, ERNST, *The Austrian Achievement. 1700—1800*, London, 1973.

Cap. X. COORDONATE ALE LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE ŞI INTEGRITATE STATALĂ (DIN A DOUĂ JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA PÎNĂ ÎN ULTIMUL SFERT AL CELUI DE-AL XVIII-LEA)

ANTHING, FRIEDRICH, *Histoire des campagnes du Maréchal de Suworow, prince Italikski, général-feld-maréchal au service de Russie*, tome I—III, Paris, 1802.
BOGDAN, DAMIAN, P., *Legăturile serdarului Lupu Anastase cu ruşii (1721—1751)*, în SMIM, nr. 2/1957, p. 345—389.
BOUTOURLIN colonel, *Précis des événements militaires de la 2-e guerre contre les Turcs, sous le règne de l'impératrice Catherine*, St. Petersbourg, 1822.
BRĂTIANU, G. I., *Les Observations de M. de Peyssonnel en 1777 sur l'exécution du traité de Koutchouk Kaïnardji* [extras din „Revue Historique", VI-ème annés, no. 10—12, 1929], Vălenii de Munte, 1930.
CERNOVODEANU, PAUL, *Primele ştiri privitoare la insurecţia rákóczianâ în corespondenţa stolnicului Constantin Cantacuzino din anii 1703—1704*, în *Studii de istorie a naţionalităţilor conlocuitoare din România şi înfrăţirii lor cu naţiunea română. Naţionalitatea maghiară*, vol. 1, Bucureşti, 1976.
CONSTANTINIU, FL., *Cu zece ani înainte de asediul Vienei — 1683. Contribuţia decisivă a românilor la biruinţa lui Sobieski de la Hotin — 1673*, în MI, XVII, nr. 7/1983, p. 10—12.
CRĂCIUN, IOACHIM, *Răzvrătirea saşilor din Braşov la 1688*, [în SMIM, I, Bucureşti, 1956], p. 199—212.
* * * *Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerkesztette Benda Kálmán*, Budapest, 1980.
GEORGESCU-BUZĂU, GH., *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea*, în *Relaţii româno-ruse în trecut*, Bucureşti, 1957.
GÖLLNER, CAROL, ABRUDAN, PAUL, *Francisc Rákóczi al II-lea (1704—1711)*, Bucureşti, 1983.
HOLBAN, T., *Noi ştiri despre luptele ruso-turce din 1711*, în CI, XIII—XVI, nr. 1—2, Iaşi, 1940, p. 299—309.
HOLBAN, T., *Regele Mihail Wisniowiceki şi românii*, în CI, XIII—XVI, nr. 1—2, Iaşi, 1940, p. 309—332.
IONESCU-NIŞCOV, TR., *Memoriul din 1674 al boierilor munteni către arul Rusiei*, în RA, III, 2/1960, p. 213—225.
IORGA, N., *Francisc Rákóczi al II-lea învietorul conştiinţei naţionale ungureşti şi românii*, în AARMSI, seria III, tom XXXIII, Bucureşti, 1910—1911, p. 1—33.
IORGA, N., *Lupta lui Mihai Racoviţă cu boierii rebeli — după un act nou*, în RI, VII, nr. 1—3/1921, p. 62—67.
IORGA, N., *Relations des Roumains avec les Russes occidentaux*, în BSHAR, IV/1916, p. 352.
IORGA, N., *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucuresci, 1900.
IOSIPESCU, SERGIU, *Note istorice despre mănăstirea Mira (jud. Vrancea) ctitorie fortificată a Cantemireştilor (sec. XVII—XIX)*, în BMI, XLI, 4/1972, p. 53—56.
KARADJA, C. I., *Steagul românesc al lui Istratie Dabija voevod*, [extras din AARMSI, seria III, tom XIX, mem. 5], Bucureşti, 1937.
LAPEDATU, AL., *Mănăstirea Comana. Note istorice*, în BCMI, nr. 1/1908, p. 21—22.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

LEY, FRANCIS, *Le maréchal du Münnich et la Russi au XVIII-e siècle*, Paris, 1959.
MIHORDEA, VASILE, *Contribuţie la istoria păcii de la Belgrad, 1739* [extras din AO, nr. 79—82, 1935], Craiova, 1935.
MIHORDEA, V., *Les lignes de développment de la diplomatie roumaine au XVIII-e siècle*, în RRH, IX, nr. 1/1970, p. 43—62.
PANAITESCU, P. P., *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930.
PANAITESCU, P. P., *Pribegia lui Constantin Şerban Basarab şi a lui Ştefan Petriceicu şi testamentele lor* [extras din AARMSI, s. III, t. XXI, mem. 15, 1939], Bucureşti, 1939.
PANAITESCU, P. P., *Tratatul de alianţă dintre Moldova şi Rusia din 1711. 250 de ani de la încheierea lui*, în „Studii", XIV, nr. 4/1961, p. 897—917.
PAPACOSTEA, ŞERBAN, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718—1739)*, Bucureşti, 1971.
PATACHI, LIVIU, *Căpitani de cete militare şi haiduci români la începutul veacului al XVIII-lea*, în SAI, II/1957, p. 131—156.
* * * *Românii şi asediul Vienei*, Bucureşti, 1983.
STĂNESCU, EUGEN, *Din istoria ideilor politice în evul mediu românesc*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965.
STEFANELLI, T. V., *Stîlpul lui Mihaiu Racoviţă* Vv. *în Bucovina*, [extras din AARMSI, seria II, tom XXXVII], Bucureşti, 1914.
STOYE, JOHN, *Europe Unfolding 1648—1688*, Londra, 1969.
STOYE, JOHN, *The Siege of Vienna*, New York, 1965.
ŞERBAN, CONSTANTIN, *Relaţiile politice româno-ruse în timpul războiului ruso-turc din 1735—1739*, în „Analele româno-sovietice. Istorie", X, nr. 4/1956, p. 113—134.
ŞOTROPA, VIRGIL, *Tătarii în valea Rodnei*, în AIINC, nr. 3/1924—1925, p. 260—266.
VIANU, AL., *Cu privire la relaţiile lui Mihai Racoviţă, ale spătarului Constantin Gavriliţă şi ale serdarului Lupu Năstase cu ruşii*, în „Analele româno-sovietice. Istorie", XVI, nr. 2/1962, p. 104—127.
VIANU, AL., *Din acţiunea diplomatică a Ţării Româneşti în Rusia, în anii 1736—1738*, în Rsl, VIII, 1963, p. 19—26.
VIANU, S., *Din lupta poporului român pentru scuturarea jugului otoman şi cucerirea independenţei (Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea)*, în „Studii", VI, nr. 2/1953, p. 65—95.
ZABOROVSCHI, VIRGIL, *Politica externă a celor trei Principate, Ţara Românească, Transilvania şi Moldova, de la asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Şerban Cantacuzino şi suirea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu (1688)*, Bucureşti, 1925.
WOJCIK, ZBIGNIEW, *Poland and Russland in the 17-th Century. Problems of internal Development, in Poland et the 14-th International Congress of Historical Sciences in San Francisco, Studies in Comparative History*, Warszawa, 1975.
XENOPOL, A. D., *Resboaele dintre ruşi şi turci şi înrîurirea lor asupra ţărilor române*, vol. I, Jassy, 1880.

Cap. XI. ASPECTE MILITARE ALE MIŞCĂRILOR POPULARE DIN ŢĂRILE ROMÂNE (DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA PÎNĂ ÎN PREAJMA REVOLUŢIEI POPULARE DIN 1784 CONDUSE DE HOREA)

BINDER, PAUL, *Abrudul medieval (1201—1720)*, în „Apulum", XVIII, 1980, p. 211—220.
BUNEA, A., *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocenţiu Klein (1728—1751)*, Blaj, 1900.
BUNEA, A., *Episcopii Paul Aron şi Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902.
CERNOVODEANU, PAUL, *Răscoala seimenilor şi a dorobanţilor din Bucureşti la 1655*, Bucureşti, 1961.
CIUHANDU, GH., *Românii din Cîmpia Aradului de acum două veacuri. Cu un excurs istoric pînă la 1752 şi însemnări istorice-politice ulterioare*, Arad, 1940.
DEMÉNY, LIDIA, A., DEMÉNY, L., STOICESCU, N., *Răscoala seimenilor sau răscoală populară? 1655. Ţara Românească*, Bucureşti, 1968.
DRAGALINA, P., *Din istoria Banatului Severin*, Partea I—III, Caransebeş, 1899—1902.
DRAGOMIR, SILVIU, *Le Banat roumain. Esquisse historique*, Sibiu, 1944.
DRAGOMIR, S., *Relaţiile bisericeşti ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1914.
GERÉB, LÁSZLÓ, *A hazai osztályharcok irodalma 1525—1660. (Literatura privitoare la luptele de clasă 1525—1660)*, Budapest, 1955.
IONESCU-GION, Gh. I., *Din istoria fanarioţilor*, Bucuresci, 1891.
IORGA, N., *Răscoala seimenilor împotriva lui Mateiu Basarab* [extras din AARMSI, s. II, t. XXXIII], Bucureşti, 1910.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

JAKÓ, ZSIGMOND, *Evoluția societății la secui în secolele XIV—XVI*, în *Răscoalele secuilor din 1595—1596*, București, 1978.
PUȘCARIU, ILARION, *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul Românilor de pe pământul crăiesc*, Sibiiu, 1913.
RANCA, IOAN, *Caracteristicile servituții iobăgești din centrul și răsăritul Transilvaniei în perioada elaborării ordonanței „Certa Puncta" (1765—1769)*, în RA, LIX — vol. XLIV, nr. 3/1982, p. 222—230.
RANCA, IOAN, *Date noi privind mișcarea lui Sofronie (1759—1761)*, în „Apulum", XVIII, Alba Iulia, 1980, p. 277—289.
SURDU, BUJOR, *Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea până la răscoala lui Horea*, în AIINC, III, 1960, p. 103—170.
SURDU, BUJOR, *Răscoala antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, în SMIM, II, 1957, p. 289—344.
TRÂPCEA, TH. N., *L'organisation „kneziale" au Banat du milieu du XVII-e siècle au début du XIX-e*, în RESEE, VII, no. 3/1969, p. 495—509.
TRÂPCEA, TH. N., *O scurtă precizare în legătură cu răscoala poporului sub conducerea lui Pero Seghedinaț*, în SAI, I, București, 1956, p. 31—37.
TRÂPCEA, TH. N., *Țarul Ioan Nenada și Gheorghe Crăciun, oameni negri*, în „Balcanica", II—III, 1939—1940, p. 331—343.
ZEKELY, W., *Unele precizări cronologice privind mișcările social-politice desfășurate în ultimul an al domniei lui Matei Basarab*, în „Istros", 2—4, 1981—1983, p. 299—330.

Cap. XII. DIMENSIUNEA NAȚIONALĂ ȘI EUROPEANĂ A STRATEGIEI INDEPENDENȚEI ROMÂNEȘTI ÎN SECOLELE XVI—XVIII

BERINDEI, DAN, *Gîndirea politică românească din secolele XVIII—XIX în memorii și programe*, în MI, XI, nr. 7/1977, p. 2—5.
CONSTANTINIU, FL., *De la Mihai Viteazul la fanarioți. Observații asupra politicii externe românești*, în SMIM, VIII, 1975, p. 101—135.
GEMIL, TASHIN, *Țările române în contextul politic internațional (1621—1672)*, București, 1979.
MAXIM, MIHAI, *Le statut des Pays Roumains envers la Porte Ottomane aux XVI-e—XVIII-e siècles*, în RRH, XXIV, no. 1—2/1985, p. 38—47.
MAXIM, M., *„Capitulațiile" în istoria relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, în vol. *Din cronica relațiilor poporului român cu popoarele vecine*, vol. I, București, 1984.
MAXIM, M., *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte au cours de la seconde moitié du XVI-e siècle*, în RESEE, XV, 2/1977, p. 207—232.
MAXIM, M., *Considérations sur la circulation monétaire dans les pays roumains et l'Empire ottoman dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în RESEE, XIII, 3/1975, p. 407—415.
MAXIM, M., *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte Ottomane dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în „Nouvelles Études d'Histoire", vol. VI/1, 1980, p. 237—250.
MAXIM, M., *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în RdI, 32, nr. 9/1979, p. 1 731—1 765.
MAXIM, M., *Teritorii românești sub administrație otomană în secolul al XVII-lea (I—II)*, în RdI, 36, nr. 8/1983, p. 802—817; nr. 9/1983, p. 879—890.
MEHMET, MUSTAFA, A., *O nouă reglementare a raporturilor Moldovei și Țării Românești față de Poartă la 1792 (O carte de lege — Kanunname — în limba turcă)* în „Studii", 20, nr. 4/1967, p. 691—707.
PASCU, ȘT., *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944.
REZACHEVICI, CONSTANTIN, *Știri despre Ștefan cel Mare într-o cronică inedită a Moldovei (sec. XIII — începutul sec. XVII), descoperită în Polonia*, în RdI, 35, nr. 5—6/1982, p. 654—671.
STĂNESCU, EUGEN, *Țările române la sfîrșitul veacului al XVI-lea și prima lor unificare politică. Despre necesitate și posibilitate în istorie*, în FIMPR, vol. 3, București, 1975, p. 92—108.
ȘOTROPA, VALERIU, *Proiectele de constituție, programele de reformă și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1976.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Cap. XIII. GÎNDIREA ŞI ARTA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ (DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA PÎNĂ LA REVOLUŢIA POPULARĂ DIN 1784)

BARIŢIU, G., *Istoriia Regimentului alu II-lea romanescu graniţiaru transilvanu. După monografia latina deîn 1830 şi după alte documente posteriore, Brasiovu, 1874.*

BĂLCESCU, N., *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum,* în *Opere,* vol. I, Bucureşti, 1974.

BĂLCESCU, N., *Scrieri militare alese,* Bucureşti, 1957.

BLAGA, LUCIAN, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea,* Bucureşti, 1966.

CIOROIU, M., *Infanteria modernă. Preciziuni, contribuţiuni, orientări,* Bucureşti, 1937.

DENSUŞIANU, N., *Domni glorioşi şi căpitanii celebri ai Ţărilor Române.* vol. 1. *Regatul României (Ţara Românească şi Moldova),* ed. Al. Lapedatu, Bucureşti, 1912.

GEORGESCU, D. I., colonel, *Istoria Armatei Române şi a războaielor poporului românesc,* Bucureşti, 1936.

GOGA, O., *Discursuri,* Bucureşti, [1942].

ILINCIOIU, ION, *Lupta românilor pentru apărarea fiinţei statale, pentru unitate şi libertate în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* în AI, XXX, nr. 6/1984, p. 48–62.

IORGA, N., *Luptele românilor cu turcii, de la Mihai Viteazul încoace,* Bucureşti, 1898.

KOGĂLNICEANU, M., *Cuvînt introductiv la cursul de istorie naţională,* în *Texte social-politice alese,* Bucureşti, 1967.

MALIŢA, MIRCEA, *La diplomatie roumaine. Aperçu historique,* Bucureşti, 1979.

POPOVICI, IOAN, maior, *Organizarea armatei române,* vol. I, Roman, 1900.

RADU, VASILE, *Consideraţii asupra ideilor politice şi sociale ale lui Dimitrie Cantemir,* în „Apulum", 6, 1967, p. 379–392.

TOCILESCU, GR. G., *Manualul de istoria românilor pentru şcoalele secundare de ambe sexe,* Bucuresci, 1899.

UCRAIN, CONSTANTIN, locotenent-colonel, *Steagul ostăşesc în trecutul de luptă al poporului român,* Bucureşti, 1965.

Cap. XIV. SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ŞI STRUCTURILE MILITARE – DE LA EVUL MEDIU LA TIMPURILE MODERNE

BENKÖ, JOSEPH, *Transilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus, olim Dacia Mediterranea dictus,* editio secunda, tom I–II, Cluj, 1834.

BERZA, MIHAI, *Pentru o istorie a vechii culturi româneşti,* Bucureşti, 1985.

BOLDUR, AL., *Basarabia românească,* Chişinău, 1937.

CERNOVODEANU, PAUL, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV–XVIII),* Bucureşti, 1973.

CICANCI, OLGA, *Companiile greceşti din Transilvania şi comerţul european în anii 1633–1746,* Bucureşti, 1981.

GIURESCU, CONSTANTIN, C., *Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secol XV – începutul secolului XIX,* Bucureşti, 1973.

GIURESCU, C. C., *Contribuţiuni la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei române pînă la 1848,* Bucureşti, 1972.

GIURESCU, C. C., *Harta Stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700,* Bucureşti, 1943.

IORGA, N., *Studii asupra evului mediu românesc,* ed. Şerban Papacostea, Bucureşti, 1984.

PAPACOSTEA, ŞERBAN, *Oltenia sub stăpînirea austriacă (1718–1739),* Bucureşti, 1971.

POPA, RADU, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea,* Bucureşti, 1970.

PRODAN, DAVID, *Răscoala lui Horea,* vol. I, Bucureşti, 1979.

SASSU, C., *Românii şi ungurii. Premise istorice,* Bucureşti, [1940].

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

INDICE GENERAL*

A

Aachen, oraş, azi în R. F. Germania: 54.
Abaúj, comitat în nord-vestul Partiumului, azi în R. P. Ungară: 265.
Abaza Hasan paşa, conducător al răscoalei anatoliene împotriva regimului sultanului Mehmed IV: 284, 285.
Abrud, centru minier, azi oraş, jud. Alba: 11, 472; răscoala antifeudală de la ~: 465.
Academia de Partid pentru Învăţămîntul Social-Politic: VI.
Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice: VI.
Academia Militară: VI.
Acăţari, sat, com., jud. Mureş: 449.
Ada-Kaleh (Orşova Nouă), veche cetate în insula ~ a Dunării, astăzi acoperită de apele lacului de acumulare de la Porţile de Fier I: 378, 379, 404, 425, 426, 431, 466.
Aden, oraş, azi capitală a R.D.P. a Yemenului: 100.
Adjud, tîrg, azi oraş, jud. Vrancea: 348; ţinutul ~ : 24.
Adrianopol, oraş otoman, azi Edirne în Turcia: 144, 283; tratatul de pace şi prietenie ruso-otoman (1713) de la ~ : 417.
Agnita, tîrg, azi oraş, jud. Sibiu; fortificaţia medievală de la ~ : 97.
Ahmed I, sultan otoman (1603—1617): 491.
Ahmed paşa, beylerbey, participant la luptele de lîngă iezerul Cahulului (1574): 119, 122.
Aiud, tîrg, cetate, azi oraş, jud. Alba: 29.
Akkermann, vezi Cetatea Albă.
Alba, comitatul ~ : 26, 362; judeţul ~ : 202.
Alba Iulia (Bălgrad), oraş, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Alba: XIV, XV, 3, 11, 13, 26, 31, 34, 58, 67, 96, 104, 151, 185, 188—192, 200, 202, 221, 285, 293, 306, 315, 396, 405, 408, 453, 458, 501, 540, 545, 556; arsenalul de la ~ : 538; atelierul de tunuri de la ~: 67; cetatea ~: 237, 378, 379, 401; mitropolia de la ~: 31; tratatul din 1595 de la ~: 31; tratatul din 1635 de la ~: 257.
Alba Regală (Szekesfehérvár), oraş, azi în R. P. Ungară: 232, 398.
Albania: 220.
Albeşti, sat, azi în com. Vedea, jud. Teleorman: 79. *Albeşti*, sat înglobat în oraşul Urlaţi, jud. Prahova: 412, 414.
Albu, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 221.
Aldobrandini, Cinzio, cardinal de origine toscană: 230.
Alexandru al II-lea Mircea, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1568—1574, 1574—1577): 88, 112, 115, 118.
Alexandru cel Bun, domn al Ţării Româneşti Moldova (1400—1432): 81, 503.
Alexandru Coconul, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1623—1627) şi al Ţării Româneşti Moldova (1629—1630): 44.
Alexandru Lăpuşneanu, domn al Ţării Româneşti Moldova (1552—1561, 1564—1568): 26, 27, 75, 85, 102—106, 108, 482, 492, 543, 555.
Alexandru III cel Mare, rege al Macedoniei (336—323 î.e.n.): 144, 515.
Alexandru (Potcoavă), pretendent la tronul Ţării Româneşti Moldova: 130.
Alexe din Săteni, dorobanţ: 458.
Alexei Mihailovici Romanov, ţar rus (1645—1676): 20, 277, 392.
Ali, paşă de Caramania, comandantul garnizoanei otomane de la Tîrgovişte: 163.

* Întocmit de locotenent-major *Mircea Dogaru, Irina Guţu, Elena Similean, Maria Sinescu, Mihail Zahariade.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Alzati, Cesare, istoric italian contemporan: 495.
Aman, Theodor (1831—1891), pictor şi grafician român: 160, 167.
America: 539.
Amsterdam, oraş-port, azi în Olanda: 382, 536.
Ana Ivanovna, împărătească a Rusiei (1730—1740): 427.
Anania, mitropolit muntean (1544— c. 1580): 17.
Anatolia, teritoriile din Asia Mică ale Imperiului otoman: 173, 440.
Andronic vezi *Cantacuzino Andronic.*
Anglia regatul ~: 13, 33, 222, 251, 254, 394, 405, 433, 541.
Antim Ivireanul (c. 1670—1716), mitropolit al Ţării Româneşti Muntenia (1708—1716): 418.
Anvers (Antwerpen), oraş-port flamand, azi în Belgia: 536.
Apafi, Mihai I, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1661—1690): 293, 294, 390, 392, 396, 398, 400—402, 520.
Apaţa, sat, com., jud. Braşov: 238.
Apold, sat, com., jud. Mureş; biserica fortificată de la ~: 97.
Apor, Ştefan, magnat maghiar din Ţara Românească Transilvania; a promovat o politică prohabsburgică sub Mihai Apafi I şi Mihai Apafi II: 409.
Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum, colecţie de legi întocmită la 1656, cuprinzînd legiuirile adoptate de dieta transilvană de la 1540 pînă la 1653: 333, 337, 339.
Apulum, centru militar şi politic în Dacia, azi Alba Iulia: 188.
Arad, oraş, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Arad: 26; bătălia din 1658 de la ~: 283; cetatea ~ : 282, 378, 379; comitatul ~: 26, 100, 463.
Arbut, Chiriac, negustor aromân: 315.
Ardeal, vezi *Ţara Românească Transilvania* la *Ţările Române.*
Areni, sat, azi înglobat în oraşul Suceava: 107; înfrîngerea lui Ştefan Răzvan la ~ : 172.
Argeş (Curtea de Argeş), tîrg, azi oraşul Curtea de Argeş, jud. Argeş: 89, 209 372; rîul ~ : 438; judeţul ~ : 25, 228, 344, 427; mănăstirea de la ~ : 472.
Aricești, familie boierească: 341.
Armanul Negru (Karaharman), cetate-port la Marea Neagră pe teritoriul actualului sat Vadu, com. Corbu, jud. Constanţa: 91, 93, 94, 440.
Arnota, mănăstire, jud. Vîlcea: 91.
Aron Vodă, domn al Ţării Româneşti Moldova (1591—1592; 1592—1595): 46, 75, 82, 147, 151, 177; mănăstirea ~ azi în municipiul Iaşi: 84, 140, 144.
Arpaş, sat, com. Cîrţişoara, jud. Sibiu; manufactura de sticlă de la ~ : 315.
Arsache, căpitan moldovean, comandant de steag: 430.
Arsengo, Geronimo (? —1610), călugăr şi misionar franciscan, vicar apostolic în Moldova (1586—1604): 14.
Artus, Thomas (sec. XVI), istoric francez: 223:
Asăneşti, dinastie de origine română (1186—1257), întemeietoare a Imperiului româno-bulgar: 169.
Asia: 100, 254.
Astrahan, hanat tătăresc: 101.
Atanasie, Anghel (? —1713), mitropolit ortodox, apoi episcop unit la Bălgrad (1698—1713): 463.
Aubigné, Théodore Agrippa d' (1552—1630), nobil francez, viceamiral, om de cultură, scriitor: 127.
Augsburg, oraş, azi în R. F. Germania: 540; pacea din 1555 de la ~ : 31.
August al II-lea (1670—1733), rege al Poloniei (1697—1706, 1709—1733): 341.
Austria: 360, 424, 427, 432—434, 442, 445, 484, 485, 520 521, 541, 553. Vezi şi *Imperiul habsburgic.*
Aydin, beilerbeilic otoman din Anatolia: 147.
Aynalî Kavak, azi cartier (mahalé) al Istanbulului; convenţia ruso-otomană din 1779 de la ~ : 485.
Azamet Ghirai, sultan tătar, conducător de corp expediţionar la 1718; 423.
Azarie (sec. XVI), călugăr şi cronicar moldovean: 110.
Azov, cetate otomană în Hanatul Crimeii, azi în R. S. S. Ucraineană: 405, 431, 443; ţinutul ~ : 385.

B

Baba Novac (c. 1530—1601), căpetenie de haiduci sîrbi, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 138, 169, 173, 185, 186, 192, 202, 204, 206, 221.
Babadag, tîrg, azi oraş, jud. Tulcea: 94, 173, 438, 440, 519; luptele din 1595 de la ~: 152.
Bacău, tîrg, azi municipiu, reşedinţa jud. Bacău: 15, 27, 104, 193—194; judeţul ~: 247; ţinutul ~: 25, 319, 344.
Bacska (Bacica), comitatul ~: 306.
Bagdad (Baghdâd), oraş în Imperiul otoman, azi capitala Irakului: 100, 262.
Bahlui, rîu: 289.
Baia, tîrg, azi com., jud. Suceava: 15, 445; bătălia din 1467 de la ~: 527.
Baia de Aramă, centru minier, azi oraş, jud. Mehedinţi: 11.
Baia de Arieş, centru minier, azi com., jud. Alba: 12; domeniul ~: 315.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Baia de Criș, centru minier, azi com., jud. Hunedoara: 12.
Baia de Fier, centru minier, azi com., jud. Gorj: 11, 12.
Baia Mare, tîrg, cetate și centru minier, azi municipiu, reședința jud. Maramureș: XIV, 12, 97, 250, 406, 408; monetăria de la ~ : 543.
Baia Sprie, centru minier, azi oraș, jud. Maramureș; greva minerilor din 1726 de la ~: 465.
Baiazid (Bayezid) II (Veli), sultan otoman (1481—1512): 490.
Bakšič, Petru Bogdan (Pietro-Deodato) (c. 1601—1674), arhiepiscop al Bulgariei și de Marcianopol, vicar apostolic în țările române: 537.
Balassa Melchior, căpitan general al principatului transilvan sub Ioan II Sigismund: 449.
Balcani, vezi *Peninsula Balcanică* și *Munții Balcani*.
Balcic, oraș-port dobrogean la Marea Neagră, azi în R. P. Bulgaria; fortificațiile de la ~: 440.
Balica, Nichita, căpitan de răsculați (1703): 408.
Balinț, sat, com., jud. Timiș: 469.
Balota, sat, com. Racovița, jud. Vîlcea: 289.
Baltagi, Mehmet, mare vizir otoman (1704—1706, 1710—1711): 415.
Bán, András, conducător al secuilor răsculați din 1562: 449.
Banat (Banatul de Timișoara), provincie medievală românească situată între Carpații Meridionali, Dunăre, Tisa și Mureș: 14, 26, 100, 101, 139, 141, 144, 149, 200, 230, 306, 315, 317, 319, 321, 329, 355, 358, 360, 380, 387, 420, 429, 447, 448, 464—468, 470, 471, 477, 487, 521, 534, 536, 538, 547, 560.
Bar, tîrg în Podolia, în regatul Poloniei, azi în R. S. S. Ucraineană; colegiul iezuit de la ~: 29.
Barcsai, Acațiu, principe al Țării Românești Transilvania (1658—1660): 285, 292.
Barițiu, George (1812—1893), om politic, publicist și istoric român: 360.
Barkan, Omer Lutfi, istoric contemporan turc: 537.
Barko, Vincent von (1719—1797), general de origine maghiară, feldmareșal austriac: 445.
Barnovschi (Movilă), familie boierească și domnitoare în Țara Românească Moldova; 1. *Miron*, domn (1626—1629, 1633): 75, 85; 2. *Toma*, bunicul primului, hatman și portar de Suceava: 106.
Barton, diplomat englez, reprezentantul Angliei și Companiei Indiilor la Istanbul: 148, 192.
Basarabi (Basarab, Basarabă), familie domnitoare în Țara Românească Muntenia: 200, 228, 273, 548.
Basarabia, vezi *Bugeac*.
Basel (Bâle), oraș-port pe Rin, azi în Elveția: 127.
Basra (Basrah), oraș, azi în Irak: 100; provincia otomană ~: 488.
Basta, George (c. 1550—1607), locotenent-colonel austriac, general comandant la frontiera estică a Imperiului habsburgic: 62, 182, 198, 201—206, 209, 211—213, 215, 216, 223, 231, 234, 238, 513, 557.
Báthory (Báthorești), familie nobiliară și domnitoare în Țara Românească Transilvania: 215, 216, 548, 556; 1. *Andrei*, cardinal, principe (1599): 180, 182—188, 200, 451, 517, 556; 2. *Cristofor*, voievod (1576—1581): 23, 24, 66; 3. *Gabriel*, principe (1608—1613): 41, 63, 79, 242—249; 4. *Nicolae*, nobil: 105; 5. *Sigismund*, principe (1581—1597, 1598—1599, 1601, 1601—1602): 31, 59, 68, 69, 140, 151, 163, 164, 171, 177, 180, 191, 196, 201, 205, 209—216, 243, 451; 6. *Ștefan*, voievod (1571—1575), apoi principe (1575—1583) și rege al Poloniei (1575—1586): 24, 109, 130, 450.
Baudier, Michel (de Languedoc) (1589—1645), istoric francez: 127.
Bauer (Bawr), F. G., general german în serviciul Rusiei: 320.
Bazargic, oraș dobrogean, azi Tolbuhin, în R. P. Bulgaria; cetatea ~: 440.
Bălan, centru metalurgic, azi oraș în jud. Harghita: 12.
Bălăcescu, Matei, ban al Craiovei (1737): 429.
Bălcescu, Nicolae (1819—1852), istoric, economist, gînditor democrat-revoluționar și om politic român, conducător al revoluției române de la 1848: XIV, 150, 170, 190, 225, 498, 505, 506, 509.
Băleanu, Gheorghe (c. 1600—1678), mare vornic muntean sub Mihnea al III-lea: 289.
Băleanu, Grigoraşcu, mare vornic muntean sub Nicolae Mavrocordat (1716): 421.
Bălgrad, vezi *Alba Iulia*.
Bălțătești, sat de străjeri, azi sat, com., jud. Neamț: 344.
Bănia, sat, com., jud. Caraș-Severin; lupta din 1739 de la ~ : 469.
Bărboi, biserică în Iași, construită la 1613—1615 de marele vornic Bărboi Ursu: 86.
Becicherec, sat bănățean, azi oraș în R. S. F. Iugoslavia; cetatea ~: 468.
Bega, rîu; valea ~: 469.
Beiuș, tîrg, cetate, azi oraș, jud. Bihor: 210.
Békeș, Gaspar, pretendent la tronul Țării Românești Transilvania: 109.
Bekteș paşa, bei otoman, aliat al lui Moise Székely: 239—241.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Belgrad, oraș-cetate medievală, azi capitala R. S. F. Iugoslavia: 141, 143, 148, 232, 242, 283, 386, 387, 396, 402, 404, 421, 423, 468, 487; cucerirea de către otomani la 1521 a ~: 481; acțiunea lui Radu Șerban din 1602 împotriva ~: 232, 235; bătălia din 1717 de la ~ : 425; pacea din 1739 de la ~: 431, 470, 543.

Bell, John, of Antermony (1691—1780), călător englez: 366.

Belsius, Ioannes (? — p. 1563), diplomat, agent imperial la curtea lui Despot Vodă: 65, 222.

Bender, vezi *Tighina*.

Bereg, cetate și comitat în nord-vestul Partiumului, azi în R.S.S. Ucraineană: 265.

Bergamo, oraș în Italia: 540.

Berlin, oraș, azi capitala R. D. Germană: 502.

Berza, Mihai (1907—1978), istoric român: 226.

Bethlen, familie nobiliară și domnitoare în Țara Românească Transilvania: 1. *Gabriel*, principe (1613—1629): XIII, 16, 40, 42, 43, 48, 59, 60, 64, 68, 245, 250, 251, 283; 2. *Ștefan*, principe (1630): 259, 260.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România: XIV, 39, 57, 74, 96, 153, 159, 161, 165—167, 174, 178, 183, 191, 213, 215, 216, 264, 273, 278, 284, 285, 306, 317, 318, 323, 326, 329, 336, 338, 363, 375, 376, 378, 386, 387, 390, 391, 394, 397, 402, 405, 412, 418, 422, 425, 428, 432, 454, 493, 522—525, 528, 542, 545, 558.

Biblioteca județeană Tîrgu Mureș: 296, 370, 493, 541, 560.

Bichigiu, sat pe domeniul Rodnei, azi sat, com. George Coșbuc, jud. Bistrița-Năsăud: 359.

Bielski, Joachim, secretar al regelui Sigismund III de Vasa, poet și istoric polon (sec. XVI): 127.

Bihor, comitat în Partium, azi în R. S. România și R. P. Ungară: 12, 26, 100, 109, 292, 401; țară românească: 41, 42, 408.

Bințințiu, azi sat Aurel Vlaicu, com. Geoagiu, jud. Hunedoara: 408.

Biserica Albă, tîrg bănățean, azi Bela Crkva în R. S. F. Iugoslavia; manufactura de mătase de la ~: 315.

Biserica Neagră, biserică în Brașov: 402.

Bisericani, mănăstire în jud. Neamț: 86.

Bistra, rîu: 468.

Bistrița, rîul ~: 194, 358, 445.

Bistrița, tîrg, cetate, azi municipiu, reședința jud. Bistrița-Năsăud: 11, 15, 42, 43, 82, 193, 340, 344, 358, 401, 540; cetatea ~: 103, 423; districtul ~: 26, 461; lupta din 1707 de la ~: 410; ținutul ~: 536

Bistrița, mănăstire în jud. Neamț: 29.

Bizanț, vezi *Imperiul bizantin*.

Bîrcea Mare, sat, azi înglobat orașului Simeria, jud. Hunedoara; 408.

Bîrlad, rîul ~: 193, 503; tîrg, azi municipiu în jud. Vaslui; 15, 115, 536; ținutul ~: 25, 422.

Bîrnova, pîrîul ~: 289; mănăstirea ~ din Iași: 84, 86.

Blaj, tîrg, azi oraș în jud. Alba: 290, 296, 501; școlile de la ~: 309; tratatul din 1687 de la ~: 401.

Bobîlna, sat, com., jud. Cluj: 472.

Bocskai, Ștefan, principe al Țării Românești Transilvania (1605—1606): 41, 59, 231, 243.

Bocșa, centru metalurgic, azi oraș, jud. Caraș-Severin: 468, 538.

Boemia (Cehia), regat în cadrul Imperiului romano-german, azi regiune geografică și istorică în R. S. Cehoslovacia: 520, 541.

Bogathi, Melchior, nobil transilvănean, consilier al lui Andrei Báthory: 185.

Bogdan al III-lea (cel Orb), domn al Țării Românești Moldova (1504—1517): 110.

Bogdan Lăpușneanu, domn al Țării Românești Moldova (1568—1572): 103, 108, 111, 492.

Bogdan, maior de volintiri români în războiul austro-otoman de la 1768—1774: 440.

Bohotin, rîu: 13.

Bolvașnița, sat, com., jud. Caraș-Severin: 469.

Bongars, Jacques (1554—1612), istoric și diplomat francez: 66.

Boreți-Bergfeld, Nicolae, istoric rus (sec. XIX): 224.

Boris Godunov, țar rus (1598—1605): 193.

Borlești, sat, com., jud. Neamț: 344.

Borlova, sat, com. Turnu Ruinei, jud. Caraș-Severin; manufactura de textile de la ~: 315; rezistența împotriva trupelor habsburgice (1739) de la ~: 469.

Boroș, Ioan, militar și cronicar transilvan, martor ocular al răscoalei din 1654—1655: 458.

Borsod, comitat în nord-vestul Partiumului, azi în R. P. Ungară: 265.

Borș, Ștefan, căpitan de volintiri români în războiul din 1768—1774: 438.

Borșa, tîrg, azi oraș, jud. Maramureș; plaiul ~: 423.

Boschinus, Marcus (1613—1678), pictor, gravor și scriitor venețian: 273.

Botoșani, tîrg, azi municipiu, reședința jud. Botoșani: 106, 352.

Bouquet, Michel (1807—1888), pictor și grafician francez: 326, 336.

Boutourlin, vezi *Buturlin*.

Bozianu, Calotă din Liptov, mare spătar și mare ban sub Mihai Viteazul; 74, 206, 208.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Bradu, mănăstire în jud. Buzău: 89, 90.
Brahă, căpitan sub Gheorghe Duca, comandant de steag: 396.
Bran, pasul ~: 162, 238; castelul ~ : 86 104, 239, 289, 358.
Brandenburg, ducat, azi în R. D. Germană: 276.
Branković, dinastie sîrbă: 105.
Braşov, oraş, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Braşov: XV, 3, 11, 15, 29, 34, 42, 58, 96, 97, 104, 106, 163, 184, 192, 193, 237–240, 244–248, 330, 331, 340, 341, 355–358, 371, 402, 536, 539, 540; bătălia din 1603 de la ~: 239; cetatea ~: 86, 109, 379, 402; districtul ~: 206, 552; lupte la ~: 56, 62, 64, 74, 79, 231, 237, 240, 243, 245, 248, 513, 521–524, 527.
Bratislava, tîrg, cetate în Imperiul habsburgic, azi în R. S. Cehoslovacia; pacea din 1626 de la ~: 252.
Bratocea, pas: 205.
Bratovoieşti, sat, com., jud. Dolj: 324.
Brăila, cetate şi port dunărean, azi municipiu reşedinţa jud. Brăila: 86, 107, 117, 118, 144, 147, 152, 163, 172, 175, 179, 236 237, 414, 440, 442, 458, 490, 518, 519, 542; cetatea ~: 150, 236, 376, 389, 416; judeţul ~: 25; cazaua ~: 25, 281, 288, 338, 376, 415, 435, 443, 447; şantier naval la ~: 539.
Brăiloiu, Barbu, mare serdar sub Nicolae Mavrocordat (1716), comandant de corp de voluntari: 421.
Brâncoveanu, familie boierească şi domnitoare munteană: 294, 548; 1. *Constantin*, domn (1688–1714),: XI, XIV, 11, 299–302, 307–309, 311, 317, 319, 329, 342, 344, 371–375, 393, 394, 402, 403, 409–420, 423, 483, 484, 494, 495, 511, 516, 520, 538, 539, 547, 549, 557, 558, 561; 2. *Nicolae*, mare logofăt muntean, implicat în mişcarea bucureşteană din 1769: 476.
Brâncoveni, sat, com., jud. Olt; moşia ~: 255, 375; mănăstirea ~: 90.
Brebu, sat, com., jud. Prahova; mănăstirea de la ~ : 91, 545.
Breslau, oraş, cetate, azi Wroclaw în R. P. Polonă: 540.
Breţcu, pas: 193.
Brilli, Francesco, arhitect militar italian în serviciul Habsburgilor (sec. XVIII): 380.
Broscăuţi, sat, com., jud. Botoşani: 344.
Broşteni, com. Bahna, jud. Neamţ: 289; retragerea lui Constantin Şerban de la ~: 289; sub ocupaţie rusească (1711): 416.
Bruges (Brugge), oraş flamand, azi în Belgia: 540.
Bruxelles (Brussel), oraş în Brabant, azi capitala Belgiei: 105.
Brzeski, Nicolae, călător şi diplomat polon din sec. XVI: 547.
Buccow, Adolf, general în armata habsburgică: 320, 358, 472; guvernator al Ţării Româneşti Transilvania (1762–1764): 472.
Bucovel, gura ~: 207; pîrîul ~: 206–207; bătălia din 1600 de la ~: 205–208.
Bucovina, nume folosit după 1775 pentru partea de nord-vest a Ţării Româneşti Moldova, ocupată de Imperiul habsburgic: 358, 445, 477, 521, 535.
Bucureşti, oraş de scaun al Ţării Româneşti Muntenia, azi capitala Republicii Socialiste România: VIII, X–XII, 1–4, 11, 15, 21, 34, 54, 67, 79, 87–89, 104, 109, 112, 114, 118, 140, 144–146, 150, 153–155, 160–165, 171, 174, 175, 182, 183, 205, 206, 255, 259, 262, 281, 288, 307, 309, 316, 319, 330, 340, 341, 344, 347, 349, 350, 352, 357, 366, 371, 382, 389, 393, 394, 396, 404, 421–424, 427, 432, 435–440, 454–456, 458, 470, 476, 483, 492, 501, 509, 518, 536–540, 545, 559, 560; Academia domnească de la ~: 309; insurecţia din 1769 de la ~: 436.
Buda, cetate, azi partea occidentală a Budapestei, capitala R. P. Ungară: 397, 487; paşalîcul de ~: 42, 81, 99, 100, 112, 141, 259, 282, 290, 346, 387, 398, 487–490.
Budacu, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Bug, fluviu: 393, 443.
Bugeac (Basarabia), teritoriu în partea de sud-est a Ţării Româneşti Moldova, cuprins între Prut, Marea Neagră, Nistru şi un hotar nordic convenţional: 24, 115, 118, 122, 139, 353, 392, 412, 417, 427, 434, 442, 462.
Buhalniţa, sat, com. Hangu, jud. Neamţ: 12; mănăstirea ~: 12.
Buhuşi, Alexandru, hatman sub Dumitraşcu Cantacuzino: 392.
Buicescu, Diicu, mare spătar sub Matei Basarab în 1653: 269.
Bujoreanu, Şerban, boier muntean, delegat al stărilor în 1716: 421.
Bulgaria: VIII, 220, 518.
Buliga, Lupu (din Ciovîrnişani), comandantul artileriei forţelor răsculate în 1654–1655: 457, 458.
Bumbăcilă din Teregova, căpitan de răsculaţi: 468.
Bunea, voievod bănăţean: 285.
Buonvisi, Francesco, cardinal, nunţiu papal: (sec. XVII): 389, 392.
Burebista, rege al Daciei (c. 82–44 î.e.n.): IX, 132, 500, 518.
Burnas, cîmpie: 438.
Bussy-Rabutin, Jean-Louis de, general francez în serviciul Habsburgilor (1691–1716): 409.
Butea, Theodor, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768–1774: 356, 434.
Buturlin, Dmitri Petrovici (1790–1850), general şi istoric militar rus: 439.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Buzău, pasul ~: 247, 284; rîul ~: 183, 516; tîrg, azi municipiu, reşedinţa jud. Buzău: 14, 89, 112, 205, 206, 233, 244, 281; garnizoana ~: 343; judeţul ~: 25, 90, 344, 435.
Buzeşti (Buzescu), mare familie boierească din Oltenia: 146, 194, 234–235; 1. *Preda*, fiu al lui Radu Buzea, mare postelnic şi comandant de oşti sub Mihai Viteazul, mare ban şi sfetnic al lui Radu Şerban: 138, 198, 221, 228, 239, 242; 2. *Radu*, fiu al lui Radu Buzea, mare spătar, apoi mare clucer sub Mihai Viteazul, prim sfetnic al lui Radu Şerban: 138, 183, 221, 228; 3. *Stroe*, fiul lui Radu Buzea, mare agă sub Mihai Viteazul, mare stolnic sub Radu Şerban: 138, 146, 221, 234, 235.
Buzoianu, căpitan de volintiri în războiul austro-otoman din 1736–1739: 355.

C

Cahul, lac în sudul Bugeacului: 56, 61, 119–123, 128, 437, 525; lupte lîngă ~: 56, 58, 110, 119, 122–124, 130, 131, 357, 506, 510, 513, 524.
Calafat, tîrg, azi oraş, jud. Dolj; amenajări genistice la ~: 373.
Caliacra, cetate în vilaietul Silistra, azi Kaliakra în R. P. Bulgaria: 91–93.
Calimachi, vezi *Calmăşu*.
Calmăşu (Calimachi), familie boierească şi domnitoare în Ţara Românească Moldova: 473, 548; *Grigore*, domn (1761–1764, 1767–1769): 345, 434.
Calomfirescu, Radu (? –1600), boier muntean sub Mihai Viteazul: 138, 146.
Calotă, vezi *Bozianu Calotă*.
Cameniţa, cetate din Podolia, în regatul Poloniei, azi Kameneţ-Podolsk în R.S.S. Ucraineană: 29, 114, 172, 386, 389; colegiul iezuit de la ~: 29.
Campana, Cesare (c. 1540–1606), istoric italian: 127.
Cancelaria aulică a Transilvaniei: 333.
Cantacuzino, familie boierească şi domnitoare în principatele române extracarpatice: 393, 414, 548; 1. *Andronic*, vistier: 197; 2. *Constantin* (c. 1650–1716), geograf, istoric, mare stolnic şi diplomat: XIV, 299, 307, 317, 409, 418, 480, 501, 543; 3. *Dumitraşco*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1674, 1684–1685): 392, 393; 4. 4. *Gheorghe*, ban al Olteniei sub ocupaţia austriacă, pretendent la tronul muntean: 421; 5. *Mihai* (1723– după 1787), istoric român, mare vornic, apoi general în serviciul Imperiului rus: XIV, 310, 383, 434, 476; 6. *Mihai (Mărgineanu)* (1650–1716), mare spătar, fratele stolnicului Constantin: 374; 7. *Pîrvu*, mare spătar, frate al istoricului *Mihai:* 356–357, 434, 436, 476, 477; 8. *Răducanu*, polcovnic de volintiri români în războiul din 1768–1774: 357, 440; 9. *Şerban*, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1678–1688): 299, 328, 344, 346, 372, 393, 396–400, 419, 538, 549, 554; 10. *Toma*, mare spătar sub Constantin Brîncoveanu, general în serviciul Imperiului rus: 415, 416.
Cantacuzino-Deleanu, Iordache, mare vornic sub Grigore II Ghica: 430.
Cantemir (Cantemireşti), familie boierească şi domnitoare în Ţara Românească Moldova: 299; 1. *Antioh*, domn (1695–1700, 1705–1707): 300, 302, 319, 324, 345, 355, 376, 394, 410; 2. *Constantin*, serdar: 392; domn (1685–1693): 19, 376, 393, 394, 396; 3. *Constantin*, ban, fiul lui Antioh ~: 355, 430; 4. *Dimitrie* (1673–1723), mare cărturar şi enciclopedist, domn (1693, 1710–1711), XI, XIV, 12, 22, 24, 38, 300, 301, 307, 310, 312, 318, 322, 328, 339, 345, 355, 364, 367, 394, 406, 411–420, 436, 480, 495, 498, 501–504, 508, 514, 532, 550, 554, 558, 560.
Caracal, tîrg, azi oraş, jud. Olt: 14, 45, 179, 344.
Caraffa, Antonio (? –1693), general napolitan, feldmareşal în serviciul Habsburgilor: 401, 404.
Caragea, Ioan Gheorghe, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1812–1818): 536.
Caramania (Karaman), paşalîc otoman în Anatolia: 163.
Caramurad, sat, azi com. Mihail Kogălniceanu, jud. Constanţa: 440.
Caranşebeş, tîrg, azi oraş în jud. Caraş-Severin: 3, 34, 255, 289, 315, 330, 360, 404, 405, 468, 469; comitatul ~: 109, 285; răscoalele antihabsburgice din 1724–1725 de la ~: 465.
Carasu (Karasu), valea ~: 440.
Caraş-Severin, comitat: 469; judeţ: 26.
Caraşova, sat, com., jud. Caraş-Severin: 468.
Carei, sat, azi oraş, jud. Satu Mare: 211.
Carlowitz (Karlowitz), oraş, azi Sremski Karlovći în R. S. F. Iugoslavia; pacea din 1718 de la ~: 319, 329, 400, 405, 406.
Carol V de Lorena (1643–1690), duce: 398, 404.
Carol V (Quintul), vezi *Habsburg*.
Carol VI, vezi *Habsburg*.
Carol al IX-lea (de Valois) (1550–1574), rege al Franţei (1560–1574): 111.
Carol al XII-lea de Vasa (1682–1718), rege al Suediei (1697–1718): 341, 342, 411, 415, 416, 561.
Carpaţi, vezi *Munţii Carpaţi*.
Cartal, sat în Bugeac, azi în R. S. S. Ucraineană; bătălia din 1770 de la ~: 437.
Casa Islamului (Dar-ül-Islam, „Ţările bine păzite"): 489.
Casa Păcii sau Înţelegerii (Dar-ül-ahd): 489.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Caşin, sat, com., jud. Bacău: 278; mănăstirea ~: 376, 423.
Caşovia, vezi *Kosiče*.
Catargiul, Ilie, mare vistiernic sub Dimitrie Cantemir: 412.
Cavarna, cetate în vilaietul Silistrei, azi Kavarna în R. P. Bulgaria: 440.
Cavnic, centru minier, azi oraş în jud. Maramureş: 12.
Cazan, hanat tătăresc, anexat de Imperiul rus în 1552: 101.
Călăraşi, sat, azi municipiu, reşedinţa jud. Călăraşi: XIV, 45, 344, 509.
Căldăruşani, mănăstirea ~: 90.
Căluiu, sat, com. Oboga, jud. Olt; mănăstirea ~: 130, 136, 138.
Călugăreni, sat, com., jud. Giurgiu: 154—156, 218, 290, 346; bătălia din 1595 de la ~: 62, 138, 154—162, 169—170, 182, 216, 218, 220, 506, 513, 519, 521—524, 526; lupta din 1659 de la ~: 290.
Căscioarele, sat, com., jud. Giurgiu; şantierul naval de la ~: 539.
Cătlăbuga, lac în Bugeac: 142, 147.
Ceacova, sat, com., jud. Timiş; cetatea ~: 468.
Ceaurul, Vasile, mare stolnic, pretendent la tronul Ţării Româneşti Moldova (1716—1718): 339, 422.
Ceauşescu, Nicolae (n. 1918), secretar general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România, comandant suprem al forţelor armate române: V, VII, VIII, X, XI, XII, 1, 4, 7, 32—33, 35—36, 39—40, 99, 162, 190, 197, 227, 272, 297, 300—301, 384, 452, 497, 500, 505, 506—507, 530, 532—533.
Cerkez Mehmet, paşă, participant la războiul ruso-otoman din 1711: 415.
Cerna, sat, azi înglobat în com. suburbană Teliucu Inferior, municipiul Hunedoara; nobili români din ~: 408.
Cernavodă, tîrg, azi oraş, jud. Constanţa: 510, 540.
Cernăuţi, tîrg în ţinutul Cernăuţilor, azi oraş în R. S. S. Ucraineană: 195, 351, 445; ţinutul ~: 25, 319, 344, 429, 430, 441, 442, 445, 521, 535.
Cerneţi, sat, component al com. suburbane Şimian, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinţi: 357, 421, 428; alungarea trupelor habsburgice din ~: 428; ocupat de habsburgi: 421.
Certa Puncta, ordonanţă habsburgică din 1769 stabilind raporturile dintre iobagi şi stăpînii de pămînt: 327.
Ceptura, sat, com., jud. Prahova: 206.
Cetatea Albă (Akkerman), port şi cetate la limanul Nistrului în ţinutul Cetăţii Albe, azi Belgorod Dnestrovskii în R. S. S. Ucraineană: 91—93, 107, 118, 119, 140, 143, 147, 237, 291, 389, 440, 442, 490, 552; asediul ~ din 1770: 437; luptele din 1595 de la ~: 152; cazaua ~: 112, 338, 412; ţinutul ~: 200.
Cetatea de Baltă, cetate şi domeniu transilvănean al Ţării Româneşti Moldova: 105, 378.
„Cetatea de la Drum", fort bastionar în defileul Oltului la nord de Rîmnicu Vîlcea: 380.
Cetatea de Floci, vezi *Tîrgul de la Floci*.
Cetatea „Negrului Vodă", pe raza com. Cetăţeni-Muscel, jud. Argeş: 404.
Chanschi, Stanislav, nobil polon, comandant al trupelor polone în lupta de la Areni, din 1595: 172.
Cheia, drumul ~ în Munţii Banatului: 468.
Chiaro, Antonio Maria del (1669—1727), călător italian, secretar al domnilor români Constantin Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino: 538.
Chigeci, vezi *Tigheci*.
Chilia (Chilia Nouă), oraş-port şi cetate dunăreană în ţinutul Chilici, azi Kilia în R. S. S. Ucraineană: 24, 91, 92, 107, 140, 143, 147, 150, 281, 309, 437, 440, 442, 443, 490; cazaua ~: 338, 412; luptele din 1595 de la ~: 152; ţinutul ~: 200.
Chimindia, sat, com. Hărău, jud. Hunedoara: 408.
Chinari (Pinar), cetate pe teritoriul satului ~, com. Sîntana de Mureş, azi înglobat municipiului Tîrgu Mureş, jud. Mureş: 46.
Chioar, cetate pe teritoriul satului Berchezoaia, com. Remetea Chioarului, jud. Maramureş: 54, 108, 198, 250, 363, 369—379, 401, 423, 512; districtul ~: 46 96, 108, 329, 337, 340, 406; ţara ~: 41, 345, 536.
Chiojd, sat, com., jud. Buzău: 344.
Chipereşti, sat, com. Ţuţora, jud. Iaşi; manufactura de postav de la ~: 538.
Chipriana, sat în ţinutul Chişinăului, azi în R. S. S. Moldovenească; mănăstirea ~, ctitoria lui Ştefan cel Mare: 375.
Chirică, memorialist român (sec. XVIII): 310.
Chisar (din Leoteşti), mare logofăt sub Mihai Viteazul: 171.
Chişinău, tîrg în ţinutul Lăpuşnei, azi oraş, capitala R.S.S. Moldovenească: 438, 462.
Chiuzbaia (Baia de Mijloc), centru minier, azi înglobat în oraşul Baia Sprie, jud. Maramureş: 12.
Chizătău, sat, com. Belinţ, jud. Timiş: 468.
Cibin, rîul ~: 185.
Ciceu, cetate pe teritoriul com. Ciceu-Giurgeşti, jud. Bistriţa-Năsăud: 105; domeniu al Ţării Româneşti Moldova: 105.
Cighirin (Cehrin), capitala hătmăniei Ucraina, stat vasal Imperiului otoman, azi Cehrin, oraş în R.S.S. Ucraineană: 392.
Cioara, sat, com. Sălişte, jud. Alba: 472.
Ciocăneşti, sat, com., jud. Ialomiţa: 346.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ciocoiu, Alexandru, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman 1768—1774: 437, 438.
Ciorbă, colonel de husari români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 440.
Cioroiu, vezi *Sfîntu Gheorghe*, ostrov.
Cipru: 127.
Ciric, lac lîngă Iaşi, lupta din 1671 de la ~: 460.
Ciubărciu, tîrg pe Nistrul Inferior, în ţinutul Cetăţii Albe, azi în R.S.S. Moldovenească: 107, 142.
Ciuc, scaun transilvan: 363, 450.
Ciuhur, rîu şi vale în ţinutul Bălţi şi Cîrligătura, azi în R.S.S. Moldovenească: 352.
Ciula Mare, sat, com. Unirea, jud. Hunedoara: 408.
Ciurila, sat, com., jud. Cluj: 29, 296.
Ciurilă, căpitan transilvan de răsculaţi (1703): 408.
Cîineni, sat, com., jud. Vîlcea: 543.
Cîlniştea, rîu; 154, 155, 220, 438.
Cîmpean, Bucur, căpitan transilvan de răsculaţi la 1703: 408.
Cîmpeni, tîrg, azi oraş, jud. Alba: 472.
Cîmpia Pannonică: 520.
Cîmpia Tisei: 278, 298.
Cîmpia Transilvaniei: 296.
Cîmpia Turzii, oraş, jud. Cluj: 216, 218, 227.
Cîmpina, sat, azi oraş, jud. Prahova: 12, 373.
Cîmpulung, tîrg, azi oraş, jud. Argeş: 14, 89, 91, 242, 272, 281, 291, 373, 540, 545; mănăstirea de la ~: 91.
Cîmpulung Moldovenesc, tîrg, azi oraş, jud. Suceava: 50, 344, 348, 356, 362, 445, 521; ocolul ~: 322; ţinutul ~: 434, 444, 461, 535.
Cîrlibaba, trecătoare în Carpaţii Orientali: 104.
Cîrligătura, ţinut, pe ambele maluri ale Prutului Mijlociu: 25, 319, 350.
Cîrstieni, sat, com. Călineşti, jud Argeş: 228.
Cîrţişoara, sat, com., jud. Sibiu; convenţia din 1685 de la ~: 401; manufactura de sticlă de la ~: 315.
Cladova, cetate în Imperiul otoman, azi Kladovo în R.S.F. Iugoslavia: 173, 179, 374, 404, 468.
Cleďu, sat dispărut, pe valea Şieului: 359.
Clement VIII, papă (1592—1605): 133.
Clopotiva, sat, com. Rîu de Mori, jud. Hunedoara: 408.
Cloşca (Ioan Oargă), conducător al revoluţiei populare de la 1784: VII, VIII, XIII, 465, 478, 481, 500, 504, 544.
Cluj, oraş, cetate, azi Cluj-Napoca, municipiu, reşedinţa jud. Cluj: 11, 15, 29, 34, 41, 97, 216, 250, 285, 287, 293, 401, 408, 464, 540, 541; comitatul ~: 26, 552; fortificaţiile ~: 103, 104; lupta din 1707 de la ~: 410; spital construit la ~: 316; Universitatea iezuită din ~: 29.
Cocea, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 158, 159.
Codlea, tîrg, cetate, azi oraş, jud. Braşov: 97, 163, 239, 451; cetatea de la ~: 97.
Codreni, sat, com. Gurbăneşti, jud. Călăraşi; mănăstirea fortificată: 374.
Codru (Ardud), ţară românească, azi în jud. Satu Mare şi Sălaj: 41.
Colentina, rîul ~: 255; sat, azi în municipiul. Bucureşti; lupta din 1716 de la ~: 421.
Colomeea, oraş din Galiţia, în regatul Poloniei, azi Kolomija în R.S.S. Ucraineană: 196.
Colonia, vezi *Köln.*
Colţea, spital în Bucureşti: 316, 545; turnul ~: 373.
Colţea, Sandu, colonel român în armata regelui Carol al XII-lea al Suediei (1697—1718): 373.
Comana, sat, com., jud. Giurgiu: 477 mănăstirea ~: 90, 248, 373, 418, 435.
Comana de Sus, sat, com. Comana, jud. Braşov; manufactura de potasă de la ~: 315.
Comanca, sat, azi înglobat în oraşul Băile Olăneşti, jud. Vîlcea: 344.
Comăneşti, sat, azi oraş, jud. Bacău: 344, 348, 363.
Comnen, Ioan, medic al oştii muntene sub Constantin Brâncoveanu: 371, 511.
Compania de comerţ a Mediteranei: 540.
Compania engleză a Levantului: 540.
Compania Indiilor orientale: 540.
Compania Levantului: 540.
Compania moscovită: 540.
Compania Orientală de la Triest: 540.
Compania Orientală de la Viena: 540.
Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae, colecţie de legi adoptate de dieta transilvană între 1653 şi 1669, continuînd *Aprobatae Constitutiones:* 333, 337, 339.
Complexul Muzeal Iaşi: XIV, 21, 84.
Complexul Muzeal Sibiu: XIV, 95.
Confederaţia de la Bar, din 1767, a nobilimii polone adepte a făuririi unui stat modern, centralizat şi independent: 433, 434.
Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste: 256, 287.
Constantinopol, vezi *Istanbul.*
Constantin, căpetanie a răsculaţilor moldoveni (1672): 461.
Constantin Şerban, mare serdar (1644—1645): 266; postelnic: 265; domn al Ţării Româneşti Muntenia (1654—1658) şi al Ţării Româneşti Moldova (1659, 1661): 44, 75, 77, 275, 276, 278, 280, 281, 287, 289, 290, 292, 297, 392, 452, 453, 456, 458, 557.
Constanţa, tîrg, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Constanţa: XIV; judeţul ~: 93.
Copăceni, sat, com. 30 Decembrie, jud. Giurgiu: 154.
Copenhaga, oraş, capitala Danemarcei; pacea din 1660 de la ~: 292.
Copou, cîmpie, azi parc şi cartier al Iaşilor: 115; mănăstirea ~: 84.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Corbea, David, ceauş, agent diplomatic al lui Constantin Brâncoveanu şi al Cantacuzinilor la Moscova: 410.
Corlăteşti, sat, com. suburbană Berceni, municipiul Ploieşti, jud. Prahova: 456.
Corni, lupta din 1738 de la ~: 468.
Cornul lui Sas, bătălia din 1612 de la ~: 79, 249.
Coslugea, sat, com. Lipniţa, jud. Constanţa; luptele din 1773–1774 de la ~: 440.
Costachi, familie boierească în Ţara Românească Moldova sub Grigore II Ghica; 1. *Teodor*, mare spătar: 430; 2. *Manolachi*, mare stolnic: 430; 3. *Vasile*, mare agă: 430.
Costin, Miron (1633–1691), cronicar şi om politic român: XI, XIII, XIV, 24, 45, 77, 82, 206, 207, 214, 235, 251, 258, 262, 267, 269, 272, 273, 277, 285, 297, 306, 338, 339, 342, 345, 388, 389, 454, 457, 458, 501, 502, 521, 536.
Costin, Nicolae (c. 1660–1712) cronicar şi om politic român, fiul lui Miron Costin: 123, 501; mare logofăt: (1710–1712) 412.
Cotnari, sat, com., jud. Iaşi: 15, 29; Şcoala latină de la ~: 29.
Coţmani, tîrg la frontiera nordică moldoveană cu Polonia, azi în R.S.S. Ucraineană: 351.
Covurlui, ţinutul ~ de pe Prutul Inferior: 25, 319, 363, 422.
Cozia, mănăstirea ~, jud. Vîlcea: 429.
Cracovia (Krakow), oraş, cetate, azi în R. P. Polonă: 29, 111, 126, 135, 176, 249, 276.
Craiova, oraş, azi municipiu, reşedinţa jud. Dolj: 14, 34, 183, 344, 470, 506, 540; banul de ~: 53, 136, 152, 221, 242, 429, 545; căimăcămia de ~: 332, 347, 349, 436; lupta din 1737 de la ~: 428.
Crasna, rîu: 211, 293; comitatul: 26, 40, 100, 109, 292, 329.
Creta, insulă: 105.
Creţul, pretendent la tronul Ţării Româneşti Moldova în vremea domniei lui Petru Şchiopul: 130.
Criciova, sat. com., jud. Timiş: 469.
Cricov, rîu: 206, 414.
Cricova, sat în ţinutul Lăpuşnei, azi în R. S. S. Moldovenească: 538.
Crimca, Anastasie (?–1629), mitropolit al Ţării Româneşti Moldova (c. 1608–1617, 1619–1629), miniaturist şi caligraf: 85.
Crimeea, peninsulă: 392, 443; hanatul ~: 22, 82, 135, 141, 175, 232, 235, 249, 271, 277, 298, 365, 385, 392, 397, 427, 430, 487, 488, 492.
Cristian, sat, com., jud. Braşov: 238; biserica fortificată de la ~: 403, 404.
Criş, sat, com. Daneş, jud. Mureş; castelul din ~: 378.
Crişan, Marcu Giurgiu (1733–1785), conducător al revoluţiei populare de la 1784: VII, VIII, XIII, 465, 471, 478, 481, 500, 504.
Crişana : 14, 26, 42, 100, 101, 108, 199, 534, 547; ţară ~: 386.
Crişul Alb, rîu: 293.
Croaţia: 100, 133.
Cronica Buzeştilor: 194.
Cronica Ghiculeştilor: 344.
Csáki, Ştefan (?–1605), nobil maghiar, trădător faţă de Mihai Viteazul: 41.
Cserei, Mihály (1668–1756), memorialist transilvănean: 393.
Curlanda, mare ducat în regatul Poloniei, azi în R. S. S. Letonă: 385.
Curtea de Argeş, vezi *Argeş*.
Cuza, Ioniţă, boier şi memorialist român (sec. XVIII): 310.

D

Dabija, Eustratie, domn al Ţării Româneşti Moldova (1661–1665): 340, 342, 543.
Dacia: IX, X, XI, 5, 105, 106, 135, 136, 151, 176, 179, 190, 200, 201, 224, 251, 311, 420, 500, 515–516, 518.
„Dacia românească", vezi *România medievală*.
Dalmaţia, regiune istorico-geografică pe litoralul oriental al Adriaticii, azi în R. S. F. Iugoslavia: 133.
Damasc, cetate otomană, azi capitala Siriei: 66, 367, 398.
Dan (Danilovici), mare vistiernic muntean (1592): 253.
Dan al II-lea, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1420–1421, 1426–1427, 1427–1431): 519.
Danciu, Dumitraşcu, căprar de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768–1774: 357.
Danemarca: 251, 254.
Danzig, vezi *Gdansk*.
Darahi, Ioan (?–p. 1600), mic nobil sătmărean, căpitan şi secretar al lui Mihai Viteazul: 44, 184.
Dardanele, strîmtoare: 92; vezi şi *Strîmtori*.
Dăbîca, comitatul ~: 26, 329, 552.
Dărăbani, tîrg în ţinutul Hotinului, azi oraş în jud. Botoşani: 344.
Dărmăneşti, sat, com., jud. Bacău: 344.
Dealu, mănăstire, azi în municipiul Tîrgovişte: 217; tratatul din 1598 de la ~: 178, 179.
Decebal, rege al Daciei (87–106): IX, 132, 500, 503, 506.
Dej, tîrg, azi municipiu, jud. Cluj: 12, 103, 315.
Delacroix (De la Croix, La Croix) (?–c. 1704), secretar la ambasada franceză de la Constantinopol: 361.
Deli Marcu, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 138, 169, 196.
Densuş, sat, com., jud. Hunedoara: 408.
Densuşianu, Nicolae (1846–1911), istoric român: 529.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Derviş Mehmet paşa, mare vizir otoman (1606): 491.
Desfontaines, Pierre-François Guyot (1685–1745), abate, literat francez: 303.
Despot Vodă (Ioan Iacob Heraclid), domn al Ţării Româneşti Moldova (1561–1563): 3, 13, 23, 29, 46, 48, 64, 70, 105, 108, 449, 491, 492, 501, 543.
Deva, oraş, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Hunedoara: XIV, 12, 252, 400, 401, 408; cetatea ~: 54, 380, 512; comitatul ~: 337; moara de hîrtie de la ~: 315.
Devlet Ghirai al II-lea, han tătar (1699–1702; 1708–1713). 416.
Diicul Rudeanul, sluger (1673–1674): 390:
Diiu, vezi *Vidin*.
Diploma leopoldină din 1691: 333, 338, 406, 548.
Diploma leopoldină din 1693: 339, 361.
Direcţia Economică şi a Patrimoniului Cultural Naţional din *Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste:* 374, 376, 416.
Direcţia Topografică Militară: 374.
Dîmboviţa, rîu: 242, 289, 373; judeţul ~: 25, 344, 435.
Dobó, Ştefan, voievod al Ţării Româneşti Transilvania la sfîrşitul ocupaţiei habsburgice din 1551–1555: 103.
Dobra, sat, com. Şugag, jud. Alba: 465.
Dobreni, sat, com. Vărăşti, jud. Giurgiu: 438.
Dobrogea: 91, 94, 101, 119, 138, 139, 140, 144, 147, 150, 152, 172, 174, 179, 180, 200, 230, 237, 264, 338, 393, 434, 438, 439, 440, 519, 534, 536.
Dobrotiţă, domn al Ţării Cărvunei, despot (c. 1348–1386): 93.
Dobrovăţ, sat, com., jud. Iaşi; biserica din ~: 86.
Dognecea, centru metalurgic, sat, com. jud. Caraş-Severin: 315, 539.
Doh, sat, com. Măeriştе, jud. Sălaj; manufactura de potasă de la ~: 315.
Dolj, judeţ: 25, 322.
Doman, sat, azi în municipiul Reşiţa, jud. Caraş-Severin; furnalele de la ~: 538.
Domaşnea, sat, com., jud. Caraş-Severin: 469.
Domitian, împărat roman (81–96): 137.
Domneşti, sat, com. Pufeşti, jud. Vrancea; curtea boierească întărită de la ~: 375.
Don, fluviu: 101.
Doria, Andrea (1468–1560), amiral genovez: 101.
Dorna, rîu: 445.
Dorohoi, tinutul ~: 25, 343, 363, 429, 430.
Dosoftei (1624–1693), mitropolit al Ţării Româneşti Moldova, cărturar român: 342.
Doxat, N., general elveţian în serviciul Habsburgilor (1737): 380.
Dragoslavele, sat, com., jud. Argeş: 404.
Dragomir (din Luciani), mare vornic muntean (1570–1574): 118.
Dragomirna, sat, com., jud. Suceava; mănăstirea ~: 85, 375.
Dragu, postelnic: 79.
Drajna, rîu: 233.
Drăcşani, vechi iezer, sat, azi sat Draxini, com. Bălueni, jud. Botoşani: 13, 250; bătălia din 1616 de la ~: 253.
Drăgăneşti, centru de exploatare a păcurii, azi sat, com., jud. Prahova: 12.
Dresda, oraş, cetate în regatul Saxoniei, azi în R. D. Germană: 215.
Drinova, sat, com. Bîrna, jud. Timiş: 469.
Drîstor, vezi *Silistra*.
Drugăneşti, sat, azi înglobat în com. Stoeneşti, jud. Giurgiu: 416.
Drugăneşti, boieri munteni (sec. XVII–XVIII): 545.
Dubăsari, tîrg pe malul stîng al Nistrului la unul din vadurile fluviului, azi Dubosarî, în R. S. S. Moldovenească: 83.
Duca, familie domnitoare în principatele române extracarpatice; 1. *Constantin*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1693–1695; 1700–1703): 299, 300, 324; 2. *Gheorghe*, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1673–1678) şi al Ţării Româneşti Moldova (1665–1666, 1668–1672, 1678–1683): 393, 376, 396, 397, 398, 400, 459, 460, 461, 462, 463.
Dudeşti, cartier în Bucureşti: 255.
Duma, postelnic sub Mihai Viteazul: 198.
Dumbravă, mare vornic al Ţării de Jos, sub Ion Vodă cel Viteaz: 115, 118.
Dumbrăveni, tîrg, azi oraş, jud. Sibiu; tratatul din 1685 de la ~: 401.
Dumitrache, stolnic şi cronicar muntean (sec. XVIII): 356.
Dumitraşco din Bogdănei, înalt dregător muntean (1618–1631), tatăl lui Hrizea (Hrizică): 456.
Dumitraşcu, fiu al lui Petru Cercel: 206.
Dumitru (din Cepturi), mare logofăt sub Mihai Viteazul: 171.
Dumitru (Dudescu?), vornic muntean: 171, 179.
Dumitru, „*Sîrbul*", mare spătar muntean (1659): 289.
Dunavăţ, vechi braţ al Deltei Dunării: 94.
Dunărea, fluviu: 7, 16, 17, 23, 35, 42, 47, 52, 58, 81, 86, 90, 91, 93, 94, 101, 115, 117, 119, 138, 140, 155, 163, 166, 168–170, 172–180, 201, 205, 206, 208, 220, 230, 232, 236–238, 241, 242, 260, 266, 278, 280, 281, 287, 289, 293, 296, 298, 357, 373, 380, 382, 385, 388, 389, 393, 396, 404, 414–416, 422, 425, 432, 435–436, 438–440, 442, 462, 466, 468–469, 482–483, 487–490, 503, 515, 518–519, 538–539, 589; ~ de Jos: 48, 224, 288, 385, 389, 421, 483, 488, 495; ~ maritimă: 119, 149, 179, 412; ~ Mijlocie: 7, 133, 134, 142, 386; gurile fluviului ~: 171, 176, 230, 385.
Dunod, Antide (1640–1696), iezuit francez, diplomat în serviciul Habsburgilor: 400, 401.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Durac, Apostol (sec. XVII), căpitan (1660): 392; serdar (1669), conducător al răscoalei din 1671—1672: 459—462.

E

Ecaterina a II-a, împărătească a Rusiei (1762—1796): 387, 438, 439, 443.
Edicule, turn, închisoare din Istanbul: 417.
Eflâk, vezi şi Ţara Românească Muntenia: 489.
Eger (Agria), cetate în Imperiul habsburgic, azi în R. P. Ungară: 282.
Egipt: 396, 488.
Elena, soţia lui Petru Rareş: 105.
Elisabeta I, regina Angliei (1558—1603): 555.
Engel, Johann Christian von (1770—1814), istoric german: 223.
Eremia (Irimiia), *„Cernăuţeanul"*, hatman moldovean (1574): 119—122, 128, 131.
Ermigny, pictor, gravor (sec. XIX); 542.
Ernaut, François „Frenţa", căpitan loren în serviciul Habsburgilor: 422.
Etiopia: 488.
Eugeniu de Savoia (1663—1730), general piemontez în serviciul Habsburgilor: 379, 405.
Europa: VII, 2, 3, 7—10, 23, 33, 37, 48, 59—61, 105, 126, 136, 139, 162, 169, 179, 196, 197, 199, 218, 221, 225, 232, 235, 254, 266, 275, 277, 281, 294, 301, 306, 310, 312, 314, 328, 334, 335, 365, 385, 480—483, 486, 492, 500, 505, 536, 549, 551, 555, 559, 561; ~ centrală: 12, 31, 133, 141, 145, 150, 168, 175, 178, 179, 210, 230, 232, 236, 274, 275, 312, 338, 384, 386, 388, 389, 392, 396, 400, 438, 480, 487, 520, 539, 540, 555; ~ occidentală: 31, 275, 330, 529, 539, 555; ~ de sud-est: 133, 254, 312, 388, 389, 394, 408, 424, 426, 492, 502, 559; ~ nordică: 312, 540; ~ răsăriteană: 384, 388, 389, 392, 395, 433, 438, 480, 539.
Evlia Celebi (1611—1684?), spahiu, diplomat, călător şi cărturar otoman: 82, 84, 91, 371, 537.

F

Fanar, cartier din Istanbul cu populaţie ortodoxă: 495.
Farcaş (din Brabova), agă sub Mihai Viteazul: 173.
Farul, turn al cetăţii Chilia: 93.
Fărcaş, Gheorghe, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 202.
Făgăraş, cetate, oraş, jud. Braşov: XIV, 192, 293, 449, 540, 541; cetatea ~: 54, 184, 366, 378, 379, 512; districtul ~: 26, 358, 359, 552; mănăstiri ortodoxe din ~: 472; moara de hîrtie de la ~: 315; ţara ~: 41, 204, 325, 326, 328, 340, 344, 345, 396, 547; ţinutul ~: 472. Vezi şi *Ţara Oltului*.
Făget, sat, azi oraş, jud. Timiş; manufactura de postav: de la ~: 315.
Fălciu, tîrg, azi sat, com, jud. Vaslui: 276, 289, 397; ţinutul ~: 25, 319, 344, 371, 538.
Fălcoianu, Constantin, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 356.
Fălticeni, tîrg, azi oraş, jud. Suceava: 356, 434.
Făureşti, sat în ţinutul Orhei, azi în R.S.S. Moldovenească; cariera de piatră de la ~: 538.
Feldioara, sat, com., jud. Braşov; cetatea ~: 238, 404.
Feldru, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Feodor, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 356, 435.
Ferdinand I de Habsburg, vezi *Habsburg*.
Ferdinand II de Habsburg, vezi *Habsburg*.
Ferdinand III de Habsburg, vezi *Habsburg*.
Ferhad paşa, mare vizir otoman (1591—1592, 1595): 141, 150, 153.
Formani, Ioan Orlando, gravor italian (sec. XVI—XVII): 178.
Ferrara, ducat italian: 133.
Ferriol, Charles de, conte, ambasador francez la Istanbul (începutul sec. XVIII): 329.
Filipescu, Pană (Mărgineanu), mare spătar: 281
Filstich, Johann (1684—1743), istoric sas: XIV, 223.
Finta, sat, com., jud. Dîmboviţa: 52, 270; bătălia din 1653 de la ~: 39—40, 74, 258, 268, 270—271, 452, 525.
Firloieşti, sat, azi inclus în satul Stăneşti, com. Măgireşti, jud. Bacău; exploatarea păcurii la ~: 12.
Flandra: 77.
Fleury, André-Hercule de (1653—1743), cardinal şi om politic francez: 424.
Florentin (Filerdin), castel otoman pe Dunărea de Jos, azi în R. P. Bulgaria: 179, 237.
Floreşti, sat, com., jud. Cluj; bătălia din 1660 de la ~: 291.
Floreşti-Stoeneşti, com., jud. Giurgiu: 545.
Focşani, tîrg, azi municipiu, reşedinţa jud. Vrancea: 12, 112, 115, 119, 193, 234, 269, 346, 356, 397, 435, 456, 475, 538, 539; Congresul de pace din 1772 de la ~: 314, 439, 484; exploatări de silitră la ~: 371.
Forgach, Sigismund, general în serviciul Habsburgilor: 247.
Fourquevaux, François de Pavie de (1563—1611), nobil şi călător francez: 78.
Francisc III, duce de Lorena (1729—1736): 468.
Frankfurt pe Main, oraş, cetate, azi în R. F. Germania: 126, 127.
Franţa: 33, 100, 103, 105, 130, 133, 251, 254, 265, 275, 312, 336, 385, 394, 401, 405, 409, 418, 433, 434, 439; revoluţia burgheză din ~: 334.
Frătăuţi, sat, com., jud. Suceava: 344.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Frătița, căpitan de Fălciu (1657): 276.
Frederic II cel Mare (1712—1786), rege al Prusiei (1740—1786): 387, 438.
Freiburg, cetate în ducatul Wurtenberg; oraș, azi în R. F. Germania: 540.
Fronius, Marcus (1659—1718), cronicar brașovean: 408.
Frölich, David (1595—1648), matematician și scriitor german: 16.
Frumoasa, mănăstire, azi în municipiul Iași: 432; palatul de la ~: 431.
Frunzănești, sat, azi în com. Fundeni, jud. Giurgiu: 302.
Fundățeanu, Ioniță, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 435, 477.
Fülek, cetate în Imperiul habsburgic: 265.

G

Gaga, Victor, sculptor român contemporan: 214.
Galan, Diego (1575—după 1621), memorialist spaniol: 153.
Galata, mănăstire, azi în municipiul Iași: 84, 91, 289, 290, 429.
Galați, oraș, azi municipiu, reședința jud. Galați: 15, 86, 107, 271, 344, 365, 430, 435, 436, 536, 542; manufactura de postavuri de la ~: 315;
Galați, sat, com. Pui, jud. Hunedoara: 408.
Galița, sat, com. Ostrov, jud. Constanța: 440.
Galiția (Halici), ținut în regatul Poloniei, apoi ducat în cadrul Imperiului habsburgic, azi în R. S. S. Ucraineană: 195, 444, 445.
Gaudi, Andrei, comandant în oastea lui Gheorghe Rákóczi I și II: 457.
Găureni, sat pe domeniul Rodnei, azi sat Alunișu, com. Zagra, jud. Bistrița-Năsăud: 359.
Gdansk, port la Marea Baltică: 492, 537.
Gedik Ahmed paşa, mare vizir otoman (1473—1475); turnul lui ~ de la cetatea Chiliei: 92.
Genet, Iordachi, boier de origine levantină: 474.
Genova, oraș-republică italian: 117, 389.
Ghazii Ghirai I, han al Crimeii (1523—1524): 141, 147, 175.
Ghazi Ghirai al II-lea, han al Crimeii (1588—1596, 1596—1608): 232, 237.
Ghedeon, mitropolit al Țării Românești Moldova (1708—1723): 414.
Ghelar, sat, com. suburbană, municipiul Hunedoara, jud. Hunedoara: 12; furnale la ~: 538.
Gheorgheni, scaun transilvănean: 450.
Gheorgachi, logofăt (sec. XVIII): 45.
Gheorghe, comis sub Mihai Viteazul: 44.
Gheorghe din Ciurila, preot (1660): 291, 296.
Gheorghe (Castriota), comis sub Constantin Brâncoveanu: 415.
Gheorghe, Ștefan, sluger: 265; mare logofăt: 269; domn al Țării Românești Moldova (1653—1658): X, 20, 269, 271, 275—278, 280, 281, 283, 286, 287, 297, 376, 452, 453, 456, 458.
Gherghița, sat, azi com., jud. Prahova: 14, 45, 54, 175, 283, 284; 455, 458, 509; biserica de la ~: 257.
Gherla, cetate, azi oraș, jud. Cluj: 54, 94, 198, 211, 285, 293, 512, manufactura de pielărie de la ~: 315.
Ghica, familie boierească și domnitoare în principatele române extracarpatice: 344, 549; 1. *Gheorghe*, domn al Țării Românești Moldova (1658—1659): 28; 2. *Grigore*, domn al Țării Românești Muntenia (1660—1664, 1672—1673): 292, 315, 365—366, 389, 390, 392; 3. *Grigore II*, domn al Țării Românești Moldova (1726—1733, 1735—1739, 1739—1714, 1747—1748) și al Țării Românești Muntenia (1733—1735, 1748—1752); 346—347, 349, 353—354, 366, 427—431; 4. *Grigore III Alexandru*, domn al Țării Românești Moldova (1764—1767, 1774—1777) și al Țării Românești Muntenia (1768—1769): XI, 311, 325, 330, 348, 353, 363, 434, 435, 437, 444, 445; 5. *Matei*, domn al Țării Românești Moldova (1753—1756) și al Țării Românești Muntenia (1752—1753): 432; 6. *Scarlat Alexandru*, domn al Țării Românești Muntenia (1766—1768): 434.
Ghimbav, pîrîu; 238, 241.
Ghitioara (Jitioara), sat, com., jud. Prahova: 12.
Gilău, sat, com., jud. Cluj: 291.
Giula (Gyula), tîrg, cetate în Imperiul otoman, azi în R.P. Ungaria: 108, 282.
Giurgiu, port și cetate, azi municipiu, reședința jud. Giurgiu: XV, 14, 26, 146, 147, 155, 165, 166, 168, 435, 451, 540; cetatea ~: 69, 86, 144, 150, 153, 166—168, 170, 206, 237, 255, 290, 340, 373, 376, 423, 438, 440, 442, 450, 490, 518; județul ~: 145, 302, 545; lupte la ~: 138, 152, 164, 167—169, 242, 506; cazaua ~: 25, 288, 338; șantier naval la ~: 383, 539.
Glad, voievod bănățean (sec. IX—X): 132.
Glebkovici, Ioan, tipograf cîmpulungean sub Matei Basarab: 272.
Golăi, Ioan, mare logofăt moldovean (1572—1578, 1580); 554.
Goldner, turn al cetății Sibiului: 378.
Colescu (Goleşti), familie boierească munteană; 1. *Albu*, mare clucer și nepot al lui Alexandru II Mircea: 75; 2. *Radu (Răducanu)*, mare spătar sub Ștefan Cantacuzino: 421.
Goleț, sat, com. Bucoșnița, jud. Caraș-Severin: 469.
Golia, mănăstire în Iași: 84, 431.
Golovkin, Gavriil Ivanovici, conte rus, cancelar sub Petru I: 342.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Gorecki, Leonhard, istoric polon (sec. XVI): 110, 123, 126, 511.
Gorj, judeţ: 25, 322, 350; căpitănia de ~: 351.
Govăjdia, centru metalurgic, azi sat în com., suburbană Ghelar, municipiul Hunedoara, jud. Hunedoara: 408; furnale la ~: 538.
Govora, sat, com. Mihăieşti, jud. Vîlcea; mănăstirea ~: 91.
Gratiani, Gaspar, domn al Ţării Româneşti Moldova (1619—1620): 63, 251.
Graz, oraş, azi în Austria: 541.
Graziani, Antonio-Maria (1537—1611), diplomat şi memorialist italian: 74.
Grădiştea, sat, com. Orăştioara de Sus, jud. Hunedoara: 290.
Grădiştea, sat, com., jud. Giurgiu: 344, 435.
Grădişteanul, Manolache, armaş, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 356.
Greceanu, Radu, mare logofăt şi cronicar român sub Constantin Brâncoveanu: XIV, 393, 490, 520.
Greci, sat înglobat la com. Grădiştea, jud. Giurgiu: 374.
Grecia: 163, 459.
Gritti, Aloisio (1501—1534), fiu nelegitim al dogelui Veneţiei Andrea Gritti (1523—1538), consilier al lui Ioan Zápolya, tezaurar suprem şi guvernator al Ungariei: 105.
Grodska, bătălia de la ~: 470.
Gromo, Giovan-Andrea (1518—după 1567), mercenar italian în oastea transilvană: 42. 72.
Grotius, Hugo (Hugo de Groot) (1583—1645), jurist, istoric şi diplomat olandez: 381.
Grozăveşti, salină, sat, azi com. Hangu, jud. Neamţ: 12.
Grozeşti, azi com. Oituz, jud. Bacău: 344, 348.
Gruişor, sat, com. Acăţari, jud. Mureş: 450.
Guagnini, Alessandro (c. 1535—1614), căpitan de mercenari al lui Despot Vodă, geograf şi memorialist: 127.
Guillen de San Clemente, ambasador spaniol la Praga la curtea lui Rudolf II de Habsburg: 135.
Gura Bohotin, vezi *Movila Răbîiei.*
Gurghiu, cetate, sat, com. Gurghiu, jud. Mureş: 46, 401, 449; scaunul transilvănean ~: 363.
Guruslău, pîrîul ~: 212, 213; sat, com. Hereclean, jud. Sălaj: 209, 211, 214; bătălia din 1601 de la ~: 62, 138, 212—216, 513.
Gyepesi, Ambrus, conducător militar al secuilor răsculaţi în 1562: 449, 450.
Gyulaffi, Ládislau, nobil transilvănean participant la campania din 1595: 41,

H

Habsburg (Casa de Austria), dinastie a Imperiului romano-german, austriac şi austro-ungar (1 438—1918): 76, 100—104, 106-108, 109, 133, 192, 200, 223, 251, 252, 310, 312, 313, 314, 316, 395, 396, 391, 401, 402, 404—406, 409, 410, 449, 459, 465, 470, 472, 473, 475, 483, 487, 488, 495, 498, 520, 548; vezi şi *Lorena-Habsburg;* 1. *Carol V (Quintul)* (1500—1558), rege al Spaniei sub numele Carol I (1516—1556) şi împărat al Imperiului romano-german (1519—1556): 105, 481—482; 2. *Carol VI* (1685—1740), împărat al Imperiului romano-german (1711—1740): 421; 3. *Ferdinand I* (1509—1564), împărat al Imperiului romano-german (1556—1564): 65, 102, 106, 481; 4. *Ferdinand II* (1578—1637), împărat al Imperiului romano-german (1619—1637): 254: 5. *Ferdinand III* (1608—1657), împărat al Imperiului romano-german (1637—1657): 254, 257, 264; 6. *Leopold I* (1640—1705), împărat al Imperiului romano-german (1658—1705): 339; 7. *Maria Tereza* (1717—1780), împărăteasă a Imperiului romano-german (1745—1780): 472, 473, 559; 8. *Matthias* (1557—1619), arhiduce, apoi împărat al Imperiului romano-german (1612—1619): 190, 250; 9. *Maximilian*, arhiduce (1598): 179; 10. *Maximilian II* (1527—1576), împărat al Imperiului romano-german (1564—1576): 108, 113; 11. *Rudolf II* (1552—1612), împărat al Imperiului romano-german (1576—1612): 60, 134, 139, 141, 180, 191, 208, 215.
Hadîm, paşă de Vidin: 179.
Hagi Pop, Constantin, bancher din Sibiu: 547.
Hagi Petre, negustor aromân: 315.
Halbon, L.M., gravor francez (sec. XVIII): 493.
Halici, vezi *Galiţia.*
Halil paşa, seraskier otoman (1672): 462; hotarul lui ~ (fîşie din sud-estul Ţării Româneşti Moldova anexată de otomani la 1672): 443, 535.
Haller, familie nobiliară săsească: 315.
Hamburg, oraş-port, azi în R.F. Germania: 537, 560.
Hanţu, sat, azi com. Ceahlău, jud. Neamţ: 344; mănăstirea fortificată ~: 12, 376.
Harghita, azi com. Siculeni, jud. Harghita: 12.
Hasan paşa, bei de Aydin: 147.
Hasan paşa, beilerbei de Rumelia: 156—160, 163.
Hasan paşa, sangeacbei de Vidin: 173.
Hasdeu (Petriceicu Hasdeu), 1. *Bogdan* (1838—1907), enciclopedist, lingvist, folclorist şi istoric român; XIV, 126, 127; 2. *Tadeus*, tatăl precedentului, cărturar din Moldova dintre Prut şi Nistru: 535.
Haţeg, depresiune; ţara ~: 26, 11, 290, 306, 325, 345, 408, 469, 538.
Haţeganu Marcu, căpitan de răsculaţi: 408.
Hăbăşescu, Grigore, serdar, hatman sub Gheorghe Ştefan: 277.
Hărău, sat, com., jud. Hunedoara: 408.
Hărman, sat, com., jud. Braşov: 205.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Hăuzeşti, sat, com. Firdea, jud. Timiş: 469.
Heissler, Donat, general în armata habsburgică: 404.
Henric al IV-lea de Bourbon (1553–1610), rege al Franţei (1589–1610): 499, 556.
Henric de Valois (Henric al III-lea), rege al Poloniei (1573–1574), apoi al Franţei (1574–1589): 111, 114.
Herbeville, [?]d', general în armata habsburgică: 410.
Hereşti, sat, com. Hotarele, jud. Giurgiu: 545.
Herţa, ţinut în nordul Ţării Româneşti Moldova: 356.
Hiltebrandt, Konrad Iacob (1629–1679) doctor în drept, avocat şi pastor pomeranian în serviciul Suediei: 17.
Hîncu, Mihalcea, boier moldovean, conducător al răscoalei din 1671–1672: 459–462.
Hîrlău, tîrg, azi oraş, jud. Iaşi: 12, 158; ţinutul ~: 25, 430; Şcoala de la ~: 29; tratatul din 1553 de la ~: 103.
Hîrşeni, sat, com., jud. Braşov: 287.
Hîrşova, tîrg, cetate, azi oraş, jud. Constanţa: 144, 147, 149, 236, 237, 376, 438, 440, 518.
Hîrtă, căpitan de volintiri români în războiul din 1768–1774: 356.
Hîzir paşa, serdar al Dunării: 238.
Hlincea, mănăstire în com. Galata, jud. Iaşi: 84.
Hmielniţki, 1. *Bogdan*, hatman al Ucrainei (1648–1657): 254, 267, 259, 277; 2. *Timuş* (?–1653), fiul precedentului: 268–270.
Hodivoaia, sat, azi com. Putineiu, jud. Giurgiu: 45, 52, 281, 344, 509.
Hoffman, Johann, gravor (sec. XVIII): 493.
Hoghilag, sat, com., jud. Sibiu: 449, 450.
Holban, Maria, istoric român (n. 1901): 412.
Homonnay, general în armata habsburgică: 265.
Honterus, Johannes (1498–1549), umanist braşovean: 29, 482.
Hoogh, R. de, gravor (sec. XVIII): 391.
Hordou, sat, azi com. Coşbuc, jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Horea, Vasile Ursu Nicola (c. 1730–1785), conducător al revoluţiei populare de la 1784: VII, VIII, X, XIII, 299, 447, 463, 465, 478, 479, 481, 484, 500, 504, 531, 549.
Hotărniceni, ţinut în sud-estul Ţării Româneşti Moldova, azi în R.S.S. Moldovenească: 443.
Hotin, tîrg, cetate, în ţinutul Hotinului, azi oraş în R.S.S. Ucraineană; cetatea ~: 24, 27, 82, 107, 108, 111, 114, 194, 251, 253, 269, 375, 376, 386, 392, 430, 431, 440, 442; ţinutul ~: 25, 386, 444, 535; cazaua ~: 434, 443; bătălia din 1673 de la ~: 391; asediul din 1769 al cetăţii ~: 356.
Hrizea (Hrisică) din Bogdănei, mare spătar, conducătorul seimenilor răsculaţi la 1655: 456–458.
Hrizea din Popeşti (Karydi), mare vistier muntean (1669, 1672–1673, 1675–1679): 374.
Hulubeşti, sat, com. Călugăreni, jud, Giurgiu: 52, 145, 146, 149, 153, 154, 159.
Hunedoara, tîrg, cetate, azi municipiu, jud. Hunedoara: 12, 296, 408, 538, comitatul ~: 26, 41, 328, 408, 552; judeţul ~: 66, 359.
Hurezi, mănăstire, jud. Vîlcea: 307, 308, 418.
Hurul, Lupe, pîrcălab de Hotin (1572–1574): 104.
Husein, paşă de Damasc: 398.
Hust, tîrg, cetate în comitatul Maramureşului, azi în R.S.S. Ucraineană; cetatea ~: 108, 250, 363, 372, 401.
Huszar, Petru, nobil transilvănean: 185, 187.
Huşi, tîrg, azi oraş, jud. Vaslui: 15, 106, 119, 122.
Huta, sat, com., jud. Cluj; manufactura de sticlă de la ~: 315.

I

Iacob, din Hîrseni, boier român făgărăşan: 287.
Ialomiţa, rîu: 52, 88, 89, 164, 270, 283, 438, 443; judeţul ~: 25, 435.
Ianache „Doftorul", vezi *Comnen, Ioan*.
Iancu, Avram (1824–1872), democrat revoluţionar român, conducător al revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească Transilvania: 507.
Iancu de Hunedoara, voievod al Ţării Româneşti Transilvania (1441–1446, 1448), guvernator al Ungariei (1446–1453): IX, 32, 39, 81, 132, 137, 216, 221, 480, 482, 516.
Iancu Sasul, domn al Ţării Româneşti Moldova (1579–1582): 130.
Iane, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 79.
Iaşi, oraş, azi municipiu, reşedinţa jud. Iaşi: 3, 5, 11, 15, 25, 27, 29, 34, 54, 83, 84, 86, 109, 115, 119, 140, 143, 193–195, 261, 264, 267, 269, 290, 292, 308, 330, 332, 344, 346, 248, 349, 371, 389, 396, 397, 410, 412, 414, 416, 417, 422, 429–432, 437, 440, 444, 460–462, 473, 492, 501, 502, 509, 536, 543, 548, 559; episcopia de ~: 315; ţinutul ~: 319, 349; judeţul ~: 432; manufactură la ~: 315; spitalul de la ~: 316.
Iazul Morilor, iaz: 89.
Ibăneşti, salină, azi sat, com., jud. Botoşani: 12.
Ibrahim paşa, mare vizir otoman (1596, 1596–1597, 1599–1601): 173, 175, 182.
Ienikale, fortăreaţă otomană în Crimeea: 443.
Iernut, castel, sat, com., jud. Mureş: 290.
Ignatie, mitropolit muntean (1653–1655, 1659): 289.
Iliaş, fiul lui Aron Vodă, pretendent la tronul Ţării Româneşti Moldova: 177.
Iliaş Rareş, domn al Ţării Româneşti Moldova (1546–1551): 110.
Ilva-Mică, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Imécs, Mihail, căpitan în oastea lui Moise Szekely (1603): 238.
Imperiul bizantin: VIII, 101.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Imperiul habsburgic (romano-german): X, 5, 10, 13, 34, 37, 63, 64, 80, 81, 99, 100, 102, 105, 107, 109, 129, 133, 135, 145, 163, 176—178, 182, 191, 200, 202, 209, 216, 222, 227, 230, 232, 242, 244, 248, 250, 252—254, 257, 260, 265, 266, 271, 275, 277, 286, 292, 298, 304, 305, 316, 318, 333, 336, 339, 340, 346, 385, 387, 388, 394, 395, 400, 404, 405, 410, 411, 412, 420, 425, 431, 433, 439, 444—446, 473, 481—483, 487, 488, 497, 499, 505, 520, 521, 530, 531, 533, 544, 548, 553, 554.
Imperiul otoman: X, 2—3, 5—7, 9—11, 13, 19, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 31, 33—35, 37, 58, 60, 63, 66, 76, 79—81, 86, 98—102, 105, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 118, 128—131, 133—135, 139—142, 143, 144, 148, 150—152, 163, 168, 171, 175—178, 180, 182, 192, 200, 201, 206, 209—211, 218, 222, 227, 230, 232, 237, 238, 241, 242, 244, 248—251, 253—255, 257—264, 266—269, 271, 273—278, 280—289, 292—295, 297, 298, 310, 312, 313, 315—317, 319, 372, 375, 376, 381, 385—389, 392—397, 399, 400, 405, 406, 411—413, 416, 417, 423, 425, 426, 427, 429, 434, 433—436, 438, 442—445, 449, 459—463, 648, 471, 473, 476, 477, 479, 481—492, 494—499, 504—505, 507, 520, 530, 534, 540, 541, 553, 554, 556—559.
Imperiul roman: 503.
Imperiul rus (~ Rusiei, ~ ţarist): X, 319, 386, 388, 395, 416, 433, 473, 497, 499, 505.
India: 492, 539.
Ineu, tîrg, cetate, azi oraş, jud. Arad; cetatea ~: 54, 81, 108, 168, 282, 285, 512.
Ingigian, Hugas, călugăr şi geograf armean (1758—1843): 383.
Institutul de istorie „Nicolae Iorga", Bucureşti: VI.
Institutul de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", Iaşi: VI.
Institutul de Istorie şi Arheologie, Cluj-Napoca: VI.
Ioan, pîrcălab sub Alexandru II Mircea: 118.
Ioan Nicoară (Potcoavă), domn al Ţării Româneşti Moldova (nov.—dec. 1577): 65, 130.
Ioan II Sigismund Zapolya, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1541—1551, 1556—1571): 48, 99, 104, 105, 108, 109, 449, 450.
Ioan Iacob Heraclid, vezi *Despot Vodă.*
Ioan I Zapolya, voievod transilvănean (1510—1526), rege al Ungariei (1526—1540): 99.
Ion Vodă cel Viteaz, domn al Ţării Româneşti Moldova (1572—1574): X, 23, 39, 56, 58, 61, 64, 66, 67, 110—115, 117—132, 267, 482, 490, 492, 498, 505—507, 513, 516, 518, 521, 525, 527, 529, 535, 543, 554, 555.
Iojica (Jósika) Ştefan, nobil de origine română, cancelar transilvănean sub Sigismund şi Andrei Báthory: 41, 177.
Ionaşcu, căpitan în oastea lui Radu Şerban: 236.
Iorga, Nicolae (1871—1940), istoric român: XI, XIV, 3, 30, 69, 135, 153, 160, 162, 190, 225, 228, 258, 270, 273, 300, 342, 484, 516, 518, 520, 554.
Iosif II, vezi *Lorena-Habsburg*
Istvanffy, Nicolae (c. 1538 — după 1606), om politic şi istoric ungur: 523.
Ipsilanti (Psiolu) familie boierească şi domnitoare în principatele române extracarpatice de origine greacă; 1. *Alexandru,* domn al Ţării Româneşti Muntenia (1774—1782): 325, 354, 371; 2. *Constantin,* dregător moldovean: 420.
Iran, vezi şi *Persia:* 254, 258, 492.
Irimia, vezi *Eremia.*
Irkuţk, oraş, în Imperiul rus, azi în R.S.F.S. Rusă: 341.
Isaccea, tîrg, azi oraş, jud. Tulcea; vadul Dunării de la ~: 119, 438 Vezi şi *Obluciţa.*
Ismail, port şi cetate în Bugeac, azi în R.S.S. Ucraineană: 91, 143, 147, 389, 438, 442, 519; cazaua ~: 412.
Isselt, Mihaelis van, istoric olandez (sec. XVII): 127.
Istanbul (Constantinopol), capitala Imperiului otoman: 9, 11, 22, 29, 31, 35, 110, 112, 114, 117, 118, 148, 171, 175, 176, 179, 209, 210, 221, 260, 264, 266, 267, 271, 277, 281, 287, 298, 365, 389, 400, 417, 429, 438, 440, 443—445, 462, 470, 485, 487, 488, 490—492, 495, 496, 507, 536.
Istoria militară a poporuiui român, vol. I—II: VII, XIV, XV.
Italia: 133, 540.
Ivan (Norocea din Razvad), diplomat şi dregător român (?—1600), mare vornic (1594—1597): 138.
Ivan al IV-lea cel Groaznic, ţar rus, (1533—1584): 33, 101.
Ivaşcu, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 221.
Izvoranu, Radu, fiul lui Tudor, şetrarul din Greci, mare stolnic (1695—1702): 374

J

Jan III Sobieski (1624—1690), hatman al Coroanei polone: 389, 390, 392, 398; rege al Poloniei (1674—1696): 345, 364, 393, 399, 561.
Jaroslaw, tîrg în regatul Poloniei, azi în R. P. Polonă; negocierile din 1711 de la ~: 412.
Jaworow, tîrg în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Ucraineană; negocierile româno-ruse din 1711 de la ~: 412.
Jeledinţi, sat, com. Mărtineşti, jud. Timiş: 408.
Jészenő, cetate în regatul Boemiei, azi în R. S. Cehoslovacia: 265.
Jiblea, sat, azi înglobat în oraşul Călimăneşti, jud. Vîlcea: 543.
Jibou, tîrg, azi oraş, jud. Sălaj; lupta din 1707 de la ~: 410.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Jihlava, oraş, azi în R. S. Cehoslovacia: 540.
Jijia, rîu: 13, 413, 417, 437.
Jilişte, sat, com. Slobozia-Ciorăşti, jud. Vrancea: 115, 500; bătălia din 1574 de la ~: 75, 110, 115, 116, 117, 122, 128, 129, 506, 521, 526—528.
Jitioara, vezi *Ghitioara*.
Jiu, rîu: 373; corpul militar teritorial de la ~: 506.
Jora, Antiohie, hatman moldovean (1695—1710, 1710—1711): 412.
Josani, sat, com. Pestişu Mic, jud. Hunedoara: 408.
Joszika, vezi *Iojica*.
Jouy-en-Josas, com., depart. Seine et Oise, Franţa; tratatul din 1756 de la ~: 433.
Jubăneşti, sat, azi Ibăneşti, sat, com., jud. Botoşani: 348.

K

Kabardiile caucaziene, ţinut, azi regiune în R.S.F.S. Rusă: 443.
Kapniţa, [?], general rus (1739): 431.
Kakavinski, [?], general rus (1773): 440.
Kamenkoi, cetate: 416.
Kara Çavuş paşa, comandantul garnizoanei otomane a cetăţii Brăila (1595): 147.
Kara-Mustafa paşa, mare vizir otoman (1676—1683): 398, 400.
Karaharman, vezi *Armanul Negru*.
Kardis, pacea din 1661 de la ~: 292.
Károly, András, căpitan transilvănean (1596): 451.
Károlyi, Alexandru (1668—1743), comite de Sătmar: 315.
Kászon, scaun transilvan: 363.
Kazzaz-zade, Ahmed aga, cronicar otoman (sec. XVIII): 398.
Kemeny, familie nobiliară şi domnitoare transilvăneană: 315; *Ioan*, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1661—1662): XIV, 77,280, 292—296, 457.
Kenaan paşa, comandant de corp expediţionar otoman (1636): 260.
Kenan, paşă de Buda (1658): 282.
Kendy, Francisc, voievod transilvănean: 103.
Kerci, fortăreaţă otomană în hanatul Crimeii: 443.
Kerler, Janos, fruntaş sibian: 403.
Kezmark, oraş în comitatul Zips din Imperiul habsburgic, azi Kežmarok în R.S. Cehoslovacia: 106.
Khidr, paşă de Bosnia: 161.
Kiatib Celebi (Mustafa bin Abdulah, Hagi Khalfa) (1609—1657), umanist, geograf şi cronicar otoman: 168.
Kiev, voievodat în regatul Poloniei: 193; oraş în Ucraina, azi capitala R.S.S. Ucraineană: 429.
Kinburn, cetate otomană la limanul Niprului, azi în R.S.S. Ucraineană: 443.
Király, Albert, căpitan transilvănean (1594, 1595): 156, 222.
Kirchbach, Johan Hambold, istoric german: 127.
Knolles, Richard (1550—1610), istoric englez: 127, 136, 175.
Koca Istefan, vezi *Ştefan cel Mare*.
Komárom (Komorn), cetate în imperiul habsburgic, azi Komarno în R.S. Cehoslovacia: 293.
Köln, oraş-stat episcopal, azi în R. F. Germania: 540.
Königsberg, oraş, cetate în ducatul Prusiei, azi Kaliningrad în R.S.F.S. Rusă: 75.
Köprülü, familie de feudali albanezi, întemeietoare a unei dinastii de mari viziri otomani: 387; 1. *Ahmed (Fazil) paşa*, mare vizir (1661—1676): 389, 462; 2. *Mehmed-paşa*, mare vizir (1656—1661): 283, 293.
Korecki, Samuil, magnat polon, înrudit cu Movileştii: 250.
Kornis, Gaspar, nobil transilvănean, căpitan de Hust sub Sigismund Báthory; general al oastei lui Andrei Báthory (1599): 185, 187.
Kórospátaki, Ioan, nobil transilvănean: 256.
Košice (Kaschau, Caşovia), oraş, cetate în Imperiul habsburgic, azi în R. S. Cehoslovacia: 265.
Kraus, Georg (1607—1679), istoric sas: XIII, 64, 260, 268, 296, 452, 457.
Kreisch, Gaspar, conducător al răscoalei braşovene antihabsburgice din 1688: 402.
Kropotov, Vasili, comandant de brigadă rus în războiul ruso-otoman din 1711: 412, 414, 415.
Kuciuk-Kainargi, sat în sangeacul Silistrei, azi Kainargea în R.P. Bulgaria; pacea din 1774 de la ~: 362, 440—443, 485, 496.
Kunitz, Georg, internunţiul habsburgic la Poartă (1681—1683): 398.
Kutna Hora, oraş, cetate în regatul Cehiei, azi în R. S. Cehoslovacia: 540.

L

Labin, Gheorghe (n. 1907), pictor: 117.
Lahsa, provincie otomană: 488.
Lala Mehmed paşa, serdar otoman: 150.
Lanckorona, cetate în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Ucraineană: 276.
Lancut, cetate în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Ucraineană; lupta din 1657 de la ~: 276.
Larga, sat în sud-estul Ţării Româneşti Moldova, azi în R.S.S. Moldovenească; bătălia din 1770 de la ~: 437.
Lasicki, Ioannes (sec. XVI), istoric polon: 127.
Laski, Albert (sec. XVI), nobil polon, palatin de Sieradz: 107.
Lazăr, Nicola (sec. XVIII), negustor aromân: 315.
Lazăr, Ştefan, nobil transilvan în oastea lui Andrei Báthory (1599): 185.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Lăpuş, rîu; ţara ~ : 423, 536.
Lăpuşna, tîrg în ţinutul Lăpuşnei, azi sat în R.S.S. Moldovenească: 24, 54, 118, 267, 344, 345, 348; ţinutul ~: 24, 25, 344, 371, 436, 438, 441, 442, 530.
Lăpuşneanu, Ilie („Moldoveanu"), polcovnic de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 356, 357, 435, 476.
Lecca (Racotă), agă, căpitan de Gherla şi Chioar sub Mihai Viteazul: 183—185, 197.
Lentulus, Robert Scipio, general în armata habsburgică (1737): 270.
Leon Tomşa, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1629—1632): 70, 79, 89, 255.
Leopold I, vezi *Habsburg*.
Leopoldstadt, cartier al Vienei: 398.
Lepanto, bătălia navală din 1571 de la ~: 127, 133.
Letopiseţul Cantacuzinesc: 457.
Lescalopier, Pierre (c. 1550 — după 1597), diplomat, călător şi memorialist francez: 87.
Leşu, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Leţ, sat, com. Boroşneu Mare, jud. Covasna: 450.
Levant: 100.
Lewenz (Leva), cetate în Imperiul habsburgic, azi Levice în R. S. Cehoslovacia; asediul din 1663 al cetăţii ~: 389, 390, 557.
Liban: 488.
Libia: 488.
Lichireşti, vezi *Călăraşi*.
Liga catolică, coaliţie a statelor germane catolice, grupate în jurul Habsburgilor în cursul războiului de 30 de ani: 251.
Liga creştină, vezi *Liga Sfîntă*.
Liga Sfîntă (creştină), coaliţie antiotomană formată în 1590—1592 de Imperiul habsburgic, Spania, Veneţia, Toscana, papalitate: 60, 133, 134, 140, 151, 152, 168, 176, 200, 201, 209, 230, 243.
Liga Sfîntă (creştină), coaliţie antiotomană din 1684 formată din Imperiul habsburgic, Polonia, Veneţia şi papalitate: 362, 388, 400.
Linz, oraş în ducatul Austriei, azi în Austria; pacea din 1645 de la ~: 265.
Liotard, Jean Etienne (1702—1789), pictor elveţian: 428.
Liov (Lwów), oraş în regatul Poloniei, azi Lvov în R.S.S. Ucraineană; universitatea din ~: 29, 114, 389, 540.
Lipova tîrg, cetate, azi oraş, jud. Arad: 168, 192, 232, 545; cetatea ~: 282, 402, 404, 468.
Liptó, comitat în Imperiul habsburgic, azi Liptov în R. S. Cehoslovacia: 265.
Lituania, mare ducat în regatul Poloniei: 101.
Livonia, ţară baltică în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Estonă şi R.S.S. Letonă: 101.
Löbel, bastion al cetăţii Viena: 398.
Locadello, Bartolomeo (? — după 1683), candidat la tronul Ţării Româneşti Moldova: 16.
Loğa, turn în cetatea Chilia (al temniţei): 93.
Londra, capitala regatului Angliei: 148, 536, 560.
Lorántfi, Suzana, principesă, soţia lui Gheorghe Rákóczi I: 455.
Lorena-Habsburg, dinastie (1745—1918): 548
Iosif II (1741—1790), împărat al Imperiului romano-german (1765—1790): 304, 305, 320, 387, 444, 473.
Loviştea, ţară: 345; drumul ~: 428; trecătoare: 429.
Lobkowitz, Johann Georg Christian (1686—1753), prinţ, general în serviciul Habsburgilor: 468.
Lublin, Uniunea polono-lituaniană din 1569 de la ~: 101.
Luca, episcop de Buzău (c. 1587—1605): 177.
Lucăceşti, sat, azi inclus în oraşul Moineşti, jud. Bacău; exploatarea păcurii la ~: 12.
Luck, diploma din 1711 de la ~: 412, 420.
Lucovăţ, sat de lîngă Hotin: 356.
Ludovic al XIV-lea de Bourbon (1638—1715), rege al Franţei (1643—1715): 312, 402, 418.
Ludwig von Baden (1655—1707), prinţ, feldmareşal în armata habsburgică: 404.
Lugoj, tîrg, azi municipiu, jud. Timiş: 3, 15, 34, 145, 289, 330, 397, 404, 405, 468, 469; comitatul ~: 109, 284.
Lugojel, sat, com. Găvojdia, jud. Timiş: 468.
Luna de Sus, sat înglobat la satul Vidra, com. Vidra, jud. Alba: 291.
Lunca Mare, sat, azi sat Lunca Asău, com. Asău, jud. Bacău; lupta din 1611 de la ~: 247.
Lupu, Bogdan, hatman moldovean (1695—1700). 403.
Lupu, Costachi, mare vornic al Ţării de Jos (1710—1711): 417.
Lupu Mehedinţeanu din Jirov (? — 1618), mare spătar muntean: 42.
Luvru (Louvre), palatul regilor Franţei din Paris; muzeul ~: 418.
Lyon, oraş în Franţa: 66.
Lysimach (Lysimachos), rege al Traciei (306—281 î.e.n.): 515.

M

„Magazin istoric": XV.
Magni, Cornelio (1638—1692), călător şi memorialist italian: 338.
Mahomed, profet: 160, 161.
Maieru, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Maestricht (Maastricht), oraş-port în Ţările de Jos austriece, azi în Olanda: 540.
Mailat, Gabriel, căpitanul cetăţii Făgăraş (1562): 449.
Maior, Petru (c. 1761—1821), istoric şi filolog român: 311.
Makedon, vezi *Alexandru Macedon*.
Mako, Gheorghe, căpitan transilvănean în oastea lui Mihai Viteazul: 238.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Malaspina, Germanico (c. 1550—1604), nunțiu papal în Polonia: 139.
Malta, insulă în Marea Mediterană; cavalerii de la ~: 101.
Manfroni, Morgante, comandant al gărzii princiare sub Ioan II Sigismund Zapolya (1565): 48.
Mangalia, tîrg, cetate, azi oraș în jud. Constanța: 440.
Manolache, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1772: 357.
Manta, mare paharnic muntean (1593—1594), apoi mare ban (1596—1598): 137, 144, 146, 221.
Mantova, ducat în Italia: 133.
Manu, Apostol, negustor și susținător aromân al culturii (sec. XVIII): 329.
Manu, Scarlat, mare logofăt muntean, întemeietor al unei manufacturi de sticlărie (sec. XVIII): 315.
Maramureș, țară românească: XI, 12, 41, 100, 276, 280, 306, 345, 401, 423, 534, 536, 547, 559; comitatul ~: 26, 109, 280, 329, 340, 363; județul ~: 201.
Marcianopolis, azi *Devnia* în R. P. Bulgaria; arhiepiscopia de ~: 390.
Marco, medic al lui Mihai Viteazul: 60, 511.
Marcu, Cercel, fiul lui Petru Cercel, colaborator al lui Mihai Viteazul: 177, 198, 233.
Marea Baltică: 102, 177, 249, 424, 488.
Marea Caspică: 101, 424.
Marea de Azov: 431.
Marea Mediterană: 100, 101; orientală: 312, 388, 539.
Marea Neagră: 17, 24, 35, 91, 93, 101, 102, 148, 237, 249, 312, 385, 386, 388, 426, 427, 431, 439, 488, 495, 499, 515, 519, 539.
Marea Roșie: 100.
Maria Tereza, vezi *Habsburg*.
Marini Poli, Giovanni de (? — 1600), condotier raguzan și agent habsburgic: 134, 141.
Martin, episcop de Győr (1599): 190.
Marotin, tîrg, azi oraș în R. P. Bulgaria: 147.
Marsigli, Luigi Ferdinando (1658—1730), conte italian, savant enciclopedist, general în serviciul Habsburgilor: 277, 337.
Marx, Karl (1818—1883), filozof și economist german, unul dintre fondatorii socialismului științific: 315.
Matei Basarab, domn al Țării Românești Muntenia (1632—1654): XIII, 11, 16, 23, 29, 39, 40, 44, 45, 47, 52, 63, 66, 68, 70, 77, 79, 80, 88—91, 254—267, 271—273, 294, 312, 373, 452, 453, 483, 506, 537, 545, 551, 557.
Matei Corvin (1440—1490), rege al Ungariei (1458—1490): 543.
Matthias, vezi *Habrburg*.
Mauriciu de Saxa (1696—1750), mareșal al Franței, scriitor militar: 341.
Mavrocordat (Mavrocordați), familie boierească și domnitoare în principatele române extracarpatice: 300, 309, 548; 1. *Alexandru* („Exaporitul"), mare dragoman: 406; 2. *Alexandru (Deli-bei)*, domn al Țării Românești Moldova (1782—1785): 400, 406; 3. *Constantin*, domn al Țării Românești Muntenia (1730, 1731—1733, 1735—1741, 1744—1748, 1756—1758, 1761—1763) și al Țării Românești Moldova (1733—1735, 1741—1743, 1748—1749, 1769): XI, 301—305, 307, 308, 311, 323—325, 328, 332, 346, 350—353, 373, 381, 383, 427—434, 544, 548, 552, 559; 4. *Ioan Alexandru*, mare dragoman și domn al Țării Românești Muntenia (1716—1719): 423, 425, 426; 5. *Ioan Nicolae*, mare spătar muntean (1737) și domn al Țării Românești Moldova (1743—1747): 427, 428; 6. *Nicolae*, domn al Țării Românești Moldova (1709—1710, 1711—1715) și al Țării Românești Muntenia (1715—1716, 1719—1730): 300, 302, 305, 307, 324, 340, 343, 422.
Maximilian, vezi *Habsburg*
Mayer, Johann, sol al Suediei, la hanul Crimeii (1651): 268.
Măcin, tîrg, azi oraș, jud. Tulcea: 144, 440, 519.
Măgoaia, sat, com. Chiuești, jud. Cluj: 406.
Mălade, centru de prelucrare a potasei, azi Mălădia, sat, com. Măieriște, jud. Sălaj: 315.
Mălăiești, sat, com. Sălașu de Sus, jud. Hunedoara; șantierul arheologic de la ~: XIV, 67.
Măldărești, sat, com., jud. Vîlcea: 545.
Mănești, sat, com., jud. Prahova: 45.
Mănești, sat, azi înglobat în com. Oituz, jud. Bacău: 344.
Mărcuța, mănăstire (azi în București): 255.
Mărgineni, sat, com. Filipeștii de Tîrg, jud. Prahova: 307; mănăstirea ~: 373.
Măxineni, sat, com., jud. Brăila; mănăstirea ~: 90, 272.
Mecca, oraș din Peninsula Arabică, în Imperiul otoman, azi în regatul Arabiei Saudite; șerifatul de ~ și Medina: 488.
Mechelen, oraș-port în Țările de Jos austriece, azi Malines (Mechelen) în Belgia: 540.
Mediaș, oraș, azi municipiu, jud. Sibiu: 15, 42, 77, 247, 281, 290, 404; castelul ~: 379.
Medina, oraș din Peninsula Arabică în Imperiul otoman, azi în regatul Arabiei Saudite; șerifatul de Mecca și ~: 488.
Mehadia, sat, com., jud. Caraș-Severin; cetatea ~: 431, 466.
Mehedinți, țară românească: 345; corpul militar teritorial de ~: 506; județul ~: 25, 136, 322, 421, 442.
Mehmed III, sultan otoman (1595—1603): 141.
Mehmed IV, sultan otoman (1648—1687): 364, 462, 485.
Mehmed paşa Muhsin-Zade, mare vizir otoman (1765—1768, 1771—1774): 438, 440.
Melek Ahmed paşa, mare vizir otoman (1650—1651); turn al cetății Chilia: 93.
Melinești, sat, azi com., jud. Dolj: 44.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Menumorut, voievod („duce") al Bihorului (sec. IX-X): 132.
„Mercure de France", gazetă franceză (1672—1825): 303, 304.
Merçy, Claude-Florimond, conte de (1666—1734), general loren în serviciul Habsburgilor şi guvernator al Banatului (1718—1734): 380.
Mesia: 491.
Mesopotamia, provincie otomană, azi în Irak: 396.
Meyssens, Cornelius (1646—1672), gravor flamand: 295.
Micești, localitate componentă a municipiului Alba Iulia, jud. Alba; 315.
Micu, Ioan Inochentie (1692—1768), episcop unit (1728—1751), iniţiatorul luptei pentru drepturile politice ale românilor din Ţara Românească Transilvania: **XI**, 301, 308, 310, 338, 463, 472.
Miercurea Ciuc, tîrg, azi municipiu, reşedinţa judeţului Harghita: 552; cetate: 380.
Micu, Samuil (1745—1806), filolog şi istoric român: 311.
Mihai Viteazul, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1593—1601), principe unificator şi domn al statului român unitar centralizat şi independent (1599—1600): **IX, X, XIII, XIV**, 1—6, 9—11, 16, 17, 31, 34, 35, 38, 40—49, 52, 58, 59, 62, 63, 67—72, 75—77, 79, 80, 82, 88, 94, 98, 104, 126, 130, 132—140, 143—145, 147, 148, 151—172, 174—228, 230, 236, 247, 248, 250—252, 255, 257, 261, 264, 265, 273, 274, 284, 294, 297, 298, 306, 310—312, 334, 341, 388, 419, 447, 451, 452, 480, 482, 483, 488, 495, 498—500, 505—507, 509 514, 516—519, 521, 523, 525, 527—529, 531, 536, 548, 553, 554, 557; legătura lui ~: 556.
Mihail Korybut Wiesniowiecki, rege al Poloniei (1669—1673): 389.
Mihalcea (Caragea din Cocorăşti), mare ban muntean (1583, 1600), militar şi diplomat sub Mihai Viteazul: 138, 143, 147, 153, 176, 186, 198, 211, 221.
Mihnea al II-lea „Turcitul", domn al Ţării Româneşti Muntenia (1577—1583, 1585—1591): 10, 130, 227, 489, 494.
Mihnea al III-lea (Mihail Radu), domn al Ţării Româneşti Muntenia (1658—1659): 278, 281—284, 286—292, 294—297, 299, 419, 516, 543, 551, 557.
Mikulov, vezi Nikolsburg.
Milano: 537.
Milco, pîrcălab al cetăţii Poenari (1560): 86.
Milcov, rîu: 112, 115, 119, 122, 233, 257, 345, 346, 356, 554.
Milescu, vezi *Nicolae Spătarul.*
Mileştii Mici, sat în ţinutul Lăpuşnei, azi Mileşti în R.S.S. Moldovenească: 538.
Minio, Paulo (sfîrşitul sec. XVI—după 1619), aventurier, agent diplomatic al Veneţiei: 16, 44.
Mira, azi Mera sat, com., jud. Vrancea; mănăstirea ~: 376, 394, 423.
Mirăslău, sat, com., jud. Alba: 202, 204; bătălia din 1600 de la ~: 62, 138, 202, 203, 204, 514, 557.
Mircea cel Mare (cel Bătrîn), domn al Ţării Româneşti Muntenia (1386—1418): IX, 32, 39, 81, 218, 480—482, 500, 506, 507, 514, 516, 554.
Mircea Ciobanul, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1553—1554, 1558—1559), 26, 66, 87.
Miroslav (din Rîfov), mare logofăt muntean (1577—1580, 1584—1585, 1595, 1599—1600): 171.
Mitcău, sat în ţinutul Hotinului, azi în R.S.S. Ucraineană: 429.
Mititei, sat, com. Nimigea, jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Mitrovica, tîrg, azi oraş în R.S.F. Iugoslavia: 400.
Mîrza, Vasile, din Berileşti, căpitan moldovean în oastea lui Mihai Viteazul: 138, 206, 236, 238—240, 242, 523; mare spătar (1604—1610) sub Radu Şerban: 244.
Mocod, sat, com. Nimigea, jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Moftin, sat, com., jud. Satu Mare: 211, 212.
Mogoşoaia, palatul de la ~: 308.
Mohács, tîrg în regatul Ungariei, apoi în paşalîcul de Buda, azi oraş în R.P. Ungară; lupta din 1526 de la ~: 5, 410; bătălia din 1687 de la ~: 401.
Mohora, Adam, căpitan de haiduci bănăţeni (1737—1739): 464, 468, 471.
Moise Székely (Secuiul), comandant al oastei lui Andrei Báthory: 185, 186; principe al Ţării Româneşti Transilvania (1603): 42, 237, 238, 239, 241.
Moldova, rîu: 445; principatul românesc, vezi *Ţările Române.*
Moldova Veche, centru minier, azi înglobat în oraşul Moldova Nouă, jud. Caraş-Severin: 315, 469.
Moldoveanu, vezi *Lăpuşneanu, Ilie.*
Moldoviţa, sat, azi înglobat în oraşul Moldova Nouă, jud. Caraş-Severin: 465.
Moldoviţa, sat, com., jud. Suceava; mănăstirea ~: 84, 375.
Monor, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud; 359.
Monteccucoli, Raimondo di (1609—1680), conte italian, teoretician militar, feldmareşal în serviciul Habsburgilor: 276, 293.
Morandi, Giovani Visconti, arhitect militar italian în serviciul Habsburgilor (sec. XVIII): 378, 380.
Morari, Gaspare (sec. XVIII), strateg şi tactician italian: 381.
Moreni, sat pe Valea Mureşului, azi dispărut: 359.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Moruzi, Costachi (Constantin), mare dragoman; domn al Ţării Româneşti Moldova (1777—1782): 444.
Moscova, capitala marelui cnezat al Moscovei, apoi a doua capitală a Imperiului rus: 31, 177, 193, 417, 439.
Moscu, vezi *Moscova*.
Moţoc, Ion, mare vornic moldovean (1558—1560): 103, 104, 106.
Movila Hanului, vezi *Movila Răbîiei*.
Movila Răbîiei (Movila Hanului, Gura Bohotin), azi sat, com. Gurban, jud. Iaşi: 434; fabrica de silitră de la ~: 371, 538; lupta din 1674 de la ~: 392; lupta din 1711 de la ~: 417; lupta din 1771 de la ~: 437.
Movilă (Movileşti), familie boierească şi domnitoare în principatele române extracarpatice: 82, 85, 210, 249, 253, 548; 1. *Alexandru*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1615—1616): 250, 253; 2. *Constantin*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1607, 1607—1611): 79, 243, 250, 253; 3. *Elisabeta*, doamna lui Ieremia Movilă: 249; 4. *Ieremia*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1595—1600, 1600—1606): 53, 82, 83, 139, 152, 162, 177, 180, 182—184, 191, 193—196, 201, 205, 227, 389, 490, 495, 513, 514; 5. *Ioan*, mare logofăt moldovean: 103, 106, 261; 6. *Mihail*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1607): 243; 7. *Simion*, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1600—1602) şi al Ţării Româneşti Moldova (1606—1607): 139, 180, 184, 201, 207, 208, 227, 231—233, 238, 495.
Movilău (Moghilău), tîrg pe malul stîng al Nistrului, în regatul Poloniei, azi Moghilev-Podolskii în R.S.S. Ucraineană: 417, 429.
Münnich, Cristoph Burkhard (1683—1767), conte, feldmareşal rus de origine germană: 382, 430.
Muntele Athos, comunitate monahală autonomă în Imperiul otoman, azi în Grecia: 10, 103.
Muntele Sinai, comunitate monahală în Imperiul otoman, azi în Egipt: 300.
Muntenia, vezi *Ţările Române*.
Munţii Apuseni: 472. Vezi şi *Munţii Carpaţi*.
Munţii Balcani: 17, 100, 142, 172, 179, 420, 440.
Munţii Buzăului: 205.
Munţii Carpaţi: 1, 3, 12, 16, 17, 31, 35, 69, 81, 106, 141, 142, 175, 176, 188, 191, 193, 196, 205, 206, 209, 211, 232, 238, 242—244, 248, 255, 257, 262, 281, 289, 292, 311, 321, 325, 394, 403, 419, 421, 422, 432, 445, 460, 472, 481, 499, 503, 515, 531, 536, 538, 539, 543, 559; ~ Apuseni (Occidentali): 472; ~ Meridionali: 87, 104, 152, 188, 237, 239, 358, 548; pasurile ~: 379; plaiurile ~: 344.
Munţii Ciucului: 358.
Munţii Gurghiului: 358.
Munţii Trascăului: 358.
Murad al III-lea, sultan otoman (1574—1595), 145, 494.
Murad al IV-lea (Murad Ali Osman) sultan otoman (1623—1640): 262.
Muradgea d'Ohsson, Ignaz (1740—1807), diplomat şi scriitor suedez de origine armeană: 496.
Murad Ghirai, han al Crimeii (1678—1683): 399.
Muratori, Ludovico (Luigi-Antonio) (1672—1750), istoric italian: 311.
Mureş, rîu: 105, 202, 306, 359, 544; valea ~: 472.
Muscel, judeţ: 25, 427.
Mustafa, Ali, (1541—1599): cronicar otoman: 161.
Mustafa paşa, comandant în oastea otomană (1595): 145—147.
Mustafa paşa, beilerbei de Timişoara (1567): 108.
Muşatini, familie domnitoare în Ţara Românească Moldova: 548.
Muzeul Delta Dunării — Tulcea: 368, 465, 515.
Muzeul de Istorie a Republicii Socialiste România: XIV, 272, 277.
Muzeul de Istorie Cluj-Napoca: XIV, 66, 68, 331, 368, 437, 465.
Muzeul Judeţean Alba Iulia: 271.
Muzeul Judeţean Baia Mare: 73, 96, 506.
Muzeul Judeţean Deva: 368, 465.
Muzeul Judeţean Suceava: 73.
Muzeul Militar Central: XIV, 20, 43, 67, 68, 69, 71, 73, 75, 76, 87, 91, 117, 131, 137, 160, 173, 194, 219, 235, 343, 347, 351, 353, 359, 366—368, 375, 378, 399, 412, 450, 474, 482, 511, 515, 560.
Muzeul Theodor Aman — Bucureşti: 160.
Muzeul Unirii — Alba Iulia: 379.

N

Nacu de Cîmpulung, vornic: 461.
Nagy György, conducător militar al secuilor răsculaţi la 1562: 449, 450.
Na'ima Mustafa (?—1716), cronicar otoman: 260.
Nalatvad, sat, azi Nalaţvad, înglobat în oraşul Haţeg, jud. Hunedoara: 408.
Năeni, sat, com., jud. Buzău; bătălia din 1600 de la ~: 62, 206.
Năsăud, sat, azi oraş, jud. Bistriţa-Năsăud: 359, 552; ţara ~193;
Năsturel (Herescu), familie boierească din Ţara Românească Muntenia: 545; *Udrişte* (?—1659), cărturar şi diplomat sub Matei Basarab: 5, 265.
Neamţ, cetatea ~: 82, 345, 375, 376, 392, 423; ţinutul ~: 345, 363; judeţul ~: 282 344, 345; mănăstirea ~: 29, 820.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Neagoe Basarab, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1512–1521); 89, 228, 481, 502, 510.
Neajlov, rîu: 154, 155, 157, 158, 220, 290, 438, 522.
Neculce, Ion (c. 1672–c. 1746), înalt dregător al Ţării Româneşti Moldova, istoric român: 308, 375, 376, 406, 412–414, 417, 430, 558.
Negoieşti, sat, com. Şoldanu, jud. Giurgiu; mănăstirea de la ~: 90, 440.
Negrilă (Negrilovici), Simion, mare stolnic, portar de Suceava şi hatman (1548, 1652–1553): 103.
Negru, Vasile, căpitan de răsculaţi (1703): 408.
Negru Vodă, cetate, vezi *Cetăţeni*.
Neipperg, Wilhelm Reinhard (1684–1774), general imperial, guvernator în Banat: 466, 468.
Nenişori (Ojogeni), sat, com. Armăşeşti, jud. Ialomiţa; lupta din 1639 de la ~: 258, 262, 263.
Nerva, Marcus Cocceius, împărat roman (96–98 e.n.): 137.
Nichifor (Parasias) „*Dascălul*" (?–c. 1599), mare protosinghel al Patriarhiei constantinopolitane şi diplomat grec: 88.
Nichitini, moşie, azi sat Nicheteni, com. Catuşca, jud. Botoşani: 343.
Nicolae Pătraşcu (?–1626), fiu al lui Mihai Viteazul, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1599–1600): 40, 179, 193, 198, 201, 204, 205, 244, 247, 548.
Nicolae Românul (Nicolaus Olahus) (1493–1568), umanist român: 31, 69, 501.
Nicolae Olahus, vezi *Nicolae Românul*.
Nicolae Spătarul „*Milescu*" (1636–1708), boier şi cărturar român: 306.
Nicolcea, căpetenie de răsculaţi (1738–1739): 469, 470.
Nicopol, tîrg, cetate în imperiul otoman, azi Nikopol în R.P. Bulgaria; cetatea ~: 152, 171, 173, 175, 179, 288; sangeacul otoman ~: 119, 143, 147.
Niculiţă, căpetenie de haiduci (1739): 470.
Nikolsburg (Mikulov), oraş, cetate în Imperiul habsburgic, azi în R.S. Cehoslovacia; pacea din 1622 de la ~: 252, 520.
Nipru, fluviu: 101, 392, 393, 443; pragurile de pe ~: 115.
Niš, oraş, cetate în imperiul otoman, azi oraş în R.S.F. Iugoslavia: 404, 427.
Nistor, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1760–1774: 438.
Nistru, rîu: 82, 92, 107, 118, 119, 142, 205, 267, 278, 286, 298, 354, 386, 389, 412, 414, 417, 429, 430, 432, 436, 437, 445, 465, 503, 535, 538.
Nişcov, rîu: 89; bătălia din 1601 de la Gura ~: 231.
Niţă, agă sub Matei Basarab: 79.
Norvegia, regatul ~: 341.
Notara, Hrisant (?–1731), patriarh al Ierusalimului, savant grec: 418.
Nürnberg, oraş, azi în R.F. Germania: 539.
Nussdorf, tîrg în preajma Vienei, imediat în amonte pe Dunăre, azi cartier al capitalei Austriei: 399.

O

„*Oastea cea mare*" (*„ţara"*): 1, 37, 38, 505, 507.
„*Oastea cea mică*" *(curtea)*: 505, 507.
Obileşti, azi satul Siliştea, com. Valea Argovei, jud. Călăraşi: XIV, 255, 375; pădurea ~: 256.
Obluciţa (Isaccea), vad al Dunării: 119, 122, 144, 414, 415, 519.
Oceanul Atlantic: 539.
Oceanul Indian: 100, 539.
Ocna de Fier, centru minier, azi com. suburbană a oraşului Bocşa, jud. Caraş-Severin: 538.
Ocna Mică, salină lîngă Tîrgovişte: 12.
Ocna Sibiului, salină, azi oraş, jud. Sibiu: 315, 404.
Ocnele Mari, salină, azi oraş, jud. Vîlcea: 12, 315.
Odaia (Cîşla) Vizirului, vezi *Vizir Gîslaşi*.
Odivoianu, căpitan în oastea lui Constantin Şerban: 276.
Odobaşa, Petre, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul: 202.
Odobeşti, tîrg, azi oraş, jud. Vrancea: 435.
Odorhei tîrg, azi municipiul, *(Odorheiul Secuiesc)*, jud. Harghita: 448, 449; cetatea ~: 450.
Ogretin, sat, azi com. Drajna, jud. Prahova: 234; bătălia din 1602 de la ~: 62, 232–236, 506, 513, 518, 521–523.
Oituz, rîu: 13; pasul ~: 104, 183, 193, 280, 282, 403, 517.
Ojogeni, vezi *Nenişori*.
Olahus, vezi *Nicolae Românul*.
Olanda: 33, 254, 405, 409.
Oliva, tîrg, azi inclus în oraşul Gdansk din R. P. Polonă; pacea din 1660 de la ~: 292.
Olt, rîu: 87, 183, 238, 380, 421, 423, 427, 429, 543; ~ defileul rîului ~: 380; judeţul ~: 25.
Oltenia: 208, 221, 242, 322, 323, 387, 394, 421, 424, 427–429, 431, 432, 438, 448, 477, 489, 521, 544, 559, 560.
Omer paşa, comandant al forţelor otomane din Banat (1738): 466, 468.
Onciul, Dimitrie (1856–1923), istoric român, întemeietorul şcolii critice în istoriografia română: 225.
Onod, tîrg în Imperiul habsburgic, azi în R. P. Ungară; haiducii din ~: 290.
Oprişeni, sat, com. Ţuţora, jud. Iaşi: 344.
Oradea, oraş, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Bihor: XV, 210, 211, 291, 488, 540; cetatea ~: 26, 48, 94, 372, 378, 512, 541; paşalîcul de ~: 386; tratatul din 1538 de la ~: 99.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Oraşul de Floci, vezi *Tîrgul de Floci*.
Oraţia, cetate pe raza sat Rucăr, com. Viştea, jud. Braşov: 86.
Oraviţa, tîrg, azi oraş, jud. Caraş-Severin: 315, 538; manufactura de prelucrare a metalelor de la ~: 315.
Orăştie, tîrg, azi oraş, jud. Hunedoara: 15, 293, 360.
Orhei, tîrg, cetate în ţinutul Orheiului, azi Orghei în R. S. S. Moldovenească; ţara (codru) ~: 345; ţinutul ~: 25, 50, 319, 344, 429, 436, 441, 442, 460, 462; cetatea ~: 45, 52, 54, 82, 83, 107, 267, 280, 348.
Orlat, sat, com., jud. Sibiu: 359.
Orşova, tîrg, cetate, azi oraş, jud. Mehedinţi: 178, 428; cetatea ~: 380, 405, 431, 466; ~ Veche: 431; ~ Nouă, vezi *Ada-Kaleh*.
Ortelius, Hieronymus (1543—1614), istoric flamand: 189.
Osman al II-lea, sultan otoman (1618—1622): 83.
Ostermayer, Hieronymus (c. 1500—1561), organist şi cronicar sas din Braşov: 87.
Otaci, sat pe Nistru în ţinutul Hotinului, azi Ataki, în R. S. S. Ucraineană: 438.
Oteşani, sat, com., jud. Vîlcea: 344.

P

Padova, oraş în Italia: 307, 381; Universitatea din ~: 29.
Paladi, Teodor, boier moldovean, mare vistier şi mare spătar (1737—1739): 428, 430, 431.
Palamed, poet grec în slujba lui Mihai Viteazul: 222.
Pantelimon, sat, azi înglobat în municipiul Bucureşti; spitalul de la mănăstirea ~: 316; mănăstirea ~: 432.
Panzini, Luigi, călător italian (sec. XVIII): 319.
Paprocki, Bartolomeu (1550—1614), istoric polon: 126.
Parčević, Petru (?—1674), arhiepiscop de Marcianopolis, vicar apostolic în Moldova (1668—1673): 390, 391.
Paris, oraş, capitala Franţei: 537; pacea din 1763 de la ~: 433.
Partidul Comunist Român: VII, VIII, 4.
Partium, teritoriu din nord-vestul şi vestul principatului Transilvaniei, înglobînd comitatele Maramureş, Satu Mare, Crasna, Solnocul Mijlociu, Solnocul Exterior, Bihor, Zarand şi Arad: 14, 26, 42, 100, 252, 276, 285, 287, 305, 346, 401, 520, 534.
Passarowitz, azi Požarevac, oraş în R. S. F. Iugoslavia: pacea din 1718 de la ~: 424.
Patriarhia greacă: 491.
Paşcani, sat în ţinutul Lăpuşnei, azi în R. S. S. Moldovenească: 462.
Paul de Alep (1637—1667), diacon şi călător sirian: 12, 16, 60, 78, 88, 91.
Pavel din Borşa, cronicar transilvănean (sec. XVIII): 423.
Păclişa, sat, com. Toteşti, jud. Hunedoara: 408.
Pădureţi, judeţ în Ţara Românească Muntenia, contopit în sec. XVII cu Muscelul: 25.
Pătraşcu, căpitan muntean (1673—1674): 392.
Pătraşcu cel Bun, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1554—1557): 104, 118, 135, 136.
Pătraşcu din Rhodos, cărturar umanist român, fratele lui Petru Cercel: 135.
Pârvan, Vasile (1882—1927), istoric şi arheolog român: 529.
Pecevî, Ibrahim (1574—c. 1650), istoric otoman: 222.
Pellerdi Petru (?—după 1596), diac al cancelariei transilvane: 88.
Peninsula Balcanică: 7, 12, 100, 140, 144, 148, 150, 168, 169, 176, 218, 275, 289, 313, 385, 386, 429, 433, 482, 483, 489, 553. Vezi şi *Balcani*.
Peninsula italică: 424. Vezi şi *Italia*.
Pereiaslav, tîrg în sud-estul regatului Poloniei, azi Pereiaslov-Hmelniţki în R. S. S. Ucraineană: 254.
Perişani, sat, com., jud. Vîlcea: 428.
Persia (Iran): 101, 236, 258.
Persic, golful ~: 100.
Peru: 315.
Pesta (Pest), oraş pe malul stîng al Dunării, azi parte a Budapestei, capitala R. P. Ungară: 400.
Petersburg, oraş, una din capitalele Imperiului rus, azi Leningrad: 427, 438, 439, 443, 444, 476.
Petrescu, Costin (1871—1954), pictor român: 187.
Petricca da Sonnino Angelo (?—1673), misionar catolic minorit în ţările române extracarpatice (1632—1638): 16, 266.
Petriceicu, Ştefan, clucer moldovean: 465; domn al Ţării Româneşti Moldova (1672—1673, 1673—1674, 1683—1684): 338, 389, 390, 392.
Petridu de Jos, sat, azi Petreştii de Jos, com. Petreştii de Jos, jud. Cluj: 408.
Petroşniţa, sat, com. Bucoşniţa, jud. Caraş-Severin: 469
Petrovaradin, cetate în Imperiul otoman, pe Dunăre, azi în R. S. F. Iugoslavia; bătălia din 1716 de la ~: 420, 421.
Petru Armeanul (c. 1560—1616), pictor, scriitor şi diplomat în serviciul lui Mihai Viteazul: 16.
Petru I cel Mare (1672—1725), ţar, apoi împărat al Rusiei (1682—1725): 364, 410, 412, 414, 416.
Petru Cercel, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1583—1585): 10, 23, 25, 62, 65—68, 76, 87, 130, 131, 135, 177, 198, 206, 234, 241, 538.
Petru Obedeanul, mare serdar muntean (1716): 421.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Petru Rareş, domn al Ţării Româneşti Moldova (1527—1538, 1541—1546): IX, 2, 5 32, 65, 83, 84, 102, 104, 221, 479, 482, 514, 531, 555.
Petru Şchiopul, domn al Ţării Româneşti Moldova (1574—1577, 1578—1579, 1582—1591): 23—25, 46, 65, 66, 112, 117, 118, 119, 122, 130, 492, 547.
Petthö, Gergely (1565—1629), cronicar transilvan: 223.
Peyssonel, Charles de (1700—1787), arheolog şi diplomat francez: 539.
Piatra, vezi *Piatra Neamţ*.
Piatra Neamţ, tîrg, azi municipiu, jud. Neamţ: 15, 194, 319, 340, 345, 348.
Piccolomini, Silvio (c. 1560—după 1596), comandant al corpului toscan venit în sprijinul lui Mihai Viteazul (1595): 69.
Piemontul getic: 322.
Pigaffeta, Filippo (1533—1604), istoric şi arhitect militar italian: 68, 88.
Pinari, vezi *Chinari*.
Pintea, Gligor (Pintea Viteazul), haiduc român (1703): 406, 408.
Pisculo, Giuseppe (?—după 1596), călugăr fraciscan italian: 88.
Piteşti, tîrg, azi municipiu, reşedinţa jud. Argeş: 14; lupta din 1737 de la ~: 427.
Plautsch, cetate în Imperiul habsburgic, azi în R. S. Cehoslovacia: 265.
Plevna, tîrg în Imperiul otoman, azi oraş în R. P. Bulgaria: 173, 179.
Ploieşti, tîrg, azi municipiu, reşedinţa jud. Prahova: 45, 52, 54, 183, 206, 208, 343, 404, 455, 456, 458, 509.
Plopului, baltă pe raza com. Stănileşti, jud. Vaslui: 414.
Plumbuita, sat, azi înglobat în municipiul Bucureşti; mănăstirea ~: 79.
Poarta, vezi *Imperiul otoman*.
Poarta Dealului, poartă a cetăţii de la Tîrgovişte: 89.
Poarta de Fier a Transilvaniei, trecătoare pe valea Bistrei: 290, 293, 358.
Poarta Someşului: 379.
Pocuţia: 108, 139, 191, 196, 444.
Pociovalişte, sat, azi în com. Corbeanca, sectorul agricol Ilfov, municipiul Bucureşti; manufactura de la ~: 12, 315, 538.
Podişoara, toponim în sudul Ţării Româneşti Moldova: 392.
Podolia: voievodat în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Ucraineană: 111, 389.
Podu Dîmboviţei, vezi *Oraţia*.
Podu lui Bîrcă, punct orografic în com. Tomeşti, azi suburbană municipiului Iaşi: 413, 414.
Podul Pitarului, sat, com. Plătăreşti, jud. Călăraşi: 346.
Pogonici (Pogănici), toponim în Banat: 468.
Poienari, sat, com. Căpăţînenii-Pămînteni, jud. Argeş; cetatea ~: 26, 86.
Poieni, sat pe domeniul Rodnei: 359.
Polonia, regat: IX, 5, 10, 13, 24, 27, 34, 35, 46, 64, 76, 77, 101, 102, 106—108, 111, 114, 115, 117, 129—131, 133—135, 139, 151, 162, 171, 176, 177, 179, 180, 182, 191, 193, 196, 200, 201, 205, 208, 210, 227, 243, 244, 247—251, 253, 254, 257, 258, 260, 266, 267, 277, 278, 280, 286, 301, 310, 312, 342, 375, 385, 388, 389, 390, 392, 394, 395, 400, 412, 416, 424, 429, 433, 434, 439, 459, 462, 480, 481, 483, 487, 488, 490, 491, 499, 540, 541, 553, 554, 555; ~ Mică: 254; prima împărţire din 1772 a ~: 387, 439.
Polovragi, sat, com., jud. Gorj; mănăstirea de la ~: 91.
Poltava, oraş în sud-estul regatului Poloniei, azi în R. S. S. Ucraineană: 340, 412, 415.
Ponant, partea vestică a bazinului mediteranean: 100.
Poniatowski, Stanislav (1732—1798), rege al Poloniei (1764—1795): 387.
Ponor, sat, com. Pui, jud. Hunedoara: 408.
Pontul Stîng, litoralul vestic al Mării Negre: 538.
Popescu, Radu (Radu Clucerul, Radu Hrizea) (c. 1650—1729), cronicar român: XIII, 307, 374, 452, 457.
Popeşti, sat, com., jud. Argeş: 374.
Popeşti-Leordeni, sat, azi com. suburbană a municipiului Bucureşti: 438.
Popovici, Ioan, istoric militar român (sec. XX): 508.
Popricani, sat, com., jud. Iaşi: 417; lupta din 1653 de la ~: 269.
Porceşti, sat, azi com. Moldoveni, jud. Neamţ; morile de hîrtie de la ~: 12, 315.
Porumbacu de Sus, sat, com. Porumbacu de Jos, jud. Sibiu; sticlăria de la ~: 11, 13, 15.
Possevino, Antonio (1533—1611), călător italian, misionar iezuit: 42.
Potlogi, sat, com., jud. Dîmboviţa: 402.
Potocky, familie de magnaţi polonezi; 1. *Jan* (1555—1511), staroste de Cameniţa: 172; 2. *Ştefan* (1568—1631), ginerele doamnei Elisabeta Movilă: 249.
Praga, oraş, cetate, capitala Boemiei, reşedinţă imperială habsburgică, azi capitala R. S. Cehoslovacia; Curtea (habsburgică) de la ~: 29, 135, 153, 173, 176, 190, 192, 200, 209, 215, 238, 536.
Prahova, rîu: 263; valea ~: 543; judeţul ~: 25, 344, 456.
Pravilniceasca condică, culegere de legi elaborată sub domnia munteană a lui Alexandru vodă Ipsilanti (1774—1782) şi intrată în uz în 1780: 325.
Precista, biserică din Galaţi: 86.
Predeal, sat, azi oraş, jud. Braşov: 543.
Prejmer, sat, com., jud. Braşov: 184, 193, 244, 246, 404.
Prepostvary, Valentin (1540—1597), general în armata Imperiului habsburgic: 145.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Prevesa (Preveza), port otoman la Golful Arta, azi în Grecia; bătălia navală din 1538 de la ~: 100.
Priceni, pădure în sud-estul Moldovei: 437, 438
Priorato, Galeazzo Gualdo, istoric italian (sec. XVII): 296.
Probota (Pobrata), sat, com., jud. Iaşi; mănăstirea ~: 84, 375.
Prodan, David (n. 1901), istoric român: 41.
Prusia, regatul ~: 13, 276, 336, 433, 438, 439, 444.
Prut, rîu: 106, 267, 289, 354, 389, 414–417, 429, 430, 436, 445, 462, 502, 503, 535, 558.
Przemyśl, cetate în regatul Poloniei, azi oraş în R. P. Polonă: 276.
Psiolu, Constantin, vezi *Ipsilanti, Constantin*.
Pufendorf, Samuel de (1632–1694), jurist şi filozof german: 381.
Pugaciov, Emilian, conducător al războiului ţărănesc rus (1773–1775): 439.
Putinciu, sat, com., jud. Giurgiu; lupta din 1595 de la ~: 52, 145, 149, 518.
Putna, rîu în jud. Vrancea: 115; ţinutul ~: 24, 25, 344, 423.
Putna, sat, com., jud. Suceava; mănăstirea ~: 29, 352, 445, 521.
Putnak (Putnók), cetate în Imperiul habsburgic, azi în R. P. Ungară: 265.
Pylarino, Iacob, medic al oştii muntene sub Constantin Brâncoveanu: 511.

R

Raab (Raba), rîu: 398.
Racoşu de Jos, sat, com. Racoş, jud. Braşov; castelul ~: 97.
Racoviţeşti, familie boierească şi domnitoare în principatele române extracarpatice: 548 1. *Constantin*, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1753–1756): 301, 474; 2. *Mihai*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1703–1705, 1707–1709, 1715–1726) şi al Ţării Româneşti Muntenia (1730–1731, 1741–1744): 339, 376, 410, 422–424; 3. *Ştefan*, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1764–1765): 474.
Radibrat, Aloisio (c. 1570–după 1610), raguzan, agent diplomatic în serviciul Habsburgilor: 16.
Radu, bulucbaş de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768–1774: 357.
Radu, logofăt muntean, sol la ţarul Alexei Mihailovici (1674): 392.
Radu Clucerul (Radu Hrizea), vezi *Popescu, Radu*.
Radu Comăneanul, dregător sub Constantin Mavrocordat (1737): 428.
Radu de la Afumaţi, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1522–1523; 1524 şi 1524–1525; 1525–1529): 482.
Radu Iliaş, pretendent, apoi domn al Ţării Româneşti Muntenia (1632): 255, 256.
Radu (Mihail Tîntăveanu), mare paharnic (1655–1658): 457.
Radu Mihnea, pretendent la tron, fiul lui Mihnea II „Turcitul": 171–172, 174–175, 206, 227; domn al Ţării Româneşti Muntenia (1601–1602, 1611–1616; 1620–1623) şi al Ţării Româneşti Moldova (1616–1619; 1623–1626): 40, 53, 88, 244, 247, 249, 251.
Radu Paisie, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1535–1545): 104.
Radu Stolnicul, vezi *Izvoranu, Radu*.
Radu Şerban, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1602–1611, 1611): XIII, 10, 42, 56, 62, 64, 70, 74, 79, 90, 228–234, 235–243, 250, 253, 419, 498, 513, 518, 521, 522, 524, 527, 556.
Radu Vodă, mănăstire în Bucureşti: 88, 284.
Radziejowski, Ieronim (?–1667), mare sol polon la Istanbul (1667): 338.
Radziwill, Janusz (1612–1655), prinţ lituan, ginerele lui Vasile Lupu: 264, 276.
Ragla, sat, com. Cetate, jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Ragusa, oraş-port, republică pe coasta dalmată, azi Dubrovnik în R. S. F. Iugoslavia: 488, 492, 539.
Rahova, tîrg, cetate în Imperiul otoman, azi Oreahovo în R. P. Bulgaria; cetatea ~: 144, 179, 237, 373, 519.
Raif, Ismail, bei, diplomat otoman (1775): 444.
Rákóczi, familie nobiliară şi domnitoare în Ţara Românească Transilvania: XIII, 299, 471–474; 1. *Francisc II*, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1704–1711): 394, 408–410; 2. *Gheorghe I*, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1630–1648): 16, 43, 64, 77, 80, 254–261, 265–267, 273, 294; 3. *Gheorghe II*, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1648–1660): 63, 79, 256, 267–270, 275–278, 281–282, 284–289, 291, 295, 320, 452–453, 455–458; 4. *Iosif*, fiul lui *Francisc II*, pretendent ~394; 5. *Sigismund*, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1607–1608): 243.
Raţ, Gheorghe, căpitan de mercenari şi diplomat sub Mihai Viteazul şi Radu Şerban: 138, 237–240.
Razgrad, tîrg în Imperiul otoman, azi oraş în R.P. Bulgaria: 519.
Razim (Razelm), liman maritim dobrogean: 94.
Razu, Costachi, mare hatman moldovean sub Grigore al II-lea Ghica: 430.
Răcari, com., jud. Dîmboviţa: 12.
Răchitna, toponim în nord-estul Moldovei: 445.
Rădăuţi, tîrg, azi oraş, jud. Suceava: 154, 343, 445, 509, 521.
Răducanu, mănăstire în oraşul Tg. Ocna, jud. Bacău: 376.
Rebra, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 359.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Rebrişoara, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Reforma: 29, 30.
Regecz, cetate în Imperiul habsburgic: 265.
Reghin, tîrg, cetate, azi oraş, jud. Mureş: 449.
Regulamentul organic, aşezăminte constituţionale intrate în vigoare în principatele române extracarpatice în 1831 şi 1832: 348.
Renaşterea: 32.
Reni, port la Dunărea maritimă în ţinutul Covurluiului, azi în R.S.S. Ucraineană: 107, 540.
Renne, vezi *Rönne*.
Reuber, *Hans*, agent habsburgic la Istanbul (1572): 111.
Rhédei, *Francisc*, principe al Ţării Româneşti Transilvania (1657—1658): 280.
Rhodos, insulă: 91, 135.
Rimetea, centru minier, azi sat, com., jud. Alba: 12, 315.
Risorgimentto, curent literar şi politic al renaşterii naţionale italiene (1820—1870): 311.
Rizo, *Iacovache*, capuchehaie a Ţării Româneşti Moldova la Istanbul sub Grigore al III-lea Ghica (1774—1777): 444.
Rîmeşti, sat, oraş Horezu, jud. Vîlcea; biserica din ~: 287.
Rîmna, pîriu: 115, 527.
Rîmnic, judeţul ~: 183, 435.
Rîmnicu Sărat (Slam-Rîmnic), tîrg, azi oraş, jud. Buzău: 12, 115, 343, 344, 346; judeţul ~: 25.
Rîmnicu Vîlcea, tîrg, azi municipiu, reşedinţa jud. Vîlcea: 372, 380, 428; episcopia ~: 315.
Rîşnov, tîrg, cetate, azi oraş, jud. Braşov: 238; cetatea ~: 87.
Rîu Bărbat, sat, com. Pui, jud. Hunedoara: 408.
Rodna, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 12, 359, 423; ~ domeniu transilvănean al Ţării Româneşti Moldova: 105; valea ~: 359; districtul ~ 358.
Rogoz, sat, azi înglobat în oraşul Tg. Lăpuş, jud. Maramureş: biserica din ~: 536.
Rohatyn, tîrg din Pocuţia în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Ucraineană: 445.
Roma („Rîm"), oraş, capitala statului papal, azi capitala Italiei: XI, 219, 311, 472—473, 536, 539, 541.
Roman, tîrg, azi municipiu, jud. Neamţ: 15, 244; cetatea ~: 27; ţinutul ~: 25, 422; tratatul din 1611 de la ~: 244.
Romanaţi, judeţul ~: 322.
România: V, IX—XI, 4, 133, 135, 137, 139, 196, 197, 198, 200, 201, 221, 222, 225—227, 230, 294, 297, 473, 479, 483, 508; Republica Socialistă ~: VII, XI, XIV, 4, 66, 530. Vezi şi *Ţările Române*.
Rönne, *Karl Ewald*, general german în serviciul Rusiei (1711): 415.
Ropcea, sat pe Siretul superior în ţinutul Cernăuţilor, azi în R.S.S. Ucraineană: 348.
Rosetti, *Radu* (1877—1949), general, memorialist şi istoric român: XIV, 38, 155, 508.
Rossi, *Giovanni de*, cartograf italian: 285.
Roşu, turn al cetăţii Chilia: 93.
Rucăr, tîrg, azi oraş, jud. Braşov: 289; pasul ~ 239.
Rudeanu, *Theodosie*, mare logofăt muntean (1596—1602, 1618): 138, 198.
Rudi, *Andronachi*, comandant de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 437.
Rudolf al II-lea, vezi *Habsburgi*.
Ruggiero, *Giulio* (? — după 1573), nunţiu papal în Polonia: 14, 65.
Rugină, *Pavel*, mare comis, însoţitor al lui Dimitrie Cantemir în Rusia: 417.
Rumelia, partea europeană a Imperiului otoman: 119, 156, 157, 163, 264, 459, 519.
Runc, sat, azi Runcu Salvei, com. Salva, jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Rupea, tîrg, azi oraş, jud. Braşov: 282.
Rusciuk, tîrg, cetate în Imperiul otoman, azi oraşul Rusc în R.P.Bulgaria: 144, 150, 152, 490, 492; bătălia din 1595 de la ~: 149, 150, 152; cetatea de la ~: 147, 149, 153, 288, 440.
Ruset (Rosetti, Rusetești), familie boierească şi domnitoare în principatele române extracarpatice: 299, 393; 1. *Antonie*, domn al Ţării Româneşti Moldova (1675—1678): 376; 2. *Iordache*, mare vornic (1703—1705): 412; 3. *Manolachi Giani*, caimacam al Craiovei, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1770—1771): 436.
Rusia (vezi şi *Imperiul rus)*: 13, 20, 33, 101, 102, 177, 249, 254, 264, 292, 294, 298, 312, 317, 336, 385, 386, 388, 392, 393, 405 410—412, 416, 417, 419, 424, 425, 427, 430—432, 437—439, 442—444, 483—485, 496, 520, 521, 561.
Ruşi, azi Ruşii-Munţi, sat, com., jud. Mureş: 359.
Ruşii de Vede, tîrg, azi oraşul Roşiori de Vede, jud. Teleorman; garnizoana militară de la ~: 45, 52, 54, 344, 455.
Ruxandra, soţia lui Alexandru Lăpuşneanu: 105.
Rycaut, *Paul* (1629—1700), secretar al ambasadei engleze la Istanbul: 298.

S

Saac, judeţul ~ (împărţit în sec. XIX între jud. Prahova şi Buzău): 344, 435.
Saar, *A. von*, gravor austriac (sec. XIX): 376, 542.
Sabar, rîu: 438.
Sadagura, aşezare şi monetărie (1772) în ţinutul Cernăuţilor, azi în R.S.S. Ucraineană: 440, 543.
Sadova, sat, com., jud. Dolj; mănăstirea ~: 90—91.
Sadu, sat, com., jud. Sibiu: 309, 311.
Salhausen, [?], colonel în armata habsburgică (1737): 428.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Salonta, tîrg, azi oraş, jud. Bihor; bătălia din 1636 de la ~: 260.
Sambor, oraş din Galiţia, în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Ucraineană: 276.
Samos, insulă: 105.
Samuelson, James, istoric englez (sec. XIX): 225.
Sankt-Gotthardt, oraş, cetate în Austria; bătălia din 1664 de la ~: 389, 390.
Sanson, geograf al lui Ludovic al XIV-lea: 323.
Sari Ahmed, agă otoman (1739): 431.
Sari Mehmed paşa, comandant otoman (1773): 440.
Saruhan, beilerbeilic otoman anatolian: 398.
Sasca, centru minier, azi sat Sasca Română, com. Sasca Montană, jud. Caraş-Severin: 315.
Satîrgi Mehmed paşa, beilerbei de Anatolia, numit de Sinan paşa beilerbei în Ţara Românească Muntenia: 157, 158, 161, 163.
Satu Mare, tîrg, cetate, azi municipiu, jud. Satu Mare: 100, 102, 211, 238, 291, 293, 296, 406; comitatul ~: 14, 26, 265; cetatea ~: 54, 94, 96, 512; asediul din 1565 al cetăţii ~: 80; pacea din 1711 de la ~: 410, 411.
Sava, rîu: 142, 431.
Sava, mare armaş muntean (1599–1600): 198.
Săbăoani, sat, com., jud. Neamţ: 282.
Săcădate, Ioan, căpitan de volintiri români în războiul din 1768–1774: 356.
Săcele, tîrg, azi oraş, jud. Braşov: 404.
Sălaşu de Sus, sat, com., jud. Hunedoara: XIV.
Săldăbagiu, sat, com. Balc, jud. Bihor; sticlăria de la ~: 315.
Sălişte, sat, com., jud. Sibiu: 471, 540; scaunul ~: 358.
Săraru, salină, azi sat, com., jud. Prahova: 12.
Sărata, sat, com. Ulmeni, jud. Buzău: 206.
Săratu, sat, com. Stănileşti, jud. Vaslui: 414,
Săteni, sat component al com. suburbane Aninoasa, municipiul Tîrgovişte, jud. Dîmboviţa: 458.
Sătmar, ţara ~: 42; ţinutul ~: 406. Vezi şi *Satu Mare*.
Schiuleşti, sat, com. Izvoarele, jud. Prahova: 244
Schmid, Rudolf, internunţiu habsburgic la Istanbul (1653): 272.
Schönbrunn, palat imperial la Viena: 398.
Schuller, Nekesch, cronicar braşovean (sec. XVII): 457.
Sebeş, tîrg, azi oraş, jud. Alba: 15, 184, 247, 293, 397; scaunul ~: 552.
Secolul Luminilor: X, 334; ~ *Reformelor:* X, XI, XII, 299, 300, 306, 308, 310, 312, 314, 316, 320, 331, 334, 335, 446, 478, 532, 554, 559; ~ *Revoluţiilor:* 312, 321, 334, 360, 477–479, 500, 532; ~ *Unirii:* IX, X, 2, 3, 4, 6, 32, 37, 38, 49, 51, 73, 81, 531, 553.
Secu, sat, azi sat Mănăstirea Neamţ, com. Vînători-Neamţ, jud. Neamţ; mănăstirea ~: 85.
Seleuşu Mare, sat, azi sat Seleuş, com. Daneş, jud. Mureş; lupta din 1662 de la ~: 294–295.
Selim II, sultan otoman (1566–1574): 118, 119.
Semendria (Smederevo), cetate pe Dunăre în Imperiul otoman, azi Smederevo în R.S.F. Iugoslavia: 468.
Semlin (Zemun), cetate pe Dunăre în Imperiul otoman, azi Zemun, oraş în R.S.F. Iugoslavia: 400.
Serbia: VIII, 220, 386, 387.
Severin, cetate: 86, 140, 372. Vezi şi *Turnu Severin*.
Sfînta Congregaţie (de Propaganda Fide) congregaţie catolică cu sediul la Roma: 460.
Sfînta Sofia, biserică, apoi moschee la Istanbul: 487.
Sf. Ioan Botezătorul, biserică în Iaşi: 86.
Sf. Ioan Gură de Aur, biserică în Iaşi: 86.
Sfinţii Apostoli, mănăstire în Bucureşti: 454.
Sfîntu Gheorghe, oraş, azi municipiu, jud. Covasna: 552.
Sfîntu Gheorghe, braţ al Dunării: 91, 147.
Sfîntu Gheorghe (Cioroiu), ostrov dunărean, azi în municipiul Giurgiu: 166.
Siavuş, paşă de Silistra (1655): 456, 458.
Sibiu, oraş, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Sibiu: 11, 12, 15, 26, 34, 42, 58, 69, 95, 184, 185, 187, 243, 247, 330, 397, 401, 409, 421, 471–472, 517, 540, 547; cetatea ~: 96, 185, 188, 378, 379, 402, 541; manufactura de la ~: 315; spitalul din ~: 316; scaunul ~: 359, 552; tratatul din 1690 de la ~: 393.
Sicilia, insulă: 105.
Sighet, tîrg în Maramureş, azi oraş, jud. Maramureş: 540.
Sighişoara, oraş, azi municipiu, jud. Mureş: 11, 15, 42, 77, 238, 404, 450; cetatea ~: 293.
Sigismund II Jagello „August" (1520–1572), rege al Poloniei (1548–1572): 111.
Sigismund III de Vasa (1566–1637), rege al Poloniei (1587–1632): 195, 201.
Silezia, ducat în Imperiul romano-german, azi în R.P. Polonia: 203, 541.
Silistra (Dristor), tîrg, cetate dunăreană, azi în R. P. Bulgaria; cetatea ~: 91, 143, 147, 149, 150, 171, 174, 175, 179, 180, 235, 288, 376, 389, 439, 440, 443, 456, 458, 519; luptele din 1595 de la ~: 150, 152; luptele din 1603 de la ~: 237; sangeacul ~: 236, 280–281.
Sinan paşa (Cigala), seraskier otoman pe frontul din Moldova (1574): 123.
Sinan paşa, Kogea (? – 1596), mare vizir otoman (1580–1582, 1589–1591, 1593–1595, 1595–1596): 68, 70, 88, 98, 99, 148, 150, 153, 157, 158–164, 166, 168, 171, 173, 519, 536.
Singureni, sat, com., jud. Giurgiu: 153, 156.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Sion, George (1822—1892), scriitor român: 332, 437.
Siret, tîrg, azi oraş, jud. Suceava: 15, 445, 269, 393, 394, 430, 445, 503; rîu: 112, 119, 193,
Sissek, cetate în Croaţia la vărsarea Kupei în Sava, azi oraşul Sisak în R.S.F. Iugoslavia: 133.
Sitna, rîu, afluent pe dreapta al Jijiei: 194.
Sivori, Franco (c. 1560 — după 1589), umanist italian, memorialist, secretarul lui Petru Cercel: 14, 25, 62, 65, 66.
Sîngeorz, sat pe domeniul Rodnei, azi Sîngeorz-Băi, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud: 359.
Sînpetru, sat, com., jud. Braşov: 205, 245, 247.
Skarga, Petre (1536—1612), iezuit polon: 193.
Slatina, sat, com., jud. Suceava; mănăstirea ~: 375.
Slănic, salină, azi oraş, jud. Prahova: 12, 315.
Slătineanu, Radu, boier muntean (1716): 315.
Slătineanu, Răducanu, comis, ispravnic de Dîmboviţa, comandant de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 435, 477.
Slobozia, biserică, azi în municipiul Bucureşti: 79.
Slobozia, sat, azi municipiu, reşedinţa jud. Ialomiţa; mănăstirea ~lui Ianache: 90—91.
Slovenia: 100.
Sniatyn, tîrg din Pocuţia în regatul Poloniei, azi în R.S.S. Ucraineană: 196.
Sobieski, vezi Jan III ~.
Societatea de agricultură din Transilvania (1769); 315.
Socol din Răzvad, mare vornic muntean: 104.
Socola, mănăstire, azi în Iaşi: 84.
Sofia, oraş, azi capitala R.P. Bulgaria: 152, 173, 179, 487.
Sofronie din Cioara, călugăr ortodox, conducător al mişcării româneşti transilvane (1757—1761): 472, 544.
Solca, oraş, jud. Suceava; mănăstirea ~: 86.
Solnoc, tîrg în Partium, azi Szolnok în R.P. Ungară; cetatea ~: 282, 398; comitatul ~: 292.
Solnocul de Mijloc, comitat în Partium: 26, 109, 329.
Solnocul Exterior, comitat în Partium: 26.
Solnocul Inferior, comitat transilvan: 26, 329.
Soloviev, Serghei M. (1820—1879) istoric rus: 430.
Someş, rîu: 104, 210, 291, 293, 408; ~ Mare: 358.
Sommer, Johann (1542—1574), umanist german, secretar al lui Despot Vodă: 29.
Soranzo, Lazaro, istoric venetian (sec. XVII): 137.
Soroca, tîrg, cetate pe Nistru în ţinutul Sorocăi, azi Soroki în R.S.S. Moldovenească; ţinutul ~: 25, 344, 365, 429, 436, 441, 442, 460, 538; cetatea ~: 45, 54, 82, 83, 267, 292, 352, 375, 434, 509.
Soveja, sat, com., jud. Vrancea; mănăstirea ~: 348.
Spancioc, Drăghici, mare vornic moldovean (1563): 102, 106.
Spania: 33, 100, 133, 154, 230, 251, 275, 284, 422, 482.
Speyer, cetate, oraş, azi în R. F. Germania; tratatul de pace din 1570 de la ~: 14, 108.
Spiridonia, biserica şi spitalul Sf. Spiridon din Iaşi: 330.
Spontoni, Ciro (c. 1552 — ?), militar şi istoric italian: 6, 70, 223, 231.
St. Gallen, oraş, azi în Elveţia: 540.
St. Ulrich, bastion al Vienei: 398.
Stainville, [?], conte loren, general în serviciul habsburgilor, comandant militar în Ţara Românească Transilvania (1717, 1718): 380.
Slam-Rîmnic, vezi *Rîmnicu Sărat.*
Stamovici, Toader, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 356.
Stahremberg, Ernst Rudiger von (1638—1701), comandantul garnizoanei Vienei (1683): 398.
Statul papal: 100, 130.
Stavrachi, Iordachi, boier levantin (1764—1765): 474, 475.
Stavropoleos, biserică în municipiul Bucureşti: 545.
Stavru, praporcic de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 357.
Stănescu, Gheorghiţă, comandant de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 435, 477.
Stăneşti, sat, com., jud, Giurgiu: 153; bătălia din 1595 de la ~: 146, 149, 150, 155, 518.
Stănileşti, sat, com., jud. Vaslui: 412, 414, 415, 419; bătălia din 1711 de la ~: 414.
Stelea, mănăstire în municipiul Tîrgovişte: 288.
Stoeneşti, sat, com., jud. Argeş: 162; tabăra lui Mihai Viteazul de la ~ 162—164, 451.
Stoeneşti, sat, com., jud. Giurgiu: 155.
Stoica, Dimitrie, pictor român contemporan: 189.
Stoica de Haţeg, Nicolae (1751—1833), preot şi cronicar bănăţean: 471.
Stoichiţă (Rioşeanu) din Strîmba, boier muntean, mare postelnic în Transilvania şi Moldova (1600): 198.
Strasbourg, oraş în Franţa: 541.
Strassburg, Paul (1595—1654), diplomat suedez: 16, 63, 70.
Strehaia, mănăstire în oraşul Strehaia, jud. Mehedinţi: 90, 91, 344, 373—374; garnizoana: 344.
Strijkowski, Maciej (1547 — c. 1582), cronicar polon: 87.
Strîmba, sat, com. Călugăreni, jud. Giurgiu: 145, 146, 198; ~ de Jos: 155.
Strîmtori: 101, 385, 388, 496.
Stumph, Johann, cartograf german (sec. XVI): 9.
Sturdza (Sturza), familie boierească în Ţara Românească Moldova; 1. *Ioan*, mare vornic al Ţării de Sus (1709—1710, 1710—1711,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

1717–1720): 412; 2. *Matei*, ofiţer român în oşti străine: 342; 3. *Sandu*, mare logofăt al lui Grigore al II-lea Ghica (1739): 430.
Styria, markgrafiat în posesiunile Habsburgilor, azi în Austria şi R.S.F. Iugoslavia: 540.
Suceava, oraş, azi municipiu, reşedinţa jud. Suceava: 3, 34, 58, 105, 106, 193, 194, 247, 267, 352, 357, 445, 512, 521; cetatea ~: 26, 27, 75, 82, 198, 362, 375, 376, 392, 543; portarul de ~: 52, 102; asedii ale cetăţii ~: 107 (1563), 392 (1673): ţinutul ~: 25, 429, 430, 444, 445, 535; judeţul ~ 344, 575.
Sucevița, sat, com., jud. Suceava; mănăstirea ~: 85, 375.
Suedia: 101, 251, 254, 265, 276, 277, 336, 341, 367, 415, 416.
Suseni, sat, azi în sat Homorod, com. Geoagiu, jud. Hunedoara: 408.
Suvorov, Alexandr V. (1729–1800), prinţ, general rus: 440.
Sviercevski, comandant de corp de cavalerie uşoară, neregulată polonă (1574): 115, 118.
Szabolcs, comitat în nord-vestul Partiumului, azi în R.P. Ungară: 265.
Szamoskőzy, Ştefan (c. 1565–1612), istoric ungur: 74, 222, 556.
Szarvas, cetate în paşalîcul de Buda, azi în R.P. Ungară: 397.
Széchény (Szécsény), cetate în Imperiul habsburgic, azi în R.P. Ungară: 265.
Székely, Antal, nobil secui (1562): 449.
Szendrő, cetate în Imperiul habsburgic, azi în R.P. Ungară: 265.
Süleyman Magnificul (Kanunî), sultan otoman (1520–1566): 3, 5, 80, 83, 111, 481, 482, 485, 494.

Ş

Şafirov, Piotr Pavlovici (1670–1739), baron, om de stat rus: 416.
Şahin, Constantin, căpitan de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768–1774: 356.
Şcoala ardeleană: XI, 5, 301, 309, 311, 481.
Şelimbăr, sat, azi com. suburbană a municipiului Sibiu: 185, 218, 404, 500; bătălia din 1599 de la ~: 62, 138, 182, 185–187, 189, 190, 216, 218, 221, 247, 513, 517, 522, 524.
Şerbăneşti, sat, azi înglobat la satul Licşti, com. Lieşti, jud. Galaţi: 431.
Şeremetiev, Boris Petrovici (1652–1719), general apoi mareşal rus: 414, 415, 417.
Şerpăteşti, sat, azi în com. Frăteşti, jud. Giurgiu: 153, 155, 218; lupta din 1595 de la ~: 146, 149, 150, 218, 518, 527, 528.
Şieu, rîu: 359.
Şimleu Silvaniei, tîrg, azi oraş, jud. Sălaj: 211, 212; episcopia de la ~: 31.
Şincai, Gheorghe (1754–1816), istoric şi filolog român: 311.
Şipov, Piotrî, general rus (1739): 431.
Şiria, sat, com., jud. Arad: cetatea ~: 108.
Şiştov, tîrg, cetate dunăreană în Imperiul otoman, azi oraş în R. P. Bulgaria: 144, 237, 242, 519.
Şoimuş, cetate pe raza satului Buceava-Şoimuş, com. Brazii, jud. Arad; cetatea ~: 404.
Şoldan, Nicolae, postelnic sub Dimitrie Cantemir: 339.
Şoplea, sat pe Teleajen, azi în satul Corlăteşti, com. Berceni suburbană a municipiului Ploieşti, jud. Prahova; bătălia din 1655 de la ~: 456, 458.
Ştefan, căpitan moldovean (1739): 430.
Ştefan, fiul lui Petru Cercel, pretendent muntean (1603): 241.
Ştefan cel Mare, domn al Ţării Româneşti Moldova (1457–1504): IX, 5, 32, 39, 61, 81, 110, 112, 118, 129, 132, 218, 224, 235, 480, 482, 485, 490, 494, 500, 501, 503, 507, 510, 516, 527, 548, 554, 555.
Ştefan Lăcustă, domn al Ţării Româneşti Moldova (1538–1540): 495.
Ştefan Răzvan, domn al Ţării Româneşti Moldova (apr.-aug. 1595): 46, 139, 151, 162, 164, 171, 172, 543.
Ştefan, Simion (?–1656), mitropolit al Ţării Româneşti Transilvania (1643–1652): 5.
Ştefan Surdul, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1591–1592): 492.
Ştefan I Tomşa, domn al Ţării Româneşti Moldova (1563–1564): 79, 107, 108, 131.
Ştefan II Tomşa, domn al Ţării Româneşti Moldova (1611–1615; 1621–1623): 45, 63, 68, 77, 249, 253.
Ştefăneşti, sat, com., jud. Botoşani: 417; garnizoana de la ~: 343.
Ştefăniţă, domn al Ţării Româneşti Moldova (1517–1526): 110.
Ştefăniţă Lupu, domn al Ţării Româneşti Moldova (1659–1661): 262, 290, 292.
Şumla, tîrg, fortificaţie în Imperiul otoman, azi Şumen în R. P. Bulgaria; tabără otomană (1774): de la ~ 440.

T

Tabără, sat, azi în com. Bivolari, jud. Iaşi: 343.
Tabla Buții, pas la izvoarele Teleajenului în Munţii Ciucaşului: 184, 233; cetatea de la ~: 86, 87.
Taganrog, cetate rusă pe ţărmul nord-vestic al Mării de Azov, azi oraş în R. S. F. S. Rusă: 416.
Taman, peninsulă în sud-estul Mării de Azov: 416.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Tamaş, birău de Bistriţa (1672): 461.
Tanasi, vel căpitan român (1655): 457.
Taranowski, Andrei, nobil şi diplomat polon (1597): 176.
Taurida, gubernie în Imperiul rus, azi în R. S. S. Ucraineană: 385.
Tălmaciu, sat, com., jud. Sibiu; scaunul ~: 358, 517.
Tărlung, rîu: 245.
Tătar, pas în Carpaţii Meridionali: 238.
Tătăraşi, deal, azi în municipiul Iaşi: 289.
Tătăreni-Tăuteşti, toponim în satul Tăuteşti, com. Rediu, suburbană a municipiului Iaşi, jud. Iaşi; bătălia din 1615 de la ~: 250.
Tăteşti, sat, azi inclus în oraşul Moineşti, jud. Bacău; extracţia păcurii la ~: 12.
Tecuci, tîrg, azi oraş, jud. Galaţi: 115, 233; ţinutul ~: 25, 319, 363, 430.
Teişanu, salină, azi com., jud. Prahova: 12, 62.
Teiuş, sat, com., jud. Alba: 450.
Telciu, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud: 339.
Teleajen, rîu: 183, 206, 234, 244, 270, 373, 404, 456, 457, 517.
Telega, veche salină, azi sat, com., jud. Prahova: 12, 315.
Teleki, Mihail (1634—1690), cancelar al Ţării Româneşti Transilvania: 313, 401, 558.
Teleorman, judeţul ~: 45, 344.
Teliuc, centru metalurgic, azi sat, com., suburbană a municipiului Hunedoara, jud. Hunedoara: 12, 538.
Teodor, spătar în oastea lui Mihai Viteazul: 198.
Teodosie „Veştemeanul" (?—1708), mitropolit al Ţării Româneşti Muntenia (1668—1672, 1679—1708) :307, 418.
Teofil, mitropolit al Ţării Româneşti Transilvania; negociază unirea religioasă (1697—1698): 463.
Teregova, sat, com., jud. Caraş-Severin: 468.
Theodor, călugăr athonit (1674): 392.
Theodosie, fiu al lui Neagoe Basarab, domn al Ţării Româneşti Muntenia (1521—1522): 502.
Tholdalagy, [?], nobil transilvănean, sol la Bucureşti (1636): 259.
Thomassy (Mancić), Gabriel (1618—1696), călugăr franciscan: 284, 289.
Thoroczkay, familie nobiliară transilvană: 465.
Tigheci (Chigheci), ţara (codrul) ~: 322, 345; ţinutul ~: 25.
Tigheciu (Chigheciu), Postolachi, căpitan în oastea lui Dimitrie Cantemir: 412—413.
Tighina (Bender), cetate pe cursul inferior al Nistrului, în ţinutul Tighinei, azi Benderî în R. S. S. Moldovenească: 24, 61, 83, 107, 118, 143, 147, 232, 376, 389, 411, 440, 442, 492, 525; ţinutul ~: 200; cazaua ~: 83, 112, 338, 412, 436, 443; lupta din 1514 de la ~: 152; asedii ale cetăţii ~: 355, 437; sangeakbeyilik-ul de la ~: 487.
Timiş, rîu în Banat; valea ~: 465, 543; comitatul ~: 469.
Timişoara, oraş, cetate, sediul paşalîcului otoman, azi municipiu, reşedinţa jud. Timiş: 138, 144, 166, 289, 291, 330, 397, 468, 469, 536, 540; cetatea ~: 26, 141, 378, 379, 466; asedii ale cetăţii ~: 126, 138, 174; banatul de ~: 431; paşalîcul ~: 26, 108, 168, 487, 489; manufactură ~: 315.
Tyrnavia, oraş, cetate în Imperiul habsburgic, azi Trnava în R. S. Cehoslovacia; tratatul din 1615 de la ~: 250.
Tisa, rîu: 42.
Tismana, sat, com., jud. Gorj; mănăstirea ~: 89, 91.
Tismeniţa, tîrg din Pocuţia în regatul Poloniei, azi Tysmenica în R. S. S. Ucraineană: 196.
Tîrgovişte, oraş, cetate, reşedinţă domnească românească, azi municipiu, reşedinţa jud. Dîmboviţa: 3, 26, 28, 31, 54, 58, 67, 68, 76, 88—89, 131, 137, 138, 149, 162—164, 170, 178, 179, 206, 208, 220, 238, 239, 241, 247, 249, 270, 287, 288, 344, 372, 421, 427, 451, 452, 454, 509, 527, 529, 540, 554; arhiepiscopia de la ~: 31; atelierul de tunuri de la ~: 76, 315, 528; fortificaţia de la ~: 373; lupte de la ~: 164, 165, 518, 527; tratatul din 1655 de la ~: 275.
Tîrgşor, curte domnească, azi com., suburbană a municipiului Ploieşti: 12, 54, 89, 90, 455, 509.
Tîrgu de Floci, tîrg dispărut, pe raza com. Giurgeni, jud. Ialomiţa: 45, 144, 268, 346, 509, 519.
Tîrgu Mureş, oraş, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Mureş: 40, 100, 290, 449, 451; cetatea ~: 96; spitalul din ~: 316.
Tîrgu Neamţ, tîrg, azi oraş, jud. Neamţ: 194.
Tîrgu Ocna, tîrg, azi oraş, jud. Bacău: 12, 315, 376, 540.
Tîrgu Trotuş, vezi *Trotuş*.
Tîrnava, sat, com., suburbană a municipiului Mediaş, jud. Sibiu: 520.
Tîrnava Mare, rîu: 449.
Tîrnave, rîuri: 520, 544; valea ~: 472.
Tîrnovo, tîrg în Rumelia, azi oraş în R.P. Bulgaria: 169, 220.
Toader, armaş moldovean (1685—1686): 318.
Tobolsk, cetate în Siberia, azi oraş în R.S.F.S. Rusă: 341.
Tocilescu, Grigore (1850—1909), istoric şi arheolog român: 225.
Tohani, sat, azi înglobat în oraşul Zărneşti, jud. Braşov: 404.
Tomasi, Georgio (?—după 1621), protonotar apostolic al nunţiului Alfonso Visconti: 44.
Tomeşti, vezi *Podul lui Bîrcă*.
Topliţa, centru metalurgic, azi sat, com., jud. Hunedoara: 538.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Torre, Sigismundo de la, agent habsburgic (1597): 139.
Toscana, ducat italian, azi în Italia: 133, 230, 556.
Toynbee, Arnold Joseph (1889—1982), istoric şi sociolog englez: 495.
Traian (Marcus Ulpius), împărat roman (98—117): 137.
Transilvania, vezi *Ţările Române*.
Trascău, tîrg, azi sat Rimetea, com. Rimetea, jud. Alba: 464.
Trei Ierarhi, mănăstire în municipiul Iaşi: 264; Şcoala superioară de la ~: 29.
Trei Scaune, scaunele transilvane ~: 293, 408.
Trembowla, tîrg din Pocuţia în regatul Poloniei, azi Terebovla, în R.S.S. Ucraineană: 280.
Trotuş, rîu: 105, 205, 344; tîrgul ~: 12, 162, 193, 348; ţinutul ~: 24, 25, 363.
Tudor (Tudor Greceanu) din Greci, (mare) şetrar (1679): 374.
Tulcea, tîrg, cetate, azi municipiu, reşedinţa jud. Tulcea: 94, 280, 289, 438; cetatea ~: 91.
Turcia: 393. Vezi şi *Imperiul otoman*.
Turda, tîrg, azi municipiu, jud. Cluj: X, 12, 100, 104, 218, 227, 285, 290, 315, 540; comitatul ~: 26, 329, 408, 450, 520.
Turnu, tîrg, cetate dunăreană, azi municipiul Turnu Măgurele, jud. Teleorman; cetatea ~: 86, 143, 147, 171, 174, 175, 237, 242, 376, 421; 540, cazaua ~: 288, 338, 376.
Turnu Roşu, trecătoarea ~: 184.
Turnu Roşu, sat, com., jud. Sibiu; fortificaţia de la ~: 379.
Turnu Severin, azi municipiul *Drobeta-Turnu Severin*, reşedinţa jud. Mehedinţi: 540. Vezi şi *Severin*.
Turnul Chindiei, element de fortificaţie al cetăţii Tîrgovişte: 88.
Turnul „Spart", fortificaţie izolată în defileul Oltului la sud de Turnu Roşu: 87.
Turtucaia, cetate dunăreană, azi oraşul Tutrakan, în R. P. Bulgaria: 237, 440.
Tutova, ţinut în sud-estul Ţării Româneşti Moldova: 25.

Ţ

Ţara Bîrsei: 204, 233, 238, 244, 247, 270, 359, 408.
Ţara Chioarului, vezi *Chioar*.
Ţara de jos, unitate administrativă cuprinzînd partea sudică a Ţării Româneşti Moldova: 25, 53, 85, 115, 332, 365, 417, 430, 460.
Ţara de Sus, unitate administrativă cuprinzînd nordul Ţării Româneşti Moldova: 25, 53, 332, 414, 430.
Ţara grecească (fostul Imperiu bizantin): 459. Vezi şi *Rumelia*.
Ţara Haţegului, vezi *Haţeg*.
Ţara Lăpuşului, vezi *Lăpuş*.
Ţara Leşească (Lehia), vezi *Polonia*.
„Ţara Muntenească", vezi *Ţara Românească Muntenia*.
Ţara Oltului ţinutul dintre munţii Făgăraş şi valea transilvană a Oltului: XI, 306. Vezi şi *Făgăraş*.
Ţara turcească, vezi *Imperiul otoman*.
Ţarigrad, vezi *Istanbul*.
„Ţările bine păzite", vezi *Casa Islamului*.
Ţările de Jos: 424, 540.
Ţările (Principatele) Române: IX, XI, XIII, 6, 7, 9, 10, 13, 32—35, 38, 168, 169, 199, 248, 253, 263, 275, 278, 279, 294, 325, 391, 438, 447, 467, 477—485, 496, 559; 1. *Ţara Românească Moldova* (Bogdania, Valachia, Valahia Mică, Kara Iflak, Moldova): V, VIII, IX, XI, XII, 3, 4, 9, 10, 12—17, 20—27, 29—31, 34, 38—40, 43—46, 48, 49, 52—54, 58—66, 68—70, 72—74, 77—81, 83, 84, 89, 91, 94, 99—115, 118, 119, 126—131, 134, 135, 137, 139—142, 143, 144, 150, 152, 162, 164, 168, 172, 176, 177, 180, 182, 188, 190—198, 201—205, 211, 221—223, 227, 228, 232, 234, 243, 247—249, 253, 255, 293, 294, 300—307, 309—313, 316—322, 324, 325, 328—354, 356—359, 361—372, 375—377, 381—383, 386—400, 402, 406, 410—420, 425—437, 439, 441—445, 447—462, 464, 472, 476, 477, 481, 484—492, 494—497, 502, 503, 507—509; 512—517, 520, 532—552, 554, 555, 558, 559; 2. *Ţara Românească Muntenia* (Valahia, Valahia Mare, Ak Iflak, Ţara Românească): V, VIII, IX, 3, 4, 9—14, 16, 17, 20, 23—27, 29, 30, 34, 39—44, 46, 48, 52—54, 58, 60—63, 66, 68—70, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 89, 94, 99, 102, 104, 105, 112, 118, 119, 129—131, 134—141, 144, 148—150, 154, 162—165, 168, 171, 173, 175, 176, 178—180, 182, 183, 191, 192, 194, 196, 198, 201, 202, 204, 205, 211, 216, 218, 220—223, 227, 228, 230—232, 235, 237, 241—244, 253, 255, 256, 258—272, 274—277, 281, 286, 287, 289, 290, 300—305, 307, 309—314, 316—325, 328—354, 356—359, 361—366, 371, 372, 376, 377, 381, 383, 387, 391—400, 402, 408, 410—412, 415, 418, 419, 422—436, 438, 439, 441—445, 447, 448, 451—453, 455, 456, 458—461, 464, 472, 476, 477, 483, 484, 487—492, 494—497, 502—509, 512, 513, 517, 520, 527, 532, 533, 536, 540, 547, 548, 551, 557; 3. *Ţara Românească Transilvania* (Marele Principat al Transilvaniei): V, VIII, IX, 1, 3—5, 7, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 20, 23, 24, 26, 27, 29—31, 34, 37, 40—42, 44, 46—50, 53, 58—63, 65, 66, 69, 71, 72, 77, 80, 81, 95, 96, 99, 102, 105, 108, 109, 111, 112, 117, 118, 130, 131, 134, 135, 137,

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

139—141, 145, 163, 164, 168, 177, 178, 180, 182—184, 188—192, 194, 196, 198, 200, 201, 202, 205, 211, 216, 222, 228, 230, 235, 237, 241, 243—244, 247, 248, 250—253, 255—262, 264—270, 273—276, 280—283, 285—287, 289—292, 294, 300—305, 307—313, 315—325, 327—341, 343, 344, 346—348, 355, 357—366, 372, 377, 381, 388, 393—395, 400—410, 422, 423, 427, 438, 442—452, 454—459, 463, 464, 471—473, 477, 481, 484—485, 487—489, 491—492, 494—497, 512, 513, 517, 520, 521, 531, 534, 536, 540, 544, 552, 556, 557, 559, 560.

Ţintă (fraţii), căpitani de volintiri români în războiul ruso-otoman din 1768—1774: 356.

Ţuţora, sat, com., jud. Iaşi; acordul din 1595 de la ~: 249.

U

Ucraina, ţinutul frontierei sud-estice a regatului Poloniei cu Imperiul otoman şi hanatul Crimeii, temporar hătmănie sub suzeranitate otomană, ulterior provincie a Imperiului rus, azi în R. S. S. Ucraineană: 33, 58, 60, 254, 313; hătmănia ~: 392, 396.

Udrea, mare ban (1598—1599) şi hatman muntean (1600): 183, 198, 204, 209.

Ugocea, comitat în nord-vestul Partiumului, azi în R. S. S. Ucraineană: 265.

Ungaria: VIII, 5, 26, 35, 99, 100, 141, 143, 148, 150, 180, 305, 408—410, 481, 485, 547.

Unio Trium Nationum (1437): 333.

Uniunea evanghelică, alianţă a principilor protestanţi în vremea războiului de 30 de ani (1618—1648): 251.

Universitatea săsească, comunitatea privilegiată a saşilor: 363.

Ureche, Grigore (c. 1590—1647), boier şi cronicar român: XI, XIII, 5, 102, 110, 112, 117, 118, 123, 501.

Ureche, Nestor, mare logofăt moldovean (1592—1593): 85.

Urlaţi, tîrg, azi oraş, jud. Prahova: 412.

Uzeşti, localitate în Banat, distrusă în 1739: 469.

V

Vad, sat, azi în com. Copalnic-Mănăştur, jud. Maramureş: 201; episcopia de ~: 31.

Vadu, sat, com. Corbu, jud. Constanţa: XIV; vezi şi *Armanul Negru*.

Vaida Bona, vezi *Bunea*.

Valea Argovei, sat, com., jud. Călăraşi: 375

Valea Săpunului: 184, 185.

Vama, sat, com., jud. Suceava: 344, 424.

Varlaam (?—1657), cărturar român, mitropolit al Ţării Româneşti Moldova (1632—1653): 5, 265.

Varşovia, oraş, reşedinţă regală polonă, azi capitala R. P. Polone: 276, 389, 409, 410.

Vasile de Ostrog, cneaz şi voievod ortodox de Kiev, în regatul Poloniei: 193.

Vasile Lupu, domn al Ţării Româneşti Moldova (1634—1653): XIII, 16, 29, 39, 40, 47, 53, 63, 64, 70, 77, 80, 82, 84, 254—271, 273, 290, 294, 312, 506, 512, 525, 537.

Vaslui, tîrg, azi municipiu, reşedinţa jud. Vaslui: 115; ţinutul ~: 25, 349, 350; bătălia din 1475 de la ~: 510.

Vaşcău, centru minier, azi oraş, jud. Bihor: 12.

Vatican: 133.

Văcărescu, Enăchiţă (c. 1740—1797), boier muntean, istoric, filolog şi poet: XIV, 310, 311, 476.

Văcăreşti, sat, azi în municipiul Bucureşti; mănăstirea ~: 373, 427, 438, 439; fortificaţia mănăstirii ~: 374; palatul şi biblioteca de la mănăstirea ~: 307, 308.

Vălenii, sat, azi oraşul Vălenii de Munte, jud. Prahova: 344.

Vărarea, sat pe domeniul Rodnei: 359.

Velicico, căpitan de haiduci în oastea lui Mihai Viteazul: 172.

Velicico, Gheorghieş, sluger moldovean (1717): 339, 423.

Veneţia, republică italică şi dalmată: 13, 63, 100, 101, 117, 130, 133, 180, 258, 266, 267, 284, 297, 317, 418, 492, 539, 541, 558.

Vernier, Marco, bail venetian: 159.

Verancsics (Verancić, Veranzio) Anton (1504—1573), umanist, prelat şi om politic dalmat: 481.

Verbia, sat, azi sat Recia-Verbia, com. Corlăteni, jud. Botoşani: 194; lupta din 1561 de la ~: 106.

Verona, oraş în Italia: 540.

Versailles, oraş în Franţa; palatul regal de la ~: 433.

Veştem, sat, com. Şelimbăr, suburbană a municipiului Sibiu, jud. Sibiu: 184, 307, 418.

Veterani, Federigo (1650—1695), general italian în serviciul Habsburgilor: 402, 404.

Via, Alessandro de, gravor italian (sec. XVIII): 558.

Via Carolina, şosea prin defileul Oltului construită de austrieci după 1718: 380.

Vicovele, sate, azi Vicovu de Jos şi Vicovu de Sus, sat, com., jud. Suceava: 341.

Vidin, tîrg, cetate dunăreană în Imperiul otoman, azi în R. P. Bulgaria; sangeacul otoman ~: 119, 150, 173, 208, 428; cetatea ~: 147, 148, 152, 179, 237, 373, 404, 440, 519; asediul din 1737 de la ~: 427, 428.

Viena, oraş, cetate, reşedinţă imperială, azi capitala Austriei: 3, 103, 111, 117, 133, 247, 276, 284, 287, 292, 293, 305, 311, 313, 333, 334, 361, 371, 388, 391, 393, 395, 397, 398, 399—401, 404, 409, 410, 422, 427, 438, 444, 445, 463, 468, 469

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

472, 483, 487, 536; asediul cetății ~: 99, 312, 339, 386—388, 393, 395, 396, 398, 400, 481, 520, 561; pacea din 1624 de la ~: 252.
Vieroș, sat, azi sat Făgetu, com. Colibași, suburbană a municipiului Pitești, jud. Argeș: 235.
Villey, Jean de, căpitan de mercenari flamanzi în oastea lui Despot Vodă: 64.
Vimercati, Attilio, căpitan de mercenari sub Radu Șerban: 70.
Vintilă Vodă, sat, com., jud. Buzău; mănăstirea ~: 89.
Vinț, sat, com., jud. Alba: 290; castelul din ~: 25.
Vioreşti, sat, com. Slătioara, jud. Vîlcea; biserica din ~: 350.
Virmond, Damian Hugo, general în armata habsburgică, director suprem al Olteniei în vremea ocupației austriece: 322.
Visarion, Sarai, călugăr ortodox, conducător al mișcării naționale române transilvane (1744): 471, 544.
Visconti, Alfonso (1550—1608), nunțiu apostolic în Transilvania: 88, 166.
Vizir Cislași (Odaia Vizirului), sat în cazaua Brăilei, azi Viziru, com., jud. Brăila: 443.
Vîlcan, pas în Carpații Meridionali: 421, 429.
Vîlcea, județul ~: 25, 322, 344, 351, 545.
Vînători, sat, com., jud. Neamț: 344, 345.
Vîrșeț, tîrg, cetate, azi Vršać, oraș în R. S. F. Iugoslavia: 152, 469, 471; cetatea ~: 468.
Vlad Dracul, domn al Țării Românești Muntenia (1436—1442; 1443—1447): 86.
Vlad Țepeș, domn al Țării Românești Muntenia (1448, 1456—1462, 1476): IX, 39, 86, 132, 137, 149, 218, 485, 519, 527, 554.
Vladimirescu, Tudor, conducătorul revoluției române de la 1821: VIII, 484, 507.
Vladislav al IV-lea de Vasa (1595—1648), rege al Poloniei (1632—1648): 266.
Vlașca, județul ~: 344.
Vodița, mănăstire, azi ruine pe raza com. Vîrciorova, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți: 429.
Voico, boier muntean (1573): 17.
Voigsin, Lancelot, seigneur de la Popeliniére, (c. 1540—1608), istoric francez: 126.
Voinești, sat, com. Lereşti, jud. Argeș: 343.
Volga, fluviu: 101.
Voroneț, sat, azi în orașul Gura Humorului, jud. Suceava; mănăstirea ~: 65.
Vovidenia, biserică în municipiul Iași: 86.
Vrancea, țara ~: 322, 345; județul ~: 394.
Vrața, tîrg în Rumelia, azi oraș în R. P. Bulgaria: 179.
Vries, Adrian de, gravor flamand (sec. XVII): 191.
Vulcănești, sat în sud-estul Țării Românești Moldova, azi Vulkanești, în R. S. S. Moldovenească; bătălia din 1770 de la ~: 437.

W

Walter, Balthazar, călător și cronicar silezian (sec. XVI—XVII): 158, 174, 222, 223.
Warzewicki, Stanislaw (1529—1591), diplomat, iezuit polon: 22.
Weiss, Mihail (1569—1613), jude și cronicar brașovean: 231.
Wiess, [?], conte, general în armata habsburgică: 380.
Wilden Johann (1585—după 1623), aventurier german: 16.
Willem de Orania (Nassau) (1533—1584), stathouder al Olandei (1574—1584): 555.
Wisnowiecki, Mihail, magnat polon înrudit cu Mușatinii (1615): 250.
Wlodek, staroste de Halici și Colomeea (1600): 196.

X

Xenopol, Alexandru D. (1847—1920), istoric și filozof român: XIV, 218.

Y

Yemen, vilaiet otoman în Peninsula Arabia, azi Republica Arabă Yemen și R. D. P. Yemen: 100, 488.

Z

Zagarancea, sat pe malul stîng al Prutului în ținutul Iașilor, azi Zaharance, în R. S. S. Moldovenească: 417.
Zagra, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud: 359.
Zalău, tîrg, azi municipiu, reședința jud. Sălaj: 212.
Zamca, mănăstire armenească, azi în municipiul Suceava; fortificația pe pămînt de la ~: 375, 377.
Zamostea, sat, com., jud. Suceava: 13.
Zamoyski, Jan (1541—1605), cancelar al Poloniei (1576—1605): 193—195, 205—207, 249.
Zapolya, familie nobiliară domnitoare în Țara Românească Transilvania; 1. *Ioan I*, voievod transilvan (1510—1526) și rege al Ungariei (1526—1540): 99; *Ioan II Sigismund* (1541—1571), principe al Țării Românești Transilvania (1541—1551, 1556—1571): 48, 99, 104 105, 108, 449, 450.
Zaragoza, oraș în Spania: 219.
Zarand, țara ~: 329; ținutul ~: 472; comitatul ~: 26, 100.
Zay, Francisc, căpitan general al Cașovei (1561): 106.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Zărneşti, sat, azi oraş în jud. Braşov: 405; lupta din 1690 de la ~: XII, 394, 403, 406, 417, 484, 561.
Zbaraz, ducat în regatul Poloniei, azi Zbaraj, în R. S. S. Ucraineană: 66.
Zebrowski, Nicolai, substaroste de Sniatyn (1600): 196.
Zecca, bancă a Veneţiei: 418.
Zemplen, comitat în Imperiul habsburgic, azi în R. P. Ungară şi R. S. S. Ucraineană: 265.
Zenta, cetate în paşalîcul de Buda, azi oraşul Senta, în R. S. F. Iugoslavia; bătălia din 1697 de la ~: 405, 406, 502.
Zguriţa, sat în ţinutul Sorocăi, azi în R. S. S. Moldovenească: 438.
Zimnicea, tîrg, azi oraş, jud. Teleorman: 346, 373.
Ziskovici, I., general în armata habsburgică (1764): 359.
Zlatna, tîrg, azi oraş, jud. Alba: 11, 473; domeniul ~: 315.
Zmucilă, Savin, mare postelnic moldovean (1711): 417.
Zsitvatorok, cetate în Imperiul habsburgic, azi în R. P. Ungară: pacea din 1606 de la ~: 242.
Zurawno, oraş în regatul Poloniei, azi Juravno, în R. S. S. Ucraineană; pacea din 1672 de la ~: 375.
Zwickau, oraş în R. D. Germană: 540.

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

LISTA MATERIALULUI ILUSTRATIV

Statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul din Piaţa Universităţii — Bucureşti (foto C-tin Mihăiţă) 2
Foaia de titlu a cărţii lui Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Venetia, 1638, cu o scenă de luptă din epopeea lui Mihai Viteazul (foto Arhivele Statului, Bucureşti).. 6
Hartă a Europei *(Die Landkarte des Johann Stumpf. 1538—1547)* 8
Mihnea al II-lea, domnul Ţării Româneşti Muntenia — frescă de la Muntele Athos .. 10
Casă din Iaşi din secolul al XVII-lea (foto Sergiu Iosipescu) 15
Casă veche din Sibiu cu pinionul prevăzut cu goluri de tragere (foto Sergiu Iosipescu) .. 15
Tratatul din 27 mai 1656 între domnul Ţării Româneşti Moldova, Gheorghe Ştefan, şi ţarul rus Alexei Mihailovici Romanov (Muzeul Militar Central: foto I. Osmulikevici) 20
Spadă şi halebardă de ceremonial (Complexul Muzeal Iaşi) 21
Buzdugan din secolul al XVII-lea (Complexul Muzeal Iaşi) 21
Castelul din Vinţ, remarcabilă realizare a arhitecturii Renaşterii transilvane de la mijlocul secolului al XVI-lea (foto Gh. Epuran) 26
Steme pe chei de boltă descoperite în săpăturile arheologice de la cetatea Sucevei (după K. A. Römstorffer) 27
Planul Curţii domneşti de la Tîrgovişte (după N. Constantinescu) 28
Nicolae Olachus, eminent reprezentant român al umanismului european în secolul al XVI-lea 31
Ţăran român din secolul al XVII-lea înarmat cu lance şi secure (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 39
Coif şi pumnal de la începutul secolului al XVII-lea (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 43
Puşcă cu cremene şi rotiţă din prima jumătate a secolului al XVII-lea 48
Categorii de ostaşi şi formaţii de luptă din *Secolul Unirii* — după o gravură germană de la 1595 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 51
Ţevi de tun din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 65
Pistoale cu cremene din secolul al XVII-lea (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca) 66
Ţeavă de archebuză din a doua jumătate a secolului al XVI-lea descoperită în săpăturile arheologice de la Mălăieşti (jud. Hunedoara), cu detalii ale mecanismului de dare a focului (foto Sergiu Iosipescu) 67
Fragment din ţeava unui tun turnat în timpul domniei lui Petru Cercel, descoperit la Curtea domnească de la Tîrgovişte (Muzeul Militar Central; foto C-tin Mihăiţă) 68
Ţeavă de tun de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, ghiulele şi săgeată cu încărcătură incendiară (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca) 68
Ţeavă de tun turnată pentru Nicolae Olachus (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 69

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ghiulele cu lanţ din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 71
Arme albe din dotarea oştilor române în *Secolul Unirii* (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici; Muzeul Judeţean Suceava; Muzeul Judeţean Baia Mare) 73
Lăncier român de la începutul secolului al XVII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 74
Armură din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 75
Fragment din ţeava unui tun din secolul al XVII-lea descoperit la Curtea domnească de la Tîrgovişte (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 76
Scut din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 76
Detalii ale incintei cetăţii Hotinului 83
Detalii ale incintelor fortificate de la Golia (a) şi Galata (b) din Iaşi (Complexul Muzeal Iaşi) 84
Planul incintei fortificate de la Dragomirna (după Vasile Drăguţ) 85
Cetăţi din defilee ale Carpaţilor Meridionali: a. Turnul „Spart" de pe Olt; b. Rişnovul (fototeca Muzeului Militar Central) 87
Planul Curţii domneşti de la Tîrgşor (după N. Constantinescu) 90
Planul incintei fortificate de la Bradu (jud. Buzău) (după Gh. Cantacuzino) 90
Şanţul cu escarpa şi contraescarpa zidite şi o parte a incintei Cetăţii Albe (fototeca Muzeului Militar Central) 92
Fundaţiile turnurilor şi curtinei de nord a cetăţii Armanului Negru de la Vadu (jud. Constanţa); fragment din ţeava unui tun de mare calibru din secolul al XVII-lea descoperit în săpăturile arheologice (foto Sergiu Iosipescu) 93
Planul cetăţii Gherla (după Gr. Ionescu) 94
Turnuri ale cetăţii Sibiului (fototeca Editurii Meridiane; Album J. Böbel — Complexul Muzeal Sibiu) 95
Planul cetăţii Satu Mare şi al împrejurimilor (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 95
Cetatea Oradei şi împrejurimile — gravură de la începutul secolului al XVII-lea de G. Houfnägel (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 96
Tipuri de fortificaţii din Ţara Românească Transilvania (fototeca Editurii Meridiane; Muzeul Judeţean Baia Mare) 97
Alexandru Lăpuşneanu, domnul Ţării Româneşti Moldova, cu doamna şi fiul său Bogdan voievod — frescă de la Muntele Athos 103
Turn de poartă al cetăţii Braşovului cu stema oraşului (foto Gh. Epuran) 109
Monedă de aramă „akce" din 1573 cu chipul lui Ion Vodă cel Viteaz, domnul Ţării Româneşti Moldova, şi stema ţării (foto Sergiu Iosipescu) 111
Războiul antiotoman condus de Ion Vodă cel Viteaz; campania din primăvara anului 1574 113
Bătălia de la Jilişte. 24 aprilie 1574 116
Scenă de luptă din bătălia de la Jilişte în viziunea pictorului Gheorghe Labin (Muzeul Militar Central) 117
Războiul antiotoman condus de Ion Vodă cel Viteaz; campania din vara anului 1574 119
Bătălia de lîngă lacul Cahul. 10—12 iunie 1574. Dispozitivul părţilor şi prima fază a bătăliei 121
A doua fază a bătăliei de lîngă lacul Cahul 124
Ultima fază a bătăliei de lîngă lacul Cahul 125
Ion Vodă cel Viteaz — gravură publicată de B. P. Hasdeu în anul 1865 126
Foile de titlu ale lucrărilor lui Leonhard Gorecki şi Ioan Lasicki, publicate la Frankfurt şi Basel în 1578, consacrate războiului antiotoman condus de Ion Vodă cel Viteaz 127
Petru Cercel, domnul Ţării Româneşti Muntenia — frescă de la Căluiu (după N. Iorga) 130
Stema de pe fragmentul ţevii de tun turnată la Tîrgovişte în vremea lui Petru Cercel (Muzeul Militar Central; foto C-tin Mihăiţă) 131
„Io Mihail voevod, fiul marelui şi bunului Io Petraşco voevod . . ." — frescă de la Căluiu — şi ctitoria sa dinainte de înscăunare, biserica Mihai Vodă — Bucureşti (după N. Iorga) 136
Coif, platoşă şi pistol cu cremene din dotarea oastei lui Mihai Viteazul (Muzeul Militar Central; foto C-tin Mihăiţă) 137
Preda şi Stroe Buzescu — frescă de la Căluiu 139

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Războiul antiotoman din anii 1594—1596 condus de Mihai Viteazul 145
Luptele antiotomane din iarna 1594/1595 148
Luptele antiotomane din vara şi iarna anului 1595 152
Pregătirea invaziei otomane la nord de Dunăre: construirea podului de la Rusciuk-Giurgiu (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 153
Bătălia de la Călugăreni. 23 august 1595. Prima fază 156
A doua fază a bătăliei de la Călugăreni 157
Sabie otomană (Muzeul Militar Central; foto. I. Osmulikevici) 158
Scenă de luptă din bătălia de la Călugăreni — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 159
Scenă de luptă din bătălia de la Călugăreni în viziunea lui Theodor Aman (Muzeul Theodor Aman — Bucureşti) 159
Ultima fază a bătăliei de la Călugăreni 160
Sinan paşa, mare vizir otoman (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 161
Sigismund Báthory, principele Ţării Româneşti Transilvania 164
Scene de luptă din bătălia de la Tîrgovişte (18 octombrie 1595) — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 165
Gravură alegorică de epocă înfăţişînd campania română pentru eliberarea Tîrgovişte, Bucureştilor şi Giurgiului (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 166
Luptele de la Giurgiu — după o gravură de epocă (a) şi în viziunea lui Theodor Aman (b) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; Muzeul Theodor Aman — Bucureşti) 167
Monedă de trei groşi emisă în anul 1595 cu efigia lui Ştefan Răzvan, domnul Ţării Româneşti Moldova 172
Armament din dotarea oştilor lui Mihai Viteazul (Muzeul Militar Central; foto C-tin Mihăiţă) 173
Cooperarea strategică a forţelor ţărilor române — oastea transilvană la asediul Timişoarei în iunie 1596 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 174
Mihai Viteazul după victoria de la Nicopole — gravură din 1598 de Ioan Orlando Formani (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 178
Unirea ţărilor române sub domnia lui Mihai Viteazul 181
Principele cardinal Andrei Báthory — după *Trachten Cabinet von Siebenbürgen* (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 183
Planul vechii cetăţi a Făgăraşului (după Gh. Anghel) 184
Bătălia de la Şelimbăr. 28 octombrie 1599: a. dispozitivul părţilor şi primul atac al forţelor lui Mihai Viteazul; b. atacul executat de trupele lui Andrei Báthory; c. contraatacul şi victoria oastei lui Mihai Viteazul 185
Scenă de luptă din bătălia de la Şelimbăr în viziunea pictorului Costin Petrescu (fototeca revistei „Viaţa militară") 187
Intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul în Alba Iulia în viziunea pictorului Dimitrie Stoica (fototeca Muzeului Militar Central) 189
Împăratul Rudolf al II-lea de Habsburg — gravură de Adrian de Vries (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 191
Ultimatumul dat de Mihai Viteazul lui Ieremia Movilă la Hotin, la 20 mai 1600 (fototeca Muzeului Militar Central) 194
Statul român unitar centralizat şi independent înfăptuit la 1599—1600 sub domnia lui Mihai Viteazul 195
Stema ţărilor române unite sub domnia lui Mihai Viteazul pe sigiliul unui hrisov dat în Iaşi la 27 iulie 1600 197
Europa şi statul român unitar centralizat în vremea lui Mihai Viteazul 199
Sigismund al III-lea de Vasa, regele Poloniei, contemporanul şi adversarul lui Mihai Viteazul — efigie monetară pe un groş de argint descoperit la Vad (jud. Maramureş) (foto Sergiu Iosipescu) 201
Autograful lui Mihai Viteazul — adnotările domnului român pe marginea unui document ce consemnează negocierile cu Imperiul habsburgic: „Şi hotarul Ardealului. Pohta ceam puhtit: Moldova, Ţara Românească", „Io Mihail Vodă" (după N. Iorga) .. 202
Bătălia de la Mirăslău. 18—19 septembrie 1600 203
Bătălia de pe riul Bucovel. 19—20 octombrie 1600. Ultima fază 207

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Ordinea de marş a armatei otomane — gravură de la sfîrşitul secolului al XVI-lea (Historische Bildung, Bd. 29, „Albertina" — Wien) 210
Bătălia de la Guruslău. 3 august 1601 212
Scenă de luptă din bătălia de la Guruslău — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 213
Monumentul victoriei de la Guruslău (sculptor: Victor Gaga) 214
Aducerea solemnă la Praga a steagurilor capturate de la oastea lui Sigismund Báthory în bătălia de la Guruslău (a) — după o gravură de epocă — şi un „ziar" tipărit la Dresda (b), consemnînd faptele lui Mihai Viteazul (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 215
Uciderea lui Mihai Viteazul — după o gravură contemporană (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 217
Mihai Viteazul — gravură postumă — şi biserica mănăstirii Dealu unde se află capul eroului tuturor românilor (după N. Iorga) 217
Mihai Viteazul — după o gravură olandeză de epocă — şi două „ziare" apărute la Roma şi Zaragoza, relatînd faptele de arme ale românilor în războiul antiotoman (fototeca Muzeului Militar Central) 219
Mihai Viteazul — statuia ecvestră de la Alba Iulia (sculptor: Oscar Han) 224
Campaniile militare conduse de Radu Şerban. 1602—1611 229
Radu Şerban, domnul Ţării Româneşti Muntenia — după o frescă de epocă (după N. Iorga) 231
Bătălia de la Ogretin. 23—24 septembrie 1602 233
Momentul decisiv al luptei lui Stroe Buzescu cu mîrzacul tătar — scenă de pe piatra de mormînt a boierului român de la Vieroş (fototeca Muzeului Militar Central) 235
Bătălia de lîngă Braşov. 17 iulie 1603 240
Stema monetară a lui Gabriel Báthory, principele Ţării Româneşti Transilvania, în anul 1609 (după A. Resch) 243
A doua bătălie de lîngă Braşov. 10 iulie 1611 246
Bătălia de la Cornul lui Sas. 11—13 iulie 1612 249
Dispozitivul oştilor în bătălia de la Tătăreni-Tăuteşti. 22 noiembrie 1615 250
Gabriel Bethlen, principele Ţării Româneşti Transilvania — după o gravură olandeză din 1620 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 251
Turn şi fragment din a doua incintă a cetăţii Deva construită în vremea lui Gabriel Bethlen (fototeca Editurii Meridiane) 252
Matei Basarab, domnul Ţării Româneşti Muntenia — detaliu al frescei schitului Crasna (fototeca Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste) 256
Bulă sigilară de aur din vremea lui Matei Basarab (după C-tin Moisil) 257
Vasile Lupu, domnul Ţării Româneşti Moldova — după o gravură de epocă — şi ctitoria sa Trei Ierarhi din Iaşi (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; foto Gh. Epuran) 264
Constantin Şerban — frescă de epocă 266
Ţeava unui tun — turnată în 1641 — aflat în dotarea trupelor Ţării Româneşti Transilvania în vremea lui Gheorghe Rákóczi I (foto C-tin Mihăiţă) 267
Puşcă cu cremene şi rotiţă din prima jumătate a secolului al XVII-lea (Muzeul Judeţean Alba Iulia) 271
Stema Ţării Româneşti Muntenia, în vremea lui Matei Basarab, pe pisania de la Măxineni (păstrată în lapidariul Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România; foto Sergiu Iosipescu) 272
Matei Basarab — după gravura lui Marcus Boschinus (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 273
Constantin Şerban, domnul Ţării Româneşti Muntenia — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 276
Steag ostăşesc transilvan din vremea lui Gheorghe Rákóczi al II-lea (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România; foto Sergiu Iosipescu) 277
Gheorghe Ştefan, domnul Ţării Româneşti Moldova — după o gravură vieneză de epocă — şi portalul caselor sale de la Caşin (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; foto Sergiu Iosipescu) 278
Războiul antiotoman al ţărilor române din anii 1657—1662 279
Bătălia de la Arad din 5 iulie 1658 după Galeazzo Gualdo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare*, Viena, 1670 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 283

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Han tătar — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 284
Plan al fortăreţei Ineului într-o stampă a lui Giovanni Giacomo de Rossi, tipărită la Roma la sfîrşitul secolului al XVII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 285
Monedă de argint cu efigia lui Mihail Radu — Mihnea al III-lea, domnul Ţării Româneşti Muntenia 286
Mihnea al III-lea — după o frescă de la Rîmeşti-Hurezi (fototeca Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste) 287
Planul primului nivel al castelului bastionar de la Iernut (după Gh. Anghel) 290
Gheorghe Rákóczi al II-lea, principele Ţării Româneşti Transilvania — după o gravură de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) .. 291
Turnul uneia din porţile cetăţii Sighişoarei (fototeca Editurii Meridiane) 293
Dispozitivul de luptă al beligeranţilor în bătălia de la Seleuşul Mare din 22 ianuarie 1662 — gravură de Cornelius Meyssens (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 294
Foaia de titlu a lucrării lui Galeazzo Gualdo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare*, Viena, 1670, cu preţioase ştiri despre războiul antiotoman al ţărilor române din anii 1657—1662 (Biblioteca judeţeană Tg. Mureş) 296
Constantin Brâncoveanu, domnul Ţării Româneşti Muntenia — după un tablou de la Muntele Sinai (după Marcu Beza) 300
Stemele reunite ale ţărilor române Muntenia şi Moldova sub Constantin Racoviţă pe o pisanie şi colimvitră de la Frunzăneşti (jud. Giurgiu) (foto Sergiu Iosipescu) 302
„Mercure de France", din iulie 1742, anunţă reformele lui Constantin Mavrocordat 303
Stemele reunite ale ţărilor române Muntenia şi Moldova în vremea lui Nicolae şi Constantin Mavrocordat 304
Vedere a Sibiului, sediul guvernului transilvan în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; în prim-plan chipuri caracteristice: ţăran, nobili şi tîrgoveţ (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 306
Constantin Cantacuzino Stolnicul, după o gravură de epocă 307
Constantin Brâncoveanu (a); planul Hurezilor (b); palatul de la Mogoşoaia (c); Constantin Mavrocordat (d) şi ctitoria familiei sale de la Văcăreşti (e) (foto Sergiu Iosipescu) 308
Episcopul Ioan Inochentie Micu, conducător al luptei naţionale a românilor din Transilvania (tablou aflat la Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România) 309
Foaia de titlu a primului tom al *Enciclopediei* franceze, păstrată în biblioteca Brâncovenilor de la Hurezi, cea a Cantacuzinilor de la Mărgineni şi cea a Mavrocordaţilor de la Văcăreşti 311
Marea hartă a Ţării Româneşti Muntenia sub Constantin Brâncoveanu, tipărită la Veneţia de Constantin Cantacuzino Stolnicul (Cabinetul de hărţi al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 317
„Principatus Moldaviae" — harta lui Dimitrie Cantemir tipărită în opera sa *Descriptio Moldaviae* (Cabinetul de hărţi al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 318
„Principauté de Transilvanie" — harta Ţării Româneşti Transilvania realizată de Sanson, geograful lui Ludovic al XIV-lea (Cabinetul de hărţi al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 323
Ţărani români — după o gravură de Michel Bouquet (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 326
Boieri români la începutul secolului al XVIII-lea — după albumul ambasadorului francez de Ferriol (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 329
Noul urbanism: detaliu al fîntînei monumentale de la porţile Spiridoniei din Iaşi, ridicată în timpul domniei lui Grigore al III-lea Ghica (foto Sergiu Iosipescu) .. 330
Vedere a Braşovului în *Secolul Reformelor* — gravură din colecţia G. Sion (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca) 331
Sigiliul lui Nicolae Mavrocordat cu stemele reunite ale ţărilor române Muntenia şi Moldova .. 333
Figuri de ţărani români — gravură după un desen de Michel Bouquet (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 336
Boieri munteni din secolul al XVII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 339
Vechea primărie a Braşovului (foto C-tin Mihăiţă) 341
Stema munteană în vremea lui Constantin Brâncoveanu (după N. Iorga) 342

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Pedestraş român din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (fototeca Muzeului Militar Central) 343
Lefegii din secolul al XVIII-lea (fototeca Muzeului Militar Central) 347
Potecaşi munteni din secolul al XVIII-lea — fragment din fresca de la biserica din Vioreşti-Slătioara (jud. Vîlcea) (fototeca Muzeului Militar Central) 351
Arnăut (fototeca Muzeului Militar Central) 353
Dragon şi trompet din regimentele grănicereşti româneşti cu uniformele reglementare la 1763 şi 1770 (fototeca Muzeului Militar Central)..... 359
Başbulucbaş al Curţii domneşti în secolul al XVIII-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 363
Tun în dotarea oştilor române fabricat la 1774 (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 366
Flinte şi puşcă din secolul al XVIII-lea (Muzeul Militar Central; foto I. Osmulikevici) 367
Categorii de armament de foc şi alb din secolul al XVIII-lea (Muzeul Judeţean Deva; 368—
Muzeul Delta Dunării-Tulcea; Muzeul de Istorie Cluj-Napoca; Muzeul Militar Central)) 369
Componentele unui tun din secolul al XVIII-lea (Biblioteca judeţeană Tg. Mureş) .. 370
Evoluţia fortificaţiilor în secolele XVII—XVIII: fortificaţie bastionară pentagonală (sus); fortificaţie stelară (jos) 372
Turnul „Colţea" din faţa spitalului marelui spătar Mihai Cantacuzino, ridicat după planurile colonelului Sandu Colţea în deceniul al doilea al secolului al XVIII-lea — fotografii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 373
Fortificaţii muntene: a. incinta fortificată de la Văcăreşti; b. planul incintei fortificate de la Strehaia; c. turn de la fosta incintă de la Codreni (fototeca Direcţiei Economice şi a Patrimoniului Cultural Naţional; Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; foto Sergiu Iosipescu) 374
Planul cetăţii Hotinului (a) ridicat la 1769 şi fortificaţia bastionară de pămînt de la Zamca (jud. Suceava) (b) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; fotografie aeriană — Direcţia Topografică Militară) 375
Fortificaţii dunărene şi nistriene în secolul al XVIII-lea: a. planul cazalei Turnu; b. planul cetăţii Giurgiului; c. vederi ale Silistrei şi Hîrşovei — gravuri de A. von Saar; d. planul cazalei şi cetăţii Brăilei; e. vedere a Tighinei (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; Arhivele Statului, Bucureşti; fototeca Direcţiei Economice şi a Patrimoniului Cultural Naţional) 376
Fortificaţii bănăţene şi transilvane din secolele XVII—XVIII: a. vedere şi plan al cetăţii Ada-Kaleh; b. planul cetăţii Timişoarei în vremea războiului austro-otoman din 1716—1718; c. plan al cetăţii stelare a Aradului; d. plan din 1691 al cetăţii Oradei şi turn al acesteia; e. poartă, vîrf de bastion al cetăţii Alba Iulia şi piatra tombală a arhitectului Morando Visconti; f. turnul de pulbere şi turnul Goldner de la cetatea Sibiului; g. plan şi vedere generală a cetăţii Făgăraşului; h. plan din 1661 al cetăţii Chiorului; i. planurile castelelor din Criş şi Cetatea de Baltă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; fototeca Muzeului Militar Central; fototeca Editurii Meridiane; foto Muzeul Unirii — Alba Iulia; 378—
Historische Bildung, Bd. 21., „Albertina" — Wien) 379
Tipuri de nave construite în şantierele româneşti de la Dunărea de Jos — după *Aelonde en Herdendaegsche Scheeps Bonn en Bestier*, Amsterdam, 1671 (foto Cristian Crăciunoiu) 382
Gravură alegorică reprezentînd Poarta otomană atacată de Imperiul rus şi cel austriac (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 386
„Prăjitura regilor" — gravură alegorică reprezentînd protagoniştii împărţirii Poloniei din 1772: Ecaterina a II-a, Frederic al II-lea şi Iosif al II-lea; în planul secund regele polon Stanislav Poniatowski încercînd să-şi salveze coroana (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 387
Bătăliile de la Leva (a) şi St. Gothard (b) — după gravuri de epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România)..... 390
Bătălia de la Hotin din 11 noiembrie 1673 — gravură de R. de Hooghe (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 391
Principii Constantin şi Antioh Cantemir — frescă de la ctitoria lor de la Mira (jud. Vrancea) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România)..... 394

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Oastea otomană şi a aliaţilor Porţii în drum spre Viena (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 397
Regele Poloniei, Ioan al III-lea Sobieski, în momentul declanşării bătăliei pentru despresurarea Vienei (fototeca Muzeului Militar Central) 399
Instalarea unei garnizoane habsburgice în cetatea Sibiului (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 402
Lupta de la Zărneşti. 21 august 1690 403
O parte din incinta Cristianului (fototeca Editurii Meridiane) 404
Gravură alegorică ocazionată de noul statut internaţional al Ţării Româneşti Transilvania; în medalion cetatea Alba Iulia (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 405
Dimitrie Cantemir în vremea bătăliei de la Zenta (1697) şi Alexandru Mavrocordat în timpul negocierilor de la Carlowitz (1699) 406
Lupta de eliberare a Ţării Româneşti Transilvania în primul deceniu al secolului al XVIII-lea 407
Francisc Rákóczi al II-lea, principele Ţării Româneşti Transilvania (fototeca Muzeului Militar Central) 409
Dimitrie Cantemir, domnul Ţării Româneşti Moldova, şi un ordin al său autograf de la 4 iunie 1711 pentru aprovizionarea oştirii (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; fototeca Muzeului Militar Central) 413
Marele spătar Toma Cantacuzino — frescă de la Drugăneşti (fototeca Direcţiei Economice şi a Patrimoniului Cultural Naţional) 416
Constantin Brâncoveanu şi fiii săi — gravură postumă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 418
Vedere generală şi asediul Timişoarei (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 421
Nicolae Mavrocordat, domnul Ţării Româneşti Muntenia, şi Curtea domnească de la Bucureşti în vremea mişcării antiotomane din noiembrie 1716 (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 422
Bătălia Belgradului (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 423
Vedere generală şi bombardarea cetăţii insulare Ada-Kaleh (Orşova Nouă) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 424
Constantin Mavrocordat — desen de Liotard (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 428
Grigore al II-lea Ghica, domnul Ţării Româneşti Moldova, stema sa de pe pisania de la Pantelimon şi ctitoria lui de la Frumoasa (jud. Iaşi) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; foto C-tin Mihăiţă) 432
Scenă din lupta de la Movila Răbîiei (1771) — după o gravură din colecţia G. Sion (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca) 437
Incinta fortificată de la Văcăreşti (după N. Ghica-Budeşti) 439
Gravură alegorică înfăţişînd momentul încheierii păcii de la Kuciuk-Kainargi (Historische Bildung, Bd. 29., „Albertina" — Wien) 441
Ţărani răsculaţi din Ţara Românească Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVII-lea (fototeca Muzeului Militar Central) 450
Bucureştii în viziunea unui gravor occidental din epocă (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 454
Armament în dotarea ţăranilor români răsculaţi în secolele XVII—XVIII (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca; Muzeul Judeţean Deva; Muzeul Deltei Dunării—Tulcea) 465
Principatele române în primele decenii ale secolului al XVIII-lea 467
Boieri români din secolul al XVIII-lea (fototeca Muzeului Militar Central) 474
Ţările române şi o parte a Peninsulei Balcanice la mijlocul secolului al XVI-lea — hartă a lui Johannes Honterus (fototeca Muzeului Militar Central) 482
Europa la mijlocul secolului al XVIII-lea 486
Domni români în secolul al XVII-lea (stînga) şi al XVIII-lea (dreapta) — gravuri de Johann Hoffmann şi L. M. Halbon (sus); garnitură princiară transilvană din secolul al XVII-lea (jos) (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; Biblioteca judeţeană Tg. Mureş) 493
Buzdugan ostăşesc (Muzeul Judeţean Baia Mare) 506
Armură completă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (fototeca Muzeului Militar Central) 511
Steagul lui Ieremia Movilă (după C. I. Caradja) 514

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Puşcă din secolele XVII—XVIII, mecanismul de dare a focului şi corn metalic de pulbere (Muzeul Militar Central; Muzeul Deltei Dunării — Tulcea) 515
Luptă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea între infanterie cu puşti şi lănci şi cavalerie (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 522
Dispozitivul trupelor pentru interceptarea comunicaţiilor în jurul unei cetăţi inamice (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 523
Dispozitive de marş — după o gravură de la sfîrşitul secolului al XVI-lea (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 525
Pregătirea dispozitivului de asediu; bombardamentul şi asaltul unei poziţii fortificate (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 528
Ţara Românească Muntenia — hartă de epocă (după *Parvus Atlas*, 1739—Kriegsarchiv Viena) 533
Ţara Românească Moldova — hartă de epocă (după *Parvus Atlas*, 1739 — Kriegsarchiv Viena) 534
Ţara Românească Transilvania — hartă de epocă (după *Parvus Atlas*, 1739 — Kriegsarchiv Viena) 534
Ţinutul Hotinului — ridicare topografică de Tadeus Hasdeu (foto Arhivele Statului, Bucureşti) 535
Vedere a Bucureştilor vechi şi plan al oraşului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Cabinetul de stampe şi Cabinetul de hărţi ale Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 537
Aerofotografie a vechiului centru al tîrgului Făgăraş grupat în jurul cetăţii; vederi ale cetăţilor Sibiului, Clujului, Oradei — după un atlas german din secolul al XVIII-lea (Biblioteca judeţeană Tg. Mureş şi după Gr. Ionescu) 541
Două mari centre ale comerţului românesc dunărean şi maritim: porturile Brăila şi Galaţi — gravuri de A. von Saar după desene de Erminy (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 542
Habitatul românesc premodern: a. vedere a Cîmpulungului Muscel; b. biserică gorjană; c. vechi han sucevean; d. case de tîrg şi casa băniei din Craiova; e. vechiul bazar din Lipova; f. conacul boierilor Drugăneşti din Floreşti—Stoeneşti (jud. Giurgiu); g. planul casei Năstureilor de la Hereşti; h. interior al bibliotecii din Alba Iulia; i. colonadele brâncoveneşti de la Stavropoleos şi Colţea—Bucureşti (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România; foto Gh. Epuran, Gr. Ionescu; fototeca revistei „Viaţa Militară"; plan arh. Eugenia Greceanu) .. 546—547
Constantin Brâncoveanu — gravură tipărită la Veneţia de Alessandro de Via (Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România) 558
Foile de titlu ale ediţiilor operei lui Dimitrie Cantemir: *Istoria creşterii şi descreşterii Imperiului otoman*, apărute la Londra în 1734 şi Hamburg 1745 (fototeca Muzeului Militar Central; Biblioteca judeţeană Tg. Mureş) 560

Planşe color

Coliţa I ..... 64—65

Oşteni români din *Secolul Unirii* (desene de Fl. Creangă)
Comandant militar român din prima jumătate a secolului al XVII-lea — după o broderie din vremea lui Vasile Lupu (fototeca Editurii Meridiane)
Luptător nobil polon (desen de Fl. Creangă)
Oştean din cavaleria uşoară neregulată polonă (cazac) (desen de Fl. Creangă)
Ienicer otoman (desen de Fl. Creangă)
Vedere de ansamblu a Curţii domneşti de la Tîrgovişte (fototeca revistei „Magazin istoric")
Casa domnească de la Brebu, construită în vremea lui Matei Basarab (foto Gh. Epuran)
Armament de foc, alb şi de protecţie din *Secolul Unirii* (fototeca revistei „Magazin istoric"; Muzeul Unirii — Alba Iulia; fototeca Muzeului Militar Central; Complexul Muzeal Iaşi)
Coif turcesc (Complexul Muzeal Iaşi)
Monedă din anul 1563 cu efigia lui Despot Vodă, „părintele patriei", „răzbunătorul şi apărătorul libertăţii patriei" (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Stema Ţării Româneşti Transilvania în vremea Báthoreştilor — miniatură în „Palia de la Orăştie" din 1582 (fototeca revistei „Magazin istoric")
Castelul Ardudului — după o cromolitografie veche (foto Gh. Epuran)
Turn din incinta Humorului înălţat în timpul domniei lui Vasile Lupu (foto Gh. Epuran)
Turn şi zwinger din incinta Braşovului (foto Gh. Epuran)
Tipuri de nave dunărene şi maritime ale flotilei româneşti (foto Cristian Crăciunoiu; fototeca revistei „Magazin istoric")
Galeră dunăreană — reconstituire (Muzeul Militar Central; macheta şi foto Cristian Crăciunoiu)

Coliţa II ..... 288—289

Mihai Viteazul — statuia ecvestră din Cluj-Napoca (sculptor: Marius Butunoiu) (foto Gh. Epuran)
Mihai Viteazul la curtea împăratului Rudolf al II-lea — detaliu dintr-un tablou de Franz Franken II (fototeca „Agerpres")
Medalie de aur din anul 1600 cu efigia lui Mihai Viteazul comemorînd faptele de arme româneşti (Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România)
Marele ban al Craiovei Preda Buzescu şi jupîniţa sa Cata — după o broderie de la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România (fototeca Editurii Meridiane)
Ieremia şi Constantin Movilă — frescă de la Suceviţa (fototeca Editurii Meridiane)
Incinta fortificată a Dragomirnei (fototeca revistei „Magazin istoric")
Pasajul scărilor în cetatea Sibiului (foto Gh. Epuran)
Turnul şi corul întărit al Precistei din Galaţi (fototeca revistei „Magazin istoric")
Vestigii ale cetăţii Suceava (fototeca revistei „Magazin istoric")
Turn al incintei fortificate de la Biertan (foto Gh. Epuran)
Turnul din faţa Mitropoliei din Bucureşti (foto Gh. Epuran)
Stema Ţării Româneşti Moldova în vremea lui Vasile Lupu, aflată la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România (fototeca Editurii Meridiane)
Matei Basarab — frescă de la Arnota (fototeca Editurii Meridiane)
Vasile Lupu — vechea frescă de la Trei Ierarhi din Iaşi (fototeca Editurii Meridiane)
Stemă pe acoperămîntul de mormînt al ultimului Muşatin, Radu Iliaş, ginerele lui Constantin Brâncoveanu (fototeca Editurii Meridiane)
Marele vornic Preda Brâncoveanu şi jupîneasa Păuna — miniatură dintr-un manuscris (fototeca Editurii Meridiane)
Şerban Cantacuzino, doamna Maria şi fiul lor Gheorghe, viitorul ban al Olteniei — miniatură în *Condica Cotrocenilor* (fototeca Editurii Meridiane)
Constantin Brâncoveanu — statuie în faţa ctitoriei sale din Bucureşti (sculptor: Oscar Han) (foto Gh. Epuran)
Emblemă a Cantacuzinilor munteni din secolul al XVIII-lea, aflată în Tezaurul istoric al Muzeului de Istorie al Republicii Socialiste România (fototeca Editurii Meridiane)
Vestigii ale Curţii Vechi domneşti din Bucureşti (foto Gh. Epuran)
Ţărani, tîrgoveţ, boier şi jupîniţe din ţările române în secolul al XVIII-lea (Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România; Cabinetul de stampe al Academiei Republicii Socialiste România; foto C-tin Mihăiţă)
Grigore al II-lea Ghica — tablou de Theodor Aman (fototeca revistei „Magazin istoric")
Sceptru princiar transilvan (fototeca Editurii Meridiane)
Tobă în dotarea regimentelor grănicereşti transilvane în secolul al XVIII-lea (Muzeul Militar Central)
Armament de foc şi alb din secolul al XVIII-lea (Muzeul de Istorie Cluj-Napoca; Complexul Muzeal Iaşi; Muzeul Judeţean Maramureş)
Fortificaţii din ţările române în secolul al XVIII-lea (foto I. Osmulikevici; fototeca revistei „Magazin istoric")
Cula Duca — reşedinţă fortificată din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (fototeca revistei „Magazin istoric")
Castelul din Cetatea de Baltă (fototeca revistei „Magazin istoric")

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Incinta fortificată a Comanei (foto Muzeul Independenței — Giurgiu)
Palatul bibliotecii Mavrocordaților de la Văcărești (a), colonada alăturată (b) și stema reunită a țărilor române extracarpatice sub Mavrocordați pe o broderie de epocă (c) (foto Sergiu Iosipescu)
Grigore al III-lea Ghica — tablou în ulei de la Spiridonia din Iași (foto C-tin Mihăiță)
Ornamente în piatră și stucatură de la Fundenii Doamnei (fototeca Editurii Meridiane)
Ienăchiță Văcărescu — portret de epocă (fototeca revistei „Magazin istoric")
Hărți ale principatelor române editate la Viena în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Kartensammlung Kriegsarchiv Wien, cotele B III a 155, B III a 160)

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

SUMAR

Introducere VII

Cap. I SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA ÎNFĂPTUIRII STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-lea – PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea) 1

Secolul Unirii • Economie şi populaţie • Instituţii ale statului şi obiective ale politicii româneşti (**maior M. E. IONESCU,** 1–3; **AL. V. DIŢĂ,** 3–6, 9–10, 33–36; **colonel GH. ROMANESCU – locotenent-major M. DOGARU,** 6–8, 10–11; **locotenent-major M. DOGARU,** 11–13, 32–33; **P. CERNOVODEANU,** 13–19, 29–32; **M. MAXIM,** 19–29).

Cap. II ORGANIZAREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL UNIRII" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-lea PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-lea) 37

Organizarea oastei; categorii militare. Mobilizare şi recrutare; organica oastei şi cadre de comandă; efective • Înzestrarea şi echiparea oastei • Instruirea oastei şi pregătirea populaţiei pentru apărare • Sistemul de fortificaţii (**N. STOICESCU,** 37–54, 58–65, 67–68, 70, 74–81; **colonel GH. ROMANESCU,** 54–58, 97–98; **C. KÖNIG,** 66, 69, 71–73; **GH. CANTACUZINO – S. A. IOSIPESCU,** 81–97).

Cap. III EFORTURI MILITARE PENTRU REDOBÎNDIREA INDEPENDENŢEI DEPLINE A STATELOR ROMÂNEŞTI ŞI ÎNFĂPTUIREA UNITĂŢII POLITICO-STATALE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-lea 99

Contextul internaţional • Efortul politico-militar al poporului român în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu • Războiul antiotoman din anul 1574 condus de Ion Vodă cel Viteaz • *Războiul româno-otoman din anul 1574; obiective; desfăşurarea acţiunilor militare; consecinţe* • *Bătălia de la Jilişte (24 aprilie 1574)* • *Bătălia de lîngă lacul Cahul (10–12 iunie 1574)* • Gîndirea şi arta militară în vremea lui Ion Vodă cel Viteaz (**locotenent-major M. DOGARU,** 100–108; **colonel GH. ROMANESCU,** 108–129; **maior M. E. IONESCU,** 129–132).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Cap. IV EPOPEEA UNIRII ŞI INDEPENDENŢEI SUB MIHAI VOIEVOD VITEAZUL (1593–1601). ÎNFĂPTUIREA STATULUI ROMÂN UNITAR CENTRALIZAT ŞI INDEPENDENT (1599–1600) 133

Contextul internaţional; ameninţări externe • Programul politic şi militar al generaţiei lui Mihai Viteazul • Războiul românesc antiotoman din anii 1594–1596 • *Campania militară din toamna anului 1594 – primăvara anului 1595* • *Campania militară din vara şi toamna anului 1595* • Bătălia de la Călugăreni. 23 august 1595 • *Bătăliile de la Târgovişte, Bucureşti şi Giurgiu* • *Acţiunile de luptă din anul 1596 şi armistiţiul cu Imperiul otoman* • Planul politico-militar al lui Mihai Viteazul de înfăptuire a Unirii. Consolidarea independenţei Ţării Româneşti Muntenia (1597–1598) • Unirea ţărilor române sub domnia lui Mihai Viteazul • *Campania militară din 1599. Bătălia de la Şelimbăr (28 octombrie 1599)* • *Campania militară din primăvara anului 1600. Unirea Ţării Româneşti Moldova* • Măsuri pentru consolidarea statului român unitar centralizat şi independent; statutul său internaţional • Lupta de apărare a statului român unitar centralizat • *Bătălia de la Mirăslău (18–19 septembrie 1600)* • *Bătălia de la Bucovel (19–20 octombrie 1600)* • *Bătălia de la Guruslău (3 august 1601)* • Gîndirea şi arta militară în vremea lui Mihai Viteazul • Mihai Viteazul în conştiinţa posterităţii (**locotenent-major M. DOGARU,** 133–140, 144–149, 150–153, 162–175, 180–184, 199–201, 207–210, 213–216, 221–224; **maior M. E. IONESCU,** 140–144, 149–150, 153–157, 161–162, 190–191, 225–226; **general-maior I. CUPŞA,** 157–161, 184–188, 189–190, 201–205, 210–213; **maior M. E. IONESCU — locotenent-major M. DOGARU,** 175–179, 191–196, 205–207; **colonel E. STANISLAV,** 188–189; **S. A. IOSIPESCU,** 196–199; **general-maior I. CUPŞA – colonel GH. ROMANESCU,** 216–221).

Cap. V MOŞTENIREA LUI MIHAI VITEAZUL. EFORTUL POLITICO-MILITAR AL LUI RADU ŞERBAN PENTRU NEATÎRNARE ŞI MENŢINEREA UNITĂŢII DE LUPTĂ A ŢĂRILOR ROMÂNE 227

Lupta pentru păstrarea neatîrnării la începutul secolului al XVI-lea. Campaniile militare conduse de Radu Şerban • *Expediţia contra forţelor otomane de la Belgrad (vara anului 1602). Invazia tătară şi victoria de la Ogretin (23–24 septembrie 1602)* • *Campania antiotomană din anul 1603* • *Campania militară din Ţara Românească Transilvania (1603). Prima bătălie de lîngă Braşov (17 iulie 1603)* • *Luptele antiotomane din anii 1603–1604* • *Campania militară din anul 1611. Alianţa ţărilor române Moldova şi Muntenia; a doua bătălie de lîngă Braşov (10 iulie 1611)* • Ţările române în deceniile 2 şi 3 ale secolului al XVII-lea. Evenimente politico-militare (**C. REZACHEVICI,** 227–253).

Cap. VI EFORTURILE MILITARE ROMÂNEŞTI PENTRU CONTRACARAREA INTERVENŢIEI PUTERILOR STRĂINE ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB, VASILE LUPU ŞI GHEORGHE RÁKÓCZI I 254

Contextul internaţional • Respingerea intervenţiilor militare ale Porţii (1636–1639) • Coordonarea politicii ţărilor române şi încheierea unei noi coaliţii antiotomane • *Bătălia de la Finta (27 mai 1653)* (**colonel GH. ROMANESCU,** 254–255; **N. STOICESCU,** 255–274).

Cap. VII RĂZBOIUL ANTIOTOMAN AL ŢĂRILOR ROMÂNE DIN ANII 1657–1662 275

Conjunctura internaţională; organizarea frontului românesc antiotoman • Campaniile româneşti de apărare împotriva Porţii otomane (1657–1662) • *Campania antiotomană din anii 1657–1658* • *Luptele antiotomane din anii 1659–1660* • *Sfîrşitul războiului. Luptele din anii 1661–1662* • În-

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

semnătatea războiului antiotoman din anii 1657—1662. Statutul internațional al țărilor române (**S. A. IOSIPESCU,** 275—285, 286—296; **colonel GH. ROMANESCU,** 285—286; **colonel E. STANISLAV,** 296—298).

Cap. VIII SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL REFORMELOR" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea PÎNĂ ÎN ULTIMUL SFERT AL CELUI DE-AL XVIII-lea) 299

Secolul Reformelor • *Ideologie, politică și cultură în „Secolul Reformelor" și în ajunul revoluției populare de la 1784* • *Societatea românească în fața ofensivei concentrice a marilor puteri vecine* • Economie și populație • *Clasele și raporturile sociale* • Aparatul de stat; funcții și dregătorii (**S. A. IOSIPESCU,** 299—300, 301—304, 305—312; **locotenent-major M. DOGARU,** 300—301, 312—316; **P. TEODOR,** 304—305, 316—332; **maior M. E. IONESCU,** 333—334).

Cap. IX ORGANIZAREA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN „SECOLUL REFORMELOR" (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea PÎNĂ LA REVOLUȚIA POPULARĂ DIN 1784) 335

Recrutare, mobilizare • Organica oastei; cadre și comandamente • *Categorii ostășești distincte* • *Unități militare moderne cu efective românești* • *Structura și componentele oștirilor în țările române* • *Ierarhie militară și încadrare* • *Efectivele* • *Instruirea* • Înzestrarea, echiparea și asigurarea materială a oastei • Fortificațiile și amenajarea teritoriului pentru apărare (**maior M. E. IONESCU,** 335—336; **A. PIPPIDI,** 336—347, 361—366; **C. REZACHEVICI,** 347—357; **C. GÖLLNER,** 357—361; **C. KÖNIG — S. A. IOSIPESCU,** 366—372; **S. A. IOSIPESCU,** 372—384).

Cap. X COORDONATE ALE LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU LIBERTATE ȘI INTEGRITATE STATALĂ (DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea PÎNĂ ÎN ULTIMUL SFERT AL CELUI DE-AL XVIII-lea) 384

Conjunctura politico-militară internațională • Noua strategie românească a independenței • *Oștile române la asediul Vienei (1683)* • *Țările române și războiul antiotoman al Ligii sfinte (1684—1699)* • Războiul desfășurat de Țara Românească Transilvania pentru eliberarea de sub dominația habsburgică (1699—1711) • Reluarea luptei pentru independență sub conducerea lui Dimitrie Cantemir. Campania antiotomană din anul 1711 • *Bătălia de la Prut de lîngă Stănilești (20—22 iulie 1711)* • *Luptele pentru cucerirea Brăilei* • *Tratatul de pace de la Prut din 22 iulie 1711* • Gîndirea politică și acțiunea militară românească pentru independență și unitate națională în vremea confruntărilor militare din anii 1716—1718 și 1735—1739 • *Încercarea de înlăturare a dominației otomane cu sprijin habsburgic; acțiuni militare în anul 1716* • *Reluarea luptei pentru înlăturarea dominației habsburgice din Țara Românească Transilvania; angajări militare în anul 1717* • *Noul context internațional și acțiuni politice românești pentru apărarea ființei statale* • *Efortul militar românesc pentru eliberarea Olteniei în anul 1737* • *Opțiuni politice și acțiuni militare românești în anul 1739* • Efortul politic și militar românesc pentru neatîrnare în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pînă la revoluția populară din 1784 • *Contextul internațional* • *Insurecția română pentru independență (toamna anului 1769)* • *Continuarea luptei împotriva Porții otomane; acțiunile militare românești din anii 1770—1774 în contextul războiului ruso-otoman* • *Anexarea părții de nord-vest a Țării Românești Moldova de către Imperiul habsburgic* (**maior M. E. IONESCU,** 384—386, 394—395, 419—420, 445—446; **S. A. IOSIPESCU,** 386—393, 396—400, 411—419; **P. CERNOVODEANU,** 400—411).

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

Cap. XI ASPECTE MILITARE ALE MIŞCĂRILOR POPULARE DIN ŢĂRILE ROMÂNE (DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-lea PÎNĂ ÎN PREAJMA REVOLUŢIEI POPULARE DIN 1784 CONDUSE DE HOREA) 447

Cauzele şi obiectivele generale şi particulare ale mişcărilor sociale; planuri de acţiune militară ● Răscoalele ţărăneşti din sud-estul Ţării Româneşti Transilvania din a doua jumătate a secolului al XVI-lea ● Revoltele slujitorilor din ţările române Muntenia şi Moldova din anii 1653—1655 ● Mişcări sociale în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi în secolul al XVIII-lea, pînă la revoluţia populară din 1784 ● *Ridicarea armată cu caracter social şi antiotoman sub conducerea lui Hîncu şi Durac (1671—1672)* ● *Ridicări la luptă ale maselor transilvane premergătoare revoluţiei populare conduse de Horea* ● *Răscoala românilor bănăţeni din anii 1736—1739* ● *Mişcări populare cu caracter social şi naţional care au îmbrăcat forma luptei pentru restaurarea ortodoxiei* ● *Mişcările populare de la Bucureşti pentru emancipare socială şi naţională din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* ● *Ridicarea românilor la lupta pentru emancipare socială şi unitate naţională în contextul războiului ruso-turc din anii 1768—1774. Răscoala bucureştenilor din noiembrie 1769* **(locotenent-major M. DOGARU,** 447—448, 459—478; **L. DEMÉNY,** 448—452; **N. STOICESCU,** 452—459).

Cap. XII DIMENSIUNEA NAŢIONALĂ ŞI EUROPEANĂ A STRATEGIEI INDEPENDENŢEI ROMÂNEŞTI ÎN SECOLELE XVI—XVIII 479

Rolul politico-militar internaţional al ţărilor române ● Statutul internaţional al ţărilor române la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (**maior M. E. IONESCU,** 479—480; **AL. V. DIŢĂ,** 481—484; **M. MAXIM,** 484—496).

Cap. XIII GÎNDIREA ŞI ARTA MILITARĂ ROMÂNEASCĂ (DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-lea PÎNĂ LA REVOLUŢIA POPULARĂ DIN 1784) 497

Evoluţia gîndirii şi artei militare româneşti; trăsăturile ei distinctive ● Organizarea şi înzestrarea oştirii ● Trăsăturile strategiei şi tacticii ● *Strategia* ● *Tactica* **(colonel GH. TUDOR,** 497—530).

Cap. XIV SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ŞI STRUCTURILE MILITARE — DE LA EVUL MEDIU LA TIMPURILE MODERNE 531

Societatea românească ● *Economia* ● *Clasele sociale* ● *Statul — instituţiile şi funcţiile sale* ● Structurile militare ● Războiul şi societatea românească **(S. A. IOSIPESCU,** 531—561).

Summary 562
Résumé 573
Zusammenfassung 585
Резюме 598
Glosar 610
Semne convenţionale 616
Abrevieri 617
Bibliografie 620
Indice general 640
Lista materialului ilustrativ 673

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

La definitivarea volumului pentru tipar au mai contribuit:
– general-locotenent (r) ION ŞUŢA
– MIRCEA COCIU

– Concepţia materialului cartografic: colonel dr. GHEORGHE ROMANESCU

– Depistarea şi selecţia materialului ilustrativ: SERGIU A. IOSIPESCU (planuri, schiţe, foto)

– Execuţia hărţilor, schemelor şi planurilor: locotenent-colonel ing. PETRE LUCIAN, PETRUŢA UNGUREANU

– Execuţia desenelor color: FLORIN CREANGĂ

– Supracoperta: VICTOR ILIE

– Pe supracopertă: p. I – Mihai Viteazul – gravură în aramă executată la Praga, în anul 1601, de Aegidius Sadler; p. IV – scenă de luptă, fragment din tabloul „Izgonirea turcilor la Călugăreni" de Theodor Aman

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

REDACTOR: MIRCEA COCIU
TEHNOREDACTOR: D. ANDREI

BUN DE TIPAR: 30.01.1987. *APĂRUT:* 1987.
COLI DE TIPAR: 44+24 *PAG. PLANȘE OFSET.* B 10486.

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. 281.
LA ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „ARTA GRAFICĂ",
CALEA ȘERBAN VODĂ NR. 133—135, BUCUREȘTI
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Bibliotec[illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

PRINCIPATELE ROMÂNE DUPĂ PACEA DE LA KUCIUK-KAINARGI

1538 Ocupație otomană 1718 Ocupație habsburgică

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro

LEI 84

https://biblioteca-digitala.ro / https://ispaim.mapn.ro